
IHS

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
8 L
6 M

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ
ΡΟΔΙΟΥ

περιπατητικοῦ φιλοσόφου Παράφρασις
τῶν ἠθικῶν Νικομαχείων.

ANDRONICI RHODII
Ethicorum Nicomacheorum

PARAPHRASIS.

Cum interpretatione DANIELIS HEINSII;
hac editione plurimis tum descriptoris tum
operarum mendis ab autore
vindicata.

LVGDVNI BATAVORVM,
Excudit Ioannes Patius, Iuratus & Ordinarius Academiæ Typographus, Anno 1617.

Nobilissimis Amplissimisq́ viris

ADRIANO MATHENES
Domino in Mathenes & Opmeer.

CORNELIO Vander MYLE
Domino vander Myle, Equiti &c.

ET

Amplissimis Prudentissimisq́ viris,
Vrbis Leydensis,

CONSVLIBVS.

ENIT ad vos, Viri Amplissimi, simulq́; ad omnes, opus antiquissimum, opus nec Græce nec Latine visum hactenus: cujus propemodum quantum de autore nescimus, tantum de eruditione ejus constat nobis ac scientia. Et antiquitatem quidem ejus plurima evincunt, nihil tamen magis quam præstantia, & hoc scribendi ge-

nus, quod in posterioribus requiras, qui ad studium sapientiæ mores adferunt suos, & vt scire se aliquid aut invenisse alijs persuadeant, naturalem illam & simplicem philosophiæ faciem mille modis involuunt. Quare post eximios illos peripateticæ philosophiæ interpretes Græcos, accrevit semper vera philosophia & defecit: dum paulatim quisque addit prioribus, quantum aut deesse Aristoteli ad intellectum, aut ad res eas absolvendas quæ ab eo brevius delineatæ sunt, requiri posse existimat. Hinc tot vastæ librorũ moles, tot inusitata vocabula, tot novę quæstiones, tot deliria, quot aut male feriati homines excogitare, aut quibus tā male ocij sui ratio constaret, toto vitæ tempore percipere

cipere vix possent. Quod quidem vbiq; ab illis minori cum dispendio fieri poterat, quam in ea parte, quæ vere sapientiæ nomen meretur, quæ in actione, quæ in humanæ felicitatis ratione occupatur, quæ ad civilem societatem mores præparat & emendat, quæ homines in vita esse docet, quales in Repub. bene constituta cives esse oportet. quam quidem, meo judicio, & perspicue primus, & quod proprium illius est, distincte breviterq; Aristoteles absolvit. Sed nescio quo pacto factum sit, vt alij quodcunque excogitarent, Philosophiæ peripateticæ partem esse suis persuaderent, alij cum prolixas & spinosas præceptorum suorum disputationes intelligere non possent, de

obſcuritate Ariſtotelis conquererentur. & quicquid in aliorum ſcriptis aſſequi non poſſent, ejus culpa factum putarent, cujus ne verbum quidem vnquã legiſſent. Atqui profecto aut vehementer fallunt nos veteres, aut præcipua Ariſtotelicæ orationis virtus eſt σαφήνεια, vt recte monet vir magnus Halicarnaſſenſis Dionyſius: neque in rebus ipſis tanta eſſe poteſt obſcuritas, cum nec prolixe, & divino proponantur ordine. In quo quidem rerum naturam vir ille aut æquavit, aut quod mihi interdum videri ſolet, vbiq; eſt imitatus. Fateor ſummam orationis eſſe brevitatem, fateor conciſum eſſe dicendi genus, quod quemadmodum nullo negotio à linguæ illius perito, & Ariſtotelici characteris

ćteris familiari, percipi poteſt, ita cum in alium transfertur ſermonem, non illuſtratur ſed involvitur: & vna cum proprietate vim quoque amittit & efficaciam. Vt omittam quam ſint multa, quæ cum linguæ ſuę fiducia acute diſtinguat philoſophus, ſi Latine dicantur, aut ambiguitatem pariūt, aut barbare & ridicule redduntur. Quam multæ ſint alluſiones, quæ vt omnem venuſtatem amittunt, ita tenebras interpretationi & caliginem offundunt. Quas tamen omnes moleſtias devorare malunt homines indocti, quam aut Ariſtotelem abſolvere, aut ignorantiam ſuam profiteri. Nam quæ illorum impudentia eſt, poſtquam toto vitæ tempore diligenter has literas neglexerunt, tum demum

 odiſſe

odisse eas incipiunt, cum vsum earum vident: itaque elapsa cum ætate spe discendi, quę pueri non percepere, senes autoritate sua oppugnatum atq; oppressum eunt. Sed vtinam tam discere aliquid vellent boni illi judices, quam ignorare nil volunt, alterum saltem ab ijs impetraremus. Nam aut alijs hac de re judicium relinquerent, aut linguas quas tantopere oderunt, cognitione sua dignas existimarent. Nunc vero ignavissimi mortalium, ejusdem rei fructum sibi vindicant, & laborem alijs relinquunt: neque eruditione cum indoctis, sed studio & factionibus cum eruditis contendunt. Nos hoc liquido affirmare possumus, minus esse obscuritatis in Aristotele, quam optarent prolixissimi

simi

ſimi interpretes, quorum intereſt ne plus ſapiat juventus quam ipſi, aut ne cito ea intelligat, ſine quibus ipſi nomen philoſophi & exiſtimationem tueri non poſſent. Longe alia veterum ac præcipue Græcorum mens fuit: qui cum genus dicendi Ariſtotelicum recte percepiſſent & mentem, vtrumq; breviter & ſine ambitione vlla proponebant. Inter quos principem illi locum obtinere videntur, qui fuſius paulo ſummam illam viri divini brevitatem, non interrupto ſermonis ordine, illuſtrarant, atq; vbi neceſſe eſſet, quæ à minus rerũ harum peritis deſiderari poſſent, interjunxerãt. Quod jã olim in octo De phyſica auſcultatione libros, tres de anima, & alios nonnullos à Themiſtio admi-

* 5 rabili

rabili quadam ratione factum esse, omnes fatentur. Idem præstiterat in decem illos De moribus, quos Nicomachios vocant, summus hic autor quem videtis. cujus tanta est perspicuitas, tanta in hoc interpretationis genere simplicitas, tam accommodata rebus ipsis ἑρμηνεία, & sermonis proprietas, vt metuendum sit ne non satis intricatus esse videatur illis, qui in obscuritate Aristotelica spem omnem reponunt. Tanta autem est vetustas, vt iisdem quibus Aristoteles vbique fere vsus videatur autoribus: quorum nonnullos ante annos octingentos & amplius periisse nemo est qui dubitet. Porro cum eam in his libris rationem secutus sit philosophus, vt quemadmodum in ijs qui De natura sunt,

&

& qui differendi modum tradunt, mathematicis omnia illuſtrat exẽplis, ita hic è poëtis plerumque, & hiſtoricis, ea deſumat, quæ leviter nonnunquam indicantur tantum aut tanguntur, antiquo certe opus fuit interprete: qui cætera è ſcriptis illis adderet quæ ad ætatem non pervenerunt noſtram. quod quidem multis in locis accurate homo ſummi judicii, & cum neceſſe eſt, præſtat. Nam & alia interdum ex iiſdem adducit, interdum qua ratione ea dicta ſint ab iis, oſtendit. & quod ſatis mirari non poſſis, cum plura quam quiſquam neceſſaria adjungat, nemo tamen brevius commentatur. Vt interea non dicam, quoties & quã docte à vulgari decedat interpretum fæce: in quibus mentem ſo-

lus

lus capit, solus tangit, solus scopum assequitur autoris: solus tanquam in magna sylva, cum feram omnes sequantur aut videant, solus configit. Idque sine ostentatione vlla aut verborum pompa, sine vllo negotio aut molestia, sine puerili vitio, quod φορτικότητα dicunt. Nam quemadmodum venator imperitus magno sæpe conatu prædam petit, & aberrat, alius minimo motu tangit ac prosternit, ita qui leviter aliqua imbuti sunt scientia, nihil non agunt, vt aliquid scire videantur: qui solide ac profunde eruditi sunt, cætera contemnunt, & docent. Quod quidem libere de hoc scriptore dicere audeo: quem nos pari simplicitate Latina donavimus: vt non ad paucos tantum, sed ad omnes

ea

ea perveniat vtilitas. Hoc opus, Viri Amplissimi, bis vestrum, & quia liberalitati id debetur vestræ, & quia meæ qui omnino vester sum, aliquid in eo relucet industriæ, vobis offero. Et profecto non alibi quam in vestra Academia nasci debebat hic fœtus: quæ in vrbe florentissima hodie ignoratur à nemine, nisi qui simul disciplinas omnes, quarum illa mater vnica propemodum & nutrix est, ignorat. Testes sunt tot illustres animæ, tot eximii homines, qui ab hinc annis aliquot partim in ea viguerunt, partim adhuc vigent ac florent. qui facultatum omnium ac scientiarum peritissimi iisdem juventutem imbuunt, & æterna serie quod ipsi didicerunt, in posteros, in vrbes vestras ac Remp.

imo

imo omnes orbis totius nationes ac ſæcula tranſmittunt ac deducunt: & tanquam fœcundiſſimo diſciplinarum ac literarum diluvio orbem terrarum inundant: teſtes ſunt tot eximii ingeniorum conatus, tot ęterna monumenta, tot pręclara ſcripta, quæ ab omni mortalitate illuſtriſſimos Ordines, patriæ patres, ſimulq; nomen veſtrum vindicabunt & magnificentiam. qua profecto regum nulli, nulli principum ceſſiſtis hactenus. quorum nonnulli, dum parum intereſſe ſua exiſtimant, quid in ſcholis deliretur, ne artes quidem illas ſatis tuentur, quarum ſtudio reliquas contemnunt. Et dum minora illa, ſicut vocant ipſi, infra curam ſuam poſita & cogitationem arbitrantur, ſua quoque deſtruunt:

ſtruunt: neque tantum conſilio & judicio eruditorum hominum regna ſua carere ęquo animo ferunt, ſed rem militarem quoque, cujus dux quaſi ac caput eſt prudentia, belluarum more adminiſtrant: quarum laus omnis & virtus in robore ac vi corporis conſiſtit. Rationem porro, qua neque majus quicquam generi humano ſuperior illa numinis divini majeſtas conceſſit, neque altius quicquam, excepta vna Dei mente, natura novit, diſciplinis omnibus deſtitutam ac artibus, indignis modis corrumpunt ac enervant. Qui majores ignorantiæ ſuæ & perverſo judicio pœnas dant ipſi, quam quiſquam ab illis vel infenſiſſimus exigeret. Bataviam vero ſemper mirabitur poſteritas, & bello pa-

rem

rem omnibus fuisse, & in bello; tanquam rerum omnium securā, diversissima non neglexisse: eodemque tempore & militiæ maximorum vires hostium fregisse, & domi tamen pacis artes conservasse. Sic est profecto: maximum invicti animi testimonium dedistis. Nam dum reliquorum opes vel profligat hoc bellum vel atterit, vos ne occupare quidem totos adhuc potuit. imo quod plerasque evertit Academias, vestram erexit. Vt intelligant omnes quam facile vobis vincere fuerit in bello, quibus ne ociari quidem fuit difficile. Est enim ociari profecto, vacare his artibus, quarum ocium vt res militaris tuetur, ita vicissim confirmatur ab his & regitur.

alterius

——*alterius sic*
Altera poscit opem res, & coniurat amice.

Quorum vtrumque vobis hoc tam difficili tempore suppeditavit patria. Quare accipite & hoc donum; Nobilissimi Musarum patroni, & hospites: qui vt literas civilibus his bellis errantes ϗ ἀνεςίυς in vrbem vestram recepistis, ita illę vobis eam nominis celebritatem apud omnes pepererunt, quam nec aliena ab his artibus intelligunt ingenia, & quia non intelligunt, satis esse putant si contemnant. Accipite, dico, à nobis præclarũ hoc munus; vt cum reliquis Academiæ monumentis, in celeberrima vestra Bibliotheca, etiam hoc tam eximium legatur volumẽ: quod vt vestra omnibus indulsit li-

** bera-

beralitas, ita vobis, vt spero, nostra approbabit industria. Vos autem Deus immortalis,

Nobilissimi Amplissimique viri, Academiæ Reique publicæ incolumes conservet. Lugduni Batavorum, Anno M. D. CVII.

Amplitudini vestræ addictissimus,

DANIEL HEINSIVS.

Amico

EDidimus ante annos aliquot, Amice Lector, Paraphrasten Ethicorum Aristotelis, quem esse Andronicum Rhodium indicabat inscriptio, quæ cum reliqua scriptura esset recentior, & vt apparebat multis modis, hominis indocti, aliunde ab imperito homine desumpta videbatur, quia fucus in simplicitatem illam non cadit. De autore quis & quantus vir fuerit, dici satis non potest. Esse antiquum, & docendi et philosophandi ratio ita euincit, vt ἀναλφαβήτου καὶ ἀφιλοσόφου sit de eo dubitare velle. Esse ipsum Andronicum multa argumenta præter illud quod adducebamus modo, ex

antiquis Aristotelis interpretibus collecta, quod à nobis in privatum vsum cum hos olim legeremus memini ex parte factum, satis manifeste probare posse videbantur. quanquam omnia superet hoc ipsum, quod inter recentiores similem, inter antiquissimos qui apud Græcos extant, ne excepto quidem Themistio, parem non habeat. Qua in re ad eos provocamus, qui quid vere sit philosophari, & interpretari mentem Aristotelis, ex antiquitate ipsa didicerunt. Cæterum hunc ipsum cum in gratiam eorum qui nescirent Græce, & philosophari vellent, latinitate donassemus, evênit ut interpretationem nostram sicut in lituris erat plane deformatam, amanuensi, ac ne quidē nostro, sed amici cuiusdā traderemus, qui partim ipse, partim eius vitio typograhus, meam men-

mentē pariter & Aristotelis superiori editione, in nōnullis locis ita inquinarant, vt nec hanc nec illā ipse ego cum dolore meo maximo agnoscerem. Ita locis plus quā sex aut septē negativa non *aut alieno loco posita, aut inepte & cōtra sensum inserta, aut cum esset necessaria, omissa erat. Sic particula* quam *pessime transposita. Exempli gratia, cum Aristoteles scripsisset,* lib. *3.* cap. *3.* Si quidem latius id quod sponte est se extendit quam prælectio; *idq́; ipsum in sequentibus probaret, neq́; pueri hoc nesciant qui philosophari primum discunt, scriptū erat, vice versa,* Siquidem latius quam id quod sponte est se extendit prælectio. *Sic* prudentia *alibi pro* sapientia. *quæ tam accurate distinguuntur à philosopho. sic* simulare *pro* dissimulare. *Quippe cum in*

margine libri mei nonnulla immutassem, neq; delevißem penitus in textu, aut contra, hæc pro illis, illa pro his peßimo instituto ac iudicio in textum fuerant translata. Quæ nunc hac editione immutavimus: ad quam si typographorum diligentia accesßit (nam non raro ipsi fuimus absentes) habes, nisi fallor, opus accuratum, quantum fieri à nobis potuit, penitus iam emendatum. Vale Lector & autori summo faue, quid vere sit philosophari vel ex illo disce.

In

In Paraphrastē antiquissimum Ethicorum Aristotelis, de cujus nomine autor dubitabat, à se inventum, editum, Latine redditum, & in publica bibliotheca iterum repositum.

Τήνδε σοὶ ἀργυρόπεζε, καὶ ἡ πολιοῦχος Ἀθήνη,
Λουγδούνου ζαθέης τείχεα ῥυομένη,
Εἰν σιάδης ἀνὰ βίβλον ἐθήκατο σῷ παρὰ βωμῷ·
Εὗρε δέ νιν πολλαῖς ἐν περιπλομένην,
Ἔγγυιν πατρὸς ἐοῦ καὶ ἀνώνυμον, ἀλλὰ καὶ ἔμπης,
Ἐν παραφράζουσαν θεῖον Ἀριστοτέλη.
Οὕτω καὶ Διὶ βωμὸν ἀνώνυμον εἵσατο κέκροψ,
Ζεὺς δὲ πατὴρ ταύτῃ χαῖρε λιπωνυμίῃ.

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ

κεφαλαίων, τῶν ἑκάστῃ βίβλῳ περιεχομένων.

Βιβ΄ α΄.

Ὅτι ἐστὶ ἔσχατον τέλος, πρὸς ὃ πᾶσαι τείνονται αἱ ἀνθρώπιναι πράξεις. ΚΕΦ. α΄.

Ὅτι τῆς πολιτικῆς ἐστι τέλος, τὸ ἔσχατον τέλος. β΄.

Ὅτι οὐ δεῖ ἀκριβεστάτην ἀπόδειξιν ἐν τοῖς περὶ τῆς πολιτικῆς λόγοις ζητεῖν, ὅτι οὐ δίδωσιν ἡ κατ᾽ αὐτὴν ὕλη. γ΄.

Ὅτι τὸν ἀκροατὴν τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων ἔμπειρον εἶναι δεῖ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων. δ΄.

Ὅτι τῆς πολιτικῆς τέλος ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία· καὶ ὅτι ἐπιγνωσόμεθα αὐτὴν τίς ἐστιν ἀπὸ τῶν πράξεων τῆς πολιτικῆς. ε΄.

Ὅτι τὸν ἀκουσόμενον τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων ἐν ἔθεσι δεῖ εἶναι τῶν ἀγαθῶν πράξεων. ϛ΄.

Ὅτι τρεῖς εἰσὶ βίοι, ὁ καθ᾽ ἡδονήν, καὶ ὁ τὴν τιμὴν ζητῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ χρηματιστικὸς θεωρεῖται, καὶ τρίτος, ὁ θεωρητικός. καὶ ὅτι οὔτε ὁ τὴν ἡδονήν, οὔτε ὁ τὴν τιμήν, οὔτε ὁ τὰ χρήματα ζητῶν τὴν εὐδαιμονίαν ζητεῖ. ζ΄.

Ὅτι οὐκ ἔστι μία ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. η΄.

INDEX CAPITVM, quæ ſingulis libris continentur.

LIB. I.

Βιβ'. ε'.

item

LIB. V.

Βιβ. ϛ'.

LIB. VI.

Βιβ. ζ'.

Lib. VII.

Βιβ΄. η΄.

LIB. VIII.

*** 3

Βιβ'. θ'.

LIB. IX.

Βιβ'. ι.

LIB. X.

INDEX
Rerum quę in Paraphrasi Ethicorum Nicomacheorum sunt memorabiliores.

A.

)：(cipia

Ami-

C.

qualis

D.

E.

F.

H.

Habi-

L.

M.

qualia

N.

O.

P.

Perfe-

R.

Red

Scien

T.

V.

Vita

Virtus

TYPO-

TYPOGRAPHVS LECTORI.

AMICE LECTOR, *Græcæ voces quas in margine Paraphraseos vides, verba sunt textus Aristotelici, vt hunc minori molestia cum textu Paraphrastæ conferre possis, à nobis iuxta Riccobonianam tum Capitum tum Periocharum distinctionem hac editione adscripta. Omissa ea sunt Operarum incuria semel atq; iterum, omissi aut male notati Capitum numeri aliquoties, Periocharum rarissime sed istorum omnium correctionem, vtpote facilem, tibi commendamus. Periocharum metathesis sicubi occurret (occurret a. non semel, & duobus quidem potissimum locis insignis, Libro videlicet 7. Cap. 2 & 3. lib. 9. cap. 5.) scito eam non ab Operis, sed aliunde esse. Ipsius Paraphraseos istis locis alia quam textus Aristotelici est series. Diversitatem verba Aristotelis ad singulas Periochas indicabunt. Ea sine dubio errorem arguit in alterutro textu à librarijs commissum. in vtro, tui esto iudicij: nobis tamen, quod aptiorem rerum apud Paraphrasten quam apud ipsum Aristotelem observemus* ἀκολουθίαν, *in textu Aristotelico commissum eum videri, non dissimulamus.*

FINIS.

ἈΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ῬΟΔΙΟΥ

ΠΑΡΑΦΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων.

ΚΕΦ. α'.

Ὅτι ἐστὶ ἔσχατον τέλος, πρὸς ὃ πᾶσαι τείνονται αἱ ἀνθρώπιναι πράξεις.

Ἐν πάσῃ τέχνῃ καὶ μεθόδῳ ἀγαθόν τι ζητοῦμεν· καὶ προαιρούμεθα γὰρ καὶ πράττομεν ἐκεῖνα, ὅθεν ἀγαθόν τι προσδοκῶμεν λαβεῖν. διὰ τοῦτο καλῶς ἀπεφήναντο ἐκεῖνο εἶναι τὸ ἀγαθόν, οὗ πάντα ἐφίεται. καὶ γὰρ οὐ μόνον τὰ λογισμῷ κινούμενα ἕνεκα τινὸς ἀγαθοῦ κινεῖται, ἀλλὰ καὶ τὰ φύσει κινούμενα, πρός τι φέρεται τέλος ἀγαθὸν ἀλόγως, καθάπερ τὸ

Caput. I.

Aliquem extremum esse finem, ad quem omnes humanæ actiones referantur.

In omni tam arte quam docendi ratione bonū aliquod quærimus: quia & præ reliquis eligere illa & agere solemus, vnde bonum aliquod cōsecuturos nos putamus. Quare recte nonnulli, bonum id pronunciarunt esse, quod omnia appetunt. Et profecto, non ea tantum quæ mouentur ratione, boni alicujus causa moueri videmus: sed & ea, quæ natura sua mouentur, ad bonum aliquem finem, licet sine

Cap. 1. Πᾶσα τέχνη καὶ πᾶσα μέθοδος.

ratione, ferri; quemadmodum sagitta ad scopum. Quamobrem & actio omnis finem suum habet, & motus.

2. Διαφορὰ δέ τις. Aliqua tamen finium videtur esse differentia. Actionis enim finis, opus est; sicut naupegicæ, nauis. Rursus actionis finis alia est actio; sicut equestris, equitare.

3. Ἐν οἷς δ' ἐστὶ τέλη τινά. Iam vero in quibus nō actio finis est sed opus, in ijs melius actione opus est. Actiones autem cum sint multæ, multi etiam sunt fines. Medicinæ enim finis est sanitas, naupegicæ nauis, imperatoriæ victoria, œconomicæ opes. Sed & frequenter actiones multæ ac artes vni alicui vel facultati subijciuntur vel arti: quoties nimirum artis illius finis causa, illæ quæruntur. Sicut ea, quæ in conficiendis ars frænis occupatur, vt & equestris omnisque militaris, finem imperatoriæ quærunt. Omnes enim victoriæ causa exercentur. Ac propterea illæ quidem sub imperatoria esse dicuntur: ipsa vero imperatoria respectu earum architectonica dicitur: idem enim potest, quod inter fabros reliquos

βέλος εἰς τὸν σκοπόν. ἔστι μὲν οὖν πάσης πράξεως καὶ κινήσεως τέλος.

Διαφορὰ δέ τις φαίνεται τῶν τελῶν. ἔστι γὰρ πράξεως τέλος, ἔργον, ὥσπερ τῆς ναυπηγικῆς τὸ πλοῖον· ἔστι δὲ πάλιν πράξεως τέλος ἄλλη πρᾶξις, ὥσπερ τῆς ἱππικῆς τὸ ἱππεύειν.

Ἐφ' ὧν δὲ οὐχ ἡ πρᾶξις τέλος, ἀλλὰ ἔργον, ἐπ' ἐκείνων βέλτιον τὸ ἔργον τῆς πράξεως. πολλῶν δὲ πράξεων οὐσῶν, πολλὰ γίνεται καὶ τὰ τέλη. ἰατρικῆς μὲν γὰρ τέλος ὑγίεια, ναυπηγικῆς δὲ πλοῖον, στρατηγικῆς δὲ νίκη, οἰκονομικῆς δὲ πλοῦτος. συμβαίνει δὲ πολλὰς πράξεις καὶ τέχνας ὑπὸ μίαν δύναμιν εἶναι καὶ τέχνην πολλάκις, ἡνίκα διὰ τὸ τέλος ἐκείνης τῆς τέχνης ἐκεῖναι ζητοῦνται. οἷον ἡ χαλινοποιητικὴ, καὶ ἡ ἱππικὴ, καὶ πᾶσα πολεμικὴ πρᾶξις, τὸ τέλος ζητοῦσι τῆς στρατηγικῆς· πᾶσαι γὰρ ἕνεκα τῆς νίκης ἐπιτηδεύονται. καὶ διὰ τοῦτο αἱ μὲν, ὑπὸ τὴν στρατηγικὴν λέγονται εἶναι· ἡ δὲ στρατηγικὴ, ἀρχιτεκτονικὴ πρὸς αὐτὰς καλεῖται· δύναται γὰρ ὅπερ ὁ ἀρχιτέκτων ἐν τοῖς τέκτοσι.

καθάπερ

καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀποβλέπων εἰς τὸ εἶδος τῆς οἰκίας ἐκεῖνα κελεύει ποιεῖν τοὺς τέκτονας, ἃ πρὸς ἐκεῖνο φέρει τὸ εἶδος, οὕτω καὶ ἡ στρατηγικὴ καὶ εἴ τις ἄλλη τοιαύτη, ἀπὸ τοῦ ἰδίου τέλους ταῖς ἄλλαις δίδωσι τοὺς κανόνας. καὶ γὰρ καὶ τὸν χαλινὸν ὁ χαλινοποιὸς, πρὸς τὴν νίκην, ὥσπερ εἰς κανόνα, ἀποβλέπων, τοιοῦτον ἐποίησεν, ὥστε ἁρμόττειν καὶ ἐπιτήδειον εἶναι τῷ ἐπειγομένῳ νικᾷν· καὶ τὴν ἐφεστρίδα ἕτερος, καὶ ἄλλοι ὅσοι τεχνῖται τῶν ἱππικῶν ὀργάνων εἰσί· καὶ ὁ ἱππικὸς οὕτω διέθηκεν ἑαυτὸν, ὥστε δυνηθῆναι νικᾷν, καὶ ὁ στρατιώτης· καὶ ὅλως πάσας τὰς ὑπὸ τὴν στρατηγικὴν, τὸ τέλος αὐτῆς διατίθησιν. ἔστι μὲν οὖν ἑκάστῃ τῶν ὑπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τέλος, καθάπερ χαλινοποιητικῇ χαλινὸς, καὶ ἱππικῇ ἱππεύειν, καὶ ταῖς ἄλλαις ἄλλο τι. ἔστι δὲ καὶ τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τέλος, καθάπερ τῇ στρατηγικῇ ἡ νίκη· ἀλλὰ τὸ τέλος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς βέλτιον, καὶ τιμιώτερον τῶν ἄλλων τελῶν. διότι καὶ τὰ τῶν ἄλλων τέλη τῶν ὑπ' αὐτὴν, διὰ τὸ ταύτης τέλος ζητεῖται, καθά-

architectus. Etenim vt ille ad formam respiciens domus, facere ea fabros iubet reliquos, quæ requirit forma illa, ita imperatoria & si quæ alia est huiusmodi, ex fine suo reliquis normam præfigit. Nam & qui frænũ facit, ita facit illud, vt ad victoriam respiciat tanquã ad normam: ita nimirũ vt convenire possit ei & seruire, qui ad victoriã tendit. Alius eodem modo sagulum, & quisquis denique equestria arma fabricat. Sed & eques ita se præparat, vt possit vincere, & miles alius: omnes deniq. quæ sub imperatoria sunt, ipsius imperatoriæ finis regit. Habẽt ergo quæ sub architectonica sunt finem suum singulæ: quemadmodũ quæ frænis incumbit faciendis frænũ ipsũ, quæ equestri studio, equitare, aliæ denique alium. Habet & finem suũ architectonica, quemadmodum imperatoria, victoriam. Cæterum finis huius & præstantior & majori dignus honore est reliquis. Quare & aliarum, vt iam dictum est, quæ sub ea sunt fines, hujus finis causa petuntur. Porro licet non actiones,

 sed

ſed opera ſint actionum fines, nihil tamen obſtat, quo minus præſtantior ſit, magiſque eligendus architectonicæ finis, quamvis ſit actio tantum. Sicut artis quæ frænum fabricat, finis eſt opus: eſt enim frænum; imperatoriæ actio: eſt enim victoria. Neque quicquam obſtat propterea, quin præſtantior fræno longeque præferenda ſit victoria. Opus enim actione quidem eſt præſtantius; non omni tamen; ſed ea tantum, à qua perficitur hoc opus: quippe cum finis actionis ſit illius. Finis autem eo quod ad finem refertur, ſemper eſt præſtantior. Eſt autem finis vnus multorum, ſicut ille quem in architectonicis videmus. Sed & omnium reliquarum finis vnus extremus eſt, cuius cauſa reliquarum fines quæruntur: cum ipſe nullius cauſa alterius, ſed ipſe propter ſe petatur.

Cap. II. 1. Εἰ δή τι τέλος.

Etenim niſi vnus aliquis extremus finis eſſet, ſed ſemper aliquid alterius cauſa peteremus, & hoc rurſus alterius, atque ita aliud in ſingulis, nunquam id quod peteremus conſecuturi eſſemus: ſed

περ εἴρηται. εἰ δὲ καὶ μὴ πράξεις εἶεν τὰ τέλη τῶν πράξεων, ἀλλὰ ἔργα, οὐδὲν κωλύει βέλτιον εἶναι καὶ αἱρετώτερον καὶ αὐτῶν τῶν ἔργων τὸ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τέλος, καὶ πρᾶξις ὄν. ὥσπερ χαλινοποιητικῆς μὲν τέλος ἔργον· χαλινὸς γάρ· στρατηγικῆς δὲ τέλος πρᾶξις. νίκη γάρ. καὶ οὐδὲν κωλύει τὴν νίκην βελτίω εἶναι καὶ αἱρετωτέραν τοῦ χαλινοῦ· τὸ γὰρ ἔργον βέλτιον τῆς πράξεως, οὐ πάσης, ἀλλὰ μόνης ἐκείνης, ἧς ἀποτέλεσμά ἐστι, διότι τέλος ἐκείνης ἐστί· τὸ δὲ τέλος ἀεὶ τιμιώτερον τοῦ πρὸς αὐτὸ τεταγμένου. ἔστι δὲ πολλαῖς ἓν τέλος τὸ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν· ἔστι δὲ καὶ πάσαις ὁμοῦ τέλος ἓν ἔσχατον, δι' ὃ τὰ τῶν ἄλλων τέλη ζητοῦνται, καὶ οὐκ ἔστι ἐκεῖνο δι' ἄλλο, ἀλλὰ αὐτὸ δι' ἑαυτό.

Καὶ γὰρ εἰ μὴ ἕν τι εἴη ἔσχατον τέλος, ἀλλὰ ἀεί τι δι' ἕτερον αἱρούμεθα καὶ ἐκεῖνο δι' ἄλλο, καὶ ἀεὶ ἐν τῷ παρόντι ἄλλο ζητήσομεν, οὐδέ ποτε ἐπιτευξόμεθα οὐδ' ἐφιέμεθα, καὶ οὕτω συμβαίνει ματαίαν καὶ κενὴν τὴν ὄρεξιν εἶναι, οὐκ ὄντος ἐφ' οὗ στήσε-

ται

ται φερομένη. τοῦτο δὲ ἄτοπον· οὐδεμία γὰρ φυσικὴ ἔφεσις μάτην. ἀνάγκη τοίνυν ἕν τι ἔσχατον εἶναι τέλος· τοῦτο δ' ἂν εἴη τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἄριστον. Ὥστε καὶ ἡ γνῶσις αὐτοῦ μεγάλη ἡμῖν πρὸς τὸν βίον ἔσται βοήθεια. συμβήσεται γὰρ τοῦ δέοντος μᾶλλον ἐπιτυγχάνειν καθάπερ τοξόταις, εἰς τὸν σκοπὸν βλέπουσιν.

contra vanum & sine vllo effectu esset hoc desideriũ: cum nihil haberet, vbi possit consistere. Quod certe absurdum est: quia nulla naturalis cupiditas est frustra. Quare necesse erit, vnum esse finem extremum. Is autem erit, id quod bonum dicimus & optimum. Itaque & cognitio illius, magno nobis in vita est futura subsidio. Sic enim fiet, vt, quemadmodum sagittarij solent qui scopum proponunt sibi, magis id quod oportet consequamur.

ΚΕΦ. β'.

Ὅτι τῆς πολιτικῆς ἐστι τέλος, τὸ ἔσχατον τέλος.

Εἰ δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, πειρατέον ὁρίσασθαι ὡς ἐν τύπῳ, τί ποτέ ἐστι τοῦτο τὸ ἔσχατον τέλος, καὶ τίνος ἐστὶ προσεχῶς τῶν ἐπιστημῶν, καὶ τῶν πράξεων. ἔστι μὲν γὰρ ἁπάσης τέχνης καὶ δυνάμεως, κοινὸν τέλος. ἔστι δὲ καὶ προσεχῶς μιᾶς τινος δυνάμεως· καθάπερ τὸ τέλος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐστι μὲν καὶ πασῶν τῶν ὑπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικήν· ἔστι δὲ καὶ προσεχῶς αὐτῆς τῆς ἀρχιτεκ-

CAP. II.

Finem scientiæ ciuilis esse extremum finem.

QVod si ita se habet, dãda est opera, vt rudi quasi Minerua, quis extremus ille finis, quarum item scientiarum proprie actionumque sit, delineemus. Omnis enim siue artis siue facultatis aliquis communis est finis. Sed & vnius alicuius facultatis, aliquis peculiaris est: sicut finis architectonicæ. Ille etenim & omnium simul quæ architectonicæ subiiciuntur, & ipsius peculiariter est architectoni-

ᵃ Εἰ δ' ἔτω πειρατέον.

ca. Quare & artis eius, quæ præcipua maximeq. est architectonica, finem esse aliquem, fit verisimile. Talis autem est ciuilis scientia: vt pote quæ aliis ordinem suum tempusq. præscribit artibus. Etenim & quas esse in vrbibus, & quas à quibus hominibus disciplinas, & quousque disci oporteat inspicere, vnius ciuilis est scientiæ. Sola etenim civilis scientia & inutiles ex vrbe ejicit, nec eas quæ sunt vtiles, vt discantur ab omnibus aut exerceantur, permittit. Si quidem nec eum qui imperare potest aut seruare remp. coriarium esse finit: nec eum qui melius inter milites versatur, ad imperatoriũ munus vocat. Sed & tempora maxime exercendis idonea artibus designat: ne quis, exempli gratia, cum præstat quiescere, ducat exercitum. Etenim & cum opus est imperatorem mittere, mittet eum politicus: & cum præstabit quiescere, hoc quoq. imperabit. Quãvis enim non raro ipse sibi tempus præscribit imperator, non tamen ipsi propterea arti præscribit. Si quidem om-

τονικῆς. δοκεῖ τοίνυν εἶναι τέλος τῆς κυριωτάτης τῶν τεχνῶν καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικῆς· τοιαύτη δὲ ἡ πολιτική· ταῖς γὰρ ἄλλαις τέχναις τὴν τάξιν καὶ τὸν καιρὸν αὐτὴ δίδωσι. τίνας γὰρ ἐπιστήμας ἐν ταῖς πόλεσιν εἶναι προσήκει, καὶ τίνας ἀνθρώπους ποίας ἐπιστήμας δέον μανθάνειν, καὶ μέχρι τίνος, μόνης τῆς πολιτικῆς ἐστὶ σκοπεῖν· μόνη γὰρ ἡ πολιτικὴ τὰς μὲν πονηρὰς τῶν τεχνῶν τῆς πόλεως ἀπελαύνει, τὰς δὲ λυσιτελούσας οὐ συγχωρεῖ πάντας μανθάνειν, ἢ μαθόντας ἀεὶ μεταχειρίζεσθαι. οὐ γὰρ εἴ τις δυνάμενος στρατηγεῖν καὶ σώζειν τὴν πόλιν, τοῦτον ἐᾷ σκυτοτομεῖν· οὐδὲ στρατιώτην εἶναι δίκαιον ἔτι ὄντα, στρατηγὸν ἐποίησε. τῷ δὲ προσήκοντι τῇ τέχνῃ τοὺς καιροὺς ἀποδίδωσιν· ὥστε μὴ στρατηγεῖν, ὅτι ἡσυχίαν ἄγειν προσῆκεν. ὁ γὰρ πολιτικὸς πέμψει μὲν τὸν στρατηγὸν ὁπόταν δέῃ· κελεύσει δὲ ἡσυχίαν ἄγειν ὅτε τούτου καιρός. εἰ γὰρ καὶ ὁ στρατηγὸς πολλάκις ἑαυτῷ δίδωσι τὸν καιρόν, ἀλλ' οὐ τῇ στρατηγικῇ τέχνῃ. πάντες γὰρ οἱ τῆς τέ-

χνῆς

χνης κανόνες τὸ τέλος τῆς τέχνης ἐκείνης μόνον σκοποῦσιν· ὃς δὲ πρὸς τοὐναντίον ἢ πρὸς ἄλλο φέρεται, οὐκ ἔστι τῆς τέχνης ἐκείνης κανών. ὥστε ὁ στρατηγὸς σκοπῶν, ὁπότε δεῖ πολεμεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἡσυχάζων πολλάκις, καὶ περὶ εἰρήνης διαπρεσβευόμενος, δῆλός ἐστιν οὐ τῷ κανόνι τῆς στρατηγικῆς κεχρημένος, ἀλλ' ἑτέρας τινὸς τέχνης μείζονος καὶ κυριωτέρας, ἥτις ἐστὶν ἡ πολιτική. ἐπεὶ τοίνυν καὶ τὰς τιμιωτάτας τῶν τεχνῶν ὑφ' ἑαυτὴν ἡ πολιτικὴ ποιεῖται· λέγω δὴ στρατηγικὴν, οἰκονομικὴν, καὶ ῥητορικὴν, καὶ ταῖς λοιπαῖς τῶν πρακτικῶν χρῆται πρὸς τὸ οἰκεῖον δηλαδὴ τέλος· πάσας γὰρ τάττει πρὸς τὸ κοινὸν τῆς πόλεως ἀγαθὸν, καὶ διὰ τοῦτο νομοθετεῖ, τί δεῖ πράττειν καὶ τίνων ἀπέχεσθαι· τὸ ταύτης τέλος περιέχοι ἂν τὰ τῶν ἄλλων. ἐπεὶ δὲ πάντα τὰ τῶν ἄλλων τέλη ζητεῖται, διὰ τὸ εὖ εἶναι τὸν ἄνθρωπον, τὸ δὲ τέλος ἐστὶ τῆς πολιτικῆς, δι' ὃ τὰ τῶν ἄλλων τέλη ζητοῦνται, φανερὸν ὅτι τοῦτο ἂν εἴη τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθόν. καὶ δῆλον

nes alicuius artis regulæ, solum illius artis finem spectant: quæ vero vel contrarium spectat vel aliud, artis illius non est regula. Imperator etenim cum considerat, quando bellum gerere oporteat, ac propterea sæpe à bello abstinet, aut pacis causa legatos mittit, manifeste non amplius ex imperatoriæ artis norma agit, sed alterius alicujus, quæ & major sit & superior, ipsius videlicet civilis scientiæ. Cum ergo etiam artes illas, quæ præstantissimæ habentur ac præcipuæ, sibi ciuilis subjiciat scientia, (qualis imperatoria, & œconomica & rhetorica) reliquasque quæ in actione versantur disciplinas ad finem suum referre soleat: (omnes etenim ad commune reip. dirigit bonum, ac propterea de eo quod vel agendum vel fugiendum est leges præscribit) necesse est finem eius reliquarum fines sub se comprehendere. Quoniam vero reliquarũ fines omnes boni humani causa petuntur: is aũt finis est ciuilis scientiæ, cujus causa aliarum fines petuntur, manifestè apparet, hoc

esse humanum bonum. Neq. vero dubium, quin idem bonum & ab vno peratur homine & ab vrbe tota: majus nihilominus, tum ad consequendum, tum ad conservandum videtur & perfectius, vrbis totius bonum. Non enim negari potest, quin vni quoque homini (sive id in alio aliquo, siue in se faciat aliquis) bonum conservare suum, res sit non contemnenda: tanto tamen in vrbe tota id posse vel populo, tum divinius est, tum præstantius, quanto multorum felicitas vnius præferenda est felicitati. Quare multo magis merebitur finis civilis scientiæ, & extremus finis & extremum dici bonū: cum ea non vnum tantum finem, sed reliquarum etjam omnium, tanquam proprios, consideret; vt pote communis disciplina, & ciuitatis.

μι, ὅτι τὸ αὐτὸ ἀγαθὸν ζητεῖται καὶ παρ' ἑνὸς ἀνθρώπου, καὶ παρὰ πόλεως. ἀλλ' ὅμως μεῖζόν γε καὶ τελειότερον τὸ τῆς πόλεως φαίνεται ἀγαθὸν, καὶ λαβεῖν καὶ λαβόντα διασῶσαι. ἔστι μὲν γὰρ καὶ τὸ ἐν ἑνὶ ἀνθρώπῳ τὸ ἀγαθὸν διασῶσαι, ἀγαπητὸν, εἴτε ἐν ἑτέρῳ τις, εἴτε ἐν ἑαυτῷ δυνηθῇ φυλάξαι· κάλλιον δὲ καὶ θειότερον ἔθνει καὶ πόλεσιν, ὅσον ἡ τῶν πολλῶν εὐδαιμονία τῆς ἑνὸς ἀμείνων ἐστίν. ὥστε δικαιότερον ἂν εἴη τὸ τῆς πολιτικῆς τέλος ἔσχατον εἶναι τέλος καὶ ἔσχατον ἀγαθόν· ᾗ τις, οὐχ ἓν μόνον τέλος, ἀλλὰ τῶν ἄλλων πασῶν σκοπεῖ ὡς οἰκεῖα, κοινή τις οὖσα τέχνη καὶ πολιτική.

CAP. III.

In tradenda ciuili scientia, non agendum esse demonstrationibus accuratis: quia id subiectum eius non permittit.

CAP. III. I. Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς.

IIS vero quide hoc fine agere instituunt, sufficiet

ΚΕΦ. γ'.

Ὅτι οὐ δεῖ ἀκριβεστάτην ἀπόδειξιν ἐν τοῖς περὶ τῆς πολιτικῆς λόγοις ζητεῖν, ὅτι οὐ δίδωσιν ἡ καθ' αὐτὴν ὕλη.

ΛΕγειν δὲ περὶ τούτου τέλους προεθυμουμένοις ἱκανὸς

ἱκανὸς ἂν γένοιτο περὶ αὐτοῦ λόγος ὁ τῇ ὑποκειμένῃ ὕλῃ προσήκων. οὐ γὰρ ὁμοίως ἐν πᾶσι λόγοις τὸ ἀκριβὲς ζητήσομεν. οὐ γὰρ δυνατὸν ἐπὶ πάσης ὕλης ὁμοίως τὴν ἀκριβεστάτην ἀλήθειαν εὑρεῖν. ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς μαθηματικοῖς ἅτε ἀναγκαίαν ἔχουσιν ὕλην καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσαν ἀμιγὴς ἡ ἀλήθεια καὶ οὐδὲν ἡ ὕλη κωλύει τὸ ἀκριβές· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις, ἐν οἷς τὰ ὑποκείμενα οὐκ ἀναγκαῖα, οὐδὲ ἀεὶ ὁμοίως ἔχει, ἀρκετός ἐστι λόγος, ὁ ἀπὸ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνάγων· οὕτω δὲ ἐπὶ τῶν δημιουργικῶν τεχνῶν ἔχει. τὸ γὰρ τεχνητὸν εἶδος οὐχ ὁμοίως ἐφαρμόσει ταῖς ὕλαις. ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς ἐπιτηδειοτέραις, ἀκριβέστερον, ἐν δὲ ταῖς ἑτέρως ἐχούσαις, οὐχ ὁμοίως. τὸ γὰρ ἀνθρώπινον εἶδος οὐχ ὁμοίως ἐφαρμόσει ταῖς ὕλαις, ὅ, τι πλάστης καὶ ὁ ζωγράφος· ὁ μὲν γὰρ ζωγράφος, καὶ τὸ χρῶμα παρίστησι, καὶ ὄγκον τινὰ δοκεῖ μιμεῖσθαι, καὶ διάστασιν· ἡ γὰρ ὕλη συγχωρεῖ. ὁ δὲ πλάστης τὸν μὲν ὄγκον ἐφαρμόσει τῇ ὕλῃ· τὸ χρῶ-

materia enim hoc permittit.

talis agendi ratio, quæ subjecto convenire videatur. Nec n. æque in omnibus necesse est disciplinis, accuratissimam tradendi rationē sequi. Quia fieri non potest, vt in quovis similiter subjecto, strictissimam inveniamus veritatem. Sed in mathematicis quidē disciplinis, vt pote quæ necessarium & semper sui simile habēt subjectum, simplex est veritas, nec quicquam ibi accuratam agendi rationem impedit subjectum. In reliquis vero, in quibus nec necessaria sunt subjecta, nec eodem semper modo se habēt, ea sufficiet ratio, quæ ex iis, quæ vt plurimum ita se habent, aliquid colligit. Nā & ita in operariorum artibus se res habet. Nec n. ea quam ars confert forma, eodem modo omni conveniet materiæ. Sed in aptioribus accuratius, in alijs vero longe aliter se habebit. Humanam, exempli gratia, formam, non similiter accommodabit materiæ plastes & pictor. Nam & colorem pictor addit, & molem quandam videtur exprimere, & distantiam: Plastes vero molē quidem illam

illam accommodat materiæ: colorem vero simul vt addat, non permittit materia. Similiterque in alijs quoque artibus. Quare nec æque accurata vbique ratio ab omnibus exigenda est, sed quam materia permittit. Eodem ergo modo ad veritatem civilis scientiæ subiectum se habet. Honesta etenim & iusta, de quibus civilis agit scientia, & in quibus vt subiecto versatur, tantam vel differentiam habent vel errorem pariũt: vt nec honestum natura videatur esse honestum, neque iustum natura iustum, sed institutione quasi & lege. Ac propterea id quod revera honestum est & iustum, non facile ab eo distingui potest, quod videtur tantum. Nec hoc tantum, sed & ipsa è quibus felicitas consistere putatur, bona (fortitudinem dico aut opes, & id genus alia) multis & ipsa involuta sunt erroribus: quia plurimis noxæ ac damni causa fuerunt. Adferri enim eorum exempla possunt, qui propter opes perierunt, vt & alij qui propter fortitudinem. Quare sufficerit, vt qui de his vel eorum fine sunt acturi, crassa quadam pinguique Minerua veritatem

μα δὲ ἀπὸ τῆς ὕλης οὐκ ἔχει δέξαι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν. διὰ τοῦτο οὐ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν παρὰ πάσης τέχνης ἀπαιτεῖν δεῖ, ἀλλ' ὅσην ἡ ὕλη δίδωσι. τοιαύτη δέ ἐστι καὶ ἡ τῆς πολιτικῆς ὕλη πρὸς τὴν ἀλήθειαν. τὰ γὰρ καλὰ, καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖ, καὶ ἅπερ ὕλην ποιεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε καὶ δοκεῖν μὴ τὸ καλὸν φύσει καλὸν εἶναι, οὐδὲ τὸ δίκαιον φύσει δίκαιον, ἀλλὰ θέσει τινὶ καὶ νόμῳ. καὶ διὰ τοῦτο τὸ κατὰ ἀλήθειαν καλὸν καὶ δίκαιον δυσχερές ἐστι τοῦ δοκοῦντος διελεῖν. οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ ἐξ ὧν δοκεῖ συνίστασθαι ἡ εὐδαιμονία· ἀνδρείαν λέγω ἢ πλοῦτον, ἢ τοιοῦτόν τι· καὶ αὐτὰ πλάνην ἔχει πολλὴν, διὰ τὸ πολλοῖς συμβαίνειν βλάβας ἀπ' αὐτῶν. ἤδη γάρ τινες ἀπώλοντο διὰ πλοῦτον, ἕτεροι δὲ δι' ἀνδρείαν. ἀγαπητὸν οὖν περὶ τοιούτων λέγοντας καὶ τοῦ ἐκ τούτων τέλους, παχυλῶς καὶ ὡς ἐν τύπῳ τὴν

ἀλήθειαν ἐνδείξασθαι· καὶ καθόλου περὶ τῶν ἐνδεχομένων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λέγοντας καὶ ἐκ τούτων τέλους, ἱκανὸν ἂν εἴη τοιαῦτα καὶ συμπεραίνεσθαι.

Ὥσπερ δὲ ὁ περὶ τῆς πολιτικῆς λέγων, οὐ δύναται ἀκριβεστέραν ἀλήθειαν εὑρεῖν, ἢ ὅσην ἡ ὕλη δίδωσιν· οὕτω καὶ ὁ κρίνων τοὺς τοιούτους λόγους, καλῶς ἂν κρίνοι, εἰ κατὰ τὸν ἴσον τρόπον μὴ ἀκριβεστέραν ἀλήθειαν ἀπαιτῇ, ἢ ὅσην ἡ ὕλη δίδωσιν, ἀλλὰ τὴν ἐνδεχομένην ἀποδέχεται· πεπαιδευμένου γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος μεθόδου, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται. ἐν μὲν γὰρ τῷ τῶν μαθηματικῶν γένει, καθὼς εἴρηται, οὐδὲν ἐνδεχόμενον συγχωρήσει· ἐν δὲ τοῖς λογικοῖς, ἢ τοῖς φυσικοῖς ἢ τοῖς ἄλλως ἔχουσιν, οὐχ ὡσαύτως. παραπλήσιον γάρ ἐστι, μαθηματικοῦ πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι, καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν.

tatem exponant. Et vt verbo absoluam, quoties de ijs quæ vt plurimum ita se habent, eorumq. fine disputãdum est, satis est si talia quoque colligamus.

3. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον.

Sicut autem qui ciuilem tradit disciplinam, veritatem non potest inuenire magis accuratam, quam quantam suppeditat subiectum: ita & qui de tali agendi ratione iudicaturus est, recte tum demũ iudicabit, si eodem modo veritatem non magis accuratam requirit, quam permittit subiectũ: eamque quæ haberi potest, admittit. Docti enim est hominis vnoquoq. in disciplinæ genere, accuratã eatenus rationem requirere, quatenus id ipsum rei patitur natura. Quare in eo, vt dictum est, quo mathematicæ traduntur, nihil minus necessarium admittet: in logicis contra physicisque, aut quæ aliter se habent, non ita. Simile enim est mathematicum admittere, qui probabilia dicit: & à rhetorico exigere demonstrãtiones velle.

CAP.

Cap. IV.

Eum qui ciuili operam daturus eſt diſciplinæ, experientia eorum quæ in vita aguntur eſſe præditum debere.

3. Ἕκαστος κρίνει.

ET iudicium quidem quod in hac diſciplina requiritur, tale eſt. Quiuis autem recte de ijs iudicat quæ nouit, bonuſque eorum eſt iudex. Itaque & de ciuili recte iudicabit ſcientia, qui eius conſecutus eſt peritiam, & à tempore rerum gerendarum mutuatus eſt experientiã. Et ille qui in ſingularibus quibuſdam eſt verſatus, recte de illis iudicabit: qui vero in omnibus, recte quoque iudicabit de omnibus. Ideoque eorũ quæ de ciuili traduntur ſcientia, idoneus auditor eſſe iuvenis non poteſt: vt qui eorum, quæ in vita aguntur, nondum ſit conſecutus experientiam. At vero ea, quæ de hac ſcientia inſtituitur, partĩ de his agit partim ex his ipſis colligitur agendi ratio. Præterea, cum nondum ex rationis viuat præſcripto, ſed adhuc affectus ſuos ac libertatem quandam ſequatur & con-

Κεφ. δ'.

Ὅτι τὸν ἀκροατὴν τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων ἔμπειρον εἶναι δεῖ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων.

Ἡ μὲν οὖν προσήκουσα κρίσις τῶν λόγων τοιαύτη. κρίνει δὲ ἐκεῖνα καλῶς ἃ γινώσκει, καὶ τούτων ἐστὶν ἀγαθὸς κριτής. ὥστε καὶ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἐκεῖνος κρινεῖ καλῶς, ὃς πεπαιδευμένος ἐστὶ τὰ πολιτικὰ, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου πεῖραν ἔλαβεν αὐτῶν· καὶ ὁ μὲν ἐν τισὶ μερικοῖς πεπαιδευμένος, ἐκεῖνα κρινεῖ καλῶς· ὁ δὲ περὶ πᾶν πεπαιδευμένος, ἀξιόχρεως ἔσται περὶ πάντων κριτής. διατοῦτο τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων οὐκ ἔστιν ὁ νέος οἰκεῖος ἀκροατής· ἄπειρος γὰρ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων. οἱ δὲ τῆς πολιτικῆς λόγοι, οἱ μὲν περὶ τούτων διαλαμβάνουσιν, οἱ δὲ ἐκ τούτων συμπεραίνονται. ἔτι δὲ, οὔπω κατὰ λόγον ζῶν, ἀλλ' ἔτι πάθεσι καὶ ἀνέσει καὶ συνηθείᾳ ἀκολουθῶν, μα-

πείως ἀκούσεται καὶ ἀνωφελῶς· οὐ γὰρ πρὸς τὸ τέλος ἀφικέσθαι δυνήσεται τῶν λόγων, καὶ τὸ ἦθος ἀμεῖψαι, καὶ κατὰ λόγον ζῆν, ὑπὸ τῆς συνηθείας ἔτι κρατούμενος. τὸ γὰρ τέλος τῶν τοιούτων λόγων, οὐ γνῶσις, ἀλλὰ πρᾶξις. οὐ μόνον δὲ ὁ νέος, ἀλλὰ καὶ ὁ νεαρὸς τὸ ἦθος, εἰ καὶ τὴν ἡλικίαν ὑπερέβη τῶν νέων, ὁμοίως ἀνωφελῶς ἀκούσεται τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων, ζῶν ἔτι τὴν προσήκουσαν τοῖς νέοις ζωήν. καὶ γὰρ καὶ τῷ νέῳ τὴν ἡλικίαν, οὐ παρὰ τὸν χρόνον ἡ ἔλλειψις, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ λογισμῷ διοικεῖσθαι, ἀλλὰ κατὰ πάθος ἔτι ζῆν, καὶ κατὰ πάθος πάντα ζητεῖν. τοῖς γὰρ τοιούτοις ἡ γνῶσις τῶν λόγων τούτων ἀνωφελής, καθάπερ τοῖς πάντη ἀκολάστοις, καὶ περὶ τὰς ἡδονὰς ἀκρατέσι. τοῖς δὲ κατὰ λόγον τὰς ὀρέξεις ποιουμένοις καὶ πράττουσι, πολλὴν ὠφέλειαν φέρει τὸ περὶ τῶν τοιούτων λόγων εἰδέναι. ἐν ἐκείνοις γὰρ ὁ λογισμὸς ἃ νοήσει δέοντα παρὰ τούτων τῶν λόγων, καὶ δυνήσεται ποιεῖν, τῆς τῶν παθῶν δουλείας

consuetudinem frustra, nulloque bono hæc audit. Quia nunquam ad finem huius disciplinæ peruenire, aut mores suos mutare, & ex rationis præscripto viuere poterit, quamdiu adhuc consuetudinem sequetur. Siquidē finis eius non scientia est, sed actio. Nec is tantum qui ætate, sed & qui moribus est talis, licet ætatem iuvenilem excesserit, nihilominus sine fructu vllo civitem audiet disciplinam: quandiu more ætatis illius vitam quoque instituet. Nam & in eo, qui ætate est iuvenis, non à tempore est defectus ille, sed quod nec rationi pateat, & ex affectuū præscripto adhuc viuat, & ex eorum præscripto petat omnia. Talibus ergo nulla ex parte disciplinæ huius prodest scientia, nō magis quam intemperantibus aut libidinosis. Ijs vero qui è rationis præscripto tum appetunt, tum agunt, plurimum huius disciplinæ cōferet cognitio. Intellectus quippe eorum, quæcunq. semel facienda esse ex hac didicerit scientia, præstare poterit etiam: vtpote ab affectuum seruitute vindicata,

ta, & cui iam sua vti potestate, sit integrum.

CAP. V.

Finem ciuilis disciplinæ esse felicitatem: eamque quæ sit ex ciuilibus cognosci actionibus posse.

CAP. IV.
I. Λέγομεν δὲ ἀναλαβόντες.

ET hactenus quidem, qualem disciplinæ ciuilis esse auditorem oporteat, quomodo itē iudicare de ijs, quæ in ea traduntur eaq. approbare debeat, tum quod sit in præsentia subjectum nostrum, satis nobis præfati videmur. Quare reuocata rursus à capitē disputatione, quandoquidē omnem & scientiam & institutum, bonum aliquod appetere diximus, videamus quid sit illud, quod ciuilis appetit scientia. Et cum omnes quæcunque eæ sunt actiones, ad bonum aliquod, vt supra dictum est, referantur, quonam tendat illa, quodque sit eorum quæ in actione spectantur bonorum maximum. quod quidem finis ciuilis dici possit scientiæ. Et huius quidem nomen vnū idemdemque à plerisque dicitur, nec aliter de eo vulgus quā præ-

ἀπηλλαγμένος, καὶ δυνάμενος ἤδη τῇ ἰδίᾳ χρῆσθαι δυνάμει.

ΚΕΦ. ε΄.

Ὅτι τῆς πολιτικῆς τέλος ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία· καὶ ὅτι ἐπιγνωσόμεθα αὐτὴν πῶς ἐστιν ἀπὸ τῶν πράξεων τῆς πολιτικῆς.

ΟΠοῖον μὲν οὖν εἶναι δεῖ τὸν ἀκροατὴν τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων, καὶ πῶς κρίνειν δεῖ καὶ ἀποδέχεσθαι τοὺς λόγους, καὶ τί τὸ προκείμενον ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι, ἱκανῶς πεφροιμιασμέθα. ἀναλαβόντες δὲ τὸν λόγον, λέγωμεν ἤδη. ἐπειδὴ πᾶσα γνῶσις καὶ προαίρεσις ἀγαθοῦ τινὸς ἐφίεται, τί ἐστιν οὗ λέγομεν τὴν πολιτικὴν ἐφίεσθαι; καὶ πασῶν πράξεων ἐπί τι ἀγαθὸν φερομένων, καθὼς εἴρηται, πρὸς τί αὐτή φέρεται, καὶ τί τὸ πάντων ἀκρότατον τῶν πρακτικῶν ἀγαθῶν, ὃ τέλος ἐστὶ τῆς πολιτικῆς; τὸ μὲν οὖν ὄνομα αὐτοῦ, ἐν παρὰ τῶν πλείστων καὶ τὸ αὐτὸ λέγεται, καὶ ἐν τούτῳ καὶ οἱ πολ-

λοὶ καὶ οἱ βέλτιστοι τῶν ἀνθρώπων συμφωνοῦσιν. εὐδαιμονίαν γὰρ αὐτὸ ὀνομάζουσι πάντες. τὸ δὲ εὖ ζῆν καὶ εὖ πράττειν, ταυτὸν ὑπολαμβάνουσι τῷ εὐδαιμονεῖν.

Περὶ δὲ τοῦ τί ἐστιν ἡ εὐδαιμονία, ἀμφισβητοῦσι, καὶ οὐχ ὁμοίως τοῖς πολλοῖς οἱ σοφοὶ λέγουσι περὶ αὐτῆς. οἱ πολλοὶ γάρ, ἕν τι τῶν ἐναργῶν καὶ δοκούντων ἀγαθῶν τὴν εὐδαιμονίαν φασίν· οἷον ἡδονήν, ἢ πλοῦτον, ἢ τιμήν. ἄλλοι δὲ ἄλλο τοιοῦτον. καὶ πολλάκις δὲ ὁ αὐτὸς οὐκ ἀεὶ τὸ αὐτὸ εὐδαιμονίαν ὀνομάζει, ἀλλὰ νῦν μὲν, τοῦτο, νῦν δὲ, ἐκεῖνο· νοσήσας μὲν γὰρ, τὴν ὑγίειαν, πενόμενος δὲ, πλοῦτον· καὶ ὅλως ἀεὶ οὗ νῦν ἐπιθυμεῖ τις, εὐδαιμονίαν ὀνομάζει. οἱ δὲ σοφίας ἐρῶντες, ὧν ἑαυτοῖς συνίσασιν ἀγνοοῦσιν, ἐφίενται μανθάνειν· καὶ τοὺς μέγα τι καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς λέγοντας, θαυμάζουσιν· ἔνιοι δὲ ἐνόμισαν παρὰ τὰ πολλὰ ταῦτα ἀγαθὰ, ἄλλο τι ἀγαθὸν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, καθ' ἑαυτὸ ὑφεστὸς, ὃ καὶ τοῖς ἄλλοις αἴτιον εἶναι τῆς ἀγα-

præstantes viri iudicant. Felicitatē enim id vocant omnes. Rursus bene viuere, beneque agere, idem quod felicem esse existimant.

Cæterum de eo quid sit felicitas, contendunt: neque de hac inter se vulgus consentiunt ac sapientes. Vulgus etenim vnum aliquod ex manifestis illis & quæ in oculos incurrunt bonis, felicitatem esse existimat: vt, exempli gratia, voluptatem, aut opes, aut honorem: alijque aliud simile. Fit & sæpe vt vnus aliquis, non idē semper, sed modo hoc modo illud, felicitatem nominet. Nā si quis ex illis æger sit, bonā valetudinē, si pauper, opes: atq. ita deinceps quod in præsenti maxime optare videtur, felicitatis appellat nomine. Rursus qui sapientiæ studiosi sunt, ea quæ sibi maxime ignorate videntur, scire desiderant: omnesque qui præclarum aliquid & quod captum suum excedat dicere videntur, mirari solent. Alij contra præter hæc bona quæ sunt plurima, aliud esse bonum, quod per se subsisteret ijsque omnibus quæ bona dicuntur bonitatis

2. Περὶ δὲ τῆς εὐδαιμονίας.

tatis suæ causa esset, felicitatem esse voluerunt. Quamobrem omnes omnium de felicitate opiniones velle excutere, vanum forte & sine fructu futurum esset. Satis itaq erit nonnullas tantum, quæ vel celebrantur maxime, vel plurimos autores habent excussisse.

ζ. Μὴ λανθανέτω δ' ἡμᾶς.

Quia autem de principio agimus (etenim principium & causa, ipse finis actionum est, vtpote cuius causa faciamus aliquid) videndum est, quomodo quæ de eo suscipitur, instituenda sit disputatio. Nō eodem enim modo se habet. Ac primum quidem de causis aliquid dicamus. Causarū ergo alia est finalis, alia formalis, alia materialis, alia efficiens. Efficiens, vt operatio artificis: materialis, vt ligna & lapides, ex quibus domus constat: formalis, vt forma eius: finalis, cuius causa domus facta est. Hæ ergo cum essentiæ rei vniuscuiusque causæ sint, etiam cognitionis eiusdē rei, causæ sunt eædem: quia cognosci per easdem res possunt. Si quis enim artem nouerit artificis, qua arte domum fe-

θότητος. ἁπάσας μὲν οὖν ἐξετάζειν τὰς περὶ τῆς εὐδαιμονίας δόξας, μάταιον ἴσως ἐστίν. ἱκανὸν δέ ἐστιν εἰ ἐξετάσομεν τὰς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ὑπὸ πλειόνων νομιζομένας ἢ δοκούσας ἔχειν τινὰ λόγον.

Ἐπεὶ δὲ περὶ ἀρχῆς ὁ λόγος· ἀρχὴ γὰρ καὶ αἰτία ἐστὶ τὸ τέλος τῶν πράξεων· δι' ἐκεῖνο γάρ τι πράττομεν, ζητητέον, πῶς δεῖ ποιήσασθαι τὸν περὶ αὐτῆς λόγον. ἔχει γὰρ διαφοράν. καὶ πρῶτον περὶ τῶν αἰτίων μικρὸν διαληψόμεθα. τῶν γὰρ αἰτίων, τὸ μὲν, τελικόν ἐστι, τὸ δὲ, εἰδικόν, τὸ δὲ, ὑλικόν, τὸ δὲ, ποιητικόν. καὶ ποιητικὸν μὲν, ἡ ἐνέργεια τοῦ τεχνίτου· ὑλικὸν δὲ, τὰ ξύλα, καὶ οἱ λίθοι ἐξ ὧν ἡ οἰκία· εἰδικὸν δὲ, τὸ εἶδος τῆς οἰκίας· τελικὸν δὲ, δι' ὃ ἡ οἰκία γέγονεν. ἐπεὶ δὲ ταῦτα αἴτια εἰσὶ τοῖς πράγμασι τοῦ εἶναι, αἴτια εἰσὶ καὶ τῆς γνώσεως αὐτῶν, καὶ δι' αὐτῶν δύνανται ἐκεῖνα γινώσκεσθαι. ἐὰν γάρ τις εἰδῇ τὴν τέχνην τοῦ τεχνίτου, καθ' ἣν τὴν οἰκίαν ἐδημιούργησεν, εἴσεται τὴν οἰκίαν ἢ ἀγαθὴν ἢ φαύ-

ἢ φαύλην, ὅσον τῇ τέχνῃ προσήκει. καὶ ὁ τὴν ὕλην εἰδὼς καὶ ὁ τὸ εἶδος ὁμοίως. πάλιν δὲ γινώσκοντες τί τὸ τέλος αὐτῆς, εἰσόμεθα ἢ ἀγαθὴν ἢ φαύλην. συμβαίνει δὲ καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ἀπὸ τοῦ εἰδέναι τὸ ἀποτέλεσμα τὰς αἰτίας γινώσκειν· ὁ γὰρ εἰδὼς τὴν αἰτίαν, τὴν τέχνην εἴσεται τοῦ τεχνίτου, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως. ὥστε τοὺς λόγους διχῶς ἀνάγκη γίνεσθαι, ἢ ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰς ἀρχὰς ἀποδεικνύναι, ἢ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τὰ ἀποτελέσματα· χρησόμεθα δὲ ἑκατέρᾳ τῶν μεθόδων κατὰ καιρόν. καὶ ἀπὸ μὲν τῶν ἀρχῶν ἀποδείξομεν, ὅταν αὐταὶ δῆλαι ὦσιν· τὸ δὲ ἀνάπαλιν, ὅταν τὰ ἀποτελέσματα φανερώτερα ᾖ. διὰ τοῦτο καὶ Πλάτων καλῶς ἐζήτει τοῦτο καὶ ἠπόρει, ὡς οὐκ ἀδιάφορον ὂν ἐπὶ παντὸς, πότερον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἡ προσήκουσα τῆς ἀποδείξεως ὁδὸς, ἢ ἐπὶ τὰς ἀρχάς· ὥσπερ ἐν σταδίῳ ἀπὸ τῶν ἀθλοθετῶν ἐπὶ τὸ πέρας, ἢ τὸ ἀνάπαλιν. διττῆς οὖν οὔσης τῆς ὁδοῦ, πόθεν ἡμῖν ἀρκτέον; ἢ δῆλον ὅτι

cit ille artifex, etiam illud ſciet, bonane an contra illa domus ſit: quatenus id ars requirit. Eodem modo & qui formam. Rurſus ſi finem eius ſciamus, quis nimirum ſit ille, etiam illud, bonane an contra ſit, ſciemus. Interdum tamen contra ſit, vt à cognitione rei perfectæ cauſas quoq. cognoſcamus. Qui enim cauſam nouerit, artẽ quoque noverit artificis, & reliqua in hunc modum. Vt neceſſe ſit dupliciter eam quæ de re aliqua ſuſcipitur, procedere inſtitutionem: ſi aut ab effectis demõſtrẽtur principia, aut à principiis effecta. Nos aũt vtramq. ſuo tẽpore adhibebimus rationem. Et à principiis quidẽ demõſtrabimus, cũ manifeſta erunt illa: contra vero, cum effectum erit manifeſtius. Propterea recte hoc quærebat Plato & in dubium vocabat, cum non in omnibus eodẽ ſe habeat modo, vtrum à principiis, an vero ad principia conveniens rei de qua agitur inſtituatur ratio. Quemadmodum in ſtadio à ludorum præfectis ad metam, an contra. Duplex igitur cum ſit via, vnde incipiendum erit nobis? An vero perſpicuum

ſpicuum eſt, à ciuilium potius actionum effectis, quorum principium & cauſa, finis ciuilis eſt? A notioribus enim incipiendum eſt, non natura ſua, ſed nobis. Natura enim nota dicuntur, principia & cauſæ. Ea quippe natura prius adhibet, primumque in ea intuetur. Nobis vero nota ſunt effecta. A quibus eſt incipiendũ. Ita enim perſpicua futura eſt, ſi ab iis quæ nobis nota ſunt, inſtituatur tradendi ratio.

Cap. VI.

Requiri vt is qui ciuili doctrinæ operam daturus eſt, bonarum prius actionum vſum ac conſuetudinem aliquam ſit conſecutus.

4. Διὸ δεῖ τοῖς ἔθεσιν

QVare eum qui doctrinæ huic operam daturus eſt, ſi & intelligere eam, & quemadmodum oportet iudicare de ea, ac cũ emolumento ſuo verſari in ea velit, vſque ad ipſam oportet honeſtarũ iuſtarumq. actionum perveniſſe conſuetudinem. Nam ſi id nobis propoſitum eſſet, vt ab ipſis prin-

ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων δηλονότι τῶν πολιτικῶν πράξεων, ὧν ἀρχὴ καὶ αἴτιον τὸ πολιτικὸν τέλος ἐστί. δεῖ γὰρ ἀπὸ τῶν γνωρίμων ἄρξασθαι, οὐ τῇ φύσει, ἀλλ' ἡμῖν. φύσει μὲν γὰρ γνώριμα λέγονται αἱ ἀρχαὶ, καὶ τὰ αἴτια· ἐκεῖνα γὰρ ἡ φύσις πρότερα παρίστησι, καὶ πρὸς ἐκεῖνα πρώτως ὁρᾷ. ἡμῖν δὲ τὰ ἀποτελέσματα γνώριμα· ὅθεν ἀρκτέον· οὕτω γὰρ σαφὴς ἔσται ὁ λόγος ἀπὸ τῶν ἡμῖν γνωρίμων γινόμενος.

Κεφ. ϛ'.

Ὅτι τὸν ἀκουσόμενον τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων ἐν ἔθει δεῖ εἶναι τῶν ἀγαθῶν πράξεων.

ΔΙὰ τοῦτο τὸν ἀκουσόμενον τῶν τοιούτων λόγων, εἰ μέλλει καλῶς αὐτοὺς γινώσκειν καὶ κρίνειν ὀρθῶς, καὶ ἐκ τούτων ὠφελεῖσθαι, προσήκει ἐν ἔθει εἶναι τῶν καλῶν καὶ δικαίων πράξεων· εἰ μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἀπεδείκνυμεν τὰς πολιτικὰς πράξεις ἀγαθὰς εἶναι,

καὶ

καὶ τὸν μὴ πεπαιδευμένον ἐν ταῖς τοιαύταις πράξεσιν ἐπείθομεν ἄν, λόγων ἀνάγκῃ δήσαντες. ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τῶν ὑστέρων τὴν ἀρχὴν βουλόμεθα ἀποδεικνῦναι, τῶν πολιτικῶν πράξεων δηλονότι, καὶ δεῖ ὑποκεῖσθαι περὶ αὐτῶν καθάπερ ἀρχὴν ἀποδείξεως ὅτι ἀγαθαί, φανερὸν ὅτι οὐ δύναται πεισθῆναι, εἰ μὴ ὁ πείρᾳ καλὰς καὶ δικαίας τὰς τοιαύτας πράξεις εἰδώς. εἰ γὰρ τὸ ὅτι ἀγαθαὶ αἱ πράξεις ἀρκούντως δέξαιτό τις, οὐδὲν δεησόμεθα τοῦ διότι, τὴν δὲ αἰτίαν, τὸ τέλος δηλονότι, ἢ γινώσκει ἤδη, ἢ ἀκούσας ῥᾳδίως γνώσεται· ὃς δὲ οὐδ' ἕτερον ἔχει τούτων, καὶ μήτε αὐτὸς γινώσκει, μήτε παρ' ἑτέρων δύναται μανθάνειν, ἀκουσάτω τῶν Ἡσιόδου·

Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ,
Φρασσάμενος τά κ' ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ᾖσιν ἀμείνω.
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·
Ὃς δέ κε μήτ' αὐτὸς νοέῃ μήτ' ἄλλου ἀκούων,

cipiis ciuiles actiones bonas esse demonstraremus, eum certe qui adhuc earum imperitus actionum esset, firmis rationum vinculis adoriendum esse, atque eo modo persuadendum putaremus: cum vero à posteriore parte nobis propositum sit, actionum ciuilium demonstrare principia, idque non aliter, quam certũ aliquod demonstrationis fundamentum substerni ijs oporteat, bonas eas esse, manifestum est persuaderi id posse nemini, nisi qui vsu atque experientia bonas eas esse prius didicerit. Si enim aliquis tales eas esse, abunde sciuerit, nihil addere opus erit, quare sint tales. Causam namque, ipsum nimirum finem, aut iam novit, aut cum audiverit, statim cognorit. Cui vero neutrum adest horum (hoc est, neque hæc aut per se nouit, aut ab alio potest discere) illa Hesiodi audiat:

Huic primas tribuam, si quis sponte omnia norit,
Expendens animo, quæ mox meliora sequatur.
Nec mihi displiceat, qui sit monitoribus æquus,
At qui nec sapiat, nec si quid dixerit alter,

Pectore deponas facturus, inutilis esto.

Ἐν θυμῷ βάλληται, ὅδ' αὖτ' ἀχρήϊος ἀνήρ.

CAP. VII.

Tria esse vitæ genera: eam quæ voluptatem sequitur; eam quæ honorem (in qua etiam consideratur ea quæ lucro vacat) tertiam postremo quæ contemplatur. Deinde, neque eum qui voluptati, neque qui honori, neque qui lucro vacat, felicitatem quærere.

ΚΕΦ. ζ'.

Ὅτι τρεῖς εἰσὶ βίοι, ὁ καθ' ἡδονὴν, καὶ ὁ τὴν τιμὴν ζητῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ χρηματιστικὸς θεωρεῖται, καὶ τρίτος, ὁ θεωρητικός· καὶ ὅτι οὔτε ὁ τὴν ἡδονὴν, οὔτε ὁ τὴν τιμὴν, οὔτε ὁ τὰ χρήματα ζητῶν τὴν εὐδαιμονίαν ζητεῖ.

CAP. V. 1. Ἡμεῖς δὲ λέγωμεν

NOstra autem vnde digressa est eo se referat oratio. Hoc autem erat de quo agebamus: diuersas nimirum de felicitate esse opiniones hominum. Quorum pro suo in quo versantur singuli vitæ genere, felicitatem definiũt. Itaque & vulgus hominum & qui sunt intemperantes, voluptatem dicunt felicitatem esse: ideoque vitam quoque amplectuntur, quæ in fruitione voluptatum versatur. Generalia enim vitæ genera, tria sunt potissimum. Prima quæ voluptatem spectat, altera ciuilis, tertia quæ contemplatur. Et ha-

ΗΜεῖς δὲ λέγωμεν ὅθεν παρεξέβημεν. ἦν δὲ ἡμῖν ὁ λόγος περὶ τοῦ ὅτι διαφόρως οἱ ἄνθρωποι περὶ τῆς εὐδαιμονίας ἔχουσι δόξας. ἕκαστος τοίνυν ἀκολούθως τῷ οἰκείῳ βίῳ τὴν εὐδαιμονίαν ὁρίζεται. ὥστε καὶ οἱ πολλοὶ καὶ ἀκόλαστοι τὴν ἡδονὴν φασὶ τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι. διὰ τοῦτο καὶ τὸν βίον ἀγαπῶσι τὸν ἀπολαυστικόν· οἱ γὰρ καθολικοὶ βίοι μάλιστα τρεῖς εἰσίν. ὅ, τε καθ' ἡδονὴν, καὶ ὁ πολιτικὸς, καὶ τρίτος ὁ θεωρητικός. ὁ μὲν οὖν πρῶτος βίος,

οὐδὲν

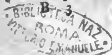
οὐδὲν ἱερόν· ἀνδραποδώδεις γὰρ ὄντως οἱ τοῦτον διώκοντες, καὶ βοσκημάτων βιοῦσι βίον. λόγου δέ τινος ὅλως ἄξιος φαίνεται, διὰ τὸ πολλοὺς τῶν ἐν ἐξουσίαις τοῦτον αἱρουμένους τὸν βίον, ὁμοιοπαθεῖν σαρδαναπάλῳ.

Τὸν δὲ δεύτερον οἱ βελτίους τῶν ἀνθρώπων αἱροῦνται, καὶ οἱ τὰς ἀγαθὰς διώκοντες πράξεις, ἡγοῦνται τὴν τιμήν· σχεδὸν γὰρ τοῦ πολιτικοῦ βίου τὸ τέλος αὐτός, ὃν λέγω, καὶ τὸ παρὰ πάντων ζητούμενον, ἡ τιμή ἐστι. φαίνεται δέ, ὅτι οὐ τοῦτό ἐστι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν, ἀλλὰ τῶν δοκούντων καὶ αὐτὸ ὄντι καὶ φαινομένων ἀγαθῶν. τὸ γὰρ ἀληθῶς ἀγαθὸν δι' οὗ τις εὐδαιμονεῖ, ἐν αὐτῷ δεῖ εἶναι· ἡ δὲ τιμὴ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ τιμωμένῳ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῷ τιμῶντι· οὐκ ἄρα ἐν τῇ τιμῇ ἡ εὐδαιμονία. δεῖ γὰρ τῷ εὐδαίμονι οἰκεῖον εἶναι τὸ ἀγαθόν, καὶ δυσαφαίρετον. ἔτι διὰ τοῦτό τις τὴν τιμὴν διώκει, ἵνα πιστεύσῃ περὶ ἑαυτοῦ

rum quidem prima, nihil admiratione dignum habet aut laude: cum plerumque hanc qui sequuntur, nihilominus illiberales sint, & pecudum vitam agant. Et tamen est in ea aliquid cur appetatur: quia multi nimirum, qui in summis versantur dignitatibus hanc eligunt, in eoque Sardanapalum sequuntur.

Secundam præstantissimi vt plurimum mortaliũ, & qui actionibus præclaris delectãtur, præferre solent; honorem nimirũ. Fere enim vitæ ciuilis hic quẽ dico finis est: & quod ab omnibus maxime petitur, honor est. Et tamen ne hoc quidem supremum esse bonum videtur; sed ex eo quoque bonorum genere, quæ videntur tantùm esse bona, & apparent. Verum enim & quod beatum efficere aliquem potest bonum, in se ipso esse oportet: honor autem non in eo est qui honoratur, sed in eo magis qui honorat. Quare neque in honore est felicitas. Eum namque qui felix dici possit, bonum aliquod habere proprium oportet, & quod eripi non facile queat. Adde quod honorem nonnulli propterea sequi videntur,

a. Οἱ δὲ χαρίεντες

vt credant se bonos esse. Ac propterea à prudentibus viris, & ab iis quibus noti sunt, honorari se postulant: idq. virtutis causa. Ex quibus apparet, honorem peti propterea ab aliquo, vt bonus videatur & honestus, idque propter virtutem. Vt manifestum sit, non sua causa peti honorem, sed ob virtutem. Ideoque ne ipse quidem extremus esse finis poterit, sed potius virtus.

3. Τάχα δ' ἢ μᾶλλον

Quæ tamen ipsa virtus nondum perfecta est: neque in ea finis perfectus, quæ est felicitas, queat esse. Ipsam autem nondum perfectam esse, manifestum est. Fieri enim potest, vt habitum virtutis consecutus sit aliquis, qui tamen dormiat, aut toto vitæ tempore nihil agat: aut etiam qui crucietur, aut qui miser, aut infortunatus quam maxime sit; atque ita imperfectam habeat virtutem. Eum vero qui ita viuat, nemo beatũ dixerit, tantum abest vt id pro concesso sumpturus sit, ipsum virtutis habitũ felicitatem esse. Et de vita quidem, tum ea quæ voluptatem spectat, tum de ciuili diximus. Satis enim etiam in promiscuis disputa-

ὅτι ἀγαθός ἐστι· καὶ διὰ τοῦτο ζητεῖ ὑπὸ τῶν φρονίμων τιμᾶσθαι, καὶ παρ' οἷς γινώσκεται, καὶ ἐπ' ἀρετῇ. φαίνεται τοίνυν, ὅτι διὰ τοῦτό γις τὴν τιμὴν διώκει, ἵνα ἀγαθὸς δοκῇ καὶ σπουδαῖος διὰ τὴν ἀρετήν· ὥστε δῆλον, ὅτι οὐ δι' ἑαυτὴν ἡ τιμὴ διώκεται, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀρετήν. καὶ διὰ τοῦτο, αὐτὴ μὲν οὐκ ἂν εἴη ἔσχατον τέλος, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἀρετή.

Ἔστι δὲ καὶ αὐτὴ ἀτελής, καὶ οὐκ ἂν εἴη ἐν αὐτῇ τὸ τέλειον ἀγαθὸν ἡ εὐδαιμονία· ὅτι δὲ ἀτελής ἐστι, δῆλον· δυνατὸν γάρ τινα ἕξιν ἀρετῆς ἔχειν, ἢ καθεύδοντα ἢ ἄλλον τρόπον ἀπρακτοῦντα διὰ βίου ἢ κακοπαθοῦντα, καὶ δυστυχοῦντα, καὶ ἀτυχοῦντα τὰ μέγιστα, καὶ οὕτως ἀτελῆ τὴν ἀρετὴν ἔχειν. τὸν δὲ οὕτω βιοῦντα οὐδεὶς ἂν εὐδαιμονίσειεν, μήπου αὐτὸ ὑπόθοιτο, καὶ ὀνομάζοι εὐδαιμονίαν, τὴν ἕξιν τῆς ἀρετῆς. καὶ περὶ μὲν τοῦ καθ' ἡδονὴν βίου καὶ τοῦ πολιτικοῦ, εἴρηται. ἱκανῶς γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐγκυ-

κλίοις περὶ αὐτῶν εἴπομεν. περὶ δὲ τοῦ βίου τοῦ θεωρητικοῦ μετὰ ταῦτα ἐπισκεπτέον. νῦν γὰρ τὸ προκείμενον ἄλλο.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος βίος ἐν αὐτοῖς θεωρούμενος τοῖς εἰρημένοις, ὁ τοῦ χρηματιστοῦ· καὶ γὰρ καὶ ὁ τὴν ἡδονὴν καὶ ὁ τὴν τιμὴν διώκων, χρήματα ἐθέλει συλλέγειν. καὶ διὰ τοῦτο τρεῖς ἔφαμεν τοὺς μάλιστα προέχοντας βίους. οὗτος γὰρ ἐν αὐτοῖς θεωρεῖται, καὶ ἔστι βίαιος. οὔτε γὰρ τὸ ἀγαθὸν διώκει, ὃ τέλειόν ἐστιν, οὔτε πάνυ δοκεῖ διώκειν. ὅθεν οὐ πολλοῖς ἐστιν ἐραστός· ὀλίγοι γὰρ εἵλοντο πάσης τῆς ἐν βίῳ σπουδῆς τέλος τὰ χρήματα ἔχειν. ὅτι δὲ οὐδ' αὐτὸς τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν ζητεῖ, πρόδηλον· ὁ γὰρ πλοῦτος διὰ τὴν χρῆσίν ἐστιν ἀγαθὸς, καὶ ἄλλου χάριν ζητεῖται, τιμῆς ἕνεκα ἢ ἡδονῆς· τὸ δὲ ἔσχατον ἀγαθὸν, δι' ἑαυτὸ δεῖ ἀγαθὸν εἶναι. δι' ὃ μᾶλλον τὰ πρότερον λεχθέντα τέλη τις ἂν ὑπολάβοι, ἡδονὴν λέγω καὶ τὴν τιμήν· δι' ἐκεῖνα γὰρ ἀγαπᾶται. φαίνεται δὲ οὐδ' ἐκεῖνα τὰ τέ-

putationibus nostris, de illis egimus. De contemplatiua autem, postea dicendum erit: aliud enim nunc agimus.

Est autem & aliud vitæ genus, quod in præcedentibus spectamus, duobus: eius dico qui quæstui vacat. Etenim & ille qui voluptatem sequitur & qui honorem, de quæstu quoque cogitat. Ac propterea tria præcipua esse diximus vitæ genera. Hoc enim in ijs spectatur, & quodammodo est violentum. Nec enim bonum sequitur, quod perfectũ est, nec ad modum sequi videtur. Quare non ita multis hoc videtur amplectendum: paucissimi enim sunt qui omni studio solas sibi pecunias tanquam finem appetendas proposuerunt. Sed neque hanc vitam vltimum illud bonum sequi manifestum est. Diuitiæ enim propter vsum bonæ putantur, aliamque petuntur ob causam; honorem dico vel voluptatem. Vltimum vero bonum, per se bonum esse oportet. Quare magis superiora illa, fines esse recte aliquis putaverit; voluptatem dico & honorem: illorum enim 4. Ὁ δὲ χρηματιστής

causa expetuntur. Et tamen ne illa quidem perfecta esse bona constat: licet multi apud veteres multa de ijs disputauerint: quorum alij voluptatem, alij honorem supremum esse bonum dixerunt. Nos vero hæc mittamus.

λεια ἀγαθά. καί τοι πολλοὶ λόγοι περὶ αὐτῶν ἐγένοντο πολλοῖς τῶν παλαιῶν, τῶν μὲν, τὴν ἡδονὴν, τῶν δὲ τὴν τιμὴν λεγόντων ἔσχατον ἀγαθόν. ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω.

Cap. VIII.

Non esse vnam boni ideam.

ΚΕΦ. η'.

Ὅτι οὐκ ἔστι μία ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ.

Cap. vi. Τὸ δὲ καθόλου

CVm hoc loco de fine vltimo, qui videtur vniuersale quoddam bonum esse, nobis sit sermo; videndum est quomodo vniuersale dicatur: & an aliqua boni sit idea. Tametsi difficilis nob is hæc quæstio futura sit: quod amicissimi nobis viri fuerint, qui hanc primum de ideis disputationē introduxerunt. Quorum opinio fuit, singularum quæ sunt rerum, aliquam esse ideā, quæ per se subsistat. Et tamē præstare videtur, & decere quemvis, vt conseruandæ veritatis causa vel proprias opiniones euertat. nedum hoc indignum sit philosopho Etenim cum ambo nobis amici sint, & idearum autor

ΕΠεὶ δὲ περὶ τοῦ ἐσχάτου τέλους ὁ λόγος ἡμῖν, ὃ δοκεῖ καθόλου τἀγαθὸν εἶναι, σκεπτέον περὶ τοῦ καθόλου πῶς λέγεται, καὶ εἰ ἔστι τὶς ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. καί τοι προσάντης ὁ λόγος οὗτος ἡμῖν, διὰ τὸ φίλους εἶναι τοὺς εἰσενεγκόντας τὸν περὶ τῶν ἰδεῶν λόγον. ὁ δὲ λόγος, εἶναι τινὰ ἰδέαν ἑκάστου τῶν ὄντων, καθ' ἑαυτὴν ὑφεστηκῦαν. δόξειε δ' ἂν ἴσως βέλτιον εἶναι καὶ δεῖν, καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν, ἐπὶ τὸ σῶσαι τὴν ἀλήθειαν, ἄλλως τε καὶ φιλοσόφους ὄντας. ἀμφοῖν γὰρ ὄντων φίλων, τῆς τε ἀληθείας, καὶ τοῦ περὶ τῶν ἰδεῶν εἰπόντος,

τος,

τος, ὅσον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν.

Οἱ δὲ ταύτην εἰσαγαγόντες τὴν δόξαν, οὐκ ἔλεγον ἐκείνων τῶν ὄντων μίαν ἰδέαν εἶναι, ἐν οἷς τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον ἦν. καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τῶν ἀριθμῶν μίαν ἐποίουν ἰδέαν, ὅτι τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον ἔχει. ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερόν ἐστι, φανερὸν ὅτι οὐκ ἂν εἴη μία αὐτοῦ ἰδέα.

Ὅτι δὲ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερόν ἐστιν ἰδεῖν ἐν τῷ ἀγαθῷ, δῆλον. ἔστι γὰρ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ, οἷον νοῦς ἢ θεός. καὶ ἐν τῷ ποιῷ, αἱ ἀρεταί· καὶ ἐν τῷ πρός τι, τὸ χρήσιμον· καὶ ἐν τῷ ποσῷ, τὸ σύμμετρον· καὶ ἐν τῷ ποῦ, δίαιτα· ἡ γὰρ δίαιτα τόπος ἐστὶν, ἐν ᾧ εὖ διάγομεν· καὶ ἐν τῷ πότε, καιρός. ἔστι γὰρ ὁ καιρὸς, ὁ ἐπιτήδειος ἑκάστῳ χρόνος· καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὁμοίως. ἐν τούτοις δὲ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερόν ἐστιν. ἡ γὰρ οὐσία προτέρα ἐστὶ τοῦ πρός τι. καὶ ὅτι ἡ μὲν, καθ᾽ ἑαυτό ἐστι, τὸ δὲ ἐν ἑτέρῳ ἔχει τὸ εἶναι. καὶ ὅτι ἡ μὲν,

& veritas, veritatem certe æquum est præferri.

Qui autem hanc de qua agimus opinionem invexerunt, statuerunt nō esse vnam aliquam communem illorum entium ideam, in quibus prius est & posterius. Ideoque nec numerorum vnam aliquā fecerunt ideā, quia primū habet numerus & secundum. Cum vero in bono prius sit & posterius, manifestum est non posse vnam esse illius ideam.

2. Οἱ δὲ κομίσαντες τὴν δόξαν ταύτην

Prius vero in bono reperiri & posterius, clarum est. Etenim & in Substantia bonum est, sicut mens, Deus. Et in Qualitate, vt virtus. Et in eo quod est secundum quid, vt vtile. Et in Quantitate, vt mediocre. Et in Vbi, vt diæta: diæta n. locus dicitur, in quo voluptatis causa viuimus. Et in Quando, vt opportunitas. opportunitas autē singulis in rebus tempus idoneum vocatur. Et similiter in aliis. In his vero prius est & posterius. Eo enim quod secundū quid est, prior est substantia. Tū quod hæc per se subsistit, illud in alio: tū quod hæc non ad aliud refertur, illud vero alterius respectu

 dici-

lum. 6. *Rectum.* 7. *Lumen.* 8. *Quadrangulum.* 9. *Id quod quiescit.* 10. *Bonum.* Cui alium rursus opponebant.

1. *Infinitum.* 2. *Par.* 3. *Pluralitas.* 4. *Sinistrum.* 5. *Famineum.* 6. *Curuum.* 7. *Tenebra.* 8. *Id quod altero latere est porrectum.* 9. *Id quod mouetur.* 10. *Malum.*

ῥεν, τὸ εὐθὺ, τὸ φῶς, τὸ τετράγωνον, τὸ ἠρεμοῦν, τὸ ἀγαθόν· ἢ τινὶ καὶ ἑτέραν ἐποίουν ἀντικειμένην. τὸ ἄπειρον, τὸ ἄρτιον, τὸ πλῆθος, τὸ ἀριστερὸν, τὸ θῆλυ, τὸ καμπύλον, τὸ σκότος, τὸ ἑτερόμηκες, τὸ κινούμενον, τὸ κακόν.

CAP. IX.

Bonorum per se non esse vnam ideam.

6. Τοῖς ᾗ λεχθεῖσιν ἀμφισβη'τεῖς

VErum de his alias dicendi erit locus. Nũc de bono etiam accuratius agamus. Ea enim quæ dicta sunt, diligentius tum examinanda tum explicanda erunt: quia nõdum de omni sigillatim bono diximus. Quare adhibita diuisione, accuratius in hac disputatione pergemus. Duobus ergo modis dicitur bonum. Alia enim per se bona sunt, quæ & per se petuntur, & per se hoc nomen habent, & per se amantur: alia autẽ contra, non per se sed per illa. Quia enim reliqua quæ per se bona sunt, vel con-

ΚΕΦ. Θ'.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἰδέα μία τῶν καθ' ἑαυτὰ ἀγαθῶν.

ΑΛλὰ περὶ μὲν τούτων ἄλλος ἔσται λόγος· ἐροῦμεν δὲ ἔτι περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀκριβέστερον. τὰ γὰρ εἰρημένα δεῖται τινὸς ἐξετάσεως καὶ ἀκριβείας, διὰ τὸ μὴ περὶ παντὸς ἀγαθοῦ κατὰ μέρος εἰρῆσθαι τοὺς λόγους. νῦν δὲ διελόντες, ἀκριβέστερον ποιήσομεν τὸν λόγον. διπλῶς τοίνυν λέγεται τὸ ἀγαθόν· τὰ μὲν γὰρ, δι' ἑαυτά εἰσιν ἀγαθὰ, καὶ δι' ἑαυτὰ ζητοῦνται, καὶ ἀγαθὰ λέγονται, καὶ ἀγαπῶνται· τὰ δὲ, οὐ δι' ἑαυτὰ, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνα· διώκονται γὰρ, ὅτι φυλακτικά εἰσι τῶν δι'

ἑαυτὰ

ἑαυτὰ ἀγαθῶν, ἢ ποιητικὰ, ἢ τῶν ἐναντίων κωλυτικά. καὶ καθ' ἑαυτὰ μὲν ἀγαθὰ, ὑγίεια, καὶ ἀρετὴ, τὸ φρονεῖν, τὸ ὁρᾷν. οὐ δι' ἑαυτὰ δὲ, ἀσκήσεις, ἃ πρὸς ἀρετὴν φέρει γυμνάσια, φαρμακεῖαι, ἃ τῆς ὑγιείας ἕνεκα ζητοῦνται. ταῦτα δὲ καὶ ὠφέλιμα καλοῦνται.

Διελόντες οὖν ἀπὸ τῶν ὠφελίμων τὰ ἀγαθὰ, ἃ καθ' ἑαυτά εἰσι, σκεψώμεθα εἰ μία ἰδέα τούτων ἐστί. φαίνεται τοίνυν μάταιον εἶναι, ἰδέαν λέγειν τῶν καθ' ἑαυτὰ ἀγαθῶν. τί γὰρ ἂν τούτων διαφέροι, εἴπερ καὶ ταῦτα καθ' ἑαυτά εἰσιν ἀγαθὰ, καθάπερ ἐκείνη. τὸ γὰρ φρονεῖν, καὶ ὁρᾷν, καὶ ἡδοναί τινες αἱ σώφρονες, καὶ τιμαὶ, εἰ καὶ δι' ἄλλα ζητοῦνται, ἀλλ' ὅμως καὶ χωρὶς τῆς ἐκείνων προσθήκης αὐτὰ δι' ἑαυτὰ, καὶ αἱρετά εἰσι καὶ διωκτά. ὥστε κατὰ τοῦτο καθ' ἑαυτὰ ἀγαθά εἰσι, καὶ οὐ μόνῃ τῇ ἰδέᾳ τοῦτο δώσομεν.

Ἔτι εἰ ἔστιν ἰδέα μία τῶν καθ' ἑαυτὰ ἀγαθῶν, ὁ αὐτὸς ὁρισμὸς τοῦ ἀγαθοῦ ἐφαρμόσει πᾶσι. καθάπερ ὁ αὐτὸς ἐφαρμόζει λόγος ὁ τῆς

seruant vel efficiunt, vel contraria depellunt, propterea expetuntur. Et per se quidē bona sunt, sanitas & virtus, prudentem esse, videre. Nō per se, vt exercitationes, sicut quæ virtutis causa suscipiūtur gymnasia, & quæ valetudinis causa adhibentur remedia. Talia enim vtilia quoque eadem ratione dicuntur.

Quare primum ab ijs quæ vtilia dicuntur, bona 7. χωρίσαντες οὖν quæ per se sunt distinguamus: ac deinde an vna aliqua eorum sit idea videamus. Videtur ergo vanum esse, aliquam bonorū quæ per se sunt, ideam ponere. Quid enim inter hanc & illam interesit, si & illa per se sunt, sicut hæc est? Etenim prudentem esse & videre, itē voluptates quædam pudicæ & honores, licet propter alia petātur, nihilominus sine illis tamen ipsa per se & eligenda & expetenda sunt. Itaque respectu illius per se bona sunt, nec soli id ideæ adscribendum est.

Præterea si vna bono- 8. Εἰ δὲ καὶ ταῦτ' ἐστι rum quæ per se sunt est idea, eadem omnibus competet definitio, quemadmodum eadem albedinis in niue & in cerussa est ratio,

Pectore deponas facturus, inutilis esto.

Ἐν θυμῷ βάλληται, ὅδ' αὖτ' ἀχρήϊος ἀνήρ.

CAP. VII.

Tria esse vitæ genera: eam qua voluptatem sequitur; eam qua honorem (in qua etiam consideratur ea qua lucro vacat) tertiam postremo qua contemplatur. Deinde, neque eum qui voluptati, neque qui honori, neque qui lucro vacat, felicitatem quærere.

ΚΕΦ. ζ'.

Ὅτι τρεῖς εἰσὶ βίοι, ὁ καθ' ἡδονὴν, καὶ ὁ τὴν τιμὴν ζητῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ χρηματιστικὸς θεωρεῖται, καὶ τρίτος, ὁ θεωρητικὸς· καὶ ὅτι οὔτε ὁ τὴν ἡδονὴν, οὔτε ὁ τὴν τιμὴν, οὔτε ὁ τὰ χρήματα ζητῶν τὴν εὐδαιμονίαν ζητεῖ.

CAP. V. 1. Ἡμεῖς δὲ λέγωμεν

Nostra autem vnde digressa est eo se referat oratio. Hoc autem erat de quo agebamus: diuersas nimirum de felicitate esse opiniones hominum. Quorum pro suo in quo versantur singuli vitæ genere, felicitatem definiũt. Itaque & vulgus hominum & qui sunt intemperantes, voluptatem dicunt felicitatem esse: ideoque vitam quoque amplectuntur, quæ in fruitione voluptatum versatur. Generalia enim vitæ genera, tria sunt potissimum. Prima quæ voluptatem spectat, altera ciuilis, tertia quæ contemplatur. Et ha-

Ἡμεῖς δὲ λέγωμεν ὅθεν παρεξέβημεν. ἦν δὲ ἡμῖν ὁ λόγος περὶ τοῦ ὅτι διαφόρους οἱ ἄνθρωποι περὶ τῆς εὐδαιμονίας ἔχουσι δόξας. ἕκαστος τοίνυν ἀκολούθως τῷ οἰκείῳ βίῳ τὴν εὐδαιμονίαν ὁρίζεται. ὥστε καὶ οἱ πολλοὶ καὶ ἀκόλαστοι τὴν ἡδονὴν φασὶ τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι. διὰ τοῦτο καὶ τὸν βίον ἀγαπῶσι τὸν ἀπολαυστικόν· οἱ γὰρ καθολικοὶ βίοι μάλιστα τρεῖς εἰσίν. ὅ, τι καθ' ἡδονὴν, καὶ ὁ πολιτικὸς, καὶ τρίτος ὁ θεωρητικός. ὁ μὲν οὖν πρῶτος βίος,

οὐδὲν

οὐδὲν ἱερόν· ἀνδραποδώδεις γὰρ ὅπεικῶς οἱ τοῦτον διώκοντες, καὶ βοσκημάτων βιοῦσι βίον. λόγου δέ τινος ὅλως ἄξιος φαίνεται, διὰ τὸ πολλοὺς τῶν ἐν ἐξουσίαις τοῦτον αἱρουμένους τὸν βίον, ὁμοιοπαθεῖν σαρδαναπάλῳ.

Τὸν δὲ δεύτερον οἱ βελτίους τῶν ἀνθρώπων αἱροῦνται, καὶ οἱ τὰς ἀγαθὰς διώκοντες πράξεις, ἡγοῦνται τὴν τιμήν· σχεδὸν γὰρ τοῦ πολιτικοῦ βίου τὸ τέλος αὐτός, ὃν λέγω, καὶ τὸ παρὰ πάντων ζητούμενον, ἡ τιμή ἐστι. φαίνεται δὲ, ὅτι οὐ τοῦτό ἐστι τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν, ἀλλὰ τῶν δοκούντων καὶ αὐτὸ ὄντων καὶ φαινομένων ἀγαθῶν. τὸ γὰρ ἀληθῶς ἀγαθὸν δι' οὗ τις εὐδαιμονεῖ, ἐν αὐτῷ δεῖ εἶναι· ἡ δὲ τιμὴ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ τιμωμένῳ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῷ τιμῶντι· οὐκ ἄρα ἐν τῇ τιμῇ ἡ εὐδαιμονία. δεῖ γὰρ τῷ εὐδαίμονι οἰκεῖον εἶναι τὸ ἀγαθὸν, καὶ δυσαφαίρετον. ἔτι διὰ τοῦτό τις τὴν τιμὴν διώκει, ἵνα πιστεύσῃ περὶ ἑαυτοῦ

rum quidem prima, nihil admiratione dignum habet aut laude: cum plerumque hanc qui sequuntur, nihilominus illiberales sint, & pecudum vitam agant. Et tamen est in ea aliquid cur appetatur: quia multi nimirum, qui in summis versantur dignitatibus hanc eligunt, in eoque Sardanapalum sequuntur.

Secundam præstantissimi vt plurimum mortaliũ, & qui actionibus præclaris delectãtur, præferre solent; honorem nimirũ. Fere enim vitæ ciuilis hic quẽ dico finis est: & quod ab omnibus maxime petitur, honor est. Et tamen ne hoc quidem supremum esse bonum videtur; sed ex eo quoque bonorum genere, quæ videntur tantum esse bona, & apparent. Verum enim & quod beatum efficere aliquem potest bonum, in se ipso esse oportet: honor autem non in eo est qui honoratur, sed in eo magis qui honorat. Quare neque in honore est felicitas. Eum namque qui felix dici possit, bonum aliquod habere proprium oportet, & quod eripi non facile queat. Adde quod honorem nonnulli propterea sequi videntur,

2. Οἱ δὲ χαρίεντες

vt credant se bonos esse. Ac propterea à prudentibus viris, & ab iis quibus noti sunt, honorari se postulant: idq. virtutis causa. Ex quibus apparet, honorem peti propterea ab aliquo, vt bonus videatur & honestus, idque propter virtutem. Vt manifestum sit, non sua causa peti honorem, sed ob virtutem. Ideoque ne ipse quidem extremus esse finis poterit, sed potius virtus.

3. Τάχα δὲ καὶ μᾶλλον

Quæ tamen ipsa virtus nondum perfecta est: neque in ea finis perfectus, quæ est felicitas, queat esse. Ipsam autem nondum perfectam esse, manifestum est. Fieri enim potest, vt habitum virtutis consecutus sit aliquis, qui tamen dormiat, aut toto vitæ tempore nihil agat: aut etiam qui crucietur, aut qui miser, aut infortunatus quam maxime sit; atque ita imperfectam habeat virtutem. Eum vero qui ita viuat, nemo beatū dixerit, tantum abest vt id pro concesso sumpturus sit, ipsum virtutis habitū felicitatem esse. Et de vita quidem, tum ea quæ voluptatem spectat, tum de ciuili diximus. Satis enim etiam in promiscuis disputa-

ὅτι ἀγαθός ἐστι· καὶ διὰ τοῦτο ζητεῖ ὑπὸ τῶν φρονίμων τιμᾶσθαι, καὶ παρ' οἷς γινώσκεται, καὶ ἐπ' ἀρετῇ. φαίνεται τοίνυν, ὅτι διὰ τοῦτό τις τὴν τιμὴν διώκει, ἵνα ἀγαθὸς δοκῇ καὶ σπουδαῖος διὰ τὴν ἀρετήν· ὥστε δῆλον, ὅτι οὐ δι' ἑαυτὴν ἡ τιμὴ διώκεται, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀρετήν. καὶ διὰ τοῦτο, αὐτὴ μὲν οὐκ ἂν εἴη ἔσχατον τέλος, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἀρετή.

Ἔστι δὲ καὶ αὐτὴ ἀτελής, καὶ οὐκ ἂν εἴη ἐν αὐτῇ τὸ τέλειον ἀγαθὸν ἡ εὐδαιμονία· ὅτι δὲ ἀτελής ἐστι, δῆλον· δυνατὸν γάρ τινα ἕξιν ἀρετῆς ἔχειν, ἢ καθεύδοντα ἢ ἄλλον τρόπον ἀπρακτοῦντα διὰ βίου ἢ κακοπαθοῦντα, καὶ δυστυχοῦντα, καὶ ἀτυχοῦντα τὰ μέγιστα, καὶ οὕτως ἀτελῆ τὴν ἀρετὴν ἔχειν. τὸν δὲ οὕτω βιοῦντα οὐδεὶς ἂν εὐδαιμονίσειεν, μήπου αὐτὸ ὑπόθοιτο, καὶ ὀνομάζοι εὐδαιμονίαν, τὴν ἕξιν τῆς ἀρετῆς. καὶ περὶ μὲν τοῦ καθ' ἡδονὴν βίου καὶ τοῦ πολιτικοῦ, εἴρηται. ἱκανῶς γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐγκυ-

κλίοις περὶ αὐτῶν εἴπομεν. περὶ δὲ τοῦ βίου τοῦ θεωρητικοῦ μετὰ ταῦτα ἐπισκεπτέον. νῦν γὰρ τὸ προκείμενον ἄλλο.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος βίος ἐν αὐτοῖς θεωρούμενος τοῖς εἰρημένοις, ὁ τοῦ χρηματιστικοῦ· καὶ γὰρ καὶ ὁ τὴν ἡδονὴν καὶ ὁ τὴν τιμὴν διώκων, χρήματα ἐθέλει συλλέγειν. καὶ διὰ τοῦτο τρεῖς ἔφαμεν τοὺς μάλιστα προέχοντας βίους. οὗτος γὰρ ἐν αὐτοῖς θεωρεῖται, καὶ ἔστι βίαιος. οὔτε γὰρ τὸ ἀγαθὸν διώκει, ὃ τέλειόν ἐστιν, οὔτε πάνυ δοκεῖ διώκειν. ὅθεν οὐ πολλοῖς ἐστιν ἐραστός· ὀλίγοι γὰρ εἵλοντο πάσης τῆς ἐν βίῳ σπουδῆς τέλος τὰ χρήματα ἔχειν. ὅτι δὲ οὐδ' αὐτὸς τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν ζητεῖ, πρόδηλον· ὁ γὰρ πλοῦτος διὰ τὴν χρῆσίν ἐστιν ἀγαθὸς, καὶ ἄλλου χάριν ζητεῖται, τιμῆς ἕνεκα ἢ ἡδονῆς· τὸ δὲ ἔσχατον ἀγαθὸν, δι' ἑαυτὸ δεῖ ἀγαθὸν εἶναι. δι' ὃ μᾶλλον τὰ πρότερον λεχθέντα τέλη τις ἂν ὑπολάβοι, ἡδονὴν λέγω καὶ τὴν τιμήν· δι' ἐκεῖνα γὰρ ἀγαπᾶται. φαίνεται δὲ οὐδ' ἐκεῖνα τὰ τέ-

putationibus nostris, de illis egimus. De contemplatiua autem, postea dicendum erit: aliud enim nunc agimus.

Est autem & aliud vitæ genus, quod in præcedentibus spectamus duobus: eius dico qui quæstui vacat. Etenim & ille qui voluptatem sequitur & qui honorem, de quæstu quoque cogitat. Ac propterea tria præcipua esse diximus vitæ genera. Hoc enim in ijs spectatur, & quodammodo est violentum. Nec enim bonum sequitur, quod perfectũ est, nec admodum sequi videtur. Quare non ita multis hoc videtur amplectendum: paucissimi enim sunt qui omni studio solas sibi pecunias tanquam finem appetendas proposuerunt. Sed neque hanc vitam vltimum illud bonum sequi manifestum est. Diuitiæ enim propter vsum bonæ putantur, aliamque petuntur ob causam; honorem dico vel voluptatem. Vltimum vero bonum, per se bonum esse oportet. Quare magis superiora illa, fines esse recte aliquis putauerit; voluptatem dico & honorem: illorum enim

4. ὁ δὲ χρηματιστής

causa expetuntur. Et tamen ne illa quidem perfecta esse bona constat: licet multi apud veteres multa de ijs disputauerint: quorum alij voluptatem, alij honorem supremum esse bonum dixerunt. Nos vero hæc mittamus.

λεια ἀγαθά. καί τοι πολλοὶ λόγοι περὶ αὐτῶν ἐγένοντο πολλοῖς τῶν παλαιῶν, τῶν μὲν, τὴν ἡδονὴν, τῶν δὲ τὴν τιμὴν λεγόντων ἔσχατον ἀγαθόν. ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω.

Cap. VIII.

Non esse vnam boni ideam.

ΚΕΦ. η´.

Ὅτι οὐκ ἔστι μία ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ.

Cap. vi. Τὸ δὲ καθόλου

CVm hoc loco de fine vltimo, qui videtur vniuersale quoddam bonum esse, nobis sit sermo; videndum est quomodo vniuersale dicatur: & an aliqua boni sit idea. Tametsi difficilis nobis hæc quæstio futura sit: quod amicissimi nobis viri fuerint, qui hanc primum de ideis disputationē introduxerunt. Quorum opinio fuit, singularum quæ sunt rerum, aliquam esse ideā, quæ per se subsistat. Et tamē præstare videtur, & decere quemvis, vt conseruandæ veritatis causa vel proprias opiniones euertat. nedum hoc indignum sit philosopho Etenim cum ambo nobis amici sint, & idearum autor

ΕΠεὶ δὲ περὶ τοῦ ἐσχάτου τέλους ὁ λόγος ἡμῖν, ὃ δοκεῖ καθόλου τἀγαθὸν εἶναι, σκεπτέον περὶ τοῦ καθόλου πῶς λέγεται, καὶ εἰ ἔστι τις ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. καί τοι προσάντης ὁ λόγος οὗτος ἡμῖν, διὰ τὸ φίλους εἶναι τοὺς εἰσενεγκόντας τὸν περὶ τῶν ἰδεῶν λόγον. ὁ δὲ λόγος, εἶναί τινα ἰδέαν ἑκάστου τῶν ὄντων, καθ' ἑαυτὴν ὑφεστηκυῖαν. δόξειε δ' ἂν ἴσως βέλτιον εἶναι καὶ δεῖν, καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν, ἐπὶ τὸ σώσαι τὴν ἀλήθειαν, ἄλλως τε καὶ φιλοσόφους ὄντας. ἀμφοῖν γὰρ ὄντων φίλων, τῆς τε ἀληθείας, καὶ τοῦ περὶ τῶν ἰδεῶν εἰπόν-

τος,

τος, ὅσιον προτιμᾷν τὴν ἀλήθειαν.

Οἱ δὲ ταύτην εἰσαγαγόντες τὴν δόξαν, οὐκ ἔλεγον ἐκείνων τῶν ὄντων μίαν ἰδέαν εἶναι, ἐν οἷς τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον ἦν. καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τῶν ἀριθμῶν μίαν ἐποίουν ἰδέαν, ὅτι τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον ἔχει. ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερόν ἐστι, φανερὸν ὅτι οὐκ ἂν εἴη μία αὐτοῦ ἰδέα.

Ὅτι δὲ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερόν ἐστιν ἰδεῖν ἐν τῷ ἀγαθῷ, δῆλον. ἔστι γὰρ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ, οἷον νοῦς ἢ θεός. καὶ ἐν τῷ ποιῷ, αἱ ἀρεταί· καὶ ἐν τῷ πρός τι, τὸ χρήσιμον· καὶ ἐν τῷ ποσῷ, τὸ σύμμετρον· καὶ ἐν τῷ ποῦ, δίαιτα· ἡ γὰρ δίαιτα τόπος ἐστὶν, ἐν ᾧ εὖ διάγομεν· καὶ ἐν τῷ πότε, καιρός. ἔστι γὰρ ὁ καιρὸς, ὁ ἐπιτήδειος ἑκάστῳ χρόνος· καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὁμοίως. ἐν τούτοις δὲ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερόν ἐστιν. ἡ γὰρ οὐσία προτέρα ἐστὶ τοῦ πρός τι. καὶ ὅτι ἡ μὲν, καθ' ἑαυτό ἐστι, τὸ δὲ ἐν ἑτέρῳ ἔχει τὸ εἶναι. καὶ ὅτι ἡ μὲν,

& veritas, veritatem certe æquum est præferri.

Qui autem hanc de qua agimus opinionem invexerunt, statuerunt nõ esse vnam aliquam communem illorum entium ideam, in quibus prius est & posterius. Ideoque nec numerorum vnam aliquã fecerunt ideã, quia primũ habet numerus & secundum. Cum vero in bono prius sit & posterius, manifestum est non posse vnam esse illius ideam. 2. Οἱ δὲ κομίσαντες τὴν δόξαν ταύτην

Prius vero in bono reperiri & posterius, clarum est. Etenim & in Substantia bonum est, sicut mens, Deus. Et in Qualitate, vt virtus. Et in eo quod est secundum quid, vt vtile. Et in Quantitate, vt mediocre. Et in Vbi, vt diæta: diæta n. locus dicitur, in quo voluptatis causa viuimus. Et in Quando, vt opportunitas, opportunitas autẽ singulis in rebus tempus idoneum vocatur. Et similiter in aliis. In his vero prius est & posterius. Eo enim quod secundũ quid est, prior est substantia. Tũ quod hæc per se subsistit, illud in alio: tũ quod hæc non ad aliud refertur, illud vero alterius respectu

dicitur: nec enim aliud videtur, quam cognatum quid eius quod est, & accidens.

3. Ἔτι, ἐπεὶ τἀγαθόν.

Præterea cum totidem modis dicatur bonũ, quot modis illud dicitur quod est: illud autem quod est dicatur plurimis: plurimis quoque modis necesse est dici bonum: quare nec commune nec vniuersale erit bonum, nec vnum: nõ enim in omnibus, vt dictũ est, prædicamẽtis esse posset, sed in vno tantum.

4. Ἔτι δ' ἐπεὶ τῆς μιᾶς ἰδέας.

Deinde cum vnius ideæ vna sit scientia, vna quoque boni esset scientia, si vna esset idea. Atqui hoc non est: ergo nec vna boni est idea. Multas autem boni esse scientias, manifestum est. Non tantum enim eorum, quæ in diversis prædicamentis sunt, non vna est scientia, sed nec eorum quæ in vno. Vt exempli gratia, in prædicamento Quando, bonum est occasio. Hæc occasio & in bello & in morbo est: non eiusdem tamen scientiæ. Medicus enim occasionẽ quæ in morbo, imperator eam novit quæ spectãda est in bello. Rursus mediocre, quod in prædicamento est quanti-

ἄρχετος, τὸ δ' ἐν σχέσει ἐστί. παραφυάδι γὰρ ἔοικε καὶ συμβεβηκότι τοῦ ὄντος.

Ἔτι ἐπεὶ τὸ ἀγαθὸν ἰσαχῶς λέγεται τῷ ὄντι, πολλαχῶς δὲ λέγεται τὸ ὄν, πολλαχῶς ἂν λέγοιτο καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ οὐκ ἂν εἴη κοινόν τι καὶ καθόλου καὶ ἕν. οὐ γὰρ ἂν ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις ἐλέγετο, καθὼς εἴρηται, ἀλλ' ἐν μιᾷ μόνῃ.

Ἔτι ἐπεὶ μιᾶς ἰδέας μία ἐστὶν ἐπιστήμη, κἂν ἂν καὶ μία ἐπιστήμη τοῦ ἀγαθοῦ, εἴγε ἦν μία ἰδέα. ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν. οὐκ ἄρα μία ἐστὶν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. ὅτι δὲ πολλαὶ ἐπιστῆμαι τοῦ ἀγαθοῦ, φανερόν. οὐ μόνον γὰρ τῶν ἐν διαφόροις ὄντων κατηγορίαις οὐκ ἔστι μία ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὸ μίαν. οἷον ἐν τῷ πότε, τὸ ἀγαθὸν ὁ καιρός ἐστιν. οὗτος δὴ ὁ καιρός, καὶ ἐν πολέμῳ ἐστὶ, καὶ ἐν νόσῳ, οὐ τῆς αὐτῆς δὲ ἐπιστήμης· ἀλλ' ὁ μὲν ἰατρικός, τὸν ἐν τῇ νόσῳ καιρόν, ὁ δὲ στρατηγικὸς τὸν ἐν τῷ πολέμῳ γνώσκει. καὶ τὸ σύμμετρον ὃ ἐστι τοῦ ποσοῦ, καὶ ἐν τρο-

ἐν τροφῇ καὶ ἐν πόνοις. καὶ τὸ μὲν, γυμναστικῆς, τὸ δὲ ἰατρικῆς εἰδέναι.

Ἔτι ἐπεὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἐν τῷ αὐτοανθρώπῳ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὁρισμός ἐστι, καὶ ἐν τῷ ἵππῳ καὶ ἐν τῷ αὐτοΐππῳ, τῇ ἰδέᾳ δηλονότι· εἰ γὰρ διάφορος, πῶς ἂν εἴη αὐτοῦ ἰδέα; φανερὸν ὅτι οὐδὲν διαφέρει ὁ ἄνθρωπος ᾗ ἄνθρωπος, τοῦ αὐτοανθρώπου, καὶ ἐπὶ πάντων ὁμοίως. ὥστε καὶ τὸ ἀγαθὸν ᾗ ἀγαθὸν οὐδὲν διαφέρει τοῦ αὐτοαγαθοῦ. φανερὸν γὰρ, ὅτι οὐ διοίσουσιν ὡς ἀγαθὰ, ὅτι τὸ μὲν αὐτοαγαθὸν ἀΐδιον, τὸ δὲ, οὔ· ὥσπερ οὐδὲ τὸ πολυχρόνιον λευκὸν τοῦ ἐφημέρου λευκότερον. οὐκ ἄρα οὔτε ἄλλου τινὸς τῶν ὄντων ἰδέα ἐστὶν ὑπὲρ αὐτὸ, οὔτε τοῦ ἀγαθοῦ. οἱ δὲ πυθαγόρειοι, πιθανώτερον ἐοίκασι λέγειν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ. τὸ γὰρ ἓν ἐν ᾗ ἔλεγον τοῦ ἀγαθοῦ ἔταξαν συστοιχίᾳ, οἷς δὴ καὶ Σπεύσιππος ἀκολουθῆσαι δοκεῖ. ἡ δὲ συστοιχία τῶν ἀγαθῶν, ἣν ἔλεγον, αὕτη· τὸ πέρας, τὸ περισσὸν, τὸ ἕν, τὸ δεξιὸν, τὸ ἄρ-

titatis, in alimento est, & in laboribus. Alterumque gymnastice, alterum novit medicina.

Præterea, cum hominis & ipsius hominis vna eademque sit definitio, sicut equi & ipsius equi, id est, ideæ equi (si enim alia esset, quo modo posset ipsius idea consistere?) sequitur nihil differre hominē, qua homo est, ab eo quem ipsum vocant hominem, hoc est, ab idea hominis: eodemque modo in reliquis. Itaque & bonum, qua est bonum, nihil differt ab ipso bono. Satis enim manifestum est differre non posse, vt bona, quia idea boni æterna est, alterum vero nō est æternu. Sicut non differt quod diu album est, ab eo quod ad parvum tempus est album. Ex quo sequitur, nec alterius entis esse ideam supra ipsum, neque boni. Probabilius autem de bono loqui videntur Pythagorici: qui Vnum quoque in suo quem statuebant bonorum recensebant ordine. Quos secutus esse Speusippus videtur. Ipse vero bonorum ordo quē statuebant, talis erat: 5. Ἀπορή-σειε δ' ἄν τις

1. Finitum. 2. Impar. 3. Vnum. 4. Dextrum. 5. Masculum.

lum. 6. Rectum. 7. Lumen. 8. Quadrangulum. 9. Id quod quiescit. 10. Bonum. Cui alium rursus opponebant.

1. Infinitum. 2. Par. 3. Pluralitas. 4. Sinistrum. 5. Fœmineum. 6. Curvum. 7. Tenebræ. 8. Id quod altero latere est porrectum. 9. Id quod mouetur. 10. Malum.

ρὲν, τὸ εὐθὺ, τὸ φῶς, τὸ τετράγωνον, τὸ ἠρεμοῦν, τὸ ἀγαθόν· ἢ τινὶ καὶ ἑτέραν ἐποίουν ἀντικειμένην. τὸ ἄπειρον, τὸ ἄρτιον, τὸ πλῆθος, τὸ ἀριστερὸν, τὸ θῆλυ, τὸ καμπύλον, τὸ σκότος, τὸ ἑτερόμηκες, τὸ κινούμενον, τὸ κακόν.

CAP. IX.

Bonorum per se non esse unam ideam.

6. Τοῖς δὲ λεχθεῖσιν ἀμφισβητεῖν

VErum de his alias dicendi erit locus. Nũc de bono etiam accuratius agamus. Ea enim quæ dicta sunt, diligentius tum examinanda tum explicanda erunt: quia nõdum de omni sigillatim bono diximus. Quare adhibita divisione, accuratius in hac disputatione pergemus. Duobus ergo modis dicitur bonum. Alia enim per se bona sunt, quæ & per se petuntur, & per se hoc nomen habent, & per se amantur: alia autẽ contra, non per se sed per illa. Quia enim reliqua quæ per se bona sunt, vel con-

ΚΕΦ. Θ'.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἰδέα μία τῶν καθ' ἑαυτὰ ἀγαθῶν.

ΑΛλὰ περὶ μὲν τούτων ἄλλος ἔσται λόγος· ἐροῦμεν δὲ ἔτι περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀκριβέστερον. τὰ γὰρ εἰρημένα δεῖται τινὸς ἐξετάσεως καὶ ἀκριβείας, διὰ τὸ μὴ περὶ παντὸς ἀγαθοῦ κατὰ μέρος εἰρῆσθαι τοὺς λόγους. νῦν δὲ διελόντες, ἀκριβέστερον ποιήσομεν τὸν λόγον. διπλῶς τοίνυν λέγεται τὸ ἀγαθόν· τὰ μὲν γὰρ, δι' ἑαυτά εἰσιν ἀγαθὰ, καὶ δι' ἑαυτὰ ζητοῦνται, καὶ ἀγαθὰ λέγονται, καὶ ἀγαπῶνται· τὰ δὲ, οὐ δι' ἑαυτὰ, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνα· διώκονται γὰρ, ὅτι φυλακτικά εἰσι τῶν δι'

ἑαυτὰ

ἑαυτὰ ἀγαθῶν, ἢ ποιητικά, ἢ τῶν ἐναντίων κωλυτικά. καὶ καθ᾽ ἑαυτὰ μὲν ἀγαθὰ, ὑγίεια, καὶ ἀρετὴ, τὸ φρονεῖν, τὸ ὁρᾷν. οὐ δι᾽ ἑαυτὰ δὲ, ἀσκήσεις, ἃ πρὸς ἀρετὴν φέρει γυμνάσια, φαρμακεῖαι, ἃ τῆς ὑγιείας ἕνεκα ζητοῦνται. ταῦτα δὲ καὶ ὠφέλιμα καλοῦνται.

Διελόντες οὖν ἀπὸ τῶν ὠφελίμων τὰ ἀγαθὰ, ἃ καθ᾽ ἑαυτά εἰσι, σκεψώμεθα εἰ μία ἰδέα τούτων ἐστί· φαίνεται τοίνυν μάταιον εἶναι, ἰδέαν λέγειν τῶν καθ᾽ ἑαυτὰ ἀγαθῶν. τί γὰρ ἂν τούτων διαφέρει, εἴπερ καὶ ταῦτα καθ᾽ ἑαυτά εἰσιν ἀγαθὰ, καθάπερ ἐκείνη. τὸ γὰρ φρονεῖν, καὶ ὁρᾷν, καὶ ἡδοναί τινες αἱ σώφρονες, καὶ τιμαὶ, εἰ καὶ δι᾽ ἄλλα ζητοῦνται, ἀλλ᾽ ὅμως καὶ χωρὶς τῆς ἐκείνων προσθήκης αὐτὰ δι᾽ ἑαυτά, καὶ αἱρετά εἰσι καὶ διωκτά. ὥστε κατὰ τοῦτο καθ᾽ ἑαυτὰ ἀγαθά εἰσι, καὶ οὐ μόνη τῇ ἰδέᾳ τοῦτο δώσομεν.

Ἔτι εἰ ἔστιν ἰδέα μία τῶν καθ᾽ ἑαυτὰ ἀγαθῶν, ὁ αὐτὸς ὁρισμὸς τοῦ ἀγαθοῦ ἐφαρμόσει πᾶσι. καθάπερ ὁ αὐτὸς ἐφαρμόζει λόγος ὁ τῆς

seruant vel efficiunt, vel contraria depellunt, propterea expetuntur. Et per se quidē bona sunt, sanitas & virtus, prudentem esse, videre. Nō per se, vt exercitationes, sicut quæ virtutis causa suscipiūtur gymnasia, & quæ valetudinis causa adhibentur remedia. Talia enim vtilia quoque eadem ratione dicuntur.

Quare primum ab ijs 7. χωρίζοντες οὖν
quæ vtilia dicuntur, bona
quæ per se sunt distinguamus: ac deinde an vna aliqua eorum sit idea videamus. Videtur ergo vanum esse, aliquam bonorū quæ per se sunt, ideam ponere. Quid enim inter hanc & illam intererit, si & illa per se sunt, sicut hæc est? Etenim prudentem esse & videre, itē voluptates quædam pudicæ & honores, licet propter alia petātur, nihilominus sine illis tamen ipsa per se & eligenda & expetenda sunt. Itaque respectu illius per se bona sunt, nec soli id ideæ adscribendum est.

Præterea si vna bono- 8. Εἰ δὲ καὶ
rum quæ per se sunt est i- ταῦτ᾽ ἐστι
dea, eadem omnibus competet definitio, quemadmodum eadem albedinis in niue & in cerussa est ratio,

tio. Quod non fit. Prudentiæ enim & voluptatis, qua bona sunt, diuersa est definitio. Aliud enim voluptatis, aliud prudentiæ bonum est.

CAP. X.

Bona secundum proportionem, vno appellari nomine: deinde idea ipsius cognitionem nihil prodesse ethico.

CVm ergo quemadmodum dictum est, bona non vniuoce dicantur (nō enim eandem definitionem habent) videndum est quomodo dicātur. Aut enim vniuoce dicuntur, aut vt ea quæ ab vno aut ad vnum tendunt, aut quæ secundum proportionem sumuntur. Vt, exempli gratia, cum mentem oculū vocamus: quia eandem ad animam, quā oculus ad corpus, rationē habet. Videntur autem eodem nomine secundum proportionem bona dici. Nam vt animum bonum dicimus, ita & tempus & locum: proportionem enim habent. Et quod in anima est virtus, hoc in

λευκότητος ἐν τῇ χιόνι καὶ ψιμμυθίῳ· ἀλλ' οὐκ ἔστι. φρονήσεως γὰρ καὶ ἡδονῆς, καθ' ὃ ἀγαθὰ, διάφοροι οἱ ὁρισμοί. ἄλλο γὰρ τὸ τῆς ἡδονῆς ἀγαθὸν, καὶ ἄλλο τὸ τῆς φρονήσεως.

ΚΕΦ. ι.

Ὅτι τὰ ἀγαθὰ κατ' ἀναλογίαν ἑνὶ ὀνόματι λέγονται. καὶ ὅτι οὐδεμία βοήθεια τῷ ἠθικῷ ἀπὸ τοῦ τὴν ἰδέαν αὐτὸν εἰδέναι.

ΕΠεὶ δὲ τὰ ἀγαθὰ, καθὼς εἴρηται, οὐ συνωνύμως λέγονται· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν ἔχουσιν ὁρισμόν· ζητητέον πῶς λέγονται. ἢ γὰρ ὁμωνύμως, ἢ ὡς τὰ ἀφ' ἑνὸς, ἢ πρὸς ἓν συντελοῦντα, ἢ κατὰ ἀναλογίαν. ὥσπερ λέγεται ὁ νοῦς ὀφθαλμὸς, ὅτι τὸν αὐτὸν λόγον ἔχει περὶ τὴν ψυχὴν, ὃν ὁ ὀφθαλμὸς πρὸς τὸ σῶμα. δοκεῖ δὲ τὰ ἀγαθὰ, κατὰ ἀναλογίαν ἑνὶ ὀνόματι λέγεσθαι. καθάπερ γὰρ ψυχὴν ἀγαθὴν λέγομεν, οὕτω καὶ χρόνον, καὶ τόπον· ἔχει γὰρ ἀνάλογον· καὶ ὅπερ ἐν ψυχῇ ἀρετὴ, τοῦτο ἐν χρόνῳ καιρὸς, καὶ ἐν τόπῳ δίαιτα, καὶ

ἐν πο-

ἐν ποσῷ συμμετρία. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀφετέον νῦν· ἐξακριβοῦν γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν ἄλλῃ ἂν εἴη φιλοσοφίᾳ οἰκειότερον. οὐ γὰρ τῇ ἠθικῇ ταῦτα προσήκει. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ περὶ τῆς ἰδέας λέγειν καθόλου· θεολογικοῦ γάρ τινος καὶ τοῦτο, καὶ οὐδὲν συντελεῖ τῷ ζητοῦντι τὸ πολιτικὸν ἀγαθόν.

Ἡ γὰρ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἰ καὶ ἔστιν, ἥ τις κοινὴ τῶν ἄλλων καὶ καθόλου κατηγορεῖται καὶ χωριστὸν τῶν ἄλλων καὶ καθ' ἑαυτὸ ὑφεστός, δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη δυνατὸν ἀνθρώπῳ πρᾶξαι τοῦτο ἢ κτήσασθαι· ἡμῖν δὲ περὶ τοιούτου ἀγαθοῦ ὁ λόγος. ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν συστῆναι δυνατόν· εὐδαιμονεῖ γάρ τις ἐν ᾧ ἔπραξεν ἢ ἐν ᾧ ἐκτήσατο. ὥστε οὐκ ἂν εἴη προσῆκον ἡμῖν περὶ τοῦ μὴ τοιούτου λέγειν. τάχα δέ τῳ δόξειεν ἂν τοὐναντίον, βέλτιον εἶναι μᾶλλον καὶ συμφορώτερον εἰς τὸ πρᾶξαι καὶ κτήσασθαι τὰ κτητὰ καὶ πρακτὰ ἀγαθά, τὸ εἰδέναι αὐτὴν τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ. καθάπερ γὰρ παραδείγματι χρώμενοι ταύτῃ γνωσόμεθα,

tempore occasio, in loco diæta, in quantitate est symmetria. Sed hæc nunc mittamus. quia alij potius philosophiæ accurata eorum convenit tractatio; nec enim est Ethicæ. Sicut & in vniuersum de ideis agere, quod theologum decet potius: neque quicquam illi cõferre videtur, qui ciuile bonum quærit.

Etenim, vt demus boni ideam esse, quæ commu- 9. Εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἕν τι
niter de aliis & vniuersaliter prædicetur, quæque ab aliis separari, & per se possit subsistere, hanc tamen neque actioni accommodari humanæ, neque acquiri posse, manifestum erit. Nos vero de tali iam loquimur bono. In eo enim potest consistere felicitas. Etenim in eo quod agere quisquam aut habere potest, in eodem felix est. Quare nec instituti nostri est de alio bono loqui. Et tamen contra iudicare posset aliquis: qui nimirum arbitrabitur, ad agenda vel habẽda ea quæ aut agi à nobis aut haberi possunt bona, magis vtile esse, ipsam boni ideam nouisse. Quæ quidem ad intelligendum, quænam ex illis bonis, bona sint nobis,

bis, normæ instar est futura: quod cum sciemus, facile ea consequemur. Habet ergo aliquid probabile hoc argumentum: longe tamen abire à scientiis videtur. Nulla quippe est quæ non bonum aliquod petat scientia, & hoc quod deest sibi supplere nitatur: sicut medicina, quod ad sanitatē, gymnastice quod ad robur deest aut ad fortitudinem. Et tamen quāvis ita in boni investigatione occupentur, nihilominus boni huius quod vniversale dicimus scientiam prætermittunt quod neutiquam facerent, si aliquod sibi in eo subsidium putarent. Nec enim verisimile est, aut ignorari ab omnibus artificibus bonum tantum, aut nō quæri. Ex quo etiam sequitur, vanam esse hanc ideam. Vt omittam non facile dici posse, quid aut textori prosit in arte sua, aut fabro, si vniuersale illud bonum, quod ipsum bonum vocant, cognoscat: aut quo modo medicinæ peritior medicus, aut rei militaris euadat imperator, qui ideam contemplatus fuerit boni. Cum potissimum non id quod vniversale est

ποῖα τῶν πρακτῶν καὶ κτητῶν εἰσὶν ἡμῖν ἀγαθά· κἂν εἰδῶμεν, ἐπιτευξόμεθα αὐτῶν. πιθανότητα μὲν οὖν ἔχει τινὰ οὗτος ὁ λόγος. ἔοικε δὲ ταῖς ἐπιστήμαις διαφωνεῖν. πᾶσαι γὰρ αἱ ἐπιστῆμαι ἀγαθοῦ τινὸς ἐφίενται, καὶ τὸ ἐνδεὲς ἀναπληρῶσαι ἐπιζητοῦσιν· ὥσπερ ἰατρικὴ μὲν τὸ ἐλλεῖπον τῆς ὑγιείας, γυμναστικὴ δὲ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἀνδρίας. οὕτω δὲ ἔχουσαι, πρὸς τὴν ζήτησιν τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καθόλου τούτου ἀγαθοῦ τὴν γνῶσιν παραλιμπάνουσιν· οὐκ ἂν δὲ παρελίμπανον, εἰ βοήθειά τις ἦν αὐταῖς ἀπ' αὐτοῦ. βοήθημα γὰρ τηλικοῦτον ἅπαντας ἀγνοεῖν τοὺς τεχνίτας καὶ μὴ ἐπιζητεῖν, οὐκ εὔλογον. ὥστε καὶ διὰ τοῦτο ματαίαν τινὰ τὴν ἰδέαν εἶναι. ἄπορον καὶ τί ὠφεληθήσεται ὑφάντης ἢ τέκτων πρὸς τὴν αὐτοῦ τέχνην, εἰ γινώσκει αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν τὸ καθόλου; ἢ ἰατρὸς πῶς ἰατρικώτερος ἔσται, ἢ στρατηγὸς πῶς ἂν γένοιτο στρατηγικώτερος, ὁ τὴν ἰδέαν αὐτὴν τοῦ ἀγαθοῦ τεθεαμένος· οὐ γὰρ τὸ καθό-

λυ ὃ

λυ ὁ τεχνίτης σκοπεῖ, ὥσπερ ὁ ἰατρός. οὐ γὰρ τὴν καθόλου ὑγίειαν σκοπεῖς, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου· μᾶλλον δ', οὐδὲ τοῦ καθόλου ἀνθρώπου, ἀλλὰ τοῦ τοῦ ἀτόμου· καθ' ἕκαστον γὰρ ἰατρεύει.

ſpectet artifex: vt, exempli cauſa, medicus. non enim vniuerſalem ſpectat ſanitatem, ſed hominis: & ne vniuerſaliter quidem hominis, ſed indiuidui. In ſingulis enim medicinam exercet.

ΚΕΦ. ια'.

Ὅτι τέλειόν ἐστιν ἀγαθὸν τὸ ζητούμενον τῇ πολιτικῇ τέλος, καὶ αὐταρκές.

CAP. XI.

Perfectum eſſe & per ſe ſufficiens ciuilis ſcientiæ bonum.

ΚΑὶ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω. πάλιν δὲ ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ ζητούμενον, καὶ σκοπῶμεν τί ποτ' ἂν εἴη· λέγω δή, τὸ ζητούμενον τῇ πολιτικῇ τέλος. ἔστι μὲν γὰρ ἄλλο ἐν ἄλλῃ τέχνῃ ἀγαθόν· ἄλλο γὰρ ἐν ἰατρικῇ, καὶ ἄλλο ἐν στρατηγικῇ, καὶ ταῖς λοιπαῖς ὁμοίως· ἑκάστῃ δὲ ἀγαθόν, τὸ τέλος ἐστίν, οὗ ἕνεκα τὰ ἄλλα ποιεῖ. ὥσπερ ἐν ἰατρικῇ μέν, ὑγίεια τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐν στρατηγικῇ, νίκη, καὶ ἐν οἰκοδομικῇ, οἰκία. ἐπεὶ τοίνυν ἐν πάσῃ πράξει καὶ τέχνῃ, ἐκεῖνό ἐστι τὸ ἀγαθόν, οὗ ἕνεκα τὰ ἄλλα γίνεται, τὸ τέλος· δῆλον ὅτι καὶ καθόλου εἰ ἐν-

ET de his quidem hactenus. Quare rurſus ad priorem redeamus quæſtionem: vt videamus, quis ſit finis ille quem ciuilis ſibi proponit ſcientia. Aliud enim in alia arte bonum eſt. Aliud in medicina quippe, aliud in militari ſcientia: & ſimiliter in reliquis. Bonum autem, finis ipſe eſt in ſingulis, cuius cauſa facit reliqua. Sicut in medica arte bonum eſt ſanitas, in militari victoria, in architectura domus. Cum in omni ergo tum actione tum arte, cuius cauſa fiunt reliqua, illud ſit bonum: ipſe finis bonum erit: ac propterea ſi omnium in vniuerſum actionum finem illum inuene-

CAP VII. Πάλιν δ' ἐπανέλθωμεν

venerimus, cuius causa actiones illæ fiunt, illud in omnibus actionibus bonũ erit. Et quemadmodum bonum medicũ finis medicinæ, & imperatoriũ itidem est imperatoriæ: ita & in actione rerum bonũ erit aliquod; singularũ nempe finis actionum. Qui si non vnus est sed plures, vtique hæc quæ sub actionem cadunt, erunt bona. Quis autem finis sit ille ostendendum est pluribus: quia nihil hactenus de eo definiuimus, sed adhuc quid sit quærimus. Neque enim quidquam effecit superior, quæ eodem semper recidebat, inuestigatio, nec aliud probauit, quam actionis, vt in prooemio diximus, cuiusque finem hoc esse, quod bonum dicimus & optimum. Cum ergo multi actionum sint fines; horum autem quidam non per se, sed ob alios aliarum scientiarum fines, qui principes vocantur, vt supra dictum est, petantur, ac propterea vtiles putentur, sicut diuitiæ, qui hominis quæstui intenti finis est, homini politico ad finem suum possunt conducere; & tibia quæ finis est artificis, nihilominus tibicini ad inflandum

ρήσομεν· τὸ τέλος πασῶν τῶν πράξεων, οὗ ἕνεκα πάσας ποιοῦμεν, τοῦτο ἂν εἴη τὸ ἐν πάσαις ταῖς πράξεσιν ἀγαθόν· καὶ καθάπερ ἰατρικὸν ἀγαθὸν τὸ τέλος ἐστὶ τῆς ἰατρικῆς, καὶ στρατηγικὸν, τὸ τέλος τῆς στρατηγικῆς· οὕτω καὶ πρακτικόν τι ἔσται ἀγαθὸν, τὸ τέλος πασῶν τῶν πράξεων. εἰ δὲ καὶ μὴ ἓν ἀλλὰ πλείω εἴη, ταῦτα ἂν εἴη τὰ πρακτὰ ἀγαθά. τοῦτο δὲ τί ἐστι, πειρατέον ἔτι διασαφῆσαι. οὔπω γάρ τι περὶ αὐτοῦ σαφὲς εἴπομεν, ἀλλ' ἔτι ζητοῦμεν τί ἐστι. μεταβαίνων γὰρ ὁ λόγος οὐδὲν ἤνυσε πλέον, ἀλλ' εἰς τὸ αὐτὸ ἀφίκετο, ὃ καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις ἐλέγομεν, ὅτι τὸ πάσης πράξεως τέλος, τοῦτο ἂν εἴη τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον. ἐπεὶ τοίνυν πολλὰ φαίνεται τῶν πράξεων τὰ τέλη, τούτων δέ τινα οὐ δι' ἑαυτὰ αἱρούμεθα, ἀλλὰ δι' ἕτερα τέλη ἄλλων ἐπιστημῶν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν, καθὼς εἴρηται, καί εἰσι χρήσιμα πρὸς ἐκεῖνα, ὥσπερ ὁ πλοῦτος, ὃ τοῦ χρηματιστοῦ ἐστι τέλος, χρησιμεύει τῷ πολιτικῷ εἰς τὸ ἴδιον τέλος, καὶ ὁ αὐλὸς, τέλος μὲν τοῦ αὐλοποιοῦ, χρήσιμον δὲ

τῷ

τῷ αὐλητῇ διὰ τὸ αὐλεῖν, ὁμοίως δὲ καὶ πάντα τὰ ὄργανα· ἐπεὶ τοίνυν εἰσί τινα τῶν τελῶν μὴ δι' ἑαυτὰ ἀγαθά, οὐκ ἂν εἴη πάντα τὰ τέλη τέλεια. τὸ δὲ ἀγαθόν, οὗ ἕνεκα πάντα πράττομεν, τέλειον δεῖ εἶναι. ὥστε οὐκ ἂν εἴη ἓν τῶν τοιούτων τελῶν, ἅπερ ἀτελῆ εἰσιν. ἀλλ' εἰ μὲν πολλά εἰσι τὰ τέλεια, τὸ τελειότατον τούτων· εἰ δὲ ἕν, ἐκεῖνό ἐστι τὸ ζητούμενον ἐν πάσαις ταῖς ἀνθρωπίναις πράξεσιν ἀγαθόν. καὶ τὸ μὲν δι' ἑαυτὸ ζητούμενον, τοῦ δι' ἄλλο ζητουμένου τελειότερον λέγομεν. πάλιν δὲ ἐπεί τινα τῶν ἀγαθῶν καὶ δι' ἑαυτὰ καὶ δι' ἄλλα ζητοῦνται, ὥσπερ τὸ ὑγιαίνειν καὶ τὸ φρονεῖν, τελειότερον τούτων ἐστίν, ὅπερ δι' ἑαυτὸ μόνον ζητεῖται, οὐδέποτε δὲ δι' ἄλλο· καὶ οὐ μόνον κατὰ σύγκρισιν τελειότερον ἄλλου, ἀλλὰ καὶ ἁπλῶς τέλειον ἀγαθὸν τοῦτό ἐστι. τοιοῦτον δὲ ἡ εὐδαιμονία μάλιστα εἶναι δοκεῖ· ταύτην γὰρ αἱρούμεθα ἀεὶ δι' ἑαυτήν· τιμὴν δὲ καὶ ἡδονὴν καὶ φρόνησιν, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν αἱρούμεθα μὲν δι' ἑαυτά· μηδενὸς γὰρ ἀποβαίνοντος ἄλ-

conducit, & similiter instrumenta reliqua: cum ergo, inquam, fines quidam sint, qui per se non sint boni, sequetur nec omnes fines perfectos esse. Illud vero cuius causa omnia facimus, perfectum esse oportet, bonum. quare nec inter illos fines erit, qui nō sunt perfecti. Quod si multi sunt perfecti, is qui perfectissimus erit: sin vnus, hoc iam illud erit, quod in omnibus humanis actionibus quærimus bonum. Iam id certe quod per se petitur, eo quod ob aliud, dicimus perfectius. Rursusque cum talia sint bona quædam, vt & per se & ob aliud petantur, sicut valere & prudentem esse, horum perfectiora sunt quæ per se semper, nunquam ob aliud petuntur. Ac hujusmodi quidem bonum, non alterius tantum respectu, sed simpliciter & absolute est perfectum. Tale autem maxime videtur felicitas. Hanc enim semper per se petimus: honorem contra, voluptatem ac prudentiam cæterasque per se quidem petimus virtutes (quamuis enim possessionem earum nihil aliud sequatur, tamen ea ipsa vt sunt, petimus) nihilo-

C 2 minus

minus tamen & felicitatis causa petuntur: quod per ea felices futuros nos iudicamus. Felicitatem vero nec harum, nec cuiusquam rei causa quisquã petit; sed per se tãtum. Ex quo sequitur, felicitatem esse illud quod humanæ sibi actiones proponunt bonum.

2. Φαίνεται δὲ καὶ ἐκ τῆς αὐταρκείας

Id ipsum quoque & hinc probari potest. Etenim perfectum illud quod quæritur bonum, per se sufficere videtur, Sufficere autem illud putatur, quod non vni tantum qui vitam degit solitariam sufficiat homini, sed quod parentibus etiam, vxori, ac liberis, cæterisque, vt verbo absoluam, tum amicis sufficit tum ciuibus. Scimus enim bono tali, quod ad hos etiam se extendere possit, opus esse homini: vt qui ciuitati natura & communioni natus est. Denique sufficiens hoc est, quod si demas reliqua, sufficientem per se vitam ac eligendam facit: ita vt nullius prorsus egeat. Talem autem esse felicitatem putamus, Vnde apparet, felicitatem illud esse quod quærimus bonum. Præterea felicitatem cum reliquis non dicimus numerari bonis: quia supremum quasi co-

λυ ἀπὸ τῆς κτήσεως αὐτῶν, ἑλοίμεθα ἂν ἕκαστον αὐτῶν· αἱρούμεθα δὲ καὶ τῆς εὐδαιμονίας χάριν, διὰ τούτων ὑπολαμβάνοντες εὐδαιμονήσειν. τὴν δὲ εὐδαιμονίαν οὐδεὶς αἱρεῖται διὰ ταῦτα, ἢ ὅλως δι᾽ ἄλλο· ἀλλὰ μόνον δι᾽ ἑαυτήν. ὥστε ἡ εὐδαιμονία ἂν εἴη τὸ ζητούμενον παρὰ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀγαθόν.

Ετι δὲ καὶ ἐκεῖθεν δῆλον· καὶ γὰρ τὸ τέλειον ἀγαθὸν ὃ ζητεῖται, αὔταρκες εἶναι δοκεῖ. αὔταρκες δὲ, ὃ ἀρκεῖ οὐ μόνον ἑνὶ τινὶ ζῶντι βίον μονώτην, ἀλλὰ καὶ γονεῦσι καὶ τέκνοις καὶ γυναικὶ, καὶ ὅλως τοῖς φίλοις καὶ πολίταις. ἐπεὶ καὶ τοῦ ἐν τούτοις ἀγαθοῦ ὁ ἄνθρωπος χρήσει, φύσει πολιτικὸς ὢν καὶ κοινωνικός. καὶ ὅλως αὔταρκές ἐστιν, ὃ μονούμενον, ἄρκιον καὶ αἱρετὸν ποιεῖ τὸν βίον καὶ μηδενὸς ἐνδεᾶ· τοιοῦτον δὲ τὴν εὐδαιμονίαν οἰόμεθα εἶναι. φαίνεται ἄρα τὸ ζητούμενον ἀγαθὸν, τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι. ἔτι τὴν εὐδαιμονίαν οὐ λέγομεν συναριθμεῖσθαι τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς· τῶν γὰρ αἱρετῶν ἡγύμεθα

γνόμεθα εἶναι τὸ ἄκρον. καὶ εἰ σύστοιχον αὐτὴν τοῖς ἄλλοις ποιήσομεν ἀγαθοῖς, φανερὸν ὅτι, εἰ προσθήσομέν τι τῶν ἄλλων αὐτῇ, αἱρετωτέραν ποιήσομεν, καὶ οὕτως οὐκ ἂν εἴη αὐτὴ τὸ ἄκρον τῶν αἱρετῶν· τὸ γὰρ προστιθέμενον τῶν ἀγαθῶν μετὰ τῆς εὐδαιμονίας, ἀγαθόν τι ἀποτελέσει τῆς εὐδαιμονίας αἱρετώτερον. τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν ἐστι, οὐ συναριθμούμενον τοῖς ἄλλοις καὶ τῶν αἱρετῶν ἄκρον ὑπάρχον· τέλειον γάρ ἐστι· τὸ δὲ τέλειον, αἱρετώτατον. ἀεὶ γὰρ τὸ τελειότερον ἀγαθὸν μᾶλλον αἱρούμεθα· ἡ ἄρα εὐδαιμονία ἐστὶ τὸ ζητούμενον τέλος. ἔχει δέ τινα ἀπορίαν ὁ περὶ τοῦ αὐτάρκους λόγος. εἰ γὰρ τότε τὸ ἀγαθὸν αὔταρκές τινι, ὅταν αὐτῷ καὶ πᾶσι τοῖς οἰκείοις ἀρκέσῃ, καὶ τοῖς πολίταις, καὶ τοῖς φίλοις, καὶ ἔτι τοῖς οἰκείοις καὶ συγγενέσιν ἐκείνων, ἐπεὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον πρόεισιν, οὐκ ἂν συσταίη τὸ αὔταρκες ἀγαθόν. ὥστε ἀνάγκη λαβεῖν τινὰ ὅρον τῶν οἰκείων, ἐφ᾽ οὓς δεῖ προϊέναι τὸ ἀγαθόν.

rum quæ expetuntur culmen eam putamus. Nam si inter reliqua eam collocemus bona, illud eueniet, vt si aliud illi adiũgamus, magis quoque eam eligendam faciamus: vnde sequetur, summum eam bonum non fuisse. Illud quippe quod felicitati adiungetur, aliquod ipsa felicitate magis eligendum efficiet bonum. Hoc vero quod quærimus bonum tale est, vt cum aliis numerari non debeat, sed eorum omnium, quæ eligenda diximus, sit summum: est enim perfectum. Quod autem perfectum est, maxime est eligendum. Semper enim id quod magis perfectum est bonum, magis quoque eligimus. Vnde sequitur, felicitatem esse hoc quod quærimus bonũ. Adhuc tamen videtur quædã in hac quæstione de sufficientia boni restare difficultas. Si enim tum demum est sufficiens bonum, quoties alicui cum familiaribus suis ciuibus ac amicis, rursusque horum familiaribus sufficit ac propinquis, quod in infinitũ abit, nusquã consistet illud quod sufficiens dicimus bonum. Quare certus aliquis, ad quem vsque progredi hoc bonum oporteat, statuendus

erit amicorum terminus. Qua de re tamen alias dicemus. Nunc subiectum nostrum persequamur.

ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰσαῦθις ἐπισκεπτέον· λέγωμεν δὲ περὶ τοῦ προκειμένου.

CAP. XII.

ΚΕΦ. ιβʹ.

Felicitatem esse in ea, quæ secundum rationem ab homine instituitur, vita: functionem item animi secundum virtutem in vita perfecta, felicitatem esse.

Ὅτι ἐν τῇ κατὰ λόγον τοῦ ἀνθρώπου ζωῇ ἡ εὐδαιμονία συνίσταται, καὶ ἔστι ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ.

3. Ποθεῖται δὲ ἐναργέστερον

SVpremum igitur illud quod à ciuili quæritur scientia bonum, felicitatem dici posse, constare videtur inter omnes. Et tamen res ipsa poscere videtur, vt planius de ea re agamus, & quid sit ea ostendamus. Quod fiet, si prius appareat, quodnam sit opus hominis, qua est homo. Etenim vt artificis cujuslibet in operatione sua bonum est: tibicinis, exempli gratia, vt tibia canat: statuarij, in statua: eodemque in reliquis operationibus & actionibus modo, sic & hominis in opere suo est bonum, si aliquod hominis opus est qua est homo. Vtrum ergo fabri ac coriarij tale est opus aliquod & actio, hominis

ΤΟ μὲν οὖν λέγειν τὴν εὐδαιμονίαν αὐτὸ εἶναι τὸ ζητούμενον τῇ πολιτικῇ ἀγαθὸν τὸ ἄριστον, ὁμολογούμενόν τι φαίνεται. ποθεῖται δὲ λεχθῆναι περὶ αὐτῆς ἐναργέστερον, τί ἐστι. τοῦτο δὲ γένοιτ' ἄν, εἰ τὸ ἔργον εὑρήσομεν τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὅ ἐστιν ἄνθρωπος. ὥσπερ γὰρ παντὸς τεχνίτου ἀγαθὸν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἐστι, καὶ αὐλητοῦ μὲν ἐν τῷ αὐλεῖν, ἀγαλματοποιοῦ δὲ ἐν τῷ ἀγάλματι, καὶ ὅλως ἐπὶ παντὸς ἔργου καὶ πράξεως οὕτως ἔχει, οὕτω καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἐστιν, εἴπερ τι ἔργον ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὅ ἐστιν ἄνθρωπος. πότερον οὖν τέκτονος μὲν καὶ σκυτέως ἐστὶν ἔργα τινὰ καὶ πράξεις, ἀνθρώπου

θρώπου δὲ οὐδέν ἐστιν, ἀλλ' ἀργὸν πέφυκεν; ἢ καθάπερ ὀφθαλμοῦ καὶ χειρὸς καὶ ποδὸς καὶ ὅλως ἑκάστου τῶν μορίων φαίνεταί τι ἔργον, οὕτω καὶ ἀνθρώπου παρὰ πάντα ταῦτα θείη τις ἔργον τι;

Τί οὖν ἐστὶ τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἔργον· τὸ μὲν οὖν ζῆν, κοινόν ἐστι καὶ τοῖς φυτοῖς· ἡμεῖς δὲ τὸ ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου ζητοῦμεν· ὥστε ἐατέον τὸν περὶ τούτου λόγον. ἐπεὶ δὲ μετὰ τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν ζωὴν, τὴν φυτικὴν δηλονότι, ἑπομένη ἐστὶν ἡ αἰσθητικὴ, ἔγγιον γὰρ τῆς λογικῆς, σκεπτέον καὶ περὶ αὐτῆς. ἀλλὰ καὶ αὕτη κοινὴ καὶ ἵππῳ καὶ βοῒ, καὶ παντὶ ζώῳ. ὥστε οὐδὲ αὐτή ἐστι τὸ ζητούμενον ἔργον τοῦ ἀνθρώπου. λείπεται δὴ ἡ ἐν λόγῳ πρακτικὴ ζωή. καὶ αὐτὴ δὲ διπλῆ τις φαίνεται. τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς, ἄλογον μὲν, ἐπιπειθὲς δὲ καὶ ὑπεῖκον τῷ λόγῳ· τὸ δὲ λόγον ἔχον καὶ διανοούμενον. καὶ τὸ μὲν λόγον ἔχον καὶ διανοούμενον, τάττει καὶ ῥυθμίζει· τὸ δὲ ἄλογον, τάττεται καὶ ῥυθμίζεται. ὥστε τὸ λογικὸν κυριώτερον ἀνθρωπίνη ἐνέργειά ἐστιν, ἐπεὶ καὶ τοῦ-

vero nulla, sed plane iners est hoc animal? An v. vt oculi, manus, pedisque, singulorumq. deinceps membrorum, aliquod opus est, sic & hominis peculiare ab his omnibus opus statuendum est?

Quodnam ergo hominis opus est? Ac primum viuere, plantis etiam commune est: nos autem propriũ hominis opus quærimus. Quare nihil amplius de hoc dicendum est. Cum vero post vitam eam, quæ nutritiva dicitur & auctrix, quam plantis tribuimus, sensitiva sequatur, vt quæ ad rationalem accedat propius, etiam de ea agendum erit. Porro & hæc equo & boui reliquisque communis est animalibus. Quare neque hoc erit opus illud hominis, quod quærimus. Restat ergo vita rationalis, cum actione cõiuncta. Sed & hæc duplex videtur. Altera enim pars eius ratione quidem caret; paret tamen rationi & cedit: altera vero ratione prædita est & mente vtitur. Et ea quidem quæ ratione est prædita & mente vtitur, disponit & ordinat: quæ aũt caret, disponitur & ordinatur. Quare rationali parti magis proprie tri-

4. Τί οὖν δὴ τοῦτ' ἂν εἴη ποτε

tribuitur hominis functio; si quidē hæc sit functio: altera enim passiva vocatur.

5. Εἰ δέ ἐστι ἔργον ἀνθρώπου

Est ergo opus hominis, animi secundum rationem functio, quoties nimirum intelligit: aut non sine ratione, quoties secundum passivam partem mouetur cum ratione. Cum ergo ea quæ secundum rationem fit functio, sit hominis, si recte fiat eadem & vt oportet, nihil vetabit, quin rursus sit functio hominis Sicut nec diuersi generis citharœdi & boni citharœdi opus est. Citharœdi enim est citharam pulsare: boni autem, bene. Neq. enim differunt hæc genere. Sicut nec equus alius est genere quam bonus equus. Quod si hæc ita se habent, hominisque opus esse iudicamus vitam aliquam, hanc vero functionem animæ actionesque secundum rationem esse, boni hominis opus erit, bene & decenter secundum rationem operari. Bene autem singula & decenter secundum proprium sibi bonum fieri dicuntur: quare & functio hominis, secundum proprium sibi bonum, recte fiet ac decenter. Bonum autem illi propriū, est vir-

τό ἐστιν ἐνέργεια. θάτερον γὰρ παθητικὸν λέγεται.

Ἔστι τοίνυν ἔργον ἀνθρώπου, ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον, ὅταν διανοεῖται, ἢ οὐκ ἄνευ λόγου, ὅταν κατὰ τὸ παθητικὸν μέρος κινεῖται μετὰ λόγου. ἐπεὶ τοίνυν ἐνέργειά ἐστιν ἀνθρωπίνη ἡ κατὰ λόγον, εἰ καὶ εὖ καὶ καλῶς γίνοιτο, οὐδὲν κωλύει ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν πάλιν εἶναι. οὐ γὰρ ἑτερογενὴ τὸ τοῦ κιθαριστοῦ ἔργον, καὶ τὸ τοῦ σπουδαίου κιθαριστοῦ· κιθαριστοῦ μὲν γάρ, τὸ κιθαρίζειν. σπουδαίου δέ, τὸ εὖ κιθαρίζειν. καὶ οὐκ εἰσὶν ἑτερογενῆ· ὥσπερ οὐδὲ ὁ ἵππος τοῦ ἀγαθοῦ ἵππου ἕτερος τῷ γένει. εἰ δ' οὕτω ταῦτα, ἀνθρώπου δὲ τίθεμεν ἔργον ζωήν τινα, ταύτην δὲ ψυχῆς ἐνέργειαν καὶ πράξεις μετὰ λόγου, σπουδαίου ἀνθρώπου ἂν εἴη ἔργον, τὸ εὖ καὶ καλῶς κατὰ λόγον ἐνεργεῖν. εὖ δέ τι καὶ καλῶς γίνεται ἕκαστον, κατὰ τὸ προσῆκον αὐτῷ ἀγαθόν, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἄρα ἐνέργεια εὖ καὶ καλῶς ἔσται, κατὰ τὸ προσῆκον αὐτῷ ἀγαθόν. τὸ δὲ προσῆκον αὐτῷ ἀγαθόν, ἡ ἀρετή ἐστιν. ὥστε τὸ ἀνθρώπι-

θρώπινον ἀγαθὸν ἐκεῖνο ἂν εἴη, ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετήν.

tus. Quare bonum hominis hoc erit, quod dico: animæ nimirum secundum virtutem functio.

Εἰ δὲ πολλαὶ αἱ ἀρεταί, κατὰ τὴν ἀρίστην αὐτῶν καὶ τελειοτάτην. εὕρηται ἄρα τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθόν. τὸ δὲ ἐν ἑκάστῳ ἀγαθόν, τὸ τέλος ἐστίν, ὥσπερ εἴρηται. εὕρηται ἄρα τὸ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. τὸ δὲ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἐδείχθη ταὐτὸν τῇ εὐδαιμονίᾳ. ἡ εὐδαιμονία ἄρα εὕρηται, ὅπερ ἔδει ποιῆσαι.

Quod si virtutes multæ sint; quæ secundum optimã earum ac perfectissimam. Atque ita opus hominis invenimus. Bonum autem in singulis, finis est, vt iam diximus: quare & finem humanarum actionum invenimus. Finem autem humanarum actionum, eundem esse cum felicitate diximus. Quare & ipsã, quod propositum nobis erat, felicitatem invenimus. 6. Εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταί

Ἔτι δὲ προσήκει τὸ ἀνθρώπινον ἔργον, εἰ μέλλοι πάντη τέλειον εἶναι, ἐν βίῳ εἶναι τελείῳ. μία γὰρ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μία ἡμέρα. οὕτω δὲ οὐδὲ μακάριον καὶ εὐδαίμονα μία ἡμέρα οὐδὲ ὀλίγος χρόνος.

Præterea oportet opus hominis, vt plane sit perfectum, in perfecta vita esse. Nam, vt vna hirundo aut dies vna ver non facit: sic nec beatum aut felicem aliquem dies vna facit, aut exiguum tempus. 7. Ἔτι δ' ἐν βίῳ τελείῳ

Περιγεγράφθω μὲν οὖν τὸ ἀγαθὸν τὸ ἀνθρώπινον ἡ εὐδαιμονία τοῦτον τὸν τρόπον, ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ. δεῖ γὰρ ἴσως ὑποτυπῶσαι πρῶτον, εἶτα τελείως γράψαι καθάπερ εἰκόνα, τὸν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ λόγον. τὸ δὲ τὰ καλῶς τυπωθέντα προαγαγεῖν εἰς τὸ βέλ-

Quare bonum hominis, ipsa nimirum hunc in modum circumscribatur felicitas: vt sit in vita perfecta secundum virtutem animæ functio. Præstat enim adũbrare potius, postea vero accuratius, vt pictores solent, instar imaginis, hanc boni quã proponimus definitionem perficere. Etenim quæ feliciter delineata sunt, promovere porro & articu- 8. Περιγεγράφθω μὲν οὖν

culatius distinguere, facile videtur, & cuiusuis esse. Ad huiusmodi enim ipsum quoque tempus confert aliquid: quod & invenire & optime promouere solet talia. Tempore enim semper aliquid accedit artibus: nec fere quisquam est qui non supplere possit, id quod deest.

πον καὶ διαρθρῶσαι, δόξειεν ἂν εὔλογον εἶναι καὶ τοῦ βουλομένου παντός. συντελεῖ γὰρ καὶ ὁ χρόνος εὑρετὴς ἂν καὶ συνεργὸς ἀγαθὸς τῶν τοιούτων. ἀπὸ τούτου γὰρ καὶ αἱ τῶν τεχνῶν ἐπιδόσεις γεγόνασι· παντὸς γὰρ προσθεῖναι τὸ ἐλλεῖπον.

Cap. XIII.

Pro ratione materiæ, tractationem quæ de ea institutur petendam esse. Item causam rei in principiis non quæri.

Sed & illud meminisse oportet quod supra diximus, ne æque accuratam agendi rationem vbiq exigamus: sed contra prout subiectum singulorum flagitat, & in quantum tradendi poscit ratio. Nec enim faber & geometra eodem modo rectum considerant angulum. Singuli enim prout rationi suæ convenit, hoc agunt. Faber quidem quatenus operi suo conducere existimat: geometra vero ipsum per se considerat: hoc est, quid sit, & qualis. Nec enim aliud

ΚΕΦ. ιγ'.

Ὅτι δεῖ κατὰ τὸ προσῆκον τῇ ὕλῃ τοὺς περὶ αὐτῆς λόγους ἀπαιτεῖν. καὶ ὅτι οὐκ ἐν ταῖς ἀρχαῖς τὸ διότι ζητήσομεν.

Χρὴ δὲ καὶ τῶν προειρημένων λόγων μεμνῆσθαι, καὶ τὴν ἀκρίβειαν μὴ ὁμοίως ἐν ἅπασιν ἀπαιτεῖν, ἀλλ' ἐν ἑκάστοις κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην· καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον οἰκεῖον τῇ μεθόδῳ. καὶ τέκτων καὶ γεωμέτρης οὐχ ὁμοίως ἐπιζητοῦσι τὴν ὀρθήν. ἕκαστος γὰρ, ἐφ' ὅσον οἰκεῖον τῇ προκειμένῃ μεθόδῳ. ὁ μὲν γὰρ τέκτων τοσοῦτον ἐπιζητεῖ, ὅσον χρησιμεύσει αὐτῷ πρὸς τὸ ἔργον· ὁ δὲ γεωμέτρης αὐτὴν ὀρθὴν ζητεῖ, τί ἐστι καὶ ποῖόν τι· οὐ γὰρ ἔργόν

τι κα-

τι κατασκευάσαι βούλεται δι' αὐτῆς, ἀλλὰ τὸν ἀληθῆ ζητεῖ περὶ αὐτῆς λόγον. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ποιητέον, ὅπως μὴ τὰ πάρεργα τῶν ἔργων πλείω γίνηται. εἰ γὰρ τὸν τέκτονα ἀπαιτήσομεν τὸν περὶ τῆς ὀρθῆς λόγον, ὅπερ πάρεργόν ἐστιν αὐτῷ πρὸς τὸ ἔργον, πλείονος ζητήσεως αὐτῷ δεήσει, ἢ τὰ πρὸς τὰ τέχνης ἔργα. οὐκ ἀπαιτητέον δὲ οὐδὲ τὴν αἰτίαν ὁμοίως ἐν ἅπασιν. ἱκανὸν γὰρ ἔν τισιν, εἰ δειχθεῖεν καλῶς ὅτι εἰσί, καὶ εἰ μὴ προσθήσομεν τὸ διότι. τοῦτο δὲ συμβαίνει καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τῶν ἐπιστημῶν· ἐν αὐταῖς γὰρ οὐ τὸ διότι ζητήσομεν, ἀλλὰ τὸ ὅτι μόνον. καὶ τοῦτο ἐν πάσαις ἐπιστήμαις ἀρχή ἐστιν· εἰ γὰρ ζητήσομεν τῶν ἀρχῶν αἰτίαν, οὐδέποτε ἀρξόμεθα, ἀλλ' ἐπ' ἄπειρον βαδιούμεθα. φανερὸν δὲ γίνεται ἐν ταῖς ἀρχαῖς τὸ ὅτι, ἢ ἐπαγωγῇ, ἢ αἰσθήσει, ἢ ἐθισμῷ. ἐπαγωγῇ μὲν, ὥσπερ τὰ τῷ αὐτῷ ἴσα, καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ἴσα, δείξομεν γὰρ ἀριθμούς τινας καὶ μεγέθη εἰσαγαγόντες· ἐπαγωγὴ γάρ ἐστιν ἡ ἀπὸ τῶν με-

subsidio eius opus efficere cogitat: sed veram tantum eius rationem inquirit. Eodem quoque modo in reliquis agendum est, ne plura fiant quæ extra opus sunt propositumque nostrum, quam quæ eo tendunt. Si enim ex fabro rationem recti quæramus anguli, quod ad institutum operis illius non facit, difficilius inveniet, quam quæ ad artis eius spectant opus. Sed neque similiter causa est quærenda in omnibus. Sufficit enim in quibusdam, plane ostendisse quod sint, licet non addatur, cur sint. Illud autem in disciplinarum quoque fieri principiis solet: in quibus non cur sint, sed an sint quæremus tantum. Atque hoc omnibus commune disciplinis est principium. Si enim principiorum semper rationem quæremus, nunquam incipiemus, sed in infinitum potius abibimus. Illud autem, quod sint, diversis modis in principiis fit planum: vt puta, inductione, sensu, consuetudine. Inductione, vt cum dico: quæ ad idem sunt æqualia, inter se sunt æqualia. Probatio enim à particularibus, est inductio. Sensu vero

vero, vt cum ignem calere, aquam frigere, demonſtrat phyſicus: quæ quidem principia ſunt ſcientiæ. Conſuetudine vero ethici cognoſcuntur principia. Nec enim fieri poteſt, vt aliquis eam quæ de virtutibus agit, recte intelligat diſciplinam, qui non prius honeſtis inſueuerit actionibus: ſicut in ſexto a nobis dictum eſt capite. Quare danda eſt opera, vt ſingula convenienter naturæ ſuæ tradantur principia: tum vt ex definitione fiant manifeſta. Multum enim ad ſequentes demonſtrationes conferunt. Ita quidem vt plus quam dimidium totius demonſtrationis poſſe videatur principium: multaque de quibus quæritur, per illud illuſtrētur. Semper enim in maiore propoſitione aſſumitur principium. Maior vero propoſitio, omnia fere poteſt in demonſtratione. Et fortaſſe, quemadmodum & alia de cauſa, ita etiam ab hac maior vocatur.

εικῶν δεῖξις. αἰσθήσει δὲ, ὅταν δείκνυσι ὁ φυσικὸς τὸ πῦρ θερμὸν, καὶ τὸ ὕδωρ ψυχρὸν, ἅ τινα ἀρχαί εἰσιν τῆς ἐπιστήμης. ἐθισμῷ δὲ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ἠθικοῦ γινώσκονται. καὶ γὰρ ἀδύνατον εἰς γνῶσιν ἐλθεῖν τῶν περὶ ἀρετῆς λόγων, μὴ ἐν ἔθει γενόμενον τῶν σπουδαίων πράξεων, ὡς ἐν τῷ ϛ΄ εἴρηται κεφαλαίῳ. πειρατέον δὲ μετέρχεσθαι ἑκάστην τῶν ἀρχῶν καθὼς πέφυκε δείκνυσθαι, καὶ σπουδαστέον, ὅπως δι᾽ ὁρισμοῦ φανῶσι καλῶς. μεγάλην γὰρ παρέχουσι βοήθειαν ταῖς ἀποδείξεσι ταῖς ἑπομέναις αὐταῖς. καὶ διὰ τοῦτο φαίνεται πλέον ἢ τὸ ἥμισυ τῆς ἀποδείξεως δύνασθαι τὴν ἀρχὴν, καὶ πολλὰ τῶν ζητουμένων ἐμφανῆ γίνεσθαι δι᾽ αὐτῆς. ἐν γὰρ τῇ μείζονι προτάσει ἀεὶ ἡ ἀρχὴ παραλαμβάνεται· ἡ δὲ μείζων πρότασις, τὸ πᾶν δύναται τῆς ἀποδείξεως σχεδόν. καὶ ἴσως εἰ καὶ δι᾽ ἄλλην αἰτίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο μείζων λέγεται.

ΚΕΦ. ιδʹ.

Ὅτι οὐ πάντῃ ἀπᾴδουσιν οἱ λεγόμενοι περὶ τῆς εὐδαιμονίας παρὰ τῶν παλαιῶν λόγοι τῷ λεχθέντι αὐτῆς ὁρισμῷ.

Ταῦτα μὲν οὖν καθόλου περὶ τῶν ἀρχῶν εἴρηται. περὶ δὲ τῆς προκειμένης ἡμῖν ἀρχῆς, τῆς εὐδαιμονίας δηλονότι, σκεπτέον ἔτι, οὐ μόνον τὸν ὁρισμὸν αὐτῆς ἐξετάσαντας, καὶ τοὺς λόγους τοὺς συμπεράναντας αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς λεγομένους περὶ αὐτῆς παρὰ τῶν παλαιῶν ἀληθεῖς λόγους, εἰ συνᾴδουσι τῷ ὁρισμῷ. τῷ μὲν γὰρ ἀληθεῖ ὁρισμῷ, καὶ πάντα συνᾴδει τὰ προσόντα τῷ ὁριστῷ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τ' ἄλλα τὰ λεγόμενα περὶ αὐτοῦ. τῷ δὲ ψευδεῖ ταχὺ διαφωνεῖ τὸ ἀληθές. τῶν ἀγαθῶν τοίνυν εἰς τρία διῃρημένων, καὶ τῶν μὲν λεγομένων ἐκτός, τῶν δὲ περὶ ψυχήν, τῶν δὲ περὶ σῶμα· τὰ περὶ ψυχὴν ἀγαθὰ κυριώτατα καὶ μάλιστα ἀγαθὰ κοινῇ πάντες λέγομεν. περὶ ψυχὴν δὲ λέγομεν ἀγαθὰ τὰς πράξεις,

CAP. XIV.

Quae veteres de felicitate dixerunt, non omnino à superiori definitione dissentire.

ET haec quidem de principiis dicta sunt in genere. De eo autem quo nunc peculiariter agimus, plura videnda erunt, de felicitatis nimirum. Quare non tantum definitionem eius examinabimus, sed & singula ex quibus constat verba, pressius paulo inspiciemus: cum quibus deinde veterum opiniones conferemus, vt videamus nimirum an definitioni huic respondeant nostrae. Verae enim definitioni, omnia quae definito insunt, facile respondent: ac propterea & alia quae de eo dicuntur. A falsa vero statim dissentit veritas. Cum ergo tripliciter distinguantur bona; aliaque externa, alia animi, alia corporis dicantur esse: bona quidem animi, propria esse maxime maximeque bona, communiter fatemur omnes. Animi autẽ bona, actiones animi & functiones dicimus. Vnde sequitur

CAP. 8. Σκεπτέον δὴ περὶ αὐτῆς

ſequitur actiones eius functionesque bonas, proprias maxime, maximeque bonas eſſe. Quare in bona functione animi, id quod proprium maxime maximeque bonum dicimus, cõſiſtit. Hoc vero eſt felicitas. Animi ergo ſecundum virtutem functio eſt felicitas, etiam ex hac opinione: quæ & antiqua eſt, & Philoſophorum omnium comprobata ſuffragiis.

2. Ὀρθῶς δὲ καὶ Recte præterea per actiones quaſdam atq. functiones definitur felicitas: ita enim ex animi apparebit eam bonis eſſe, nec ad externa referendam.

3. ζωάδὲ καὶ Ideoque bene agere beneque viuere dicitur qui felix eſt: quæ functionem actionemque denotant.

4. Φαίνε) δ' καὶ Apparet præterea, ea quæ ad felicitatem requirebant veteres, iis quæ ſupra poſuimus, comprehenſa eſſe omnia. Eorum quippe alij virtutem, alij prudentiam, alij ſapientiam requirunt.

5. Τοῖς δὲ πᾶσι Alij etiam omnia hæc felicitatem eſſe iudicant. Alij aliquid horum cum voluptate: ſed quæ ex his ipſis naſceretur potiſſimum.

καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς ψυχικάς. οὐκοῦν αἱ ψυχικαὶ πράξεις καὶ ἐνέργειαι αἱ ἀγαθαὶ κυριώτατα καὶ μάλιστα εἰσὶν ἀγαθά. ἐν τῇ κατὰ ψυχὴν ἄρα ἀγαθῇ ἐνεργείᾳ, τὸ κυριώτατον καὶ μάλιστα ἀγαθὸν συνίσταται. τοῦτο δέ ἐστιν ἡ εὐδαιμονία. ἔστιν ἄρα ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν, καὶ κατὰ ταύτην τὴν δόξαν παλαιὰν οὖσαν, καὶ ὁμολογουμένην ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων.

Ὀρθῶς δὲ πράξεις τινὲς λέγονται καὶ ἐνέργειαι ἡ εὐδαιμονία. οὕτω γὰρ ἂν εἴη τῶν περὶ ψυχὴν ἀγαθῶν καὶ οὐ τῶν ἐκτός.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ εὐδαίμων εὖ πράττειν λέγεται καὶ εὖ ζῆν, ἃ ἐνέργειαν καὶ πρᾶξιν δηλοῦσι.

Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ τὰ ζητούμενα παρὰ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, ἐνυπάρχουσι τῷ λεχθέντι. τὰ ἐπιζητούμενα δὲ τοῖς μὲν ἀρετὴ, τοῖς δὲ φρόνησις, ἄλλοις δὲ σοφία τίς.

Τοῖς δὲ καὶ πάντα ταῦτα εὐδαιμονία εἶναι δοκεῖ. Τοῖς δὲ τούτων τι μεθ' ἡδονῆς, ἀλλὰ τῆς ἀπ' αὐτῶν τούτων τικτομένης.

Ἕτεροι δὲ καὶ τὴν ἐκτὸς εὐετηρίαν συμπαραλαμβάνουσι. τούτων δὲ, τὰ μὲν πολλοὶ καὶ παλαιοὶ λέγουσι, τὰ δὲ, ὀλίγοι καὶ ἔνδοξοι ἄνδρες· ὧν οὐδετέρους εὔλογον τῆς ἀληθείας ἐν πᾶσι διαμαρτάνειν· ἀλλὰ καθ᾽ ἕν τι μόνον ἴσως, ἐν τοῖς πλείστοις δὲ ἀληθεύειν.

Τοῖς μὲν οὖν λέγουσι πᾶσαν ἀρετὴν τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι, ἢ τῶν ἀρετῶν τὴν ἀρίστην, συνῳδὸς ὁ ἡμέτερος περὶ αὐτῆς λόγος. κατὰ γὰρ τὴν τῆς ἀρετῆς ἐνέργειαν ἡ εὐδαιμονία ἐστί. διαφέρει δὲ, ὅτι οἱ μὲν ἐν τῇ ἕξει καὶ κτήσει τῆς ἀρετῆς τὴν εὐδαιμονίαν εἶναί φασιν, ἡμεῖς δὲ ἐν τῇ χρήσει καὶ τῇ ἐνεργείᾳ. διαφορὰ δέ ἐστιν οὐκ ὀλίγη, τὸ ἐν κλήσει ἢ χρήσει τὸ ἄριστον ὑπολαμβάνειν καὶ ἐν ἕξει, ἢ ἐνεργείᾳ. τὴν μὲν γὰρ ἕξιν ἐνδέχεται ὑπάρχουσαν μηδὲν ἀποτελεῖν, οἷον τῷ καθεύδοντι, ἢ ἄλλως πως ἐξηργηκότι· τὴν δ᾽ ἐνέργειαν, οὐχ οἷόν τε. πράξει γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὁ τὴν ἐνέργειαν ἔχων· καὶ εἰ τὴν ἀγαθὴν ἐνέργειαν ἔχει, εὖ πράξει. τοῦτο δέ ἐστι τὸ εὐδαιμονεῖν. ὥσπερ γὰρ ὀλυμπιάσιν οὐχ οἱ κάλλιστοι καὶ ἰσχυρότατοι

Fuerunt etiam qui externam adiungerent prosperitatem. Horum autem alia multi atque antiqui, alia pauci quidem statuerunt, sed magni nominis. Quorum neutros in omnibus errasse, verisimile est: sed in vno fortasse aliquo, in plerisque vero recte sensisse. 6. Ἕτεροι δὲ ἐ

Cum ijs igitur qui vel omnem virtutem, vel certe earum præstantissimam, felicitatem esse voluerunt, nostra convenit de eadem opinio. Ex functione enim virtutis, est felicitas. Rursus tamen hoc non parum differt: quod illi in possessione virtutis ac vsu, felicitatem ponant: nos in habitu & functione. Est vero nō exiguum discrimen, vtrum in possessione an in vsu; in habitu summum bonum ponas, an in functione. Quippe cum esse possit habitus, nec quidquā efficere: vt in eo qui dormit, aut alio modo ociatur. quod in functione fieri non potest. Necessario enim aget, penes quem est functio: & si bona ea est, aget bene. Hoc vero felicitatem vocamus. Nam vt in Olympicis non pulcherrimi coronantur aut fortissimi, sed 7. Τοῖς μὲν οὖν λέγουσι

erit amicorum terminus. Qua de re tamen alias dicemus. Nunc subiectum nostrum persequamur.

ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰσαῦθις ἐπισκεπτέον· λέγωμεν δὲ περὶ τοῦ προκειμένου.

CAP. XII.

ΚΕΦ. ιβ΄.

Felicitatem esse in ea, qua secundum rationem ab homine instituitur, vita: functionem item animi secundum virtutem in vita perfecta, felicitatem esse.

Ὅτι ἐν τῇ κατὰ λόγον τοῦ ἀνθρώπου ζωῇ ἡ εὐδαιμονία συνίσταται, καὶ ἔστι ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ.

3. Ποθεῖται δὲ σαφεστέρου

SVpremum igitur illud quod à ciuili quæritur scientia bonum, felicitatem dici posse, constare videtur inter omnes. Et tamen res ipsa poscere videtur, vt planius de ea re agamus, & quid sit ea ostendamus. Quod fiet, si prius appareat, quodnam sit opus hominis, qua est homo. Etenim vt artificis cujuslibet in operatione sua bonum est: tibicinis, exempli gratia, vt tibia canat: statuarij, in statua: eodemque in reliquis operationibus & actionibus modo, sic & hominis in opere suo est bonum, si aliquod hominis opus est qua est homo. Vtrum ergo fabri ac coriarij tale est opus aliquod & actio, hominis

ΤΟ μὲν οὖν λέγειν τὴν εὐδαιμονίαν αὐτὸ εἶναι τὸ ζητούμενον τῇ πολιτικῇ ἀγαθὸν τὸ ἄριστον, ὁμολογούμενόν τι φαίνεται. ποθεῖται δὲ λεχθῆναι περὶ αὐτῆς ἐναργέστερον, τί ἐστι. τοῦτο δὲ γένοιτ' ἄν, εἰ τὸ ἔργον εὑρήσομεν τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὃ ἐστιν ἄνθρωπος. ὥσπερ γὰρ παντὸς τεχνίτου ἀγαθὸν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἐστι, καὶ αὐλητοῦ μὲν ἐν τῷ αὐλεῖν, ἀγαλματοποιοῦ δὲ ἐν τῷ ἀγάλματι, καὶ ὅλως ἐπὶ παντὸς ἔργου καὶ πράξεως οὕτως ἔχει, οὕτω καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἐστιν, εἴπερ τι ἔργον ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὃ ἐστιν ἄνθρωπος. πότερον οὖν τέκτονος μὲν καὶ σκυτέως ἐστὶν ἔργα τινὰ καὶ πράξεις, ἀνθρώπου

θρώπου δὲ οὐδέν ἐστιν, ἀλλ' ἀργὸν πέφυκεν; ἢ καθάπερ ὀφθαλμοῦ καὶ χειρὸς καὶ ποδὸς καὶ ὅλως ἑκάστου τῶν μορίων φαίνεταί τι ἔργον, οὕτω καὶ ἀνθρώπου παρὰ πάντα ταῦτα θείη τις ἔργον τι;

Τί οὖν ἐστὶ τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἔργον; τὸ μὲν οὖν ζῆν, κοινόν ἐστι καὶ τοῖς φυτοῖς· ἡμεῖς δὲ τὸ ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου ζητοῦμεν· ὥστε ἐατέον τὸν περὶ τούτου λόγον. ἐπεὶ δὲ μετὰ τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν ζωὴν, τὴν φυτικὴν δηλονότι, ἑπομένη ἐστὶν ἡ αἰσθητική, ἔγγιον γὰρ τῆς λογικῆς, σκεπτέον καὶ περὶ αὐτῆς. ἀλλὰ καὶ αὕτη κοινὴ καὶ ἵππῳ καὶ βοῒ, καὶ παντὶ ζώῳ. ὥστε οὐδὲ αὐτή ἐστι τὸ ζητούμενον ἔργον τοῦ ἀνθρώπου. λείπεται δὴ ἡ ἐν λόγῳ πρακτικὴ ζωή. καὶ αὐτὴ δὲ διπλῆ τις φαίνεται. τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς, ἄλογον μὲν, ἐπιπειθὲς δὲ καὶ ὑπεῖκον τῷ λόγῳ· τὸ δὲ λόγον ἔχον καὶ διανοούμενον. καὶ τὸ μὲν λόγον ἔχον καὶ διανοούμενον, τάττει καὶ ῥυθμίζει· τὸ δὲ ἄλογον, τάττεται καὶ ῥυθμίζεται. ὥστε τὸ λογικὸν κυριώτερον ἀνθρωπίνη ἐνέργειά ἐστιν, ἐπεὶ καὶ τοῦ-

vero nulla, sed plane iners est hoc animal? An v. vt oculi, manus, pedisque, singulorumq. deinceps membrorum, aliquod opus est, sic & hominis peculiare ab his omnibus opus statuendum est?

Quodnam ergo hominis opus est? Ac primum viuere, plantis etiam commune est: nos autem propriũ hominis opus quærimus. Quare nihil amplius de hoc dicendum est. Cum vero post vitam eam, quæ nutritiva dicitur & auctrix, quam plantis tribuimus, sensitiva sequatur, vt quæ ad rationalem accedat propius, etiam de ea agendum erit. Porro & hæc equo & boui reliquisque communis est animalibus. Quare neque hoc erit opus illud hominis, quod quærimus. Restat ergo vita rationalis, cum actione cõiuncta. Sed & hæc duplex videtur. Altera enim pars eius ratione quidem caret; paret tamen rationi & cedit: altera vero ratione prædita est & mente vtitur. Et ea quidem quæ ratione est prædita & mente vtitur, disponit & ordinat: quæ aũt caret, disponitur & ordinatur. Quare rationali parti magis proprie tri-

4. Τί οὖν δὴ τοῦτ' ἂν εἴη ποτε

tribuitur hominis functio; si quidē hæc sit functio: altera enim passiva vocatur.

5. Εἰ δ' ἐστιν ἔργον ἀνθρώπου

Est ergo opus hominis, animi secundum rationem functio, quoties nimirum intelligit: aut non sine ratione, quoties secundum passivam partem mouetur cum ratione. Cum ergo ea quæ secundum rationem fit functio, sit hominis, si recte fiat eadem & vt oportet, nihil vetabit, quin rursus sit functio hominis Sicut nec diuersi generis citharœdi & boni citharœdi opus est. Citharœdi enim est citharam pulsare: boni autem, bene. Neq. enim differunt hæc genere. Sicut nec equus alius est genere quam bonus equus. Quod si hæc ita se habent, hominisque opus esse iudicamus vitam aliquam, hanc vero functionem animæ actionesque secundum rationem esse, boni hominis opus erit, bene & decenter secundum rationem operari. Bene autem singula & decenter secundum proprium sibi bonum fieri dicuntur: quare & functio hominis, secundum proprium sibi bonum, recte fiet ac decenter. Bonum autem illi propriū, est vir-

τό ἐστιν ἐνέργεια. διττῶς γὰρ παθητικὸν λέγεται.

Ἔστι τοίνυν ἔργον ἀνθρώπου, ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον, ὅταν διανοεῖται, ἢ οὐκ ἄνευ λόγου, ὅταν κατὰ τὸ παθητικὸν μέρος κινεῖται μετὰ λόγου. ἐπεὶ τοίνυν ἐνέργειά ἐστιν ἀνθρωπίνη ἡ κατὰ λόγον, εἰ καὶ εὖ καὶ καλῶς γίνοιτο, οὐδὲν κωλύει ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν πάλιν εἶναι. οὐ γὰρ ἑτερογενὴ τὸ τοῦ κιθαριστοῦ ἔργον, καὶ τὸ τοῦ σπουδαίου κιθαριστοῦ· κιθαριστοῦ μὲν γάρ, τὸ κιθαρίζειν. σπουδαίου δὲ, τὸ εὖ κιθαρίζειν. καὶ οὐκ εἰσὶν ἑτερογενῆ· ὥσπερ οὐδὲ ὁ ἵππος τοῦ ἀγαθοῦ ἵππου ἕτερος τῷ γένει. εἰ δ' οὕτω ταῦτα, ἀνθρώπου δὲ τίθεμεν ἔργον ζωήν τινα, ταύτην δὲ ψυχῆς ἐνέργειαν καὶ πράξεις μετὰ λόγου, σπουδαίου ἀνθρώπου ἂν εἴη ἔργον, τὸ εὖ καὶ καλῶς κατὰ λόγον ἐνεργεῖν. εὖ δέ τι καὶ καλῶς γίνεται ἕκαστον, κατὰ τὸ προσῆκον αὐτῷ ἀγαθόν. καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἄρα ἐνέργεια εὖ καὶ καλῶς ἐστι, κατὰ τὸ προσῆκον αὐτῷ ἀγαθόν. τὸ δὲ προσῆκον αὐτῷ ἀγαθόν, ἡ ἀρετή ἐστιν. ὥστε τὸ ἀνθρώπῳ

θρώπινον ἀγαθὸν ἐκεῖνο ἂν εἴη, ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετήν.

Εἰ δὲ πολλαὶ αἱ ἀρεταί, κατὰ τὴν ἀρίστην αὐτῶν καὶ τελειοτάτην. εὕρηται ἄρα τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθόν. τὸ δὲ ἐν ἑκάστῳ ἀγαθόν, τὸ τέλος ἐστίν, ὥσπερ εἴρηται. εὕρηται ἄρα τὸ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. τὸ δὲ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἐδείχθη ταὐτὸν τῇ εὐδαιμονίᾳ. ἡ εὐδαιμονία ἄρα εὕρηται, ὅπερ ἔδει ποιῆσαι.

Ἔτι δὲ προσήκει τὸ ἀνθρώπινον ἔργον, εἰ μέλλοι πάντῃ τέλειον εἶναι, ἐν βίῳ εἶναι τελείῳ. μία γὰρ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μία ἡμέρα. οὕτω δὲ οὐδὲ μακάριον καὶ εὐδαίμονα μία ἡμέρα οὐδὲ ὀλίγος χρόνος.

Περιγεγράφθω μὲν οὖν τὸ ἀγαθὸν τὸ ἀνθρώπινον ἡ εὐδαιμονία τοῦτον τὸν τρόπον, ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ. δεῖ γὰρ ἴσως ὑποτυπῶσαι πρῶτον, εἶτα τελείως γράψαι καθάπερ εἰκόνα, τὸν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ λόγον. τὸ δὲ τὰ καλῶς τυπωθέντα προαγαγεῖν εἰς τὸ βέλ-

tus. Quare bonum hominis hoc erit, quod dico: animæ nimirum secundum virtutem functio.

Quod si virtutes multæ sint; quæ secundum optimã earum ac perfectissimam. Atque ita opus hominis invenimus. Bonum autem in singulis, finis est, vt iam diximus: quare & finem humanarum actionum invenimus. Finem autem humanarum actionum, eundem esse cum felicitate diximus. Quare & ipsã, quod propositum nobis erat, felicitatem invenimus. 6. Εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταί

Præterea oportet opus hominis, vt plane sit perfectum, in perfecta vita esse. Nam, vt vna hirundo aut dies vna ver non facit: sic nec beatum aut felicem aliquem dies vna facit, aut exiguum tempus. 7. Ἔτι δ' ἐν βίῳ τελείῳ

Quare bonum hominis, ipsa nimirum hunc in modum circumscribatur felicitas: vt sit in vita perfecta secundum virtutem animæ functio. Præstat enim adũbrare potius, postea vero accuratius, vt pictores solent, instar imaginis, hanc boni quã proponimus definitionem perficere. Etenim quæ feliciter delineata sunt, promovere porro & arti- 8. Περιγεγράφθω μὲν οὖν

culatius distinguere, facile videtur, & cuiusuis esse. Ad huiusmodi enim ipsum quoque tempus confert aliquid: quod & invenire & optime promouere solet talia. Tempore enim semper aliquid accedit artibus: nec fere quisquam est qui non supplere possit, id quod deest.

πον καὶ διαρθρῶσαι, δόξειεν ἂν εὔλογον εἶναι καὶ τοῦ βουλομένου παντός. συντελεῖ γὰρ καὶ ὁ χρόνος εὑρετὴς ἢ συνεργὸς ἀγαθὸς τῶν τοιούτων. ἀπὸ τούτου γὰρ καὶ αἱ τῶν τεχνῶν ἐπιδόσεις γεγόνασι· παντὸς γὰρ προσθεῖναι τὸ ἐλλεῖπον.

CAP. XIII.

Pro ratione materiæ, tractationem quæ de ea instituitur petendam esse. Item causam rei in principiis non quæri.

ΚΕΦ. ιγ'.

Ὅτι δεῖ κατὰ τὸ προσῆκον τῇ ὕλῃ τοὺς περὶ αὐτῆς λόγους ἀπαιτεῖν. καὶ ὅτι οὐκ ἐν ταῖς ἀρχαῖς τὸ διότι ζητήσομεν.

Sed & illud meminisse oportet quod supra diximus, ne æque accuratam agendi rationem vbiq exigamus: sed contra prout subiectum singulorum flagitat, & in quantum tradendi poscit ratio. Nec enim faber & geometra eodem modo rectum considerant angulum. Singuli enim prout rationi suæ convenit, hoc agunt. Faber quidem quatenus operi suo conducere existimat: geometra vero ipsum per se considerat: hoc est, quid sit, & qualis. Nec enim aliud

Χρὴ δὲ καὶ τῶν προειρημένων λόγων μεμνῆσθαι, καὶ τὴν ἀκρίβειαν μὴ ὁμοίως ἐν ἅπασιν ἀπαιτεῖν, ἀλλ' ἐν ἑκάστοις κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην· καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον οἰκεῖον τῇ μεθόδῳ. καὶ τέκτων καὶ γεωμέτρης οὐχ ὁμοίως ἐπιζητοῦσι τὴν ὀρθήν. ἕκαστος γὰρ, ἐφ' ὅσον οἰκεῖον τῇ προκειμένῃ μεθόδῳ. ὁ μὲν γὰρ τέκτων τοσοῦτον ἐπιζητεῖ, ὅσον χρησιμεύσει αὐτῷ πρὸς τὸ ἔργον· ὁ δὲ γεωμέτρης αὐτὴν ὀρθὴν ζητεῖ, τί ἐστι καὶ ποῖόν τι· οὐ γὰρ ἐργόν

τι κα-

τι κατασκευάσαι βούλεται δι' αὐτῆς, ἀλλὰ τὸν ἀληθῆ ζητεῖ περὶ αὐτῆς λόγον. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ποιητέον, ὅπως μὴ τὰ πάρεργα τῶν ἔργων πλείω γίνηται. εἰ γὰρ τὸν τέκτονα ἀπαιτήσομεν τὸν περὶ τῆς ὀρθῆς λόγον, ὅπερ πάρεργόν ἐστιν αὐτῷ πρὸς τὸ ἔργον, πλείονος ζητήσεως αὐτῷ δεήσει, ἢ τὰ πρὸς τὰ τέχνης ἔργα. οὐκ ἀπαιτητέον δὲ οὐδὲ τὴν αἰτίαν ὁμοίως ἐν ἅπασιν. ἱκανὸν γὰρ ἔν τισιν, εἰ δειχθοῖεν καλῶς ὅτι εἰσί, καὶ εἰ μὴ προσθήσομεν τὸ διότι. τοῦτο δὲ συμβαίνει καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τῶν ἐπιστημῶν· ἐν αὐταῖς γὰρ οὐ τὸ διότι ζητήσομεν, ἀλλὰ τὸ ὅτι μόνον. καὶ τοῦτο ἐν πάσαις ἐπιστήμαις ἀρχή ἐστιν· εἰ γὰρ ζητήσομεν τῶν ἀρχῶν αἰτίαν, οὐδέποτε ἀρξόμεθα, ἀλλ' ἐπ' ἄπειρον βαδιούμεθα. φανερὸν δὲ γίνεται ἐν ταῖς ἀρχαῖς τὸ ὅτι, ἢ ἐπαγωγῇ, ἢ αἰσθήσει, ἢ ἐθισμῷ. ἐπαγωγῇ μὲν, ὥσπερ τὰ τῷ αὐτῷ ἴσα, καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ἴσα, δείξομεν γὰρ ἀριθμούς τινας καὶ μεγέθη εἰσαγαγόντες· ἐπαγωγὴ γάρ ἐστιν ἡ ἀπὸ τῶν με-

subsidio eius opus efficere cogitat: sed veram tantum eius rationem inquirit. Eodem quoque modo in reliquis agendum est, ne plura fiant quæ extra opus sunt propositumque nostrum, quam quæ eo tendunt. Si enim ex fabro rationem recti quæramus anguli, quod ad institutum operis illius non facit, difficilius inveniet. quam quæ ad artis eius spectant opus. Sed neque similiter causa est quærenda in omnibus. Sufficit enim in quibusdam, plane ostendisse quod sint, licet non addatur, cur sint. Illud autem in disciplinarum quoque fieri principiis solet: in quibus non cur sint, sed an sint quæremus tantum. Atque hoc omnibus commune disciplinis est principium. Si enim principiorum semper rationem quæremus, nunquam incipiemus, sed in infinitum potius abibimus. Illud autem, quod sint, diversis modis in principiis fit planum: vt puta, inductione, sensu, consuetudine. Inductione, vt cum dico: quæ ad idem sunt æqualia, inter se sunt æqualia. Probatio enim à particularibus, est inductio. Sensu vero

vero, vt cum ignem calere, aquam frigere, demonstrat physicus: quæ quidem principia sunt scientiæ. Consuetudine vero ethici cognoscuntur principia. Nec enim fieri potest, vt aliquis eam quæ de virtutibus agit, recte intelligat disciplinam, qui non prius honestis insueuerit actionibus: sicut in sexto a nobis dictum est capite. Quare danda est opera, vt singula convenienter naturæ suæ tradantur principia: tum vt ex definitione fiant manifesta. Multum enim ad sequentes demonstrationes conferunt. Ita quidem vt plus quam dimidium totius demonstrationis posse videatur principium: multaque de quibus quæritur, per illud illustrétur. Semper enim in maiore propositione assumitur principium. Maior vero propositio, omnia fere potest in demonstratione. Et fortasse, quemadmodum & alia de causa, ita etiam ab hac maior vocatur.

εἰκῶν δεῖξις. αἰσθήσει δέ, ὅταν δείκνυσι ὁ φυσικὸς τὸ πῦρ θερμόν, καὶ τὸ ὕδωρ ψυχρόν, ἅ τινα ἀρχαί εἰσιν τῆς ἐπιστήμης. ἐθισμῷ δὲ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ἠθικοῦ γνώσκονται. καὶ γὰρ ἀδύνατον εἰς γνῶσιν ἐλθεῖν τῶν περὶ ἀρετῆς λόγων, μὴ ἐν ἔθει γενόμενον τῶν σπουδαίων πράξεων, ὡς ἐν τῷ ϛ΄ εἴρηται κεφαλαίῳ. πειρατέον δὲ μετέρχεσθαι ἑκάστην τῶν ἀρχῶν καθὼς πέφυκε δείκνυσθαι, καὶ σπουδαστέον, ὅπως δι' ὁρισμοῦ φανῶσι καλῶς. μεγάλην γὰρ παρέχουσι βοήθειαν ταῖς ἀποδείξεσι ταῖς ἑπομέναις αὐταῖς. καὶ διὰ τοῦτο φαίνεται πλέον ἢ τὸ ἥμισυ τῆς ἀποδείξεως δύνασθαι τὴν ἀρχήν, καὶ πολλὰ τῶν ζητουμένων ἐμφανῆ γίνεσθαι δι' αὐτῆς. ἐν γὰρ τῇ μείζονι προτάσει ἀεὶ ἡ ἀρχὴ παραλαμβάνεται· ἡ δὲ μείζων πρότασις, τὸ πᾶν δύναται τῆς ἀποδείξεως σχεδόν. καὶ ἴσως εἰ καὶ δι' ἄλλην αἰτίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο μείζων λέγεται.

ΚΕΦ. ιδ'.

Ὅτι οὐ πάντῃ ἀπᾴδουσιν οἱ λεγόμενοι περὶ τῆς εὐδαιμονίας παρὰ τῶν παλαιῶν λόγοι τῷ λεχθέντι αὐτῆς ὁρισμῷ.

Ταῦτα μὲν οὖν καθόλου περὶ τῶν ἀρχῶν εἴρηται. περὶ δὲ τῆς προκειμένης ἡμῖν ἀρχῆς, τῆς εὐδαιμονίας δηλονότι, σκεπτέον ἔτι, οὐ μόνον τὸν ὁρισμὸν αὐτῆς ἐξετάζοντας, καὶ τοὺς λόγους τοὺς συμπεράναντας αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς λεγομένους περὶ αὐτῆς παρὰ τῶν παλαιῶν ἀληθεῖς λόγους, εἰ συνᾴδουσι τῷ ὁρισμῷ. τῷ μὲν γὰρ ἀληθεῖ ὁρισμῷ, καὶ πάντα συνᾴδει τὰ προσόντα τῷ ὁριστῷ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τ' ἄλλα τὰ λεγόμενα περὶ αὐτοῦ. τῷ δὲ ψευδεῖ ταχὺ διαφωνεῖ τὸ ἀληθές. τῶν ἀγαθῶν τοίνυν εἰς τρία διῃρημένων, καὶ τῶν μὲν λεγομένων ἐκτός, τῶν δὲ περὶ ψυχήν, τῶν δὲ περὶ σῶμα· τὰ περὶ ψυχὴν ἀγαθὰ κυριώτατα καὶ μάλιστα ἀγαθὰ κοινῇ πάντες λέγομεν. περὶ ψυχὴν δὲ λέγομεν ἀγαθὰ τὰς πράξεις,

Cap. XIV.

Quæ veteres de felicitate dixerunt, non omnino à superiori definitione dissentire.

Cap. 8. Σκεπτέον δὴ περὶ αὐτῆς

Et hæc quidem de principiis dicta sunt in genere. De eo autem quo nunc peculiariter agimus, plura videnda erunt, de felicitatis nimirum. Quare non tantum definitionem eius examinabimus, sed & singula ex quibus constat verba, pressius paulo inspiciemus: cùm quibus deinde veterum opiniones conferemus, vt videamus nimirum an definitioni huic respondeant nostræ. Veræ enim definitioni, omnia quæ definito insunt, facile respondent: ac propterea & alia quæ de eo dicuntur. A falsa vero statim dissentit veritas. Cum ergo tripliciter distinguantur bona, aliaque externa, alia animi, alia corporis dicantur esse: bona quidem animi, propria esse maxime maximeque bona, communiter fatemur omnes. Animi autē bona, actiones animi & functiones dicimus. Vnde

sequitur

Ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν ἐκτὸς εὐετηρίαν συμπαραλαμβάνουσι. τούτων δὲ, τὰ μὲν πολλοὶ καὶ παλαιοὶ λέγουσι, τὰ δὲ, ὀλίγοι καὶ ἔνδοξοι ἄνδρες· ὧν οὐδετέρους εὔλογον τῆς ἀληθείας ἐν πᾶσι διαμαρτάνειν· ἀλλὰ καθ᾽ ἕν τι μόνον ἴσως, ἐν τοῖς πλείστοις δὲ ἀληθεύειν.

Τοῖς μὲν οὖν λέγουσι πᾶσαν ἀρετὴν τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι, ἢ τῶν ἀρετῶν τὴν ἀρίστην, συνῳδὸς ὁ ἡμέτερος περὶ αὐτῆς λόγος. κατὰ γὰρ τὴν τῆς ἀρετῆς ἐνέργειαν ἡ εὐδαιμονία ἐστί. διαφέρει δὲ, ὅτι οἱ μὲν ἐν τῇ ἕξει καὶ κτήσει τῆς ἀρετῆς τὴν εὐδαιμονίαν εἶναί φασιν, ἡμεῖς δὲ ἐν τῇ χρήσει καὶ τῇ ἐνεργείᾳ. διαφορὰ δέ ἐστιν οὐκ ὀλίγη, τὸ ἐν κτήσει ἢ χρήσει τὸ ἄριστον ὑπολαμβάνειν καὶ ἐν ἕξει, ἢ ἐνεργείᾳ. τὴν μὲν γὰρ ἕξιν ἐνδέχεται ὑπάρχουσαν μηδὲν ἀποτελεῖν, οἷον τῷ καθεύδοντι, ἢ ἄλλως πως ἐξηργηκότι· τὴν δ᾽ ἐνέργειαν, οὐχ οἷόν τε. πράξει γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὁ τὴν ἐνέργειαν ἔχων· καὶ εἰ τὴν ἀγαθὴν ἐνέργειαν ἔχει, εὖ πράξει. τοῦτο δέ ἐστι τὸ εὐδαιμονεῖν. ὥσπερ γὰρ ὀλυμπιάσιν οὐχ οἱ κάλλιστοι καὶ ἰσχυρότατοι

Fuerunt etiam qui externam adiungerent prosperitatem. Horum autem alia multi atque antiqui, alia pauci quidem statuerunt, sed magni nominis. Quorum neutros in omnibus errasse, verisimile est: sed in vno fortasse aliquo, in plerisque vero recte sensisse. 6. Ἕτεροι δὲ

Cum ijs igitur qui vel omnem virtutem, vel certe earum præstantissimam, felicitatem esse voluerunt, nostra convenit de eadem opinio. Ex functione enim virtutis, est felicitas. Rursus tamen hoc non parum differt: quod illi in possessione virtutis ac vsu, felicitatem ponant: nos in habitu & functione. Est vero nō exiguum discrimen, vtrum in possessione an in vsu; in habitu summum bonum ponas, an in functione. Quippe cum esse possit habitus, nec quidquã efficere: vt in eo qui dormit, aut alio modo ociatur. quod in functione fieri non potest. Necessario enim aget, penes quem est functio: & si bona ea est, aget bene. Hoc vero felicitatem vocamus. Nam vt in Olympicis non pulcherrimi coronantur aut fortissimi, sed 7. Τοῖς μὲν οὖν λέγουσι

sed qui certant (ex his enim quidam tantum victores abeunt) ita in communi vita boni illi & honesti, non qui possunt recte agere, sed qui agunt, felicitatem consequuntur.

στεφανοῦνται, ἀλλ' οἱ ἀγωνιζόμενοι· τούτων γάρ τινες καὶ νικῶσιν· οὕτω καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ καλῶν καὶ ἀγαθῶν οὐχ οἱ δυνάμενοι πράττειν ὀρθῶς, ἀλλ' οἱ πράττοντες ὀρθῶς, ἐπήβολοι γίνονται.

CAP. IV.

Iucundissimam per se esse eam quæ secundum virtutem instituitur vitam, maximeque honestam & bonam.

ΚΕΦ. ιδ'.

Ὅτι ἡδὺς ὁ δι' ἑαυτόν ἐστιν ὁ κατ' ἀρετὴν βίος· καὶ μάλιστα, ἀγαθὸς καὶ καλός.

8. Ἔστι δὲ καὶ ὁ βίος αὐτῶν

EST autem iucundissima etiam eorum vita, idque non extrinsecus, sed propria quadam & quæ per se inest, voluptate. Etenim cum delectari sit animi, nihil vetat eam quæ secundum virtutem est functionem, cum voluptate esse. Esse autem, vel hinc apparet. Cum enim singulis iucundum sit illud, cuius quisque studiosus dicitur: sicut equus ei, qui equis delectatur gratus est, spectaculum ei, quem hæc voluptas capit: sequitur & virtutem easque quæ secundum hanc instituuntur actiones, ei gratas esse, quem hæc capit. Ea autem quæ plerisque iucunda videntur, inter se pugnant: alius enim aliud

Ἔστι δὲ καὶ ὁ βίος αὐτῶν καθ' ἑαυτὸν ἡδύς, οὐκ ἔξωθεν ἔχων τὴν ἡδονήν. ἐπεὶ γὰρ τὸ ἥδεσθαι τῆς ψυχῆς ἐστιν, οὐδὲν κωλύει τὴν τῆς ψυχῆς κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαν μεθ' ἡδονῆς εἶναι· ὅτι δὲ καὶ ἔστι, δῆλον. ἐπεὶ γὰρ ἑκάστῳ ἐκεῖνό ἐστιν ἡδύ, πρὸς ὃ λέγεται φιλοτοιοῦτος· οἷον ὁ ἵππος ἡδὺ τῷ φιλίππῳ, καὶ θέαμα τῷ φιλοθεώρῳ· καὶ τῷ φιλαρέτῳ ἄρα ἡδεῖα ἡ ἀρετή, καὶ αἱ κατ' αὐτὴν πράξεις. τὰ μὲν οὖν δοκοῦντα τοῖς πολλοῖς ἡδέα μάχεται· διὰ τὸ ἄλ-

λο νομίζει ἡδύ, καὶ τὸ ἄλλο ἀηδές. αἴτιον δὲ, ὅτι οὐκ ἔστι φύσει ἡδέα. τοῖς δὲ φιλοκάλοις ἡδέα δοκεῖ τὰ καὶ φύσει ἡδέα· ἀρίστοις γὰρ οὖσι τὰ ἀληθῶς ἡδέα διώκειν ἀκόλουθον· διώκουσι δὲ τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις. ὥστε δῆλον, ὅτι αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις ἡδεῖαί εἰσι τοῖς φιλαρέτοις καὶ δι' ἑαυτάς· τὸ γὰρ φύσει ἡδὺ, οὐκ ἔστι δι' ἕτερον ἡδύ. διὰ τοῦτο οὐ προσδεῖται ὁ βίος αὐτῶν ἄλλης ἔξωθεν ἡδονῆς, καθάπερ τινὸς περιάπτου, ἀλλ' ἔχει τὴν ἡδονὴν ἐν ἑαυτῷ. εἰ δέ τις εἴποι μὴ πάντας τοὺς σπουδαίους ἥδεσθαι τῇ ἀρετῇ (εἰσὶ γὰρ οἳ μεθ' ἡδονῆς ταύτην πράττουσιν) ἐροῦμεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀγαθὸς οὐδὲ σπουδαῖος, ὁ μὴ χαίρων ταῖς καλαῖς πράξεσιν. οὔτε γὰρ δίκαιον οὐδεὶς ἂν εἴποι, τὸν μὴ χαίροντα τῷ δικαιοπραγεῖν, οὔτε ἐλευθέριον, τὸν μὴ χαίροντα ταῖς ἐλευθερίοις πράξεσιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. εἰ δ' οὕτω, δι' ἑαυτὰς ἂν εἶεν αἱ κατ' ἀρετὴν πρά-

aliud vel jucundũ vel non jucundum existimat: cuius rei causa est, quod natura non sint talia. Illis vero quos honesta delectant, ea quæ natura sunt talia, jucunda videntur. Cum enim sint optimi, sequi quoque videtur, vt quæ revera sint jucunda sequãtur. Sequuntur autem eas, quæ secundum virtutem sunt, actiones. Vnde apparet eas quæ secundum virtutẽ instituuntur actiones, ijs jucundas esse quos virtus delectat, idque per se quidem. Nam quod natura sua est jucundum, non ob aliud jucundum est. Quare neque externa ulla voluptate tanquam appendice opus habet vita eorum, sed ipsam continet in se voluptatem. Quod si quis dicat, non omnes viros bonos delectari virtute (sunt enim qui cum voluptate virtutem non exercent) respondebimus: bonum revera aut honestum non esse, quem actiones non delectant bonæ. Sicut nec quisquam justum eum dicet, qui juste agendo non delectatur, aut liberalem quem liberales non delectant actiones. Similiter & in alijs. Quod si ita sit, sequitur eas quæ secundum virtutem

 sunt

sunt actiones, per se iucundas esse. Eæ autem & bonæ sunt & honestæ: eoque magis tales sunt earum singulæ, si quidem recte iudicat de ijs vir bonus. Male autem iudicare talem, absurdum esset. Bonas autem eas & honestas esse iudicat. Quare & optima & pulcherrima & iucundissima res est felicitas. Neque aliud pulcherrimum, aliud optimum, aliud, vt in Deliaco epigrammate dicitur, est iucundissimum.

Pulcherrimum est quod est iustissimum, optimum autem sanum esse.
At iucundissimum id, quod consequi optat aliquis.

Omnia enim hæc optimis insunt functionibus. Has autẽ vel omnes, vel si quæ inter eas maxime excellit, felicitatem esse dicimus.

Cap. XVI.

Externis etiam rebus opus habere eum, qui felix futurus sit: licet in externis non consistat felicitas. Item felicitatem hominis à fortuna non esse.

9. Φαίνεται δ' ὅμως καὶ τῶν ἐκτός

IN bonis ergo actionibus felicitatis, vt sic dicam,

πράξεις ἡδεῖαι· ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγαθαί γε καὶ καλαί, καὶ μάλιστα τούτων ἕκαστον, εἴπερ καλῶς κρίνει περὶ αὐτῶν ὁ σπουδαῖος· μὴ καλῶς γὰρ κρίνειν, οὐκ εὔλογον. κρίνει δὲ, ἀγαθὰς εἶναι καὶ καλάς· ἄριστον ἄρα καὶ κάλλιστον καὶ ἥδιστον ἡ εὐδαιμονία, καὶ οὐκ ἄλλο μὲν κάλλιστον, ἄλλο δὲ ἄριστον, ἄλλο δὲ ἥδιστον κατὰ τὸ Δηλιακὸν ἐπίγραμμα.

Κάλλιστον τὸ δικαιότατον, λῷστον δ' ὑγιαίνειν,
Ἥδιστον δὲ πέφυχ' οὗ τις ἐρᾷ τὸ τυχεῖν.

Ἅπαντα γὰρ ταῦτα ταῖς ἀρίσταις ἐνεργείαις ὑπάρχει. ταύτας δέ φαμεν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, ἢ μίαν τούτων τὴν πασῶν ἀρίστην.

ΚΕΦ. ιϛ'.

Ὅτι δεῖται καὶ τῶν ἔξωθεν ὁ μέλλων εὐδαιμονεῖν· εἰ καὶ μὴ ἐν τοῖς ἔξωθεν ἡ εὐδαιμονία συνίσταται. καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπὸ τύχης ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία.

ΕΣτι μὲν ἐν τὸ εἶναι τῆς εὐδαιμονίας ἐν ταῖς

ἀγαθαῖς

ἀγαθαῖς πράξεσι. φαίνεται δ' ὅμως καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν προσδεομένη, καθάπερ εἴπομεν. ἀδύνατον γὰρ, ἢ οὐ ῥᾴδιον, τὰ καλὰ πράττειν, μὴ βοηθούμενον τοῖς ἔξωθεν. πολλὰ γὰρ τῶν ἀρίστων πράττεσθαι διὰ τῶν ἔξωθεν, καθάπερ δι' ὀργάνων, ἢ διὰ φίλων, ἢ διὰ πλούτου, ἢ διὰ τῆς ἐν τῇ πόλει τιμῆς, καὶ ἀρχῆς, καὶ δυνάμεως. ὥσπερ καὶ οἱ τινῶν τούτων στερισκόμενοι ἀχλυῇ τινα τὴν εὐδαιμονίαν ποιοῦσιν. οἷον εἴ τις στέροιτο εὐγενείας ἢ εὐτεκνίας, ἢ κάλλους. οὐ πάνυ γὰρ εὐδαιμονικὸς ὁ τὴν θέαν πανάισχρος, ἢ δυσγενὴς, ἢ μονώτης καὶ ἄτεκνος, ἢ κακοὺς παῖδας ἔχων, ἢ ἀγαθοὺς ἀποβαλών· διὰ τοῦτό φαμεν, τὴν εὐδαιμονίαν προσδεῖσθαι καὶ τῆς τοιαύτης εὐημερίας. καὶ τούτου χάριν τινὲς τὴν διὰ τῶν ἔξωθεν εὐτυχίαν ταὐτὸν εἶναι ἐνόμισαν τῇ ζητουμένῃ εὐδαιμονίᾳ· ἔνιοι δὲ φασιν εἶναι τὴν ἀρετὴν, ὅτι καὶ ἀμφοτέρων χρεία τῷ κυρίως εὐδαίμονι.

Καὶ διὰ τοῦτο ἀπορεῖται,

consistit essentia. Et tamen externis quoque bonis egere videtur nihilominus, vt diximus. Fieri enim non potest aut certe difficulter, vt honeste quis agat, sine externorum subsidio. Multa enim & quidem præclarissima, non aliter quam instrumentis quibusdam, externorum fiunt subsidio, quemadmodum amicorum opera, vel opibus, aut ciuili denique honore, imperio & potentia Vnde & qui nonnullis destituuntur horum, felicitati quasi splendorem eripiunt suum. Vt si quis generis nobilitate, aut liberorum probitate destituatur aut forma. Nec enim plene felix videtur, qui aut plane est deformis, aut ignobilis, aut orbus, & sine liberis: aut qui improbos liberos vel habet, vel probos amisit. Quare ad felicitatem eiusmodi quoque requiri prosperitatem, dicimus. Quo factum est, vt hanc ipsam de qua agimus felicitatem, externa hac prosperitate definierint nonnulli: sicut alij virtute. Quia qui vere felix sit futurus, opus vtroque habet.

Ideoque quæri solet, v- CAP. IX. 2. Ὅτι καὶ ἀπορεῖται

D 2 trum

trum disci possit, ac certa quadam disciplinæ ratione comparari. an vero sola bene & ex virtute agendi consuetudine, aliave aliqua exercitatione haberi queat felicitas: vel potius divinitus aut à fortuna quadam hominibus contingat. Et videtur certe, si quicquã aliud divino concedatur munere, certe hoc esse tale. Quinimo tantò magis quam reliqua munus Deorum videtur esse felicitas, quanto reliquis omnibus, quæ contingunt hominibus, est præstantior. Cæterum de his accuratius velle inquirere, non est loci hujus, sed ibi potius faciendum est, ubi de providentia disputatur. Nobis vero ex ratione instituti nostri est agendum & ordinis.

2. Φαίνεται δὲ κἂν.

Videtur ergo, etiam si Deorum munere non contingat, sed aut virtute, aut alia quacunque exercitatione comparetur, nihilominus in ijs quæ maxime divina sunt, reponenda esse felicitas. Virtutis etenim & præmium & finis, quæ ipsa putatur esse felicitas, optimum quid & divinum videtur, ac beatum esse omnibusq; commune. Possunt quippe omnes,

πότερον μαθητόν ἐστι, καὶ διὰ μεθόδου τινὸς παραγίνεται, ἢ ἐκ τοῦ ἐθίζεσθαι ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσιν, ἢ δι' ἄλλης τινὸς ἀσκήσεως, ἢ θεόθεν δίδοται τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἀπὸ τύχης τινός. δοκεῖ δὲ, ὅτι εἰ καὶ ἄλλο τι δώρημά ἐστι παρὰ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τοῦτο ἂν εἴη δικαίως. καὶ μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων εἴη ἂν ἡ εὐδαιμονία θεόσδοτος, ὅσῳ καὶ βέλτιστον τῶν ἀνθρωπίνων ἁπάντων. ἀλλὰ τὸ μὲν περὶ τούτων λέγειν, τῶν περὶ προνοίας ἂν εἴη λόγων, καὶ ἄλλης πραγματείας· ἡμῖν δὲ κατὰ τὸ προσῆκον τῇ προκειμένῃ μεθόδῳ σκεπτέον.

Φαίνεται τοίνυν, εἰ καὶ μὴ θεόσδοτός ἐστιν ἡ εὐδαιμονία, ἀλλὰ δι' ἀρετὴν, ἢ ἄλλην τινὰ ἄσκησιν, παραγίνεται, ὅμως τῶν θειοτάτων εἶναι. τὸ γὰρ τῆς ἀρετῆς ἆθλον καὶ τέλος, ὅπερ ἐστὶν αὐτὴ ἡ εὐδαιμονία, ἄριστον εἶναι φαίνεται, καὶ θεῖόν τι καὶ μακάριον. γένοιτο δ' ἂν καὶ πᾶσι κοινόν. δυνατὸν γὰρ πᾶσι τοῖς μὴ τὴν διάνοιαν βεβλαμμένοις, καὶ πάντῃ ἀκινή-

τοις πρὸς τὴν κτῆσιν τῆς ἀρετῆς, διά τινος μαθήσεως καὶ ἐπιμελείας ὑπάρξαι τὴν εὐδαιμονίαν.

Εὔλογον δὲ ἀπὸ ἀσκήσεως μείζονα καὶ τελεωτέραν ὑπάρξαι τὴν εὐδαιμονίαν, ἢ ἀπὸ τύχης· ὁμοίως δὲ, καὶ τὰ ἀπὸ πάσης ἄλλης αἰτίας γινόμενα, ἢ τεχνικῆς ἢ φυσικῆς, βελτίω τῶν ἀπὸ τύχης γινομένων· καὶ μάλιστα τὰ ἀπὸ τῆς ἀρίστης αἰτίας γινόμενα, ἥτις ἐστιν ἡ ἀρετή. ἄλλως τε τὸ μέγιστον ἀγαθὸν καὶ κάλλιστον τὴν εὐδαιμονίαν ἐπιτρέψαι τῇ τύχῃ, λίαν πλημμελὲς ἂν εἴη. τοῦτο δὲ φανερόν ἐστι καὶ ἐκ τοῦ εἰρημένου τῆς εὐδαιμονίας ὁρισμοῦ· εἴρηται γὰρ ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ. τὰ δὲ λοιπὰ ἀγαθὰ, τά τε σωματικὰ, αὐτοῦ τοῦ σώματος, καὶ τὰ περὶ τὸ σῶμα, τὰ μὲν, ἀναγκαῖα πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, τὰ δὲ καθάπερ ὄργανά εἰσι πρὸς αὐτήν. ἀναγκαῖα μὲν, οἷον ὑγίεια σώματος, καὶ ζωῆς ἐπίτασις, καὶ τ' ἄλλα, ὧν χωρὶς οὐκ ἔστι τελειωθῆναι τὴν

quibus integra mens est neque plane ad comparandam sibi virtutem sunt inhabiles, cura debita & institutione ipsam quoque consequi felicitatem. 3. Εἰ δ' ἐστιν οὕτω βέλτιον.

Verisimile est enim ab omni exercitatione majoré provenire felicitaté, magisque perfectam, quam à fortuna. Eodemque modo omnia, quæ ab alia quacunque proveniunt causa, sive ea ab arte, sive sit à natura, meliora sunt ijs, quæ à fortuna; maximèque quæ ab optima: qualis est virtus. Præterea maximũ pulcherrimumq; bonum, felicitaté dico ipsam, fortunæ velle committere, nimis absurdũ foret. Quod ipsum vel ex superiore felicitatis definitione apparet. Animi enim functionem secundum virtuté in vita perfecta, definivimus eam esse. Reliqua vero bona, cum corporea, quæ ipsius sunt corporis, tũ cætera quæ ad corpus referuntur, partim ad felicitaté sunt necessaria, partim tanquã instrumenta se habent ad eam. Et necessaria quidem sunt: vt, exempli gratia, sanitas corporis, eaque quæ ad vitam sustinendam spectant: & similia, sine quibus perfici non potest felicitas. Instru-

menta vero: vt, exempli gratia, opes & amici. Quod si hæc vera est felicitatis definitio, quomodo causa eius statuetur fortuna? Animi enim functio à fortuna esse non potest. Hanc autem definitionem etiam reliqua sequuntur, quæ de ciuilis scientiæ fine supra disputavimus. Finem etenim eius id quod optimũ est, esse diximus: ideoq. felicitatem in ea humanam consistere. Merito ergo nec equum nec bovem nec aliud simile animal beatum dicimus: quia nullum eorum huius de qua loquimur functionis compos esse potest. Eademque de causa nec puer beatus est: nondum enim per ætatem actionibus huiusmodi esse idoneus potest. Si qui vero inter pueros beati dicuntur, spei causa, quam de se præbent, ita appellantur. Etenim & virtute, vt diximus, & vita opus est perfecta.

Multæ enim & mutationes & omnimodi casus accidunt in vita, fitque sæpissime, vt qui maxime sit fortunatus, in maximas quoque calamitates incidat: quemadmodum in heroicis de Priamo fabulantur

εὐδαιμονίαν· ὄργανα δέ, ὥσπερ πλοῦτος καὶ φίλοι. εἰ τοίνυν οὗτός ἐστιν ὁ ὁρισμὸς τῆς εὐδαιμονίας, πῶς ἂν αἰτίαν ἔχοι τὴν τύχην; ἡ γὰρ ψυχικὴ ἐνέργεια οὐκ ἀπὸ τύχης. τούτῳ δὴ τῷ ὁρισμῷ καὶ τὰ εἰρημένα περὶ τοῦ τέλους τῆς πολιτικῆς ἀκολουθεῖ. Τὸ γὰρ τῆς πολιτικῆς τέλος, τὸ ἄριστον ἐλέγομεν εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο ἐν αὐτῇ εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν. εἰκότως οὖν οὔτε ἵππον, οὔτε βοῦν, οὔτε ἄλλο τι τῶν ζώων, εὔδαιμον λέγομεν· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν οἷόν τε κοινωνῆσαι τοιαύτης ἐνεργείας. διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν οὐδὲ παῖς εὐδαίμων ἐστίν· οὔπω γὰρ πρακτικὸς τῶν τοιούτων διὰ τὴν ἡλικίαν. οἱ δὲ λεγόμενοι εὐδαίμονες παῖδες, διὰ τὴν ἐλπίδα μακαρίζονται. δεῖ γάρ, ὡς εἴπομεν, καὶ ἀρετῆς καὶ βίου τελείου.

Πολλαὶ γὰρ μεταβολαὶ γίνονται καὶ παντοῖαι τύχαι κατὰ τὸν βίον· καὶ ἐνδέχεται τὸν μάλιστα εὐθηνοῦντα, μεγάλαις συμφοραῖς περιπεσεῖν ἐπὶ γήρως, καθάπερ ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς περὶ Πριάμου μυθεύεται,

Πολλαὶ γὰρ μεταβολαὶ

θεύεται· τὸν δὲ τοιαύταις χρησάμενον τύχαις καὶ τελευτήσαντα ἀθλίως, οὐδεὶς εὐδαιμονίζει.

veteres. Eum vero qui eiusmodi fortunam experitur miſerque moritur, nemo felicem prædicat.

ΚΕΦ. ιζ'.

Εἰ δεῖ ζῶντας μακαρίζειν.

CAP. XVII.

Vtrum felices iudicandi ſint viuentes.

Πότερον οὖν οὐδ' ἄλλον οὐδένα ἀνθρώπων εὐδαιμονίζειν ἄξιον ἕως ἂν ζῇ, ἀλλὰ χρεὼν τὸ τέλος ὁρᾶν κατὰ φησὶ Σόλων· καὶ εἰ τοῦτο θήσομεν, ἔστι ἄρα τις εὐδαίμων τότε, ἐπειδὰν ἀποθάνῃ. ἢ τοῦτό γε παντελῶς ἄτοπον, ἐν τῷ τεθνάναι τὴν εὐδαιμονίαν λαβεῖν; ἄλλως τε καὶ ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἐν τινι ἐνεργείᾳ ἐστίν. ἐκ τούτου δὲ φαίνεται μᾶλλον ἐν ἀργίᾳ παντελεῖ εἶναι.

Vtrum ergo nullus hominum felix dum viuit iudicandus eſt, ſed finis, vt volebat Solon, expectari debet? Quod ſi verũ eſſe ponamus, ſequetur aliquem poſt mortem felicem eſſe. An potius hoc omnino abſurdum eſt, vt in morte ponatur felicitas: cum præcipue in actu aliquo & functione ea conſiſtat? Ij vero qui hoc ſentiunt, in ocio potius eam locant perpetuo & inertia.

CAP. X. Πότερον οὖν οὐδ' ἄλλον

Λέγομεν δὲ, ὅτι οὔτε ἡμεῖς οὔτε ὁ Σόλων τὸν τεθνεῶτα μακαρίζει διὰ τὸ τεθνάναι, ἀλλ' ὅτι μέχρι παντὸς ὁ βίος αὐτῷ μακάριος ἦν, καὶ ὅτι τηνικαῦτα ἄν τις ἀσφαλῶς μακαρίσειεν ἄνθρωπον, ὡς ἐκτὸς ἤδη τῶν κακῶν ὄντα καὶ δυστυχημάτων. πάλιν δὲ οὐκ ἀρκοῦσα ἡ

Dicimus ergo, neque nos neque Solonem propterea beatum iudicare mortuum: quia ſit mortuus: ſed quia ad finem vſque vixerit beate. tum vero poſſe tuto felicem iudicari aliquem: vt qui extra miſerias omnes & adverſam videatur poſitus fortunam. Rurſus tamen

2. Εἰ δὲ μὴ λέγομεν

non sufficere videtur hæc solutio. Adhuc enim quæri potest, an aliquod vel malum mortuo putemus esse vel bonum, cuius ad eum pervenire sensus possit, sicut ad eum qui adhuc vivit. Etenim & felices judicantur & miseri, & honore afficiuntur, & dedecore; tum liberorum ac nepotum eorum filicitati videtur asscribi prosperitas: beati enim ac felices in felicitate posterorum, sicut infelices in eorum infelicitate videntur esse. Nam & hoc dubitandi causam præbet. Ejus quippe qui feliciter vixit & eodem modo est mortuus, multa evenire possunt nepotibus: alij n. boni erunt, vitamque se dignā consequentur: alij contra. Absurdum autem sit, si vna mutetur quoq. mortuus, ac interdum felix, interdum contra infelix sit. Rursus absurdum illud videatur, si ij qui adhuc vivunt, fortunæ mortuorum nullo modo fiant participes: quos præcipue aliqua generis cōjungit necessitas. Verum ad priorem nobis quæstionem redeundū est: vt nimirum videamus, an non dum vivunt, sed post obitum tantum judicandi

λύσις δοκεῖ· ἀπορία γάρ ἐστιν ἔτι, εἰ λέγομεν εἶναί τι τῷ τεθνεῶτι καὶ κακόν τι καὶ ἀγαθόν, καὶ αἰσθανομένῳ δέ, ὥσπερ καὶ τῷ ζῶντι· μακαρίζεται γὰρ καὶ ταλανίζεται, καὶ ἀτιμάζεται καὶ τιμᾶται· καὶ τέκνων δὲ καὶ ἀπογόνων εὐπραξίαι εἰς τὴν εὐδαιμονίαν αἰτοῖς λογίζονται. εὐδαίμονες γὰρ καὶ μακάριοι διὰ τὴν τῶν ἀπογόνων εὐδαιμονίαν, καθάπερ δυστυχεῖς διὰ τὴν αὐτῶν δυστυχίαν· ἀπορίαν γὰρ καὶ τοῦτο παρέχει. τῷ γὰρ μακαρίως βεβιωκότι καὶ τελευτήσαντι κατὰ λόγον, ἐνδέχεται πολλὰς μεταβολὰς ἐκβαίνειν περὶ τοὺς ἐκγόνους, καὶ τοὺς μὲν αὐτῶν ἀγαθοὺς εἶναι, καὶ τυχεῖν βίου τοῦ κατ' ἀξίαν, τοὺς δὲ ἐξ ἐναντίας. ἄτοπον δὲ γίνοιτ' ἄν, εἰ συμμεταβάλλοι καὶ ὁ τεθνεὼς, καὶ γίνοιτο ποτὲ μὲν εὐδαίμων, πάλιν δὲ ἄθλιος. ἄτοπον δὲ πάλιν κἀκεῖνο δοκεῖ, τὸ μὴ κοινωνεῖν τοὺς ζῶντας τοῖς ἀπελθοῦσι τῆς τύχης, διὰ τὴν ἐκ τοῦ γένους οἰκειότητα· ἀλλ' ἐπανιτέον ἐπὶ τὴν πρότερον ἀπορίαν, καὶ ζητῶμεν, εἰ οὐ δὴ ζῶντας

ἀλλὰ

ἀλλὰ μετὰ τελευτὴν μακαρίζειν· τάχα γὰρ ἂν ἐξ ἐκείνης θεωρηθείη καὶ τὸ νῦν ἐπιζητούμενον.

Εἰ δὴ τὸ τέλος ὁρᾶν δεῖ, καὶ τότε μακαρίζειν ἕκαστον, οὐχ ὡς ὄντα διὰ τὸ τεθνάναι μακάριον, ἀλλ' ὅτι πρότερον μακάριος ἦν, πῶς οὐκ ἄτοπον, εἰ ὅτε ἐστὶν εὐδαίμων, μὴ ἀληθεύσεται κατ' αὐτοῦ τὸ ὑπάρχον αὐτῷ, μηδὲ ἐροῦμεν αὐτὸν ἀληθῶς εὐδαίμονα, διὰ τὸ μὴ τοὺς ζῶντας ἐθέλειν εὐδαιμονίζειν, σκοποῦντας τὰς τοῦ βίου μεταβολάς, τῷ μόνιμόν τι τὴν εὐδαιμονίαν ὑπολαμβάνειν, καὶ μηδαμῶς εὐμετάβολον, τὴν δὲ τύχην πᾶν τοὐναντίον. δῆλον γὰρ ὡς, εἰ συνακολουθοίημεν ταῖς τύχαις, τὸν αὐτὸν εὐδαίμονα καὶ πάλιν ἄθλιον ἐροῦμεν πολλάκις, χαμαιλέοντά τινα τὸν εὐδαίμονα ἀποφαίνοντες, καὶ σαθρῶς ἱδρυμένον·

Λέγομεν τοίνυν πρὸς τὴν ἀπορίαν, ὅτι τὸ μὲν ταῖς τύχαις ἐπακολουθεῖν, οὐδαμῶς ὀρθόν· οὐ γὰρ ἐν ταύταις ἡ εὐδαιμονία συνίσταται ἢ τοὐναντίον. ἀλλὰ προσ-

sint beati. Ex eo enim forte illud quoq. fiet manifestũ de quo nunc quærimus.

Quod si respicere finem oportet, ac tum demum de felicitate singulorum pronuntiare, non quod tum, quia mortuus est, propterea quoq. sit felix, sed quia felix erat prius: quomodo non absurdum videbitur, quandiu felix est, tribui ei non posse quod habet, nec vere felicẽ dici posse, quia felices judicare nolumus viventes, quod diversas in hac vita mutationes esse videamus, felicitatem vero rẽ stabilissimam minimeq. iudicemus esse mutabilem, sicut contra maxime instabilis est fortuna? Et revera si fortunam sequamur, necessario illud sequetur, vt eundem & felicem esse & infelicem rursus dicamus. Atque ita ex eo quem felicem videri volumus, Chamæleonem faciemus, planeq; imbecilliter eum stabiliemus.

Respondemus ergo ad obiectionem hanc: Minime debere fortunam nos sequi. Nec enim in his vel felicitas consistit vel miseria. Fatemur tamen, opus quidem habere his omnibus ad felicitatem suam,

3. Εἰ δὴ τέλος ὁρᾶν δεῖ.

4. Ἢ τὸ μὲν ταῖς τύχαις ἐπακολουθεῖν.

 vitam

vitam humanam, ſicut diximus: ita tamen vt ipſa felicitatis eſſentia. non in his, ſed in ea quæ ſecundum virtutem eſt functione conſiſtat, quemadmodum iam dictum eſt. Stabilis enim ac perpetua oportet ſit felicitas. Ideoque in fortunæ muneribus non poteſt conſiſtere. Quod ipſum confirmat præſens quæſtio, quæ ex ea opinione tanquam fundamento quodam orta eſt, quæ ſtabilem eſſe præſupponit felicitatem. Nullum enim tam eſt ſtabile humanum opus, quam eæ quæ ſecundum virtutem inſtituuntur functiones: in quibus ponimus felicitatem. Etenim ipſis quoque ſcientiis ſtabiliores habentur. Rurſus inter has virtutes eæ quæ præſtantiſſimæ ſunt, ſimul quoque ſunt ſtabiliſſimæ: quia præcipue in iis, ac maxime continuo, felices viuunt homines. ita vt ne minimo quidem temporis intervallo abrumpatur ea, quam in bonis actionibus ponunt functio. quia hæc, vt dictum eſt, maxime eos vita delectat. Ac propterea nunquam eos earum capit obliuio.

δεῖται μὲν τούτων πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ὁ ἀνθρώπινος βίος, καθάπερ εἴπομεν· ἡ δὲ οὐσία τῆς εὐδαιμονίας οὐκ ἐν αὐταῖς, ἀλλ' ἐν τῇ κατ' ἀρετὴν ἐνεργείᾳ συνίσταται, καθὼς εἴρηται. μόνιμον γὰρ δεῖ εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δυνατὸν αὐτὴν ἐν τοῖς ἀπὸ τύχης συνίστασθαι· καὶ τούτῳ μαρτυρεῖ ἡ προκειμένη ζήτησις· ἀπὸ τούτου γὰρ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τὸ ὑποκεῖσθαι τὴν εὐδαιμονίαν μόνιμον εἶναι. περὶ οὐδὲν γὰρ τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων τοσαύτη βεβαιότης ὑπάρχει, ὡς ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις, ἐν αἷς ἡ εὐδαιμονία· μονιμώτεραι γὰρ καὶ τῶν ἐπιστημῶν αὗται τυγχάνουσι. τούτων δὲ πάλιν τῶν ἀρετῶν αἱ τιμιώτεραι μονιμώτεραι, διὰ τὸ ζῆν ἐν αὐταῖς τοὺς μακαρίους μάλιστα καὶ συνεχέστατα, μὴ διακοπτομένους ποτὲ οὐδ' ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ τῆς περὶ τὰς πράξεις τῆς ἀρετῆς αὐτῶν ἐργασίας, διὰ τὸ ἡδεῖαν αὐτοῖς τὴν τοιαύτην εἶναι ζωήν, καθὼς εἴρηται. καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ λήθην αὐτῶν λαμβάνουσιν.

Ἐπεὶ

Ἐπεὶ τοίνυν οὐκ ἐν τῇ τύχῃ ἡ εὐδαιμονία συνίσταται, ἀλλ' ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσιν, ὑπάρξει τὸ ζητούμενον τῷ εὐδαίμονι, τὸ μόνιμον δηλονότι αὐτῷ εἶναι τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἔσται διὰ βίου εὐδαίμων. ἀεὶ γὰρ ἢ μάλιστα πάντων πράξει καὶ θεωρήσει τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις καὶ θεωρίας.

Καὶ πρὸς τὰς τύχας σύνεσται, καὶ ὑπὸ τῶν ἐναντίων οὐδεμίαν πείσεται μεταβολὴν, ἀλλ' οἴσει τὰ ἐπιόντα κάλλιστα καὶ ἐμμελέστατα ὅγε ὡς ἀληθῶς ἀγαθὸς, καὶ τετράγωνος, ἄνευ ψόγου.

Πολλῶν δὲ ὄντων τῶν ἐπερχομένων ἀπὸ τῆς τύχης, καὶ τῶν μὲν μεγάλων ὄντων, τῶν δὲ μικρῶν, τὰ μὲν μικρὰ τῶν εὐτυχημάτων, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀτυχημάτων, οὐ παρέξει πράγματα τῷ σπουδαίῳ, οὐδὲ ἐπάξει τῷ βίῳ μεταβολήν.

Τὰ δὲ μεγάλα καὶ πολλὰ, εὐτυχήματα μὲν ὄντα, μακαριώτερον τὸν βίον ποιήσει· καὶ γὰρ αὐτὰ συνεπικοσμεῖ τὴν εὐδαιμονίαν· χρῆται γὰρ αὐτοῖς ὁ σπουδαῖος ἐπὶ τὰ κάλλιστα.

5. Ὑπάρξει δὲ τὸ ζητούμενον.

Quoniam ergo non in fortuna, sed in iis quæ secundum virtutem fiunt actionibus, consistat felicitas, hoc quoque aderit felici quod quærimus, vt nimirum bonum habeat stabile, totoque vitæ tempore sit felix. Semper enim, aut præ reliquis, actiones eas ac contemplationes aget & contemplabitur, quæ secundum virtutem fiunt.

6. Καὶ τὰς τύχας

Sed & cum fortuna luctabitur, nec ab adversis vel tantillum mutabitur, sed contra quæcumque ingruerint pulcherrime ac diligenter feret: quippe qui revera bonus sit & vt in proverbio est, quadratus sine probro.

7. Πολλῶν δὲ γινομένων

Cum autem multa eveniant à fortuna, quorum magna alia alia sunt parva: ea quæ parua sunt, seu secunda seu adversa, nullam viro bono exhibebunt molestiam, neque vllam vitæ eius mutationem adferent.

8. Τὰ δὲ μεγάλα

Magna vero, si secunda sint, feliciorem eius vitam efficient, si quidem felicitatem ea ornare solent, nec nisi in pulcherrimis rebus à bono viro adhibentur.

Sin

9. Ἀνάπαλιν δὲ συμβαίνοντα.

Sin adversa, premunt quidem felicitatem eius ac lædunt, multisq. præclaris functionibus impedimento esse possunt: nihilominus tamen & in his præstantia quædam elucet, si quis non difficulter multa ferre ac magna possit fortunæ incommoda, idque nō quod omni doloris sensu sit privatus, & stupore munitus, sed quia generosus est ac magnanimus.

10. Εἰ δ' εἰσὶν αἱ ἐνέργειαι.

Si enim in iis quæ secundum virtutem fiunt functionibus felicitatis consistit essentia, eæque hominis beati vitæ proprie conveniunt, nemo unquam qui beatus erit, miser est futurus. Nunquam enim aget quæ odio sunt digna aut improba. Hominem enim vere prudentē ac probum, omnem iudicamus fortunæ faciem egregie ferre debere. Et quemadmodū optimus artifex in materia quacunque artem ostendit suam; dux exempli gratia optimus, exercitu quem habet, licet non admodum sit eximius, quam maxime militariter uti solet: optimus coriarius è corio quocunque pulcherrimum facit calceum, eodemque modo & cæteri

Ἀτυχήματα δὲ ὄντα θλίβει μὲν καὶ λυμαίνεται τὸν μακάριον, καὶ ἐμποδίζει πολλαῖς ἐνεργείαις, ὅμως δὲ καὶ ἐν τούτοις διαλάμπει τὸ καλὸν, ἐπειδὰν φέρῃ τις εὐκόλως πολλὰς καὶ μεγάλας ἀτυχίας, οὐ δι' ἀναλγησίαν καὶ ἀναισθησίαν, ἀλλὰ γεννάδας ἂν καὶ μεγαλόψυχος.

Εἰ γὰρ ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις ἡ μακαριότης ἔχει τὸ εἶναι, καὶ αὗται κύριαί εἰσι τῆς τοῦ εὐδαίμονος ζωῆς, οὐδεὶς ἂν γένοιτο τῶν μακαρίων ἄθλιος· οὐδέποτε γὰρ πράξει τὰ μισητὰ καὶ φαῦλα. τὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ἔμφρονα καὶ ἀγαθὸν πάσας οἰόμεθα τὰς τύχας εὐσχημόνως φέρειν· καὶ καθάπερ ὁ ἄριστος τεχνίτης ἀπὸ τῆς τυχούσης ὕλης τὴν ἰδίαν ἀποδείκνυται τέχνην, καὶ στρατηγὸς μὲν τῷ παρόντι στρατοπέδῳ, καὶ εἰ μὴ ἀξιόλογον εἴη, χρῆται πολεμικώτατα, καὶ ὁ σκυτοτόμος ὁ ἄριστος ἐκ τῶν δοθέντων σκυτῶν κάλλιστον ὑπόδημα ποιεῖ, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ οἱ ἄλλοι τεχνῖται ἅπαντες· οὕτω καὶ ὁ μακά-

μακάριος οὐχ εὐεργιον ἀεὶ ζητήσει, ἀλλ' ἐκ τῆς παρούσης τύχης, ἀεὶ τὰ κάλλιστα πράξει.

Καὶ διὰ τοῦτο ἄθλιος μὲν οὐδέποτε γένοιτ' ἂν, ἀλλὰ μόνον οὐ μακάριος γε τῆς γε τύχης ἕνεκα, ἐὰν Πριαμικαῖς περιπέσῃ τύχαις.

Οὐδὲ δὴ ποικίλος γε καὶ εὐμετάβολος ἔσται· οὔτε γὰρ ὑπὸ τῆς εὐδαιμονίας κινηθήσεται ῥᾳδίως, οὔτε ὑπὸ τῶν τυχόντων ἀτυχημάτων, ἀλλ' ὑπὸ μεγάλων ἴσως καὶ πολλῶν.

Καὶ οὐδὲ ὑπὸ τούτων ῥᾳδίως· ἐπεὶ καὶ ἀπαλλαγεὶς τῶν δυστυχημάτων οὐκ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πρὸς τὸ τέλειον ἀγαθὸν μεταπεσεῖται, οὗ μικρὸν παρέκλινε, διὰ τὸ μὴ εὐκίνητος εἶναι, ἀλλ' ἐν πολλῷ χρόνῳ ἔσται τοιοῦτος, μεγάλων καὶ καλῶν ἐν τούτῳ γινόμενος ἐπιτυχής.

Τί οὖν κωλύει τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον εὐδαίμονα λέγειν, ὃς κατ' ἀρετὴν μὲν τελείαν ἐνεργεῖ, δυστυχήσας δὲ τοῖς ἔξωθεν πάλιν εἰς τὴν εὐτυχίαν ἐπανελεύσεται, καὶ ἱκανῶς ὑπὸ τῶν ἐκτὸς χορηγηθήσεται ἀγαθῶν, οὐ

artifices: ita & beatus non semper felicem successum fortunæ petet, sed pro fortuna præsenti, præstantissimas actiones dabit.

Ideoque quod ad fortunam, miser nunquam erit, sed solummodo non beatus, si in easdem forte in quas olim Priamus calamitates incidat. 11. Εἰ δ' οὕτως.

Sed nec varius erit aut mutabilis: quia neque à secundis rebus neque ab adversis quibuscunque facile movebitur, sed à magnis fortasse & plurimis. 12. Οὐδὲ δὴ ποικίλος.

Quamvis nec ab his facile: si quidem quotiescunque ex adversis emerserit, non exiguo rursus temporis spatio ad perfectam perveniet felicitatem, à qua ad tempus divertit: quia non facile movetur: sed longo demum post tempore talis erit, atque interea magna illa sua ac pulcherrima rursus consequetur bona. 13. Ἐκ τε τῶν τοιούτων

Quid ergo felicem vetat dicere eiusmodi hominem, qui ex præscripto perfectæ operatur virtutis: & qui, si forte minus aliquando felix in externis fuerit, rursus ad felicitatem redibit suam, satisque rursus ab his ipsis instructus erit, non 14. Τί οὖν κωλύει.

exiguo

exiguo tantum, sed toto vitæ tempore: talisque & vivet postea & morietur? Adiungo autem & externa bona, quia humanarum actionum finis est felicitas, ac propterea perfectum esse debet hoc bonum, & sine vllo defectu. Quod si hoc ita se habet, non post obitum de felicitate alicuius iudicabimus, sed dum viuit: vt pote qui & habet ea, & habebit semper, quæ iam diximus. Felicem autem, dico, felicitate humana: quæ non vndique perfectum habet bonum. Atque hæc quidem de felicitate, quam non mortuis sed viuentibus tribuendam esse putamus, dicta sint hactenus.

τὸν τυχόντα χρόνον, ἀλλὰ τὸν μέχρι τελευτῆς, καὶ βιωσάμενος οὕτω καὶ τελευτήσας κατὰ λόγον. προστίθημι δὲ καὶ τὰ ἔξωθεν ἀγαθὰ, διὰ τὸ τὴν εὐδαιμονίαν τέλος εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, καὶ διὰ τοῦτο προσήκειν τέλειον ἀγαθὸν εἶναι, καὶ μηδενὸς ἐλλείπειν. εἰ δὲ τοῦτο οὕτως, οὐ μετὰ τὴν τελευτὴν μακαρίσομεν τοὺς εὐδαίμονας, ἀλλὰ ζῶντας ἔτι, οἷς ὑπάρχει καὶ ὑπάρξει τὰ λεχθέντα. μακαρίους δὲ, ὡς ἀνθρώπους τὴν ἀνθρωπίνην μακαριότητα, ἥ τις οὐ πάντῃ τέλειον ἔχει τὸ ἀγαθόν. καὶ τὸ μὲν ὅτι δεῖ ζῶντας τοὺς εὐδαίμονας μακαρίζειν ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

CAP. XVIII.

Vtrum fortunæ posterorum participes fiant post obitum beati.

ΚΕΦ. ιη΄.

Εἰ κοινωνοῦσι τῆς τύχης τῶν ἀπογόνων οἱ μακάριοι μετὰ τελευτήν.

CAP. XI. 1. Ταῖς δὲ τῶν ἀπογόνων

AD alteram vero quæstionem, in qua illud quærebatur, vtrum ex infelicitate posterorum aut amicorum aliqua ad beatos perveniat calamitas, nunc respondendum erit. Nihil igitur omnino à po-

ΡΗτέον δὲ πρὸς τὴν ἄλλην ἀπορίαν. εἰ ἐκ τῶν ἀπογόνων δυστυχούντων ἢ τῶν φίλων χείρονα δόξει τοῖς μακαρίοις τὰ πράγματα· τὸ μὲν οὖν μηδοπιοῦν ἐκ τῶν ἀπογόνων ἢ ἄλλως οἰκείων

eis

εἰς τοὺς εὐδαίμονας ἔρχεσθαι ἢ εὐτυχίας ἢ δυστυχίας, ἀκοινώνητόν ἐστι καὶ ἀλλότριον τῶν ἀνθρωπίνων· κοινωνικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος. καὶ πρός γε ἔτι καὶ ταῖς κοιναῖς δόξαις ἐναντίον. κοινὰ γὰρ τὰ τῶν φίλων εἶναι πᾶσι δοκεῖ· πολλῶν δὲ ὄντων τῶν συμβαινόντων τοῖς οἰκείοις τῶν μακαρίων, καὶ παντοίας ἐχόντων διαφοράς, καὶ τῶν μὲν μᾶλλον συντελούντων εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, τῶν δὲ ἧττον, τὸ μὲν κατὰ μέρος διαιρεῖν αὐτά, μακρὸν καὶ ἄπειρον φαίνεται· εἰ δὲ ὁλοσχερῶς καὶ ὡς ἐν τύπῳ εἴποιμεν περὶ αὐτῶν, ἱκανὸν ἂν εἴη. Διαιρήσομεν τοίνυν καὶ ταῦτα, καθάπερ τὰ συμβαίνοντα δυστυχήματα τοῖς μακαρίοις, ὅτι τὰ μὲν μεγάλα, καὶ ἀξιόλογα, καὶ βάρος ἔχει πρὸς τὸν βίον. τὰ δὲ μικρὰ καὶ ἐλαφρότερα. ἔχει δὲ διαφοράν, ὅσα ζώντων ἔτι τῶν μακαρίων τοῖς οἰκείοις συμβαίνει, τῶν συμβαινόντων μετὰ τὴν αὐτῶν τελευτήν, ὅσην ἔχει τὰ ἐν ταῖς τραγῳδίαις πλαττόμενα κακὰ τῶν προϋπαρξάν-

ſteris aliiſve propinquis, ſive ſecunda vtantur fortuna ſive adverſa, pervenire ad beatos poſſe, à cõmunione abhorret & cõditione humana. Communioni namque natus homo eſt. Sed & cum opinione pugnat communi. Omnibus enim videtur, cõmunia eſſe amicorum omnia. cum vero multa beatorum eueniant propinquis, eaque ipſa diſſimilia ſint & diuerſa, ita vt quædam magis, quædam minus ad felicitatem faciant, ſigillatim quidem ea velle diſtinguere, longum eſſet ac infinitum. quare ſufficiet ſi obiter ea, & quaſi pingui Minerva, percurramus. Diſtinguemus ergo hæc etiam, quẽadmodum & reliqua, tam ſecunda quam adverſa, quæ eueniunt beatis. Alia nimirum magna eſſe & eximia, hoc eſt, talia, vt pondus aliquod & momentũ ad vitam habeant: alia vero parva ac leviora. Iam primum ergo differunt tantum, quæ viuentibus adhuc beatis, eorum eueniunt propinquis, ab ijs quæ poſt obitum eorum: quantum differunt ea quæ in tragœdiis repræſentantur mala, à malis ipſis, quorum

quorum hæc tantum umbræ sunt.

2. Μᾶλλον δ' ἴσως τὸ διαπορεῖσθαι.

Videndum igitur quantum inter se differant. Ac fortasse præstabit hoc ipsum videre: utrum quos beatos dicimus, fortunæ illius, quam experiuntur propinqui, sint participes post mortem. Videtur certe, quamvis aliquid ad eos aut bonum perveniat aut malum, leve hoc esse & exiguum. Vel quod per se leve sit & exiguum, vel quod illis sit tale, quamvis per se magnum sit: quia hac vita semel sunt defuncti. Quod si vim habeat quandam, certe non tantam aut talem, vt vel felices eos faciat qui non sunt, aut ijs qui sunt felicitatem eripiat suam. Ita vt aliquid à viventibus perveniat ad mortuos. quæ tamen omnia talia sunt & tantilla, vt nullam omnino secum mutationem adferant.

Cap. XIX.

Felicitatem ex ijs esse, quæ honoranda dicimus.

CAP. XII. Διωρισμένων δὲ τούτων.

Cum hæc ita semel definita sint; videamus & hoc de felicitate. Vtrum inter facultates, an vero ea

τῶν πραγμάτων, ὧν ταῦτα σκιαί.

Σκεπτέον οὖν περὶ τῆς διαφορᾶς. Βέλτιον δὲ ἔστι σκέψασθαι εἰ κοινωνοῦσιν οἱ μακάριοι τοῖς οἰκείοις μετὰ τελευτὴν τῆς τύχης. φαίνεται τοίνυν, ὅτι, εἰ καὶ ἔρχεταί τι πρὸς αὐτοὺς ἀπὸ τούτων, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε φαῦλον, ἀσθενὲς μέν τοι καὶ μικρόν. ἢ διότι καὶ τῇ ἑαυτοῦ φύσει μικρόν ἐστιν, ἢ ἐκείνοις μικρὸν, καὶ μέγα ὑπάρχῃ, διὰ τὸ μὴ ζῆν τὴν ἐνταῦθα ζωήν. εἰ δὲ ἔχει τινὰ δύναμιν, ἀλλ' οὐ τοσαύτην γε καὶ τοιαύτην, ὥστε ποιεῖν εὐδαίμονας τοὺς μὴ τοιούτους, ἢ τοὺς ὄντας ἀφαιρεῖσθαι τὴν μακαριότητα. ὥστε ἔρχεται μέν τι ἀπὸ τῶν ζώντων τοῖς τεθνεῶσι· τοιαῦτα δὲ καὶ τοσαῦτα ὡς μηδεμίαν ἐπάγειν μεταβολήν.

ΚΕΦ. ιθʹ.

Ὅτι τῶν τιμίων ἡ εὐδαιμονία.

Διωρισμένων δὲ τούτων, σκεψώμεθα περὶ τῆς εὐδαιμονίας, πότερον τῶν δυναμένων ἐστὶν, ἢ τῶν ἐπαινετῶν,

τῶν, ἢ τῶν τιμίων ἡ εὐδαιμονία. καὶ δυνάμεις μὲν εἰσιν, αἱ ἕξεις τῶν τεχνῶν· οἷον κυβερνητικῆς ἢ ἰατρικῆς, δῆλον ὅτι τὸ δύνασθαι ἰατρεύειν ἢ κυβερνᾶν· ἐπαινετὰ δὲ, τὰ ἤδη κατορθωθέντα, καὶ εἰς ἐνέργειαν ἐλθόντα ἀγαθά. τίμια δὲ, τὰ θεῖα καὶ ὑπὲρ ταῦτα. τούτων οὕτως ἐχόντων, ζητητέον τί τούτων ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία· δύναμις μὲν οὖν οὐκ ἔστιν. ἔστι γὰρ τέλειον ἀγαθόν· ἡ δὲ δύναμις ἀτελές. ἄλλως τε ἡ μὲν εὐδαιμονία οὐ συναριθμεῖται πολλοῖς, ἡ δὲ δύναμις τοιαύτη· πολλαὶ γὰρ δυνάμεις· ἡ εὐδαιμονία ἄρα οὐκ ἔστι δύναμις. καὶ μὴν οὐδὲ τῶν ἐπαινετῶν ἐστίν· ἐπαινεῖται γὰρ ὃ μετέχει τινὸς ἀγαθοῦ. τὸ γὰρ δίκαιον καὶ τὸ ἀνδρεῖον, καὶ ὅλως τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐπαινοῦμεν, διὰ τὸ ποιότητός τινος ἀγαθοῦ μετέχειν, καὶ σχέσιν ἔχειν πρὸς ἀγαθόν τι καὶ σπουδαῖον. διὰ τοῦτο καὶ οἱ τοὺς θεοὺς ἐπαινοῦντες γελοῖοί εἰσιν, ἡμῖν αὐτοὺς ἐξισοῦντες. τοῦτο δὲ συμβαίνει, διὰ τὸ γίνεσθαι τοὺς ἐπαίνους ἕνεκα τῆς πρὸς τὸ

quæ laudanda aut quæ honoranda dicimus, ponenda sit felicitas. Ac facultatis quidem nomine, habitus intelligimus artium: sicut gubernatoriæ aut medicæ, gubernare posse aut mederi. Laudanda vero, quæ jam successerunt, & in actũ sunt producta Sicut honoranda, quæ divina sunt, & reliquis maiora. Quæ cum ita sint, quærendum, quid ex his omnibus sit felicitas. Ac primo quidem facultas esse non potest. Est enim bonum perfectum: facultas autem imperfecta est. Præterea felicitas non numeratur cum multis, contra vero facultas: multæ enim sunt facultates. Felicitas ergo non est facultas. Sed neque inter laudanda potest poni: id enim laudatur quod boni alicuius est particeps: sicut iustum fortemve hominem laudamus aut qui ulla ratione sit bonus: aut ipsam denique virtutẽ: quia boni alicuius qualitatis est particeps, & ad bonũ quodammodo refertur & honestum. Quare & ij qui Deos laudant, sunt ridiculi, quia quodammodo eos nobis æquare videntur. idque propterea, quia laudes omnes reciproce

E quo-

quodam modo fiunt ad bonum & relate.

3. Εἰ δ' ἔστιν ὁ ἔπαινος.

Talia igitur sunt quæ laudanda vocamus. Felicitas autem non est talis. Est enim ipsa bonum & optimum. Quod vero bonum est & optimũ, laudari non potest: nec enim ad aliquod refertur bonũ. Quare neq. Deos ipsos laudamus, sed felices & beatos dicimus, eodemque modo homines divinos, eaque bona, quæ per se sunt talia; qualis est felicitas. Nemo enim felicitatem, sicut id quod iustum est, laudat: sed tanquam divinius quid ac melius, beatũ judicat. Quoniam ergo quæ laudanda dicimus, bonum aliquem ob finem laudantur, nullum vero ad finem refertur felicitas (ipsa enim ultimus est finis) sequitur nec inter laudanda ponendam eam esse: quare restat, vt inter honoranda collocetur. Hanc vero opinionem & Eudoxus confirmat. Etenim vt voluptatem optimum ostendat & perfectum bonum esse, ex eo probari posse voluit, non esse eam è laudandis, vt quæ sit præstantior: quia non laudatur, cum tamẽ sit

ἀγαθὸν ἀναφορᾶς καὶ σχέσεως.

τὰ μὲν οὖν ἐπαινετὰ, τοιαῦτα· ἡ εὐδαιμονία δ' οὐ τοιοῦτον· ἔστι γὰρ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον. τοῦ δ' ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἀρίστου οὐκ ἔστιν ἔπαινος· οὐ γὰρ πρός τι ἀναφέρεται ἀγαθόν. διὰ τοῦτο οὐδὲ τοὺς θεοὺς ἐπαινοῦμεν, ἀλλὰ μακαρίζομεν, καὶ εὐδαιμονίζομεν. ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀνδρῶν τοὺς θειοτάτους, καὶ τὰ ἀγαθὰ, ὅσα δι' ἑαυτά εἰσιν ἀγαθὰ, οἷά ἐστιν ἡ εὐδαιμονία. οὐδεὶς γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν ἐπαινεῖ καθάπερ τὸ δίκαιον, ἀλλ' ὡς θειότερόν τι καὶ βέλτιον μακαρίζει. Ἐπεὶ τοίνυν τὰ μὲν ἐπαινετὰ, διά τι τέλος ἀγαθὸν ἐπαινοῦνται, ἡ δὲ εὐδαιμονία εἰς οὐδὲν ἀναφέρεται τέλος (ἔστι γὰρ αὐτὴ τὸ ἔσχατον τέλος) οὐκ ἂν εἴη τῶν ἐπαινετῶν· λείπεται δὴ τῶν τιμίων εἶναι. τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ καὶ ὁ Εὔδοξος μαρτυρεῖ· τὴν γὰρ ἡδονὴν βουλόμενος δεῖξαι ἄριστον εἶναι καὶ τέλειον ἀγαθὸν, ἀπὸ τούτου ἔλεγε δείκνυσθαι, ὅτι οὐκ ἔστι τῶν ἐπαινετῶν ἀλλὰ βέλτιον τούτων, ἀπὸ τοῦ μὴ ἐπαινεῖσθαι, ἀγαθὸν οὖσαν·

τοιοῦτον

τοιοῦτον δὲ ἔλεγεν εἶναι τὸν θεὸν καὶ τὸ ἀγαθόν. πρὸς ταῦτα γὰρ καὶ τ' ἄλλα ἀναφερόμενα, ἀγαθὰ λέγεσθαι καὶ ἐπαινετὰ εἶναι· ἐπαινεῖται μὲν γὰρ ἡ ἀρετὴ, ὅτι πρακτικοὶ γίνονται οἱ ἄνθρωποι τῶν καλῶν ἀπὸ ταύτης· ἐγκωμιάζονται δὲ τὰ ἔργα ὁμοίως τὰ ἀγαθὰ, τά τε σωματικὰ, καὶ τὰ ψυχικὰ, ὅτι πρός τι τέλος φέρουσιν ἀγαθόν· αὐτὴ δὲ ἡ εὐδαιμονία, οὐκ ἂν ἐπαινεθείη· οὐ γὰρ πρός τι τέλος ἀγαθὸν φέρει. αὐτὴ γάρ ἐστι τὸ ἔσχατον τέλος, καθὼς εἴρηται. ἀλλὰ τὸ μὲν περὶ ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων λέγειν τίσιν ἁρμόττει, οὐκ ἔστιν ἡμῖν προκείμενον· οἰκειότερον γὰρ ἄλλοις· ἡμῖν δὲ περὶ τοῦ προκειμένου ῥητέον. φαίνεται μὲν οὖν ἀπὸ τῶν εἰρημένων, ὅτι ἐστι τῶν τιμίων καὶ τελείων. φαίνεται δὲ καὶ ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν ἄλλων ἀγαθῶν· ταύτης γὰρ χάριν τὰ ἄλλα πράττομεν· τὴν δὲ ἀρχὴν καὶ τὸ αἴτιον τῶν ἀγαθῶν τίμιον καὶ θεῖον τίθεμεν.

bonum. Talia autem dicebat Deum esse, & ipsum bonum. Horum enim respectu reliquaquoque bona dici & laudanda esse. Laudatur enim virtus, quia præclaris ab ea actionibus idonei redduntur homines. eodemq. modo gesta quoque præclara, sive corporis ea sint sive animæ, encomiis extollimus, quia ad bonum aliquem referuntur finem. Ipsa vero nunquam laudari poterit felicitas: neque enim ad bonum tendit finem, cum ipsa, vt jam diximus, extremus sit finis. Cæterum de laudibus & encomiis agere, & quibus ea tribui soleant, non est huius argumenti. Magis enim convenit aliis. Nobis vero de proposita re est agendum. Patet certe ex iis quæ dicta sunt, ad ea quæ honoranda sunt & perfecta, referendam eam esse. Quin & principium reliquorum videtur bonorum & causa: siquidē eius causa facimus & reliqua. Principium vero bonorum & causam, inter honoranda & divina ponimus.

CAP. XX.

De virtute : in quo & de facultatibus animæ.

CAP. XIII. 1. Ἐπεὶ δέ ἐστιν εὐδαιμονία.

QVoniam ergo animæ secundum perfectam virtutem functio, est felicitas : videamus de virtute. Quæ quidem consideratio, multum hanc de felicitate disputationem illustrabit nostram. Sed & vero politico videtur conuenire vt de ea agat. Studet enim quam maxime bonos efficere cives, ac subiectos legibus : quemadmodum Cretenses legislatores ac Lacedæmonij : aut si qui alij his similes fuerunt. Quare neque aliena videtur esse hæc quæstio, ab eo quē supra nobis proposuimus, scopo : qui de fine nimirum civilis erat scientiæ.

2. Περὶ ἀρετῆς δέ.

De virtute ergo nunc agendum est, & quidem humana: siquidē & à principio humanum quærebamus bonum.

3. Εἰ δὲ ταῦτ' οὕτως ἔχει

Quoniam ergo virtus hominis, non corporis est sed animæ, (nam & felicitatem, animæ functionem dicebamus) virtutem autem hominis considerat

ΚΕΦ. κ'.

Περὶ ἀρετῆς· ἐν ᾧ περὶ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς.

ΕΠεὶ δέ ἐστιν ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν τελείαν, σκεψώμεθα περὶ τῆς ἀρετῆς· ἡ γὰρ περὶ αὐτῆς σκέψις, σαφέστερον ποιήσει τὸν περὶ τῆς εὐδαιμονίας λόγον. φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ὁ κατὰ ἀλήθειαν πολιτικὸς περὶ αὐτῆς σκέπτεσθαι· βούλεται γὰρ ἀγαθοὺς ποιεῖν τοὺς πολίτας, καὶ τῶν νόμων ὑπηκόους, καθάπερ οἱ Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων νομοθέται, καὶ εἴ τινες ἕτεροι τοιοῦτοι γεγένηνται· ὥστε δῆλον ὅτι ἡ ζήτησις αὕτη ἀκόλουθος ἂν εἴη τῷ ἐξ ἀρχῆς τοῦ λόγου σκοπῷ. ἦν γὰρ ἐκεῖνος περὶ τοῦ τέλους τῆς πολιτικῆς.

Περὶ ἀρετῆς τοίνυν ἐπισκεπτέον, ἀνθρωπίνης δηλονότι· ἐπεὶ καὶ ἐξ ἀρχῆς τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ἐζητοῦμεν.

Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ οὐ τοῦ σώματός ἐστιν, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν γὰρ ψυχῆς ἐνέρ-

γίαν λέγομεν, ὁ πολιτικὸς δὲ σκέπτεται περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς· δῆλον ὅτι δεῖ τὸν πολιτικὸν εἰδέναι πῶς ἔχει τὰ περὶ ψυχήν. ὥσπερ καὶ τὸν μέλλοντα ὀφθαλμὸν θεραπεύσειν, τοῦ σώματος παντὸς τὴν γνῶσιν ἔχειν ἀνάγκη. καὶ τοσούτῳ πλέον ὁ πολιτικὸς δικαίως εἴσεται τὰ περὶ ψυχήν, ἢ ὁ ἰατρὸς τὸ σῶμα, ὅσῳ βελτίων ἡ πολιτικὴ τῆς ἰατρικῆς, καὶ τιμιωτέρα. καὶ οἱ βέλτιστοι δὲ τῶν ἰατρῶν πολλὰ πραγματεύονται περὶ τὴν τοῦ σώματος γνῶσιν. ὥστε εἰκὸς ἂν εἴη τὸν πολιτικὸν περὶ τῆς ψυχῆς εἰδέναι. θεωρητέον δὲ περὶ ψυχῆς τοσαῦτα, ὅσα ἀρκέσει ἡμῖν πρὸς τὸν προκείμενον περὶ ἀρετῆς λόγον· τὸ γὰρ ἐπὶ πλεῖον ἐξακριβῶσαι περὶ ψυχῆς, καὶ τὸν καθόλου περὶ αὐτῆς ἐκθέσθαι λόγον, μεῖζον ἔργον ἐστὶ τῶν προκειμένων.

Περὶ ψυχῆς τοίνυν οὐ μόνον ἐν συγγράμμασιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ στόματος πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας ἀρκούντως εἴπομεν ἔνια· καὶ χρηστέον αὐτοῖς. λέγομεν τοίνυν, ὅτι τῆς ψυχῆς τὸ μὲν λογικόν ἐστι, τὸ

politicus: necesse est hæc quoque scire politicũ, quæ de anima traduntur. Non aliter quam qui curaturus est oculum, totum novisse humanum corpus debet. tanto magis autem politicus animam quam medicus corpus, quanto civilis scientia & melior est medica magisque honoranda. Sed & multum operæ in cognitione corporis ponere videmus medicos præstantes: unde sequitur, conditiones quoque animæ perspectas debere esse politico. Eatenus autem de anima agendum est, quatenus præsenti de virtute disputationi sufficit. Omnia enim quæ ad eam spectant, velle accurate persequi, & in genere de ea disserere, maius quam pro instituto nostro, in quo iam versamur, opus est.

Porro de anima, non in scriptis tantũ quibusdam, sed & viva voce apud auditores nostros nonnulla satis luculenter tradidimus: quibus qui volent hoc loco vtantur. Dicimus ergo, partem aliam animæ compotem rationis, aliam expertem esse. Hæc vero 4. Λέγεται δὲ περὶ αὐτῆς.

γίνεται, καὶ μάλιστα τότε· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ, οὐδαμῶς· ὁ γὰρ ἀγαθὸς καὶ κακὸς ἥκιστα διάδηλος ὑπνώττων. καὶ διὰ τοῦτό φασι μηδὲν διαφέρειν τὸ ἥμισυ τοῦ βίου, τὸν τοῦ ὕπνου καιρὸν δηλονότι, τοὺς εὐδαίμονας τῶν ἀθλίων· καὶ εἰκότως· ἀργία γάρ ἐστιν ὁ ὕπνος καὶ τῇ σπουδαίᾳ καὶ τῇ φαύλῃ ψυχῇ. πλὴν εἰ μή τις ἐκεῖνο εἴποι, ὅτι καὶ οἱ ὕπνοι τῶν σπουδαίων βελτίους, τῶν μεθημερινῶν κινήσεων τρόπον τινὰ καὶ ἐπὶ τοὺς ὕπνους διερχομένων· καὶ διὰ τοῦτο τῶν καθ᾽ ὕπνους φαντασμάτων ἀμεινόνων τοῖς σπουδαίοις γινομένων, ἢ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ περὶ τούτων ἅλις. τὸ γὰρ θρεπτικὸν ἄμοιρον τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς, περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος. ἔστι δὲ καὶ ἄλλη τὶς φύσις τῆς ψυχῆς οὐ πάντη ἄλογος κατὰ τὴν εἰρημένην, ἀλλὰ πῇ μετέχουσα λόγου, καὶ μαχομένη πρὸς τὸν λόγον· δι᾽ ὃ καὶ τὸν τοῦ ἐγκρατοῦς λόγον, καὶ τὸν τοῦ ἀκρατοῦς δὲ, ἐνίοτε ἐπαινοῦμεν, ὅτι ἀντέχουσι πρὸς τὸ ἀντιπῖπτον· ὁ μὲν μέχρις οὗ δεῖ,

in dormientibus operatur: ac tum certe maxime. Virtus vero hominis, minime. Qui enim bonus aut malus est, minime in somno discernitur. Ac propterea vulgo dicunt, medio vitæ tempore, nihil differre à felicibus miseros: quamdiu nimirum dormiunt. Nec immerito. Est enim quasi torpor quidã somnus, tam probæ animæ quam improbæ. Nisi quis hoc dicat: honestorum propterea hominum somnos meliores esse, quoniam diurni quodammodo motus ad somnos quoque se extendunt: ac ob eam causam eas quæ in somnis offeruntur imagines viris probis, magis quoque bonas esse, quam quæ reliquis. Sed de his satis. Pars certe nutritiva, virtutem hominis non habet: de qua nunc loquimur. Videtur autem & alia quædã esse animæ natura, non plane expers rationis, ut superior: sed quæ quodammodo rationis est particeps, & quodammodo pugnat cum ea. Quare continentis interdũ & incontinentis rationem laudamus, quia non cedunt statim, sed in contrarium nituntur. Alter quamdiu oportet, al-

ψυχῆς διττὸν εἶναι, τὸ μὲν πάντῃ ἄλογον, τὸ φυτικὸν, τὸ αὐξητικὸν δηλονότι, καὶ θρεπτικόν. τὸ δὲ τῇ λόγου μετέχον, τὸ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν. τοῦτο γὰρ κοινωνεῖ λόγου, καθ' ὅσον καὶ ἤκοόν ἐστιν αὐτοῦ καὶ πειθαρχικόν. ὅτι δὲ πείθεταί πως ὑπὸ λόγου τὸ ἄλογον, φανερὸν ἀπὸ τῶν νουθεσιῶν, καὶ τῶν παρακλήσεων, καὶ ἐπιτιμήσεων· ἀπὸ τούτων γὰρ πολλαὶ τῶν ἀλόγων κινήσεων ῥυθμίζονται. διττῶς δὲ λέγεται τὸ λόγου μετέχειν, καθάπερ καὶ τὸ λόγον ἔχειν. λέγομεν γὰρ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν φίλων λόγον ἔχειν, τὸ ἐπιστρέφεσθαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ οἷς κελεύουσιν ἐξακολουθεῖν. λέγομεν δὲ καὶ τῶν μαθηματικῶν λόγον ἔχειν, τὸ εἰδέναι αὐτὰ, καὶ γνῶσίν τινα καὶ ἐπιστήμην αὐτῶν ἔχειν. κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον διπλῶς λέγεται καὶ τὸ λόγου μετέχειν· τὸ μὲν κυρίως καὶ ἑαυτῷ, ὥσπερ αὐτὸ τὸ λογικόν· τὸ δὲ διὰ τὸ ἐκείνῳ πειθαρχεῖν, λόγου μετέχειν λέγεται, ὥσπερ τις τῷ πατρὶ πείθεται.

tativa dico, quæ nutritioni servit nimirum & augmento. Altera quæ ex parte rationis est particeps, in qua bilis sedem collocamus & lubidinis, quæ eatenus rationis dicitur particeps esse, quatenus audit eam, moremque ei gerit. Cæterum eam quæ ratione caret partem, à ratione tamen persuaderi, vel ex admonitionibus, adhortationibusque & obiurgationibus apparet. His enim multi qui sine ratione sunt motus, in ordinē rediguntur. Dupliciter autem dicitur, rationis esse participem, sicut & rationem habere. Dicimus enim aliquem patris & amicorum rationem habere, qui parentes diligenter curat aut amicos, & quæ ab iis iubentur, exequitur. Dicimus & mathematicarum disciplinarum rationem habere aliquem, qui eas novit, aut peritiam earū aliquā habet, vel scientiam. Eodē quoque modo dupliciter aliquid dicitur rationis particeps. Primo proprie & in se, sicut pars rationalis: secūdo improprie, ut altera, quæ quia rationi paret sicut aliquis patri, rationis quoque particeps dicitur.

Sed & ipsa secundum hanc differentiam dividitur virtus. Alias enim διανοητικὰς dicimus, quæ ad rationalem referuntur partem, alias ἠθικὰς, quæ ad alteram, in qua bilis sedem collocamus & lubidinis. Et διανοητικαὶ quidem sunt sapientia, intelligentia, & prudentia. Morales, liberalitas, & temperantia. Nec enim solemus, cum de moribus loquimur, sapientem aut intelligentem, sed mitē dicere aliquem aut temperantem. Quin & à bono habitu laudamus sapientem, quæ est virtus. Habitus enim laude dignos, virtutes vocamus.

Διαιρεῖται δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην. λέγομεν γὰρ αὐτὰς, τὰς μὲν διανοητικὰς, αἳ τοῦ λογικοῦ εἰσί· τὰς δὲ ἠθικὰς, αἳ τοῦ θυμικοῦ καὶ ἐπιθυμητικοῦ εἰσί. καὶ διανοητικαὶ μὲν εἰσι, σοφία, σύνεσις, καὶ φρόνησις· ἠθικαὶ δὲ, ἐλευθεριότης, καὶ σωφροσύνη. ὅταν γὰρ περὶ τοῦ ἤθους λέγομεν, οὐ λέγομεν τὸν ἄνθρωπον σοφὸν ἢ συνετὸν, ἀλλὰ πρᾶον καὶ σώφρονα. ἐπαινοῦμεν δὲ τὸν σοφὸν, διὰ τὴν ἀγαθὴν ἕξιν, ἥτις ἐστὶν ἀρετή. τὰς γὰρ ἐπαινετὰς ἕξεις, ἀρετὰς λέγομεν.

ARISTO-

ARISTOTELIS ETHICORVM

LIBER II.

ΚΕΦ. α'.

Ὅτι οὔτε φύσει, οὔτε παρὰ φύσιν ἐν ἡμῖν γίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ἔθους.

Ἐπεὶ δὲ ἡ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς ἐστὶ τελειότης, τῆς ψυχῆς δὲ τὸ μὲν ἐστι λογικὸν, τὸ δὲ ὀρεκτικὸν, διττὴν ἀνάγκη καὶ τὴν ἀρετὴν εἶναι. καὶ τὴν μὲν τοῦ διανοητικοῦ, ἥ τις ἐστὶν ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις, τὴν δὲ τοῦ ὀρεκτικοῦ, ἥτις ἠθικὴ καλεῖται. καὶ ἡ μὲν διανοητικὴ ἔχει μὲν καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τὴν ἀρχὴν (δεκτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἐπιστήμης) καὶ ἀπὸ ἔθους αὔξησιν λαμβάνει τινά· τὸ δὲ πλέον ἀπὸ τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν ἔχει· διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου· ἡ δὲ ἠθικὴ

CAP. I.

Virtutem neque à natura neque præter naturam esse, sed consuetudine generari.

Voniam ergo animæ perfectio est virtus, animæ vero pars alia rationi alia appetitui destinata est, duplicem quoque necesse est esse virtutem. Alteram quidem eius partis quam διανοητικὴν Græci dicunt, sicut sapientia, & prudentia: alteram illius quæ appetit, quam moralem vocant. Et illa quidem quam διανοητικὴν dicunt, partim à natura initium habet (capax enim disciplinæ est homo) partim à consuetudine quoque promouetur. Potissimum tamen à doctrina & originem & incrementum capit. quare & experien-

CAP. I. Διττὴς δὲ τῆς ἀρετῆς

perientiam requirit & tẽpus. Moralis vero consuetudine comparatur. Etenim hoc unum à natura aliquis consequitur, ut bonus esse possit. à disciplina vero, vt intelligat se debere talem esse. Cæterum hoc quoque, vt ad actum perducat virtutem suam, sola consuetudo tribuit, unde & nomen accepit. ἠθικὴ enim dicitur: quod parum abit ab ἔθος.

2. Ἐξ οὗ καὶ δῆλον. Ex quo etiam hoc manifestum est, nullam ex moralibus virtutibus natura innasci nobis. Si enim natura boni essent homines, nunquam in contrarium a consuetudine moverentur: nunc vero hoc fit. Vnde sequitur, nullam nobis moralem virtutẽ natura contingere: quia nihil quod natura movetur, in contrarium à consuetudine potest inclinari. Neque enim lapidem assuescat aliquis in altum ferri, licet millies in altũ mittat; sicut nec ignẽ vt deorsum tẽdat: sicut nec aliud quicquam quod natura aliter se habet, consuetudine poterit mutari. Quare neque natura, neque præter eam nobis ingenerantur virtutes, sed facultatem quidem à natura accipimus, talesque nascimur,

ἐξ ἔθους περιγίνεται. ἡ μὲν γὰρ φύσις ἐκεῖνο δίδωσι μόνον, τὸ δύνασθαι σπουδαίους γενέσθαι· ἡ δὲ διδασκαλία, γινώσκειν ὅ, τι δέον γενέσθαι. τὸ δὲ καὶ ἐνεργείᾳ ἤδη γενέσθαι σπουδαίους, μόνον τὸ ἔθος παρέχεται. ἀπὸ τούτου δὲ καὶ τὸ ὄνομα ἔλαβεν· ἠθικὴ γὰρ καλεῖται, μικρὸν παρεγκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους.

Ὥστε δῆλον, ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν περιγίνεται. εἰ γὰρ φύσει σπουδαῖοι ὑπήρχομεν, οὐκ ἂν ἐκινούμεθα πρὸς τοὐναντίον ἀπὸ τοῦ ἔθους, νυνὶ δὲ κινούμεθα. οὐδεμία ἄρα τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν περιγίνεται. οὐδὲν γὰρ τῶν φύσει κινουμένων ὑπὸ τοῦ ἔθους ἐπὶ τὴν ἐναντίαν μεταβάλλει ῥοπήν. οὔτε γὰρ τὸν λίθον ἐθίσει τις ἄνω φέρεσθαι, κἂν μυριάκις ἄνω ῥίπτῃ, οὔτε τὸ πῦρ κάτω, οὐδὲ ἄλλο τῶν ἄλλως πεφυκότων, ἄλλως ἂν ἐθισθείη. οὔτ᾽ ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἡμῖν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί· ἀλλὰ τὸ δύνασθαι μὲν ἀπὸ φύσεως ἔχομεν, καὶ πεφύκαμεν δέχεσθαι τὰς ἀρετάς·

δεχό-

δεχόμεθα δὲ καὶ τελειούμεθα διὰ τοῦ ἔθους. ἔτι τῶν φυσικῶν τὰς δυνάμεις πρῶτον τελείας ἔχοντες, εἶτα χρώμεθα· τὴν γὰρ ὀπτικὴν ἢ ἀκουστικὴν δύναμιν τελείαν ἔχοντες ἐχρησάμεθα. οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν, ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ ἀνάπαλιν, ἔχοντες, ἐχρησάμεθα· τὰς δὲ ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἔχει τεχνῶν· ἃ γὰρ δεῖ μαθόντες ποιεῖν, ταῦτα ἀπὸ τοῦ ποιεῖν μανθάνομεν. οἷον, οἰκοδομοῦντες μὲν οἰκοδόμοι γινόμεθα, κιθαρίζοντες δὲ κιθαρισταί. οὕτω δὴ καὶ δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, καὶ τὰ σώφρονα σώφρονες, καὶ τὰ ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι.

vt recipere virtutes possimus: recipimus autem, & iis perficimur à consuetudine. Præterea, eorũ quæ à natura consequimur, facultates primum perfectas habemus, iisque postea vtimur: sicut videndi prius & audiendi vim perfecte habemus, ac postea vtimur. Nec enim videndo sæpius aut audiendo sensus accepimus, sed contra, cũ prius habeamus, postea vtimur. Virtutes autem post ipsas functiones earum accipimus. Postquam enim quæ oportet agere didicimus, eadem agendo rursus discimus. quemadmodum ædificando ædifices euadimus, citharam pulsando citharœdi. Eodem ergo modo iuste agendo iusti, temperanter temperantes, fortiter fortes quoque euadimus.

Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθέται τῷ ἔθει ἀγαθοὺς τοὺς πολίτας ποιοῦσι. συνελαύνουσι γὰρ ἀμοιβαῖς ἀγαθαῖς καὶ τιμωρίαις ἐπὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις, καὶ οὕτω σπουδαίους ἀποτελοῦσιν. εἰ δὲ καὶ μὴ πάντες τοῦτο ποιοῦσιν, ἁμαρτάνουσιν·

Et hoc quidem confirmat, quod in vrbibus fieri videmus: vbi legislatores consuetudine cives emendant suos. qui cum præmiis virtutum, tum pœnis ad honestas eos actiones compellũt, atque ita honestos quoque reddũt. Quod si non ab omnibus fiat, errant illi à quibus fit aliter. 3. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ

ἢ γὰρ

Omnis enim legiſlatoris propoſitum tale eſt & voluntas, ut honeſtis ciues actionibus adſueſcant. Quare non à natura, ſed à cõſuetudine ſunt virtutes.

4 Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν. Ex iiſdem præterea & per eaſdem conſuetudines atque actiones, virtus & fit & corrumpitur. Fit enim cum bonæ ſunt, corrumpitur à contrariis. Quemadmodum & ars. Etenim pulſando citharam & boni fiunt citharœdi & mali: bene quidem pulſando boni, male autem mali. Eodem modo & architecti ac reliqui quoque artifices, agendo ſecundum artem, aut boni fiunt aut mali: bene quidem ædificando boni, male autem mali. Niſi enim à tali aut tali functione talis aut talis ars eſſet, ſed natura perficeret artificem, nemo ad conſequendam artem aliquam præceptore opus haberet, ſed omnes ſtatim aut boni eſſent aut contra. Eodẽ modo & in virtutibus ſe habet. Nam dum agimus ea quæ ad contractus ſpectant hominum, alij iu-

ἡ γὰρ ἐπαγγελία καὶ τὸ βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτό ἐστι, τὸ τοὺς πολίτας ἐπὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις ἐθίζειν. οὐκ ἄρα ἀπὸ φύσεως, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ἔθους αἱ ἀρεταί.

Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἐθῶν καὶ ἔργων καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται· γίνεται μὲν ἀγαθῶν ὄντων τῶν ἐθῶν, φθείρεται δὲ ἀπὸ τῶν ἐναντίων· ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη. ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ ἀποτελοῦνται κιθαρισταί· ἐκ μὲν τοῦ καλῶς, οἱ ἀγαθοί, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κιθαρίζειν, κακοί. ὁμοίως δὲ καὶ οἱ οἰκοδόμοι καὶ πάντες ἄλλοι τεχνῖται ἀπὸ τῆς κατὰ τέχνην ἐνεργείας ἢ ἀγαθοὶ ἢ κακοὶ γίνονται. ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν, ἀγαθοὶ γίνονται οἰκοδόμοι, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς, κακοί· εἰ γὰρ μὴ ἀπὸ τῶν τοιῶνδε τῶν ἐνεργειῶν ἡ τοιάδε τέχνη, ἀλλὰ φύσις ἦν ἡ τὸν τεχνίτην ποιοῦσα, οὐκ ἂν ἐδέησεν οὐδενὶ διδασκάλου πρὸς τὴν τέχνην, ἀλλὰ πάντες ἂν εὐθὺς ἐγίνοντο ἢ ἀγαθοί, ἢ τοὐναντίον. τοῦτον δὴ τὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει. πράττοντες γὰρ τὰ συναλλάγματα τὰ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, γινόμεθα οἱ μὲν

δίκαιοι,

δίκαιοι, οἱ δὲ ἄδικοι, τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ πάντα δικαίως πράττειν καὶ κατὰ νόμον, τὸ δὲ ἀπὸ τῆς ἐναντίας πολιτείας. πάλιν δὲ ἐπειδὰν δεινοῖς τισι περιπέσωμεν, ἐθιζόμεθα φοβεῖσθαι ἢ θαῤῥεῖν· καὶ οἱ μὲν ἀνδρεῖοι, οἱ δὲ δειλοὶ γινόμεθα. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰς ὀργάς· ἀπὸ γὰρ τῶν ἐθῶν, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀναστροφῆς, οἱ μὲν σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δὲ ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι· καὶ ἑνὶ λόγῳ τὸ πᾶν συνελόντα εἰπεῖν, πᾶσα ἕξις ἀπὸ τῆς ὁμοίας ἐνεργείας τίκτεται, ἀγαθὴ μὲν ἀγαθῆς, φαύλη δὲ φαύλης. διὰ τοῦτο, οὐ δεῖ τῆς ἀγαθῆς ἕξεως ἐνέργειαν ἁπλῶς αἰτίαν λέγειν, ἀλλ' ἀγαθήν· οὐδὲ τῆς κακῆς ἁπλῶς ἐνέργειαν, ἀλλὰ κακήν. ὥσπερ ἐπὶ τῆς οἰκοδομικῆς· οὐ γὰρ τῆς ἀγαθῆς οἰκοδομικῆς ἕξεως τὴν οἰκοδομικὴν ἁπλῶς ἐνέργειαν αἰτίαν ἐροῦμεν· ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν οἰκοδομικὴν ἐνέργειαν τῆς ἀγαθῆς, καὶ τὴν φαύλην καὶ τῆς φαύλης αἰτίαν· καὶ ὅλως τοιάσδε τινὰς ἀποδοτέον ἑκάστῃ τῶν ἕξεων τὰς ἐνεργείας. κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις.

ſti, alij iniuſti evadimus. Alterum quidem iuſte agendo omnia & ex lege. alterum aliter agendo in Republica. Rurſus quoties in pericula incidimus, aut timere aſſueſcimus aut cōfidere: vnde alij fortes, alij timidi evadimus. Eodemque modo & in cupiditatibus ſe habet & ira. A moribus etenim & eorū conſuetudine, alij temperantes & manſueti, alij intemperantes evadunt, & iracundi. Denique vt verbo dicamus omnia, à ſimili actionis functione quilibet naſcitur habitus: à bona quidem bonus, à mala autem contrarius. Quamobrem neq. ſimplex actionis functio boni habitus cauſa ponenda eſt, ſed bona: neque mali quævis actionis functio, ſed mala. Plane ut in architectura. neque enim boni habitus in ædificando, ſimplex ædificandi functio, cauſa dicetur eſſe: ſed bona boni, ſicut & mala mali. Atque ita deinceps ſimilibus habitibus ſimiles actionum quoque dandæ functiones ſunt. Differentiam enim harum ſequuntur quoque habitus. Quare multum in-

tereſt ad habitum, vtrum bene quis an male à teneris aſſueſcat. Aut potius tota habituum de pendet inde differentia.

Cap. II.

Eas quæ ſecundum virtutem inſtituuntur actiones in medio eſſe: eaſdemq. tam ab exceſſu quam a defectu corrumpi.

CAP. II. 1. Ἐπεὶ οὖν, ἡ παροῦσα.

CVm ergo hoc in quo nunc verſamur argumentum, ad contemplatiuam non referatur philoſophiam, quæ ſolam veritatis contemplationem pro fine habet: quia circa ea verſatur entia, quæ ſcientia tantum comprehenduntur, cum actione autem nihil habent cõmune: ſed contra actiuæ pars ſit, cuius finis eſt bonum agere (nec enim vt ſciamus quid ſit virtus, hic diſputamus, ſed vt boni ſimus: quia ſi illud ſpectaremus, periret nobis opera, ſiquidem ad finẽ peruenire noſtrum non poſſemus:) cum ergo finis ſint actiones, de illis iam videamus. hæ enim in cauſa ſunt, quod iam dictum eſt, vt vel boni ſint habitus

ἕξεις. διὰ ταῦτα πολλὴ διαφορὰ πρὸς τὴν ἕξιν, ἀπὸ τοῦ καλῶς ἢ κακῶς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι· μᾶλλον δὲ πᾶσα ἡ τῶν ἕξεων διαφορὰ ἐκεῖθεν ἐστίν.

ΚΕΦ. β'.

Ὅτι αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις μεσότητές εἰσι, καὶ ὑπὸ ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως φθείρονται.

ΕΠεὶ οὖν ἡ παροῦσα πραγματεία οὐκ ἔστι τοῦ θεωρητικοῦ φιλοσοφίας μέρους, ὃ τὴν θεωρίαν τῆς ἀληθείας μόνον ἔχει τέλος, καταγίνεται γὰρ περὶ τὰ ὄντα, ἃ μόνον γνωστά εἰσιν, οὐ μέντοι καὶ πρακτά, ἀλλὰ τοῦ πρακτικοῦ μέρους ἐστίν, ὃ τέλος ἔχει τὸ ποιῆσαι τὸ ἀγαθόν. οὐ γὰρ ἵνα εἰδῶμεν τί ἐστιν ἀρετὴ σκεπτόμεθα, ἀλλ' ἵν' ἀγαθοὶ γενώμεθα· ἐπεὶ εἰ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἦν ὄφελος ἡμῖν τῆς σπουδῆς, μὴ πρὸς τὸ τέλος ἀφικνουμένοις. ἐπεὶ οὖν αἱ πράξεις τὸ τέλος, σκεψώμεθα τὰ περὶ τὰς πράξεις, αἳ κύριαί εἰσι, καθάπερ εἴρηται, τοῦ ἀγαθὰς

ἢ πο-

ἢ πονηρὰς τὰς ἕξεις γίνεσθαι, ὑπὲρ οὗ ὁ λόγος ἡμῖν. τὸ μὲν οὖν οὕτω διορίσασθαι τὰς ἀγαθὰς πράξεις, τὰς κατὰ τὸν ὀρθὸν γινομένας λόγον, καὶ τὰς πονηρὰς τοὐναντίον, ἀληθὲς μὲν, οὐκ ἔστι δὲ ἱκανὸν τὰς πράξεις σημαίνειν. τὸ γὰρ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον γίνεσθαι, καθόλου τί ἐστιν· τὸ δὲ τοιοῦτον ἀποδιδόμενον οὐχ ἱκανὸν πρᾶγμα ἀγνοούμενον ὑποδεῖξαι. τῷ γὰρ ἐρωτῶντι περὶ τοῦ ἀνθρώπου τί ἐστιν, τὸ ζῶον ἀποδιδόμενον οὐκ ἀρκεῖ δεῖξαι τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον. διὰ τοῦτο, τοῦτο μὲν ὑπερκείσθω, ῥηθήσεται δὲ ὕστερον περὶ αὐτοῦ, καὶ τί ἐστιν ὀρθὸς λόγος, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς· ἐκεῖνο δὲ προδιομολογείσθω, ὅτι πάντα τὸν περὶ τῶν πρακτῶν λόγον, δηλονότι, τὸν περὶ τῶν πράξεων, τίνες αὐτῶν ἀγαθαὶ, καὶ τίνες αἱ φαῦλαι, οὐκ ἀκριβῶς, ἀλλ' ὡς ἐν τύπῳ, γίνεσθαι δεῖ ὥσπερ καὶ κατ' ἀρχὰς εἴπομεν, ὅτι ταῖς ὕλαις ἀκολούθως τοὺς λόγους τοὺς περὶ αὐτῶν ἀπαιτεῖν προσήκει· ἐπεὶ καὶ αἱ πράξεις καὶ τὰ ἐν αὐταῖς συμφέροντα, οὐ τὰ αὐτά εἰσιν ἀεὶ,

vel mali, de quibus iam agimus. Cæterum bonas actiones eas definire, quæ secundū rectam fiunt rationem, contraque malas, verum quidem est, sed non satis, vt eas ab aliis distinguat. Etenim secundum rectam rationem aliquid fieri cum dicimus, vniversaliter loquimur. quæ definitio non sufficit, vt ignotæ prius res denotentur. Nam si quis quærat quid sit homo, alius vero respondeat; esse animal, nequaquam totum quod de homine dicitur, expresserit. Quare in præsentia hoc differamus: postea enim & quid recta sit ratio, & quo pacto ad alias se habeat virtutes, commodius dicemus. Illud vero prius concedatur, totam hanc quæ de rebus agendis loquitur doctrinam, hoc est, quæ vel bonæ actiones sint vel malæ, ostendit, non accurate, sed quasi perfunctorie tātū tradi posse, sicut in principio est dictū. quia eiusmodi tractandi rationé, quæ materiæ respondeat, requirere oportet. Quoniam & actiones ipsæ, & quæ iis cōpetunt, non eadē sunt semper. Sicut neque quæ nunc salubria sunt: nunc enim

ter ad tempus. Ac propterea aliquid in ea videtur esse præter rationem, quod pugnat cum ratione, & contra nititur. Plane enim quemadmodum resolutæ corporis partes, si in dextrum eas movere studeas, contra in sinistrum feruntur: sic & in anima. In contrarium enim quam à ratione trahuntur, appetitus feruntur incontinentium. Motum autem hunc contrarium, in corporibus quidem videmus, in anima vero non item. quamvis autem non videatur, nihilominus & est & esse putandum est, præter rationem aliquid, quod cum ea pugnat & quasi congreditur. Id autem quomodo fiat, huius instituti non est dicere. Videtur certe & hoc esse rationis particeps, quatenus rationi paret. Etenim a ratione viri continentis pars altera quæ sine ratione est, in qua iræ vis & lubidinis sedem habet suam, ducitur ac paret. Magis vero in temperante ac forti paret & obsequitur: in quo omnia cum ratione consentiunt. Quamobrem duplex in anima videtur pars rationis expers. Altera sine ratione prorsus: vege-

ὁ δὲ, ἐνίοτε καὶ μέχει τινός. καὶ διὰ τοῦτο φαίνεται ἄλλό τι ὂν ἐν αὐτοῖς παρὰ τὸν λόγον, ὃ μάχεται καὶ ἀντιτείνει τῷ λόγῳ. ἀτεχνῶς γὰρ, καθάπερ τὰ παραλελυμένα τοῦ σώματος μόρια, εἰς τὰ δεξιὰ προαιρουμένων κινῆσαι, τοὐναντίον καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ παραφέρεται, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς. ἐπὶ τἀναντία γὰρ αἱ ὁρμαὶ τῶν ἀκρατῶν φέρονται τῆς τοῦ λόγου κινήσεως. ἀλλ' ἐν τοῖς σώμασι μὲν ὁρῶμεν τὸ παραφερόμενον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ ὁρῶμεν. εἰ δὲ καὶ μὴ ὁρᾶται, ὅμως ἐστὶ καὶ νομιστέον εἶναί τι παρὰ τὸν λόγον ἐναντιούμενον τούτῳ, καὶ ἀντιβαῖνον· πῶς δὲ, πρὸς τὸ προκείμενον λέγειν οὐδὲν συντελεῖ. φαίνεται δὲ καὶ τοῦτο λόγου μετέχον, ὥσπερ εἴπομεν, καθόσον τῷ λόγῳ πειθαρχεῖ. καὶ γὰρ τῷ τοῦ ἐγκρατοῦς λόγῳ, τοῦτο τὸ ἄλογον, τὸ θυμικὸν λέγω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν, ἄγεται καὶ πείθεται. ἔτι δὲ μᾶλλον πείθεται καὶ εὐηκοώτερόν ἐστι τῷ λόγῳ τοῦ σώφρονος καὶ ἀνδρείου· ἐν αὐτῷ γὰρ πάντα τῷ λόγῳ συμφωνεῖ. ὥστε φαίνεται τὸ ἄλογον τῆς

ψυχῆς

ψυχῆς διττὸν εἶναι, τὸ μὲν πάντη ἄλογον, τὸ φυτικὸν, τὸ αὐξητικὸν δηλονότι, καὶ θρεπτικόν. τὸ δὲ πῇ λόγου μετέχον, τὸ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν. τοῦτο γὰρ κοινωνεῖ λόγου, καθ' ὅσον κατήκοόν ἐστιν αὐτοῦ καὶ πειθαρχικόν. ὅτι δὲ πείθεταί πως ὑπὸ λόγου τὸ ἄλογον, φανερὸν ἀπὸ τῶν νουθεσιῶν, καὶ τῶν παρακλήσεων, καὶ ἐπιτιμήσεων· ἀπὸ τούτων γὰρ πολλαὶ τῶν ἀλόγων κινήσεων ῥυθμίζονται. διττῶς δὲ λέγεται τὸ λόγου μετέχειν, καθάπερ καὶ τὸ λόγον ἔχειν. λέγομεν γὰρ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν φίλων λόγον ἔχειν, τὸ ἐπιστρέφεσθαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ οἷς κελεύουσιν ἐξακολουθεῖν. λέγομεν δὲ καὶ τῶν μαθηματικῶν λόγον ἔχειν, τὸ εἰδέναι αὐτὰ, καὶ γνῶσίν τινα καὶ ἐπιστήμην αὐτῶν ἔχειν. κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον διπλῶς λέγεται καὶ τὸ λόγου μετέχειν· τὸ μὲν κυρίως καὶ ἑαυτῷ, ὥσπερ αὐτὸ τὸ λογικόν· τὸ δὲ διὰ τὸ ἐκείνῳ πειθαρχεῖν, λόγου μετέχειν λέγεται, ὥσπερ τις τῷ πατρὶ πείθεται.

tativa dico, quæ nutritioni fervit nimirum & augmento. Altera quæ ex parte rationis eſt particeps, in qua bilis ſedem collocamus & lubidinis, quæ eatenus rationis dicitur particeps eſſe, quatenus audit eam, moremque ei gerit. Cæterum eam quæ ratione caret partem, à ratione tamen perſuaderi, vel ex admonitionibus, adhortationibuſque & obiurgationibus apparet. His enim multi qui ſine ratione ſunt motus, in ordinē rediguntur. Dupliciter autem dicitur, rationis eſſe participem, ſicut & rationem habere. Dicimus enim aliquem patris & amicorum rationem habere, qui parentes diligenter curat aut amicos, & quæ ab iis iubentur, exequitur. Dicimus & mathematicarum diſciplinarum rationem habere aliquem, qui eas novit, aut peritiam earū aliquā habet, vel ſcientiam. Eodē quoque modo dupliciter aliquid dicitur rationis particeps. Primo proprie & in ſe, ſicut pars rationalis: ſecūdo improprie, ut altera, quæ quia rationi paret ſicut aliquis patri, rationis quoque particeps dicitur.

ARISTOTELIS ETHICORVM LIBER II.

ΚΕΦ. α'.

Ὅτι οὔτε φύσει, οὔτε παρὰ φύσιν ἐν ἡμῖν γίνονται αἱ ἀρεταὶ, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ἔθους.

Ἐπεὶ δὲ ἡ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς ἐστὶ τελειότης, τῆς ψυχῆς δὲ τὸ μὲν ἐστι λογικόν, τὸ δὲ ὀρεκτικόν, διττὴν ἀνάγκη καὶ τὴν ἀρετὴν εἶναι. καὶ τὴν μὲν τοῦ διανοητικοῦ, ἥ τις ἐστὶν ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις, τὴν δὲ τοῦ ὀρεκτικοῦ, ἥτις ἠθικὴ καλεῖται. καὶ ἡ μὲν διανοητικὴ ἔχει μὲν καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τὴν ἀρχὴν (δεκτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἐπιστήμης) καὶ ἀπὸ ἔθους αὔξησιν λαμβάνει τινά· τὸ δὲ πλέον ἀπὸ τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν ἔχει· διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου· ἡ δὲ ἠθικὴ

CAP. I.

Virtutem neque à natura neque præter naturam esse, sed consuetudine generari.

Voniam ergo animæ perfectio est virtus, animæ vero pars alia rationi alia appetitui destinata est, duplicem quoque necesse est esse virtutem. Alteram quidem eius partis quam διανοητικὴν Græci dicunt, sicut sapientia, & prudentia: alteram illius quæ appetit, quam moralem vocant. Et illa quidem quam διανοητικὴν dicunt, partim à natura initium habet (capax enim disciplinæ est homo) partim à consuetudine quoque promouetur. Potissimum tamen à doctrina & originem & incrementum capit. quare & experien- CAP. I. Διττῆς δὲ τῆς ἀρετῆς

perientiam requirit & tépus. Moralis vero consuetudine comparatur. Etenim hoc unum à natura aliquis consequitur, ut bonus esse possit. à disciplina vero, vt intelligat se debere talem esse. Cæterum hoc quoque, vt ad actum perducat virtutem suam, sola consuetudo tribuit, unde & nomen accepit. ἠθικὴ enim dicitur: quod parum abit ab ἔθος.

2. Ἐξ οὗ τὸ δῆλον.

Ex quo etiam hoc manifestum est, nullam ex moralibus virtutibus natura innasci nobis. Si enim natura boni essent homines, nunquam in contrarium a consuetudine moverentur: nunc vero hoc fit. Vnde sequitur, nullam nobis moralem virtuté natura contingere: quia nihil quod natura movetur, in contrarium à consuetudine potest inclinari. Neque enim lapidem assuescat aliquis in altum ferri, licet millies in altũ mittat; sicut nec igné vt deorsum tédat: sicut nec aliud quicquam quod natura aliter se habet, consuetudine poterit mutari. Quare neque natura, neque præter eam nobis ingenerantur virtutes, sed facultatem quidem à natura accipimus, talesque nascimur,

ἐξ ἔθους περιγίνεται. ἡ μὲν γὰρ φύσις ἐκεῖνο δίδωσι μόνον, τὸ δύνασθαι σπουδαίους γενέσθαι· ἡ δὲ διδασκαλία, γινώσκειν ὅ, τι δέον γενέσθαι. τὸ δὲ καὶ ἐνεργεία ἤδη γενέσθαι σπουδαίους, μόνον τὸ ἔθος παρέχεται. ἀπὸ τούτου δὲ καὶ τὸ ὄνομα ἔλαβεν· ἠθικὴ γὰρ καλεῖται, μικρὸν παρεγκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους.

Ὥστε δῆλον, ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν περιγίνεται. εἰ γὰρ φύσει σπουδαῖοι ὑπήρχομεν, οὐκ ἂν ἐκινούμεθα πρὸς τοὐναντίον ἀπὸ τοῦ ἔθους, νυνὶ δὲ κινούμεθα. οὐδεμία ἄρα τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν περιγίνεται. οὐδὲν γὰρ τῶν φύσει κινουμένων ὑπὸ τοῦ ἔθους ἐπὶ τὴν ἐναντίαν μεταβάλλει ῥοπήν. οὔτε γὰρ τὸν λίθον ἐθίσει τις ἄνω φέρεσθαι, κἂν μυριάκις ἄνω ῥίπτῃ, οὔτε τὸ πῦρ κάτω, οὐδὲ ἄλλο τῶν ἄλλως πεφυκότων, ἄλλως ἂν ἐθισθείη. οὔτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἡμῖν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί· ἀλλὰ τὸ δύνασθαι μὲν ἀπὸ φύσεως ἔχομεν, καὶ πεφύκαμεν δέχεσθαι τὰς ἀρετάς·

δεχό-

δεχόμεθα μὲν καὶ τελειούμεθα διὰ τοῦ ἔθους. ἔτι τῶν φυσικῶν τὰς δυνάμεις πρῶτον τελείας ἔχοντες, εἶτα χρώμεθα· τὴν γὰρ ὀπτικὴν ἢ ἀκουστικὴν δύναμιν τελείαν ἔχοντες ἐχρησάμεθα. οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν, ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ ἀνάπαλιν, ἔχοντες, ἐχρησάμεθα· τὰς δὲ ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἔχει τεχνῶν· ἃ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ἀπὸ τοῦ ποιεῖν μανθάνομεν. οἷον, οἰκοδομοῦντες μὲν οἰκοδόμοι γινόμεθα, κιθαρίζοντες δὲ κιθαρισταί. οὕτω δὴ καὶ δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, καὶ τὰ σώφρονα σώφρονες, καὶ τὰ ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι.

Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθέται τῷ ἔθει ἀγαθοὺς τοὺς πολίτας ποιοῦσι. συνελαύνουσι γὰρ ἀμοιβαῖς ἀγαθαῖς καὶ τιμωρίαις ἐπὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις, καὶ οὕτω σπουδαίους ἀποτελοῦσιν. εἰ δὲ καὶ μὴ πάντες τοῦτο ποιοῦσιν, ἁμαρτάνουσιν·

vt recipere virtutes possimus: recipimus autem, & iis perficimur à consuetudine. Præterea, eorũ quæ à natura consequimur, facultates primum perfectas habemus, iisque postea vtimur: sicut videndi prius & audiendi vim perfecte habemus, ac postea vtimur. Nec enim videndo sæpius aut audiendo sensus accepimus, sed contra, cũ prius habeamus, postea vtimur. Virtutes autem post ipsas functiones earum accipimus. Postquam enim quæ oportet agere didicimus, eadem agendo rursus discimus, quemadmodum ædificando ædifices euadimus, citharam pulsando citharœdi. Eodem ergo modo iuste agendo iusti, temperanter temperantes, fortiter fortesq; quoque euadimus.

Et hoc quidem confirmat, quod in vrbibus fieri videmus: vbi legislatores consuetudine cives emendant suos. qui cum præmiis virtutum, tum pœnis ad honestas eos actiones compellũt, atque ita honestos quoque reddũt. Quod si non ab omnibus fiat, errant illi à quibus fit aliter. 3. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ

ἢ γὰρ

Omnis enim legiſlatoris propoſitum tale eſt & voluntas, ut honeſtis cives actionibus adſueſcant. Quare non à natura, ſed à cõſuetudine ſunt virtutes.

4 Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν. Ex iiſdem prætereà & per eaſdem conſuetudines atque actiones, virtus & fit & corrumpitur. Fit enim cum bonæ ſunt, corrumpitur à contrariis. Quemadmodum & ars. Etenim pulſando citharam & boni fiunt citharœdi & mali: bene quidem pulſando boni, male autem mali. Eodem modo & architecti ac reliqui quoque artifices, agendo ſecundum artem, aut boni fiunt aut mali: bene quidem ædificando boni, male autem mali. Niſi enim à tali aut tali functione talis aut talis ars eſſet, ſed natura perficeret artificem, nemo ad conſequendam artem aliquam præceptore opus haberet, ſed omnes ſtatim aut boni eſſent aut contra. Eodẽ modo & in virtutibus ſe habet. Nam dum agimus ea quæ ad contractus ſpectant hominum, alij iu-

ἡ γὰρ ἐπαγγελία καὶ τὸ βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτό ἐστι, τὸ τοὺς πολίτας ἐπὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις ἐθίζειν. οὐκ ἄρα ἀπὸ φύσεως, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ἔθους αἱ ἀρεταί.

Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἐθῶν καὶ ἔργων καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται· γίνεται μὲν ἀγαθῶν ὄντων τῶν ἐθῶν, φθείρεται δὲ ἀπὸ τῶν ἐναντίων· ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη. ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ ἀποτελοῦνται κιθαρισταί· ἐκ μὲν τοῦ καλῶς, οἱ ἀγαθοί, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κιθαρίζειν, κακοί. ὁμοίως δὲ καὶ οἱ οἰκοδόμοι καὶ πάντες ἄλλοι τεχνῖται ἀπὸ τῆς κατὰ τέχνην ἐνεργείας ἢ ἀγαθοὶ ἢ κακοὶ γίνονται. ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν, ἀγαθοὶ γίνονται οἰκοδόμοι, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς, κακοί· εἰ γὰρ μὴ ἀπὸ τῶν τοιῶνδε τὴν ἐνεργειῶν ἢ τοιάδε τέχνη, ἀλλὰ φύσις τὴν ἢ τὸν τεχνίτην ποιοῦσα, οὐκ ἂν ἐδέησεν οὐδενὶ διδασκάλου πρὸς τὴν τέχνην, ἀλλὰ πάντες ἂν εὐθὺς ἐγίνοντο ἢ ἀγαθοί, ἢ τοὐναντίον. τοῦτον δὴ τὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει. πράττοντες γὰρ τὰ συναλλάγματα τὰ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι,

δίκαιοι, οἱ δὲ ἄδικοι, τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ πάντα δικαίως πράττειν καὶ κατὰ νόμον, τὸ δὲ ἀπὸ τῆς ἐναντίας πολιτείας. πάλιν δὲ ἐπειδὰν δεινοῖς τισι περιπέσωμεν, ἐθιζόμεθα φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν· καὶ οἱ μὲν ἀνδρεῖοι, οἱ δὲ δειλοὶ γινόμεθα. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰς ὀργάς· ἀπὸ γὰρ τῶν ἐθῶν, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀναστροφῆς, οἱ μὲν σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δὲ ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι· καὶ ἑνὶ λόγῳ τὸ πᾶν συνελόντα εἰπεῖν, πᾶσα ἕξις ἀπὸ τῆς ὁμοίας ἐνεργείας τίκτεται, ἀγαθὴ μὲν ἀγαθῆς, φαύλη δὲ φαύλης. διὰ τοῦτο, οὐ δεῖ τῆς ἀγαθῆς ἕξεως ἐνέργειαν ἁπλῶς αἰτίαν λέγειν, ἀλλ' ἀγαθήν· οὐδὲ τῆς κακῆς ἁπλῶς ἐνέργειαν, ἀλλὰ κακήν. ὥσπερ ἐπὶ τῆς οἰκοδομικῆς· οὐ γὰρ τῆς ἀγαθῆς οἰκοδομικῆς ἕξεως τὴν οἰκοδομικὴν ἁπλῶς ἐνέργειαν αἰτίαν ἐροῦμεν· ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν οἰκοδομικὴν ἐνέργειαν τῆς ἀγαθῆς, καὶ τὴν φαύλην καὶ τῆς φαύλης αἰτίαν· καὶ ὅλως τοιάσδε τινὰς ἀποδοτέον ἑκάστῃ τῶν ἕξεων τὰς ἐνεργείας. κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις.

ſti, alij iniuſti evadimus. Alterum quidem iuſte agendo omnia & ex lege. alterum aliter agendo in Republica. Rurſus quoties in pericula incidimus, aut timere aſſueſcimus aut cõfidere: vnde alij fortes, alij timidi evadimus. Eodemque modo & in cupiditatibus ſe habet & ira. A moribus etenim & eorũ conſuetudine, alij temperantes & manſueti, alij intemperantes evadunt, & iracundi. Denique vt verbo dicamus omnia, à ſimili actionis functione quilibet naſcitur habitus: à bona quidem bonus, à mala autem contrarius. Quamobrem neq. ſimplex actionis functio boni habitus cauſa ponenda eſt, ſed bona: neque mali quævis actionis functio, ſed mala. Plane ut in architectura. neque enim boni habitus in ædificando, ſimplex ædificandi functio, cauſa dicetur eſſe: ſed bona boni, ſicut & mala mali. Atque ita deinceps ſimilibus habitibus ſimiles actionum quoque dandæ functiones ſunt. Differentiam enim harum ſequuntur quoque habitus. Quare multum in-

tereſt ad habitum, vtrum bene quis an male à teneris aſſueſcat. Aut potius tota habituum dependet inde differentia.

CAP. II.

Eas quæ ſecundum virtutem inſtituuntur actiones in medio eſſe: eaſdemq. tam ab exceſſu quam a defectu corrumpi.

CAP. II. 1. Ἐπεὶ οὖν ἡ παροῦσα.

CVm ergo hoc in quo nunc verſamur argumentum, ad contemplatiuam non referatur philoſophiam, quæ ſolam veritatis contemplationem pro fine habet: quia circa ea verſatur entia, quæ ſcientia tantum comprehenduntur, cum actione autem nihil habent cómune: ſed contra activæ pars ſit, cuius finis eſt bonum agere (nec enim vt ſciamus quid ſit virtus, hic diſputamus, ſed vt boni ſimus: quia ſi illud ſpectaremus, periret nobis opera, ſiquidem ad finé peruenire noſtrum non poſſemus:) cum ergo finis ſint actiones, de illis iam videamus, hæ enim in cauſa ſunt, quod iam dictum eſt, vt vel boni ſint habitus

ἕξεις. διὰ ταῦτα πολλὴ διαφορὰ πρὸς τὴν ἕξιν, ἀπὸ τοῦ καλῶς ἢ κακῶς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι· μᾶλλον δὲ πᾶσα ἡ τῶν ἕξεων διαφορὰ ἐκεῖθεν ἐστίν.

ΚΕΦ. β'.

Ὅτι αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις μεσότητές εἰσι, καὶ ὑπὸ ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως φθείρονται.

ΕΠεὶ οὖν ἡ παροῦσα πραγματεία οὐκ ἔστι τοῦ θεωρητικοῦ φιλοσοφίας μέρους, ὃ τὴν θεωρίαν τῆς ἀληθείας μόνον ἔχει τέλος, καταγίνεται γὰρ περὶ τὰ ὄντα, ἃ μόνον γνωστά εἰσιν, οὐ μέντοι καὶ πρακτά, ἀλλὰ τοῦ πρακτικοῦ μέρους ἐστίν, ὃ τέλος ἔχει τὸ ποιῆσαι τὸ ἀγαθόν. οὐ γὰρ ἵνα εἰδῶμεν τί ἐστιν ἀρετὴ σκεπτόμεθα, ἀλλ' ἵν' ἀγαθοὶ γινώμεθα· ἐπεὶ εἰ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἦν ὄφελος ἡμῖν τῆς σπουδῆς, μὴ πρὸς τὸ τέλος ἀφικνευμένοις. ἐπεὶ οὖν αἱ πράξεις τὸ τέλος, σκεψώμεθα τὰ περὶ τὰς πράξεις, αἳ κύριαί εἰσι, καθάπερ εἴρηται, τῶν ἀγαθὰς ἢ πο-

ἢ πονηρὰς τὰς ἕξεις γίνεσθαι, ὑπὲρ ὧν ὁ λόγος ἡμῖν. τὸ μὲν οὖν οὕτω διορίσασθαι τὰς ἀγαθὰς πράξεις, τὰς κατὰ τὸν ὀρθὸν γινομένας λόγον, καὶ τὰς πονηρὰς τοὐναντίον, ἀληθὲς μὲν, οὐκ ἔστι δὲ ἱκανὸν τὰς πράξεις σημαίναι. τὸ γὰρ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον γίνεσθαι, καθόλου τί ἐστιν· τὸ δὲ τοιοῦτον ἀποδιδόμενον οὐχ ἱκανὸν πρᾶγμα ἀγνοούμενον ὑποδεῖξαι. τὸν γὰρ ἐρωτῶντα περὶ τοῦ ἀνθρώπου τί ἐστιν, τὸ ζῶον ἀποδιδόμενον οὐκ ἀρκεῖ δεῖξαι τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον. διὰ τοῦτο, τοῦτο μὲν ὑπερκείσθω, ῥηθήσεται δὲ ὕστερον περὶ αὐτοῦ, καὶ τί ἐστιν ὀρθὸς λόγος, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς· ἐκεῖνο δὲ προδιομολογείσθω, ὅτι πάντα τὸν περὶ τῶν πρακτῶν λόγον, δηλονότι, τὸν περὶ τῶν πράξεων, τίνες αὐτῶν ἀγαθαὶ, καὶ τίνες αἱ φαῦλαι, οὐκ ἀκριβῶς, ἀλλ᾽ ὡς ἐν τύπῳ, γίνεσθαι δεῖ· ὥσπερ καὶ κατ᾽ ἀρχὰς εἴπομεν, ὅτι ταῖς ὕλαις ἀκολούθως τοὺς λόγους τοὺς περὶ αὐτῶν ἀπαιτεῖν προσήκει· ἐπεὶ καὶ αἱ πράξεις καὶ τὰ ἐν αὐταῖς συμφέροντα, οὐ τὰ αὐτά εἰσιν ἀεὶ,

vel mali, de quibus iam agimus. Cæterum bonas actiones eas definire, quæ ſecundũ rectam fiunt rationem, contraque malas, verum quidem eſt, ſed non ſatis, vt eas ab aliis diſtinguat. Etenim ſecundum rectam rationem aliquid fieri cum dicimus, vniverſaliter loquimur, quæ definitio non ſufficit, vt ignotæ prius res denotentur. Nam ſi quis quærat quid ſit homo, alius vero reſpondeat; eſſe animal, nequaquam totum quod de homine dicitur, expreſſerit. Quare in præſentia hoc differamus: poſtea enim & quid recta ſit ratio, & quo pacto ad alias ſe habeat virtutes, commodius dicemus. Illud vero prius concedatur, totam hanc quæ de rebus agendis loquitur doctrinam, hoc eſt, quæ vel bonæ actiones ſint vel malæ, oſtendit, non accurate, ſed quaſi perfunctorie tãtũ tradi poſſe, ſicut in principio eſt dictũ. quia eiuſmodi tractandi rationẽ, quæ materiæ reſpondeat, requirere oportet. Quoniam & actiones ipſæ, & quæ iis cõpetunt, non eadẽ ſunt ſemper. Sicut neque quæ nunc ſalubria ſunt: nunc enim

hoc, nunc illud rurſus eſt ſalubre. Cum conſtitutionibus enim corporum & mutatione tẽporis, mutantur hæc quoque. Eodẽ modo & in actionibus ſe res habet. Eædem enim modo nocent, modo iuvant, & eoſdem ſæpe homines. Cũ ergo accurate definiri in univerſum nõ poſſint, multo difficilius eſt definire ſingula: quia ſingularia minus cognoſcere poſſumus, quã vniverſalia. quod neq. ad artẽ aliquam aut rationem docendi vel modum, nec ad definita poſſit referri præcepta eorũ conſideratio. Quare oportet eos qui agunt, tempus intueri ſemper, & ab eo actionum inveſtigare rationem. Hoc enim modo, an bonæ ſint actiones, an contra, invenient. Sicut & medici faciunt & gubernatores. Vtrique n. pro tẽpore actionis ſuæ diſtinguũt artes. Et tamẽ quãvis talis ſit doctrina præſens, nihilominus eius ſuccurrẽdũ eſt veritati.

2. Πρῶτον τοῦτο θεωρητέον. Ac primum illud notandum eſt, eas nimirum quæ ſecundũ virtutem in-

ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑγιεινά· ἀλλὰ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ τοὐναντίον ἅπαν. ταῖς γὰρ διαθέσεσι τῶν σωμάτων, καὶ ταῖς τοῦ καιροῦ μεταβολαῖς συμμεταβάλλουσιν. οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων ἔχει. αἱ αὐταὶ γὰρ νῦν μὲν βλαβεραὶ, νῦν δὲ ὠφέλειαν ἤνεγκαν, καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀνθρώποις πολλάκις. οὕτω δὲ ἀκριβῶς διορίζειν μὴ δυναμένου τοῦ περὶ τῶν καθόλου λόγου, ἔτι μᾶλλον σφαλερώτερος ὁ περὶ τῶν καθέκαστα. τὰ γὰρ καθέκαστα τῶν καθόλου ἧττον δυνάμεθα γινώσκειν· ἡ γὰρ περὶ ταῦτα σκέψις οὔτε ὑπὸ τέχνην ἐστὶ τινὰ, οὔτε μέθοδον καὶ παραγγελίαν ὡρισμένην. καὶ διὰ τοῦτο δέον ἐστὶ τοὺς πράττοντας πρὸς τὸν καιρὸν βλέπειν, καὶ ἀπὸ τούτου ζητεῖν τὸν περὶ τῶν πράξεων λόγον. γνώσονται γὰρ εἰ ἀγαθαί εἰσιν αἱ πράξεις, ἢ φαῦλαι, τοῦτον τὸν τρόπον σκοποῦντες, ὥσπερ καὶ ἰατροὶ καὶ κυβερνῆται ποιοῦσι. τὰ γὰρ κατὰ τὴν τέχνην πράξεις ἑκάτερος ἀπὸ τοῦ καιροῦ κρίνουσιν. ἀλλὰ καίπερ ὄντος τοιούτου τοῦ παρόντος λόγου, πειρατέον βοηθεῖν τῇ κατ' αὐτὸν ἀληθείᾳ.

Καὶ πρῶτον τοῦτο θεωρητέον, ὅτι αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις

ξεις ὑπὸ ἐνδείας ἢ ὑπερβολῆς πεφύκασι φθείρεσθαι· ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὑγιείας ὁρῶμεν· δεῖ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς μαρτυρίοις κέχρῆσθαι. τά, τε γὰρ ὑπερβάλλοντα γυμνάσια τὴν ἰσχὺν τοῦ σώματος διαφθείρει, καὶ τὰ ἐλλείποντα τοῦ μετρίου. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὰ σιτία καὶ τὰ ποτά, τὰ μὲν πλείω ἢ ἐλάττω τῶν δεόντων τὴν ὑγίειαν ἀπελαύνει, τὰ μέσα δὲ καὶ ποιεῖ καὶ αὔξει καὶ σώζει. οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τῆς σωφροσύνης, καὶ τῆς ἀνδρίας ἔχει, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν. ὅ, τε γὰρ πάντα φεύγων καὶ φοβούμενος καὶ μηδὲν ὑπομένων, δειλὸς γίνεται· ὅ, τε μηδὲν ὅλως φοβούμενος, ἀλλὰ πρὸς πάντα βαδίζων, θρασύς· ἀνδρεῖος δέ, ὁ μέσος. ὁμοίως δὲ καὶ ἡ σωφροσύνη ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως φθείρεται. καὶ γὰρ ὁ μὲν πάσης ἡδονῆς ἀπολαύων, καὶ μηδεμιᾶς ἀπεχόμενος, ἀκόλαστός ἐστιν· ὁ δὲ πάσας φεύγων, ὥσπερ οἱ ἄγροικοι, ἀναίσθητος· ὁ δὲ μέσος ὁ σώφρων ἐστίν. ὑπὸ τῆς μεσότητος γὰρ καὶ ἡ σωφροσύνη

stituuntur actiones, à defectu corrumpi & excessu. sicut in corporis robore & sanitate fieri videmus. Oportet enim cum de ignotis rebus agimus, notis uti exemplis. Etenim & nimia exercitia robur imminuunt corporis, & quæ infra mediocritatem sunt exigua. Eodem quoque modo & cibi & potus, si vel plus quam oportet sumantur vel minus, sanitatem corrumpunt: mediocres vero & conciliant eam, & promovent, & conservant. Eodem ergo modo & in temperantia ac fortitudine reliquisq. virtutibus se res habet. Nam & qui omnia metuit ac fugit, neque quicquam sustinere audet, fit timidus: & qui omnino nihil metuit, sed omnibus se offert, fit audax, in medio autem est fortis. Eodem quoque modo à defectu simul & excessu temperantia corrumpitur. Etenim & qui omni voluptate fruitur, nec ab vlla abstinet, intemperans: & qui omnes, quemadmodū agrestes solent, fugit, est stupidus. in medio autē est temperans. Etenim & temperantia à mediocritate con-

seruatur & fortitudo.

3. Ἀλλ' οὐ μόνον αἱ γενέσεις.

Non solum autem functiones actionum, à quibus generantur, augentur, & corrumpuntur virtutes eodem modo se habent, sicut ea quæ producunt, vt nimirum bonæ sint, si creent virtutem & augeant, malæ si corrumpant: sed & eæ quæ habitum sequuntur, & quarum causa est habitus, eodem modo se habent actionũ functiones. Quod ex aliis, quæ vt similia sunt ita manifestiora, apparet. Sicut ex multo cibo, exempli gratia, multisque laboribus robur nascitur: quod robur rursus functionis huius atque actionis est causa. Qui enim robustus est, maxime rursus tum cibum tum labores ferre potest plurimos. Eodemque modo in virtutibus se habet. Nam & dum à voluptatibus abstinemus, temperantes euadimus, & cum temperantes iam sumus, magis abstinere à voluptatibus possumus. Eodemque modo in fortitudine. Nam & dum voluptates contemnere & pericula subire assuescimus, fortes euadimus: rursusque cum for-

καὶ ἡ ἀνδρία σώζεται.

Οὐ μόνον δὲ αἱ ἐνέργειαι, δι' ὧν αἱ γενέσεις, καὶ αἱ αὐξήσεις τῶν ἀρετῶν, καὶ αἱ φθοραὶ, καταλλήλως ἔχουσι τοῖς ἀποτελουμένοις, ἀγαθαὶ μὲν, εἰ γεννῶσι καὶ αὔξουσι, φαῦλαι δὲ, εἰ φθείρουσιν· ἀλλὰ καὶ αἱ μετὰ τὰς ἕξεις τῶν ἀρετῶν ἐνέργειαι, ὧν αἴτιαι εἰσὶν αἱ ἕξεις, ὡσαύτως ἔχουσι· καὶ δῆλον ἀπὸ τῶν ὁμοίων τῶν φανερωτέρων. ἡ γὰρ ἰσχὺς γίνεται ἐκ τοῦ πολλὴν τροφὴν λαμβάνειν καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν. καὶ πάλιν ἡ ἰσχὺς αἰτία γίνεται ταύτης τῆς ἐνεργείας· ὁ γὰρ ἰσχυρὸς δύναται μάλιστα πολλὴν τροφὴν λαμβάνειν, καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει. καὶ γὰρ ἐκ τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν, σώφρονες γινόμεθα, καὶ σώφρονες γενόμενοι δυνάμεθα τῶν ἡδονῶν ἀπέχεσθαι μᾶλλον. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρίας· ἐθιζόμενοι γὰρ καταφρονεῖν τῶν ἡδονῶν καὶ ὑπομένειν αὐτὰ, γινόμεθα ἀνδρεῖοι· γενόμενοι δὲ αὐτὸ τοῦτο πάλιν πλεῖον δυνάμεθα καὶ ὑπομένειν

τὰ

τὰ φοβερά.

ΚΕΦ. γ΄.

Ὅτι περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή.

Ἐπεὶ δὲ καὶ πρὶν εἰς ἕξιν ἐλθεῖν ἀρετῆς καὶ μετὰ τὴν ἕξιν τὰς αὐτὰς ἐπιδεικνύμεθα ἐνεργείας, τί σημεῖον γένοιτ' ἂν τῶν ἐχόντων τὰς ἕξεις, ἢ τῶν μήπω κτησαμένων; οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡ ἐπὶ τοῖς κατ' ἀρετὴν ἔργοις ἡδονή τε καὶ λύπη. ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ τῷ ἀπέχεσθαι χαίρων, οὗτος σώφρων ἐστίν, ὁ δὲ ἀχθόμενος, ἀκόλαστος ἔτι. καὶ ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινά, καὶ χαίρων, ἢ μὴ λυπούμενός γε, ἀνδρεῖος· ὁ δὲ λυπούμενος, δειλὸς ἔτι.

Περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή. διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν· διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα. διὰ τοῦτο δεῖ τῶν ἀγαθῶν ἐθῶν καὶ πράξεων εὐθὺς ἐκ παίδων πολὺν ποιήσασθαι λόγον, ὡς ὁ Πλάτων φησί,

tes, sumus, magis quoque subire pericula possumus.

CAP. III.

In voluptatibus & doloribus moralem versari virtutem.

Quoniam ergo priusquam habitum consecuti sumus virtutis, & postquam eum iam habemus, easdem actionũ producimus functiones, quo signo iudicabimus, aliquẽ aut consecutum esse aut non habere hunc habitum? Nullo certe alio quã voluptate, cum secundum virtutem operamur, aut molestia. Etenim qui à corporis abstinet voluptatibus, & hac delectatur abstinentia, est temperans: qui vero adhuc dolet, est intemperans. Et qui pericula sustinet, eoq. delectatur aut certe non dolet, fortis est: qui vero dolet, adhuc est timidus. CAP. III. 1. Σημεῖον ὃ δεῖ ποιεῖσθαι

In voluptatibus quippe & doloribus virtus versatur moralis. Voluptatis enim causa, quæ improba suntagimus: doloris vero, ab honestis abstinemus. Ac propterea, magna morũ actionumq; bonarũ statim à teneris, vt Plato ait, ha- 2. Περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας

 benda

benda est ratio: sed & danda est opera, vt eiusmodi moribus assuescant pueri, vt quibus oportet gaudeant, quibus oportet rursus doleant. Hæc enim vera rectæque rationi congrua est educatio. Rursus, quoniam in actionibus affectibusque versantur virtutes, iis vero quæ agit aliquis aut quibus afficitur, vel gaudet si volens hoc agit, vel dolet si ab alio cogatur, satis manifestū est, in voluptate ac dolore omnē versari virtutē. Sed & idē ex pœnis illis quas in Republica proponi videmus apparet satis. Eos quippe qui improbis delectantur actionibus, vt ab iis abhorreant, contraque honestis gaudeant, dolore legislatores solent adducere. Atque ita voluptatē virtutis paulatim iis instillant. Quippe pœnæ eiusmodi ægros in Republica curant, ac medicinæ loco sunt. Ac quemadmodum cum medicina pugnant morbi quos medicina curat, & cum frigidam adhiberi à medico videmus medicinā, statim iudicamus morbum à calore esse: ita ex pœnis quæ dolorem infligunt, iudicamus illud quod cu-

καὶ ἀνάγεσθαι παῖδας ὄντας τοῖς τοιούτοις ἔθεσιν, ὥστε δυνηθῆναι χαίρειν μὲν οἷς δεῖ, λυπεῖσθαι δὲ οἷς προσῆκε λυπεῖσθαι· ἡ γὰρ ὀρθὴ καὶ κατὰ λόγον παιδεία αὕτη ἐστίν· ἔτι ἐπεὶ αἱ ἀρεταὶ πράξεις εἰσὶν ἢ πάθη, οἷς δέ τις πράττει ἢ πάσχει, ἢ χαίρει, ἐὰν βουλόμενος πράττῃ ἢ πάσχῃ, ἢ λυπεῖται, ἐὰν ἄλλου βιαζομένου, φανερὸν ὅτι πᾶσα ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἐστίν. ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς πολιτείαις κολάσεων, φανερόν. τοὺς γὰρ τοῖς πονηροῖς ἡδομένους λυποῦντες οἱ νομοθέται πείθουσι τὰ μὲν φαῦλα μισεῖν, ἥδεσθαι δὲ τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις. καὶ οὕτως ἐντεθέασιν αὐτοῖς ἐθίζοντες τὴν ἐπ' ἀρετῇ ἡδονήν. αἱ γὰρ τοιαῦται κολάσεις πρὸς τοὺς νοσοῦντας τὰ πολιτικὰ ἰατρειῶν ἔχουσι λόγον. καὶ καθάπερ ἐκείναις ἐναντίαι αἱ νόσοι αἳ θεραπεύουσι, καὶ ἐὰν ἴδωμεν ἰατρὸν ψυχρὰν προσάγοντα θεραπείαν, γινώσκομεν εὐθὺς τὴν νόσον ἀπὸ θέρμης συστῆναι, οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν κολάσεων ὀδυνηρῶν οὐσῶν γινώσκομεν, ὅτι θεραπευόμεναι κακίαι

ἀπὸ

ἀπὸ ἡδονῆς γίνονται. ἔτι, καθὼς εἴρηται, πᾶσα ψυχῆς ἕξις, ὑφ' ὧν τίκτεται, καὶ βελτίων ἢ χείρων γίνεται, πρὸς ταῦτα τὴν φύσιν ἔχει, καὶ ἐν αὐτοῖς συνίσταται· ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης αἱ φαῦλαι γίνονται ἕξεις, δηλαδὴ τοῦ διώκειν τὴν ἡδονὴν ὥσπερ οὐ δεῖ, καὶ ὅτε οὐ δεῖ, καὶ πάλιν φεύγειν τὴν λύπην ὅτε οὐ δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ ὅπου οὐ δεῖ· καὶ ὅσαι ἄλλαι περιστάσεις πονηρὰν ποιοῦσι τὴν ζήτησιν τῆς ἡδονῆς, ἢ τὴν φυγὴν τῆς λύπης. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἔχει· συνίσταται γὰρ ἀπὸ τοῦ διώκειν καὶ φεύγειν τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν λύπην ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ. ὥστε φανερὸν, ὅτι περὶ ταύτας αἱ ἕξεις τὴν φύσιν ἔχουσι, καὶ ἐν αὐταῖς συνίστανται. διὰ τοῦτο καί τινες ὁρίζονται τὰς ἀρετὰς, ἀπαθείας καὶ ἠρεμίας εἶναι, ἀπὸ τῆς ἡδονῆς τὸν ὁρισμὸν λαμβάνοντες· καί τοι οὐ καλῶς ὁρίζονται· ὅτι ἁπλῶς ἄνευ προσθήκης ποιοῦνται τὸν ὁρισμὸν, μὴ προστιθέντες τῇ ἠρεμίᾳ καὶ ἀπαθείᾳ, τὸ, ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ τὰς ἄλλας

ratur malum, à voluptate esse. Omnis præterea, vt supra dicebamus, animi habitus, in iis è quibus vel nascitur vel melior peiorue evadit, natura sua versatur, atque in iisdem consistit. Iam vero à voluptate & dolore mali fiunt habitus: vt nimirum voluptatem sequamur secus quam oportet, & cum non oportet: dolorem contra cum non oportet, secusque quã oportet, & vbi non oportet vitemus. & si quæ aliæ circunstantiæ malum faciunt vel voluptatis studium, vel odium doloris. Eodem modo & in virtute se habet. quæ in eo, vt voluptaté vel dolorem quis sequatur aut fugiat, vt oportet, & cũ oportet, consistit. Ex quo apparet, in duobus hisce versari habituum naturã & consistere. vnde nonnulli, vacuitates affectionum & tranquillitates, definiunt virtutes: quæ quidem à voluptate desumpta est definitio. Cæterum non recte definiunt: quia simpliciter & sine distinctione vlla hoc faciunt: nec addunt, cum vacuitaté affectionum esse dicunt ac tranquillitatem, [illegible]portet, & cum oportet,

reliquasque circumstantias. Quare hoc manet certe, virtutem esse habitum, quæ circa voluptates doloresque eo modo se habet, quemadmodum diximus, & quæ optima sunt, agit. Vitium autē contra. Cæterum de his ipsis quibus iam locuti sumus, multo planius ex sequentibus cognoscemus. Cum enim tria sint, quorum causa aliquid petitur, totidemque quorum causa aliquid vitatur: honestum dico, vtile, ac iucundum; turpe item, inutile, ac molestum; vir quidem bonus omnia hæc vt oportet sequitur, quæque optima sunt petit, quæ verò cum damno coniuncta sunt, vitat. Improbus verò male de iis iudicat, maximeque do iucundo. Neque enim communis tantū omnibus animalibus est voluptas, sed omnia ea sequitur, quæ eligēda esse diximus. Quæ namque eligimus, iis omnibus delectamur. Sic & honestum & vtile natura sua est iucundum. Ac propterea falluntur improbi, qui omne quod iucundum est, honestū quoque arbitrantur: quia iucūditas hæc ipsa sequitur.

περιστάσεις. ὑπόκειται ἄρα ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ ἕξις ἡ οὕτως ἔχουσα περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, καθὼς προδιωρισάμεθα, τῶν βελτίστων πρακτική. ἡ δὲ κακία τοὐναντίον. γνοίημεν δ' ἂν ἔτι βέλτιον περὶ τῶν εἰρημένων, καὶ ἀπὸ τούτων τῶν λόγων. τριῶν γὰρ ὄντων, δι' ἅ τις αἱρεῖται τί, καὶ τοσούτων δι' ἅ τις φεύγει τί· καλοῦ, συμφέροντος, ἡδέος, αἰσχροῦ, ἀσυμφόρου, λυπηροῦ· ὁ μὲν ἀγαθὸς πᾶσι κατὰ τὸ εἰκὸς ἐπιβάλλει, διώκων μὲν τὰ ἄριστα, φεύγων δὲ ἃ βλάβη διώκειν· ὁ δὲ κακὸς ἁμαρτάνει περὶ τὴν κρίσιν αὐτῶν, καὶ μάλιστα τὴν τοῦ ἡδέος· ἡ γὰρ ἡδονὴ οὐ μόνον κοινή ἐστι πᾶσι τοῖς ζώοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἕπεται τοῖς εἰρημένοις αἱρετοῖς. ἃ γὰρ αἱρούμεθα, τούτοις πᾶσιν ἡδόμεθα. καὶ ἔστι τὸ καλὸν καὶ συμφέρον ἡδὺ τῇ ἑαυτῶν φύσει. καὶ διὰ τοῦτο οἱ κακοὶ ἀπατῶνται, τὸ ἡδὺ καλὸν καὶ συμφέρον ἡγούμενοι πᾶν, διότι ἕπεται νομίζοντες καὶ ἀντιστρέφειν. τὸ δ' οὐχ οὕτως ἔχει· συμβαίνει γὰρ πολλὰ τῶν

putāt n[illegible]erti posse hæc duo, quod falsum

ἡδέων αἰσχρὰ καὶ ἀσύμφορα εἶναι· ὥστε φανερὸν, ὅτι περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας αἱ ἀνθρώπιναι καταγίνονται πράξεις. ἔτι πᾶσιν ἡμῖν ἐκ νηπίου τοῦτο τὸ πάθος σύνεστι καὶ συντρέφεται, καθάπερ ἐγκεχρωσμένον τῷ βίῳ· καὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις καὶ τὰς πονηρὰς τούτῳ κρίνομεν τῷ κανόνι, τῷ τὰς μὲν λύπην φέρειν, τὰς δὲ ἡδονήν, καὶ πάντες οὕτω κανονίζομεν τὰς ἐνεργείας, εἰ καὶ μὴ ὁμοίως, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἧττον. ὥστε ἀνάγκη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι τὴν πᾶσαν ταυτηνὶ πραγματείαν. οὐ γὰρ μικρὸν βοηθεῖ τῷ ζητοῦντι τὰ πρακτέα, τὸ εἰδέναι, τί ἐστι τὸ καλῶς χαίρειν ἢ λυπεῖσθαι, ἢ τὸ κακῶς· ἐπεὶ μηδὲ μικρὸν μέρος τῶν πράξεων τὸ ἥδεσθαι καλῶς ἢ λυπεῖσθαι, ἢ τοὐναντίον. ἀπὸ τούτων γὰρ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἤθη γινώσκομεν, ἢ φαῦλα ἢ ἀγαθά. ἔτι ὅσα τῶν πρακτέων οὐκ εἰσὶ ῥᾴδια, περὶ ταῦτα καὶ τέχνη καταγίνεται καὶ ἀρετή· πρὸς γὰρ τὰ ῥᾴδια οὐδεμία χρεία πολυχρονίου ἔθους, ἢ μεθόδου τεχνικῆς· ὥστε ὅσῳ χαλεπώτερα, τοσούτῳ

ſum eſt. Multa n. iucunda ſunt, quæ turpia ſimul ſunt & inutilia. Vnde rurſus apparet, in voluptate ac dolore actiones verſari humanas. Præterea, omnibus nobis à teneris affectus hic innaſcitur, vnaque adoleſcit: totaque vita noſtra quaſi tincta hoc colore eſt & imbuta. Sed & actiones omnes tam probas, quam improbas, hac quaſi norma diſcernimus: quod voluptatem aliæ, aliæ adferant moleſtiam neque quiſquã eſt qui non ad hanc quaſi normam omnes actionum functiones dirigat, licet alij magis, alij id faciant minus. Vnde neceſſe in dolore totam ac voluptate hanc doctrinam verſari. Nec enim parum illi prodeſt qui quid agendum ſit quærit, ſi prius quid ſit honeſta voluptate aut dolore affici, vel contra, cognoverit. Ex eo enim mores hominũ, aut probos eſſe iudicamus aut improbos. Præterea, ſi quæ actiones non ſunt faciles, in his & ars occupatur & virtus. Quæ enim ſunt faciles, nec diuturnã conſuetudinẽ neque vllam diſcendi requirunt rationẽ. Quare quanto difficiliores ſunt, tanto maio-

rem quoque aut artem requirunt aut virtutẽ. Quia melius est, quæ difficilia sunt recte deducere, quam quæ facilia sunt superare. Quamobrem maxime in difficilioribus virtus est, in iisque occupatur. Difficilius autem viro bono est, cum voluptate, vt Heraclitus dicebat, quam cum ira luctari. ideoque in voluptatibus necesse est ac doloribus omne studium suum & virtus ponat, & civilis scientia. Qui enim bene voluptate vtitur ac dolore, bonus; qui male, talis quoque est.

μείζονος δέονται καὶ τέχνης καὶ ἀρετῆς· ἐπεὶ καὶ βέλτιον τὸ τὰ χαλεπώτερα διαθέσθαι καλῶς, ἢ τῶν ῥᾳδίων περιγενέσθαι· ἡ ἀρετὴ ἄρα μάλιστα ἐν τοῖς χαλεπωτέροις ἐστὶ, καὶ περὶ ταῦτα καταγίνεται. ἔστι δὲ χαλεπώτερον τῷ σπουδαίῳ ἡδονῇ μαχέσασθαι, ἢ θυμῷ, καθά φησιν Ἡράκλειτος· καὶ διὰ τοῦτο ἄρα περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι ἀνάγκη πᾶσαν τὴν πραγματείαν καὶ τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ πολιτικῇ· ὁ μὲν γὰρ καλῶς χρώμενος ἡδονῇ καὶ λύπῃ, ἀγαθὸς, ὁ δὲ κακῶς, κακός.

Cap. IV.

Differre justum & qui justa agit: ac similiter in reliquis.

Κεφ. δ'.

Ὅτι διαφέρει ὁ δίκαιος τοῦ ποιοῦντος τὰ δίκαια, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως.

IN voluptatibus ergo versari virtutẽ ac doloribus, itemque ab iisdem quibus paratur, augeri quoquẽ ac corrumpi, prout vel hoc modo vel illo actionibus fungimur: tum à quibus paratur, in iis quoque functiones exercere, iam diximus.

CAP. IV. 1. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, πῶς λέγομεν.

Dubitare ergo posset ali-....

ΟΤι μὲν οὖν ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἐστὶ, καὶ ὅτι ἐξ ὧν γίνεται, ὑπὸ τούτων καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται, καθ' ἕτερον τρόπον καὶ ἕτερον τῶν ἐνεργειῶν γινομένων, καὶ ὅτι ἐξ ὧν ἐγένετο περὶ ταῦτα καὶ ἐνεργεῖ, εἴρηται.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις πῶς λέγο-

λέγομεν ὅτι τὸν θέλοντα δίκαιον γενέσθαι δεῖ τὰ δίκαια ποιεῖν, καὶ τὸν σώφρονα τὰ σώφρονα. οἱ γὰρ τὰ δίκαια πράττοντες δίκαιοι πάντως εἰσὶ, καὶ οἱ τὰ σώφρονα, σώφρονες· ὥσπερ οἱ πράττοντες τὰ μουσικὰ ἢ γραμματικὰ, μουσικοί εἰσι καὶ γραμματικοί.

Λέγομεν δὲ πρὸς τοῦτο, ὅτι φαίνεταί τις οὖσα διαφορὰ τοῦ τὰ δίκαια ποιοῦντος καὶ τοῦ δικαίου, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν· ἐνδέχεται γάρ τινα γραμματικόν τι ποιῆσαι ἢ ἀπὸ τύχης, ἢ ἄλλου ὑποθεμένου, καὶ μὴ γραμματικὸν εἶναι. ἔσται δὲ γραμματικὸς, ὅτε γραμματικόν τι ποιήσῃ, καὶ γραμματικῶς· τουτέστιν ἀκολουθῶν τῷ κανόνι τῆς ἐν αὐτῷ γραμματικῆς. οὕτω καὶ τὰ δίκαια ἐνδέχεται ποιῆσαί τινα, καὶ μὴ δίκαιον εἶναι.

Μᾶλλον δὲ μείζων ἐστὶν ἐν τούτοις ἡ διαφορὰ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς, ἢ ἐπὶ τῶν τεχνῶν. ἀγαθὸν γὰρ ἐν αὐταῖς ἐστὶ ταῖς ἐνεργείαις τῆς τέχνης. ὥστε ἐάν τις μουσικὰ ποιῇ μουσικὴν εἰδὼς, οὐδὲν κωλύει μουσικὸν αὐτὸν ὀνομάζειν· ἔστι γὰρ μουσικὸς, καὶ ἐὰν μὴ προαιρούμενος αὐτὸς τὰ μουσικὰ

quis, quomodo eum qui iustus vult esse, iusta quoque oportet agere, aut tẽperata, qui temperans. Etenim & qui iusta agunt, iusti sunt omnino, & qui temperata temperantes: sicut illi qui musica agunt aut grammatica, musici sunt & grammatici.

Ad hoc respondemus: aliquam esse differentiam, inter eum qui iusta agit & qui iustus est: sicut & in artibus. Potest enim aliquis grammaticum quid facere, vel fortuito vel suggerente alio, qui tamẽ non sit grammaticus. Is vero qui & grammaticum quid faciet & grammatice, erit grammaticus, hoc est, cum ex norma aliquid faciet grammaticæ, in qua exercitatus est. Ita aliquis iusta potest agere, qui tamen iustus non sit.

2. Ἡ οὐδὲ ἐπὶ τῶν τεχνῶν οὕτως ἔχει.

Quin potius maior in virtute, quam in artibus rei huius apparet differenta. Hic enim in ipsis artis functionibus consistit bonum. Itaque si quis ea quæ musicæ sunt faciat, qui musicã novit, nihil obstat, quo minus dici possit musicus. Est enim musicus, licet cum prælectione musica non faciat, sed ab alio coa-

3. Ἔπειτα οὐδὲ ὅμοιόν ἐστιν ἐπί τε τῶν τεχνῶν.

coactus. In virtute autem non ita. Quia si quis iusta faciat, non propterea est iustus, nisi præter reliqua, quæ requiruntur, volens quoque admodum motuque proprio hoc faciat, & non ab alio coactus Tum demũ namque iustus erit; primo si iusta agit, idque sciens, deinde si ex præelectione, tertio si firmiter in actione persistat & constanter. Etenim qui novit iusta, volensque agit ea, nec tamen putat omne tẽpus iustitiæ esse idoneum, nondum iustus est. Cum in aliis contra artibus, si quis aut consequi eas, aut artifex in iis dici velit, nihil requiratur horũ, præter scientiam. Nam nisi scientia adsit, quomodo quis artifex erit? Quod si neque cũ præelectione artem agit, neque firmiter in exercenda ea persistit, nihil propterea obstat, quo minus sit artifex. In virtute autem parum prodest, si quis omnia sciat quæ sciri æquum est, vt vir bonus evadat. Reliqua vero non parum possunt, sed omnia. Etenim fieri potest, vt qui

ποιῇ, ἀλλὰ ἑτέρου βιαζομένου. ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς, οὐχ οὕτως. καὶ γὰρ ἐάν τις δίκαια ποιῇ, οὐκ ἂν εἴη δίκαιος, ἐὰν μὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ πάνυ βουλόμενος ποιῇ, καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ κινούμενος, καὶ οὐχ ἑτέρου βιαζομένου. τότε γὰρ ἔσται δίκαιος· πρῶτον μὲν ἐὰν πράττῃ τὰ δίκαια, γινώσκων ἃ πράττει· ἔπειτα, ἐὰν προαιρούμενος αὐτὸς πράττῃ· καὶ τρίτον, εἰ βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως ἔχει πρὸς τὴν πρᾶξιν. καὶ γὰρ οὐκ ἂν εἴη δίκαιος ὁ εἰδὼς μὲν τὰ δίκαια καὶ πράττων ἑκὼν, οἰόμενος δὲ μὴ πάντα χρόνον καιρὸν εἶναι δικαιοσύνης. ταῦτα δὲ πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν τὰς ἄλλας τέχνας καὶ τεχνίτας εἶναι κατ' αὐτὰς οὐ ζητοῦνται, πλὴν τοῦ εἰδέναι· χωρὶς γὰρ τοῦ εἰδέναι, πῶς ἄν τις εἴη τεχνίτης; εἰ δὲ μή τι προαιρούμενος τὴν τέχνην ποιεῖ, μήτε ἀκινήτως ἔχων πρὸς τὴν μεταχείρισιν τῆς τέχνης, οὐ διὰ τοῦτο κωλύεται τεχνίτης εἶναι· πρὸς δὲ τὴν ἀρετὴν, τὸ μὲν εἰδέναι περὶ αὐτῆς πάντα ἃ προσήκει εἰδέναι, μικρὸν ἢ οὐδὲν συντελεῖ, πρὸς τὸ σπουδαῖον τινὰ γενέσθαι· τὰ δ' ἄλλα οὐ μικρὸν, ἀλλὰ τὸ πᾶν δύναται. καὶ

γὰρ

γὰρ ἐνδέχεται μηδὲν ἀκριβῶς περὶ ἀρετῆς εἰπεῖν εἰδότα σπουδαῖον εἶναι. χωρὶς δὲ τοῦ προαιρεῖσθαι καὶ ἀκινήτως ἔχειν πρὸς ἀρετὴν, ἀδύνατον ἐστὶ σπουδαῖον· ἅ τινα ἐκ τοῦ πολλάκις ποιεῖν τὰς ἐνεργείας περιγίνεται, καθὼς εἴρηται.

Τὰ μὲν οὖν πράγματα, δίκαια καὶ σώφρονα, ὅταν ᾖ τοιαῦτα, οἷα ἂν ὁ δίκαιος ἢ ὁ σώφρων πράξει· δίκαιος δὲ καὶ σώφρων ἐστὶν, οὐχ ὁ ταῦτα πράττων πᾶς, ἀλλὰ ὁ οὕτω πράττων ὥσπερ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σώφρονες πράττουσιν. ὥστε καλῶς λέγεται, ὅτι ἐκ τοῦ τὰ δίκαια ποιεῖν ὁ δίκαιος γίνεται, καὶ ἐκ τοῦ τὰ σώφρονα ὁ σώφρων. ὃς δὲ μὴ πράττει ταῦτα, οὐδέποτε γίνεται ἀγαθὸς, οὐ δὲ μελλήσει ποτὲ γενέσθαι.

Ἀλλ' οἱ πλείους τῶν ἀνθρώπων, ταῦτα μὲν οὐ πράττουσιν· ἐπὶ δὲ τὴν σοφίαν καταφεύγοντες καὶ τοὺς λόγους, οἴονται διὰ τούτου φιλοσοφεῖν· καὶ οἴονται σπουδαῖοι εἶναι, ὅτι μόνον περὶ τῆς ἀρετῆς ἀκριβῶς γινώσκουσιν εἰπεῖν· ὅμοιόν τι ποιοῦντες τοῖς κάμνουσιν, οἳ τῶν ἰατρῶν ἀκούουσι μὲν ἐπιμελῶς, ποιοῦσι δὲ οὐδὲν τῶν

προσ-

accuratum nihil de virtute possit dicere, tamẽ vir bonus sit. Nisi vero hoc etiã adsit, vt ex prælectione agat, cõstanterque in virtute se habeat, fieri bonus nemo potest. Ea autẽ ex crebris quas edimus, vt dictũ est, contingunt functionibus.

4. Τὰ μὲν οὖν πράγματα δίκαια.

Ac res quidem iustæ dicuntur ac temperatæ, cum sunt eiusmodi, quales à iusto fiunt ac temperante. Iustus vero est ac temperans, non quicunque hæc agit, sed qui ita agit, quemadmodũ iusti ac temperantes. Quare recte dicitur, iusta agendo iustũ fieri aliquem, sicut temperate temperantem. Qui vero hæc non agit, nunquam fit bonus nec futurus est.

5. Ἀλλ' οἱ πολλοὶ ταῦτα μὲν οὐ πράττουσιν.

Plerique autem hæc non agũt, sed ad philosophiam suam confugiunt, ac sermones meros: quod illi philosophari existimant. Quin & boni sibi viri videntur, si modo de virtute accurate possint differere. Qui quidem eodem modo faciunt ac ægri, qui diligenter audiunt medicos, neque quicquam tamen eorũ faciunt quæ præscri-

bunt. Sicut ergo illis nunquam recte se habebunt corpora, quamdiu ita curantur: sic neque hi emendabunt animum, quamdiu hoc modo philosophantur.

προσταττομένων. ὥσπερ τοίνυν ἐκείνοις οὐδέποτε ἕξει τὰ σώματα καλῶς, οὕτω θεραπευομένοις, οὕτως οὐδὲ οὗτοι τὴν ψυχὴν καλλίω ποιήσουσιν οὕτω φιλοσοφοῦντες.

Cap. V.

Habitum esse virtutem ac medium.

Cap. V.
1. Μετὰ δὲ ταῦτα.

POst hæc restat vt videamus quid sit virtus: tria namque sunt in animo: affectus nimirum, facultates, ac habitus.

2. Λέγω δὲ πάθη μέν.

Et affectus quidem sunt, cupiditas, ira, metus, audacia, invidia, gaudium, amicitia, odium, amor, æmulatio, & misericordia: omnia denique quæ voluptas sequitur aut dolor.

3. Δυνάμεις δὲ καθ' ἃς.

Facultates autem sunt habilitates quædam animæ his accomodæ, quibus idonei vt his afficiamur, esse dicimur, quemadmodum quibus possumus irasci, aut tristari, aut miserari.

4. Ἕξεις δὲ καθ' ἃς τὰ πάθη ἔχομεν.

Habitus vero, modi sunt, quibus affectus toleramus: idque vel bene vel male. Quemadmodum, ad irã si vehementer nimium

ΚΕΦ. ε΄.

Ὅτι ἕξις ἐστὶν ἡ ἀρετὴ καὶ μεσότης.

ΜΕτὰ δὲ ταῦτα σκεπτέον τί ἐστιν ἡ ἀρετή. τρία γάρ ἐστι τὰ ἐν τῇ ψυχῇ· πάθη, δυνάμεις, ἕξεις·

Καὶ πάθη μὲν εἶσιν, ἐπιθυμία, ὀργὴ, φόβος, θράσος, φθόνος, χαρὰ, φιλία, μῖσος, πόθος, ζῆλος, ἔλεος· ὅλως οἷς ἕπεται ἡδονὴ ἢ λύπη.

Δυνάμεις δὲ, αἱ πρὸς ταῦτα ἐπιτηδειότητες τῆς ψυχῆς, καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα· οἷον, καθ' ἃς ἐσμὲν δυνατοὶ ὀργισθῆναι, ἢ λυπηθῆναι, ἢ ἐλεῆσαι.

Ἕξεις δὲ, οἱ τρόποι, καθ' οὓς πάσχομεν τὰ πάθη, δηλονότι τὸ πάσχειν αὐτὰ καλῶς ἢ κακῶς· οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι εἰ μὲν σφοδρῶς καὶ ἀνέτως ἔχομεν, ἢ τοὐναντίον ἀνει-

ἀνειμένως καὶ μαλακῶς, κακῶς ἔχομεν. εἰ δὲ μέσως, καλῶς· ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα. τούτων δὲ τῶν τριῶν, τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ, πάθος, ἢ δύναμις, ἢ ἕξις;

Πάθος μὲν οὖν οὐκ ἔστιν οὔτε ἡ ἀρετὴ, οὔτε ἡ κακία. κατὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρετὴν σπουδαῖοι λεγόμεθα, καὶ κατὰ τὴν κακίαν φαῦλοι· κατὰ δὲ τὰ πάθη οὐδαμῶς· οὐδεὶς γὰρ φαῦλος ἢ σπουδαῖος διὰ μόνον τὸ ὀργίζεσθαι· ἡ ἀρετὴ ἄρα, ἢ ἡ κακία, οὐκ ἔστι πάθος. ἔτι, κατὰ μὲν τὰ πάθη οὔτε ἐπαινούμεθα οὔτε ψεγόμεθα, κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς ἢ τὰς κακίας ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. ἔτι ὀργιζόμεθα μὲν καὶ φοβούμεθα ἀπροαιρέτως, καὶ τὰ ἄλλα πάσχομεν ὁμοίως· ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας, οὐχ οὕτως· οὐκ ἄρα εἰσὶ πάθη. ἔτι πρὸς τὰ πάθη οὐ λεγόμεθα διακεῖσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον κατ' αὐτὰ κινεῖσθαι· πρὸς δὲ τὴν ἀρετὴν διακεῖσθαι λεγόμεθα καὶ πρὸς τὴν κακίαν· οὐκ ἄρα εἰσὶ πάθη.

Διὰ τὰ αὐτὰ δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν. οὔτε γὰρ φαῦλοι ἢ ἀγαθοὶ λεγόμεθα τῷ δύνασθαι ὀργισθῆναι

ac impotenter habeamus, aut contra remiſſe nimium ac molliter, male habere dicimur: ſin medio quodam modo, recte. Similiterque ad alia. Iam vero ex his tribus quid eſt virtus? Affectuſne dico, facultas, an habitus?

5. Πάθη μὲν οὐκ εἰσίν.

Et affectus quidem nec virtus eſt nec vitium. Ex virtute enim boni eſſe dicimur, ex vitio mali: ex affectibus vero minime. Nemo enim aut bonus dicetur aut malus, quatenus tantum iraſcitur. quare nec virtus eſt affectus nec vitium. Præterea, ex affectibus nec laudamur nec vituperamur: ex virtutibus autem & laudamur & vituperamur. Præterea, iraſcimur ſine vlla prælectione & metuimus, cæteroſque eodem modo affectus ſubimus. in virtute vero & vitio, non ita. quare neque affectus ſunt. Poſtremo, ex affectibus non dicimur diſponi, ſed potius ex iis moveri: ex virtute vero & vitio dicimur diſponi. quare neque ſunt affectus.

6. Διὰ ταῦτα δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν.

Eiſdem vero de cauſis neque facultates ſunt. Neque enim boni dicimur aut mali, quatenus iraſci poſ-

benda est ratio: sed & danda est opera, vt eiusmodi moribus assuescant pueri, vt quibus oportet gaudeant, quibus oportet rursus doleant. Hæc enim vera rectæque rationi congrua est educatio. Rursus, quoniam in actionibus affectibusque versantur virtutes, iis vero quæ agit aliquis aut quibus afficitur, vel gaudet si volens hoc agit, vel dolet si ab alio cogatur, satis manifestũ est, in voluptate ac dolore omnẽ versari virtutẽ. Sed & idẽ ex pœnis illis quas in Republica proponi videmus apparet satis. Eos quippe qui improbis delectantur actionibus, vt ab iis abhorreant, contraque honestis gaudeant, dolore legislatores solent adducere. Atque ita voluptatẽ virtutis paulatim iis instillant. Quippe pœnæ eiusmodi ægros in Republica curant, ac medicinæ loco sunt. Ac quemadmodum cum medicina pugnant morbi quos medicina curat, & cum frigidam adhiberi à medico videmus medicinã, statim iudicamus morbum à calore esse: ita ex pœnis quæ dolorem infligunt, iudicamus illud quod gu-

καὶ ἀνάγεσθαι παῖδας ὄντας τοῖς τοιούτοις ἔθεσιν, ὥστε δυνηθῆναι χαίρειν μὲν οἷς δεῖ, λυπεῖσθαι δὲ οἷς προσήκει λυπεῖσθαι· ἡ γὰρ ὀρθὴ καὶ κατὰ λόγον παιδεία αὕτη ἐστίν· ἔτι ἐπεὶ αἱ ἀρεταὶ πράξεις εἰσὶν ἢ πάθη, οἷς δέ τις πράττει, ἢ πάσχει, ἢ χαίρει, ἐὰν βουλόμενος πράττῃ ἢ πάσχῃ, ἢ λυπεῖται, ἐὰν ἄλλου βιαζομένου, φανερὸν ὅτι πᾶσα ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἐστίν. ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς πολιτείαις κολάσεων, φανερόν. τοὺς γὰρ τοῖς πονηροῖς ἡδομένους λυποῦντες οἱ νομοθέται πείθουσι τὰ μὲν φαῦλα μισεῖν, ἥδεσθαι δὲ τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις. καὶ οὕτως ἐπιθέασιν αὐτοῖς ἐθίζοντες τὴν ἐπ᾽ ἀρετῇ ἡδονήν. αἱ γὰρ τοιαῦται κολάσεις πρὸς τοὺς νοσοῦντας τὰ πολιτικὰ ἰατρειῶν ἔχουσι λόγον. καὶ καθάπερ ἐκείναις ἐναντίαι αἱ νόσοι αἷς θεραπεύουσι, καὶ ἐὰν ἴδωμεν ἰατρὸν ψυχρὰν προσάγοντα θεραπείαν, γινώσκομεν εὐθὺς τὴν νόσον ὑπὸ θέρμης συστῆναι, οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν κολάσεων ὀδυνηρῶν οὐσῶν γινώσκομεν, ὅτι θεραπευόμεναι κακίαι

ἀπὸ

ἀπὸ ἡδονῆς γίνονται. ἔτι, καθὼς εἴρηται, πᾶσαι ψυχῆς ἕξεις, ὑφ' ὧν τίκτονται, καὶ βελτίων ἢ χείρων γίνεται, πρὸς ταῦτα τὴν φύσιν ἔχει, καὶ ἐν αὐτοῖς συνίσταται· ἀλλὰ ὑπὸ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης αἱ φαῦλαι γίνονται ἕξεις, δηλαδὴ τοῦ διώκειν τὴν ἡδονὴν ὥσπερ οὐ δεῖ, καὶ ὅτε οὐ δεῖ, καὶ πάλιν φεύγειν τὴν λύπην ὅτε οὐ δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ ὅπου οὐ δεῖ· καὶ ὅσαι ἄλλαι περιστάσεις πονηρὰν ποιοῦσι τὴν ζήτησιν τῆς ἡδονῆς, ἢ τὴν φυγὴν τῆς λύπης. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἔχει· συνίσταται γὰρ ἀπὸ τοῦ διώκειν καὶ φεύγειν τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν λύπην ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ. ὥστε φανερὸν, ὅτι περὶ ταύτας αἱ ἕξεις τὴν φύσιν ἔχουσι, καὶ ἐν αὐταῖς συνίστανται. διὰ τοῦτο καί τινες ὁρίζονται τὰς ἀρετὰς, ἀπαθείας καὶ ἠρεμίας εἶναι, ἀπὸ τῆς ἡδονῆς τὸν ὁρισμὸν λαμβάνοντες· καί τοι οὐ καλῶς ὁρίζονται· ὅτι ἁπλῶς ἄνευ προσθήκης ποιοῦνται τὸν ὁρισμὸν, μὴ προστιθέντες τῇ ἠρεμίᾳ καὶ ἀπαθείᾳ, τὸ, ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ τὰς ἄλλας

ratur malum, à voluptate esse. Omnis præterea, vt supra dicebamus, animi habitus, in iis è quibus vel nascitur vel melior peiorue evadit, natura sua versatur, atque in iisdem consistit. Iam vero à voluptate & dolore mali fiunt habitus: vt nimirum voluptatem sequamur secus quam oportet, & cum non oportet: dolorem contra cum non oportet, secusque quã oportet, & vbi non oportet vitemus, & si quæ aliæ circunstantiæ malum faciunt vel voluptatis studium, vel odium doloris. Eodem modo & in virtute se habet. quæ in eo, vt voluptatẽ vel dolorem quis sequatur aut fugiat, vt oportet, & cũ oportet, consistit. Ex quo apparet, in duobus hisce versari habituum naturã & consistere. vnde nonnulli, vacuitates affectionum & tranquillitates, definiunt virtutes: quæ quidem à voluptate desumpta est definitio. Cæterum non recte definiunt: quia simpliciter & sine distinctione vlla hoc faciunt: nec addunt, cum vacuitatẽ affectionum esse dicunt ac tranquillitatem, [illegible] oportet, & cum oportet,

reliquasque circumstantias. Quare hoc manet certe, virtutem esse habitum, quæ circa voluptates doloresque eo modo se habet, quemadmodum diximus, & quæ optima sunt, agit. Vitium autē contra. Cæterum de his ipsis quibus iam locuti sumus, multo planius ex sequentibus cognoscemus. Cum enim tria sint, quorum causa aliquid petitur, totidemque quorum causa aliquid vitatur: honestum dico, vtile, ac iucundum; turpe item, inutile, ac molestum; vir quidem bonus omnia hæc vt oportet sequitur, quæque optima sunt petit, quæ vero cum damno coniuncta sunt, vitat. Improbus vero male de iis iudicat, maximeque de iucundo. Neque enim communis tantū omnibus animalibus est voluptas, sed omnia ea sequitur, quæ eligēda esse diximus. Quæ namque eligimus, iis omnibus delectamur. Sic & honestum & vtile natura sua est iucundum. Ac propterea falluntur improbi, qui omne quod iucundum est, honestū quoque arbitrantur: quia iucūditas hæc ipsa sequitur. putāt n. [illegible] erti posse hæc duo, quod falsum

περιστάσεις. ὑπόκειται ἄρα ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ ἕξις ἡ οὕτως ἔχουσα περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, καθὼς προδιωρισάμεθα, τῶν βελτίστων πρακτική. ἡ δὲ κακία τὐναντίον. γνοίημεν δ' ἂν ἔτι βέλτιον περὶ τῶν εἰρημένων, καὶ ἀπὸ τούτων τῶν λόγων. τριῶν γὰρ ὄντων, δι' ἅ τις αἱρεῖται τί, καὶ τοσούτων δι' ἅ τις φεύγει τί· καλοῦ, συμφέροντος, ἡδέος, αἰσχροῦ, ἀσυμφόρου, λυπηροῦ· ὁ μὲν ἀγαθὸς πᾶσι κατὰ τὸ εἰκὸς ἐπιβάλλει, διώκων μὲν τὰ ἄριστα, φεύγων δὲ ἃ βλάβη διώκειν· ὁ δὲ κακὸς ἁμαρτάνει περὶ τὴν κρίσιν αὐτῶν, καὶ μάλιστα τὴν τοῦ ἡδέος· ἡ γὰρ ἡδονὴ οὐ μόνον κοινή ἐστι πᾶσι τοῖς ζώοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἕπεται τοῖς εἰρημένοις αἱρετοῖς. ἃ γὰρ αἱρούμεθα, τούτοις πᾶσιν ἡδόμεθα. καὶ ἔστι τὸ καλὸν καὶ συμφέρον ἡδὺ τῇ ἑαυτῶν φύσει. καὶ διὰ τοῦτο οἱ κακοὶ ἀπατῶνται, τὸ ἡδὺ καλὸν καὶ συμφέρον ἡγούμενοι πᾶν, διότι ἕπεται νομίζοντες καὶ ἀντιστρέφειν. τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· συμβαίνει γὰρ πολλὰ τῶν

ἡδέων αἰσχρὰ καὶ ἀσύμφορα εἶναι· ὥστε φανερόν, ὅτι περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας αἱ ἀνθρώπιναι καταγίνονται πράξεις. ἔτι πᾶσιν ἡμῖν ἐκ νηπίου τοῦτο τὸ πάθος σύνεστι καὶ συντρέφεται, καθάπερ ἐγκεχρωσμένον τῷ βίῳ· καὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις καὶ τὰς πονηρὰς τούτῳ κρίνομεν τῷ κανόνι, τῷ τὰς μὲν λύπην φέρειν, τὰς δὲ ἡδονήν, καὶ πάντες οὕτω κανονίζομεν τὰς ἐνεργείας, εἰ καὶ μὴ ὁμοίως, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἧττον. ὥστε ἀνάγκη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι τὴν πᾶσαν ταυτηνὶ πραγματείαν. οὐ γὰρ μικρὸν βοηθεῖ τῷ ζητοῦντι τὰ πρακτέα, τὸ εἰδέναι, τί ἐστι τὸ καλῶς χαίρειν ἢ λυπεῖσθαι; ἢ τὸ κακῶς· ἐπεὶ μηδὲ μικρὸν μέρος τῶν πράξεων τὸ ἥδεσθαι καλῶς ἢ λυπεῖσθαι, ἢ τοὐναντίον. ἀπὸ τούτων γὰρ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἤθη γινώσκομεν, ἢ φαῦλα ἢ ἀγαθά. ἔτι ὅσα τῶν πρακτέων οὐκ εἰσὶ ῥᾴδια, περὶ ταῦτα καὶ τέχνη καταγίνεται καὶ ἀρετή· πρὸς γὰρ τὰ ῥᾴδια οὐδεμία χρεία πολυχρονίου ἔθους, ἢ μεθόδου τεχνικῆς· ὥστε ὅσῳ χαλεπώτερα, τοσούτῳ

ſum eſt. Multa n. iucunda ſunt, quæ turpia ſimul ſunt & inutilia. Vnde rurſus apparet, in voluptate ac dolore actiones verſari humanas. Præterea, omnibus nobis à teneris affectus hic innaſcitur, vnaque adoleſcit: totaque vita noſtra quaſi tincta hoc colore eſt & imbuta. Sed & actiones omnes tam probas, quam improbas, hac quaſi norma diſcernimus: quod voluptatem aliæ, aliæ adferant moleſtiam neque quiſquã eſt qui non ad hanc quaſi normam omnes actionum functiones dirigat, licet alij magis, alij id faciant minus. Vnde neceſſe in dolore totam ac voluptate hanc doctrinam verſari. Nec enim parum illi prodeſt qui quid agendum ſit quærit, ſi prius quid ſit honeſta voluptate aut dolore affici, vel contra, cognoverit. Ex eo enim mores hominũ, aut probos eſſe iudicamus aut improbos. Præterea, ſi quæ actiones non ſunt faciles, in his & ars occupatur & virtus. Quæ enim ſunt faciles, nec diuturnã conſuetudinẽ neque vllam diſcendi requirunt rationẽ. Quare quanto difficiliores ſunt, tanto maio-

λέγομεν ὅτι τὸν θέλοντα δίκαιον γενέσθαι δεῖ τὰ δίκαια ποιεῖν, καὶ τὸν σώφρονα τὰ σώφρονα. οἱ γὰρ τὰ δίκαια πράττοντες δίκαιοι πάντως εἰσὶ, καὶ οἱ τὰ σώφρονα, σώφρονες· ὥσπερ οἱ πράττοντες τὰ μουσικὰ ἢ γραμματικὰ, μουσικοί εἰσι καὶ γραμματικοί.

Λέγομεν δὲ πρὸς τοῦτο, ὅτι φαίνεταί τις οὖσα διαφορὰ τοῦ τὰ δίκαια ποιοῦντος καὶ τοῦ δικαίου, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν· ἐνδέχεται γάρ τινα γραμματικόν τι ποιῆσαι ἢ ἀπὸ τύχης, ἢ ἄλλου ὑποθεμένου, καὶ μὴ γραμματικὸν εἶναι. ἔσται δὲ γραμματικὸς, ὅτε γραμματικόν τι ποιήσει, καὶ γραμματικῶς· τουτέστιν ἀκολουθῶν τῷ κανόνι τῆς ἐν αὐτῷ γραμματικῆς. οὕτω καὶ τὰ δίκαια ἐνδέχεται ποιῆσαί τινα, καὶ μὴ δίκαιον εἶναι.

Μᾶλλον δὲ μείζων ἐστὶν ἐν τούτοις ἡ διαφορὰ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς, ἢ ἐπὶ τῶν τεχνῶν. ἀγαθὸν γὰρ ἐν αὐταῖς ἐστὶ ταῖς ἐνεργείαις τῆς τέχνης. ὥστε ἐάν τις μουσικὰ ποιῇ μουσικὴν εἰδὼς, οὐδὲν κωλύει μουσικὸν αὐτὸν ὀνομάζειν· ἔστι γὰρ μουσικὸς, καὶ ἐὰν μὴ προαιρούμενος αὐτὸς τὰ μουσικὰ

quis, quomodo cum qui iustus vult esse, iusta quoque oportet agere, aut tẽperata, qui temperans. Etenim & qui iusta agunt, iusti sunt omnino, & qui temperata temperantes: sicut illi qui musica agunt aut grammatica, musici sunt & grammatici.

Ad hoc respondemus: aliquam esse differentiam, inter eum qui iusta agit & qui iustus est: sicut & in artibus. Potest enim aliquis grammaticum quid facere, vel fortuito vel suggerente alio, qui tamẽ non sit grammaticus. Is vero qui & grammaticum quid faciet & grammatice, erit grammaticus, hoc est, cum ex norma aliquid faciet grammaticæ, in qua exercitatus est. Ita aliquis iusta potest agere, qui tamen iustus non sit. 2. Ἡ οὐδὲ ἐπὶ τῶν τεχνῶν οὕτως ἔχει.

Quin potius maior in virtute, quam in artibus rei huius apparet differenta. Hic enim in ipsis artis functionibus consistit bonum. Itaque si quis ea quæ musicæ sunt faciat, qui musicã novit, nihil obstat, quo minus dici possit musicus. Est enim musicus, licet cum prælectione musica non faciat, sed ab alio 3. Ἐν οὐδὲ ὅμοιόν ἐστιν ἐπί τε τῶν τεχνῶν.

coa-

coactus. In virtute autem non ita. Quia si quis iusta faciat, non propterea est iustus, nisi præter reliqua, quæ requiruntur, volens quoque admodum motuque proprio hoc faciat, & non ab alio coactus. Tum demũ namque iustus erit; primo si iusta agit, idque sciens, deinde si ex prælectione, tertio si firmiter in actione persistat & constanter. Etenim qui novit iusta, volensque agit ea, nec tamen putat omne tẽpus iustitiæ esse idoneum, nondum iustus est. Cum in aliis contra artibus, si quis aut consequi eas, aut artifex in iis dici velit, nihil requiratur horũ, præter scientiam. Nam nisi scientia adsit, quomodo quis artifex erit? Quod si neque cũ prælectione artem agit, neque firmiter in exercenda ea persistit, nihil propterea obstat, quo minus sit artifex. In virtute autem parum prodest, si quis omnia sciat quæ sciri æquum est, vt vir bonus evadat. Reliqua vero non parum possunt, sed omnia. Etenim fieri potest, vt qui

ποιῇ, ἀλλὰ ἑτέρου βιαζομένου, ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς, οὐχ οὕτως. καὶ γὰρ ἐάν τις δίκαια ποιῇ, οὐκ ἂν εἴη δίκαιος, ἐὰν μὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ πάνυ βουλόμενος ποιῇ, καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ κινούμενος, καὶ οὐχ ἑτέρου βιαζομένου. τότε γὰρ ἔσται δίκαιος; πρῶτον μὲν ἐὰν πράττῃ τὰ δίκαια, γινώσκων ἃ πράττει· ἔπειτα, ἐὰν προαιρούμενος αὐτὸς πράττῃ· καὶ τρίτον, εἰ βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως ἔχει πρὸς τὴν πρᾶξιν. καὶ γὰρ οὐκ ἂν εἴη δίκαιος ὁ εἰδὼς μὲν τὰ δίκαια καὶ πράττων ἑκών, οἰόμενος δὲ μὴ πάντα χρόνον καιρὸν εἶναι δικαιοσύνης. ταῦτα δὲ πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν τὰς ἄλλας τέχνας καὶ τεχνίτας εἶναι κατ' αὐτὰς οὐ ζητοῦνται, πλὴν τοῦ εἰδέναι· χωρὶς γὰρ τοῦ εἰδέναι, πῶς ἄν τις εἴη τεχνίτης; εἰ δὲ μή τι προαιρούμενος τὴν τέχνην ποιεῖ, μήτι ἀκινήτως ἔχων πρὸς τὴν μεταχείρισιν τῆς τέχνης, οὐ διὰ τοῦτο κωλύεται τεχνίτης εἶναι· πρὸς δὲ τὴν ἀρετήν, τὸ μὲν εἰδέναι περὶ αὐτῆς πάντα ἃ προσῆκεν εἰδέναι, μικρὸν ἢ οὐδὲν συντελεῖ, πρὸς τὸ σπουδαῖον τινὰ γενέσθαι· τὰ δ' ἄλλα οὐ μικρόν, ἀλλὰ τὸ πᾶν δύναται. καὶ

γὰρ

γὰρ ἐνδέχεται μηδὲν ἀκριβὲς περὶ ἀρετῆς εἰπεῖν εἰδότα σπουδαῖον εἶναι. χωρὶς δὲ τοῦ προαιρεῖσθαι καὶ ἀκινήτως ἔχειν πρὸς ἀρετήν, ἀδύνατον εἶναι σπουδαῖον· ἅ τινα ἐκ τοῦ πολλάκις ποιεῖν τὰς ἐνεργείας περιγίνεται, καθὼς εἴρηται.

Τὰ μὲν οὖν πράγματα, δίκαια καὶ σώφρονα, ὅταν ᾖ τοιαῦτα, οἷα ἂν ὁ δίκαιος ἢ ὁ σώφρων πράξει· δίκαιος δὲ καὶ σώφρων ἐστίν, οὐχ ὁ ταῦτα πράττων πᾶς, ἀλλὰ ὁ οὕτω πράττων ὥσπερ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σώφρονες πράττουσιν. ὥστε καλῶς λέγεται, ὅτι ἐκ τοῦ τὰ δίκαια ποιεῖν ὁ δίκαιος γίνεται, καὶ ἐκ τοῦ τὰ σώφρονα ὁ σώφρων. ὃς δὲ μὴ πράττει ταῦτα, οὐδέποτε γίνεται ἀγαθός, οὐ δὲ μελλήσει ποτὲ γενέσθαι.

Ἀλλ' οἱ πλείους τῶν ἀνθρώπων, ταῦτα μὲν οὐ πράττουσιν· ἐπὶ δὲ τὴν σοφίαν καταφεύγοντες καὶ τοὺς λόγους, οἴονται διὰ τούτου φιλοσοφεῖν· καὶ οἴονται σπουδαῖοι εἶναι, ὅτι μόνον περὶ τῆς ἀρετῆς ἀκριβῶς γινώσκουσιν εἰπεῖν· ὅμοιόν τι ποιοῦντες τοῖς κάμνουσιν, οἳ τῶν ἰατρῶν ἀκούουσι μὲν ἐπιμελῶς, ποιοῦσι δὲ οὐδὲν τῶν

προσ-

accuratum nihil de virtute possit dicere, tamẽ vir bonus sit. Nisi vero hoc etiã adsit, vt ex prælectione agat, cõstanterque in virtute se habeat, fieri bonus nemo potest. Ea autẽ ex crebris quas edimus, vt dictũ est, contingunt functionibus.

Ac res quidem iustæ dicuntur ac temperatæ, cum sunt eiusmodi, quales à iusto fiunt ac temperante. Iustus vero est ac temperans, non quicunque hæc agit, sed qui ita agit, quemadmodũ iusti ac temperantes. Quare recte dicitur, iusta agendo iustũ fieri aliquem, sicut temperate temperantem. Qui vero hæc non agit, nunquam fit bonus nec futurus est.

4 Τὰ μὲν οὖν πράγματα δίκαια.

Plerique autem hæc non agũt, sed ad philosophiam suam confugiunt, ac sermones meros: quod illi philosophari existimant. Quin & boni sibi viri videntur, si modo de virtute accurate possint differere. Qui quidem eodem modo faciunt ac ægri, qui diligenter audiunt medicos, neque quicquam tamen eorũ faciunt quæ præscri-

5. Ἀλλ' οἱ πολλοὶ ταῦτα μὲν οὐ πράττουσι.

bunt. Sicut ergo illis nunquam recte se habebunt corpora, quamdiu ita curantur: sic neque hi emendabunt animum, quamdiu hoc modo philosophantur.

προσαττομένων. ὥσπερ τοίνυν ἐκείνοις οὐδέποτε ἕξει τὰ σώματα καλῶς, οὕτω θεραπευομένοις, οὕτως οὐδὲ οὗτοι τὴν ψυχὴν καλλίω ποιήσουσιν οὕτω φιλοσοφοῦντες.

CAP. V.

Habitum esse virtutem ac medium.

ΚΕΦ. ς.

Ὅτι ἕξις ἐστὶν ἡ ἀρετὴ καὶ μεσότης.

CAP. V.
1. Μετὰ δὲ ταῦτα.

POst hæc restat vt videamus quid sit virtus: tria namque sunt in animo: affectus nimirum, facultates, ac habitus.

2. Λέγω δὲ πάθη μέν.

Et affectus quidem sunt, cupiditas, ira, metus, audacia, invidia, gaudium, amicitia, odium, amor, æmulatio, & misericordia: omnia denique quæ voluptas sequitur aut dolor.

3. Δυνάμεις δὲ καθ' ἅς.

Facultates autem sunt habilitates quædam animæ his accomodæ, quibus idonei vt his afficiamur, esse dicimur, quemadmodum quibus possumus irasci, aut tristari, aut miserari.

4. Ἕξεις δὲ καθ' ἃς τὰ πάθη ἔχομεν.

Habitus vero, modi sunt, quibus affectus toleramus: idque vel bene vel male. Quemadmodum, ad irã si vehementer nimium

Μετὰ δὲ ταῦτα σκεπτέον τί ἐστιν ἡ ἀρετή. τρία γάρ ἐστι τὰ ἐν τῇ ψυχῇ· πάθη, δυνάμεις, ἕξεις·

Καὶ πάθη μὲν εἰσιν, ἐπιθυμία, ὀργή, φόβος, θράσος, φθόνος, χαρά, φιλία, μῖσος, πόθος, ζῆλος, ἔλεος· ὅλως οἷς ἕπεται ἡδονὴ ἢ λύπη.

Δυνάμεις δὲ, αἱ πρὸς ταῦτα ἐπιτηδειότητες τῆς ψυχῆς, καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα· οἷον, καθ' ἃς ἐσμὲν δυνατοὶ ὀργισθῆναι, ἢ λυπηθῆναι, ἢ ἐλεῆσαι.

Ἕξεις δὲ, οἱ τρόποι, καθ' οὓς πάσχομεν τὰ πάθη, δηλονότι τὸ πάσχειν αὐτὰ καλῶς ἢ κακῶς· οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι εἰ μὲν σφοδρῶς καὶ ἀνέτως ἔχομεν, ἢ τοὐναντίον

ἀνει-

ἀνειμένως καὶ μαλακῶς, κακῶς ἔχομεν. εἰ δὲ μέσως, καλῶς· ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα. τούτων δὲ τῶν τριῶν, τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ, πάθος, ἢ δύναμις, ἢ ἕξις;

Πάθος μὲν οὖν οὐκ ἔστιν οὔτε ἡ ἀρετὴ, οὔτε ἡ κακία. κατὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρετὴν σπουδαῖοι λεγόμεθα, καὶ κατὰ τὴν κακίαν φαῦλοι· κατὰ δὲ τὰ πάθη οὐδαμῶς· οὐδεὶς γὰρ φαῦλος ἢ σπουδαῖος διὰ μόνον τὸ ὀργίζεσθαι· ἡ ἀρετὴ ἄρα, ἢ ἡ κακία, οὐκ ἔστι πάθος. ἔτι, κατὰ μὲν τὰ πάθη οὔτε ἐπαινούμεθα οὔτε ψεγόμεθα, κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς ἢ τὰς κακίας ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. ἔτι ὀργιζόμεθα μὲν καὶ φοβούμεθα ἀπροαιρέτως, καὶ τὰ ἄλλα πάσχομεν ὁμοίως· ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας, οὐχ οὕτως· οὐκ ἄρα εἰσὶ πάθη. ἔτι πρὸς τὰ πάθη οὐ λεγόμεθα διακεῖσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον κατ' αὐτὰ κινεῖσθαι· πρὸς δὲ τὴν ἀρετὴν διακεῖσθαι λεγόμεθα καὶ πρὸς τὴν κακίαν· οὐκ ἄρα εἰσὶ πάθη.

Διὰ τὰ αὐτὰ δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν. οὔτε γὰρ φαῦλοι ἢ ἀγαθοὶ λεγόμεθα τῷ δύνασθαι ὀργισθῆναι

ac impotenter habeamus, aut contra remiſſe nimium ac molliter, male habere dicimur: ſin medio quodam modo, recte. Similiterque ad alia. Iam vero ex his tribus quid eſt virtus? Affectuſne dico, facultas, an habitus?

Et affectus quidem nec virtus eſt nec vitium. Ex virtute enim boni eſſe dicimur, ex vitio mali: ex affectibus vero minime. Nemo enim aut bonus dicetur aut malus, quatenus tantum iraſcitur, quare nec virtus eſt affectus nec vitium. Præterea, ex affectibus nec laudamur nec vituperamur: ex virtutibus autem & laudamur & vituperamur. Præterea, iraſcimur ſine vlla præelectione & metuimus, cæteroſque eodem modo affectus ſubimus, in virtute vero & vitio, non ita. quare neque affectus ſunt. Poſtremo, ex affectibus non dicimur diſponi, ſed potius ex iis moveri: ex virtute vero & vitio dicimur diſponi, quare neque ſunt affectus.

5. Πάθη μὲν οὐκ εἰσίν.

Eiſdem vero de cauſis neque facultates ſunt. Neque enim boni dicimur aut mali, quatenus iraſci poſ-

6. Διὰ ταῦτα δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν.

possumus simpliciter: nec laudamur aut vituperamur. sed nec cum praelectione possumus irasci, sicut in virtute se habet, sed quatenus natura ita comparati sumus. Cum contra neque boni natura simus, nec mali, sicut in superioribus ostendimus.

7. Εἰ οὖν μήτε πάθη αἱ ἀρεταί.

Quare si neque affectus sunt virtutes, neque facultates, restat vt ad habitus referantur. Quid igitur sit virtus in genere, iam diximus. Est enim habitus.

CAP VI.

1. Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἕξις.

Iam vero neque hoc sufficit, si habitus dicatur esse, sed amplius addendum est, talem esse aut talem, id est, bonum. Si quidem vitium est habitus malus. Hoc igitur de virtute dicendum est: omnem virtutem tum illud in quo est ipsa instruere beneque affectũ reddere, tum ipsum quoque opus, quod per eam producitur, recte disponere. Sic, exempli gratia, virtus oculi ipsum non modo oculum perficit, sed & opus eius, visum videlicet. virtute enim oculi bene videmus. Eodemque modo virtus equi, ipsum non modo equum instruit bonumque reddit, sed & opus eius, Hac enim

ἁπλῶς, οὔτε ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. ἔτι τῷ προαιρεῖσθαι δυνάμεθα ὀργισθῆναι, καθάπερ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἔχει, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ πεφυκέναι. ἀγαθοὶ γὰρ ἢ κακοὶ οὐ γινόμεθα φύσει, καθὼς ἐν τοῖς προειρημένοις ἐδείχθη.

Εἰ οὖν μήτε πάθη αἱ ἀρεταὶ, μήτε δυνάμεις, λείπεται τῶν ἕξεων αὐτὰς εἶναι· τί μὲν οὖν ἐστιν ἀρετὴ τῷ γένει εἴρηται· ἔστι γὰρ ἕξις.

Δεῖ δὲ μὴ μόνον ἕξιν αὐτὴν εἶναι λέγειν, ἀλλὰ προσθεῖναι τὸ τοιάδε τις, τοῦτ᾽ ἐστιν ἀγαθή· ἡ γὰρ κακία ἕξις ἐστὶ πονηρά. ῥητέον οὖν περὶ τῆς ἀρετῆς ἐκεῖνο, ὅτι πᾶσα ἀρετὴ αὐτό τε κοσμεῖ τὸ ἔχον τὴν ἀρετὴν, καὶ καλῶς ἔχειν ποιεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ δι᾽ αὐτῆς ἐνεργούμενον εὖ διατίθησιν. οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ καὶ αὐτὸν τὸν ὀφθαλμὸν τελειοῖ, καὶ ποιεῖ ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, δηλονότι τὸ ὁρᾶν· τῇ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετῇ, εὖ ὁρῶμεν. ὁμοίως καὶ ἡ τοῦ ἵππου ἀρετὴ αὐτόν τε τὸν ἵππον κοσμεῖ καὶ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· καὶ γὰρ τῇ τοιαύτῃ

ἀρετῇ

ἀρετῇ δύναται ἐνεγκεῖν καλῶς ἐπιβάτην, καὶ δραμεῖν, καὶ μεῖναι τοὺς πολεμίους. ἐπεὶ δὲ οὕτως ἐπὶ πάντων ἔχει, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ ὁμοίως ἂν ἔχοι, καὶ εἴη ἂν ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ, ἕξις, ἀφ' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἀγαθὸς γίνεται, καὶ ἀφ' ἧς τὸ ἀνθρώπινον ἔργον εὖ καὶ καλῶς ἀποτελέσει. πῶς δὲ ἔσται ἡμῖν ἡ τοιαύτη ἕξις; εἴρηται μὲν καὶ περὶ ὀλίγου. ἐλέγομεν γὰρ τῆς μεσότητος ἀεὶ στοχάζεσθαι τῶν ἐπὶ τὰ πάθη κινήσεων, καὶ ἑαυτὸν ἐθίζειν ἐν τοῖς τοιούτοις τὸν ἐν ἀρετῇ ζῆν προαιρούμενον. ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν λεχθησομένων ἔσται φανερὸν, ἐὰν θεωρήσωμεν, ποία τίς ἐστιν ἡ φύσις τῆς ἀρετῆς. σκοπῶμεν δὲ οὕτως.

Ἐν παντὶ συνεχεῖ, οἷον γραμμῇ, ἐπιφανείᾳ, σώματι, ἢ λόγῳ, ἢ χρόνῳ, καὶ ὅλως ἐν παντὶ δυναμένῳ διαιρεθῆναι, λαβεῖν ἐστὶ τὸ μὲν πλεῖον, τὸ δὲ ἔλαττον, τὸ δὲ ἴσον· οἷον ἐπὶ τοῦ συνεχοῦς, εἰ τὸ μὲν δεκάπηχυ πολὺ, τὸ δὲ δίπηχυ ὀλίγον, ἴσον ἔσται τὸ ἓξ ἔχον πήχεις, ὃ καὶ μέσον καλεῖται, ὅτι ᾧ ἐλλείπει τοῦ δεκαπήχεος, ὑπερέχει τοῦ διπήχεος. ὁμοίως δὲ καὶ

virtute & ſeſſorē recte poteſt ferre & currere, & hoſtes excipere. Cū autē ita habeat in omnibus, etiam humana virtus ita ſe habebit: quæ nihil eſt aliud, quā habitus à quo bonus efficitur homo, & à quo humanū opus recte ac vt oportet efficiet. Quomodo autē talē cōparabimus nobis habitū? Iam quidē paulo ante id diximus. Eū namq. qui cū virtute velit vivere, operam daturū ſemper, dicebamus, vt ad medium perveniat eorū, qui ad affectus nos impellunt motuum: iiſq. inſueſcere. Sed & idē ex ſequentibus patebit: ſi nimirū videamus qualis ſit virtutis natura. Id autē videamus hoc modo.

In omni re continua, qualis eſt linea, ſuperficies, corpus, oratio, & tempus, aut quodcunque denique dividi poteſt, aliud plus, aliud minus, aliud æquale ſumi poteſt. Vt exempli gratia, in re continua: ſi quod decem cubitorū eſt, multum eſt, quod duorum eſt, parū, æquale erit quod ſex cubitorum eſt. Quod & mediū vocatur, quia quo deficit ab eo quod decem eſt cubitorum: excedit id quod duorum eſt cubitorum. Eodemque modo

2. Ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ.

in quantitate discreta. Si enim multum est viginti, parum vero decem, æquale erit, quindecim. quia quo deficit ab eo quod maius est, eo excedit hoc quod minus est. Eiusmodi autem æquale, medium vocatur. ipse autē ordo, arithmetica est proportio. Et in discreta quidem quantitate, non necesse est ubique servare hanc proportionem, (nec enim in infinitum dividendum est) in continua vero ubique potest, cum in infinitum possit dividi. Hoc vero medium, non similiter semper iudicamus: sed interdum rei respectu, interdum vero nostri. Et rei quidem respectu, medium duodecim est sex, quæ æqualiter & excedunt & deficiunt. Ab ipsis quippe rebus differentia sumitur. Respectu vero nostri, cum à nobis medium excessusque ac defectus sumitur. Vt, si cui multum sit decem libras comedere, duas parum, non necesse erit sex libras esse medium, ac convenire corpori: fieri enim potest vt aut plures sufficiant, aut pauciores. Respectu ergo rei, sex libræ

ἐπὶ τοῦ διῃρημένου ποσοῦ. εἰ γὰρ τὰ εἴκοσι πολὺ, τὰ δὲ δέκα ὀλίγον, ἴσον ἔσται τὰ δέκα πέντε. ὅτι ᾧ ἐλλείπει τοῦ μείζονος, ὑπερέχει τοῦ ἐλάττονος· τὸ δὲ τοιοῦτον ἴσον, μέσον καλεῖται· καὶ ἡ τοιαύτη τάξις, ἀριθμητικὴ ἀναλογία. καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ διῃρημένου ποσοῦ οὐκ ἀνάγκη ἐπὶ παντὸς λαβεῖν τὴν τοιαύτην ἀναλογίαν· οὐ γάρ ἐστιν ἐπ' ἄπειρα διαιρετέον· ἐπὶ δὲ τοῦ συνεχοῦς ἐπὶ παντὸς δυνατόν ἐστιν, ἅτε ἀπειράκις δυναμένου διαιρεθῆναι. τοῦτο δὴ τὸ μέσον οὐχ ὁμοίως ἀεὶ κρίνομεν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ποτὲ δὲ πρὸς ἡμᾶς. καὶ κατ' αὐτὸ μὲν τὸ πρᾶγμα μέσον ἐστὶ, τὰ ἓξ, τῶν δέκα καὶ δύο, ἴσον ὑπερέχοντα καὶ ἐλλείποντα· ἀπ' αὐτῶν γὰρ τῶν πραγμάτων λαμβάνεται ἡ διαφορά. πρὸς ἡμᾶς δὲ, ὅταν ἀφ' ἡμῶν ἡ μεσότης, καὶ ἡ ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις λαμβάνεται. οἷον εἴ τινι πολὺ τὸ δέκα μνᾶς φαγεῖν, δύο δὲ ὀλίγον, οὐκ ἀνάγκη τὰς ἓξ μνᾶς τὴν μεσότητα φυλάττειν, καὶ προσηκούσας εἶναι τῷ σώματι· δυνατὸν γὰρ ἢ πλείους ἢ ἐλάττους ἀρκεῖν. πρὸς μὲν οὖν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, αἱ ἓξ μναῖ

τὸ

τὸ μέσον καὶ ἴσον ἐστί· πρὸς ἡμᾶς δὲ ἑπτὰ ἴσως, ἢ πέντε, ἢ γοῦν ὅσαις τὸ σῶμα προσήκει. αἱ δὲ ἓξ Μίλωνι μὲν, ἅτε ἱκανῶς γεγυμνασμένῳ, ὀλίγη ἔσται τροφὴ, καὶ ὁ ἀλείπτης πλείω παρέξει· τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων, πολύ. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης ἔχει· καὶ ἐπὶ τούτων γὰρ ἀπὸ τῶν γυμναζομένων τὸ ἴσον κρίνομεν· ἔτι δὲ καὶ πᾶς τῆς ἡστινοσοῦν προϊστάμενος ἐπιστήμης, τὸ μέσον ἀεὶ ζητεῖ, τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγων· μέσον ἐκεῖνο δηλονότι διώκων, ὃ πρὸς ἡμᾶς, οὐ πρὸς τὸ πρᾶγμα, μέσον ἐστί.

Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον πᾶσα ἐπιστήμη τὸ ἴδιον ἔργον καλῶς ἀποτελεῖ. διὰ τοῦτο καὶ εἰώθαμεν λέγειν ἐν τοῖς εὖ ἔχουσι τῶν ἔργων, ὅτι οὔτε ἀφελεῖν ἐστὶν, οὔτε προσθεῖναι, δεικνῦντες ὅτι καὶ τὴν ὑπερβολὴν ὁμοίως καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει, ὡς τῶν μὲν διαφθειρουσῶν τὸ τῶν ἔργων ἀγαθὸν, τῆς δὲ μεσότητος μόνης σωζούσης. ἐπεὶ δὲ ἡ ἀρετὴ πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἐστὶ, καθάπερ καὶ ἡ φύσις, τὸ μέσον ἂν καὶ αὐτὴ σκοποίη. ἀρε-

medium erunt ac æquale: nostri vero, septem aut quinque; quot nimirum corpus requiret. Etenim sex illæ Miloni, vt qui plene exercitatus est, parum alimenti erunt, pluresque ei præbebit alipta. ei vero qui primum exercetur, multum. Similiterque in cursu quoque habet ac lucta. Nam & in his respectu eorum qui exercentur, æquale iudicamus. Sed & quicunque disciplinam tuetur aliquam, medium quærit semper, defectum vero contra fugit ac excessum. Medium dico illud, quod respectu nostri non ipsius rei est medium.

3. Εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ.

Er hoc quidem modo, omnis scientia opus recte perficit suum. Ideoque de operibus quæ bene se habent, dicere solemus; neque detrahi iis quicquam neque addi posse. quo significamus, à defectu illa similiter & ab excessu abesse. Quia vt illa virtutem operis corrumpunt, ita solum conservat medium. Cum autem accuratior arte omni præstātiorque sit virtus, sicut & natura, medium quoque ipsa spectabit. Virtutem autem

dico non διανοητικήν, (alio enim modo se hæc habet) sed ethicam: in affectibus enim illa & actionibus versatur: quæ maiores nempe & plures quam oportet possunt esse, & pauciores. Ac propterea decorum in iis collocamus, hoc est, æquale. Possumus enim & metuere & audere, concupiscere & odisse, irasci & misereri, voluptate denique affici & dolore, magis quam oportet aut minus: neutrum tamen recte. Omnibus vero his affici cum oportet, & quemadmodum oportet, & in quibus oportet, & erga quos oportet, & cuius causa oportet, medium est & optimum, in quo virtus consistit. Eodemque modo in actionibus habet, quæ ab affectibus producuntur. Nam in illis quoque & excessus & defectus est, & medium. Quoniam in affectibus ergo actionibusque occupatur virtus, id vero quod medium in affectibus actionibusque est, rectum vocatur, & laudari solet, quorũ vtrumque virtuti convenit, apparet nec excessum nec defectum, sed mediocritatem esse virtutem,

δὲ λέγω οὐ τὴν διανοητικήν, ἄλλως γὰρ τὸ κατ' αὐτὴν ἔχει, ἀλλὰ τὴν ἠθικήν· αὕτη γάρ ἐστι περὶ πάθη καὶ πράξεις, ἃ καὶ πλείω καὶ μείζω τοῦ δέοντος καὶ ἐλάττω δυνατὸν εἶναι. καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ δέον ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, δηλονότι τὸ ἴσον. καὶ γάρ ἐστι καὶ φοβηθῆναι, καὶ θαῤῥῆσαι, καὶ ἐπιθυμῆσαι, καὶ μισῆσαι, καὶ ὀργισθῆναι, καὶ ἐλεῆσαι, καὶ ὅλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἀμφότερα οὐ καλῶς. τὸ δὲ παθεῖν ταῦτα πάντα ὅτε δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ πρὸς οὓς δεῖ, καὶ οὗ ἕνεκα δεῖ, μέσον ἐστὶ καὶ ἄριστον, ἐν ᾧ ἡ ἀρετὴ γίνεται. ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ περὶ τὰς ἀποτελουμένας ὑπὸ τῶν παθῶν πράξεις. ἔστι γὰρ καὶ ἐν αὐταῖς ὑπερβολή, καὶ ἔλλειψις, καὶ μεσότης. ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις καταγίνεται, τῶν δὲ παθῶν καὶ τῶν πράξεων τὸ μέσον αἰεὶ καὶ κατόρθωμα ὀνομάζεται καὶ ἐπαινεῖται, ἅπερ ἄμφω προσήκει τῇ ἀρετῇ, φανερὸν ὅτι οὔτε ὑπερβολὴ οὔτε ἔλλειψις, ἀλλὰ μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετή,

τὸ

τὸ μέσον ἀεὶ σκοποῦσα.

Ἔτι τὸ μὲν ἁμαρτάνειν πολυειδές ἐστιν, ὡς εἰπεῖν· πολλαχῶς γάρ τις δύναται ἁμαρτάνειν. τὸ γὰρ κακὸν ἄπειρον, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ἔλεγον, τὸ δὲ ἀγαθὸν ὡρισμένον τι καὶ πεπερασμένον· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ κατορθοῦν, ἁπλοῦν τι ἐστὶ καὶ μονοειδές. ὅθεν καὶ τὸ μὲν ἁμαρτάνειν, ῥᾴδιόν ἐστιν, ὥσπερ τοξότῃ τὸ ἀποτυγχάνειν τοῦ σκοποῦ· τὸ δὲ κατορθοῦν, χαλεπόν, ὥσπερ τὸ βάλλειν κατὰ σκοπόν. φαίνεται ἄρα καὶ διὰ τοῦτο, τὴν μὲν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν τῆς κακίας εἶναι (ἀόριστα γὰρ ἑκάτερον) τὴν μεσότητα δὲ τῆς ἀρετῆς, ὡρισμένην καὶ μίαν οὖσαν.

Ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἁπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοί.

Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένη λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειε.

Μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολήν, τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν. τῷ μὲν γὰρ ὑπερβάλλειν, τῆς δὲ ἐλλείπειν· διὰ τὸ τὴν μὲν τῶν κακιῶν ὑπερβάλ-

quæ medium semper respicit.

Rursus aberrare multis modis contingit: diversa enim ratione peccat aliquis. Etenim malum, vt Pythagorici dicebant, infinitum est: bonum vero definitum ac terminatum. Ideoque id quod rectum est consequi, res est simplex ac vniformis. Quare etiam facile est peccare, sicut sagittario aberrare à scopo: id vero quod rectũ est, consequi, difficile est: sicut scopum tangere. Apparet ergo ex hoc quoque, vtrumque, cum excessum tum defectum, esse vitij (vtrumque enim indefinitum est) mediocritatem vero virtutis esse, quæ definita est & vnica. Etenim

Simpliciterque boni sunt, varieque mali.

Est ergo virtus prælectionis habitus, qui in mediocritate consistit ad nos relata, ratione definita, & quemadmodum prudens definiret.

Et mediocritas quidem duorum vitiorum: quorũ alterum in excessu, alterũ est in defectu. Alterũ enim superat, ab altero autẽ superatur. Quia alterum vitiorum superat id quod rectum

4. Ἔτι τὸ μὲν ἁμαρτάνειν πολλαχῶς ἐστι.

5. Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετή.

6. Μεσότης δὲ δύο κακιῶν.

rectum est, alterum ab eo superatur: virtus vero id solum quærit quod rectũ est, hoc est medium, solumque hoc eligit. Quare si essentiã quæramus virtutis, erit mediocritas: sin bonum quod in ea est ac rectum, extremitas.

λειν τὸ δέον, τὴν δὲ ὑπερβάλλεσθαι· τὴν δὲ ἀρετὴν τὸ δέον μόνον ζητεῖν, δηλονότι τὸ μέσον, καὶ τοῦτο μόνον αἱρεῖσθαι. ὥστε εἰ μὲν ζητοίημεν αὐτὸ τὸ εἶναι τῆς ἀρετῆς, μεσότης ἐστίν· εἰ δὲ τὸ ἀγαθὸν αὐτῆς καὶ τὸ εὖ, ἀκρότης ἐστί.

CAP. VI.

Non in omni affectu vel actione esse medium: deinde sigillatim, quæ virtus quorum vitiorum sit media.

7. Οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις οὐδὲ πᾶν πάθος.

Sed & illud sciendum est, non omnem actionem neque omnem affectũ, eam quam quærimus, mediocritatem, hoc est, ipsum rectum, admittere. Quædam enim sive excedant sive deficiant, sive in mediocritate quadam sint, semper mala sunt. Sicut in affectibus, impudentia & invidia: in actionibus, adulterium, furtum, homicidium. Hæc enim omnia, non quod mediocritatem excedant propriam, aut ab ea deficiant, mala dicimus; sed ipsa per se sunt talia. Quare nunquam in iis decorum est,

ΚΕΦ. ϛʹ.

Ὅτι οὐκ ἐν παντὶ πάθει ἢ πάσῃ πράξει μεσότης· καὶ κατὰ μέρος περὶ τῆς ἀρετῆς τίνων κακιῶν μέση ἐστί.

Προσήκει δὲ καὶ ἐκεῖνο γινώσκειν, ὅτι οὐ πᾶσα πρᾶξις οὐδὲ πᾶν πάθος, μεσότητα ἐπιδέχεται τὴν ζητουμένην, τὸ δέον δηλονότι. ἔνια γὰρ ὁμοῦ καὶ ὑπερβάλλοντα καὶ ἐλλείποντα καὶ ἐν μεσότητί τινι ὄντα, ἀεὶ πονηρά εἰσιν. οἷον ἐν μὲν πάθεσιν ἀναισχυντία καὶ φθόνος, ἐν δὲ πράξεσι, μοιχεία, κλοπή, ἀνδροφονία. καὶ πάντα ταῦτα οὐ διὰ τὸ ὑπερβάλλειν τὴν ἐν αὐτοῖς μεσότητα, ἢ ἐλλείπειν αὐτοῦ, φαῦλα λέγονται, ἀλλὰ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ πονηρά εἰσιν. οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε τὸ δέον ἐν τοῖς τοιούτοις,

οὐδὲ

οὐδὲ κατορθοῦν ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ ἀεὶ ἁμαρτάνειν. οὐδ' ἐστὶν ἐν αὐτοῖς προσδιορίζειν, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πάθεσι, τὸ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ· οὐ γὰρ προσδιοριστέον, τοὺς τοιχωρύχους πῶς δεῖ κλέπτειν, καὶ πότε, καὶ τίνα, καὶ παρὰ τίνων, ἀλλὰ ἁπλῶς τὸ τοιοῦτον ποιεῖν, ἁμαρτάνειν ἐστίν.

Οὐ τοίνυν ἐστὶν ἐν τοῖς τοιούτοις μεσότης, οὐδὲ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ὥσπερ οὐδὲ ἀδικίας, ἢ δειλίας, ἢ ἀκολασίας. τούτων γὰρ, αἱ μὲν ὑπερβολαί εἰσιν, αἱ δὲ, ἐλλείψεις ἀρετῆς· ὑπερβολῆς δὲ καὶ ἐλλείψεως ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν καὶ μεσότητα ζητεῖν, σφόδρα ἄτοπον.

Ἀλλ' ὥσπερ μεσότητος οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις, καὶ μεσότης, τῆς ἀρετῆς λέγω· ἀλλ' ἔστι τὸ ἄκρον τῆς μεσότητος, ὡς εἰπεῖν· οὕτως οὐδὲ τῶν ὑπερβολῶν καὶ ἐλλείψεων, μεσότης, καὶ ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις γένοιτ' ἄν, ἀλλὰ ἀεὶ καὶ καθ' ὃν ἂν τρόπον πράττονται, ἁμαρτάνονται. καὶ καθόλου εἰπεῖν, οὔτε ὑπερβολῆς, καὶ ἐλλείψεως μεσότης ἐστὶν, οὔτε μεσότητος.

neque recte quiſquam aget in iis, ſed peccabit ſemper. Sed neq. in illis, vt in aliis affectibus, præfinire quiſquam poteſt, quomodo oporteat, & quando. Sicut nemo perfoſſori parietum præfiniet, quomodo furari, aut quando, aut quem, aut à quo oporteat. Quia ſimpliciter tale aliquid agere, peccare eſt.

Quare nec medium in 8. Ὅμοιον οὖν τὸ ἀξιοῦν καὶ περὶ τὸ ἀδικεῖν.
illis, nec exceſſus nec defectus eſt: ſicut nec in iniuſtitia, aut timiditate, aut intemperantia. Hæc enim ipſa partim exceſſus virtutis, partim defectus ſunt. Exceſſus autem aut defectus exceſſum velle & defectum quærere, aut medium, plane abſurdum eſſet.

Quia quemadmodū me- 9. Ὥσπερ δὲ σωφροσύνης.
diocritatis nec exceſſus, nec defectus, nec eſt mediocritas: ipſius, dico, virtutis, quæ quaſi mediocritatis eſt extremitas; ſic neque exceſſuum aut defectuum, mediocritas aut exceſſus eſſe aut defectus poterit. Nam quocunque modo aguntur, peccari in iis eſt neceſſe. Denique vt in vniverſum dicā, neque exceſſus aut defectus eſt mediocritas, nec mediocri-

 tatis

bunt. Sicut ergo illis nunquam recte se habebunt corpora, quamdiu ita curantur: sic neque hi emendabunt animum, quamdiu hoc modo philosophantur.

θεραπευομένων. ὥσπερ τοίνυν ἐκείνοις οὐδέποτε ἕξει τὰ σώματα καλῶς, οὕτω θεραπευομένοις, οὕτως οὐδὲ οὗτοι τὴν ψυχὴν καλλίω ποιήσουσιν οὕτω φιλοσοφοῦντες.

CAP. V.

ΚΕΦ. ε'.

Habitum esse virtutem ac medium.

Ὅτι ἕξις ἐστὶν ἡ ἀρετὴ καὶ μεσότης.

CAP. V. 1. Μετὰ δὲ ταῦτα.

Post hæc restat vt videamus quid sit virtus: tria namque sunt in animo: affectus nimirum, facultates, ac habitus.

Μετὰ δὲ ταῦτα σκεπτέον τί ἐστιν ἡ ἀρετή. τρία γάρ ἐστι τὰ ἐν τῇ ψυχῇ· πάθη, δυνάμεις, ἕξεις·

2. Λέγω δὲ πάθη μέν.

Et affectus quidem sunt, cupiditas, ira, metus, audacia, inuidia, gaudium, amicitia, odium, amor, æmulatio, & misericordia: omnia denique quæ voluptas sequitur aut dolor.

Καὶ πάθη μέν εἰσιν, ἐπιθυμία, ὀργὴ, φόβος, θράσος, φθόνος, χαρὰ, φιλία, μῖσος, πόθος, ζῆλος, ἔλεος· ὅλως οἷς ἕπεται ἡδονὴ ἢ λύπη.

3. Δυνάμεις δὲ καθ' ἅς.

Facultates autem sunt habilitates quædam animæ his accomodæ, quibus idonei vt his afficiamur, esse dicimur, quemadmodum quibus possumus irasci, aut tristari, aut miserari.

Δυνάμεις δὲ, αἱ περὶ ταῦτα ἐπιτηδειότητες τῆς ψυχῆς, καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα· οἷον, καθ' ἃς ἐσμὲν δυνατοὶ ὀργισθῆναι, ἢ λυπηθῆναι, ἢ ἐλεῆσαι.

4. Ἕξεις δὲ καθ' ἃς τὰ πάθη ἔχομεν.

Habitus vero, modi sunt, quibus affectus toleramus: idque vel bene vel male. Quemadmodum, ad irā si vehementer nimium

Ἕξεις δὲ, οἱ τρόποι, καθ' οὓς πάσχομεν τὰ πάθη, δηλονότι τὸ πάσχειν αὐτὰ καλῶς ἢ κακῶς· οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι εἰ μὲν σφοδρῶς καὶ ἀκρίτως ἔχομεν, ἢ τοὐναντίον ἀνει-

ἀνειμένως καὶ μαλακῶς, κακῶς ἔχομεν. εἰ δὲ μέσως, καλῶς· ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα. τούτων δὲ τῶν τριῶν, τί ἐστιν ἡ ἀρετή, πάθος, ἢ δύναμις, ἢ ἕξις;

Πάθος μὲν οὖν οὐκ ἔστιν οὔτε ἡ ἀρετή, οὔτε ἡ κακία. κατὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρετὴν σπουδαῖοι λεγόμεθα, καὶ κατὰ τὴν κακίαν φαῦλοι· κατὰ δὲ τὰ πάθη οὐδαμῶς· οὐδεὶς γὰρ φαῦλος ἢ σπουδαῖος διὰ μόνον τὸ ὀργίζεσθαι· ἡ ἀρετὴ ἄρα, ἢ ἡ κακία, οὐκ ἔστι πάθος. ἔτι, κατὰ μὲν τὰ πάθη οὔτε ἐπαινούμεθα οὔτε ψεγόμεθα, κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς ἢ τὰς κακίας ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. ἔτι ὀργιζόμεθα μὲν καὶ φοβούμεθα ἀπροαιρέτως, καὶ τὰ ἄλλα πάσχομεν ὁμοίως· ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας, οὐχ οὕτως· οὐκ ἄρα εἰσὶ πάθη. ἔτι πρὸς τὰ πάθη οὐ λεγόμεθα διακεῖσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον κατ' αὐτὰ κινεῖσθαι· πρὸς δὲ τὴν ἀρετὴν διακεῖσθαι λεγόμεθα καὶ πρὸς τὴν κακίαν· οὐκ ἄρα εἰσὶ πάθη.

Διὰ τὰ αὐτὰ δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν. οὔτε γὰρ φαῦλοι ἢ ἀγαθοὶ λεγόμεθα τῷ δύνασθαι ὀργισθῆναι

ac impotenter habeamus, aut contra remisse nimium ac molliter, male habere dicimur: sin medio quodam modo, recte. Similiterque ad alia. Iam vero ex his tribus quid est virtus? Affectusne dico, facultas, an habitus?

5. Πάθη μὲν οὐκ εἰσίν.

Et affectus quidem nec virtus est nec vitium. Ex virtute enim boni esse dicimur, ex vitio mali: ex affectibus vero minime. Nemo enim aut bonus dicetur aut malus, quatenus tantum irascitur. quare nec virtus est affectus nec vitium. Præterea, ex affectibus nec laudamur nec vituperamur: ex virtutibus autem & laudamur & vituperamur. Præterea, irascimur sine vlla prælectione & metuimus, cæterosque eodem modo affectus subimus. in virtute vero & vitio, non ita. quare neque affectus sunt. Postremo, ex affectibus non dicimur disponi, sed potius ex iis moveri: ex virtute vero & vitio dicimur disponi. quare neque sunt affectus.

6. Διὰ ταῦτα δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν.

Eisdem vero de causis neque facultates sunt. Neque enim boni dicimur aut mali, quatenus irasci pos-

possumus simpliciter: nec laudamur aut vituperamur. sed nec cum prælectione possumus irasci, sicut in virtute se habet, sed quatenus natura ita comparati sumus. Cum contra neque boni natura simus, nec mali, sicut in superioribus ostendimus.

7. Εἰ οὖν μήτε πάθη εἰσίν.

Quare si neque affectus sunt virtutes, neque facultates, restat vt ad habitus referantur. Quid igitur sit virtus in genere, iam diximus. Est enim habitus.

CAP. VI.

1. Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἕξις.

Iam vero neque hoc sufficit, si habitus dicatur esse, sed amplius addendum est, talem esse aut talem, id est, bonum. Siquidem vitium est habitus malus. Hoc igitur de virtute dicendum est: omnem virtutem tum illud in quo est ipsa instruere beneque affectũ reddere, tum ipsum quoque opus, quod per eam producitur, recte disponere. Sic, exempli gratia, virtus oculi ipsum non modo oculum perficit, sed & opus eius, visum videlicet. virtute enim oculi bene videmus. Eodemque modo virtus equi, ipsum non modo equum instruit bonumque reddit, sed & opus eius, Hac enim

ἁπλῶς, οὔτε ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. ὔτε τῷ προαιρεῖσθαι δυνάμεθα ὀργισθῆναι, καθάπερ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἔχει, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ πεφυκέναι. ἀγαθοὶ γὰρ ἢ κακοὶ οὐ γινόμεθα φύσει, καθὼς ἐν τοῖς προειρημένοις ἐδείχθη.

Εἰ οὖν μήτε πάθη αἱ ἀρεταὶ, μήτε δυνάμεις, λείπεται τῶν ἕξεων αὐτὰς εἶναι· τί μὲν οὖν ἐστιν ἀρετὴ τῷ γένει εἴρηται· ἔστι γὰρ ἕξις.

Δεῖ δὲ μὴ μόνον ἕξιν αὐτὴν εἶναι λέγειν, ἀλλὰ προστιθέναι τὸ τοιάδε τις, τοῦτ᾽ ἔστιν ἀγαθή· ἡ γὰρ κακία ἕξις ἐστὶ πονηρά. ῥητέον οὖν περὶ τῆς ἀρετῆς ἐκεῖνο, ὅτι πᾶσα ἀρετὴ αὐτό τε κοσμεῖ τὸ ἔχον τὴν ἀρετὴν, καὶ καλῶς ἔχειν ποιεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ δι᾽ αὐτῆς ἐνεργούμενον εὐδιατίθησιν. οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ καὶ αὐτὸν τὸν ὀφθαλμὸν τελειοῖ, καὶ ποιεῖ ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, δηλονότι τὸ ὁρᾷν· τῇ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετῇ, εὖ ὁρῶμεν. ὁμοίως καὶ ἡ τοῦ ἵππου ἀρετὴ αὐτόν τε τὸν ἵππον κοσμεῖ καὶ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· καὶ γὰρ τῇ ἰδιαύτῃ

ἀρετῇ

ἀρετὴ δύναται ἐνεγκεῖν καλῶς ἐπιβάτην, καὶ δραμεῖν, καὶ μεῖναι τοὺς πολεμίους. ἐπεὶ δὲ οὕτως ἐπὶ πάντων ἔχει, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ ὁμοίως ἂν ἔχοι, καὶ εἴη ἂν ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετή, ἕξις, ἀφ' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἀγαθὸς γίνεται, καὶ ἀφ' ἧς τὸ ἀνθρώπινον ἔργον εὖ καὶ καλῶς ἀποτελέσει. πῶς δὲ ἔσται ἡμῖν ἡ τοιαύτη ἕξις; εἴρηται μὲν καὶ πρὸ ὀλίγου. ἐλέγομεν γὰρ τῆς μεσότητος ἀεὶ στοχάζεσθαι τῶν ἐπὶ τὰ πάθη κινήσεων, καὶ ἑαυτὸν ἐθίζειν ἐν τοῖς τοιούτοις τὸν ἐν ἀρετῇ ζῆν προαιρούμενον. ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν λεχθησομένων ἔσται φανερόν, ἐὰν θεωρήσωμεν, ποῖά τις ἐστὶν ἡ φύσις τῆς ἀρετῆς. σκοπῶμεν δὲ οὕτως.

Ἐν παντὶ συνεχεῖ, οἷον γραμμῇ, ἐπιφανείᾳ, σώματι, ἢ λόγῳ, ἢ χρόνῳ, καὶ ὅλως ἐν παντὶ δυναμένῳ διαιρεθῆναι, λαβεῖν ἐστὶ τὸ μὲν πλεῖον, τὸ δὲ ἔλαττον, τὸ δὲ ἴσον· οἷον ἐπὶ τοῦ συνεχοῦς, εἰ τὸ μὲν δεκάπηχυ πολύ, τὸ δὲ δίπηχυ ὀλίγον, ἴσον ἔσται τὸ ἓξ ἔχον πήχεις, ὃ καὶ μέσον καλεῖται, ὅτι ᾧ ἐλλείπεται τοῦ δεκαπήχεος, ὑπερέχει τοῦ διπήχεος. ὁμοίως δὲ καὶ

virtute & sessorē recte potest ferre & currere, & hostes excipere. Cū autē ita habeat in omnibus, etiam humana virtus ita se habebit: quæ nihil est aliud, quā habitus à quo bonus efficitur homo, & à quo humanū opus recte ac vt oportet efficiet. Quomodo autē talē cōparabimus nobis habitū? Iam quidē paulo ante id diximus. Eū namq. qui cū virtute velit vivere, operam daturū semper, dicebamus, vt ad medium perveniat eorū, qui ad affectus nos impellunt motuum: iisq. insuescere. Sed & idē ex sequentibus patebit: si nimirū videamus qualis sit virtutis natura. Id autē videamus hoc modo.

In omni re continua, qualis est linea, superficies, corpus, oratio, & tempus, aut quodcunque denique dividi potest, aliud plus, aliud minus, aliud æquale sumi potest. Vt exempli gratia, in re continua: si quod decem cubitorū est, multum est, quod duorum est, parū, æquale erit quod sex cubitorum est. Quod & mediū vocatur, quia quo deficit ab eo quod decem est cubitorum: excedit id quod duorum est cubitorum. Eodemque modo

2. Ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ.

in quantitate diſcreta. Si enim multum eſt viginti, parum vero decem, æquale erit, quindecim. quia quo deficit ab eo quod maius eſt, eo excedit hoc quod minus eſt. Eiuſmodi autem æquale, medium vocatur. ipſe autẽ ordo, arithmetica eſt proportio. Et in diſcreta quidem quantitate, non neceſſe eſt ubique ſervare hanc proportionem, (nec enim in infinitum dividendum eſt) in continua vero ubique poteſt, cum in infinitum poſſit dividi. Hoc vero medium, non ſimiliter ſemper iudicamus: ſed interdum rei reſpectu, interdum vero noſtri. Et rei quidem reſpectu, medium duodecim eſt ſex, quæ æqualiter & excedunt & deficiunt. Ab ipſis quippe rebus differentia ſumitur. Reſpectu vero noſtri, cum à nobis medium exceſſuſque ac defectus ſumitur. Vt, ſi cui multum ſit decem libras comedere, duas parum, non neceſſe erit ſex libras eſſe medium, ac convenire corpori: fieri enim poteſt vt aut plures ſufficiant, aut pauciores. Reſpectu ergo rei, ſex libræ

ἐπὶ τοῦ διωρισμένου ποσοῦ. εἰ γὰρ τὰ εἴκοσι πολύ, τὰ δὲ δέκα ὀλίγον, ἴσον ἔσται τὰ δέκα πέντε. ὅτι ᾧ ἐλλείπει τοῦ μείζονος, ὑπερέχει τοῦ ἐλάττονος· τὸ δὲ τοιοῦτον ἴσον, μέσον καλεῖται· καὶ ἡ τοιαύτη τάξις, ἀριθμητικὴ ἀναλογία. καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ διωρισμένου ποσοῦ οὐκ ἀνάγκη ἐπὶ παντὸς λαβεῖν τὴν τοιαύτην ἀναλογίαν· οὐ γάρ ἐστιν ἐπ' ἄπειρα διαιρετέον· ἐπὶ δὲ τοῦ συνεχοῦς ἐπὶ παντὸς δυνατόν ἐστιν, ἅτε ἀπειράκις δυναμένου διαιρεθῆναι. τοῦτο δὴ τὸ μέσον οὐχ ὁμοίως ἀεὶ κρίνομεν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ποτὲ δὲ πρὸς ἡμᾶς. καὶ κατ' αὐτὸ μὲν τὸ πρᾶγμα μέσον ἐστὶ, τὰ ἕξ, τοῦ δέκα καὶ δύο, ἴσον ὑπερέχοντα καὶ ἐλλείποντα· ἀπ' αὐτῶν γὰρ τῶν πραγμάτων λαμβάνεται ἡ διαφορά. πρὸς ἡμᾶς δὲ, ὅταν ἀφ' ἡμῶν ἡ μεσότης, καὶ ἡ ὑπερβολή, καὶ ἔλλειψις λαμβάνεται. οἷον εἴ τινι πολὺ τὸ δέκα μνᾶς φαγεῖν, δύο δὲ ὀλίγον, οὐκ ἀνάγκη τὰς ἓξ μνᾶς τὴν μεσότητα φυλάττειν, καὶ προσηκούσας εἶναι τῷ σώματι· δυνατὸν γὰρ ἢ πλείους ἢ ἐλάττους ἀρκεῖν. πρὸς μὲν οὖν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, αἱ ἓξ μναῖ

τὸ

τὸ μέσον καὶ ἴσον ἐστί· πρὸς ἡμᾶς δὲ ἑπτὰ ἴσως, ἢ πέντε, ἤγουν ὅσους τὸ σῶμα προσήκει. αἱ δὲ ἓξ Μίλωνι μὲν, ἅτε ἱκανῶς γεγυμνασμένῳ, ὀλίγη ἔσται τροφὴ, καὶ ὁ ἀλείπτης πλείω παρέξει· τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων, πολύ. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης ἔχει· καὶ ἐπὶ τούτων γὰρ ἀπὸ τῶν γυμναζομένων τὸ ἴσον κρίνομεν· ἔτι δὲ καὶ πᾶς τις ἡστινοσοῦν προϊστάμενος ἐπιστήμης, τὸ μέσον ἀεὶ ζητεῖ, τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγων· μέσον ἐκεῖνο δηλονότι διώκων, ὃ πρὸς ἡμᾶς, οὐ πρὸς τὸ πρᾶγμα, μέσον ἐστί.

Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον πᾶσα ἐπιστήμη τὸ ἴδιον ἔργον καλῶς ἀποτελεῖ. διὰ τοῦτο καὶ εἰώθαμεν λέγειν ἐν τοῖς εὖ ἔχουσι τῶν ἔργων, ὅτι οὔτε ἀφελεῖν ἐστὶν, οὔτε προσθεῖναι, δεικνῦντες ὅτι καὶ τὴν ὑπερβολὴν ὁμοίως καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει, ὡς τῶν μὲν διαφθειρουσῶν τὸ τῶν ἔργων ἀγαθὸν, τῆς δὲ μεσότητος μόνης σωζούσης. ἐπεὶ δὲ ἡ ἀρετὴ πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἐστὶ, καθάπερ καὶ ἡ φύσις, τὸ μέσον ἂν καὶ αὐτὴ σκοποίη. ἀρε-

medium erunt ac æquale: nostri vero, septem aut quinque; quot nimirum corpus requiret. Etenim sex illæ Miloni, vt qui plene exercitatus est, parum alimenti erunt, pluresque ei præbebit alipta. ei vero qui primum exercetur, multum. Similiterque in cursu quoque habet ac lucta. Nam & in his respectu eorum qui exercentur, æquale iudicamus. Sed & quicunque disciplinam tuetur aliquam, medium quærit semper, defectum vero contra fugit ac excessum. Medium dico illud, quod respectu nostri non ipsius rei est medium.

Er hoc quidem modo, omnis scientia opus recte perficit suum. Ideoque de operibus quæ bene se habent, dicere solemus; neque detrahi iis quicquam neque addi posse. quo significamus, à defectu illa similiter & ab excessu abesse. Quia vt illa virtutem operis corrumpunt, ita solum conservat medium. Cum autem accuratior arte omni præstatiorque sit virtus, sicut & natura, medium quoque ipsa spectabit. Virtutem autem

3. Εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ.

dico non διανοητικὴν, (alio enim modo se hæc habet) sed ethicam: in affectibus enim illa & actionibus versatur: quæ maiores nempe & plures quam oportet possunt esse, & pauciores. Ac propterea decorum in iis collocamus, hoc est, æquale. Possumus enim & metuere & audere, concupiscere & odisse, irasci & misereri, voluptate denique affici & dolore, magis quam oportet aut minus: neutrum tamen recte. Omnibus vero his affici cum oportet, & quemadmodum oportet, & in quibus oportet, & erga quos oportet, & cuius causa oportet, medium est & optimum, in quo virtus consistit. Eodemque modo in actionibus habet, quæ ab affectibus producuntur. Nam in illis quoque & excessus & defectus est, & medium. Quoniam in affectibus ergo actionibusque occupatur virtus, id vero quod medium in affectibus actionibusque est, rectum vocatur, & laudari solet, quorũ vtrumque virtuti convenit, apparet nec excessum nec defectum, sed mediocritatem esse virtutem,

δὲ λέγω οὐ τὴν διανοητικὴν, ἄλλως γὰρ τὸ κατ' αὐτὴν ἔχει, ἀλλὰ τὴν ἠθικήν· αὕτη γάρ ἐστι περὶ πάθη καὶ πράξεις, ἃ καὶ πλείω καὶ μείζω τοῦ δέοντος καὶ ἐλάττω δυνατὸν εἶναι. καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ δέον ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, δηλονότι τὸ ἴσον. καὶ γάρ ἐστι καὶ φοβηθῆναι, καὶ θαῤῥῆσαι, καὶ ἐπιθυμῆσαι, καὶ μισῆσαι, καὶ ὀργισθῆναι, καὶ ἐλεῆσαι, καὶ ὅλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἀμφότερα οὐ καλῶς. τὸ δὲ παθεῖν ταῦτα πάντα ὅτε δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ πρὸς οὓς δεῖ, καὶ οὗ ἕνεκα δεῖ, μέσον ἐστὶ καὶ ἄριστον, ἐν ᾧ ἡ ἀρετὴ γίνεται. ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ περὶ τὰς ἀποτελουμένας ὑπὸ τῶν παθῶν πράξεις. ἔστι γὰρ καὶ ἐν αὐταῖς ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις, καὶ μεσότης. ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις καταγίνεται, τῶν δὲ παθῶν καὶ τῶν πράξεων τὸ μέσον ἀεὶ καὶ κατόρθωμα ὀνομάζεται καὶ ἐπαινεῖται, ἅπερ ἄμφω προσήκει τῇ ἀρετῇ, φανερὸν ὅτι οὔτε ὑπερβολὴ οὔτε ἔλλειψις, ἀλλὰ μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετή.

τὸ

τὸ μέσον ἀεὶ σκοποῦσα.

Ἔτι τὸ μὲν ἁμαρτάνειν πολυειδές ἐστιν, ὡς εἰπεῖν· πολλαχῶς γάρ τις δύναται ἁμαρτάνειν. τὸ γὰρ κακὸν ἄπειρον, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ἔλεγον, τὸ δὲ ἀγαθὸν ὡρισμένον τι καὶ πεπερασμένον· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ κατορθοῦν, ἁπλοῦν τι δεῖ καὶ μονοειδές. ὅθεν καὶ τὸ μὲν ἁμαρτάνειν, ῥᾴδιόν ἐστιν, ὥσπερ τοξότῃ τὸ ἀποτυγχάνειν τοῦ σκοποῦ· τὸ δὲ κατορθοῦν, χαλεπὸν, ὥσπερ τὸ βάλλειν κατὰ σκοπόν. φαίνεται ἄρα καὶ διὰ τοῦτο, τὴν μὲν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν τῆς κακίας εἶναι (ἀόριστα γὰρ ἑκάτερον) τὴν μεσότητα δὲ τῆς ἀρετῆς, ὡρισμένην καὶ μίαν οὖσαν.

Ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἁπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοί.

ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένῃ λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειε.

Μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν, τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν. τῷ μὲν γὰρ ὑπερβάλλειν, τῆς δὲ ἐλλείπειν· διὰ τὸ τὴν μὲν τῶν κακιῶν ὑπερβάλ-

quæ medium ſemper reſpicit.

Rurſus aberrare multis modis contingit: diverſa enim ratione peccat aliquis. Etenim malum, vt Pythagorici dicebant, infinitum eſt: bonum vero definitum ac terminatum. Ideoque id quod rectum eſt conſequi, res eſt ſimplex ac vniformis. Quare etiam facile eſt peccare, ſicut ſagittario aberrare à ſcopo: id vero quod rectũ eſt, conſequi, difficile eſt: ſicut ſcopum tangere. Apparet ergo ex hoc quoque, vtrumque, cum exceſſum tum defectum, eſſe vitij (vtrumque enim indefinitum eſt) mediocritatem vero virtutis eſſe, quæ definita eſt & vnica. Etenim — 4. Ἔτι τὸ μὲν ἁμαρτάνειν πολλαχῶς ἐστι.

Simpliciterque boni ſunt, varieque mali.

Eſt ergo virtus prælectionis habitus, qui in mediocritate conſiſtit ad nos relata, ratione definita, & quemadmodum prudens definiret. — 5. Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετή.

Et mediocritas quidem duorum vitiorum: quorũ alterum in exceſſu, alterũ eſt in defectu. Alterũ enim ſuperat, ab altero autẽ ſuperatur. Quia alterum vitiorum ſuperat id quod — 6. Μεσότης δὲ δύο κακιῶν.

 rectum

rectum est, alterum ab eo superatur: virtus vero id solum quærit quod rectũ est, hoc est medium, solumque hoc eligit. Quare si essentiã quæramus virtutis, erit mediocritas: sin bonum quod in ea est ac rectum, extremitas.

Cap. VI.

Non in omni affectu vel actione esse medium: deinde sigillatim, quæ virtus quorum vitiorum sit media.

7. Οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχε) πρᾶξις ὐδὲ πᾶν πάθος.

Sed & illud sciendum est, non omnem actionem neque omnem affectũ, eam quam quærimus, mediocritatem, hoc est, ipsum rectum, admittere. Quædam enim sive excedant sive deficiant, sive in mediocritate quadam sint, semper mala sunt. Sicut in affectibus, impudentia & invidia: in actionibus, adulterium, furtum, homicidium. Hæc enim omnia, non quod mediocritatem excedant propriam, aut ab ea deficiant, mala dicimus; sed ipsa per se sunt talia. Quare nunquam in iis decorum est,

λεῖν τὸ δέον, τὸ δ' ὑπερβάλλεσθαι· τὴν δὲ ἀρετὴν τὸ δέον μόνον ζητεῖν, δηλονότι τὸ μέσον, καὶ τοῦτο μόνον αἱρεῖσθαι. ὥστε εἰ μὲν ζητοίημεν αὐτὸ τὸ εἶναι τῆς ἀρετῆς, μεσότης ἐστίν· εἰ δὲ τὸ ἀγαθὸν αὐτῆς καὶ τὸ εὖ, ἀκρότης ἐστί.

Κεφ. ϛ'.

Ὅτι οὐκ ἐν παντὶ πάθει ἢ πάσῃ πράξει μεσότης· καὶ κατὰ μέρος περὶ τοῦ τίς ἀρετὴ τίνων κακιῶν μέση ἐστί.

Προσήκει δὲ καὶ ἐκεῖνο γινώσκειν, ὅτι οὐ πᾶσα πρᾶξις οὐδὲ πᾶν πάθος, μεσότητα ἐπιδέχεται τὴν ζητουμένην, τὸ δέον δηλονότι. ἔνια γὰρ ὁμοῦ καὶ ὑπερβάλλοντα καὶ ἐλλείποντα καὶ ἐν μεσότητί τινι ὄντα, ἀεὶ πονηρά εἰσιν. οἷον ἐν μὲν πάθεσιν ἀναισχυντία καὶ φθόνος, ἐν δὲ πράξεσι, μοιχεία, κλοπή, ἀνδροφονία. καὶ πάντα ταῦτα οὐ διὰ τὸ ὑπερβάλλειν τὴν ἐν αὐτοῖς μεσότητα, ἢ ἐλλείπειν αὐτῆς, φαῦλα λέγονται, ἀλλὰ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ πονηρά εἰσιν. οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε τὸ δέον ἐν τοῖς τοιούτοις.

ὐδὲ

οὐδὲ κατορθοῦν ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ ἀεὶ ἁμαρτάνειν. οὐδ᾽ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς προδιορίζειν, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πάθεσι, τὸ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ· οὐ γὰρ προδιοριστέον, τοὺς τοιχωρύχους πῶς δεῖ κλέπτειν, καὶ πότε, καὶ τίνα, καὶ παρὰ τίνων, ἀλλὰ ἁπλῶς τὸ τοιοῦτον ποιεῖν, ἁμαρτάνειν ἐστίν.

Οὐ τοίνυν ἐστὶν ἐν τοῖς τοιούτοις μεσότης, οὐδὲ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ὥσπερ οὐδὲ ἀδικίας, ἢ δειλίας, ἢ ἀκολασίας. τούτων γὰρ, αἱ μὲν ὑπερβολαί εἰσιν, αἱ δὲ ἐλλείψεις ἀρετῆς· ὑπερβολῆς δὲ καὶ ἐλλείψεως ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν καὶ μεσότητα ζητεῖν, σφόδρα ἄτοπον.

Ἀλλ᾽ ὥσπερ μεσότητος οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις, καὶ μεσότης, τῆς ἀρετῆς λέγω ἀλλ᾽ ἔστι τὸ ἄκρον τῆς μεσότητος, ὡς εἰπεῖν· οὕτως οὐδὲ τῶν ὑπερβολῶν καὶ ἐλλείψεων, μεσότης, καὶ ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις γένοιτ᾽ ἂν, ἀλλὰ ἀεὶ καὶ καθ᾽ ὃν ἂν τρόπον πράττονται, ἁμαρτάνονται. καὶ καθόλου εἰπεῖν, οὔτε ὑπερβολῆς, καὶ ἐλλείψεως μεσότης ἐστὶν, οὔτε μεσότητος

neque recte quisquam aget in iis, sed peccabit semper. Sed neq. in illis, vt in aliis affectibus, præfinire quisquam potest, quomodo oporteat, & quando. Sicut nemo perfossori parietum præfiniet, quomodo furari, aut quando, aut quem, aut à quo oporteat. Quia simpliciter tale aliquid agere, peccare est.

8. Ὅμοιον οὖν τὸ ἀξιοῦν καὶ περὶ τὸ ἀδικεῖν.

Quare nec medium in illis, nec excessus nec defectus est: sicut nec in iniustitia, aut timiditate, aut intemperantia. Hæc enim ipsa partim excessus virtutis, partim defectus sunt. Excessus autem aut defectus excessum velle & defectum quærere, aut medium, plane absurdum esset.

9. Ὥσπερ δὲ σωφροσύνης.

Quia quemadmodũ mediocritatis nec excessus, nec defectus, nec est mediocritas: ipsius, dico, virtutis, quæ quasi mediocritatis est extremitas; sic neque excessuum aut defectuum, mediocritas aut excessus esse aut defectus poterit. Nam quocunque modo aguntur, peccari in iis est necesse. Denique vt in vniversum dicã, neque excessus aut defectus est mediocritas, nec mediocri-

tatis excessus aut defectus.

Cap. VII. 1. Δεῖ δὲ τοῦτο μὴ μόνον καθόλου λέγεσθαι.

Quanquam neque satis sit mediocritatem esse virtutem, vitium vero extremitatem, in genere ostendere: sed & illud sigillatim addendũ est, quæ virtus, quorum vitiorum sit mediocritas. Etenim eorum, qui de actionibus instituuntur, sermonum, ij qui vniversales sunt, magis sunt communes, pluribusque conveniunt: qui vero particulares sunt veriores contra sunt, quod arcte cũ ipsis actionibus cohærent. quæ semper in particularibus versantur. quibus vera quoque respondet agendi ratio. Hoc ergo de quo quærimus, ex sequenti sumendũ est descriptione. In singulis ergo animi affectibus, exceptis iis qui per se vitiosi sunt, vt jam dictum est, inter excessum & defectum, medium quid virtus est.

2. Περὶ μὲν φόβους καὶ θάρρη.

Et inter metum quidem ac confidentiam (nam & hi animi affectus sunt) media est fortitudo. Extremitates autem, in defectu quidem timiditas, in excessu autem, audacia. Etenim excessus à metu nullum habet nomen, sed tantum ab audacia. Quemadmodum & multa alia

ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις.

Δεῖ δὲ μὴ μόνον καθόλου λέγειν τὴν ἀρετὴν μεσότητα, τὴν δὲ κακίαν τὰ ἄκρα, ἀλλὰ καὶ κατὰ μέρος, τίς ἀρετή, τίνων κακιῶν μεσότης ἐστί. τῶν γὰρ περὶ τὰς πράξεις λόγων οἱ μὲν καθολικοί, κοινότεροι καὶ πλείοσιν ἐφαρμόζουσιν, οἱ δὲ μερικοί, ἀληθινώτεροι· ἅτε διὰ τοῦτο προσεχῶς ταῖς πράξεσιν ἐφαρμόζοντες, αἵτινες ἀεὶ ἐν τοῖς μερικοῖς γίνονται· οἷς δὴ μερικοῖς οἱ ἀληθεῖς συμφωνοῦσι λόγοι. ληψόμεθα δὲ τὰ ζητούμενα ἐκ τῆς ἐπιτηδείσης διαγραφῆς. ἐν ἑκάστῳ μὲν οὖν τῆς ψυχῆς πάθει, πλὴν τῶν καθ' αὑτὰ πονηρῶν, καθὼς εἴρηται, ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεταξύ ἐστιν ἡ ἀρετή.

Καὶ ἐν μὲν τῷ φόβῳ καὶ τῷ θάρρει· πάθη γὰρ ταῦτα τῆς ψυχῆς· μέση ἐστὶν ἡ ἀνδρεία. ἄκρα δὲ, ἔλλειψις μὲν, δειλία, ὑπερβολὴ δὲ, θρασύτης. ἀπὸ γὰρ τοῦ φόβου οὐκ ἔστιν ὄνομα τῇ ὑπερβολῇ, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ θάρρους μόνον. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ἀνώ-

νυμα

νυμά ἐστιν· ἐπεὶ καὶ τῇ ἐλλείψει οὐκ ἔστιν ἀπὸ τοῦ θάῤῥους ὄνομα ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ φόβου μόνον· δειλία γάρ. ὥστε τῶν ἄκρων, τὸ ἕτερον μὲν ἀπὸ τοῦ φόβου, θάτερον δὲ ἀπὸ τοῦ θάῤῥους ὀνομάζεσθαι.

Καὶ ἐν ταῖς ἡδοναῖς δὲ καὶ ταῖς λύπαις αἱ ἀκρότητες καὶ μεσότητες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνώνυμοί εἰσι, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς λύπαις· περὶ δὲ τὰς ἐν σώματι ἡδονὰς, μεσότης μὲν, σωφροσύνη, ὑπερβολ[illegible] ἀκολασία, ἔλλειψις δ[illegible] οἱ πάντῃ τῶν ἡδονῶν ἀ[illegible]χόμενοι ὀλίγοι εἰσὶ, διὰ τοῦτο, ἀνώνυμός ἐστι· καλείσθω δὲ, ἀναισθησία.

Ἐν δὲ τῷ πάθει, ὃ πάσχομεν ἐν τῷ διδόναι καὶ λαμβάνειν χρήματα, μεσότης μὲν, ἐλευθεριότης, ἄκρα δὲ, ὑπερβολὴ μὲν, ἀσωτεία, ἔλλειψις δὲ, ἀνελευθερία. συμβαίνει δὲ καὶ τὸ ἀνάπαλιν· τὴν μὲν ἀσωτείαν, ἔλλειψιν εἶναι, τὴν δὲ ἀνελευθερίαν, ὑπερβολήν. ἐν μὲν γὰρ τῷ διδόναι χρήματα, ἡ μὲν ἀσωτεία ὑπερβολή ἐστιν, ἔλλειψις δὲ ἡ ἀνελευθερία. ἐν δὲ τῷ λαμβάνειν, ἡ μὲν ἀνελευθερία ὑπερβολή ἐστιν.

sunt sine nomine. Sicut nec defectus ab audacia nomen, sed a metu tantum habet: est enim timiditas. Ita vt extremitatum altera quidem à metu, altera vero ab audacia dicatur.

Eodemque modo in voluptatibus quoque ac doloribus, extremitates vt plurimum ac media sunt sine nomine, maximeque in doloribus. Porro in voluptatibus corporis, mediocritas quidē temperantia est, excessus vero intemperantia, defectus vero, quia paucissimi, qui ab omnibus abstineant voluptatibus reperiantur, sine nomine est. Dicatur tamen stupor interim.

3. Περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας.

Cæterum in affectu, quo afficimur, cum aut damus pecunias, aut accipimus, medium est liberalitas: extremitates vero, in excessu quidem profusio, in defectu autem illiberalitas. Sed & contra evenit, vt defectus sit profusio, excessus vero illiberalitas. In dandis enim pecuniis, excessus, profusio: defectus vero est illiberalitas. In accipiendo autē, illiberalitas excessus, profusio vero defectus

4. Περὶ δόσιν χρημάτων.

est. Et nunc quidem summatim de iis pinguique quasi Minerva loquamur, quod in præsentia sufficiet. Postea vero accuratius de iis agemus.

5. Περὶ δὲ τὰ χρήματα. Est præterea & alia in accipiendis opibus dandisque mediocritas & extrema, Et mediocritas ea quidem est magnificentia (hoc enim à liberalitate differt, quod altera magna quædam impendit, altera vero parva) excessus vero, elegantiæ imperitia, & inepta sumptuum collocatio: defectus vero, indecora parcimonia. Nam & hæ à liberalitatis abeũt extremis. Differentiæ vero postea dicentur.

6. Περὶ δὲ τιμῆς. In honoris vero & ignominiæ affectu, mediocritas quidẽ magnanimitas, excessus autem est quam vocant inflatio, defectus autem, animi pusillitas.

7. Ὡς δὲ ἐλέγομεν ἔχειν πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν. Quemadmodum autem differre dicebamus eos qui in pecuniis versabantur habitus, liberalitatem dico & magnificentiam, quod altera in parvis, altera vero in magnis occupetur, ita & in honore diversus quidam à magnanimitate est

ἡ δὲ ἀσωτεία ἔλλειψις. νῦν μὲν οὖν κεφαλαιωδῶς περὶ αὐτῶν λέγωμεν καὶ ὡς ἐν τύπῳ, ἀρκούμενοι αὐτῷ τούτῳ. μετὰ δὲ ταῦτα, ἀκριβέστερον ἐροῦμεν περὶ αὐτῶν.

Εἰσὶ δὲ περὶ τὴν δόσιν καὶ τὴν λῆψιν τῶν χρημάτων καὶ ἄλλη μεσότης καὶ ἄκρα. καὶ ἔστιν ἄλλη μεσότης μὲν, μεγαλοπρέπεια· διαφέρει γὰρ τῆς ἐλευθεριότητος, ὅτι ἡ μὲν μεγάλα τινὰ περιέ[illegible] δὲ μικρά. ὑπερβολὴ [illegible]οκαλία, καὶ βαναυσία· ἔλλειψις, μικροπρέπεια· καὶ αὗται γὰρ διαφέρουσι τῶν τῆς ἐλευθεριότητος ἄκρων. αἱ δὲ διαφοραὶ, μετὰ ταῦτα ῥηθήσονται.

Ἐν δὲ τῷ περὶ τὴν τιμὴν καὶ ἀτιμίαν πάθει, μεσότης μὲν, μεγαλοψυχία· ὑπερβολὴ δὲ, χαυνότης τις λεγομένη· ἔλλειψις δὲ, μικροψυχία.

Ὡς δὲ ἐλέγομεν διαφέρειν τὰς περὶ τὰ χρήματα διαθέσεις, τὴν ἐλευθεριότητα δηλαδὴ, καὶ μεγαλοπρέπειαν, τῷ τὴν μὲν ἐλευθεριότητα περὶ μικρὰ εἶναι, περὶ μεγάλα δὲ τὴν μεγαλοπρέπειαν· οὕτω καὶ περὶ τὴν τιμήν ἐστί τις διάθεσις διαφέρουσα

σα τῆς μεγαλοψυχίας τῷ τὴν μὲν περὶ μικρὰ εἶναι, τὴν δὲ μεγαλοψυχίαν, περὶ μεγάλα. ἔστι γὰρ ὀρέγεσθαι πλέον ἢ προσήκει, καὶ ἧττον τοῦ δέοντος· λέγεται γὰρ ὁ μὲν ὑπερβάλλων ταῖς ὀρέξεσι, φιλότιμος, καὶ ἡ διάθεσις, φιλοτιμία· ὁ δὲ ἐλλείπων, ἀφιλότιμος· ἡ δὲ διάθεσις, ἀνώνυμος· ἡ δὲ μεσότης, καὶ αὐτὴ ἀνώνυμος, ἥ τις διαφέρει τῆς μεγαλοψυχίας, τῇ εἰρημένῃ διαφορᾷ. καὶ διότι ἀνώνυμος ὁ μέσος, ἀπὸ τῶν ἄκρων ὀνομάζεται, διότι καὶ ἀμφοτέρων μετέχει, καί ποτε μὲν φιλότιμον αὐτὸν καλοῦμεν, ποτὲ δὲ ἀφιλότιμον· καὶ ποτὲ μὲν ἐπαινοῦμεν τὸν φιλότιμον, ποτὲ δὲ τὸν ἀφιλότιμον. τίνος δὲ χάριν τοῦτο ποιοῦμεν, ἐν τοῖς ἑξῆς ῥηθήσεται· νῦν δὲ περὶ τῶν λοιπῶν παθῶν λέγωμεν, ζητοῦντες ἐν ἑκάστῳ τὴν μεσότητα καὶ τὰ ἄκρα.

Ἔστι τοίνυν ἐν τῇ ὀργῇ μεσότης μὲν πρᾳότης· ὁ γὰρ μέσος πρᾷος λέγεται· τὰ δὲ ἄκρα, ἀνώνυμα. καλείσθω δὲ, ἡ μὲν ὑπερβολὴ ὀργιλότης, καὶ ὀργίλος ὁ ὑπερβάλλων,

habitus: quod eodem modo alter in parvis, magnanimitas vero in magnis versatur. Nam & ambire honorem quemadmodum oportet, & plus quã oportet, & minus quam decorum est, potest aliquis. Dicitur enim qui in appetendo honore excedit, ambitiosus: ipse vero habitus, ambitio. qui vero deficit, abiectus: cuius habitus caret nomine, sicut & mediocritas, quæ à magnanimitate eo quo diximus abest modo. Quia autem nomine caret is qui medius est, ideo ab extremitatibus nomẽ desumit, quia utriusque est particeps, interdumque ambitiosum eum interdum vero abiectum dicimus. interdumque ambitiosum, interdum vero laudamus abiectum. Quare autem hoc faciamus, postea dicetur. Nunc de reliquis affectibus dicamus, mediumque in singulis ostẽdamus, & extrema.

Est ergo mediocritas in ira quidem mansuetudo (medius enim mansuetus dicitur:) extremitates vero carent nomine. Excessus tamen iracundia dicatur; & qui excedit, iracundus: defe-

8. Ἐπεὶ δὲ καὶ περὶ ὀργήν.

defectus autem lentitudo, & qui deficit lentus.

9, Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς μεσότητες.

Sunt & aliæ quæ aliquid commune inter se habent, aliquid quo differunt, tres mediocritates. Etenim earum actionum quas agimus, vt & sermonum quos loquimur in communi vita, alia ad veritatē agimus & loquimur, alia ad voluptatem. Iam quæ ad voluptatem, partim & dicuntur ioci causa & aguntur, partim reliquæ quam in vita sequimur, voluptatis causa. Ita vt tres esse mediocritates sit necesse. Ac eorum quidem quæ ad veritatem vel dicuntur vel aguntur, mediocritas quoque dicitur veritas. Eorum vero quæ ad voluptatem, ea quæ in ioco versatur, festivitas, quæ ad reliquam vero voluptatem, amicitia. Hoc autem inter se commune habent, quod omnes in dictorum factorumque communicatione versentur. Differunt autē, quod non in iisdem, sicut dictum est, versentur. Extremitates vero eorum sunt sine nomine, Nos tamen vel perspicuitatis causa, vtque eo facilius quæ traduntur assequi possint studiosi, quædam

ἡ δὲ ἔλλειψις ἀοργησία, καὶ ὁ ἐλλείπων ἀόργητος.

Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς μεσότητες, αἳ κατά τι μὲν κοινωνοῦσιν, ἔχουσι δὲ καὶ διαφοράν. τῶν γὰρ πράξεων καὶ λόγων, ἃ λέγομεν καὶ πράττομεν ἐν τῇ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους κοινωνίᾳ, τὰ μὲν πρὸς ἀλήθειαν λέγομεν καὶ πράττομεν, τὰ δὲ πρὸς ἡδονήν. καὶ τῶν πρὸς ἡδονὴν, τὰ μὲν παιδιᾶς λέγονται καὶ πράττονται χάριν· τὰ δὲ ἕνεκα τῆς λοιπῆς τῆς ἐν τῷ βίῳ ἡδονῆς. ὥστε τρεῖς εἶναι τὰς μεσότητας ἐξ ἀνάγκης. καὶ τῶν μὲν πρὸς ἀλήθειαν λεγομένων ἢ πραττομένων, ἡ μεσότης καὶ ἀλήθεια ὀνομάζεται· τῶν δὲ πρὸς ἡδονὴν, ἡ μὲν περὶ τὴν παιδιὰν, εὐτραπελία, ἡ δὲ περὶ τὴν λοιπὴν ἡδονὴν, φιλία. κοινωνοῦσι μὲν οὖν ἀλλήλαις, ὅτι πᾶσαι εἰσὶ περὶ λόγων καὶ πράξεων κοινωνίαν· διαφέρουσι δὲ, ὅτι οὐ περὶ τὰ αὐτὰ, καθὼς εἴρηται, τὰ δὲ ἄκρα αὐτῶν, ἀνώνυμα· ὀνοματοποιήσομεν δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς σαφηνείας ἕνεκα, καὶ τοῦ ῥαδίως τῷ λόγῳ παρακολουθεῖν τοὺς ἀκροωμένους. κα-

λεῖσθαι

λείσθω δὲ τὰ ἄκρα τῆς ἀληθείας, ἡ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον προσποίησις, ἀλαζονεία, καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν, ἀλαζών· ἡ δὲ ἐπὶ τὸ ἔλαττον, εἰρωνεία, καὶ εἴρων. τῆς δὲ εὐτραπελίας, ἡ μὲν ὑπερβολὴ, βωμολοχία, καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν βωμολόχος· ἡ δὲ ἐπὶ τὸ ἔλαττον, ἀγροικία, καὶ ὁ ἔχων, ἄγροικος. τῆς δὲ φιλίας, ὁ μὲν ὑπερβάλλων καὶ οὐδενὸς ἕνεκα, ἄρεσκος καλείσθω· εἰ δὲ ἕνεκα τῆς αὐτοῦ ὠφελείας, κόλαξ· ὁ δὲ ἐλλείπων καὶ ἄχαρις ἐν πᾶσι, δύσερίς τις καὶ δύσκολος.

Οὐ μόνον δὲ ἐν τοῖς πάθεσιν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη, μεσότητές εἰσι, καθάπερ ἐπὶ τῆς αἰδοῦς φαίνεται· καὶ γὰρ ἡ αἰδὼς, ἀρετὴ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπεὶ οὐκ ἔστι πάθους μεσότης, ἀλλὰ τῶν περὶ τὸ πάθος. τῶν ἐπαινουμένων δὲ ἐστιν· ὁ γὰρ αἰδήμων ἐπαινεῖται, καὶ παρ' ἑκάτερα, καὶ ὑπερβολὴν ἔχει καὶ ἔλλειψιν· καὶ αὐτὴ μεσότης ἐστί. καὶ ὁ μὲν ὑπερβάλλων αἰδοῖ, καταπλὴξ κα-

iis imponere conabimur. Dicamus ergo extremitates veri, alteram quidem quæ simulatione quadam rem auget, arrogantiam, & qui ea est præditus, arrogantem: quæ vero minuit, dissimulationem, & qui ea est præditus, dissimulatorem. Iam excessus in festivitate, scurrilitas, & cui adest hoc vitium, scurra: defectus vero rusticitas, & cui adest hoc vitium, rusticus vocatur. In amicitia autem, qui excedit modum, sine causa quidem, blandus dicitur: qui vero commodi sui causa, adulator. Qui contra deficit, atque in omnibus est iniucũdus, difficilis ac morosus.

Non solum autem in affectibus ipsis, sed & in iis qui circa eos sunt, mediocritates invenies, quemadmodum in verecundia apparet. Verecundia enim virtus non est, si quidem neque affectus, sed eorum quæ circa affectũ sunt, est mediocritas. Est interim in iis quæ laudantur. Laudatur enim verecundus, si quidem vtrinque & excessum habet & defectum: ipsa enim est mediocritas. Et qui verecundia excedit modum, attonitus, qui vero deficit, aut quem 10. Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς πάθεσι,

nihil omnino pudet, impudens, medius autem verecundus vocatur.

11. Νέμεσις δὲ μεσότης φθόνου.

Sed & in dolore est mediocritas, vt cum quis moleste fert aliquem præter meritum felicem esse, quæ indignatio dicitur. Quod quidem non minus & excessum vtrinque & defectum habet. Et excessum quidem, cum ex omnium felicitate aliquis dolorem capit. Atque hoc vitium invidia dicitur, & qui eo laborat, invidus. Defectus autem, cum non tantum non dolet aliquis sed etiam gaudet, quoties aliquẽ præter meritum suum infelicem videt Et talis quidem malevolus dicitur: habitus autem malevolentia. Cum autem mediocritas indignatio dicatur, qui præditus est ea, indignabundus dicitur. Cæterum cum de mediocritate, tum vero de extremitatibus, posthac accuratius agemus.

12. Περὶ δὲ δικαιοσύνης.

Sicut & de iustitia, quæ cum duplex sit, pluraque dicenda sint de ea, nunc quidem agendi de ea tempus non est: verum in sequentibus & dividemus eam, & de vtraque agemus. Vt appareat, quomodo

καλεῖται· ὁ δὲ ἐλλείπων, ἢ ὁ μηδὲ ὅλως αἰδούμενος, ἀναίσχυντος, ὁ δὲ μέσος, αἰδήμων.

Ἔστι δὲ καὶ ἐν τῇ λύπῃ μεσότης, ὅτε λυπεῖται ἐπὶ τοῖς παρὰ τὴν ἀξίαν εὐτυχοῦσιν, ἥ τις νέμεσις καλεῖται. καὶ ὑπερβολὴ δέ ἐστι παρ' ἑκάτερα καὶ ἔλλειψις. ὑπερβολὴ μὲν, ὅταν τις ἐπὶ πᾶσι τοῖς εὐτυχοῦσι λυπῆται· καὶ ἡ τοιαύτη κακία, φθόνος καλεῖται, καὶ ὁ ἔχων, φθονερός. ἔλλειψις δὲ, ὅταν τις οὐ μόνον οὐ λυπεῖται, ἀλλὰ καὶ χαίρει ἐπὶ τοῖς παρὰ τὴν ἀξίαν κακῶς πράττουσι· καὶ ὁ τοιοῦτος, ἐπιχαιρέκακος καλεῖται, καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπιχαιρεκακία· τῆς δὲ μεσότητος νεμέσεως καλουμένης, ὁ ἔχων, νεμεσητικὸς λέγεται. ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς μεσότητος καὶ τῶν ἄκρων, καὶ μετὰ ταῦτα ἀκριβέστερον ἐροῦμεν.

Καὶ περὶ τῆς δικαιοσύνης δὲ, ἐπεὶ διπλῆ τίς ἐστι, καὶ δεῖ αὐτῇ μακροτέρων λόγων, νῦν μὲν οὐκ εὔκαιρον λέγειν· ἐν δὲ τοῖς ἑξῆς διελόντες περὶ ἑκατέρας διαληψόμεθα, πῶς μεσότητές εἰσι, καὶ τίνων.

τίνων. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ μὲν λογικῶν ἀρετῶν.

ΚΕΦ. ζ.

Περὶ τῆς ἐναντιότητος τῶν παρ' ἑκάτερον τῆς ἀρετῆς κακιῶν, ἥν τε πρὸς ἀλλήλας ἔχουσι καὶ πρὸς τὴν ἀρετήν·

Νῦν δὲ ἐροῦμεν περὶ τῆς ἐναντιότητος τῶν ἄκρων πρὸς ἄλληλα, καὶ πρὸς τὴν μεσότητα. τριῶν γὰρ διαθέσεων οὐσῶν, μιᾶς μὲν ἀρετῆς, ἥ τις μεσότης ἐστὶ, δύο δὲ κακιῶν, τῆς μὲν ὑπερβαλλούσης, τῆς δὲ ἐλλειπούσης, ἐν πάσαις ἐστί τις ἀντίθεσις. καὶ αἱ μὲν ἄκραι ἐναντίως ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας· ἡ δὲ μέση πρὸς ἑκατέραν τῶν ἄκρων. ὥσπερ γὰρ τὸ ἴσον καὶ πρὸς τὸ μεῖζον ἀντικείμενόν ἐστι, καὶ πρὸς τὸ ἔλαττον· τοῦ μὲν γὰρ μείζονος ἔλαττόν ἐστι, τοῦ δὲ ἐλάττονος μεῖζον· οὕτως αἱ μέσαι ἕξεις, πρὸς μὲν τὰς ἐλλείψεις ὑπερβολαί εἰσι, πρὸς δὲ τὰς ὑπερβολὰς, ἐλλείψεις· ὃ καὶ ἐν πάθεσι καὶ ἐν πράξεσιν ὁμοίως ἔχει. ἐν πάθεσι μὲν, ἀν-

mediocritates sint, & quorum. Eodemque modo de virtutibus rationis.

CAP. VII.

De contrarietate vitiorum quæ utrinque virtutem ambiunt, tum quam inter se tum quam ad virtutem habent.

Nunc de contrarietate extremorum, tum quam inter se tum quam ad mediocritatem habent, agamus. Cum ergo habitus sint tres, vnus quidem ipsa virtus, quam mediocritatem dicimus, duo vero vitiorum, quorum alterum excedit, alterum deficit, in omnibus quædam est oppositio. Ac primum extrema inter se pugnant. Medium vero cum extremitate vtraque. Nam vt hoc quod æquale est, maiori opponitur & minori (siquidem maiore minus est, minore autem maius) ita medij quoque habitus, ad defectus quidem sunt excessus, ad excessus autem sunt defectus. Quod quidem cum in affectibus, tum in actionibus eodem modo se habet. In affecti-bus

1. Τριῶν δὲ διαθέσεων οὐσῶν.

bus enim fortitudo est mediocritas, in actionibus autem, ea quæ secundum fortitudinem est actio. Ideoque fortis respectu quidem timidi, audax videtur, respectu autẽ audacis, timidus. Eodẽque modo & temperans, respectu quidem stupidi, intemperans est, respectu vero intemperantis, stupidus. Sic & liberalis respectu illiberalis est prodigus, respectu autem prodigi, est illiberalis. Vterque denique extremorum alterius nomine mediocritatem indigetat. itaque & audax fortem, timidum: timidus audacem vocat. Atque ita in reliquis.

2. Οὕτω δ' ἀντικειμένων ἀλλήλοις τούτων.

Hoc autem modo extrema cum & inter se sint opposita, & opposita sint medio, maior illorum inter se est contrarietas. Longius enim absunt à se mutuo, quam à medio. Sicut id quod magnum & quod parvum est, longius à se absunt mutuo, quam à medio, ab æqualitate dico. Aliqua enim medii similitudo est in vtroque extremo: sicut in audacia fortitudinis, & liberalitatis in prodigalitate. Contra vero nulla in extremi-

δρία μεσότης, ἐν πράξεσι δὲ, ἡ κατὰ τὴν ἀνδρίαν πρᾶξις. καὶ διὰ τούτων ὁ ἀνδρεῖος πρὸς μὲν τὸν δειλὸν θρασὺς φαίνεται, πρὸς δὲ τὸν θρασὺν, δειλός. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων πρὸς μὲν τὸν ἀναίσθητον, ἀκόλαστος, πρὸς δὲ τὸν ἀκόλαστον, ἀναίσθητος. ὁ δὲ ἐλευθέριος, ἄσωτος μὲν, πρὸς τὸν ἀνελεύθερον· πρὸς δὲ τὸν ἄσωτον, ἀνελεύθερος. καὶ ὅλως ἑκάτερος τῶν ἄκρων τῷ ὀνόματι ἑτέρου τὸν μέσον καλεῖ· καὶ ὁ μὲν θρασὺς, τὸν ἀνδρεῖον δειλὸν καλεῖ, ὁ δὲ δειλὸς, θρασύν. καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως.

Οὕτω δὲ τῶν ἄκρων πρὸς τὸ μέσον ἀντικειμένων καὶ πρὸς ἄλληλα, μείζων ἐστὶν αὐτῶν ἡ ἐναντιότης. πορρωτέρω γὰρ ἀλλήλων ἐστὶν ἢ τοῦ μέσου. καθάπερ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν πλέον ἀντίκειται πρὸς ἄλληλα ἢ τὸ μέσον, τὸ ἴσον δηλονότι. καὶ πρὸς μὲν τὸ μέσον, ἐστί τις ὁμοιότης ἐν ἑκατέρῳ τῶν ἄκρων, ὥσπερ τῇ θρασύτητι πρὸς τὴν ἀνδρίαν, καὶ τῇ ἀσωτίᾳ πρὸς τὴν ἐλευθεριότητα. ἐν δὲ τοῖς ἄκροις, οὐδεμία ἐστὶν

ἐστὶν ὁμοιότης, ἀλλὰ πλεῖστον ἀλλήλων διαφέρουσι. τὰ δὲ πλεῖστον ἀλλήλων ἀπέχοντα, ἐναντία ὁρίζονται. ὥστε καὶ μᾶλλον ἐναντία, τὰ μᾶλλον ἀλλήλων ἀπέχοντα.

Τὰ δὲ ἄκρα πλέον ἀντίκειται πρὸς ἄλληλα, ἢ πρὸς τὸ μέσον. οὐκ ἐπίσης δὲ ἀντίκειται ἄκρων ἑκάτερον. ἀλλ' ἐπί τινων μὲν ἡ ἔλλειψις πλέον ἀντίκειται πρὸς τὸ μέσον, ἢ ἡ ὑπερβολή· ἐπί τινων δὲ ἡ ὑπερβολὴ μᾶλλον, ἢ ἡ ἔλλειψις. νεύουσι γὰρ αἱ μεσότητες πρὸς τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων πλέον ἢ πρὸς τὸ ἕτερον, καὶ ὁμοιότεραί εἰσι ποτὲ μὲν ἐλλείψει, ποτὲ δὲ ὑπερβολῇ· οἷον ἡ ἀνδρία μᾶλλον ὁμοιοῦται τῇ θρασύτητι, ἢ τῇ δειλίᾳ. καὶ τοῦτο ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ δειλίᾳ, ἢ τῇ θρασύτητι. ἡ δὲ σωφροσύνη μᾶλλον ὁμοία ἐστὶ τῇ ἀναισθησίᾳ, ἢ τῇ ἀκολασίᾳ. καὶ διὰ τοῦτο ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ ἀκολασίᾳ, ἢ τῇ ἀναισθησίᾳ. ἔστι δὲ οὐ μόνον ἡ πρὸς τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων ὁμοιότης αἰτία τῆς πρὸς τὸ ἕτερον ἐναντιότητος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν τὸ τοιοῦτον συμβαίνει.

tatibus similitudo est, sed plurimũ inter se differunt. Quæ vero plurimum inter se distant, contraria iudicantur. Quare magis quoque contraria, quæ magis à se distant mutuo.

3. Πρὸς δὲ τὸ μέσον ἀντίκειται.

Magis autem inter se distant extremitates, quã à medio. Quanquam sane non æqualiter vtraque distat extremitas. Sed in quibusdam defectus magis opponitur medio, quã excessus: in quibusdam contra excessus magis, quã defectus. Ipsæ namque mediocritates ad alterum magis inclinant extremũ, quam ad alterum: magisque similes nonnunquam defectui, nonnunquã vero sunt excessui. Sic fortitudo magis ad audaciam accedit, quam ad timiditatem, quare etiam magis est contraria timiditati, quam audaciæ. Rursus temperantia magis est stupori similis, quam intemperantiæ: ideoque magis est intemperantiæ contraria, quam stupori. Porro non tantum ea quæ cum altero extremorum est similitudo, eius quæ cum altero extremorũ est contrarietatis causa est: sed sæpe hoc à nobis est. Cum

enim viro bono cum extremitatibus semper sit pugnandum, vt qui ad mediocritatem tendat, ea certe cum qua magis illi luctandum est, magis quoque medio contria est extremitas. Maior autem lucta est cum iis, ad quæ natura magis propendemus, aut quo magis impellimur. Quare quo magis ipsi impellimur, hoc quoque medio magis est contrarium. Sicut ex duabus temperantiæ extremitatibus, magis ad intemperantiam impellimur, quã ad stuporem: quia in voluptates magis inclinamus quam in contrarium. Ac propterea maior cum intemperantia lucta est. Quare hæc quoque magis temperantiæ est contraria, quam stupori. Eodemque modo & in reliquis habet.

ἐπεὶ γὰρ ὁ πόλεμος τῷ σπουδαίῳ πρὸς τὰ ἄκρα γίνεται, τὴν μεσότητα ζητοῦντι, πρὸς ὃ τῶν ἄκρων μείζων ἡ μάχη, ἐκεῖνο ἐναντιώτερον τῷ μέσῳ δοκεῖ· μείζων δὲ ἡ μάχη πρὸς ὃ μᾶλλον πεφύκαμεν, καὶ εἰς ὃ πλέον κινούμεθα. ὥστε εἰς ὃ πλέον αὐτοὶ κινούμεθα, ἐκεῖνό ἐναντιώτερόν ἐστι τῷ μέσῳ. καθάπερ τῶν τῆς σωφροσύνης ἄκρων πλέον εἰς ἀκολασίαν κινούμεθα, ἢ εἰς ἀναισθησίαν· ὅτι πρὸς ἡδονὰς πεφύκαμεν μᾶλλον, ἢ πρὸς τοὐναντίον. καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἀκολασίαν μείζων ὁ πόλεμος· καὶ αὕτη ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ σωφροσύνῃ, ἢ ἡ ἀναισθησία. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἔχει.

CAP. VIII.

Quomodo potissimum ad mediocritatem perveniatur.

ΚΕΦ. η'.

Περὶ τοῦ, πῶς ἂν γένοιτο μάλιστα τῆς μεσότητος τυγχάνειν.

CAP XI. 1. Ὅτι μὲν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθικὴ μεσότης.

AC virtutem quidem moralem, mediocritatem esse duorum vitiorum, quorum alterum in

Ὅτι μὲν οὖν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ μεσότης ἐστὶ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολήν, τῆς δὲ κατὰ ἔλλειψιν,

ψιν, διὰ τὸ τὸ μέσον ἀεὶ ζητεῖν τῶν παθῶν καὶ τῶν πράξεων, ἱκανῶς εἴρηται. τὸ δὲ ἐπίστασθαι λαβεῖν τὸ μέσον καὶ γίνεσθαι σπουδαῖον, ἐργῶδές ἐστιν. ἐν παντὶ γὰρ πράγματι τὸ μέσον εὑρεῖν, δύσκολόν ἐστιν. ὥσπερ τοῦ κύκλου τὸ μέσον, δηλονότι τὸ κέντρον, οὐ πᾶς εὑρεῖν δύναται, ἀλλὰ μόνος ὁ γεωμετρεῖν ἐπιστάμενος. οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν παθῶν καὶ τῶν πράξεων ἔχει. τὸ μὲν γὰρ ὀργισθῆναι, ῥᾴδιον, καὶ τὸ δοῦναι ἀργύριον καὶ δαπανῆσαι· τὸ δὲ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ πρὸς τίνα, καὶ ὅσον καὶ τίνος ἕνεκα, ὅπερ ἐστὶ τὸ μέσον, καὶ τὸ εὖ, καὶ σπάνιον καὶ ἐπαινετὸν, καὶ καλὸν, τοῦτο δὲ οὐ ῥᾴδιον, οὐδὲ τοῦ βουλομένου παντός.

Διὰ τοῦτο προσήκει τὸν βουλόμενον σπουδαῖον γίνεσθαι, καὶ ζητοῦντα τὸ μέσον, πρῶτον φεύγειν πάσῃ δυνάμει τῶν ἄκρων τὸ μᾶλλον ἐναντίον τοῦ μέσου· δηλονότι, πρὸς ὃ μᾶλλον εὐαινετότερός ἐστι τῶν παρ' ἑκάτερα τῆς μεσότητος κακῶν· καθάπερ καὶ ἡ Καλυψὼ παρῄνει· τὸ

excessu alterum est in defectu, quia cum in affectibus tū vero in actionibus semper quærit medium, satis iam dictū est. Medium porro cōsequi posse, bonūque virum evadere, vere operosum est. In omni namque re invenire medium difficile est, sicut videlicet circuli medium, centrum dico, non quilibet invenire potest, sed solus ille qui geometriæ peritus est. Eodem modo & in affectibus se res habet & in actionibus. Facile enim est irasci, & pecuniam aut dare aut expendere. Cæterum vt oportet, aut cum oportet, aut cui oportet, aut quantum oportet, aut cuius gratia oportet, quod & medium & rectū & rarum est, & laudabile ac honestum, hoc vero nec facile est, nec cuiusuis.

Quare oportet eum qui vir bonus esse velit, ac de medio sollicitus est, omni primum studio eam vitare extremitatē, quæ maxime medio est contraria. Hoc autē est illud, cui ex duobus illis quæ mediocritatem ambiunt maxime addictus est malis. Quemadmodum Calypso monebat quoque.

2. Διὸ δεῖ τὸν στοχαζόμενον τοῦ μέσου.

A fumo procul atque a fluctu dirige puppim.

Etenim peccamus quidẽ, ad quamcunque extremitatem auferamur, non eodem tamen modo. Maius enim peccatum erit in contraria magis extremitate, quam in minus contraria. Cum vero exquisite medium contingere sit difficile, secunda, vt in proverbio est, navigatione danda est opera, minĩma vt mala eligamus. Hoc autem fiet, si eo quo diximus modo, ad extremitates nos componamus.

3. Σκοπεῖν δ᾽ δεῖ πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ εὐκαταφοροί ἐσμεν.

Cæterum nec illud tantũ videndum est, ad quod omnes maxime extremũ natura inclinent homines, sed ad quod etiam nostrũ quisque. Alij namque alio inclinamus. Hoc autem sciemus, si inquiramus, quæ aut voluptatem nobis adferant, aut quæ molestiam. Cumque id intelligemus ad quod extremum propendeamus magis, omni deinde studio in contrariam nos abripiemus partem. Si enim vehementer hanc extremitatem vitemus, ita demum ad medium veniemus. Sicut illi qui incurva ligna dirigere conantur, in con-

—τοῦ μὲν καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε

Νῆα———

καὶ γὰρ ἁμαρτάνομεν μὲν, πρὸς ὅπερ ἂν πέσοιμεν τῶν ἄκρων, ἀλλ᾽ οὐχ᾽ ὁμοίως. μείζων γὰρ ἔσται ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ ἐναντιωτέρῳ τῶν ἄκρων, ἢ ἐν τῷ ἧττον ἐναντίῳ. ἐπεὶ οὖν ἄκρως τοῦ μέσου τυχεῖν χαλεπὸν, κατὰ τὸν δεύτερόν φασι πλοῦν τὰ ἐλάχιστα τῶν κακῶν αἱρεῖσθαι προσήκει. τοῦτο δὲ ἔσται, εἰ διακείμεθα πρὸς τὰ ἄκρα τοῦτον τὸν τρόπον, ὃν ἔφην.

Δεῖ δὲ μὴ μόνον σκοπεῖν πρὸς ποῖον τῶν ἄκρων πεφύκαμεν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἕκαστος ἡμῶν πρὸς ποῖον πέφυκε ζητητέον. ἄλλοι γὰρ πρὸς ἄλλα πεφύκαμεν. γνωσόμεθα δὲ τοῦτο, ἐξετάσαντες τίσιν ἡδόμεθα καὶ τίσι λυπούμεθα· εὑρόντες δὲ πρὸς ποῖον τῶν ἄκρων πεφύκαμεν, ἐπὶ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ διὰ σπουδῆς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀφελκύσομεν. φεύγοντες γὰρ σφόδρα τοῦτο τὸ ἄκρον, εἰς τὸ μέσον ἥξομεν. ὥσπερ ποιοῦσιν οἱ τὰ διεστραμμένα τῶν ξύλων ὀρθῶσαι σπουδάζοντες. κλίνουσι

γὰρ

γὰρ εἰς τοὐναντίον.

4. Ἐν παντὶ δὲ μάλιστα φυλακτέον τὸ ἡδύ.

Μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων παθῶν ἡ ἡδονὴ καὶ τὸ ἡδὺ, βίαιον. καὶ διὰ τοῦτο πολλῆς χρεία τῆς ἀκριβείας, καὶ τὴν ἀπάτην πάντα τρόπον φυλάττεσθαι δεῖ, ὅτε τὴν πονηρὰν τῆς ἀγαθῆς ἡδονῆς ἐθέλομεν διακρίνειν· χαλεπὸν γὰρ ἀδέκαστον εἶναι τῶν τοιούτων κριτήν. ὥσπερ οὖν οἱ δημογέροντες τῶν Τρώων πρὸς τὴν Ἑλένην ἔπαθον, καλὴν μὲν εἰπόντες αὐτὴν, καὶ τὸ κάλλους θαυμάσαντες, ψηφισάμενοι δὲ καὶ οὕτως ἔχουσαν ἀποπέμψαι πρὸς τοὺς Ἕλληνας· τοῦτο δεῖ παθεῖν καὶ ἡμᾶς πρὸς τὴν ἡδονήν. οὕτω γὰρ αὐτὴν ἀποπεμπόμενοι, ἧττον ἁμαρτησόμεθα. αὕτη ἐστὶν ἡ μέθοδος ὡς ἐν κεφαλαίῳ καὶ τύπῳ, δι' ἧς μάλιστα τυχεῖν δυνησόμεθα τῆς μεσότητος.

5. Χαλεπὸν δ' ἴσως τοῦτο.

Καὶ οὕτω δὲ ὅμως χαλεπόν ἐστι, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς μερικοῖς. οὐ γὰρ ὡρισμένη τίς ἐστιν ἡ κρίσις τούτων, ἀλλὰ ἄλλοτε ἄλλη· ἐπεὶ μηδὲ αὐτὰ ὡρισμένα· οἷον τὸ ὀργισθῆναι· οὐ γὰρ ῥᾴδιον διορίσαι, τίσι, καὶ πῶς, καὶ

trarium enim ea flectunt.

Præ reliquis autem quæ vehementer afficiunt, maxime violenta sunt, voluptas & iucunditas Ac propterea summa adhibenda est cura, summoque opere videndum, est ne decipiamur, cũ ab honesta discernẽda est improba. Difficile enim est, integrũ esse in his iudicem. Quemadmodum ergo proceres illi Homerici de Helena sentiebant, quam vt pulchrã esse concedebant, imo propter formæ elegantiam admirabãtur, ita ablegandam tamẽ esse ad Græcos iudicabant, quamvis talis esset: eodem modo nobis de voluptate sentiendum est. Si enim eodem modo ablegemus illam, minus peccabimus. Hæc ergo via est & ratio, quantũ quidẽ summatim ea breviterq. tradi potuit, qua maxime ad mediocritatem perveniemus.

Nec minus tamen difficultatis restat propterea, maximeque in singularibus. Quia non facile in iis est certũ quid definire, sed alias iudicamus aliter: siquidem nec ipsa definita sunt. Exempli gratia in ira. Nec enim facile est definire, quibus, & quomodo, &

Quando irasci quis debeat. Etenim cũ vel ex occasione vel aliis iudicemus circumstantiis, aliter alias necesse est vt pronunciemus. Interdum namque eos qui deficiunt in irascendo laudamus, ac mansuetos dicimus, interdũ eos qui excedunt in eodẽ, & viriles appellamus. Et qui parũ quidem à mediocritate deflectit, nõ reprehenditur, quia nec excedere videtur nec deficere: contra verò qui tantum abit, vt latere non possit. At vero quatenus aut quantum abire à recto quis vt vituperetur debeat, vniuersaliter describi non potest. Siquidem nec aliud quicquã quòd in singularibus versatur, aliasq. aliter se habet. In huiusmodi n. singulare quoque iudiciũ requiritur, & quod fit à sensibus. Videtur ergo, medium in omnibus habitum laude dignũ esse. Nonnunquam autem ad excessum, nonnunquam vero ad defectum declinandum est, vt diximus, hoc est ad eam è duabus extremitatẽ, quæ ad mediocritatẽ magis accedit. Ita namque facilius & mediocritatem assequemur & bonum.

πότε ὀργιστέον καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ καιροῦ κρίνοντες, καὶ τῶν ἄλλων περιστάσεων, ἄλλοτε ἄλλα ἀποφαινόμεθα. καί ποτε μὲν τοὺς ἐλλείποντας ἐπαινοῦμεν, καὶ πράους φαμὲν, ποτὲ δὲ τοὺς ὑπερβάλλοντας ὀργῇ, καὶ καλοῦμεν ἀνδρώδεις. ἀλλ᾽ ὁ μὲν μικρὸν τῆς μεσότητος ἐκκλίνας οὐ ψέγεται. καὶ γὰρ οὔτε ὑπερβάλλειν, οὔτε ἐλλείπειν δοκεῖ· ψέγεται δὲ ὁ τοσοῦτον τῆς μεσότητος παρεγκλίνας, ὅσον μὴ λαθεῖν. τὸ δὲ μέχρι τίνος καὶ ἐπὶ πόσον τοῦ ὀρθοῦ παρεκβάντες ψεγόμεθα, οὐκ ἔστιν ἐνὶ καθολικῷ διορίσασθαι λόγῳ· ἐπεὶ μηδὲ ἄλλο μηδὲν, ὅπερ ἐν τοῖς μερικοῖς εὑρίσκεται, καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἔχει. ἡ γὰρ τούτων κρίσις μερικῶς καὶ αἰσθήσει γίνεται· φαίνεται τοίνυν, ὅτι ἐν πᾶσιν ἡ μέση ἕξις ἐπαινετή. δεῖ δὲ, καθὼς εἴρηται, ἀποκλίνειν ποτὲ μὲν ἐπὶ τὴν ὑπερβολὴν, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν· δηλονότι ἐπὶ ταύτην τῶν ἀκροτήτων, ἥ τις ὁμοιοτέρα ἐστὶ τῇ μεσότητι. οὕτω γὰρ ῥᾷστα τῆς μεσότητος τευξόμεθα, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ.

ARI-

ARISTOTELIS ETHICORUM LIBER III.

ΚΕΦ. α'.

Περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου.

Ἐπεὶ δὲ ἡ ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστί, καὶ ἔστιν ἀρετὴ πρᾶξις ἀγαθὴ ἑκούσιος, καὶ ἡ κακία τοὐναντίον, καὶ ἐν τῷ ὁρισμῷ κακίας καὶ ἀρετῆς καὶ τὸ ἑκούσιον παραλαμβάνεται, διὰ τοῦτο τῷ λέγοντι περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, ἀνάγκη περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διαλαβεῖν. τῷ γὰρ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ τὰς πράξεις κρίνομεν. καὶ τὰς μὲν ἐπαινετὰς λέγομεν, τὰς δὲ συγγνωστάς, τὰς δὲ ψόγου ἀξίας. καὶ τὰς μὲν ἑκουσίως γινομένας ἀγαθὰς ἐπαινοῦμεν, τὰς δὲ ἑκουσίως πονηρὰς ψέγομεν, τὰς δὲ ἀκουσίως πονηρὰς οὐ ψέγομεν, ἀλλὰ συγγνώμης ἀξιοῦμεν· τὰς δὲ

CAP. I.

De eo quod sponte est, & de invito.

Cum in affectibus ergo & actionibus versetur virtus, eademque sit actio bona & quæ fit sponte, sicut contra vitium: quumque in definitione virtutis addatur vox, spōte, propterea ei qui de virtute agit aut vitio, de eo quod aut sponte est aut invitum, agendum est. Siquidem his duobus actiones omnes diiudicamus. Quarum alias laude, alias venia, alias reprehensione dignas esse dicimus. Et bonas quidem quæ sponte fiunt laudamus: improbas contra, quæ sponte quidē fiunt, vituperamus, quæ ab invito vero, non vituperamus, sed iis ignoscimus: sicut quæ ab invito cum damno fiunt pro-

CAP. I. 1. Τῆς ἀρετῆς δὴ περὶ πάθη τε.

proprio, misericordia dignas iudicamus. Quare cum de iis quæ aut laude digna sunt aut reprehensione, sermo nobis institutus sit, necesse est, vt de voluntario quoque agamus & invito. Hæc vero disputatio legislatoribus etiam est vtilis, quia ex his intelligent, quinam pœnis aut contra honoribus afficiendi sint; qui item venia sint digni aut misericordia. quod præcipuum artis civilis caput est. Restat ergo, vt, quid sponte fit, quid invitū, distinguamus.

2. Δοκεῖ δὲ ἀκούσια εἶναι· Videtur ergo invitum esse id quod violentum est, aut quod fit per ignorantiam.

3. Βίαιον δὲ οὗ ἡ ἀρχή. Violentum vero, cuius principium non in agente est, sed extrinsecus, cui nihil confert aut qui agit aut qui patitur. Vt si quem aliquo impulerit ventus aut à loco in locum transtulerit, aliiue homines, in quorum vel potestate sumus, aut qui nolentem etiam possunt impellere. Contra vero id esse sponte dicimus, cuius in agente totū est principium. Sunt autem non nulla quæ nec invita sunt proprie nec sponte, sed medij cuiusdam

ἀκουσίαις πονηρὰς καὶ ὅτι βλάβη τῶν ποιούντων γινομένας ἐλέου ἀξίας ἡγούμεθα. διὰ τοῦτο, ἐπεὶ περὶ τῶν ἐπαινετῶν καὶ τῶν ψόγου ἀξίων ὁ λόγος ἡμῖν, δέον εἰδέναι περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου. ὁ δὲ περὶ τούτων λόγος καὶ τοῖς νομοθετοῦσι χρήσιμος. ἀπὸ τούτων γὰρ εἴσονται τίνας τε κολάζειν ἄξιον, καὶ τίνας τιμᾶν, καὶ τίνας ἀξιοῦν συγγνώμης ἢ ἐλέου· ὃ δὴ τῆς ἐν πολιτείᾳ τέχνης κεφάλαιόν ἐστι. διοριστέον δὴ, τί ἐστιν ἑκούσιον, καὶ τί ἀκούσιον.

Δοκεῖ τοίνυν ἀκούσιον εἶναι τὸ βίαιον, ἢ δι᾽ ἄγνοιαν γινόμενον.

Βίαιον δὲ, οὗ ἡ ἀρχὴ οὐκ ἐν τῷ ποιοῦντι, ἀλλὰ ἔξωθεν, ἐν ᾗ οὐδὲν συμβάλλεται ὁ πράττων ἢ ὁ πάσχων. οἷον εἴ τινα κινήσει τὸ πνεῦμα, καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀγάγοι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες καὶ δυνάμενοι κινεῖν μὴ βουλόμενον. ἑκούσιον δὲ, τοὐναντίον, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιοῦντι πᾶσα. εἰσὶ δέ τινα μήτε ἀκούσια ὄντα κυρίως μήτε ἑκούσια, ἀλλὰ μέσα

τινά.

τινά. εἰσὶ δὲ ὅσα διὰ φόβον μειζόνων κακῶν πράττεται, ἢ διὰ καλόν τι. οἷον, εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι ποιῆσαι κύριος ὢν καὶ αὐτοῦ, καὶ γονέων, καὶ τέκνων, καὶ δυνάμενος πράττοντα μὲν σώζειν καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ, μὴ πράττοντα δὲ, ἀποκτεῖναι. τοῦτο γὰρ ἀμφισβήτησιν ἔχει, πότερον ἑκούσιόν ἐστιν, ἢ ἀκούσιον. τοιοῦτον δέ ἐστι καὶ τὸ γινόμενον ἐν τοῖς κλυδωνίοις ὑπὸ τῶν ἐπιβατῶν· ῥίπτουσι γὰρ τὰ ἀγώγιμα· ὅπερ οὔτε ἑκούσιον εἴποι τις ἂν τελείως, οὔτε ἀκούσιον, ἀλλ' ἑκάτερον παρὰ μέρος. τοῦ γὰρ ἔργου ἐστὶ μὲν καὶ ἀρχὴ ἔξωθεν, ὁ κλύδων δηλονότι. ἔστι δὲ καὶ ἐν τοῖς ποιοῦσι· κρίνοντες γὰρ αὐτοὶ καὶ βουλευόμενοι τοῦτο ποιοῦσιν ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ αὐτῶν καὶ τῶν συμπλεόντων οἵ γε νοῦν ἔχοντες· ὥστε τὰς τοιαύτας πράξεις μικτὰς εἶναι, καὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου μετέχειν. δοκοῦσι δὲ μᾶλλον τοῦ ἑκουσίου μετέχειν, ἢ τοῦ ἑτέρου· καὶ γὰρ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ κλύδωνος αἱ τοιαῦται πράξεις αἱρεταί εἰσι· καὶ τὸ τέλος αὐτῶν

generis: ſicut nonnulla quæ metu fiunt maioris mali, aut honeſti alicuius cauſa. Vt ſi tyrannus aliquis turpe quicquā iniungeret, in cuius poteſtate & parentes eius eſſent & liberi: quique agentem hoc cum ſuis omnibus ſervare, non agentem autem poſſet è medio tollere. Nam de hoc dubitari poteſt, vtrum ſponte ſit an invitum. Tale eſt quod in tempeſtatibus à navigantibus fieri ſolet, cum onera eiiciunt: quod neque ſponte plane dici poteſt, nec invitum, ſed vtrumque ex parte. Illius quippe actionis principium eſt extrinſecus, tempeſtas nimirum, idemque tamen eſt in agentibus, quippe cum iudicio certoque conſilio, tùm ſalutis ſuæ cauſa, tum aliorum qui vna navigant, hoc faciunt ſapientiſſimi quique. Ex quo apparet, mixtas eſſe actiones huiuſmodi, partemque ab eo quod ſponte eſt, partem vero ab invito trahere. Ita tamen, vt plus ab eo quod ſponte eſt, quam ab invito habere videantur. Eo enim tempore quo fiunt, hoc eſt, dum

tempeſtas ſævit, eligendæ actiones ſunt huiuſmodi.

Sed & finis earum, ſi quis tempus illud reſpiciat, bonus eſt & amplectendus. Siquidem vniuſcuiuſque actionis finis talis aut talis eſt pro tempore; & reſpectu temporis aut bonus fit aut malus. Quare id quoque quod ſponte eſt & invitum, reſpectu eius quo fit temporis, ſpectandum eſt. Eo quippe tempore ſponte agit quæ agit, licet alio, tranquillitatis nimirum, ſponte hæc non ageret. Partes quippe inſtrumentales, manus puta pedeſque, non ab alio extrinſecus moventur principio, quam ab illius qui agit. Quæ vero motu ab aliquo aguntur proprio, hæc vel agere vel non agere poterit. Talia autem ſunt quæ ſponte fieri dicuntur. Eſt ergo ſponte, ipſa quidem actio, reſpectu calamitatis nimirum; ſimpliciter autem & per ſe conſiderata, invitum. Extra calamitatem enim, nemo tale quid eligeret. Rurſus aliæ harum actionum laude dignæ iudicantur, reprehenſione aliæ. Et laudem quidē meretur, quoties turpe quid ab aliquo aut moleſtum ſuſtinetur magnæ rei cauſa aut hone-

εἴ τις κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον σκοπεῖ, ἀγαθόν ἐστι καὶ θελητόν. ἐπεὶ καὶ τὸ ἑκάστης πράξεως τέλος κατὰ τὸν καιρὸν αὐτῆς ἐστὶ, καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἢ ἀγαθὸν ἢ πονηρὸν γίνεται. ὥστε καὶ τὸ ἑκούσιον, ἢ τὸ ἀκούσιον, κατὰ τὸν καιρὸν ὅτε πράττεται, ζητητέον. κατ᾽ ἐκεῖνον τοίνυν τὸν καιρὸν ἑκὼν πράττει ἃ πράττει, εἰ καὶ ἐν ἄλλῳ καιρῷ γαλήνης οὔσης οὐκ ἂν ποιήσειε βουλόμενος ταῦτα. καὶ γὰρ τὰ ὀργανικὰ μέρη, καὶ χεῖρες, καὶ πόδες, οὐκ ἔξωθεν ὑπ᾽ ἄλλης ἀρχῆς κινοῦνται, ἀλλ᾽ ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῷ τῷ ποιοῦντι. ἃ δέ τις ποιεῖ ὑφ᾽ ἑαυτοῦ κινούμενος, κύριός ἐστι καὶ ποιεῖν, καὶ μή. τοιαῦτα δὲ ἑκούσια λέγονται. ἔστι τοίνυν ἑκούσιον μὲν αὐτὴ ἡ πρᾶξις, δηλονότι κατὰ τῶν περιστατικῶν· ἁπλῶς δὲ καὶ χωρὶς προσθήκης ἀκούσιον· χωρὶς γὰρ τῆς περιστάσεως οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο τοιαῦτα ποιεῖν. τινὲς δὲ τῶν τοιούτων πράξεων καὶ ἐπαίνων ἀξιοῦνται, ἔνιαι δὲ καὶ ψόγων. ἐπαίνων μὲν, ὅταν τις αἰσχρόν τι ἢ λυπηρὸν ὑπομένῃ ἀντὶ καλῶν καὶ μεγάλων·

ψόγου

ψόγων δὲ, ὅταν φαύλων ἕνεκα. φαῦλος γὰρ, ὁ τὰ αἴσχιστα ὑπομένων ἐπὶ μηδενὶ καλῷ ἢ μετρίῳ· ἔστι δὲ ἃς οὔτε ἐπαίνων οὔτε ψόγων ἀξιοῦμεν, καθὼς εἴρηται, ἀλλὰ συγγνώμης ἢ ἐλέου, ὅταν τις τὰ μὴ δέοντα πράττῃ, δέει μεγάλων δεινῶν, καὶ μειζόνων ἢ δύναται ὑπομεῖναι φύσιν ἀνθρωπίνην. ἔνια δὲ οὕτως εἰσὶν αἰσχρὰ, ὥστε οὐδεμία ἐστὶ τῷ ποιοῦντι παραίτησις, ἀλλὰ δεῖ φεύγειν τὴν πρᾶξιν τούτων πάσῃ δυνάμει, κἂν δέῃ ἀποθανεῖν, πάντα παθόντα τὰ δεινότατα. καὶ γὰρ τὸν Εὐριπίδου Ἀλκμαίωνα γελοῖα φαίνεται τὰ ἀναγκάσαντα μητροκτονῆσαι. ἐνίοτε δὲ χαλεπόν ἐστι διακρῖναι, τίνων δεινῶν φόβῳ τίνα τῶν αἰσχρῶν ὑπομένειν ἄξιον, καὶ τίνα ἀντὶ τίνων αἱρησόμεθα· ἔτι χαλεπώτερον τὸ εὑρόντα τὸ προσῆκον, ἐμμεῖναι τοῖς δεδογμένοις. καὶ γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἃ μὲν ἀναγκαζόμεθα ποιεῖν, μᾶλλον αἰσχρὰ, ἢ λυπηρά· ἃ δὲ προσδοκῶντες ποιοῦμεν, λυπηρά. διὰ τοῦ-

stæ. Reprehensione vero, cum improbæ aut scelestæ. Improbus enim est qui turpissima sustinet, nullius aut honesti causa, aut mediocris saltem boni. Iam vero sunt & alia, quæ neque laude, vt dicebamus, nec vituperatione, sed venia potius & misericordia, digna iudicamus, quoties magnorum aliquis nimirum metu malorum, & quæ talia sunt vt naturam excedant humanam, non agit quæ oportet. Quædam autem ita sunt turpia, vt omnis sit præcisa agenti excusatio. quia omni ratione fugienda sunt, etiam si per tormenta exquisitissima subeunda mors esset. Ideoque ridicula videntur, quæ Euripideum illum Alcmæonem cogunt vt matrem tollat. Iam vero difficile est iudicare, quorum malorum metu quænam turpes subeundæ actiones sint, aut quæ pro quibus sint eligendæ. Tũ a. multo difficilius est, cum semel quod sequendum est inveneris, in sententia permanere. Plerumq; enim quæ agere cogimur, magis turpia quã molesta sunt: quæ vero cum expectatione agimus, molesta sunt, Quapropter

pter

pter generosi est hominis, ea quæ molesta sunt, forti potius subire animo, quã turpi aliqua actione defungi. Vnde etiam in talibus actionibus laudamus alios, alios reprehendimus, quosdam etiam neque hoc neque illud, sed venia dignamur tantum. Sunt ergo simpliciter invita, quoties eorum causa est extrinsecus, nihilque ad actionem confert qui agit: quæ vero sponte esse dicimus, quotiescunque omnis penes agenté actionis causa est. Quæ autem per se non eligenda sunt, sed pro tempore aliquo aut alterius alicuius rei causa eliguntur, per se quidem invita sunt, nunc vero & pro his sponte dicuntur esse. Et sponte quidem magis videntur esse, quam invita: quoniam in singularibus semper actiones versantur. in quibus semper tempus, aut locus spectatur, aut causa. Ea autem vt sponte dicantur esse, huiusmodi actiones, efficiunt. Rursusque eadem hac de causa, quod in singularibus nimirum actiones versentur, non facile est definire, quæ turpia quibus præferenda sint molestiis: quia multæ

το γυναίκ ἀνδρὸς ἐστὶ κατατολμῆσαι τῶν λυπηρῶν ὑπὲρ τοῦ μηδὲν αἰσχρὸν ὑπομεῖναι ποιῆσαι. ὅθεν ἐν ταῖς τοιαύταις πράξεσι καὶ ἐπαινοῦμέν τινας καὶ ψέγομεν ἐνίους, καὶ οὐδέτερον τούτων, ἀλλὰ συγγνώμης ἀξιοῦμεν. ἔστι τοίνυν ἁπλῶς μὲν ἀκούσια, ὁπόταν ἡ αἰτία αὐτῶν ἐν τοῖς ἐκτὸς ᾖ, καὶ ὁ πράττων μηδὲν συμβάλληται πρὸς τὴν πρᾶξιν· ἑκούσια δὲ, ὁπόταν ἡ αἰτία τῶν πράξεων πᾶσα ᾖ ἐν τῷ ποιοῦντι. ἃ δὲ δι' ἑαυτὰ μὲν οὐκ εἰσὶ θελητὰ, θέλομεν δὲ αὐτὰ κατά τινα καιρὸν καὶ τινων ἄλλων ἕνεκα, καθ' ἑαυτὰ μὲν ἀκούσιά εἰσι, νῦν δὲ καὶ ἀντὶ τῶνδε, ἑκούσια. μᾶλλον δὲ δοκεῖ ἑκούσια εἶναι, ἢ ἀκούσια· αἱ γὰρ πράξεις ἀεὶ ἐν τοῖς μερικοῖς γίνονται, ἐν οἷς ἀεὶ καὶ ὁ καιρὸς, καὶ ὁ τόπος, καὶ ἡ αἰτία. ταῦτα δὲ ἑκουσίους τὰς τοιαύτας πράξεις ποιοῦσι. διὰ τὴν αὐτὴν δὲ αἰτίαν, δηλονότι τὸ περὶ τὰ μερικὰ εἶναι τὰς πράξεις, οὐκ ἔστιν εὐχερὲς ἀποδοῦναι, ποῖα αἰσχρὰ ποίων λυπηρῶν προκρίνειν ἄξιον.

πολ-

πολλαὶ γὰρ διαφοραὶ ἐν τοῖς μερικοῖς.

ΚΕΦ. β'.

Ἔτι περὶ ἑκουσίου, καὶ ἀκουσίου, καὶ τῶν μεταξὺ αὐτῶν θεωρουμένων.

Δοκεῖ δὲ καὶ τὰ καλὰ, καὶ τὰ ἡδέα, βίαιά τινα εἶναι, ὅτι αὐτὰ κινεῖ καὶ ἀναγκάζει ποιεῖν τοὺς ποιοῦντας τῷ κάλλει καὶ τῇ ἡδονῇ, ἔξωθεν ὄντα. οὐκ ἔστι δέ. εἰ γὰρ τοῦτο δώσομεν, πάντα ἂν εἴη βίαια. πάντα γὰρ ὅσα πράττομεν, ἕνεκα τοῦ νομίζειν, ὅτι καλὰ ἢ ἡδέα, πράττομεν. καὶ μέν τινα λυπούμενοι πράττομεν, ὅσα ποιοῦμεν ἔξωθεν βιαζόμενοι· τινὰ δὲ μεθ' ἡδονῆς, ὅσα ἑκόντες αὐτοὶ ποιοῦμεν, τοῦ ἡδέος ἕνεκα. πάντα δὲ ἕνεκά τινος καλοῦ ἢ ἡδέος ποιοῦμεν. καὶ γὰρ καὶ ἃ λυπηρὰ ποιοῦμεν ἀναγκαζόμενοι, τῆς ἡδονῆς ἕνεκα ποιοῦμεν· ποιοῦμεν γὰρ ἵνα φύγωμεν τὰ λυπηρότερα. τοῦτο δὲ τὴν ἡδονήν ἐστι διώκειν. διὰ τοῦτο οὖν

in singularibus sunt differentiæ.

CAP. II.

Adhuc de eo quod sponte fit & de invito, usque quæ inter vtrumque considerantur.

Videtur autem ea quoque, quæ pulchra & quæ iucunda sunt, violenta quodammodo esse: quia cum extra nos quoque posita sint, iucunditate sua & pulchritudine agere cogunt ea quæ agunt homines. Quod tamen non ita est. Nam si hoc concedatur, omnia violenta erunt: omnia siquidem quæ agimus, quia pulchra esse ac iucunda putamus, ideo quoque agimus. Et nonnulla quidem cum molestia agimus: quæcunque nempe extrinsecus aliena vis imponit nobis; nonnulla vero cum voluptate, quæ sponte ipsi voluptatis ergo facimus. Omnia vero pulchritudinis cuiusdam aut iucunditatis causa facimus. Nam & illa quoque quæ molesta sunt, coacti cum facimus, voluptatis causa facimus. Etenim vt mole-

molestiora vitemus, ea facimus. Hoc vero est voluptaté sequi. Quare neque ea quæ pulchra, neque ea quæ iucunda sunt, violenta oportet dicere. Adde quod ridiculum sit, externa aut pulchra aut iucunda, causas actionum esse existimare: ac non potius seipsum, qui talibus facillime capiatur. Atqui bonarũ actionum facile sibi causam aliquis adscribit, contrariarũ vero non sibi sed voluptati. Cum non ita sit tamen. Invitũ enim est, cuius extrinsecus est principium, neque quicquam ad actionem confert is qui agit.

4. Τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν οὐχ ἑκούσιον.

Quæ vero propter ignorationé fiunt, ea an sponte sint, an vero invita, nunc videndum est. Porro non eodem modo habent omnia. Alia namque sunt invita, alia quæ sponte fiunt, rursusque nec hoc nec illud: quæ quidem nunc non sponte fieri dicantur, Et alia in vita quidem, quæ post actionem cum novimus deploramus, quorumque nos pœnitet Non sponte, quæ sine molestia agimus, & cum egimus,

δεῖ τὰ καλὰ καὶ ἡδέα βίαια λέγειν· ἄλλως τε καὶ γελοῖόν ἐστιν, αἴτια νομίζειν τῶν πράξεων τὰ ἔξωθεν καλὰ καὶ ἡδέα, καὶ μὴ ἑαυτὸν ὑπὸ τούτων ῥᾳδίως ἁλισκόμενον. ἀλλὰ τῶν μὲν καλῶν πράξεων πολλάκις τις ἑαυτὸν αἰτιᾶται, τῶν δὲ αἰσχρῶν, οὐχ ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὴν ἡδονήν. οὐκ ἔστι δέ· ἀκούσιον γάρ ἐστιν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν, οὐδὲν πρὸς τὴν πρᾶξιν συντελοῦντος τοῦ πράττοντος.

Τὰ δὲ δι' ἄγνοιαν γινόμενα, ζητητέον εἰ ἑκούσιά εἰσιν, ἢ ἀκούσια. ἔχει δὲ οὐ πάντα ὁμοίως· ἀλλὰ τὰ μὲν ἀκούσιά εἰσι, τὰ δὲ ἑκούσια, τὰ δὲ οὔτε ἑκούσια οὔτε ἀκούσια, ἀλλὰ καλείσθω οὐχ ἑκούσια. καὶ ἀκούσια μὲν, ὅσα ποιήσαντες λυπούμεθα, γνόντες μετὰ τὸ ποιῆσαι, καὶ μεταμελόμεθα. οὐχ ἑκούσια δὲ, ὅσα ποιοῦντες οὐ λυπούμεθα, καὶ μετὰ τὴν πρᾶξιν οὐ μεταμελόμεθα· ὁ γὰρ δι' ἄγνοιαν πράττων καὶ μετὰ τὸ γνῶναι μὴ δυσχεραίνων τῇ πράξει, οὔτε ἑκὼν ἔπραξεν ὅγε μὴ ᾔδει, οὔτε ἄκων· οὐ γὰρ γνοὺς ἑαυτῷ δυσχεραίνει. διὰ τοῦτο οὐχ ἑκούσια τὰ τοιαῦτα καλείσθω. διαφέρει δὲ τὸ δι' ἄγνοιαν πράτ-

πράττειν, τὸ ἀγνοοῦντα πράττειν. καὶ διὰ τοῦτο, τὸ μὲν δι᾽ ἄγνοιαν πράττειν, ἢ ἀκούσιόν ἐστιν, ἢ οὐχ ἑκούσιον· τὸ δὲ ἀγνοοῦντα πράττειν, ἑκούσιόν ἐστι. καὶ γὰρ τὸ ἀγνοοῦντα πράττειν ἐστὶν, ἐπάν τις ὀργίζηται, ἢ μεθύῃ, ἢ ἄλλην τινὰ ποιῇ πονηρίαν. οὗτος γὰρ οὐ δι᾽ ἄγνοιαν, ἀλλὰ διὰ ἡδονὴν, ἢ ἄλλο τι ποιεῖ ὃ ποιεῖ, ἀγνοῶν δέ. πᾶς οὖν μοχθηρὸς ἀγνοεῖ τίνα δεῖ πράττειν, καὶ τίνων ἀπέχεσθαι. καὶ διὰ τὴν τοιαύτην ἁμαρτίαν οἱ ἄνθρωποι ἄδικοι, ἢ ὅλως κακοὶ γίνονται. αἱ δὴ τοιαῦται πράξεις οὐκ εἰσὶν ἀκούσιοι· ἡ γὰρ ἐν τῇ προαιρέσει ἄγνοια, ἥ τις ἐστὶν αἰτία τῶν κακιῶν, οὐκ ἔστιν αἰτία τοῦ ἀκουσίου, ἀλλὰ τῆς μοχθηρίας. οὐ γὰρ τὸ καθόλου περὶ τῆς μέθης ἀγνοεῖν ὅτι πονηρὸν, αἴτιον γίνεται τοῦ ἀκουσίου· ἀλλὰ τὸ ἀγνοῆσαι μερικῶς τήνδε τὴν μέθοδον· οἷον, φέρε εἰπεῖν, οὐκ εἰδότα μέχρι πόσου πίνειν-

recordamur ſine pœnitentia. Qui enim per ignorantiam agit aliquid, & cum novit, non indignatur hac actione; neque ſponte fecit quod non noverat, neque invitus, quia poſtquam novit, non indignatur ſibi. Quare non ſponte eiuſmodi dicuntur. Aliud autem eſt propter ignorantiam, aliud ignorantem agere. Ideoque qui propter ignorantiam agit, aut invitus agit aut non ſponte: at qui ignorans agit, ſponte. Ignorantem enim dicimus agere eum, qui iraſcitur, aut inebriatur, aut ſimili peccat modo. Hic enim non propter ignorantiam, ſed propter voluptatem quam reſpicit, aut aliud quid hoc agit, ignorans tamen. Quivis ergo improbus, quæ facienda & à quibus abſtinendum eſt, ignorat. Ac per huiuſmodi errorem iniuſti fiunt homines, aut omnino mali. Huiuſmodi autem actiones non ſunt invitæ. Quæ namque in præelectione eſt ignorantia, vnde naſcuntur hæc vitia, non eſt cauſa inviti, ſed improbitatis. Nec enim ſi aliquis in genere ignorat, malam eſſe ebrietatem, hæc inviti cauſa erit: ſed quod ſigillatim non conſtat nobis hæc ratio. Vt exempli gratia, ſi ignoremus, quatenus bibendum

dum sit, vt inbriemur. Hoc enim & venia dignum putamus & misericordia. Nã qui ita ignorat, propter ignorantiam facit quod facit, ac invitus agit. Sed & illud definiendum est, quæ sint & qualia, quæ ignorantes facimus inviti; persona præterea, in qua agitur, quod agitur: tum ipsum quod agitur, interdumque etiam instrumẽtum quo agitur, sed & causa cur fiat, vt puta salutis: nec non quomodo fiat, modus videlicet, vt puta, remisse, an vehementer. Hæc igitur omnia nemo ignorare potest, nisi qui insaniat. Quædam tamen etiam qui mentis sit compos. Sicut interdum aliquis hoc ipsum ignorat quod agit, vt qui mysteria eliminat. Solent enim dicere, se cum de aliis vellent loqui lapsos esse, atque ea occasione aliquid de mysteriis, quod non debebãt, addidisse: vel quod non satis perspicerent, quid dicerent, vel quod nescirent esse mystica. Hi enim rem ipsam quã agunt ignorant. Nec enim advertunt se mysteria prodere. Sic aliquis emittit catapeltam in aliquem, cum monstrare

τας ἔνι μεθύειν. τοῦτο γὰρ ϗ συγγνώμης ἀξιοῦται καὶ ἐλέυ· ὁ γὰρ οὕτως ἀγνοήσας, δι᾽ ἄγνοιαν ποιεῖ ὃ ποιεῖ, καὶ ἀκυσίως πράττει. δεῖ δὲ διορίσαι, τίνα ϗ πόσα ἐςίν, ἃ ἀγνοοῦντες ἀκυσίως πράττομεν· τὸ αὐτὸ πρόσωπον ꙋ πρὸς ὃν τις ποιεῖ ὃ ποιεῖ, τὸ πρᾶγμα ὃ ποιεῖ, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ διά τινος ὀργάνυ ποιεῖ, καὶ τὸ ὗ ἕνεκα, οἷον σωτηρίας, καὶ πῶς, δηλαδὴ τὸν τρόπον, οἷον, ἠρέμα ἢ σφόδρα. ἅπαντα μὲν οὖν ταῦτα οὐδεὶς ἂν ἀγνοήσειεν, εἰ μὴ μαίνοιτο· ἐνδέχεται δέ τινα τούτων ἀγνοεῖν καὶ σωφρονοῦντα· ὥσπερ ἀγνοεῖ τις πολλάκις αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ὃ πράττει, καθάπερ οἱ ἐξειπόντες τὰ μυστήρια· λέγοντας γὰρ περὶ ἄλλων συγχυθῆναί φασι, καί τι καὶ περὶ τῶν μυστηρίων παραφθέγξασθαι, μὴ συνορῶντες ὃ λέγουσιν, ἢ καὶ ἀγνοοῦντες ὅτι ἀπόρρητα ἦν. οὗτοι γὰρ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα γινόμενον ἀγνοοῦσιν· ὐ γὰρ γινώσκυσιν, ὅτι τὰ μυστήρια ἐξάγουσι. καί τις ἀφῆκε πρός τινα καταπέλτην, δεῖξαι βυλόμενος αὐ-

τὸν,

τὸν; καὶ τυχὸν, ἀπέκτεινε· καί τις τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ οἰηθεὶς πολέμιον εἶναι, ὥσπερ ἡ Μερόπη, ἢ λελογχωμένον τὸ δόρυ νομίσας ἄνευ λόγχης εἶναι, ἢ κίσηριν τὸν λίθον ὑπολαβὼν, ἐπὶ σωτηρίᾳ πέμψας, ἀπέκτεινεν. ὁ τοίνυν τὶ τούτων ἀγνοῶν, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις, ἄκων ἐποίησε. κυρίως δὲ ἄκων, ὅταν τὰ κυριώτατα ἀγνοῇ τῶν περὶ τὸ πρᾶγμα· κυριώτατα δὲ, τὰ πρόσωπα, καὶ τὸ ἔργον, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις, καὶ τὸ οὗ ἕνεκα. ἅτινα εἰ ἀγνοεῖ καὶ προσέτι μεταμέλοι αὐτῷ ἐφ᾽ οἷς ἐποίησε, κυρίως ἄκων ἐποίησε.

Τοιούτου δὲ ὄντος τοῦ ἀκουσίου, τὸ ἑκούσιόν ἐστιν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ, εἰδότι τὸ καθ᾽ ἕκαστα, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις.

Οὐ γὰρ καλῶς λέγεται ἀκούσια εἶναι, ἃ ποιοῦμεν ὑπὸ θυμοῦ κινούμενοι, ἢ ἐπιθυμίας, γινώσκοντες πάντα τὰ κατὰ μέρος, δι᾽ ὧν, καὶ ἐν οἷς πράττομεν. εἰ γὰρ τοῦτο δοίημεν, πρῶτον μὲν οὐδὲν τῶν ἀλόγων ζώων ἑκούσιόν τι πράττειν ἐροῦμεν· ἀεὶ γὰρ ἐπιθυμίᾳ καὶ θυμῷ

vellet tantum, eumque interficit. Aut alius filium suum; quem putat hostem esse, vt Merope. Aut qui hastam præferratam sine mucrone esse cogitat, vel qui conservandi alicuius causa lapidem iacit, quem pumicem esse existimat, eique vitam eripit. Qui igitur aliquid ex iis ignorat, in quibus actio cernitur, invitus fecit. Proprie vero invitus, cum ea quæ ad actionem proprie spectant, ignoravit. Ea autem sunt, personæ, & opus, in quibus est actio, & cuius gratia. Quæ si ignoraverit, ac præterea accesserit eorum quæ patravit pœnitentia, invitus fecit improprie.

Tale ergo cum sit invitũ, cõtra erit id quod fit sponte: cuius nimirum principium in ipso qui perspecta habet singula, in quibus actio spectatur.

Nec enim recte dicuntur invita esse, quæ iræ aut cupiditatis impulsu agimus. Nam si hoc concedamus, primo nullum rationis expers animal, sponte quidquã agere dicemus. Omnia enim vel iræ, vel cupiditatis instinctu faciunt:

5. Ὄντος δὲ ἀκουσίου, τοῦ βιαίου.

6. Ἴσως γὰρ οὐ καλῶς λέγεται τὸ ἀκούσια εἶναι τὰ διὰ θυμόν.

vt nec pueros. Sed & in nobis absurdum erit: nam aut nihil sponte agemus, quod cupiditatis impulsu facimus vel iræ, aut honesta quidem sponte, vitiosa autem inviti. Etenim quæ à cupiditate sunt & ira, alia bona, alia sunt improba. Iam ridiculum erit si iudicemus, bona tantum sponte, mala autem invitis fieri nobis. Eadem enim causa est, ira nimirum aut cupiditas. Sponte autem quid vt sit aut invitum, causæ facit differentia: quod altera intus, altera sit extrinsecus. Quod si omnia invita sunt, quis neget absurdum, si dicamus invitos ea nos petere, quæ peti oportet? Potest enim aliquis, vt oportet, cupiditate vti & ira. Sunt enim nonnulla quorum causa irascendum est, sicut quædam concupiscenda sunt: vt puta, sanitas, aut disciplinæ, quæ invita dicere absurdum erit. Quæ enim invita, molesta sunt, quæ vero cum cupiditate coniuncta sunt, iucunda. Adde quod si invita essent quæ per iram committimus, differrent ab iis quæ ex ratione peccantur, secundum eius quod sponte est atque inviti diffe-

πράττει. ὁμοίως δὲ καὶ τὺς παῖδας· ἔπειτα καὶ ἐφ' ἡμῖν ἄτοπον συμβαίνει. ἢ γὰρ οὐδὲν ἑκουσίως πράττομεν τῶν δι' ἐπιθυμίαν, ἢ θυμόν· ἢ τὰ καλὰ μὲν ἑκουσίως, τὰ φαῦλα δὲ ἀκουσίως. τῶν γὰρ ἀπὸ ἐπιθυμίας ἢ θυμοῦ, τὰ μὲν ἀγαθὰ, τὰ δὲ φαῦλα. εἰ μὲν οὖν τὰ καλὰ μόνον ἑκουσίως πράττομεν, τὰ φαῦλα δὲ ἀκουσίως, γελοῖον εἰπεῖν. ἓν γὰρ τὸ αἴτιον, θυμὸς ἢ ἐπιθυμία. τὸ δὲ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον, ἡ διαφορὰ τοῦ αἰτίου ποιεῖ, τῷ τὸ μὲν ἔνδον εἶναι, τὸ δὲ ἔξωθεν. εἰ δὲ πάντα ἀκούσια, πῶς οὐκ ἄτοπον, ἀκουσίως ὀρέγεσθαι λέγειν, ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι; ἔστι γὰρ εἰς δέον χρήσασθαι τῇ ἐπιθυμίᾳ, καὶ τῷ θυμῷ, καὶ δεῖ ὀργίζεσθαι ἐπί τισι, καὶ ἐπιθυμεῖν τινῶν, οἷον ὑγιείας, ἢ μαθήσεως. ἅπερ ἀκούσια λέγειν οὐκ εὔλογον. τὰ γὰρ ἀκούσια, λυπηρά· τὰ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν, ἡδέα. ἔτι εἰ ἀκούσια ἦν τὰ κατὰ θυμὸν ἁμαρτηθέντα, διέφερεν ἂν τῶν ἀπὸ τοῦ λογισμοῦ ἁμαρτανομένων, κατὰ τὴν ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διαφο-

ῥᾶν. διαφέρει δὲ οὐδὲν· καὶ γὰρ ταῦτα ὁμοίως ἐκείνοις φευκτά, ὅ τοῦ ἑκουσίου ἐστί, καὶ ψόγων ἄξια οὐδὲν ἧττον· ὅπερ οὐκ ἂν ἦν, εἰ διέφερεν ὡς ἑκούσιον ἀκουσίου· ἔτι δὲ τὰ ἄλογα πάθη καὶ ἀνθρώπινά εἰσιν, ὥσπερ ὁ λογισμός. ἀπὸ τούτων δὲ τῶν παθῶν, θυμοῦ δηλονότι καὶ ἐπιθυμίας, πᾶσαι αἱ ἀνθρώπιναι γίνονται πράξεις. ταύτας τοίνυν ἀκουσίους λέγειν, ἄτοπον.

differentiam. Nunc autem non differunt. Hæc enim nihilo quam illa secus vitanda sunt, quod ei quod sponte est convenit, nec reprehendenda sunt minus. Quod non esset, si vt quod sponte est differrent,& invitum. Præterea affectus quoque qui ratione carent, sunt hominis, quemadmodum ratio. Ab his vero, ira nimirum & cupiditate, omnes humanæ proveniunt actiones. Has ergo invitas dicere, absurdum erit.

ΚΕΦ. γ'.

Περὶ προαιρέσεως.

CAP. III.

De prælectione.

Ἐπεὶ δὲ περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διωρισάμεθα, μετὰ ταῦτα ἀκόλουθον ἂν εἴη περὶ τῆς προαιρέσεως διαλαβεῖν. ἡ γὰρ προαίρεσις οἰκείως ἔχει πρὸς τὴν ἀρετὴν, καὶ τῷ ταύτης κανόνι δυνησόμεθα κρίνειν τὰ ἤθη, καὶ τὰς πράξεις.

Ἡ προαίρεσις τοίνυν ἑκούσιον μέν ἐστιν, οὐκ ἔστι δὲ αὐτὸ τὸ ἑκούσιον, ἀλλά τι τῶν τοῦ ἑκουσίου. τὸ γὰρ ἑκούσιον ἐπὶ πλέον ἐστὶ τῆς προαιρέσεως.

Postquam autem de eo quod sponte est egimus & de invito, proximum est vt de prælectione agamus. Quæ quidem proprium quid cum virtute habet: ea quippe tanquam norma mores distinguere discimus atque actiones. CAP. II. 1. Διωρισμένων δὲ τῶν τε ἑκουσίων.

Est ergo spontaneum, quidē prælectio, non ipsum tamen id quod sponte esse dicimus, sed eorum aliquid quæ ad id quod sponte 2. Ἡ προαίρεσις δὲ ἑκούσιον μὲν φαίνεται

ſponte eſt referuntur. Siquidem latius id quod ſponte eſt ſe extendit, quã prælectio. Idque vel ex eo apparet, quod id quod ſponte eſt, reliquis quoque animalibus & pueris, non minus quam conſummatæ induſtriæ hominibus, commune eſt: nam & pueri & reliqua ſponte agunt animalia: prælectio vero ſolis illis, qui & iudicare poſſunt & deliberare, adeſſe dicitur. Etenim mutationis appetitus, prælectio vocatur. Quin & illa quæ ſubito à nobis nulla prius inſtituta deliberatione fiunt, ſponte eſſe dicimus, non ex prælectione tamen.

3. Οἱ δὲ λέγοντες αὐτὴν ἐπιθυμίαν.

Nec enim ita eſt prælectio aut cupiditas, aut voluntas, vt nonnulli exiſtimarunt, aut opinio.

4. Οὐ γὰρ κοινὸν ἡ προαίρεσις.

Ira ſiquidem & cupiditas cum reliquis quæ ratione carent nobis eſt communis. Prælectio autem neutiquam. Sed neque incontinens cum prælectione dicitur agere quæ agit, ſed cum concupiſcentia. Sicut contra continens cum prælectione, non cum concupiſcentia. Prælectioni præterea adverſatur cupiditas, ſiquidem contraria ſæpe præeligimus.

καὶ δῆλον· τὸ μὲν γὰρ ἑκούσιον καὶ ζώοις ἀλόγοις, καὶ παισὶ, καὶ τελείοις τὸν νοῦν πρόσεστι· ποιοῦσι γὰρ καὶ οἱ παῖδες καὶ τἆλλα ζῶα ἑκουσίως. ἡ δὲ προαίρεσις μόνοις τοῖς κρίνειν δυναμένοις καὶ βουλεύεσθαι εἰδόσι πρόσεστιν· ἡ γὰρ μεταβολῆς ὄρεξις, προαίρεσις καλεῖται. ἄλλως τε, καὶ τὰ ἐξαίφνης ὑφ᾽ ἡμῶν γινόμενα μὴ προβουλευσαμένων, ἑκούσια μὲν λέγονται, προαιρετὰ δὲ οὐδαμῶς.

Οὐ γάρ ἐστιν ἡ προαίρεσις θυμὸς, ἢ ἐπιθυμία, ἢ βούλησις, ἢ δόξα, καθώς τινες ὑπειλήφασιν.

Ὁ μὲν γὰρ θυμὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία κοινή ἐστι καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς ἀλόγοις. προαίρεσις δὲ οὐδαμῶς. ἔτι δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς οὐ λέγεται προαιρούμενος πράττειν ἃ πράττει, ἀλλ᾽ ἐπιθυμῶν· ὁ δὲ ἐγκρατὴς λέγεται πράττειν προαιρούμενος, οὐκ ἐπιθυμῶν. ἔτι προαιρέσει μὲν ἐπιθυμία ἐναντίον ἐστί· καὶ γὰρ προαιρούμεθα πολλάκις ἐναντία ὧν ἐπιθυμοῦμεν.

μὲν· ἐπιθυμία δὲ ἐπιθυμίας οὐκ ἔστιν ἐναντίον· ἡ ἄρα προαίρεσις οὐκ ἔστιν ἐπιθυμία. ἔτι ἡ μὲν ἐπιθυμία λυπηρά ἐστι, καὶ τὸ ἡδὺ ἀεὶ ἀντικείμενον ἔχει· πρὸς αὐτὸ γὰρ ἀεὶ φέρεται· ἡ δὲ προαίρεσις οὔτε λυπηρά ἐστιν, οὔτε τὸ ἡδὺ ἀντικείμενον ἔχει.

Ἔτι δὲ οὐδὲ ὁ θυμὸς προαίρεσίς ἐστι, καὶ πολλῷ μᾶλλον, ἢ ἡ ἐπιθυμία· ἥκιστα γὰρ διὰ θυμὸν γινόμενα κατὰ προαίρεσιν εἶναι δοκεῖ.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησίς ἐστιν ἡ προαίρεσις· καίτοι ἔγγιστα εἶναι ταῦτα δοκεῖ. ἡ μὲν γὰρ προαίρεσις οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων· οὐ γὰρ προαιρούμεθα ἵπτασθαι, ἢ ἀθάνατοι εἶναι, ἀλλὰ βουλόμεθα· ὁ γὰρ τὰ τοιαῦτα προαιρούμενος δοκοίη ἂν ἠλίθιος εἶναι. ἡ προαίρεσις ἄρα οὐκ ἔστι βούλησις. καὶ βουλόμεθα μὲν πολλάκις ἅπερ οὐχ ἡμεῖς αὐτοί, ἀλλ' ἕτεροι, ποιοῦσιν, οἷον ὑποκριτήν τινα νικᾶν τῶν ἐν τῇ σκηνῇ, ἢ ἀθλητήν. προαιρεῖται δὲ ταῦτα οὐδείς, ἀλλ' ὅσα οἴεται γενέσθαι ἂν δι' αὐτοῦ. ἔτι ἡ μὲν βούλησις

mus, ab iis quæ concupiscimus: cupiditati vero non adversatur cupiditas: non ergo cupiditas est præelectio. Deinde cum molestia coniuncta est cupiditas, semperque oppositum habet iucundum: eo siquidem semper tendit. Præelectio contra nec molesta est, nec oppositum habet iucundum.

5. Θυμὸς δ' ἔτι ἧττον.

Sed nec ira est præelectio, multoque ab ea longius abest, quam cupiditas. Minime siquidem quæ per iram fiunt ex præelectione fieri videntur.

6. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησις.

Sed nec voluntas est præelectio: quamvis vicina hæc videantur. Nec enim in iis quæ fieri non possunt, est præelectio. Quemadmodum non præeligimus volare, aut immortales esse, sed volumus. Nam qui eiusmodi præeligeret, fatuus videtur. Quare nec voluntas est præelectio. Quin & volumus sæpe, quæ ipsi non agimus, sed alij: vt, exempli gratia, histrionem aliquem primas obtinere in scena, aut athletam. quæ tamen nemo præeligit, sed ea tantũ, quæ per se putat posse fieri. Rursus, finis ipsius semper est voluntas; eorum

καὶ, κακοὶ γινόμεθα, καὶ τῷ προαιρεῖσθαι τὰ ἀγαθὰ, ἀγαθοί. ἀπὸ δὲ τῆς δόξης, οὐκ ἔτι. ἔτι προαιρούμεθα μὲν πράττειν τι, ἢ μὴ πράττειν, λαβεῖν τι, ἢ φυγεῖν τι τῶν τοιούτων· δοξάζομεν δὲ τί ἐστιν ὃ προαιρούμεθα, ἢ ἄλλό τι, ἢ τίνι συμφέρει, ἢ πῶς. λαβεῖν δὲ, ἢ φυγεῖν τι, ἢ ἑλέσθαι, οὐκ ἔστι τῆς δόξης· ἡ ἄρα προαίρεσις οὐκ ἔστι δόξα. ἔτι ἡ μὲν προαίρεσις ἐπαινεῖται, ὅταν προαιρώμεθα ἃ δεῖ· ἡ δὲ δόξα ἐπαινεῖται, ὅταν δοξάζωμεν τὰ ἀληθῆ. ἔτι, προαιρούμεθα μὲν, ἃ σφόδρα γινώσκομεν ἀγαθὰ εἶναι, δοξάζομεν δὲ, ἃ οὐ πάνυ γινώσκομεν ἀληθῆ εἶναι. ἔτι ὁ αὐτὸς οὐχ ὁμοίως προαιρεῖται καὶ δοξάζει· δοξάζει γὰρ πολλάκις καλῶς, δοξάζων τὰ ἀληθῆ, προαιρεῖται δὲ τὰ φαῦλα· οὐκ ἄρα ταὐτὸν δόξα καὶ προαίρεσις. εἰ δὲ πολλάκις ἡ δόξα προηγεῖται τῆς προαιρέσεως ἢ παρακολουθεῖ, οὐ διὰ τοῦτο ταὐτὸν ἔσται δόξα καὶ προαίρεσις. τοῦτο γὰρ οὐδὲν κωλύει διάφορα εἶναι.

dimus: quatenus vero bona, boni. Ab opinione autem, non item. Præterea præeligimus aliquid agere aut non agere, ſequi aliquid aut vitare eiuſmodi. Opinione autem iudicamus quid ſit quod præeligimus, aut aliud quidpiam, aut cui conducat, aut quomodo. At vero ſequi aliquid aut vitare, aut eligere, non eſt opinionis. Quare nec opinio eſt prælectio. Deinde laudatur prælectio, cum quæ oportet præeligimus: contra opinio, cum vera opinamur. Sed & præeligimus quæ bona ſcimus admodum, opinamur vero quæ non admodum vera eſſe ſcimus Præterea, idem aliquis non eodẽ modo præeligit & opinatur. Sæpe enim bene opinatur aliquis, cum vera opinatur, & tamen mala præeligit. Ergo non idem eſt opinio & prælectio. Quod ſi ſæpenumero prælectionẽ præcedit opinio aut ſequitur, non tamen propterea idẽ eſt vtrumque. Non enim hoc obſtat, quo minus inter ſeſe differant.

περὶ οὗ βουλεύεται οὐκ ἠλίθιος ἢ μαινόμενος, ἀλλ' ὁ νοῦν ἔχων.

Ἡ τοίνυν βουλὴ οὔτε περὶ τῶν ἀϊδίων ἐστὶν, οἷον περὶ τοῦ κόσμου· οὐδεὶς γὰρ βουλεύεται πῶς δεῖ κινεῖσθαι τὰ οὐράνια σώματα. ἢ περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως εἶναι, οἷον περὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ τετραγώνου καὶ τῆς διαμέτρου, ποιῆσαι λόγον τινὰ ἔχειν πρὸς ἀλλήλας, ὃν ἀριθμὸς πρὸς ἀριθμόν.

Οὔτε περὶ τῶν κινουμένων ἀεὶ ὡσαύτως, ἢ ἀνάγκῃ, ἢ φύσει, ἢ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν, οἷον τροπῶν καὶ ἀνατολῶν.

Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως ἐχόντων βουλευσόμεθα, οἷον αὐχμῶν καὶ ὄμβρων.

Οὐδὲ τῶν ἀπὸ τῆς τύχης, οἷον θησαυροῦ εὑρέσεως, ὅτι οὐδὲν τούτων ἐφ' ἡμῖν ἐστιν, οὐδὲ ἀνθρώπινον.

Καὶ μὴν οὐδὲ περὶ τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων βουλευσόμεθα, ἀλλὰ μόνον περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἅπερ ἂν αὐτοὶ πράξαιμεν, ἢ δι' ἡμῶν αὐτῶν ἢ δι' ἑτέρων. οὐ γὰρ Λακεδαιμόνιοι περὶ τῆς τῶν Σκυθῶν

de quib. nō fatuus aut inſanus, ſed prudēs deliberat.

2. Περὶ δὲ τῶν ἀϊδίων οὐδεὶς βουλεύεται

Ac primum, neque de æternis eſt deliberatio, ſicut de mundo. neque enim quomodo æterna moueātur corpora, quiſquam deliberat. nec de iis quæ habere ſe aliter non poſſunt: ſicut de quadranguli latere, & diametro, vt ſi quis vellet efficere, vt eandem inter ſe proportionem habeant, quam numerus cum numero.

3. Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἐν κινήσει

Neque de iis quæ ſemper eodem modo mouentur: ſiue id neceſſitate fiat, ſeu natura, ſiue alia ratione aliqua. Vt de conuerſionibus ſolis & ortibus.

4. Οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως

Sed neque de iis quæ alias aliter ſe habent, deliberatio inſtituitur: vt de ſiccitatibus & imbribus.

5. Οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τύχης

Neque de ijs quæ à fortuna ſunt: vt de theſauri inuentione. quia neq; horum quicquam in poteſtate noſtra eſt, neque humanum eſt.

6. Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἀνθρωπικῶν

Sed neque de humanis omnibus deliberabimus, verum de iis tantum quæ in poteſtate ſunt noſtra: hoc eſt, quæ aut ipſi per nos, aut per alios efficere poſſumus. Neque n. Lacedæmonij de Scytharū delibera-

berabunt Republica, quo pacto recte ea administrari debeat. Neque enim quicquam eorum per nos fieri potest, quæ diximus.

7. Βουλευόμεθα δέ. De iis autem quæ fieri per nos possunt, deliberamus: quæ iam videbimus.

8. Αἴτια γὰρ δοκοῦσιν εἶναι. Atque ita tres in rerum natura sunt causæ: natura, necessitas, & fortuna. Sed & mens, & quæcunque fiunt per hominem, vt artes aliæque actiones, eodé referuntur. Iam vero neque de iis, quorum natura, aut necessitas aut fortuna causa est, deliberare solent homines, sed de iis tantū, quorum disciplina aliqua humana causa est aut actio.

9. Καὶ περὶ μὲν τὰς ἀκριβεῖς. Sed neque de omnibus hominum disciplinis deliberare solemus: quia de accuratis & quæ per se absolutæ sunt, nulla est deliberatio: vt de literis. Nec enim dubitamus, quomodo scribendum sit. quia satis de eo constat, & definitæ sunt notæ.

10. Ἀλλ' ὅσα γίνονται. At vero quæ per nos fiunt, cum diuersis modis possint fieri, hæc sunt de quibus deliberamus. Vt in actionibus medicis, quæ non admodum sunt defi-

πολιτείας βουλεύσονται, πῶς ἂν Σκύθαι ὀρθῶς πολιτεύοιντο. οὐδὲν γὰρ τῶν εἰρημένων δι' ἡμῶν ἂν γένοιτο.

Βουλευόμεθα δὲ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν, ἅ τινα γνωσόμεθα.

Οὕτω τρία εἰσὶ τὰ αἴτια ἐν τοῖς οὖσι, φύσις, ἀνάγκη, καὶ τύχη· ἔτι δὲ νοῦς καὶ πᾶν τὸ δι' ἀνθρώπου, οἷον τέχνη, ἢ ἄλλη τις πρᾶξις. οἱ δὲ ἄνθρωποι βουλεύονται οὔτε περὶ ὧν αἰτία ἡ φύσις, οὔτε περὶ ὧν ἡ ἀνάγκη αἰτία, ἢ ὧν ἡ τύχη· ἀλλὰ περὶ μόνων ἐκείνων, ὧν αἰτία ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη μέθοδος, καὶ ἡ πρᾶξις.

Ἔτι δὲ, οὐδὲ περὶ πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων μεθόδων οἱ ἄνθρωποι βουλεύονται. περὶ γὰρ τὰς ἀκριβεῖς καὶ αὐτάρκεις τῶν ἐπιστημῶν οὐκ ἔστι βουλή· οἷον περὶ τῶν γραμμάτων. οὐ γὰρ διστάζομεν πῶς γραπτέον· ὅτι ἐγνωσμένον ἐστὶν ἀκριβῶς, καὶ ὡρισμένα εἰσὶ τὰ σημεῖα.

Ἀλλ' ὅσα γίνονται ὑφ' ἡμῶν δυνάμενα πολλαχῶς γενέσθαι, περὶ τούτων βουλευόμεθα· οἷον περὶ τῶν κατὰ τὴν ἰατρικὴν πράξεων, αἵ τινες οὐ πάνυ

φανῦ εἰσὶν ἀφωρισμέναι, ἢ τὴν χρηματιστικήν· πολλαχῶς γὰρ δυνατὸν χρηματίσασθαι· ἢ τὴν κυβερνητικὴν, ἢ γυμναστικήν. καὶ μᾶλλον περὶ τῶν κατὰ τὴν κυβερνητικὴν βουλευσόμεθα, ἢ τὴν γυμναστικήν. ἐπεὶ καὶ ἔλαττόν ἐστιν ἀκριβὴς ἡ κυβερνητική. καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως.

Πλέον δὲ περὶ τῶν κατὰ τὰς τέχνας βουλευόμεθα ἢ τὰς ἐπιστήμας. πλέον γὰρ διστάζομεν ἐν ταῖς τέχναις, ὅτι ἔλαττόν εἰσιν ἀφωρισμέναι τῶν ἐπιστημῶν.

Τὸ δὲ βουλεύεσθαι, ἐστὶ μὲν τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνδεχομένων γίνεσθαι. ὅταν δὲ καὶ ἐπὶ τούτων ὁ τρόπος ἄδηλος, ἢ πῶς δηλονότι γενήσεται, καὶ ἐν οἷς, οὐκ ἔστι δυνατὸν τὴν βούλευσιν ἀφωρισμένην εἶναι.

Διὰ τοῦτο καὶ συμβούλους παραλαμβάνομεν, ὅταν ᾖ περὶ μεγάλων ἡ βουλή. καὶ γὰρ ἀπιστοῦμεν ἡμῖν αὐτοῖς ὡς οὐχ ἱκανοῖς περὶ τοῦ πράγματος διαγνῶναι.

Βουλευόμεθα δὲ οὐ περὶ τελῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὰ τέλη. ὁ γὰρ ἰατρὸς οὐ βουλεύσεται δοῦναι τὴν ὑγίειαν τῷ κάμνοντι· οὐ γὰρ ἐνδέ-

nitæ, aut in quæstuaria (quia multis modis quæstum facimus) aut in gubernatoria, aut gymnastica. Et magis in gubernatoria quam in gymnastica, siquidem minus accurata est gubernatoria. Eodemque de reliquis modo.

Sed & in artibus magis quam in scientiis locum habet deliberatio. magis enim dubitamus in artibus, quia minus definitæ sunt quam scientiæ. — 11. Μᾶλλον δὲ καὶ περὶ τὰς τέχνας.

Porro in iis, quæ vt plurimum ita se habent, deliberare quidem solemus: cum vero neque horum satis est manifesta ratio, vt puta quomodo eveniant, & in quibus, ibi rursus definita non potest esse deliberatio. — 12. Τὸ βουλεύεσθαι δέ.

Quare & consiliarios assumimus, cum de rebus magnis deliberamus: quia nobis diffidimus, neque putamus nos sufficere vt de tanto recte iudicemus negotio. — 13. Συμβούλους δὲ παραλαμβάνομεν.

Ac deliberamus quidem non de finibus, sed de iis quæ ad fines referuntur. Nec enim medicus de restituenda ægro sanitate deliberat (quia non est — 14. Βουλευόμεθα δὲ οὐ περὶ τῶν τελῶν.]

aliud

οὐ δι' ἄλλου, ὅ ἐστι τὸ πρῶτον αἴτιον τοῦ τέλους, ὅπερ τελευταῖον εὑρίσκεται. οὕτω γὰρ ὁ βουλευόμενος ἀπὸ τοῦ τέλους ἀρχόμενος, διὰ τῶν πρὸς τὸ τέλος ὁδεύει, μέχρι τοῦ πρώτου αἰτίου τὴν πρᾶξιν πᾶσαν ἀναλύων, καθάπερ οἱ μαθηματικοὶ τὰ διαγράμματα.

Ἔστι τοίνυν ἡ μὲν βούλευσις ζήτησίς τις· πᾶσα δὲ ἡ ζήτησις οὐκ ἔστι βούλευσις. καί τοι, καθὼς εἴρηται, τρόπον τινὰ ὁμοίως καὶ ὁ βουλευόμενος, καὶ ὁ μαθηματικὸς ἀναλύει. καὶ ὃ ἔσχατον εὑρίσκεται ἀναλύοντι, τοῦτο ἔργον πρῶτον γίνεται τῷ βουλευομένῳ· καθάπερ ὁ μαθηματικὸς, πρὸς ὃ ἔσχατον ἀφίξεται ἀναλύων, τοῦτο ὑποτιθεὶς, καὶ ἀπὸ τούτου διὰ τῶν ἄλλων ὁδεύων, ἀποδείκνυσι τὸ προκείμενον· καὶ ἄμφω δὲ, εἰ ἀναλύοντες ἀδυνάτοις ἐντύχοιεν, ἀφίστανται τοῦ ζητήματος. οἷον, εἰ χρημάτων δεήσει πρὸς τὸ ζητούμενον τέλος, ὃ τούτων ἄνευ οὐκ ἔνι τυχέσθαι, ἀδύνατον δὲ φανείη ταῦτα ποιεισθῆναι, περὶ τοῦ

dio fit, nec per aliud: quæ prima finis causa est, ad quam postremo pervenitur. Ita namque qui deliberat à fine primum incipit, vnde ad ea quæ ad finem spectant abire pergit: atque ita usque ad primam causam actionem totam resolvit, sicut designationes suas mathematici.

Est ergo deliberatio, quæstio aliqua: nec omnis tamen quæstio, est deliberatio. Et tamen aliquatenus, vt iam dictum est, similiter cum mathematicis resolvit quæ deliberat, & quod postremum in resolutione invenitur, hoc primum deliberanti opus est. Quemadmodum ad quod vltima resolutione pervenit mathematicus, hoc supposito, ab eo transit ad reliqua, atque ita confirmat hoc de quo agitur. Sed & vterque cum in aliquid quod fieri non potest inciderit, desistit quærere. Sicut, exempli gratia, si opus sit pecuniis, vt ad eum quem quærit finem perveniat aliquis, quod sine illis eo perveniri non possit, illæ autem pecuniæ haberi non queant, de modo quo hoc fieri

16. Φαίνεται δ' ἡ μὲν ζήτησις οὐ πᾶσα εἶναι βούλευσις.

Possit

Possit non amplius quærunt, sed absistunt. Sin vero posse constet fieri, agere id aggrediuntur. Ea autem fieri posse putamus, quæ per nos possunt fieri. Nam & quæ per amicos nostros, aliquo modo per nos fiunt. Quia & horum causa est in nobis. Interdũ autem (sicut dictum est) de instrumentis, interdum vero de vsu eorum deliberamus. Denique, interdũ de iis quæ ad finem tendunt, quomodo haberi possint, interdum de modo quo vti iis possimus, aut etiam per quem.

17. Ἔοικε ἧ καθάπερ εἴρηται.

Ex iis ergo quæ dicta sunt, apparet de fine ipso non deliberari. Siquidem in iis quæ in potestate sunt hominis, vt vel fiant vel non fiant, habetur deliberatio. Quæ vero in potestate hominis sunt actiones, sunt humanæ. Humanæ vero actiones causa fiunt alterius. Quæ vero alterius causa fiunt, non sunt fines: quare neq. id de quo deliberatur, finis est. Iam vero vt sub deliberationem finis non cadit, ita nec quæ ad finem tendunt, si sint singularia. Vt, exempli gratia, an hoc sit panis, an pistus sit aut fa-

τρόπου οὐκ ἔτι ζητοῦσιν, ἀλλ' ἀφίστανται· εἰ δὲ δυνατὸν, ἐγχειροῦσι πράττειν. ἐκεῖνα δὲ δυνατὰ καλοῦμεν, ἃ δι' ἡμῶν γένοιτ' ἄν. τὰ γὰρ διὰ τῶν φίλων τρόπον τινὰ δι' ἡμῶν γίνονται. ἡ γὰρ αἰτία καὶ τούτων ἐν ἡμῖν ἐστι. βουλευόμεθα δὲ, καθὼς εἴρηται, ποτὲ μὲν περὶ τῶν ὀργάνων, ποτὲ δὲ περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν, καὶ ἁπλῶς ποτὲ μὲν περὶ τῶν φερόντων εἰς τὸ τέλος, πῶς ἂν ληφθεῖεν· ποτὲ δὲ περὶ τοῦ τρόπου, πῶς χρησόμεθα αὐτοῖς, ἢ διὰ τίνος.

Φαίνεται δὴ ἀπὸ τῶν εἰρημένων, μὴ εἶναι τὸ τέλος βουλευτόν. βουλευτὰ μὲν γάρ εἰσιν, ὧν κύριος ὁ ἄνθρωπός ἐστι ποιῆσαι ἢ μή. ὧν δὲ ὁ ἄνθρωπος κύριός ἐστιν, ἐκεῖναι πράξεις ἀνθρώπιναί εἰσιν. αἱ δὲ ἀνθρώπιναι πράξεις, ἄλλων ἕνεκα γίνονται· ἃ δὲ ἄλλων ἕνεκα γίνονται, οὐκ εἰσὶν τέλη· τὸ βουλευτὸν ἄρα οὐκ ἔστι τέλος. οὔτε τοίνυν τὸ τέλος ἐστὶ βουλευτὸν, οὔτε τῶν πρὸς τὸ τέλος, ὅσα καθ' ἕκαστα· οἷον εἰ ἄρτος τοῦτο, εἰ πέπεπται, εἰ πεποίηται ὡς δεῖ.

δεῖ· ταῦτα γὰρ αἰσθήσει γινώσκομεν, οὐ βουλῇ, καὶ κρίσει. εἰ δὲ περὶ τούτων ἀεὶ βουλεύσεται, εἰς ἄπειρον ἥξει.

Τὸ μὲν οὖν βουλευτὸν, τοῦτό ἐστι. τὸ δὲ προαιρετόν ἐστι βουλευτὸν ὡρισμένον. τὸ γὰρ ἀπὸ τῆς βουλῆς προκριθὲν, προαιρετὸν καλεῖται. μετὰ γὰρ τὸ προκρῖναι ὃ δέον γενέσθαι, οὐκ ἔτι περὶ τοῦ πράγματος βουλευόμεθα, ἀλλὰ γινώσκομεν ὡρισμένως ὡς δεῖ ποιεῖν. ἀνάγομεν γὰρ τὴν μὲν τοῦ πράγματος τοῦ ζητουμένου ἀρχὴν εἰς τὴν ἡμετέραν βούλησιν· τὴν δὲ ἡμετέραν κρίσιν καὶ βούλησιν, εἰς τὴν προαίρεσιν, ἥτις ἐστὶν ἀρχὴ ἤδη τῆς πράξεως. τοῦτο δὲ δῆλον καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, ἃς Ὅμηρος ἐν ταῖς ῥαψῳδίαις ἐμιμεῖτο. εἰσάγει γὰρ τοὺς βασιλεῖς μετὰ τὴν βουλὴν τὸ προκριθὲν ἀπαγγέλλοντας τῷ δήμῳ, ὥσπερ τῇ προαιρέσει, ὥστε πραχθῆναι. ἐπεὶ τοίνυν τὸ προαιρετὸν, βουλευτόν ἐστιν, ὀρεκτὸν τῶν ἐφ᾽ ἡμῖν βουλο-

ctus vt oportet. Hæc enim sensu diiudicamus, non consilio aut iudicio. Nam qui de his semper deliberare volet, in infinitum abibit.

Quod ergo sub deliberationem cadit, hoc est: quod autem sub præelectionem, sub deliberationem quoque cadit, sed definitam. Nam quod à consilio reliquis præpositum est, præelectioni subiacere dicitur. Quia postquam semel id quod fieri oportet reliquis prætulimus, non amplius de re deliberamus, sed iam definite quomodo agendum sit nouimus. Rei quippe quam quærebamus principium ad voluntatem reuocamus nostram: nostrũ vero & iudicium & voluntatem, ad præelectionem, quæ principium iam actionis est. Quod vel ex antiquis apparet Rebuspublicis, quas in poematis suis Homerus expressit. In quibus introducuntur reges, qui demisso concilio, populo, quæ optima iudicarant esse denuntiant, tanquam præelectione, vt agantur. Cum ergo id quod sub præelectionem cadit, sit id de quod deliberamus, quo id videlicet quod

18. Βουλευτὸν δὲ καὶ προαιρετὸν τὸ αὐτό.

quod in potestate nostra est appetimus, quodque post consilium appetere solemus, cum in potestate nostra sit vt fiat, ex eo manifestum est, prælectioné esse appetitionem deliberativam eorum quæ in potestate sunt nostra. Nam cum ex eo quod deliberavimus iudicemus, secundũ deliberationẽ quoque appetimus. Hæc igitur rudis quædam prælectionis est definitio. Sed & in quibus versetur, iam dictum est: iis nimirum quæ ad finem spectant.

νόῃ, ὃ μετὰ τὴν βουλὴν ὀρεγόμεθα, δυνάμενοι τοῦτο ποιῆσαι, φανερόν, ὅτι ἡ προαίρεσις εἴη ἂν ὄρεξις βουλευτικὴ τῶν ἐφ' ἡμῖν. ἐκ τοῦ βουλεύσασθαι γὰρ κρίναντες, ὀρεγόμεθα κατὰ τὴν βούλευσιν. οὗτος μὲν οὖν ὁ ὁρισμὸς τῆς προαιρέσεως, ὡς ἐν τύπῳ. εἴρηται δὲ καὶ περὶ ποῖά ἐστιν· ὅτι τὰ πρὸς τὸ τέλος.

Cap. V.

De voluntate & eo quod sub voluntatem cadit.

1. Περὶ βουλήσεως. Sed & de voluntate iam agendum est. Voluntatem ergo finis esse, ex iis quæ supra diximus, appatet. Iam vero vtrum cuiuslibet sit finis, quẽ aliquis proponit sibi, an vero boni tantum, quæritur.

2. Δοκεῖ δὲ τοῖς μὲν. Alij ergo dicunt eam boni tantum esse, alij eius, quod videtur, sive sit sive non sit.

3. Συμβαίνει δὲ τοῖς μὲν. Ex eorum autem opinione, qui dicunt solum bonum sub voluntatem ca-

ΚΕΦ. ε'.

Περὶ βουλήσεως καὶ βουλητοῦ.

Δεῖ δὲ καὶ περὶ τῆς βουλήσεως εἰπεῖν ἤδη. ὅτι μὲν οὖν ἡ βούλησις τοῦ τέλους ἐστίν, ἀπὸ τῶν προειρημένων ἐδείχθη. Ἀμφισβητεῖται δὲ πότερον παντὸς τέλους, οὗ τις ἂν ἐθέλοι τυχεῖν, ἡ βούλησίς ἐστι, ἢ τοῦ ἀγαθοῦ μόνου.

Καὶ τοίνυν οἱ μὲν λέγουσιν αὐτὴν τοῦ ἀγαθοῦ μόνου, οἱ δὲ τοῦ δοκοῦντος, ἢ ὄντος δέ, ἢ μὴ ὄντος.

Συμβαίνει δὲ τοῖς μὲν λέγουσι τὸ ἀγαθὸν μόνον βουλητὸν εἶναι, τὸ κακὸν λέγειν

μὴ

μὴ εἶναι τῷ μοχθηρῷ βουλητόν. καί τοι βουλητόν ἐστιν αὐτῷ.

Τοῖς δὲ λέγουσι τὸ δοκοῦν ἀγαθὸν ἐκεῖνο εἶναι τὸ βουλητὸν, οὐ δι᾽ ἑαυτὸ, ἀλλὰ μόνον τὸ ἑκάστῳ δοκοῦν, ἐπειδὴ ἄλλῳ ἄλλο δοκεῖ ἀγαθὸν, καὶ τὸ αὐτὸ τῷ μὲν ἀγαθὸν δοκεῖ, τῷ δὲ κακὸν, ἢ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος τὰ ἐναντία ἀγαθὰ νομίζει πολλάκις, καὶ οὕτως οὐδὲν ἔσται βουλητὸν φύσει καὶ δι᾽ ἑαυτό.

Εἰ δὲ ταῦτα οὐ δοκεῖ εἰκότα εἶναι, ἐκεῖνο ἐροῦμεν· βουλητὸν μὲν εἶναι φύσει καὶ ἀληθείᾳ καὶ δι᾽ ἑαυτὸ, τὸ ἀγαθόν· πῇ δὲ καὶ ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων τὸ δοκοῦν ἀγαθὸν βουλητόν ἐστιν· εἰ γὰρ καὶ τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν, ἀλλὰ κατά τινα περίστασιν ἀγαθόν ἐστιν, οἷον τὸ λωποδυτεῖν, κακὸν μέν ἐστι τῇ φύσει, τῷ λωποδύτῃ δὲ, καὶ κατά τινα καιρὸν, ἀγαθόν· διὰ τοῦτο καὶ δοκεῖ ἀγαθὸν ἁπλῶς εἶναι· καθόσον δὲ ἀγαθὸν, καὶ βουλητὸν ἐστιν. ὥστε συμβαίνει τὸ δοκοῦν

dere, ſequitur, vt malum dicant ſub voluntatẽ non cadere improbi. cum tamen hoc ſub voluntatem eius cadat.

At vero ex eorum, qui dicunt bonum quod videtur tale, illud eſſe quod ſub voluntatem cadit, nihil ſub voluntatẽ cadere per ſe, ſed quod in ſingulis videtur tale: quoniam alij aliud bonũ videtur, idemque ſæpenumero huic bonum, illi malum. ac frequenter idem homo contraria eſſe exiſtimat bona, atque ita nihil ſub voluntatem natura ſua cadet & per ſe. 4. Τοῖς δὲ τὸ φαινόμενον.

Quod ſi hæc non videntur veriſimilia, illud dicemus: natura ſua & revera, ſub voluntatem cadere id quod eſt: illud vero quod videtur tantum, aliquatenus & reſpectu ſingulorum hominum voluntati ſubiacere. Nam licet revera bonum non ſit, reſpectu alicuius certe circumſtantiæ, eſt bonum. Sic præmiari natura ſua eſt malum, præmiatori vero, & pro tempore aliquo, bonum. Quare ſimpliciter bonum videtur: quatenus vero bonum eſt, etiam ſub voluntatem cadit. Vnde fit interdum, vt quod videtur bonum, ali- 5. Εἰ δὲ ταῦτα μὴ ἀρέσκει.

quatenus etiam sub voluntatem cadat. Viro igitur bono, id quod revera bonum est, sub voluntatẽ cadit: improbo vero, quod sors obtulerit.

6. Ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων. Sicut & in corporibus se habet. Iis etenim quibus recte ea valent, salubria videntur ea quæ revera sunt talia, ægris vero, alia. Eodem quoque modo in amaris & dulcibus, iis quidem qui bene se habent, ea quæ natura sua sunt amara aut dulcia, videntur quoque talia: sic & calida & gravia, atque ita in singulis. Iis vero quorũ sensus vitiosi sunt, alia. Similiter ergo in bonis quoque, iucundis, & malis. Vir quippe bonus, ea quæ revera sunt talia, esse quoque existimat: malus vero contraria sæpissime. Pro vnaquaque namque naturæ constitutione, peculiare quid bonum est, & iucundum. Quia hoc quoque ab improbis differt vir probus, quod à iucundo distinguat bonum, veritatemque in omnibus tanquam norma eorum conspicetur & regula. Improbi vero, cum veritatem animadvertere nequeant, à voluptate de-

ἀγαθὸν πῃ εἶναι βουλητέον. τῷ μὲν οὖν σπουδαίῳ, τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν βουλητόν ἐστι· τῷ δὲ φαύλῳ, τὸ τυχόν.

Ὥσπερ ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων· τοῖς μὲν ὑγιαίνουσι καὶ εὖ ἔχουσι τὰ σώματα, ὑγιεινὰ δοκεῖ τὰ κατὰ ἀλήθειαν ὑγιεινά, τοῖς δὲ ἐπινόσοις, ἕτερα· ὁμοίως δὲ καὶ πικρὰ καὶ γλυκέα, τοῖς μὲν ὑγιαίνουσι τὰ ὄντα πικρὰ τῇ φύσει καὶ γλυκέα, τοιαῦτα δοκεῖ, ὁμοίως καὶ θερμὰ καὶ βαρέα, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστα· τοῖς δὲ νοσοῦσι τὰς αἰσθήσεις, ἑτεροῖα. οὕτω τοίνυν καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡδέων καὶ κακῶν· ὁ μὲν σπουδαῖος τὰ ὄντα νομίζει καὶ τὰ ἀληθῆ, ὁ δὲ φαῦλος τἀναντία πολλάκις· καθ' ἑκάστην γὰρ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων ἐστί τι ἴδιον ἀγαθὸν, καὶ ἡδύ· καὶ τούτῳ διαφέρει τῶν φαύλων ὁ σπουδαῖος, ὅτι διακρίνει τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἡδέος, καὶ τὸ ἀληθὲς ἐν πᾶσιν ὁρᾷ, καθάπερ κανὼν καὶ μέτρον αὐτῶν γινόμενος. οἱ δὲ φαῦλοι, μὴ δυνάμενοι τὸ ἀληθὲς συνιδεῖν, ὑπὸ τῆς ἡδονῆς ἀπατῶνται,

νομί-

νομίζοντες ἀγαθὰ τὰ ἡδέα, οὐκ ὄντα φύσει ἀγαθά· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ λυπηρὰ φεύγουσιν, οὐκ ὄντα φύσει πονηρὰ καὶ φευκτά.

cipiuntur. vt qui bona esse existiment, quæ iucũda sunt, cum natura sua bona non sint. Eodemque modo molesta vitant, cum natura sua nec mala sint, nec vitanda.

ΚΕΦ. ϛʹ.

Ὅτι καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία ἑκούσιον.

CAP. VI.

Vtrumque, & virtutem & vitium, sponte esse.

Ἐπεὶ δὲ τὰ μὲν τέλη βουλητά, τὰ δὲ πρὸς τὰ τέλη, βουλευτὰ καὶ προαιρετά, φανερὸν ὅτι αἱ πράξεις αἱ περὶ τὰ βουλευτὰ καὶ προαιρετά, κατὰ προαίρεσιν εἶεν ἂν καὶ ἑκούσιοι. τοιαῦται δὲ αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις. περὶ γὰρ τὰ βουλευτὰ καὶ προαιρετὰ γίνονται. ἐφ' ἡμῖν ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία. αἱ γὰρ πράξεις, δι' ὧν ἐθίζομεν ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἀρετήν, προαιρεταὶ καὶ ἐφ' ἡμῖν εἰσίν. εἰ δὲ τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν ἐφ' ἡμῖν, καὶ τὸ μὴ πράττειν ἐφ' ἡμῖν ἐστίν. ἐν οἷς γὰρ τὸ μή, καὶ τὸ ναί. καὶ εἰ τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν

Cvm ergo fines sub voluntatem, ea vero quæ ad fines spectant, sub deliberationem ac præelectionem cadant, manifestum erit eas quoque quæ in vtroque versantur actiones, secundum præelectionem esse & sponte. Tales autem actiones sunt quæ ex virtute fiunt. quia in iis quæ sub deliberationem cadunt ac præelectionem versantur. Quare & in nostra potestate virtus erit & vitium, quippe cum eæ actiones, quibus virtuti assuescimus, præelectionis sint, & in potestate nostra. Iam si bonum agere in potestate nostra est, etiam non agere in potestate nostra erit. In quibus enim non agere, in iis quoque agere. Et si vt bonum agamus, quod bonum

CAP. V. 1. Ὄντος δὴ βουλητοῦ μὲν, τοῦ τέλους.

num eſt, in noſtra poteſtate eſt, etiam vt non agamus, quod turpe eſt, in noſtra poteſtate erit. Et ſi vt malum non agamus, quod bonum eſt, in noſtra poteſtate eſt, etiam vt malum agamus, quod turpe eſt, in noſtra poteſtate erit. Hæc autem ſunt quæ bonos nos efficiunt aut malos. Ex quo apparet, eſſe in poteſtate noſtra, vt probi ſimus aut improbi.

2. Τὸ δὲ λέγειν ὡς οὐδεὶς ἑκὼν πονηρός.

Iam verò, dicere neminem ſponte eſſe improbum, aut invitum felicem, verum ex parte, ex parte rurſus falſum videtur. Alterum enim, neminem invitum fieri felicem, verum eſt, falſum autem eſt prius. Improbitas enim minime eſt invita. Etenim ex præcedentibus ſatis probavimus, hominem actionum ſuarum eſſe principium. Quorum vero penes nos ſunt principia, hæc in poteſtate noſtra ſunt & ſunt ſponte. Ex quo apparet, omnem ſponte eſſe humanam actionem, ſive ea proba ſit ſive improba. Hanc autẽ ſententiam & privati homines re ipſa confirmant, & legiſlatores. Etenim ſupplicijs eos afficiunt, qui malum agunt, niſi aliunde coacti

ἀγαθὸν ὄν, καὶ τὸ μὴ πράττειν. αὐτὸ αἰσχρὸν ὂν ἐφ' ἡμῖν ἔσται. καὶ εἰ τὸ μὴ πράττειν τὸ κακὸν ἀγαθὸν ὄν, ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ, καὶ τὸ πράττειν τὸ κακὸν, αἰσχρὸν ὂν, ἐφ' ἡμῖν ἐστί. ταῦτα δὲ ἡμᾶς ἀγαθοὺς ἢ κακοὺς ποιεῖ. ὥστε ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τὸ ἐπιεικέσιν εἶναι, ἢ πονηροῖς.

Τὸ δὲ λέγειν ὡς οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς, οὐδ' ἄκων μακάριος, τὸ μὲν ἀληθὲς δοκεῖ, τὸ δὲ ψεῦδος. τὸ μὲν γὰρ, ὡς οὐδεὶς ἂν γένοιτο μακάριος ἄκων, ἀληθές. ψεῦδος δὲ τὸ πρῶτον· ἡ γὰρ μοχθηρία οὐδαμῶς ἀκούσιον. δέδεικται γὰρ ἀπὸ τῶν εἰρημένων, τὸν ἄνθρωπον ἀρχὴν εἶναι τῶν ἰδίων πράξεων. ὧν δὲ αἱ ἀρχαὶ ἐν ἡμῖν, ταῦτα ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ, καὶ ἑκούσια· ὥστε διὰ τοῦτο πᾶσαν ἀνθρωπίνην πρᾶξιν ἑκούσιον εἶναι ὁμοίως τήν τε ἀγαθὴν καὶ τὴν πονηράν. τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ καὶ οἱ ἰδιῶται καὶ οἱ νομοθέται μαρτυροῦσι, δι' ὧν πράττουσι. καὶ γὰρ τιμωροῦνται μὲν καὶ κολάζουσι τοὺς ποιοῦντας τὰ πονη-

ρα, ἐὰν μὴ ποιῶσιν ἑτέρωθεν βιασθέντες, ἢ ἀγνοοῦντες ἄγνοιαν, ἧς οὐκ εἰσὶν αἴτιοι αὐτοί. καθάπερ εἴ τις μεθύων πονηρόν τι ποιήσειεν ἀγνοήσας· οὗτος γὰρ καὶ τῆς ἀγνοίας αἴτιος ἐγένετο ἑαυτῷ. τοὺς δὲ τὰ καλὰ πράττοντας τιμῶσιν, ἵνα τοὺς ἄλλους προτρέψωνται μὲν ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ, κωλύσωσι δὲ ποιεῖν τὰ φαῦλα. ὅθεν δῆλον, ὅτι νομίζουσιν ἐφ' ἡμῖν εἶναι, πονηροῖς τε εἶναι καὶ γενέσθαι ἀγαθοῖς, καὶ διὰ τοῦτο πείθειν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειροῦσιν. ἃ γὰρ μήτε ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ, μήτε ἑκούσια, οὐδεὶς προτρέπεται πράττειν νοῦν ἔχων· οὐδεὶς γὰρ πείθει τινὰ μὴ θερμαίνεσθαι, ἢ ῥιγεῖν, ἢ πεινῆν, ἢ ἄλλο ὁτιοῦν τῶν τοιούτων, ὧν οὐκ ἐσμὲν αὐτοὶ κύριοι· οὐ γὰρ δυνατὸν γενέσθαι τὸ πλέον ἀπὸ τῆς παρακλήσεως, οὐδ' ἂν αὐτοὶ οἱ παρακαλούμενοι σφόδρα βουλόμεθα· οὐδὲν γὰρ ἧττον πεισόμεθα αὐτά. ὁμοίως δὲ καὶ εἴ τις ἄκων ἀγνοεῖ μὴ δυνάμενος εἰδέναι, τοῦτον οὐδεὶς προτρέψεται δυνηθῆναι εἰδέναι· οὐ γάρ ἐστιν ἐπ' αὐτῷ εἰδέναι καὶ ἀγνοεῖν· ὃς δὲ

coacti id faciant, aut per ignorantiam, cuius penes ipsos causa est. Vt si quis ebrius malum quid faciat ignarus. Huius enim penes ipsum causa ignorantiæ est. Eos vero qui bonum agunt, honore afficiunt: cum vt alios ad bene agendum impellant, tũ vt à malis actionibus avertant. Vnde manifestum est, existimare eos, esse in potestate nostra, vel vt improbi vel vt simus probi. Ac propterea persuadere hoc iis conantur. Quæ namque nec in potestate sunt nostra, neque sunt sponte, nemo, qui modo non sit demẽs, agere compellit aliquem. Nec enim quisquam persuadere potest aliquem vt non calescat, aut frigeat, aut etiam esuriat, vel aliud quid tale, quod in potestate non est nostra. Nihil enim in huiusmodi proficiet adhortatio, quamvis admodum hoc velit qui admonetur. Nec enim minus illa nobis evenient. Similiter si quid invitus aliquis ignorat, quod scire non potest, hunc nemo adhortabitur, vt possit scire. Quia in potestate non est eius vt aut sciat aut ignoret. Qui

 vero

vero ignorantiæ sibi causa est, vnde natum est illud malum, supplicio afficitur. Sponte enim ignorare videtur, quod in potestate sua habet vt vel sciat vel ignoret. Sicut qui ebrius est, aut per incuriam ignorat legem, quam scire facile poterat. Nam & ille ignorantiæ sibi illius & improbitatis auctor est, volensq. est improbus. Sic & in aliis quæ scire poteramus, si ignoremus ea, peccare dicimur. Ac propterea pœnas legislatoribus damus. Etenim in nostra potestate est non ignorare illa, quia in potestate nostra est vitare negligentiam, operamque in eorum investigatione ponere.

3. Ἀλλ' ἴσως τοιοῦτός τίς ἐστιν ὥστε μὴ ἐπιμεληθῆναι.

Quod si aliquis sit talis, vt negligentiam hanc vitare nequeat, non tamen propterea pœnam minus subibit: nam vel propterea supplicio afficietur, quod illius quoque negligentiæ, quam vitare amplius non potest, ipse sibi causa sit, ad quam incontinenter dissoluteque vivendo pervenit. Qua vivendi ratione, improbi plerique iniustique evadũt ac intemperantes. Neç hac

αἴτιός ἐστιν ἑαυτῷ τῆς ἀγνοίας, δι' ἧς ἐποίησε τὸ πονηρὸν, κολάζεται· καὶ γὰρ ἑκουσίως φαίνεται ἀγνοῶν, ὅτι ἐπ' αὐτῷ ἐστιν εἰδέναι καὶ ἀγνοεῖν. καθάπερ ὁ μεθύων, ἢ ὁ δι' ἀμέλειαν ἀγνοῶν τὸν νόμον, ὃν ἐδύνατο ῥαδίως μαθεῖν· κἀκεῖνος γὰρ αἴτιός ἐστιν ἑαυτῷ καὶ τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς μοχθηρίας, καὶ ἑκὼν ἐστι μοχθηρός. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἃ δυνατὸν μαθεῖν, οὐ γινώσκοντες ἁμαρτάνομεν. καὶ τούτων ἕνεκα δίδομεν δίκην τοῖς νομοθέταις. κύριοι γὰρ ἐσμὲν τοῦ μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ μὴ ἀμελεῖν, ἀλλὰ ἐπιμεληθῆναι μαθεῖν.

Εἰ δέ τις καὶ τοιοῦτός ἐστιν, οἷος μὴ δύνασθαι ἐπιμεληθῆναι, οὐ διὰ τοῦτο φεύξεται τὴν δίκην· κολασθήσεται μὲν οὖν διὰ τοῦτο ὅτι καὶ τοῦ μὴ δύνασθαι ἐπιμεληθῆναι, αὐτὸς ἑαυτῷ αἴτιος ἐγένετο, ἀκρατῶς καὶ ἀνειμένως διαιτώμενος, ἀφ' ἧς διαίτης καὶ οἱ πλείους μοχθηροὶ γίνονται, καὶ ἄδικοι, καὶ ἀκόλαστοι. καὶ γὰρ γίνονται μὲν καὶ ἀπὸ τῶν

ἀδίκων

ἀδίκων καὶ ἀκολάστων πράξεων ἐθιζόμενοι, ἄδικοι καὶ ἀκόλαστοι. γίνονται δὲ καὶ ὅταν αὐτὸ μὲν μὴ προκείμενον ἔχωσι τὸ κακουργεῖν, ζῶσι δὲ βίον ἀνειμένον, καὶ τρυφῇ χαίρωσιν. ἀπὸ ταύτης γὰρ τῆς διαίτης καὶ ἐπὶ τὸ κακουργεῖν ἔρχονται· ἀεὶ γὰρ ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν ἐθιζόμενοι, καθὼς προείρηται, πονηροὶ ἢ ἀγαθοὶ γινόμεθα, ἢ ἄλλην τινὰ ἕξιν λαμβάνομεν· καθάπερ ὁρῶμεν καὶ τοὺς ἐθέλοντας γυμνικοὺς ἀγῶνας, ἢ ἄλλην τινὰ πρᾶξιν ἢ ἀγωνίαν ἀσκῆσαι, ἐνεργοῦντας καὶ γυμναζομένους ἐν πράξεσι, δι' ὧν εἰς ἐκεῖνα ἀφίξονται. καὶ οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ὅτι ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν εἰς ἕξιν ἐρχόμεθα κακιῶν ἢ ἀρετῶν, εἰ μὴ λίαν εἴη ἀναίσθητος. εἰ δὲ τοῦτο δῆλον ἅπασι, φανερόν ἐστιν ὅτι πάντες γινώσκουσι τὰ ἑαυτῶν ἔργα καὶ τὰς πράξεις, εἴτε πρὸς κακίαν φέρουσιν, εἴτε πρὸς ἀρετήν· εἰδότες δὲ ἃ ποιοῦσιν, ἑκόντες εἰσὶν ἢ ἀγαθοὶ, ἢ πονηροί. πάνυ γάρ ἐστιν ἄλογον, τὸν ἀδικοῦντα λέγειν ὅτι οὐ βούλεται ἄδικος εἶναι,

tantum, ſed & quoties non hoc quidem propoſitum habent, vt male agant, ſed cum diſſolutam agunt vitam luxuque diffluunt. Ab hac enim viuendi ratione, eo deueniunt, vt male agant. Semper enim agendo creſcit, vt dictum eſt, conſuetudo, qua mali euadimus aut boni, aliumve quemcunque conſequimur habitum. Sicut videmus eos qui in gymnicis volunt excellere certaminibus, aut aliquam quamcunque actionem exercere aut certamen, perpetuo in eorum actione verſari & exercitio, quibus eo perventuros ſe exiſtimant. Neque quiſquam ignorare poteſt ipſas actiones eſſe, per quas ad habitum virtutis deducamur aut vitii, niſi qui plane ſit ſtupidus. Quod ſi hoc planum eſt omnibus, manifeſtum quoque eſt, omnes de actionibus ſuis iudicare poſſe & operibus, vtrum ad virtutem referantur, an vero ad vitium. Cũ vero ſciant quæ agunt, ſponte quoque aut boni ſunt, aut mali. Quippe cum valde abſurdum ſit, eum qui iniuſte agit, dicere ſe iniuſtum eſſe nolle,

aut qui intemperanter agit intemperantem esse nolle. Etenim licet nequeat si velit, postquam diuturna illa iam victus est consuetudine, aut iustus esse aut temperans, nihilominus tamen sponte est improbus. Nam & qui victu vtitur corrupto, neque morem gerit medicis, proptereaque æger est, sponte certe æger est. Nam in potestate eius erat, vt vel hoc modo vel illo viveret. Et cum defungi morbo velit, iam non potest. Nam priusquam quidem æger esset, in potestate eius erat, vt valetudinem tueretur suam. Cũ vero semel per illam victus incontinentiam proiecit eam, non est in potestate eius vt pristinam sibi restituat valetudinem. Sicut, exempli gratia, lapidem potest aliquis in mare proiicere, vbi vero iam emisit, non potest resumere. Et tamen sponte emisit lapidem. quia in eius potestate erat, vt aut emitteret, aut non. Eodem ergo modo in iniusto quoque & intemperante. Priusquam enim sunt vitiosi, & ad peruenere habitum, poterant non esse: cum vero esse cœperunt, non possunt non esse. Neque vero animi tantum sponte

ἢ τὸν ἀκόλαστον ὅτι οὐ βούλεται ἀκολασταίνειν. εἰ γὰρ καὶ βουλόμενος δίκαιος καὶ σώφρων γίνεσθαι, οὐ δύναται τῷ μακρῷ ἔθει κρατούμενος, καὶ οὕτως ἑκὼν ἐστὶ πονηρός. καὶ γὰρ καὶ ὁ διαίτῃ διεφθαρμένῃ χρώμενος, καὶ ἀπειθῶν τοῖς ἰατροῖς, καὶ διὰ τοῦτο νοσήσας, ἑκὼν μὲν νοσεῖ. καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ ἦν ἡ δίαιτα· βουλόμενος δὲ ἀπαλλαγῆναι, οὐ δύναται. πρὶν μὲν γὰρ νοσῆσαι, ἐπ' αὐτῷ ἦν τὴν ὑγίειαν φυλάττειν. προϊεμένῳ δὲ διὰ τῆς ἀκρατοῦς διαίτης, οὐκ ἔστιν ἐπ' αὐτῷ τὴν ὑγίειαν ἐπαναγαγεῖν· ὥσπερ λίθον μέν τις δύναται κατὰ πελάγους ἀφεῖναι, ἀφεὶς δὲ, οὐ δύναται πάλιν ἐπαναλαβεῖν· ἀλλ' ὅμως ἑκὼν ἔρριψε τὸν λίθον. ἐπ' αὐτῷ γὰρ ἦν ῥίψαι, καὶ μή. οὕτω τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦ ἀδίκου καὶ τοῦ ἀκολάστου. πρὸ μὲν γὰρ πονηροὺς γενέσθαι καὶ εἰς ταύτην τὴν ἕξιν ἐλθεῖν, ἐξῆν μὴ γενέσθαι· γενόμενοι δὲ οὐ δύνανται μὴ εἶναι. οὐ μόνον δὲ αἱ ψυχικαὶ κακίαι ἑκούσιοί εἰσιν, ἀλλ' ἐνίοις τῶν ἀνθρώ-

πων

τῶν καὶ τινὲς σωματικαὶ ἑκουσίως γίνονται, δι᾽ ἃς καὶ ἐπιτιμῶνται. τοῖς μὲν γὰρ κατὰ φύσιν αἰσχρεῖς οὐδεὶς ἐπιτιμᾷ νοῦν ἔχων· τοῖς δὲ δι᾽ ἀγυμνασίαν, καὶ ἀμέλειαν, ἢ μοχθηρίαν τὰ σώματα διαφθείρασι, τούτοις μεμφόμεθα· ὃς μὲν γὰρ ἀπὸ φύσεως τυφλὸς, ἢ ὑπὸ νόσου, ἢ ὑπὸ πληγῆς, τοῦτον οὐκ ὀνειδίζομεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλεοῦμεν· ὃς δὲ ἐξ οἰνοφλυγίας, ἢ ἄλλης τινὸς μοχθηρίας διέφθειρε τοὺς ὀφθαλμοὺς, τούτῳ μεμφόμεθα, καὶ ἐπιτιμῶμεν. φαίνεται τοίνυν, ὅτι τῶν σωματικῶν κακιῶν αἱ μὲν ἑκούσιοι καὶ ἐφ᾽ ἡμῖν ἐπιτιμῶνται, αἱ δὲ ἀκούσιοι οὐδαμῶς. ὥστε καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων οὕτως ἂν ἔχοι. ἃς μὲν γὰρ κολάζομεν, καὶ ὑπὲρ ὧν αἱ τιμωρίαι, πᾶσαί εἰσιν ἑκούσιοι καὶ ἐφ᾽ ἡμῖν, αἱ δὲ μὴ τοιαῦται, ἀκούσιοι. ἡ κακία ἄρα ἑκούσιον.

Δοκεῖ δὲ τῷ λόγῳ ἐκεῖνο ἐναντιοῦσθαι· ὅτι ἡ μὲν κακία γίνεται ἀπὸ τοῦ τιθέναι τοῖς ἔργοις τέλος πονηρόν·

fiunt vitiositates, sed quibusdam hominibus nonnullæ corporis quoque eveniunt sponte, quarum causa reprehenduntur nihilominus. Ea quippe quæ à natura sunt turpia, nemo reprehendit, nisi qui mente caret. Ea vero quæ per ignaviam aut negligentiam aut aliam improbitatem corpora corrumpunt, solemus reprehendere. Qui enim à natura cæcus aut morbo aut ab ictu est aliquo, ei nemo hoc exprobraverit, sed potius misericordia prosequitur: qui vero ex vinolentia aut alia improbitate aliqua corrupit oculos, hunc & improbare solemus & reprehendere. Vnde apparet ex corporis ipsius vitiis, ea quæ sponte & in potestate sunt nostra, reprehendi, quæ vero invita, neutiquam. Quare eodem quoque modo erit in aliis. Nam quæ punimus, quorumque causa supplicia exigimus, omnia sunt spõte, & in potestate nostra: quæ vero non sunt talia, sunt invita. Quare sponte est vitiositas.

Videtur autem cum recta hoc pugnare ratione: quia ex eo fit vitium, quod aliquis finem sibi in agendo proponat improbum.

4. Εἰ δέ τις λέγοι ὅτι πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ.

κία ἑκούσιόν ἐστιν. ἡ γὰρ γνῶσις τοῦ τέλους, ὡσαύτως ἐστὶ καὶ τῷ φαύλῳ καὶ τῷ σπουδαίῳ, εἴτε ἀπὸ τῆς ἕξεως γινώσκεται ἢ ἀγνοεῖται, ἢ φύσει, καθὼς εἴρηται. εἰ δὲ τὴν ἀρετὴν ἑκούσιον λέγομεν, ὅτι τὸ μὲν τέλος φύσει ἐστὶ καὶ γινώσκεται τῷ σπουδαίῳ, τὰ δὲ πρὸς τὸ τέλος ἐστ' αὐτῷ ἑλέσθαι καὶ μή, τί κωλύει καὶ τὴν κακίαν διὰ ταῦτα ἑκούσιον εἶναι; καὶ γὰρ καὶ τὰ πρὸς τὸ τέλος ἄγοντα φαῦλον, ἐφ' ἡμῖν ἑλέσθαι καὶ μή· εἰ δὲ πάλιν ἑκούσιόν ἐστιν ἡ ἀρετή, ὅτι καὶ ἡ γνῶσις τοῦ τέλους ἀπὸ τῶν ἕξεων γίνεται τῶν ἀγαθῶν, ὧν αὐτοί πως συναίτιοι ἐσμέν, εἴη ἂν καὶ ἡ κακία διὰ τοῦτο ἑκούσιον, ὅτι ὑπὸ τῶν πονηρῶν ἕξεων ἀγνοεῖται τὸ τέλος.

erit vitiositas. quia finis cognitio, eodem modo penes probum est & improbum, sive ea ab habitu cognoscitur aut ignoratur, sive à natura, vt est dictum. Quod si virtutem sponte esse dicimus, quia finis natura est & cognoscitur à viro bono, quæ vero ad finem spectant, vel eligi ab eo possunt vel non, quid vetat propter hæc ipsa sponte quoque esse vitium? Nam & quæ ad finē deducunt malum, sunt in potestate nostra, vt vel eligantur vel non. Quod si rursus sponte est virtus, quia cognitio finis fit ab habitu bono, cuius ex parte causa sumus, etiam sponte erit propterea vitium, quia improbos habitus sequitur finis ignorantia.

ΚΕΦ. ζ'.

Ὅτι οὐχ ὁμοίως ἑκούσιά εἰσιν αἱ πράξεις, καὶ αἱ ἕξεις. καὶ περὶ ἀνδρίας.

CAP. VII.

Non eodem modo sponte esse actiones & habitus. Item de fortitudine.

TI μὲν οὖν ἐστιν ἡ ἀρετή; καθόλου καὶ ὁλοσχερῶς εἴρηται, ὅτι μεσότης ἐστὶ δύο κακιῶν, τῆς μὲν ἐλλείπου-

QVid ergo est virtus? In genere & summatim quasi, iam dictum est, mediocritatem esse duorum malorum in medio, quorum

5. Κοινῇ μὲν οὖν περὶ τῶν ἀρετῶν εἴρηται ἡμῖν.

rum ab altero deficit, alterum vero excedit: Deinde esse habitum: & à quibus gignatur. Quin etiam, à quibus functionibus vel actionibus ea fit, has ipsas postquam virtutem consecuti sumus, fieri à nobis. Sed & illud ostendimus, in potestate eam nostra esse, & sponte esse. Nunc illud dicendum est, non similiter actionem esse sponte, & habitum (nam vtraque sponte esse ostendimus) actiones enim ita agimus, vt sigillatim eas noscamus: ac propterea penes nos est simpliciter, vt vel agamus eas vel non agamus, à principio eorũ vsque ad finem. Atque ita sponte sunt proprie. At vero habitus non cognoscitur omnino. Nec enim per se cognoscitur, sed per eas actiones ex quibus fit ille. Actiones enim facile cognoscimus, ex quibus consequimur habitum, habitum autem non item. Quemadmodum in morbis corporum: victum enim quo vtimur & cognoscimus, & adhibemus, morbus autem sequitur occulte. Habitus ergo sponte esse dicitur, quia eæ à quibus nascitur sponte sunt actionum fun-

σα, τὴν δ' ὑπερβάλλουσα, καὶ ὅτι ἕξις ἐστιν. ἔτι δὲ εἴρηται καὶ ὑπὸ τίνων γίνεται, καὶ ὅτι ὑφ' ὧν ἐνεργειῶν καὶ πράξεων γίνεται, ταύτας πράττομεν μετὰ τὸ κτήσασθαι τὴν ἀρετήν· ἐδείχθη δὲ ὅτι καὶ ἐφ' ὑμῖν ἐστὶ, καὶ ἑκούσιος. νῦν δὲ εἴη ῥητέον, ὅτι οὐχ ὁμοίως ἐστὶν ἑκούσιον ἡ πρᾶξις καὶ ἡ ἕξις. καὶ γὰρ ἐδείχθη καὶ ἄμφω ἑκούσια εἶναι. τὰς μὲν οὖν πράξεις ποιοῦμεν, γινώσκοντες κατὰ μέρος, καὶ διὰ τοῦτο κύριοι ἐσμὲν καθάπαξ αὐτῶν ποιῆσαι ἢ μὴ ποιῆσαι, ἀπ' ἀρχῆς αὐτῶν μέχρι τέλους· καὶ εἰσὶν ἑκούσιοι κυρίως. ἡ δὲ ἕξις οὐ γινώσκεται παντελῶς. γνώριμος γὰρ ἡ ἕξις οὐ δι' ἑαυτήν ἐστιν, ἀλλὰ διὰ τὰς πράξεις, ἐξ ὧν γίνεται. τὰς μὲν γὰρ πράξεις σφόδρα γινώσκομεν ὅθεν τὴν ἕξιν λαμβάνομεν, τὴν δὲ ἕξιν οὐκ ἔτι. καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρρωστιῶν γίνεται· τὴν μὲν γὰρ δίαιταν γινώσκοντες αἱρούμεθα, ἡ δὲ ἀρρωστία λεληθότως ἐπακολουθεῖ. λέγεται τοίνυν ἕξις ἑκούσιος, διὰ τὸ τὰς ἐνεργείας ἐξ ὧν γίνεται, ἑκουσίους εἶναι·

ταύτας

ταύτας γὰρ δυνατὸν ἦν μὴ ποιῆσαι.

Δεῖ δὲ ἤδη καὶ περὶ τῶν ἕξεων κατὰ μέρος διεξελθεῖν, τί τέ ἐστιν ἑκάστη, καὶ περὶ ποῖα πάθη τῆς ψυχῆς, καὶ πῶς γίνεται· ἅμα δὲ ἀπὸ τούτων δῆλον ἔσται καὶ πόσαι εἰσί. καὶ πρῶτον περὶ τῆς ἀνδρίας διαληψόμεθα.

Ὅτι μὲν οὖν περὶ φόβους καὶ θάρρη ἐστὶ, καὶ ὅτι μεσότης τούτων ἐστὶν ὑπερβάλλουσα μὲν τὴν δειλίαν, ἐλλείπουσα δὲ τῆς θρασύτητος, διὰ τῶν προειρημένων ἐφάνη. ῥητέον δὲ, τίσιν ἀντίκειται.

Ὁ μὲν οὖν φόβος πρὸς τὰ φοβερὰ λέγεται, καὶ τούτοις ἀντίκειται· φοβερὰ δέ εἰσι καθόλου πάντα τὰ δοκοῦντα κακά· διὸ καὶ τὸν φόβον ὁριζόμενοι φασὶν εἶναι προσδοκίαν κακοῦ. φοβούμεθα οὖν πάντα τὰ κακὰ, οἷον ἀδοξίαν, πενίαν, νόσον, ἀφιλίαν, θάνατον. ἡ δὲ ἀνδρία οὐ τούτοις πᾶσιν ἀντίκειται· οὐ γὰρ περὶ πάντα ὁ ἀνδρεῖος εἶναι. φοβεῖται γὰρ ὁ ἀνδρεῖος, ἃ δεῖ

ctiones. Has enim non agere possumus.

CAP. VI. 1. Ἀναλαβόντες δὲ περὶ ἑκάστης.

Iam autem & de habitibus dicendum erit sigillatim: quid nimirum sint singuli, & in quibus animi versentur affectibus, tum quo pacto fiant. Ex quibus etiam manifestum erit quod sint. Ac primum quidem de fortitudine agemus.

2. Ὅτι μὲν οὖν μεσότης

Eam autem in metu versari & fiducia, ita vt mediocritas sit earum, quæ timiditatem quidem excedit, ab audacia autem deficitur, ex superioribus satis manifestum fuit. Iam vero dicendum est, quibus opponatur.

3. Φοβούμεθα δὲ δηλονότι τὰ φοβερά.

Metus ergo eorum quæ metuuntur dicitur respectu, quibus etiam opponitur. Ea autem sunt quæcunque mala nobis videntur in vniuersum omnia. Quare qui metum definiunt, volunt eum esse expectationem mali. Mala ergo metuimus omnia. Vt exempli gratia, infamiam, paupertatem, morbum, amicorum penuriam, mortem. Porro non iis omnibus fortitudo opponitur: nec enim in omnibus homo fortis versatur. Quæ enim metui debent metuit vir fortis:

atqui

atqui non metui debent hæc omnia, sed quædam tantum. Vt, exempli gratia, infamiam metuere pulchrum, non metuere turpe est. alterum namque pudẽtis, alterum vero impudentis est hominis. Neque refert, quod fortis dicatur metaphorice homo eiusmodi, quia aliquid commune cum forti habet homine: quod non omnia metuat videlicet. Sicut fortis quoque metu vacat. Paupertatẽ vero forte aut morbum, vel si quæ sunt eiusmodi quæ sine culpa nostra eveniunt, aut sine vitio aliquo nostro, non oportet metuere. Iam sicut qui non metuit ea quæ metui oportet, non est fortis, nisi forte metaphorice ita dicatur: sic nec ille qui non metuit quæ metui non oportet, fortis est, sed ex similitudine fortis solummodo dicitur. Quippe cum multi qui hæc aut eiusmodi non metuunt, sed liberales sunt, fortique animo familiaris rei iacturam ferre possunt, meticulosi nihilominus in bellicis sunt periculis. Sicut autem qui metuit ea quæ non metuere oportet, non est fortis, ita nec qui non metuit quæ metuere oporteat.

φοβεῖσθαι· οὐ πάντα δὲ ταῦτα δέον φοβεῖσθαι, ἀλλ' ἔνια· οἷον ἀδοξίαν φοβεῖσθαι μὲν καλόν, μὴ φοβεῖσθαι δέ, αἰσχρόν. τὸ μὲν γὰρ αἰδήμονός ἐστιν ἀνθρώπου, τὸ δὲ ἀναισχύντου, εἰ καὶ ἀνδρεῖος ὁ τοιοῦτος καλεῖται κατὰ μεταφοράν, ὅτι ἔχει τι τοῦ ἀνδρείου, τὸ μὴ πάντα φοβεῖσθαι δηλονότι. ἄφοβος γάρ τίς ἐστι καὶ ὁ ἀνδρεῖος. πενίαν δὲ καὶ νόσον ἴσως οὐ δεῖ φοβεῖσθαι, καὶ πάντα ὅσα μὴ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν ἡμῖν συμβαίνουσιν, ἢ διὰ κακίαν. ὥσπερ δὲ ὁ μὴ φοβούμενος ἃ δέον φοβεῖσθαι, οὐκ ἔστιν ἀνδρεῖος, εἰ μὴ κατὰ μεταφοράν, οὕτως οὐδὲ ὁ μὴ φοβούμενος ἃ μὴ δεῖ φοβεῖσθαι, ἀνδρεῖός ἐστιν, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα μόνον λέγεται ἀνδρεῖος· καὶ γὰρ πολλοὶ ταῦτα μὴ φοβούμενοι, ἀλλ' ἐλευθέριοι ὄντες καὶ πρὸς χρημάτων ἀποβολὴν εὐθαρσῶς ἔχοντες, δειλοί εἰσιν ἐν τοῖς πολεμικοῖς κινδύνοις. ὥσπερ δὲ ὁ φοβούμενος ἃ δεῖ μὴ φοβεῖσθαι, οὐκ ἔστιν ἀνδρεῖος, οὕτως οὐδὲ ὁ μὴ φοβούμενος ἃ δεῖ φοβεῖσθαι,

βεῖσθαι

ἀνδρεῖός ἐστιν· οἷον τὴν περὶ παῖδας ἢ γυναῖκα ὕβριν ὁ μὲν φοβούμενος, οὐκ ἔστι δειλός· ὁ δὲ μὴ φοβούμενος, οὐκ ἔστιν ἀνδρεῖος. ἢ ἐάν τις μέλλων μαστιγοῦσθαι οὐ φοβεῖται, ἀλλὰ θαρρεῖ. οὗτοι γὰρ ἃ δεῖ φοβεῖσθαι μὴ φοβούμενοι, οὐκ εἰσὶν ἀνδρεῖοι. ἔστι τοίνυν ἀνδρεῖος ὁ τὰ μέγιστα μὲν τῶν δεινῶν μὴ φοβούμενος· οὐδεὶς γὰρ καρτερικώτερος τοῦ ἀνδρείου, οὐκ ἀεὶ δὲ ὁμοίως. τινὰ γὰρ τῶν δεινῶν διὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐπάγονται, φοβερά εἰσι καὶ τῷ ἀνδρείῳ· οἷον ὁ θάνατος μὲν δοκεῖ εἶναι τὸ ἔσχατον τῶν κακῶν, ὅτι πέρας ἐστὶ τοῦ βίου, καὶ οὐ δυνατὸν τῷ τεθνεῶτι ἢ ἀγαθὸν ἢ κακὸν γενέσθαι. καὶ τούτου ἕνεκα δοκεῖ μέγιστον εἶναι δεινόν, καὶ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ τοῖς φαύλοις.

Ἀλλ' ὁ μὲν ἀπὸ αἰσχρῶν γινόμενος αἰτιῶν, φοβερός ἐστι τῷ ἀνδρείῳ· ὁ δὲ ἀπὸ τῶν ἀρίστων, οἷός ἐστιν ὁ ἐν πολέμῳ συμβαίνων, οὐκ ἔτι, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀγαπητός ἐστιν· ὁ δὲ ἐν νόσῳ, ἢ ἐν θαλάττῃ θάνατος, καθόσον μὲν οὐκ ἐπῆλθε καλὰ σεμνοῦ τινὸς, φοβερὸς

tet, fortis est. vt qui, exempli gratia, contumeliam in vxore metuit aut liberis, non est timidus, sicut qui non metuit non est fortis. Et si quis cum flagellandus est, non metuit, sed confidit. Hi quippe cum quæ metui oportet non metuant, fortes quoque non sunt. Est itaque fortis, qui ea quæ maxima sunt in periculis, non metuit. siquidem nemo adversorum tolerantior est, quam fortis. Non eodem tamen semper modo. Quædam namque pericula, propter eam qua inferuntur rationem, etiam forti terribilia sunt. Vt, exempli gratia, mors omnium malorum extremum esse videtur, quippe cum terminus vitæ sit, neque qui iam mortuus est, bonus esse possit aut malus. Ac propterea maximum quoque malum videtur & bonis & improbis.

Iam vero quæ à turpi causa est, terribilis est forti. quæ vero ab honestissima aliqua, vt quæ in bello contingit, minime, sed valde expetenda. Quæ in morbo autem vel in mari, quatenus non ab illustri aliqua causa infertur, terribilis

4. Δόξειε δ' ἂν οὐδὲ περὶ θάνατον τὸν ἐν παντί.

-bilis quoque forti erit: quatenus vero molesta est, minime. Quare fortis erit, qui aut pulchram mortem non metuit, aut certe non turpem. quique parato animo quæcunque mortem inferunt subitoque ingruunt subire est paratus. Cuius generis sunt bellica. Nam qui sustinet ea quæ subito ingruunt pericula, manifestum documentum dat, se ad summum fortitudinis pervenisse habitum. Iam vero fortis est proprie, qui præstantissimam sustinet mortem. plane vt in honoribus se res habet. Honores quippe qui à tyrannis deferuntur, cum nulla ex parte aut legitimi sint aut stabiles, contemnet vir fortis. Qui in vrbibus vero bene constitutis, cum & legitimi sint & æqui, non item. Iam vero mortis quoque metu vacant nautæ: non ita tamen vt fortis. Alij enim sustinere eam videntur, quod semel de salute desperauerint. alij quod experientiæ confidăt suæ: ac propterea facile se maritimis putant superiores fore periculis. Accedit, quod nec proprie in his fortiter se gerere dicatur [ali-

ἔσται τῷ ἀνδρείῳ, καθόσον δὲ λυπηρός ἐστιν, οὐδαμῶς. ὥστε λέγοιτο ἂν ἀνδρεῖος ὁ περὶ τὸν καλὸν θάνατον ἢ τὸν μὴ αἰσχρὸν ἀδεὴς, καὶ ὅσα θάνατον ἐπιφέρει αἰφνιδίως ἐπερχόμενα. οἷά εἰσι τὰ ἐν τῷ πολέμῳ. ὁ γὰρ τὰ αἰφνιδίως ἐπερχόμενα δεινὰ καρτερῶν ἀπόδειξιν ἐναργῆ παρέχεται τοῦ πρὸς ἕξιν ἀνδρίας ἐληλακέναι. κυρίως δὲ ἀνδρεῖος, ὁ τὸν ἄριστον θάνατον καρτερῶν. ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν τιμῶν ἔχει. τῶν μὲν γὰρ παρὰ τοῖς τυράννοις τιμῶν, ὡς οὐδὲν ὅσιον ἐχουσῶν οὐδὲ βέβαιον, ὁ ἀνδρεῖος καταφρονήσει. τῶν δ' ἐν ταῖς πόλεσι ταῖς εὐνομουμέναις, ὡς ἐννόμων καὶ δικαίων, οὐκ ἔτι. εἰσὶ δὲ καὶ οἱ θαλάττιοι πρὸς τὸν θάνατον ἀδεεῖς· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως τῷ ἀνδρείῳ. οἱ μὲν γὰρ δοκοῦσι καρτερεῖν, διὰ τὸ καθάπαξ ἀπεγνωκέναι τὴν σωτηρίαν· οἱ δὲ διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἐλπίζοντες περιγενέσθαι τῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης κακῶν. ἐπεὶ οὐδὲ δυνατὸν κυρίως ἐν τοῖς τοιούτοις ἀνδρίζεσθαι· ἀνδρίζεται

γάρ

γάρ τις ἐν οἷς χρεία τόνου τινὸς καὶ ὁρμῆς, ἢ θάνατος σεμνός ἐστιν. ἐν κλύδωνι δὲ, ἢ ἐν νόσῳ, τὰ τοιαῦτα χώραν οὐκ ἔχει. οὔτε γὰρ ὁ θάνατος ἀγαθοῦ τινός ἐστιν, αἴτιος, οὔτε ὁρμῇ τινὶ καὶ ἀλκῇ χρώμεθα πρὸς αὐτόν.

Ἔτι τοίνυν ὁ ἀνδρεῖος περὶ τὰ φοβερὰ οὐχ ὁμοίως ἔχει. εἰσὶ γὰρ ἄλλα ἄλλοις φοβερώτερα. οἱ μὲν γὰρ τὴν τῶν χρημάτων ἀποβολὴν μάλιστα φοβοῦνται, ὅσοι φιλοχρήματοι, οἱ δὲ τὴν ἀδοξίαν, ὅσοι δόξης μάλιστα τῶν ἄλλων ἐρῶσιν, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως· ἅπερ οἱ μὲν σφόδρα φοβοῦνται, οἱ δὲ ἔλαττον, οἱ δὲ οὐδαμῶς. Εἰσὶ δέ τινα, ἃ οὐδείς ἐστιν ἀνθρώπων, ὃς οὐ φοβεῖται· οἷά ἐστι τὰ ὑπὲρ ἄνθρωπον κακὰ, οἷον σκηπτοὶ, καὶ σεισμοὶ, καὶ θαλάσσης ἐκδρομαί. ταῦτα γὰρ πᾶσι τοῖς νοῦν ἔχουσι φοβερά.

Καὶ ὁ ἀνδρεῖος φοβεῖται μὲν, ὡς δεῖ δὲ, καὶ καθὼς ὁ λόγος προστάττει, καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα· τοῦτο γὰρ τέλος ὁ σπουδαῖος ποιεῖται τῶν ἰδίων παθῶν καὶ τῶν πράξεων, καὶ

quis. Id enim in iis fit proprie, in quibus vigor erectus ille impetusque animi locum habet, aut cũ mors est illustris. In tempestate vero aut morbo; ea locum non habet. Quippe cũ nec mors talis, boni alicuius causa sit, neque robore vllo animi aut vi mascula adversus eam vtamur.

CAP. VII.
1. Τὸ δὲ φοβερὸν οὐ πᾶσι τὸ αὐτό.

Præterea vero fortis non eodem modo in terribilibus se habet. Alia namque aliis magis sunt terribilia. Quidã enim pecuniarum iacturã maxime metuunt, qui nempe pecunias amant, quidam infamiam, qui nimirum gloriam præ reliquis amant, atque ita in reliquis, quæ alij maxime, alij minus, alij vero omnino non metuunt. Sunt & alia quæ nemo non metuit mortalium. Sicut illa quæ supra hominem sunt mala. vt, exempli gratia, fulmina violenta, terræ motus, exundationes maris. Hæc enim omnibus qui sapiunt sunt terribilia.

2. Ὁ δὲ ἀνδρεῖος ἀνέκπληκτος.

Ea ergo vir fortis quoque metuit, sed vt oportet, & vt ratio iubet, aut causa honestatis, quem finem affectuũ suorum vir bonus statuit & actionum: huius

enim causa virtus omnis exercetur. Hæc autem nó similiter omnibus sűt terribilia, sed minus aliis, aliis magis: sicut & ea quæ non sunt supra hominem, quæ non omnibus sunt terribilia. Vt puta paupertas, infamia, & huiusmodi. Quæ etiam vir bonus cum oportet metuet, sicut dictum est, & vt oportet. Propterea quippe peccat improbus, quia nec vt oportet, nec cum oportet, nec vbi oportet metuit. Similiter & quia cű confidit, non quo oportet modo confidit, nec eo quo oportet tempore. Qui ergo & confidit & metuit quæ oportet, cuiusque causa oportet, item cum oportet aut confidere aut metuere, fortis est. Quia vt æquum est vtrumque facit, & vt fortitudinis requirit ratio. Hic enim omnis, quæ secundum virtutem instituitur, functionis finis est: vt secundum rationem fiat habitus. Sicut eæ quæ secundum iustitiam fiunt actiones, finem hunc habent, vt secundum rationem habitus iustitiæ agantur. illæ item quæ secundum fortitudinem, secundum rationem quoque habitus illius vt fiant. Finis siquidem

διὰ τοῦτο πᾶσα ἀρετή. καὶ ταῦτα δὲ, οὐχ ὁμοίως πᾶσίν εἰσι φοβερὰ, ἀλλὰ τοῖς μὲν μᾶλλον, τοῖς δὲ ἧττον, ὥσπερ καὶ τὰ κατὰ ἄνθρωπον, ἅπερ οὐ πᾶσίν εἰσι φοβερά. οἷον πενία, καὶ ἀδοξία, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἅ τινα καὶ ὁ σπουδαῖος, ὅτε δεῖ, φοβηθήσεται, καθὼς εἴρηται, καὶ ὡς δεῖ. ὁ γὰρ φαῦλος διὰ τοῦτο ἁμαρτάνει, ὅτι οὐ φοβεῖται καθὼς δεῖ, ἢ ὅτε δεῖ, ἢ ἔνθα δεῖ. ὁμοίως δὲ καὶ θαρρῶν, οὐ κατὰ τὸν προσήκοντα τρόπον καὶ χρόνον θαῤῥεῖ. ὁ μὲν οὖν θαῤῥῶν ἢ φοβούμενος, ἃ, καὶ οὗ ἕνεκα, καὶ ὅτε προσήκει θαῤῥεῖν καὶ φοβεῖσθαι, ἀνδρεῖος· κατὰ τὸ εἰκὸς γὰρ θαῤῥεῖ καὶ φοβεῖται, καὶ ὥσπερ ὁ λόγος τῆς ἀνδρίας ἔχει. τοῦτο γὰρ τέλος ἐστὶ πάσης ἐνεργείας τῆς κατ᾽ ἀρετὴν, τὸ κατὰ τὸν λόγον τῆς ἕξεως γίνεσθαι. οἷον αἱ κατὰ δικαιοσύνην πράξεις τέλος ἔχουσι, τὸ κατὰ τὸν λόγον τῆς ἕξεως τῆς δικαιοσύνης πράττεσθαι· καὶ αἱ κατὰ τὴν ἀνδρίαν, κατὰ τὸν λόγον τῆς ἕξεως τῆς ἀνδρίας. τέλος μὲν

γὰρ

γὰρ ἁπάσης πράξεως, τὸ καλόν· καλὸν δὲ τῷ ἀνδρείῳ, ὁ τῆς ἀνδρίας λόγος, καὶ τῷ δικαίῳ ὁ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ λόγος τῶν πράξεων, τὸ κατὰ τὴν ἕξιν γίνεσθαι· ὅρος γάρ ἐστιν ἑκάστῳ, τὸ τέλος αὐτοῦ· ὁ μὲν οὖν ἀνδρεῖος ἐν τῷ δέοντι καὶ τῷ προσήκοντι ἕστηκε.

Τῶν δὲ ὑπερβαλλόντων, ὁ μὲν τῷ μὴ φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, ἀνώνυμος· εἴρηται δ' ἡμῖν ἐν τοῖς πρότερον, ὅτι πολλά ἐστιν ἀνώνυμα· καλοῖτο δ' ἂν ὁ τοιοῦτος μαινόμενος, ἢ ἀνάλγητος, εἰ μηδὲν φοβοῖτο, μήτε σεισμὸν μήτε κύματα, καθάπερ φασὶ τοὺς Κελτούς. ὁ δὲ τῷ θαρρεῖν ὑπερβάλλων περὶ τὰ φοβερὰ, θρασύς. δοκεῖ δὲ καὶ ἀλαζὼν εἶναι ὁ θρασὺς καὶ προσποιητικὸς εἶναι ἀνδρίας· σχηματίζεται γὰρ ἀνδρεῖος εἶναι. ὡς γὰρ ἐκεῖνος περὶ τὰ φοβερὰ ἔχει, οὕτως ὁ θρασὺς βούλεται φαίνεσθαι. ἐν οἷς οὖν δύναται μιμεῖται. διὸ καί εἰσιν οἱ πολλοὶ αὐτῶν θρασύδειλοι· ἐν τούτοις γὰρ θρασυνόμενοι, τὰ φοβερὰ οὐχ ὑπομένουσιν· ὁ δὲ τῷ

actionis omnis est honestas. Honestas vero fortis fortitudinis ratio, sicut iusto iustitiæ:& in aliis similiter. Hæc enim est actionum ratio, vt secundum habitum fiant. Terminus namque singulis est finis suus. Fortis ergo vbi æquum est ac oportet, consistit.

3. Τῶν δὲ ὑπερβαλλόντων

Eorum vero qui modum excedunt, ille qui non metuendo excædit, caret nomine. Quéadmodum ante diximus, multa esse sine nomine. Dici tamen poterit qui talis erit, insanus aut doloris expers, si nihil metuat videlicet, neć terræ motum, nec tépestatem, vt de Celtis dicunt. Qui vero confidentia excedit in subiecto terribili, audax est. Atque audax quidem arrogans quoque videtur esse, ac affectare fortitudinem. Virum quippe forté imitatur. Nã vt ille in iis quæ terribilia sunt se habet, sic audax videri postulat. Quatenus ergo potest eum imitatur. Quæ causa est, vt plurimi eorum audaces sint ac timidi. Quippe cum in quibus audaciam suã iactant, in iisdem mox pericula nõ sustinent. Qui vero metu

modum excedit, timidus est. quia quæ non oportet metuit, nec vt oportet. Quinetiam in confidendo deficit. In doloribus vero modum excedit, neque facile quicquam sperat, quem timidum dicimus: qui omnia nimirũ metuit.

Contra vero se habet
4. Ὁ δ᾽ ἀνδρεῖος ἐναντίος. fortis: semper enim sperat. Etenim ex eo ipso quod bene sperat, fiducia illa nascitur. Quare in iisdem timidus & audax versatur, & fortis. In subiecto enim omnes metus versantur & confidentiæ. Non tamen similiter: alio enim atque alio modo se habent in iis. Illi namque aut excedunt modum aut deficiunt: hic vero mediocriter se habet, & vbi debet consistit. At audaces quidem sunt præcipites, cumq. ante pericula vehemẽter vrgeant, ac supra modum ea appetant, in illis cum versantur, resiliunt. Contra vero fortes: in ipso namq. feruent opere, cum ante modeste se gerant. Quemadmodum igitur dictum est, fortitudo est mediocritas in iis, quæ aut fiduciam spectant aut metum, quẽadmodum oportet. quæ, & & quia honestum est subit atque eligit, & quia non su-

φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, δειλός· ὅτι ἃ μὴ δεῖ, φοβεῖται, καὶ οὐχ ὡς δεῖ. ἐλλείπει δὲ καὶ τῷ θαῤῥεῖν, ὑπερβάλλει δὲ ἐν ταῖς λύπαις, καὶ δύσελπίς τίς ἐστιν ὁ δειλός· πάντα γὰρ φοβεῖται.

Ὁ δὲ ἀνδρεῖος, ἐναντίος· εὔελπις γάρ ἐστι. τὸ γὰρ θαῤῥεῖν ἀπὸ τοῦ τὰ χρηστὰ ἐλπίζειν, γίνεται. περὶ τὰ αὐτὰ μὲν οὖν καὶ ὁ δειλός, καὶ ὁ θρασύς ἐστι, καὶ ὁ ἀνδρεῖος. εἰσὶ γὰρ περὶ τὰ φοβερὰ καὶ θαῤῥαλέα· ἀλλ᾽ οὐχ ὁμοίως. διαφόρως γὰρ ἔχουσι πρὸς αὐτά· οἱ μὲν γὰρ ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν· ὁ δὲ μέσως ἔχει, καὶ ὅτι τοῦ δέοντος ἵσταται. καὶ οἱ μὲν θρασεῖς προπετεῖς, καὶ πρὸ τῶν κινδύνων ὁρμῶντες, καὶ σφόδρα βουλόμενοι τὰ δεινά, ἐν αὐτοῖς δὲ γινόμενοι ἀποπηδῶσιν· οἱ δὲ ἀνδρεῖοι τοὐναντίον, ἐν αὐτοῖς μὲν τοῖς ἔργοις ὀξεῖς, πρότερον δὲ ἡσυχίαν ἄγουσι. καθάπερ οὖν εἴρηται, ἡ ἀνδρεία μεσότης ἐστὶ περὶ θαῤῥαλέα καὶ φοβερά, καθὼς δεῖ. καὶ ὅ, τι καλόν, αἱρεῖται καὶ ὑπομένει, καὶ ὅ, τι μὴ αἱρεῖσθαι καὶ ὑπο-

μένειν

μένειν, αἰσχρόν.

Τὸ δὲ ἀποθνήσκειν βουληθῆναι διὰ πενίαν, ἢ διὰ ἔρωτα, οὐκ ἔστιν ἀνδρείας, ἀλλὰ μᾶλλον δειλίας· τὸ γὰρ φεύγειν τὰ ἐπίπονα, μαλακίας καὶ χαυνότητος. οὐ γὰρ αἱρεῖταί τις τὸν τοιοῦτον θάνατον ὅτι καλός, ἀλλ' ὅτι ἀπαλλαγή ἐστι κακοῦ, ὃ φέρειν οὐ δύναται· τὸ δὲ οὕτως ἔχειν, δειλίας· ἡ μὲν οὖν ἀνδρεία τοιοῦτόν τι.

ΚΕΦ. η'.

Ἔτι περὶ ἀνδρίας.

ΛΕ'γονται δὲ καὶ ἕτεραι ἀνδρίαι κατὰ πέντε τρόπους· πρώτη, ἡ πολιτική, καθ' ἣν οἱ πολῖται, διὰ τὰ ἐκ τῶν νόμων ἐπιτίμια καὶ τὰ ὀνείδη, καὶ διὰ τὰς τιμάς, ὑπομένουσι τοὺς ὑπὲρ τῆς πόλεως κινδύνους. καὶ δοκοῦσιν ἀνδρειότατοι εἶναι, παρ' οἷς οἱ δειλοὶ ἄτιμοι, οἱ δὲ ἀνδρεῖοι, ἔντιμοι. οἵους καὶ Ὅμηρος ἐν τοῖς ποιήμασιν ᾄδει· οἷον τὸν Διομήδην καὶ τὸν Ἕκτορα.

nempe & Hector,

bire aut eligere, est turpe.

Iam vero paupertatis causa aut amoris mori velle non est fortitudinis, sed potius timiditatis. Nam quæ molesta sunt vitare velle, mollitiei proprium est ac ignauiæ. Neque enim quisquam propterea eiusmodi mortem eligit, quia honesta est, sed vt iis defungi malis possit, quibus ferendis amplius par non est. Ita vero affici, proprium est ignaviæ. Talis ergo fere est fortitudo.

5. Τὸ δὲ ἀποθνήσκειν, φεύγοντα πενίαν

CAP. VIII.

Amplius de fortitudine.

CAP. VIII

1. Λέγονται δὲ καὶ ἕτεραι.

DIcuntur etiam aliæ quædam fortitudines, idque quinq. modis. Quarum prima est ciuilis. Ita eam voco, qua cives, præmiorum aut pœnarum quæ à legibus præscribuntur, & ignominiarum aut honorum causa, pro Republica pericula subeunt. Vnde fit vt fortissimi videantur esse, apud quos sine honore timidi, maximo vero in honore sunt fortes. Quales sunt de quibus in poematis suis Homerus canit. Diomedes

Poulydamas fœdum mihi primus crimen inuret.

Et Diomedes.

Namque aliquando Hector Troianis dicet in vrbe,
Tydides, à me &c.

Hæc autem fortitudinis species, quam proxime ad superiorem accedit. Quia sicut illa honestatis causa suscipitur, ita hanc virtus aliqua producit. Pudore enim honestatisque studio adducti ac vitandæ causa ignominiæ quā fœdam esse sentiunt, fortiter se gerunt cives. Cum enim & leges vereantur, atque honorem appetant, facile quoque pericula sustinēt. Altera fortitudinis species est, qua fortes dicuntur, quos aut molestiam perferre, aut fortiter se periculis opponere, superiores cogunt. Quæ quidem inferior civili est, quod à metu potius quam ab amore boni est. & quod qui ea sunt præditi, non id quod turpe sed quod molestum est fugiunt. Cogunt namque eos superiores: vt Hector.

Quem procul à pugna pauitantem stare videbo.
Non tamen ille canes pascet minus.

Πουλυδάμας μοι πρῶτος
ἐλεγχείην ἀναθήσει.

καὶ Διομήδης·

Ἕκτωρ γάρ ποτε φήσει ἐνὶ
Τρώεσσ' ἀγορεύων,
Τυδείδης ὑπ' ἐμεῖο. —

ἔοικε δὲ αὕτη ἡ ἀνδρεία τῇ πρότερον εἰρημένῃ, ὅτι καθάπερ ἐκείνη τοῦ καλοῦ ἕνεκα. οὕτω καὶ αὕτη διά τινα γίνεται ἀρετήν. διὰ τὴν αἰδῶ γὰρ καὶ τὴν τοῦ καλοῦ ὄρεξιν, καὶ διὰ τὴν φυγὴν τοῦ ὀνείδους, αἰσχροῦ ὄντος, οἱ πολῖται ἀνδρίζονται. αἰδούμενοι γὰρ τοὺς νόμους καὶ τιμῆς ὀρεγόμενοι, τοὺς κινδύνους ὑπομένουσι. δευτέρα δὲ ἀνδρεία, καθ' ἣν ἀνδρίζονται οἱ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἀναγκαζόμενοι τοὺς πόνους καρτερεῖν, καὶ πρὸς τοὺς κινδύνους ἀνδρείως ἔχειν· χείρων δὲ αὕτη τῆς πολιτικῆς, ὅτι διὰ φόβον, καὶ οὐ δι' ἔρωτα ἀγαθοῦ, γίνεται· καὶ οἱ κατ' αὐτὴν ἀνδριζόμενοι, οὐ τὸ αἰσχρὸν ἀλλὰ τὸ λυπηρὸν φεύγουσιν. ἀναγκάζουσι γὰρ οἱ κύριοι, ὥσπερ ὁ Ἕκτωρ·

Ὃν δέ κ' ἐγὼν ἀπάνευθε
μάχης πτώσσοντα νοήσω,
Οὔ οἱ ἄρκιον ἐσσεῖται φυγέειν
κύνας —

κἂν μὴ παρῶσι δὲ οἱ στρατηγοὶ τῇ παρατάξει, καὶ ἀναγκάζωσι τοὺς στρατιώτας τοὺς κινδύνους καρτερεῖν, ἀλλὰ φόβον αὐτοῖς ἐνθέντες, δι᾽ ὃν πολλάκις ἐτύπησαν λιπόντες τὴν τάξιν, τὸ αὐτὸ δρῶσι· καὶ οὕτω δι᾽ ἀνάγκην ἀνδρεῖοι δοκοῦσιν εἶναι· δεῖ δὲ οὐ δι᾽ ἀνάγκην αἱρεῖσθαι τὴν ἀνδρείαν, ἀλλ᾽ ὅτι καλόν.

Δοκεῖ δὲ καὶ ἡ περὶ τὰ καθέκαστα ἐμπειρία, ἀνδρεία εἶναι. διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωκράτης τὴν ἀνδρίαν ἐπιστήμην ἐνόμισεν εἶναι. ἄλλοι μὲν οὖν ἐν ἄλλοις ἐπιστήμονες ὄντες ἀνδρεῖοι ἂν περὶ ταῦτα καλοῖντο, ἐν δὲ τοῖς πολεμικοῖς οἱ στρατιῶται. δοκεῖ γὰρ εἶναί τινα ἐν τῷ πολέμῳ κενά, ἃ μάλιστα συνεωράκασιν οὗτοι, καὶ τῶν ἄλλων μὴ εἰδότων οἷς συμπλέκονται, αὐτοὶ ἀνδρεῖοι δοκοῦσιν. ἐκ γὰρ τῆς ἐμπειρίας ταύτης δύνανται ποιῆσαι τοὺς ἀντιπάλους κακῶς, καὶ μηδὲν παθεῖν ὑπ᾽ ἐκείνων, καὶ φυλάξασθαι μὲν τὰ βέλη καὶ τὰ δόρατα, πατάξαι δὲ αὐτοὺς εὐχερῶς: διὰ τὸ δύνασθαι χρῆσθαι τοῖς ὅπλοις καλῶς, καὶ τοιαῦτα ἔχειν

Licet autem forte imperatores absint ab acie, neque cogant milites sustinere pericula, tamen propter eum quem animis eorum impresserunt metũ, quod sæpe eos cum ordinem desererent verberibus in officio continuerunt, idem faciunt. Atque ita necessario videntur fortes esse. Cum contra non necessitatis causa sed honestatis eligenda sit fortitudo.

2. Δοκεῖ δὲ καὶ ἡ ἐμπειρία.

Videtur etiam rerũ singularum experientia, fortitudo esse. Quam ob causam, fortitudinẽ esse scientiam putabat Socrates. Iam vero alij aliarum rerum periti, fortes in iis dici poterunt, in bellicis vero, milites. Videntur enim quædam in bello vana esse, quæ maxime noverunt isti: ideoque cum alij ignorent quæ aggrediantur, isti fortes videntur. Hoc enim experientia illa confert iis, vt & nocere ipsi adversariis possint, facile & ab illis sibi caveant: & vt eorum tela & lanceas vitare, ipsos vero facile ferire possint. Vel quod dextre armis vti possint, vel quod arma habeant eiusmodi, quæ maxi-

Λέγεται δὲ ἀνδρία καὶ ὁ θυμὸς παρά τισι, καὶ ἀνδρεῖοι καλοῦνται, καθάπερ τὰ θηρία, ἐπὶ τοὺς τρώσαντας φερόμενοι· ὅτι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι θυμοειδεῖς. ὁ γὰρ θυμὸς ὁρμητικόν ἐστι πρὸς τοὺς κινδύνους. ὅθεν καὶ Ὅμηρός φησι·

—— σθένος ἔμβαλε θυμῷ. —————— καὶ,
—— μένος καὶ θυμὸν ἔγειρε, —————— καὶ,
—— δριμὺ δ' ἀνὰ ῥῖνας μένος, ——— καὶ,
—— ἔζεσεν αἷμα. ————

πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα ἔοικε σημαίνειν τὴν τοῦ θυμοῦ ἔγερσιν καὶ ὁρμήν. ὁ μὲν οὖν ἀνδρεῖος καλοῦ τινὸς ἕνεκα πάντα ποιεῖ, ἄγεται δὲ ὑπὸ τοῦ θυμοῦ οὐδαμῶς, ἀλλὰ χρῆται τούτῳ συνεργῷ καθάπερ ὀργάνῳ. οἱ δὲ λεγόμενοι ἀνδρεῖοι, διὰ τὴν ὁρμὴν τοῦ θυμοῦ, οὐ διὰ τὸ καλὸν πράττουσιν, ἀλλὰ διὰ λύπην, ὥσπερ τὰ θηρία διὰ τὸ πληγῆναι, ἢ διὰ τὸ φοβεῖσθαι, οὐ χρώμενα τῷ θυμῷ, ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ μᾶλλον ἀγόμενα· οἵ τινες, πρὶν πληγῆναι ἢ φοβηθῆναι, οὐδεμίαν

Sed & iram nonnulli dicunt fortitudinẽ: & qui ferarum ritu in eos a quibus vulnerati sunt feruntur, eos fortes vocant. quia fortes etiam aliquo modo sunt iracundi. Ira quippe natura sua in pericula tendit. Vnde & Homerus ait:

3. Καὶ τὸν θυμὸν ἐπὶ τὴν ἀνδρείαν ἐπιφέρουσιν.

——*vimque addidit iræ.* Et,
——*vires iramque ciebat.* Et,
——*Eximius nares subiit vigor.* Et,
——*tum sanguis ferbuit intus.*

Quibus omnibus, iræ concitatio ostendi videtur & impetus. Vir autem fortis, honesti alicuius causa agit omnia, neque vllo modo ab ira impellitur, sed auxilio eius vtitur vt instrumento. cum eosquos fortes ab iræ impetu dicunt, non honestas impellat, sed dolor. Ideoque plane vt feræ, quia sunt percussæ ab aliquo aut metuunt, ira non vtuntur, sed ab ea potius trahuntur. Eodem namque modo hi homines, qui antequam ab aliquo percutiuntur aut metuunt, nullam significationem dant alicuius iræ:

ſicut & feræ, ſi in ſylua aliqua occurrant aut palude, neminem adoriuntur priores, neque invadunt. Quare neque fortis dicendus eſt, qui aut doloris impulſu aut iræ, aut cuiuſcunque denique affectus cauſa, periculis ſe obiicit, neque vllum ante malum præcepit. Eo enim modo & aſini cum eſuriunt fortes dicendi eſſent merito: qui licet verberibus ſubacti, paſcere non deſinunt. Quin & mœchi libidinis cauſa, multa audacia patrant facinora: cum tamen neque aſini fortes ſint neque homines, quos vel dolor vel ira, vel alius denique in periculum affectus rapit. Naturalis autem, maximeque propria fortitudo eſt illa, quoties ab ira quidem impellimur, cum præelectione tamen & boni cauſa. Quos vero reliqua impellunt quæ iam diximus, nō fortes ſunt, ſed pugnaces. Neque enim honeſtate inducti ruunt aut indignantur, ſed ab affectu trahuntur: neque vt oportet, aut vt recta iubet ratio, ſed prout ille quē dixi movet affectus.

4. Παραπλήσιον δ' ἔχουσί τι

Omnes quoque qui bene ſperant, videntur fortes

ἐπιδείκνυνται ὁρμήν. ἐπεὶ καὶ τὰ θηρία, ἐὰν ἐν ὕλῃ ᾖ ἢ ἐν ἕλει, οὐ προσέρχονται, οὐδὲ ὁρμῶσιν. οὐκ ἔστι τοίνυν ἀνδρεῖος, ὁ δι' ἀλγηδόνα, ἢ θυμοῦ κινούμενος, ἢ ἄλλου τινὸς πάθους, πρὸς τὸν κίνδυνον ὁρμῶν, καὶ μηδὲν τῶν δεινῶν προορώμενος· ἐπεὶ οὕτω γε κἂν οἱ ὄνοι ἀνδρεῖοι καλοῖντο δικαίως, πεινῶντες· τυπτόμενοι γὰρ οὐκ ἀφίστανται τῆς νομῆς· καὶ οἱ μοιχοὶ δὲ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τολμηρὰ πολλὰ δρῶσιν· ἀλλ' οὐκ εἰσὶν ἀνδρεῖοι, οὔτε οἱ ὄνοι, οὔτε ἄνθρωποι, οἱ δι' ἀλγηδόνος ἢ θυμοῦ, ἢ ἄλλου τινὸς πάθους ἐξελαυνόμενοι πρὸς τὸν κίνδυνον. ἡ δὲ φυσικωτάτη καὶ ἡ κυρίως ἀνδρία ἐκείνη ἐστὶν, ὅταν κινώμεθα μὲν διὰ τοῦ θυμοῦ, μετὰ προαιρέσεως δὲ, καὶ ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ. οἱ δὲ διὰ τὰ προειρημένα ὀργιζόμενοι, οὐκ ἀνδρεῖοί εἰσιν, ἀλλὰ μάχιμοι. οὐ γὰρ διὰ τὸ καλὸν ὁρμῶσι καὶ ὀργίζονται, ἀλλὰ διὰ τὸ πάθος· καὶ οὐχ ὡς δέον ἐστὶ, καὶ ὁ ὀρθὸς ἀπαιτεῖ λόγος, ἀλλ' ὡς ἂν κινήσῃ τὸ πάθος.

Δοκοῦσι δὲ καὶ οἱ εὐέλπιδες πάντες ἀνδρεῖοι εἶναι· οὐκ

εἰσὶ

εἰσὶ δὲ πάντες. δυνατὸν γὰρ εὐέλπιδες εἶναι, οὐ διὰ τὸ μὴ φοβεῖσθαι τὰ λυπηρὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ διὰ τὸ πολλάκις καὶ πολλοὺς νενικηκέναι, καὶ διὰ τοῦτο θαῤῥεῖν, ὡς οὐ περιπεσοῦνται τοῖς κακοῖς. δοκοῦσι δὲ ἀνδρεῖοι, διὰ τὸ ἐοικέναι τοῖς ἀνδρείοις κατὰ τὸ θαῤῥεῖν. ἀλλ᾽ οἱ μὲν ἀνδρεῖοι θαῤῥοῦσι, διὰ τὰ προειρημένα, οὗτοι δὲ, διὰ τὸ οἴεσθαι μηδὲν πείσεσθαι λυπηρόν. οὕτω δὲ καὶ οἱ μεθυσκόμενοι εὐέλπιδές εἰσιν, ὅτι οἴονται πάντα αὐτοῖς καθ᾽ ἡδονὴν ἀπαντήσειν. διὰ τοῦτο καὶ ἐπειδὰν ἐναντίοις ἐντύχωσι τῶν προσδοκωμένων, ἀποπηδῶσιν· ὁ δὲ ἀνδρεῖος ἐρχόμενα καὶ φαινόμενα τὰ λυπηρὰ ὑπομένει, ὅτι ἀγαθόν ἐστιν ὑπομένειν, ἢ αἰσχρὸν τὸ μὴ ὑπομένειν· διὰ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἀνδρείοις ἐκεῖνος μᾶλλον ἀνδρεῖός ἐστιν, ὃς ἐν τοῖς αἰφνιδίοις ἀτάραχος καὶ ἄφοβός ἐστιν, ἢ ἐν τοῖς σφόδρα προδήλοις καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν οὖσιν. ὁ μὲν γὰρ προγινώσκων τὰ λυπηρὰ, λογισμῷ καὶ κρί-

esse, cum tamen non sint omnes. Possunt enim bene sperare aliqui, non quod non metuant ea quæ molestiam adferre possunt, idque honestatis causa: sed quia sæpe vicerint & plurimos, ideoque nunc quoque existiment nullum sibi à malo illo periculum futurum. Ac propterea fortes videntur, quod quatenus fiducia quoque sunt præditi, similes fortibus videantur. Cum tamen fortes propter ea cōfidant quæ diximus: hi vero quod à dolore aut molestia tutos se fore arbitrentur. Ita bene quoque sperant ebrii, quia omnia ex animi sententia eventura sibi iudicant, ideoque si aliud eveniat quam expectabant, resiliunt. At vero fortis ea quæ venire videt eminus sustinere audet pericula: vel quod sustinere sit honestum, vel quod non sustinere sit turpe. Quare inter omnes qui fortes habentur, ille maxime excellit, qui vel ob ea quæ subito ingruunt immotus manet & interritus, aut in iis quæ maxime apparent & ante oculos sunt, talem se præstat. Nam qui prius novit quæ molestiam inferre possunt, vel ratione diu

diu ante instructus vel iudicio, facile ea sustinuerit: qui vero licet prius ignoraverit tamen cum ingruunt ea sustinet, satis profecto probat, se iam habitum esse consecutum fortitudinis.

σεν προπαρεσκευασάμενος, ὑπομείνειεν ἄν· ὁ δὲ μὴ προγινώσκων, εἶτα ἐπιόντα ὑπομένων, δῆλός ἐστιν εἰς ἕξιν ἀνδρείας ἐλθών.

5\. Ἀνδρεῖοι δὲ φαίνονται καὶ οἱ ἀγνοοῦντες.

Dicuntur & illi fortes, qui quod ea quæ occurrere possint mala ignorant, periculis se obiiciunt. qui fortasse ab iis quos bene sperare diximus nihil differunt: nisi quod hi ad tempus aliquod sustineant pericula: ii vero qui ignorant, simul ac intelligunt, fugæ se tradunt. Sicut Argivi, qui in Laconas inciderunt, cum Sicyonios putarent esse.

Λέγονται δὲ ἀνδρεῖοι καὶ οἱ δι' ἄγνοιαν τῶν ἀπαντησόντων κακῶν εἰς τοὺς κινδύνους ὁρμῶντες. καὶ σχεδὸν τῶν εὐελπίδων οὐδὲν διαφέρουσι, πλὴν ὅσον οἱ μὲν εὐέλπιδες ὑπομένουσι τὰ δεινὰ χρόνον τινά· οἱ δὲ ἀγνοοῦντες, ἐπειδὰν γνῶσιν, φεύγουσιν, ὥσπερ οἱ Ἀργεῖοι ἔπαθον περιπεσόντες τοῖς Λάκωσιν, ὡς Σικυωνίοις.

CAP. IX.

Amplius de fortitudine: fortem nimirum magis in iis quæ terribilia sunt, quam quæ fiduciam adferunt, aut quæ iucunda sunt, versari.

ΚΕΦ. Θ'.

Ἔτι περὶ ἀνδρείας. ὅτι ὁ ἀνδρεῖος περὶ τὰ φοβερὰ καὶ λυπηρά ἐστι μᾶλλον, ἢ περὶ τὰ θαρραλέα καὶ ἡδέα.

CAP. XI. 1. Περὶ θάρρη δὲ καὶ φόβους ἡ ἀνδρία ἐστί.

QVi igitur vere fortes sint, & qui videantur esse, iam ostendimus. Cum vero in fiducia metuque fortitudo versetur, non eodem modo tamen in

Τίνες μὲν οὖν οἱ ἀληθῶς ἀνδρεῖοι, καὶ τίνες οἱ δοκοῦντες, εἴρηται. ἐπεὶ δὲ περὶ θάρρη καὶ φόβους ἐστὶν ἡ ἀνδρία, οὐχ ὁμοίως περὶ ἀμ-

φω

φω ἐστίν. ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τὰ φοβερά. ὁ γὰρ περὶ τὰ φοβερὰ ἀτάραχος, μᾶλλον ἀνδρεῖός ἐστιν, ἢ ὁ περὶ τὰ θαρραλέα. μείζων γὰρ ὁ ἀγὼν οὗτος, ἢ ἐκεῖνος. τὸ γὰρ ὑπομεῖναι λύπην, χαλεπώτερόν ἐστιν, ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι. διὰ τοῦτο καὶ λυπηρὸν ἡ ἀνδρία, ὅτι ἀνδρεῖοί εἰσιν, οἱ τὰ λυπηρὰ ὑπομένοντες· τούτου δὴ χάριν καὶ ἐπαινεῖται. εἰ γὰρ καὶ ἡδονὴν ἔχει τινὰ ὁ ἀνδρεῖος διὰ τὸ τέλος· τὸ γὰρ τέλος ἡδύ· ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τῶν λυπηρῶν, οἷς πάσχει, καὶ ταύτην ἀφανίζεσθαι συμβαίνει. καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων ἔχει. τοῖς γὰρ πύκταις τὸ μὲν τέλος ἡδύ· στέφανος γὰρ καὶ τιμαί· τὸ δὲ τύπτεσθαι, ἀλγεινόν· σάρκινοι γάρ· τοῖς δὲ τοιούτοις λυπηρὸν πᾶς πόνος. ὅτι τοίνυν τὰ μὲν λυπηρὰ μεγάλα, τὸ δὲ ἡδὺ μικρὸν, οὐδὲν ἡδὺ δοκοῦσιν ἔχειν· τοιοῦτον δή τι καὶ ἐπὶ τῶν ἀνδρείων συμβαίνει. ὁ μὲν γὰρ θάνατος, καὶ τὰ τραύματα λυπηρά ἐστιν αὐτοῖς, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀκούσια· ὑπομένουσι δὲ αὐτὰ, ὅτι καλὸν τὸ ὑπομένειν, ἢ ὅτι αἰ-

vtroque: magis enim in iis quæ terrorem inferunt. Nam qui in his minime mouetur, magis fortis eſt, quam qui in illis vt oportet ſe habet. Quia maius hic certamẽ quam ibi cernitur. Difficilius enim moleſtiam ſuſtinere eſt, quam à iucundis abſtinere. Quare etiam moleſta eſt fortitudo, quia fortes ſunt qui moleſtiam ſuſtinent. Hæc enim cauſa eſt cur laudetur. Quamvis enim voluptas quoque aliqua coniuncta ſit cum fortitudine, quia finis eius eſt dulcis, nihilominus tamen ab iis cum quibus congredi debet ſæpe offuſcatur moleſtiis. Sicut in gymnicis fit certaminibus. Quippe pugilibus finis quidem eſt iucundus; corona nimirum & honores; cædi tamen moleſtum eſt: ſi quidem ex carne conſtant: ideoque illis neceſſe eſt moleſtũ eſſe omnem laborem. Quia ergo magnæ eorum ſunt moleſtiæ, parva voluptas, nulla frui voluptate vidẽtur. Idẽ quoque fere in fortibus videmus. Mors quippe iis & vulnera moleſta ſunt, ac propterea invitis eveniunt. Et tamen ea ſuſtinent, vel

vel quod honestum sit sustinere, vel quod non sustinere sit turpe. Eoque magis molesta videntur, quo magis vel boni vel fortes sunt, vel felices, aut omni denique virtutum genere præditi. Iis quippe maxime molesta mors est, quia vita eorum maxime æstimanda est, cum & optime vivant, & vt oportet hominem: & quia eos plurimis privatura est mors bonis. Quare quia maximæ eorum sunt molestiæ, nulla quoque viri fortis esse voluptas videtur. Atqui licet hæc molesta ei sint, animumque eius vellicent, nihil obstat quo minus sit fortis. Succumbere enim iis aut cedere, fortis non est: at vero pungi ab iis aut molestiam sentire, contra. Quo enim maiori afficitur molestia, molestiamque tamen honestatis causa sustinet, eo magis proprie fortis est dicendus. Quia nec in reliquis virtutibus, vlla cum voluptate per se est functio: sed solummodo quia ad bonum deducit finem, iucunda quoque videtur ei, qui operatur. In militibus autem forte nec necesse est, accuratam

χρὸν μὴ ὑπομένειν. καὶ τοσοῦτον μᾶλλον δοκοῦσιν, ὅσον ἂν εἶεν ἀγαθοὶ καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ εὐδαίμονες, καὶ πᾶσαν μετελθόντες ἀρετήν. τοῖς γὰρ τοιούτοις μάλιστα ὁ θάνατος λυπηρὸν, ὅτι τὸ ζῆν πολλοῦ τινὸς ἄξιον ἐστὶ, διὰ τὸ ἄριστα ζῆν, καὶ ὡς προσῆκεν ἀνθρώπῳ, καὶ ὁ θάνατος αὐτοὺς πολλῶν ἀποστερήσει τῶν ἀγαθῶν. διὰ τὸ μέγεθος τοίνυν τῶν λυπηρῶν, δοκεῖ τὸν ἀνδρεῖον μηδεμίαν ἡδονὴν ἔχειν· τὸ δὲ οὕτως ἀλγεῖν καὶ δάκνεσθαι ὑπὸ τῶν λυπηρῶν, οὐδὲν κωλύει ἀνδρεῖον εἶναι. τὸ μὲν γὰρ ἡττᾶσθαι τῶν λυπηρῶν καὶ ὑποχωρεῖν, οὐκ ἀνδρεῖον, τὸ δὲ δάκνεσθαι καὶ λυπεῖσθαι, οὐκ ἔτι· ὅσον γὰρ μᾶλλον λυπεῖται, καὶ λυπούμενος ὑπομένει διὰ τὸ ἀγαθὸν, τοσοῦτον ἀνδρεῖος ἂν εἴη κυρίως. ἐπεὶ καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς οὐδεμία ἐνέργεια μεθ' ἡδονῆς ἐστὶ καθ' ἑαυτήν· ἀλλὰ μόνον διότι πρὸς τὸ τέλος ἀγαθὸν ἄγει, ἡδεῖα δοκεῖ τῷ ἐνεργοῦντι. ἐν δὲ τοῖς στρατιώταις ἴσως οὐκ ἀνάγκη πᾶσι τὸν ἀκριβῆ τῆς ἀνδρείας

ὅρον.

ὅρον ζητεῖν. μᾶλλον δὲ χρησιμώτεροι ἂν εἶεν πρὸς τὸν πόλεμον οἱ ἀνδρίας μὲν οὐ πάνυ μετέχοντες, τῶν ἄλλων δὲ ἀγαθῶν ἐστερημένοι. ἑτοιμότεροι γὰρ οὗτοι πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸν βίον μικρῶν ἕνεκα κερδῶν προδιδόασιν· οἱ γὰρ κυρίως ἀνδρεῖοι, φρόνιμοι ὄντες καὶ τὰ ἄλλα σπουδαῖοι, χαίρουσι μὲν τῷ βίῳ ἑαυτῶν ἀγαθῷ ὄντι, προΐενται δὲ αὐτὸν οὐ πάνυ ῥᾳδίως. περὶ μὲν οὖν ἀνδρίας ἱκανῶς εἴρηται. ῥᾴδιον δὲ ἀπὸ τῶν εἰρημένων καὶ ὁρισμὸν αὐτῆς ἀποδοῦναι, ὡς ἐν τύπῳ.

nimis velle fortitudinis definitioné quærere. quin potius, magis ad bellum vtiles futuri sunt, qui fortitudinis vix participes, reliquis quoque virtutibus priuati sunt. Quippe cum tales ad subeunda maxime parati sint pericula, & exigui causa lucri vitã suam protrudant. Nam quos proprie fortes dicimus, cũ prudẽtes sint, aliisque præditi virtutibus, vitam quoque amant suam, quod ea sit optima: atque ideo non facile eam profundunt. Ac de fortitudine quidem satis iam dictum est. Quare facile erit, ex iis quæ dicta sunt, rudem quoque aliquam illius definitionem formare.

ΚΕΦ. ι΄.

Περὶ σωφροσύνης.

Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ σωφροσύνης λέγωμεν. ὁμοταγὴς γάρ ἐστι τρόπον τινὰ τῇ ἀνδρίᾳ, καθόσον τοῦ ἀλόγου μέρους εἰσὶν ἀμφότεροι.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ σωφροσύνη μεσότης ἐστὶ περὶ ἡδονάς, εἴ-

CAP. X.

De temperantia.

POst hæc de temperantia dicamus, vt quæ aliquo modo connexa sit cũ fortitudine, quatenus vtraque eius partis est, quæ ratione caret. 1. Μετὰ δὲ ταύτην περὶ σωφροσύνης.

Temperantiam ergo mediocritaté esse quæ in voluptatibus cernitur, iam dictum est à nobis. In volupta- 2. Ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστί.

voluptatibus dico; quia licet etiam in molestiis, minus tamen nec eodem modo quo in iis versatur. In his vero etiam intemperantia cernitur.

3. Περὶ ποίας οὖν τῶν ἡδονῶν νῦν ἀφορίσωμεν.

In voluptatibus ergo cerni temperantiam iam diximus. Nunc in quibus peculiariter voluptatibus, definiemus. Voluptatum aliæ corporis sunt, aliæ animæ. Sic in honoris studio & discendi cupiditate, animæ consistit voluptas: vterque enim & hic & ille eo delectatur quod amat, cum tamen non corpus eius afficiatur illo, sed mens. Qui huiusmodi ergo voluptate delectantur, neque temperantes dicuntur, neque intemperantes. Sicut neque quos alia delectant, quæ non sunt corporis. Studiosos enim fabularum, aut qui aliquid libenter narrant, & in rebus nihili diem conterunt, garrulos dicimus: intemperantes vero, minime. Sed neque qui pecuniarum causa aut amicorum dolent, cum in his aut illis damnum senserint.

4. Περὶ δὲ τὰς σωματικὰς εἴη ἂν σωφροσύνη.

Quare in voluptatibus animæ, non spectatur temperantia. In corporis vero

ρηται ἡμῖν. περὶ ἡδονὰς δὲ λέγω, ὅτι εἰ καὶ περὶ λύπας ἐστὶν, ἀλλ' ἧττον, καὶ οὐχ ὁμοίως, ὡς περὶ τὰς ἡδονὰς ἔχει· ἐν τούτοις δὲ καὶ ἡ ἀκολασία φαίνεται.

Ὅτι μὲν οὖν περὶ ἡδονάς ἐστιν ἡ σωφροσύνη, εἴρηται· νῦν δὲ ἀφορίσωμεν περὶ ποίας ἐστὶ τῶν ἡδονῶν. τῶν ἡδονῶν δὲ αἱ μέν εἰσι σωματικαὶ, αἱ δὲ ψυχικαί· ἐν γὰρ φιλοτιμίᾳ καὶ φιλομαθείᾳ ἡδοναί εἰσι ψυχικαί· ἑκάτερος γὰρ ὅ, τε φιλότιμος, καὶ ὁ φιλομαθὴς, ἥδεται ᾧ φιλεῖ, μηδὲν πάσχοντος τοῦ σώματος, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς διανοίας. οἱ δὲ περὶ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς, οὔτε σώφρονες οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται. ὁμοίως δὲ οὐδὲ οἱ περὶ τὰς ἄλλας, ὅσαι οὐκ εἰσὶ σωματικαί· τοὺς γὰρ φιλομύθους καὶ διηγητικοὺς, καὶ περὶ τὰ τυχόντα κατατρίβοντας τὰς ἡμέρας, ἀδολέσχους ὀνομάζομεν, ἀκολάστους δὲ οὐδαμῶς· οὐδὲ τοὺς λυπουμένους ἐπὶ χρήμασιν ἢ φίλοις, ὅταν ἢ τούτους ἢ ἐκεῖνα ζημιωθῶσι.

Περὶ μὲν οὖν τὰς ψυχικὰς ἡδονὰς, οὐκ ἔστιν ἡ σωφροσύνη· περὶ δὲ τὰς σωματικὰς

εἴη ἄν· οὐ περὶ πάσας δὲ οὐδὲ ταύτας. οἱ γὰρ χαίροντες τοῖς ἡδέσι τῶν ὁρατῶν, οἷον χρώμασι καὶ σχήμασι, καὶ γραφῇ, οὔτε σώφρονες, οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται· οὐδ᾽ ὅσοι ψόφων τινῶν καὶ μελῶν ἐρῶσιν· οὐδ᾽ ὅσοι τῶν ἡδέων ὀσμῶν. καίτοι ἐν τούτοις εἰσὶ καὶ μεσότητες, καὶ τὸ ὡς δεῖ, καὶ ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις τοῦ δέοντος. ἀλλ᾽ ὅμως οὔτε τοὺς μέσους σώφρονας λέγομεν, οὔτε τοὺς ὑπερβάλλοντας ἀκολάστους. οἱ δὲ τῶν περὶ τὰς ὀσμὰς τοὺς μὲν μήλων ὀσμῆς ἐρῶντας, ἢ ῥόδων, ἢ θυμιαμάτων, οὐ λέγομεν ἀκολάστους, ἀλλὰ τοὺς μύρων καὶ ὄψων, ἀκολάστους καλοῦμεν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. χαίρουσι γὰρ τούτοις οἱ ἀκόλαστοι· ὅτι διὰ τούτων ἀνάμνησις γίνεται αὐτοῖς τῶν ἐπιθυμητῶν. ἴδοι δ᾽ ἄν τις καὶ τοὺς ἄλλους, ὅταν πεινῶσιν, ἡδομένους τῇ τῶν βρωμάτων ὀσμῇ. ὅθεν δῆλον, ὅτι οἱ ταῖς τοιαύταις ὀσμαῖς ἡδόμενοι, κατὰ συμβεβηκὸς ἥδονται· ὅτι ἀνάμνησις αὐτοῖς γίνεται τῶν βρωμάτων, καὶ τῆς ἄλλης

versari potest. Quamvis nec in omnibus his quoque. Etenim quos ea quæ visu iucunda sunt delectant, vt exempli gratia, colores, figuræ, aut pictura aliqua, neque temperantes neque intemperantes dicuntur: sicut neque qui sonitus amant aliquos aut cantus: nec qui odores iucundos. Et tamen, in his quoque aliqua mediocritas, certusque, & quatenus oportet, est terminus. Sicut excessus quoque illius quod oportet, & defectus. Et tamen, neque qui medium servant, temperantes, neque qui excedunt, intemperantes dicimus. Iam vero, in odoris voluptate, quod eos quidem, quos malorum aut rosarũ aut suffimentorum odor delectat, intemperantes non dicimus, sed quos vnguenta aut obsonia, sciendum illud fieri per accidens. Quoniam his delectantur intemperãtes, quia ex his voluptatum suarum iis suboritur recordatio. Sicut etiam alios videmus, quos, cum esuriunt, odor cibi delectat. Vnde apparet, eos qui eiusmodi capiuntur odoribus, delectari per accidens, Tum enim aut cibi, aut aliarum quibus

delectantur ineptiarum meminisse intemperantes incipiunt. Quare neque homini, neque reliquis vllam animalibus sensus illi quos diximus voluptatem adferunt, nisi per accidens. Voluptates autem dico, in quibus vel temperans spectatur vel intemperans. Canes etenim licet odore delectentur leporis, non hoc odoris causa fit, sed cibi. Nam cum odor ille sensum iis feræ obiiciat, ita eam persequuntur. Sic neque odore bovis aut voce delectatur leo, sed pastu. Ex voce tamen intelligit, se prope esse. Neque gaudet, quod viderit inuenerit ue cervum, aut agrestem capram, sed quia cibũ habiturus est.

5. Περὶ τὰς τοιαύτας δὲ ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη.

Quare in iis demum voluptatibus, quas cum reliquis communes animalibus habemus, temperantia spectatur aut intemperantia. Hæ autem tactus sunt & gustus. Vnde etiam, brutales quodammodo & serviles esse intemperantes videntur: quia in iisdem, quibus bruta delectantur, incontinentes sunt voluptatibus. Porro horum rursus tactu magis quam gustu delectantur: nam

φλυαρείας, οἷς ἥδονται οἱ ἀκόλαστοι· οὐκ ἔστι τοίνυν οὔτε τῷ ἀνθρώπῳ, οὔτε ἄλλῳ τινὶ ζώῳ κατὰ τὰς εἰρημένας αἰσθήσεις ἡδονή, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός. ἡδονὰς δὲ λέγω, περὶ ἃς ὁ ἀκόλαστός ἐστιν, ἢ ὁ σώφρων. καὶ γὰρ οἱ κύνες, εἰ καὶ χαίρουσι ταῖς ὀσμαῖς τῶν λαγωῶν, ἀλλ' οὐ δι' αὐτὰς, ἀλλὰ διὰ τὴν βρῶσιν. ἀπὸ γὰρ τῆς ὀσμῆς αἴσθησιν λαμβάνοντες τῆς θήρας, διώκουσιν. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ λέων οὐχ ἥδεται τῇ ὀσμῇ τοῦ βοὸς, ἢ τῇ φωνῇ, ἀλλὰ τῇ βρώσει· ὅτι δὲ ἐγγύς ἐστι, διὰ τῆς φωνῆς ᾔσθετο. οὐδὲ χαίρει ὅτι εἶδεν, ἢ εὗρεν ἔλαφον, ἢ ἄγριον αἶγα, ἀλλ' ὅτι βορὰν ἕξει.

Περὶ τὰς ἡδονὰς τοίνυν, ὧν κοινωνοῦμεν καὶ τοῖς λοιποῖς ζώοις, ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀκολασία ἐστίν· αἱ δέ εἰσιν, ἁφὴ καὶ γεῦσις. διὰ τοῦτο θηριώδεις τινὲς καὶ ἀνδραποδώδεις οἱ ἀκόλαστοι φαίνονται, ὅτι οἷς ἥδονται τὰ θηρία, περὶ ταῦτά εἰσιν ἀκρατεῖς. τούτων δὲ μᾶλλον τῇ ἁφῇ ἥδονται, ἢ τῇ γεύσει. μᾶλλον δὲ τῇ γεύσει μὲν οὐδαμῶς,

ἀλλὰ

ἀλλὰ τῇ ἁφῇ μόνον. ὥστε ἀκόλαστοι οὐ μόνον ἐν ταῖς ἄλλαις ἡδοναῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν σιτίοις καὶ ἐν ποτοῖς. καὶ τούτοις γὰρ οὐχ ὡς γευστοῖς μόνον χαίρουσι· γεύσεως γάρ ἐστι τὸ κρῖναι τοὺς χυμοὺς, ὅπερ ποιοῦσιν οἱ τοὺς οἴνους δοκιμάζοντες καὶ σῖτα ὄψα ἀρτύοντες, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἁπτοῖς. διὰ τοῦτο καί τις Φιλόξενος Ἐρίξιος, ὀψοφάγος ὢν, ηὔξατο τὸν φάρυγγα αὐτοῦ μακρότερον γεράνου γενέσθαι, ὡς ἡδόμενος τῇ ἁφῇ τῶν ὄψων· κοινοτάτη γάρ ἐστιν ἡ ἁφὴ ἐν πάσαις ταῖς αἰσθήσεσιν· ἐπεὶ καὶ ἁφῇ τινὶ πᾶσαι αἱ αἰσθήσεις αἰσθάνονται. περὶ ταύτην δὴ τὴν ἁφὴν ἡ ἀκολασία ἐστὶ, καὶ δόξειεν ἂν δικαίως ἐπονείδιστος εἶναι, ὅτι συμβαίνει ἡμῖν, οὐ καθόσον ἐσμὲν ἄνθρωποι, ἀλλὰ καθὸ ζῷα. τὸ δὲ τοῖς τοιούτοις χαίρειν, καὶ τούτων μάλιστα ἐφίεσθαι, θηριῶδες. καί τοι εἰσὶ καὶ κατὰ τὴν ἁφὴν ἐλευθέριοι ἡδοναί, ἃς ὁ ἀκόλαστος ἀφῄρηται. οἷον αἱ ἐν τοῖς γυμνασίοις διὰ τρίψεως καὶ θερμασίας γινόμεναι. οὐ γὰρ περὶ πᾶν

guſtu magis, omnino non, ſed tactu. Quare non in aliis tantum voluptatibus, ſed in cibo quoque intemperans ſpectatur & potu. Quibus quoque non quia guſtus obiecta ſunt delectatur modo (ſiquidē guſtus eſt proprie de ſaporibus iudicare, ſicut illi faciunt qui vina guſtant, aut qui obſonia condiunt) ſed quatenus tactus, magis. Vnde & Philoxenus quidam Erixius, homo helluo, guttur ſibi longius gruis gutture optabat, quod diu ſeſe quaſi tactu oblectaret cupediorum. Omnium quippe ſenſuum maxime communis eſt tactus. ſiquidem tactu quodammodo ſenſus omnes percipimus. In hoc ergo tactu intemperantia cernitur. Atque ideo quoque inter opprobria merito ponitur: quia non qua homines ſumus, ſed qua animalia, evenit nobis. Quare talibus aut delectari, aut maxime appetere, belluinum eſt. Sunt tamen liberales quædam quæ in tactu conſiſtunt voluptates: ſed quibus privatus eſt intemperans. Vt quæ frictione in gymnaſiis & calefactione fiunt. Nec

enim in toto corpore, sed in partibus quibusdã eveniunt.

CAP. XI.

De Cupiditate.

CAP. XI. 1. Τῶν δ' ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν κοιναὶ δοκοῦσιν εἶναι.

QVoniam vt de cupiditatibus agamus postulat series, quotuplex sit cupiditas, primo dicendum est. Alia igitur communis & naturalis est; alia peculiaris & ascititia. Communis ergo est, cum nutrimentum, sive siccum illud sit sive humidum, appetimus: idque cum eo opus habemus. Peculiaris vero & ascititia, cum tale aut tale. Hoc enim, nec naturale est nec commune. Siquidem nec eadem omnes petunt, nec eodem modo. Alij enim hoc, alij illud. Rursus qui idem petunt, non eodem modo petunt: sed minus hi, magis illi. Quare nec communis est cupiditas talis, neque naturalis simpliciter, sed ascititia potius, atque à nobis excogitata. Et tamen naturalis quodammodo etiam hæc est: quia pro ratione naturæ suæ singulis sua est cupiditas.

2. Ἐν μὲν ταῖς φυσικαῖς ἐπιθυμίαις.

In cupiditatibus ergo pauci peccant naturalibus,

τὸ σῶμα, ἀλλὰ περί τινα μέρη.

ΚΕΦ. ια'.

Περὶ ἐπιθυμίας.

ΕΠεὶ δὲ περὶ ἐπιθυμιῶν ἀκόλουθον εἰπεῖν, ῥητέον ποσαχῶς ἡ ἐπιθυμία. ἡ μὲν οὖν ἐστὶ κοινὴ καὶ φυσική· ἡ δὲ ἰδία καὶ ἐπίθετος. κοινὴ μὲν οὖν ἐπιθυμία ἐστὶ, τὸ ὀρέγεσθαι τροφῆς ξηρᾶς ἢ ὑγρᾶς, ὅταν ἐν χρείᾳ τούτων γινώμεθα· ἰδία δὲ καὶ ἐπίθετος, τὸ τοιᾶσδε ὀρέγεσθαι, ἢ τοιᾶσδε. τοῦτο γὰρ οὐκ ἔτι φυσικὸν οὐδὲ κοινόν· οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν πάντες ὀρέγονται, οὐδὲ ὁμοίως· ἀλλ' οἱ μὲν ταύτης, οἱ δὲ ἐκείνης. καὶ οἱ τῆς αὐτῆς ὀρεγόμενοι, οὐχ ὁμοίως ὀρέγονται, ἀλλ' οἱ μὲν μᾶλλον, οἱ δὲ ἧττον. ὥστε ἡ τοιαύτη ἐπιθυμία οὐκ ἔστι κοινὴ οὐδὲ φυσικὴ ἁπλῶς, ἀλλὰ ἐπίθετος, ὑφ' ἡμῶν ἐπινοηθεῖσα. καί τοι κατά τινα τρόπον καὶ φυσική ἐστι, διὰ τὸ ἀκολούθως ἕκαστον τῇ ἑαυτοῦ φύσει καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἔχειν.

Ἐν μὲν οὖν ταῖς φυσικαῖς ἐπιθυμίαις ὀλίγοι ἁμαρτάνουσι,

νουσι, καὶ καθ᾽ ἕνα τρόπον· ὅταν χαίρωσι ταῖς τοιαύταις ἐπιθυμίαις πλέον, ἢ προσῆκεν. οἷον ὅταν πλείω τῶν μετρίων ἐσθίωσιν, ὥσπερ οἱ γαστρίμαργοι, οἵτινες παρὰ τὸ δέον πληροῦσι τὴν φυσικὴν ἐπιθυμίαν. τοιοῦτοι δὲ γίνονται οἱ λίαν ἀνδραποδώδεις. ἐν δὲ ταῖς ἐπιθέτοις καὶ ἰδίαις ἐπιθυμίαις πολλοὶ ἁμαρτάνουσι, καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους· ἐπεὶ πολλαὶ ἰδέαι τῶν τοιούτων ἐπιθυμιῶν· πολλαὶ γὰρ ἰδέαι τροφῶν, καὶ πόσεων, καὶ ἐνδυμάτων, καὶ τῶν ἄλλων φυσικῶν ἐπιθυμητῶν. καὶ διὰ τοῦτο καὶ πολλαχῶς περὶ τὰς τοιαύτας ἐπιθυμίας ἁμαρτάνουσιν· ἢ χαίροντες οἷς μὴ δεῖ, ἢ πλέον, ἢ κατὰ τοὺς πολλούς. οἱ γὰρ ἀκόλαστοι κατὰ πάντα ὑπερβάλλουσι· χαίροντες γὰρ οἷς οὐ δεῖ, ἐάν ποτε καὶ τὰς δεούσας τῶν ἡδονῶν ἕλωνται, πλέον ἢ προσήκει, καὶ οὐχ ὡς οἱ πολλοὶ, χαίρουσιν αὐτοῖς.

& eodem modo. Cum nimirum magis cupiditati indulgent, quam oportet. Vt cum plus quam oportet edit aliquis: sicut glutones. qui vltra quam necesse est, naturalem explent cupidinem. Tales autem fiunt, qui nimium serviles sunt. In ascititiis vero cupiditatibus & quas peculiares diximus, peccant multi, nec eodem modo. Siquidem multæ eiusmodi cupiditatum sunt species. Sicut ciborum quoque & potuum ac indumentorũ variæ sunt species: & quæcunque natura appetimus, varia sunt ac multiformia. Ac propterea multis quoque modis in eiusmodi cupiditatibus peccamus. cum vel aliis quam oportet delectamur, aut magis, aut cũ vulgo. In omnibus quippe modum excedit intemperans. Nam qui aliis delectantur quã oportet, siquando etiam eas quas oportet admittant voluptates, magis tamen quam oportet, nec vt plerique, iis delectantur.

Cap. XII.

Quomodo in doloribus temperantia ſpectetur atque intemperantia.

INtemperantiam ergo quæ in voluptatibus exceſſus eſt, vituperandam eſſe, manifeſtum eſt Porro, quod ad ea quæ moleſta ſunt, non quemadmodum cum de fortitudine agebamus, dictum à nobis fuit, ſubire ea aut ſuſtinere non poſſe, timiditatem eſſe; ita hic quoque de temperantia agitur: neque enim aut non ſuſtinere ea intemperantia, aut ſuſtinere temperantia eſt. Sed ita demum in doloribus ſpectatur intemperantia, cum aliquis plus quam oportet, aut non vt oportet, dolet ſe carere voluptatibus Eodemque modo temperantia, cum quantum oportet, aut vt oportet, aut ob quæ oportet, triſtatur aliquis. neque vllo propterea dolore afficitur, quod voluptate caret. Etenim voluptates aut omnes aut maximas deſiderat intemperans. Atque ita à cupiditate ducitur, vt reliquis præferat omnibus ea, quæ voluptatem adferunt, Quare

ΚΕΦ. ιβ'.

Τίνα τρόπον περὶ λύπας ἐστὶν ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀκολασία.

ΟΤΙ μὲν οὖν ἡ περὶ τὰς ἡδονὰς ὑπερβολὴ, ἡ ἀκολασία, ψεκτὸν, δῆλον· ἐν δὲ ταῖς λύπαις, οὐ καθάπερ ἐπὶ τῆς ἀνδρίας ἐλέγετο, ὅτι τὸ μὴ ὑπομένειν, μηδὲ φέρειν, δειλία ἐστὶν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς σωφροσύνης, τὸ μὴ ὑπομένειν, ἀκολασία ἐστὶν, ἢ τὸ φέρειν, σωφροσύνη· ἀλλ' ἔστιν ἀκολασία περὶ τὰς λύπας, ὅταν τις λυπῆται τῶν ἡδέων οὐ τυγχάνων, πλέον ἢ δεῖ, καὶ οὐχ ὡς δεῖ· καὶ σωφροσύνη ὁμοίως, ὅταν τις ὅσον δεῖ λυπῆται, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ μηδεμίαν αὐτῷ λύπην ἐπάγῃ ἡ τῶν ἡδέων ἀπουσία. ὁ γὰρ ἀκόλαστος ἐπιθυμεῖ τῶν ἡδέων πάντων ἢ τῶν μάλιστα, καὶ ἄγεται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, ὥστε ἀντὶ πάντων τὰ ἡδέα αἱρεῖσθαι· διὸ καὶ λυπεῖται ἀπο-

τυγ-

τυγχάνων τῶν ἐπιθυμητῶν· μετὰ λύπης γὰρ ἡ ἐπιθυμία. ὥστε καὶ ἄτοπόν τι δοκεῖ, τὸ δι' ἡδονὴν λυπεῖσθαι, καὶ αἰτίαν εἶναι τὴν ἡδονὴν τοῦ ἐναντίου· ἡ μὲν οὖν περὶ τὰς ἡδονὰς ὑπερβολὴ, ἀκολασία ἐστὶν, ὡς εἴρηται.

Ἡ δὲ ἔλλειψις ὄνομα οὐκ ἔχει, διὰ τὸ μὴ πάνυ εὑρίσκεσθαι. οἱ γὰρ περὶ τὰς ἡδονὰς ἐλλείποντες, καὶ τοῦ δέοντος ἔλαττον ἐπιθυμοῦντες αὐτῶν, οὐ πάνυ γίνονται· σχεδὸν γὰρ ἔξω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς ἐστιν ἡ τοιαύτη ἀναισθησία· καί τοι καὶ τὰ ἄλογα ζῶα διακρίνει τὰ βρώματα, καὶ χαίρει μὲν τοῖς ἡδέσι, τοῖς δὲ μὴ τοιούτοις, οὐδαμῶς· εἰ δέ τις οὐδὲν ἡδὺ νομίζει εἶναι, οὐδὲ γινώσκει διαφορὰν τῶν ἡδέων καὶ τῶν ἐναντίων, πόῤῥω ἂν εἴη τοῦ ἄνθρωπος εἶναι. ἡ μὲν οὖν περὶ τὰς ἡδονὰς ἢ λύπας ἔλλειψις ἢ ὑπερβολὴ, κακία ἐστίν.

Ἀρετὴ δὲ τὸ μέσον, ἡ σωφροσύνη· ὁ γὰρ σώφρων οὔτε ἥδεται μάλιστα οἷς ὁ ἀκόλαστος, ἀλλὰ μᾶλλον δυσχεραίνει πᾶσιν, οἷς οὐ δέον ἐστὶ

etiam dolet quoties frustratur iis quæ desideranda iudicat. Cum molestia enim coniuncta est eius cupiditas. Ac propterea absurdum videtur, voluptatis causa dolere aliquem, ipsamque voluptatem contrarij causam esse. Excessus ergo in voluptatibus, intemperantia est, vt diximus.

3. Ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονάς

Defectus vero, quia raro reperitur, caret nomine. Qui namq. in voluptatibus deficiunt, aut minus quam oportet eas concupiscunt, sunt paucissimi. Quare extra naturam fere humanam relegandus eiusmodi stupor videtur. Nam & reliqua quæ ratione carent animalia, cibum tamen distinguunt: ita vt iucundis delectentur, auersentur contraria. Quod si quis talis est, vt nihil iucundum esse existimet, neque à contrariis ea possit distinguere, multum hic à conditione abest hominis. Quare in voluptatibus ac molestiis, defectus & excessus, sunt vitia.

4. Ὁ δὲ σώφρων μέσως περὶ ταῦτα ἔχει.

Mediocritas vero virtus, nimirum temperãtia. Neque enim temperans maxime iis delectatur, quibus intemperans, sed ijs potius

potius angitur, quibus gaudere non oportet. Sed neque quibus gaudet, magis gaudet quam oportet, neque dolet cum iucunda absunt, neque ea concupiscit, aut si, mediocriter certe, nec magis quã oportet, neque cum non oportet. Quæ vero ita iucunda sunt, vt ad valetudinem bonumque corporis conducant habitum, aut saltẽ neque huic obsint nec illi, ea quidem appetit, sed mediocriter, & vt oportet. Qui voluptates namque eas concupiscit, quæ ipsi vel vt sit, vel vt bene sit, obesse videntur, secus appetit quam decet. Talis autem non est temperans, sed vt recta præcipit ratio.

χαίρειν. οὔτε οἷς χαίρει, μᾶλλον χαίρει τοῦ δέοντος, οὔτε λυπεῖται τῶν ἡδέων ἀπόντων, οὐδ' ἐπιθυμεῖ τῶν ἡδέων, ἢ ἐπιθυμῶν μετρίως ἐπιθυμεῖ, καὶ οὐ πλέον ἢ δεῖ, οὐδὲ ὅτε μὴ δεῖ. ὅσα μέντοι πρὸς ὑγίειαν ἐστὶν ἢ πρὸς εὐεξίαν συντελοῦντα, ἡδέα ὄντα, ἢ τὸ ἐλάχιστον οὐκ ἐμποδὼν γινόμενα τῇ ὑγιείᾳ καὶ τῇ εὐεξίᾳ, τούτων ὀρέγεται μὲν, μετρίως δὲ, καὶ καθὼς δεῖ· ὁ γὰρ ἡδονῶν ἐπιθυμῶν, αἵ τινες αὐτῷ πρὸς τὸ εἶναι ἐμποδὼν γίνονται, ἢ πρὸς τὸ εὖ εἶναι, παρὰ τὸ δέον ἐπιθυμεῖ. ὁ δὲ σώφρων, οὐ τοιοῦτος, ἀλλ' ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος.

CAP. XIII.

Intemperantiã magis sponte esse quam timiditatem.

CAP. XII. 1. Ἑκουσίῳ δὲ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας.

QVoniam ergo & intemperantia est sponte, & timiditas, videndum an eodem modo sint sponte. Quod non videtur, cũ contra magis sponte esse videatur intemperantia. Timiditatis enim causa dolor est. Quia enim dolorem timemus, timidi existi-

ΚΕΦ. ιγ'.

Ὅτι ἡ ἀκολασία μᾶλλον ἑκούσιόν ἐστιν, ἢ ἡ δειλία.

ΕΠεὶ δὲ καὶ ἡ ἀκολασία καὶ ἡ δειλία ἑκούσιά εἰσι, ζητητέον, εἰ ὁμοίως εἰσὶν ἑκούσια. δοκεῖ δὲ μὴ ὁμοίως, ἀλλὰ τὴν ἀκολασίαν μᾶλλον ἑκούσιον εἶναι. τῆς μὲν γὰρ δειλίας ἡ λύπη αἰτία· διὰ γὰρ τὸ φοβεῖσθαι τὴν λύπην, δειλοὶ γινόμε-

θα.

θα. τὴν δὲ ἀκολασίαν ἡ ἡδονὴ ποιεῖ· ὧν ἡ μὲν ἡδονὴ αἱρετὸν, ἡ δὲ λύπη φευκτόν· ὃ δὲ διὰ τὸ αἱρετὸν ποιοῦμεν, μᾶλλόν ἐστιν ἑκούσιον τοῦ διὰ τὸ φευκτὸν γινομένου· καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι, καὶ φθείρει τὴν τοῦ ἔχοντος φύσιν, ἡ δὲ ἡδονὴ οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ.

Διὰ τοῦτο καὶ ἐπονειδιστότερον ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας· ἐπεὶ γὰρ διὰ τὸ ἑκούσιον ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἐπαινεῖταί τις ἢ ψέγεται, φανερὸν ὅτι τὸ κακὸν, ἢ τὸ ἀγαθὸν, καθόσον ἐστὶν ἑκούσιον, κατὰ τοσοῦτον ἐπαινεῖται μᾶλλον ἢ ψέγεται. ἐπεὶ καὶ εὐκολώτερόν ἐστι τῆς ἀκολασίας ἀποστῆναι, ἢ τῆς δειλίας· οἱ γὰρ ἐθισμοὶ, δι᾽ ὧν τὰ τοιαῦτα κατορθοῦνται, ἐπὶ μὲν τῆς δειλίας ἐπικίνδυνοί εἰσιν· οἱ γὰρ ἐν τῷ πολέμῳ ἐθισμοὶ, καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ φοβεροῖς, δι᾽ ὧν τὴν δειλίαν ἐκβάλλομεν, οὐ πόρρω κινδύνων· οἱ δὲ σώφρονες ἐθισμοὶ, καθάπαξ εἰσὶν ἀκίνδυνοι. ὥστε καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἑκούσιόν ἐστιν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας.

istimus. At intemperantiam voluptas creat: quibus voluptas eligendum, quid, dolor fugiendũ quid est. Quod vero rei eligendæ causa facimus, magis sponte est, quam quod fugiendæ. Adde quod dolor naturam eius qui habet, de statu suo deiicit ac corrumpit: cum nihil tale faciat voluptas.

Quare maiori vitupe- 2. Διὸ καὶ ἐπονειδιστότερον.
ratione digna est intemperantia, quam timiditas. Nam cum vel propter id quod sponte bonum est vel malum, laudetur aut vituperetur aliquis, manifestum est malum, quoque aut bonum, quatenus est sponte, laudari magis aut vituperari. Sicut facilius quoque est ab intemperantia abstinere, quam à timiditate. Consuetudo quippe, qua eiusmodi emendantur vitia, si timiditatem spectes, cum periculo coniuncta est (dum enim in bello, aliave quacunque re terribili, timiditatis expugnandæ causa assuescimus, non longe à periculis absumus) si temperantiam, sine vllo. Quare, ob hanc quoq. causam magis sponte est intemperantia, quam timiditas.

3. Δόξειε τ' ἂν οὐχ ὁμοίως ἑκούσιον ἡ δειλία εἶναι.

Videri autem poterit, non similiter sponte esse timiditas vt singularia Timiditas enim, ipse dico habitus, sine dolore est: neque enim vlla est quæ nos timidos esse cogat molestia: quare magis sponte est. At vero timiditatis opera, quæ propter dolores procedunt aut metum, necessitate quadam adducti facimus, quæ nos perturbat, & vt arma abiiciamus, aliaque id genus pudenda, persuadet. Ac propterea minus sponte esse videntur singularia. In intemperantia vero contra se habet. Ipsam enim nemo cupit, neque intemperans esse petit: at vero intemperantiæ opera magno desiderio faciunt. Vt minus intemperantia sit sponte quam singularia.

4. Τὸ δ' ὄνομα τῆς ἀκολασίας.

Hoc vero intemperantiæ nomen, ad puerilia etiam crimina transferimus: pueros que qui peccant ἀκολάστους dicimus. quia eiusmodi peccata aliquid cum ea, quam diximus, habent commune intemperantia. At vero, vtrum ab vtro dicatur scire velle, nihil ad institutum nostrum facit. Nisi forte posterius

Δόξειε δ' ἂν οὐχ ὁμοίως ἑκούσιον εἶναι τῇ δειλίᾳ τοῖς καθ' ἕκαστον· ἡ μὲν γὰρ δειλία, αὐτὴ δηλονότι ἡ ἕξις, ἄλυπός ἐστιν· οὐ γὰρ ἀναγκαζόμεθα παρ' οὐδενὸς λυπηροῦ δειλοὶ εἶναι· ὥστε μᾶλλον ἑκούσιόν ἐστι· τὰ δὲ κατὰ τὴν δειλίαν ἔργα, ἃ ποιοῦμεν διὰ λύπην καὶ φόβον, ἀνάγκῃ τινὶ ποιοῦμεν, ἥ τις ἐξίστησιν ἡμᾶς, καὶ πείθει τὰ ὅπλα ῥίπτειν, καὶ τὰ ἄλλα ἀσχημονεῖν. καὶ τούτου χάριν ἧττον ἑκούσιά εἰσι τὰ καθ' ἕκαστον. ἐπὶ δὲ τῆς ἀκολασίας, τὸ ἀνάπαλιν ἔχει. αὐτὴν μὲν τὴν ἀκολασίαν οὐδεὶς ἐπιθυμεῖ, οὐδὲ βούλεταί τις ἀκόλαστος εἶναι, τὰ δὲ κατὰ τὴν ἀκολασίαν ἔργα σφόδρα ὀρεγόμενοι ποιοῦσιν. ὥστε τὴν ἀκολασίαν ἧττον ἑκούσιον εἶναι τῶν καθ' ἕκαστα.

Τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα τῆς ἀκολασίας, καὶ ἐπὶ τὰς παιδικὰς ἁμαρτίας φέρομεν, καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας τῶν παίδων ἀκολάστους καλοῦμεν. ἔχουσι γὰρ αἱ τοιαῦται ἁμαρτίαι πρὸς τὴν εἰρημένην ἀκολασίαν ὁμοιότητά τινα· πότερον δὲ ἀπὸ ποτέρου καλεῖται, ζητεῖν, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον τὸν προκείμενον συντελεῖ· πλὴν ἐκεῖνο εἰπεῖν εἰκός,

ὅτι

ὅτι τὸ ὕστερον ἀπὸ τοῦ προτέρου καλεῖσθαι μᾶλλον προσήκει, καὶ ἀπὸ τῶν παιδικῶν ἁμαρτιῶν, ἐπὶ ταύτην τὴν ἀκολασίαν τὸ ὄνομα μετενεχθῆναι. ἔοικε δὲ οὐ κακῶς, ἀλλὰ καὶ λίαν προσηκόντως μετενεχθῆναι τὸ ὄνομα· ὥσπερ γὰρ κολάζειν δεῖ τὸν παῖδα τῶν αἰσχρῶν ὀρεγόμενον, καὶ συστέλλειν εἴσω τοῦ μετρίου τὴν ὄρεξιν αὐτοῦ, οὕτω καὶ τὴν ἐπιθυμίαν κεκολάσθαι δεῖ, πολλὴν αὔξησιν ἔχουσαν. ὅ, τε γὰρ παῖς, εἰ μὴ παιδαγωγοῖτο, τὴν ὄρεξιν τοῦ ἡδέος ἄπληστον ἔχων, καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἡλικίαν, ἔξω τοῦ δέοντος πεσεῖται· ἥ τε ἐπιθυμία, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ λόγου κολάζοιτο, ἐπὶ πολὺ ἥξει· καὶ ὑπὸ τῶν κατ᾽ ἐπιθυμίαν ἐνεργειῶν αὐξανομένη, καὶ τὸν λογισμὸν ἐκκρούει πολλάκις. διὸ δεῖ μετρίας τὰς ἐπιθυμίας καὶ ὀλίγας εἶναι, καὶ τῷ λόγῳ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι. τὰς δὲ τοιαύτας εὐπειθεῖς λέγομεν καὶ κεκολασμένας· ὥστε εἰκότως τοὐναντίον ἐπί τε τῶν παίδων καὶ τῆς ἐπιθυμίας, ἀκολασία καλεῖται. ὥσπερ γὰρ τὸν παῖδα δεῖ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ παιδαγωγοῦ

à priori deduci, verisimile esse dicendum sit. Atque adeo à puerilibus peccatis ad hanc intemperantiam translatum esse nomen. Idque non inepte, sed convenienter admodum. Sicut enim castigare cum turpia appetit oportet puerum, eiusque intra limites modestiæ redigere lubidinem: eodem quoque modo castiganda est, cum efferre se nimium incipit, cupiditas. Etenim & puer, nisi in officio contineatur, cum sine modo vllo aut fine voluptatem petat, ac præcipue ob ætatē, facile officium excedet. Et cupiditas, nisi à ratione castigetur, late se extendet. Quin etiam dum quotidie ex præscripto cupiditatis actiones instituit suas, rationem etiam ipsam sæpe expellet. Quare & mediocres & paucas oportet esse cupiditates, & quæ cum recta non pugnent ratione. Tales autem dicto audientes & κεκολασμένας, hoc est, castigatas, dicimus. Vnde non immerito, tam in pueris quam in cupiditate, quod cum his pugnat, ἀκολασία dicitur. Nam vt puerum ex præscripto pædagogi oportet vive-

viuere, ita partem illam quæ cupidini seruit, ex rationis. Quare eandem quoq. in temperante partem rationi oportet respondere. Vtriusque enim finis est honestas. Ideoque quæ oportet, & vt oportet, & cum oportet, concupiscit temperans. Hoc enim & ratio præscribit. Atque hæc quidem de temperantia dicta sint nobis.

ξιν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν κατὰ τὸν λόγον. διὸ δεῖ τοῦ σώφρονος τὸ ἐπιθυμητικὸν συμφωνεῖν τῷ λόγῳ· σκοπὸς γὰρ ἀμφοῖν τὸ καλόν. καὶ ἐπιθυμεῖ ὁ σώφρων ὧν δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε· οὕτω δὲ τάττει καὶ ὁ λόγος. ταῦτ' οὖν ἡμῖν εἰρήσθω περὶ σωφροσύνης.

ARISTOTELIS ETHICORVM LIBER IV.

CAPVT. I

De liberalitate.

CAP. I. 1. Λέγωμεν δ' ἑξῆς περὶ ἐλευθεριότητος.

EST & liberalitas, virtus quæ ad eam animi partem refertur, in qua regnat cupiditas. Ac propterea postquã de temperantia egimus, de liberalitate agendum est. Est autem liberalitas, talis in pecuniis mediocritas, cum neque plus quam o-

ΚΕΦ. α'.

Περὶ ἐλευθεριότητος.

ΚΑΙ' ἡ ἐλευθεριότης δὲ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἐστιν ἀρετή. καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὴν σωφροσύνην περὶ ἐλευθεριότητος λέγομεν. ἔστι δὲ ἐλευθεριότης ἡ περὶ χρήματα μεσότης, ὅταν οὔτε πλέον τοῦ δέοντος, οὔτε ἔλατ-

τον

τοῦτον ἀναλίσκωμεν, ἀλλ' ὡς δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς προσήκει, καὶ ὧν ἕνεκα. ἐπαινεῖται γὰρ ὁ ἐλευθέριος οὐκ ἐν τοῖς πολεμικοῖς, οὐδ' ἐν οἷς ἐπαινεῖται ὁ σώφρων, οὐδ' αὖ ἐν ταῖς κρίσεσιν, ὥσπερ ὁ δίκαιος, ἀλλὰ περὶ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν.

Μᾶλλον δὲ ἐπαινεῖται ἐν τῇ δόσει.

Χρήματα δὲ λέγομεν, πάντα, ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται.

Η μὲν οὖν περὶ χρήματα μεσότης ἡ ἐλευθεριότης ἐστίν· ἡ δὲ ὑπερβολὴ ἡ ἀσωτία· ἔλλειψις δὲ ἡ ἀνελευθεριότης.

Ἀσωτίαν δὲ οὐ μόνον τὴν περὶ τὰ χρήματα ὑπερβολὴν καλοῦμεν, ἀλλὰ ἐνίοτε καὶ τοὺς ἀκολάστους ἀσώτους καλοῦμεν, οἵτινες πολλὰ δι' ἀκολασίαν δαπανῶσι, καὶ ἀσωτίαν τὴν τοιαύτην κακίαν ὀνομάζομεν. διὰ τοῦτο καὶ φαυλότατοί εἰσιν οἱ τοιοῦτοι, πολλὰς ἅμα κακίας ἔχοντες, καὶ περὶ χρήματα δὲ καὶ ἡδονὰς διεφθαρμένοι· διὰ τοῦτο οὐδὲ οἰκείως προσαγορεύονται ἑνὶ ὀνόματι μίαν κακίαν δηλοῦντι· βούλεται γὰρ ἄσω-

oportet, neque minus, sed vt oportet, & in quibus oportet, & quorum causa oportet, eas impendimus. Laudatur enim liberalis, neque in re bellica, neque in quibus temperans, neque in iudiciis, quemadmodum vir iustus, sed in largiendis accipiendisque pecuniis.

In largiẽdo tamẽ magis. 2. Μᾶλλον δ' ἐν

Pecunias autem iam dicimus ea omnia, quarum æstimationẽ nummo metimur. 3. Χρήματα δὲ

Mediocritas ergo in pecuniis est liberalitas: sicut excessus prodigalitas, defectus est illiberalitas. 4. Ἔστι δ' ἡ ἀσωτία

Iam prodigalitatem vero non excessum solum in pecuniis dicimus, sed & intemperantes nonnunquam prodigos vocamus, qui per intemperantiam multa profundunt. Atque hoc quoque vitium, prodigalitatis appellamus nomine. Quare pessimi quoque sunt huiusmodi, vt qui multis simul vitiis laborent: nec in pecuniis tãtum sed & in voluptatibus corrupti sunt quasi. Ac propterea, neque vno proprie nomine, quod vnius peculiariter sit vitij, appellantur. Debet enim prodigus 5. Τὴν δ' ἀσωτίαν

digus is esse, qui vno hoc laborat malo, vt rem consumat suam Est enim prodigus, qui sua ipsius perit opera. Videtur autem aliquo modo se perdere, qui rem perdit familiarem, quia ex pecuniis quodammodo vitam habemus.

6. Καὶ τὴν μὲν ἀνελευθερίαν. Prodigos ergo & incontinentes, & qui per intemperantiam sua profundunt, vno nomine appellamus. Illiberales vero, eos tantũ, qui plus quam oportet pecuniis adhærent, & in liberalitate deficiunt.

7. Ὧν δέ ἐστι χρεία. Cũ igitur omnibus quorum vsus est aliquis, vel bene quis vti possit vel male: vt puta, gloria aut cibo: talesque sint etiam divitiæ (nam & harum aliquis in vita vsus est) sequitur vt iis quoque aut bene aliquis vti possit aut male. Cum autem rebus singulis bene vtatur ille, qui propria cuiusque rei est virtute præditus, etiam divitiis recte vtetur, qui earum est virtute præditus. Hic autem est quem liberalem dicimus.

8. Χρῆσις δ' εἶναι δοκεῖ χρημάτων. Vsus autem pecuniarũ non est alius, quam largiri aut expendere. Accipere enim eas & servare,

τος εἶναι ὁ ἓν τι κακὸν ἔχων τὸ φθείρειν τὴν οὐσίαν· ἄσωτος γὰρ ὁ δι' ἑαυτὸν ὀλλύμενος· δοκεῖ γὰρ ἀπώλειά τις αὐτοῦ εἶναι καὶ ἡ τῆς οὐσίας φθορά, ὡς τοῦ ζῆν διὰ τῶν χρημάτων ὄντος.

Ἀσώτους μὲν οὖν καὶ τοὺς ἀκρατεῖς καὶ εἰς ἀκολασίαν δαπανηροὺς καλοῦμεν· ἀνελευθέρους δὲ μόνους τοὺς πλέον ἢ δεῖ, τῶν χρημάτων ἀντεχομένους, καὶ περὶ τὴν ἐλευθεριότητα ἐλλείποντας.

Ἐπεὶ τοίνυν πᾶσιν, ὧν χρεία τίς ἐστιν, οἷον δόξης, ἢ τροφῆς, τούτοις δυνατὸν χρῆσθαι καὶ εὖ καὶ κακῶς· τοιοῦτον δὲ καὶ ὁ πλοῦτος· καὶ τούτου γὰρ χρεία τίς ἐστιν ἐν τῷ βίῳ· δυνατὸν ἄρα χρῆσθαι τῷ πλούτῳ καὶ εὖ καὶ κακῶς. ἐπεὶ δὲ ἑκάστῳ πράγματι ἐκεῖνος χρῆται καλῶς, ὁ ἔχων τὴν περὶ αὐτὸ ἀρετήν, καὶ τῷ πλούτῳ ἐκεῖνος χρήσεται ἄριστα, ὁ ἔχων τὴν περὶ αὐτὸν ἀρετήν. οὗτος δέ ἐστιν ὁ ἐλευθέριος.

Ἡ δὲ χρῆσις τῶν χρημάτων οὐδὲν ἀλλό ἐστιν, ἢ δαπάνη καὶ δόσις. ἡ δὲ λῆψις καὶ φυλακὴ οὐ χρῆσις δοκεῖ, ἀλλὰ

μᾶλλον

μᾶλλον κλῆσις. διὰ τοῦτο ὁ ἐλευθέριος περὶ τὴν δαπάνην ἐστὶ τῶν χρημάτων μᾶλλον ἢ περὶ τὴν λῆψιν, καὶ μᾶλλον αὐτῷ προσήκει τὸ εἰδέναι, ὅπως δεῖ δαπανᾶν, καὶ ὧν ἕνεκα, καὶ πρὸς οὕς, ἢ ὅπως δεῖ λαμβάνειν, καὶ ὧν ἕνεκα, καὶ παρ' ὧν δεῖ. ἔστι μὲν γὰρ περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ πλούτου, καθὼς εἴρηται· χρῆσις δὲ ἡ δόσις μᾶλλόν ἐστιν, ἢ ἡ λῆψις. καὶ ἔτι μᾶλλον δοκεῖ ἀρετὴ εἶναι, τὸ εὖ ποιεῖν, ἢ τὸ εὖ πάσχειν, καὶ τὸ τὰ καλὰ πράττειν, ἢ τὸ τὰ αἰσχρὰ μὴ πράττειν· ἔπεται δὲ τῇ μὲν δόσει τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ τὸ τὰ καλὰ πράττειν, τῇ δὲ λήψει τὸ εὖ πάσχειν, καὶ τὸ αἰσχρὰ μὴ πράττειν. τὸ γὰρ λαβεῖν ὅθεν δεῖ, εὖ πάσχειν ἐστίν, καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὅθεν οὐ δεῖ, τὸ μὴ αἰσχρὰ πράττειν ἐστίν. ἔτι, ὃ μᾶλλον ἐπαινεῖται, τοῦτο μᾶλλον ἀρετῇ προσήκει, μᾶλλον δὲ ἐπαινεῖται τὸ ὡς δεῖ διδόναι, ἢ τὸ ὡς δεῖ λαμβάνειν· ἡ γὰρ χάρις, καὶ ὁ ἔπαινος τῷ διδόντι μᾶλλον, ἢ τῷ μὴ λαμβάνοντι. ἔτι περὶ τὸ δυσχερέστερόν ἐστιν ἡ ἀρετή. δυσχερέστερον δέ ἐστι διδόναι καλῶς, ἢ λαμβάνειν,

non tam vſus videtur, quã poſſeſſio. Ideoque liberalis magis in erogandis quam in accipiendis verſatur pecuniis: magiſque illi convenit, vt ſciat quomodo in ſumere oporteat, quorum cauſa, & in quos, quam quomodo accipere debeat, quorum cauſa, & à quibus. In vſu ergo pecuniarum verſatur, vt diximus. Vſus vero magis eſt dare quam accipere. Sed & magis virtus videtur, beneficio afficere, quam affici: & quæ honeſta ſunt agere, quam quæ turpia ſunt non agere. Eius autem qui dat eſt bene facere, & quæ honeſta ſunt agere, ſicut eius qui accipit, beneficio affici, & turpia non agere. Accipere enim vnde oportet, eſt beneficio affici, ſicut non accipere vnde non oportet, eſt non turpia agere. Præterea, id quod magis laudatur, magis etiam virtuti convenit, dare autem vt oportet, quam accipere, magis laudatur: gratia quippe & laus magis ei tribuitur qui dat, quã qui non accipit. Præterea, in difficiliori verſatur virtus: difficilius autem eſt, vt oportet dare, quam accipere, aut non accipere

vt

vt oportet. Suum enim ipſius dimittere multo eſt difficilius, quam alienum remittere. Quare magis liberali conueniet, dare honeſte, quam aut non accipere, aut accipere honeſte. Siquidem nec eos, qui vnde non oportet non accipiunt, ſed qui dant quibus oportet, liberales dicimus. Quia illi iuſti magis quam liberales videntur: ac propterea laudantur. Qui vero vnde oportet accipiunt, ne laudantur quidem. Laudatur enim qui quod difficile eſt agit, idque honeſtatis cauſa. At qui vnde oportet accipit, nihil quod difficile ſit ſuſtinet. Sed & maxime, ex omnibus qui honeſte agunt, laudantur liberales, quia proſunt. Prodeſſe autem non in eo eſt, vt aliquis non accipiat male, ſed vt det honeſte. Quare in dando magis quam in accipiendo liberalitas ſpectatur. Qui ergo dat quibus oportet, idque honeſtatis cauſa, liberalis eſt.

9. Αἱ δὲ κατ' ἀρετὴν πράξεις.

Omnes enim quæ ex virtute fiunt actiones, honeſtatis fiunt cauſa. Quamuis neque hoc tantum requiratur, vt honeſtatis cauſa, quibuſq, oportet, &

ἢ μὴ λαμβάνειν καλῶς. τὸ γὰρ οἰκεῖον προέσθαι πολλῷ δυσχερέστερον τοῦ τὸ ἀλλότριον ἀποπέμψασθαι. μᾶλλον ἄρα προσήκει τῷ ἐλευθερίῳ διδόναι καλῶς, ἢ οὐ λαμβάνειν ἢ λαμβάνειν καλῶς. ἐπεὶ καὶ ἐλευθερίους οὐ τούτους καλοῦμεν, ὅσοι οὐ λαμβάνουσιν ὅθεν οὐ δεῖ, ἀλλὰ ὅσοι διδόασιν οἷς δεῖ. ἐκεῖνοι γὰρ μᾶλλον δοκοῦσι δίκαιοι ἢ ἐλευθέριοι, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαινοῦνται. οἱ δὲ λαμβάνοντες ὅθεν δεῖ, οὐδὲ ἐπαινοῦνται. ἐπαινεῖται γὰρ ὁ δυσχερές τι ποιῶν διὰ τὸ ἀγαθόν. ὁ δὲ λαμβάνων ὅθεν δεῖ, οὐδὲν δυσχερὲς ὑπομένει. ἔτι φιλοῦνται οἱ ἐλευθέριοι μάλιστα τῶν σπουδαίων, ὅτι ὠφέλιμοί εἰσι. τὸ δὲ ὠφέλιμον οὐκ ἐν τῷ μὴ λαβεῖν κακῶς, ἀλλ' ἐν τῷ δοῦναι καλῶς. ὁ ἄρα ἐλευθέριος περὶ τὴν δόσιν εἶναι δοκεῖ μᾶλλον, ἢ περὶ τὴν λῆψιν. ἔστι τοίνυν ἐλευθέριος ὁ διδοὺς οἷς δεῖ, καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα.

Πᾶσαι γὰρ αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις τοῦ καλοῦ ἕνεκα. καὶ οὐ μόνον τοῦ καλοῦ ἕνεκα καὶ οἷς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ τ' ἄλλα πάντα ὅσα ἕπεται τῇ

ὀρθῇ

ὀρθῇ δόσει, ἀλλὰ καὶ ἡδέως, ἢ ἀλύπως· ὁ γὰρ μετὰ λύπης διδοὺς οὔπω ἐλευθέριος· ἐλευθερίου μὲν γὰρ ἔργον ποιεῖ, ἐλευθέριος δὲ οὔπω ἐστίν· οὔπω γὰρ εἰς ἕξιν ἦλθεν. οὐ γὰρ ἂν ἐλυπεῖτο. τὰ γὰρ κατ᾽ ἀρετὴν ἔργα ἢ ἡδέα ἐστὶν, ἢ ἄλυπα· ὁ δὲ διδοὺς οἷς μὴ δεῖ, ἢ οὐ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ διά τινα ἄλλην αἰτίαν, οὐκ ἐλευθέριος, ἀλλὰ ἄλλος τις ῥηθήσεται. ὁμοίως δὲ οὐδὲ ὁ μετὰ λύπης διδοὺς, καθὼς εἴρηται· ὁ γὰρ τοιοῦτος προτιμᾷ τὰ χρήματα τῆς καλῆς πράξεως· διὰ τοῦτο δὲ οὐκ ἐλευθέριος.

cum oportet, cæteraque quæ vt bene det aliquis requiri solent: sed & vt lubenter, & sine molestia. Nam qui moleste dat aliquid, necdum liberalis est. Opus enim liberalis facit, nondum tamen est liberalis, quia nondum consecutus est habitum. quod si esset, ne molestũ quidem hoc illi esset. Quæ enim ex virtutis præscripto fiunt opera, aut iucunda sunt, aut non molesta. Qui vero quibus non oportet, aut non honestatis ergo, sed alia aliqua de causa dat, non liberalis, sed alio dicetur nomine: vt neque qui cũ molestia dat, sicut diximus. Talis enim honestæ actioni pecunias præponit, quare neque liberalis esse potest.

Ὁ γὰρ ἐλευθέριος δώσει μὲν, ὡς ὁ ὀρθὸς τάττει λόγος, λήψεται δὲ οὐδαμῶς παρ᾽ ὧν οὐ δεῖ λαβεῖν· ὅ, τε μὴ τιμῶν τὰ χρήματα οὔτε αἰτήσεται· οὐ γὰρ εὐχερῶς εὐεργετεῖται, ὁ φιλῶν τὸ εὐεργετεῖν· λήψεται δὲ ἀφ᾽ ὧν δεῖ, δηλονότι ἀπὸ τῶν οἰκείων κτημάτων, οὐχ ὅτι καλὸν ἡγεῖται τὸ χρηματίζεσθαι, ἀλλ᾽ ὅτι ἀναγκαῖον πρὸς τὸ διδόναι· καὶ διὰ τοῦτο

Sicut enim dat quemadmodum recta præscribit ratio, ita nisi à quibus oportet, liberalis non accipit: idque quia non æstimat pecunias. Cum autem non æstimet, ne petet quidem. Nec enim libenter beneficio afficitur, qui afficit libenter. Quare & vnde oportet accipiet, à propriis nimirum pecuniis: non quia pulchrum ducit, quæstum facere, sed quia necesse est, vt donare possit. Ideoque nec facultates

10. Οὐδὲ λήψεται ὅ, ὅθεν μὴ δεῖ.

negliget proprias, quia ex iis prodesse cogitat.

11. Οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι δώσει. Sed neque cuilibet dabit, vt dare possit, quibus, & cũ, & vbi oportet. Est autẽ viri valde liberalis, adeo in dando excellere, vt minora sibi relinquat. Vtilitatem quippe suam negligere, maximæ liberalitatis signum est. Nec enim è magnitudine eorum quæ dantur, liberalitas spectatur aut numero, sed è proportione quam ad facultatem donantis ea quæ donantur habent. Hinc enim liberalitatis probatur habitus. Quare nil vetat magis liberalem esse, qui è parvis pauciora donat facultatibus, quam qui multa è maioribus. Plerumque autem evenit, vt qui labore non proprio rem pepererunt, sed relictam possident ab aliis, liberales videantur magis: vel quod egestatem numquam sunt experti; ideoque non admodum divitiis adhærent. vel quod, vt parẽtes solent & artifices, magis amãt pecunias, qui eas pepererunt. Cæterum neque admodum ditescere possunt li-

οὐδὲ τῶν ἰδίων ἀμελήσει χρημάτων, βουλόμενος διὰ τούτων τισὶν ἐπαρκεῖν.

Οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι δώσει, ἵνα ἔχῃ διδόναι οἷς δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ οὗ καλόν· ἔστι δ' ἐλευθερίου καὶ τὸ ὑπερβάλλειν ἐν τῇ δόσει τοσοῦτον, ὥστε καταλείπειν ἑαυτῷ τὰ ἐλάττω. τὸ γὰρ μὴ πρὸς τὴν οἰκείαν χρείαν ὁρᾶν, τῆς μεγίστης ἐλευθεριότητος σημεῖόν ἐστιν· οὐ γὰρ πρὸς τὸ μέγεθος, ἢ τὸ πλῆθος τῶν διδομένων ἡ ἐλευθεριότης κρίνεται, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀναλογίαν, ἣν ἔχουσι τὰ διδόμενα πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ διδόντος. ἀπὸ τούτου γὰρ ἡ ἕξις τῆς ἐλευθεριότητος δείκνυται· ὥστε οὐδὲν κωλύει ἐλευθεριώτερον εἶναι τοῦ τὰ πολλὰ διδόντος, τὸν ἐλάττω διδόντα, ἐὰν ἀπὸ ἐλάττονος οὐσίας διδῷ. συμβαίνει δὲ τοὺς μὴ κτησαμένους οὐσίαν ἰδίοις πόνοις, ἀλλὰ παραδεξαμένους παρ' ἄλλων, ἐλευθεριωτέρους δοκεῖν· οἱ γὰρ τοιοῦτοι ἄπειροί εἰσι τῆς ἐνδείας· καὶ διὰ τοῦτο οὐ σφόδρα ἀγαπῶσι τὸν πλοῦτον. καὶ ὅτι, καθάπερ οἱ γονεῖς καὶ οἱ ποιηταί, μᾶλλον ἀγαπῶσι τὰ χρήματα οἱ κτησάμενοι. οἱ δὲ ἐλευθέριοι

θέριοι οὐ δύνανται σφόδρα πλουτεῖν· οὔτε γὰρ εὐχερεῖς εἰς τὸ λαμβάνειν εἰσὶν, οὔτε εἰς τὸ φυλάττειν τὴν οὐσίαν προνοητικοί· ἀλλὰ μᾶλλον προετικοὶ τῶν ὄντων· καὶ οὐ τιμῶντες δι' ἑαυτὰ τὰ χρήματα, ἀλλ' ἕνεκα τῆς δόσεως. διὸ καὶ ἐγκαλοῦμεν τῇ τύχῃ, ὅτι μὴ πλουτοῦσιν οἱ ἐλευθέριοι, πλούτου καὶ χρημάτων ὄντες ἄξιοι. τοῦτο δὲ οὐ συμβαίνει ἀλόγως· τὸν γὰρ μὴ ἐπιμελούμενον ὅπως ἔχῃ χρήματα, πῶς οἷόν τε πλουτεῖν; ὥσπερ οὐδ' ἄλλό τι κτήσασθαι δυνατὸν, τὸν μὴ ἐπιμελούμενον ὅπως κτήσηται. διὰ τοῦτο οὐδὲ ὁ ἐλευθέριος δυνήσεται πλουτεῖν, μήτε ἑτέρωθεν χρήματα συλλέγων, καὶ τὰ οἴκοι σκορπίζων.

Ἔτι καὶ μὴ δίδωσιν οἷς οὐ δεῖ, καὶ ὅτε μὴ δεῖ· ἵνα μὴ εἰς τὰ μὴ δέοντα ἀναλώσας ἐνδεὴς εὑρεθῇ πρὸς τὰ δέοντα, καὶ μὴ δῷ οἷς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ. ἐλευθέριος γάρ ἐστι, καθὼς εἴρηται, ὁ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς οὐσίας δαπανῶν εἰς ἃ δεῖ. ὁ δὲ ὡς ἔτυχε διδοὺς, ἄσωτος. διὰ τοῦτο τοὺς τυράν-

berales, quia neque ad accipiendũ admodum ſunt prompti: neque ad ea quæ habent conſervanda ſatis ſunt providi: ſed potius ad erogandum parati. Quia non per ſe æſtimant pecunias, ſed vt donare poſſint. Quare fortunam quoque accuſare ſolemus, quoties opibus deſtitui liberales videmus, quia facultatibus opibuſque ſunt digniſſimi. Quod tamen non fit ſine ratione. Nam qui non dat operam vt diteſcat, quid mirum eſt hunc non diteſcere? cum neque aliud quicquam ſine cura quiſquam poſſideat aut labore. Ideoque nec diteſcet facile liberalis: cum nec opes aliunde conquirat, & quas habet diſſipet.

Sed neque donat eas, quibus non oportet, neque cum non oportet. Quod propterea facit, ne ſi vbi nõ opus eſt eas conſumat, poſtea vbi opus eſt non habeat: atque ita, quibus, aut cum oportet, dare nequeat. Eſt enim liberalis, vt dictum eſt, qui pro ratione opum ſuarum ſumptus facit, vbi oportet. Qui vero ſine diſcrimine, eſt prodigus. Ideoque nec tyrannos,

12. Οὐ μὴν δώσει γε οἷς οὐ δεῖ.

nos prodigos dicimus, licet multa donent & fine modo. Quia facultatum magnitudo donorum excedere videtur magnitudinē. ſemperque plura ſunt quæ poſſident, quam quæ impendunt.

13. Τῆς ἐλευθεριότητος διὰ μεσότητος οὔσης.

Cum in dandis ergo accipiendiſque opibus mediocritas ſit, liberalitas, ideo quoque in ea quæ oportet, & quantum oportet, dabit expendetque liberalis. Quin & in magnis iuxta ac parvis ſimiliter: ſed & vtrumque libenter faciet: vt vel donet ex præſcripto rectæ rationis, vel accipiat. Quia mediocritas in dando & accipiendo eſt liberalitas. Sequitur autem vt qui dat honeſte, accipiat quoque honeſte, & vtrumque quidem cum voluptate.

14. Ἐὰν δὲ παρὰ τὸ δέον καὶ τὸ καλῶς ἔχον συμβαίνῃ.

Quare dolebit quoque, ſi vel non donarit vt oportet, vel non acceperit: idque modice, & vt oportet. Sed & libenter cum aliis communicat quæ habet, nec moroſum in eo ſe præbet, aut difficilem: quia cum pecunias contemnat, non admodum curat, ſi aut iniuria in iis afficiatur aut damno. Contra vero gravius ferre ſolet, ſi cum

νους οὐ λέγομεν ἀσώτους, καίτοι πολλὰ καὶ ἄμετρα διδόντας. τὸ γὰρ πλῆθος τῆς κτήσεως, τὸ πλῆθος τῶν δόσεων ὑπερβάλλειν δοκεῖ, καὶ πλείω εἶναι τὴν οὐσίαν τῆς δαπάνης συμβαίνει.

Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἐλευθεριότης μεσότης ἐστὶ περὶ χρημάτων δόσιν καὶ λῆψιν, ὁ ἐλευθέριος καὶ δώσει καὶ δαπανήσει εἰς ἃ δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ· καὶ ἐν μικροῖς καὶ ἐν μεγάλοις ὁμοίως, καὶ ἀμφότερα ἡδέως ποιήσει, τό, τε δοῦναι, καὶ τὸ λαβεῖν κατὰ τὸν προσήκοντα λόγον· μεσότης γάρ ἐστιν ἡ ἐλευθεριότης περί τε λῆψιν καὶ δόσιν. ἔπεται δὲ τῷ διδόντι καλῶς καὶ λαμβάνειν καλῶς, καὶ ἄμφω μεθ᾽ ἡδονῆς.

Ὥστε λυπήσεται, ἐὰν μὴ δῶ, ἢ μὴ λάβῃ κατὰ τὸν προσήκοντα λόγον· καὶ τοῦτο δὲ μετρίως καὶ ὡς δεῖ. ἔστι δὲ ὁ ἐλευθέριος καὶ εὐκοινώνητος ἐν τοῖς χρήμασι, καὶ ἡδὺς ἐστιν ἐν ταῖς περὶ τὰ χρήματα κοινωνίαις, ὅτι χρημάτων καταφρονῶν οὐ πάνυ ἄχθεται ἀδικούμενος καὶ ζημιούμενος. μᾶλλον γὰρ ἄχθεται εἴ τι προσῆκον ἀναλῶσαι

οὐκ

οὐχ ἀνάλωσεν, ἢ εἴ τι προσῆκον μὴ ἀναλῶσαι, ἀνάλωσε. τὸ μὲν γὰρ δαπανῆσαι ποτὲ παρὰ τὸ δέον, περὶ χρήματά ἐστιν ἡ ζημία, καὶ οὐ τοσοῦτον λυπεῖ τὸν ἐλευθέριον· τὸ δὲ μὴ εἰς τὸ δέον δαπανῆσαι, περὶ τὸ δέον καὶ τὴν ἀρετὴν ἡ ζημία γίνεται· καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον λυπεῖ· ὥστε οὐδὲ τὴν Σιμωνίδου δέχεται παραίνεσιν, τἀναντία ὑποτιθεμένην. ὁ δὲ ἄσωτος περὶ τὴν ἡδονὴν ἀεὶ καὶ τὴν λύπην διαμαρτάνει· οὔτε γὰρ ἥδεται ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ οὐχ ὡς δεῖ· φανερώτερον δὲ ἐν τοῖς ἑξῆς ῥηθήσεται.

sumtum facere necesse est, non fecerit, quam si quid cum necesse non est, consumpserit. Nam cum aliquid quod non necesse est consumpserit, pecuniarum damnũ patitur, quod non ita tangit liberalem. At si aliquid vbi necesse est non consumpserit, in officio peccat, ideoque hoc virtutis damnum est, ac propterea magis dolet. Quare nec Simonidis admittit consilium, qui contra suadet. Prodigus vero in voluptate semper peccat & dolore. Neque enim, in quibus oportet, gaudere solet, nec quemadmodum. De quo planius in sequentibus agetur.

ΚΕΦ. β'.

Ὅτι χεῖρον κακὸν ἡ ἀνελευθεριότης τῆς ἀσωτίας.

Ἔστι μὲν οὖν ἡ ἐλευθεριότης ἡ μεσότης, ὑπερβολὴ δὲ ἡ ἀσωτία, ἔλλειψις δὲ ἡ ἀνελευθεριότης. ἡ μὲν οὖν ἀσωτία τῷ διδόναι καὶ μὴ λαμβάνειν ὑπερβάλλει, τῷ δὲ λαμβάνειν ἐλλείπει· ἡ δὲ ἀνελευθεριότης τῷ λαμβάνειν ὑπερβάλλει,

CAP. II.

Maius malũ esse illiberalitatẽ, quã sit prodigalitas.

Mediocritas ergo est liberalitas, quemadmodum excessus prodigalitas, defectus est illiberalitas. Iam vero in dando & non accipiendo prodigalitas excedit, in accipiendo deficit. Sicut in accipiendo illiberalitas exce- 15. Εἴρηται δ' ἡμῖν ὅτι ὑπερβολαί.

dit, in dando autem deficit.

16. Τὰ μὲν οὖν τῆς ἀσωτίας.

Cum autem extra viri boni officium sit vtraque, peior tamen prodigalitate est illiberalitas. Primum enim, diu permanere nequit, sed exhausta materia sua, cito quoque deficit prodigalitas (facile enim homines plebeios, qui assiduos sumptus faciunt, facultates destituunt: si præsertim sine fine donent & modo, neque quicquam aliunde accipiant) neutiquã vero illiberalitas. Neque enim si crescant opes, melior illiberalis efficitur, & si exhausta deficere incipiant, multo deterior. Præterea, ab ætate eorumque quæ paupertatẽ sequi solent malorum experientia, sanari potest prodigus, & ad medium redire: a quo non longe abest; dat enim & non accipit. quamvis non quemadmodũ oportet, & quibus. Quare si huic tantũ posset assuescere, vt nimirum quibus oportet daret, & quemadmodũ, liberalis esset: nam & quibus oportet daturus esset, neque vnde non oportet acciperet. Quare nec mala indole videtur esse prodigus. Non enim improbi est aut degeneris

τῷ δὲ διδόναι ἐλλείπει.

Ἀμφοτέρων δὲ οὐσῶν ἔξω τοῦ δέοντος χείρων ἐστὶν ἡ ἀνελευθεριότης τῆς ἀσωτίας. ἡ γὰρ ἀσωτία πρῶτον μὲν οὐ δύναται παραμένειν, ἀλλὰ εὐχερῶς ἀφίσταται, τῆς ὕλης δαπανηθείσης (ὁ γὰρ πλοῦτος ταχέως ἐπιλείπει τοὺς δαπανῶντας ἰδιώτας, διδόντας μὲν ἀμέτρως, λαμβάνοντας δὲ οὐδαμόθεν) ἡ δὲ ἀνελευθεριότης, οὐδαμῶς. οὔτε γὰρ αὐξομένου τοῦ πλούτου βελτίων ὁ ἀνελεύθερος γίνεται, καὶ δαπανωμένου πολλῷ χείρων. ἔπειτα καὶ ὑπὸ τῆς ἡλικίας, καὶ ὑπὸ τῆς πείρας τῶν ἀπὸ τῆς ἀπορίας κακῶν ἰαθῆναι τὸν ἄσωτον δυνατὸν, καὶ πρὸς τὸ μέσον ἐλθεῖν. ἐγγὺς γάρ ἐστι τοῦ μέσου (καὶ γὰρ δίδωσι, καὶ οὐ λαμβάνει· εἰ καὶ μὴ ὡς δεῖ, καὶ οἷς οὐ δεῖ.) ὥστε εἰ τοῦτο μόνον ἐθισθείη, διδόναι οἷς δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, εἴη ἂν ἐλευθέριος· καὶ δώσει οἷς δεῖ, καὶ οὐ λήψεται ὅθεν οὐ δεῖ. διὰ τοῦτο ὁ ἄσωτος οὐ δοκεῖ φαῦλός τις εἶναι τὸ ἦθος· οὐ γὰρ μοχθηροῦ καὶ ἀγεννοῦς τὸ ὑπερβάλλειν

ἐν

ἐν τῷ διδόναι καὶ μὴ λαμβάνειν, ἠλιθίου δέ. διὰ τοῦτο βελτίων ὁ ἄσωτος τοῦ ἀνελευθέρου, καὶ διὰ τὰ εἰρημένα, καὶ ὅτι ὁ μὲν ἄσωτος πολλοὺς ὠφελεῖ, ὁ δὲ ἀνελεύθερος οὐδένα, ἀλλ' οὐδὲ ἑαυτόν. ἄσωτον δὲ λέγω, ὃς ὑπερβάλλει μὲν τῷ διδόναι, ἐλλείπει δὲ τῷ μὴ διδόναι, ὃν ὑπεθέμεθα ἄκρον εἶναι πρὸς τὸν ἐλευθέριον. πολλοὶ γὰρ ἄσωτοι καὶ ἀνελεύθεροί εἰσιν, ὑπερβάλλοντες ὁμοίως καὶ τῷ λαμβάνειν καὶ τῷ διδόναι· ληπτικοὶ γάρ εἰσι διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν ἀναλίσκειν, εὐχερῶς δὲ τοῦτο μὴ ποιεῖν. ταχέως γὰρ ἐπιλείπει αὐτοὺς τὰ ὑπάρχοντα, καὶ ἀναγκάζονται ἑτέρωθεν πορίζειν· ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸ μὴ φροντίζειν τοῦ δέοντος, πανταχόθεν, καὶ ὡς ἔτυχε, λαμβάνουσι. διδόναι γὰρ ἐπιθυμοῦσι μόνον, τὸ δὲ πῶς δεῖ, καὶ πόθεν λαμβάνοντας, οὐδὲν προσπεριεργάζονται. διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐλευθέριοί εἰσιν αἱ δόσεις αὐτῶν· οὐ γὰρ καλαί, οὐδὲ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, οὐδὲ ὡς δεῖ· ἀλλ' ἐνίοτε οὓς δεῖ πένεσθαι, τούτους

in dando excedere, neque quicquam accipere, sed stolidi. Ideoque melior illiberali est prodigus: cum propter ea quæ dicta sunt, tum quia prodigus multis prodest, illiberalis vero nemini, ac ne sibi ipsequidem. Prodigum enim iam intelligo, qui dando quidem excedit, non dando autem deficit: quem supremum esse respectu illiberalis supposuimus. Multi enim & prodigi sunt & illiberales, qui accipiendo simul deficiunt & dando. Fiunt quippe partim ad accipiendū procliues, quia volunt quidem expendere, hoc autem facile facere non possunt: cito enim eos facultates deficiunt; ideoque aliunde coguntur sibi comparare. Partim etiam quod, siquidem de officio solliciti non sunt, neque quid fieri debeat respiciunt, vndique & occasione qualibet, accipiunt. Nihil enim aliud quā dare desiderant: quomodo vero & vnde oporteat accipere quod detur, nihil habent pensi. Quare neque liberalis est eorum donatio, quia neque honesta est, neque honestatis causa suscipitur, neque vt oportet. Interdum enim quos paupe-

res esse oportebat divitiis cumulant: viris vero bonis & qui moderate vivunt, ne hilum quidem darent. Quin etiam adulatoribus, & qui in aliis ipsis administri sunt voluptatibus, multa largiuntur. Quare etiam intemperantes sunt plerumque prodigi. Nam quia non ex præscripto vivunt rationis, ad voluptatẽ declinant: quia vero assuevẽrũt multa impendere, etiam intemperantiæ suæ sumptus indulgent. Quare & admodum intemperantes sunt. Prodigus ergo cum sine cura ulla vivat ac disciplina, eo quo dixi, nequitiæ prolabitur; si vero ad disciplinã accedat & cura, ad officium potest redire.

17. Ἡ δ' ἀνελευθερία ἀνίατός ἐστι.

Contra vero nullam admittit medicinam illiberalitas. Neque enim spes est, ut ab experientia maiori aut ætate fiat melior illiberalis. Earum quippe rerum quæ in vita se offerunt experientia, sicut & senectus, & quæ senectutis mala sunt, omnisque impotentia & miseria, illiberalitatem semper augent. Adde quod per se ad illiberalitatem magis quam ad prodigalitatem inclinant homines. Pecuniarum

ἀσώτους ποιοῦσι, τοῖς δὲ μετρίοις τὰ ἤθη οὐδὲν ἂν δοῖεν. τοῖς κόλαξι δέ, ἢ ἄλλην τινὰ ἡδονὴν αὐτοῖς προξενοῦσι, πολλὰ παρέχουσιν. διὸ καὶ ἀκόλαστοί εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἄσωτοι. διὰ γὰρ τὸ μὴ ζῆν κατὰ λόγον, πρὸς τὰς ἡδονὰς ἀποκλίνουσι· διὰ δὲ τὸ ἐθισθῆναι πολλὰ δαπανᾶν, καὶ εἰς τὰς ἀκολασίας δαπανηροὶ γίνονται· ὥστε σφόδρα ἀκόλαστοι εἶναι. ὁ μὲν οὖν ἄσωτος ἀπαιδαγώγητος γινόμενος, εἰς τοσοῦτον ἔρχεται πονηρίας, παιδαγωγηθεὶς δὲ καὶ τυχὼν ἐπιμελείας, εἰς τὸ δέον ἀφικέσθαι δύναται.

Ἡ δ' ἀνελευθεριότης ἀνίατός ἐστιν· οὐ γάρ ἐστιν ἐλπὶς ἀπὸ πλείονος πείρας ἢ ἡλικίας τινὸς, βελτίονα γενέσθαι τὸν ἀνελεύθερον. τὸ γὰρ πεῖραν λαβεῖν τῶν ἐν τῷ βίῳ, καὶ τὸ γῆρας, καὶ τὰ ἐκ τοῦ γήρως κακὰ, καὶ πᾶσα ἀδυναμία, καὶ κακοπάθεια, πολλῷ μείζω ποιεῖ τὴν ἀνελευθεριότητα. καὶ ἄλλως δὲ μᾶλλον πεφύκασιν οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὴν ἀνελευθεριότητα, ἢ πρὸς τὴν ἀσωτίαν· οἱ

γὰρ

γὰρ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων φιλοχρήματοι καὶ ἀνελεύθεροί εἰσι· διδόασι δὲ οὐ σφόδρα πολλοί, ἐλάχιστοι δὲ οἱ ἄσωτοι. διὰ τοῦτο τοίνυν πολλῷ βελτίων ἡ ἀσωτία τῆς ἀνελευθεριότητος. φαίνεται γὰρ ἀπὸ τούτων ἐγγύτερον οὖσα τοῦ μέσου.

Καὶ χωρὶς δὲ τούτων καὶ πολυειδές τι κακὸν ἡ ἀνελευθεριότης· πολλοὶ γὰρ τρόποι δοκοῦσι τῆς ἀνελευθεριότητος εἶναι. ἐπεὶ γὰρ περὶ λῆψιν καὶ δόσιν ἐστὶν, οἱ μὲν τῶν ἀνελευθέρων περὶ τὴν δόσιν φαύλως ἔχουσιν, οἱ δὲ περὶ τὴν λῆψιν· οἱ μὲν γὰρ οὔτε οὐδενὶ διδόασιν, οὔτε λαμβάνειν βούλονται παρ' οὐδενός. οἱ μὲν διά τινα ἐπιείκειαν, καὶ ἵνα μὴ ἀναγκασθῶσι πρᾶξαί τι αἰσχρὸν, οἱ δὲ φοβούμενοι, μή ποτε καὶ δοῦναί ποτε ἀναγκασθῶσιν, διότι λαμβάνουσιν. ἀγαπῶσιν οὖν τῷ μήτε λαμβάνειν μήτε διδόναι.

Καλοῦνται δὴ οὗτοι φειδωλοὶ, γλίσχροι, κίμβικες, ὅσοι τῇ δόσει ἐλλείπουσι· τούτων δὲ καὶ ὁ κυμινοπρίστης.

Ἕτεροι δὲ τῇ λήψει ὑπερβαίνουσιν, ὅσοι πάντα τὰ αἰ-

enim studiosi sunt plerique hominum & illiberales: neque multi sunt qui donant: & exiguo admodum numero sunt prodigi. Quare multo quoque melior illiberalitate videtur prodigalitas, quia ex his apparet satis, propius eam abesse à medio.

Præter hæc, multiforme malum est illiberalitas. Multi namque eius modi videntur. Cum enim in accipiendo versetur & dando, alii eorum in dando, alii in accipiendo male versantur. Alii namque neque dant cuiquam, neque accipere quidquam volunt ab vllo. Quorum nonnullos eo adducit naturæ probitas, ne quicquã turpe aut se indignũ committere cogantur: quosdã metus, ne dare quicquam cogantur, quia accipiunt. Quare neque dare malunt nec accipere. 18. Πολλοὶ γὰρ τρόποι δοκοῦσι τῆς ἀνελευθερίας εἶναι.

Dicuntur autẽ hi, parci, tenaces, sordidi, quicunque dando deficiunt. Inter quos est cuminisector, quẽ vocant. 19. Οἱ μὲν γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις.

Alii rursus accipiendo excedunt, qui res turpes quascunque vel agunt vel ferunt, vt aliquid 20. Οἱ δ' αὖ κατὰ τὴν

 acci-

accipiant; idque neque vt oportet, neque à quibus. Et hi quidem omnes turpilucres dicuntur. Quales ſunt, exempli gratia, lenones, fœneratores, aleatores, præmiatores, & latrones. Quorũ nemo eſt qui non lucri cauſa & quidem exigui, maximam ſubeat infamiam. Nam qui magni cauſa lucri hæc & eiuſmodi faciunt, quique nec vnde, nec quemadmodum oportet accipiunt, non turpilucres, ſed improbi dicuntur, & impij & iniuſti. Quales ſunt tyranni, & qui vrbes vaſtant, aut templa ſpoliant. Aleator enim, exempli gratia, vnde non oportet, accipit: ab amicis nimirũ, quibus dare oportebat; parva tamen: ac propterea inter turpilucres cenſetur. Sic & magna quidem pericula ſubit latro, parui tamen lucri cauſa. Vt & præmiator, & ſi quis præterea talis.

21. Εἰκότως δὲ τῇ ἐλευθεριότητι. Merito ergo liberalitati contraria dicitur illiberalitas: tum quod longius abſit ab ea, quam prodigalitas (magis enim illi eſt contraria, quia magis malũ eſt quam prodigalitas)

χρὴ καὶ ποιοῦσι καὶ πάσχουσιν, ἵνα τι λάβωσιν, οὐχ ὡς δεῖ, οὐδὲ παρ' ὧν δεῖ· Οὗτοι γὰρ πάντες αἰσχροκερδεῖς καλοῦνται· οἷοί εἰσιν οἱ πορνοβοσκοὶ, καὶ οἱ τοκισταὶ, καὶ οἱ κυβευταὶ, καὶ οἱ λωποδύται, καὶ οἱ λησταί· πάντες γὰρ ἕνεκα κέρδους καὶ τούτου μικροῦ, μεγάλα ὑπομένουσιν ὀνείδη. οἱ γὰρ μεγάλων ἕνεκα κερδῶν τὰ τοιαῦτα ὑπομένοντες καὶ λαμβάνοντες ὅθεν οὐ δεῖ, οὐδὲ ὡς δεῖ, οὐκ αἰσχροκερδεῖς, ἀλλὰ πονηροὶ, καὶ ἀσεβεῖς, καὶ ἄδικοι καλοῦνται. οἷοί εἰσιν οἱ τύραννοι, καὶ οἱ τὰς πόλεις πορθοῦντες, καὶ ἱερὰ συλῶντες· ὁ γὰρ κυβευτὴς λαμβάνει μὲν ὅθεν οὐ δεῖ· παρὰ τῶν φίλων γὰρ, οἷς δεῖ διδόναι· μικρὰ δὲ, καὶ διὰ τοῦτο αἰσχροκερδής. καὶ ὁ ληστὴς μεγάλους μὲν ὑπομένει κινδύνους, ἀλλὰ μικροῦ λήμματος ἕνεκα. ὁμοίως καὶ ὁ λωποδύτης, καὶ εἴ τις ἄλλος τοιοῦτος.

Εἰκότως οὖν ἡ ἀνελευθεριότης τῇ ἐλευθεριότητι ἐναντίον λέγεται· ὅτι τε μᾶλλον ἀφέστηκεν αὐτῆς, ἢ ἡ ἀσωτία. ἐναντιώτερον γάρ ἐστιν αὐτῆς. διότι μεῖζον κακόν ἐστιν, ἢ ἡ ἀσωτία· καὶ ὅτι κατὰ

πλείονας

πλείονας τρόπους ἁμαρτάνουσιν οἱ ἄνθρωποι περὶ ταύτην, ἢ περὶ τὴν ἀσωτίαν.

tum quod pluribus modis in hac quam in prodigalitate peccent homines.

ΚΕΦ. γ'.

Περὶ μεγαλοπρεπείας.

Περὶ μὲν οὖν ἐλευθεριότητος, καὶ τῶν ἀντικειμένων κακιῶν, τοσαῦτα εἰρήσθω· ἀκόλουθον δ' ἂν εἴη μετὰ ταῦτα περὶ μεγαλοπρεπείας διεξελθεῖν· ἔοικε γὰρ ἡ μεγαλοπρέπεια τῇ ἐλευθεριότητι, καθόσον καὶ αὐτὴ περὶ χρήματά ἐστι, καὶ περὶ δαπάνας χρημάτων.

Διαφέρει δέ, ὅτι ἡ μὲν ἐλευθεριότης καὶ περὶ δόσεις, καὶ περὶ λήψεις, καὶ δαπάνας ἐστίν· ἡ δὲ μεγαλοπρέπεια περὶ δαπάνας μόνον. καὶ ἡ μὲν ἐλευθεριότης περὶ δαπάνας ὀλίγων χρημάτων καὶ μικρῶν, ἡ δὲ μεγαλοπρέπεια περὶ μεγάλων καὶ πολλῶν. καθάπερ δηλοῖ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς μεγαλοπρεπείας· ἔστι γὰρ δαπάνη μεγέθει πρέπουσα. τὸ δὲ μέγεθος οὐκ ἔστι τὸ αὐτὸ πᾶσι τῆς δαπάνης. οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ μέγεθος πᾶσι προσήκει, ἀλλὰ ἀνάλογον· οὐ γὰρ

Cap. III.

De magnificentia.

Ac de liberalitate quidem vitiisque oppositis dictum sit hactenus. Sequi autem videtur, vt de magnificentia deinceps agamus. Similis enim liberalitati est magnificentia, quatenus & ipsa in pecuniis iisque recte expendendis versatur.

Hoc rursus differunt, quod in accipiendo, dandoque & sumptu faciendo, liberalitas versetur, in sumptu faciendo tantum magnificentia. Deinde, in paucis nec ita magnis sumptibus versatur liberalitas; in magnis contra multisque magnificentia. Quemadmodum ipsum quoq. magnificentiæ nomen indicat. Est enim sumptus magnitudine decorus. In omnibus autem non eadem sumptus est magnitudo. Neque enim eadem convenit omnibus, sed pro ratione. Si-

Cap. II. 1. Δόξειε δ' ἂν ἀκόλουθον εἶναι.

2. Οὐχ ὥσπερ δ' ἡ ἐλευθεριότης διατείνει

cut

cut neque idem sumptus triremium & spectaculorum convenit præfecto: sed qui imperij vtriusque convenit magnitudini, quam vterque cum vt oportet impendit, & in quibus oportet, magnificus vocatur. Qui enim cõvenienter tum sibi tum accipienti impẽdit, neque magna tamen, nondum magnificus dicitur, sed liberalis. Qualis ille est, qui ait:

Mendico dare sæpe solebam.

Sed qui tum magna, tum quæ sibi conveniunt, & accipienti. Ita vt magnificus sit liberalis, liberalis tamen non sit semper magnificus.

3. Τῆς τοιαύτης δ᾽ ἕξεως ἡ μὲν ἔλλειψις. Huius vero habitus, defectus quidem indecora parsimonia, excessus autem inepta magnificentia & elegantiæ ignorantia vocatur. & si quæ eiusmodi sunt, quæ committuntur. non quod sumptus idonei magnitudine excedant magnificentiam, sed quod in quibus non oportet, & non vt oportet, eos impendant. Et de iis quidem quæ vtrinque eam cingunt vitiis, postea accuratius agemus. Nunc de magnificentia dicamus,

τὸ αὐτὸ δαπάνημα προσήκει τριηράρχῳ, καὶ τῷ ἀρχιθεωρῷ· ἀλλ᾽ ἑκατέρῳ τὸ πρέπον τῷ μεγέθει τῆς ἀρχῆς, ὅπερ ἑκάτερος ἀναλώσας ὡς δεῖ, καὶ περὶ ἃ δεῖ, μεγαλοπρεπὴς λέγεται. ὁ γὰρ τὰ πρέποντα μὲν δαπανῶν καὶ ἑαυτῷ καὶ τῷ λαμβάνοντι, μὴ μεγάλα δὲ, οὐ λέγεται μεγαλοπρεπὴς, ἀλλὰ ἐλευθέριος· οἷός ἐστιν ὁ λέγων, Πολλάκι δόσκον ἀλήτῃ· ἀλλ᾽ ὁ μεγάλα δαπανῶν, καὶ πρέποντα καὶ ἑαυτῷ καὶ τῷ λαμβάνοντι. ὥστε τὸν μὲν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐλευθέριον εἶναι, τὸν δὲ ἐλευθέριον, οὐ πάντως μεγαλοπρεπῆ.

Ταύτης δὲ τῆς ἕξεως ἡ μὲν ἔλλειψις μικροπρέπεια καλεῖται, ἡ δὲ ὑπερβολὴ, βαναυσία καὶ ἀπειροκαλία, καὶ ὅσαι τοιαῦται, αἵ τινες γίνονται οὐ διὰ τὸ ὑπερβάλλειν τὴν μεγαλοπρέπειαν τῷ μεγέθει τῆς δαπάνης τῆς προσηκούσης, ἀλλὰ τῷ δαπανᾶν ἐν οἷς οὐ δεῖ, καὶ οὐχ ὡς δεῖ. καὶ περὶ μὲν τῶν παρ᾽ ἑκάτερα τῆς μεγαλοπρεπείας κακιῶν ὕστερον ἀκριβέστερον ἐροῦμεν· λέγωμεν δὲ περὶ τῆς μεγαλοπρεπείας.

Ἐπ

Ἔστι τοίνυν ὁ μεγαλοπρεπὴς, καθάπερ ἐπιστήμων, θεωρῶν πάντα κατὰ λόγον, καὶ τάττων μετὰ τοῦ πρέποντος κανόνος· δαπανήσει γὰρ τὰ μεγάλα ἐμμελῶς, καὶ ὡς προσήκει. αἱ γὰρ κατὰ τὴν ἕξιν ἐνέργειαι τῇ ἕξει ἀκολουθοῦσι, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἕξις ταῖς ἐνεργείαις ὁρίζεται, καθὼς εἴρηται ἐν ἀρχῇ· ὥστε καὶ αἱ τοῦ μεγαλοπρεποῦς δαπάναι, μεγάλαι καὶ πρέπουσαι τῷ μεγαλοπρεπεῖ, καὶ τῷ ἔργῳ, οὗ ἕνεκα δαπανῶνται, μεγάλῳ καὶ αὐτῷ ὄντι. καὶ οὕτως ἔσονται αἱ δαπάναι μὲν τῷ ἔργῳ πρέπουσαι, τὸ δὲ ἔργον ταῖς δαπάναις προσῆκον· εἰ δὲ δεῖ τὸ ἕτερον ὑπερβάλλειν, τὸ ἔργον. τοῦτο γὰρ μᾶλλον προσήκει τῷ μεγαλοπρεπεῖ· ταῦτα δὲ ὁ μεγαλοπρεπὴς δαπανήσει, πρῶτον μὲν τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ὅπερ κοινόν ἐστι πᾶσι τοῖς σπουδαίοις· ἔπειτα ἡδέως καὶ προετικῶς, μηδὲν ἀκριβολογούμενος· ἡ γὰρ ἀκριβολογία μικροπρεπές· ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς περὶ μὲν τοῦ ἔργου σκέψεται, ὅπως ἄριστον

Homini porro scientia prædito similis est magnificus, quia ex rationis præscripto omnia considerat, & ad normam quasi idoneã singula disponit. Quare sumptus quidem faciet magnos, sed concinne, & vt oportet. Eæ namque quæ secundum habitum sunt functiones, habitum sequuntur, ideoque, vt in principio diximus, functionibus quoque definitur habitus. Itaque sumptus quoque hominis magnifici & magni sunt, & quæ tum ipsi magnifico, tum operi etiam cuius causa impenduntur, quod magnum quoque oportet esse, conveniunt. Atque ita sumptus operi, opus respondebit sumptibus. Quod si alterum necesse erit excedere, id opus erit: hoc enim magis convenit magnifico. Sumptus autem hos faciet, primũ honestatis causa, quod quidem omnibus commune est, qui virtute aliqua sunt præditi: deinde etiam libenter ac prolixe, neque subducta nimis accurate ratione. Omnia enim ad calculum revocare, indecoræ parsimoniæ est. Magnificus vero, de ipso quidem deliberabit opere,

4. Ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς ἐπιστήμονι ἔοικε.

vt

vt quam optime fiat nimirum ac quam maxime decore: nam hoc potissimum considerat. De sumptu vero qui requiritur in opere, aut ne quid plus impendat quam conveniat, sed vt fiat quam minimo, exigua illi cura est. Nam & hoc indecoræ est parsimoniæ. Est autem necesse, quod supra dicebamus, liberalem quoque esse eum qui sit magnificus, licet qui liberalis est non sit magnificus. Sumptus enim facit, quos, & quemadmodum, & cum oportet magnificus: quod commune habet cum eo liberalis. Sed & magnos & in magnis, quod proprium est magnifici. Iisdem enim sæpe sumptibus non idem opus magnificus facit quod liberalis, sed magis magnificum. Vt, exempli gratia, si de cultu divino est cogitandum, vas aliquod aureum preciosissimis vndique lapillis illusum adornabit liberalis: templum contra pulchrũ ædificabit & eximium, aut statuas eriget, aut pontes fabricabit, aut aliud denique admirabile & eximium iisdem sumptibus efficiet magnificus. Ita

γίνοιτο καὶ πρεπωδέστατον, καὶ τούτου χάριν ὁ πλεῖστος λόγος αὐτῷ. περὶ δὲ τῆς δαπάνης, ὅση προσήκει τῷ ἔργῳ, καὶ περὶ τοῦ μηδὲν πλέον ἀναλωθῆναι, ἀλλὰ γενέσθαι δι' ὅσων μάλιστα ἐνδέχεται ἐλαχίστων, οὐ τοσοῦτον ποιεῖται λόγον· μικροπρεπὲς γὰρ τὸ τοιοῦτον. ἀνάγκη δὲ, καθὼς εἴρηται, τὸν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐλευθέριον εἶναι· εἰ καὶ ὁ ἐλευθέριος οὐκ ἔστι μεγαλοπρεπής. δαπανᾷ γὰρ ὁ μεγαλοπρεπὴς ἃ δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτι δεῖ· τοῦτο δέ ἐστιν ὁ ἐλευθέριος. μεγάλα δὲ καὶ μεγάλων ἕνεκα, ὅπερ ἐστὶν ἴδιον τοῦ μεγαλοπρεποῦς. πολλάκις γὰρ καὶ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης ὁ μεγαλοπρεπὴς, οὐ τὸ αὐτὸ ἔργον ποιεῖ τῷ ἐλευθερίῳ, ἀλλὰ μεγαλοπρεπέστερον· οἷον, φέρε εἰπεῖν, θεραπεῦσαι τὸ θεῖον δεῆσαν, ὁ μὲν ἐλευθέριος χρυσοῦν τι σκεῦος ποιήσει, καὶ λίθους τιμίους ἐγκολλήσει τῷ σκεύει· ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς ναὸν μέγαν καὶ καλὸν οἰκοδομήσει, ἢ ἀνδριάντας ἀναστήσει, ἢ γεφύρας οἰκοδομήσει, ἢ ἄλλό τι μέγα καὶ θαυμαστὸν διὰ τῆς ἴσης δαπά-

νης

νης ἐργάσεται· καὶ τὸ μὲν τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἔργον κυρίως ἔργον ἐστί· τὸ δὲ τοῦ ἐλευθερίου, κτῆμα μᾶλλον ἢ ἔργον. οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ κτήματος καὶ ἔργου· ἀλλὰ κτήματος μὲν τὸ πλείστου ἄξιον εἶναι καὶ τιμιώτατον, οἷον ὁ χρυσὸς, καὶ οἱ τίμιοι λίθοι· ἔργου δὲ ἀρετὴ, τὸ μέγα εἶναι καὶ καλὸν καὶ θαυμαστὸν, ὃ τῷ μεγαλοπρεπεῖ μάλιστα προσήκει. ἔστι γὰρ ἔργου ἀρετὴ μεγαλοπρέπεια ἐν μεγέθει.

Ἔργα δὲ μεγαλοπρεπῆ καὶ τίμια, οἷον τὰ περὶ τὸ θεῖον ἀναθήματα, κατασκευαὶ θυσιῶν καὶ ναῶν, φιλοτιμίαι πρὸς τὸ κοινὸν, χορηγίαι ἢ τριηραρχίαι, ἢ καὶ τὸ ἑστιᾶν τὴν πόλιν δεήσαν. οὐ μόνον δὲ τὰ ἔργα δεῖ εἶναι μεγαλοπρεπῆ, καὶ τὰς δαπάνας προσηκούσας, καὶ μεγαλοπρεπεῖς, ἀλλὰ καὶ τῷ ποιοῦντι πρεπούσας, μάλιστα μὲν διὰ τὴν οὐσίαν· πένης γὰρ οὐκ ἂν εἴη μεγαλοπρεπής· εἰ δ' ἐπιχειροίη μεγάλοις ἔργοις, ἠλίθιος ἔσται, παρὰ τὴν ἀξίαν, καὶ τὸ δέον, ἐπιχειρῶν. ἔπειτα πρέπειν

quod magnificus faciet, opus proprie, quod vero liberalis, possessio magis erit quam opus: nec enim eadem est possessionis virtus & operis. Possessionis enim, vt plurimi æstimetur, & sit quam preciosissima, sicut aurum & pretiosi lapilli: operis vero, vt magnum sit, pulchrum, & admirabile; quod maxime convenit magnifico. Est enim virtus operis magnificentia, quæ in magnitudine consistit.

Opera autem magnifica sunt & preciosa, vt exempli gratia, dona quæ Diis dedicantur, victimarũ apparatus & templorũ: item quæ honestæ laudis studio in Rempublicam conferuntur: vt si quis in ludis sumptum facere, aut triremium præfecturam de suo administrare velit, aut epulum præbere civitati, cũ res postulat. Non tantum autem opera magnifica, sumptusque congruos esse oportet & magnificos, sed etiam ei convenire, qui facit. Maximeque quod ad facultates. Nunquam enim pauper erit magnificus. Aut si magna conabitur, stolidus erit: quod præ quam res patitur aut fieri debeat, aggrediatur talia.

ϛ. Ἔστι δὲ τῶν δαπανημάτων, οἷα λέγομεν τὰ τίμια.

Sed

Sed & magis iis convenire videtur, qui sæpe talia fecerint, aut quorum magnifici maiores fuerunt. Ex operibus autem, maxime quæ in Rempublicã aut in Deos immortales conferantur, sunt talia. hæc enim sunt magnifica. Sunt tamen & privata quædam. vt quæ semel fiunt tantũ, sicut nuptiæ, ædes, & similia. Maxime enim convenit magnifico, vt in Rempublicam Deosque quamplurimos, in se vero sumptus faciat quã minimos. Nã & quæ diuturna sunt, magnifica sunt opera. Talia enim & admiranda sunt & pulchra.

6. Καὶ ἐν ἑκάστοις τὸ πρέπον.

Sed & alio modo spectandum in operibus decorum est. cum quæ quibus conveniant spectamus. Nec enim eadẽ Deo conveniunt & Reipublicæ, sicut nec idem templo convenit & tumulo. Ita vt magnifici opera magna sint & admiranda, cum iis quæ eiusdem sunt generis collata. Vt exempli gratia, tumulorum fabricæ ad tumulos, templorum ad templa, pontium ad pontes collatæ: & ita in reliquis. Nec enim magnitudinem modo, quam ipsum

δοκεῖ καὶ τοῖς πολλάκις τοιαῦτα πεποιηκόσιν, ἢ ὧν οἱ πρόγονοι μεγαλοπρεπεῖς ἦσαν. τῶν δὲ ἔργων τὰ πλεῖω μὲν εἰς τὸ κοινὸν καὶ εἰς τὸ θεῖον· ταῦτα γὰρ μεγαλοπρεπῆ. τινὰ δὲ καὶ ἴδια, ὅσα εἰσάπαξ γίνονται, οἷον γάμοι, καὶ οἰκίαι, καὶ ἄλλο τοιοῦτον. τῷ γὰρ μεγαλοπρεπεῖ μάλιστα προσήκει τὸ δαπανᾷν εἰς τὸ κοινὸν, ἢ εἰς τὸ θεῖον, ἐλάχιστα δὲ εἰς ἑαυτόν. ἔστι δὲ μεγαλοπρεπὲς ἔργον, καὶ τὸ πολυχρόνιον· τὰ γὰρ τοιαῦτα ἔργα θαυμαστά εἰσι καὶ καλά.

Δεῖ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις καὶ ἕτερον τρόπον τὸ πρέπον ζητεῖν, καὶ σκοπεῖν τίνα ἔργα τίσιν ἁρμόζει· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ πρέπει τῷ θείῳ, καὶ τῷ κοινῷ· οὐδὲ ταὐτὰ προσήκει ἱερῷ καὶ τάφῳ· ὥστε εἶναι τὰ ἔργα τοῦ μεγαλοπρεποῦς μεγάλα καὶ θαυμαστὰ, πρὸς τὰ ὁμογενῆ συγκρινόμενα. τάφων μὲν οἰκοδομήματα πρὸς τάφους, ναῶν δὲ πρὸς ναοὺς, καὶ γεφύρας πρὸς γεφύρας· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. ὁ γὰρ μεγαλοπρεπὴς, οὐ μόνον σκοπεῖ τὸ μέγεθος, ὃ προσήκει τῷ

γένει

χρῇ τοῦ ἔργου· οὐ γὰρ ταὐτὸν μέγα εἶναι ἁπλῶς διὰ τὴν δαπάνην, καὶ μέγα εἶναι πρὸς τὰ ὁμογενῆ συγκρινόμενον, ἀλλὰ διαφέρει. καὶ γὰρ ἡ σφαῖρα, καὶ ἡ λήκυθος ἡ καλλίστη μικρὸν μὲν εἰσι διὰ τὴν δαπάνην· εἰσὶ δὲ μεγαλοπρεπῆ δῶρα τῶν παίδων, καὶ εἰσὶ μεγάλα πρὸς τὰ παιδικὰ συγκρινόμενα δῶρα. ἐπεὶ τοίνυν διαφέρει τὸ ἐν γένει μέγεθος τοῦ ἐν ταῖς δαπάναις, ἀνάγκη σκοπεῖν ἀμφότερα τὸν μεγαλοπρεπῆ, καὶ ποιεῖν μεγαλοπρεπῶς, κατὰ τὴν προσήκουσαν ἑκάστῳ γένει μεγαλοπρέπειαν. οὕτω γὰρ γινόμενον τὸ ἔργον μέγα ἔσται, καὶ θαυμαστὸν, καὶ καλὸν, καὶ οὐδὲ εὐχερῶς ὑπὸ ὁμογενοῦς ὑπερβληθήσεται. τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μεγαλοπρεπής.

Ὁ δὲ ὑπερβάλλων, καὶ βάναυσος παρὰ τὸ δέον ἀναλίσκει, καὶ ὥσπερ οὐ δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ὑπερβάλλειν λέγεται τὸν μεγαλοπρεπῆ. καὶ γὰρ φαύλων ἕνεκα ἔργων, ὧν ἡ δαπάνη μετρία, πολλὰ δαπανᾷ

hoc operis genus requirit, spectat magnificus: quia non idem est magnum esse simpliciter, quod ad sumptus, & magnum esse respectu eorum quæ eiusdē sunt generis: sed differunt. Sic enim pila aut ampulla aliqua pulcherrima, quæ minima quidē sunt, si sumptum videas, magnifica tamen puerorum dona sunt. & si ad reliqua, quæ donare illi solent respicias, iam magna erunt. Cum ergo magnitudo, quæ in genere, ab ea quæ in sumptibus consideratur, soleat differre, vtrumque respiciendum est magnifico, vt quæ vnicuique convenit generi, excerceat magnificentiam. Ita demum & eximium, & admirabile opus futurum est, & pulchrū: neque facile ab aliis eiusdem generis superabitur. Talis ergo est magnificus.

Qui autem excedit & inepte est magnificus, præterquam necesse est, neque vt oportet, nec in quibus oportet, sumptus facit. atque ideo excedere dicitur magnificum. In vili quippe opere aliquo, quod sumptus modo exiguos requirit, multos fa-

7. Ὁ δὲ ὑπερβάλλων καὶ βάναυσος.

O cit

cit magnosque. Atque ita contra quam fert magnificentia aut patitur, magnificus vult videri. Talis est, exempli gratia, qui nuptiali apparatu eos excipit, qui symbolam in cœnam contulerunt: aut qui comicis ad se venientibus omnia præbet, si choragum agit: nec aliter in ludos pecunias impendit, quam si cum Reipublicæ eas vtilitate conferret. Aut in actione comœdiæ, pro iis quibus scena vestiri solet pellibus, purpuras mavult cum Megarensibus. Idque non tam honestatis causa, quam vt dives videatur. Ex hoc enim admirationi se futurum iudicat. In quibus denique magno opus sumptu est, parvum, in quibus parvo, magnum impendit. Talis ergo est qui magnificum excedit, quem inepte magnificum vocant.

2. Ὁ δὲ μικροπρεπὴς περὶ πάντα ἐλλείψει.

Qui vero deficit, quem indecore parcum dicunt, deficit in omnibus. Cum enim honestatis causa sumptus nullos faciat, tantum considerat, quomodo quam minimum impendat. Quin sæpenumero cũ maximam sumptuum iam partem tole-

καὶ μεγάλα, καὶ μεγαλοπρεπὴς βούλεται δοκεῖν, παρὰ τὸ εἰκὸς καὶ τὸ προσῆκον τῇ μεγαλοπρεπείᾳ· οἷον ἐρανιστὰς ἑστιᾷ πολυτελέστατα, ὥσπερ εἰ γάμους ἐποίει, καὶ τοῖς κωμῳδοῖς χορηγῶν παρειοῦσι, καὶ χρήματα φιλοτίμως ἀναλίσκων ἐν αὐτοῖς, ὥσπερ εἰς κοινὸν ὄφελος, ἢ ἐν ταῖς κωμῳδίαις, ἀντὶ κωδίων, ἃ παραπετάσματα ἦν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, πορφυρίδας ἔχειν, καθάπερ οἱ Μεγαρεῖς. καὶ ταῦτα ποιεῖ οὐ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλ' ἵνα μόνον ἐπιδείξηται τὸν πλοῦτον. οἴεται γὰρ ἀπὸ τούτου θαυμαστός τις εἶναι δόξαι. καὶ ἐν οἷς μὲν πολλῆς χρεία δαπάνης, ὀλίγα ἀναλίσκει, ἐν οἷς δὲ ὀλίγης, πολλά. τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ ὑπερβάλλων τὸν μεγαλοπρεπῆ, ὃς καὶ βάναυσος καλεῖται.

Ὁ δὲ ἐλλείπων, ὃς καὶ μικροπρεπὴς καλεῖται, περὶ πάντα ἐλλειπής ἐστιν· ἀναλίσκων γὰρ οὐδὲν τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἔπειτα σκοπεῖ, πῶς ἄν, ὅσον ἐνδέχεται, τὰ ἐλάχιστα ἀναλώσαι καὶ πολλάκις τὰ πλεῖστα τῆς δαπάνης ἀναλώσας, καὶ

πρὸς

πρὸς τὴν τελείωσιν ἤδη βλέποντος τοῦ ἔργου, ὑπ᾿ ἀκριβολογίας ἀτέλεστον ἀφίησι διὰ μικρὰν δαπάνην. καὶ πάντα δὲ, ὅσα ποιεῖ, ἀεὶ μέλλων καὶ σχολῶν ποιεῖ, καὶ οἰόμενος καὶ πλείω τοῦ δέοντος ἀναλίσκειν, καὶ ὀδυρόμενος ὅτι πολλὰ ἀνάλωσεν.

Αὗται μὲν οὖν αἱ ἕξεις, ἥ τε μικροπρέπεια, καὶ βαναυσία, κακίαι εἰσὶν, ὀνείδη δὲ οὐκ ἐπιφέρουσι· διότι οὔτε βλαβεραί εἰσι τῶν πέλας, οὔτε λίαν αἰσχραὶ, καὶ ἀσχήμονες.

raverit, & ad finem suum opus spectet, dum nimis stricte omnia ad calculum revocat, sumptus exigui causa imperfectum relinquit. Sed & omnia quæ agit, cunctabundus agit, & accurate examinat, semperque plusquam oportet impendisse se existimat, ideoque sumptus suos deplorat, magnosque queritur fecisse.

Hi ergo habitus, sordida nimirum parsimonia & inepta magnificentia, vitia sunt quidem, non tamen afferunt opprobria: quia neque nocent aliis, neque turpes admodum sunt, aut cum dedecore nimio coniunctæ.

9. Εἰσὶ μὲν αἱ ἕξεις αὗται κακίαι.

ΚΕΦ. Δ΄.

Περὶ μεγαλοψυχίας.

ΛΕγωμεν δὲ ἤδη καὶ περὶ μεγαλοψυχίας. ἔστι τοίνυν ἡ μεγαλοψυχία περὶ μεγάλα, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δίδωσιν εἰκάζειν. περὶ ποῖα δὲ μεγάλα, σκοπῶμεν. φανερὸν δὲ ὅτι ταυτόν ἐστι τῷ περὶ μεγαλοψυχίας καὶ τὸ περὶ μεγαλοψύχου σκοπεῖν. οὐδὲν γὰρ διαφέρει τὴν ἕξιν

Cap. IV.

De magnanimitate.

SEd & de magnanimitate iam agamus. Versatur autem in magnis magnanimitas, quemadmodum & nomen eius indicat. Quæ autem sint illa magna & qualia, videamus. Dubium autem non est, quin eodem recidat sive de magnanimitate dicamus sive de magnanimo. Neque enim intereſt, sive

Cap. III. 1. Ἡ δὲ μεγαλοψυχία περὶ μεγάλα.

 habi-

habitũ, sive eum qui habitu præditus est, aliquis cognoscat.

2. Δοκεῖ δὲ μεγαλόψυχος.

In magnis ergo versatur magnanimus: idque iis, quæ digna sunt ipso. Quoties nimirũ dignus est magnis, dignumque se esse iudicat. Neque enim qui dignus est parvis, dignũque se parvis iudicat, magnanimus dicitur, sed temperãs. In magnitudine quippe est magnanimitas. Porro eodẽ modo ad temperantem se habet magnanimus, quo formosus ad venustum. Qui enim formosus est, cum magnitudine, qui venustus, cũ pusillanimitate formam habet: quẽ & concinnũ dicimus, formosum vero minime. Talis ergo est magnanimus. Eorum autem qui vtrinque sunt, is qui excedit, elatus dicitur. Elatus enim est, qui magnis se dignum iudicat, cũ dignus sit neutiquam: qui vero cum dignus sit plurimis, dignum se tamẽ arbitratur pluribus, non omnino elatus est. Qui verodeficit, pusillanimus. Est enim is, qui cum magnis dignus sit, minoribus se dignum iudicat: aut qui cum parvis dignus sit, adhuc tamen minoribus se

εἰδέναι, ἢ τὸν ἔχοντα τὴν ἕξιν.

Ἔστι τοίνυν μεγαλόψυχος περὶ μεγάλων· μεγάλα δὲ τὰ αὐτῷ προσήκοντα· ὅταν μεγάλων ἄξιος ὤν, καὶ αὐτὸς κρίνει ἑαυτὸν μεγάλων ἄξιον εἶναι. ὁ γὰρ μικρῶν ἄξιος ὤν, καὶ μικρῶν ἑαυτὸν ἀξιῶν, οὐ λέγεται μεγαλόψυχος, ἀλλὰ σώφρων· ἡ γὰρ μεγαλοψυχία ἐν μεγέθει ἐστί. τοιοῦτον γὰρ λόγον ἔχει πρὸς τὸν σώφρονα ὁ μεγαλόψυχος, οἷον ὁ καλὸς πρὸς τὸν ἀστεῖον· ὁ μὲν γὰρ καλὸς μετὰ μεγέθους ἔχει τὸ κάλλος, ὁ δὲ ἀστεῖος μετὰ σμικρότητος, ὃς καὶ σύμμετρος καλεῖται, καλὸς δὲ οὐδαμῶς. ὁ μὲν οὖν μεγαλόψυχος, τοιοῦτος· τῶν δὲ παρ' ἑκάτερα, ὁ μὲν ὑπερβάλλων, χαῦνος· χαῦνος γάρ ἐστιν ὁ μεγάλων ἑαυτὸν ἀξιῶν, οὐκ ἄξιος ὤν· ὁ δὲ ἄξιος μὲν ὢν πολλῶν, πλειόνων δὲ ἀξιῶν ἑαυτὸν, οὐ πάντη χαῦνος. ἐλλείπων δὲ, ὁ μικρόψυχος· ἔστι γὰρ μικρόψυχος ὁ πολλῶν μὲν ἄξιος, ἐλαττόνων δὲ κρίνων ἑαυτὸν ἄξιον. ἢ ὁ ὀλίγων ἄξιος, ἔτι δὲ ἐλαττόνων

τον

ναν ἀξιῶν ἑαυτόν. τούτων δὲ μᾶλλόν ἐστι μικρόψυχος, ὁ πολλῶν ἄξιος ὤν, εἶτα τῆς οἰκείας ἀξίας μὴ ἐπαισθανόμενος· ποταπὸς γὰρ ἂν ἦν εἰ ὀλίγων καὶ μετρίων ἄξιος ἦν; εἰσὶ μὲν οὖν οἱ παρ' ἑκάτερα, ὁ μὲν ὑπερβάλλων, ὁ δὲ ἐλλείπων.

Ὁ δὲ μεγαλόψυχος, καθόσον μὲν περὶ μεγάλα ἐστὶν, ἄκρος δοκεῖ· καθόσον δὲ ἐπὶ τοῦ δέοντος ἕστηκεν ἀεὶ, καὶ οὔτε ὑπὲρ τὸ δέον ζητεῖ, οὔτε παρὰ τὸ δέον, διὰ τοῦτο μέσος ἐστίν.

dignum iudicat. Ex his autem maxime est pusillanimus, quicum magnis dignus sit, dignitatem ipse suam non percipit. Quomodo enim se gereret, si aut parvis dignus esset, aut mediocribus? Quare eorũ qui vtrinque sunt, alter excedit, alter deficit.

At vero magnanimus, quatenus in magnis versatur, summus videtur: quatenus vero in officio manet semper, neque in excessu eius peccat aut defectu, eatenus medius est. 3. Ἔτι δὲ ὁ μεγαλόψυχος.

ΚΕΦ. ε'.

Περὶ μεγαλοψυχίας καὶ περὶ τίνα ὁ μεγαλόψυχος, καὶ τίνα ἴδιά ἐστιν αὐτοῦ.

CAP. V.

De magnanimitate: tum in quibus versetur magnanimus, & quæ eius sint propria.

ΕΠεὶ δὲ περὶ τὰ ἔξω ἀγαθὰ ὁ μεγαλόψυχός ἐστιν, ὧν παρὰ τῶν ἄλλων ἀξιοῦται κατὰ τὸ προσῆκον αὐτῷ, εἴη ἂν πάντως ἢ περὶ χρήματα, ἢ περὶ ἡδονὴν, ἢ περὶ τιμήν. ἐπεὶ δὲ περὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν ἐστιν (ἔστι γὰρ μεγαλόψυχος ὁ τῶν μεγίστων ἑαυ-

CVm in externis ergo bonis versetur magnanimus, quibus prout meretur, dignus iudicatur ab aliis, necesse omnino est, vt vel in pecuniis, vel voluptate versetur, vel honore. Cum in iis autem, quæ maxima habentur inter homines, versetur bonis (siquidem qui maximis se dignum iudicat hono- 4. Εἰ δὲ μεγάλων ἑαυτὸν ἀξιοῖ.

noribus, cum ſit dignus, magnanimus vocatur) ſequitur vt in honore occupetur. Qui in humanis quidem, iiſque quæ externa dicimus, reliquis excellere bonis videtur. Ideoque divino eum maxime tribuimus numini. Quare in honore & ignominia, quemadmodum oportet, magnanimus verſatur. Quod & abſque his ex inductione facile probari poteſt. Omnes enim magnanimos, honorem eum appetere videmus, qui ſe dignus ſit, puſillanimis vero & ſui reſpectu deficit (minus enim quam meretur de ſe magnifice iudicat) & reſpectu dignitatis magnanimi. Elatus vero, reſpectu quidem ſui excedit (magis enim magnifice quam pro dignitate ſua de ſe exiſtimat) magnanimum vero opinione de ſe magnifica non ſuperat. Etenim magnanimus cum dignus ſit maximis, maximis quoque ſe dignum eſſe exiſtimat. Vnde ſequitur, optimum quoque eſſe eum, moribuſque præditum integerrimis: ſed & fortem & iuſtum, reliquiſque eodem modo excellere virtutibus. Nam qui parva iudicat omnia, nec

τῶν ἀξιῶν ἄξιος ὤν) εἴη ἂν περὶ τὴν τιμήν· ἢ τις δοκεῖ μέγιστον εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων καὶ τῶν ἔξωθεν ἀγαθῶν. καὶ διὰ τοῦτο τῷ θείῳ ταύτην μάλιστα ἀπονέμομεν· ὥστε περὶ τιμὰς καὶ ἀτιμίας ὁ μεγαλόψυχός ἐστιν, ὡς δεῖ· καὶ χωρὶς δὲ τούτων, ἀπὸ τῆς ἐπαγωγῆς φανερόν ἐστι· ὁρῶμεν γὰρ πάντας τοὺς μεγαλοψύχους τιμῆς μάλιστα ἐφιεμένους τῆς ἀξίας ἑαυτῶν· ὁ δὲ μικρόψυχος ἐλλείπει καὶ πρὸς ἑαυτόν· ἐλάττω γὰρ τῆς ἀξίας φρονεῖ τῆς ἑαυτοῦ· ἐλλείπει καὶ πρὸς τὸ τοῦ μεγαλοψύχου ἀξίωμα. ὁ δὲ χαῦνος πρὸς ἑαυτὸν μὲν ὑπερβάλλει· μείζω γὰρ φρονεῖ τῆς ἀξίας τῆς ἑαυτοῦ· τὸν δὲ μεγαλόψυχον οὐχ ὑπερβάλλει τῷ φρονήματι. ὁ γὰρ μεγαλόψυχος τῶν μεγίστων ἑαυτὸν ἀξιοῖ, τῶν μεγίστων ἄξιος ὤν. ὥστε ἀνάγκη τὸν μεγαλόψυχον ἄριστον εἶναι, καὶ σφόδρα ἀγαθὸν τοὺς τρόπους, καὶ ἀνδρεῖον καὶ δίκαιον, καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἄκρον. ὁ δὲ μικρὰ ἡγούμενος πάντα,

καὶ

καὶ οὐδαμῶς ἄξια ἑαυτοῦ, καὶ οὐ ψευδόμενος, ἀλλὰ ἀληθεύων ἐν τῇ τοιαύτῃ ψήφῳ, τίνος ἕνεκα αἰσχρόν τι ποιήσει καὶ ἄτιμον; ἢ πῶς δυνατόν; ἐναντίον γάρ ἐστι τῷ λόγῳ τοῦ μεγαλοψύχου τὸ τοιοῦτον. πῶς γὰρ ἂν εἴη τιμῆς ἄξιος ὁ φαῦλος; εἰ δὲ τιμῆς ἑαυτὸν ἀξιοῖ φαῦλος ὤν, καὶ τοῖς αἰσχροῖς ἁλισκόμενος, γελοῖος ἂν δόξειεν εἶναι· ἡ γὰρ τιμὴ τῆς ἀρετῆς ἐστὶν ἆθλον, καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἀπονέμεται μόνοις δικαίως. ὥστε ὁ μεγαλόψυχος πάσας συλλαβὼν ἔχει τὰς ἀρετάς· καὶ ἔστιν ἡ μεγαλοψυχία οἷον κόσμος τις τῶν ἀρετῶν. καὶ οὐ γίνεται μὲν ἄνευ ἐκείνων, μείζους δὲ καὶ καλλίους αὐτὰς ποιεῖ· κρίνει γὰρ αὐτὰς ἀξίας εἶναι ὧν εἰσὶν ἄξιαι. διὰ τοῦτο σφόδρα χαλεπὸν μεγαλόψυχόν τινα γενέσθαι. οὐ γὰρ δυνατὸν μεγαλόψυχον εἶναι ἄνευ πασῶν τῶν ἀρετῶν. τὸ δὲ πάσας κτήσασθαι, καὶ ταύτας εἰς ἄκρον, σφόδρα χαλεπόν. ἔστι μὲν οὖν ὁ μεγαλόψυχος περὶ τιμὰς καὶ ἀτιμίας, καθὼς εἴρηται. καὶ ἐπὶ μὲν

vllo modo se digna, neque in hoc fallitur iudicio, sed verum sentit, cuius tandem rei causa turpe quicquam committeret, aut indignum? Aut quomodo hoc fieri posset? Quia cum ratione magnanimi pugnat hoc ipsum. Quomodo enim honore dignus esse potest improbus? Nam si dignum se esse existimat, cum sit improbus, & in hac improbitate ab omnibus deprehenditur, iam ridiculus videbitur. Siquidem virtutis præmium honor est, solisque bonis merito tribuitur viris. Quare omnes simul virtutes in se complectitur magnanimus: estque velut omnium virtutum ornatus quidam magnanimitas, Ideoque sicut sine iis non est, ita maiores eas & præstantiores facit. quia dignas eas quibus sunt esse iudicat. Ac propterea admodum difficile est, esse magnanimum. quia sine omnibus nemo magnanimus esse potest virtutibus. Omnes vero habere & in iis excellere, admodum difficile est. In honore ergo & ignominia, quemadmodum diximus, spectatur magnani-

 mus.

mus. Ideoque magnis, & qui a magnis offeruntur delectari solet, vt qui propria, & quibus dignus est, consequatur bona, aut minora etiam, quam quæ meretur. Quia nullum summa virtute dignum ab hominibus persolvi possit præmium. Aut enim vero si gaudeat, hac de causa gaudet, quia quem possunt maximum, aut quo maiorem non habent, offerri sibi videt honorẽ. Quem vero plebei, simpliciter contemnit: eoque magis si ob res parvas, offertur. Vt si quis Achillem honore affecisset, quod dextre citharam pulsaret. Eodemque modo & de ignominia, prout illi convenit. In honore igitur & ignominia, quemadmodum dictũ est, cernitur magnanimus: consequenter vero in divitiis quoque, ac potentia, omnique secunda fortuna & adversa. Nam & in his modice se habebit, & quemadmodum oportet. Neque indignum se in mutatione hac quicquã committet, sicut neque nimium gaudebit, si res sint secundæ, nec dolebit, si adversæ. Qui quidem ne honorem quidem rerum omnium maximam putabit,

ταῖς μεγάλαις, καὶ ὑπὸ μεγάλων, ἥδεται, ὡς τῶν οἰκείων τυγχάνων, καὶ ὧν ἄξιος, ἢ καὶ ἐλαττόνων τῆς ἀξίας. τῆς γὰρ παντελοῦς ἀρετῆς οὐκ ἂν ποτε γένοιτο παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἀξία τιμή. οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ ἥδεται, διὰ τοῦτο ἥδεται, ὅτι τὴν δυνατὴν προσάγουσιν αὐτῷ τιμὴν, καὶ ἧς οὐκ ἔχουσιν μείζω. τῆς δὲ παρὰ τῶν τυχόντων τιμῆς καθάπαξ ὀλιγωρήσει· καὶ μάλιστα ὅταν ἐπὶ μικροῖς αὐτὸν τιμῶσιν· οἷον εἴ τις ἐτίμα τὸν ἀχιλλέα, ὅτι καλῶς ἤδει κιθαρίζειν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς ἀτιμίας κατὰ τὸ προσῆκον αὐτῷ. ἔστι τοίνυν ὁ μεγαλόψυχος, μάλιστα μὲν περὶ τιμὰς καὶ ἀτιμίας, καθὼς εἴρηται· ἐστὶ δὲ ἑπομένως καὶ περὶ πλοῦτον καὶ δυναστείαν, καὶ πᾶσαν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν· καὶ περὶ ταύτας γὰρ μετρίως ἕξει καὶ ὡς προσῆκεν· καὶ οὐδὲν αἰσχρὸν πείσεται πρὸς τὴν ἐν τούτοις μεταβολήν. καὶ οὔτε εὐτυχῶν περιχαρὴς ἔσται, οὔτε ἀτυχῶν περίλυπος. οὐ γὰρ μέγιστον ἡγήσεται τὴν τιμὴν, καὶ οὕτω περὶ

αὐτὴν

ρετὴν ἕξει ὡς μέγιστον ὄν. οὕτω δὲ ἔχων περὶ τὴν τιμήν, πολλῷ μᾶλλον περὶ τὸ πλοῦτον ὀλιγώρως ἕξει, καὶ τὰς δυναστείας. αἱρετώτερον γὰρ ἡ τιμὴ δυναστείας καὶ πλούτου. διὰ γὰρ τὴν τιμὴν ἀγαπητά εἰσιν ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δυναστεία· καὶ γὰρ οἱ ἔχοντες αὐτὰ, τιμᾶσθαι δι' αὐτῶν βούλονται· ὁ δὲ τὴν τιμὴν μικρὸν ἡγούμενος πολλῷ μᾶλλον τὰ ἄλλα. διὰ τοῦτο καὶ οἱ μεγαλόψυχοι ὑπερόπται δοκοῦσιν εἶναι, ὅτι οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων σφόδρα τιμῶσιν. ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ εὐτυχήματα τιμῆς ἄξια δοκοῦσιν εἶναι, καὶ ταῦτα συντελοῖεν ἂν πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν. τὸ γὰρ ὑπερέχον ἐν ἀγαθοῖς ἐντιμότερον· ὑπερέχει δὲ ἐν ἀγαθοῖς ὁ εὐτυχής. διὸ καὶ τὰ τοιαῦτα τὴν μεγαλοψυχίαν συνίστησιν· ὁ γὰρ εὐτυχὴς ἄξιον ἑαυτὸν μεγάλης τιμῆς ἡγεῖται, διὰ τὴν ἀγαθὴν τίχην· τιμᾶται γὰρ παρ' ἐνίων. κατ' ἀλήθειαν δὲ μόνος ὁ ἀγαθὸς τοὺς τρόπους ἄξιός ἐστι τιμῆς. ᾧ δὲ ἄμφω πρόσεστι, καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ τὰ ἐξω-

neque in eo tanquam re maxima se geret. Porro cum hoc modo in honore se habeat, multo magis divitias contemnet, & potentiam: quippe cum vtrique præferendus sit honor. Honoris namque causa & divitiæ amantur & potentia. Qui namque eas habent, affici honore volunt propterea. Qui vero honorem parvi facit, multo magis alia. Ideoque magnamini quoque contemptores esse videntur: quia nihil in rebus humanis admodum magni faciunt. Cum vero honore digni videantur esse successus quoque prosperi, etiam illi ad magnanimitatem aliquid conferre videbuntur. Quod enim excellit in bonis, maiori honore dignum est. In bonis autem excellit, qui fortunatus est. Quare & hæc huiusmodi magnanimitatem quoque constituunt. Fortunatus enim magno se honore dignum existimat, quia fortuna fruitur secunda: à nonnullis enim afficitur honore. Cum revera solus ille, qui probus est moribus, sit honore dignus. Cui vero vtrumque, virtus nimi-

rum & externa adſunt bona, honore dignus iudicatur magis, quam qui ſola eſt præditus virtute. At qui tantum fortunatus eſt, & cui externa proſpere ſuccedunt, nihil autem cũ virtute habet commune, talis neque merito honore ab alio afficitur, neque ipſe ſe magno dignum honore iudicat, neque ex recta ratione magnanimus vocatur. Sine perfecta enim quemadmodum iam diximus virtute magnanimus eſſe poteſt nemo. Ideoque qui ſecunda vtuntur fortuna, contemptores fere aliorum & contumelioſi euadunt. Sine virtute enim non facile eſt concinne res ſecundas ferre ac mediocriter. Cum autem vt oportet ferre eas non poſſint, maiores ſe aliis exiſtimant, ideoque omnes contemnunt. Ipſi vero ſine iudicio omnia faciunt, & vt in mentem venit. Cumque omnino ſint diſſimiles magnanimo, omnibus tamen in rebus imitari eum conantur. Multa enim contemnit magnanimus, ſed merito (vere enim, & vt oportet, de ſe iudicat) ſed & magna aggreditur, ma-

θεν ἀγαθὰ, μᾶλλον ἀξιοῦται τιμῆς ἢ τὴν ἀρετὴν μόνον ἔχοντος· ὃς δὲ μόνον εὐτυχής ἐστι, καὶ τοῖς ἔξωθεν ἀγαθοῖς εὐθηνεῖ, πρὸς δὲ τὴν ἀρετὴν οὐδὲν κοινὸν ἔχει, ὁ τοιοῦτος οὔτε δικαίως τιμᾶται, οὔτε αὐτὸς δικαίως ἑαυτὸν μεγάλης ἀξιοῖ τιμῆς, οὔτε κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, μεγαλόψυχος λέγεται. ἄνευ γὰρ ἀρετῆς τελείας, ἀδύνατόν τινα μεγαλόψυχον εἶναι, καθὼς εἴρηται. διὰ τοῦτο οἱ ἐν εὐτυχίᾳ ὄντες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὑπερόπται καὶ ὑβρισταὶ γίνονται· χωρὶς γὰρ ἀρετῆς οὐ ῥᾴδιον φέρειν τὰ εὐτυχήματα ἐμμελῶς καὶ μετρίως. οὐ δυνάμενοι δὲ φέρειν τὴν εὐτυχίαν καλῶς, οἴονται μὲν τῶν ἄλλων ὑπερέχειν, καὶ πάντων καταφρονοῦσιν· αὐτοὶ δὲ ἀσυλλογίστως πάντα ποιοῦσιν, ὡς ἔτυχε. βούλονται γὰρ μιμεῖσθαι τὸν μεγαλόψυχον, καίτοι παντελῶς ἀνόμοιοι ὄντες· ὁ γὰρ μεγαλόψυχος καταφρονεῖ μὲν, ἀλλὰ δικαίως· τὰ ἀληθῆ γὰρ περὶ ἑαυτοῦ οἴεται· καὶ μεγάλοις μὲν ἐπιχειρεῖ, καὶ μεγάλων κινδύνων

δύνων κατατολμᾷ· ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ πρὸς μεγάλα τινὰ ἀφορῶν. οἱ δὲ τὰ ἔξω μόνον ἀγαθοὶ τὴν μὲν ἀρετὴν οὐ τιμῶσιν, οὔτε βούλονται κατορθοῦν, τῶν δὲ ἄλλων καταφρονοῦσι, καὶ τὰς ἄλλας πράξεις αὐτῶν βούλονται ἀφομοιοῦν πρὸς τὰς τοῦ μεγαλοψύχου πράξεις, ὅση δύναμις· οὐκ ἀφομοιοῦσι δὲ, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὴν ἀρετήν.

Ἔστι δὲ ὁ μεγαλόψυχος οὐ πυκνοκίνδυνος μέν· οὐ γὰρ συνεχῶς εἰς κινδύνους ἑαυτὸν ἐμβάλλει, διὰ τὸ μὴ τιμᾶν τὰ τυχόντα, καὶ μικρῶν τινῶν καὶ ὀλίγων προκινδυνεύειν· μεγαλοκίνδυνος δέ· ὅταν γὰρ μεγάλων τινῶν ἀγαθῶν προκινδυνεύῃ, οὐδὲ τῆς οἰκείας φείδεται ζωῆς.

Καὶ εὐεργετῶν μὲν χαίρει, εὐεργετούμενος δὲ αἰσχύνεται. τὸ μὲν γὰρ εὐεργετεῖν ὑπερέχοντος, τὸ δὲ εὐεργετεῖσθαι ὑπερεχομένου. ὁ δὲ μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ φρονῶν, ἄχθεται τῇ ἐλάττονι μοίρᾳ. εἰ δὲ εὐεργετηθεὶς, ἀντευεργετεῖν ἐθελήσει, πλείονα δίδωσιν, ἵνα ὀφειλέτην ἑαυτῷ ποιήσῃ τὸν ὑπάρξαντα

gnaque despicit pericula: verum honestatis causa, nec nisi magnis intentus. Qui vero externis tantum præditi sunt bonis, virtutem ipsam non honorant, neque in ea postulant excellere, sed & reliqua contemnunt: cæterasq. actiones suas, quantum in se est, cum actionibus magnanimi student conferre. Quod tamē non possunt, cum virtutem non habeant.

Sed neque frequens est in periculis: neque enim sæpe iis se obiicit, quia non curat vulgaria, nec minimis de rebus in discrimen venit. Sed contra cum magnis congreditur, quoties que eximia sibi bona videt proposita, ne vitæ quidem parcit suæ.

5. Οὐκ ἔστι δὲ μικροκίνδυνος.

Sed & beneficia in alium cum confert, delectatur: cum ab alio afficitur, pudore suffunditur. Beneficia enim conferre eius est qui superat, affici vero eius qui superatur. Qui vero magnifice de se sentit, minori parte non offendi non potest. Quod si prior affectus beneficiis, beneficium reponat, maiora reddit: vt alterum, qui in beneficio prior fuit, obstri-

6. Καὶ οἷος εὖ ποιεῖν.

ſtrictum ſibi habeat. Sed & hoc proprium videtur magnanimi, vt eorum quibus bene fecit, ſemper meminerit, à quibus beneficio affectus eſt, obliuiſcatur. Non quod ingratus ſit (quomodo enim ſit ingratus, qui maiora reddit, quã accepit?) Sed quia hoc magis ei proprium eſt, magiſque convenit, beneficio vt afficiat, quam vt afficiatur. Ideoque beneficia quæ confert, quia præſtantiſſimum illoque dignum hoc eſt, cura quoque ac memoria proſequitur: non item vero quæ accipit. Semper enim vult excellere. Ac propterea illud quidẽ commemorari quoque ab alio libenter audit, hoc vero non item. Quare neque Thetis apud Homerum beneficia ſua Iovi commemorat, neque quæ in eum beneficia contulerit, ſed quibus ab eo ſit affecta recenſet. Eodem modo Lacedæmonij, cum gratificari volunt Athenienſibus, beneficia ab iis in ſe collata in medium producunt. Atque hoc quidem proprium eſt magnanimi, nulla vt re egeat, aut quam paucis, ipſe vero aliis quibus opus habent, libenter ſubminiſtret.

τῆς εὐεργεσίας. δοκεῖ δὲ ὁ μεγαλόψυχος τῶν μὲν εὖ παρ' αὐτοῦ παθόντων ἐθέλειν ἀεὶ μεμνῆσθαι· παρ' ὧν δ' αὐτὸς εὖ πέπονθεν, ἐπιλελῆσθαι· οὐκ ἀγνωμοσύνῃ τινί· πῶς γάρ, ὃς μείζω δίδωσιν, ἢ λαμβάνει; ἀλλ' ὅτι οἰκειότερον αὐτῷ, καὶ μᾶλλον προσῆκον, τὸ εὖ ποιεῖν, ἢ τὸ εὖ πάσχειν. καὶ διὰ τοῦτο τὸ μὲν εὐεργετεῖν, ὅτι ἄριστον καὶ ἑαυτῷ πρέπον, λόγου καὶ μνήμης ἀξιοῦται· τὸ δὲ εὖ πάσχειν, οὐδαμῶς· βούλεται γὰρ ἀεὶ ὑπερέχειν. καὶ ἄλλου δὲ διηγουμένου, τὸ μὲν ἡδέως ἀκούει, τὸ δὲ ἀηδῶς. διὰ τοῦτο καὶ ἡ Θέτις παρ' Ὁμήρῳ οὐ λέγει τὰς εὐεργεσίας τῷ Διΐ· οὐδὲ μέμνηται πρὸς αὐτὸν ὧν εὖ ἐποίησεν αὐτόν, ἀλλ' ὧν εὖ πέπονθε παρ' αὐτοῦ. ὁμοίως δὲ καὶ οἱ Λάκωνες βουλόμενοι χαρίζεσθαι τοῖς Ἀθηναίοις, τὰς εἰς αὐτοὺς τῶν Ἀθηναίων εὐεργεσίας εἰς μέσον ἄγουσι. καὶ τοῦτο δὲ ἴδιον μεγαλοψύχου, τὸ μηδενὸς δεῖσθαι ἢ μόλις, αὐτὸν δὲ τοῖς ἄλλοις ἃ βούλονται ὑπηρετεῖν πρόθυμον εἶναι.

Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐν ἀξιώματι μέγαν εἶναι, διὰ τὸ μηδὲν ἡγεῖσθαι σεμνὸν τῶν τοιούτων ἀγαθῶν, ἐξ ὧν ἀξιοῦσιν οἱ ἐν ἐξουσίαις φοβεροί τινες εἶναι· πρὸς δὲ τοὺς μέσους, μέτριον. διὰ τὸ σωφρονεστέρους καὶ ἐπιεικεστέρους τοὺς τοιούτους εἶναι· ἄλλως τε τῶν μὲν τῶν ἐν ἀξιώματι ὑπερέχειν καὶ ἐργῶδές ἐστι, καὶ σεμνόν, καὶ διὰ τοῦτο τῷ μεγαλοψύχῳ προσήκει· τὸ δὲ τῶν μέσων, καὶ ῥᾴδιον καὶ οὐδὲν μέγα· καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν σεμνύνεσθαι οὐκ ἀγενές, ἐν δὲ τοῖς ταπεινοῖς, φορτικόν. ὥσπερ εἴ τις ἐπεδείκνυτο τὴν τοῦ σώματος ῥώμην ἐν τοῖς ἀσθενέσι καὶ ὑπὸ νόσου ἢ γήρως διεφθαρμένοις. ἔτι δὲ ὁ μεγαλόψυχος οὐδὲ περιελεύσεται ζητῶν οὐ τιμηθήσεται· μικρὸν γὰρ καὶ τοῦτο· οὐδὲ ἐθελήσει ποτὲ παραγίνεσθαι ὅπου πρωτεύουσιν ἄλλοι, ἵνα μὴ τύχῃ τῶν δευτερείων, τῶν πρωτείων ἄξιος ὤν. ἔστι δὲ οὐδὲ ἕτοιμος εἰς τὰς πράξεις, ἀλλὰ ἀργός τις καὶ μελλητής· ζητεῖ γὰρ ἀεὶ πράττειν μεγάλα, καὶ μεγάλων ἕνεκα, καὶ ὅθεν

7. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐν ἀξιώματι καὶ εὐτυχίαις.

Sed & illud, vt apud eos qui in dignitate sunt, magnifice se gerat: idque quia nihil ex bonis illis splendidū existimat, quibus qui dignitate aliqua funguntur, metui ab aliis se postulant. Apud medios rursus mediocriter: quia magis moderati plerumque & mediocri indole sunt eiusmodi. Praeterea, superare eos qui in dignitate sunt, & difficile est & splendidum: ideoq. convenit magnanimo: medios contra facile est, neque magnum in eo quicquam. Ac in illis quidem se efferre, non ignobile est; in abiectissimis vero, ineptum. Non secus ac si quis inter infirmos, morbove aut senio confectos, robur ostentaret corporis. Sed neque curiose honorem sectabitur aut quaeret sapiens (nam & hoc parvum est) nec vnquam venturus est, vbi primum locum occupant alij: ne secundum occupet, cum primo dignus sit. Sed neque admodum promptus in agendo paratusque est, sed cessator ac cunctator potius. Semper enim magnis actionibus intentus est, & magnorum causa, vel

vel vnde magnus honor expectatur. Hæ autem raro incidunt. Ideoque pauca quidem agit, magna tamen & illustria. Quos vero vel amicos sibi vel inimicos putat, palam aut diligit aut odit. Certo enim novit, recte à se fieri vtrumque: ideoque nec male audire metuit in plebe. Quia magis veritatem respicit & rectum, quam opinionem. Ideoque in aperto vel odit vel amat. Sed & quicquid aut dicit aut agit, palam aut dicit aut agit, quia opinionem negligit vulgarē, vt dictū est. Ac propterea libertatem in dicendo amat, semperque verum dicit. Nisi forte cum dissimulatione inter plebeios vtitur homines, parumque sibi tribuit, quia infimorū scilicet honorem negligit. Neque cum quovis vivit aut versatur, sed cum amico tantum. Nam cum eo qui amicus non sit, viuere mensaque velle eadem & tecto frui, non magnanimum est, sed servile, aut adulatoris proprium. Humiles quippe sunt adulatores, & vice versa, omnes qui humiles sunt, adulatores sunt. Sed neque facile

μεγάλη γίνεται τιμή. ταῦτα δὲ σπανίως συμπίπτει· καὶ διὰ τοῦτο ὀλίγα μὲν πράττει, μεγάλα δὲ καὶ ὀνομαστά. οὓς δὲ ἢ φίλους ἡγεῖται ἢ ἐχθροὺς, φανερῶς καὶ μισεῖ καὶ φιλεῖ· γινώσκει γὰρ ἀσφαλῶς, ὅτι κατὰ τὸ δέον ἀμφότερα ποιεῖ, καὶ οὐ δέδοικε τὴν παρὰ τῶν πολλῶν ἀδοξίαν. μᾶλλον γὰρ φροντίζει τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δέοντος, ἢ τῆς δόξης. καὶ διὰ τοῦτο φανερόμενός ἐστι καὶ φανερόφιλος· καὶ πάντα δὲ, ἃ λέγει καὶ πράττει, φανερῶς καὶ λέγει καὶ πράττει, διὰ τὸ καταφρονεῖν, ὡς εἴρηται, τῆς παρὰ τῶν πολλῶν δόξης. διὰ τοῦτο καὶ παρρησιαστικός ἐστι, καὶ ἀεὶ ἀληθεύει· εἰ μή τι εἰρωνεύοιτο πρὸς τοὺς πολλοὺς, καὶ τὰ μικρὰ λέγοι περὶ ἑαυτοῦ, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι παρὰ φαύλων ἀνθρώπων τιμᾶσθαι. συζῇ δὲ καὶ συνδιάγει οὐ τῷ τυχόντι, ἀλλὰ τῷ φίλῳ. τὸ γὰρ τῷ μὴ φίλῳ συνεῖναι, καὶ τραπέζης καὶ στέγης κοινωνεῖν, οὐ μεγαλόψυχον, ἀλλὰ δουλικὸν καὶ κολακικόν. ταπεινοὶ γὰρ οἱ κόλακες, καὶ τὸ ἀνάπαλιν οἱ ταπεινοὶ πάντες κόλακές εἰσιν· ἔτι δὲ

οὐδὲ

οὐδὲ θαυμαστικός τις ὁ μεγαλόψυχός ἐστι, τὰ τυχόντα ὑπερθαυμάζων· οὐδὲν γὰρ αὐτὸς νομίζει μέγα· ἀλλ' οὐδὲ μνησίκακος· μικρὰν γὰρ καὶ τὴν παρὰ τῶν ἐχθρῶν βλάβην ἡγεῖται, καὶ μηδὲν αὐτῷ δυναμένην λυμήνασθαι, διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀρετῆς. ἄλλως τε καὶ τὸ ἀπομνημονεύειν, καὶ τῶν παρεληλυθότων ποιεῖσθαι λόγον, καὶ ταῦτα καὶ κακῶν, μικροψύχου τινός ἐστι· τὸ δὲ παρορᾶν, μεγαλοψύχου. ὃς γὰρ ἂν εὖ πέπονθεν οὐδαμῶς ἀξιοῖ μεμνῆσθαι, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέλεκται, διὰ τὸ μὴ μέγα εἶναι καὶ ἄξιον αὐτῷ τὸ εὖ πάσχειν, πολλῷ μᾶλλον ὧν κακῶς πέπονθε παρά τινων οὐ μνησθήσεται. ἔτι δὲ οὐδὲ πράξεις τινὰς ἢ ἄλλων ἀνθρώπων ἀνέχεται καταλέγειν, ἢ ἑαυτοῦ. οὔτε γὰρ τῶν ἐπαίνων αὐτῷ μέλει τῶν ἑαυτοῦ, οὔτε τῶν ἄλλων. οὐδὲ πάλιν σπουδὴν ἔχει, ἵνα οἱ ἄλλοι ψέγωνται. οὐ τοίνυν οὔτε ἐπαινετικός ἐστιν, οὔτε κακολόγος· οὐδὲ τοὺς ἐχθροὺς διασύρει, εἰ μή που παρόντας· τὸ γὰρ ἀπόντας λοιδορεῖσθαι, οὐ μεγαλοψύχου.

admiratur magnanimus: neque obstupescit quælibet. Nihil enim magnum arbitratur. Neque iniuriarum memor est. Quia etiamsi aliquod ab inimicis damnum patitur, parvi id æstimat, minusque quã vt nocere possit sibi. Idque vel ob virtutis magnitudinem: vel quod præteritorum meminisse, ac præcipue malorum, parvo sit animo præditi: sicut negligere magnanimi. Nã qui ne beneficia quidem, quibus affectus est, meminisse vllo dignatur modo, sicut supra diximus, quia exiguum neque se dignum esse, affici beneficiis arbitratur; multo magis malorum, quibus affectus ab aliquo fuerit, memoriam deponet. Præterea nec aliorum actiones hominum recensebit, nec suas. Quia nec alienas curat laudes, nec suas. Sicut neque operam dat, vt alij vituperentur. Quare nec in laudes propendet, nec in calumnias. Sed nec inimicos sugillat, nisi præsentes: quia absentibus obtrectare, non est magnanimi. Ac res neces-

sarias

ſarias aut parvas, ſi qua earum opus habet, vt conſequatur, non lubenter ſupplicat, aut queribundus aliquem compellit. Quomodo enim qui nihil æſtimat, aut in rebus humanis magnopere expetendum iudicat, tam demiſſi eſſe poſſet animi? Sed & honeſta ita omni lucro anteponit, vt meliora ſine vllo etiam emolumento ea exiſtimet, quam quæ cum emolumento coniuncta ſunt & proſunt, nec honeſta ſunt tamen. Eodemque modo, in iis quæ poſſidet; vt exempli gratia, arboribus aut ſervis. Eos enim ſervos, non qui quæſtum afferre poſſunt plurimum, ſed qui honeſti ſunt & boni, poſſidebit. Sed & motus hominis magnanimi tardus videtur eſſe, & vox gravis, & dictio ſedata. Neque enim fieri poteſt vt admodum feſtinet, qui pauca curat: (nam quæ vulgus admiratur, ille exigua iudicat,) Neque vt admodum contendat, qui nihil magnum exiſtimat. Feſtinant enim & volubiliter loquuntur, qui vehementer admirantur aliquid, aut eximie curant. Talis ergo eſt magnanimus.

περὶ δὲ ἀναγκαίων, ἢ μικρῶν, οὐ σφόδρα ἱκετεύει, ἢ ὀλοφύρεται, ἐάν τινος δεηθῇ. ὁ γὰρ μηδὲν μέγα ἡγούμενος, μηδὲ σπουδάζων περὶ οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων, πῶς δύναται οὕτως ἀγεννῶς ἔχειν; ἀεὶ δὲ τὸ καλὸν τοῦ κέρδους προτιμῶν, βελτίω νομίζει τὰ καλὰ καὶ ἄκαρπα τῶν καρπίμων καὶ ὠφελίμων, ἂν μὴ καλὰ ὦσιν. ὁμοίως ἐπί τε κτημάτων, καὶ δένδρων, καὶ οἰκετῶν. οὐ γὰρ χρηματιστὰς ἀλλὰ τοὺς καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς κτήσεται τῶν οἰκετῶν. καὶ κίνησις δὲ τοῦ μεγαλοψύχου βραδεῖα δοκεῖ εἶναι, καὶ ἡ φωνὴ βαρεῖα, καὶ λέξις στάσιμος· οὐ γὰρ δυνατὸν σπεύδειν τὸν περὶ ὀλίγων φροντίζοντα· ὀλίγα γὰρ αὐτῷ ἃ θαυμάζουσιν οἱ πολλοί. οὐδὲ σύντονον εἶναι τὸν οὐδὲν μέγα οἰόμενον· σπεύδουσι γὰρ καὶ ὀξυφωνοῦσιν οἱ περί τι σφόδρα ἐπτοημένοι, καὶ πολλὴν αὐτοῦ ποιούμενοι φροντίδα. ὁ μὲν οὖν μεγαλόψυχος τοιοῦτος.

Ὁ δὲ

Ὁ δὲ ἐλλείπων, μικρόψυχος, ὁ δὲ ὑπερβάλλων, χαῦνος· οὐκ εἰσὶ δὲ οὐδὲ οὗτοι κακοί· οὐ γὰρ κακοποιοί εἰσιν, ἀλλὰ μόνον ἡμαρτημένοι· καθ' ὅσον τοῦ δέοντος ἐκπίπτουσι καὶ τοῦ μέσου.

Ὁ μὲν γὰρ μικρόψυχος, ἄξιος ὢν ἀγαθῶν, ἀγνοεῖ ἑαυτὸν, καὶ ἀποστερεῖ ἑαυτὸν ὧν ἐστὶν ἄξιος. καὶ τοῦτο τὸ μέρος κακός ἐστιν ἑαυτῷ, μὴ εὖ ποιῶν ἑαυτὸν, διὰ τὸ ἀγνοεῖν τὰ αὐτῷ προσήκοντα· εἰ γὰρ ᾔδει, ὠρέγετο ἄν, ἀγαθῶν ὄντων. ὁ τοιοῦτος δὲ ἠλίθιος μὲν οὐκ ἂν λέγοιτο, ἀλλὰ μᾶλλον νωθρός. οὐ μόνον δὲ τοῦτο τὸ μέρος ὁ μικρόψυχος ἑαυτὸν βλάπτει, ἀλλὰ καὶ ἕτερον τρόπον. καὶ γὰρ διὰ τὸ ἀγνοεῖν ἑαυτὸν, καὶ χείρων γίνεται τοὺς τρόπους. τῶν γὰρ ἀγαθῶν καὶ γενναίων πράξεων καὶ τῶν καλῶν ἐπιτηδευμάτων ἀφίστασθαι, ὡς ἀνάξιος ὢν αὐτῶν· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν ἀπέχεται, νομίζων ὑπὲρ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ταῦτα εἶναι.

Ὁ δὲ χαῦνος, καὶ ἠλίθιος, καὶ ἑαυτὸν ἀγνοῶν, τοῖς ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἐπιχειρεῖ· ἀρετῇ μὲν οὐκ ἔχων κοσμεῖ-

8. Ὁ δὲ ἐλλείπων, μικρόψυχος.

Qui vero deficit, puſillanimis, qui excedit, vanus. Quamvis nec illi mali ſunt. Non enim ſunt malefici, ſed tantum errant, quatenus videlicet ab officio decedunt & à medio.

9. Ὁ μὲν γὰρ μικρόψυχος ἄξιος ὢν ἀγαθῶν.

Cum enim bonis dignus ſit puſillanimis, non novit ſe ipſe, ac propterea quibus dignus eſt, privat ſe ipſe. Atque hoc reſpectu, malus ſibi ipſe eſt, quia bene ſibi ipſe non facit, quod ignoret, quæ ſibi debeantur. Si noviſſet enim, expeteret quoque, cum bona ſint. Neque tamen ſtolidus recte dicetur eiuſmodi, ſed potius ignavus. Quamvis nec hoc tantum modo nocet ſibi puſillanimis, ſed & alio. Nam & quia ignorat ſe ipſe, moribus quoque evadit corruptior. A bonis enim & præclaris actionibus abſtinet atque inſtitutis, tanquam indignus ſit illis. Quemadmodum & ab externis abſtinet bonis: quia ſupra dignitatem ea exiſtimat ſuam.

10. Οἱ δὲ χαῦνοι ἠλίθιοι, καὶ ἑαυτοὺς ἀγνοοῦντες.

At vero vanus, & ſtolidus, & qui ſe ignorat ipſe, ea aggreditur, quæ dignitatem excedunt ſuam. Et cũ virtute ornari non poſſit,

sit, veste contra & habitu aliisque se exornat talibus. Ac quia splendidus sibi ex eo videtur, prospera vti fortuna vult videri: suasque res secundas semper vult cognosci ab omnibus, ac de iis ipse loquitur semper: tanquam honorem ex his consecuturus.

11. Ἀντιτίθεται δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ.

Cum autem vtrumque magnanimitati & pusillanimitas opponatur & vanitas; magis pusillanimitas opponitur quam vanitas: tum quia est crebrior, tum quia maius est malum. Eius enim quem possidet, & mores corrumpit, & virtutem, vt dictum est, minuit. Vanitas autem per se quidem mala est, cum vero quem possidet, deteriorem in reliquis non efficit. Nullum enim bonum, quo præditus est vanus, vanitate corrumpitur: sed contra præclara interdum atque honesta propterea aggreditur opera, quibus se dignum existimat. Sed neque semper crescit vanitas. Experientia enim ad cognitionem sui pervenit vanus. Cum enim plerumque non consequitur quem appetit honorem, modestiam addiscit necessario. Ideoque

θαι, κοσμούμενος δὲ ἐσθῆτι καὶ σχήματι, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιούτοις· καὶ σεμνός τις εἶναι διὰ τούτων νομίζων, εὐτυχής τις ἐθέλει δοκεῖν· καὶ περιέργως φανερὰ ποιεῖν ἀεὶ τὰ εὐτυχήματα ἑαυτοῦ, καὶ περὶ αὐτῶν ἀεὶ λέγει, ὡς διὰ τούτων τιμηθησόμενος.

Ἀμφοτέρων δὲ ἀντικειμένων τῇ μεγαλοψυχίᾳ, τῆς τε μικροψυχίας, καὶ τῆς χαυνότητος, ἡ μικροψυχία μᾶλλον ἀντίκειται, ὅτι μᾶλλον γίνεται, καὶ χεῖρόν ἐστι κακόν· τοῦ γὰρ ἔχοντος τὸ ἦθος χεῖρον ποιεῖ καὶ τὴν ἀρετὴν ἐλαττοῖ, καθὼς εἴρηται. ἡ δὲ χαυνότης φαῦλον μέν ἐστι δι' ἑαυτήν, τὸν δὲ ἔχοντα οὐ ποιεῖ κατὰ τὰ ἄλλα φαυλότερον. οὐδὲν γὰρ ἀγαθόν, ὧν ἔχει, ὁ χαῦνος ἀπόλλυσι διὰ τὴν χαυνότητα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνίοτε διὰ τοῦτο καὶ καλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ἔργοις ἐπιχειρεῖ, ἄξιον ἑαυτὸν ἡγούμενος τῶν τοιούτων. ἔτι δὲ ἡ μὲν χαυνότης οὐκ ἀεὶ αὔξει· ἀπὸ γὰρ τῆς πείρας ὁ χαῦνος ἐπιγνώμων ἑαυτοῦ γίνεται· ἣν γὰρ ζητεῖ τιμὴν οὐ λαμβάνων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀναγκάζεται σωφρονεῖν.

ἡ

καὶ διὰ τοῦτο ἡ χαυνότης εὐαπαλλακτόν ἐστι, καὶ οὐ δύναται παραμένειν· ἡ δὲ μικροψυχία ἀεὶ προχωρεῖ. τοῦ γὰρ ἤθους, ὥσπερ εἴρηται, χεῖρον διατεθέντος, καὶ τὸ φρόνημα ἐλαττοῦται· τοῦ φρονήματος δὲ ἐλαττωθέντος, καὶ ὁ τρόπος γίνεται χείρων, καὶ τὸ φρόνημα διὰ τοῦτον. καὶ οὕτως ἡ μικροψυχία ἀεὶ προχωρεῖ. καὶ ἀπὸ τῆς πείρας δὲ ὁ μικρόψυχος οὐ γίνεται βελτίων· οἷς γὰρ ἔργοις ἐπιχειρεῖ, ῥᾳδίως ταῦτα περαίνων (μικρὰ γὰρ καὶ τῆς δυνάμεως ἐλάττω) τὴν ἰδίαν ἀρετὴν ὥσπερ ἀγνοεῖ. καὶ τιμὴν δὲ ζητῶν ἐλάττω τῆς ἀξίας, οὐδένα λυπεῖ. καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐξελεγχόμενος θεραπεύεται, καθάπερ ὁ χαῦνος· διὰ ταῦτα τοίνυν ἡ μικροψυχία χεῖρόν ἐστι κακὸν τῆς χαυνότητος, καὶ δυσαπαλλακτότερον· ὅθεν μᾶλλον ἀντίκειται τῇ μεγαλοψυχίᾳ.

facile deponitur vanitas neque poteſt permanere. Contra vero ſemper puſillanimitas procedit. Nã cum ſemper in deterius eat indoles illius, etiam eius de ſe decreſcit opinio. Cum opinione autem, mores. Ac rurſus propterea, eadem opinio. Atque ita ſemper puſillanimitas procedit. Sed nec ab experientia emendatur puſillanimis. Nam cum ea quæ aggreditur facile perficiat (exigua enim ſunt viribuſque minora) virtutẽ ſuam ignorat quaſi. Sed & honorem cum petat quam dignus eſt minorem, nemini moleſtus eſt. ideoque nec ſpe fruſtratus corrigitur, quemadmodum vanus. Et ob has quidem cauſas maius quam vanitas malum eſt puſillanimitas, minuſque facile expugnari poteſt. Vnde etiam magis cum magnanimitate pugnat.

CAP. VI.

De mediocritate quæ in honorum cupiditate consistit.

CAP. IV. 1. Ἔοικε δὲ καὶ περὶ ταύτην εἶναι ἀρετή τις

IN magno ergo honore, sicut dictum est, spectatur magnanimitas. Sed & alia virtus in honore versatur, quæ eodem modo ad magnanimitatem se habet, quemadmodum ad magnificentiam liberalitas. Sicut enim magnitudine à liberalitate differt magnificentia, cum in pecuniis & ipsa versetur, sic ab illa virtute differt magnanimitas, quod in magnis versetur honoribus, cum illa tantum in parvis.

2. Ὥσπερ δὲ καὶ ἐν λήψει καὶ δόσει χρημάτων

Sicut enim in dandis accipiendisque pecuniis, & mediocritas & excessus est, & defectus: sic & in honoris cupiditate, mediocritatem quoque possumus, & excessum invenire, & defectum. Nam & magis quam oportet, minusque, & quemadmodum oportet, ac recta postulat ratio, honorem possumus appetere Ab honorum enim cupiditate & laudamus multos & repre-

ΚΕΦ. ς΄.

Περὶ τῆς ἐν φιλοτιμίᾳ μεσότητος.

Ἡ μὲν οὖν μεγαλοψυχία περὶ τιμὴν μεγάλην ἐστί, καθὼς εἴρηται· ἔστι δὲ καὶ ἄλλη τις ἀρετὴ περὶ τὴν τιμήν, ἥ τις λόγον ἔχει πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν, ὃν ἡ ἐλευθεριότης πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν· ὡς γὰρ ἡ μεγαλοπρέπεια διαφέρει τῆς ἐλευθεριότητος τῷ μεγάλῳ, περὶ τὰ χρήματα καὶ αὐτῆς οὔσης, οὕτως ἡ μεγαλοψυχία τῆς τοιαύτης ἀρετῆς διαφέρει, τῷ περὶ μεγάλας εἶναι τιμάς, αὐτῆς περὶ τὰς μικρὰς οὔσης.

Ὥσπερ γὰρ ἐν λήψει καὶ δόσει χρημάτων μεσότης ἐστί, καὶ ὑπερβολή, καὶ ἔλλειψις, οὕτω καὶ ἐν τῇ ὀρέξει τῆς τιμῆς ἔνι λαβεῖν μεσότητα, καὶ ὑπερβολήν, καὶ ἔλλειψιν. ἔστι γὰρ δυνατὸν ἐφίεσθαι τιμῆς πλέον ἢ δεῖ, καὶ ἔλαττον τοῦ δέοντος, καὶ πάλιν κατὰ τὸ δέον, καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς ἀπαιτεῖ λόγος· ψέγομεν γὰρ καὶ ἐπαινοῦμεν πολλοὺς

ἐπὶ

ἐπὶ τῆς τιμῆς ὀρέξει. ὅθεν δῆλον, ὅτι οἱ μὲν, ὡς δεῖ, ταύτης ἐφίενται, οἱ δὲ οὐχ ὡς δεῖ. τούτων δὲ οἱ μὲν ὑπερβαίνουσι τὸ δέον, οἱ δὲ ἐλλείπουσι.

Καὶ γὰρ ψέγομεν τὸν φιλότιμον, ὡς πλέον, ἢ δεῖ, τιμῆς ἐφιέμενον. ψέγομεν δὲ καὶ τὸν ἀφιλότιμον, ὡς μηδὲ ἐπὶ τοῖς καλοῖς ἐθέλοντα τιμᾶσθαι.

Ἐνίοτε δὲ καὶ τὸν φιλότιμον ἐπαινοῦμεν, ὡς ἀνδρώδη καὶ φιλόκαλον, τὸν δὲ ἀφιλότιμον, ὡς μέτριον καὶ σώφρονα, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρώτοις εἴπομεν. γίνεται γὰρ τοῦτο διὰ τὸ ἐοικέναι τὰ ἄκρα τῇ μεσότητι, καὶ διὰ τὸ τὴν μεσότητα ἀνώνυμον εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεσθαι ἀπὸ τῶν ἄκρων. καὶ οὐδὲν κωλύει τὴν μεσότητα φιλοτιμίαν ὀνομάζεσθαι, ἢ ἀφιλοτιμίαν· ὁ γὰρ φιλότιμος, καὶ ὁ φιλοχρήματος πολλαχῶς δύναται λέγεσθαι· ἐπεὶ καὶ τὸ φιλεῖν κατὰ πολλοὺς τρόπους δύναται εἶναι· ἔστι γὰρ καὶ ὑπὲρ τὸ δέον φιλεῖν τι, καὶ παρὰ τὸ δέον, καὶ ὡς δεῖ. ὥστε καὶ τὸ ὄνομα οὕτως ἂν ἔχειν, καὶ

hendimus. Vnde apparet, quosdam vt oportet, quosdam non vt oportet, eum appetere. Quorum alij excedunt medium, alij deficiunt.

Ambitiosum enim vituperamus, vt qui magis quã oportet honorem appetat: vituperamus. & honoris contemptorem, vt qui ne in honestis quidem velit affici honore.

3. Τόν τε γὰρ φιλότιμον ψέγομεν.

Interdum & ambitiosum laudamus, vt virum fortem & honesti studiosum. Honoris vero contemptorem, vt modestum ac temperantem: sicut & supra diximus. hoc autem fit idcirco, quia simile aliquid excessus habent cum medio, & quia sine nomine est medium, ideoque ab extremis nomen desumit. Neque quicquam vetat, quo minus vel ambitio, vel honoris contemptus dicatur medium. Multis enim modis dici potest, honorem aliquis appetere aut pecuniã: sicut multis modis aliquid dicimur appetere. Nam & plus minusque quam oportet, & quemadmodum oportet, aliquid possumus appetere. Quare & nomen eius qui appetit

4. Ἔστι δ' ὅτε τὸν φιλότιμον ἐπαινοῦμεν.

aliquid, ita se habet: meritoque eius aut eius esse studiosus dicitur, tam qui vt oportet, quam qui non, vt oportet appetit. Quoties ergo aliquem quem laudatum cupimus, ambitiosum dicimus, nō plus quam oportet, sed plus quam vulgus honorem appetere eum putamus. Cū vero hunc ipsum vituperamus, eum qui plus quam oportet, honorem appetit, hoc nomine vocamus. Eodemque modo & in honoris contemptore se res habet.

5. Ἀνωνύμου δ' οὔσης τῆς μεσότητος. Quare in mediocri studio honoris, licet nullum eius nomen sit, consistit medium. In quibus enim & excessus & defectus est, necesse quoque est esse medium. Itaque cum vel plus quam oportet aliquis honorem appetat vel minus, necesse est mediam quoque aliquam cupiditatem esse, quæ est vt oportet: quam laudamus.

6. Ἐπαινεῖται γοῦν ἡ ἕξις αὐτή. Estque ea virtus sine nomine. Videtur autem, si cum ambitione conferatur, hoc est cum extremo, honoris contemptus, si cum honoris contemptu, ambitio. sicut cum vtraque si conferatur, v-

λέγοιτο ἂν φιλοτοιοῦτος εἰκότως καὶ ὁ ὡς δεῖ, καὶ ὁ μὴ ὡς δεῖ, φιλῶν. ὥστε ὅταν τινὰ φιλότιμον ὀνομάζοντες ἐπαινῶμεν, νομίζομεν ὑπερβάλλειν μὲν ἐν τῇ τῆς τιμῆς ὀρέξει, ἀλλ' οὐ τὸ δέον, ἀλλὰ τοὺς πολλούς. ὅταν δὲ ψέγομεν τὸν φιλότιμον, τὸν ὑπερβάλλοντα τὸ δέον φιλότιμον ὀνομάζομεν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀφιλοτίμου ἔχει.

Ἔστι τοίνυν μεσότης ἐν τῇ τῆς μετρίας τιμῆς ὀρέξει, εἰ καὶ ἀνώνυμός ἐστιν· ἐν οἷς γάρ ἐστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ἀνάγκη καὶ τὸ μέσον εἶναι· ὥστε ἐπεὶ ὀρέγονται τιμῆς καὶ πλέον τοῦ δέοντος καὶ ἔλαττον, ἀνάγκη καὶ τὴν μέσην ὄρεξιν εἶναι τὴν κατὰ τὸ δέον γινομένην, ἥτις ἐπαινεῖται.

Καὶ ἔστιν ἀρετὴ ἀνώνυμος· φαίνεται δὲ πρὸς μὲν τὴν φιλοτιμίαν τὴν ἀκρότητα συγκεινομένη, ἀφιλοτιμία, πρὸς δὲ τὴν ἀφιλοτιμίαν, φιλοτιμία· πρὸς ἀμφοτέρας δὲ, τὴν φιλοτιμίαν, καὶ τὴν ἀφιλοτιμίαν συγκεινομένη, ἀμφότερα δοκεῖ, καθόσον ἀμφοτέρων

με-

μετέχει. ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν γίνεται. ἀεὶ γὰρ ἡ μεσότης τῶν ἄκρων μετέχουσα τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν ὀνομάζεται. καθόσον καὶ φεύγει τὸ ἕτερον, πρὸς τὸ ἕτερον ἀποκλίνειν δοκεῖ· ἐπὶ ταύτης δὲ μᾶλλον, διότι ἀνώνυμός ἐστι.

Διὰ τοῦτο δὲ οὐδὲ ἀντικεῖσθαι δοκοῦσι τὰ ἄκρα μέσῳ τινί, ἀλλὰ μᾶλλον ἀλλήλοις· ἡ γὰρ ἀφιλοτιμία τῇ φιλοτιμίᾳ φαίνεται ἀντικεῖσθαι.

trumque, quatenus vtriusque est particeps. Quod in aliis etiam fit virtutibus. Semper enim cum ad extremitates accedit medium, nominibus quoque eorum appellatur. Quatenus enim recedit ab altero, eatenus inclinare videtur ad alterum. In hac vero magis, quia caret nomine.

Ideoque nec medio alicui opponi extremitates videntur, sed sibi magis. Honoris enim contemptus, cum ambitione videtur pugnare. 7. Ἀντικεῖσθαι δὲ ἐνταῦθα.

ΚΕΦ. ζ'.

Περὶ πρᾳότητος.

Ἡ δὲ πρᾳότης περὶ τὰς ὀργάς ἐστι μεσότης. ἧς ἡ μὲν ὑπερβάλλουσα ἕξις, ὀργιλότης καλεῖται· ἡ δὲ ἐλλείπουσα, ἀνώνυμος. τὸ μὲν οὖν πάθος, περὶ ὃ ἡ πρᾳότης, ὀργή ἐστι· τὰ δὲ κινοῦντα τὴν ὀργήν, πολλὰ καὶ διαφέροντα.

Ὁ μὲν οὖν, ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς δεῖ ὀργιζόμενος, ἐπαινεῖται· ὃς δὴ ὁ πρᾷος ἐστι. δοκεῖ γὰρ πρᾷος εἶναι, ὁ ἀτάραχος καὶ μὴ ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους, ἀλλ'

CAP. VII.

De lenitate.

Lenitas autem, mediocritas in ira est: cuius excessus iracundia dicitur, defectus caret nomine. Affectus ergo, in quo versatur lenitas, est ira: quæ autem eam movent, multa sunt & varia. CAP. V. 1. Πρᾳότης δ' ἐστὶ μὲν.

Qui ergo, quemadmodum, & cum, & in quibus oportet irascitur, laudatur: quem lenem dicimus. Videtur enim lenis esse, qui perturbationibus vacat, neque ab affectu ducitur, sed ipse eum ducit, prout 2. Ὁ μὲν οὖν ἐφ' οἷς δεῖ καὶ οἷς δεῖ ὀργιζόμενος.

recta præſcribit ratio. Videtur autem ad defectum magis propendere, quatenus ad vlciſcendum non tam proclivis eſt, quam ad veniam.

3. Ἡ δ' ἔλλειψις εἴτ' ἀοργησία. Defectus autem, ſive lentitudo, aut quocunque appellatur nomine, vituperatur. Vbi enim oportet non iraſci, neque vllis vel ſuis vel amicorum commoveri contumeliis, ſtolidum eſt ac ſervile.

4. Ἡ δ' ὑπερβολὴ κατὰ πάντα. Exceſſus vero fit in omnibus. Quoties enim præter decorum vel loci, vel temporis, vel rei, vel perſonæ, aut alterius alicuius circumſtantiæ, aliquis iraſcitur, excedit. Nec tamen ſemper qui excedit, vbique excedit: quod & fieri vix poteſt. Neque enim malum, niſi aliqua ex parte bonum ſit, poteſt conſiſtere, ſed à ſe corrumpitur Et ſi ſolidum ſit, intolerabile efficitur.

5. Οἱ μὲν οὖν ὀργίλοι. Ac iracundi quidem cito, & quibus non oportet, iraſcuntur: cito vero ceſſant iterum: quod in iis eſt optimum. Idque ideo, quia cohibere iram non poſſunt aut abſcondere, ſed efferuntur. & quo poſſunt ſeſe vlciſcuntur mo-

αὐτὸς ἄγων τὸ πάθος, καθὼς ὁ ὀρθὸς προστάττῃ λόγος. δοκεῖ δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν ἔλλειψιν ἀποκλίνειν, καθόσον οὐ τιμωρητικός ἐστιν, ἀλλὰ μᾶλλον συγγνωμονικός.

Ἡ δὲ ἔλλειψις κακίζεται, εἴτε ἀοργησία λέγεται, εἴτε ὅ, τι δήποτε. τὸ γὰρ ἐν οἷς δέον μὴ ὀργίζεσθαι καὶ περιορᾶν προπηλακιζόμενον καὶ ἑαυτὸν, καὶ τοὺς οἰκείους, ἠλίθιον καὶ ἀνδραποδῶδες.

Ἡ δὲ ὑπερβολὴ κατὰ πάντα μὲν γίνεται· καὶ γὰρ ὅτε παρὰ τὸ δέον καὶ τοῦ τόπου, καὶ τοῦ χρόνου, καὶ τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ προσώπου, καὶ τῶν ἄλλων περιστάσεων ὀργίζηταί τις, ὑπερβάλλει· οὐ μὴν ἀεὶ ὁ ὑπερβάλλων καὶ πάντῃ ὑπερβάλλει. σχεδὸν δὲ καὶ ἀδύνατον τοῦτο· τὸ γὰρ κακὸν, εἰ κατὰ μηδένα τρόπον ἀγαθὸν εἴη, οὐ δύναται συστῆναι, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸ ἀπόλλυσι· κἂν ὁλόκληρον ᾖ, ἀφόρητον γίνεται.

Οἱ μὲν οὖν ὀργίλοι ταχέως μὲν ὀργίζονται, καὶ οἷς οὐ δεῖ· παύονται δὲ ταχέως, ὃ καὶ βέλτιστον ἔχουσι. τοῦτο δὲ πάσχουσιν, ὅτι οὐ κατέχουσι τὴν ὀργὴν, οὐδὲ κρύπτουσιν, ἀλλὰ ἐξάπτονται, καὶ

ἀμύνα

ἀμύνονται εὐθὺς δι' ὧν ἔξεστιν· ἀμυνάμενοι δὲ ταχέως διὰ τὴν ὀξύτητα παύονται εὐθὺς τῆς ὀργῆς. καθ' ὑπερβολὴν δέ εἰσιν ὀξεῖς οἱ ἀκρόχολοι, καὶ πρὸς πᾶν ὀργίλοι, καὶ ἐπὶ παντί· ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα ἔχουσιν ἀπὸ τοῦ ἄκρου παρηγμένον. οἱ δὲ πικροὶ καὶ δυσδιάλυτοι, καὶ πολὺν ὀργίζονται· οὐ γὰρ εὐθὺς φανεροῦσι τὸν θυμὸν, ἀλλὰ κατέχοντες κρύπτουσι. παύονται δὲ τοῦ θυμοῦ, ἐπειδὰν ἀνταποδώσωσι κακὰ τοῖς λελυπηκόσιν· ἡ γὰρ τιμωρία ἡδονὴν αὐτοῖς ἐμποιεῖ, καὶ διὰ τοῦτο τῆς λύπης ἀφίστησι. τούτου δὲ μὴ γινομένου, τὸ βάρος ἔχουσι, καὶ περιφέρουσι τὴν ὀργήν. διὰ γὰρ τὸ μὴ φανεροῦν τὴν ὀργὴν, οὐδὲ παραμυθίας παρὰ τῶν ἀνθρώπων τυγχάνουσιν, οὐδὲ παρακαλεῖ τις αὐτούς. ὅθεν καὶ κατέχουσιν αὐτὴν, μέχρις ἂν αὐτὴ ὑφ' ἑαυτῆς διαλυθῇ, καὶ πεφθῇ· τοῦτο δὲ διὰ χρόνου γίνεται. οἱ τοιοῦτοι δὲ καὶ ἑαυτοῖς εἰσὶν ὀχληροὶ, καὶ τοῖς μάλιστα φίλοις. οὗτοι δὴ καὶ χαλεποὶ καλοῦνται, οἵτινες χαλεπαίνουσιν ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ ὅτε μὴ δεῖ, καὶ ὅσον οὐ δεῖ,

do. Quod cum fecerunt, ſtatim, quæ eorum vehementia eſt, iraſci deſinunt. Vehementes autem ſunt ſupra modum quos ἀκρόχολους dicimus, & ad omnia iracundi, & in omnibus. Vnde & nomen ab extremitate poſſident deductum. Quos vero amaros dicunt, & reconciliari difficulter, & iraſci diu ſolent. Neque enim ſtatim promunt iram, ſed diſſimulant & premunt. Quã tum demum ponunt, cum malum iis reddiderint, à quibus acceperunt. Voluptatem enim iis affert, ideoque & dolorem illum adimit vindicta. Id autem quamdiu non fit, onus ſuum baiulant, ac circumferunt quaſi iram. Cum enim nemini indicare eam ſoleant, neque ſolando eos iuvare quiſquam nec monendo poteſt. Quo fit vt tam diu apud eos reſideat, donec diſſolvi ſua ſponte poſſit, aut concoqui. Hoc vero non fit niſi tempore. Hi autem & ſibi ſunt moleſti, & præcipuis amicis. Sed & hos qui vbi non oportet, & cum non oportet, & quantum non oportet moroſe ſe

 gerunt,

gerunt, diuque irascuntur, neque ante vindictam placari possunt, difficiles vocamus. Cum his vero viuere, aut eodem vti contubernio, est molestũ. Quare medium lenitas, excessus iracundia, defectus vero stupor quidam, aut stoliditas possit vocari, aut lentitudo.

6. Τῇ πραότητι δὲ μᾶλλον τὴν ὑπερβολὴν ἀντιτίθεμεν.

Cum autem vtrumque opponatur medio, magis quam lentitudo tamẽ iracundia: peius enim quam lentitudo malum est iracundia: quia est frequentior. Rarissimi sunt quippe quos lentos dicimus præterea quia cum lento viuere iucundum est, cum illo molestũ; atque ideo peius est malum. Quidquid enim in homine mansueti est aut amoris mutui, tollit iracundia. Iam vero bonum, esse mediocritatem quandam & virtutẽ, quæ vero vtrimque sunt, excessum dico ac defectum, mala esse manifestum est, & iam supra diximus. Quia, quemadmodum, & in quibus, & cum oportet irasci, hoc ipsum est medium. Quamdiu vero, & in quibus ex officio irascendum sit; quæ item iusta sit iræ occasio, & locus, & perso-

καὶ πλεῖστον ὀργίζονται χρόνον, καὶ οὐ διαλλάττονται, εἰ μὴ ἀντιλυπήσουσιν τοὺς λελυπηκότας. οὗτοι δὲ καὶ συνοικῆσαι χαλεποὶ, καὶ βαρεῖς τοῖς ὁμοδιαίτοις. ἡ μὲν οὖν μεσότης ἡ πρᾳότης ἐστὶν, ὑπερβολὴ δὲ ἡ ὀργιλότης. ἔλλειψις δὲ ἀναισθησία τις ἂν καλοῖτο, καὶ ἠλιθιότης, ἢ ἀοργησία.

Ἀμφοτέρων δὲ ἀντικειμένων τῇ μεσότητι, μᾶλλον ἀντίκειται ἡ ὀργιλότης, ἢ ἡ ἀοργησία· χεῖρον γὰρ κακόν ἐστιν ἡ ὀργιλότης τῆς ἀοργησίας, ὅτι μᾶλλον γίνεται· ἐλάχιστοι γὰρ οἱ ἀόργητοι· καὶ ὅτι συνοικῆσαι ὁ μὲν ἀόργητος ἡδύς· ὁ δὲ ὀργίλος χαλεπός. καὶ διὰ τοῦτο χεῖρον τὸ κακόν· τὸ γὰρ ἥμερον τῶν ἀνθρώπων καὶ φιλάλληλον ἀναιρεῖ. ὅτι μὲν οὖν μεσότης τις τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἡ ἀρετὴ, τὰ δὲ παρ' ἑκάτερα ὑπερβολαὶ, καὶ ἐλλείψεις κακὰ, δῆλον· καὶ εἴρηται ὅτι τὸ ὡς δεῖ ὀργισθῆναι καὶ ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ ὅτε, τοῦτό ἐστιν καὶ μεσότης. μέχρι δὲ τίνος ὀργιζόμενοι, καὶ ἐπὶ τίσιν τὰ δέοντα ποιήσομεν, καὶ τίς ὁ δέων τῆς ὀργῆς καιρὸς, καὶ ὁ τόπος, καὶ

τὸ

τὸ πρόσωπον, καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐ δυνατόν ἐστι διορίσασθαι. τὰ γὰρ κατὰ μέρος, καὶ τὰ καθ᾽ ἕκαστα ἀόριστα, καθὼς καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς εἴρηται· καὶ ἄλλοτε ἄλλά εἰσι τὰ προσήκοντα, καὶ οὐδὲν τούτων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἕστηκε. τοῦτο δὲ μόνον δυνατὸν εἰπεῖν, ὅτι ἡ μὲν μέση ἕξις ἐπαινετὴ, αἱ δὲ ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις ἐπὶ παντὸς πάθους κακίζονται· καὶ αἱ μὲν μικρὸν ἀφιστάμεναι τοῦ μέσου, οὐ πάνυ γίνονται φανεραὶ, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ πάνυ ψέγονται· αἱ δὲ πλεῖστα, καὶ πλεῖστα δοκοῦσι, καὶ σφόδρα κακίζονται. ὅθεν δῆλον, ὅτι τῆς μέσης ἕξεως ἀνθεκτέον.

na, & similia, definiri non potest. Quæ enim singula respiciunt, aut partes, sicut & in principio diximus, definiri non queunt. Alia enim alias conveniunt, neque quicquam horum fixum est aut stabile. Hoc tantum dicere possumus, medium in quocunque affectu laudari habitum, excessum contra in omnibus vituperari ac defectum. Et illi quidem qui parũ abeunt à medio, non admodum sunt conspicui, ideoque neque admodum vituperantur. qui vero plurimum, plurimũ etiam apparent, & vituperantur plurimum. Vnde apparet medium esse habitũ, cui adhærere oportet.

ΚΕΦ. η΄.

Περὶ φιλίας, καὶ τῶν παρ᾽ ἑκάτερα κακιῶν δυσκολίας, καὶ κολακείας.

Αἱ μὲν οὖν περὶ τὴν ὀργὴν ἕξεις εἴρηνται· εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι ἕξεις ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαις ταῖς πρὸς ἀλλήλους· αἵ τινες ἐν λόγοις καὶ ἐν πράγ-

CAP. VIII.

De amicitia, vitiisque quæ cingunt eam, morositate nimirum & adulatione.

AC eos quidem qui in ira considerantur habitus, iam diximus. Sunt vero in hominum congressibus mutuaque societate alij, qui in sermonibus cernuntur & rebus. In

CAP. VI. I. Ἐν δὲ ταῖς ὁμιλίαις καὶ τῷ συζῆν.

In his ergo aut laudamus aut vituperamus aliquem. Cum autem laudari mediocritas, excessus vero ac defectus vituperari debeant; manifestum est, in hac etiam societate, excessum quoque & defectum esse aliquem, & medium. Alij enim nulla omnino in re molesti esse iis volunt cum quibus vivunt: quo fit vt laudent omnia, velintque omni in re placere omnibus, neque vsquam ab iis dissentire.

2. Οἱ δ᾽ ἐξεναντίας τούτοις.

Alij directe cum his pugnant: qui molesti sunt omnibus, omnia vituperant, neque quicquam eorum quæ fiunt approbare possunt: sed de re qualibet cum omnibus contendunt.

3. Ὅτι μὲν ψεκταὶ αἱ εἰρημέναι ἕξεις.

Vituperatur autem horum vterque. Sicut is laudatur, qui vt oportet hæc facit. Hoc est, qui vituperat quæ debet, laudat quæ oportet, placere iis quibus æquum est conatur. Ac is quidem qui omnia laudat, blandus ac adulator dicitur: qui vero in omnes invehitur, morosus: qui vero rei quæ geritur se accommodat in vtroque, amicus. Videtur autem vir-

μασι γίνονται. περὶ ταύτας τοίνυν τὰς κοινωνίας δυνατὸν ἐπαινεῖσθαί τινα καὶ ψέγεσθαι· ἐπεὶ δὲ ἡ μὲν μεσότης ἐπαινετὸν, ψεκτὸν δὲ αἱ ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις, φανερὸν ὅτι ἐν ταῖς κοινωνίαις ταύταις ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψίς ἐστι, καὶ μεσότης· οἱ μὲν γὰρ ἄλυποι παντάπασι βούλονται εἶναι τοῖς ἐντυγχάνουσι, καὶ πάντα ἐπαινοῦσι, καὶ πᾶσιν ἀρέσκεσθαι βούλονται δοκεῖν, καὶ οὐδενὶ περὶ οὐδενὸς ἀντιλέγειν.

Οἱ δ᾽ ἐκ διαμέτρου τούτοις ἔχουσι, καὶ πάντας λυποῦσι, καὶ πάντα ψέγουσι, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς τῶν γινομένων ἀρέσκει· καὶ πᾶσι περὶ παντὸς ἀντιλέγουσιν.

Οὗτοι δὴ ἄμφω κακίζονται· ἐπαινεῖται δὲ ὁ κατὰ τὸ δέον ταῦτα ποιῶν· καὶ ἃ μὲν δεῖ ψέγων, ἃ δὲ δεῖ, ἐπαινῶν, καὶ ἀρεσκόμενος οἷς ἀρέσκεσθαι δεῖ. καλεῖται τοίνυν ὁ μὲν πάντα ἐπαινῶν, ἀρεσκός τις καὶ κόλαξ· ὁ δὲ πᾶσιν ἐπιτιμῶν, δύσκολος· ὁ δὲ τὸ γινόμενον σώζων περὶ ἄμφω, φίλος ἂν καλοῖτο· ἔοικε γὰρ τὸ κατ᾽

αὐτὸν

αὐτὸν φιλίᾳ· ὄνομα γὰρ ἴδιον τῆς τοιαύτης μεσότητος οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ὁμοίου καλεῖται. ἡ γὰρ τοιαύτη ἕξις τὸ στέργειν προσλαβοῦσα, φιλία ἐστί· διαφέρει γὰρ τῆς φιλίας, ὅτι ἄνευ τῆς στοργῆς γίνεται. οὐ γὰρ διὰ τὸ στέργειν, ἢ ἐχθαίρειν, ἀποδέχεται τὰ λεγόμενα καὶ πραττόμενα, ἢ ψέγει· ἀλλ' ἁπλῶς τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ ὅτι τοιαύτην ἔλαβεν ἕξιν. ὁμοίως γὰρ διάκειται πρός τε τοὺς γνωρίμους καὶ τοὺς ἀγνῶτας, καὶ πρὸς τοὺς συνήθεις καὶ ἀσυνήθεις κατὰ ταύτην τὴν ἕξιν. ἐπαινεῖ γὰρ ἀεὶ καὶ ψέγει ἃ δεῖ, καὶ ὅσον δεῖ· πλὴν οὐχ ὁμοίως παντάπασιν· ἐν οἷς γὰρ δεῖ λυπεῖν οὐχ ὁμοίως λυπήσει τοὺς γνωρίμους, καὶ τοὺς ἀγνῶτας, καὶ τοὺς συνήθεις, καὶ ἀσυνήθεις. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἡδονῆς· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ ἁρμόζει· καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀποβλέπων ἀεὶ καὶ τὸ συμφέρον ὁ σπουδαῖος καὶ λύπην ποιήσει καὶ ἡδονὴν τοῖς ἐντυγχάνουσιν.

Ἔστι γὰρ τοιαύτη ἕξις περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας τὰς

tus ipsius amicitia esse. Nomen enim huius mediocritatis non est proprium, sed à vicino desumitur. Habitus quippe huiusmodi, si amandi assumpserit affectũ, fit amicitia. Differt enim ab amicitia, quod sine hoc fit affectu. Neque enim quia aut amat aut odit, ea quæ dicũtur vel fiunt, grata habet aut odit: sed honesti simpliciter causa, & quia habitũ hunc sibi comparavit. Eodem quippe modo erga notos se habet & ignotos; cum quibus consuevit, & quorum nunquam vsus est consuetudine, quod ad hunc habitum. Semper enim quæ oportet, & quantum, laudat ac vituperat: nisi quod non eodem modo semper. Neque enim vbi fieri hoc necesse erit, molestia æque notos afficiet ac ignotos; cum quibus consuevit, aut nulla necessitudine est coniunctus. Eodemque modo in voluptate. Neque enim eadem conveniunt. Ideoque honesti semper & vtilitatis ratione habita, vel delectabit eos cum quibus vivit vir bonus, vel molestia afficiet.

Etenim in voluptatibus quas societas admittit huma-

4. Καθόλου μὲν οὖν εἴρηται ὅτι ὡς δεῖ ὁμιλήσει.

humana & molestiis versatur hic habitus. Quare quæcunque voluptates nō respiciunt honestum, iis non oblectabit se apud eos cum quibus vivit, sed potius iis qui delectantur succensebit: multoque magis molestus optabit videri honestatis causa, quam iucundus. Idque potissimum, si dedecus voluptas ea aut noxam facienti adferat ingentem. Tunc enim præoptabit parva aliquem molestia afficere aut pudore, vt ꝙ molestia eum maiori aut dedecore immunem habeat, quam simul gaudendo ad tempus eum delectare, maiori mox afficiendum molestia. Non eodem autem modo cum iis qui in dignitate sunt & cum plebeiis se geret, sed singulis quodsuum est tribuet, & prout diversa singulorum poscet ratio, diverso quoque modo consuetudinem instituet suam. Sed & quemadmodum, & in quibus, & cum oportet laudabit ac reprehendet singulos. Ita quidem vt delectare eos maxime & per se malit, molestia vero afficere non nisi minime aut mediocriter, neque per

ἐν ταῖς ὁμιλίαις γινομέναις, καὶ ὅσαι μὲν ἡδοναὶ οὐ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀποβλέπουσι, ταύτας οὐ συνηδήσεται τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἡδομένοις δυσχερανεῖ· καὶ προαιρήσεται λυπηρὸς ὀφθῆναι μᾶλλον, ἢ ἡδὺς τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα· μάλιστα ἂν ἡ ἡδονὴ αἰσχύνην φέρῃ καὶ βλάβην τῷ ποιοῦντι μεγάλην. τότε γὰρ αἱρήσεται μᾶλλον λυπῆσαι, καὶ αἰσχῦναι μικρὸν, καὶ τῆς μείζονος ἀπαλλάξαι λύπης καὶ αἰσχύνης, ἢ μικρὸν συνφεράναντα διὰ τοῦ συνηδῆναι, τῇ μείζονι λύπῃ περιβαλεῖν· οὐχ ὁμοίως δὲ ὁμιλήσει τοῖς ἐν ἀξιώμασι καὶ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλ' ἑκάστῳ ἀποδώσει τὸ πρέπον· καὶ κατὰ τὰς ἄλλας δὲ διαφορὰς τῶν ἐντυγχανόντων καὶ αὐτὸς διαφέρουσαν τὴν ὁμιλίαν ποιήσεται, καὶ ἐπαινέσει ὡς δεῖ ἕκαστον, καὶ ἐπιτιμήσει ὁμοίως ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, τὸ μὲν συνηδύνειν μάλιστα ζητῶν, καὶ τοῦτο καὶ καθ' ἑαυτὸ αἱρούμενος, τὸ δὲ λυπεῖν ἐλάχιστα καὶ μετρίως, καὶ οὐ δι' ἑαυτὸ, ἀλλὰ τοῦ συμφέρον-

φέροντος ἕνεκα. καὶ γὰρ καὶ ὅτε λυπεῖ ἕνεκά τινος μεγάλης ἡδονῆς, μετρίως λυπεῖ, τὸ φορτικὸν ἀεὶ εὐλαβούμενος. ὁ μὲν οὖν περὶ τὰς ἐν ταῖς ὁμιλίαις ἡδονὰς καὶ λύπας μέσος, τοιοῦτος. οὐκ ὠνόμασται δὲ ἰδίῳ ὀνόματι, ἀλλὰ φίλος καλεῖται διὰ τὴν πρὸς τὴν φιλίαν ὁμοιότητα, καθὼς εἴρηται.

Τῶν δὲ παρ' ἑκάτερα, ὁ μὲν ὑπερβάλλων, εἰ μὲν οὐδενὸς ἕνεκα πάντα ἐπαινῶν καὶ πᾶσιν ἀρεσκόμενος τὸ ἡδὺς εἶναι μόνον ζητεῖ, ἄρεσκος καλεῖται· εἰ δὲ ὅπως ὠφέλειά τις αὐτῷ γένηται εἰς χρήματα, ἢ ὅσα διὰ χρημάτων, κόλαξ.

Ὁ δὲ ἐλλείπων, δύσκολος καὶ δύσερις, ὃς πᾶσι δυσχεραίνει, καὶ πᾶσιν ἐπιτιμᾷ.

Ὅτι δὲ καὶ ἐνταῦθα ἡ μεσότης ὃν εἴρηται τρόπον ἀνώνυμός ἐστιν, οὐ δοκεῖ μέσῳ τινὶ ἀντικεῖσθαι τὰ ἄκρα, ἀλλὰ ἀλλήλοις.

se, sed vtilitatis causa. Quare & cũ molestia aliquem afficiet, magnæ alicuius voluptatis causa modice id faciet: semperque metuet ne odiosus possit haberi. Talis ergo est qui in voluptatibus humanæ societatis spectatur & molestiis. Qui quidem proprio non appellatur nomine, sed propter eam quam cum amicitia habet similitudinem, vt dictum est, amicus vocatur.

5. Τοῦ δὲ συνηδύνοντος.

Eorum vero qui vtrinque sunt, is quidem qui excedit, si absque causa laudet omnia, & omnia approbet, nec aliud quam vt iucundum se præbeat respicit, blandus vocatur: sin vt aliquid vel pecuniæ, vel quæ pecunia parantur, lucri accedat sibi, adulator.

6. Ὁ δὲ πᾶσι δυσχεραίνων.

Qui vero deficit, morosus ac litigiosus dicitur: qui omnibus offenditur, ac reprehendit omnia.

7. Ἀντικεῖσθαι δὲ φαίνεται.

Quia vero & hic, quemadmodum dictum est, nomẽ non habet medium, non videntur medio extremitates sed inter se opponi.

CAP.

CAP. IX.

De veritate, & quæ vtrinque eam cingunt vitiis.

CAP. VIII. 1. Περὶ δὲ αὐτὰ δὲ σχεδὸν ἐστὶ καὶ ἡ τῆς ἀλαζονείας μεσότης.

IN hac autem cum hominibus societate, etiam alij versantur habitus. Duplex enim homini cum homine societatis est ratio. Altera quæ ad dicta spectat factaque eius cum quo versamur: altera quæ ad nostra ipsius. Atque ad priorem quidem duo præcedentes spectant habitus: ad secundam alii. Aut enim mentitur aliquis, qui de se suisque actionibus loquitur, aut verum dicit. Quod si mentitur, aut minora re ipsa dicit aut maiora. Si ergo vera, hoc est, nec maiora re ipsa nec minora dicit, talis habitus veritas vocatur, & qui eo præditus est, verax dicitur.

2. Δοκεῖ δὲ ὁ μὲν ἀλαζών.

Iam vero dissimulatio & arrogantia, & si quæ tales sunt præterea, alterius alicuius causa suscipiuntur interdum à nonnullis: gloriæ nimirum aut opum, & si quæ sunt similia. apud alios vero nulla prorsus de causa eas inve-

ΚΕΦ. Θ'.

Περὶ ἀληθείας καὶ τῶν παρ' ἑκάτερα κακιῶν.

ΠΕρὶ ταύτας δὲ τὰς πρὸς ἀνθρώπους ὁμιλίας καὶ ἕτεραι γίνονται ἕξεις. ἡ γὰρ πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων ὁμιλία, διπλῆ ἐστίν. ἡ γὰρ περὶ τῶν λόγων ἢ τῶν ἔργων τοῦ συντυγχάνοντος γίνεται, ἢ ἑκάστου περὶ τῶν ἑαυτοῦ. καὶ περὶ μὲν τὴν προτέραν αἱ εἰρημέναι γίνονται ἕξεις· περὶ δὲ τὴν δευτέραν ἄλλαι. ἢ γὰρ ψεύδεταί τις περὶ ἑαυτοῦ λέγων καὶ τῶν ἰδίων ἔργων, ἢ ἀληθεύει· καὶ εἰ ψεύδεται, ἢ ἐλάττω λέγει τῶν ὄντων, ἢ μείζω. εἰ μὲν οὖν ἀληθεύει, καὶ οὔτε μείζω λέγει τῶν ὄντων, οὔτε ἐλάττω, ἡ τοιαύτη ἕξις ἀλήθεια καλεῖται, καὶ ὁ ἔχων ἀληθευτικός.

Εἰρωνεία δὲ, καὶ ἀλαζονεία, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἕκαστα, ἐπιτηδεύονται μὲν παρ' ἐνίων καὶ τινὸς ἕνεκα· οἷον δόξης ἢ πλούτου, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν τοιούτων· εὑρίσκονται δὲ παρά τισι καὶ οὐδενὸς

νὸς ἕνεκα. καί τινες ἐλάττω περὶ ἑαυτῶν λέγουσιν ὧν εἰσὶν ἄξιοι, καὶ αὖθις ἕτεροι μείζω· οὐχ ὅτι βούλονται οὕτω δοκεῖν, ἀλλ' ὅτι ἑαυτοὺς ἀγνοοῦσι. τοῦτο δὲ ἐλάχιστα συμβαίνει. ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐάν τις οὐδενὸς ἕνεκα λέγῃ ἢ πράττῃ, οἷός ἐστι, τοιαῦτα καὶ λέγει καὶ πράττει καὶ οὕτω ζῇ. ἐπεὶ τοίνυν τὸ μὲν ψεῦδος ψεκτόν ἐστι καθ' ἑαυτὸ, ἡ δὲ ἀλήθεια ἐπαινετὸν, διὰ τοῦτο μεσότης μὲν κἀνταῦθα τὸ ἐπαινετὸν, ἡ ἀλήθεια· ὑπερβολὴ δὲ, καὶ ἔλλειψις τὰ ψεκτὰ, τὰ ψεύδη δηλονότι. ὧν ἡ μὲν ἀλαζονεία ὑπερβάλλει, ἡ δὲ εἰρωνεία ἐλλείπει. ἐροῦμεν δὲ περὶ ἑκατέρου ἀκριβέστερον· πρότερον δὲ περὶ τοῦ μέσου ἐροῦμεν.

Ἔστι τοίνυν ἀληθευτικὸς, οὐχ ὁ ἀληθεύων ἐν ταῖς συμφωνίαις, καὶ ἐν ἄλλοις τοιούτοις, ὅσα εἰς δικαιοσύνην, ἢ ἀδικίαν συντείνει· τοῦτο γὰρ ἄλλης ἐστὶν ἀρετῆς· ἀλλ' ὅστις ἄνευ ἀνάγκης, ἢ νομίμου, ἢ δικαίου, ἢ ἄλλου τινὸς πολιτικοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἐν λόγῳ καὶ ἐν βίῳ ἀληθεύει, διὰ μόνον τὸ ἔχειν ἕξιν τῆς τοιαύτης ἀρετῆς, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα· καὶ

nias. Alij ergo minora quam merentur de se prædicant, alij maiora. Non quod ita velint videri, sed quod se ignorẽt ipsi. quod rarissime accidit. Plerũque n. qualis quisq. est, si nullius rei gratia dicat aliquid aut faciat, talia quoque aut loquitur aut agit, atque ita viuit. Cum ergo reprehensione per se dignum sit mendaciũ, laudẽ mereatur veritas, ideo hic quoq; id quod laude dignũ est mediocritas: ea autẽ est veritas: sicut excessus cõtra defectusque id quod vituperio; mendacia nimirum. E quibus arrogantia quidẽ excedit, deficit autẽ dissimulatio. Ac nos quidem de vtroque accuratius agemus. Et primo de medio.

Veracem ergo dicimus, non qui in pactis aut conventibus, aliisque id genus, quæ ad iustitiam aut iniustitiam referuntur, verum dicit, hoc enim alterius virtutis est: sed qui sine vlla necessitate, sine lege vlla aut iure, aliove vinculo civili, veritatem in sermone amplectitur & vita: idque solummodo, quia huiusmodi virtutis præditus est habitu, & honestatis causa. Sed & talia

3. Οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἐν ταῖς ὁμολογίαις ἀληθεύοντος λέγομεν.

de se prædicat, talisque videri vult aliis, qualis est revera. Quo fit vt æquitatis quoq. laudem mereatur idem. Nam qui vbi nihil necesse est veritatem amant, multo magis vbi bonum ciuile hoc postulat tales sunt futuri. Qui enim per se à mendacio, quia vitium est, abhorret, quomodo si accedat dedecus, neque tantum sit tale, sed & aliis quoque videatur, non omni ratione hoc vitabit? Ac talis quidem est verax: qui cum vitium fugiat & dedecus, merito laudatur. Et ita quidem, vt si recedendum fuerit à medio, ad defectum potius quam ad excessum abiturus sit. hoc enim concinnius videtur altero: quia excessus est molestissimus.

4. Ὁ δὲ μείζω τῶν ὑπαρχόντων προσποιούμενος. Arrogans vero, qui maiora reipsa simulare verbis & actionibus solet. Atque hic quidem, si nullius rei id causa faciat, improbus videtur: nec enim aliter mendacio gauderet. Et tamen vanus potius videtur, quam malus. Quod si rei alicuius causa arrogans simulet, si id vel gloriæ vel honoris causa faciat, non admodum repre-

τοιαῦτα περὶ ἑαυτοῦ λέγει καὶ τοιοῦτος τοῖς ἄλλοις ἐθέλει δοκεῖν, οἷος κατὰ ἀλήθειάν ἐστιν. οὗτος δὲ καὶ ἐπιεικὴς ἂν εἴη· οἱ γὰρ φιλαλήθης καὶ ἐν οἷς οὐκ ἔστιν ἀνάγκη, πολλῷ μᾶλλον ἐν οἷς ἀληθεύσει ἀνάγκη διὰ τὸ πολιτικὸν ἀγαθόν· ὃς γὰρ εὐλαβεῖται τὸ ψεῦδος καθ᾽ ἑαυτὸ, διότι κακὸν, ὅταν καὶ αἰσχρὸν τὸ αὐτὸ γένηται, καὶ οὐ μόνον ᾖ κακὸν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις δοκῇ τοιοῦτον, πῶς οὐ φεύξεται πάσῃ δυνάμει; ὁ μὲν οὖν ἀληθευτικὸς τοιοῦτος, καὶ ἔστιν ἐπαινετὸς, τὸ κακὸν καὶ αἰσχρὸν εὐλαβούμενος· ὃς εἰ δεήσει παρεκκλῖναι τοῦ μέσου, πρὸς τὴν ἔλλειψιν, οὐ πρὸς τὴν ὑπερβολὴν, νεύσει· τοῦτο γὰρ ἐμμελέστερον δοκεῖ θατέρου, διὰ τὸ τὰς ὑπερβολὰς ἐπαχθεῖς εἶναι.

Ὁ δὲ ἀλαζὼν, μείζω τῶν ὑπαρχόντων προσποιούμενος καὶ λόγοις καὶ ἔργοις. οὗτος δὴ, εἰ μὲν οὐδενὸς ἕνεκα προσποιεῖται, φαῦλος μὲν ἔοικεν εἶναι· οὐ γὰρ ἂν ἔχαιρε τῷ ψεύδει· μάταιος δὲ φαίνεται μᾶλλον ἢ κακός. εἰ δέ τινος ἕνεκα προσποιεῖται, εἰ μὲν δόξης ἢ τιμῆς, οὐ λίαν

ὑλίαν ψεκτὸς ὁ ἀλαζών· ὁ δὲ ἕνεκα ἀργυρίου, ἢ ὅσα εἰς ἀργύρειον ἔρχεται, ἀσχημονέστερος.

Οὐ γάρ ἐστιν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ ἀλαζόνος ἡ ἀλαζονεία· εἰ γὰρ οὕτως εἶχεν, οὐκ ἂν ἦν ψεκτόν. οὐ γὰρ ἂν ἦν τῶν ἑκουσίων καὶ ἐφ' ἡμῖν· ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει ἐστί. καὶ διὰ τοῦτο καὶ αἰσχρόν ἐστι, καὶ ψέγεται· ἕξις γάρ τις ἐστιν ἡ ἀλαζονεία. καὶ κατά τινα ἕξιν ὁ ἀλαζὼν γίνεται, ὥσπερ καὶ ὁ ψεύστης, ὃς οὐ δόξης ἕνεκα, ἢ χρημάτων προσποιεῖται, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ψεύδους ἕνεκα μόνου.

Οἱ μὲν οὖν δόξης ἕνεκα ἀλαζονευόμενοι, τοιαῦτα προσποιοῦνται, ὅθεν ἔπαινος ἀκολουθεῖ, ἢ εὐδαιμονισμός· οἱ δὲ κέρδους ἕνεκα ἀλαζονευόμενοι, ἐκεῖνα προσποιοῦνται, ὅσα τοὺς πέλας ὠφελοῦσιν· οἷον ἰατρικὴν, ἢ μαντείαν. προσποιοῦνται γὰρ ἰατροί τινες εἶναι, ἢ μάντεις σοφοὶ, ἵνα δόξαντες ὠφέλιμοι εἶναι τοῖς κεχρημένοις παρακερδαίνωσι τὰ ἐκείνων. τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ ἀλαζών.

Εἴρων δέ ἐστιν, ὁ τὰ ἐλάττω

hensione dignus est: sin pecuniã vel aliquid quod ad pecuniam refertur proponat sibi, turpior habetur.

Nec enim in facultate arrogantis arrogantia est: nam si ita se haberet, vituperanda non esset: neque enim in iis esset quæ sponte esse dicimus, & quæ in potestate sunt nostra. Sed in prælectione est. ideoque fœda est & vituperatur. Est enim habitus quidam arrogantia: & secundum habitum quendam arrogantes evadimus, non secus quam mendax, qui nec gloriæ nec pecuniarum causa simulat, sed vt mentiatur tantum.

5. Οὐκ ἐν τῇ δυνάμει δ' ἐστὶν ὁ ἀλαζών.

Qui gloriæ ergo causa arrogantiam adhibent, tali simulatione vtuntur, vnde laudari aut felices possint iudicari: qui vero lucri causa, tali qua prodesse etiam possint proximis. Sicut medicinam, aut divinandi artem. Medicos enim se aut hariolos simulant peritos: vt dum iis qui opera eorum vti velint profuturi videantur, iniusta ratione opes eorum ad se transferant. Talis ergo est arrogans.

6. Οἱ μὲν οὖν δόξης χάριν ἀλαζονευόμενοι.

Dissimulator vero is est, qui

7. Οἱ δὲ εἴρωνες ἐπὶ τὸ ἔλαττον.

ΚΕΦ. ι.

Περὶ εὐτραπελίας καὶ τῶν παρ' ἑκάτερα κακιῶν.

ΕΠεὶ δέ ἐστιν ἄνεσίς τις καὶ ἀνάπαυσις ἐν τῷ βίῳ, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἀνέσει ἐστί τις διαγωγὴ μετὰ παιδιᾶς, δοκεῖ καὶ ἐνταῦθα εἶναί τις ὁμιλία ἀγαθὴ καὶ ἐμμελὴς, καὶ λέγειν οἷα δεῖ, καὶ ὡς δεῖ τὸν ἀναπαύσεως δεόμενον· ὁμοίως δὲ καὶ οἷα δεῖ ἀκούειν, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ. διαφέρει γὰρ τὸ τοιαῦτα λέγειν τοῦ τοιούτων ἀκούειν· ὅθεν δῆλον, ὅτι ἐστὶ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ὁμιλίᾳ καὶ ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις, καὶ μεσότης.

Ἡ μὲν οὖν ὑπερβολὴ βωμολοχία καλεῖται, καὶ οἱ ἔχοντες, βωμολόχοι, καὶ φορτικοὶ, οἱ τῷ γελοίῳ ὑπερβάλλουσι, καὶ μᾶλλον ζητοῦσι τὸ γέλωτα ποιῆσαι, ἢ τὸ λέγειν εὐσχήμονα, καὶ μὴ λυπεῖν τὸν σκωπτόμενον.

Ἔλλειψις δὲ, σκληρότης, καὶ ἀγροικότης· καὶ οἱ ἔχοντες,

CAP. X.

De vrbanitate, & quæ vtrinque eam cingunt vitiis.

CVm autem remissio quædam sit in vita ac quies, & in hac ipsa remissione aliquid cum ludo ac ioco temporis ponatur: videtur etiam hic esse honesta quædam & concinna cum aliis viuendi ratio; vt & quæ oportet dicat, & quemadmodum, qui hac remissione opus habet: eodemque modo quæ, & quemadmodum, & cum oportet audiat. Differunt enim hæc aut illa dicere, & audire. Vnde apparet in hac quoque cum aliis viuendi ratione, & excessum, & defectum esse, & medium.

1. Οὔσης δὲ καὶ ἀναπαύσεως ἐν τῷ βίῳ.

Et excessus quidem scurrilitas vocatur: quiq. in eo peccant, scurræ atque importuni videntur. Qui in ridiculis excedũt, quibusque magis curæ est, vt risũ moveant, quam vt decori rationem in sermone habeant: aut ne molesti sint illi quem cavillantur.

2. Οἱ μὲν ἐν τῷ γελοίῳ ὑπερβάλλοντες.

Defectus vero asperitas ac rusticitas vocatur: quique

3. Οἱ δὲ μήτ' αὐτοὶ ἂν εἰπόντες.

que in eo peccant, asperi ac rustici dicuntur. Qui neque ipsi quicquam risu dignum afferunt, eosque qui hoc faciunt aversantur ac oderunt.

4. Οἱ δ' ἐμμελῶς παίζοντες εὐτράπελοι.

Medium vero εὐτραπελία, hoc est, vrbanitas, quique in eo excellunt εὐτράπελοι, quasi εὔτροποι, hoc est, vrbani dicuntur. Etenim potissimum à moribus videntur esse hi motus. Hi autē sunt qui concinne, & quemadmodum & cum oportet, iocantur. Sicut n. corpora distinguūt sui motus: vt exempli gratia, ignem, & quicquid leve est, motus qui in altum fertur, grave contra motus qui ad medium, eodemque modo in aliis, ex exterioribus & quæ in oculos incurrunt hominum motibus, habitus quoque apparent animæ & mores Cum vero rarissimi sint illi, quos asperos diximus, plurimi contra quos ioci delectant & festivitas, cumque hic habitus melior videatur quam austeritas: hinc fit vt scurræ quoque, vrbani dicantur, quia festivi quoque videntur & iucundi. Differre tamen scurras ab vrbanis, & quidem non mediocriter, vel ex superioribus constat.

ἄγροικοι καὶ σκληροί. οἱ μήτε αὐτοὶ γελοῖον μηδὲν λέγοντες, καὶ τοὺς λέγοντας δυσχεραίνοντες καὶ μισοῦσιν.

Ἡ δὲ μεσότης, εὐτραπελία, καὶ οἱ ἔχοντες, εὐτράπελοι, οἷον εὔτροποι· καὶ γὰρ τοῦ ἤθους εἶναι δοκοῦσιν αἱ τοιαῦται κινήσεις. οὗτοι δέ εἰσιν οἱ παίζοντες ἐμμελῶς, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε. ὥσπερ γὰρ αἱ κινήσεις τὰ σώματα χαρακτηρίζουσιν, οἷον πῦρ μὲν ἡ εἰς τὸ ἄνω κίνησις, καὶ πᾶν κοῦφον· βαρὺ δὲ ἡ εἰς τὸ μέσον, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως, οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν ἔξω καὶ φαινομένων τοῦ ἀνθρώπου κινήσεων, αἱ ἕξεις τῆς ψυχῆς φαίνονται καὶ τὰ ἤθη. ἐπεὶ δὲ οἱ μὲν σκληροὶ ἐλάχιστοι γίνονται, πλεῖστοι δέ εἰσιν οἱ χαίροντες παιδιᾷ καὶ σκώμμασι, καὶ τὸ γελοῖον ἀγαθὸν δοκεῖ μᾶλλον, ἢ τὸ σκυθρωπόν· διὰ τοῦτο οἱ βωμολόχοι, εὐτράπελοι λέγονται, ὡς χαρίεντες καὶ ἡδεῖς. ὅτι δὲ οἱ βωμολόχοι τῶν εὐτραπέλων οὐ μικρῷ διαφέρουσι, καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον.

Οὗτοι

Οὗτοι δὲ οἱ εὐτράπελοι καὶ ἐπιδέξιοί εἰσι, καὶ εὐτραπελία ἐπιδεξιότης ἂν εἰκότως καλοῖτο· τοῦ ἐπιδεξίου γάρ ἐστιν ἐκεῖνα καὶ λέγειν καὶ ἀκούειν, οἷα τῷ ἐπιεικεῖ καὶ ἐλευθέρῳ ἁρμόττει. ἔστι γάρ τινα πρέποντα τῷ τοιούτῳ λέγειν ἐν παιδιᾶς μέρει καὶ ἀκούειν· ἡ γὰρ τοῦ ἐλευθέρου παιδιὰ διαφέρει τῆς τοῦ ἀνδραποδώδους, καὶ ἡ τοῦ πεπαιδευμένου τῆς τοῦ ἀπαιδεύτου. τοῦτο δὲ ἀπὸ τῶν κωμῳδιῶν γίνεται δῆλον, τῶν τε παλαιῶν καὶ τῶν νέων· ἐν γὰρ ταῖς κωμῳδίαις οἱ μὲν φαύλους τινὰς καὶ ἀνδραποδώδεις ὑποκεινόμενοι, γελοῖα καὶ ἡδέα ἡγοῦνται τὰ αἰσχρά. οἱ δὲ ἐλευθέρους τινὰς, καὶ ἐπιδεξίους, καὶ ἐπιεικεῖς ὑποκεινόμενοι, τὰ μεθ' ὑπονοίας. ταῦτα δὲ οὐ μικρῷ τινὶ διαφέρει ἀλλήλων πρὸς εὐσχημοσύνην. τίνα οὖν ἐροῦμεν εἶναι τὸν μέσον ἐν ταῖς παιδιαῖς; τὸν εὖ σκώπτοντα, καὶ ὡς δεῖ ἄνθρωπον ἐλεύθερον, ἢ τὸν μὴ λυπηρὸν τοῖς ἀκούουσιν, ἢ καὶ χαρίεντα καὶ ἡδύν. καὶ τοῦτο ὁρισμὸς ἔσται τοῦ ἐν ταῖς παιδιαῖς μέσου. ἀλλὰ ἀόριστός τις οὗτος ὁ ὁρισμὸς εἶναι

Sunt autem dexteri eiusmodi vrbani, meritoque dexteritas posset vocari vrbanitas. Proprium enim dexteri est hominis, ea & dicere & audire, quæ probo ingenuoque digna sunt homine. Quædam enim in iocandi ratione sunt, quæ & dici à tali homine & audiri debeant. Differt enim ingenui hominis iocus & illiberalis, quemadmodum & docti differt ab indocti. Quod vel ex comœdiis apparet, tum antiquis tum novis. In iis enim qui plebeias repræsentant personas & illiberales, ridicula putant & iucunda quæ obscœna sunt: qui contra ingenuos dexterosque homines & probos, quæ suspicionem movẽt tantum. Quæ quidem non parum differunt ad venustatem. Quẽ igitur dicemus medium servare in iocis? Vtrum ne qui recte & vt homine ingenuo dignum est cavillari solet: an qui molestus non est audientibus, sed venustus potius iucũdusque: atque hæc vera erit eius qui medium servat in iocando, definitio. Atqui nil definitum habere videtur hæc definitio. Neq. enim

5. Τῇ μέσῃ δ' ἕξει οἰκεῖον καὶ ἡ ἐπιδεξιότης.

enim eadem aut amant aut oderunt omnes: sed alia aliis iucunda videntur aut molesta. Quibus vero delectantur singuli, ea in congressibus quoque mutuis aut dicunt aut faciunt. Et quas libenter cavillationes aliquis admittit cum audit, iis vtetur quoque. Nec enim dicet omnia. Quibusdam enim à legislatoribus quoq. interdictum est conviciis. Nam & aliquod cavillum est convitium. Quia ergo indefinita sunt quæ amamus aut odimus, propterea quoque eum qui iocando medium servat, definire est difficile. Quare ingenuus homo ac venustus ita se geret, vt lex sit sibi ipse. Talis ergo est medius, sive is vrbanus sit dicendus, sive dexter.

6. Ὁ δὲ βωμολόχος ἥττων ἐστὶ τοῦ γελοίου.

At vero scurra, cum vehementer quæ ridicula sunt amet, nullo neque verbo abstinet neque actione quæ modo risum moveat: quare neque sibi solet parcere nec reliquis. Sed dum modo risum moveat, siue id cum suo fiat sive aliorum qui audiant opprobrio, nihil pensi habet. Planeque ea

δοκεῖ· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ πάντες μισοῦσιν, οὐδὲ τοῖς αὐτοῖς χαίρουσιν· ἀλλὰ ἄλλοις ἄλλα δοκεῖ ἡδέα καὶ λυπηρά. καὶ οἷς ἕκαστος χαίρει, τοιαῦτα καὶ λέγει καὶ ποιεῖ ἐν ταῖς πρὸς ἄλλους ὁμιλίαις· καὶ ἃ σκώμματα ἀκούων ἀνέχεται, ταῦτα καὶ λέγει· οὐ γὰρ πάντα ἐρεῖ. καὶ γὰρ καὶ οἱ νομοθέται ἔνια λοιδορεῖν κωλύουσι. λοιδόρημα δέ τι ἐστι καὶ τὸ σκῶμμα. ὅτι τοίνυν ἀόριστά εἰσιν, ἃ μισοῦμεν, καὶ οἷς χαίρομεν, διὰ τοῦτο χαλεπόν ἐστιν ἀκριβῶς ὁρίσασθαι τὸν ἐν ταῖς παιδιαῖς μέσον· ἀλλ' αὐτὸς ἐλευθέριος καὶ χαρίεις οὕτως ἕξει, οἷον νόμος ὢν ἑαυτῷ. τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μέσος, εἴτε εὐτράπελος, εἴτε ἐπιδέξιος λέγεται.

Ὁ δὲ βωμολόχος σφόδρα ἐρῶν τοῦ γελοίου, οὐδενὸς φείδεται τῶν γέλωτα ποιούντων οὔτε ἔργων οὔτε ῥημάτων, καὶ οὔτε ἑαυτοῦ, οὔτε τῶν ἀκουόντων ἀπέχεται. ἀλλ' ἵνα μόνον κινήσῃ γέλωτα, καὶ ἑαυτὸν αἰσχύνει καὶ τοὺς ἀκούοντας, ἐκεῖνα λέγων καὶ πράττων,

των, ὧν οὐδὲν οὔτ' εἴποι ἂν οὔτε ποιήσειεν ὁ χαρίεις· ἔνια δ' οὐδὲ ἀνάσχοιτο ἂν ἀκοῦσαι.

Ὁ δ' ἄγροικος εἰς τὰς τοιαύτας ὁμιλίας ἀχρεῖος· οὔτε γὰρ αὐτὸς ἡδύς ἐστι, καὶ τοὺς ἄλλους οὕτως ἔχοντας δυσχεραίνει· καὶ οὗτος δὲ κακίζεται διὰ τὸ ἀναγκαῖον εἶναι πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ τὴν ἀνάπαυσιν καὶ τὴν παιδιάν.

Τρεῖς γάρ εἰσι μεσότητες ἐν τῷ βίῳ περὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων ὁμιλίας. μία μὲν περὶ τὴν ἀλήθειαν, ἥτις παρ' ἑκάτερα τήν τε ἀλαζονείαν καὶ τὴν εἰρωνείαν ἔχει, δύο δὲ περὶ τὸ ἡδύ· ὧν ἡ μέν ἐστιν ἡ λεγομένη φιλία, ἥ τις παρ' ἑκάτερα τήν τε κολακείαν καὶ τὴν δυσκολίαν ἔχει· ἑτέρα δὲ ἡ εὐτραπελία καὶ ἐπιδεξιότης, ἧς παρ' ἑκάτερα ἡ βωμολοχία, καὶ ἡ σκληρότης, καὶ ἡ ἀγροιότης ἐστίν· ἄμφω γὰρ ἡδονήν τινα ποιοῦσι τῷ βίῳ, ὅ, τε φίλος, καὶ ὁ εὐτράπελος.

& loquitur & facit, quorum ne minimum quidem aut faceret venustus homo, aut diceret: & quorum nonnulla fortasse nec audire quidem posset.

In hac autem cum aliis viuendi ratione, prorsus invtilis est rusticus. Nec enim aut ipse iucundus esse, aut alios tales potest ferre. Talis ergo reprehenditur: quia res in humana vita sunt necessariæ, & quies & iocus. 7. Ὁ δὲ ἄγροικος.

Tres enim sunt in humana vita, quæ ad hunc hominum inter se mutuo congressum referuntur, mediocritates. Vna quidem in veritate, quæ vtrinque arrogantiam & dissimulationem habet, duæ vero in iucundo. Quarum altera est, quam amicitiam dicimus: quæ adulationem vtrinque & morositatem habet. Altera vrbanitas dexteritasque, quam vtrinque scurrilitas asperitasque cingit, ac rusticitas. Vterque enim voluptatem aliquam ad vitam conferunt, & amicus & vrbanus. 8. Τρεῖς γὰρ εἰσιν αἱ εἰρημέναι ἐν τῷ βίῳ μεσότητες.

Cap. XI.

Verecundiam virtutem non esse.

Cap. IX. 1. Περὶ δὲ αἰδοῦς ὡς τινὸς ἀρετῆς οὐ προσήκει λέγειν.

VErecundia autem nõ est virtus: necenim habitus est, sed potius affectus. quod vel ex definitione patet. Definitur enim, metus infamiæ. Fere idem enim accidit verecundo, quod ei qui terribile aliquid metuit. Erubescit enim ille sicut pallescit qui mortem timet. Quare vtrumque corporis videtur esse, tum verecundia, tum periculorum metus. Talia autem, affectus magis videntur esse quam habitus. Et hic affectus quidem non omni ætati, sed iuvenili tantum convenit. Iuvenes enim pudibundos esse oportet, quia sæpe peccant. Sæpe auté peccant iuvenes, quia affectum magis sequuntur, quam rationem. Quare quoties à verecundia reprimuntur, meliores evadunt. Atque hæc causa est, cur verecundos laudemus adolescentulos: cum nemo eo nomine senem commendet, quod pudibundus sit. Neque enim

ΚΕΦ. ια'.

Περὶ αἰδοῦς, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀρετή.

Ἡ δὲ αἰδὼς οὐκ ἔστιν ἀρετή· οὐ γάρ ἐστιν ἕξις, ἀλλὰ μᾶλλον πάθος· ὃ δῆλον ἀπὸ τοῦ ὁρισμοῦ. ὁρίζεται γὰρ φόβος ἀδοξίας. συμβαίνει γὰρ τῷ αἰδουμένῳ παραπλήσιον τῷ περὶ τὰ δεινὰ φοβουμένῳ. ἐρυθραίνεται γὰρ, ὥσπερ ὠχριᾷ ὁ φοβούμενος τὸν θάνατον. ἄμφω δὲ σωματικά πως φαίνονται εἶναι, ἥ τε αἰσχύνη, καὶ ὁ φόβος τῶν δεινῶν· τὰ τοιαῦτα δὲ, πάθη μᾶλλον δοκοῦσιν, οὐχ ἕξεις λέγονται. τοῦτο δὲ τὸ πάθος οὐ πάσῃ ἡλικίᾳ ἁρμόζει, ἀλλὰ τῇ νέᾳ μόνον. δεῖ γὰρ τοὺς νέους αἰδήμονας εἶναι διὰ τὸ πολλὰ ἁμαρτάνειν· πολλὰ γὰρ ἁμαρτάνουσιν οἱ νέοι, διὰ τὸ πάθει μᾶλλον ἄγεσθαι ἢ λόγῳ. συστελλόμενοι γὰρ ὑπὸ τῆς αἰδοῦς, ἀμείνους γίνονται. διὰ τοῦτο τῶν μὲν νέων ὅσοι αἰδήμονες, ἐπαινετοὶ, πρεσβύτερον δὲ οὐδεὶς ἂν ἐπαινέσειεν, ὅτι αἰσχυντηλός· οὐ δεῖ γὰρ τὸν πρεσβύτερον

βύπερ ἐκεῖνα πράττειν ἐφ' οἷς αἰσχύνη ἐστίν. οὐ γάρ ἐστιν ἡ αἰσχύνη τοῦ ἐπιεικοῦς, εἴπερ ἐστὶν ἐπὶ τοῖς φαύλοις.

fieri à sene ea debent, quæ pudore sunt digna. Neque viri probi pudor est, cum improba sequatur.

Ἐπεὶ γὰρ τὰ μέν εἰσι κατὰ ἀλήθειαν αἰσχρά, τὰ δὲ οὐκ εἰσὶ μέν, δοκοῦσι δέ, δέον ἐστὶ φεύγειν ἀμφότερα τὸν ἐπιεική· φεύγων δὲ τὰ αἰσχρά, οὐδέποτε αἰσχυνθήσεται.

Cum autem alia revera sint turpia, alia non sint, sed videantur tantum, vtraque viro probo fugienda sunt. Fugiendo autem turpia, nunquam pudore suffundetur. 2. Ἔστι δὲ τὰ μὲ κατ' ἀλήθειαν αἰσχρά.

Τὸ γὰρ οἴεσθαι αὐτὸ τοῦτο ἐπιεικοῦς εἶναι τὸ αἰσχύνεσθαι, εἰ πράξειέ τι τῶν αἰσχρῶν, καὶ τὸν οὕτως ἔχοντα ἐπιεικῆ νομίζειν, ἄτοπον. ἡ γὰρ αἰδὼς ἐπὶ τῶν ἑκουσίων αἰσχρῶν γίνεται· ὁ δὲ ἐπιεικὴς οὐδὲν αἰσχρὸν οὐδέποτε πράξειεν ἂν ἑκουσίως.

Etenim existimare hoc ipsum viri probi esse, vt pudore afficiatur, si quid turpe commiserit, eumque qui ita se habeat, iudicare probum esse, res est absurdissima. Ea enim turpia, quæ sponte fiunt, sequitur verecundia: vir autem probus nihil vnquam quod sit turpe sponte committet. 3. Τὸ δ' οὕτως ἔχειν.

Φαίνεται δὴ μὴ εἶναι τὴν αἰδῶ ἀρετήν τινα, ἀλλὰ μᾶλλον πάθος· οὐ γὰρ ἀεὶ ἐπαινετόν ἐστιν, οὐδὲ ἁπλῶς, καὶ καθ' ἑαυτό, ἐπιεικὲς ἂν λέγοιτο, ἀλλ' ἐξ ὑποθέσεως. οἷον, εἰ γένοιτο ἁμαρτεῖν τινὰ ἐπιεικές ἐστιν αἰδεῖσθαι. οὐχ οὕτω δὲ ἔχουσιν αἱ ἀρεταί· ἕξεις γάρ εἰσι, διὰ παντὸς ἐγκείμεναι τῇ ψυχῇ.

Vnde apparet non virtutem sed affectum potius esse verecundiam. Nec enim semper est laudanda: nec simpliciter aut per se res proba dicenda est, sed ex suppositione tantum. Vt si contingat aliquem peccare, bonum est, si verecundia sequatur. Atqui non ita se virtutes habent: eæ namque habitus sunt, qui semper animo inhærent. 4. Εἰ δ' ἂν ἡ αἰδώς.

Εἰ δὲ καὶ μεσότης τις εἶναι δοκεῖ καὶ ἔστι μεταξὺ τῆς τε

Quamuis autem aliqua videatur esse, & sit revera, 5. Εἰ δ' ἀναισχυντία φαῦλον,

ra, inter consternationem atque impudentiam mediocritas, laudeturque verecundus, sicut contra qui impudentes sunt in rebus turpibus, & qui nimium verecundi sunt, quos consternatos dicunt, reprehendi solent; nihilo magis tamen propterea virtus est verecundia. Virtus enim est mediocritas, mediocritas vero non omnis, est virtus. Neque enim hæc reciprocantur.

6 Οὐκ ἔστι δ' οὐδ' ἡ ἐγκράτεια.

Sic nec continentia virtus est, sed aliquid ex ea admixtum habet, de qua posterius agemus. Nunc vero de iustitia dicamus.

καταπλήξεως, καὶ τῆς ἀναισχυντίας, καὶ ἐπαινεῖται μὲν ὁ αἰδήμων, κακίζονται δὲ οἵ τε ἀναίσχυντοι περὶ τὰ αἰσχρὰ, καὶ οἱ πλέον τοῦ δέοντος αἰδήμονες, οἱ λεγόμενοι καταπλῆγες, οὐδὲν μᾶλλον διὰ τοῦτο ἀρετή ἐστιν ἡ αἰδώς. ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ, μεσότης· ἡ δὲ μεσότης οὐ πᾶσα ἀρετή· οὐ γὰρ ἀντιστρέφει.

Οὐκ ἔστι δ' οὐδὲ ἡ ἐγκράτεια ἀρετὴ, ἀλλά τις μικτή. δειχθήσεται δὲ περὶ αὐτῆς ἐν τοῖς ὕστερον· νῦν δὲ περὶ δικαιοσύνης εἴπωμεν.

ARISTOTE-

ARISTOTELIS ETHICORVM LIBER V.

ΚΕΦ. α'

Περὶ δικαιοσύνης.

Ηδη δὲ σκεπτέον περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας, περὶ ποίας πράξεις εὑρίσκονται, καὶ ποία μεσότης ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη, καὶ τὸ δίκαιον τίνων μέσον, καὶ τίνα τὰ παρ' ἑκάτερα τοῦ δικαίου.

Σκεψώμεθα δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον, μεθ' ἧς καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐσκεψάμεθα.

Ὁρῶμεν δὴ πάντας δικαιοσύνην ὀνομάζοντας, ἕξιν τινά, ἣν ἔχοντες πρακτικοὶ τῶν δικαίων ἐσμέν, καὶ δικαιοπραγοῦμεν, καὶ βουλόμεθα τὰ δίκαια. τὸν δὲ αὐτὸν τρόπον καὶ περὶ τῆς ἀδικίας· ἀδικίαν γὰρ ὀνομάζουσι, καθ' ἣν ἀδικοῦμεν, καὶ τὰ ἄδικα

CAPVT. I.

De Iuſtitia.

CAP. I.

1. Περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας.

Iam vero de iuſtitia & iniuſtitia videndum eſt: tum in cuiuſmodi inveniatur actionibus: tum cuiuſmodi mediocritas ſit iuſtitia, ſed & ius quarum rerum ſit medium. tum etiam quæ vtrinque illud cingant.

2. Ἡ δὲ σκέψις ἡμῖν ἔστω

In his autem rebus exquirendis, eandem viam rationemque teneamus, quam, cum de reliquis virtutibus egimus, ſecuti ſumus.

3. Ὁρῶμεν δὲ πάντας.

Videmus igitur, omnes iuſtitiam eiuſmodi quendam habitum vocare, quo cum præditi ſumus, ad agenda ea quæ iuſta ſunt propendemus: quoque ea & agimus & volumus. Eodemque modo de iniuſtitia: ita enim dicunt, qua iniuſtas

iniuſtas res & agimus & volumus. Quare communes has de vtraque opinionesquaſi ſupponamus. Sitque iuſtitia atque iniuſtitia, prima quaſi delineatione, eiuſmodi habitus, quo iuſta volumus atque iniuſta. Semper enim moralibus virtutibus addenda eſt vox volumus: neque aliter definiri poſſunt. Quia enim temperãs vult eſſe aliquis, iuſteque agere, ideo temperans quoque eſt & iuſtus. In ſcientiis quippe & facultatibus, poſſe eſt neceſſe, velle autem non item. Nam ſi quis poſſit ſanare, ſatis eſt: nec enim medicinæ habitum impedit, quod nolit. Eodemque modo in reliquis. In moralibus vero virtutibus, contra ſe res habet. Etenim iuſte poſſe agere, ſæpe iniuſto quoque adeſt: velle autem ſolius eſt iuſti. Vnde is etiam, qui iuſte vult agere, habitumque habet iuſtitiæ, licet non poſſit, iuſtus tamen eſt. Similiterque & iniuſtus ſe habet. Adde, quod omnis facultas ac ſcientia contrariorum eſt. Vna namque ſcientia noſſe poteſt con-

βυλόμεθα. ταύτας δὴ τὰς κοινὰς περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας δόξας ὑποθώμεθα· καὶ ἔσω δικαιοσύνη καὶ ἀδικία ὡς ἐν τύπῳ, ἕξις, ἀφ᾽ ἧς βυλόμεθα τὰ δίκαια, καὶ ἕξις, ἀφ᾽ ἧς ἃ βυλόμεθα. δεῖ γὰρ προσκεῖσθαι ἀεὶ ταῖς ἀρεταῖς ταῖς ἠθικαῖς τὸ βούλεσθαι· καὶ ἀδύνατον ἄλλως αὐτὰς ὁρισθῆναι. διὰ τὸ βούλεσθαι γὰρ σωφρονεῖν καὶ δικαιοπραγεῖν, ὁ δίκαιος καὶ ὁ σώφρων γίνεται. ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐπιστημῶν καὶ δυνάμεων, τὸ δύνασθαι μὲν ἀναγκαῖον, τὸ βύλεσθαι δὲ, οὐκ ἀναγκαῖον. εἰ γάρ τις δύναιτο ὑγιάζειν * * * * ἡ γὰρ ἕξιν τῆς ἰατρικῆς ὐδὲν κωλύει τὸ μὴ βύλεσθαι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. ἐπὶ δὲ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν ἀνάπαλιν ἔχει. τὸ μὲν γὰρ δύνασθαι δίκαια πράττειν, δυνατόν ἐστι καὶ τῷ ἀδίκῳ πολλάκις· τὸ δὲ βύλεσθαι μόνον ἐστὶ τοῦ δικαίου. ὅθεν δίκαιός ἐστι καὶ ὁ μὴ δυνάμενος μὲν πράττειν τὰ δίκαια, βυλόμενος δὲ, καὶ ἕξιν ἔχων δικαιοσύνης. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ ἄδικος ἔχει. ἔτι δὲ πᾶσα δύναμις καὶ ἐπιστήμη τῶν ἐναντίων ἐστί· μία γὰρ ἐπιστήμη δυνατὸν τὰ

ἐναντία

ἐναντία εἰδέναι· μία γὰρ γνῶσίς ἐστι τοῦ ὑγιεινοῦ καὶ νοσώδους ἡ ἰατρική, καὶ μιᾷ δυνάμει τὰ ἐναντία γίνονται, μία δὲ ἕξις οὐκ ἔστι τῶν ἐναντίων πρακτική· οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης τὰ ἄδικα πράττομεν καὶ δίκαια. ὥσπερ οὐδὲ αἱ νοσώδεις κινήσεις ταῖς ὑγιειναῖς αἱ αὐταί· γινώσκονται μέντοι αἱ ἐναντίαι ἕξεις ἀπὸ τῶν ἐναντίων. εἰ γάρ τις γινώσκει τὴν εὐεξίαν εἶναι πυκνότητα σαρκός, εἴσεται τὴν καχεξίαν εἶναι μανότητα σαρκός. γινώσκονται δὲ αἱ ἕξεις καὶ ἀπὸ τῶν ἑκτῶν· ἕξις μὲν γὰρ φέρε εἰπεῖν ἡ ὑγίεια· ἑκτὸν δὲ τὸ ὑγιεινόν, ὃ πρὸς ὑγίειαν φέρει. εἰ γὰρ γινώσκομεν ὑγιεινὸν εἶναι τὸ ποιητικὸν πυκνότητος ἐν σαρκί, γινώσκομεν εὐεξίαν εἶναι τὴν ἐν σαρκὶ πυκνότητα. ἀκολουθεῖ δὲ κἀκεῖνο ταῖς ἕξεσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον· καὶ γὰρ ἐὰν πλεοναχῶς λέγηται ἡ ἑτέρα τῶν ἐναντίων ἕξεων, καὶ ἡ ἑτέρα πλεοναχῶς λέγεται. οἷον, εἰ ἡ σωφροσύνη πολυσήμαντόν ἐστι, καὶ ἡ ἀκολασία πολυσήμαντον ἔσται. καὶ εἰ ἡ δικαιοσύνη ὁμώνυμός ἐστι καὶ

traria. Sicut vna ſcientia ſanitatis & morbi, medicina eſt: eademque facultate fiunt contraria. Vnus vero habitus non efficit contraria. Sicut per iuſtitiam iuſta non agimus & iniuſta, neque motus ægri corporis, iidem ſunt cum bene conſtitutis. Ex contrariis ergo contrarij cognoſcuntur habitus. Vt exempli gratia, ſi quis norit bonam corporis habitudinem, ſoliditatem carnis eſſe, ſciet contrariam, carnis eſſe raritatem. Cognoſcuntur quoq; è ſubiectis habitus. Vt, exempli gratia, habitus eſt ſanitas: Subiectum, id quod ſalubre eſt, & ad ſanitatem tendit. Si enim noverimus ſalubre eſſe, id quod ſoliditatem efficit in carne, id quoque ſcimus, bonam eſſe habitudinem, ſoliditatem in carne. Sequitur autem & hoc plerumque habitus: nam ſi pluribus modis alter contrariorum dicatur habituum, etiam pluribus modis alter dicitur. Vt ſi temperantia multa ſignificat, etiam intemperantia multa ſignificabit Et ſi iuſtitia eadem voce alia ſignificat, ac de multis vſurpatur.

patur, eodem modo & iniustitia se habebit. Plerumque autem diximus: quia nonnulli sunt in quibus hoc non fit habitus. Vt exempli gratia, φιλεῖν & μισεῖν, inter se sunt contraria: atqui φιλεῖν non est simplex. duo enim significat: est enim & amare, & commissis aliquem labiis amplecti. At vero μισεῖν vnicum designat tantum, odium nimirum. Hoc autem quam rarissime euenit: sæpius vero ac plerumque contra, vt cum multis modis habitus alter, multis quoque modis vsurpetur oppositus. Quare cum multis modis iustitia, multis quoque modis sequetur vsurpari iniustitiam. Et tamen vnum idemque videtur designare vtrumque: quod non multum inter se differant significata. Quia tum demum homonymiæ & diversæ apparent significationes, cum multum inter se res significatæ differunt. Sic, exempli gratia, κλεῖς dicitur, & quæ sub collo est animalium, & qua fores claudimus. Hic enim quia multum inter se res differunt, manifesta est homonymia, & signifi-

ἐπὶ πλειόνων λέγεται, καὶ ἡ ἀδικία τοῦτον ἕξει τὸν τρόπον. ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ εἴρηται, ὅτι καὶ ἔστιν ἐν αἷς τῶν ἕξεων τὸ τοιοῦτον οὐ συμβαίνει. οἷον, τὸ φιλεῖν τῷ μισεῖν ἐναντίον ἐστίν. ἀλλὰ τὸ μὲν φιλεῖν οὐχ ἁπλοῦν ἐστι· σημαίνει γὰρ τό, τε ἀγαπᾶν, καὶ τὸ τοῖς χείλεσιν ἀσπάζεσθαι· τὸ δὲ μισεῖν ἓν μόνον σημαίνει, τὴν ἔχθραν. τοιοῦτο δὲ ἐλάχιστα συμβαίνει· μάλιστα δὲ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, τὸ πλεοναχῶς λέγεσθαι τὴν ἕξιν, τῆς ἐναντίας πλεοναχῶς λεγομένης. ἐπεὶ τοίνυν καὶ ἡ δικαιοσύνη πλεοναχῶς λεγομένη ἐστὶ, καὶ ἡ ἀδικία τῶν πλεοναχῶς λεγομένων ἂν εἴη. δοκεῖ δὲ ἕν τι σημαίνειν τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀδικίαν, διὰ τὸ τὰ σημαινόμενα μὴ σφόδρα διαφέρειν ἀλλήλων· τότε γὰρ ἡ ὁμωνυμία καὶ τὸ πολυσήμαντον γίνεται δῆλα, ὅτε τὰ σημαινόμενα πράγματα πολλὴν ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὴν διαφοράν· οἷον κλεῖς λέγεται ἥ τε ὑπὸ τὸν αὐχένα τῶν ζῴων, καὶ ἣ τὰς θύρας κλείομεν. ἐνταῦθα γὰρ διὰ τὸ πολλὴν εἶναι τῶν πραγμάτων διαφορὰν, φανερά ἐστιν ἡ ὁμωνυμία καὶ τὸ πολυ-

πολυσήμαντον. ἐπεὶ τοίνυν πολλαχῶς ἡ δικαιοσύνη λέγεται καὶ ἡ ἀδικία, εἰλήφθω ποσαχῶς λέγεται ὁ ἄδικος· ἐντεῦθεν γὰρ ληψόμεθα καὶ τὰ σημαινόμενα τῆς δικαιοσύνης.

Λέγεται τοίνυν ἄδικος, ὅ, τε παράνομος, καὶ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἄνισος· ὥστε καὶ δίκαιος ἂν εἴη, ὅ, τε νόμιμος καὶ ὁ ἴσος. καὶ δίκαιον μὲν, τὸ νόμιμον, καὶ τὸ ἴσον· ἄδικον δὲ, τὸ παράνομον, καὶ τὸ ἄνισον.

Ἐπεὶ δὲ καὶ πλεονέκτης ἐστὶν ὁ ἄδικος, ἡ δὲ πλεονεξία περί τι ἐστὶν ἀγαθὸν, εἴη ἂν καὶ αὐτὸς περί τι πλεονεκτῶν ἀγαθόν. ἀγαθὸν δὲ ζητεῖ οὐ τὸ αὐτῷ ἀγαθὸν, καὶ ὅπερ ἂν αὐτὸν ἀμείνω ποιήσειεν· οὐ γὰρ ζητεῖ τῶν ἄλλων σωφρονέστερος εἶναι, οὐδὲ τῶν ἰατρῶν ἰατρικώτερος, οὐδὲ τῶν ἐλευθερίων ἐλευθεριώτερος, οὐδὲν ἄλλο οὐδὲ τῶν ἀγαθῶν, ὅσα αὐτά τε ἁπλῶς καὶ καθ' ἑαυτά εἰσιν ἀγαθὰ, καὶ αὐτὸν ἀγαθὸν ποιεῖ· ἀλλὰ περὶ ἐκεῖνα τῶν ἀγα-

cationis diversis. Cum ergo pluribus tum iustitia tum iniustitia dicatur modis, sumamus primo ac ponamus, quot modis dicatur iniustus. Hinc enim etiam significationes desumemus iustitiæ.

4. Δοκεῖ δὲ ὅ, τε παράνομος ἄδικος εἶναι.

Iniustus ergo dicitur, & is qui legi non paret, & is qui plus sibi sumit quã par est, & is qui æqualitatem non servat: vnde constat iustum quoque fore, tum qui legi paret, tum qui æqualitatem conservat. Quare iustum quoque erit, tum id quod lege præscribitur, tum id quod est æquale. Iniustum contra tum id quod cum lege pugnat, tum quod inæquale est.

5. Ἐπεὶ δὲ καὶ πλεονέκτης ὁ ἄδικος.

Quandoquidem igitur & plus quam oportet sibi vindicat iniustus, hæc autem iniusta vindicatio in bono aliquo spectatur, sequetur ipsum quoque in bono aliquo plus sibi vindicare. Ille autem bonum spectat, non quod sibi bonũ est, aut quo ipse melior possit evadere (nec enim hoc agit vt temperantior evadat reliquis, aut medicina medicos, liberalitate vincat liberales, aut ex cæteris denique quæ & simpliciter & per se bona sunt, bonumque eum possunt efficere, vllum consequatur.) Verum ijs reliquos conatur

 anteire

anteire bonis, quæ simpliciter quidem & per se bona sunt, non modo autem non meliorem eum efficiunt, sed & sæpissime deteriorem. Quales sunt pecuniæ, ac potentia, bonaque corporis habitudo. Hæc enim homini improbo maioris sunt fomenta nequitiæ. Vt & alia quæ secundæ aut adversæ fortunæ tribuuntur. cuiusmodi sunt quæ plerique sibi optant homines, ac persequuntur. Quod non oportet. cum potius optandum sit, vt quæ simpliciter bona sunt, sibi quoque bona eveniant ac prosint, aut saltem non deteriores efficiant. Et cum eligendũ est, ea præferenda, non quæ simpliciter, sed quæ ipsi bona sunt, & quæ meliorem ipsum possunt efficere. Iam vero iniustus, sicut secundæ quidem fortunæ optat bona, in iisque maximam sibi partem semper vindicare nititur: ita minima in adversa sibi eligit mala. Minus enim malum, bonum esse iudicat. Præterea, quia is qui plus quam oportet sibi vindicat, & iniusta hæc pluris cupiditas, in bono spectatur, ideo tum

θῶν ζητεῖ τοὺς ἄλλους ὑπερνικᾶν, ὅσα ἁπλῶς καὶ καθ' αὐτά εἰσιν ἀγαθὰ, αὐτὸν δὲ οὐ ποιεῖ ἑαυτοῦ βελτίονα, ἀλλὰ καὶ χεῖρω πολλάκις. οἷον χρήματα, καὶ δυναστείαν, καὶ σώματος εὐεξίαν· ταῦτα γὰρ ὕλη κακίας τῷ φαύλῳ γίνεται χείρονος· καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα περὶ εὐτυχίαν ἢ ἀτυχίαν ἐστὶν, ἅπερ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἑαυτοῖς εὔχονται καὶ διώκουσι. δεῖ δὲ οὐχ οὕτω ποιεῖν, ἀλλ' εὔχεσθαι μὲν ταῦτα τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ, καὶ αὐτοῖς ἀγαθὰ εἶναι καὶ ὠφελῆσαι, καὶ μὴ χείρους ποιῆσαι. αἱρέσεως δὲ προκειμένης, προκρίνειν οὐ τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ, ἀλλὰ τὰ αὐτοῖς ἀγαθὰ, καὶ ὅσα αὐτοὺς δυνήσεται βελτίους ποιεῖν. Ὁ δὲ ἄδικος εὔχεται μὲν αὐτῷ τὰ περὶ εὐτυχίαν ἀγαθὰ, καὶ ἐν τούτοις ἀεὶ ζητεῖ τὸ πλέον ἔχειν· αἱρεῖται δὲ καὶ τὰ ἐλάττονα τῶν περὶ δυστυχίαν κακῶν· νομίζει γὰρ τὸ ἔλαττον κακὸν ἀγαθὸν εἶναι. καὶ διότι ὁ πλεονέκτης ἀεὶ καὶ ἡ πλεονεξία περὶ τὸ ἀγαθόν ἐστι, διὰ τοῦτο δοκεῖ

πλεο-

πλεονέκτης εἶναι. ἔστι δὲ ὁ ἄδικος ἄνισος· τοῦτο γὰρ περιεκτικὸν ὄνομα καὶ κοινόν ἐστι πᾶσι τοῖς εἴδεσι τῆς ἀδικίας, ἡ ἀνισότης. καὶ γὰρ καὶ ὁ παράνομος, ἄνισός τίς ἐστι, καὶ ὁ πλεονέκτης.

Ἐπεὶ δὲ ὁ παράνομος ἄδικός τίς ἐστι, καὶ ὁ νόμιμος δίκαιος, φανερὸν ὅτι πάντα τὰ νόμιμα δίκαιά πως ἐστί· τὰ γὰρ ὡρισμένα ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς, νόμιμά τέ ἐστι, καὶ δίκαια λέγονται· ἕκαστον γὰρ τῶν νομίμων καὶ δίκαιον εἶναί φαμεν. ὥστε περὶ ὅσα εἰσὶν οἱ νόμοι, περὶ ταῦτα καὶ τὴν δικαιοσύνην εἶναι συμβαίνει.

Ἀλλ' οἱ νόμοι περὶ ἁπάντων ἀγορεύουσι, στοχαζόμενοι τοῦ συμφέροντος ταῖς πολιτείαις ἁπάσαις, εἴτε δημοκρατίαν, εἴτε ἀριστοκρατίαν, εἴτε ἄλλην τινὰ τάττουσι πολιτείαν, προστάττοντες δὲ πάντα τὰ κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν ἔργα, οἷον σώφρονα, καὶ δίκαια, καὶ ἀνδρεῖα.

Προστάττουσι γὰρ μὴ λείπειν τὴν τάξιν, μηδὲ φεύγειν,

tum quoque pluris cupidus videtur esse. Sed & æqualitatem negligit iniustus: vnde etiam generale ac commune omnibus iniustitiæ speciebus nomen est inæqualitas. Nam & qui in leges peccat, & qui plus sibi quam oportet vindicat, æqualitatem negligit.

Quando autem is qui in leges peccat, iniustus est, qui vero eis obtemperat, iustus: perspicuum est, omnia quæ ex legum præscripto fiunt, iusta quodammodo esse. Nam & ea, quæ ab illa quæ leges solet ferre definita sunt scientia, legitima sunt ac iusta appellantur: eorum enim quæ legitima sunt vnumquodque, iustũ quoq; esse dicimus. vt in quibuscunque leges, in iisdem quoque iustitia versetur.

6. Ἐπεὶ δ' ὁ παράνομος ἄδικος ἦν.

At vero de omnibus loquuntur leges. spectantq; partim id quod omnibus conducit rebuspublicis, siue popularem, siue optimatum, siue quamcunque denique aliam instituant formam: partim etiam quaslibet quæ cum qualibet virtute fiunt actiones imperant: vt exempli gratia, tẽperantes, iustas, ac fortes.

7. Οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι.

Imperant enim, exempli gratia, ne quis ordinem

8. Προστάττει δ' ὁ νόμος.

relinquat aut fugiat, quod fortis viri eſt: ne quis adulterium committat, aut alienæ illudat pudicitiæ, quod temperantis opus eſt. ne quis percutiat aliquem aut male excipiat, quod eſt manſuetudinis. Similiterque quæ ad reliquas aut virtutes ſpectant aut vitia, vel iubent vel vetant. Et ea quidem quæ recte accurateque lex poſita eſt, ſicut recta atque accurata poſtulat ratio, quæ vero temere inconſiderateque, minus accurate, nec vt oportet, ſed deterius & iubet & prohibet. Quæ bona ſunt nihilominus ac mala, iubet ac prohibet. Omnium enim legum finis hic eſt.

9. Αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη. Si igitur quæcunq. ſunt legitima, etiam ſunt iuſta, & in quibus lex, in iiſdem iuſtitia verſatur, omnem virtutem complectitur iuſtitia: & quia omnem continet, ipſaque tota virtus eſt, perfecta quoque eſt virtus. Hoc enim ſolo, ab vniverſali virtute differt iuſtitia, quod altera habitus ſit reſpectu ſui tantum, iuſtitia vero perfectus ſit habitus, non tamen ſimpliciter, ſed ad alium relatus. Quoties enim ali-

ὅπερ ἐστὶ τοῦ ἀνδρείου, καὶ μὴ μοιχεύειν, μηδὲ ὑβρίζειν, ὅπερ ἐστὶ τοῦ σώφρονος ἔργον, καὶ μὴ τύπτειν, μηδὲ κακηγορεῖν, ὃ πρᾳότητός ἐστιν. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀρετῶν καὶ κακιῶν, τὰ μὲν κελεύει, τὰ δὲ ἀπαγορεύει. καὶ ὁ μὲν ἀκριβὴς νόμος καὶ ὀρθὸς κατὰ τὸν ὀρθὸν καὶ ἀκριβῆ λόγον, ὁ δὲ αὐτοσχεδίως καὶ ἀβασανίστως τεθεὶς οὐ πάνυ ἀκριβῶς καὶ ὡς προσῆκεν, ἀλλὰ χεῖρον καὶ κελεύει καὶ ἀποτρέπει· κελεύει δ' οὖν ὅμως καὶ ἀποτρέπει τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὰ φαῦλα. παντὸς γὰρ νόμου τόδε σκοπός ἐστιν.

Εἰ τοίνυν ὅσα νόμιμα τοσαῦτα καὶ δίκαια, καὶ περὶ ἃ ὁ νόμος, περὶ ταῦτα καὶ τὴν δικαιοσύνην εἶναι συμβαίνει, πᾶσαν ἀρετὴν ἡ δικαιοσύνη περιέχει, καὶ ἔστι τις ἀρετὴ τελεία διὰ τὸ πάσας τὰς ἀρετὰς περιέχειν, καὶ αὐτὴν εἶναι τὴν ὅλην ἀρετήν· τούτῳ γὰρ μόνῳ τῆς καθόλου ἀρετῆς ἡ δικαιοσύνη διαφέρει, ὅτι ἡ μὲν ἕξις ἐστὶ καθ' ἑαυτὴν μόνον, ἡ δὲ δικαιοσύνη τελεία ἐστὶν ἕξις, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον ἀναφερομένη. τὸ γὰρ χρῆσθαι

πάσαις

πάσαις ἀρεταῖς πρὸς τὸ συμφέρον τῶν πέλας, τοῦτό ἐστιν ἡ δικαιοσύνη.

Καὶ διὰ τοῦτο κρατίστη δοκεῖ πασῶν ἀρετῶν, καὶ οὔθ' ἕσπερος, οὔθ' ἑῷος ἀστὴρ οὕτω λαμπρός ἐστι καὶ θαυμαστός, ὥσπερ ἡ δικαιοσύνη. καὶ παροιμιαζόμενοί φαμεν,

Ἐν δὲ δικαιοσύνη συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι.

καὶ τελεία μάλιστα ἀρετή, ὅτι τῆς τελείας ἀρετῆς χρῆσίς ἐστιν. ὁ γὰρ ἔχων αὐτήν, καὶ πρὸς ἕτερον δύναται τῇ ἀρετῇ χρῆσθαι, ἀλλὰ οὐ μόνον καθ' αὑτόν. πολλοὶ γὰρ ἑαυτοὺς μὲν ταῖς ἀρεταῖς ὠφελοῦσιν, ἄλλοις δὲ δι' αὐτῶν οὐ δύνανται βοηθεῖν· καὶ διὰ τοῦτο καλῶς ὁ τοῦ Βίαντος ἔχει λόγος, ἀρχὰ δείξει ἄνδρα· οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐστὶν ἡ ἀρχή, ἢ ἡ πρὸς ἄλλους τῶν ἀρετῶν κοινωνία. καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀλλότριον ἀγαθὸν εἶναι δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη μόνη τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ὅτι οὐχ ἑαυτῷ τὸ συμφέρον, ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις ζητεῖ, ἢ τῷ κοινῷ, ἢ τῷ ἄρχοντι. ὁ μὲν οὖν ἑαυτόν τε βλάπτων τῇ μοχθηρίᾳ, καὶ τοὺς φίλους, κάκιστος· ὁ δὲ

quis omnes ad alterius commodum refert virtutes, hoc est quod iustitia appellatur.

Ideoque omnium videtur esse præstantissima virtutum: imo neque Hesperus neque Lucifer ita clarus est atque admirabilis, vt est iustitia. Vnde vulgo etiam dicimus: 10. Καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις κρατίστη.

Iustitia in sese virtutem amplectitur omnem.

eoque ipso maxime perfecta virtus est, quia perfectæ virtutis vsus est. siquidem qui ea præditus est, etiam in alium virtute vti potest, non tantum ipse secum. Multi enim sibi virtutibus prosunt suis, ad aliorum vero eas subsidium conferre non possunt: ideoque præclarum illud Biantis dictum est: Magistratus virum patefaciet: nihil enim aliud est magistratus, quam virtutum cum aliis communicatio. Atque ob eam ipsam caussam sola ex virtutibus alienum esse bonum videtur iustitia: quia non quod sibi, sed quod aliis conducit, vt puta publico, vel principi, spectare solet. Vt ergo qui sibi amicisque suis improbitate nocet, peruersissimus est; sic

qui virtutes non ad suum tantum, sed & aliorum refert commodum, est optimus. Hoc enim difficile est opus.

11. Αὕτη μὲν δικαιοσύνη. Ipsa igitur iustitia non pars virtutis, sed tota est virtus: neque iniustitia similiter pars est improbitatis, sed tota improbitas.

12. Τί δὲ διαφέρει. Quomodo ergo à iustitia hæc vniversalis differat virtus, iam dictum est.

ταῖς ἀρεταῖς οὐ πρὸς τὸ οἰκεῖον κεχρημένος συμφέρειν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἄλλους, ἄριστος ἐστι· τοῦτο γὰρ ἔργον χαλεπόν.

Αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη οὐ μέρος ἀρετῆς, ἀλλ᾽ ὅλη ἐστὶν ἡ ἀρετή. καὶ ἀδικία ὁμοίως οὐ μέρος ἐστὶ κακίας, ἀλλ᾽ ὅλη κακία.

Τίνι δὲ διαφέρει ἡ καθόλου ἀρετὴ τῆς δικαιοσύνης ταύτης, εἴρηται.

Cap. II.

De particulari iustitia.

Cap. II. 1. Ζητοῦμεν δέ. Est & alia iustitia, quæ particularis est virtus: sicut & iniustitia, quæ particulare vitium.

2 Σημεῖον δ᾽ ὅτι ἐστί. Porro & iustitiam particularem esse & iniustitiam, argumento fuerit vel illud: quod qui agit aliquid eorum quæ ad cætera pertinent vitia, iniustus quidem possit dici, nullo tamen modo pluris cupidus. vt, exempli gratia, qui clypeum per ignaviam abiicit, aut qui maledicit alteri, vel asperitate quadam impulsus, vel quod iræ nequeat moderari suæ. Aut qui opem alij pe-

ΚΕΦ. β´.

Περὶ τῆς μερικῆς δικαιοσύνης.

Ἔστι δὲ ἄλλη τις δικαιοσύνη, ἥ τίς ἐστι μερικὴ ἀρετή· ὥσπερ καὶ ἀδικία, ἥ τίς ἐστι μερικὴ κακία.

Σημεῖον δὲ τοῦ καὶ μερικὴν εἶναι δικαιοσύνην καὶ ἀδικίαν, ἐκεῖνο ἂν εἴη· ὁ γὰρ ἐνεργῶν κατὰ τὰς ἄλλας μοχθηρίας, ἄδικος μὲν λέγοιτο ἄν, πλεονέκτης δὲ οὐδαμῶς· οἷός ἐστιν ὁ ῥίψας τὴν ἀσπίδα διὰ δειλίαν, ἢ ὁ λοιδορησάμενος τὸν πέλας διὰ χαλεπότητα, καὶ τὸ μὴ δύνασθαι θυμοῦ κρατεῖν καὶ ὀργῆς

γῆς, ἢ ὁ μὴ βοηθήσας χρήμασι δι᾽ ἀνελευθερότητα. οὗτοι γὰρ πάντες ἄδικοι μέν εἰσι· πλεονέκται δὲ οὐδαμῶς. ὥστε ὁ πλεονέκτης περὶ ἄλλην τινά ἐστι πονηρίαν, ὅτι μήτε περὶ μίαν τούτων ἐστὶν, οὔτε περὶ πάσας· ψέγεται δὲ ὡς ἄδικος. ἔστιν ἄρα ἄλλη τις ἀδικία μερική, ὡς μέρος οὖσα τῆς ὅλης ἀδικίας· καὶ ἄδικόν τι μερικὸν, μέρος τοῦ ὅλου ἀδίκου τοῦ παρὰ τὸν νόμον. ἔτι, εἰ ὁ μὲν κέρδους ἕνεκα μοιχεύει καὶ προσλαμβάνει, ὁ δὲ ἡδονῆς ἕνεκα, καὶ διὰ τοῦτο ζημιοῦται καὶ ἀναλίσκει τὰ ὄντα· ὁ μὲν ἀκόλαστος ἂν λέγοιτο καὶ οὐ πλεονέκτης, ὁ δὲ πλεονέκτης καὶ ἄδικος, ἀκόλαστος δὲ οὐδαμῶς. ὥστε ἀδικία τίς ἐστι μὴ περιέχουσα τὴν ἀκολασίαν· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἡ αὐτὴ τῇ καθόλου ἀδικίᾳ, ἀλλὰ μερική. ἔτι, πᾶσαι μὲν πονηραὶ πράξεις ἐπί τινα κακίαν ἀναφέρεται· οἷον, τὸ μὲν μοιχεύειν εἰς ἀκολασίαν ἀνάγεται. τὸ δὲ φυγεῖν καὶ ῥίψαι τὴν ἀσπίδα,

cunia non fert, quia est illiberalis. Hi enim omnes sunt iniusti, nec tamen plus quã oportet sibi vindicant Quare qui plus quã oportet sibi vindicat, alia improbitate censetur: quia neque in vno aliquo eorum peccat, neque in omnibus. Et tamen vt iniustus solet reprehendi. Vnde apparet aliam quandã esse iniustitiam particularem, tanquam iniustitiæ totius partem, sicut aliud iniustum particulare est, tanquã totius iniusti pars quædam, quo quicquid fit contra leges continetur. Præterea si è duobus vnus quidem lucri causa cum aliena vxore rem haberet, & mercedis insuper aliquid acciperet: alter voluptatis causa, cum sumptu id faceret ac detrimento, hic quidem intemperans potius, quam pluris cupidus, ille autem pluris cupidus ac iniustus, intemperans vero neutiquam diceretur. Quare est quædam iniustitia, quæ non continet intemperantiam: ideoque nec eadem cum vniversali iniustitia est, sed particularis. Præterea, alia omnis iniusta actio ad vitium aliquod refertur. vt, si quis adulterium fecit, ad intemperantiam: si in bello fugit, & clypeum abiecit,

 ad

ad timiditatem: si verberauit, aut conuitiatus est ad iram. At vero si lucrum aliquis iniustum fecit, & quæ alterius sunt, minimeque ad se pertinent, hoc modo sibi vindicauit, ad ad nullum iam hoc vitium præterquam ad iniustitiam refertur.

3. Ὥστε φανερὸν ὅτι ἐστί τις ἀδικία.

Vnde apparet, præter vniuersalem illam iniustitiam, aliam esse particularem quandam, vno eodemque appellatam nomine; quia vtriusque in eodem genere est definitio: vtraque enim in eo, vt ad alium aliquem boni vsum transferant consistit. Ab vniuersali rursus differt particularis, quod hæc quidem in pecuniis, aut salute, aut lucri cupiditate, aut si quo vno hæc omnia possint comprehendi nomine, spectatur: vniuersalis vero in omnibus in quibus versatur vir bonus.

4. Ὅτι μὲν οὖν εἰσὶ δικαιοσύνη.

Multis igitur modis iustitiæ vsurpari nomen, tum præter vniuersalem illam virtutem esse particularem quandam iustitiam, patet ex iis quæ diximus. Quæ autem sit particularis hæc, porro dicendum est. Duobus modis iniustum dici ostendimus, tum quod cum æqualitate

ἐπὶ δειλίαν, τὸ δὲ λοιδορῆσαι ἐπὶ ὀργὴν καὶ πατάξαι, ἐπὶ ὀργήν, τὸ δὲ κερδᾶναι τὰ ἑτέρων, καὶ οὐδαμόθεν ἑαυτῷ προσήκοντα, εἰς οὐδὲν ἕτερον ἀναφέρεται, ἢ ἐπὶ τὴν ἀδικίαν.

Ὥστε φανερὸν, ὅτι ἐστί τις ἀδικία ἄλλη μερικὴ συνώνυμος τῇ καθόλου· καὶ γὰρ ὁ ὁρισμὸς ἑκατέρας ἐν τῷ αὐτῷ ἐστὶ γένει· ἄμφω γὰρ ἐν τῷ πρὸς ἕτερον χρῆσθαι τῷ ἀγαθῷ τὸ εἶναι ἔχουσι· διαφέρει δὲ ἡ μερικὴ τῆς καθόλου, ὅτι ἡ μὲν μερικὴ περὶ χρήματα ἢ σωτηρίαν, ἢ περὶ ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τοῦ κέρδους, ἢ εἴ τι ἐστὶν ὄνομα κοινὸν τούτων ἁπάντων· ἡ δὲ καθόλου, περὶ ἅπαντά ἐστι, περὶ ὅσα ὁ σπουδαῖος καταγίνεται.

Ὅτι μὲν οὖν πολλαχῶς ἡ δικαιοσύνη λέγεται, καὶ ὅτι ἐστί τις ἄλλη μερικὴ δικαιοσύνη παρὰ τὴν καθόλου ἀρετὴν, δῆλον ἀπὸ τῶν εἰρημένων· τίς δέ ἐστιν αὕτη ἡ μερικὴ δικαιοσύνη, τοῦτο ἤδη ῥητέον. διειστάμεθα μὲν οὖν, ὅτι τὸ ἄνισον καὶ τὸ παράνομόν ἐστι τὸ ἄδικον. δίκαιον

δέ ἐστι

δέ ἐστι τὸ νόμιμον, καὶ τὸ ἴσον. ἡ μὲν οὖν καθόλου δικαιοσύνη ἐστὶ περὶ τὸ νόμιμον, καὶ ἡ καθόλου ἀδικία περὶ τὸ παράνομον καὶ τὸ ἄνισον.

Ἐπεὶ δὲ τὸ πλέον οὐ ταυτόν ἐστι τῷ ἀνίσῳ, ἀλλ' ἔστι τὸ μὲν ἄνισον ὥσπερ ὅλον, τὸ δὲ πλέον ὡς μέρος· τὸ γὰρ πλέον καὶ ἄνισον, οὐ πᾶν δὲ τὸ ἄνισον πλέον· ἔστι τις ἀδικία καὶ περὶ τὸ ἄνισον δηλη· αἳ οὐκ ἂν εἶεν αἱ αὐταὶ ἀδικίαι· ἀλλ' ἡ μὲν περὶ τὸ πλέον μερικὴ ἔσται ἀδικία· ἡ δὲ περὶ τὸ ἄνισον ἀδικία, καθόλου. ἡ ἄρα μερικὴ ἀδικία, ἥ τις ἔχει πρὸς τὴν τελείαν ἀδικίαν ὡς μέρος πρὸς ὅλον,, περὶ τὸ πλέον ἐστί· καὶ αὐτή ἐστιν ἡ λεγομένη πλεονεξία. ἀπὸ τούτων δὲ γινώσκεται καὶ ἡ μερικὴ δικαιοσύνη τί ἐστιν, ὡς ἐν τύπῳ· λεκτέον δὲ ἔτι περὶ αὐτῶν ἀκριβέστερον.

pugnat, tum quod fit contra legem: ſicut iuſtum, & quod æquale eſt, & quod fit è lege. Iam vero in eo quod fit è lege, vniverſalis cernitur iuſtitia: in eo quod fit contra legem & inæquale eſt, vniverſalis cernitur iniuſtitia.

Cum autem non idem ſit plus & inæquale, ſed inæquale vt totum, plus autem vt pars ſe habeat (quicquid enim plus eſt, etiam inæquale eſt, non quicquid tamen inæquale eſt, etiam plus eſt) alia quoque, quæ inæqualitatem reſpicit, eſt iniuſtitia. Quæ quidem duæ eædem eſſe non poſſunt. Quin quæ plus reſpicit, particularis, quæ inæquale, vniverſalis iniuſtitia eſt. Quare iniuſtitia particularis, quæ ad integram iniuſtitiam ſicut pars ſe habet ad totum, plus reſpicit. Et hæc eſt quæ iniuſta pluris cupiditas dicitur. Atque ex his quidem quid ſit particularis iuſtitia prima quaſi delineatione agnoſcitur: accuratius tamen de ijs erit dicendum.

5. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ πλέον.

CAP. III.

De speciebus iustitiæ particularis.

6. Ἡ μὲν οὖν κατὰ τὴν ὅλην ἀρετήν.

VNiversalis ergo, vt dictum est, iustitia, perfecta virtus, totiusque virtutis vsus est: sicut & iniustitia, integra est improbitas. Ex præscripto enim legis agit. Lex autem non tantum omnium virtutum actiones, vt supra ostendimus, iniungit, sed & cives viros bonos esse docet, totiusque virtutis sibi comparare habitum. Ideoq. aliud est civem bonum, aliud virum bonum esse. Qui enim habitu virtutis est præditus, vir bonus est, qui vero virtutis actiones agit, quibus prodesse publice civibus potest, quiq. vt semel dicam, quemadmodum bono dignum est viro, cum civibus se gerit, civis bonus est.

7. Περὶ δὲ τῆς καθ' ἕκαστον παιδείας.

Vnde quærere possit aliquis, quomodo ad civilē pertinere scientiam ea disciplina possit, qua vir bonus efficitur: de quo postea dicemus. Talis ergo & iustitia vniversalis & iniu-

ΚΕΦ. γ'.

Περὶ τῶν εἰδῶν τῆς μερικῆς δικαιοσύνης.

Ἡ μὲν οὖν καθόλου δικαιοσύνη, καθὼς εἴρηται, τελεία ἐστὶν ἀρετὴ, καὶ χρῆσις τῆς ὅλης ἀρετῆς. ὥσπερ καὶ ἡ ἀδικία παντελὴς κακία ἐστί· καὶ γὰρ νόμιμός ἐστιν. ὁ δὲ νόμος οὐ μόνον τὰς πράξεις ἁπάσης ἀρετῆς κελεύει ποιεῖν, ὡς ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐδείχθη, ἀλλὰ καὶ παιδεύει σπουδαίους τοὺς πολίτας γενέσθαι, καὶ εἰς ἕξιν τῆς ὅλης ἐλθεῖν ἀρετῆς. οὐ γὰρ ταυτὸν πράξεις ποιεῖν ἀρετῆς, καὶ ἀρετῆς ἕξιν ἔχειν· καὶ διὰ τοῦτο ἄλλο ἐστὶ τὸ πολίτην εἶναί τινα ἀγαθὸν, καὶ ἕτερον τὸ ἄνδρα εἶναι ἀγαθόν. ἀνὴρ μὲν γὰρ ἀγαθός ἐστιν ὁ ἕξιν ἀρετῆς ἔχων· πολίτης δὲ ἀγαθὸς ὁ πράττων ἀρετῆς ἔργα, δι' ὧν τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας ὠφελήσει κοινῇ, καὶ ὅλως ὁ πρὸς τοὺς πολίτας ὢν ἀγαθός.

Ὅθεν ἀπορήσειεν ἄν τις, πῶς τῆς πολιτικῆς ἐστιν ἡ παιδεία, καθ' ἣν γίνεταί τις ἀνὴρ ἀγαθὸς, περὶ οὗ ὕστερον ἐροῦμεν. ἡ μὲν οὖν καθόλου δι-

καιο-

καιοσύνη καὶ ἀδικία τοιαύτη. τῆς δὲ κατὰ μέρος δικαιοσύνης καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν δικαίου, ἓν μέν ἐστιν εἶδος τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς, ὅταν διανέμειν δέῃ χρήματα, ἢ τιμὴν, ἢ ἄλλό τι τῶν, ὅσα μερίζονται πρὸς τοὺς ἐν ταῖς πολιτείαις. ἐν τούτοις γάρ ἐστι καὶ τὸ ἴσον καὶ τὸ ἄνισον, καὶ τὸ ἔλαττον καὶ τὸ μεῖζον. καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὡς δεῖ μερίζειν καὶ διανέμειν, δικαιοσύνης εἶδός ἐστιν. ἕτερον δὲ τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν. τούτου δὲ μέρη δύο, διὰ τὸ καὶ τὰ συναλλάγματα εἰς δύο μέρη διαιρεῖσθαι. τῶν γὰρ συναλλαγμάτων τὰ μέν εἰσιν ἑκούσια, τὰ δὲ ἀκούσια. ἑκούσια μὲν, πρᾶσις, ὠνὴ, δανεισμὸς, ἐγγύη, χρῆσις, ὅταν τις ἐπὶ μισθῷ τὴν ἰδίαν οἰκίαν, ἢ τὸ ζῶον, δώσῃ τινὶ χρήσασθαι, παρακαταθήκη, μίσθωσις ἢ δούλου ἢ τεχνίτου. ἑκούσια δὲ λέγεται ταῦτα, ὅτι λαβὼν μέν τις ἢ χρησάμενος καὶ ἑκουσίως ἀποδώσει· κατ' ἀρχὰς μέντοι ἑκουσίως ἔλαβε καὶ παρ' ἑκόντος καὶ βουλομένου τοῦ διδόντος· καὶ διὰ τοῦτο ἑκούσια λέγονται. ἀκούσια δὲ τὰ μὲν λαθραῖα λέγονται,

ſtitia eſt. Porro iuſtitiæ particularis, iuriſq. in quo verſatur illa, vna quidem in diſtributione cernitur ſpecies: quoties nimirum vel pecunias, vel honores, vel aliud denique aliquid quod dividi inter cives ſolet, diſtribuere volumus: in his enim æquale & inæquale, maius eſt & minus. Ideoque, diſtribuere, vt oportet aliquid, & dividere, iuſtitiæ ſpecies eſt. Altera, qua negotia, quæ inter ſe contrahunt homines, diriguntur. Huius rurſus partes duæ ſunt, ſicut & negotia in duas partes dividuntur. Alia enim ſponte fiunt, alia invito. Quæ ſponte, vt emptio, venditio, mutuum, fideiuſſio, locatio (vt cum aliquis domum ſuam, aut animal aliquod mercede locat) depoſitum, famuli denique alicuius aut operarij conductio. Et ſponte quidem fieri hæc dicuntur, tum quia qui accepit ea, vſuſque iis fuit, ſponte reddit iterum, initio enim à volente eo qui dedit, volens accepit. Atque hæc quidem cauſa eſt cur ita dicantur. Invita vero quæ ſunt, partim clandeſtina dicun-

anteire bonis, quæ simpliciter quidem & per se bona sunt, non modo autem non meliorem eum efficiunt, sed & sæpissime deteriorem. Quales sunt pecuniæ, ac potentia, bonaque corporis habitudo. Hæc enim homini improbo maioris sunt fomenta nequitiæ. Vt & alia quæ secundæ aut adversæ fortunæ tribuuntur· cuiusmodi sunt quæ plerique sibi optant homines, ac persequuntur. Quod non oportet. cum potius optandum sit, vt quæ simpliciter bona sunt, sibi quoque bona eveniant ac prosint, aut saltem non deteriores efficiant. Et cum eligendũ est, ea præferenda, non quæ simpliciter, sed quæ ipsi bona sunt, & quæ meliorem ipsum possunt efficere. Iam vero iniustus, sicut secundæ quidem fortunæ optat bona, in iisque maximam sibi partem semper vindicare nititur: ita minima in adversa sibi eligit mala. Minus enim malum, bonum esse iudicat. Præterea, quia is qui plus quam oportet sibi vindicat, & iniusta hæc pluris cupiditas, in bono spectatur, ideo tum

θῶν ζητεῖ τοὺς ἄλλυς ὑπερτικᾶν, ὅσα ἁπλῶς καὶ καθ' αὑτά εἰσιν ἀγαθὰ, αὐτὸν δὲ ὐ ποιεῖ ἑαυτῦ βελτίονα, ἀλλὰ καὶ χείρω πολλάκις. οἷον χρήματα, καὶ δυναστείαν, καὶ σώματος εὐεξίαν· ταῦτα γὰρ ὕλη κακίας τῷ φαύλῳ γίνεται χείρονος· καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα περὶ εὐτυχίαν ἢ ἀτυχίαν ἐστὶν, ἅπερ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἑαυτοῖς εὔχονται καὶ διώκυσι. δεῖ δὲ οὐχ οὕτω ποιεῖν, ἀλλ' εὔχεσθαι μὲν ταῦτα τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ, καὶ αὐτῦς ἀγαθῦναι καὶ ὠφελῆσαι, καὶ μὴ χείρους ποιῆσαι. αἱρέσεως δὲ προσκειμένης, προκρίνειν ὐ τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ, ἀλλὰ τὰ αὐτοῖς ἀγαθὰ, καὶ ὅσα αὐτοὺς δυνήσεται βελτίυς ποιεῖν. Ὁ δὲ ἄδικος εὔχεται μὲν αὑτῷ τὰ περὶ εὐτυχίαν ἀγαθὰ, καὶ ἐν τούτοις ἀεὶ ζητεῖ τὸ πλέον ἔχειν· αἱρεῖται δὲ καὶ τὰ ἐλάττονα τῶν περὶ δυστυχίαν κακῶν· νομίζει γὰρ τὸ ἔλαττον κακὸν ἀγαθὸν εἶναι. καὶ διότι ὁ πλεονέκτης ἀεὶ καὶ ἡ πλεονεξία περὶ τὸ ἀγαθόν ἐστι, διὰ τοῦτο δοκεῖ

πλεο-

πλεονέκτης εἶναι. ἔστι δὲ ὁ ἄδικος ἄνισος· τοῦτο γὰρ περιεκτικὸν ὄνομα καὶ κοινόν ἐστι πᾶσι τοῖς εἴδεσι τῆς ἀδικίας, ἡ ἀνισότης. καὶ γὰρ καὶ ὁ παράνομος, ἄνισός τίς ἐστι, καὶ ὁ πλεονέκτης.

Ἐπεὶ δὲ ὁ παράνομος ἄδικός τίς ἐστι, καὶ ὁ νόμιμος δίκαιος, φανερὸν ὅτι πάντα τὰ νόμιμα δίκαιά πως ἐστί· τὰ γὰρ ὡρισμένα ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς, νόμιμά τέ ἐστι, καὶ δίκαια λέγονται· ἕκαστον γὰρ τῶν νομίμων καὶ δίκαιον εἶναί φαμεν. ὥστε περὶ ὅσα εἰσὶν οἱ νόμοι, περὶ ταῦτα καὶ τὴν δικαιοσύνην εἶναι συμβαίνει.

Ἀλλ' οἱ νόμοι περὶ ἁπάντων ἀγορεύουσι, στοχαζόμενοι τοῦ συμφέροντος ταῖς πολιτείαις ἁπάσαις, εἴτε δημοκρατίαν, εἴτε ἀριστοκρατίαν, εἴτε ἄλλην τινὰ τάττουσι πολιτείαν, προστάττοντες δὲ πάντα τὰ κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν ἔργα, οἷον σώφρονα, καὶ δίκαια, καὶ ἀνδρεῖα.

Προστάττουσι γὰρ μὴ λείπειν τὴν τάξιν, μηδὲ φεύγειν,

tum quoque pluris cupidus videtur esse. Sed & æqualitatem negligit iniustus: vnde etiam generale ac commune omnibus iniustitiæ speciebus nomen est inæqualitas. Nam & qui in leges peccat, & qui plus sibi quam oportet vindicat, æqualitatem negligit.

Quando autem is qui in leges peccat, iniustus est, qui vero eis obtemperat, iustus: perspicuum est, omnia quæ ex legum præscripto fiunt, iusta quodammodo esse. Nam & ea, quæ ab illa quæ leges solet ferre definita sunt scientia, legitima sunt ac iusta appellantur: eorum enim quæ legitima sunt vnumquodque, iustū quoq; esse dicimus. vt in quibuscunque leges, in iisdem quoque iustitia versetur. 6. Ἐπεὶ δὲ ὁ παράνομος ἄδικος ἦν.

At vero de omnibus loquuntur leges. spectantq; partim id quod omnibus conducit rebuspublicis, sive popularem, sive optimatum, sive quamcunque denique aliam instituant formam: partim etiam quaslibet quæ cum qualibet virtute fiunt actiones imperant: vt exempli gratia, tēperantes, iustas, ac fortes. 7. Οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι. 8. Προστάττει δὲ ὁ νόμος.

Imperant enim, exempli gratia, ne quis ordinem

relinquat aut fugiat, quod fortis viri est: ne quis adulterium committat, aut alienæ illudat pudicitiæ, quod temperantis opus est. ne quis percutiat aliquem aut male excipiat, quod est mansuetudinis. Similiterque quæ ad reliquas aut virtutes spectant aut vitia, vel iubent vel vetant. Et ea quidem quæ recte accurateque lex posita est, sicut recta atque accurata postulat ratio, quæ vero temere inconsiderateque, minus accurate, nec vt oportet, sed deterius & iubet & prohibet. Quæ bona sunt nihilominus ac mala, iubet ac prohibet. Omnium enim legum finis hic est.

9. Αὐτη μὲν ἡ δικαιοσύνη. Si igitur quæcunq. sunt legitima, etiam sunt iusta, & in quibus lex, in iisdem iustitia versatur, omnem virtutem complectitur iustitia: & quia omnem continet, ipsaque tota virtus est. perfecta quoque est virtus. Hoc enim solo, ab vniversali virtute differt iustitia, quod altera habitus sit respectu sui tantum, iustitia vero perfectus sit habitus, non tamen simpliciter, sed ad alium relatus. Quoties enim ali-

ὅπερ ἐστι τοῦ ἀνδρείου, καὶ μὴ μοιχεύειν, μηδὲ ὑβρίζειν, ὅπερ ἐστι τοῦ σώφρονος ἔργον, καὶ μὴ τύπτειν, μηδὲ κακηγορεῖν, ὃ πρᾳότητός ἐστιν. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, καὶ κακιῶν, τὰ μὲν κελεύει, τὰ δὲ ἀπαγορεύει. καὶ ὁ μὲν ἀκριβὴς νόμος καὶ ὀρθὸς κατὰ τὸν ὀρθὸν καὶ ἀκριβῆ λόγον, ὁ δὲ αὐτοσχεδίως καὶ ἀβασανίστως τεθεὶς οὐ πάνυ ἀκριβῶς καὶ ὡς προσῆκεν, ἀλλὰ χεῖρον καὶ κελεύει καὶ ἀποτρέπει· κελεύει δ' οὖν ὅμως καὶ ἀποτρέπει τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὰ φαῦλα. παντὸς γὰρ νόμου τόδε σκοπός ἐστιν.

Εἰ τοίνυν ὅσα νόμιμα τοσαῦτα καὶ δίκαια, καὶ περὶ ἃ ὁ νόμος, περὶ ταῦτα καὶ τὴν δικαιοσύνην εἶναι συμβαίνει, πᾶσαν ἀρετὴν ἡ δικαιοσύνη περιέχει, καὶ ἔστι τις ἀρετὴ τελεία διὰ τὸ πάσας τὰς ἀρετὰς περιέχειν, καὶ αὐτὴν εἶναι τὴν ὅλην ἀρετήν· τούτῳ γὰρ μόνῳ τῆς καθόλου ἀρετῆς ἡ δικαιοσύνη διαφέρει, ὅτι ἡ μὲν ἕξις ἐστὶ καθ' ἑαυτὴν μόνον, ἡ δὲ δικαιοσύνη τελεία ἐστὶν ἕξις, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον ἀναφερομένη. τὸ γὰρ χρῆσθαι

πάσας

πάσαις ἀρεταῖς πρὸς τὸ συμφέρον τῶν πέλας, τοῦτό ἐστιν ἡ δικαιοσύνη.

Καὶ διὰ τοῦτο κρατίστη δοκεῖ πασῶν ἀρετῶν, καὶ οὔθ' ἕσπερος, οὔθ' ἑῷος ἀστὴρ οὕτω λαμπρός ἐστι καὶ θαυμαστός, ὥσπερ ἡ δικαιοσύνη. καὶ παροιμιαζόμενοί φαμεν,

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι.

καὶ τελεία μάλιστα ἀρετή, ὅτι τῆς τελείας ἀρετῆς χρῆσίς ἐστιν. ὁ γὰρ ἔχων αὐτήν, καὶ πρὸς ἕτερον δύναται τῇ ἀρετῇ χρῆσθαι, ἀλλὰ οὐ μόνον καθ' αὑτόν. πολλοὶ γὰρ ἑαυτοὺς μὲν ταῖς ἀρεταῖς ὠφελοῦσιν, ἄλλοις δὲ δι' αὐτῶν οὐ δύνανται βοηθεῖν· καὶ διὰ τοῦτο καλῶς ὁ τοῦ Βίαντος ἔχει λόγος, ἀρχὰ δείξει ἄνδρα· οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐστὶν ἡ ἀρχή, ἢ ἡ πρὸς ἄλλους τῶν ἀρετῶν κοινωνία. καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀλλότριον ἀγαθὸν εἶναι δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη μόνη τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ὅτι οὐχ ἑαυτῷ τὸ συμφέρον, ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις ζητεῖ, ἢ τῷ κοινῷ, ἢ τῷ ἄρχοντι. ὁ μὲν οὖν ἑαυτόν τε βλάπτων τῇ μοχθηρίᾳ, καὶ τοὺς φίλους, κάκιστος· ὁ δὲ

quis omnes ad alterius commodum refert virtutes, hoc est quod iustitia appellatur.

Ideoque omnium videtur esse præstantissima virtutum: imo neque Hesperus neque Lucifer ita clarus est atque admirabilis, vt est iustitia. Vnde vulgo etiam dicimus: 10. Καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις κρατίστη.

Iustitia in sese virtutem amplectitur omnem.

eoque ipso maxime perfecta virtus est, quia perfectæ virtutis vsus est, siquidem qui ea præditus est, etiam in alium virtute vti potest, non tantum ipse secum. Multi enim sibi virtutibus prosunt suis, ad aliorum vero eas subsidium conferre non possunt: ideoque præclarum illud Biantis dictum est: Magistratus virum patefaciet: nihil enim aliud est magistratus, quam virtutum cum aliis communicatio. Atque ob eam ipsam causam sola ex virtutibus alienum esse bonum videtur iustitia: quia non quod sibi, sed quod aliis conducit, vt puta publico, vel principi, spectare solet. Vt ergo qui sibi amicisque suis improbitate nocet, perversissimus est; sic

qui virtutes non ad suum tantum, sed & aliorum refert commodum, est optimus. Hoc enim difficile est opus.

11. Αὕτη μὲν ἡ δικαιοσύνη. Ipsa igitur iustitia non pars virtutis, sed tota est virtus: neque iniustitia similiter pars est improbitatis, sed tota improbitas.

12. Τί δὲ διαφέρει. Quomodo ergo à iustitia hæc vniuersalis differat virtus, iam dictum est.

ταῖς ἀρεταῖς οὐ πρὸς τὸ οἰκεῖον κεχρημένος συμφέρειν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἄλλους, ἄριστός ἐστι· τοῦτο γὰρ ἔργον χαλεπόν.

Αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη οὐ μέρος ἀρετῆς, ἀλλ' ὅλη ἐστὶν ἡ ἀρετή. καὶ ἀδικία ὁμοίως οὐ μέρος ἐστὶ κακίας, ἀλλ' ὅλη κακία.

Τίνι δὲ διαφέρει ἡ καθόλου ἀρετὴ τῆς δικαιοσύνης ταύτης, εἴρηται.

CAP. II.

De particulari iustitia.

CAP. II. 1. Ζητοῦμεν δὲ. EST & alia iustitia, quæ particularis est virtus: sicut & iniustitia, quæ particulare vitium.

2 Σημεῖον δ' ὅτι ἐστί. Porro & iustitiam particularem esse & iniustitiam, argumento fuerit vel illud: quod qui agit aliquid eorum quæ ad cætera pertinent vitia, iniustus quidem possit dici, nullo tamen modo pluris cupidus. vt, exempli gratia, qui clypeum per ignauiam abiicit, aut qui maledicit alteri, vel asperitate quadam impulsus, vel quod iræ nequeat moderari suæ. Aut qui opem alij pe-

ΚΕΦ. β'.

Περὶ τῆς μερικῆς δικαιοσύνης.

ΕΣτι δὲ ἄλλη τις δικαιοσύνη, ἥ τίς ἐστι μερικὴ ἀρετή· ὥσπερ καὶ ἀδικία, ἥ τίς ἐστι μερικὴ κακία.

Σημεῖον δὲ τοῦ καὶ μερικὴν εἶναι δικαιοσύνην καὶ ἀδικίαν, ἐκεῖνο ἂν εἴη· ὁ γὰρ ἐνεργῶν κατὰ τὰς ἄλλας μοχθηρίας, ἄδικος μὲν λέγοιτο ἄν, πλεονέκτης δὲ οὐδαμῶς· οἷός ἐστιν ὁ ῥίψας τὴν ἀσπίδα διὰ δειλίαν, ἢ ὁ λοιδορησάμενος τὸν πέλας διὰ χαλεπότητα, καὶ τὸ μὴ δύνασθαι θυμοῦ κρατεῖν καὶ ὀρ-

γῆς

γῆς, ἢ ὁ μὴ βοηθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθερίοτητα. οὗτοι γὰρ πάντες ἄδικοι μέν εἰσι· πλεονέκται δὲ οὐδαμῶς. ὥστε ὁ πλεονέκτης περὶ ἄλλην τινά ἐστι πονηρίαν, ὅτι μήτε περὶ μίαν τούτων ἐστὶν, οὔτε περὶ πάσας· ψέγεται δὲ ὡς ἄδικος. ἔστιν ἄρα δή τις ἀδικία μερική, ὡς μέρος οὖσα τῆς ὅλης ἀδικίας· καὶ ἄδικόν τι μερικὸν, μέρος τοῦ ὅλου ἀδίκου τοῦ παρὰ τὸν νόμον. ἔτι, εἰ ὁ μὲν κέρδους ἕνεκα μοιχεύει καὶ προσλαμβάνει, ὁ δὲ ἡδονῆς ἕνεκα, καὶ διὰ τοῦτο ζημιοῦται καὶ ἀναλίσκει τὰ ὄντα· ὁ μὲν ἀκόλαστος ἂν λέγοιτο καὶ οὐ πλεονέκτης, ὁ δὲ πλεονέκτης καὶ ἄδικος, ἀκόλαστος δὲ οὐδαμῶς. ὥστε ἀδικία τίς ἐστι μὴ περιέχουσα τὴν ἀκολασίαν· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἡ αὐτὴ τῇ καθόλου ἀδικίᾳ, ἀλλὰ μερική· ἔτι, πᾶσα μὲν πονηρὰ πρᾶξις ἐπί τινα κακίαν ἀναφέρεται· οἷον, τὸ μὲν μοιχεύειν εἰς ἀκολασίαν ἀνάγεται. τὸ δὲ φυγεῖν καὶ ῥίψαι τὴν ἀσπίδα,

cunia non fert, quia est illiberalis. Hi enim omnes sunt iniusti, nec tamen plus quã oportet sibi vindicant. Quare qui plus quã oportet sibi vindicat, alia improbitate censetur: quia neque in vno aliquo eorum peccat, neque in omnibus. Et tamen vt iniustus solet reprehendi. Vnde apparet aliam quandã esse iniustitiam particularem, tanquam iniustitiæ totius partem, sicut aliud iniustum particulare est, tanquã totius iniusti pars quædam, quo quicquid fit contra leges continetur. Præterea si è duobus vnus quidem lucri causa cum aliena vxore rem haberet, & mercedis insuper aliquid acciperet: alter voluptatis causa, cum sumptu id faceret ac detrimento, hic quidem intemperans potius, quam pluris cupidus, ille autem pluris cupidus ac iniustus, intemperans vero neutiquam diceretur. Quare est quædam iniustitia, quæ non continet intemperantiam: ideoque nec eadem cum vniversali iniustitia est, sed particularis. Præterea, alia omnis iniusta actio ad vitium aliquod refertur. vt, si quis adulterium fecit, ad intemperantiam: si in bello fugit, & clypeum abiecit,

ad timiditatem: si verberavit, aut conuitiatus est ad iram. At vero si lucrum aliquis iniustum fecit, & quæ alterius sunt, minimeque ad se pertinent, hoc modo sibi vindicavit, ad ad nullum iam hoc vitium præterquam ad iniustitiam refertur.

3. Ὥστε φανερὸν ὅτι ἐστί τις ἀδικία.

Vnde apparet, præter vniversalem illam iniustitiam, aliam esse particularem quandam, vno eodemque appellatam nomine; quia vtriusque in eodem genere est definitio: vtraque enim in eo, vt ad alium aliquem boni vsum transferant consistit. Ab vniversali rursus differt particularis, quod hæc quidem in pecuniis, aut salute, aut lucri cupiditate, aut si quo vno hæc omnia possint comprehendi nomine, spectatur: vniversalis vero in omnibus in quibus versatur vir bonus.

4. Ὅτι μὲν οὖν εἰσὶ δικαιοσύνη.

Multis igitur modis iustitiæ vsurpari nomen, tum præter vniversalem illam virtutem esse particularem quandam iustitiam, patet ex iis quæ diximus. Quæ autem sit particularis hæc, porro dicendum est. Duobus modis iniustum dici ostendimus.

ἐπὶ δειλίαν, τὸ δὲ λοιδορῆσαι καὶ πατάξαι, ἐπὶ ὀργὴν, τὸ δὲ κερδᾶναι τὰ ἑτέρων, καὶ οὐδαμόθεν ἑαυτῷ προσήκοντα, εἰς οὐδὲν ἕτερον ἀναφέρεται, ἢ ἐπὶ τὴν ἀδικίαν.

Ὥστε φανερὸν, ὅτι ἔστι τις ἀδικία ἄλλη μερικὴ συνώνυμος τῇ καθόλου· καὶ γὰρ ὁ ὁρισμὸς ἑκατέρας ἐν τῷ αὐτῷ ἐστὶ γένει· ἄμφω γὰρ ἐν τῷ πρὸς ἕτερον χρῆσθαι τῷ ἀγαθῷ τὸ εἶναι ἔχουσι· διαφέρει δὲ ἡ μερικὴ τῆς καθόλου, ὅτι ἡ μὲν μερικὴ περὶ χρήματα ἢ σωτηρίαν, ἢ περὶ ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τοῦ κέρδους, ἢ εἴ τι ἐστὶν ὄνομα κοινὸν τούτων ἁπάντων· ἡ δὲ καθόλου, περὶ ἅπαντά ἐστι, περὶ ὅσα ὁ σπουδαῖος καταγίνεται.

Ὅτι μὲν οὖν πολλαχῶς ἡ δικαιοσύνη λέγεται, καὶ ὅτι ἐστί τις ἄλλη μερικὴ δικαιοσύνη παρὰ τὴν καθόλου ἀρετὴν, δῆλον ἀπὸ τῶν εἰρημένων· τίς δέ ἐστιν αὕτη ἡ μερικὴ δικαιοσύνη, τοῦτο ἤδη ῥητέον. διειλόμεθα μὲν οὖν, ὅτι τὸ ἄνισον καὶ τὸ παράνομόν ἐστι τὸ ἄδικον. δίκαιον

tum quod cum æqualitate

δέ ἐστι

δέ ἐστι τὸ νόμιμον, καὶ τὸ ἴσον. ἡ μὲν οὖν καθόλου δικαιοσύνη ἐστὶ περὶ τὸ νόμιμον, καὶ ἡ καθόλου ἀδικία περὶ τὸ παράνομον καὶ τὸ ἄνισον.

Ἐπεὶ δὲ τὸ πλέον οὐ ταυτόν ἐστι τῷ ἀνίσῳ, ἀλλ' ἔστι τὸ μὲν ἄνισον ὥσπερ ὅλον, τὸ δὲ πλέον ὡς μέρος· τὸ γὰρ πλέον καὶ ἄνισον, οὐ πᾶν δὲ τὸ ἄνισον πλέον· ἔστι τις ἀδικία καὶ περὶ τὸ ἄνισον δηλονότι· αἳ οὐκ ἂν εἶεν αἱ αὐταὶ ἀδικίαι· ἀλλ' ἡ μὲν περὶ τὸ πλέον μερικὴ ἔσται ἀδικία· ἡ δὲ περὶ τὸ ἄνισον ἀδικία, καθόλου. ἡ ἄρα μερικὴ ἀδικία, ἥ τις ἔχει πρὸς τὴν τελείαν ἀδικίαν ὡς μέρος πρὸς ὅλον, περὶ τὸ πλέον ἐστί· καὶ αὐτή ἐστιν ἡ λεγομένη πλεονεξία. ἀπὸ τούτων δὲ γινώσκεται καὶ ἡ μερικὴ δικαιοσύνη τί ἐστιν, ὡς ἐν τύπῳ· λεκτέον δὲ ἔτι περὶ αὐτῶν ἀκριβέστερον.

pugnat, tum quod fit contra legem: ſicut iuſtum, & quod æquale eſt, & quod fit è lege. Iam vero in eo quod fit è lege, vniverſalis cernitur iuſtitia: in eo quod fit contra legem & inæquale eſt, vniverſalis cernitur iniuſtitia.

Cum autem non idem ſit plus & inæquale, ſed inæquale vt totum, plus autem vt pars ſe habeat (quicquid enim plus eſt, etiam inæquale eſt, non quicquid tamen inæquale eſt, etiam plus eſt) alia quoque, quæ inæqualitatem reſpicit, eſt iniuſtitia. Quæ quidem duæ eædem eſſe non poſſunt. Quin quæ plus reſpicit, particularis, quæ inæquale, vniverſalis iniuſtitia eſt. Quare iniuſtitia particularis, quæ ad integram iniuſtitiam ſicut pars ſe habet ad totum, plus reſpicit. Et hæc eſt quæ iniuſta pluris cupiditas dicitur. Atque ex his quidem quid ſit particularis iuſtitia prima quaſi delineatione agnoſcitur: accuratius tamen de ijs erit dicendum.

5. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ πλέον.

καιοσύνη καὶ ἀδικία τοιαύτη. τῆς δὲ κατὰ μέρος δικαιοσύνης καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν δικαίου, ἓν μέν ἐστιν εἶδος τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς, ὅταν διανέμειν δεήσῃ χρήματα, ἢ τιμὴν, ἢ ἄλλό τι τῶν, ὅσα μερίζονται πρὸς τοὺς ἐν ταῖς πολιτείαις. ἐν τούτοις γάρ ἐστι καὶ τὸ ἴσον καὶ τὸ ἄνισον, καὶ τὸ ἔλαττον καὶ τὸ μεῖζον. καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὡς δεῖ μερίζειν καὶ διανέμειν, δικαιοσύνης εἶδός ἐστιν. ἕτερον δὲ τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν. τούτου δὲ μέρη δύο, διὰ τὸ καὶ τὰ συναλλάγματα εἰς δύο μέρη διαιρεῖσθαι. τῶν γὰρ συναλλαγμάτων τὰ μὲν εἰσιν ἑκούσια, τὰ δὲ ἀκούσια. ἑκούσια μὲν, πρᾶσις, ὠνὴ, δανεισμὸς, ἐγγύη, χρῆσις, ὅταν τις ἐπὶ μισθῷ τὴν ἰδίαν οἰκίαν, ἢ τὸ ζῶον, δώσῃ τινὶ χρήσασθαι, παρακαταθήκη, μίσθωσις ἢ δούλου ἢ τεχνίτου. ἑκούσια δὲ λέγεται ταῦτα, ὅτι λαβὼν μέν τις ἢ χρησάμενος καὶ ἑκουσίως ἀποδώσει· κατ' ἀρχὰς μέν τοι ἑκουσίως ἔλαβε καὶ παρ' ἑκόντος καὶ βουλομένου τοῦ διδόντος· καὶ διὰ τοῦτο ἑκούσια λέγονται. ἀκούσια δὲ τὰ μὲν λαθραῖα λέγονται,

stitia est. Porro iustitiæ particularis, iurisq. in quo versatur illa, vna quidem in distributione cernitur species: quoties nimirum vel pecunias, vel honores, vel aliud denique aliquid quod dividi inter cives solet, distribuere volumus: in his enim æquale & inæquale, maius est & minus. Ideoque, distribuere, vt oportet aliquid, & dividere, iustitiæ species est. Altera, qua negotia, quæ inter se contrahunt homines, diriguntur. Huius rursus partes duæ sunt, sicut & negotia in duas partes dividuntur. Alia enim sponte fiunt, alia invito. Quæ sponte, vt emptio, venditio, mutuum, fideiussio, locatio (vt cum aliquis domum suam, aut animal aliquod mercede locat) depositum, famuli denique alicuius aut operarij conductio. Et sponte quidem fieri hæc dicuntur, tum quia qui accepit ea, vsusque iis fuit, sponte reddit iterum, initio enim à volente eo qui dedit, volens accepit. Atque hæc quidem causa est cur ita dicantur. Invita vero quæ sunt, partim clandestina dicun-

dicuntur, partim violenta. Et clandestina quidem, vt furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servi alieni circumventio, per insidias allata nex, falsum testimonium. Violenta, vt verbera, vincula, mors, rapina, debilitatio, maledicentia, contumelia. Violenta autem hæc dicuntur, quia qui iniustitiam in his exercet, furtim aut per vim, seu pecunias seu voluptatem aliquam sibi vindicat: pro quo postea mulctam in iudicio, aut mortem, aut tormenta subit aut infamiam. Duæ ergo iustitiæ sunt species: tum quæ in distributione, tum quæ in negotiis cernitur. Sicut rursus quæ in negotiis, vel in ijs quæ sponte fiunt versatur, vel in invitis. De singulis autem accuratius dicemus.

τὰ δὲ βίαια· λαθραῖα μὲν, οἷον κλοπὴ, μοιχεία, φαρμακεία, προαγωγεία, τὸ δοῦλον ἀπατῆσαί τινος, δολοφονία, ψευδομαρτυρία· βίαια δὲ, οἷον πληγαὶ, δεσμὸς, θάνατος, ἁρπαγὴ, πήρωσις, κακηγορία, προπηλακισμός. συναλλάγματα δὲ τὰ τοιαῦτα βίαια λέγονται, ὅτι ὁ περὶ ταῦτα ἀδικῶν, λαμβάνει μὲν λάθρα καὶ βιαίως, ἢ χρήματα, ἢ ἡδονήν· ἀποδίδωσι δὲ ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἢ διὰ ζημίαν, ἢ θάνατον, ἢ τὸ αἰκισθῆναι, ἢ τὸ ἀτιμασθῆναι. εἰσὶ τοίνυν δικαιοσύνης εἴδη δύο· τό, τε περὶ τὴν διανομὴν, καὶ τὸ περὶ τὰ συναλλάγματα. τοῦ δὲ περὶ τὰ συναλλάγματα, τὸ μὲν περὶ τὰ ἑκούσιά ἐστι συναλλάγματα, τὸ δὲ περὶ τὰ ἀκούσια· ἐροῦμεν δὲ ἀκριβέστερον περὶ ἑκάστου.

CAP. IV.

De æqualitate iustitiæ & proportione: tum de ea iuris specie, quæ in distribuendo cernitur.

CAP. III 1. Ἐπεὶ δὲ ὅ τε ἄδικος ἄνισος καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον.

Est ergo iustum & medium, & æquale, &

ΚΕΦ. δ'.

Περὶ τῆς ἐν δικαιοσύνῃ ἰσότητος καὶ ἀναλογίας, καὶ περὶ τοῦ διανεμητικοῦ εἴδους τοῦ δικαίου.

Ἔστι τοίνυν τὸ δίκαιον, καὶ μέσον, καὶ ἴσον, καὶ ἀνάλο-

ἀνάλογον, καὶ ἡ δικαιοσύνη, μεσότητος, καὶ ἰσότητος, καὶ ἀναλογίας ποιητική. καὶ μέσον μέν ἐστι τὸ δίκαιον, ὅτι μεταξύ ἐστι τοῦ τε πλείονος καὶ ἐλάττονος, καὶ τοῦ ὑπὲρ τὸ δέον καὶ παρὰ τὸ δέον, ὥσπερ καὶ πᾶσαι αἱ ἀρεταί. καὶ τοῦτο κοινόν ἐστι τῇ δικαιοσύνῃ πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς. τὸ δὲ ἴσον ἴδιόν ἐστι τῆς δικαιοσύνης, ὅτι ἑκάστῳ τὸ ἁρμόζον καὶ τὸ προσῆκον ἀποδίδωσι· καὶ ὃ δίδωσι τῷ λαμβάνοντι ἴσον ἐστί· τὰ γὰρ ἐφαρμόζοντα ἴσα. τὸ δὲ προσῆκον τρόπον τινὰ ἐφαρμόζει. ἄλλως τε, ἐπεὶ ἡ ἀδικία ἀνισότης ἐστὶ, καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον, εἰκὸς ἂν εἴη τὴν δικαιοσύνην ἰσότητα εἶναι, καὶ τὸ δίκαιον ἴσον. μέσον γάρ ἐστι τοῦ πλείονος καὶ τοῦ ἐλάττονος. ἐν ὁποίᾳ γὰρ πράξει τὸ πλέον ἐστὶ καὶ τὸ ἔλαττον, ἀνάγκη καὶ τὸ ἴσον εἶναι· καὶ χωρὶς δὲ λόγου τινὸς οὕτω πᾶσι δοκεῖ τὸ δίκαιον ἴσον εἶναι.

Ἀνάλογον δέ ἐστιν, ὅτι κατὰ τὴν διανομὴν ἀνάλογα τίθησι τὰ διανεμόμενα τοῖς λαμβάνουσι. καὶ τοῦτον τὸν

proportione distinctum: & mediocritatis, æqualitatis ac proportionis effectrix iustitia. Ac medium quidem est, iustum, quia inter id quod plus est & quod minus, item quod supra decorum & quod infra est, consistit: quemadmodum omnes virtutes. Et hoc quidem commune cum reliquis virtutibus habet iustitia: proprium vero eius est æquale. quia singulis quod convenit ac debetur persolvit. Et quod accipienti tradit alicui, æquale est. Quæ autem debentur, aliquo modo conveniunt. Præterea cum iniustitia sit inæqualitas, & id quod est iniustũ sit inæquale, verisimile quoq. est, iustitiã æqualitatem, id quod iustũ est esse æquale. Quia mediũ est eius, quod plus est, & quod minus. In quacunq; enim actione plus est & minus, necesse quoq. est esse medium. Sed & sine vlla ratione hoc omnibus videtur: æquale nimirum esse id quod est iustum.

Proportione autem distinctum est, quia in distributione proportione æquat ea quæ distribuũtur accipientibus: eandemq. quæ

2. Ἔστι δὲ τὸ ἴσον ἐν ἐλαχίστοις δυσίν. vsque ad §. 10.

quæ dantur inter se rationem habent, quam inter se habent, qui accipiunt. Si enim, exempli gratia, Achilles, duplo virtute maior est, quam Aiax, duplo quoque maius præmium Achilli quam Aiaci persolvet vir iustus. Quatenus autem medium est, multorum est. quæ enim extra medium sunt, cum alia propius absint ab eo, alia magis longe, alia minus, multa quoque sunt.

Quatenus vero æquale, duorum est. Eius nempe qui accipit, & eius quod datur. Cum enim eorum quæ alterius respectu dicuntur sit æquale, oportet semper duorum esse. Quatenus vero proportionem habet id quod est iustum, quatuor ad minimũ Semper enim quatuor respicit proportio. Nam duarum rationum æqualitas est proportio: in duobus vero terminis est ratio. Vnde sequitur proportionem esse in quatuor. Vt, exempli gratia, ratio est dupli aut tripli: hic duplex est relatio, tum ipsius duplicis, tum eius quod dimidium est, sicut viginti ad decem. Vt necesse sit duos esse in vna ratione terminos, Quod si eandem ra-

λόγον ἔχει τὰ διδόμενα πρὸς ἄλληλα, ὃν οἱ λαμβάνοντες πρὸς ἀλλήλους. εἰ γὰρ ὁ Ἀχιλλεὺς τοῦ Αἴαντος διπλασίων, φέρε εἰπεῖν, κατὰ τὴν ἀρετήν, ἡ πρὸς τὸν Ἀχιλλέα τιμὴ τῆς πρὸς τὸν Αἴαντα διπλασίων δοθήσεται παρὰ τοῦ δικαίου. καὶ καθόσον μὲν ἐστι μέσον, πολλῶν ἐστί· τὰ γὰρ ἔξω τοῦ μέσου, ἐγγὺς ὄντα καὶ πόρρω μᾶλλον καὶ ἧττον, πολλά.

Καθόσον δὲ ἴσον, δύο τινῶν ἐστὶ, τοῦτε λαμβάνοντος καὶ τοῦ δῶρου. τὸ γὰρ ἴσον τῶν πρός τι ὂν ἀεὶ δύο τινῶν ἐστί. καθόσον δὲ ἀνάλογόν ἐστι τὸ δίκαιον, τὸ ἐλάχιστον τεσσάρων ἐστίν· ἡ γὰρ ἀναλογία ἀεὶ τεσσάρων· ἡ γὰρ ἀναλογία δύο λόγων ἐστὶν ἰσότης· ὁ δὲ λόγος ἐν δυσίν ἐστιν ὅροις. ὥστε ἀνάγκην εἶναι τὴν ἀναλογίαν τεσσάρων εἶναι. οἷον λόγος ἐστὶν ὁ διπλάσιος, φέρε εἰπεῖν, ἢ ὁ τριπλάσιος· δύο τινῶν ἐστι σχέσις τοῦ μὲν ὄντος διπλασίου, τοῦ δὲ ἡμίσεος, ὥσπερ ὁ εἴκοσι τοῦ δέκα· ὥστε δύο ἀνάγκη ὅρους τῷ ἑνὶ εἶναι λόγῳ. εἰ δὲ λάβοιμεν καὶ τὸν αὐτὸν λόγον

ἐν

ἐν ἄλλοις δυσὶν ὅροις· οἷον τῷ ιβʹ καὶ ϛʹ, ἀναλογίαν ποιήσομεν, καὶ ἔσται ὡς ὁ κʹ πρὸς ιʹ, ὁ ιβʹ πρὸς ϛʹ· καὶ οὕτως ἀεὶ ἔσται ἡ ἀναλογία, ἐν τέσσαρσι τὸ ἐλάχιστον. δυνατὸν γὰρ καὶ ἐν πλείοσιν εἶναι.

Εἰ δὲ τρεῖς συμβαίνει πολλάκις ὅρους λαβεῖν καὶ ἀναλογίαν ποιῆσαι. ὥσπερ γὰρ ὁ κʹ πρὸς ιʹ, ὁ δέκα πρὸς εʹ· ἀλλ᾽ ὅτι τὸν δέκα δὶς λαμβάνομεν, τέσσαρες γίνονται πάλιν. καλεῖται δὲ ἡ μὲν τοιαύτη ἀναλογία (συνεχής, ἡ δὲ διὰ τεσσάρων ὅρων, διῃρημένη. ἑκατέραν δὲ γεωμετρικὴν ἀναλογίαν οἱ μαθηματικοὶ καλοῦσι, διὰ τὸ καὶ ἄλλην ἀναλογίαν εἶναι), ἥτις ἀριθμητικὴ ἀναλογία καλεῖται.

Ἔστι δὲ ἀριθμητικὴ ἀναλογία, ὅταν τὸ αʹ ὑπερέχῃ τοῦ βʹ τοσοῦτον, ὅσον τὸ γʹ ὑπερέχει τοῦ δʹ. τὸ δὲ διανεμητικὸν δίκαιον ἀνάλογόν ἐστι κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἀναλογίαν· τὸ δὲ αἴτιον ἐροῦμεν. ὑποκείσθω δὴ τὸ μὲν διανεμόμενον τιμή, πρὸς οὓς διανέμεται, ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ Αἴας. δεῖ δὴ λόγον ἔχειν τὴν τιμὴν πρὸς τὴν τιμήν,

tionem in aliis duobus sumamus terminis, vt, exempli gratia, in duodecim, & sex, proportionem efficiemus: eritque sicut viginti ad decem, ita duodecim ad sex. Atque ita semper in quatuor ad minimum erit proportio. nam & potest esse in pluribus.

Quin & tres interdum sumimus, vt proportionem efficiamus, terminos. vt cum dico: sicut viginti ad decem, sic se habet decem ad quinque: sed tamen quia bis sumimus illud decem, rursus fiunt quatuor. Vocaturque continens eiusmodi proportio, sicut ea quæ terminis fit quatuor, disiuncta. Vtramque vero Geometricam proportionem dicunt mathematici; ad distinctionem alterius, quæ Arithmetica proportio vocatur.

Erit autem Arithmetica: vt si A superet B, quantum B D. Ius vero distributivum proportione cõstat Geometrica. cuius rei causam dabimus. Sit enim id quod distribuitur, honor, quibus distribuitur, Achilles & Aiax: hic eandem rationem ad honorem habere honor debet,

quam

quam ad Aiacem Achilles: & viciſſim, quam honor Achillis ad Achillem, eandem honor Aiacis ad Ajacem. Aut ſi malis coniungere, quam rationem habet Achilles honore affectus ad Achillem, eandem honore affectus Ajax ad Ajacem. Et viciſſim, quam rationem habet honore affectus Achilles, ad honore affectum Ajacem, eandem habet Achilles ad Ajacem. Quæ quidem omnis proportio diſtributivæ convenit iuſtitiæ quã in Arithmetica non invenies, ſed in Geometrica tantum. Nam in Geometrica has omnes reperiri ſpecies oſtendunt Geometræ In Arithmetica autem non haberi, vel illinc palam eſt: Ponamus enim in Arithmetica proportione numeros eſſe quatuor, 4. 3. 6. 5. Hic 4. ſuperat 3. quantum 6. ſuperat 5. Quod ſi coniungas, non tamen proportio erit Arithmetice. Si enim coniungas 6. & 5. ſuperabit 5. illis 6. ſive 4. coniũgas & 3. ſuperabit 3. illis 4. Itaque

ὃν ὁ Ἀχιλλεὺς πρὸς τὸν Αἴαντα· καὶ ἐναλλὰξ, ὃν ἡ τιμὴ τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸν Ἀχιλλέα, ἡ τιμὴ τοῦ Αἴαντος πρὸς τὸν Αἴαντα. καὶ συνθέντι, ὃν ἔχει λόγον ὁ τετιμημένος Ἀχιλλεὺς πρὸς τὸν Ἀχιλλέα, τοῦτον ὁ τετιμημένος Αἴας πρὸς τὸν Αἴαντα· καὶ ἐναλλὰξ, ὃν λόγον ἔχει ὁ τετιμημένος Ἀχιλλεὺς πρὸς τὸν τετιμημένον Αἴαντα, τοῦτον ἔχει τὸν λόγον ὁ Ἀχιλλεὺς πρὸς τὸν Αἴαντα. αὕτη δὴ πᾶσα ἡ ἀναλογία τῷ διανεμητικῷ δικαίῳ προσήκει, ἥ τις εὑρεθῆναι οὐ δύναται ἐν τῇ ἀριθμητικῇ ἀναλογίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ γεωμετρικῇ μόνον. καὶ ὅτι μὲν ἐν τῇ γεωμετρικῇ ἀναλογίᾳ ταῦτα τὰ εἴδη πάντα τῶν ἀναλογιῶν εὑρίσκονται, δείκνυσιν ὁ γεωμέτρης. ὅτι δὲ ἐν τῇ ἀριθμητικῇ οὐ δύναται εὑρεθῆναι, δῆλον ἐκεῖθεν. ἔστωσαν γὰρ ἀριθμοὶ τέσσαρες ἐν ἀριθμητικῇ ἀναλογίᾳ, ὁ δ' καὶ ὁ γ', καὶ ὁ ϛ' καὶ ὁ ε'. ὑπερέχει δὴ ὁ δ' τοῦ γ', ὅσον ὑπερέχει ὁ ϛ' τοῦ ε'. ἀλλὰ συνθέντι οὐκ ἔσται ἀνάλογον ἀριθμητικῶς. συντεθέντα γὰρ ὁ ϛ' καὶ ὁ ε' ὑπερέξει τοῦ ε' τῷ ϛ'. ὁ δὲ δ' καὶ γ' συντεθέντα ὑπερέξει τοῦ γ' τῷ δ'. καὶ οὕτω διῃρημένα μὲν

ἀνάλογον

ἀνάλογον ἔχει ἀριθμητικῶς. ἡ αὐτὴ γὰρ ὑπεροχὴ τοῦ δ' πρὸς γ', ἥτις ἐστὶ τοῦ ς' πρὸς ε'. συντεθέντα δὲ οὐκ ἔτι ἀνάλογόν ἐστι. μᾶλλον γὰρ ὑπερέχει ὁ ια' τοῦ ε', ἢ ὁ ζ' τοῦ γ'.

Διὰ ταῦτα δὴ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον ἀνάλογόν ἐστι κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἀναλογίαν, καὶ οὐ κατὰ τὴν συνημμένην ἀλλὰ κατὰ τὴν διῃρημένην· τέσσαρας γὰρ εἶναι δεῖ τοὺς ὅρους τῷ ἀριθμῷ· οὐ γὰρ δυνατὸν τὸ διδόμενον καὶ τὸν λαμβάνοντα ἓν εἶναι τῷ ἀριθμῷ. καὶ τὸ δίκαιον ἐκεῖνο ἀνάλογόν ἐστι, ὅσον ἐστὶν ἐν ταῖς διανομαῖς, ὅταν ἕκαστος λάβῃ τὸ κατ' ἀξίαν, ἢ τιμὴν, ἢ χρήματα, ἢ ἄλλο ὅτι τῶν μεριζομένων, ὅθεν εἰρήνη γίνεται καὶ τάξις πολιτείαις. ἀπὸ γὰρ τῶν ἐναντίων αἱ στάσεις, καὶ αἱ μάχαι, καὶ τὰ ἐγκλήματα, ὅταν ἢ οἱ ἴσοι μὴ ἴσα λάβωσιν, ἢ μὴ ἴσοι, ἴσα. ὅτι δὲ ἀναλογίαν ζητεῖ ὁ μετὰ δικαιοσύνης ποιούμενος τὴν διανομὴν, καὶ ἀπὸ τούτου δῆλον. τὸ γὰρ κατ' ἀξίαν ἑκάστου τοῦτο πάντες νομίζουσι δίκαιον. τὴν ἀξίαν δὲ, δι' ἣν τις τιμᾶται, οὐ τὴν

disiuncta quidem proportionem habent Arithmeticam (eodem enim modo 4. superat 3, sicut 6 superat 5) si vero coniungas non manebit proportio. Magis enim superat 11. 5. quam 7. 3.

Ideoque distributivum ius proportionem habet Geometricam: & quidem non continentem, sed disiunctam. Quatuor enim oportet esse terminos in numero. Neq; enim quod datur & qui accipit, vnum idemque potest esse numero. Habetque proportionem jus illud, quatenus in distributionibus versatur, cum singuli vel honorem vel pecunias, vel aliud aliquid eorum quæ dividuntur, pro dignitate sua accipit. Vnde pax ac concordia in rebuspub. nascitur. E contrarijs enim, seditiones discordiæque nascuntur ac querelæ, quoties aut qui æquales sunt non æqualia, aut qui non æquales sunt, accipiunt æqualia. Porro proportionem ab eo spectari, qui ex iustitiæ præscripto distributionem instituit, vel hinc planũ est. Quod enim è dignitate singulorum est, iustum esse omnes arbitrantur. Dignitatem

vero illam, cui honos debetur, non eandem esse omnes existimant. Qui enim in populari republ. libertatem, qui in paucorum potestate, opes, qui in optimatum, virtutem. Cum ergo diversæ sint dignitates, si quis iuste velit pro dignitate honores distribuere singulis, non æqualitatem in distribuendo respicit, sed proportionem.

14. Τὸ δ' ἄδικον τὸ παρὰ τὸ ἀνάλογον.

Iustum ergo est, quod proportionē habet, vt dictum est: injustum vero, quod sine proportione est. Cum nimirum plus minusve quam requirit dignitas, in distributione datur. quod etiam in aliis iniustitiæ actionibus contingit. Qui enim infert injuriam, plus boni habere studet quam cui infertur. sicut cui infertur minus habet. Quemadmodum contra in malo. Nam qui injuriam facit, minus habet mali, cui infertur plus habet. Minus enim malū præfertur maiori: quia tanquam majus bonum, minus quæritur malum. Talis ergo est distributiva iusti species. Quare jam de altero dicamus.

αὐτὴν πάντες λέγουσιν· ἀλλ' οἱ μὲν δημοκρατικοὶ τὴν ἐλευθερίαν λέγουσιν, οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ τὸν πλοῦτον, οἱ δ' ἀριστοκρατικοὶ ἀρετήν. ἐπεὶ τοίνυν διάφοροί εἰσιν αἱ ἀξίαι, εἴ τις μετὰ δικαιοσύνης βουληθείη τιμὴν διανεῖμαι κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκάστῳ, οὐκ ἴσην ποιήσεται τὴν διανομὴν, ἀλλὰ ἀνάλογον.

Τὸ μὲν οὖν δίκαιον τὸ ἀνάλογον, καθὼς εἴρηται· τὸ ἄδικον δὲ τὸ ἔξω τοῦ ἀναλόγου. ὅταν ἡ διανομὴ κατὰ τὸ πλεῖον τῆς ἀξίας καὶ τὸ ἔλαττον γίνεται, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων τῶν ἄλλων τῆς ἀδικίας συμβαίνει. καὶ γὰρ ὁ ἀδικῶν τοῦ ἀδικουμένου πλεῖον ἀγαθὸν ἔχειν ζητεῖ, ὁ δὲ ἀδικούμενος ἔλαττον ἔχει. καὶ ἐπὶ τοῦ κακοῦ δὲ τὸ ἀνάπαλιν, ὁ μὲν ἀδικῶν ἔλαττον κακὸν ἔχει, ὁ δὲ ἀδικούμενος μεῖζον· διότι τὸ ἔλαττον κακὸν μᾶλλον αἱρετὸν τοῦ μείζονος, καὶ ὡς μεῖζον ἀγαθὸν τὸ ἔλαττον κακὸν ζητεῖται. τὸ μὲν οὖν διανεμητικὸν εἶδος τοῦ δικαίου τοῦτό ἐστι. λέγωμεν δὲ ἤδη περὶ θατέρου.

Cap.

ΚΕΦ. ε'.

Περὶ τοῦ διορθωτικοῦ τῆς δικαιοσύνης, καὶ περὶ τῆς κατ' αὐτὸ ἀναλογίας.

Τὸ δὲ δεύτερον εἶδος τοῦ δικαίου τὸ διορθωτικόν, ἢ περὶ τὰ συναλλάγματά ἐστι, τά τε ἑκούσια, καὶ τὰ ἀκούσια, καὶ τὰ λαθραῖα, καὶ τὰ βίαια. ἔστι μὲν καὶ αὐτὸ κατὰ ἀναλογίαν τινά, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν γεωμετρικήν, καθ' ἣν ὑπῆρχε τὸ πρῶτον εἶδος τὸ διανεμητικόν, ἀλλὰ κατὰ ἀριθμητικήν. τὸ μὲν γὰρ διανεμητικὸν δίκαιον ἀπὸ τῶν κοινῶν εἰς τοὺς πολίτας ποιούμενον τὴν διανομήν, ἀναλόγως ἑκάστῳ δίδωσι κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκάστου, καὶ τὴν εἰσφορὰν, ἣν εἰς τὸ κοινὸν συνετέλεσεν· ἐπεὶ οὐ πάντες ὅμοιοι, οὐδὲ πάντες ὁμοίως εἰσφέρουσιν. ὅθεν οὐ τὰ ἴσα, ἀλλὰ τὰ ἀνάλογα δέχονται. τὸ δὲ διορθωτικὸν τῶν συναλλαγμάτων δίκαιον, ὅρους μὲν ἔχει τὸν ἠδικηκότα καὶ τὸν ἠδικημένον. δίδωσι δὲ ἑκάστῳ οὐ τὸ ἀνάλογον, ἀλλὰ τὸ ἴσον· τὴν γὰρ ἰσότητα, ἣν ὁ ἀδικῶν διαφθείρει ἀφαιρού-

CAP. V.

De correctiva iustitiæ specie, deque eius proportione.

Secunda vero iusti species, ea est quæ in corrigẽdo consistit: aut quæ in negotiis, tam voluntariis & invitis, quam furtivis, violentisq. versatur. Quæ quidem etiam in proportione aliqua consistit, non Geometrica tamen, in qua prius illud quod distributivum dicebamus, sed in Arithmetica. Cum enim distributivum ius aliquid ex publicis distribuat in cives, servata proportione pro dignitate singulis distribuit, & prout quisque aliquid contulit in publicum. quia neque similes sunt omnes, nec similiter conferunt. vnde fit, vt neque accipiant æqualia, sed pro proportione tantum. Correctivum vero ius quod in negotiis versatur, terminos habet, eum qui infert iniuriam, & cui infertur. Neque proportionem in dando singulis, sed æqualitatem respicit. Æqualitatem enim quam confundit ille qui iniuriã infert,

CAP. IV. 1. Τὸ δὲ λοιπὸν ἓν τὸ διορθωτικόν.

infert,dum boni quid aufert ab eo cui infert;quod ad se transfert, eam restituit vir iustus, dum tantam ab eo mulctam exigit, quantam intulit iniuriam. Atque ita æquum dat vtrique. Sic cum quatuor sint termini, tum eius cui infertur, & qui infert iniuriam, tum quod accipit cui illata est ab eo qui infert, tum quod ille qui intulit a iudice, arithmetica efficitur proportio. Quo enim superabat qui intulerat, eum cui illata erat,hoc superare iudex facit eum cui illata est, cum qui intulit. Atque ita efficitur, vt proportionis huius quasi imago quædam sit ius correctiuum. Licet enim vir bonus sit qui aufert, improbus vero cui aufertur,nihil ad hanc refert proportionem neque, licet qui adulterium commisit sit improbus,cui iniuria infertur probus: semper enim à corrigente spectanda est æqualitas. Nam vterque tantum, quatenus huic quidem infertur, ille vero infert injuriã,spectatur. Quantumq. qui intulit iniuriam aut voluptatis ab eo cui illata est, aut pecuniarum est lucratus,aut

μενος ἀγαθόν τι τοῦ ἠδικημένου καὶ προστεθεὶς ἑαυτῷ, ταύτην ὁ δίκαιος ἀνακαλεῖται ζημιῶν τὸν ἀδικήσαντα τοσοῦτον, ὅσον ἠδίκησε· καὶ οὕτως ἑκατέρῳ τὸ ἴσον δίδωσιν. οὕτω δὲ τεττάρων γινομένων τῶν ὅρων, τοῦ τε ἀδικηθέντος, καὶ τοῦ ἠδικηκότος, καὶ ὃ πέπονθεν ὁ ἀδικηθεὶς παρὰ τοῦ ἀδικήσαντος, καὶ ὃ πέπονθεν ὁ ἀδικήσας παρὰ τοῦ δικαστοῦ, ἀναλογίαν εἶναι ἀριθμητικήν. ᾧ γὰρ ὑπερεῖχεν ὁ ἀδικήσας τοῦ ἠδικημένου, τούτῳ ὑπερέχειν ποιεῖ ὁ δικαστὴς τοῦ ἀδικήσαντος τὸν ἠδικημένον. καὶ οὕτω συμβαίνει εἰκόνα τινὰ τῆς τοιαύτης ἀναλογίας τὸ διορθωτικὸν δίκαιον εἶναι. καὶ γὰρ εἰ καὶ ἐπιεικὴς μὲν ὁ ἀποστερῶν, φαῦλος δὲ ὁ ἀποστερηθείς, οὐδὲν πρὸς τὸ τοιοῦτον δίκαιον διαφέρει. οὐδὲ εἰ ὁ μὲν μοιχεύσας φαῦλος, ὁ δὲ ἀδικηθεὶς ἐπιεικής, ἀλλ' ἀεὶ τὴν ἰσότητα ζητητέον τῷ διορθωτῇ· ὡς ἀδικηθεὶς γὰρ μόνον, καὶ ὡς ἀδικούμενος, ἑκάτερος λαμβάνεται. καὶ ὃ ἐκέρδανεν ὁ ἀδικήσας ἢ ἡδονῆς, ἢ χρημάτων, ἢ δό-

ξης

παρὰ τοῦ ἠδικημένου, καὶ διὰ τοῦτο ὑπερέχειν αὐτοῦ, τοῦτο ἀποδίδωσιν ὁ δικαστὴς τῷ ἠδικημένῳ, ἢ ζημιώσας τὸν ἠδικηκότα, ἢ ἀτιμάσας, ἢ αἰκισάμενος, ἢ ἀποκτείνας. δυνατὸν δὲ καὶ ἕτερον τρόπον τὴν ἀναλογίαν ταύτην ἐν ταύτῃ τῇ δικαιοσύνῃ κατιδεῖν, συνεχεῖς ποιησάμενον τοὺς ὅρους. ἔστι γὰρ ὡς ὁ ἀδικήσας πρὸς τὸν ἠδικημένον, οὕτως ὁ δικαστὴς πρὸς τὸν ἀδικήσαντα. οἷς γὰρ ἐποίησε πρὸς τὸν ἠδικημένον ὁ ἀδικήσας, τὰ ἴσα πάσχει παρὰ τοῦ δικαστοῦ.

Ἐπεὶ τοίνυν ἡ μὲν ἀδικία τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον εἰσάγει καὶ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐν τοῖς κακοῖς, ἐναντίως μέντοι· ὃς γὰρ τὸ μεῖζον ἀγαθὸν ζητεῖ, τὸ ἔλαττον κακὸν αἱρεῖται, ἡ δὲ δικαιοσύνη τὴν ἰσότητα, ἡ δὲ ἰσότης μέσον ἐστὶ τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττονος· φανερὸν, ὅτι ἡ τοιαύτη δικαιοσύνη μεσότης ἐστὶ μεταξὺ ζημίας καὶ κέρδους. καλεῖται γὰρ ζημία μὲν πᾶν τὸ ἀδικεῖσθαι, κέρδος δὲ πᾶν τὸ ἀδικεῖν καὶ πλεονεκτεῖν, ἄντε εἰς χρήματα ἄντε εἰς δόξαν, ἄντε εἰς ἄλλο τι ἀδικεῖν τις ἐθέλῃ· ἔστι τοίνυν τὸ ἐπα-

honoris, ideoq. eum excedit, tantum ei cui illata est, restituit judex; vel mulcta, vel infamia, vel tormentis vel morte animadvertendo in eum qui intulit. Sed & alio modo in hac iustitia videre eandē possumus proportionem: si nimirum conjungamus terminos. Sicut enim se habet qui intulit ad eum cui illata est, ita iudex ad eum qui intulit. Qualia enim fecit ei cui intulit qui intulit; talia à iudice recipit, qui intulit.

Cum ergo maius minusque, tam in bonis quam in malis contrario modo inducat iniustitia (qui .n. majus quærit bonum, minus eligit malum: æqualitatem vero spectat justitia, medium autem inter maius minusq. est æqualitas) apparet medium quid inter damnum lucrumq. esse hanc justitiam. Iam vero, damnum dicamus, omnem quam quis patitur, sicut lucrum omnem quam quis infert, aut qua plus quis sibi vindicat, injuriā: sive in pecunias alicujus sive in existimationem sive aliud quodcunq. injurius quis velit esse. Medium ergo inter damnum

2. Ὥστε τοῦ μὲν πλείονος καὶ τοῦ ἐλάττονος τὸ ἴσον.

& lucrum est jus correctivum. Quare cum contendunt, ad iudicem confugiunt: quod existimẽt hoc modo neutri posse damnũ inferri. Sicut ne lucrari quidem est necesse: cum nimirum mediam insistat viam. Etenim quasi jus correctiuum anima præditum, eum putamus. Quare & medium eum vocãt, quod illius opera ad medium sint pervẽturi. Nonnulli etiam nõ vnũ tantũ, sed duos aut tres *μεσιδίους* vocant in controversijs: vnde quoq; apparet, quod medium quærant. Quasi vnum sit idemq., medium quærere & iustum. Medium ergo est iustum. Sicut medius quoque est judex, qui mediocritatẽ inducit & iustum, eamque quæ ab iniustitia est inæqualitatem tollit. Et sicut si quis lineam AB, inæqualiter divisam circa D, velit æqualiter dividere, tollendo à maiori BD, exsuperãtiam qua minorẽ superat DA, nimirũ CD, addensque ad DA, AC, æqualem eam facit ipsi CB, atque ita invenit, quo pacto in duo possit dividere AB: eodem modo in iniustitiæ quoque inæqualitate solet

A α
D δ
C γ
B β

νορθωτικὸν δίκαιον μέσον ζημίας καὶ κέρδους· διὰ τοῦτο καὶ ὅταν ἀμφισβητῶσιν, ἐπὶ τὸν δικαστὴν καταφεύγουσιν, οἰόμενοι τοῦτον τὸν τρόπον μηδέτερον τούτων ζημιωθῆναι, ὅθεν ἐξ ἀνάγκης μηδὲν κερδῆναι, ἀλλά τι μέσον λαβεῖν· καὶ γὰρ αὐτὸν εἶναι νομίζειν οἷον ἔμψυχον δίκαιον διορθωτικόν· καὶ καλοῦσι δὲ αὐτὸν μέσον, ὡς διὰ τοῦτο τοῦ μέσου τευξόμενοι. ἔνιοι δὲ οὐχ ἕνα μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο καὶ τρεῖς μεσιδίους καλοῦσιν ἐν ταῖς ἀμφισβητήσεσιν· ὅθεν φαίνονται ὅτι τὸ μέσον ζητοῦσιν, ὡς ταυτὸν ὂν τὸ μέσον ζητεῖν καὶ τὸ δίκαιον· μέσον ἄρα τὸ δίκαιον. ἐπεὶ καὶ ὁ δικαστὴς μέσος, τὴν μεσότητα καὶ τὸ δίκαιον εἰσάγων, καὶ ἐπανισῶν τὴν ἀπὸ τῆς ἀδικίας ἀνισότητα. καὶ ὥσπερ τὴν αβ γραμμὴν εἰς ἄνισα τμηθεῖσαν κατὰ τὸ δ, εἴ τις ἐθέλοι εἰς ἴσα διελεῖν, ἀφελὼν ἀπὸ τῆς μείζονος τῆς βδ τὴν ὑπεροχὴν, ἣν ὑπερέχει τῆς ἐλάττονος τῆς δα, τὴν γδ, καὶ προσθεὶς τῇ δα τὴν αγ, ἴσην ἐποίησε τῇ γβ, καὶ εὗρε τὴν διχοτομίαν τῆς αβ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀνισότητος τῆς ἀδικίας

κίας συμβαίνει. τὸ γὰρ διορθωτικὸν δίκαιον, ἀφελόμενον ἀπὸ τοῦ κέρδους τοῦ ἠδικηκότος, ὅπερ ὡς ὑπεροχή ἐστιν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἠδικημένον, καὶ προσθὲν τῷ ἠδικημένῳ, ἰσότητα καὶ μεσότητα ἐποίησε. καὶ διὰ τοῦτο καὶ δίκαιον καλεῖται, ὅτι δίχα ἐστίν, ὥσπερ ἂν εἴ τις εἴποι δίχαιον. καὶ ὁ δικαστὴς διχαστής.

Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς γραμμῆς ἔχει, ὅταν δίχα διαιρεθῇ, ὅτι ἡ ἑτέρα τῶν ἴσων εὐθειῶν μέση ἀνάλογόν ἐστι κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττονος, οὕτω καὶ τὸ δίκαιον μέσον ἐστὶ τοῦ κέρδους καὶ τῆς ζημίας, τοῦ μείζονος ἢ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ, καὶ τοῦ ἐλάττονος. ἔλαττον μὲν τοῦ μείζονος, μεῖζον δὲ τοῦ ἐλάττονος. ὅτι δὲ ἐπὶ τῆς γραμμῆς οὕτως ἔχει, καθὼς εἴρηται, φανερόν. ἡ γὰρ βδ ὑπερέχει τῆς γα τῇ γδ. ἡ δὲ γα ὑπερέχει τῆς αδ τῇ αὐτῇ τῇ γδ. ὥστε αἱ μὲν βδ, γα, αδ ἀνάλογον ἔχουσι κατὰ ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. μέση δέ ἐστιν ἡ γα, ἡ ἴση τῇ γβ, ἥ τις ἐλάττων μέν ἐστι τῆς βδ, μείζων δὲ τῆς αδ, τῇ αὐτῇ τῇ γδ

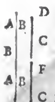
fieri Correctivum quippe jus si ablatum sit à lucro illius qui injuriam fecit, quod in eo tanquan quædam est exsuperantia, respectu eius cui facta est iniuria, additumq. eidem qui iniuria affectus est, æqualitatem inducit ac medium. Ideoque etiam δίκαιον à Græcis vocatur, quia δίχα, id est, seorsim divisum est, quasi δίχαιον dicatur: sicut & δικαστὴς quasi διχαστὴς vocatur.

9. Καὶ ὥσπερ γραμμῆς εἰς ἄνισα τετμημένης.

Et quemadmodum in linea habet, cum dupliciter divisa est, quia altera rectarum æqualium arithmeticæ proportionis ratione majoris minorisque est media: eodem modo iustum quoq. medium lucri est & damni: maioris videlicet aut minoris boni vel mali. minus videlicet maiore, maius minore. Ita autem se habere in linea, quemadmodum diximus, planum est. BD, enim superat CA, ij sa CD. CA autem superat AD eadem CD. Itaque BD, CA, AD, proportione conveniunt, Arithmetica nimirum, media autem est CA, quæ æqualis CB, quæ minor est quam BD, maior autem quam AD, ipsa

A α
D δ
C γ
B β

CD, qua & superat ac superatur. Sed & hinc manifestum est, id quod justum est & æquale, proportione medium esse lucri ac damni, idque arithmetica quidē. Sint tres rectæ interse æquales, AA, BB, CC. Secetur autem AA in duo circa E, & CC circa F: deinde tollatur ab AA, AE: manifestum est, CC maiorem futuram quam EA, ipsa CF. Addatur deinde quæ tollitur ab AA ad CC, & sit DC: apparet DC maiorem futuram quam EA, ipsa DC & CF. Quod si ergo extremas rectæ æquales reddere voluerimus, per BB illud fiet. Tanquam enim canonem CD adaptando, exsuperātiam tollemus: quam ad AA, apponendo, illud quod deest, addemus. Atque ita rursus æqualia inter se erunt extrema. Ipsa vero quæ æqualitatem hanc inducit BB, media erit arithmetica proportione ipsius DC & EA. DC enim BB ipsa DC superat: BB. autem EA eadem DC. Idem autem in correctivo quoq; locum habere jure, ex præcedentibus apparet. Sicut & in

ἐλαττουμένη καὶ ὑπερέχουσα· ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν δῆλον, τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἴσον μέσον ἀνάλογον εἶναι τῆς ζημίας καὶ τοῦ κέρδους, κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. ἔστωσαν τρεῖς εὐθεῖαι ἴσαι ἀλλήλαις αἱ, αα΄, ββ΄, γγ΄. τετμήσθω δὲ ἡ αα΄ δίχα κατὰ τὸ ε΄, ἥ τε γγ΄ κατὰ τὸ ζ΄· καὶ ἀφῃρήσθω ἀπὸ τῆς αα΄ ἡ αε΄· φανερὸν δὲ, ὅτι ἡ γγ΄ μείζων ἔσται τῆς εα΄, τῇ γζ΄. προσκείσθω δὲ ἡ ἀφαιρεθεῖσα τῆς αα΄ τῇ γγ΄, καὶ ἔστω ἡ δγ΄. φανερὸν δὴ, ὅτι ἡ δγ΄ μείζων ἐστὶ τῆς εα΄, τῇ τε δγ΄ καὶ τῇ γζ΄. εἰ τοίνυν δεήσει τῶν ἄκρων εὐθειῶν τὴν ἰσότητα ἐπαναγαγεῖν, διὰ τῆς ββ΄ τοῦτο ποιήσομεν. ὥσπερ γὰρ κανόνα τῇ γδ΄ ἐφαρμόσαντες τὴν ὑπεροχὴν ἀφελοῦμεν· ἐφαρμόσαντες δὲ τῇ αα΄, τὸ ἐλλεῖπον προσθήσομεν· καὶ οὕτως ἔσονται πάλιν αἱ ἄκραι ἴσαι ἀλλήλαις. αὕτη δὴ ἡ τὴν ἰσότητα ἐπανάγουσα ββ΄, μέση ἀνάλογόν ἐστι κατὰ ἀριθμητικὴν τῆς δγ΄ καὶ εα΄. ἡ μὲν γὰρ δγ΄, τῆς ββ΄ ὑπερέχει τῇ δγ΄. ἡ δὲ ββ΄ τῆς εα΄ ὑπερέχει τῇ αὐτῇ δγ΄· ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ διορθωτικοῦ δικαίου τὸ αὐτὸ συμβαίνει, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων·

τοῦτο

τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν συμβαίνει· τότε γὰρ εὖ ἔχουσι καὶ συνίστανται, ὅταν ἐν χρείᾳ τούτων γινώμεθα, καὶ τοσοῦτον τεχνιτῶν δεώμεθα, ὅσον αὐτοὶ περὶ τὴν τέχνην πονοῦσι καὶ ζημιοῦνται. οὕτω γὰρ δυνατὸν συνεστάναι τοὺς τεχνίτας, τὴν ἔνδειαν παρὰ τῶν δεομένων ἀναπληροῦντας. εἰ δὲ οἱ μὲν πονοῦσι καὶ ποιοῦσι τὰς τέχνας, οἱ πάσχοντες δὲ αὐτὰς, οἱ δεόμενοι αὐτῶν δηλονότι, οὐχ οὕτω πάσχουσιν ὡς ἐκεῖνοι ποιοῦσιν, ἀλλὰ πολλῷ ἔλαττον, οὐδὲν κωλύει πάντας ἀπολέσθαι. διὰ τοῦτο κἀνταῦθα τὸ μέσον καὶ τὸ ἴσον ἀναγκαῖόν ἐστιν, ὅ ἐστι μεταξὺ ζημίας καὶ κέρδους.

Ταῦτα δὲ τὰ ὀνόματα, ἡ ζημία, καὶ τὸ κέρδος, λέγεται μὲν κυρίως ἐπὶ τῶν ἑκουσίων συναλλαγμάτων, ἐλήφθη δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀκουσίων· λέγεται γὰρ ἁπλῶς κερδαίνειν, τὸ κτήσασθαι πλείονα ὧν τις κέκτηται. ὁμοίως καὶ ζημιοῦσθαι, τὸ κτήσασθαι ἐλάττονα ὧν εἶχεν ἐξ ἀρχῆς. τὸ δὲ τὰ ὄντα ἔχειν, οὔτε ζημία, οὔτε κέρδος ὀνομάζεται, ἀλλά τι μέσον·

artibus quoque idem fieri videmus. Tunc enim bene se habent & vt oportet, quoties iis opus habemus: quoties dico in tantum artificibus egemus, quantum ipsi artifices vel laboris in artibus suis subeunt vel damni. Ita enim consistere poterunt artifices, si egestati suæ per eos qui artibus ipsorum egent, videant consultum. Si enim hi quidem artes excercent suas, & in iis laborant, qui vero iis vtuntur, qui dico egent iis, non ita hoc faciunt, neq. pro merito laboris corū vel damni, sed minus multo, nihil obstabit quo minus pereant omnes. Ideoq. & hic quoq. necessario medium requiritur & æquale: quod in medio damni est ac lucri.

Hæc autem nomina, damnum ac lucrum, licet proprie quidem de iis quæ sponte fieri dicuntur vsurpentur negotiis, nihilominus tamen & ad inuita transferuntur. Dicitur enim simpliciter lucrari, qui plus quam ante possidet: sicut & dāno affici, qui minus quam ante iam possidet. Quæ vero prius habueras possidere, neq. damnum dicitur nec lucrum, sed medium aliquid.

4. Ἐλήλυθε δὲ τὰ ὀνόματα ταῦτα.

Quare inter lucrum ac damnum medium jus est. In invitis scilicet negotiis, quoties tam multa aliquis accipit, quot antequam iniuria vel affectus erat vel alteri faceret, habere eum constabat, hoc est, antequam aut damnum cōsequeretur aut lucrum. Quod enim in iis quæ sponte fieri dicuntur negotiis lucrum vocatur, neque est iniustum, neque corrigitur: quia nimirum lex hoc permisit.

ὥστε κέρδους τινὸς καὶ ζημίας μέσον τὸ δίκαιόν ἐστι. λέγω δὲ τῶν ἐν τοῖς ἀκουσίοις συναλλάγμασιν, ὅταν τις τοσαῦτα λάβῃ, ὅσα εἶχε πρὶν ἀδικηθῆναι ἢ ἀδικῆσαι, τουτέστι κερδᾶναι ἢ ζημιωθῆναι. τὸ γὰρ ἐν τοῖς ἑκουσίοις συναλλάγμασι κέρδος οὔτε εὐθύνεται. τούτων γὰρ ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος.

Cap. VI.

ΚΕΦ. ϛʹ.

Ius talionis non esse speciem iustitiæ, nisi secundum proportionem reciproca illa instituatur perpessio.

Ὅτι τὸ ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἔστιν εἶδος δικαιοσύνης, εἰ μὴ κατὰ ἀναλογίαν ἡ ἀντιπεπόνθησις γίνοιτο.

Cap. V. Δοκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς εἶναι.

RECiprocam autē perpessionem ius esse dicebant Pythagorici: ita autem vocabant, cum idem aliquis patitur quod fecit. Atque huc spectare illud Rhadamanti carmen,

Tum fuerit lex iusta, ferat
si quisque quod egit.

Hæc vero reciproca perpessio, nulli justitiæ speciei accommodari potest. Neque enim distributivum ius est tale, neq; correcti-

ΟἹ δὲ Πυθαγόρειοι ἔλεγον δίκαιον εἶναι τὸ ἀντιπεπονθὸς, τὸ τὰ αὐτὰ πάσχειν, ἃ ποιεῖ τις· καὶ πρὸς τοῦτο φέρειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος ἔπος·

Εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε,
δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.

Τοῦτο δὲ τὸ ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει οὐδενὶ εἴδει τοῦ δικαίου. οὔτε γὰρ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον τοιοῦτον ἐστιν, οὔτε τὸ διορθωτι-

κὸν

κόν. ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς διανομῆς οὐ δυνατὸν ἀεὶ τὸν πολίτην ἐκεῖνα πάσχειν εὖ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, ἅπερ ἐποίησεν. εἰ γὰρ τύραννον ἀπέκτεινε, πῶς τὸ αὐτὸ πείσεται; ἐπὶ δὲ τοῦ διορθωτικοῦ δικαίου πολλαχοῦ διαφωνεῖ. εἰ γάρ τις ἄρχοντα ἐπάταξεν, οὐ δίκαιον πληγῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ κολασθῆναι· καὶ εἴ τις ἄρχων ὢν τινὰ τῶν ἀρχομένων ἐπάταξεν, οὐ δίκαιον τὰ ἴσα παθεῖν. εἰ δέ τις καὶ ἀκουσίως καὶ ἀγνοῶν ἔβλαψε τὸν πέλας, οὐ δίκαιόν ἐστιν ὁμοίως ἀντιβλαβῆναι.

Δυνατὸν δὲ τὴν τοιαύτην ἀντιπάθειαν δικαίαν εἶναι ἐν ταῖς ἀλλακτικαῖς κοινωνίαις· οἷον ἐν τῷ εὖ ποιεῖν ἀλλήλους καὶ κακῶς ποιεῖν, καὶ ἐν τοῖς τῶν τεχνῶν πρὸς ἀλλήλους συναλλάγμασι· πλὴν τὴν ἀντιπάθειαν οὐ κατὰ τὸ ἴσον ἐκλαβεῖν δεῖ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνάλογον· ὁ γὰρ τὸν ἄρχοντα τυπτήσας, τὴν τάξιν τῆς πολιτείας ἀνεῖλε, καὶ οὐ τυπτήσεται, ἀλλὰ ἀποκταιθήσεται. καὶ ὁ τὸν γάμον τοῦ πέλας διαφθείρας, πείσεται

vum. Fieri enim non potest, vt in distributione semper eadem beneficia è publico accipiat civis, quæ prior contulit. Nam si quis, exempli gratia, tyrannum interfecerit, quomodo dignum consequetur præmium? In correctivo autem iure sæpe abscedit. Si quis enim aliquem è magistratu percussit, non percuti tantum meretur, sed gravius puniri. Et si quis contra è magistratu aliquem è subditis percussit, ne hoc quidem ipsum meretur. Quod si quis & invitus & ignarus aliquem læsit, non æquum est vt eodem modo noceatur illi.

Potest tamen in communionibus rerum vltro citraque permutandarum justa esse reciproce ejusmodi perpessio. vt cum alter alteri vel bene vicissim facit vel male: item in mutuis artium inter se commerciis. Nisi quod ibi non ex æqualitate, sed ex proportione institui debet hæc perpessio. Qui enim aliquem è magistratu percussit, ordinē Reip. turbavit: quare nō verberibus, sed morte mulctabitur. Et qui alicuius violavit connubium, vicissim quoque

2. Ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς κοινωνίαις.

que

que punietur, non eodem tamen modo, sed vt postulat proportio. Sive enim impune sit illi qui malefecit, servitus revera & tyrannis erit Respublica: sive eadem ferat quæ intulit, absurdum ac turpe. Eodemque modo in muneribus, dandisque atque accipiendis beneficiis. Vt enim Reipublicæ conservetur æqualitas, necesse est eum qui beneficium accipit, beneficium reponere: partimque hoc ipsum reddere, partim alia prius conferre. Quod nisi fiat, peribit communicatio: quæ vrbem concordiamque in ea sustinet. Ideoque Gratiarum quoque templum in singulis extructum est vrbibus. vt persolutione beneficiorum mutua colantur Gratiæ. Non potest autẽ gratia quæ datur, eadem esse cum ea quæ redditur: sed proportione tantum respondere. Dat enim aliquis alicui quo opus habet, qui accipit: vicissimq. accipit ab eo quo ipse opus habet Atque ita gaudet, & gaudere facit. Quod si eadem accipiat quæ dedit, quænam erit

μὲν καὶ αὐτὸς κακῶς, οὐ τὰ αὐτὰ δὲ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνάλογον· εἴτε γὰρ μὴ πείσεται κακῶς ὁ δράσας κακῶς, δουλεία τις ἔσται καὶ τυραννὶς ἡ πολιτεία· εἴτε τὰ αὐτὰ πείσεται ἅπερ ἔδρασεν, ἄτοπόν τι καὶ αἰσχρόν· ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν χαρίτων, καὶ τοῦ εὖ ποιεῖν καὶ εὖ πάσχειν· πρὸς μὲν γὰρ τὴν ἰσότητα τῆς πολιτείας ἀναγκαῖόν ἐστι τὸν εὖ παθόντα καὶ εὖ ποιῆσαι, καὶ τὴν χάριν ἀμείψασθαι, καὶ ἔτι δευτέρων ἄρξαι χαρίτων· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο εἴη, ἀπολεῖται ἡ μετάδοσις, ἣ συνέχει τὴν πολιτείαν καὶ τὴν ὁμόνοιαν. διὰ τοῦτο καὶ χαρίτων ἱερὸν ἐν ἑκάστῃ τῶν πόλεων ἵδρυται· ἵνα αἱ χάριτες τιμῶνται διὰ τῆς ἀντιχάριτος. οὐ δυνατὸν δὲ τὴν χάριν τὴν αὐτὴν εἶναι τῇ ἀντιχάριτι, ἀλλὰ ἀνάλογον· δίδωσι γὰρ τὶς τινὶ οὗ δεῖται ὁ λαμβάνων, καὶ λαμβάνει παρ' ἐκείνου, οὗπερ αὐτὸς ἐν χρείᾳ καθέστηκε· καὶ οὕτω χαίρει καὶ χαίρειν ποιεῖ. εἰ δὲ τὰ αὐτὰ λήψεται ἃ δέδωκε, τίς ἡ χάρις; ὥστε καὶ τὸ εὖ ποιεῖν καὶ εὖ πάσχειν, οὐ

gratia? Quare beneficium conferre & accipere, non

καὶ

κατὰ τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνάλογον γίνεται.

Τοῦτο δὲ καὶ ἐκεῖθεν φανερώτερον γένοιτ' ἄν· αἱ μεταδόσεις καὶ ἀντιδόσεις κοινωνίαι τινές εἰσιν· αἱ δὲ κοινωνίαι, τῶν ἐν χρείᾳ· ἐκείνου γάρ τις ζητεῖ κοινωνεῖν, οὗ χρείαν ἔχει· τὸ δὲ ἐν χρείᾳ εἶναι τῶν ἀνομοίων ἐστίν· οὐ γὰρ δεῖταί τις ἑαυτοῦ ἢ τῶν ἑαυτοῦ, ἢ ὧν αὐτὸς δύναται ποιεῖν, ἀλλ' ὧν οὐκ ἔχει, οὐδὲ δύναται ποιεῖν, ἐκείνων ζητεῖ τῷ πλησίον κοινωνεῖν· ὁ γὰρ σκυτοτόμος οὐ δεῖται τοῦ σκυτοτόμου, οὐδὲ ὁ ἰατρὸς τοῦ ἰατροῦ· ἀλλ' ὁ σκυτοτόμος ἰατροῦ, καὶ ὁ ἰατρὸς σκυτοτόμου. ὥστε φανερὸν, ὅτι αἱ χάριτες τῶν ἀνομοίων εἰσίν· αἱ ἄρα μεταδόσεις, καὶ αἱ ἀντιδόσεις οὐχ αὗται ἔσονται, ἀλλ' ἵνα καὶ κατὰ τὸ δίκαιον γίνωνται, κατὰ τὸ ἀνάλογον τὴν ἰσότητα ἐκληπτέον· ὁ γὰρ σκυτοτόμος τῷ οἰκοδόμῳ ὑπόδημα δώσει, λήψεται δὲ ὅσα εἰς οἰκίαν φέρει ἀναλόγως τῇ χάριτι. καὶ ὁ ἰατρὸς τῷ γεωργῷ ἄλλα μὲν δώσει, ἄλλα δὲ παρ' αὐτοῦ λήψεται

in eodem, sed in proportione consistit,

Quod etiam ex eo quod dicturi sumus, magis apparebit. Conferre beneficium in aliquem, vicissimque reddere, communicatio quædam est: communicatio autẽ eorum, quibus opus habere possumus. Earum namque rerum communicationem aliquis requirit, quibus opus habet. Opus porrò habemus iis, quæ sunt dissimilia. Neque enim quisquam se ipso, aut rebus suis, iisve quæ efficere ipse potest, opus habet: sed quæ nec habet ipse, nec efficere ipse pòtest, eorum particeps fieri ab alio desiderat. Non enim sutor sutore, nec medicus opus habet medico, sed sutor medico, medicus sutore. Vnde apparet, dissimilia esse beneficia. Quare nec collatio beneficii nec mutua redditio eadẽ erit: sed ut iuste fiant, ex proportionis ratione instituenda est æqualitas. Sutor enim architecto dabit calceum: vicissimque architectus accipiet, quanti est ædificium, proportione eius quod confert. Ita & medicus alia dabit agricolæ, alia pro proportione

3. Ποιεῖ δὲ τὴν ἀντίδοσιν τὴν κατ' ἀναλογίαν.

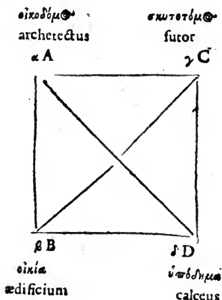
portione accipiet ab eo. Opus .n. alterius, maioris precii eſt quam alterius. Nec .n. pro ædificio calceos architecto ſutor dabit, ſed tantum neceſſe eſt à ſutore viciſſim in illud quod redditurus eſt impēdi, quanti eſt quo privatur is qui ædificium confert. Sin minus, inæqualis erit mutatio, & quæ conferentur minime paria Eſt autē in ijs quæ conferuntur ſervanda æqualitas: verū ex proportione, quam diametralis efficit coiunctio. Diametralis aūt eſt, quæ ab angulo adverſo in oppoſitum recta tranſcurrit linea. Sint ergo nobis inſtar quadranguli quatuor termini. Architectus, dico, ſutor, calceus, ædificium. Architectus vbi A, ſutor vbi C, ædificium vbi B, calceus vbi D. Quoniā igitur ſub ſutore ponitur calceus, ſicut D ponitur ſub C. & ſub architecto ædificium, ſicut B ſub A ponitur, in communicatione mutua coniungetur architectus cum calceis, ſicut A coniungitur cum D. Sutor vero cum ædificio, ſicut C cum B. Atque

κατὰ ἀναλογίαν. ἐνδέχεται γὰρ τὸ ἑτέρου ἔργον τιμιώτερον εἶναι θατέρου· οὐ γὰρ ἀντὶ οἰκίας ὑποδήματα δώσει ὁ σκυτοτόμος τῷ οἰκοδόμῳ, ἀλλὰ τοσοῦτον δεῖ εἰσενεγκεῖν τὸν σκυτοτόμον εἰς τὴν ἀντίδοσιν, ὅσον ἐκεῖνος εἰς τὴν οἰκίαν ἐζημιώθη. εἰ δὲ μὴ, ἄνισα ἔσται τὰ ἀλλάγματα, καὶ αἱ χάριτες ἀνώμαλοι. δεῖ τοίνυν ἐν τῇ χάριτι τηρεῖν τὴν ἰσότητα, πλὴν κατὰ τὴν ἀναλογίαν, ἣν ποιεῖ ἡ κατὰ διάμετρον σύζευξις. διάμετρος μὲν γάρ ἐστιν, ἡ ἀπὸ τῆς γωνίας τοῦ παραλληλογράμμου ἐπὶ τὴν ἀπεναντίον γωνίαν ἐπιζευγνυμένη εὐθεῖα. ἔστω δὲ ὥσπερ τετράγωνον οἱ τέσσαρες ὅροι· ὁ οἰκοδόμος, ὁ σκυτοτόμος, τὸ ὑπόδημα, ἡ οἰκία. ὁ οἰκοδόμος μὲν ἐφ᾽ οὗ τὸ α΄, σκυτοτόμος δὲ, ἐφ᾽ οὗ τὸ γ΄, οἰκία, ἐφ᾽ οὗ τὸ β΄, ὑπόδημα, ἐφ᾽ οὗ τὸ δ΄. ἐπεὶ τοίνυν ὑπὸ τὸν σκυτοτόμον τὸ ὑπόδημα τίθεται, ὥσπερ τὸ δ΄ ὑπὸ τὸ γ΄, καὶ ὑπὸ τὸν οἰκοδόμον ἡ οἰκία, ὥσπερ τὸ β΄ ὑπὸ τὸ α΄, ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους κοινωνίαις συναφθήσεται μὲν ὁ οἰκοδόμος τοῖς ὑποδήμασιν, ὥσπερ συνάπτεται τὸ α΄ τῷ δ΄, ὁ δὲ σκυτοτόμος τῇ οἰκίᾳ, ὥσπερ τὸ γ΄ τῷ β΄. καὶ

οὕτως

οὕτως ἔσονται αἱ κοινωνίαι κατὰ διάμετρον· οὐ κατὰ τὰ αὐτὰ, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἀνάλογα.

ita è diametro fiet communicatio. Non quidem in eodem, sed prout requirit proportio.

Διὰ τοῦτο δεῖ τὰ ἀλλαττόμενα λόγον ἔχειν καὶ συμμετρίαν πρὸς ἄλληλα. εἰσὶ γὰρ ἔνια, ἃ οὐδὲ δύναται σχεδὸν ἀλλαγῆναι, διὰ τὸ ἀσύμμετρα εἶναι· οἷον τὸ τοῦ αὐλητοῦ ἔργον, καὶ τὸ τοῦ οἰκοδόμου. διὰ τοῦτο παρελήφθη τὰ νομίσματα, ἅτινα πρὸς πᾶν ἔργον δύνανται ἀλλαγῆναι, καὶ παντὸς ἔργου τὴν ἀξίαν μετροῦσιν, ἀπὸ τού-

Ideoque debent ea quæ mutantur, rationem aliquam inter se habere & conuenientiam. Sunt enim quædam, quæ ne permutari quidem possunt fortasse: quia nulla ex parte congruunt. Sicut tibicinis opus & architecti. Ideoq. nummos assumpsimus, qui cum qualibet mutari re possunt, preciúque metiuntur cuiuslibet, Hinc enim discimus, quot

4. Διὸ πάντα συμβλητὰ δεῖ πως εἶναι

quot calceos valeat ædificium, quantum item cibi, aut alterius cuiusque rei, Nisi enim de cuiusque rei constaret precio, non posset mutatio institui aut communicatio. Plus enim minusve dare aut accipere quam precium, non est mutatio, aut communicatio.

5. Δεῖ ἄρα ἑνί τινι πάντα μετρεῖσθαι.

Oportet igitur communem aliquam omnium mensuram esse, qua metiri cuncta possimus, rerumq omnium cognoscere precia. Hæc autem proprie quidem & revera est indigentia. Quantum enim quis aliquo opus habet, tantum eius particeps vult fieri. Nisi enim iis quæ alterius sunt, opus quis habeat, aut minus quã alius quæ sunt ipsius, nulla erit commutatio. Cum vero opus habeat, dat sua, accipitque aliena. Proprie ergo ac revera, rerum omnium mensura est indigentia: hæc enim in vnum cogit omnes. Ex lege vero & instituto est nummus: ideoque etiam νόμισμα vocatur. Quia nempe per se non est tale, sed ex constitutione nostra: ideoq. in potestate quoque nostra est, mutare eum & inuti-

των γὰρ γινώσκομεν πόσων ὑποδημάτων ἡ οἰκία ἀξία ἐστὶν, ἢ πόσης τροφῆς, ἢ ἄλλων ἔργων· εἰ γὰρ μὴ ἡ ἀξία ἑκάστου γινώσκοιτο, οὐ δύναται συστῆναι ἡ ἀλλαγὴ καὶ ἡ κοινωνία. τὸ γὰρ μὴ διδόναι καὶ λαμβάνειν ἀξίωμα, οὐκ ἔστιν ἀλλαγὴ, οὐδὲ κοινωνία.

Διὰ τοῦτο ἀνάγκη εἶναί τι ἓν μέτρον κοινὸν ἁπάντων, ᾧ πάντα δυνάμεθα μετρεῖν, καὶ δι' οὗ τὴν ἀξίαν ἑκάστου γινώσκομεν. ἔστι δὲ φύσει μὲν καὶ ἀληθείᾳ ἡ χρεία μέτρον ἁπάντων· καθόσον γάρ τι δεῖταί τινος, κατὰ τοσοῦτον βούλεται αὐτῷ κοινωνεῖν· εἰ γὰρ μὴ δέοιτο τῶν ἑτέρου, ἢ μὴ ὥσπερ ἄλλος τῶν ἐκείνου, ἀλλὰ ἔλαττον, οὐκ ἔσται ποτὲ ἀλλαγή· δεόμενος δὲ, τὰ ἑαυτοῦ δίδωσι, καὶ λαμβάνει τὰ τῶν ἄλλων· ἡ μὲν οὖν χρεία φύσει καὶ ἀληθείᾳ μέτρον ἐστὶ τῶν πραγμάτων· αὕτη γὰρ πάντας εἰς ἓν συνάγει· νόμῳ δὲ καὶ κατὰ συνθήκην τὸ νόμισμα· καὶ διὰ τοῦτο καὶ νόμισμα καλεῖται, ὅτι οὐκ ἔστι φύσει, ἀλλὰ παρ' ἡμῶν ἐτέθη, καὶ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ μεταβαλεῖν αὐτὸ καὶ ποιῆσαι ἄχρηστον.

τοί-

τοίνυν καὶ τὸ νόμισμα μέτρον, ὡς εἴρηται, τῆς τῶν πραγμάτων ἀξίας, καὶ αὐτοῦ μὲν οὐκ ἔστι χρεία δι᾽ ἑαυτῆς, ἔστι δὲ ὥσπερ ὑπάλλαγμα τῆς χρείας. διὰ τούτου τοίνυν τοῦ μέτρου γνωσθείσης ἑκάστου τῆς ἀξίας τῶν ἔργων, ἡ ἀλλαγὴ ἰσόῤῥοπος ἔσται, καὶ κατὰ τὸ ἀνάλογον.

Ἡ δὲ ἀναλογία ἔσται ἀντιπεπονθότως. οὕτω γὰρ δυνατὸν ἰσασθῆναι τὴν ἀλλαγήν. ἀντιπεπονθότα δὲ λέγονται παρὰ τοῖς μαθηματικοῖς, ὅταν ᾖ ὡς τὸ α΄ πρὸς τὸ β΄, τὸ γ΄ πρὸς τὸ δ΄. καὶ ὡς τὸ α΄ πρὸς τὸ γ΄, τὸ δ΄ πρὸς τὸ β΄. εἰ τοῦτον τοίνυν τὸν τρόπον ἀνάλογον ἔσται τὰ ἀλλασσόμενα, καὶ οἱ ἀλλάσσοντες, δικαία ἔσται ἡ ἀλλαξή. ἔστω γὰρ σκυτοτόμος, ἐφ᾽ οὗ γ΄, γεωργὸς, ἐφ᾽ οὗ α΄, ὑποδήματα, ἐφ᾽ οὗ δ΄, σῖτος, ἐφ᾽ οὗ β΄· κείσθω δὴ τὸν γεωργὸν πρὸς τὸν σκυτέα διπλάσιον λόγον ἔχειν· ἔσται δὴ καὶ ὁ σῖτος διπλάσιος τῇ ἀξίᾳ τῶν ὑποδημάτων· εἰ τοίνυν ἔσται ὡς γεωργὸς πρὸς τὸν σκυτέα, τὰ ὑποδήματα πρὸς τὴν τροφὴν ἢ τὸν σῖτον, διπλασίονα ἔσται τὰ ὑποδήματα τοῦ σίτου· καὶ οὕτως ἔσονται ἄξια τοῦ σίτου· εἰ δὲ

lem efficere. Est ergo nummus quoque, quemadmodum dictum est, precii cujusque rei mensura. Quo tamen nemo per se opus habet: sed quasi in locum indigentiæ successit. Cum hac ergo quasi mēsura singula rerum investigemus precia, æqualis, & vt postulat proportio, fiet commutatio.

Porro reciproca & quasi è lege talionis erit hæc proportio. Ita namque æquari poterit cōmutatio. Reciproca porro hoc modo dicuntur à mathematicis, cum sicut A ad B, ita se habet C ad D: & ut A ad C, ita D ad B. Si hoc ergo modo proportione respōdent quæ commutantur & qui commutant, iusta erit commutatio. Sit enim sutor ubi C, agricola vbi A, calcei vbi D, frumentum vbi B. Ponamus ergo rationem dupli ad sutorem habere agricolam, & frumentum rationem dupli habebit ad calceum. Si ergo sicut ad sutorem agricola, ita calcei se habebunt ad cibum aut frumentum, necesse erit duplo frumentum excedant calcei, atq. ita precium æquabunt frumenti. Quod

6. Ἔσται δὲ ἀντιπεπονθὸς, ὅταν ἰσασθῇ.

T nisi

nisi ita instituatur cõmutatio, in proportionis figuram reducenda non erũt. quia æquari non possunt. Si enim quemadmodum ad sutorem agricola, ita & opus agricolæ quod accipit sutor, se habet ad opus sutoris quod accipit agricola, non erit æqualitas. sed cum reciproca hæc accedit vicissitudo, tum demum jure mutatio fit & communicatio.

7. Ὅτι δὲ χρεία συνέχει.

Indigentia autem contineri Respublicas, eamque esse quæ communionem inducit & vnitatem, tanquam vnum quid, manifestum est. Si enim alter altero opus non habeat, non commutant inter se nec communicant. Aut si alter quidem altero, altero autem opus non habet alter, ne sic quidem similiter communicant. Quod cõtra tum demum procedit, cum quod alter habet, eo eget alter, alter autem rursus eget, quod dare potest alter.

8. Ὑπὲρ δὲ τοῦ νομίσματος ἀλλαγῆς.

Cum vero sæpenumero opere fabri, opus habeat agricola, opere vero agricolæ non opus habeat faber, ne vel sic commutatio impediatur aut communio, adhiberi nummus

μὴ οὕτως ἡ ἀλλαγὴ γένοιτο, οὐ δεῖ εἰς σχῆμα ἀναλογίας ἄγειν αὐτά· οὐ γὰρ δυνατὸν ἰσασθῆναι. εἰ γὰρ ἔσται, ὡς ὁ γεωργὸς πρὸς τὸν σκυτέα, τὸ ἔργον τοῦ γεωργοῦ, ὃ λαμβάνει ὁ σκυτεὺς, πρὸς τὸ ἔργον τοῦ σκυτέως, ὃ λαμβάνει ὁ γεωργὸς, οὐκ ἔσται ἰσότης· ἀλλ᾽ ὅταν ἀντιπεπονθότως ἔχωσι, τότε ἀλλαγὴ κυρίως καὶ κοινωνία γίνεται.

Ὅτι δὲ ἡ χρεία συνέχει τὰς πολιτείας, καὶ αὕτη τὰς κοινωνίας ποιεῖ καὶ τὰς ἑνώσεις, καθάπερ ἕν τι ὄν, δῆλον· καὶ γὰρ ὅταν μὴ χρείαν ἔχωσιν ἀλλήλων, οὐκ ἀλλάττονται, οὐδὲ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις· ἢ ὅταν ὁ μὲν δέηται θατέρου, ἅτερος δὲ θατέρου χρείαν οὐκ ἔχῃ, καὶ τότε γὰρ ὁμοίως ἀκοινώνητοί εἰσιν· ὥσπερ τοὐναντίον, ὅταν οὗ μὲν ἔχει αὐτὸς δέηταί τις, αὐτὸς δὲ χρῄζει οὗ ἐκεῖνος δοῦναι δυνατός.

Ἐπεὶ δὲ πολλάκις ὁ μὲν γεωργὸς δεῖται τοῦ ἔργου τοῦ τέκτονος, ὁ δὲ τέκτων οὐ δεῖται τοῦ γεωργικοῦ, ἵνα τὰ ἀλλάγματα καὶ αἱ κοινωνίαι μηδὲ τότε κωλύωνται, παρηλέφθη

τό

τὸ νόμισμα. καὶ τοῦτο διδοὺς ὁ γεωργὸς τῷ τέκτονι, λαμβάνει παρ' ἐκείνου τὸ ἐκείνου ἔργον· ὃ δὴ τὸ νόμισμα καθάπερ ἐγγυητής ἐστι πρὸς τὸν τέκτονα, ὅτι ἐπειδὰν τῶν τοῦ γεωργικοῦ δεηθῇ, δι' αὐτοῦ λήψεται παρὰ τοῦ γεωργοῦ ὧν ἐν χρείᾳ κατέστη. καὶ οὕτω κἀνταῦθα διὰ τὴν μέλλουσαν τοῦ τέκτονος χρείαν ἡ ἀλλαγὴ καὶ ἡ κοινωνία γίνεται. καὶ τὸ νόμισμα δυνάμει ἐστὶ πάντα σχεδὸν, ὧν δεῖται ἕκαστος ἑκάστου· καὶ ἡ τούτου χρεία μάλιστα μένει· εἰ καὶ μὴ ἀεὶ ὁμοίως. καὶ γὰρ ἐν μὲν ταῖς εὐθηνίαις πολλή τις ἐστὶν ἡ χρεία τοῦ νομίσματος· ἐν δὲ ταῖς σιτοδείαις οὐκ ἔτι. οὐ γὰρ ἄν τις ἕλοιτο ὀλίγον πρίασθαι σῖτον πολλῶν νομισμάτων. ὅμως δὲ δι' ἃ εἴρηται μᾶλλον μένει ἡ τούτου χρεία, ἢ ἡ τῶν ἄλλων. διὸ δεῖ πάντα τιμᾶσθαι. οὕτω γὰρ δυνατὸν εἶναι ἀεὶ ἀλλαγὴν καὶ κοινωνίαν. ἀπὸ γὰρ τοῦ πάντα μετρεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι νομίσματι, ἡ ἰσότης γίνεται. ἀπὸ δὲ τῆς ἰσότητος ἀλλαγὴν γενέσθαι δυνατόν· ἰσότητα δὲ

cepit. Quũ cum fabro tradit agricola, viciſſim opus illius ab eo accipit. Qui quidem nummus quaſi ſponſor intercedit apud fabrum, futurum vt cum viciſſim aliquid agricolæ requirat, hoc ipſo ab agricola accepturũ illud eſſe, quo opus habet. Atque ita quia aliquando quoque indigere poterit eodem faber, commutatio hic inſtituitur & communicatio. Eſtque ipſa potentia nummus, omne illud, quo alterius indigere poſſet alter. Manetque illius ſemper indigentia: licet non eodem ſemper modo. In annonæ enim vilitate, magna nummi indigentia eſt: in caritate cõtra, non item. Quia non facile tum reperiri poſſit, qui vel minimum frumenti multis nummis vellet tranſcribere. Nihilominus tamen propter ea quæ dicta ſunt, magis huius quã reliquorum manet indigentia. Ideoq; omnia oportet æſtimari. Quia ita demum ſemper mutatio procedet & communicatio. Ex eo enim quod nummo metiri omnia & æſtimari ſolemus, æqualitas procedit. Ex æqualitate autem commutatio: ſine nummo au-

tem non semper introduci potest æqualitas. Nonnulla enim opera & artes tantum inter se differunt, vt omnino nulla inter eas convenientia sit aut ratio. Quare ne reperiri quidem in iis potest æqualitas. Quia vero duo cum contrahunt, vterque vtroque opus habet, hujus indigentiæ causa communem aliquam mensuram, quæ omnia metiri posset, adiunximus, nummum dico. Qui proprie quidem & revera non metitur (neque enim inter ea est quæ metiri solemus) sed tantum ex lege quadam nostra & constitutione. Ideoque cum in medio sit eorum quæ nullo modo inter se congruunt, ad congruentiam ea reducit, & inter se adæquat. Quod ex hac delineatione fiet manifestius. Sit A ædificium, B minæ decem, C lectica. Sitque rursus ædificium quinque minarum, lectica vnius. Itaque decem minæ B, decuplum sunt lecticæ, ædificii vero duplum. Ædificium ergo decem minarum est dimidium. Cum dimidium ergo sit ædificium, decimum vero illius sit lectica, dimi-

οὐκ ἀεὶ δυνατὸν γίνεσθαι ἄνευ νομίσματος. τινὰ γὰρ ἔργα τεχνῶν οὕτως ἀλλήλων διαφέρει, ὥστε παντελῶς ἀσύμμετρα εἶναι, καὶ μηδένα λόγον ἔχειν πρὸς ἄλληλα· ὅθεν οὐ δυνατὸν ἰσότητα εὑρεῖν ἐν αὐτοῖς. ὅτι δὲ ἑκάτερος ἑκατέρου δεῖται, διὰ ταύτην τὴν χρείαν παρελήφθη ἕν τι κοινὸν μέτρον ὃ πάντα μετρεῖ, τὸ νόμισμα· ὃ φύσει μὲν καὶ ἀληθείᾳ οὐ μετρεῖ· οὐ γάρ ἐστι μέρος τῶν μετρουμένων, νόμῳ δέ τινι ἡμετέρῳ καὶ συνθήκῃ· καὶ οὕτως ἐν μέσῳ γινόμενον τῶν ἀσυμμέτρων, σύμμετρα ποιεῖ καὶ ἰσάζει. τοῦτο δὲ ἔσται καὶ ἀπὸ τοῦ διαγράμματος σαφέστερον. ἔστω τὸ α' οἰκία, τὸ δὲ β' μναῖ δέκα, τὸ δὲ γ' κλίνη. ἔστω δὲ ἡ οἰκία πέντε μνῶν, ἡ κλίνη μιᾶς. ὥστε αἱ δέκα μναῖ τὸ ϛ', τῆς μὲν κλίνης δεκαπλάσιον ἐστι, τῆς δὲ οἰκίας διπλάσιον. ἡ ἄρα οἰκία ἡμίσεια ἐστὶ τῶν δέκα μνῶν. ἐπεὶ τοίνυν ἡ μὲν οἰκία ἥμισυ, ἡ δὲ κλίνη δέκατον τοῦ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἥμισυ τοῦ δεκά-

τοῦ πενταπλάσιον, ἡ ἄρα οἰκία τῆς κλίνης πενταπλάσιος· σύμμετρος ἄρα ἡ οἰκία γέγονε τῇ κλίνῃ διὰ μέσου τοῦ νομίσματος, ὃ κοινὸν ἐγένετο μέτρον· εἰ δὲ σύμμετρος, καὶ ἴση γενέσθαι δυνατόν. εἰ γὰρ πενταπλασιασθῇ, ἴση ἔσται τῇ οἰκίᾳ. τί μὲν οὖν τὸ ἄδικον, καὶ τί τὸ δίκαιόν ἐστιν, εἴρηται, κατά τε διανομὴν καὶ διόρθωσιν, ἤτοι τὸ διανεμητικὸν καὶ διορθωτικόν.

diū vero decimi ſit quintuplum, ſequitur ædificium lecticæ eſſe quintuplum. Ita cum lectica congruere ædificium intercelſſione nummi incipit, qui velut communis eſt menſura. Quod ſi congruit, etiam æquari poteſt. Si enim quinquies augeas, ædificium æquabit. Quid ergo ſit injuſtum & iuſtum, tam in diſtribuendo quam corrigendo, hoc eſt, in diſtributivo jure & correctivo, jam diximus.

ΚΕΦ. ζ.

Ὅτι ἡ δικαιοσύνη μεσότης ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι.

CAP. VII.

Iuſtitiam faciendæ accipiendæque iniuriæ eſſe medium.

Τούτων δὲ οὕτω διωρισμένων, φανερόν ἐστιν, ὅτι ἡ δικαιοπραγία μεσότης ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι. τὸ μὲν γὰρ πλέον ἐστί, τὸ δὲ ἔλαττον. τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν οὐδὲν ἄλλό ἐστιν ἢ τὸ πλέον ἔχειν, ὅπου τὸ ἴσον ἔδει· τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι, τὸ ἔλαττον ἔχειν. καὶ ἡ δικαιοσύνη μεσότης ἐστίν, οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς ἑτέραις ἀρεταῖς· τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἀρετῶν ἑκάστη

QVæ cum ita definita ſint, apparet juſtam actionem faciendæ accipiendæq. iniuriæ eſſe medium. Alterum enim plus, alterum minus eſt. Iniuriam enim facere, nihil aliud eſt quam plus habere, vbi æquale habendum erat. Sicut iujuria affici, habere minus. Eſtque mediocritas juſtitia, non quemadmodum reliquæ ſunt virtutes (quarum ſingulæ duorum vitiorum

9. Διωρισμένων δὲ τούτων, δῆλον ὅτι ἡ δικαιοπραγία μέσον.

τὸ ἴσον τοῦ κατὰ ἀναλογίαν. ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλῳ νομοθετῶν τὰ ἴσα ποιεῖν ἐν ταῖς διανομαῖς. τοιαύτη μὲν ἡ δικαιοσύνη.

Ἡ δὲ ἀδικία, πᾶν τὸ ἐναντίον. ὑπερβολὴ γὰρ καὶ ἔλλειψίς ἐστι τοῦ ὠφελίμου καὶ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον· ὁ γὰρ ἄδικος ἐν ταῖς διανομαῖς ὑπερβάλλει μὲν τὸν πλησίον ἐν τοῖς ὠφελίμοις, ἐλλείπει δὲ αὐτοῦ ἐν τοῖς βλαβεροῖς. ὅταν δὲ πρὸς ἄλλους τὴν διανομὴν ποιῆται, καὶ τότε μὲν παρὰ τὸ ἀνάλογον, πλὴν οὐ τοὺς αὐτοὺς ποιεῖ τῶν αὐτῶν ὑπερβάλλειν ἢ ἐλλείπειν, ἀλλ᾽ ὡς ἔτυχεν· ὥστε εἶναι καὶ ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν ἐν τοῖς ἀδικήμασιν, τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον· καὶ μεῖζον μέν ἐστι τὸ ἀδικεῖν, ἔλαττον δὲ τὸ ἀδικεῖσθαι. ὧν μέσον ἐστὶ τὸ ἴσον, ἤτοι τὸ δίκαιον.

quod æquale est, secundum proportionem. Eodemque modo aliis quoque præcipiat, æquitatem in distribuendo vt conservent. Et talis quidem est iustitia.

Plane vero contraria est iniustitia. Excessus enim defectusque est ejus quod prodest aut nocet, neglecta proportione. In distributione enim iniustus ita se habet, vt in iis quæ prosunt superare velit proximum, in iis vero quæ nocent, ab eo superari. Inter alios autem cum distribuit, etiam tum proportionem negligit. Nisi quod non eosdem iisdem aut superiores aut inferiores faciat, sed modo hos modo illos. Ita ut exsuperantia & defectus in iniuriis sit maius minusque. Et maius quidem est iniuria afficere, minus vero affici. Quorum medium est æquale, hoc est iustum. 10. Ἡ δ᾽ ἀδικία τοὐναντίον τοῦ ἀδίκου.

CAP. VIII.

Quomodo fieri possit vt iniuste faciat aliquis, nec tamen sit iniustus.

1. Ἔστι δ' ἐστὶν ἀδικοῦντα μήπω ἄδικον εἶναι.

ET de iustitia quidem iniustitiaque, tum quæ natura sit ambarum, tum de iusto atque iniusto, vniversaliter egimus. Illud vero iam quærendum est: cum sint iniustæ quædam actiones, quas qui agit iniuste facit quidem, non tamen iniustus est, quænam sint illæ. Ac primo illud ostendimus, fieri posse, vt iniuste faciat aliquis, nec tamen sit iniustus, Vt furetur videlicet, nec tamen fur sit, adulterium committat, nec sit adulter. Qui enim, exempli gratia, ensem furatur insani hominis, ne insanus ille manus sibi inferat, furatur quidem, fur tamen nõ est. Et qui adulterium committit vt ditescat, adulterium quidẽ committit, non tamen adulter, sed pecuniarum est avidus. Et si quis medicus ægrum decipiat, vt sanare possit, decipit quidem, sed deceptor non est. Posse igitur fieri vt iniuste quis agat,

ΚΕΦ. η'

Πῶς ἐστιν ἀδικεῖν, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι.

ΠΕρὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης, καὶ ἀδικίας, καὶ τίς ἑκατέρα τούτων ἡ φύσις, καὶ περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου, καθόλου εἴρηται. ἐκεῖνο δὲ νῦν ζητητέον· ἐπεί εἰσί τινα ἀδικήματα, ἃ ποιῶν τις ἀδικεῖ μὲν, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστι, τίνα ταῦτα. πρῶτον δὲ ἐκεῖνα δείξομεν, ὅτι δυνατὸν ἀδικεῖν τινὰ, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι· οἷον κλέπτειν, καὶ μὴ κλέπτην εἶναι, καὶ μοιχεύειν, καὶ μὴ μοιχὸν εἶναι. ὁ γὰρ κλέψας τὴν μάχαιραν τοῦ μαινομένου, ἵνα μὴ ἑαυτὸν ὁ μαινόμενος ἀποσφάζῃ, ἔκλεψε μὲν, κλέπτης δὲ οὐκ ἔστι· καὶ ὁ μοιχεύων, ἵνα δυνηθῇ πλουτεῖν, μοιχεύει μὲν, μοιχὸς δὲ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ φιλοχρήματος. καὶ εἴ τις ἰατρὸς ἀπατάῃ τὸν νοσοῦντα ἐφ' ᾧ σώσει, ἀπατᾷ μὲν, ἀπατεὼν δ' οὐκ ἔστι. ὅτι οὖν ἐστὶ δυνατόν τινα ἀδι-

κεῖν

κεῖν, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι κατ' ἐκείνην τὴν ἀδικίαν, ἧς τὸ ἔργον ποιεῖ, δῆλον· τίνα δέ ἐστι ταῦτα τὰ ἀδικήματα, ἑνὶ καθολικῷ λόγῳ ῥητέον. ὅσα ἀδικεῖ τις, οὐχ ἕνεκα τοῦ τέλους, ὃ προσήκει τῇ ἀδικίᾳ ἐκείνῃ, ἧς τὴν πρᾶξιν ποιεῖ, ἀλλὰ ἄλλου τέλους ἕνεκα ἢ ἀγαθοῦ ἢ φαύλου, κατ' ἐκεῖνα ἀδικεῖ μέν, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστιν. ἀπατᾷ μὲν γὰρ ὁ ἰατρός, ἀπατεὼν δὲ οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ τέλος ἔχει τὴν ἀπάτην τοῦ νοσοῦντος, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν. ὁμοίως καὶ ὁ κλέψας τὸ ξίφος τοῦ μαινομένου, οὐ ζητεῖ τὸ πλέον λαβεῖν ἑαυτῷ καὶ λάθρα παρακερδάναι τοῦ πλησίον, ὥσπερ ὁ κλέπτης, ἀλλὰ τέλος ἔχει τὴν τοῦ μαινομένου σωτηρίαν. πᾶσα δὲ πρᾶξις ἀπὸ τοῦ τέλους τὸ εἶδος λαμβάνει, καὶ τὸν ὁρισμόν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα· τὸ γὰρ ὄνομα συνεσταλμένος ὁρισμός ἐστιν. οὐδὲ γὰρ τὸν στρατηγὸν ἑλεπόλεις κατασκευάζοντα πολλάκις καὶ ἐρμητήρια ἐν πολιορκίαις, οἰκοδόμον ἐροῦμεν, ἢ τέκτονα. τὰ μὲν γὰρ οἰκοδόμου καὶ τοῦ τέκτονος ποιεῖ, καὶ οἰκοδομεῖν λέγε-

nec tamen iniustus sit, respectu illius in qua peccat iniustitiæ, apparet. Quæ autem sint ejusmodi iniustæ actiones, semel in genere dicendum est. Sunt ergo, quæ iniuste ab aliquo aguntur, non finis causa, qui illius iniustitiæ proprius est cuius actionem agit, sed alterius, seu boni seu mali. In iis ergo agit quidem iniuste, non tamen est iniustus. Decipit enim medicus, non tamen est deceptor: nec enim finis illi est vt decipiat ægrum, sed vt conservet. Ita & qui furatus est insani gladium, non hoc quærit vt plus aliquid sibi accedat, aut vt furtim lucri aliquid consequatur à proximo, sicut fur solet, sed finis illi est ut conservet insanum. Iam vero à fine, formam definitionemq. suam, ideoque & nomen consequitur omnis actio. Cōtracta enim ac succincta quasi definitio, est nomen. Neque enim ducem qui Helepolides sæpenumero in obsidionibus fabricat aut propugnacula, architectum dicemus aut fabrū. Nam & is opus fabri efficit aut architecti, & ædificare di-

τοίνυν καὶ τὸ νόμισμα μέτρον, ὡς εἴρηται, τῆς τῶν πραγμάτων ἀξίας, καὶ αὐτοῦ μὲν οὐκ ἔστι χρεία δι' ἑαυτῆς, ἔστι δὲ ὥσπερ ὑπάλλαγμα τῆς χρείας. διὰ τούτων τοίνυν τῶν μέτρων γνωσθείσης ἑκάστου τῆς ἀξίας τῶν ἔργων, ἡ ἀλλαγὴ ἰσόρροπος ἔσται, καὶ κατὰ τὸ ἀνάλογον.

Ἡ δὲ ἀναλογία ἔσται ἀντιπεπονθότως. οὕτω γὰρ δυνατὸν ἰσασθῆναι τὴν ἀλλαγήν. ἀντιπεπονθότα δὲ λέγονται παρὰ τοῖς μαθηματικοῖς, ὅταν ᾖ ὡς τὸ α΄ πρὸς τὸ β΄, τὸ γ΄ πρὸς τὸ δ΄. καὶ ὡς τὸ α΄ πρὸς τὸ γ΄, τὸ δ΄ πρὸς τὸ β΄. εἰ τοῦτον τοίνυν τὸν τρόπον ἀνάλογον ἔσται τὰ ἀλλασσόμενα, καὶ οἱ ἀλλάσσοντες, δικαία ἔσται ἡ ἀλλαγή. ἔστω γὰρ σκυτοτόμος, ἐφ' οὗ γ΄, γεωργός, ἐφ' οὗ α΄, ὑποδήματα, ἐφ' οὗ δ΄, σῖτος, ἐφ' οὗ β΄. κείσθω δὴ τὸν γεωργὸν πρὸς τὸν σκυτέα διπλάσιον λόγον ἔχειν· ἔσται δὴ καὶ ὁ σῖτος διπλάσιος τῇ ἀξίᾳ τῶν ὑποδημάτων· εἰ τοίνυν ἔσται ὡς γεωργὸς πρὸς τὸν σκυτέα, τὰ ὑποδήματα πρὸς τὴν τροφὴν ἢ τὸν σῖτον, διπλασίονα ἔσται τὰ ὑποδήματα τοῦ σίτου· καὶ οὕτως ἔσονται ἄξια τοῦ σίτου· εἰ δὲ

lem efficere. Est ergo nummus quoque, quemadmodum dictum est, precii cujusque rei mensura. Quo tamen nemo per se opus habet: sed quasi in locum indigentiæ successit. Cum hac ergo quasi mēsura singula rerum investigemus precia, æqualis, & ut postulat proportio, fiet commutatio.

Porro reciproca & quasi è lege talionis erit hæc proportio. Ita namque æquari poterit cōmutatio. Reciproca porro hoc modo dicuntur à mathematicis, cum sicut A ad B, ita se habet C ad D: & ut A ad C, ita D ad B. Si hoc ergo modo proportione respōdent quæ commutantur & qui commutant, iusta erit commutatio. Sit enim sutor ubi C, agricola ubi A, calcei ubi D, frumentum ubi B. Ponamus ergo rationem dupli ad sutorem habere agricolam, & frumentum rationem dupli habebit ad calceum. Si ergo sicut ad sutorem agricola, ita calcei se habebunt ad cibum aut frumentum, necesse erit duplo frumentum excedant calcei, atq. ita precium æquabunt frumenti. Quod

6. Ἔσται δ' ἀντιπεπονθός, ὅταν ἰσασθῇ.

T nisi

nisi ita instituatur cōmutatio, in proportionis figuram reducenda non erūt: quia æquari non possunt. Si enim quemadmodum ad sutorem agricola, ita & opus agricolæ quod accipit sutor, se habet ad opus sutoris quod accipit agricola, non erit æqualitas. sed cum reciproca hæc accedit vicissitudo, tum demum iure mutatio fit & communicatio.

7. Ὅτι δὲ χρεία συνέχει. Indigentia autem contineri Respublicas, eamque esse quæ communionem inducit & vnitatem, tanquam vnum quid, manifestum est. Si enim alter altero opus non habeat, non commutant inter se nec communicant. Aut si alter quidem altero, altero autem opus non habet alter, ne sic quidem similiter communicant. Quod cōtra tum demum procedit, cum quod alter habet, eo eget alter, alter autem rursus eget, quod dare potest alter.

8. Ὑπὲρ δὲ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς. Cum vero sæpenumero opere fabri, opus habeat agricola, opere vero agricolæ non opus habeat faber, ne vel sic commutatio impediatur aut communio, adhiberi nummus

μὴ οὕτως ἡ ἀλλαγὴ γίνοιτο, οὐ δεῖ εἰς σχῆμα ἀναλογίας ἄγειν αὐτά· οὐ γὰρ δυνατὸν ἰσασθῆναι. εἰ γὰρ ἔσται, ὡς ὁ γεωργὸς πρὸς τὸν σκυτέα, τὸ ἔργον τοῦ γεωργοῦ, ὃ λαμβάνει ὁ σκυτεὺς, πρὸς τὸ ἔργον τοῦ σκυτέως, ὃ λαμβάνει ὁ γεωργὸς, οὐκ ἔσται ἰσότης· ἀλλ' ὅταν ἀντιπεπονθότως ἔχωσι, τότε ἀλλαγὴ κυρίως καὶ κοινωνία γίνεται.

Ὅτι δὲ ἡ χρεία συνέχει τὰς πολιτείας, καὶ αὕτη τὰς κοινωνίας ποιεῖ καὶ τὰς ἑνώσεις, καθάπερ ἕν τι ὄν, δῆλον· καὶ γὰρ ὅταν μὴ χρείαν ἔχωσιν ἀλλήλων, οὐκ ἀλλάττονται, οὐδὲ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις· ἢ ὅταν ὁ μὲν δεῆται θατέρου, ἅτερος δὲ θατέρου χρείαν οὐκ ἔχῃ, καὶ τότε γὰρ ὁμοίως ἀκοινώνητοί εἰσιν· ὥσπερ τοὐναντίον, ὅταν οὗ μὲν ἔχει αὐτὸς δέηταί τις, αὐτὸς δὲ χρήζει ὧν ἐκεῖνος δοῦναι δυνατός.

Ἐπεὶ δὲ πολλάκις ὁ μὲν γεωργὸς δεῖται τοῦ ἔργου τοῦ τέκτονος, ὁ δὲ τέκτων οὐ δεῖται τοῦ γεωργικοῦ, ἵνα τὰ ἀλλάγματα καὶ αἱ κοινωνίαι μηδὲ τότε κωλύωνται, παρηλέφθαι

τό

τὸ νόμισμα. καὶ τοῦτο διδοὺς ὁ γεωργὸς τῷ τέκτονι, λαμβάνει παρ' ἐκείνου τὸ ἐκείνου ἔργον· ὃ δὴ τὸ νόμισμα καθάπερ ἐγγυητής ἐστι πρὸς τὸν τέκτονα, ὅτι ἐπειδὰν τῶν τοῦ γεωργικοῦ δεηθῇ, δι' αὐτοῦ λήψεται παρὰ τοῦ γεωργοῦ ὧν ἐν χρείᾳ καθίστη. καὶ οὕτω κἀνταῦθα διὰ τὴν μέλλουσαν τοῦ τέκτονος χρείαν ἡ ἀλλαγὴ καὶ ἡ κοινωνία γίνεται. καὶ τὸ νόμισμα δυνάμει ἐστὶ πάντα σχεδὸν, ὧν δεῖται ἕκαστος ἑκάστου· καὶ ἡ τούτου χρεία μάλιστα μένει· εἰ καὶ μὴ ἀεὶ ὁμοίως. καὶ γὰρ ἐν μὲν ταῖς εὐθηνίαις πολλή τις ἐστὶν ἡ χρεία τοῦ νομίσματος· ἐν δὲ ταῖς σιτοδείαις οὐκ ἔτι. οὐ γὰρ ἄν τις ἕλοιτο ὀλίγον πρίεσθαι σῖτον πολλῶν νομισμάτων. ὅμως δὲ δι' ἃ εἴρηται μᾶλλον μένει ἡ τούτου χρεία, ἢ ἡ τῶν ἄλλων. διὸ δεῖ πάντα τιμᾶσθαι. οὕτω γὰρ δυνατὸν εἶναι ἀεὶ ἀλλαγὴν καὶ κοινωνίαν. ἀπὸ γὰρ τοῦ πάντα μετρεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι νομίσματι, ἡ ἰσότης γίνεται. ἀπὸ δὲ τῆς ἰσότητος ἀλλαγὴν γενέσθαι δυνατόν· ἰσότητα δὲ

cepit. Quũ cum fabro tradit agricola, viciſſim opus illius ab eo accipit. Qui quidem nummus quaſi ſponſor intercedit apud fabrum, futurum vt cum viciſſim aliquid agricolæ requirat, hoc ipſo ab agricola accepturũ illud eſſe, quo opus habet. Atque ita quia aliquando quoque indigere poterit eodem faber, commutatio hic inſtituitur & communicatio. Eſtque ipſa potentia nummus, omne illud, quo alterius indigere poſſet alter. Manetque illius ſemper indigentia: licet non eodem ſemper modo. In annonæ enim vilitate, magna nummi indigentia eſt: in caritate cõtra, non item. Quia non facile tum reperiri poſſit, qui vel minimum frumenti multis nummis vellet tranſcribere. Nihilominus tamen propter ea quæ dicta ſunt, magis huius quã reliquorum manet indigentia. Ideoq. omnia oportet æſtimari. Quia ita demum ſemper mutatio procedet & communicatio. Ex eo enim quod nummo metiri omnia & æſtimari ſolemus, æqualitas procedit.

Ex æqualitate autem commutatio: ſine nummo au-

tem non semper introduci potest æqualitas. Nonnulla enim opera & artes tantum inter se differunt, vt omnino nulla inter eas convenientia sit aut ratio. Quare ne reperiri quidem in iis potest æqualitas. Quia vero duo cum contrahunt, vterque vtroque opus habet, hujus indigentiæ causa communem aliquam mensuram, quæ omnia metiri posset, adiunximus, nummum dico. Qui proprie quidem & revera non metitur (neque enim inter ea est quæ metiri solemus) sed tantum ex lege quadam nostra & constitutione. Ideoque cum in medio sit eorum quæ nullo modo inter se congruunt, ad congruentiam ea reducit, & inter se adæquat. Quod ex hac delineatione fiet manifestius. Sit A ædificium, B minæ decem, C lectica. Sitque rursus ædificium quinque minarum, lectica vnius. Itaque decem minæ B, decuplum sunt lecticæ, ædificii vero duplum. Ædificium ergo decem minarum est dimidium. Cum dimidium ergo sit ædificium, decimum vero illius sit lectica, dimidium

οὐκ ἀεὶ δυνατὸν γίνεσθαι ἄνευ νομίσματος. τινὰ γὰρ ἔργα τεχνῶν οὕτως ἀλλήλων διαφέρει, ὥστε παντελῶς ἀσύμμετρα εἶναι, καὶ μηδένα λόγον ἔχειν πρὸς ἄλληλα· ὅθεν οὐ δυνατὸν ἰσότητα εὑρεῖν ἐν αὐτοῖς. ὅτι δὲ ἑκάτερος ἑκατέρου δεῖται, διὰ ταύτην τὴν χρείαν παρελήφθη ἕν τι κοινὸν μέτρον ὃ πάντα μετρεῖ, τὸ νόμισμα· ὃ φύσει μὲν καὶ ἀληθείᾳ οὐ μετρεῖ· οὐ γὰρ ἔστι μέρος τῶν μετρουμένων, νόμῳ δέ τινι ἡμετέρῳ καὶ συνθήκῃ· καὶ οὕτως ἐν μέσῳ γινόμενον τῶν ἀσυμμέτρων, σύμμετρα ποιεῖ καὶ ἰσάζει. τοῦτο δὲ ἔσται καὶ ἀπὸ τοῦ διαγράμματος σαφέστερον. ἔστω τὸ α΄ οἰκία, τὸ δὲ β΄ μναῖ δέκα, τὸ δὲ γ΄ κλίνη. ἔστω δὲ ἡ οἰκία πέντε μνῶν, ἡ κλίνη μιᾶς. ὥστε αἱ δέκα μναῖ τὸ β΄, τῆς μὲν κλίνης δεκαπλάσιόν ἐστι, τῆς δὲ οἰκίας διπλάσιον. ἡ ἄρα οἰκία ἡμίσειά ἐστι τῶν δέκα μνῶν. ἐπεὶ τοίνυν ἡ μὲν οἰκία ἥμισυ, ἡ δὲ κλίνη δέκατον τοῦ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἥμισυ τοῦ δεκά-

τοῦ πενταπλάσιον, ἡ ἄρα οἰκία τῆς κλίνης πενταπλάσιος· σύμμετρος ἄρα ἡ οἰκία γέγονε τῇ κλίνῃ διὰ μέσου τοῦ νομίσματος, ὃ κοινὸν ἐγένετο μέτρον· εἰ δὲ σύμμετρος, καὶ ἴση γενέσθαι δυνατόν. εἰ γὰρ πενταπλασιασθῇ, ἴση ἔσται τῇ οἰκίᾳ. τί μὲν οὖν τὸ ἄδικον, καὶ τί τὸ δίκαιόν ἐστιν, εἴρηται, κατά τε διανομὴν καὶ διόρθωσιν, ἤτοι τὸ διανεμητικὸν καὶ διορθωτικόν.

diũ vero decimi sit quintuplum, sequitur ædificium lecticæ esse quintuplum. Ita cum lectica congruere ædificium intercessione nummi incipit, qui velut communis est mensura. Quod si congruit, etiam æquari potest. Si enim quinquies augeas, ædificium æquabit. Quid ergo sit injustum & iustum, tam in distribuendo quam corrigendo, hoc est, in distributivo jure & correctivo, jam diximus.

ΚΕΦ. ζ.

Ὅτι ἡ δικαιοσύνη μεσότης ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι.

Τούτων δὲ οὕτω διωρισμένων, φανερόν ἐστιν, ὅτι ἡ δικαιοπραγία μεσότης ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι. τὸ μὲν γὰρ πλέον ἐστί, τὸ δὲ ἔλαττον. τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν οὐδὲν ἄλλό ἐστιν ἢ τὸ πλέον ἔχειν, ὅπου τὸ ἴσον ἔδει· τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι, τὸ ἔλαττον ἔχειν. καὶ ἡ δικαιοσύνη μεσότης ἐστίν, οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς ἑτέραις ἀρεταῖς· τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἀρετῶν ἑκάστη

CAP. VII.

Iustitiam faciendæ accipiendæque iniuriæ esse medium.

Quæ cum ita definita sint, apparet justam actionem faciendæ accipiendæq. iniuriæ esse medium. Alterum enim plus, alterum minus est. Iniuriam enim facere, nihil aliud est quam plus habere, vbi æquale habendum erat. Sicut iniuria affici, habere minus. Estque mediocritas justitia, non quemadmodum reliquæ sunt virtutes (quarum singulæ duorum vitiorum

9. Διωρισμένων δὲ τούτων, δῆλον ὅτι ἡ δικαιοπραγία μέσον.

sunt in medio. Ita vt alterum excedat, altero deficiat. Sic inter stoliditatem & intemperantiam est temperantia: inter timiditatem & audaciam fortitudo: & ita in reliquis.) At vero justitia non habet vtrinque duo cum quibus pugnet, vitia, sed soli iniustitiæ opponitur. Media autem est, quia cum inæqualitatem inducat injustitia, æqualitatem quærit ipsa: atque hanc efficit. Atque hæc ipsa medium majoris & minoris est æqualitas, ideoque mediocritas quædam ipsa est. Iniustitia aũt est extremitas, quia est extremorum. Et iustitia quidem est habitus, ex quo propensus fit aliquis ad agendum cum prælectione id quod est iustum, eodemque modo ad distribuendum: ita ut tum sibi legẽ distribuẽdi ponat, ut oportet, sive ad alios sive etiam ad se, si necesse sit, ea spectet distributio; tum etiam aliis certam in distribuendo possit præfigere regulam. Vt non plus quam oportet è bono sibi dum distribuit, minus vero alii, aut è malo minus sibi, plus vero alii attribuat. Sed id

μέση ἐστὶ δύο κακιῶν, τὴν μὲν ὑπερβάλλουσα τῆς δὲ ἐλλείπουσα· ἡ μὲν γὰρ σωφροσύνη μεταξὺ τῆς ἠλιθιότητος καὶ τῆς ἀκολασίας ἐστίν· ἡ δὲ ἀνδρία μεταξὺ τῆς δειλίας καὶ τῆς θρασύτητος, καὶ αἱ ἄλλαι ὁμοίως· ἡ δὲ δικαιοσύνη οὐκ ἔχει παρ' ἑκάτερα δύο κακίας, αἷς ἀντίκειται, ἀλλὰ μόνη τῇ ἀδικίᾳ ἀντίκειται· μέση δέ ἐστιν, ὅτι τῆς ἀδικίας τὴν ἀνισότητα εἰσαγούσης, τὸ ἴσον αὐτὴ ζητεῖ, καὶ τούτου ἐστὶ ποιητική. ὃ δὴ ἴσον μέσον ἐστὶ τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττονος, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴ μὲν μεσότης ἐστίν. ἡ δὲ ἀδικία ἀκρότης, ὅτι τῶν ἄκρων ἐστί· καὶ ἡ μὲν δικαιοσύνη ἐστὶν ἕξις, καθ' ἣν ὁ δίκαιος κατὰ προαίρεσιν πρακτικός ἐστι τοῦ δικαίου, καὶ διανεμητικός. ὥστε καὶ ἑαυτῷ νομοθετεῖν προσηκόντως διανέμειν πρὸς ἄλλους, καὶ πρὸς ἑαυτόν, εἰ δεήσει, καὶ τοῖς ἄλλοις παρέχειν κανόνα διανομῆς, οὐχ ἑαυτῷ μὲν πλέον τοῦ ἀγαθοῦ παρέχων ἐν τῇ διανομῇ, ἔλαττον δὲ τῷ πλησίον, ἢ τοῦ βλαβεροῦ ἑαυτῷ μὲν ἔλαττον, πλέον δὲ τῷ πλησίον, ἀλλὰ

τὸ

τὸ ἴσον τοῦ κατὰ ἀναλογίαν. ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλῳ νομοθετῶν τὰ ἴσα ποιεῖν ἐν ταῖς διανομαῖς. τοιαύτη μὲν ἡ δικαιοσύνη.

Ἡ δὲ ἀδικία, πᾶν τοὐναντίον. ὑπερβολὴ γὰρ καὶ ἔλλειψίς ἐστι τοῦ ὠφελίμου καὶ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον· ὁ γὰρ ἄδικος ἐν ταῖς διανομαῖς ὑπερβάλλει μὲν τὸν πλησίον ἐν τοῖς ὠφελίμοις, ἐλλείπει δὲ αὐτοῦ ἐν τοῖς βλαβεροῖς. ὅταν δὲ πρὸς ἄλλους τὴν διανομὴν ποιῆται, καὶ τότε μὲν παρὰ τὸ ἀνάλογον, πλὴν οὐ τοὺς αὐτοὺς ποιεῖ τῶν αὐτῶν ὑπερβάλλειν ἢ ἐλλείπειν, ἀλλ' ὡς ἔτυχεν· ὥστε εἶναι καὶ ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν ἐν τοῖς ἀδικήμασιν, τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον· καὶ μεῖζον μέν ἐστι τὸ ἀδικεῖν, ἔλαττον δὲ τὸ ἀδικεῖσθαι. ὧν μέσον ἐστὶ τὸ ἴσον, ἤτοι τὸ δίκαιον.

quod æquale est, secundum proportionem. Eodemque modo aliis quoque præcipiat, æquitatem in distribuendo vt conseruent. Et talis quidem est iustitia.

Plane vero contraria est iniustitia. Excessus enim defectusque est ejus quod prodest aut nocet, neglecta proportione. In distributione enim iniustus ita se habet, vt in iis quæ prosunt superare velit proximum, in iis vero quæ nocent, ab eo superari. Inter alios autem cum distribuit, etiam tum proportionem negligit. Nisi quod non eosdem iisdem aut superiores aut inferiores faciat, sed modo hos modo illos. Ita ut exsuperantia & defectus in iniuriis sit maius minusque. Et maius quidem est iniuria afficere, minus vero affici. Quorum medium est æquale, hoc est iustum.

10. Ἡ δὲ ἀδικία τοὐναντίον τοῦ ἀδίκου.

CAP. VIII.

Quomodo fieri possit vt iniuste faciat aliquis, nec tamen sit iniustus.

1. Ἐπεὶ δ' ἔστιν ἀδικοῦντα μήπω ἄδικον εἶναι.

ET de iustitia quidem iniustitiaque, tum quæ natura sit ambarum, tum de iusto atque iniusto, vniversaliter egimus. Illud vero iam quærendum est: cum sint iniustæ quædam actiones, quas qui agit iniuste facit quidem, non tamen iniustus est, quænam sint illæ. Ac primo illud ostendimus, fieri posse, vt iniuste faciat aliquis, nec tamen sit iniustus. Vt furetur videlicet, nec tamen fur sit, adulterium committat, nec sit adulter. Qui enim, exempli gratia, ensem furatur insani hominis, ne insanus ille manus sibi inferat, furatur quidem, fur tamen nō est. Et qui adulterium committit vt ditescat, adulterium quidē committit, non tamen adulter, sed pecuniarum est avidus. Et si quis medicus ægrum decipiat, vt sanare possit, decipit quidem, sed deceptor non est. Posse igitur fieri vt iniuste quis agat,

ΚΕΦ. η'.

Πῶς ἐστιν ἀδικεῖν, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι.

ΠΕρὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης, καὶ ἀδικίας, καὶ τίς ἑκατέρα τούτων ἡ φύσις, καὶ περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου, καθόλου εἴρηται. ἐκεῖνο δὲ νῦν ζητητέον· ἐπεί εἰσί τινα ἀδικήματα, ἃ ποιῶν τις ἀδικεῖ μὲν, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστι, τίνα ταῦτα. πρῶτον δὲ ἐκεῖνα δείξομεν, ὅτι δυνατὸν ἀδικεῖν τινὰ, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι· οἷον κλέπτειν, καὶ μὴ κλέπτην εἶναι, καὶ μοιχεύειν, καὶ μὴ μοιχὸν εἶναι. ὁ γὰρ κλέψας τὴν μάχαιραν τοῦ μαινομένου, ἵνα μὴ ἑαυτὸν ὁ μαινόμενος ἀποσφάζῃ, ἔκλεψε μὲν, κλέπτης δὲ οὐκ ἔστι· καὶ ὁ μοιχεύων, ἵνα δυνηθῇ πλουτεῖν, μοιχεύει μὲν, μοιχὸς δὲ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ φιλοχρήματος. καὶ εἴ τις ἰατρὸς ἀπατώῃ τὸν νοσοῦντα ἐφ' ᾧ σώσει, ἀπατᾷ μὲν, ἀπατεὼν δὲ οὐκ ἔστι. ὅτι οὖν ἐστὶ δυνατόν τινα ἀδι-

κεῖν

κεῖν, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι κατ' ἐκείνην τὴν ἀδικίαν, ἧς τὸ ἔργον ποιεῖ, δῆλον· τίνα δέ ἐστι ταῦτα τὰ ἀδικήματα, ἑνὶ καθολικῷ λόγῳ ῥητέον. ὅσα ἀδικεῖ τις, οὐχ ἕνεκα τοῦ τέλους, ὃ προσήκει τῇ ἀδικίᾳ ἐκείνῃ, ἧς τὴν πρᾶξιν ποιεῖ, ἀλλὰ ἄλλου τέλους ἕνεκα ἢ ἀγαθοῦ ἢ φαύλου, κατ' ἐκεῖνα ἀδικεῖ μὲν, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστιν. ἀπατᾷ μὲν γὰρ ὁ ἰατρὸς, ἀπατεὼν δὲ οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ τέλος ἔχει τὴν ἀπάτην τοῦ νοσοῦντος, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν. ὁμοίως καὶ ὁ κλέψας τὸ ξίφος τοῦ μαινομένου, οὐ ζητεῖ τὸ πλέον λαβεῖν ἑαυτῷ καὶ λάθρα παρακερδᾶναι τοῦ πλησίον, ὥσπερ ὁ κλέπτης, ἀλλὰ τέλος ἔχει τὴν τοῦ μαινομένου σωτηρίαν. πᾶσα δὲ πρᾶξις ἀπὸ τοῦ τέλους τὸ εἶδος λαμβάνει, καὶ τὸν ὁρισμὸν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα· τὸ γὰρ ὄνομα συνεσταλμένος ὁρισμός ἐστιν. οὐδὲ γὰρ τὸν στρατηγὸν ἑλεπόλεις κατασκευάζοντα πολλάκις καὶ ὁρμητήρια ἐν πολιορκίαις, οἰκοδόμον ἐροῦμεν, ἢ τέκτονα. τὰ μὲν γὰρ οἰκοδόμου καὶ τοῦ τέκτονος ποιεῖ, καὶ οἰκοδομεῖν λέγε-

nec tamen iniustus sit, respectu illius in qua peccat iniustitiæ, apparet. Quæ autem sint ejusmodi iniustæ actiones, semel in genere dicendum est. Sunt ergo, quæ iniuste ab aliquo aguntur, non finis causa, qui illius iniustitiæ proprius est cuius actionem agit, sed alterius, seu boni seu mali. In iis ergo agit quidem iniuste, non tamen est iniustus. Decipit enim medicus, non tamen est deceptor: nec enim finis illi est ut decipiat ægrum, sed vt conservet. Ita & qui furatus est insani gladium, non hoc quærit vt plus aliquid sibi accedat, aut vt furtim lucri aliquid consequatur à proximo, sicut fur solet, sed finis illi est ut conservet insanum. Iam vero à fine, formam definitionemq. suam, ideoque & nomen consequitur omnis actio Cōtracta enim ac succincta quasi definitio, est nomen. Neque enim ducem qui Helepolides sæpenumero in obsidionibus fabricat aut propugnacula, architectum dicemus aut fabrū. Nam & is opus fabri efficit aut architecti, & ædificare dicitur.

nisi ita instituatur cõmutatio, in proportionis figuram reducenda non erũt quia æquari non possunt. Si enim quemadmodum ad sutorem agricola, ita & opus agricolæ quod accipit sutor, se habet ad opus sutoris quod accipit agricola, non erit æqualitas. sed cum reciproca hæc accedit vicissitudo, tum demum iure mutatio fit & communicatio.

7. Ὅτι δὲ χρεία συνέχει.

Indigentia autem contineri Respublicas, eamque esse quæ communionem inducit & vnitatem, tanquam vnum quid, manifestum est. Si enim alter altero opus non habeat, non commutant inter se nec communicant. Aut si alter quidem altero, altero autem opus non habet alter, ne sic quidem similiter communicant. Quod cõtra tum demum procedit, cum quod alter habet, eo eget alter, alter autem rursus eget, quod dare potest alter.

8. Ὑπὲρ δὲ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς.

Cum vero sæpenumero opere fabri, opus habeat agricola, opere vero agricolæ non opus habeat faber, ne vel sic commutatio impediatur aut communio, adhiberi nummus

μὴ οὕτως ἡ ἀλλαγὴ γίνοιτο, οὐ δεῖ εἰς σχῆμα ἀναλογίας ἄγειν αὐτά· οὐ γὰρ δυνατὸν ἰσαθῆναι. εἰ γὰρ ἔσται, ὡς ὁ γεωργὸς πρὸς τὸν σκυτέα, τὸ ἔργον τοῦ γεωργοῦ, ὃ λαμβάνει ὁ σκυτεὺς, πρὸς τὸ ἔργον τοῦ σκυτέως, ὃ λαμβάνει ὁ γεωργὸς, οὐκ ἔσται ἰσότης· ἀλλ᾽ ὅταν ἀντιπεπονθότως ἔχωσι, τότε ἀλλαγὴ κυρίως καὶ κοινωνία γίνεται.

Ὅτι δὲ ἡ χρεία συνέχει τὰς πολιτείας, καὶ αὕτη τὰς κοινωνίας ποιεῖ καὶ τὰς ἑνώσεις, καθάπερ ἕν τι ὄν, δῆλον· καὶ γὰρ ὅταν μὴ χρείαν ἔχωσιν ἀλλήλων, οὐκ ἀλλάττονται, οὐδὲ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις· ἢ ὅταν ὁ μὲν δεῖται θατέρου, ἅτερος δὲ θατέρου χρείαν οὐκ ἔχῃ, καὶ τότε γὰρ ὁμοίως ἀκοινώνητοί εἰσιν· ὥσπερ τοὐναντίον, ὅταν οὗ μὲν ἔχει αὐτὸς δέηταί τις, αὐτὸς δὲ χρήζει ὧν ἐκεῖνος δοῦναι δυνατός.

Ἐπεὶ δὲ πολλάκις ὁ μὲν γεωργὸς δεῖται τοῦ ἔργου τοῦ τέκτονος, ὁ δὲ τέκτων οὐ δεῖται τοῦ γεωργικοῦ, ἵνα τὰ ἀλλάγματα καὶ αἱ κοινωνίαι μηδὲ τότε κωλύωνται, παρηλέφθω

τό

τὸ νόμισμα. καὶ τοῦτο διδοὺς ὁ γεωργὸς τῷ τέκτονι, λαμβάνει παρ' ἐκείνου τὸ ἐκείνου ἔργον· ὃ δὴ τὸ νόμισμα καθάπερ ἐγγυητής ἐστι πρὸς τὸν τέκτονα, ὅτι ἐπειδὰν τῶν τοῦ γεωργικοῦ δεηθῇ, δι' αὐτοῦ λήψεται παρὰ τοῦ γεωργοῦ ὧν ἐν χρείᾳ καθέστη. καὶ οὕτω κἀνταῦθα διὰ τὴν μέλλουσαν τοῦ τέκτονος χρείαν ἡ ἀλλαγὴ καὶ ἡ κοινωνία γίνεται. καὶ τὸ νόμισμα δυνάμει ἐστὶ πάντα σχεδὸν, ὧν δεῖται ἕκαστος ἑκάστου· καὶ ἡ τούτου χρεία μάλιστα μένει· εἰ καὶ μὴ ἀεὶ ὁμοίως. καὶ γὰρ ἐν μὲν ταῖς εὐθηνίαις πολλή τις ἐστὶν ἡ χρεία τοῦ νομίσματος· ἐν δὲ ταῖς σιτοδείαις οὐκ ἔτι. οὐ γὰρ ἄν τις ἕλοιτο ὀλίγον φέρεσθαι σῖτον πολλῶν νομισμάτων. ὅμως δὲ δι' ἃ εἴρηται μᾶλλον μένει ἡ τούτου χρεία, ἢ ἡ τῶν ἄλλων. διὸ δεῖ πάντα τιμᾶσθαι. οὕτω γὰρ δυνατὸν εἶναι ἀεὶ ἀλλαγὴν καὶ κοινωνίαν. ἀπὸ γὰρ τοῦ πάντα μετρεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι νομίσματι, ἡ ἰσότης γίνεται. ἀπὸ δὲ τῆς ἰσότητος ἀλλαγὴν γενέσθαι δυνατόν· ἰσότητα δὲ

cepit. Quũ cum fabro tradit agricola, vicissim opus illius ab eo accipit. Qui quidem nummus quasi sponsor intercedit apud fabrum, futurum vt cum vicissim aliquid agricolæ requirat, hoc ipso ab agricola accepturũ illud esse, quo opus habet. Atque ita quia aliquando quoque indigere poterit eodem faber, commutatio hic instituitur & communicatio. Estque ipsa potentia nummus, omne illud, quo alterius indigere posset alter. Manetque illius semper indigentia: licet non eodem semper modo. In annonæ enim vilitate, magna nummi indigentia est: in caritate cõtra, non item. Quia non facile tum reperiri possit, qui vel minimum frumenti multis nummis vellet transcribere. Nihilominus tamen propter ea quæ dicta sunt, magis huius quã reliquorum manet indigentia. Ideoq. omnia oportet æstimari. Quia ita demum semper mutatio procedet & communicatio. Ex eo enim quod nummo metiri omnia & æstimari solemus, æqualitas procedit. Ex æqualitate autem commutatio: sine nummo au-

nisi ita instituatur cõmutatio, in proportionis figuram reducenda non erũt: quia æquari non possunt. Si enim quemadmodum ad sutorem agricola, ita & opus agricolæ quod accipit sutor, se habet ad opus sutoris quod accipit agricola, non erit æqualitas. sed cum reciproca hæc accedit vicissitudo, tum demum jure mutatio fit & communicatio.

7. Ὅτι δὲ χρεία συνέχει.

Indigentia autem contineri Respublicas, eamque esse quæ communionem inducit & vnitatem, tanquam vnum quid, manifestum est. Si enim alter altero opus non habeat, non commutant inter se nec communicant. Aut si alter quidem altero, altero autem opus non habet alter, ne sic quidem similiter communicant. Quod cõtra tum demum procedit, cum quod alter habet, eo eget alter, alter autem rursus eget, quod dare potest alter.

8. Ὑπὲρ δὲ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς.

Cum vero sæpenumero opere fabri, opus habeat agricola, opere vero agricolæ non opus habeat faber, ne vel sic commutatio impediatur aut communio, adhiberi nummus

μὴ οὕτως ἡ ἀλλαγὴ γένοιτο, οὐ δεῖ εἰς σχῆμα ἀναλογίας ἄγειν αὐτά· οὐ γὰρ δυνατὸν ἰσασθῆναι. εἰ γὰρ ἔσται, ὡς ὁ γεωργὸς πρὸς τὸν σκυτέα, τὸ ἔργον τοῦ γεωργοῦ, ὃ λαμβάνει ὁ σκυτεὺς, πρὸς τὸ ἔργον τοῦ σκυτέως, ὃ λαμβάνει ὁ γεωργὸς, οὐκ ἔσται ἰσότης· ἀλλ' ὅταν ἀντιπεπονθότως ἔχωσι, τότε ἀλλαγὴ κυρίως καὶ κοινωνία γίνεται.

Ὅτι δὲ ἡ χρεία συνέχει τὰς πολιτείας, καὶ αὕτη τὰς κοινωνίας ποιεῖ καὶ τὰς ἑνώσεις, καθάπερ ἕν τι ὄν, δῆλον· καὶ γὰρ ὅταν μὴ χρείαν ἔχωσιν ἀλλήλων, οὐκ ἀλλάττονται, οὐδὲ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις· ἢ ὅταν ὁ μὲν δεῖται θατέρου, ἅτερος δὲ θατέρου χρείαν οὐκ ἔχῃ, καὶ τότε γὰρ ὁμοίως ἀκοινώνητοί εἰσιν· ὥσπερ τοὐναντίον, ὅταν οὗ μὲν ἔχει αὐτὸς δέηταί τις, αὐτὸς δὲ χρήζει ὧν ἐκεῖνος δοῦναι δυνατός.

Ἐπεὶ δὲ πολλάκις ὁ μὲν γεωργὸς δεῖται τοῦ ἔργου τοῦ τέκτονος, ὁ δὲ τέκτων οὐ δεῖται τοῦ γεωργικοῦ, ἵνα τὰ ἀλλάγματα καὶ αἱ κοινωνίαι μηδὲ τότε κωλύωνται, παρηλέφθω

τὸ νόμισμα. καὶ τοῦτο διδοὺς ὁ γεωργὸς τῷ τέκτονι, λαμβάνει παρ' ἐκείνου τὸ ἐκείνου ἔργον· ὃ δὴ τὸ νόμισμα καθάπερ ἐγγυητής ἐστι πρὸς τὸν τέκτονα, ὅτι ἐπειδὰν τῶν τοῦ γεωργικοῦ δεηθῇ, δι' αὐτοῦ λήψεται παρὰ τοῦ γεωργοῦ ὧν ἐν χρείᾳ καθέστη. καὶ οὕτω κἀνταῦθα διὰ τὴν μέλλουσαν τοῦ τέκτονος χρείαν ἡ ἀλλαγὴ καὶ ἡ κοινωνία γίνεται. καὶ τὸ νόμισμα δυνάμει ἐστὶ πάντα σχεδὸν, ὧν δεῖται ἕκαστος ἑκάστου· καὶ ἡ τούτου χρεία μάλιστα μένει· εἰ καὶ μὴ ἀεὶ ὁμοίως. καὶ γὰρ ἐν μὲν ταῖς εὐθηνίαις πολλή τις ἐστὶν ἡ χρεία τοῦ νομίσματος· ἐν δὲ ταῖς σιτοδείαις οὐκ ἔτι. οὐ γὰρ ἄν τις ἕλοιτο ὀλίγον πρίασθαι σῖτον πολλῶν νομισμάτων. ὅμως δὲ δι' ἃ εἴρηται μᾶλλον μένει ἡ τούτου χρεία, ἢ ἡ τῶν ἄλλων. διὸ δεῖ πάντα τιμᾶσθαι. οὕτω γὰρ δυνατὸν εἶναι ἀεὶ ἀλλαγὴν καὶ κοινωνίαν. ἀπὸ γὰρ τοῦ πάντα μετρεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι νομίσματι, ἡ ἰσότης γίνεται. ἀπὸ δὲ τῆς ἰσότητος ἀλλαγὴν γενέσθαι δυνατόν· ἰσότητα δὲ

cepit. Quũ cum fabro tradit agricola, vicissim opus illius ab eo accipit. Qui quidem nummus quasi sponsor intercedit apud fabrum, futurum vt cum vicissim aliquid agricolæ requirat, hoc ipso ab agricola accepturũ illud esse, quo opus habet. Atque ita quia aliquando quoque indigere poterit eodem faber, commutatio hic instituitur & communicatio. Estque ipsa potentia nummus, omne illud, quo alterius indigere posset alter. Manetque illius semper indigentia: licet non eodem semper modo. In annonæ enim vilitate, magna nummi indigentia est: in caritate cõtra, non item. Quia non facile tum reperiri possit, qui vel minimum frumenti multis nummis vellet transcribere. Nihilominus tamen propter ea quæ dicta sunt, magis huius quã reliquorum manet indigentia. Ideoq; omnia oportet æstimari. Quia ita demum semper mutatio procedet & communicatio. Ex eo enim quod nummo metiri omnia & æstimari solemus, æqualitas procedit. Ex æqualitate autem commutatio: sine nummo au-

τοῦ πενταπλάσιον, ἡ ἄρα οἰκία τῆς κλίνης πενταπλάσιος· σύμμετρος ἄρα ἡ οἰκία γέγονε τῇ κλίνῃ διὰ μέσου τοῦ νομίσματος, ὃ κοινὸν ἐγένετο μέτρον· εἰ δὲ σύμμετρος, καὶ ἴση γενέσθαι δυνατόν. εἰ γὰρ πενταπλασιασθῇ, ἴση ἔσται τῇ οἰκίᾳ. τί μὲν οὖν τὸ ἄδικον, καὶ τί τὸ δίκαιόν ἐστιν, εἴρηται, κατά τε διανομὴν καὶ διόρθωσιν, ἤτοι τὸ διανεμητικὸν καὶ διορθωτικόν.

ΚΕΦ. ζ.

Ὅτι ἡ δικαιοσύνη μεσότης ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι.

Τούτων δὲ οὕτω διωρισμένων, φανερόν ἐστιν, ὅτι ἡ δικαιοπραγία μεσότης ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι. τὸ μὲν γὰρ πλέον ἐστὶ, τὸ δὲ ἔλαττον. τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν οὐδὲν ἄλλό ἐστιν ἢ τὸ πλέον ἔχειν, ὅπου τὸ ἴσον ἔδει, τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι, τὸ ἔλαττον ἔχειν. καὶ ἡ δικαιοσύνη μεσότης ἐστὶν, οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς ἑτέραις ἀρεταῖς· τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἀρετῶν ἑκάστη

diū vero decimi sit quintuplum, sequitur ædificium lecticæ esse quintuplum. Ita cum lectica congruere ædificium intercessione nummi incipit, qui velut communis est mensura. Quod si congruit, etiam æquari potest. Si enim quinquies augeas, ædificium æquabit. Quid ergo sit injustum & iustum, tam in distribuendo quam corrigendo, hoc est, in distributivo jure & correctivo, jam diximus.

CAP. VII.

Iustitiam faciendæ accipiendæque iniuriæ esse medium.

Quæ cum ita definita sint, apparet justam actionem faciendæ accipiendæq. iniuriæ esse medium. Alterum enim plus, alterum minus est. Iniuriam enim facere, nihil aliud est quam plus habere, vbi æquale habendum erat. Sicut iniuria affici, habere minus. Estque mediocritas justitia, non quemadmodum reliquæ sunt virtutes (quarum singulæ duorum vitiorum

9. Διωρισμένων δὲ τούτων, δῆλον ὅτι ἡ δικαιοπραγία μέσον.

τὸ ἴσον τοῦ κατὰ ἀναλογίαν. ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλῳ νομοθετῶν τὰ ἴσα ποιεῖν ἐν ταῖς διανομαῖς. τοιαύτη μὲν ἡ δικαιοσύνη.

Ἡ δὲ ἀδικία, πᾶν τοὐναντίον. ὑπερβολὴ γὰρ καὶ ἔλλειψίς ἐστι τοῦ ὠφελίμου καὶ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον· ὁ γὰρ ἄδικος ἐν ταῖς διανομαῖς ὑπερβάλλει μὲν τὸν πλησίον ἐν τοῖς ὠφελίμοις, ἐλλείπει δὲ αὐτοῦ ἐν τοῖς βλαβεροῖς. ὅταν δὲ πρὸς ἄλλους τὴν διανομὴν ποιῆται, καὶ τότε μὲν παρὰ τὸ ἀνάλογον, πλὴν οὐ τοὺς αὐτοὺς ποιεῖ τῶν αὐτῶν ὑπερβάλλειν ἢ ἐλλείπειν, ἀλλ' ὡς ἔτυχεν· ὥστε εἶναι καὶ ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν ἐν τοῖς ἀδικήμασιν, τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον· καὶ μεῖζον μέν ἐστι τὸ ἀδικεῖν, ἔλαττον δὲ τὸ ἀδικεῖσθαι. ὧν μέσον ἐστὶ τὸ ἴσον, ἤτοι τὸ δίκαιον.

quod æquale est, secundum proportionem. Eodemque modo aliis quoque præcipiat, æquitatem in distribuendo vt conseruent. Et talis quidem est iustitia.

Plane vero contraria est iniustitia. Excessus enim defectusque est ejus quod prodest aut nocet, neglecta proportione. In distributione enim iniustus ita se habet, vt in iis quæ prosunt superare velit proximum, in iis vero quæ nocent, ab eo superari. Inter alios autem cum distribuit, etiam tum proportionem negligit. Nisi quod non eosdem iisdem aut superiores aut inferiores faciat, sed modo hos modo illos. Ita ut exsuperantia & defectus in iniuriis sit maius minusque. Et maius quidem est iniuria afficere, minus vero affici. Quorum medium est æquale, hoc est iustum.

10. Ἡ δὲ ἀδικία τοὐναντίον τῆς ἀδικίας.

Cap. VIII.

Quomodo fieri possit vt iniuste faciat aliquis, nec tamen sit iniustus.

1\. Ἐπεὶ δὲ ἔστιν ἀδικοῦντα μήπω ἄδικον εἶναι.

ET de iustitia quidem iniustitiaque, tum quæ natura sit ambarum, tum de iusto atque iniusto, vniversaliter egimus. Illud vero iam quærendum est: cum sint iniustæ quædam actiones, quas qui agit iniuste facit quidem, non tamen iniustus est, quænam sint illæ. Ac primo illud ostendimus, fieri posse, vt iniuste faciat aliquis, nec tamen sit iniustus. Vt furetur videlicet, nec tamen fur sit, adulterium committat, nec sit adulter. Qui enim, exempli gratia, ensem furatur insani hominis, ne insanus ille manus sibi inferat, furatur quidem, fur tamen nõ est. Et qui adulterium committit vt ditescat, adulterium quidẽ committit, non tamen adulter, sed pecuniarum est avidus. Et si quis medicus ægrum decipiat, vt sanare possit, decipit quidem, sed deceptor non est. Posse igitur fieri vt iniuste quis agat,

ΚΕΦ. η'

Πῶς ἐστιν ἀδικεῖν, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι.

ΠΕρὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης, καὶ ἀδικίας, καὶ τίς ἑκατέρα τούτων ἡ φύσις, καὶ περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου, καθόλου εἴρηται. ἐκεῖνο δὲ νῦν ζητητέον· ἐπεί εἰσι τινὰ ἀδικήματα, ἃ ποιῶν τις ἀδικεῖ μὲν, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστι, τίνα ταῦτα. πρῶτον δὲ ἐκεῖνα δείξομεν, ὅτι δυνατὸν ἀδικεῖν τινὰ, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι· οἷον κλέπτειν, καὶ μὴ κλέπτην εἶναι, καὶ μοιχεύειν, καὶ μὴ μοιχὸν εἶναι. ὁ γὰρ κλέψας τὴν μάχαιραν τοῦ μαινομένου, ἵνα μὴ ἑαυτὸν ὁ μαινόμενος ἀποσφάζῃ, ἔκλεψε μὲν, κλέπτης δὲ οὐκ ἔστι· καὶ ὁ μοιχεύσας, ἵνα δυνηθῇ πλουτεῖν, μοιχεύει μὲν, μοιχὸς δὲ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ φιλοχρήματος. καὶ εἴ τις ἰατρὸς ἀπατάῃ τὸν νοσοῦντα ἐφ' ᾧ σώσει, ἀπατᾷ μὲν, ἀπατεὼν δὲ οὐκ ἔστι. ὅτι οὖν ἐστὶ δυνατὸν τινὰ ἀδι-

κεῖν

κεῖν, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι κατ' ἐκείνην τὴν ἀδικίαν, ἧς τὸ ἔργον ποιεῖ, δῆλον· τίνα δέ ἐστι ταῦτα τὰ ἀδικήματα, ἑνὶ καθολικῷ λόγῳ ῥητέον. ὅσα ἀδικεῖ τις, οὐχ ἕνεκα τοῦ τέλους, ὃ προσήκει τῇ ἀδικίᾳ ἐκείνῃ, ἧς τὴν πρᾶξιν ποιεῖ, ἀλλὰ ἄλλου τέλους ἕνεκα ἢ ἀγαθοῦ ἢ φαύλου, κατ' ἐκεῖνα ἀδικεῖ μὲν, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστιν. ἀπατᾷ μὲν γὰρ ὁ ἰατρὸς, ἀπατεὼν δὲ οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ τέλος ἔχει τὴν ἀπάτην τοῦ νοσοῦντος, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν. ὁμοίως καὶ ὁ κλέψας τὸ ξίφος τοῦ μαινομένου, οὐ ζητεῖ τὸ πλέον λαβεῖν ἑαυτῷ καὶ λάθρα παρακερδάναι τοῦ πλησίον, ὥσπερ ὁ κλέπτης, ἀλλὰ τέλος ἔχει τὴν τοῦ μαινομένου σωτηρίαν. πᾶσα δὲ πρᾶξις ἀπὸ τοῦ τέλους τὸ εἶδος λαμβάνει, καὶ τὸν ὁρισμὸν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα· τὸ γὰρ ὄνομα συνεσταλμένος ὁρισμός ἐστιν. οὐδὲ γὰρ τὸν στρατηγὸν ἑλεπόλεις κατασκευάζοντα πολλάκις καὶ ἑρμητήρια ἐν πολιορκίαις, οἰκοδόμον ἐροῦμεν, ἢ τέκτονα. τὰ μὲν γὰρ οἰκοδόμου καὶ τοῦ τέκτονος ποιεῖ, καὶ οἰκοδομεῖν λέγε-

nec tamen iniuſtus ſit, reſpectu illius in qua peccat iniuſtitiæ, apparet. Quæ autem ſint ejuſmodi injuſtæ actiones, ſemel in genere dicendum eſt. Sunt ergo, quæ iniuſte ab aliquo aguntur, non finis cauſa, qui illius iniuſtitiæ proprius eſt cuius actionem agit, ſed alterius, ſeu boni ſeu mali. In iis ergo agit quidem iniuſte, non tamen eſt iniuſtus. Decipit enim medicus, non tamen eſt deceptor: nec enim finis illi eſt ut decipiat ægrum, ſed vt conſervet. Ita & qui furatus eſt inſani gladium, non hoc quærit vt plus aliquid ſibi accedat, aut vt furtim lucri aliquid conſequatur à proximo, ſicut fur ſolet, ſed finis illi eſt ut conſervet inſanum. Iam vero à fine, formam definitionemq. ſuam, ideoque & nomen conſequitur omnis actio Cõtracta enim ac ſuccincta quaſi definitio, eſt nomen. Neque enim ducem qui Helepolides ſæpenumero in obſidionibus fabricat aut propugnacula, architectum dicemus aut fabrũ. Nam & is opus fabri efficit aut architecti, & ædificare di-

detur: quia vero non finem architecti respicit aut fabri, non architectus, sed dux & est & vocatur. Et qui lectum proximi violat, nec tamen per intemperantiam id sibi proponit, sed pecuniæ studium, non adulter erit sed pecuniæ avidus. Quare fieri potest vt iniuste agat aliquis, nec tamen iniustus in ea iniustitiæ specie sit, in qua agit. Sed, vt aut iniustus animo non sit, sicut medicus, aut alterius iniustitiæ respectu, sicut adulter. Quo autem modo, jam dictum est. Potest etiam alio fieri modo, vt qui iniuste agat non tamen iniustus sit: cum nimirum invitus iniuste agit. Qui enim noctu ignorauit furem, cumque qui fur non est interfecit, iniuste quidem fecit, non tamen est injustus.

ται. ὅτι δὲ οὐ πρὸς τὸ τέλος ἀποσκοπεῖ τοῦ οἰκοδόμου, ἀλλὰ τὸ τοῦ στρατηγοῦ, οὐκ οἰκοδόμος ἀλλὰ στρατηγός ἐστι καὶ καλεῖται· καὶ ὁ τὸν γάμον μὲν τοῦ πλησίον ἀδικῶν, καὶ μὴ δι' ἀκολασίαν δὲ αὐτὸ τοῦτο προαιρούμενος, ἀλλὰ διὰ φιλοχρηματίαν, οὐκ ἂν εἴη μοιχὸς, ἀλλὰ φιλοχρήματος. δυνατὸν τοίνυν τινὰ ἀδικεῖν, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι κατ' ἐκείνην τὴν ἀδικίαν, ἧς τὴν πρᾶξιν ποιεῖ, ἀλλὰ ἢ οὐδαμῶς ἄδικον, ὥσπερ ὁ ἰατρὸς, ἢ κατ' ἑτέραν ἀδικίαν ἄδικον, ὥσπερ ὁ μοιχός. κατὰ τίνα δὲ τρόπον, εἴρηται. δυνατὸν δὲ καὶ ἄλλως ἀδικοῦντα μὴ ἄδικον εἶναι, ὅταν ἀκουσίως τις ἀδικῇ· ὁ γὰρ νυκτὸς ἀγνοήσας τὸν κλέπτην, καὶ τὸν μὴ κλέπτην ἀποκτείνας, ἠδίκησε μὲν, ἄδικος δὲ οὐκ ἐστι.

CAP. IX.

De iure quod proprie ius non est.

ΚΕΦ. θ'

Περὶ δικαίου ὃ κυρίως οὐκ ἔστι δίκαιον.

β. Δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν ὅτι τὸ ζητούμενον.

AC de talionis quidem lege, quo pacto ius fiat, antea dictum est. Est vero aliud ius quoque, quod proprie quidem non

ΠΕρὶ μὲν οὖν τοῦ ἀντιπεπονθότος, τίνα τρόπον γινόμενον δίκαιον ἔσται, πρότερον ἔστι δὲ καὶ ἄλλο δίκαιον, ὃ οὐκ ἔστι κυρίως.

κυρίως δίκαιον, ὥσπερ δὴ τὸ πατρικὸν καὶ δεσποτικόν. ταῦτα γὰρ οὐκ εἰσὶ κυρίως δίκαια, ἀλλὰ ὅμοιά πως τῷ πολιτικῷ δικαίῳ· λέγω δὲ πατρικὸν δίκαιον, ὃ προσήκει πατρὶ πρὸς παῖδα ποιεῖν, καὶ δεσποτικὸν ὃ δεῖ δεσπότην πρὸς δοῦλον· κυρίως τοίνυν καὶ ἀληθῶς δίκαιόν ἐστι τὸ διανεμητικὸν, καὶ τὸ διορθωτικόν· ὅπερ ἐστὶ τὸ πολιτικόν: ὅπερ ἢ κατὰ γεωμετρικὴν ἀναλογίαν γίνεται, καθὼς εἴρηται, ἢ κατὰ ἀριθμητικήν· ἐν ἐκείνοις γάρ ἐστι δίκαιον, ἐν οἷς καὶ νόμος τίθεται· νόμος δὲ τίθεται ἐν ἐκείνοις, οἷς δυνατὸν καὶ ἀδικεῖσθαι καὶ ἀδικεῖν. ὁ γὰρ νόμος καὶ ἡ δίκη, διάκρισίς ἐστι τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου. ταῦτα δὲ ἁρμόζει τοῖς πολίταις. οὗτοι γὰρ ἀλλήλους δύνανται ἀδικεῖν, τῷ βούλεσθαι ἕκαστον πλέον ἑαυτῷ νέμειν τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν, ἔλαττον δὲ τῷ πλησίον· καὶ τῶν βλαβερῶν τὸ ἀνάπαλιν· διὰ τοῦτο οὐκ ἐῶμεν ἄρχειν ἄνθρωπον πόλεως, δηλονότι αὐτὸν ταῖς ἑαυτοῦ ὁρμαῖς ἑπόμενον, ἀλλὰ τοὺς νόμους ἄρχοντας ποιούμεθα, ἵνα μὴ ἑαυτοῦ ἕνεκα ἄρχῃ, μηδὲ τὸ πλέον ἑαυτῷ παρέχῃ ἐν ταῖς διανομαῖς τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ τὸ ἀνάλο-

est ius, ſicut patrium jus & herile. Hæc namq. proprie non ſunt iura, ſed civili iuri ex parte ſimilia. Patrium autem jus dico, quo erga liberos vti pater debet, ſicut herile quo herus cum ſervo. Proprie ergo vereq. ius eſt, id quod diſtributivum ius ac correctivum dicitur, quod civile ius eſt. quodq. ſecundum Geometricam, vt dictum eſt, vel Arithmeticā fit proportionem. In iis.n. ius eſt, quibus lex præſcribitur. Lex autem iis præſcribitur, qui accipere iniuriā poſſunt & facere. Quia lex ac juſtitia; nihil aliud quā iuſti ac iniuſti eſt ſeparatio. Hæc aūt civibus conveniunt. Horum .n. alii aliis iniuriam poſſunt facere, dum in iis quæ ſimpliciter bona ſint, plus ſibi, minus aliis dividere volunt ſinguli. contraq. in malis. Ideoque non permittimus vrbibus præeſſe hominem, qui videlicet affectus ſequatur ſuos, ſed potius legem præficimus: ne ſui rationem in imperio habeat, neque plus in diſtribuendo quam oportet ſibi tribuat: ſed proportionis rationē habeat.

γον

Quod nisi faciat, tyrannus est futurus. Nihil enim aliud studet qui imperat, quam vt ius conseruet: æqualitatem & proportionis rationem dico. Nec enim sua, sed alienæ vtilitatis causa imperat. Ideoque iustitiam quoque alienum bonum vocare solemus. Ac propterea multa iis qui recte imperant proposita sunt præmia. Qualia sunt, honores publici, ac dona, quæ si cui non sufficiunt, is tyrannidem molitur.

3. Τὸ δὲ δεσποτικὸν δίκαιον καὶ τὸ πατρικόν.

Atque hæc causa est cur ius ciuile, ius dicatur proprie: patrium vero ac herile non item. Nec .n. fieri potest vt quisquam secũ, vel cum parte sui agat iniuste: aut ei quod ipse possidet nocere velit. Sunt autem tanquam partes patris liberi, donec sub eo viuunt, & ex illius quasi dependent prouidentia. Eodemque modo seruus quasi vtilitas quædam heri est, quatenus & quamdiu est seruus. Nemo autem vtilitati nocere studet propriæ. In quibus vero locum habere nequit iniuria, ne ius quidem proprium, hoc est ciuile, habere locum potest, sed aliud

γον· εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχει, τύραννος ἔσται· ὁ γὰρ ἄρχων οὐδὲν ἄλλο βούλεται, ἢ φυλάττειν τὸ δίκαιον, ἤτοι τὸ ἴσον, καὶ τὸ ἀνάλογον· οὐ γὰρ ἑαυτοῦ ἕνεκα ἄρχει, καθὼς εἴρηται, ἀλλὰ διὰ τὸ συμφέρον τῶν ἄλλων. διὰ τοῦτο καὶ τὴν δικαιοσύνην ἀλλότριον ἀγαθὸν ὀνομάζουσι. ὅθεν καὶ μισθοὶ πολλοὶ κεῖνται τοῖς ἀγαθοῖς ἄρχουσιν. οἱ δέ εἰσι τιμαὶ δημόσιαι καὶ γέρα. ὃς δὲ οὐκ ἀρκεῖται τοῖς τοιούτοις μισθοῖς, τυραννίδι ἐπιχειρεῖ.

Τὸ μὲν οὖν πολιτικὸν δίκαιον διὰ τοῦτο κυρίως δίκαιον λέγεται. τὸ δὲ πατρικὸν καὶ δεσποτικὸν οὐκ ἔστι. οὐ γὰρ δύναταί τις πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὸ ἴδιον μέρος ἄδικος εἶναι, οὐδὲ τὸ ἴδιον κτῆμα προαιρεῖταί τις βλάπτειν· ἔστι δὲ ὥσπερ μέρος τῷ πατρὶ τὸ τέκνον, ἕως ὑπ' αὐτόν ἐστι, καὶ τῆς αὐτοῦ προνοίας ἐξηρτημένον ἐστίν. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ δοῦλος ὠφέλειά τις τοῦ δεσπότου ἐστί, καθόσον ἐστὶ δοῦλος, καὶ ἕως ἂν ᾖ. οὐδεὶς δὲ τῇ ἑαυτοῦ ὠφελείᾳ ἐπιβουλεύει. ἐν οἷς δὲ οὐ δυνατὸν ἀδικίαν εἶναι, οὐδὲ τὸ κυρίως δίκαιόν ἐστι, ὅ ἐστι τὸ πολιτικόν, ἀλλὰ

ὅμοιον

ὅμοιον αὐτῷ. τὸ γὰρ πολιτικὸν, καθὼς εἴρηται, ἐν ἐκείνοις ἐστὶν, ἐν οἷς ἐστὶ νόμος. ἐν πατρὶ δὲ καὶ υἱῷ καὶ δεσπότῃ καὶ δούλῳ διὰ τὰ εἰρημένα οὐκ ἔστι νόμος, ὅτι μηδὲ ἀδικία. ἀλλὰ ἐν ἐκείνοις ἐστὶν, ἐν οἷς ἰσότης τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι· διὸ μᾶλλον δοκεῖ δίκαιον εἶναι τὸ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα, ἢ πρὸς υἱὸν καὶ κτήματα· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ οἰκονομικὸν δίκαιον, καὶ μᾶλλον ἔοικε τῷ πολιτικῷ· ἔστι δὲ ὅμως καὶ αὐτὸ ἄλλο παρὰ τὸ πολιτικόν.

quod illi est simile. Ius siquidem, vt dictum est, ciuile inter eos est, inter quos lex est. Inter patrem autem filiumque & herum, propter ea quæ diximus non est lex, quia neque potest esse injuria. Sed in ijs tantum, quibus imperandi ac parendi est æqualitas. Quare magis id quod vir cum vxore est, quam quod cum liberis ac servis, ius videtur. Id enim ius est œconomicum, magisque ad ciuile accedit. quod tamen ipsum quoque aliud est à ciuili.

ΚΕΦ. ι.

Περὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ νομικοῦ δικαίου, τί ἐστιν ἑκάτερον.

ΤΟῦ δὲ πολιτικοῦ δικαίου, τὸ μὲν φυσικόν ἐστι, τὸ δὲ νομικόν· καὶ φυσικὸν μὲν λέγεται, ὃ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν, καὶ πᾶσι δίκαιον δοκεῖ· οἷον τὸ τὸν δανεισάμενον τὸ δάνειον ἀποδοῦναι. πᾶσι γὰρ δοκεῖ δίκαιον εἶναι τὸ ἕκαστον ἔχειν τὰ ἑαυτοῦ. νομικὸν δὲ, ὅπερ πρὶν νομοθετηθῆναι, ἀδιάφορον ἦν, καὶ οὔτε δίκαιον, οὔτε ἄδικον ἐδόκει,

CAP. X.

De naturali iure ac legitimo: & quid sit vtrumque.

CIuile autem ius partim naturale, partim legitimum est. Diciturque naturale, quod vbique idem valet, omnibusq. iustum videtur. Vt, exempli gratia, qui mutuũ sumpsit, reddat quod accepit: vt enim quisq. quod suum est habeat, omnibus iustum videtur. Legitimum autem, quod antequam latum erat, nihil intererat, neque iustum videba-

1. Τοῦ δὲ πολιτικοῦ τὸ μὲν φυσικόν ἐστιν.

debatur aut injustum: vbi vero constitutum est, iustum est: sicut, exempli gratia, vt mina vendantur servi. Antequam enim lex ferretur, promiscuum erat aut vẽdi aut non vendi servos, & in arbitrio dominorum: postquam vero ferri cœpit, non amplius: sed hoc ipsum jus fit, vt tanti vendantur. Talia enim sunt quæ de singulis feruntur. Vt puta plebiscita. Sicut cum senatui populoq. videtur, vt coronam accipiat Demosthenes, aut Themistocles Olympius dicatur. Hæc enim priusquam decreta essent, erant promiscua. Postquam autem sunt, justa videntur.

2. Δοκεῖ δ' ἐνίοις πάντα εἶναι τοιαῦτα.

Quidam vero existimant, nullum natura ius esse, sed legitima omnia. Omnia enim quæ natura sunt, immutabilia sunt. Ita ignis vbique calefacit & semper, tam apud nos quã in Ægypto. Iura autem mutantur omnia. Mutuũ enim accipere, nec tamen reddere, jus apud quosdam habetur. Eodemque modo reliqua. Sed neq. omnibus eadem videntur iusta, ex quo sequitur, legitima esse iura

μετὰ δὲ τὸ νομισθῆναι, δίκαιόν ἐστιν· ὥσπερ τὸ πιπράσκειν τὸν δοῦλον μιᾶς μνᾶς. πρὶν μὲν γὰρ τεθῆναι τὸν νόμον, ἀδιάφορος ἦν ἡ πρᾶσις τῶν δούλων, καὶ ὡς ἕκαστος τῶν δεσποτῶν ἐβουλήθη. κατὰ δὲ τὸ τεθῆναι τοῦτον τὸν νόμον, οὐκ ἔτι ἀδιάφορος. ἀλλὰ τὸ δίκαιόν ἐστι τὸ τοσοῦδε πωλεῖν· τοιαῦτα δέ εἰσι καὶ τὰ ἐπὶ τῶν μερικῶν, οἷα τὰ ψηφίσματα· οἷον, ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τὸν Δημοσθένη στεφανῶσαι, ἢ τὸν Θεμιστοκλέα καλεῖν Ὀλύμπιον. ταῦτα γὰρ πρὶν ψηφισθῆναι, ἀδιάφορα ἦν. ψηφισθέντα δὲ, δίκαια δοκεῖ.

Τινὲς δὲ νομίζουσι, μηδὲν δίκαιον εἶναι φύσει, ἀλλὰ πάντα νομικά. πάντα μὲν γὰρ τὰ φυσικὰ, ἀμετάβλητα· τὸ γὰρ πῦρ πανταχοῦ καὶ ἑκάστοτε θερμαίνει, καὶ παρ' ἡμῖν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ὁμοίως· τὰ δὲ δίκαια πάντα, μεταβάλλονται· τὸ γὰρ δανείζεσθαι, καὶ μὴ ἀποδιδόναι, παρά τισι δίκαιον δοκεῖ· καὶ τἄλλα ὁμοίως ἔχει. καὶ οὐ πᾶσι δίκαια δοκεῖ τὰ αὐτά. ὥστε πάντα τὰ δίκαια νομικὰ εἶναι,

εἶναι καὶ οὐδὲν φυσικόν. πρὸς δὴ τοιοῦτα ἐκεῖνο λέγομεν, ὅτι οὐ καθάπαξ κινεῖται πᾶν δίκαιον καὶ μεταπίπτει· εἰ γὰρ καὶ παρ' ἀνθρώποις πάντα ἦν τὰ δίκαια μεταβλητὰ, παρά γε τοῖς θεοῖς ἀνάγκη δίκαιον εἶναι ἀμετάβλητον. ὥστε εἶναί τι φυσικὸν δίκαιον. νῦν δὲ καὶ παρ' ἀνθρώποις, τοῖς τε ὀρθῶς καὶ ὑγιῶς ἔχουσιν, ἐστὶ δίκαιον ἀκίνητον, ὃ φυσικὸν λέγεται· εἰ δὲ τοῖς νοσοῦσι τὰς φρένας καὶ διεστραμμένοις οὐ δοκεῖ δίκαιον, οὐδὲν διαφέρει. οὐδὲ γὰρ ὁ λέγων τὸ μέλι γλυκὺ εἶναι ψεύδεται, διότι τοῖς νοσοῦσιν οὐ τοιοῦτον δοκεῖ· τὸ τοίνυν δίκαιον τὸ φυσικὸν δοκεῖ μέν τισι δίκαιον, δοκεῖ δὲ ἄλλοις μὴ δίκαιον εἶναι.

Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον φυσικόν ἐστι καὶ ὑγιεινὸν τῶν ἀνθρώπων. τὸ δὲ δεύτερον παρὰ φύσιν καὶ μαινομένων ἀνθρώπων· ὅτι μὲν οὖν οὐδὲν κωλύει φυσικὸν εἶναι δίκαιον, ὅτι ἔνιοι δίκαιον οὐ νομίζουσιν αὐτὸ, δῆλον. ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ νομικὸν δίκαιον κινητόν ἐστι καὶ τὸ φυσικὸν ὂν εἴρηται τρόπον, τίνι διακριθήσον-

omnia, neque ullum naturale. Ad hoc respondemus: non simpliciter moveri ius omne aut mutari. Licet enim apud homines concedamus mutari omnia, apud Deos tamen aliquod necesse est ius esse inmutabile. Ex quo ipso sequeretur, naturale aliquod ius esse. Nunc vero etiam inter homines, qui recte & vt oportet sapiũt, immobile aliquod ius est, quod naturale dicitur. Quod si quibusdam quibus mens laborat, aut perversa est, ius non videatur, nihil refert. Neque enim, qui mel dulce esse dicit, mentitur, quia iis quibus mens laborat, non tale videtur. Ita ius naturale, ius quibusdam, quibusdam non videtur ius esse.

3. Ποῖον δὲ φύσει τῶν ἐνδεχομένων.

Sed prioribus hominibus naturalis adest ratio, & mens sana. Posterioribus natura vitiata, & mens insana. Quare nihil obstare, quo minus naturale jus sit, licet nonnulli homines ius illud non esse existiment, constat. Cum vero jus vtrumque & legitimum & naturale, eo quo diximus modo sit mobile, quonam modo distinguetur,

tur si vtrumque sit mobile? Est vero manifesta distinctio. Ipsum enim per se ius examinabitur, Vtrũ videlicet omnibus conducat vt immobile maneat, an vero si mutetur, damnum inferre possit. Nam quod ita se habet, ius naturale est, quod secus, legitimum. Sic fieri videmus, vt omnes sinistra manu iuxta vtantur ac dextra, & tamen nihilominus dextra melior videtur natura esse quam sinistra Legitima vero quæ ex instituto servantur iura, mensuris sunt similia, quæ aliæ sunt alibi. Neque enim vini mensuræ aut frumenti, æquales sunt vbique. Sed vbi emunt vinum aut frumentum, maiores quoque faciunt mensuras, vbi vero vendunt, minores. Eodem quoque modo se habent ea, quæ non naturalia, sed humana & ex pacto hominũ instituta iura sunt. Neque enim eadem sunt omnibus. Si quidem nec vna omnibus Reip. ratio est: cum una sit vbique, quæ natura est optima. Sicut ius naturale, in omni quæ recte constituta est Republica, vnum quoque est.

ται καὶ ἀμφότερα κινούμενα; καὶ ἔστιν ἡ διάκρισις φανερά. αὐτὸ γὰρ ἐξετασθήσεται τὸ δίκαιον καθ᾽ ἑαυτό, εἰ συμφέρει πᾶσιν ἀκίνητον ὄν, καὶ εἰ καταλυθὲν βλάβην ἐπενεγκεῖν δύναται· καὶ εἰ οὕτως ἔχει, φυσικὸν δίκαιόν ἐστιν· εἰ δὲ μὴ τοιοῦτον, νομικόν. καὶ γὰρ ἐνδέχεται μὲν πάντας τῇ ἀριστερᾷ χειρί, ὡς δεξιᾷ, χρήσασθαι, ἡ μέντοι δεξιὰ φύσει φαίνεται κρείττων εἶναι τῆς ἀριστερᾶς. τὰ δὲ νομικὰ δίκαια κατὰ συνθήκην τηρούμενα, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις, ἅπερ ἄλλα ἀλλαχοῦ γίνονται· τὰ γὰρ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, οὐ πανταχοῦ εἰσὶν ἴσα, ἀλλ᾽ οὗ μὲν ὠνοῦνται τὸν οἶνον ἢ τὸν σῖτον, μείζω τὰ μέτρα ποιοῦσιν, οὗ δὲ πωλοῦσιν, ἐλάττω. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ἔχει καὶ τὰ μὴ φυσικὰ ἀλλὰ ἀνθρώπινα καὶ κατὰ συνθήκην γινόμενα δίκαια. οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ πανταχοῦ· ἐπεὶ οὐδὲ πολιτεία μία πᾶσιν, ἀλλὰ μία πανταχοῦ πολιτεία, ἡ κατὰ φύσιν ἀρίστη· ὥσπερ καὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον ἓν πανταχοῦ ἐν τῶν εὐνομουμέναις πολιτείαις.

Καὶ

Καὶ οὕτως ἔχει πρὸς τὰς ἐν αὐταῖς πράξεις, ὡς τὸ καθόλου πρὸς τὰ καθέκαστα. τὰ μὲν γὰρ πραττόμενα πολλά, τὸ δὲ δίκαιον, ἢ τὸ νόμιμον, ἕν. καθόλου γάρ ἐστιν. οὐ γὰρ τόνδε τὸν ἀριστέα κελεύει τιμᾶσθαι, καὶ τοιάνδε τιμὴν, ἀλλὰ καθόλου πάντα ἀριστέα ἁπλῶς τιμᾶσθαι.

Eoque modo ad ea quæ in illa aguntur se habet, sicut vniversalia se habent ad singularia. Licet enim actiones sint multæ, vnum tamen est idemq. id quod iustum aut legitimum vocamus. Vniversale est enim. Neque enim hunc aut illũ qui strenue in bello operam navarit, jubebit honore affici, aut certum aliquẽ proponet, sed quemcunq. qui idem fecerit simpliciter honore prosequi.

4. Τῶν δὲ δικαίων ἑ νομίμων ἕκαστον ὡς τὰ καθόλου.

Κεφ. ια´

Τί ἐστι δικαίωμα, καὶ δικαιοπράγημα, καὶ ἀδικοπράγημα.

Cap. XI.

Quid sit iuste factum, quod δικαίωμα *vocant: quid item quod* δικαιοπράγημα *&* ἀδικοπράγημα *dicitur.*

Διαφέρει δὲ δικαίωμα τοῦ δικαίου, καὶ τὸ ἀδίκημα τοῦ ἀδίκου, δίκαιον μὲν γάρ ἐστιν, ὅπερ ἁπλῶς θεωρεῖται, καὶ καθόλου, ἢ νομικὸν, ἢ φυσικὸν, οἷον τὸ τὸν ἀνδροφόνον ἀποθνήσκειν· ὅταν δὲ τὸ τοιοῦτο δίκαιον ἐν τοῖς καθέκαστα γένηται, καὶ ὅδε ὁ ἀνδροφόνος τόνδε τὸν τρόπον ἀποθά-

Differt autem iuste factum & iustum, iniuria item & iniustũ: quod iustum sit illud quod simpliciter consideratur & in vniversum, sive lege sit, sive natura. Sicut, exempli gratia, vt homicida morte mulctetur. Cum v. justum eiusmodi, in singularibus consistit, sicut exempli gratia, vt talis homicida tali morte mulctetur,

ctetur, tunc iuste factum vocatur. Eodemque modo in iniuria se habet & iniusto. Et δικαιοπράγημα quidem in genere omnis justa vocatur actio, sive iniuriam puniat, sive præmio prosequatur virtutẽ. δικαίωμα vero proprie iniustitiæ vindicta est. Quot autem tam huius quam illius sint species, posthac videbimus.

1. Οὕτων δὲ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων τῶν εἰρημένων.

Nunc hoc prius dicamus. Cum iusta & iniusta eo quo diximus se habeãt modo, iniuste iusteq. quis agit, cum ea sponte facit: cum v. invitus, nec iniuste per se facit nec iuste, sed tantũ per accidens. Quia per se nec iustæ sunt actiones, nec iniustæ. Nõdum enim iniusti facti iis competit definitio, quæ in eo quod sponte est consistit Sunt .n. invitæ. Sed quia vel justitiæ æqualitas, vel inæqualitas iis injustitiæ accidit, ideo iustæ aut iniustæ dicuntur per accidens. & qui agunt eas, iniuste iusteve agere dicuntur. Per se enim cum sponte erit actio, tunc iniuria erit & iniustum factum. Sine eo autem, iniu-

θάνῃ, τότε δικαίωμα καλεῖται· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀδίκου καὶ ἀδικήματος ἔχει. καλεῖται δὲ δικαιοπράγημα μὲν πᾶσα πρᾶξις δικαία, κἂν τῆς ἀδικίας ἔκπτωσις ᾖ, κἄν τε ἀρετῆς ἀνταπόδοσις. δικαίωμα δὲ ἰδίως, ἡ τῆς ἀδικίας τιμωρία. ὁποῖα δὲ καὶ πόσα εἴδη δικαιοπραγημάτων καὶ δικαιωμάτων εἰσὶν, ὕστερον ἐπισκεψόμεθα.

Νῦν δὲ ἐκεῖνο λέγωμεν. οὕτως οὖν ἐχόντων τῶν δικαίων, καὶ τῶν ἀδίκων, ὡς εἴρηται, ἀδικεῖ μὲν ἢ δικαιοπραγεῖ, ὅταν ἑκών τις αὐτὰ πράττῃ, ὅταν δὲ ἄκων, οὔτε ἀδικεῖ οὔτε δικαιοπραγεῖ καθ᾽ αὐτὸ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· αἱ γὰρ πράξεις καθ᾽ ἑαυτὰς οὐκ εἰσὶν ἄδικοι οὔτε δίκαιαι· οὐ γὰρ ἐφαρμόσει αὐταῖς ὁ ὁρισμὸς τοῦ ἀδικοπραγήματος, ὃς συνίσταται ἐν τῷ ἑκουσίῳ· ἀκούσιοι γάρ εἰσιν· ἀλλ᾽ ὅτι συμβέβηκεν αὐταῖς ἡ ἰσότης τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἡ ἀνισότης τῆς ἀδικίας, διὰ τοῦτο ἄδικοι λέγονται κατὰ συμβεβηκὸς, καὶ οἱ πράττοντες αὐτὰς ἀδικοπραγεῖν, ἢ δικαιοπραγεῖν· καθ᾽ αὐτὸ δὲ, ὅταν ἑκούσιον ᾖ τὸ ἔργον, τότε καὶ ἀδίκημα ἔσται, καὶ ἀδικοπράγημα· χωρὶς δὲ τοῦ ἑ-

κουσίου

κουσίου ἄδικον μὲν ἔσται πεποιηκώς· ἡ πρᾶξις δὲ οὐκ ἔσται ἀδίκημα· αὐτὸς γὰρ οὐκ ἔστιν ἄδικος, εἰ καὶ ἄδικα ποιεῖ. ὡς γὰρ ἐν τοῖς προειρημένοις ἐδείχθη, δυνατὸν εἶναι ἄδικα μὲν ποιεῖν, ἄδικον δὲ μὴ εἶναι· τότε γὰρ ἄδικός ἐστιν, ὅταν ἡ πρᾶξις ἐπ' αὐτῷ ᾖ, καὶ μηδεὶς βιάζηται, καὶ εἰδὼς καὶ μὴ ἀγνοῶν τὰ περιστατικὰ πάντα. οἷον τίνα τύπτει, καὶ τίνος ἕνεκα· ταῦτα δὲ ἐν τῷ περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διωρισάμεθα. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν δίκαια ποιούντων ἐστί· τότε γάρ τις δίκαιός ἐστι, καὶ τὸ ἔργον δικαιοπράγημα καθ' αὑτό, ὅταν ἑκουσίως γίνηται· ὁ γὰρ τὴν παρακαταθήκην ἀποδοὺς διὰ φόβον, οὔτε δικαιοπραγεῖ, οὔτε δίκαιός ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς λέγεται· ταῦτα δὲ ἔτι διαιρετέον ἀκριβέστερον.

ſtum quidem egerit, nondum tamen actio ea futura eſt iniuria. Neque enim qui facit eſt iniuſtus, licet faciat iniuſta. Fieri enim poteſt, quemadmodum in ſuperioribus oſtendimus, vt iniuſta aliquis faciat, nec ſit injuſtus tamen. Ita demum namque eſt iniuſtus, ſi in poteſtate eius erit actio, neque à quoquam cogatur, ſed omnes norit circumſtantias, nec in iis fallatur. Vt, exempli gratia, quem feriat, & qua de cauſa. Hæc autem in ſuperioribus quæ de eo quod ſponte erant & invito, definivimus. Eodemque modo in iis qui iuſta agunt ſe res habet. Tunc enim iuſtus eſt aliquis iuſtumque hoc factum quod agit, cum fit ſponte. Qui enim præ metu reddit depoſitum, neque iuſte facit, neque eſt iuſtus. Sed tantum per accidens ita vocatur. Verum hæc accuratius ſunt diſtinguenda.

CAP. XII.

De iniurijs ac in fortunijs: tum de ijs quæ veniam merentur, & quæ contra.

3. Τῶν δ' ἑκουσίων τὰ μὲν προελόμενοι.

EA etenim quæ in societatibus inferuntur damna, aut sponte sunt aut invita. Eorum autem quæ invita sunt, alia errata dicuntur, alia infortunia. Et erratum quidem est, cum aliquis alium lædit, invitus quidem, sed ita vt aliquam lædendi adferat causam. Vt exempli gratia, si quis in via in qua evenit vt transire homo poterat iaculatus fuerit, hominemque transeuntem percusserit. Hic enim invitus quidem interfecit hominem; neque propterea tamen causam nõ præbuit, quod nimirum in eo loco sagittatus fuerit. Cõtra infortunium est, cum præter omnem expectationem damnum infertur. Vt si quis in deserto loco iaculatur, ibique forte fortuna hominem transeuntem, interfecit. Hic n. præter rationem atque opinionem omnium damnũ illatum est, neq. quicquam,

ΚΕΦ. ιϛ.

Περὶ ἀδικημάτων καὶ ἀτυχημάτων, καὶ συγγνωστῶν καὶ ἀσυγγνώστων.

ΑἹ γὰρ ἐν ταῖς κοινωνίαις βλάβαι, αἱ μὲν ἑκούσιοι εἰσὶν, αἱ δὲ ἀκούσιοι· καὶ τῶν ἀκουσίων, αἱ μὲν ἁμαρτήματα λέγονται, αἱ δὲ ἀτυχήματα. καὶ ἁμάρτημα μέν ἐστιν, ὅταν τις βλάψῃ τινὰ ἀκουσίως μὲν, παρέχων δέ τινα τῆς βλάβης αἰτίαν. οἷον, εἴτις ἐν ὁδῷ τοξεύων, ἐν ᾗ ἐνεδέχετο ἄνθρωπον παριέναι, ἐφόνευσέ τινα· οὗτος γὰρ ἄκων μὲν ἀπέκτεινε τὸν ἄνθρωπον, παρέσχε δὲ αἰτίαν τοῦ φόνου τὸ ἐν τοιούτῳ τοξεύειν· ἀτύχημα δέ ἐστιν, ὅταν παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἡ βλάβη συμβῇ. οἷον, εἴ τις τοξεύων ἐπ' ἐρημίας, οὕτω συμβὰν, παριόντα τινὰ ἀπέκτεινεν· ἐνταῦθα γὰρ παράλογός τις ἡ βλάβη συνέβη καὶ παράδοξος, καὶ οὐδὲν ἐς αὐτὸ συνετέλεσεν ὁ βλάψας, εἰ μὴ κα-

τὰ συμ-

τὸ συμβεβηκός, ἀλλ᾽ ἔξωθεν ἡ αἰτία πᾶσα τοῦ φόνου.

Τῶν δὲ ἑκουσίων τὰ μὲν ἐκ προαιρέσεως λέγονται, τὰ δ᾽ οὐκ ἐκ προαιρέσεως ἀδικήματα· καὶ ἐκ προαιρέσεως μὲν τὰ προβεβουλευμένα, ὅταν τις σκεψάμενος καὶ βουλευσάμενος, τὴν βλάβην ποιήσῃ δι᾽ αὐτὸ τοῦτο, ἵνα βλάψῃ· οὐκ ἐκ προαιρέσεως δέ, τὰ ἐκ πάθους τινὸς γινόμενα, καὶ μὴ προβεβουλευμένως, οἷον ὅταν τις βλάψῃ τὸν πέλας ἀθρόον τῷ θυμῷ συσχεθείς, ἢ ὑπὸ ἐνδείας τυραννούμενος κλέψῃ, οὐκ αὐτὸ τοῦτο βουλόμενος κακουργεῖν, ἀλλὰ τὴν ἔνδειαν παραμυθήσασθαι. ταῦτα δὲ ἑκάτερα, τά τε ἐκ προαιρέσεως, καὶ οὐκ ἐκ προαιρέσεως ἀδικήματα λέγονται.

Τῶν δὲ πραττόντων αὐτά, ὁ μὲν ἐκ προνοίας βλάπτων, ἄδικός ἐστι καὶ πονηρός. ὁ δὲ ὑπὸ πάθους κινηθεὶς ἢ φυσικοῦ, οἷον ὀργῆς ἢ λύπης, ἢ ἀναγκαίου, ὥσπερ πείνης ἢ φόβου, ὁ τοιοῦτος οὐκ ἔστιν ἄδικος οὐδὲ πονηρός.

Διὰ τοῦτο καὶ διακρίνεται παρὰ τοῖς δικασταῖς ὁ ἀμυνόμενος τοῦ προκατάρξ-

nisi per accidens, attulit qui læsit: exteriusque est omnis causa cædis.

Earum autem quæ sunt sponte, aliæ ex prælectione, aliæ non ex prælectione dicuntur, iniuriæ. Et ex prælectione quidem, quæ inito prius consilio: quoties aliquis re excussa prius & deliberata, damnum infert, idque ob hoc ipsum, vt noceat. Non ex prælectione, quæ per affectum fiunt, sine vlla deliberatione: vt cum quis per subitum iræ impetum lædit aliquem, aut vi paupertatis oppressus, furatur: nec tamem hoc ipsum proponit sibi vt male faciat, sed vt egestati succurrat suæ. Hæc ergo ambo, tam quæ non ex prælectione, quam quæ ex prælectione, iniuriæ dicuntur.

4. Ὅταν δ᾽ εἰδώς.

Eorum autem qui eas inferunt, is qui consulto nocet, iniustus est & improbus: qui per affectum autem, siue is sit naturalis, vt ira aut dolor, siue necessarius, vt fames metusque, is nec iniustus est nec improbus.

5. Ὅταν δ᾽ ἐκ προαιρέσεως

Ideoque & à judicibus distinguitur, qui propulsat injuriam ab eo qui inchoat.

6. Διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ.

choat. Inchoare autem dicitur non qui impulsu iræ facit aliquid, sed qui iræ illius causa est. Qui & accusatur vt iniustus. Hic enim damni fuit auctor. Ideoque qui incipit, negat se incepisse, qui vero propulsat, damnum quidem quo afficit eum qui incipit fatetur, sed aut vindicatam dicit aut relatam à se iniuriam, quod non sponte, sed ab eo qui prius nocuit, irasci sit coactus. Neque enim, quemadmodum in iis quæ sponte fiunt contractibus, ita hic in controversiam res venit. Ibi enim factum vocatur in dubium. Vt, exẽpli gratia, an depositum aliquis acceperit aut mutuum, atq. ita quod accepit non reddiderit. Quod si ostendatur, iniustus statim est ac improbus, nisi per oblivionem negaverit. Hic vero factum conceditur, & manifestum est. Quod enim per iram facit aliquis; manifeste facit: tantum quæritur an iuste percusserit aut iniuste. Itaque qui incepit & cum consilio fecit, iniustus putatur esse: ideoque non fatetur se incepisse. Qui vero ad iram provocatus est ab eo,

αὐτός. ἄρχει δὲ οὐχ ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ κινήσας αὐτὸν εἰς ὀργήν· ὃς καὶ ἐγκαλεῖται ὡς ἄδικος· οὗτος γὰρ ἐγένετο τῆς βλάβης αἴτιος. καὶ τούτου χάριν ὁ μὲν προκατάρξας ἀπαρνεῖται μὴ προκατάρξαι, ὁ δὲ ἀμυνάμενος, τὴν βλάβην μὲν ὁμολογεῖ, ἣν ἔβλαψε τὸν ἄρξαντα, ἄμυναν δὲ καὶ ἀνταπόδοσιν ὀνομάζει, διὰ τὸ μὴ οἴκοθεν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ βλαβέντος, εἰς τὴν ὀργὴν κινηθῆναι· οὐ γάρ, ὥσπερ ἐν τοῖς ἑκουσίοις συναλλάγμασιν ἔχει, οὕτω κἀνταῦθα ἡ ἀμφισβήτησις γίνεται· ἐν ἐκείναις μὲν γὰρ ἡ πρᾶξις ἀμφισβητεῖται, οἷον, εἰ ἔλαβε τὴν παρακαταθήκην ἢ τὸ δάνειον, καὶ λαβὼν οὐκ ἀπέδωκε. κἂν τοῦτο δειχθῇ, πονηρὸς εὐθὺς καὶ ἄδικός ἐστιν, εἰ μὴ ἐπιλαθόμενος ἀρνεῖται. ἐνταῦθα δὲ ἡ μὲν πρᾶξις ὁμολογεῖται καὶ φανερά ἐστιν. ὃ γάρ τις ὀργῇ ποιεῖ, φανερῶς ποιεῖ· ἀμφισβητεῖται δέ, εἰ δικαίως ἐπάταξεν, ἢ ἀδίκως. ὥστε ὁ μὲν προκατάρξας καὶ ἐπιβουλεύσας ἄδικος οἴεται εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο οὐχ ὁμολογεῖ προκατάρξαι· ὁ δὲ ὀργισθεὶς παρ' ἐκείνου.

μὴ ἄδικος εἶναι νομίζει, καὶ διὰ τοῦτο τὴν βλάβην ὁμολογεῖ.

Φαίνεται δὴ καὶ ἀπὸ τούτου, ὅτι ὅσα διὰ θυμὸν, ἢ ἄλλα πάθη, καὶ οὐ διὰ μοχθηρίαν, ἀδικεῖ τις, κατ' ἐκεῖνα οὐκ ἔστιν ἄδικος, ὁ δὲ ἐκ προνοίας, ἄδικός ἐστι καὶ πονηρὸς οὐ μόνον ἐν τῷ διορθωτικῷ δικαίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ διανεμητικῷ, ἐάν τις μὴ κατὰ τὸ ἴσον καὶ ἀνάλογον διανέμῃ. ὁμοίως δὲ καὶ δίκαιός ἐστιν ἐν ἑκατέρῳ τῶν δικαίων, ὁ μὴ διὰ πάθος, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα τὸ δίκαιον ποιῶν· ὁ γὰρ ὑπὸ πάθους κινηθεὶς, ἢ λύπης, ἢ ἔρωτος, καὶ δικαιοπραγήσας, δίκαια μὲν ἐποίησε, δίκαιος δὲ οὐκ ἔστιν.

Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀκουσίων ἀδικημάτων τὰ μὲν συγγνώμης τυγχάνει, τὰ δὲ οὐ, ῥητέον τίνα τὰ συγγνωστὰ, καὶ τίνα τὰ ἀσύγγνωστα. ὅσα μὲν οὖν τις ἁμαρτάνει καὶ ἀγνοῶν καὶ δι' ἄγνοιαν, συγγνωστά· ὅσα δὲ ἀγνοῶν μὲν, οὐ δι' ἄγνοιαν δὲ, ἀλλὰ διὰ πάθος, ὃ μήτε φυσικόν ἐστι μήτε ἀνθρωπικὸν,

non putat se iniustum esse, ideoque damnum fatetur.

Sed & hinc manifestum est, ex iis quæ vel per iram, vel alium quemcunque affectum, non autem per improbitatem fiunt, injuriis, neminem iniustum esse. qui vero consulto id facit, iniustus est & improbus, idque non in correctivo tantum, sed & distributivo iure: si quis non ex æqualitate distribuat aut proportione. Sicut in vtroque quoque iustus est iure, qui non ex affectu, sed honesti causa, quod iustum est facit. Qui enim ab affectu impellitur aliquo, sive is mœror sit sive amor, vt agat, justum quidem fecit, non tamen est iustus.

7. Ἂν δ' ἐκ προαιρέσεως βλάψῃ.

Cum earum autem quæ invito fiunt iniuriarum, aliæ veniam cõsequantur, aliæ non consequantur: dicendum quæ digna sint venia, quæ non sint. Quæ ergo non insciens tantum, sed etiã per inscientiam aliquis cõmittit, venia digna sunt: quæ vero insciens, non tamen per inscientiam, sed per affectum, qui neque naturalis est, neque humanus, qua-

8. Τῶν δ' ἀκουσίων, τὰ μέν ἐστι συγγνωμονικά. τὰ δ' οὐ συγγνωμονικά.

lis eſt metus, aut mœror, fameſve aut alia neceſſitas, ſed luxuriem quandam (vt qui vinum odoratum bibere aut perdicẽ comedere deſiderat) hæc huiuſmodi veniam non merentur. Poteſt autem aliquis per inſcientiam etiam inſciens peccare. Vt cum aliquis qui ignorat malum eſſe patrem exigere, noctu patrem, quoniam non novit, exigit ex ædibus. Qui enim non novit vniverſale, inſciens facere dicitur, qui vero ignorat ſingulare, per inſcientiam. qui vero vtrumque, & inſciens & per inſcientiam dicitur peccare: cui etiam venia datur. Inſciens autem & non per inſcientiam, quoties quis ignorat vniverſale, vt exempli gratia, malum eſſe furari, & tamen furatur: non quia ignoret, ſed per improbitatem aut affectum, qui neque neceſſarius eſt, neque naturalis, vt eſt dictum.

οἷον φόβον, ἢ λύπην, ἢ πεῖναν, ἢ ἄλλην ἀνάγκην, ἀλλὰ τρυφήν τινα, οἷον διὰ τὸ ὀρέγεσθαι πιεῖν ἀνθοσμίαν, καὶ φαγεῖν πέρδικος, τὰ τοιαῦτ' ἀσύγγνωστά ἐστι. ἔστιν δὲ τὸ μὲν δι' ἄγνοιαν καὶ ἀγνοοῦντα ἁμαρτάνειν, οἷον ὅταν τις ἀγνοῶν, ὅτι κακὸν τὸ τὸν πατέρα ἀπελαύνειν, νυκτὸς ἀγνοήσας τὸν πατέρα ἀπελαύνῃ τῆς οἰκίας. ὁ μὲν γὰρ μὴ εἰδὼς τὸ καθόλου, ἀγνοῶν λέγεται ποιεῖν· ὁ δὲ μὴ εἰδὼς τὸ μερικὸν, δι' ἄγνοιαν. ὁ δὲ ἄμφω μὴ γινώσκων, καὶ ἀγνοῶν καὶ δι' ἄγνοιαν λέγεται ἁμαρτάνειν, ὃς καὶ συγγινώσκεται· ἀγνοῶν δὲ καὶ οὐ δι' ἄγνοιαν, ὅταν τις ἀγνοῇ μὲν καθόλου, ὅτι κακὸν τὸ κλέπτειν, κλέπτῃ δὲ οὐ διότι ἀγνοεῖ, ἀλλὰ διὰ μοχθηρίαν καὶ πάθος, οὔτε ἀναγκαῖόν ἐστιν, οὔτε φυσικὸν, καθὼς εἴρηται.

ΚΕΦ. ιγ΄

Ὅτι οὐ δυνατὸν ἑκόντα ἀδικεῖσθαι.

Δόξειε δ' ἂν μὴ ἱκανῶς διωρίσθαι περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου· ἐπεὶ γὰρ τὸ ἀδικεῖν τῷ ἀδικεῖσθαι ἀντίκειται, διείλομεν δὲ τὸ ἀδικεῖν εἴς τε τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον, διαιρετέον ἂν εἴη τὸ ἀδικεῖσθαι εἰς ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον, ὃ καὶ Εὐριπίδῃ δοκεῖ. φησὶ γὰρ εἶναί τι ἀδικεῖσθαι ἑκούσιον, λέγων πως.

Μητέρα κατέκτα τὴν ἐμὴν,
βραχὺς λόγος,
Ἑκὼν ἑκοῦσαν, καὶ θέλουσαν
οὐχ ἑκών.

Δεῖ γὰρ, ἐπεὶ ἀντίκειται, ἢ ἅπαν τὸ ἀδικεῖν ἑκούσιον εἶναι, καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι πᾶν ἀκούσιον· ἢ ἐπεὶ διῄρηται τὸ ἀδικεῖν, καὶ τὸ μὲν ἑκούσιόν ἐστι, τὸ δὲ ἀκούσιον, καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι οὕτω διῃρῆσθαι, ἵνα θατέρῳ θάτερον ἀντικέῃ. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον δοκεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦν καὶ δι-

Cap. XIII.

Fieri non poſſe ut iniuria aliquis afficiatur ſponte.

POſſemus fortaſſe tamen non ſatis diſtinctè adhuc egiſſe de iuſto ac iniuſto videri. Cum enim inferre iniuriã & accipere, ſint contraria, iam vero inferri iniuriam, aut ſponte dixerimus aut invito, etiam perpeſſio iniuriæ in ſpontaneam erit dividenda & invitam. Quod & Euripidi videtur: qui ſatis oſtendit ſponte aliquem iniuriam accipere poſſe. 1. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις

Matrem vt necarim, ſi lubet,
brevi eloquar,
Sponte vtriuſque, aut illius,
ſed non mea.

Cum enim duo hæc ſint oppoſita, alterum neceſſe erit, aut ſponte inferri invito autem accipi omnem iniuriam, aut ſi diſtinguitur illatio injuriæ, aliaque ſponte, alia invito infertur, etiam perpeſſionem ita diſtingui, vt alteri opponatur alterum. Eodemque modo fieri videtur, quoties aut ipſi ius ſuum alteri deferimus, aut ipſi ab alio noſtrum

obtinemus. Atqui existimare, semper iniuriã aut jus accipere, sponte esse, est absurdum: sæpe enim invitus aliquis ius suum consequitur, cum iniuriæ causa punitur. Similiterque sponte posse accipi iniuriam, ne hoc quidem verum est: semper enim invitus quis accipit iniuriam. Ius vero vel invitus aliquis consequitur vel sponte. Qui enim injuriæ causa punitur, invitus ius suum consequitur. Sicut contra qui ab injuria vindicatur, sponte jus suum accipit.

2. Ἄτοπον δ᾽ ἂν δόξειε. Verum enimvero de consequendo iure suo, hæc sufficiant. De accipienda autem iniuria, spõte nimirum id fieri non posse, accuratius agendum est.

3. Ἐπεὶ καὶ τόχ᾽ ἂν διαπορήσειεν. Ac primo quidem argumenta proponemus, ex quibus inferri posse videtur, sponte aliquem iniuriam posse accipere. Cum enim sponte iniuriam facere, nihil aliud sit, quam injuste aliquem lædere: quoties nec damnum, nec is qui læditur, nec vlla denique rei ignoratur circumstantià, idque proprio instinctu fit nec

καιοῦσθαι· ἀλλὰ τὸ μὲν νομίζειν πᾶν ἀδικεῖσθαι ἢ δικαιοῦσθαι, ἑκούσιον εἶναι, ἄτοπον· καὶ γὰρ καὶ ἄκων πολλάκις τις δικαιοῦται ὅταν ἀδικήσας κολασθῇ· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ εἶναί τι ἑκούσιον ἀδικεῖσθαι, οὐδὲ τοῦτο ἐστὶν ἀληθές· ἀεὶ γὰρ ἀκουσίως τις ἀδικεῖται· δικαιοῦται δὲ ποτὲ μὲν ἀκουσίως, ποτὲ δὲ ἑκουσίως· ὁ μὲν γὰρ ἀδικῶν, κολαζόμενος ἀκουσίως δικαιοῦται· ὁ δὲ ἀδικούμενος ἐκδικούμενος, ἑκουσίως δικαιοῦται.

Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ δικαιοῦσθαι, τὰ εἰρημένα ἀρκείτω, περὶ δὲ τοῦ ἀδικεῖσθαι, ὅτι οὐ δυνατὸν ἑκούσιον εἶναι, ῥητέον ἔτι σαφέστερον.

Καὶ πρῶτον ἐροῦμεν τοὺς λόγους, ὅθεν δοκεῖ συνάγεσθαι ἑκουσίως τινὰ δύνασθαι ἀδικεῖσθαι. ἐπεὶ γὰρ ἑκουσίως ἐστὶν ἀδικεῖν, τὸ βλάπτειν ἀδίκως τινὰ, εἰδότα καὶ τὴν βλάβην καὶ τὸν βλαπτόμενον, καὶ μηδὲν ἀγνοοῦντα τῶν περὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ ἔτι οἴκοθεν κινούμενον καὶ

οὐκ ἔξωθεν βιαζόμενον, εἴη ἂν τὸ ἑκουσίως ἀδικεῖσθαι τὸ βλάπτεσθαι παρὰ τὸ δίκαιον, εἰδότα τὴν βλάβην καὶ τὸν βλάπτοντα, καὶ πάντα τὰ περὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ ἀνέχεσθαι, δυνάμενον ἀποσείσασθαι· τοῦτο δὲ ὅτι γίνεται, φανερόν· ὁ γὰρ ἀκρατὴς καὶ ὑφ' ἑτέρου βλάπτεται, καὶ εἰδὼς πάντα, ἀνέχεται, δυνάμενος ἀποσείσασθαι· δυνατὸν ἄρα ἐστὶν ἑκόντα τινὰ ἀδικεῖσθαι· ἔτι δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ ἀκρατὴς βλάπτει, καὶ ἑκουσίως. ἑκουσίως ἄρα ἑαυτὸν ἀδικεῖσθαί ἐστι, τὸ ἄδικα πάσχειν· πάσχει δέ τις ἄδικα ἑκών· οἱ γὰρ ἐπιεικέστεροι ἐν ταῖς διανομαῖς ἐλάττω τῆς ἀξίας λαμβάνουσι βουλόμενοι. ὅπερ ἄδικον μέν ἐστιν, ἑκούσιον δέ. ἀδικοῦνται ἄρα ἑκουσίως· ἔστιν ἄρα τι ἀδικεῖσθαι ἑκούσιον· ἀλλὰ τοὐναντίον ἐστὶν, ἀδύνατον εἶναι ἀδικεῖσθαι τινὰ ἑκουσίως. τότε γάρ τις ἀδικεῖται, ὅτε τι πάσχει ἄδικον παρὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν. τὸ γὰρ

cogente alio : erit vicissim sponte iniuriam accipere, nihil aliud, quam iniuste damno affici: quoties quis & damnum, & eum qui infert, omnesque rei novit circumstantias: & cum possit propellere, tolerat tamen. Illud autem fieri, manifestum est. Incontinens enim & ab alio damnô afficitur, & cum sciat omnia & propulsare possit, tolerat nihilominus. Vnde sequitur fieri posse, vt sponte aliquis iniuriam accipiat. Praeterea se quoque ipse incontinens lædit, & quidem sponte: ex quo apparet sponte à se ipso iniuriam accipere, esse iniuriam pati. Sponte autem aliquis iniuriam patitur. Sæpe enim, exempli gratia, qui æquiores sunt reliquis in distribuendo, minus quam merentur accipiunt volentes, quod iniustum quidem est, sed tamen fit sponte: sponte ergo afficiuntur iniuria. Vnde apparet posse fieri vt aliquis sponte accipiat iniuriam. Atqui verum est contrarium, fieri non posse vt aliquis volens iniuriam accipiat. Quia tunc injuriam accipit, cum iniusta præter voluntatem pati-

tur suam: nam vt aliquis præter voluntatem patiatur aliquid, pugnat cum definitione eius quod est sponte: vnde sequitur fieri non posse, vt aliquis velit accipere iniuriam: ac ne incontinens quidem. Ille enim ea quæ bona sunt vult sibi, neque vt iniuria afficiatur simpliciter admittit. Hoc vero damnum admittit, quia non putat iniuria se affici. Et cum existimet quæ è re suá futura sunt, agêda esse, agit quæ nocêt, cû ignoret talia esse vt possint nocere. Ex quo apparet fieri non posse, vt iniuria sponte afficiatur aliquis. vnde obiectiones etiam solvuntur contrariæ. Iniuriam enim facit, cum sponte quis lædit alium, idque præter voluntatem eius qui damno afficitur. Eodemque modo iniuriam accipit, cum iniusta patitur præter voluntatem suam. At vero sponte iniusta pati, non est iniuriam accipere. Sicut enim iniusta agere, non semper est agere iniuste, neque qui iniusta agit, injustus est, vt supra ostendimus: sic nec quicunque iniusta patitur, afficitur iniuria. Sed sicut qui

γὰρ πάσχειν τι παρὰ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν τινὰ, ἐναντίον ἐστὶ τῷ λόγῳ τοῦ ἑκουσίου· ὥστε οὐ δυνατὸν βούλεσθαι τινὰ ἀδικεῖσθαι, οὐδὲ ὁ ἀκρατής. καὶ οὗτος γὰρ ἀγαθὰ βούλεται ἑαυτῷ, καὶ οὐκ ἀνέχεται ἀδικεῖσθαι ἁπλῶς. ταύτης δὲ τῆς βλάβης ἀνέχεται. οἴεται γὰρ μὴ βλάπτεσθαι· καὶ οἴεται μὲν δέον εἶναι πράττειν ἃ ὠφελήσει, πράττει δὲ τὰ βλάπτοντα, οἰόμενος μὴ βλάπτοντα εἶναι. ὥστε οὐ δυνατόν ἐστιν, ἀδικεῖσθαι τινὰ ἑκόντα. ἀπὸ τούτου δὲ καὶ τὰ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπιχειρήματα λύεται. καὶ γὰρ ἀδικεῖ τις, ὅταν βλάπτῃ τινὰ ἑκὼν παρὰ τὴν τοῦ βλαπτομένου βούλησιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἀδικεῖται, ὅταν ἄδικα πάσχῃ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν. τὸ δὲ ἑκόντα ἄδικα πάσχειν, οὐκ ἔστιν ἀδικεῖσθαι· ὥσπερ γὰρ τὸ ἄδικον ποιεῖν, οὐ πᾶν ἐστιν ἀδικεῖν, οὐδὲ ὁ ἄδικα ποιῶν ἄδικος, ὡς ἀνωτέρω δέδεικται, οὕτως οὐδὲ πᾶς ὁ πάσχων ἄδικα, ἀδικεῖται· ἀλλ'

ὥσπερ

ὥσπερ ὁ ἀπατῶν τὸν νοσοῦντα ἰατρὸς, ἢ ὁ κλέπτων τὴν τοῦ μαινομένου μάχαιραν, ἄδικα μὲν ποιεῖ, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστι, διότι πρὸς σωτηρίαν ὁρᾷ τοῦ νοσοῦντος, καὶ οὐ ζημιοῦν, ἀλλὰ κερδαίνειν ποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ ἐν ταῖς διανομαῖς ἐλάττω λαμβάνων τῆς ἀξίας, οὐκ ἀδικεῖ ἑαυτὸν, εἰ καὶ ἄδικα πάσχει· οὐ γὰρ ἵνα βλάψῃ ἑαυτὸν, ἀνέχεται τῶν ἐλαττόνων ἀξιούμενος, ἀλλ᾽ ἵνα ὠφελήσῃ μᾶλλον, δόξαν μετριότητος καὶ ἐπιεικείας λαβόντα· ἔπειτα εἰ καὶ βλάπτειν ἑαυτὸν ἀνέχεται, οὐκ ἀδικεῖται· οὐ γὰρ παρὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν τὰ ἄδικα πάσχει· τοῦτο γάρ ἐστιν ἀδικεῖσθαι· ὁ γὰρ ἀλλαξάμενος τὰ βελτίω τῶν ἐλαττόνων, ὥσπερ φησὶν Ὅμηρος τὸν Γλαῦκον τῷ Διομήδει δοῦναι,

Χρύσεα χαλκείων ἑκατόμβοι᾽ ἐννεαβοίων,

οὐκ ἀδικεῖται. βουλόμενος γὰρ ἔδωκεν· ὁ δὲ ἀδικούμενος ἀκουσίως βλάπτεται· οὐκ ἄρα δυνατὸν ἀδικεῖσθαί τινα ἑκόντα, βλάπτεσθαι δὲ ἑκόντα δυνατόν.

ægrum decipit medicus, aut qui insani gladium furatur, injusta facit quidem, non tamen iniustus est, quia nimirum salutem respicit ægri, neque damni illi, sed potius lucri causa est: ita qui in distribuendo minus quam meretur accipit, non infert sibi iniuriam, licet iniusta patiatur. Non enim vt noceat sibi ipse patitur minora quam oportet sibi assignari, sed vt prosit magis: hoc est, vt modestiæ, & æquitatis consequatur laudem. Deinde, licet damnum inferri sibi à se ipso patiatur, nondum tamen injuriam accipit. Neque enim præter voluntatem suam iniusta patitur: hoc autem est, iniuria affici. Qui enim meliora mutavit cum deterioribus, sicut Glaucum Homerus ait cõmutasse, *Aurea cum æreis: quæque centum æstimarentur bobus, cum iis quæ novem:* non accipit iniuriam. Volens enim dedit. Qui vero iniuriam accipit, invitus damno afficitur. Quare fieri non potest, vt volens aliquis iniuriam accipiat. vt autem damnum accipiat volens, hoc potest.

CAP.

CAP. XIV.

Vtrum qui iniuste distribuit, an qui iniuste accipit, maiorem faciat iniuriam.

5. Ἐπὶ δ᾽ ὧν προαιρόμεθα.

IAm illud explicandum est, vtrum iniuriam faciat, is qui iniuste distribuit, nec secundum proportionem, an vero qui plus accipit quam ipse meretur. Videtur certe facere per se iniuriam is qui distribuit, per accidens vero is qui accipit. Ille enim per se iniuriam facit qui sponte illud facit: sponte vero penes quem actionis causa est, & faciundi principium. At vero distributionis penes eum qui distribuit, est principium. Qui ergo distribuit, majorem per se iniuriam facit quam is qui accipit. Nec enim penes hunc est principium, vt diximus. Neque qui injusta facit dicitur injuriam facere, nisi per accidens. Sicut, exempli gratia, manus dicitur occidere, aut gladius, aut lapis: cum penes eos tamen non sit cædis principium, neque ex se ipso

ΚΕΦ. ιδ'

Περὶ τοῦ πότερον ἀδικεῖ μᾶλλον ὁ διανέμων ἀδίκως, ἢ ὁ λαμβάνων.

ΡΗτέον δ᾽ ἐκεῖνο, πότερον ἀδικεῖ ὁ διανέμων ἀδίκως καὶ μὴ κατὰ ἀνάλογον, ἢ ὁ λαμβάνων τὸ πλέον τῆς ἀξίας τῆς ἑαυτοῦ· φαίνεται δ᾽, ὅτι ὁ διανέμων ἀδικεῖ καθ᾽ αὑτό, ὁ δὲ λαμβάνων κατὰ συμβεβηκός· ἐκεῖνος γὰρ ἀδικεῖ καθ᾽ αὑτό, ὃς ἑκὼν τοῦτο ποιεῖ. ἑκὼν δέ τις ποιεῖ, ὅταν ᾖ παρ᾽ αὐτῷ τῆς πράξεως ἡ αἰτία καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ποιεῖν. τῆς δὲ διανομῆς ἡ ἀρχὴ παρὰ τῷ διανέμοντι. ὁ ἄρα διανέμων τὸ πλέον ἀδικεῖ καθ᾽ αὑτό, ἀλλ᾽ οὐχ ὁ δεχόμενος· οὐ γὰρ ἐπ᾽ αὐτῷ ἐστὶν ἡ ἀρχή, καθὼς εἴρηται· οὐ γὰρ ὁ ποιῶν τὰ ἄδικα ἀδικεῖν λέγεται, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός, ὥσπερ λέγεται καὶ ἡ χεὶρ φονεύειν, ἢ μάχαιρα, ἢ λίθος, παρ᾽ οἷς οὐκ ἔστιν ἀρχὴ τοῦ φόνου, οὐδὲ ἀφ᾽ ἑαυ-

τῶν

τῶν πράττουσιν· ἄδικα μὲν γὰρ ποιοῦσιν, ἀδικοῦσι δὲ οὐδαμῶς. ὁ δὲ διανέμων ἀδίκως, εἰ μὲν ἀγνοῶν τοὺς νόμους ἔξω τοῦ νομικοῦ δικαίου ἔκεινεν, οὐκ ἀδικεῖ κατὰ τὸν νόμον, οὐδὲ ἄδικος ἡ κρίσις ἐστίν· ἕτερον δὲ τρόπον ἀδικεῖ, λέγω δὴ κατὰ τὸ φυσικὸν δίκαιον. ἄλλο γὰρ τὸ νομικὸν δίκαιον, καὶ ἄλλο τὸ φυσικόν· οἷον, νόμου ὄντος τὸν ἀριστέα πλείω ἔχειν ἐν ταῖς διανομαῖς, ὁ διανέμων ἀγνοήσας τὸν νόμον, τῶν ἴσων τοῖς ἄλλοις ἠξίωσεν· οὗτος τοίνυν κατὰ μὲν τὸ νομικὸν δίκαιον οὐκ ἠδίκησεν· ἠγνόησε γὰρ τὸν νόμον· ὁ δὲ δι᾽ ἄγνοιαν τὰ ἄδικα πράττων οὐκ ἀδικεῖ. ἐπεὶ δὲ καὶ φυσικὸς νόμος ἐστὶ τοὺς εὐεργέτας ἀντευποιεῖν, καὶ μὴ ἀγνοῶν, ἅτε φυσικὸν ὄντα, παρέβη, κατὰ τοῦτον ἄδικός ἐστιν· εἰ δὲ καὶ τὸν νόμον γινώσκων καὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον, παρέβη, καὶ ἀδίκως ἔκεινε, καὶ τὸ πλέον ἔνειμεν ᾧ μὴ προσῆκεν, οὐ μόνον

agant. Iniusta enim faciunt, iniuriam vero neutiquam. Qui vero distribuit iniuste, si leges ignorans præter legitimum jus iudicavit, non facit iniuriam secundum legem, neque iniustum est judicium. Alia vero ratione injuriam facit, secundum naturale. Aliud enim ius legitimum, aliud est naturale. Vt, exempli gratia, ponamus legem esse, vt qui strenue rem gessit plus accipiat: eum autem qui distribuit, cum legem ignoret, æquam ei cum aliis partem tribuere. Hic ergo si legitimum ius cogites, iniuste non fecit, quia ignorabat legem: qui vero per inscientiam iniusta facit, non facit iniuste. Cum vero lex naturalis jubeat, vt eum qui bene fecerit præmiis vicissim prosequamur, quam cum ignorare vtpote naturalem non potuerit & tamen prætergressus sit, huius respectu iniustus est. Quod si præterquam quod legem esse non ignoraverit, naturale quoque ius prætergressus fuerit, iniusteque iudicarit, eique cui minime competebat plus tribuit; non solum eum qui accepit plus

habere

habere fecit, sed & ipse plus habet. Etenim sive amicitiæ sive odij aut cōsequendi precii causa iniuste fecit, dividitur iniuria. Plus enim consequitur ipse, vel gratiæ respectu, si amicum videas, vel vindictæ, si inimicum, vel pecuniæ denique. Ideoq. & cum altero qui plus accepit, iniuriæ est particeps. Sicut enim, exempli gratia, si quis agrum aliquem cui non competebat pecunia tradiderit, is dividere agrum illum dicitur cum eo qui accepit: quamuis non agrum, sed pecuniam acceperit: ita qui in distribuendo fecerit iniuste, vt vel sibi gratificari vel amico possit, in partem lucri venit, iniuriæque fit consors. Et ille quidem qui accipit plus habet, fecitque quod iniustum est: quamuis ne sic quidem iniuste fecerit, nisi vel muneribus vel alia probabili ratione in partes suas eum qui distribuit adduxerit. Qui vero distribuit & plus ea qua dictum est ratione habet, etiam est iniustus.

τὸν λαβόντα πλεονεκτεῖν ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πλεονεκτεῖ· καὶ γάρ, εἴτε διὰ φιλίαν, ἢ δι' ἔχθραν, ἢ διὰ δῶρα ἠδίκησε, συμμερίζεται τὸ ἀδίκημα· πλεονεκτεῖ γὰρ καὶ αὐτός, ἢ χάριτος πρὸς τὸν φίλον, ἢ τιμωρίας εἰς τὸν ἐχθρόν, ἢ ἀργυρίου· καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς κοινωνεῖ τοῦ ἀδικήματος τῷ πλέον λαβόντι· καθάπερ γὰρ εἰ ἀγρόν τις ἀδίκως, ᾧ μὴ προσῆκεν, ἔδωκεν ἀργύριον, συμμερίσασθαι λέγεται τὸν ἀγρὸν τῷ λαβόντι· καίτοι οὐκ ἀγρὸν ἔλαβεν, ἀλλ' ἀργύριον, οὕτω καὶ ὁ ἐν ταῖς διανομαῖς ἀδικήσας, ἵνα ἢ ἑαυτῷ ἢ φίλῳ χαρίσηται, μετέχει τοῦ πλεονεκτήματος, καὶ συμμερίζεται τὸ ἀδίκημα· καὶ ὁ μὲν λαβὼν πλέον μὲν ἔχει, καὶ ἄδικα ἐποίησεν· οὐκ ἠδίκησε δέ, εἰ μὴ δωρεαῖς, ἢ ἄλλῃ τινὶ πειθοῖ τὸν διανομέα παρέπεισεν· ὁ δὲ διανομεὺς καὶ τὸ πλέον ἔχει ὃν εἴρηται τρόπον καὶ ἄδικός ἐστι.

ΚΕΦ. ιέ.

Ὅτι οὐ ῥᾴδιον παντὶ ἑκάστοτε ἄδικον ἢ δίκαιον εἶναι.

Τινὲς δὲ τὸ ἀδικεῖν ἢ δίκαιον εἶναι ῥᾴδιον νομίζουσι, καὶ ἅμα τῷ θελῆσαι δυνατὸν εἶναι δίκαιον ἢ ἄδικον γενέσθαι· τοῦτο δὲ οὐχ οὕτως ἔχει. τὸ μὲν γὰρ πρᾶξαι τὰ δίκαια ἢ τὰ ἄδικα, καὶ ἢ δοῦναι ἀργύριον, ἢ πατάξαι τὸν πλησίον, ῥᾴδιόν ἐστι καὶ τοῦ βουλομένου· τὸ δὲ ἢ δικαιοσύνης ἕξιν ἔχειν ἢ ἀδικίας, ὃ χρόνου ἀσκήσεως δεῖται, δι' ἃς ἕξεις ἢ δίκαιός τις ἢ ἄδικος λέγεται, τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἐφ' ἡμῖν, ὥστε ἅμα τῷ βούλεσθαι, καὶ ῥᾴδιον εἶναι κλήσασθαι.

Ὁμοίως δὲ νομίζουσι καὶ τὴν γνῶσιν τῶν δικαίων, καὶ τῶν ἀδίκων ῥᾳδίαν εἶναι, καὶ τὸ δύνασθαι ταῦτα γινώσκειν, οὐδὲν οἴονται σοφὸν εἶναι· ὅτι περὶ ὧν οἱ νόμοι λέγουσιν, οὐ χαλεπὸν συνιέναι. ταῦτα δὲ εἶναι φασὶ τὰ δίκαια. οὐκ εἰσὶ δὲ, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός· οὐ γὰρ ἁπλῶς οὕτω προστιθέμενος ὁ νόμος,

CAP. XV.

Non facile esse cuilibet iustum semper aut iniustum esse.

Quidam autem iniuste agere aut iustum esse facile existimant, statimq. qui velit modo iustum posse aut iniustum fieri. Atqui hoc non ita se habet. Etenim agere quæ iusta aut iniusta sunt, sicut reddere pecuniã, aut proximum percutere, facile est & volentis. At vero iustitiæ aut iniustitiæ habitum consequi, quod tempus & exercitationem requirit, cuius respectu habitus, iustus aut iniustus aliquis vocatur, illud v. in potestate non est nostra. Neque facile simul ac vult aliquis illud consequitur. 6. Οἱ δ' ἄνθρωποι ἐφ' ἑαυτοῖς.

Eodemque modo iusti & iniusti facilé esse arbitrantur scientiam, eaq. cognoscere nullius esse sapiẽtiæ. Quia ea de quibus leges loquuntur non difficile sit intelligere. Hæc autem dicunt esse iusta. Non sunt tamen nisi per accidens. Neq. enim simpliciter lex ab aliquo ob- 7. Ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντας ταῦτα ποιεῖν

servata justa est semper, præsertim temere & à quovis: sed quoties vt oportet, & cum oportet, & à quibus oportet, in actionibus ea observatur. Hoc vero in singulis scire legibus, difficilius est quã salubria cognoscere. Si quidem ibi quoque mel & vinum & elleborum, & vstionem & sectionem, facile est nosse: quomodo vero ad sanitatem singula eorum adhibenda sint, & cui & quando admovenda sint, tam difficile est quam medicum esse.

8. Δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ τοῦ δικαίου.

Ac propterea existimant, virum justum nihilo minus quam iniustum posse iniuste agere, imo vero etiam magis: quia iniusta potest agere. Potest enim non minus percutere aliquem à quo iniuriam non accepit, & alienas res subripere. Sicut vir fortis, clypeum abjicere & fugere. Atqui iniusta agere non statim est iniuste agere, neq quæ timidi sunt agere, timide quoque agere, nisi per accidens. At cum habitu ea agere, hoc vero est timide agere & iniuste. quoties aliquis non quia vult, sed affectu commotus timiditatis dat

δίκαιός ἐστιν ἑκάστοτε καὶ ὡς ἔτυχε, πελούμενος, καὶ παρ' ὧν, ἀλλ' ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ παρ' ὧν δεῖ. τὸ δὲ ταῦτα καθ' ἕκαστον τῶν νόμων εἰδέναι, δυσχερέστερόν ἐστι τοῦ τὰ ὑγιεινὰ εἰδέναι. ἐπεὶ κἀκεῖ, μέλι καὶ οἶνον καὶ ἐλλέβορον, καὶ καῦσιν, καὶ τομὴν εἰδέναι ῥάδιον· ἀλλὰ πῶς δεῖ τούτων ἕκαστον πρὸς τὴν ὑγίειαν τάξαι, καὶ τίνι προσενεκτέον, καὶ πότε, τοσοῦτον ἔργον, ὅσον ἰατρὸν εἶναι.

Διὰ ταῦτα δὴ καὶ τὸν δίκαιον νομίζουσι δύνασθαι ἀδικεῖν οὐδὲν ἔλαττον τοῦ ἀδίκου, ἀλλὰ καὶ πλέον, διὰ τὸ ἄδικα δύνασθαι πράττειν· δύναιτο γὰρ ἂν καὶ πατάξαι τὸν οὐδὲν ἠδικηκότα καὶ ὑφελέσθαι τὰ ἀλλότρια· καὶ ὁ ἀνδρεῖος ῥίψαι τὴν ἀσπίδα καὶ φυγεῖν· ἀλλ' οὐ τὸ τὰ ἄδικα πράττειν ἀδικεῖν ἐστιν, οὐδὲ τὸ τὰ τοῦ δειλοῦ πράττειν δειλαίνειν ἐστί, πλὴν κατὰ συμβεβηκός. ἀλλὰ τὸ μετὰ τῆς ἕξεως ταῦτα πράττειν, τοῦτό ἐστι τὸ δειλαίνειν ἢ ἀδικεῖν· ὅταν τις οὐκ ἐθέλων ἁπλῶς, ἀλλὰ πάθει κινούμενος δειλίας

φεύγῃ,

φεύγῃ, ἢ τῷ ἕξιν ἔχειν ἀδικίας ἀδικῇ· ὥσπερ καὶ τὸ ἰατρεύειν, καὶ τὸ ὑγιάζειν, οὐ τὸ τέμνειν, ἢ φαρμακεύειν, ἢ μὴ φαρμακεύειν ἐστὶν, ἀλλὰ τὸ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, ταῦτα ποιεῖν, ἕξιν ἰατρικῆς ἔχοντα. τὸ μὲν οὖν ἐπανορθωτικὸν, καὶ διανεμητικὸν δίκαιον, περὶ ὧν εἰπεῖν προὔκειτο, τίνα ἐστὶ καθ' αὐτὰ, καὶ ὅπως ἔχει, διωρισάμεθα.

Νῦν δὲ ῥητέον ἐστὶ πῶς ἔχει τὸ δίκαιον πρὸς τὸ ἐπιεικὲς, καὶ ἡ δικαιοσύνη πρὸς τὴν ἐπιείκειαν· ἐκεῖνο μόνον τῷ περὶ τοῦ δικαίου λόγῳ προσθέντες, ὅτι τὸ διανεμητικὸν, καὶ διορθωτικὸν δίκαιον ἐν ἐκείνοις ἐστὶν, ἃ μετέχουσι τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν· οἷον πλούτου ἢ δόξης, ἐν οἷς ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις εὑρίσκεται· ἐν γὰρ δόξῃ καὶ ὑπερβάλλειν δυνατὸν τὸ δέον καὶ ἐλλείπειν· ὁμοίως καὶ ἐν πλούτῳ. ἐπὶ γὰρ τῶν οὕτως ἐχόντων ἡ ἰσότης καὶ ἡ ἀναλογία ζητεῖται· καὶ τοῖς μετέχουσι τούτων, τοῦ διανεμητικοῦ δικαίου χρεία καὶ τοῦ διορθωτικοῦ. ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς θεοῖς οὐκ ἔχει χώραν ἡ ἀνισότης, οὐδὲ

pœnas, aut quia injustitiæ habitum habet agit iniuste. Sicut mederi & sanare, non secare aut medicamenta vel adhibere vel non adhibere est, sed quẽadmodum oportet, & cum oportet, & cum habitu medicinæ hoc facere. Ac correctivum quidem & distributivum ius, de quibus nobis dicere propositum erat, qualia per se sint, & quomodo se habeant, hactenus definivimus.

Sequitur, vt quomodo ius ad æquum, ad æquitatem se habeat iustitia, dicamus. Si illud modo ad superiora, quæ de jure diximus, addiderimus: distributivum nimirum ac correctivum ius in iis versari, quæ à simpliciter bonis trahunt aliquid. Vt puta in opibus aut gloria, in quibus excessus reperitur & defectus. In gloria enim potest aliquis excedere id quod oportet, sicut & deficere. Eodemq. modo in opibus quoque. In ejusmodi enim æqualitas quæritur & proportio. Iique qui participes sũt horum, distributivo quoque jure habent opus aut correctivo. Iam vero apud Deos locum non habet

9 Ἔπ δὲ τὰ δικαια ἐν τέτοις.

ina-

inæqualitas: ſicut nec exceſſus apud eos aut defectus eſt. Quare neque locus ullus tali iuſtitiæ. Sicut neque in ſceleſtis omnino hominibus, aut qui vel luxu aut alia penitus improbitate ſunt corrupti. Qui enim ſanitatem conſecuturi ſunt, neceſſe eſt partem aliquam habeāt ſanam, vt ex illa medicus incipiat revocare ſanitatem: qui vero penitus corrupti ſunt, ſanari non poſſunt. Quare nullum in iis locum ius habet. In iis vero eſt hominibus, qui ea quæ iuſta ſunt volunt, quantumque in hominis poteſtate eſt faciunt: rurſuſque peccant, quantum homini competit.

ὑπερβολή ἐστιν ἐν ἐκείνοις, οὐδὲ ἔλλειψις. ὅθεν οὐδὲ χρεία τῆς τοιαύτης δικαιοσύνης. ἀλλ' οὐδὲ ἐν τοῖς φαύλοις παντάπασι τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑπὸ τρυφῆς καὶ τῆς ἄλλης μοχθηρίας διεφθαρμένοις· τοῖς γὰρ ὑγιάζεσθαι μέλλουσιν ἀνάγκη τι μόριον ὑγιὲς ἔχειν, ἵν' ἐκεῖθεν ὁ ἰατρὸς ἐπανακαλέσηται τὴν ὑγίειαν· οἱ δὲ παντάπασι διαφθαρέντες οὐ δύνανται θεραπευθῆναι· ὅθεν οὐδ' ἐν αὐτοῖς ἔχει χώραν τὸ δίκαιον· ἐν ἐκείνοις δέ ἐστι τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι βούλονται τὰ δίκαια καὶ ποιοῦσι κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν, καὶ αὖθις ἁμαρταίνουσιν ὅσον ἀνθρώποις προσήκει.

Cap. XVI.

De æquitate & æquo.

Cap. x. 1. Περὶ δ' ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς.

IAm vero de æquitate & æquo, quo nimirum modo ad iuſtitiam æquitas, ad ius vero æquum ſe habeat, ſequitur vt dicamus. Neque enim vel in omnibus eadē, vel diverſa ſunt genere. Quatenus enim æquum magis laudatur quam ius, etiam vir

ΚΕΦ. ιϛʹ

Περὶ ἐπιεικείας, καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς.

ΠΕρὶ δὲ ἐπιεικείας, καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς, πῶς ἔχει ἡ μὲν ἐπιείκεια πρὸς δικαιοσύνην, τὸ δ' ἐπιεικὲς πρὸς τὸ δίκαιον, ἀκόλουθόν ἐστιν εἰπεῖν. καὶ γὰρ οὔτε πάντα ταυτά ἐστιν, οὔτε ἕτερα τῷ γένει. καθόσον μὲν γὰρ τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινεῖται μᾶλλον τοῦ δικαίου, καὶ ὁ ἐπιεικὴς

ἀνὴρ

ἀνὴρ τοῦ δικαίου βελτίων δοκεῖ· ἔτι δὲ καὶ ὅτι τὰ ἄλλα μεταφέρομεν, ὅταν ἐπαινεῖν δέῃ τινὰ τῶν ἀρετῶν· καὶ γὰρ ἐπιεικέστερον τῶνδε ἐκείνης λέγομεν, τὸ βέλτιον δηλοῦντες οὐ τὸ δικαιότερον· κατὰ τοῦτο γὰρ ἄλλη τις δοκεῖ εἶναι παρὰ τὴν δικαιοσύνην ἡ ἐπιείκεια. πάλιν δὲ τῷ λόγῳ ἀκολουθοῦσι φαίνεται ἄτοπον, εἰ τὸ ἐπιεικὲς ἄλλο παρὰ τὸ δίκαιον ὄν, ἐπαινετόν ἐστι. εἰ γὰρ ἐπαινετὸν, δίκαιόν ἐστι· πᾶν γὰρ ἐπαινετὸν δίκαιον, καὶ ἡ δικαιοσύνη τελεία ἐστὶν ἀρετὴ, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω δέδεικται· εἰ δὲ οὐκ ἔστι δίκαιον, οὐδὲ ἐπαινετόν. ἢ εἰ τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινετὸν, τὸ δίκαιον, οὐκ ἔστιν ἐπαινετόν· ἡ μὲν οὖν ἀπορία σχεδὸν διὰ ταῦτα συμβαίνει. ἔχει δὲ καὶ ἀμφότερα ὀρθῶς, τό, τε ἓν εἶναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ διαφέρειν, καὶ οὐδὲν ἀλλήλοις ἐναντιοῦνται. τὸ γὰρ ἐπιεικὲς καὶ δίκαιόν ἐστι, καὶ δικαίου τινὸς βέλτιον, καὶ οὐχ ὡς ἑτερογενὲς τοῦ δικαίου βέλτιόν ἐστιν αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς μέρος ἄλλου μορίου ὁμογενοῦς· καὶ συνδικαίου ὄντος

æquus iusto melior habetur. Sed & quatenus ad alia eam vocem transferimus, cum nimirum laudare virtutem aliquam volumus (dicere enim solemus hanc illa æquiorem esse: quo non quod iustius, sed quod melius est significamus) eatenus alia à iustitia videtur esse æquitas. Rursus vero cum rationem ipsam sequi volumus, absurdum videtur, si cum aliud à iustitia sit æquum, laudem mereatur tamen. Si enim laudandum est iustum (omne enim laudandum iustum est) & perfecta, quemadmodum in superioribus ostendimus, virtus est iustitia. Quod si non est iustum, ne laudandum quidem est. Aut si laudandum est id quod est æquũ, non est laudandum id quod est iustum. Hæc fere sunt quæ dubitationem movent. Est autem vtrumq. verum, tum idem ius esse tum aliud, neque hæc duo inter se pugnant. Etenim & ius, & iure melius est æquum. Neque vt alterius generis quam ipsum ius, illo est melius, sed vt pars alterius parxis, quæ eiusdem sit generis. Cumque illud & hone-

tur suam: nam vt aliquis præter voluntatem patiatur aliquid, pugnat cum definitione eius quod est sponte: vnde sequitur fieri non posse, vt aliquis velit accipere iniuriam : ac ne incontinens quidem. Ille enim ea quæ bona sunt vult sibi, neque vt iniuria afficiatur simpliciter admittit. Hoc vero damnum admittit, quia non putat iniuria se affici. Et cum existimet quæ è re suâ futura sunt, agẽda esse, agit quæ nocẽt, cũ ignoret talia esse vt possint nocere. Ex quo apparet fieri non posse, vt iniuria sponte afficiatur aliquis. vnde obiectiones etiam solvuntur contrariæ. Iniuriam enim facit, cum sponte quis lædit alium, idque præter voluntatem eius qui damno afficitur. Eodemque modo iniuriam accipit, cum iniusta patitur præter voluntatem suam. At vero sponte iniusta pati, non est injuriam accipere. Sicut enim iniusta agere, non semper est agere iniuste, neque qui iniusta agit, injustus est, vt supra ostendimus: sic nec quicunque iniusta patitur, afficitur iniuria. Sed sicut qui

γὰρ πάσχειν τι παρὰ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν τινὰ, ἐναντίον ἐστὶ τῷ λόγῳ τοῦ ἑκουσίου· ὥστε οὐ δυνατὸν βούλεσθαι τινὰ ἀδικεῖσθαι, οὐδὲ τὸν ἀκρατῆ· καὶ οὗτος γὰρ ἀγαθὰ βούλεται ἑαυτῷ, καὶ οὐκ ἀνέχεται ἀδικεῖσθαι ἁπλῶς. ταύτης δὲ τῆς βλάβης ἀνέχεται. οἴεται γὰρ μὴ βλάπτεσθαι· καὶ οἴεται μὲν δέον εἶναι πράττειν ἃ ὠφελήσει, πράττει δὲ τὰ βλάπτοντα, οἰόμενος μὴ βλάπτοντα εἶναι. ὥστε οὐ δυνατόν ἐστιν, ἀδικεῖσθαι τινὰ ἑκόντα. ἀπὸ τούτου δὲ καὶ τὰ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπιχειρήματα λύεται. καὶ γὰρ ἀδικεῖ τις, ὅταν βλάπτῃ τινὰ ἑκὼν παρὰ τὴν τοῦ βλαπτομένου βούλησιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἀδικεῖται, ὅταν ἄδικα πάσχῃ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν. τὸ δὲ ἑκόντα ἄδικα πάσχειν, οὐκ ἔστιν ἀδικεῖσθαι· ὥσπερ γὰρ τὸ ἄδικον ποιεῖν, οὐ πᾶν ἐστιν ἀδικεῖν, οὐδὲ ὁ ἄδικα ποιῶν ἄδικος, ὡς ἀνωτέρω δέδεικται, οὕτως οὐδὲ πᾶς ὁ πάσχων ἄδικα, ἀδικεῖται· ἀλλ᾽

ὥσπερ

ὥσπερ ὁ ἀπατῶν τὸν νοσοῦντα ἰατρὸς, ἢ ὁ κλέπτων τὴν τοῦ μαινομένου μάχαιραν, ἄδικα μὲν ποιεῖ, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστι, διότι πρὸς σωτηρίαν ὁρᾷ τοῦ νοσοῦντος, καὶ οὐ ζημιοῦν, ἀλλὰ κερδαίνειν ποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ ἐν ταῖς διανομαῖς ἐλάττω λαμβάνων τῆς ἀξίας, οὐκ ἀδικεῖ ἑαυτὸν, εἰ καὶ ἄδικα πάσχει· οὐ γὰρ ἵνα βλάψῃ ἑαυτὸν, ἀνέχεται τῶν ἐλαττόνων ἀξιούμενος, ἀλλ' ἵνα ὠφελήσῃ μᾶλλον, δόξαν μετριότητος καὶ ἐπιεικείας λαβόντα· ἔπειτα εἰ καὶ βλάπτειν ἑαυτὸν ἀνέχεται, οὐκ ἀδικεῖται· οὐ γὰρ παρὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν τὰ ἄδικα πάσχει· τοῦτο γάρ ἐστιν ἀδικεῖσθαι· ὁ γὰρ ἀλλαξάμενος τὰ βελτίω τῶν ἐλαττόνων, ὥσπερ φησὶν Ὅμηρος τὸν Γλαῦκον τῷ Διομήδει δοῦναι,

Χρύσεα χαλκείων ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων,

οὐκ ἀδικεῖται. βουλόμενος γὰρ ἔδωκεν· ὁ δὲ ἀδικούμενος ἀκουσίως βλάπτεται· οὐκ ἄρα δυνατὸν ἀδικεῖσθαί τινα ἑκόντα, βλάπτεσθαι δὲ ἑκόντα δυνατόν.

ægrum decipit medicus, aut qui insani gladium furatur, iniusta facit quidem, non tamen iniustus est, quia nimirum salutem respicit ægri, neque damni illi, sed potius lucri causa est: ita qui in distribuendo minus quam meretur accipit, non infert sibi iniuriam, licet iniusta patiatur. Non enim vt noceat sibi ipse patitur minora quam oportet sibi assignari, sed vt prosit magis: hoc est, vt modestiæ, & æquitatis consequatur laudem. Deinde, licet damnum inferri sibi à se ipso patiatur, nondum tamen injuriam accipit. Neque enim præter voluntatem suam iniusta patitur: hoc autem est, iniuria affici. Qui enim meliora mutavit cum deterioribus, sicut Glaucum Homerus ait cõmutasse, *Aurea cum æreis: quæque centum æstimarentur bobus, cum iis quæ novem:* non accipit iniuriam. Volens enim dedit. Qui vero iniuriam accipit, invitus damno afficitur. Quare fieri non potest, vt volens aliquis iniuriam accipiat. vt autem damnum accipiat volens, hoc potest.

CAP.

τῶν πράττουσιν· ἄδικα μὲν γὰρ ποιοῦσιν, ἀδικοῦσι δὲ οὐδαμῶς. ὁ δὲ διανέμων ἀδίκως, εἰ μὲν ἀγνοῶν τοὺς νόμους ἔξω τοῦ νομικοῦ δικαίου ἔκεινεν, οὐκ ἀδικεῖ κατὰ τὸν νόμον, οὐδὲ ἄδικος ἡ κρίσις ἐστίν· ἕτερον δὲ τρόπον ἀδικεῖ, λέγω δὴ κατὰ τὸ φυσικὸν δίκαιον. ἄλλο γὰρ τὸ νομικὸν δίκαιον, καὶ ἄλλο τὸ φυσικόν· οἷον, νόμου ὄντος τὸν ἀριστέα πλείω ἔχειν ἐν ταῖς διανομαῖς, ὁ διανέμων ἀγνοήσας τὸν νόμον, τῶν ἴσων τοῖς ἄλλοις ἠξίωσεν· οὗτος τοίνυν κατὰ μὲν τὸ νομικὸν δίκαιον οὐκ ἠδίκησεν· ἠγνόησε γὰρ τὸν νόμον· ὁ δὲ δι' ἄγνοιαν τὰ ἄδικα πράττων οὐκ ἀδικεῖ. ἐπεὶ δὲ καὶ φυσικὸς νόμος ἐστὶ τοὺς εὐεργέτας ἀντευποιεῖν, καὶ μὴ ἀγνοῶν, ἅτε φυσικὸν ὄντα, παρέβη, κατὰ τοῦτον ἄδικός ἐστιν· εἰ δὲ καὶ τὸν νόμον γινώσκων καὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον, παρέβη, καὶ ἀδίκως ἔκεινε, καὶ τὸ πλέον ἔνειμεν ᾧ μὴ προσῆκεν, οὐ μόνον

agant. Iuiuſta enim faciunt, iniuriam vero neutiquam. Qui vero diſtribuit iniuſte, ſi leges ignorans præter legitimum jus iudicavit, non facit iniuriam ſecundum legem, neque iniuſtum eſt judicium. Alia vero ratione injuriam facit, ſecundum naturale. Aliud enim ius legitimum, aliud eſt naturale. Vt, exempli gratia, ponamus legem eſſe, vt qui ſtrenue rem geſſit plus accipiat: eum autem qui diſtribuit, cum legem ignoret, æquam ei cum aliis partem tribuere. Hic ergo ſi legitimum ius cogites, iniuſte non fecit, quia ignorabat legem: qui vero per inſcientiam iniuſta facit, non facit iniuſte. Cum vero lex naturalis jubeat, vt eum qui bene fecerit præmiis viciſſim proſequamur, quam cum ignorare vtpote naturalem non potuerit & tamen prætergreſſus ſit, huius reſpectu iniuſtus eſt. Quod ſi præterquam quod legem eſſe non ignoraverit, naturale quoque ius prætergreſſus fuerit, iniuſteque iudicarit, eique cui minime competebat plus tribuit; non ſolum eum qui accepit plus habere

habere fecit, sed & ipse plus habet. Etenim sive amicitiæ sive odij aut cõsequendi precii causa injuste fecit, dividitur iniuria. Plus enim consequitur ipse, vel gratiæ respectu, si amicum videas, vel vindictæ, si inimicum, vel pecuniæ denique. Ideoq. & cum altero qui plus accepit, iniuriæ est particeps. Sicut enim, exempli gratia, si quis agrum aliquem cui non competebat pecunia tradiderit, is dividere agrum illum dicitur cum eo qui accepit: quamuis non agrum, sed pecuniam acceperit: ita qui in distribuendo fecerit iniuste, vt vel sibi gratificari vel amico possit, in partem lucri venit, iniuriæque fit consors. Et ille quidem qui accipit plus habet, fecitque quod iniustum est; quamuis ne sic quidem iniuste fecerit, nisi vel muneribus vel alia probabili ratione in partes suas eum qui distribuit adduxerit. Qui vero distribuit & plus ea qua dictum est ratione habet, etiam est iniustus.

τὸν λαβόντα πλεονεκτεῖν ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πλεονεκτεῖ· καὶ γὰρ, εἴ τι διὰ φιλίαν, ἢ δι' ἔχθραν, ἢ διὰ δωρεὰ ἠδίκησε, συμμερίζεται τὸ ἀδίκημα· πλεονεκτεῖ γὰρ καὶ αὐτὸς, ἢ χάριτος πρὸς τὸν φίλον, ἢ τιμωρίας εἰς τὸν ἐχθρὸν, ἢ ἀργυρίου· καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς κοινωνεῖ τοῦ ἀδικήματος τῷ πλέον λαβόντι· καθάπερ γὰρ εἰ ἀγρόν τις ἀδίκως, ᾧ μὴ προσῆκεν, ἔδωκεν ἀργυρεῖν, συμμερίσασθαι λέγεται τὸν ἀγρὸν τῷ λαβόντι· καίτοι οὐκ ἀγρὸν ἔλαβεν, ἀλλ' ἀργύριον, οὕτω καὶ ὁ ἐν ταῖς διανομαῖς ἀδικήσας, ἵνα ἢ ἑαυτῷ ἢ φίλῳ χαρίσηται, μετέχει τοῦ πλεονεκτήματος, καὶ συμμερίζεται τὸ ἀδίκημα· καὶ ὁ μὲν λαβὼν πλέον μὲν ἔχει, καὶ ἄδικα ἐποίησεν· οὐκ ἠδίκησε δὲ, εἰ μὴ δώροις, ἢ ἄλλῃ τινὶ πειθοῖ τὸν διανομέα παρέπεισεν· ὁ δὲ διανομεὺς καὶ τὸ πλέον ἔχει ὃν εἴρηται τρόπον καὶ ἄδικός ἐστι.

ΚΕΦ. ιε'.

Ὅτι οὐ ῥᾴδιον παντὶ ἑκάστοτε ἄδικον ἢ δίκαιον εἶναι.

Τινὲς δὲ τὸ ἀδικεῖν ἢ δίκαιον εἶναι ῥᾴδιον νομίζουσι, καὶ ἅμα τῷ θελῆσαι δυνατὸν εἶναι δίκαιον ἢ ἄδικον γενέσθαι· τοῦτο δὲ οὐχ οὕτως ἔχει. τὸ μὲν γὰρ πρᾶξαι τὰ δίκαια ἢ τὰ ἄδικα, καὶ ἢ δοῦναι ἀργύρειον, ἢ παλάξαι τὸν πλησίον, ῥᾴδιόν ἐστι καὶ τοῦ βουλομένου· τὸ δὲ ἢ δικαιοσύνης ἕξιν ἔχειν ἢ ἀδικίας, ὃ χρόνου ἀσκήσεως δεῖται, δι' ἃς ἕξεις ἢ δίκαιός τις ἢ ἄδικος λέγεται, τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἐφ' ἡμῖν, ὥστε ἅμα τῷ βούλεσθαι, καὶ ῥᾴδιον εἶναι κλήσασθαι.

Ὁμοίως δὲ νομίζουσι καὶ τὴν γνῶσιν τῶν δικαίων, καὶ τῶν ἀδίκων ῥᾳδίαν εἶναι, καὶ τὸ δύνασθαι ταῦτα γινώσκειν, οὐδὲν οἴονται σοφὸν εἶναι· ὅτι περὶ ὧν οἱ νόμοι λέγουσιν, οὐ χαλεπὸν συνιέναι. ταῦτα δὲ εἶναι φασὶ τὰ δίκαια. οὐκ εἰσὶ δέ, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός· οὐ γὰρ ἁπλῶς οὕτω προςτιθέμενος ὁ νόμος,

CAP. XV.

Non facile esse cuilibet iustum semper aut iniustum esse.

Qvidam autem iniuste agere aut iustum esse facile existimant, statimq. qui velit modo iustum posse aut iniustum fieri. Atqui hoc non ita se habet. Etenim agere quæ iusta aut iniusta sunt, sicut reddere pecuniā, aut proximum percutere, facile est & volentis. At vero iustitiæ aut iniustitiæ habitum consequi, quod tempus & exercitationem requirit, cuius respectu habitus, iustus aut iniustus aliquis vocatur, illud v. in potestate non est nostra. Neque facile simul ac vult aliquis illud consequitur. — 6. Οἱ δ' ἄνθρωποι ἐφ' ἑαυτοῖς.

Eodemque modo iusti & injusti facilé esse arbitrantur scientiam, eaq. cognoscere nullius esse sapiétiæ. Quia ea de quibus leges loquuntur non difficile sit intelligere. Hæc autem dicunt esse iusta. Non sunt tamen nisi per accidens. Neq. enim simpliciter lex ab aliquo ob- — 7. Ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντας ταῦτα ποιεῖν.

servata justa est semper, præsertim temere & à quovis: sed quoties vt oportet, & cum oportet, & à quibus oportet, in actionibus ea observatur. Hoc vero in singulis scire legibus, difficilius est quã salubria cognoscere. Si quidem ibi quoque mel & vinum & elleborum, & vstionem & sectionem, facile est nosse: quomodo vero ad sanitatem singula eorum adhibenda sint, & cui & quando admovenda sint, tam difficile est quam medicum esse.

8. Δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ τοῦ δικαίου.

Ac propterea existimant, virum justum nihilo minus quam iniustum posse iniuste agere, imo vero etiam magis: quia iniusta potest agere. Potest enim non minus percutere aliquem à quo iniuriam non accepit, & alienas res subripere. Sicut vir fortis, clypeum abjicere & fugere. Atqui iniusta agere non statim est iniuste agere, neq quæ timidi sunt agere, timide quoque agere, nisi per accidens. At cum habitu ea agere, hoc vero est timide agere & iniuste. quoties aliquis non quia vult, sed affectu commotus timiditatis dat

δίκαιός ἐστιν ἑκάστοτε καὶ ὡς ἔτυχε, πελούμενος, καὶ παρ' ὧν, ἀλλ' ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ παρ' ὧν δεῖ. τὸ δὲ ταῦτα καθ' ἕκαστον τῶν νόμων εἰδέναι, δυσχερέστερόν ἐστι τοῦ τὰ ὑγιεινὰ εἰδέναι. ἐπεὶ κἀκεῖ, μέλι καὶ οἶνον καὶ ἐλλέβορον, καὶ καῦσιν, καὶ τομὴν εἰδέναι ῥᾴδιον· ἀλλὰ πῶς δεῖ τούτων ἕκαστον πρὸς τὴν ὑγίειαν τάξαι, καὶ τίνι προσενεκτέον, καὶ πότε, τοσοῦτον ἔργον, ὅσον ἰατρὸν εἶναι.

Διὰ ταῦτα δὴ καὶ τὸν δίκαιον νομίζουσι δύνασθαι ἀδικεῖν οὐδὲν ἔλαττον τοῦ ἀδίκου, ἀλλὰ καὶ πλέον, διὰ τὸ ἄδικα δύνασθαι πράττειν· δύναιτο γὰρ ἂν καὶ πατάξαι τὸν οὐδὲν ἠδικηκότα καὶ ὑφελέσθαι τὰ ἀλλότρια· καὶ ὁ ἀνδρεῖος ῥίψαι τὴν ἀσπίδα καὶ φυγεῖν· ἀλλ' οὐ τὸ τὰ ἄδικα πράττειν ἀδικεῖν ἐστιν, οὐδὲ τὸ τὰ τοῦ δειλοῦ πράττειν δειλαίνειν ἐστί, πλὴν κατὰ συμβεβηκός. ἀλλὰ τὸ μετὰ τῆς ἕξεως ταῦτα πράττειν, τοῦτό ἐστι τὸ δειλαίνειν ἢ ἀδικεῖν· ὅταν τις οὐκ ἐθέλων ἁπλῶς, ἀλλὰ πάθει κινούμενος δειλίας

φεύγῃ,

φεύγῃ, ἢ τῷ ἕξιν ἔχειν ἀδικίας ἀδικῇ· ὥσπερ καὶ τὸ ἰατρεύειν, καὶ τὸ ὑγιάζειν, οὐ τὸ τέμνειν, ἢ φαρμακεύειν, ἢ μὴ φαρμακεύειν ἐστὶν, ἀλλὰ τὸ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, ταῦτα ποιεῖν, ἕξιν ἰατρικῆς ἔχοντα· τὸ μὲν οὖν ἐπανορθωτικὸν, καὶ διανεμητικὸν δίκαιον, περὶ ὧν εἰπεῖν προὔκειτο, τίνα ἐστὶ καθ' αὑτά, καὶ ὅπως ἔχει, διωρισάμεθα.

Νῦν δὲ ῥητέον ἐστὶ πῶς ἔχει τὸ δίκαιον πρὸς τὸ ἐπιεικὲς, καὶ ἡ δικαιοσύνη πρὸς τὴν ἐπιείκειαν· ἐκεῖνο μόνον τῷ περὶ τοῦ δικαίου λόγῳ προσθέντες, ὅτι τὸ διανεμητικὸν, καὶ διορθωτικὸν δίκαιον ἐν ἐκείνοις ἐστὶν, ἃ μετέχουσι τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν· οἷον πλούτου ἢ δόξης, ἐν οἷς ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις εὑρίσκεται· ἐν γὰρ δόξῃ καὶ ὑπερβάλλειν δυνατὸν τὸ δέον καὶ ἐλλείπειν· ὁμοίως καὶ ἐν πλούτῳ. ἐπὶ γὰρ τῶν οὕτως ἐχόντων ἡ ἰσότης καὶ ἡ ἀναλογία ζητεῖται· καὶ τοῖς μετέχουσι τούτων, τοῦ διανεμητικοῦ δικαίου χρεία καὶ τοῦ διορθωτικοῦ. ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς θεοῖς οὐκ ἔχει χώραν ἡ ἀνισότης, οὐδὲ

pœnas, aut quia injuſtitiæ habitum habet agit iniuſte. Sicut mederi & ſanare, non ſecare aut medicamenta vel adhibere vel non adhibere eſt, ſed quemadmodum oportet, & cum oportet, & cum habitu medicinæ hoc facere. Ac correctivum quidem & diſtributivum ius, de quibus nobis dicere propoſitum erat, qualia per ſe ſint, & quomodo ſe habeant, hactenus definivimus.

Sequitur, vt quomodo ius ad æquum, ad æquitatem ſe habeat iuſtitia, dicamus. Si illud modo ad ſuperiora, quæ de jure diximus, addiderimus: diſtributivum nimirum ac correctivum ius in iis verſari, quæ à ſimpliciter bonis trahunt aliquid. Vt puta in opibus aut gloria, in quibus exceſſus reperitur & defectus. In gloria enim poteſt aliquis excedere id quod oportet, ſicut & deficere. Eodemq. modo in opibus quoque. In ejuſmodi enim æqualitas quæritur & proportio. Iique qui participes ſũt horum, diſtributivo quoque jure habent opus aut correctivo. Iam vero apud Deos locum non habet

g Ἔστι δὲ τὰ δίκαια ἐν τούτοις.

inæqualitas: ſicut nec exceſſus apud eos aut defectus eſt. Quare neque locus ullus tali iuſtitiæ. Sicut neque in ſceleſtis omnino hominibus, aut qui vel luxu aut alia penitus improbitate ſunt corrupti. Qui enim ſanitatem conſecuturi ſunt, neceſſe eſt partem aliquam habeāt ſanam, vt ex illa medicus incipiat revocare ſanitatem: qui vero penitus corrupti ſunt, ſanari non poſſunt. Quare nullum in iis locum ius habet. In iis vero eſt hominibus, qui ea quæ iuſta ſunt volunt, quantumque in hominis poteſtate eſt faciunt: rurſuſque peccant, quantum homini compe-tit.

ὑπερβολή ἐστιν ἐν ἐκείνοις, οὐδὲ ἔλλειψις. ὅθεν οὐδὲ χρεία τῆς τοιαύτης δικαιοσύνης. ἀλλ' οὐδὲ ἐν τοῖς φαύλοις παντάπασι τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑπὸ τρυφῆς καὶ τῆς ἄλλης μοχθηρίας διεφθαρμένοις· τοῖς γὰρ ὑγιάζεσθαι μέλλουσιν ἀνάγκη τι μόριον ὑγιὲς ἔχειν, ἵν' ἐκεῖθεν ὁ ἰατρὸς ἐπανακαλέσηται τὴν ὑγίειαν· οἱ δὲ παντάπασι διαφθαρέντες οὐ δύνανται θεραπευθῆναι· ὅθεν οὐδ' ἐν αὐτοῖς ἔχει χώραν τὸ δίκαιον· ἐν ἐκείνοις δέ ἐστι τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι βούλονται τὰ δίκαια καὶ ποιοῦσι κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν, καὶ αὖθις ἁμαρτάνουσιν ὅσον ἀνθρώποις προσήκει.

CAP. XVI.

De æquitate & æquo.

CAP. X. 1. Περὶ δὲ ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς.

IAm vero de æquitate & æquo, quo nimirum modo ad iuſtitiam æquitas, ad ius vero æquum ſe habeat, ſequitur vt dicamus. Neque enim vel in omnibus eadē, vel diverſa ſunt genere. Quatenus enim æquum magis laudatur quam ius, etiam vir

ΚΕΦ. ιϛʹ

Περὶ ἐπιεικείας, καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς.

ΠΕρὶ δὲ ἐπιεικείας, καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς, πῶς ἔχει ἡ μὲν ἐπιείκεια πρὸς δικαιοσύνην, τὸ δ' ἐπιεικὲς πρὸς τὸ δίκαιον, ἀκόλουθόν ἐστιν εἰπεῖν. καὶ γὰρ οὔτε πάντα ταὐτά ἐστιν, οὔτε ἕτερα τῷ γένει. καθόσον μὲν γὰρ τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινεῖται μᾶλλον τοῦ δικαίου, καὶ ὁ ἐπιεικὴς

ἀνὴρ

ἀνὴρ τοῦ δικαίου βελτίων δοκεῖ· ἔτι δὲ καὶ ὅτι τὰ ἄλλα μεταφέρομεν, ὅταν ἐπαινεῖν δέῃ τινὰ τῶν ἀρετῶν· καὶ γὰρ ἐπιεικεστέραν τὴν δὲ ἐκείνης λέγομεν, τὸ βέλτιον δηλοῦντες οὐ τὸ δικαιότερον· κατὰ τοῦτο δὲ ἄλλη τις δοκεῖ εἶναι παρὰ τὴν δικαιοσύνην ἡ ἐπιείκεια. πάλιν δὲ τῷ λόγῳ ἀκολουθοῦσι φαίνεται ἄτοπον, εἰ τὸ ἐπιεικὲς ἄλλο παρὰ τὸ δίκαιον ὄν, ἐπαινετόν ἐστιν. εἰ γὰρ ἐπαινετὸν, δίκαιόν ἐστι· πᾶν γὰρ ἐπαινετὸν δίκαιον, καὶ ἡ δικαιοσύνη τελεία ἐστὶν ἀρετὴ, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω δέδεικται· εἰ δὲ οὐκ ἔστι δίκαιον, οὐδὲ ἐπαινετόν. ἢ εἰ τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινετὸν, τὸ δίκαιον, οὐκ ἔστιν ἐπαινετόν· ἡ μὲν οὖν ἀπορία σχεδὸν διὰ ταῦτα συμβαίνει· ἔχει δὲ καὶ ἀμφότερα ὀρθῶς, τό, τε ἓν εἶναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ διαφέρειν, καὶ οὐδὲν ἀλλήλοις ἐναντιοῦνται. τὸ γὰρ ἐπιεικὲς καὶ δίκαιόν ἐστι, καὶ δικαίου τινὸς βέλτιον, καὶ οὐχ ὡς ἑτερογενὲς τοῦ δικαίου βέλτιόν ἐστιν αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς μέρος ἄλλου μορίου ὁμογενοῦς καὶ σπουδαίου ὄντος.

æquus iusto melior habetur. Sed & quatenus ad alia eam vocem transferimus, cum nimirum laudare virtutem aliquam volumus (dicere enim solemus hanc illa æquiorem esse: quo non quod iustius, sed quod melius est significamus) eatenus alia à iustitia videtur esse æquitas. Rursus vero cum rationem ipsam sequi volumus, absurdum videtur, si cum aliud à iustitia sit æquum, laudem mereatur tamen. Si enim laudandum est iustum (omne enim laudandum iustum est) & perfecta, quemadmodum in superioribus ostendimus, virtus est iustitia. Quod si non est iustum, ne laudandum quidem est. Aut si laudandum est id quod est æquũ, non est laudandum id quod est iustum. Hæc fere sunt quæ dubitationem movent. Est autem vtrumq. verum, tum idem ius esse tum aliud, neque hæc duo inter se pugnant. Etenim & ius, & iure melius est æquum. Neque vt alterius generis quam ipsum ius, illo est melius, sed vt pars alterius partis, quæ eiusdem sit generis. Cumque illud & hone-

ſtum ſit & iuſtum, magis tamen juſtum & honeſtũ eſt æquum. Huius vero dubitationis cauſa hæc fuit: quod ipſum quoque æquum ius eſt, non tamen ſecundum legem, quia non comprehenditur ſub lege, ſed quaſi legitimi quædam iuris eſt emendatio. Huius vero emendationis cauſa hæc eſt, quod vniverſaliter pronunciet lex omnis: quibuſdam autem ſingularibus accommodari ſecundum rectam rationem hoc non poſſit. Quia, vt definitum quid lex eſt, ita definitum quid reſpicit. indefinita autem ſunt, nec vno eodemque modo ſe habent ſingularia. Vt, exempli gratia, lex iubet in genere, omnem qui muros vrbis aſcendit peregrinum mori hominem. Forte fortuna aliquis aſcendit, qui egregium virtutis documentum dedit. Si ergo legem hanc illi qui rem geſſit ſtrenue accommodemus, atque interficiamus hominem, præter rectam rationem & quod juſtum eſt, agemus. Eodemque modo in multis habet aliis, & tamen nec in lege nec in legiſlatore eſt hoc erratum, ſed in ipſa

καὶ αὐτοῦ καὶ δικαίου, τὸ ἐπιεικὲς δίκαιον σπουδαιότερόν ἐστι. ταύτην δὲ τὴν ἀπορίαν εἰσήγαγεν, ὅτι τὸ ἐπιεικὲς δίκαιον μέν ἐστιν, οὐ κατὰ νόμον δὲ, οὐ γὰρ περιέχεται ὑπὸ νόμου, ἀλλ' ἔστιν ἐπανόρθωμα δικαίου νομίμου. τὸ δὲ αἴτιον τῆς διορθώσεως, ὅτι ὁ μὲν νόμος ἅπας καθόλου διορίζεται· ἐπ' ἐνίοις δὲ τῶν καθέκαστα οὐ δυνατὸν ἐφαρμόζειν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, διὰ τὸ τὸν μὲν νόμον ὡρισμένον εἶναι, καὶ εἰς ὡρισμένον τι σκοπεῖν, τὰ δὲ καθέκαστα ἀόριστα, καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα· οἷον, ὁ νόμος κελεύει καθόλου πάντα τὸν ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀνελθόντα ξένον ἀποθνήσκειν· ἀνελθὼν δέ τις ἠρίστευσεν· εἰ τοίνυν ἐφαρμόζωμεν τὸν νόμον τῷ ἀριστεῖ, καὶ ἀποκτείνωμεν παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ τὸ δίκαιον ποιήσωμεν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ ἄλλων πολλῶν ἔχει. τοῦτο δὲ τὸ ἁμάρτημα οὐκ ἔστιν ἐν τῷ νόμῳ, οὐδὲ ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν

πραγμά-

πραγμάτων φύσει. ὁ γὰρ νόμος, ἐπεὶ ἀδύνατον τὰ κατὰ μέρος πάντα περιλαβεῖν ἄπειρα ὄντα, τὸ ὡς ἐπὶ πλέον λαμβάνει, καὶ πρὸς τοῦτο βλέπων νομοθετεῖ· καὶ οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμάρτημα ὁ νομοθέτης ἀπροσδιόριστον ἀφῆκε τὸν νόμον, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ δυνατὸν εἶναι τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν διορισμῷ καθυποβληθῆναι ἄλλοτε ἄλλως ἐχόντων. ἀόριστος γάρ ἐστιν ἡ τῶν πρακτῶν ὕλη, καὶ πολλὰς ἔχει τὰς μεταβολάς. διὰ τοῦτο τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμβαινόντων οἱ νομοθέται στοχάζονται. τὸ γὰρ ξένον ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀνιόντα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πολέμου τὴν πόλιν ὠφελῆσαι, ἐπ' ἐλάχιστα συμβαίνει· πλέον δὲ ἐνδέχεται κατὰ τῆς πόλεως ἀνέρχεσθαι. ἐπεὶ τοίνυν ἀναγκαῖον εἰδέναι πῶς δεῖ τοὺς τοιούτους νόμους τηρεῖν, καὶ ὅτε, καὶ ἐπὶ τίσιν, ἔδει τινὰ ἕξιν εἶναι καθ' ἣν δυνησόμεθα τὰ τοιαῦτα ἐπανορθοῦν ἁμαρτήματα· αὕτη δέ ἐστιν ἡ ἐπιείκεια, καθ' ἣν τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληροῦται τοῦ νόμου, καὶ τὸ ἁμάρτημα ἐπανορθοῦται, καὶ τὸν πρὸς διορισμὸν, ὃν ἐκεῖνος παρέλιπε, διὰ τὸ πάντα κατὰ μέρος

rerum natura. Etenim lex quia fieri non potest, vt singularia comprehendat omnia, cum infinita sint ea, quod vt plurimum fit sumit, eoque respiciens fert legem. Neque propterea quod delictum tale ignorat legislator, nihil definivit in lege: sed quia definitioni subijci rerum natura non patitur, cum alio atque alio se habeant modo. Indefinita enim rerum agendarum est materia, multasque mutationes admittit. Ideoque, quæ vt plurimum accidunt, legislatores respiciunt. Etenim vt homo peregrinus belli tempore muros ascendat, atque ex iis vrbi subsidium ferat, raro evenit: sæpius vero vt in detrimentum vrbis ascendat. Cum ergo necessario illud sit sciendũ, quo pacto eiusmodi sint servandæ leges; præterea quando & in quibus; oportet quoque habitum dari aliquem quo emendari errata possint eiusmodi. Talis v. est æquitas, quæ defectum supplet legis, & emendat erratum, novamque definitionem quam prætermisit illa, quia singularia non potest nosse

omnia, adiicit. Dicet enim vir æquus, omnem qui ascendat peregrinum mori debere, si insidiandi animo hoc fecerit. Sin feliciter rem gesserit, non modo conservari, sed & præmiis affici debere Quæ eadem & legislator dixisset, si adesse potuisset: aut si hoc ipsum scivisset, legem eiusmodi tulisset. Eodemque modo similes etiam alias leges emendabit vir æquus. Ideoque ius quoddam, & ipso iure melior est æquitas, non vniversali quidem ipso, sed legitimo, quod propter vniversale peccat. Estque ipsa æquitatis natura, legis emendatio, quatenus aut peccat propter vniversale aut deficit. Atq. hæc causa est, cur neque omnia quæ iuste fiunt, sint secundum legem, quia vniversales. & eorum quæ plerumque fiunt, sunt leges. Ac propterea decretis quibusdam opus fuit, quæ in singulis à magistratu fiunt casibus, quæ aliter quoque atque aliter se habent. Eorum autem quæ indefinita sunt, indefinita quoque est regula. Sicut ædificationis Lesbiæ plumbea est regula,

οὐκ εἰδέναι, προστίθεται· ἐρεῖ γὰρ ὁ ἐπιεικὴς, πάντα τὸν ἀνιόντα ξένον ἀποθνήσκειν, εἴγε ἐμβουλεύων ἀνῆλθεν· εἰ δὲ ἠρίστευσεν, οὐ μόνον σωτηρίας, ἀλλὰ καὶ γερῶν ἀξιωθήτω. ταῦτα δὲ καὶ αὐτὸς ἂν εἶπεν ὁ νομοθέτης, εἴγε παρῆν· καὶ εἰ ᾔδει, ἐνομοθέτησεν ἄν. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς ὁμοίως νόμους ὁ ἐπιεικὴς ἐπανορθώσεται. διὰ τοῦτο ἡ ἐπιείκεια δίκαιον μέν ἐστι βελτίον τινος δικαίου. οὐ τοῦ καθόλου, δικαίου, ἀλλὰ τοῦ νομικοῦ, τοῦ διὰ τὸ καθόλου ἁμαρτάνοντος· καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς ἐπανόρθωμα τοῦ νόμου, καθόσον ἁμαρτάνει καὶ ἐλλειπής ἐστι διὰ τὸ καθόλου· τοῦτο γὰρ αἴτιον καὶ τοῦ μὴ πάντα τὰ δικαίως γινόμενα κατὰ νόμον εἶναι, ὅτι καθόλου καὶ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ νόμοι· καὶ διὰ τοῦτο ψηφισμάτων ἐδέησεν, ἃ ποιοῦσιν οἱ πολιτευόμενοι ἐν τοῖς κατὰ μέρος πράγμασιν, διότι ἄλλως καὶ αὐτοῖς ἔχουσι· τῶν δὲ ἀορίστων ἀόριστος καὶ ὁ κανών ἐστιν, ὥσπερ καὶ τῆς Λεσβίας οἰκοδομῆς ὁ μολίβδινος κανών,

ἄς

ὃς μετεκινεῖτο πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ λίθου· τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον καὶ τὰ ψηφίσματα πρὸς τὰ πράγματα μεταβάλλονται.

Τί μὲν οὖν ἐστὶ ἐπιεικὲς καὶ ἡ ἐπιείκεια, καὶ ὅτι δίκαιον, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὸ καθόλου δίκαιον, καὶ τίνος βέλτιον δικαίου, εἴρηται· δῆλος δὲ ἀπὸ τούτων καὶ ὁ ἐπιεικὴς, τίς ἐστιν· ἔστι γὰρ ὁ τῶν εἰρημένων προαιρετικὸς καὶ πρακτικός· καὶ ὁ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλὰ ἐλαττωτικὸς, καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθόν· καὶ ἡ ἕξις αὕτη ἐπιείκεια, δικαιοσύνη τις οὖσα, καὶ οὐκ ἄλλη τις παρὰ ταύτην καὶ διάφορος ἕξις.

quæ ad figuram lapidis transferri atque inflecti solebat. Eodem enim modo ad res ipsas decreta transferuntur.

Quid ergo sit æquum, quid æquitas, tum quod ius sit, & quomodo ad vniversale se ius habeat, & quo iure sit melius, jam dictum est. Ex quibus etiam facile apparet, quis sit æquus. Talis enim est, qui ea quæ dicta sunt, consulto præeligit atque agit: & qui non summum ius in deteriorem partem sequitur, sed imminuit, licet pro se legem habeat. Atque hic habitus æquitas, quæ iustitia quædam est, non vero alius ab ea aut habitus diversus. 2. Φανερὸν δ' ἐκ τούτων

ΚΕΦ. ιζ

Ὅτι οὐ δυνατὸν ἀδικεῖσθαι ἑαυτόν.

Ῥητέον δὲ περὶ τοῦ ἀδικεῖσθαι τελεώτερον, εἰ δύναταί ποτε ἑκούσιον εἶναι. ἐπεὶ τοίνυν ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀδικία, ἡ μὲν καθολική τίς ἐστι καὶ τελεία ἀρετὴ, καθὼς

CAP. XVII.

Neminem posse seipsum iniuria afficere.

De accipienda autem plenius dicendum est iniuria, vtrumne aliquando esse possit volũtarium. Cum iustitia ergo & iniustitia, alia quidem vniversalis, quemadmodum di-

ctum est, & perfecta sit virtus, itidemq. tale quoque vitium iniustitia; altera vero singularis: manifestum est nec secundum vniuersalem nec secundum singularem iniustitiam posse aliquem sibi injuriam facere, quamvis posse videatur. Ac propterea cum lex nō jubeat vt aliquis se interficiat, præter legem est vt aliquis id faciat. Quod enim lex non iubet, id vetat: quod vero præter legem est, id iniurium est, facitque iniuriam qui se ipse interficit: qui vero iniuriam facit, alicui quoq. eam facit. sequitur ergo vt eam sibi faciat. Hoc ipsum autem sponte etiam facit. quare sponte quoque accipit injuriam. Præterea, qui præter legem lædit aliquem, nec id vlciscendi causa facit, aut damnum damno rependit, sed damni autor est, sponte iniuriam facit: cum præsertim, & damnum, & eum cui infertur, & reliquas quoque norit circumstantias. Qui vero iratus sibi manus infert, neque vlciscitur se ipse, & tum se tum damnum reliquasque rei novit circumstantias, qua-

δέδεικται, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἀδικία κακία, ἡ δὲ μερική· φανερὸν ὅτι οὔτε κατὰ τὴν καθόλου, οὔτε κατὰ τὴν μερικὴν ἀδικίαν δυνατόν τινα ἑαυτὸν ἀδικεῖν· δοκεῖ δὲ δυνατὸν εἶναι· διὰ ταῦτα τοῦ νόμου μὴ κελεύοντος ἑαυτόν τινα ἀποκτείνειν, παράνομόν ἐστι τὸ ἑαυτόν τινα ἀποκτείνειν· ὃ γὰρ μὴ κελεύει ὁ νόμος, ἀπαγορεύει. τὸ δὲ παράνομον ἄδικον, καὶ ἀδικεῖ ὁ ἑαυτὸν ἀποκτείνας· ὁ δὲ ἀδικῶν, τινὰ ἀδικεῖ· δῆλον δὴ ὅτι ἑαυτὸν ἀδικεῖ· τοῦτο δὲ καὶ ἑκουσίως ἐποίησεν· ἑκουσίως ἄρα ἀδικεῖται. ἔτι δὲ καὶ ὁ παρὰ τὸν νόμον βλάπτων τινὰ, καὶ μὴ ἀμυνόμενος, καὶ ἀντιβλάπτων, ἀλλὰ προκατάρχων τῆς βλάβης, ἑκὼν ἀδικεῖ, ὅταν καὶ γινώσκει τὴν βλάβην καὶ τὸν βλαπτόμενον, καὶ τ' ἄλλα τὰ περὶ τὸ πρᾶγμα· ὁ δὲ δι' ὀργὴν ἑαυτὸν ἀποσφάξας, οὔτε ἀμύνεται ἑαυτὸν, καὶ γινώσκει καὶ ἑαυτὸν καὶ τὴν βλάβην, καὶ πάντα τὰ περὶ τὸ πρᾶγμα· ἑκὼν ἄρα ἀδικεῖ· εἰ δὲ ἑ-

κὼν

ἑκὼν ἀδικεῖ, καὶ ἑκὼν ἀδικεῖται. διὰ ταῦτα μὲν οὖν δοκεῖ δυνατὸν εἶναι ἑκουσίως ἀδικεῖσθαί τινα κατὰ τὴν καθόλου ἀδικίαν, ἥ τις ἐστὶν ἐναντία τῇ καθόλου δικαιοσύνῃ, ἥ τις χρῆσίς ἐστι πάσης ἀρετῆς. τὸ γὰρ δι' ὀργὴν ἑαυτὸν ἀποσφάττειν, ἐναντίον ἐστὶ τῷ κατὰ τὴν πρᾳότητα νόμῳ. τοῦτο δὲ ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν, ἀπὸ τῶν προειρημένων ἐδείχθη. ὁ γὰρ ὁρισμὸς τοῦ ἀδικεῖσθαι, ἐναντίος ἐστὶ τῷ τοῦ ἑκουσίου λόγῳ.

Ὁ δὲ ἐναντίος λόγος, καθόσον μὲν ἑκουσίως ἀδικεῖν φησὶ ἀποσφάξαντα ἑαυτὸν, ἀληθεύει· καθόσον δέ φησιν αὐτὸν ἀδικεῖν, ψεύδεται· οὐ γὰρ αὐτὸς ἀδικεῖται, οὐ γὰρ παρὰ τὴν βούλησιν αὐτοῦ τὸ κακὸν, ἀλλὰ ἡ πόλις, ἣ ζημιοῦται στρατηγὸν, ἢ στρατιώτην, ἢ οἰκοδόμον, ἢ πολίτην ἁπλῶς, καὶ παρὰ τὴν αὐτῆς βούλησιν.

Διὰ τοῦτο καὶ ὡς ἠδικημένη δίκας ἀπαιτεῖ παρ' αὐτοῦ,

re & sponte iniuriam facit. Quod si sponte iniuriam facit, sponte etiam accipit. Ideoque fieri posse videtur, vt sponte aliquis iniuriam secundum vniuersalem accipiat iniustitiam: quæ vniuersali est contraria iustitiæ: quam totius virtutis quasi applicationem esse, certum est. Nam primo vt aliquis per iram manus sibi inferat, cum mansuetudinis pugnat lege. Illud vero fieri non posse, ex superioribus satis ostendimus. Ipsa enim quæ docet quid sit injuriam accipere, definitio, voluntarij contraria est definitioni.

Contraria vero opinio, quatenus sponte iniuriam dicit facere eum qui sibi manus infert, verum dicit: quatenus vero sibi iniuriam ait facere, falsum ait. Neque enim ipse iniuriã accipit (quandoquidem nec præter voluntatem illi accidit hoc malum) sed vrbs contra, quæ cum damno suo, ducem puta, vel militem, vel architectum, vel civem denique aliquẽ simpliciter, & quidem præter voluntatem

3. Ἀλλά τι- ναι.

amittit suam.

Ac propterea, tanquam ad se spectet iniuria, pœnas

4. Διὸ καὶ πόλις,

nas ab eo exigit, eumque vlciscitur, vt potest, Neque enim corpus sepulturæ tradi permittit.

5. Εἰ ὁ καθ' ὁ ἄδικος ὁ μένον ἀδικῶν.

Atque ita quidem secundum vniversalem justitiam sponte iniuriam non accipi, ostendimus. Secundum vero singularem, in quam plus habendo peccatur, quomodo fieri possit, vt iniuriam sibi ipse inferat aliquis? Si enim iniuriam facere, in hac iniustitia nihil est aliud, quā plus habere alio, habebit ipse plus se ipso, qui sibi injuriam facit. Si vero plus seipso, etiam minus: idemque & addet sibi & demet, quod fieri nō potest. Necesse enim est jus ejusmodi in duobus esse ad minimum. Ita enim & addi poterit & demi: ita inferri iniuria & accipi.

Necesse est præterea, vt is qui iniuriam facit, prius quam is qui accipit, damnum inferat: sed & vt sponte id faciat, & cum prælectione. Qui enim idem quia accipit reddit, facere injuriam non videtur. Eum vero qui sibi iniuriam facit, simul & facere injuriā necesse est & accipere (quia idem est & qui facit iniuriam, & qui ac-

ἀμυνομένη αὐτὸν δι' ὧν ἔξεστιν· οὐ γὰρ ἐᾷ θάπτειν τὸ σῶμα.

Κατὰ μὲν οὖν τὴν καθόλου ἀδικίαν, ὅτι οὐχ ἑκούσιον τὸ ἀδικεῖσθαι, δέδεικται· κατὰ δὲ τὴν μερικὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ πλεονεξία, πῶς δυνατὸν ἑαυτόν τινα ἀδικεῖν; εἰ γὰρ τὸ ἀδικεῖν κατὰ ταύτην τὴν ἀδικίαν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ τὸ πλέον ἔχειν θατέρου, ἕξει αὐτὸς ἑαυτοῦ πλέον ὁ ἑαυτὸν ἀδικῶν· εἰ δὲ πλέον ἑαυτοῦ, καὶ ἔλαττον· καὶ εἴη αὐτὸ αὐτῷ καὶ προσθήκη αὐτῷ καὶ ἀφαίρεσις· ὅπερ ἀδύνατον· ἀνάγκη γὰρ τὸ τοιοῦτον δίκαιον τὸ ἐλάχιστον ἐν δυσὶν εἶναι· οὕτω γὰρ δυνατὸν καὶ ἀφαίρεσιν καὶ προσθήκην γενέσθαι, καὶ ἀδικεῖσθαι καὶ ἀδικεῖν.

Ἔτι δὲ ἀνάγκη τὸν ἀδικοῦντα τοῦ ἀδικουμένου πρότερον τὴν βλάβην ποιεῖν, καὶ ἑκουσίως καὶ ἐκ προαιρέσεως βλάπτειν· ὁ γὰρ, διότι ἔπαθε, τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν. τὸν δὲ ἑαυτὸν ἀδικοῦντα ἀνάγκη κατὰ ταυτὸν καὶ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι· διὰ τὸ τὸν αὐτὸν εἶναι καὶ ἀδικοῦντα καὶ ἀδικούμενον, καὶ ἅμα καὶ

ἀδικεῖν

ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι. δεῖ ἄρα ἐν πλείοσιν εἶναι ταύτην τὴν ἀδικίαν· οὐκ ἄρα δυνατὸν αὐτόν τινα ἑαυτὸν ἀδικεῖν. πρὸς δὲ τούτοις, ὁ ἀδικῶν οὐδὲν ἄλλό ἐστιν, ἢ ὁ ποιῶν τὰ κατὰ μέρος ἀδικήματα· καὶ χωρὶς τῶν καθέκαστα οὐ δύναταί τις ἀδικεῖν, οὐθ' ὅλως ἄλλό τι ποιεῖν· τὰ δὲ κατὰ μέρος, κλοπὴ, ὕβρεις, πληγαὶ, τοιχωρυχία· οὐδεὶς δὲ ἢ κλέπτει τὰ ἑαυτοῦ, ἢ τὸν ἑαυτοῦ τοῖχον διορύττει, ἢ ἑαυτὸν ὑβρίζει, ἢ πλήττει· ὅλως δ' ἐλέγχεται ψεῦδος εἶναι τὸ ἑαυτόν τινα ἀδικεῖν καὶ ἑκουσίως ἀδικεῖσθαι, διὰ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ ἀδικεῖσθαι, ὅ ἐστι τὸ ἄδικα πάσχειν παρὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν.

cipit) simulque inferre & pati. Quare in pluribus esse debet hæc iniuria. Ac per consequens, vt aliquis iniuriam sibi faciat, fieri non potest. Adde, quod qui iniuriam facit, non alius est, quam qui iniusta agit in specie. Neque sine singularibus potest iniuste agere, aut simile quid committere. Sunt autem singularia, furtum, exempli gratia, contumelia, verbera, parietum effractio. Nemo autem vel furatur sua, vel parietem perfodit proprium, vel contumelia se ipse afficit, aut verberat. Denique, vt aliquis iniuriam sibi faciat, aut accipiat sponte, ex definitione quæ quid sit iniuriam accipere ostendit, falsum probatur esse: hoc autem est, vt iniusta præter voluntatem aliquis patiatur suam.

CAP.

CAP. XVIII. | ΚΕΦ. ιη'.

Maius malum esse facere iniuriam quam accipere.

Ὅτι χεῖρον κακὸν τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι.

ς. Φανερὸν δὲ ὅτι ἄμφω.

MAnifestum est autem vtrumque quidẽ malum esse, & accipere iniuriam & facere. Vtrumque enim medium excedit. & facere quidem plus est, accipere autem est minus: iuste vero agere, & medium est & æquale. Sicut in medicina salubre, in gymnastica, id quod bene habitum dicitur. Vtrumq. ergo malum est. Peius tamen facere. Facere enim iniuriam & improbum est, & vituperatur: ac improbum quidem, vel absolutæ improbitatis respectu, id est, vniversalis, vel singularis. Et vel sponte & cum prælectione, quod est absolute iniuriam facere, vel sponte quidem, non tamen cum prælectione: quod quam proxime ad illud accedit, non tamen est absolutum. Nec enim omne quod sponte fit, nocet proximo, aut iniustum est. Iniuriam vero accipere, improbum qui-

ΦΑνερὸν δὲ, ὅτι ἄμφω μὲν φαῦλα καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι καὶ τὸ ἀδικεῖν· καὶ γὰρ ἄμφω τοῦ μέσου ἐξω πίπτουσι· καὶ τὸ μὲν ἀδικεῖν πλέον ἐστὶ, τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι ἔλαττον, τὸ δὲ δικαιοπραγεῖν ἴσον καὶ μέσον· ὥσπερ τὸ ὑγιεινὸν ἐν ἰατρικῇ, καὶ τὸ εὐεκτικὸν ἐν γυμναστικῇ· ἄμφω μὲν οὖν φαῦλα· χεῖρον δέ ἐστι τὸ ἀδικεῖν. τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν καὶ κακόν ἐστι, καὶ ψέγεται· καὶ κακὸν ἢ κατὰ τελείαν κακίαν, ἤτοι τὴν καθόλου ἀδικίαν, ἢ τὴν μερικήν· καὶ ἢ ἑκουσίως καὶ μετὰ προαιρέσεως, ὅ ἐστι τὸ τελείως ἀδικεῖν· ἢ ἑκουσίως μὲν, οὐ μετὰ προαιρέσεως δὲ, ὅπερ ἐγγύς ἐστι τοῦ ἀδικεῖν, καὶ οὐ τέλειον· οὐ γὰρ ἅπαν ἑκούσιον βλαβερὸν τοῦ πλησίον, καὶ ἄδικον. τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι κακὸν μέν ἐστιν, οὐ ψέγε-

τοῦ δὲ, ὅτι μὴ διὰ πονηρίαν ἢ ἄλλην τινὰ κακίαν, ἀδικεῖταί τις. καθ' αὑτὸ μὲν οὖν τὸ ἀδικεῖσθαι ἧττον κακόν ἐστι τοῦ ἀδικεῖν· κατὰ συμβεβηκὸς δὲ, οὐδὲν κωλύει καὶ χεῖρον εἶναι, διότι συνέβη πολλάκις τὸ ἀδικεῖσθαι μείζονος βλάβης αἴτιον γενέσθαι, ἢ τὸ ἀδικεῖν· ὥσπερ εἴ τις διὰ τὸ ἀδικεῖσθαι ὀργισθεὶς, πῦρ ἀνῆψε τῇ τοῦ ἀδικοῦντος οἰκίᾳ, ἐκεῖθεν δὲ συνέβη πᾶσαν ἐμπρησθῆναι τὴν πόλιν. ὅμως δὲ καὶ οὕτω μεῖζον κακὸν τὸ ἀδικεῖν. οὐδὲν γὰρ αὐτὸ ἑαυτοῦ χεῖρον διὰ τὰ συμβεβηκότα· ἐπεὶ οὐδὲ πλευρῖτις ἔλαττον κακόν ἐστι τοῦ προσπταίσματος, διότι συνέβη τινὰ προσπταίσαντα ὑπὸ τῶν πολεμίων ληφθῆναι καὶ ἀποθανεῖν.

Τὸ μὲν οὖν κυρίως δίκαιον καὶ ἄδικον, καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀδικία, τὰ εἰρημένα ἐστί· λέγεται δὲ καὶ ἄλλο οὐ κυρίως, ἀλλὰ κατὰ μεταφορὰν καὶ ὁμοιότητα τοῦ δικαίου, ὅπερ ἔχει τις πρὸς τὰ ἑαυτοῦ. ὥσπερ ὁ δεσπότης πρὸς τὸν δοῦλον, καὶ ὁ πατὴρ πρὸς τὸν υἱόν·

dem eſt, non tamen vituperatur, niſi per improbitatem aut aliud quodcunque vitium ſuum aliquis iniuriam accipit. Quare per ſe quidem, accipere iniuriam minus malum eſt quam inferre. Per accidens vero, nihil vetat vel pejus eſſe; quia fit ſæpenumero, vt iniuriam accipere damni maioris cauſa ſit quam facere. Vt ſi quis, exempli gratia, iniuria irritatus aliqua, eius à quo iniuriam accipit domum incendat, atque illinc tota vrbs accendatur. Nihilominus enim & ſic maius malum eſt iniuriam facere. Nihil enim propter accidens peius ſe ipſo eſt. Siquidem nec dolor lateris minus eſt malum quam pedis offenſio, quia aliquando accidit, vt quidam cum pedem offendiſſet caperetur ab hoſtibus, ac poſtea interficeretur.

Proprie igitur ius & iniuria, iuſtitia item atq. iniuſtitia, ſunt ea quæ diximus. Dicitur tamen ita & aliud, non per ſe quidem ſed tranſlate, & quia ſimile ex parte eſt cum iure: id videlicet quod habet aliquis in ſua. Sicut dominus in ſervum, pater in filium.

quemad-

Quemadmodum & anima ſuarum partium reſpectu vel iuſta vel iniuſta dicitur. Ita rationale differt ab eo quod rationis expers eſt. Rationale enim imperat, & diſponit: quod ratione caret, paret ac diſponitur. Quod ipſum quoque nonnullis perſuaſit, vt exiſtimarent aliquem vel juſte vel iniuſte ſecum poſſe agere. Quia fit interdum vt id quod ratione caret ſequaquatur ratio, interdum vero vt pugnet cum eo. quoties aliquis alienum quid ab appetitu ſuo facit: habentque ſe hæ partes, vt id quod imperat ad illud quod paret: idemque inter ea jus eſt, quod inter id eſt quod paret, & id quod imperat. De iuſtitia ergo cæteriſque moralibus virtutibus hoc modo explicatum ſit.

καθ' ὃ καὶ ἡ ψυχὴ πρὸς τὰ ἑαυτῆς μέρη δικαία λέγεται, ἢ ἄδικος· καὶ τὸ λογικὸν τοῦ ἀλόγου διέστηκε· καὶ τὸ μὲν λογικὸν ἄρχει καὶ τάττει, τὸ δὲ ἄλογον ἄρχεται καὶ τάττεται. πρὸς ὃ δή τινες βλέποντες νομίζουσιν ἀδικεῖν τινὰ ἑαυτὸν καὶ δικαιοῦν· ὅτι ποτὲ μὲν ὁ λόγος ἀκολουθεῖ τῷ ἀλόγῳ, ποτὲ δὲ ἀντίκειται, ὅταν τις ποιῇ παρὰ τὰς ἑαυτοῦ ὀρέξεις· καὶ ἔχουσιν, ὥσπερ ἄρχον πρὸς ἀρχόμενον· καὶ δίκαιόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς, ὥσπερ ἐν ἀρχομένῳ καὶ ἄρχοντι· περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

ΑΡΙ-

ARISTOTELIS ETHICORUM LIBER VI.

ΚΕΦ. α'

Ὅτι λοιπὸν περὶ τοῦ ὀρθοῦ διορίσασθαι λόγου τίς ἐστιν.

ΕΠεὶ δὲ ἐν τοῖς προειρημένοις περὶ τῶν ἀρετῶν λόγοις ἐκεῖνο κεφάλαιον ἐποιησάμεθα, ὅτι τὸ μέσον ἐστὶν ἐν παντὶ πάθει καὶ πάσῃ πράξει τὸ ἐπαινετὸν καὶ τὸ ἄριστον, καὶ τοῦτο δέον αἱρεῖσθαι, μὴ τὴν ὑπερβολὴν ἢ τὴν ἔλλειψιν· μέσον δὲ εἶναι ἐλέγομεν, ὅπερ ὁ ὀρθὸς λόγος κελεύει· ῥητέον ἂν εἴη, τίς ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ τίς ὁ ὅρος αὐτοῦ.

Ἐν πάσαις γὰρ ταῖς εἰρημέναις ἕξεσι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πράξεων ἢ ἕξεων, ἐστί τις σκοπὸς, πρὸς ὃν ἀποβλέπων ὁ τὸν λόγον

CAPUT I.

Reliquum esse, vt quanam recta sit ratio definiatur.

Voniam in superioribus de virtute disputationibus, hoc quasi fundamentum posuimus, medium in omni tam affectu quam actione esse id quod laudatur & optimum censetur, idque adeo eligendum esse, non excessum vero aut defectum: medium vero id esse diximus, quod recta imperat ratio: sequitur vt quæ sit recta ratio, & quæ eius definitio, deinceps dicamus.

In omnibus enim de quibus egimus habitibus, sicut & in aliis actionibus habitibusque, scopus est aliquis, in quem is intués qui recta ratione est præ-

CAP. I.
1. Ἐπεὶ δὲ τυγχάνομεν πρότερον.
2. Ἐν πάσαις γὰρ ταῖς εἰρημέναις.

ditus, eiusque ſequitur imperium, quæ minora ſunt quam oportet intendit, & quæ maiora ſunt contrahit, ſive affectus ij, ſive actiones ſint, ſive aliud quodcunque, quod aut intendi poteſt aut remitti. Eſtque quaſi regula aliqua & terminus, quo medium illud quod ex rectæ rationis præſcripto fieri interque exceſſum eſſe & defectum dicebamus, cognoſcitur. Quare neceſſe eſt eos qui hanc conſequi medii ſcientiam volunt, terminum quoque eius perſpectum habere & regulam. Hoc vero recta eſt ratio.

3. Ἔτι δὲ, τὸ μὲν εἰπεῖν οὕτως.

Nam cum ita ſimpliciter dicitur, medium eſſe illud quod ſecundum rectam fit rationem, verum quidem eſt, non tamen perſpicuum. Neque enim fieri poteſt, vt medium intelligant, qui rectam rationem ignorant. Quippe in alijs quoque actionibus & ſtudiis, in quibus aliqua ſpectatur ſcientia, verũ quidem eſt, ſi dicatur, neque plus quam oportet, neque minus laborandum eſſe, ſed medium ſervandum eſſe, & quod recta iubet ratio: nondum tamen quid

ἔχων, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ταττόμενος, αὐξάνει μὲν τὰ ἐλάττω τοῦ δέοντος, συστέλλει δὲ τὰ ὑπὲρ τὸ δέον, εἴτε πάθη εἶεν, εἴτε πράξεις, εἴτε ἄλλό τι τῶν δυνατῶν καὶ ἐπιτείνεσθαι καὶ ἀνίεσθαι· καί ἐστι κανὼν καὶ ὅρος, δι' οὗ τὸ μέσον γνώσκεται, ὃ λέγομεν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον γίνεσθαι, καὶ μεταξὺ εἶναι τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως. ἀνάγκη τοίνυν τοὺς μέλλοντας γινώσκειν περὶ τοῦ μέσου, τὸν ὅρον αὐτοῦ γινώσκειν καὶ τὸν κανόνα· τοῦτο δὲ ὁ ὀρθός ἐστι λόγος.

Τὸ δὲ οὕτως ἁπλῶς εἰπεῖν, μέσον ἐστὶ τὸ κατὰ τὸν ὀρθὸν γινόμενον λόγον, ἀληθὲς μὲν, οὐδὲν δὲ σαφές. ἄδηλον γὰρ ἔτι τὸ μέσον τοῖς μὴ τὸν ὀρθὸν γινώσκουσι λόγον. καὶ γὰρ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πράξεσι καὶ σπουδαῖς, ἐν αἷς ἐστιν ἐπιστήμη, ἀληθὲς μὲν εἰπεῖν, ὅτι οὔτε πλείω τοῦ δέοντος, οὔτε ἐλάττω δεῖ πονεῖν, ἀλλὰ τὰ μέσα, καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος· οὐ δυνατὸν δὲ ἀπὸ τούτου μόνου

τὸ

τὸ δέον μαθεῖν. οὐδὲ γὰρ τὰ ἰατρικὰ καὶ ὑγιεινὰ γνώσεταί τις, καὶ οἷα δεῖ προσάγειν τῷ νοσοῦντι, εἰ μόνον ἀκούσεται ὅτι ὑγιεινά ἐστι καὶ ἰατρικὰ, ἅπερ ἂν ἡ ἰατρικὴ, καὶ ὁ ταύτην ἔχων ἰατρὸς κελεύοι ποιεῖν. καὶ γὰρ ἀληθὴς μὲν ὁ λόγος, ἄδηλον δὲ τὸ ζητούμενον οὐδὲν ἧττον.

oporteat fieri, eo ex apparet solo. Neque enim remedia, & quæ valetudini conducunt, satis cognoscet, simulque qualia adhibenda ægro sint, aliquis intelliget, si remedia tantum esse & valetudini conducere audiverit: quod tamen medicina, & qui ea præditus est medicus, iubet facere. Quamvis enim verum sit quod dicitur, nihilominus obscurum manet quod quæritur.

Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ περὶ τῶν μέσων τῆς ψυχῆς οὐκ ἀληθῆ λόγον μόνον εἰπεῖν ἀναγκαῖον, ἀλλὰ καὶ δηλωτικόν. τοῦτο δέ ἐστι τὸ περὶ τοῦ ὀρθοῦ διορίσασθαι λόγου, τίς τέ ἐστι, καὶ τίς ὁ ὅρος αὐτοῦ. λέγωμεν τοίνυν περὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἄνωθεν ἀρξάμενοι.

Eodem modo de mediis animæ habitibus, non vera tantum, sed & perspicua dicenda sunt. Hoc est, vt de recta ratione, tum quæ sit, tum quo pacto recte definiri possit, perspicue ostendamus. Igitur de recta ratione, re paulo altius repetita, dicere incipiamus. 4. Διὸ δεῖ ἐ περὶ ἕξεις τῆς ψυχῆς.

ΚΕΦ. β'.

CAP. II.

Διαίρεσις τοῦ λογικοῦ τῆς ψυχῆς· καὶ τίνα ἐν ἡμῖν τὰ κύρια τῆς πράξεως.

Dividitur rationalis pars animæ: & quæ in nobis sint actiones propriæ.

ΕΝ τοῖς προειρημένοις διῃρηκότες τὰς τῆς ψυχῆς ἀρετὰς, τὰς μὲν ἠθικὰς ἐλέγομεν εἶναι, ὅσαι τοῦ παθη-

SVpra divisis animæ virtutibus, alias morales esse dicebamus, quas in illa parte ponebamus in qua affe- 51 Τὰς δὲ τῆς ψυχῆς ἀρετάς.

affectus regnant, alias vero quas *διανοητικὰς* dicebamus, quæ sunt mentis. Et de moralibus quidem diximus: nunc vero de reliquis dicamus, in quibus veram illam de qua agimus inveniemus rationem: si modo illud prius de anima dixerimus.

6. Πρότερον μὲν οὖν. Prius ergo duas esse animæ partes diximus, tum quæ prædita est ratione, tum quæ ea caret.

7. Νῦν δὲ περὶ τοῦ λόγου. Nunc vero eam quæ ratione prædita est dividimus, duplicemque eam esse dicimus. Alteram qua necessaria & quæ eodem semper modo se habent, nec aliter habere se possunt: alteram qua contingentia, quæ alio atque alio modo se habent, cognoscimus.

8. Περὶ τοῦ τὰ γινώσκοντος. Etenim cum ea quæ cognoscuntur sint diversa, atque alia specie, sequitur etiam cognitiones specie diversas esse. Cognitionem quippe ei necesse est similē esse quod cognoscitur. Quare necessarij necessaria, contingentis sit contingens, omnino est necesse. Contingens enim est cognitio quæ non semper verum dicit. Tum autem mentiri dicitur,

ηκοῦ τῆς ψυχῆς μέρους, τὰς δὲ διανοητικὰς ὅσαι τῆς διανοίας εἰσί. περὶ μὲν οὖν τῶν ἠθικῶν διεληλύθαμεν· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἤδη λέγωμεν· ἐν αὐταῖς γὰρ τὸν ὀρθὸν εὑρήσομεν λόγον. ἐκεῖνο πρῶτον εἰπόντες περὶ τῆς ψυχῆς.

Πρότερον μὲν οὖν δύο μέρη τῆς ψυχῆς εἴπομεν εἶναι, τό τε λόγον ἔχον, καὶ τὸ ἄλογον.

Νῦν δὲ τὸ λόγον ἔχον διαιροῦντες, λέγομεν δύο εἶναι τὰ λόγον ἔχοντα· ἓν μὲν, δι' οὗ τὰ ἀναγκαῖα γινώσκομεν καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα, καὶ ἃ μὴ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν· ἄλλο δὲ, δι' οὗ τὰ ἐνδεχόμενα γινώσκομεν, καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα.

Καὶ γὰρ ἐπεὶ τὰ γνωστὰ διάφορά εἰσι καὶ τῷ εἴδει ἕτερα, καὶ τὰς γνώσεις ἔσεσθαι διαφόρους εἶναι τῷ εἴδει. τὴν γὰρ γνῶσιν ὁμοίαν εἶναι τῷ γινωσκομένῳ, καὶ ἀναγκαίαν μὲν τὴν τοῦ ἀναγκαίου, ἐνδεχομένην δὲ τὴν τοῦ ἐνδεχομένου, πᾶσα ἀνάγκη· καὶ γὰρ ἐνδεχομένη γνῶσίς ἐστιν, ἥτις οὐκ ἀεὶ ἀληθεύει. ψεύδεται δὲ ἡ γνῶσις, ὅταν

-σται τὸ γινωσκόμενον μὴ οὕτως ἔχῃ ὥσπερ γινώσκεται· τὸ δὲ μὴ οὕτως ἔχειν ὥσπερ εἶχε, τῶν ἐνδεχομένων ἐστὶ καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἐχόντων. τῶν ἐνδεχομένων ἄρα ἡ γνῶσις ἐνδεχομένη ἐστί. διὰ τὰ αὐτὰ δὴ καὶ τῶν ἀναγκαίων ἀναγκαία ἡ γνῶσις. πᾶσα γὰρ γνῶσις καθ' ὁμοιότητα καὶ κατ' οἰκειότητα γίνεται· καὶ γὰρ ἐφαρμογή τις ἐστὶ καὶ ἐπαφὴ τοῦ γινωσκομένου καὶ τοῦ γινώσκοντος.

Ἐπεὶ τοίνυν διττὴ ἡ γνῶσις, ἡ μὲν ἀναγκαία, ἡ δὲ ἐνδεχομένη, καλείσθω ἡ μὲν ἀναγκαία ἐπιστημονικὴ, ἡ δὲ ἐνδεχομένη λογιστικὴ, ἢ βουλευτική. τὸ γὰρ βουλεύεσθαι καὶ λογίζεσθαι, ταὐτόν. ἔστι γὰρ ἡ βούλευσις περὶ τὰ ἐνδεχόμενα. οὐδεὶς γὰρ βουλεύεται περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων ἄλλως ἔχειν· ἀνάγκη γὰρ ὁμοίως ἔχειν, καὶ οὐδὲν ἡ βουλὴ κινήσει οὐδὲ μεταβαλεῖ. ἐπεὶ τοίνυν περὶ τὰ ἐνδεχόμενα τὸ βουλευτικὸν, περὶ δὲ

cum id quod cognoscitur, non ita se habet vt cognoscitur. Porro aliter se habere quam prius, eorum est quæ contingentia dicuntur, & quæ alio atque alio modo se habét. Contingentium ergo contingens quoque est cognitio. Eademque de causa necessariorum quoque necessaria. Omnis quippe ex similitudine quadam & affinitate fit cognitio. Si quidem nihil aliud quam congruentia & quasi cohærentia quædam est, ejus qui cognoscit & quod cognoscitur.

Cum ergo duplex sit cognitio, necessaria altera, altera contingens, necessaria quidem propria scientiæ, contingens vero ratiocinativa aut deliberativa dicitur. Deliberare enim & rationibus aliquid colligere idem est. In contingentibus enim occupatur deliberatio. Nemo enim de iis deliberat quæ habere se aliter non possunt. Illa enim necesse est eodem modo semper se habere. Quare neque quicquam movebit in iis aut mutabit deliberatio. Cum ergo in contingentibus deliberativa versetur, in jisdem

9. Λεγέσθω δὲ τούτων, τὸ μὲν ἐπιστημονικόν.

autem contingẽtibus versari rationativam dicamus, idem vtrumque & rationativa erit & deliberativa. Quare deliberativa altera rationativæ pars erit.

10. Ληπτέον ἄρα ἑκατέρου. Cum vero de iis quas διανοητικὰς dicunt agamus virtutibus, hoc est, iis quæ in intellectu consistunt, & ad rationativam referantur: partes autem ratione præditæ, sint illud quo scientias comprehendimus, & quo deliberamus, in ipsis ratione præditæ partibus quas διανοητικὰς dicunt, nobis quærendæ sunt virtutes: videndum igitur vtriusque harum, quis sit optimus habitus: hæc enim virtus vtriusque est. Cum autem in propriis operibus suis cõsideretur virtus, videndum quoq. quæ sint illa quæ tam huic quam illi parti conveniũt opera.

CAP. II.

1. Τρία δ' ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ. Tria ergo sunt in animo, quæ præcipue in actionibus dominantur, & veritate. In veritate mens & sensus: quia vtrumque cognitio est, finis autem cognitionis est veritas: in actione autem appetitus. In eo enim omne actionis est principium,

τὰ ἐνδεχόμενα αὐτό φαμεν εἶναι τὸ λογιστικὸν, ταυτὸν ἂν εἴη τὸ λογιστικὸν καὶ βουλευτικόν. ἔστιν ἄρα τὸ βουλευτικὸν, τὸ ἕτερον μέρος τοῦ λογιστικοῦ.

Ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν διανοητικῶν ἀρετῶν ὁ λόγος ἡμῖν, τουτέστι τῶν οὐσῶν ἐν τῇ διανοίᾳ τῷ λογιστικῷ· τὰ δὲ μέρη τοῦ λογικοῦ, τὸ ἐπιστημονικόν ἐστι καὶ βουλευτικόν· ἐν αὐτοῖς τοῖς μέρεσι τοῦ λογικοῦ ζητητέον ἡμῖν τὰς διανοητικὰς ἀρετάς. ληπτέον ἄρα ἑκατέρου τούτων τίς ἡ βελτίστη ἕξις· αὕτη γὰρ ἀρετὴ ἑκατέρου· ἐπεὶ δὲ ἡ ἀρετὴ ἐν τοῖς οἰκείοις ἔργοις θεωρεῖται, ζητητέον τίνα τὰ ἔργα τὰ προσήκοντα τῷ ἐπιστημονικῷ καὶ βουλευτικῷ.

Τρία τοίνυν ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ κύρια πράξεως καὶ ἀληθείας. ἀληθείας μὲν κύρια, νοῦς καὶ αἴσθησις, ὅτι ἑκάτερον γνῶσίς ἐστιν· ἡ δὲ γνῶσις τέλος ἔχει τὴν ἀλήθειαν· πράξεως δὲ, ἡ ὄρεξις· ἐν αὐτῇ γὰρ ἐστι πᾶσα πράξεως ἀρχὴ, καὶ

ται·

παντὸς ἔργου αὕτη αἰτία· ὁ μὲν γὰρ νοῦς γινώσκει ὅτι τόδε τι δέον ποιῆσαι· ἡ δὲ εἰς τὴν πρᾶξιν κίνησις ἀπὸ τῆς ὀρέξεως γίνεται· ἡ δὲ αἴσθησις οὐδεμιᾶς ἐστὶν ἀρχὴ πράξεως. δῆλον δὲ ἀπὸ τῶν ἀλόγων· καὶ γὰρ αἴσθησιν ἔχοντα οὐ δύνανται πρᾶξιν ἔχειν· πρᾶξις γάρ ἐστιν ἡ μετὰ βουλεύσεως ἐνέργεια. ὥστε ἡ μὲν αἴσθησις οὐδεμιᾶς αἰτία πράξεως, ὁ δὲ νοῦς καὶ ἡ ὄρεξις πασῶν πράξεών εἰσιν ἀρχή· ὁ μὲν τὰ δέοντα διδάσκων, ἡ δὲ ἐπὶ τὸ πράττειν κινοῦσα.

Ὃν δὲ ἔχει λόγον ἐν τῇ διανοίᾳ κατάφασις καὶ ἀπόφασις, τοῦτον ἔχει ἐν τῇ ὀρέξει δίωξις καὶ φυγή· ὥστε ἐπεὶ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἕξις ἐστὶ προαιρετική, ἡ δὲ προαίρεσις ὄρεξις βουλευτικὴ (προαίρεσις γάρ ἐστι, τὸ θελῆσαι καὶ ἑλέσθαι τὸ βουλευθὲν) πᾶσα ἀνάγκη, εἴπερ ἡ προαίρεσις ἀγαθή ἐστι καὶ σπουδαία, ἐκεῖνα αἱρεῖσθαι, ὅσα σπουδαῖα, καὶ τὴν ὄρεξιν ὀρθὴν εἶναι τὸ ἀγαθὸν βουλομένην. οὐ δύναται δὲ ἡ προαίρεσις τὸ

operisque cuiuscunque ea quasi causa est. Primo enim mens cognoscit, illud aut illud agendum esse: motus vero qui ad actionem fertur, est ab appetitu. Nullius autem actionis principium est sensus, quod ex iis quæ ratione carent manifestum est. nam cum sensum habeāt, non possunt tamen habere actionem, Quædam enim cum deliberatione functio est actio. Quare nullius actionis causa est sensus, omnium vero mēs & appetitus actionum sunt principia. Quorum altera quæ fieri oportet, docet, alter ad agendum movet.

Quod vero in mente affirmatio est & negatio, idem est in appetitu rei alicuius persecutio aut fuga. Quare cum moralis virtus habitus sit prælectionis, prælectio autem appetitus quem deliberatio præcessit (est enim prælectio nihil aliud quā velle id & eligere de quo deliberamus) omnino necesse est, vt si bona ac honesta sit prælectio, illa quoque eligi quæ sunt honesta, rectumque appetitum esse, qui bonum petit. Bonum autem velle non 2. Ἔστι δ' ὅπερ ἐν διανοίᾳ κατάφασις.

ΚΕΦ. γ'

Ὅτι ἡ πρακτικὴ διάνοια ἀρχή ἐστι τῆς προαιρέσεως.

Ἡ μὲν οὖν προαίρεσις αἰτία καὶ ἀρχὴ πράξεως· αἰτία δὲ οὐ τελική· οὐ γὰρ ἕνεκα τῆς προαιρέσεως πράττομεν· ἀλλὰ ποιητικὴ μᾶλλον· πρὶν γὰρ πρᾶξαι προαιρούμεθα, τὸ δὲ τέλος μετὰ τὴν πρᾶξιν· προαιρέσεως δὲ ἀρχὴ, ὄρεξις καὶ λόγος, ἥτις ἐστὶν ἡ βούλευσις. τὸ ἕτερον δὲ τοῦ λογικοῦ μέρος τὸ λογιστικὸν καὶ βουλευτικὸν, ὃ τὴν ἀλήθειαν ζητεῖ μὲν, οὐ δι' ἑαυτὴν δὲ, ἀλλὰ τῆς πράξεως τοῦ ἀγαθοῦ χάριν· διὰ τοῦτο δὲ, ὅτι ὁ λόγος καὶ ἡ ὄρεξις τῆς προαιρέσεώς εἰσιν ἀρχαὶ, οὐδὲ δυνατὸν προαίρεσιν εἶναι ἄνευ διανοίας καὶ ἠθικῆς ἕξεως· ἀπὸ γὰρ τῆς ἠθικῆς ἕξεως ἡ ὄρεξις γίνεται τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ κακοῦ.

Καθὸ δὲ θεωρητικὴ ἡ διάνοια, οὐδενός ἐστιν ἀρχή· οὐδὲν γὰρ κινεῖ· ἀλλὰ μόνον καθὸ πρακτικὴ τῶν εἰρημένων ἐστὶν

CAP. III.

Eam agitationem mentis quæ activa dicitur prælectionis esse principium.

Causa ergo actionis & principium est prælectio: non tamen causa finalis (neque enim prælectionis causa agimus) sed efficiens potius. Priusquã enim agamus præligimus: finis vero post actionem est. Prælectionis autem principium appetitus est & ratio, quæ quidem est deliberatio. Altera autem rationalis pars ratiocinativa & deliberativa est, quæ quidem veritatem quærit, non per se tamen, sed actionis ipsius boni causa. Ideoq; quia prælectionis, ratio & appetitus sunt principia, ne existere quidem sine mentis agitatione & morali habitu potest prælectio. A morali enim habitu boni fit appetitus & mali. 3. Τῆς δὲ θεωρητικῆς διανοίας.

Quatenus vero contemplativa est ea mentis agitatio, nullius est principium (nihil movet n.) sed tantum quatenus activa est eorum quæ diximus, 4. Διάνοια δ' αὐτὴ οὐθὲν κινεῖ.

principium est: appetitus dico, prælectionis, actionisque. Præterea efficientis principium est activa illa mentis agitatio. Efficiens quippe & activa differunt. Activa quippe boni finem putat, vt bene agat id quod bonum est, & eatenus respicit, vt bene agat quæ videbantur appetitui. Efficiens autem, est ipsa illa bene agendi illud quod bonum est actio: finisq; humana est felicitas. Et finis quidem activæ per se est; finis vero efficientis alterius respectu, quippe ad hominem refertur. Ejus enim vtilitatē spectat. Quoniam ergo quem finem habet activa mentis agitatio, cuiusq. est principium & causa, ipsam boni actionem dico, idem finis sui principium habet efficiens (à bona enim actione, humana proficiscitur felicitas) ob eam caussam eius quoque dicitur principium.

5. Διὸ ἢ ὀρεκτικός. Quia vero appetitus principium est mentis agitatio, prælectionis autē appetitus, erit aut mens quæ appetitu, aut appetitus qui tali mētis agitatione vtitur, ipsa prælectio. Hæc autem soli animali

ἀρχὴ τῆς τε ὀρέξεως, καὶ τῆς προαιρέσεως, καὶ τῆς πράξεως· ἔτι δὲ καὶ τῆς ποιητικῆς ἀρχή ἐστιν ἡ πρακτικὴ αὕτη διάνοια. διαφέρει γὰρ ποιητικὴ πρακτικῆς· ἡ μὲν γὰρ πρακτικὴ τοῦ ἀγαθοῦ τέλος ἔχει, αὐτὸ τὸ εὖ πράττειν τὸ ἀγαθόν· καὶ μέχρι τούτου σκοπεῖ, ὅπως εὖ πράξῃ τὰ τῇ ὀρέξει δοκοῦντα. ἡ δὲ ποιητικὴ αὐτό ἐστι τὸ πράττειν εὖ τὸ ἀγαθόν· καὶ τέλος ἔχει τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν. καὶ τὸ μὲν τέλος τῆς πρακτικῆς καθ' αὐτό ἐστι· τὸ δὲ τέλος τῆς ποιητικῆς πρός τι. καὶ γὰρ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀναφέρεται· τὴν γὰρ ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου ζητεῖ· ἐπεὶ τοίνυν ὅπερ ἔχει τέλος ἡ πρακτικὴ διάνοια καὶ οὗ ἐστιν ἀρχὴ καὶ αἰτία, τὴν πρᾶξιν λέγω τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦτο ἀρχὴν ἔχει τοῦ ἰδίου τέλους ἡ ποιητικὴ (ἀπὸ γὰρ τῆς ἀγαθῆς πράξεως ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία) διὰ τοῦτο καὶ αὐτῆς ἀρχὴ λέγεται.

Ἐπεὶ δ' ἀρχή ἐστιν ἡ διάνοια τῆς ὀρέξεως, ἡ δ' ὄρεξις τῆς προαιρέσεως, εἴη ἂν ἡ προαίρεσις, ἢ ὀρεκτικὸς νοῦς, ἢ ὄρεξις διανοητική· ταῦτα δ'

ἀλ

ἂν εἴη ἐν μόνῳ τῷ λογικῷ ζώῳ, ὅς ἐστιν ἄνθρωπος.

ΚΕΦ. δ´

Περὶ τέχνης, ἐπιστήμης, σοφίας, καὶ νοῦ, καὶ τίνι διαφέρει τῶν λοιπῶν ἡ ἐπιστήμη.

Ἡ μὲν οὖν προαίρεσις τοιαύτη· προαιρετὰ δὲ, δηλονότι δυνάμεθα προαιρεῖσθαι, τὰ ἐνδεχόμενά εἰσι καὶ τούτων τὰ μέλλοντα· περὶ γὰρ τῶν παρελθόντων οὐδεὶς βουλεύεται εἰ δεῖ ποιῆσαι· περὶ ὧν δὲ οὐδεὶς βουλεύεται, οὐδὲ προαιρεῖται· τὰ γὰρ βουλευτὰ καὶ προαιρετὰ, ὡς ἐν τοῖς περὶ προαιρέσεως εἴρηται· οὐδεὶς γὰρ προαιρεῖται Ἴλιον πεπορθηκέναι· διὸ ὀρθῶς ὁ Ἀγάθων εἶπε·

Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς
στερίσκεται,
Ἀγένητα ποιεῖν, ἅσσ' ἂν ᾖ
πεπραγμένα.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἔχει. λέγομεν δὲ περὶ τοῦ ἔργου τοῦ τε ἐπιστημονικοῦ διανοητικοῦ,

illi competent, quod ratione est præditum. Is autem est homo.

CAP. IV.

De arte, scientia, prudentia, sapientia, & mente: & quomodo à reliquis differat scientia.

ET prælectio quidem est talis. Quæ vero sub eam cadunt, hoc est, quæ præeligere possumus, sunt contingentia. Et inter hæc quidem futura. De præteritis quippe, an facienda sint, nemo deliberat. De quibus vero nemo deliberat, nemo præeligit: quæ enim sub deliberationem, etiam sub prælectionem cadunt, sicut in disputatione de prælectione diximus. Nemo enim præeligit, eversum Ilium. Quare recte Agatho dixit:

Hoc namque solum ne Deus
quidem potest,
Quæ facta sunt, infecta
rursus reddere.

Et hæc quidem ita se habent. Cæterum de opere illius agitationis mentis, quam ἐπιστημονικὴν & alterius quam βουλευτικὴν diximus, quarum altera in scien-

6 Οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐδὲν γεγονός.

scientiis, altera in consiliis versatur, plenius agamus.

Opus autem, vt ostendimus, vtriusque est veritas. Cum vero opus vtriusque appareat, manifesta quoque est eorum virtus. Vniuscujusque quippe in proprio opere virtus consistit. Etenim hoc ipsum, recte & vt oportet opus proprium agere, est virtus. Habitus ergo, secundum quos, & hæc pars & illa propriam veritatem suam, quam verissime fieri potest, enunciat, hæ sunt virtutes vtriusque.

Cap. III. 1. Ἀρξάμενοι οὖν ἄνωθεν.

Quare paulo altius repetito eorum principio, rursus de iis dicamus. Cum ergo de veritate nobis institutus sermo sit, videndum quot modis in affirmando aut negãdo verum enunciare possit animus. Et quot sint habitus, quibus verum enunciamus. Sunt ergo quinque numero. Ars videlicet, scientia, prudentia, sapientia & intelligentia. Existimationem enim & opinionem, quæ tantum contingenter veritatem enunciant, prætermittimus. Ex iis enim quas diximus quinque facultatibus,

καὶ τοῦ βουλευτικοῦ ἀκριβέστερον.

Τὸ μὲν γὰρ ἔργον ἑκατέρων, ὡς δέδεικται, ἀλήθειά ἐστι τοῦ ἔργου ἢ δειχθέντος ἑκατέρου, φανερά ἐστιν αὐτῶν ἡ ἀρετή· ἑκάστου γὰρ ἡ ἀρετὴ ἐν τῷ οἰκείῳ αὐτοῦ ἔργῳ συνίσταται· τὸ γὰρ εὖ καὶ καλῶς ποιῆσαι τὸ ἔργον τὸ οἰκεῖον, τοῦτό ἐστιν ἡ ἀρετή. αἱ τοίνυν ἕξεις καθ' ἃς δυνήσεται ἑκάτερον αὐτῶν τὴν οἰκείαν ἀλήθειαν ἀληθεύειν, ὡς ἔνι μάλιστα δυνατόν, αὗταί εἰσιν αἱ ἀρεταὶ ἑκατέρου.

Ἀρξάμενοι οὖν ἄνωθεν, περὶ αὐτῶν πάλιν λέγωμεν: ἐπεὶ περὶ τῆς ἀληθείας ὁ λόγος ἡμῖν, ζητητέον ποσαχῶς ἡ ψυχὴ δύναται ἀληθεύειν ἐν τῷ καταφάσκειν καὶ ἀποφάσκειν. καὶ πόσαι εἰσὶν αἱ ἕξεις καθ' ἃς ἀληθεύομεν. εἰσὶ τοίνυν πέντε τὸν ἀριθμόν, τέχνη, ἐπιστήμη, φρόνησις, σοφία, νοῦς· τὴν γὰρ ὑπόληψιν καὶ τὴν δόξαν, ὡς ἐνδεχομένας ἀληθεύεσθαι, παραλείπομεν. τῶν γὰρ εἰρημένων πέντε δυνάμεων, νοῦς μὲν

vide

οὐδέποτε ψεύδεται οὐδὲ ἡ ἐπιστήμη· τοῦτο γάρ ἐστιν αὐτοῖς τὸ εἶναι, τὸ ἐξ ἀνάγκης ἀληθεύειν· τέχνη δὲ καὶ φρόνησις καὶ σοφία ψεύδονται μέν ποτε, ἀλλ' οὐ δι' ἑαυτάς, ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς ὕλης ἀνωμαλίαν· τότε γάρ τις μέθοδος ψεύδεται δι' ἑαυτήν, ὅταν ἀπὸ τῶν κανόνων αὐτῆς τὸ ψεῦδος συνάγηται· εἰ δ' αὐτὴ μὲν περὶ τοὺς οἰκείους κανόνας ὑγιῶς ἔχει, τὰ δὲ πράγματα ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα τὸ ψεῦδος ποιοῦσιν, οὐκ αὐτὴ λέγοιτο ἂν δικαίως ψευδής, ἡ δὲ ὑπόληψις καὶ ἡ δόξα· καὶ τῶν γινωσκομένων ἀεὶ ὡσαύτως ἐχόντων, αὐτὴ ψεύδεται. ὅθεν δῆλον ὅτι οὐ δι' ἑαυτὴν ψεύδεται· ὥσπερ τὸ οἴεσθαι τὸν ἥλιον ποδιαῖον εἶναι, ἢ τὴν σελήνην οἴκοθεν ἔχειν τὸ φῶς· τούτων γὰρ ὡς ἔχουσιν ἀεὶ ὁμοίως ἐχόντων ἡ περὶ αὐτῶν δόξα καὶ ὑπόληψις ψεύδεται· τὰ μὲν οὖν ἀληθεύοντα πέντε εἰσὶν ὡς εἴρηται· ῥητέον δὲ τί ἐστιν ἕκαστον αὐτῶν· καὶ γὰρ εἰ καὶ ὁμοιότητας ἔχουσιν πρὸς ἄλληλα

nunquam fallitur intelligentia, vt nec ſciētia. Hoc enim ipſum eorum eſſe eſt, quod neceſſario verum enunciant. Ars vero, prudentia, & ſapientia, interdum quidem, non per ſe tamen mentiuntur, ſed quia tanta eſt ſubiecti eorum inæqualitas. Tunc enim mentiri per ſe dicitur aliqua agendi ratio, cum regulis illius & præceptis falſum colligitur. Quod ſi regulæ illius recte ſe habent, res vero ipſæ quæ alio atque alio modo ſe habent, falſum illud inducunt, non illa quidem falſa merito, ſed exiſtimatio eius & opinio eſt dicenda. Nam cum ea quæ ſub cognitionem cadunt, eodem ſemper modo ſe habeant, illa eſt quæ mentitur. Vnde apparet, eam per ſe non mentiri. Vt ſi quis, exempli gratia, pedaneæ magnitudinis eſſe ſolem exiſtimet, aut à ſe ipſa lucem habere lunam. Nam cum hæc eodem ſemper modo ſe habeant, exiſtimatio de iis mentitur & opinio. Quæ ergo verum exiſtimant, quinque ſūt, vt diximus. Quid tamen ſint ſingula dicendum erit. Licet enim ſimile aliquid inter ſe habeant

multa

(multa enim ars & ſcientia, multa rurſus ſcientia ac ſapientia, ſicut & reliqua habent communia) nihilominus ſi accuratius inſpiciantur, tamen differunt, eſtq. diverſa eorum definitio.

2. Ἐπιστήμη μὲν οὖν ἐστὶ.

Scientia ergo neceſſariorum eſt cognitio. Illud enim ſcire nos dicimus, quod aliter habere ſe non poteſt, cuiuſque quod ſemper in eodem maneat, firma apud nos perennat veritas. Neque enim contingentium æque firma eſt veritas. Poſtquam enim cognita fuerint, mutantur & ignaris ſæpe nobis deſinūt. Quare neque ratio eorum neque firma ſtat veritas, ſed alio quoque atque alio modo ſe habet. Cujus autem firma ſtabiliſque eſt cognitio, id vero eſt quod neceſſarium & eodem ſemper modo ſe habere dicitur. Talia autem ſunt æterna. Quare neceſſe erit, id quod ſub ſcientiam cadit æternum eſſe, cognitionemque æternorum, eſſe ſciētiam.

3. Ἔτι διδακτὴ πᾶσα.

Præterea doctrina tradi poteſt omnis ſcientia, & quod ſub ſcientiam cadit, idem quoque addiſci poteſt.

(καὶ γὰρ πολλὰ κοινὰ τέχνη καὶ ἐπιστήμη καὶ αὖθις ἐπιστήμη καὶ σοφία, καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμοίως) ἀλλ' ὅμως ἀκριβῶς σκοποῦσι περὶ αὐτῶν, καὶ διάφορά εἰσι καὶ διάφορος ὁ ἑκάστου λόγος.

Ἐπιστήμη μὲν οὖν ἐστὶ γνῶσις τῶν ἀναγκαίων. ἐκεῖνο γὰρ λέγομεν ἐπίστασθαι, ὃ οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν, καὶ οὗ βεβαίως ἐστὶν ἡ ἀλήθεια παρ' ἡμῖν, διὰ τὸ αὐτοῦ μένειν· ἡ γὰρ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἀλήθεια οὐχ οὕτω βεβαία. μετὰ γὰρ τὸ γνωσθῆναι, μεταβάλλεται, καὶ πολλάκις λανθάνει ἀπογινόμενον, ὥστε μηδὲ τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον καὶ τὴν ἀλήθειαν ἑστάναι, ἀλλὰ ἄλλοτε ἄλλως ἔχειν· οὗ δὲ ἡ γνῶσις βεβαία καὶ ἕστηκεν, ἐκεῖνό ἐστι τὸ ἀναγκαῖον καὶ ὁμοίως ἔχον ἀεί· τοιαῦτα δέ εἰσι τὰ ἀΐδια· ἀνάγκη ἄρα τὸ ἐπιστητὸν ἀΐδιον εἶναι, καὶ τὴν ἐπιστήμην γνῶσιν εἶναι τῶν ἀϊδίων.

Ἔτι πᾶσα ἐπιστήμη διδακτή ἐστι, καὶ τὸ ἐπιστητὸν μαθητόν.

Πᾶσα

Πᾶσα δὲ διδασκαλία καὶ μάθησις ἐκ προϋπαρχούσης γίνεται γνώσεως, ὡς ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς λέγομεν· πάσης ἄρα ἐπιστήμης εἰσὶν ἀρχαί. καὶ αἱ μὲν τῶν ἐπιστημῶν ἀρχὰς ἔχουσιν ἀμέσους καὶ ἀναποδείκτους δι' ἐπαγωγῆς δεικνυμένας, οἷαί εἰσιν αἱ τῆς γεωμετρίας ἀρχαί· τινὲς δὲ ἐξ ἀρχῶν ὁρμῶνται ἀποδεικτῶν, αἳ συλλογισμῷ δείκνυνται, ἄλλης ἐπιστήμης ὑψηλοτέρας. διὰ ἐστὶν ἡ ὀπτική, καθάπερ ἀρχαῖς χρωμένη ταῖς ἀποδείξεσι τῆς γεωμετρίας. ἡ μὲν οὖν ἐπαγωγὴ καθάπερ ἀρχή ἐστι καὶ τῶν ἀναποδείκτων ἀρχῶν, αἳ καθόλου μέν εἰσι, γινώσκονται δὲ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα· ὁ δὲ συλλογισμός, ὃς πιστοῦται τὰς ἀποδεικτικὰς ἀρχὰς ἐνίων ἐπιστημῶν, ἀρχὰς ἔχει τὰς καθόλου καὶ ἀναποδείκτους ἐννοίας. εἰσὶν ἄρα ἀρχαὶ ἐπιστήμης, αἱ καθόλου καὶ κοιναὶ ἔννοιαι, ἐξ ὧν ὑποτιθεμένων συλλογιζόμεθα, ἃ οὐ πιστοῦται συλλο-

Omnis autem & quæ traditur doctrina & quæ discitur, ex antecedente quadam, vt in Analyticis diximus, cognitione est. Quare cuiuslibet principia sunt scientiæ. Et aliæ quidem immediata habent & quæ non demonstrantur principia scientiæ: quæ per inductionem probantur. Qualia sunt Geometriæ principia. Alia vero ex iam demonstratis oriuntur principiis, quæ sublimioris cuiusdam sunt scientiæ, ac syllogismo probantur. Qualis est Optice, quæ tanquam principiis quibusdam, Geometriæ demonstrationibus vtitur. Est ergo inductio tanquam eorum principiorum, quæ non non demonstrantur, principium, & quæ vniversaliа quidem sunt, à singularibus cognoscuntur tamen. At vero syllogismus, qui demonstrata probat nonnullarum scientiarū principia, vniversales quasdam & quæ non demonstrantur notiones habet pro principijs. Sunt ergo vniversales cōmunesque notiones, scientiæ alicuius principia, ex quibus suppositis syllogismum formamus, quas non probat syllogismus,

4. Ἐκ προϋπαρχούσης γνώσεως ἡ διδασκαλία.

logismus, sed inductio. a qua rursus scientia, demonstratur alia, quæ sub ipsa esse dicitur. Ideoque omnis scientia ab extremis quibusdam quæ per se fidem habent demonstratur principijs.

3. Ἡ μὲν ἀποδεικτικὴ ἐπιστήμη.

Est igitur habitus demonstrativus scientia, qui ex iis quæ per se sunt, & qua hoc sunt, primisque & quæ causa sunt conclusionis, efficitur: quemadmodum in Analyticis definivimus. Cum enim aliquis suppositiones quasdam credit, notaque ei sint rei principia, tunc hoc scire potest. Si enim nec principia habeat cognita, neque magis quam conclusio notæ sint ei propositiones reliquæ, per accidens tantum habet scientiam. Neque enim per se scit ille, neque quod principiorum penes se cognitionem habeat, sed quia fortasse ex alio audivit. Nam si, quéadmodum dico, propter principia conclusionem haberet cognitam, magis quam conclusionem cognita haberet principia. Propter quod enim aliquid cognoscitur, illud magis cognoscitur. Et

γισμὸς, ἀλλ' ἐπαγωγή· ὑφ' ἧς ἐπιστήμης ἄλλη ἀποδείκνυται ἐπιστήμη, ἥ τις καὶ ὑπ' αὐτὴν εἶναι λέγεται. καὶ διὰ τοῦτο πᾶσα ἐπιστήμη ἀπὸ αὐτοπίστων τῶν ἐσχάτων ἀρχῶν ἀποδείκνυται.

Ἔστιν ἄρα ἐπιστήμη ἕξις ἀποδεικτικὴ ἐκ τῶν καθ' αὑτὸ, καὶ ᾗ αὐτὸ, καὶ πρώτων καὶ αἰτίων τοῦ συμπεράσματος ὑποτελουμένη, καθάπερ ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς διωρισάμεθα. καὶ γὰρ ὅταν τις ὑποθέσεις τινὰς πιστεύῃ, καὶ γνώριμοι αὐτῷ ὦσιν αἱ τοῦ πράγματος ἀρχαὶ, τότε ἐπίστασθαι αὐτὸ δύναται· εἰ γάρ τις μὴ τὰς ἀρχὰς γινώσκῃ, μὴ δὲ φανερώτεραι ὦσιν αἱ προτάσεις τοῦ συμπεράσματος αὐτῷ, κατὰ συμβεβηκὸς ἔχει τὴν ἐπιστήμην· οὐ γὰρ δι' ἑαυτοῦ ὁ τοιοῦτος ἐπίσταται, καὶ διὰ τὴν ἐγκειμένην αὐτῷ τῶν ἀρχῶν γνῶσιν, ἀλλὰ παρ' ἄλλων ἴσως ἀκούσας· εἰ γὰρ οὕτως ἐγίνωσκε διὰ τὰς ἀρχὰς τὸ συμπέρασμα, μᾶλλον ἂν ἐγίνωσκε τὰς ἀρχὰς, ἢ τὸ συμπέρασμα· δι' ὃ γὰρ ἄλλο γνωστὸν, ἐκεῖνο μᾶλλον γινώσκεται. περὶ

μὲν

μὲν οὖν ἐπιστήμης, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

ΚΕΦ. ε'.

Περὶ τέχνης.

Ῥητέον δὲ περὶ τῆς τέχνης. τῶν ἐνδεχομένων γὰρ καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἐχόντων τὰ μέν εἰσι ποιητά, τὰ δὲ πρακτά· καὶ ποιητὰ μὲν, περὶ ἃ ἡ ποίησις. πρακτὰ δὲ, περὶ ἃ ἡ πρᾶξίς ἐστι· καὶ ποίησις μέν ἐστιν, ἧς τὸ . . . ἐπεὶ δὲ ἕτερόν ἐστι ποίησις τῆς πράξεως, ἕτερον ἂν εἴη ἡ μετὰ λόγου ἕξις πρακτική, τῆς μετὰ λόγου ποιητικῆς ἕξεως. ἕτερα δέ εἰσιν οὐχ οὕτως, ὥστε περιέχεσθαι ὑπ' ἀλλήλων, ὡς τὸ μερικὸν καὶ τὸ καθόλου, ἀλλ' ὥσπερ ἵππος καὶ βοῦς. οὔτε γὰρ ἡ πρᾶξις ὑπὸ τὴν ποίησιν ἀνάγεται, οὐ γάρ ἐστι ποίησις· οὔτε ἡ ποίησις ὑπὸ τὴν πρᾶξιν, οὐ γάρ ἐστι πρᾶξις. δῆλον δὲ ἀπὸ τῶν ὁρισμῶν ἑκατέρας· ἄλλος γὰρ πράξεως ὁρισμὸς, καὶ ἄλλος ποιήσεως. ἔστι δὲ τέχνη μὲν ἕξις μετὰ λόγου ποιητικὴ, ὥσπερ ἡ οἰκοδομική. φρόνησις δὲ ἕξις μετὰ λόγου

de scientia quidem hæc definita sint.

CAP. V.

De arte.

IAm vero de arte dicendum est. Eorum enim quæ contingentia sunt & aliter se habere possunt, alia efficientia, alia activa sunt. Et efficientia quidẽ in quibus effectus, activa in quibus actio Et effectio quidẽ, cuius . . . Quoniam autem aliud effectus, aliud est actio, aliud quoque habitus cum ratione activus, quam cũ ratione effectivus erit habitus. Alia tamen sunt, non ita quidem vt alterũ contineatur ab altero, sicut pars & totum, sed vt equus & bos. Non enim actio sub effectum reducitur, neque enim est effectus: nec effectus sub actionem, neque enim est actio. Quod quidem vel ex definitione apparet vtriusque: alia .n. actionis, alia effectus est definitio. Est ergo ars, cum ratione efficiendi habitus, sicut ars ædificandi. Prudentia vero cum ratione agendi habi-

CAP. IV. 2. Τὰ δ' ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν

tus, vt postea dicetur. Differt ergo ars à scientia, quia in contingentibus versatur : & à prudentia, quia efficiendi non agendi facultatem habet. Omnis enim ars, cum vera ratione efficiendi est habitus. Et habitus qui talis est, ars est. Sunt enim hæc reciproca.

2. Ἐστὶ δὲ τέχνη πᾶσα περὶ γένεσιν.

Omnis autem ars in iis quæ fieri & non fieri possunt, producendis versatur. Sicut ædificandi ars, vt domus fiat. Et naupegicæ, vt navis. quæ quidē & fieri & nō fieri possunt. Neq; in omnibus tamen quæ fieri possunt, ars versatur : sed in iis tantum, quorum originis principium in efficiente non in effecto est. Qualia sunt naturalia. Naturalium quippe originis ratio in ipsis est. Suntque contingentia quidem, non tamē arti subiiciuntur. Neque enim causam ejus quod sunt extrinsecus habent, sicut architectum domus, navis naupegum.

3. Καὶ τρόπον τινὰ περὶ ταὐτά ἐστιν.

Porro in iisdem fere subiectis ars versatur & fortuna. Nam in iis quoq; fortuna est, quorū causa ejus quod sunt, est extrinsecus.

πρακτική, ὡς μετὰ ταῦτα ῥηθήσεται. ἡ ἄρα τέχνη καὶ τῆς ἐπιστήμης διαφέρει. καὶ γὰρ περὶ ἐνδεχόμενα καταγίνεται· καὶ τῆς φρονήσεως, ὅτι ποιητική ἐστιν οὐ πρακτική. ἡ γὰρ τέχνη πᾶσα ἕξις ἐστὶ μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική· καὶ ἥ ἐστι τοιαύτη ἕξις, τέχνη ἐστίν· ἀντιστρέφει γάρ.

Πᾶσα δὲ τέχνη περὶ γένεσίν ἐστιν ἐκείνων, ἃ ἐνδέχεται γενέσθαι καὶ μὴ γενέσθαι. οἷον ἡ οἰκοδομικὴ περὶ τὸ γενέσθαι οἰκίαν· καὶ ἡ ναυπηγικὴ περὶ γενέσθαι τὸ πλοῖον, ἃ ἐνδέχεται γενέσθαι καὶ μὴ γενέσθαι. πλὴν οὐκ ἔστι περὶ πάντα τὰ ἐνδεχόμενα γενέσθαι, ἀλλὰ περὶ ἐκεῖνα μόνον, ὧν ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἐν τῷ ποιοῦντι καὶ οὐκ ἐν τῷ ποιουμένῳ ἐστίν· οἷά ἐστι τὰ φυσικά· τῶν γὰρ κατὰ φύσιν ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἐν αὐτοῖς ἐστι· καί εἰσι μὲν ἐνδεχόμενα, τεχνητὰ δὲ οὐκ εἰσίν· οὐκ ἔχουσι γὰρ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἔξωθεν· ὥσπερ οἰκία τὸν οἰκοδόμον, καὶ πλοῖον τὸν ναυπηγόν.

Ἔστι δὲ ἡ τέχνη καὶ ἡ τύχη σχεδὸν περὶ τὰ αὐτὰ ὑποκείμενα· καὶ γὰρ ἡ τύχη ἐν τούτοις, ὧν ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεως ἔξωθεν.

θεν· εἰ γὰρ ἐν αὐτοῖς εἶχον τὰ τυχηρὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ὑπάρξεως, οὐκ ἂν ἐδόκει παράδοξα· νῦν δὲ διὰ τοῦτο θαυμάζονται, ὅτι ἡ αἰτία αὐτῶν οὐ μόνον ἔξωθεν, ἀλλὰ καὶ ὅθεν ἂν οὐδεὶς προσεδόκησε· τὸ γὰρ σκάπτειν τοῦ πλουτεῖν αἴτιον ὑπῆρξε πολλάκις· θεμελίῳ γάρ τις βόθρον ὀρύττων περιέτυχε θησαυρῷ. παρὰ προσδοκίαν δέ ἐστι, διότι καθ' αὑτὸ οὐκ ἔστιν αἴτιον τὸ σκάπτειν τοῦ πλουτεῖν· ἢ γὰρ ἂν πάντες ἐπλούτουν οἱ σκάπτοντες· ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· τὰ γὰρ κατὰ συμβεβηκὸς αἴτια, ὧν εἰσὶν αἴτια, οὐ προσεδοκῶντο γενέσθαι· ἐκεῖνα γάρ τις περὶ τοῦ πράγματος προσδοκᾷ, ὅσα ἐν τῷ αὐτῷ περιέχονται λόγῳ, ἢ δυνάμει, ἢ ἐνεργείᾳ. τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς οὐ τοιαῦτα. ἔστι τοίνυν τέχνη καὶ τύχη τρόπον τινὰ περὶ τὰ αὐτά. τρόπον τινὰ δὲ λέγω, ὅτι τῶν ἐνδεχομένων ἐστὶ καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἐχόντων· οὐκ ἔστι δὲ καθ' αὑτὸ τούτων αἰτία, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· ἡ δὲ τέχνη καθ' αὑτό ἐστιν αἰτία τῶν τεχνητῶν.

Si enim eius quod ſunt, cauſas in ſe haberent fortuita, non viderentur præter expectationem noſtram. Nunc propterea admiramur illa, quia non modo extrinſecus eorum cauſa eſt, ſed ex iis vnde nemo expectaſſet. Ex eo enim quod aliquis fodit, ſæpe evenit vt diteſceret. Nam dum in fundamento domus alicuius foſſam fodit, in theſaurum incidit: & tamen præter expectationem hoc eſt, quia hoc ipſum quod fodit, cauſa non eſt cur diteſcat (quod ſi eſſet, omnes qui fodiunt diteſcerent) ſed per accidẽs. quæ enim per accidens cauſa ſunt eius cuius ſunt cauſa, nemo expectabat vt fierent. Illa enim in eadem re expectãtur, quæ ſub eadem ratione aut facultate comprehenduntur, aut efficacia. Quæ vero per accidens, non ſunt talia. Eſt ergo ars quodammodo & fortuna in iiſdem. Quodammodo autem addo, quia contingẽtium eſt eorumque quæ aliter atque aliter ſe habent. Non per ſe autem horum cauſa eſt, ſed per accidens. Ars vero eorum quæ ſubjacent arti, cauſa per ſe eſt.

4. Ἡ μὲν οὖν τέχνη.

Est ergo ars, vt dictum est, cum vera ratione efficiẽdi habitus in cõtingentibus, quorum causa in efficiente est. Contrarium vero inertia: cum ratione nimirum falsa efficiendi habitus, in iis quæ aliter se habere possunt.

Cap. VI.

De prudentia.

Cap. V. Περὶ δὲ φρονήσεως οὕτως ἂν λάβοιμεν.

NVnc de prudentia dicamus. Manifesta autem fient, quæ de prudentia tractanda sunt, si qui sint illi quos prudentes esse dicimus, videamus. Prudens autem videtur esse, qui de iis quæ bona ipsi & vtilia sunt, bene consultare potest. Neque de singularibus bonis: vt exempli gratia, de sanitate, aut robore, aliisque eiusmodi, aut quæ eo spectant: sed simpliciter de vita bene instituenda, iisque quæ ad felicitatem conferunt, qui humanus est finis. Hoc vero ita se habere, vel ex eo planum est. Prudentes enim dicimus, qui ad finem aliquem bonum actiones dirigunt suas, rectumq; de iis, & quod oportet consi-

Ἡ μὲν οὖν τέχνη, ὡς εἴρηται, ἕξις ἐστὶ μὲν μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητικὴ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα, ὧν ἡ αἰτία ἐν τῷ ποιοῦντι· ἀτεχνία δὲ τοὐναντίον, μετὰ λόγου ψευδοῦς ποιητικὴ ἕξις, περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν.

ΚΕΦ. ϛ΄.

Περὶ φρονήσεως.

NΥν δὲ λέγωμεν περὶ φρονήσεως. γένοιτο δ᾽ ἂν σαφὴς ὁ περὶ τῆς φρονήσεως λόγος, εἰ θεωρήσομεν τίνας λέγομεν τοὺς φρονίμους. δοκεῖ δὴ φρόνιμος εἶναι, ὃς δύναται καλῶς βουλεύεσθαι περὶ τὰ αὑτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, οὐ περὶ τῶν μερικῶν ἀγαθῶν σκοπούμενος· οἷον περὶ ὑγιείας, ἢ ἰσχύος, ἢ ἄλλου τινὸς, καὶ τῶν πρὸς ταῦτα φερόντων· ἀλλὰ περὶ τοῦ εὖ ζῆν ἁπλῶς, καὶ ὅσα συντελεῖ πρὸς εὐδαιμονίαν, ὅ ἐστι τὸ ἀνθρώπινον τέλος. ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, δῆλον· φρονίμους γὰρ ὀνομάζομεν τοὺς πρός τι τέλος ἀγαθὸν τὰς ἰδίας πράξεις τάττοντας, καὶ καλῶς

βουλεύ-

βουλευομένους περὶ αὐτῶν, καὶ ἐὰν δι' αὐτῶν δυνηθεῖεν τοῦ σπουδαίου τέλους τυχεῖν, ἐκεῖνα πράττοντας, ὧν οὐκ ἔστι τέχνη· ὥστε καὶ ὅλως ἂν εἴη φρόνιμος ὁ βουλευτικός, εἰ δὲ βουλευτικὸς περὶ τὰ ἐνδεχόμενά ἐστιν.

Οὐδεὶς γὰρ βουλεύεται περὶ τῶν ἀναγκαίων, καὶ μὴ δυναμένων ἄλλως ἔχειν· ἔτι δὲ οὐδὲ περὶ τῶν ἐνδεχομένων μὲν γενέσθαι ὅλως, ὑπ' αὐτοῦ δὲ γενέσθαι οὐκ ἐνδεχομένων· ὁμοίως γὰρ οὐδὲ περὶ αὐτῶν βουλεύεταί τις, ἀλλὰ μόνον περὶ τῶν δυνατῶν ὑπ' αὐτοῦ πραχθῆναι· φανερὸν δὴ ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ἡ φρόνησις ἄλλο ἐστὶν οὐ μόνον παρὰ τὴν τέχνην, ὡς δέδεικται, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν ἐπιστήμην· ὅτι ἡ μὲν περὶ τὰ ἀναγκαῖά ἐστιν, ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν.

Ἔστι γὰρ φρόνησις ἕξις ἀληθὴς μετὰ λόγου πρακτικὴ περὶ τὰ ἀνθρώπου ἀγαθὰ καὶ κακά. τῆς τέχνης δὲ διαφέρει, καθὼς εἴρηται, ὅτι ἄλλο πρᾶξις, καὶ ἄλλο ποίησις. τῆς μὲν γὰρ ποιήσεως τὸ τέλος ἄλλο ἐστὶ παρὰ τὴν ποίησιν· ἄλλο

lium capiunt: & tanquam eo modo ad honestum pervenire finem possint, ea agunt, in quibus ars locum non habet. Itaque simpliciter is prudens erit, qui ad consultandum idoneus erit. Quod si ad consultandum idoneus, in contingentibus quoque occupabitur.

Nemo enim de necessariis & quæ aliter se habere non possunt, consilium capit. Sed neque de iis quæ fieri quidem possunt simpliciter, ab ipso autem fieri non possunt. Nam nec de iis quisquam consultat, sed de iis solummodo quæ fieri ab ipso possunt. Apparet ergo ex iis quæ dicta sunt, non tantum aliud præter artem, quod ostendimus, sed & præter scientiam, esse prudentiam. Quia altera in necessariis, altera in iis quæ aliter se habere possunt, versatur.

Est enim verus cum ratione efficiendi habitus, qui in bonis malisq. humanis occupatur, prudentia. Ab arte autem differt, vt diximus, quia aliud actio, aliud effectio. Effectionis enim finis præter effectioné est alius. Aliud enim

2 Βουλεύεται δ' οὐδεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων.

3. Λείπεται ἄρα αὐτὴν εἶναι.

enim ars est quæ naves fabricat, aliud navis. Actionis vero finis præter actionem non est alius semper. Interdum enim ipsa sui finis est actio, cum bene recteque agit. Equestris enim finis est, recte & bene equitare.

Est ergo habitus qui in bonis malisque humanis versatur, prudentia.

4. Διὰ τοῦτο Περικλέα. Ac propterea Periclem & similes, prudentes iudicamus esse: quia sua aliorumque hominum perspicere bona potuerunt. Tales autem eos putamus esse, qui aut familiæ recte præesse possunt aut Reipublicæ.

5. Ἔστιν καὶ τὴν σωφροσύνην. Quod quidem vel ex nomine apparet temperantiæ, quam σωφροσύνην dicimus. Temperans enim qui σώφρων dicitur, cum bonum suum conservet, prudentiam conservare dicitur, Ideoque Σωφροσύνην, ὡς σώζουσαν τὴν φρόνησιν, hoc est, quod prudentiam conservet, hoc appellamus nomine. Etenim intemperans nullam aliam voluptate corrumpit notionem, nisi solam prudentiam. Nam neque scientiam, neq. artem, neque aliam earum ullam,

γὰρ ἐστι ναυπηγική, καὶ ἕτερον τὸ πλοῖον· τῆς δὲ πράξεως τὸ τέλος οὐκ ἔστιν ἄλλο παρὰ τὴν πρᾶξιν ἀεί. καὶ γὰρ ἐνίοτε αὐτὴ ἡ πρᾶξις τέλος ἐστὶν ἑαυτῆς, ὅταν εὖ καὶ καλῶς πράττηται· τῆς γὰρ ἱππικῆς τέλος τὸ εὖ καὶ καλῶς ἱππεύειν.

Ἔστι τοίνυν φρόνησις ἕξις περὶ τὰ ἀνθρώπου ἀγαθὰ ἢ κακά.

Διὰ τοῦτο Περικλέα καὶ τοὺς τοιούτους φρονίμους οἰόμεθα εἶναι, διότι τὰ ἑαυτοῖς ἀγαθὰ καὶ τὰ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἐδύναντο θεωρεῖν· τοιούτους δὲ εἶναι ἡγούμεθα τοὺς οἰκονομικοὺς καὶ πολιτικούς.

Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς σωφροσύνης γίνεται δῆλον. ὁ γὰρ σώφρων φυλάττων τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθόν, τὴν φρόνησιν λέγεται σώζειν· καὶ τὴν σωφροσύνην, ὡς σώζουσαν τὴν φρόνησιν, τούτῳ προσαγορεύομεν τῷ ὀνόματι· καὶ γὰρ ὁ ἀκόλαστος οὐδεμίαν τῶν ἄλλων γνώσεων τῇ ἡδονῇ διαφθείρει, εἰ μὴ τὴν φρόνησιν μόνην· ἀλλ' οὔτε τὴν ἐπιστήμην, οὔτε τὴν τέχνην, οὔτε ἄλλην τινὰ

τῶν

τῶν ἀπηριθμημένων· ἡ γὰρ ἡδονὴ οὐδὲν κωλύει εἰδέναι τὸ τρίγωνον δύο ὀρθὰς ἔχειν· ὅπερ ἐστὶ τῆς ἐπιστήμης· οὐδὲ πῶς δεῖ ναῦν οἰκοδομῆσαι, ἢ ἄλλό τι ποιῆσαι τεχνητόν· ἀλλὰ μόνον τὸ πρακτὸν διαστρέφει, περὶ ὃ ἡ φρόνησίς ἐστιν· αἱ γὰρ ἀρχαὶ καὶ τὰ αἴτια τῶν πρακτῶν, τὰ τέλη εἰσίν, ὧν ἕνεκα πράττονται· τέλος δέ ἐστιν ἑκάστῳ πρακτῷ τὸ ἀγαθὸν τοῦ πράττοντος προσεχῶς, ὅπερ εἰ ἀγνοήσεται, τὸ πρακτὸν διαστρέφεται· ἀγνοεῖται δέ, ὅταν τις ὑφ᾽ ἡδονῆς, ἢ λύπης διαφθαρείς, ἢ ἄλλου τινὸς πάθους, οἴεται τὴν ἡδονὴν εἶναι τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸ τέλος τὸ προσῆκον αὐτὸ νομίζει, καὶ εἰς αὐτὴν τάττει τὰς πράξεις· καὶ οὕτω διαφθείρει τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθόν, ὃ ἐστι τὸ τέλος καὶ ἡ προσήκουσα τῶν πρακτῶν ἀρχή. ἔστι γὰρ ἡ κακία φθαρτικὴ ἀρχῆς. καὶ διὰ τοῦτο τοῦ ἀκολάστου φθείροντος τὴν φρόνησιν, ὁ διασώζων, σώφρων καλεῖται·

quas enumeravimus. Neque enim vetat voluptas, quo minus ſciamus triangulum duas rectas habere, quod eſt ſcientiæ. Aut quomodo navis fabricanda ſit: aut aliud quid, quod artem ſpectat, effici debeat: ſed ſolum id quod ſub actionem cadit, pervertit, in quo verſatur prudentia. Principia quippe eorum quæ ſub actionem cadunt & cauſæ, finis ſunt cuius cauſa aguntur. Singulis autem quæ ſub actionem cadũt, finis eſt bonum eius qui agit proxime. Quod cum ignoratur, pervertitur id quod ſub actionem cadit. Ignoratur vero, quoties à voluptate quis aut dolore aliove affectu corruptus, id bonum, quod petendum eſt, eſſe voluptatem judicat, finemque ad quem perveniundum ſibi ſit eam eſſe exiſtimat, eoque actiones dirigit ſuas. atque ita bonum corrumpit ſuum: qui finis eſt, & legitimum eorum quæ ſub actionem cadunt principium. Principium enim corrumpit improbitas. Ideoque cum prudentiam corrumpat intemperans, qui eam conſervat, σώφρων vocatur.

Vt necesse sit, habitum cum ratione verum agendi humana bona, esse prudentiam. Ex quo ipso etiam apparet, aliud præter scientiam artemque & reliquas notitias esse prudentiam.

ὥστε ἀνάγκη τὴν φρόνησιν ἕξιν εἶναι μετὰ λόγου ἀληθῆ, περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ πρακτικήν. δῆλον μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τούτων, ὅτι ἄλλό ἐστι παρὰ τὴν ἐπιστήμην, καὶ τὴν τέχνην, καὶ τὰς ἄλλας γνώσεις.

6. Ἀλλὰ μὴν τέχνης μὲν ἐστιν.

Præterea artis est vitium & virtus: potest enim & bonus esse artifex & malus. Prudentiæ vero neque vitium est (non enim fieri potest vt prudens aliquis sit malus) neque virtus. Ipsa enim est virtus. Virtus autem virtutis non est, sicut nec mediocritas mediocritatis. Deinde, qui in arte errat sponte, melior est quam qui invitus, quatenus est artifex: in prudentia vero non ita, sed contra. Qui enim sponte prudentiam corrumpit, peior est quam qui invitus. Vnde etiam apparet, prudentiam virtutem esse, non artem. Est autem virtus eius partis quam obtinet opinio.

Ἔτι δὲ τῆς μὲν τέχνης ἐστὶ καὶ κακία καὶ ἀρετή. καὶ γὰρ δυνατὸν καὶ ἀγαθὸν εἶναι τεχνίτην καὶ πονηρόν. φρονήσεως δὲ οὔτε κακία ἐστὶν (ἀδύνατον γὰρ φρόνιμόν τινα φαῦλον εἶναι) οὔτε ἀρετήν. αὐτὴ γάρ ἐστιν ἀρετή· ἀρετὴ δὲ ἀρετῆς οὐκ ἔστιν, οὐ γὰρ μεσότης μεσότητος. ἔτι ὁ μὲν κατὰ τὴν τέχνην ἑκὼν ἁμαρτάνων βελτίων τοῦ ἄκοντος ἁμαρτάνοντος, καθόλου ἐστὶ τεχνίτης. ἐπὶ δὲ τῆς φρονήσεως οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τοὐναντίον· ὁ γὰρ ἑκὼν τὴν φρόνησιν διαφθείρων, χείρων τοῦ ἄκοντος. δῆλον οὖν, ὅτι ἡ φρόνησις ἀρετή τις ἐστὶ καὶ οὐ τέχνη· ἀρετὴ δέ ἐστι τοῦ δοξαστικοῦ.

7. Δυοῖν δ' ὄντοιν μεροῖν τῆς ψυχῆς.

Nam cum earum quæ ratione præditæ sunt animæ partium, duæ rursus sint partes, quam mens & quam obtinet opinio, id est, deliberativa: altera in contingentibus versatur, in quibus & prudentia.

Δυοῖν γὰρ ὄντοιν τοῖν λόγον ἐχόντοιν τῆς ψυχῆς μεροῖν, τούτου διανοητικοῦ καὶ τοῦ δοξαστικοῦ, ἤτοι τοῦ βουλευτικοῦ, τὸ δεύτερον περὶ τὰ ἐνδεχόμενά ἐστι, περὶ ἃ καὶ ἡ φρόνησις.

Ἔστι δὲ ἡ φρόνησις οὐχ ἕξις μόνον μετὰ λόγου ἀληθής, ὥσπερ ἡ τέχνη, ὅταν μὴ ποιῇ ὁ τεχνίτης τὰ τεχνητὰ (οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ μὴ ποιοῦντα τεχνίτην εἶναι, καὶ τέχνην τὴν μετὰ λόγου ἕξιν ἀληθῆ) τὴν δὲ φρόνησιν ἀεὶ πρακτικὴν εἶναι πᾶσα ἀνάγκη. τὰ μὲν γὰρ ὑποκείμενα καὶ ἡ ὕλη τῆς τέχνης, οὐκ ἀεὶ πάρεστι τῷ τεχνίτῃ· τὰ δὲ τῆς φρονήσεως ὑποκείμενα οὐδέποτε τὸν φρόνιμον ἐπιλείπει· τὰ γὰρ τῆς ψυχῆς πάθη, καὶ ἀνθρώπιναι πράξεις, καὶ αἱ πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαι, καὶ τἆλλα, περὶ ἃ πᾶσα ἀρετή ἐστι, καὶ φρόνησις. Ταῦτα τοίνυν ἔξω τοῦ ἀνθρωπίνου βίου γενέσθαι ἀδύνατον· διὰ τοῦτο καὶ λήθη τῆς μὲν τέχνης ἐστι, φρονήσεως δὲ οὐκ ἔστιν. περὶ μὲν οὖν φρονήσεως εἴρηται.

Est autem prudentia, non verus modo cum ratione habitus, sicut ars, cum ea quæ arti sunt obiecta non exercet artifex (nihil n. obstat, quo minus, licet nihil efficiat, sit artifex, & verus cum ratione habitus sit ars) at prudentiam semper in actione occupari, omnino est necesse. Neq. .n. semper subiecta sunt artifici in promptu, aut artis materia. Prudentiæ vero subiecta nunquam deficiunt prudentem. Etenim affectus humani neque actiones, neque mutua hominum inter se cōsortia, neque reliqua in quibus virtus omnis occupatur & prudentia, exulare à vita possunt subiecta. Ideoque artis quidem interdum, nulla vero prudentiæ esse potest oblivio. Et hæc quidem de prudentia.

ΚΕΦ. ζʹ.

Περὶ τοῦ νοῦ.

Ῥητέον δὲ ἤδη περὶ τοῦ νοῦ, περὶ τίνα ἐστὶ τῶν γνωστῶν. ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἐπιστήμη γνῶσίς ἐστι τῶν καθόλου καὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων,

CAP. VII.

De intellectu.

Iam vero de intellectu dicendum est, cuius generis sint illa quæ sub cognitionem eius cadunt. Cum ergo vniversalium, eorumque quæ necessario CAP. VI. 1. Ἐπεὶ δ' ἡ ἐπιστήμη

ſunt, idque cum ratione ac demonſtratione, notitia ſit ſcientia, quædam autem principia habeat demonſtratio quæ ante demonſtrationem præſupponi oportet à ſcientia prædito, videndum eſt cuius ex omnibus, quas ante numeravimus notitiis, ſit illa, quæ hæc cognoſcit principia. Scientiæ, dico, artis, prudentiæ, ſapientiæ, aut intellectus. Ac primum ſcientia eſſe non poteſt. Demonſtrativa enim eſt ſcientia: demonſtrari vero non poſſunt principia. Sed nec prudentiæ aut artis. In contingentibus enim occupantur illæ, cum talia nequaquam ſint principia. Sed nec ſapientiæ eſt principia cognoſcere, cum ejus ſit demonſtrata cognoſcere: medio autem deſtituantur principia.

2. Ει δὴ οἷς ἀληθεύομεν. Reſtat ergo vt principiorum ſit intellectus. Eſtque hoc ipſum intellectus, quo principia cognoſcimus ſcientiæ.

μετὰ λόγου καὶ ἀποδείξεως, ἡ δὲ ἀπόδειξις ἀρχὰς ἔχει, ἃς δεῖ προϋποκεῖσθαι τῆς ἀποδείξεως τῷ ἐπιστήμονι, ζητητέον τίνος τῶν ἀπηριθμημένων γνώσεων ἐστὶ τὸ ταύτας εἰδέναι τὰς ἀρχάς, ἐπιστήμης, ἢ τέχνης, ἢ φρονήσεως, ἢ σοφίας, ἢ νοῦ. ἐπιστήμης μὲν οὖν οὐ δυνατὸν εἶναι. ἡ γὰρ ἐπιστήμη ἀποδεικτική. αἱ δὲ ἀρχαὶ οὐκ ἀποδεικταί· ἀλλ' οὐδὲ φρονήσεως, οὐδὲ τέχνης· αἱ μὲν γὰρ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα, αἱ δὲ ἀρχαὶ οὐ τοιαῦται. ἔτι δὲ οὐδὲ τῆς σοφίας ἐστὶ τὸ τὰς ἀρχὰς εἰδέναι· καὶ γὰρ καὶ σοφίας ἐστί, τὸ ἀποδεικτά τινα εἰδέναι· αἱ δὲ ἀρχαί, ἄμεσοι.

Λείπεται δὴ τὸν νοῦν εἶναι γνῶσιν τῶν ἀρχῶν, καὶ τοῦτό ἐστι νοῦς, ᾧ τὰς ἀρχὰς γινώσκομεν τῆς ἐπιστήμης.

ΚΕΦ. θ'

Περὶ σοφίας.

Ἡ δὲ σοφία διχῶς λέγεται· ἔστι γὰρ ἡ μὲν μερικὴ σοφία, ἡ δὲ καθόλου· καὶ μερικὴ μέν ἐστιν ἡ ἑκάστης τέχνης ἀρετὴ καθ᾽ ἣν τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τεχνίτην σοφὸν λέγομεν κατὰ τὴν αὐτοῦ τέχνην· οἷον τὸν Φειδίαν λιθουργὸν σοφὸν λέγομεν, ὅτι ἄριστός ἐστι τὴν λιθουργικὴν, καὶ Πολύκλειτον σοφὸν ἀνδριαντοποιόν.

Καθόλου δὲ σοφία ἐστι, καθ᾽ ἣν οὐ κατά τι λέγομεν τινὰς σοφούς· ὥσπερ Ὅμηρός φησιν ἐν τῷ Μαργίτῃ.

Τὸν δ᾽ οὔτ᾽ ἂρ σκαπτῆρα
θεοὶ θέσαν, οὔτ᾽ ἀροτῆρα.
Οὔτ᾽ ἄλλως τι σοφόν. —

ὥστε δῆλον, ὅτι ἡ ἀκριβεστάτη τῶν ἐπιστημῶν ἂν εἴη ἡ σοφία, κἄν τε τὴν μερικὴν εἴποι τις, κἄν τε τὴν καθόλου· ἥ τε γὰρ μερικὴ αὐτὸ τοῦτό ἐστιν ἀκριβὴς ἐπιστήμη καὶ τέχνη, καὶ ἡ καθόλου, διὰ τὸ καθόλου εἶναι ἀκριβεστέρα ἐστὶ τῶν ἄλλων, καθόσον μᾶλλόν ἐστιν ἀφωρισμέ-

CAP. VIII.

De sapientia.

Cap. VII. 1. Τὴν δὲ σοφίαν ἐν ταῖς τέχναις.

Dupliciter autem sumitur sapientia. Alia enim singularis, alia universalis sapientia est. Et singularis quidem, singularum artium virtus est, qua illum aut illum artificem in arte sua sapientem dicimus. Vt cum Phidiam sapientem lapidum sculptorem dicimus, quia in ea arte excellit, & Polycletum sapientem statuarium.

2. Εἶναι δέ τινας σοφούς

Vniversalis vero sapientia est, cuius respectu non in vno aliquo sapientes quosdam dicimus, sicut in Margite suo Homerus ait:

Hic neque fossor erat nec arator munere Divûm,
Nec sapiens ullis fuit artibus.

Ex quo manifestum est, accuratissimam scientiarũ esse sapientiam, sive singularem sive vniversalem intelligas. Etenim & singularis hoc ipsum est, ars accurata & scientia: & vniversalis, quia vniversalis est, reliquis est accuratior: quatenus magis est definita.

nita. Cum ergo vniversale quid sit sapientia, oportet sapientem, qui per se talis sit, non quædam quæ cognosci possunt scire, quædam ignorare. Ideoque non demonstrata tantum, sed & principia vnde desumuntur demonstrationes, sciet sapiens; eamque quam admittunt dare rationem poterit. Quare & ars & intellectus erit sapientia. Eoque modo longe præstantissima erit scientia, vt quæ tanquam caput habeat principia. In ejus enim definitione demonstrata conjunguntur & principia. Quod in alijs non item fit scientiis. Neq.n. in definitione earum, principiorũ, sed tantum demonstratorũ assumitur cognitio.

3. Ἄτοπον οἴεσθαι τὴν [illegible]. A prudentia autem differt sapientia, quod civilis quidem sit prudentia, sapientia vero reliquarum scientiarum sit præstantissima. Neque enim præstantissima est prudentia. Præstantissima enim est, quæ in optimo versatur: prudentia vero in humanis versatur bonis: homo vero eiusque bona non sunt optimum. Præterea bonum invenire suum,

νη. ἐπεὶ τοίνυν καθόλου τί ἐστιν ἡ σοφία, δεῖ τὸν σοφὸν τὸν καθ' αὑτὸν σοφὸν μὴ τὸ μὲν τῶν γνωστῶν εἰδέναι, τὸ δὲ ἀγνοεῖν· καὶ διὰ τοῦτο μὴ μόνον τὰ ἀποδεικτὰ ὁ σοφὸς εἴσεται, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρχὰς, ὅθεν αἱ ἀποδείξεις, καὶ τὸν ἐγχωροῦντα περὶ αὐτῶν ἀποδώσει λόγον. ὥστε εἴη ἂν ἡ σοφία νοῦς καὶ ἐπιστήμη· καὶ οὕτως ἔσται ἐπιστήμη ἡ τιμιωτάτη, καθάπερ κεφαλὴν ἔχουσα τὰς ἀρχάς. ἐν γὰρ τῷ αὐτῆς λόγῳ, καὶ τὰ ἀποδεικτὰ καὶ αἱ ἀρχαὶ λαμβάνονται· ἐπὶ γὰρ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν οὐχ οὕτως ἔχει· οὐ γὰρ ἐν τῷ ὁρισμῷ αὐτῶν ἡ γνῶσις τῶν ἀρχῶν παραλαμβάνεται, ἀλλὰ τῶν ἀποδεικτῶν μόνον.

Διαφέρει δὲ ἡ σοφία φρονήσεως, ὅτι ἡ μὲν φρόνησις πολιτική ἐστιν, ἡ δὲ σοφία ἡ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν σπουδαιοτάτη· οὐ γὰρ φρόνησις σπουδαιοτάτη· σπουδαιοτάτη γάρ ἐστιν, ἥτις περὶ τὸ ἄριστον καταγίνεται· ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ καταγίνεται· ὁ δὲ ἄνθρωπος, καὶ τὰ αὐτοῦ ἀγαθὰ, οὐκ ἔστι τὸ ἄριστον· ἔτι φρόνιμόν ἐστι τὸ εὑρετικὸν

τοῦ ἰδίου ἀγαθοῦ· ἀγαθὸν δὲ οὐ πᾶσι τὸ αὐτό. οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ πᾶσιν ὑγιεινὸν καὶ ὠφέλιμον. φρόνιμον ἄρα οὐ παρὰ πᾶσι τὸ αὐτό· σοφὸν δὲ τὸ αὐτὸ παρὰ πᾶσιν. τὸ γὰρ ἐπιστητὸν σοφόν· τὸ δὲ τὸ τρίγωνον δύο ὀρθὰς ἔχειν, ἐπιστητόν ἐστι, καὶ τὸ αὐτὸ δοκεῖ παρὰ πᾶσιν ἐπιστητὸν εἶναι, καθάπερ καὶ τὸ αὐτὸ εὐθὺ, καὶ τὸ αὐτὸ λευκὸν παρὰ πᾶσιν. φρόνιμον δὲ οὐκ ἐπ' ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, τὸ θεωρεῖν ἕκαστον τὰ ἑαυτοῦ ἀγαθὰ καὶ πράττειν. ὅθεν καὶ ἔνια τῶν θηρίων φρόνιμά φασιν εἶναι, ὅσα περὶ τὸν αὐτῶν βίον ἔχοντα φαίνεται δύναμιν προνοητικήν. φανερὸν τοίνυν, ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις ἡ αὐτή. εἰ γὰρ τὴν πρακτικὴν τῶν ἑαυτοῖς ὠφελίμων ἐροῦσι σοφίαν, πολλαὶ ἔσονται σοφίαι· πολλὰ γὰρ τὰ ὠφέλιμα ἑκάστῳ· καθάπερ καὶ ἰατρικὴ οὐ μία περὶ πάντα τὰ ζῶα. διότι ἄλ-

est prudentiæ. Bonum autem non idem est omnibus. Neque enim idem omnibus salubre est & vtile. Vnde sequitur, neque id quod prudens dicimus, omnibus idem esse. id vero quod sapiens, omnibus idem est. Quod enim sciri potest, id est quod sapiẽs dicitur. Duas autem rectas lineas habere triangulum, sciri potest, idemque omnibus videtur tale esse vt sciri possit, sicut rectum aut album idem est apud omnes. Id autem quod prudẽs dicimus, non in hominibus tantum, sed & in aliis locum habet: hoc est, vt quique bona sua & videat & agat. Vnde & nonnulla animalia ajunt prudentia esse: quotcunque videlicet ita vitam agunt, vt facultatem aliquam providam circa eam habere videantur. Apparet ergo sapientiam & prudentiam non eandem esse. Si enim facultatem agendi, quæ expedire sibi quisque putat, sapientiam quis dixerit, multæ erunt sapientiæ. Multa enim sunt quæ conducunt singulis. Sicut non eadem in omnibus animalibus sanandi ratio: quia a-

liis alia aut bona valetudinis causa sunt aut morbi. Quod si quis reliquis præstare animalibus dixerit hominem, ideoque civilem scientiam, id est, prudentiam esse præstantissimam, sicut & sapientia, nihil refert. Alia enim multo quam homo diviniora sunt. Sicut ea ex quibus manifeste vniversum conflatum est: hoc est, ex quibus mundus consistit.

4. Ἐκ δὴ τῶν εἰρημένων. Ex iis ergo quæ diximus, apparet, & intellectum & scientiam, in iis quæ præstantissima natura sunt, hoc est, quæ necessaria sunt & eodem modo se habent, esse sapientiam.

5. Διὸ Ἀναξαγόραν καὶ Θάλην. Ideoque Anaxagoram & Thalem, aliosque ejusmodi, sapientes quidem vocant, non prudentes tamen. Quia quæ ipsis vtilia erant, & ad vitam conducebant, cum ignorarent, eximia & admiranda & difficilia quædam sciebant & divina. In his ergo versatur sapientia. In humanis autem iisque de quibus consultamus, prudentia. Hoc enim potissimum prudentis opus esse dicimus, vt bene consultare possit.

λοις ἄλλα ὑγιεινὰ ἢ νοσώδη· εἰ δὲ φαῖεν βέλτιστον εἶναι τὸν ἄνθρωπον τῶν ἄλλων ζώων, καὶ διὰ τοῦτο τὴν πολιτικήν, ἤτοι τὴν φρόνησιν, σπουδαιοτάτην εἶναι, καθάπερ ἡ σοφία, οὐδὲν διαφέρει. καὶ γὰρ ἀνθρώπου ἄλλα πολλῷ θειότερα τὴν φύσιν· οἷα τὰ περιδήλως συνιστάντα τὸ πᾶν· λέγω δὴ ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνέστηκεν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων δὲ δῆλον, ὅτι σοφία ἐστὶ νοῦς καὶ ἐπιστήμη, περὶ τὰ φύσει τιμιώτατα, ἅ εἰσι τὰ ἀναγκαῖα καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα.

Διὸ Ἀναξαγόραν, καὶ Θαλῆν, καὶ τοὺς τοιούτους, σοφοὺς μὲν λέγουσι, φρονίμους δὲ οὐδαμῶς. διότι τὰ μὲν αὐτοῖς συμφέροντα ἠγνόουν, καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον χρήσιμα· ἐγίνωσκον δὲ περιττά τινα, καὶ θαυμαστὰ, καὶ χαλεπὰ, καὶ δαιμόνια. ἡ μὲν οὖν σοφία περὶ ταῦτα· φρόνησις δὲ περὶ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ περὶ ὧν ἐστὶ βουλεύσασθαι. τοῦ γὰρ φρονίμου μάλιστα τοῦτό φαμεν ἔργον εἶναι, τὸ εὖ βουλεύεσθαι· οὐδεὶς δὲ περὶ τῶν ἀναγκαίων

De iis vero quæ necessaria

βου-

βουλεύεται καὶ ἅπερ οὐ δύναται ἄλλως ἔχειν· οὐδὲ ὅσα μὴ ἔχουσι τέλος τὸ πρακτὸν ἀγαθόν· ἡ δὲ σοφία τέλος ἔχει τὴν καθόλου ἀλήθειαν· καὶ ἡ μὲν ὑποκείμενον ἔχει τὸ καθόλου ἐπιστητὸν, καὶ τὰς ἀρχὰς ἁπάσης ἐπιστήμης.

Ἡ δὲ φρόνησις καὶ τῶν μερικῶν ἐστί. γινώσκει μὲν γὰρ ὁ φρόνιμος καὶ καθόλου τίνα τὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθὰ, γινώσκει δὲ καὶ τὰ μερικὰ ἐξ ἀνάγκης, τίνα εἰσὶν ἃ δεῖ πράττειν τόνδε τὸν ἄνθρωπον κατὰ τόνδε τὸν καιρόν· καὶ γὰρ πρακτική ἐστιν· ἡ δὲ πρᾶξις περὶ τὰ καθ' ἕκαστα. διὰ τοῦτο καὶ οἱ τὰ μερικὰ μόνον εἰδότες τῶν τὰ καθόλου εἰδότων πρακτικώτεροι. καὶ ὅλως ἐν πᾶσιν οἱ ἔμπειροι μᾶλλον δύνανται πράττειν, ἢ οἱ τὰ καθόλου γινώσκοντες· εἰ γάρ τις εἰδείη μὲν ὅτι τὰ κοῦφα κρέα εὔπεπτα καὶ ὑγιεινὰ, τίνα δέ εἰσιν ἀγνοεῖ, οὐ ποιήσει ὑγίειαν· ἀλλ' ὁ εἰδὼς, ὅτι τὰ ὀρνίθεια κοῦφα καὶ ὑγιεινὰ,

ſunt, nemo deliberat, aut quæ habere ſe aliter non poſſunt. Vt nec de iis, quibus bonum quod in actionem cadit non eſt finis. Finis autem ſapientiæ, vniverſalis eſt veritas: ſicut ſubiectum id quod vniverſaliter ſciri poteſt, omniſque ſcientiæ principia.

At vero in ſingularibus quidem etiam verſatur prudentia: novit enim & vniverſaliter quæ ſint hominis bona vir prudens, ſicut & ſingularia novit neceſſario: quæ ſint nimirum, quæ ab hoc aut illo ſint agenda homine, idque hoc aut illo tempore. In agendo enim occupatur. In ſingularibus autem occupatur actio. Ideoque qui tantum norunt ſingularia, multo ad agendum aptiores ſunt, quam qui vniverſalia noverunt. Et vt breviter dicamus, ſemper qui experientia ſunt præditi, melius poſſunt agere, quam qui vniverſalia noverunt. Si quis norit enim leves carnes faciles ad concoquendum & ſalubres eſſe, quæ autem ſint illæ adhuc ignoret, nemini reſtituet ſanitatem. ſed qui ſciet avium eſſe leves & ſalubres,

6. Οὐδ' ἐστὶν ἡ φρόνησις τῶν καθόλου μόνον.

lubres, is potius hoc faciet. Cum ergo in agendo occupetur prudentia, vtrumque adesse illi oportet, magisque singularia. quia vniversalibus instructa tantum, ad agendum idonea esse non potest. Quid ergo sit sapientia, & quomodo à prudentia differat, jam diximus.

ποιήσει μᾶλλον. ἐπεὶ τοίνυν ἡ φρόνησις πρακτική, καὶ ἄμφω ἔχειν ἀνάγκη, ἢ τὰ καθ' ἕκαστα μᾶλλον. μετὰ γὰρ τοῦ καθόλου μόνον οὐ δύναται εἶναι πρακτική. τί μὲν οὖν ἐστιν ἡ σοφία καὶ τίνι διαφέρει φρονήσεως, εἴρηται.

CAP. IX.

De prudentia.

Cap. VIII. I. Ἐςι δὲ καὶ ἡ πολιτική.

DE prudentia autē amplius dicamus. Est ergo vel vniversalium prudentia vel singularium: quemadmodum architectonica. Qui enim novit vniversalia, architecti instar se habet ad experientia præditum.

Prudentiæ autem sumptæ simpliciter, alia est moralis, quoties tantum id quod sibi bonum esse videt quærit aliquis, quæ prudentia dicitur. Alia cujus finis est civitatis bonum: quæ civilis dicitur. Estq; eadem cum prudentia, nisi quod differt definitione: quatenus in subjecto occupatur diverso.

Κεφ. θ'

Περὶ φρονήσεως.

ΠΕρὶ δὲ φρονήσεως ἔτι λέγωμεν. ἔστι τοίνυν ἡ φρόνησις καὶ τῶν καθόλου καὶ καθ' ἕκαστα, καθάπερ ἀρχιτεκτονική. ἡ γὰρ τὰ καθόλου εἰδὼς πρὸς τὸν ἐμπειρικῶς περ ἀρχιτέκτονος ἔχει λόγον.

Τῆς δὲ φρονήσεως ἁπλῶς, ἡ μέν ἐστιν ἠθική, ὅταν τις ζητῇ μόνον τὸ ἑαυτῷ ἀγαθόν, ἥτις φρόνησις καλεῖται· ἡ δέ, ἥτις τὸ πόλεως ἀγαθὸν ἔχει τέλος, ἥτις καλεῖται πολιτική. καὶ ἔστι μὲν ἡ αὐτὴ τῇ φρονήσει, τῷ λόγῳ δὲ διαφέρει· καθόσον περὶ ὑποκείμενά εἰσι διάφορα.

Τῆς

Τῆς δὲ πολιτικῆς, ἡ μὲν ἐστι καθάπερ ἀρχιτεκτονικὴ φρόνησις, ἥτις καλεῖται νομοθετική· ἡ δὲ μερικὴ καὶ ὑπ' αὐτὴν ἐστιν, ἥτις καλεῖται πολιτική. πολιτικὴν δὲ λέγω τὴν πρακτικὴν καὶ βουλευτικὴν, ἥτις ἐστὶν περὶ τὰ ψηφίσματα καὶ τὰς πράξεις· τὰ γὰρ ψηφίσματα πρακτικά εἰσιν, οὐχ ὡς ἡ πρώτη φρόνησις ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἀλλ' ὡς ἡ ἐσχάτη, ἥτις καὶ κυρίως ἐστὶ πρακτική. διὸ τοῦτο μόνους λέγουσι πολιτευομένους, καὶ τὸ κατ' αὐτοὺς πολιτείαν· διότι οὗτοι μόνοι τῶν φρονίμων πράττουσιν, ὥσπερ οἱ χειροτέχναι. καὶ γὰρ οὗτοι μόνοι κυρίως πράττουσιν· οἱ γὰρ ἀρχιτέκτονες τῷ τάττειν μόνον τὰς πράξεις, πρακτικοὶ λέγονται· κυρίως δὲ οὐκ εἰσὶν πρακτικοί.

Rursus in civili, alia est architectonica quasi prudentia, quæ Legalis dicitur: alia singularis, quæ est sub illa, & civilis dicitur. Civilem iam dico, quæ in agendo occupatur & consultando, quæque in decretis actionibusque versatur. Ad actionem enim decreta quoque pertinent: non quemadmodum prima quidem, quam architectonicam dicimus, prudentia, sed quemadmodum extrema, quæ proprie quoque activa dicitur. Ideoque hos solos in Repub. versari dicunt, & in quo illi versantur Rempub. vocant: quia hi soli agunt ex prudentibus, quemadmodum artifices manu. Hi enim soli agunt proprie. Architecti quippe quia actiones dirigunt solummodo, agere dicuntur: cum proprie non agant tamen.

2. Τῆς δὲ περὶ πόλιν ἡ μὲν ὡς ἀρχιτεκτονική.

Δοκεῖ δὲ κυρίως εἶναι φρόνησις, ὅταν τις ζητῇ μόνον τὸ ἑαυτῷ ἀγαθόν· ἥτις καὶ ἔχει τὸ κοινὸν ὄνομα, καὶ φρόνησις ἰδίως λέγεται· τῶν δὲ ἄλλων ἡ μὲν περὶ οἰκίαν, οἰκονομική· ἡ δὲ περὶ πόλιν ἡ μὲν νομο-

Proprie autem videtur esse prudentia, cum aliquis id quod sibi bonum est quærit tantum. quæ communi appellatur nomine, & peculiariter prudentia vocatur. Aliarum vero, illa quæ familiam regit, domestica: quæ vero urbem, alia quidem legisla-

3. Δοκεῖ δὲ καὶ φρόνησις μάλιστ' εἶναι

gisla-

gislatrix, alia civilis vocatur. Huius rursus pars altera, deliberativa, altera iudicialis dicitur.

4. Εἶδος μὲν οὖν ἄν εἴη

Iam vero quæ proprie appellatur prudentia, qua aliquis quæ sibi bona sunt & vtilia cognoscit, cognitio quædam est, sicut civilis. Non tamen plane eadem est cum civili. ideoque eum qui ea quæ sibi bona sunt, quærit tantum, prudentem esse existimant homines: qui vero in civilibus versatur, negotiosum. Ac propterea etiam Euripides dicit:

Prudensne vt habear, cui licebat molliter.
Exercitus pars esse cum multis simul;
Et sorte cum sapienti qualibet frui?
Qui namque magna moliuntur & gerunt,
Odere Divi. ——

Ac propterea peculiariter dicta est prudentia, quam moralem diximus; sicut prudens peculiariter, qui suum tantum quærit bonum, solumque hoc agendum, nec vlterius esse inquirendum arbitratur.

5. Καίτοι ἴσως οὐκ ἔστι τὸ αὐτό.

Atqui ne esse quidem poterit moralis fortasse, sine domestica, sicut nec domestica sine civili. Neque

θεσία, ἡ δὲ πολιτική. καὶ τῆς πολιτικῆς ἡ μὲν βουλευτικὴ ἡ δὲ δικαστική.

Ἡ μὲν οὖν ἰδίως καλουμένη φρόνησις, δηλονότι τὸ τὰ ἑαυτῷ ὠφέλιμα εἰδέναι καὶ ἀγαθά, γνῶσίς τις ἐστὶν, ὥσπερ καὶ ἡ πολιτική. οὐκ ἔστι δὲ πάντη ἡ αὐτὴ τῇ πολιτικῇ. καὶ διὰ τοῦτο τὸν τὰ ἀγαθὰ ἑαυτῷ μόνον ζητοῦντας φρόνιμον οἱ ἄνθρωποι νομίζουσι· τὸν δὲ πολιτικὸν πολυπράγμονα. διὰ τοῦτο καὶ Εὐριπίδης φησί·

Πῶς δ᾽ ἂν φρονοίην, ᾧ παρῆν ἀπραγμόνως
Ἐν τοῖσι πολλοῖς ἠριθμημένον στρατοῦ
Ἴσον μετασχεῖν τῷ σοφωτάτῳ τύχης.
Τοὺς γὰρ περισσοὺς καί τι πράσσοντας πλέον
Ζεὺς μισεῖ. ——

Τούτου χάριν καὶ ἰδίως φρόνησις ἐκλήθη ἡ ἠθική· καὶ φρόνιμος ἰδίως, ὁ ζητῶν μόνον τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθὸν, καὶ τοῦτο μόνον δεῖν οἰόμενος πράττειν, περαιτέρω δὲ μὴ ζητεῖν.

Καίτοι οὐ δυνατὸν ἴσως τὴν ἠθικὴν εἶναι ἄνευ τῆς οἰκονομικῆς, οὐδὲ τὴν οἰκονομικὴν ἄνευ τῆς πολιτικῆς· οὐ γὰρ

δυνα-

δυνατὸν εὖ καὶ καλῶς τὰ καθ᾽ ἑαυτόν τινα διαθεῖναι τῆς οἰκίας αὐτῷ, ἢ τῆς πόλεως οὐ καλῶς ἐχούσης. χαλεπὸν γὰρ μὴ διαφθαρῆναι τινὰ μετὰ πολλῶν φαύλων διατρίβοντα· εἰ δὲ μετὰ μηδενὸς διατρίβει, ἀλλὰ βίον ἔχει μονώτην, πῶς εἴσεται τὸ ἑαυτῷ ἀγαθόν· ἄδηλον γάρ, καὶ χρεία διδασκαλίας πρὸς αὐτὸ καὶ σκέψεως. ταῦτα δὲ ἀδύνατον ἄνευ ἐμπειρίας γενέσθαι· ἡ δὲ ἐμπειρία τῶν ἐν κοινωνίᾳ ὄντων ἐστί, καὶ οἰκίας καὶ πόλεως, καὶ ἄνευ τούτων οὐκ ἔνι ἔμπειρον οὐδὲ φρόνιμον εἶναι. διὰ τοῦτο καὶ οἱ νέοι μαθηματικοὶ μὲν γίνονται καὶ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα, φρόνιμοι δὲ οὐ δοκοῦσιν εἶναι. τὸ γὰρ αἴτιον, ὅτι τῶν καθ᾽ ἕκαστά ἐστιν ἡ φρόνησις, ἅτινα ἐξ ἐμπειρίας γνώσκονται· ὁ δὲ νέος ἔμπειρος οὐκ ἔστι, διὰ τὸ χρόνου πολλοῦ δεῖσθαι τὴν ἐμπειρίαν. καὶ τοῦτο δὲ ἀκόλουθον σκέψασθαι, πῶς οἱ νέοι μαθηματικοὶ μὲν γίνονται, σοφοὶ δὲ ἢ φυσικοὶ οὐδαμῶς·

enim fieri poteſt vt ſua aliquis recte diſponat, cum domus male ſe habeat aut civitas. Nec facile ſit, vt qui cum improbis verſetur plurimis, non corrumpatur ipſe: quod ſi verſetur cum nemine, ſed vitã agat ſolitariam, quomodo ſciri poterit id quod bonum eſt ipſi? Eſt enim incertum, neque ſine doctrina, aut diligenti conſideratione cognoſcitur: Quæ ipſa ſine experientiâ adeſſe poſſunt nemini. Iãm vero eorum qui inter ſe communicant eſt experientia, quod in familia fit & vrbe. Neque ſine his aut expetientia quis prædictus erit aut prudentia. Et hinc eſt, quod facile mathematici fiant iuvenes, & in ſcientiis excellant eiuſmodi, prudentes tamen non videantur eſſe. Cauſa enim eſt, quod ſingularium prudentia eſt, quorum cognitionẽ ſuppeditat experientia. Experientiam autem iuvenis non habet: quia multo opus eſt tempore, vt ea præditus ſit aliquis. Quare & hoc quærendum videtur, qui fiat, vt mathematici fiant iuvenes, ſapientes vero & naturalium periti nequaquam.

An quia physicorũ principia & sapientiæ à singularibus sumuntur? ipsa sapientia quippe, quæ in necessariis versatur & æternis, sine experientia recte perfici non potest. Ab iis enim quæ nobis nota sunt & sensibus, ad ea quæ sensus excludunt, deducimur. Nisi enim quis noscat quæ in illo eveniant aut illo naturali, vniversaliter de iis agere aut scientiam efficere non poterit. Rursusque sine naturali scientia, ad sapientiam pervenire poterit nemo. Quippe post naturalia, ea quæ supra naturam sunt, cognoscimus. Nosse autem singularia, est experientiæ. Multi autem temporis experientia. Ideoque nec naturalium periti rerum, nec sapientes esse iuvenes possunt. Sine materia autem mathematicorum sumuntur principia. Ac propterea singularium in iis non requiritur cognitio. Nec enim in materia considerant aut circulum aut numerum, in qua multiformis fit, & vt ita dicam, indefinitus, quemadmodum naturalia physicus. Sed à materia

ἢ ὅτι τῶν μὲν φυσικῶν καὶ τῆς σοφίας αἱ ἀρχαὶ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα λαμβάνονται. καὶ γὰρ καὶ τὴν σοφίαν, ἥτις περὶ τὰ ἀναγκαῖά ἐστι καὶ ἀΐδια, ἀδύνατόν ἐστι κατορθωθῆναι ἄνευ τῆς ἐμπειρίας. ἀπὸ γὰρ τῶν ἡμῖν καὶ τῇ αἰσθήσει γνωρίμων ἐπὶ τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν ἀγόμεθα· χωρὶς μὲν γὰρ τοῦ γνῶναι τίνα συμβαίνουσι τῷδε, ἢ ἐκείνῳ τῷ φυσικῷ, τὸν καθόλου περὶ αὐτῶν λόγον, οὐ δυνατὸν συμπερᾶναι οὐδὲ ποιήσασθαι ἐπιστήμην. πάλιν δὲ χωρὶς τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ἀδύνατον ἐπὶ τὴν σοφίαν ἐλθεῖν· μετὰ τὰ φυσικὰ γὰρ τὰ ὑπὲρ φύσιν γινώσκομεν. τὸ δὲ γνῶναι τὰ καθ' ἕκαστα, ἐμπειρίας ἐστίν· ἡ δὲ ἐμπειρία χρόνου πολλοῦ. καὶ διὰ τοῦτο τοὺς νέους οὐ δυνατὸν φυσικοὺς ἢ σοφοὺς εἶναι· τῶν δὲ μαθηματικῶν αἱ ἀρχαὶ χωρὶς τῆς ὕλης λαμβάνονται. καὶ διὰ τοῦτο οὐ χρείαν ἔχουσι γνῶσιν ἔχειν τῶν καθ' ἕκαστα· καὶ γὰρ οὐκ ἐν τῇ ὕλῃ σκοποῦσι τὸν κύκλον ἢ τὸν ἀριθμόν, ἐν ᾗ πολυειδής ἐστιν, ὡς εἰπεῖν, καὶ ἀόριστος γίνεται, καθάπερ τὰ φυσικὰ ὁ φυσικός· ἀλλὰ

ἀφε-

ἀφελόντες τῆς ὕλης καὶ αὐτὸν σκοποῦντες καθ' ἑαυτόν, τούτου χάριν τοὺς νέους οὐδὲν κωλύει μαθηματικοὺς εἶναι· καὶ γὰρ τὰς μὲν τῶν φυσικῶν ἀρχάς, καὶ ὅλως τὰ φυσικὰ εἰ καὶ λέγουσιν, ἀλλ' οὐκ ἴσασιν ἀκριβῶς περὶ αὐτῶν, οὐδὲ πιστεύουσι· τὰς δὲ τῶν μαθηματικῶν καὶ πιστεύουσι· γινώσκουσι γὰρ διὰ τὸ ὡρισμένους εἶναι τοὺς αὐτῶν λόγους. ἐπεὶ τοίνυν φανερὸν, ὅτι τῆς φρονήσεως τῆς ἠθικῆς αἰτία ἐστὶν ἡ ἐμπειρία, τὴν δὲ ἐμπειρίαν οὐκ ἔνι γενέσθαι χωρὶς κοινωνίας πολιτικῆς, ἡ δὲ πολιτικὴ κοινωνία οὐ δύναται εἶναι ἄνευ τῆς πολιτικῆς φρονήσεως, δῆλον ὅτι τὴν ἠθικὴν φρόνησιν οὐ δυνατὸν εἶναι ἄνευ τῆς πολιτικῆς. ἔτι ἐπεὶ ἡ ἁμαρτία ἡ περὶ τὰς πράξεις ἀπὸ ἀγνοίας συμβαίνει, ἢ τῆς καθόλου, ἢ τῆς μερικῆς (καὶ γὰρ ὁ ἀγνοῶν καθόλου, ὅτι τὰ βαρύσταθμα ὕδατα φαῦλα, καὶ ὁ τοῦτο μὲν εἰδώς, ἀγνοῶν δὲ μερικῶς, ὅτι τάδε τὰ ὕδατα βαρύσταθμα, ὁμοίως ἁμαρτήσεται· χρήσεται γὰρ ἑκάτερος τοῖς φαύλοις ὕδασι) φανερὸν, ὅτι πρὸς τὸ μὴ ἁμαρτεῖν, ἀναγκαῖον

eum separant, & ita per se contemplantur. Atq. hac de causa nihil est quod obstare possit, quo minus mathematici esse juvenes queant. Etenim de naturalium principiis, ac simpliciter de ipsis naturalibus, licet loquantur, accuratam tamen eorum scientiam non habent neq. credunt ea. Mathematicorum cōtra credunt principia: certam .n. eorum cognitionem habent, quia definita in iis est agēdi ratio. Cum manifestum sit ergo, causam moralis prudentiæ esse experientiam, sine communione autem civili esse non possit experientia, civilis vero communio sine civili esse nō possit prudentia, apparet moralem prudentiam esse non posse absq; civili. Præterea, cum ipsi qui in actionibus committuntur errores, vel ab vniversali vel à singulari oriantur ignorantia, (Etenim & qui ignorabit in genere graves aquas vitiosas esse, & qui hoc sciet, illud v. ignorabit in specie, has ipsas aquas graves esse, similiter errabit: quia vterq; aquis vtetur vitiosis) apparet necesse esse, vt si quis errare nolit, non solū

ſciat has aquas graves eſſe, ſed etiam graves vitioſas eſſe: vnde manifeſtum eſt, ſingularem prudentiam vniverſali quoque opus habere civili. Neque fieri poſſe, vt ſine civili conſiſtat moralis: ſicut ſingularis ſine vniverſali non errare non poteſt cognitio.

ς Οὐδ' ἡ φρόνησις ἐπιστήμη.

Ex quibus apparet, nec ſcientiam eſſe nec intellectum, prudentiam: ſcientiam, quia in ſingularibus, quæ poſteriora ſunt natura conſiſtit: in vniverſalibus vero, quæ prima ſunt natura, verſatur ſcientia. Sed nec intellectus eſt prudentia.

ι. Αντίκειται μὲν δὲ νῷ.

Quin & opponi ſolet intellectui. Etenim intellectus in primis, & quæ demonſtratione carent, in vltimis vero, in quibus nõ ſcientia occupatur, ſed ſenſus verſatur prudentia. Illa autem intelligo, non in quo ſinguli peculiariter ſenſus occupantur, ſicut ea quæ in guſtum aut odoratum cadunt vel auditum: nec n. de ſuccis aut ſuffitibus aut ſonis, ſed de ſingularibus ſimpliciter judicat prudentia. Hæc enim ſolus dijudicat ſenſus, ideoque in iis in qui-

μὴ μόνον εἰδέναι, ὅτι τάδε τὰ ὕδατα βαρύσταθμα, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὰ βαρύσταθμα φαῦλα· δεῖ τοίνυν ἄρα ἡ μερικὴ φρόνησις τῆς καθόλου φρονήσεως τῆς πολιτικῆς, καὶ ἀδύνατον τὴν ἠθικὴν ἄνευ τῆς πολιτικῆς συστῆναι, ὥσπερ καὶ τὴν μερικὴν γνῶσιν ἄνευ τῆς καθόλου μὴ ἁμαρτάνειν ἀδύνατον.

Ἀπὸ τούτων δὲ φανερὸν, καὶ ὅτι ἡ φρόνησις οὔτε ἐπιστήμη ἐστὶν, οὔτε νοῦς· ἐπιστήμη μὲν, ὅτι περὶ τὰ καθ' ἕκαστά ἐστιν, ἅπερ ὕστερά εἰσι τῇ φύσει· ἡ δὲ ἐπιστήμη τῶν πρώτων τῇ φύσει τῶν καθόλου ἐστί· νοῦς δὲ ἡ φρόνησις οὐκ ἔστιν.

Ἔτι καὶ ἀντίκειται τῷ νῷ. καὶ γὰρ ὁ μὲν νοῦς περὶ τὰ πρῶτα καὶ ἀναπόδεικτα· φρόνησις δὲ περὶ τὰ ἔσχατα, περὶ ἃ οὐδὲ ἐπιστήμη ἐστὶν, ἀλλ' αἴσθησις. ἐκεῖνα δὲ λέγω, οὐχ ὧν ἰδίως ἑκάστη αἴσθησις ἀντιλαμβάνεται, οἷον τῶν γευστῶν, καὶ ὀσφραντῶν, ἢ ἀκουστῶν· οὐ γὰρ χυμοὺς κρίνει ἡ φρόνησις, ἢ ἀναθυμιάσεις, ἢ ἤχους, ἀλλ' ἁπλῶς τὰ καθ' ἕκαστα· ταῦτα γὰρ μόνη γινώσκει ἡ αἴσθησις, καὶ διὰ τοῦτο τὴν φρόνησιν περὶ ἐκεῖνα λέγομεν

εἶναι, περὶ ἃ καὶ ἡ αἴσθησις· οἷον, εἰ δεῖ τήνδε πόλιν τῶν Ἀθηναίων τῇδε τῇ πόλει τῶν Κορινθίων πολεμεῖν, τοῦ φρονίμου εἰδέναι· πρακτικὴ γὰρ ἡ φρόνησις· ἡ δὲ πρᾶξις τῶν μερικῶν. τοῦτον δὲ τὸν τρόπον καὶ οἱ μαθηματικοὶ τὸ αἰσθητὸν γινώσκουσι τρίγωνον, οὐ καθὸ ἀντίκειται τῇ ὁράσει, ἢ τῇ ἁφῇ, ἀλλὰ ἁπλῶς, καθὸ ἐστὶ τῶν καθ' ἕκαστα, καὶ μερικῶν, ἅπερ τελευταῖα γινώσκονται· ἐν αὐτοῖς γὰρ ὁ γινώσκων ἵσταται, καὶ οὐδὲν περαιτέρω ζητεῖ. καὶ γὰρ ἀπὸ μὲν τῶν μερικῶν καὶ αἰσθητῶν ἀρχομένοις ἐσχάτη ἐστὶν ἡ γνῶσις τῶν καθόλου· ἀπὸ δὲ τῶν καθόλου τῆς γνώσεως προϊούσης, τὰ αἰσθητὰ τελευταῖον γινώσκονται. τὸ μὲν οὖν γινώσκειν τὰ μερικά, καθόσον εἰσὶν αἰσθητά, καὶ ἀντίκεινται τὰ μὲν γεύσει, τὰ δὲ ἀκοῇ, τὰ δὲ ἁφῇ, τὰ δὲ ὁράσει, τῆς αἰσθήσεώς ἐστι, καὶ οὐ τῆς φρονήσεως· τὸ δὲ εἰδέναι ταῦτα, καθόσον λυσιτελοῦσιν, ἢ λυμαίνονται τῷ ἀνθρωπίνῳ ἀ-

bus sensus quoque, versari dicimus prudentiã. Vt, exempli gratia, an hæc vrbs Athenarũ cum hac Corinthiorum vrbe bellum gerere debeat, scire est prudentis. In agendo n. occupatur prudentia. Singularium autem est actio. Porro eodem modo mathematici quoq. triangulum illum cognoscunt, qui sub sensus cadit: non quatenus visui objicitur aut tactui, sed simpliciter quatenus ex singularibus & particularibus est, quæ vltimo noscuntur. In iis enim qui cognoscit consistit nec vlterius inquirit. Etenim si à particularibus incipias, iisque quæ sub sensum cadunt, vltima vniversalium est cognitio: si vero ab vniversalibus procedat cognitio, vltimo cognoscuntur quæ sub sensum cadunt. Iam vero singularia, quatenus sub sensum cadunt, cognoscere, aut quatenus sensuum obiecta sunt, aut quatenus alia eorum gustui, alia auditui, alia tactui obiiciuntur aut visui, hoc vero sensus est, non prudentiæ: hæc vero scire quatenus aut prosunt humano bono, aut no-

cent, hoc est prudentiæ.

γαθῷ, τοῦτο δέ ἐστι τῆς φρονήσεως.

Cap. X.

De bona consultatione.

ΚΕΦ. Ϛ'

Περὶ εὐβουλίας

Cap. IX. l. 2. Τὸ ζητεῖν δὲ καὶ τὸ βουλεύεσθαι

Ac de sapientia quidem, prudentia, intellectu, arte, & scientia; quid item sint singula, & quo pacto inter se differant, dictum est. Nunc de bona consultatione, intelligentia dicendum est & sententia. Primo quid sint singulæ, tum quomodo à superioribus quinq. veritatis differant habitibus.

Ac de bona consultatione primum. Maxime enim accedit ad prudentiam, cuius tractatum proxime absolvimus. Quare quæ de bona consultatione dicenda sunt, cum iis quæ de prudétia diximus, coniungenda videntur. Primo ergo non est quæstio: latius enim quam bona consultatio, patet quæstio: quia non tantum qui bene, sed etiam qui male consultat, quærit. Neque contingentia tantum, sed & necessaria quæruntur: in quibus videlicet locum

Περὶ μὲν οὖν σοφίας, καὶ φρονήσεως, καὶ νοῦ, καὶ τέχνης, καὶ ἐπιστήμης, καὶ τί ἐστιν ἕκαστον, καὶ τίσι διαφέρουσιν ἀλλήλων, εἴρηται. νῦν δὲ ῥητέον περὶ εὐβουλίας, περὶ συνέσεως, καὶ περὶ γνώμης. τίς ἐστιν ἑκάστη καὶ τίνι διαφέρει τῶν εἰρημένων πέντε ἀληθευτικῶν ἕξεων.

Καὶ πρῶτον περὶ εὐβουλίας. οἰκείως γὰρ ἔχει μάλιστα τῇ φρονήσει, ἧς τὸν λόγον ἀρτίως ἀπηλλάξαμεν· ὥστε τὸν περὶ εὐβουλίας λόγον τῷ περὶ τῆς φρονήσεως συναπτέον. πρῶτον μὲν οὖν οὐκ ἔστι ζήτησις· ὅτι πλέον γάρ ἐστιν ἡ ζήτησις τῆς εὐβουλίας. οὐ μόνον γὰρ ὁ εὖ βουλευόμενος, ἀλλὰ καὶ ὁ κακῶς βουλευόμενος ζητεῖ, καὶ οὐ μόνον τὰ ἐνδεχόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀναγκαῖα ζητοῦνται, περὶ ἃ ἐστιν

ἢ ὅτι

ἡ ἐπιστήμη· οἷον, εἰ τὸ τρίγωνον ἔχει δύο ὀρθὰς, ζητεῖται πρὸς τῆς ἐπιστήμης· καὶ εἰ ἡ σελήνη σφαιροειδής ἐστι, διὰ τοῦτο ἡ εὐβουλία οὐκ ἔστιν ταυτὸν τῇ ζητήσει.

Ἔτι δὲ οὐδὲ ἐπιστήμη ἐστὶν ἡ εὐβουλία. ὁ μὲν γὰρ ἐπιστήμων οὐ ζητεῖ περὶ ὧν ἐπίσταται. ὁ δὲ εὔβουλος ζητεῖ. ἡ γὰρ εὐβουλία βουλή ἐστιν· ἡ δὲ βουλὴ ζήτησίς ἐστιν τοῦ τί δεῖ πράττειν. καὶ ὁ βουλευόμενος ζητεῖ καὶ λογίζεται περὶ τῶν πράξεων, ὅπως εὖ καὶ καλῶς γίνωνται. ὥστε ἡ μὲν εὐβουλία ζήτησις, ἡ δὲ ἐπιστήμη οὐ τοιαύτη· ἡ εὐβουλία ἄρα οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη.

Ἔτι δὲ οὐδὲ εὐστοχία ἐστὶν ἡ εὐβουλία· ἡ μὲν γὰρ εὐστοχία ἄνευ χρόνου τινὸς καὶ λογισμοῦ καὶ μελέτης γίνεται· τὸ γὰρ γνῶναι περὶ τοῦ προκειμένου καλῶς ἀθρόον καὶ ἄνευ μελέτης, τοῦτό ἐστιν εὐστοχία. ἡ δὲ εὐβουλία οὐ τοιαύτη· μετὰ γὰρ χρόνου καὶ βραδέως ἡ βουλὴ γίνεται. καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ τῶν πολλῶν λόγος φησὶ, δεῖν ταχέως

habet scientia. Vt, exempli gratia, an triangulus duas rectas habeat lineas, quæritur à scientia: & an circularis sit Luna. quare, non idem quod quæstio, est bona consultatio.

Sed nec scientia est bona consultatio. Neque enim quærit quæ scit, qui scientia est præditus, qui vero bene consultat, quærit. Etenim consilium aliquod est bona consultatio, consilium autem eius quod agendum est, quæstio est: & qui consilium init quærit de actionibus ac deliberat, quo pacto recte fieri possint. Itaque quæstio quoque est bona consultatio, talis vero non est scientia: quare nec scientia est bona consultatio. 3. Ἐπιστήμη μὲν δὴ οὐκ ἔστι.

Sed nec bona coniectura est bona consultatio. Bona quippe coniectura sine tempore aut deliberatione fit, aut meditatione aliqua. Etenim vt quis recte de re proposita sentiat, obvium est & sine vlla fit meditatione, hoc autem bona coniectura est: talis vero non est bona consultatio. Longo quippe tempore ac tarde procedit consilium: ideoque vulgo dicunt mature facto 4. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' εὐστοχία.

quæ consulueris opus esse, consulendum vero tarde. Sed & aliud est sagacitas, quàm bona consultatio: sagacitas quippe prompta & inconsiderata est medii assignatio: ita rei eius de qua agitur causam voco. Bona vero consultatio cum consideratione solet fieri. Est enim bona coniectura quodammodo sagacitas: quare nec sagacitas est bona consultatio. Bona quippe coniectura est, vt de omni re proposita aliquis recte deinceps respondeat: sagacitas vero, vt de rei propositæ causa aliquis prompte respondeat. Vt, exempli gratia, quare melius sit parere quam imperare in paucorum potentia. Quia est tutius. Ideoque nec bona coniectura nec sagacitas est bona consultatio.

μὲν πρᾶττειν τὰ βουλευθέντα, βουλεύεσθαι δὲ βραδέως. ἔτι ἡ ἀγχίνοια ἕτερον παρὰ τὴν εὐβουλίαν· ἀγχίνοια γάρ ἐστιν ἄσκεπτός ἀπόδοσις τοῦ μέσου, δηλονότι τῆς αἰτίας τοῦ προτιθέντος. ἡ δὲ εὐβουλία μετὰ σκέψεως. ἔστι γὰρ ἀγχίνοια εὐστοχία τις. οὐκ ἄρα ἀγχίνοια ἡ εὐβουλία ἐστί· καὶ γὰρ ἡ μὲν εὐστοχία ἐστὶ τὸ περὶ τοῦ παντὸς τοῦ προτιθέντος εὐστόχως εἰπεῖν· ἡ δὲ ἀγχίνοια τῆς αἰτίας τοῦ προτιθέντος ζητήματος ἀπόδοσις ταχεῖά ἐστιν. οἷον, διὰ τί βέλτιον ἄρχεσθαι ἢ ἄρχειν ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις· ὅτι ἀσφαλέστερον. διὰ ταῦτα μὲν οὖν ἡ εὐβουλία οὔτε εὐστοχία, οὔτε ἀγχίνοιά ἐστιν.

5. Οὐδὲ δόξα.

Sed nec opinio est bona consultatio. Cum enim multæ sint opinionum species, nulla earum est bona consultatio. Aliæ enim opiniones cogitationis cum demonstratione necessaria conclusiones sunt. Vt, exempli gratia, triangulum habere rectas duas, si quis demonstratione adductus cre-

Ἀλλ᾽ οὐδὲ δόξα ἐστὶν ἡ εὐβουλία· πολλῶν γὰρ ὄντων τῶν εἰδῶν τῆς δόξης, οὐδὲν τούτων ἡ εὐβουλία ἐστί· καὶ γὰρ τῶν δοξῶν αἱ μέν εἰσι συμπεράσματα διανοίας ἐξ ἀνάγκης ἀποδειχθέντα· ὥσπερ τὸ τρίγωνον δύο ὀρθὰς ἔχειν, εἴτις ὑπὸ τῆς ἀποδείξεως δεχά-

ζοι

ζει, δόξαν ἔχει ἀναγκαίαν. αἱ δὲ ἀπὸ αἰσθήσεως συνάγονται, ὅθεν ἔνιαι καὶ ψευδεῖς πολλάκις εἰσί. πᾶσαι δὲ τὴν ἀλήθειαν ἔχουσι τέλος, καὶ ἡ ὀρθότης τῆς δόξης ἡ ἀλήθειά ἐστι· ἡ δὲ εὐβουλία τέλος ἔχει τὸ συμφέρον ἢ τοῦ βουλευομένου, ἢ ᾧ τὴν βουλὴν δίδωσιν, ὃ καὶ διὰ ψεύδους καὶ ἀπάτης πολλάκις οἱ εὔβουλοι κατορθοῦσιν.

Ἔτι δὲ οὐ τῆς εὐβουλίας ἄλλη τίς ἐστιν ὀρθότης, ἀλλὰ αὐτή ἐστιν ὀρθότης βουλῆς· εἰ γὰρ ὁ κακῶς βουλευόμενος ἁμαρτάνει, πάντως ὁ εὖ βουλευόμενος κατὰ τὸν ὀρθὸν βουλεύεται λόγον.

Ἔτι γὰρ ὀρθότης ἡ εὐβουλία οὔτε δόξης, οὔτε ἐπιστήμης, ἀλλὰ τῆς βουλῆς, ὡς δηλοῖ καὶ τοὔνομα· ἐπιστήμης μὲν γὰρ οὐδεμία ὀρθότης· οὐδὲ γὰρ ἁμαρτάνει ἡ ἐπιστήμη, ὥστε ὀρθότητος δεῖσθαι.

Τῆς δὲ δόξης ἡ ὀρθότης, καθὼς εἴρηται, ἡ ἀλήθειά ἐστιν. οὔτε τοίνυν δόξα ἐστὶν ἡ εὐβουλία, ἢ ἐπιστήμη, οὔτε ὀρθότης ἐστὶν ἢ δόξης ἢ ἐπιστήμης.

dat, opinionem habet necessariam. Aliæ à sensibus conficiuntur: quarum vnde nonnullæ falsæ sunt sæpenumero: cum tamen veritatem omnes habeant propositam: estque opinionis rectitudo ipsa veritas. Bonæ autem consultationis finis est, vel eius qui consultat, vel eius cui dat consilium, vtilitas. quod per mendacia sæpe & fraudes qui bene consultare solent, recte perficiunt.

Præterea bonæ consultationis non alia est rectitudo, sed ipsa consilii rectitudo est. Si enim qui male consultat, aberrat, omnino qui bene consultat, secundum rectam consultat rationem. 6. Ἀλλ' ἴσως ὁ μὲν κακῶς βουλευόμενος.

Est enim rectitudo bona consultatio, non opinionis tamen aut scientiæ, sed vero consilii, sicut ipsum indicat nomen. Scientiæ vero nulla rectitudo est: nec enim peccat scientia, vt habere opus possit rectitudine. 7. Οὔτε ἐπιστήμης δέ.

Opinionis vero rectitudo, sicut dicebamus, est veritas. Quare nec opinio, nec sapientia, ne opinionis rectitudo est bona consultatio, nec scientiæ. 8. Δόξης δ' ὀρθότης.

Præ-

Præterea bona consultatio, quæstio est secundum rectam rationem: opinio vero conclusionis cuiusdam inventio; & in definito aliquo versatur. Estque bene consultare quasi quærere, opinari autem, quasi invenisse. Sicut agitatione mentis quoque inferior est bona consultatio. Est enim ratio quædam iam inventa, & absolute cum conveniente causa sua agitatio. In quæstione vero, essentiam habet suam recta consultatio. Qui consultat etenim, seu bene consultet seu male, quærit aliquid & perpendit. Et cum ratione quærit quidem, nondum tamen conclusit. Atqui non talis est opinio: nec enim quæstio, sed enunciatio est jam absoluta. Quare nec scientia, nec bona coniectura, nec opinio est bona consultatio. Sed cum rectitudo sit cōsilii, primo quid sit consilium, & in quibus versetur qui consilium init, videndum est. Iam vero de consilio, & quæ in consilium cadunt, supra diximus. Iam ergo de rectitudine agendum est.

ἔτι δ' ἡ μὲν εὐβουλία ζήτησίς ἐστι κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ἡ δ' δόξα εὕρεσίς τινος συμπεράσματος, καὶ περί τι ὡρισμένον ἐστί· καὶ ἡ μὲν εὐβουλία ζητεῖν ἐστίν, ἡ δόξα δ' εὑρηκέναι. καθὸ καὶ τῆς διανοίας ἡ εὐβουλία λείπεται. ἡ μὲν γὰρ διάνοια λόγος ἐστὶν ἀπηρτισμένος καὶ εὑρημένος μετὰ τῆς προσηκούσης αἰτίας· ἡ δὲ εὐβουλία ἐν τῇ ζητήσει ἔχει τὸ εἶναι· ὁ γὰρ βουλευόμενος, ἐάν τε εὖ, ἐάν τε κακῶς βουλεύηται, ζητεῖ τι καὶ λογίζεται· καὶ μετὰ λόγου μὲν ζητεῖ, οὔπω δ' συμπέρανεν· ἡ δ' δόξα οὐ τοιαύτη. οὐ γὰρ ζήτησίς ἐστιν, ἀλλὰ φάσις ἀπηρτισμένη· οὔτε τοίνυν ἐπιστήμη ἐστὶν ἡ εὐβουλία, οὔτε εὐστοχία, οὔτε δόξα. ἀλλ' ἐπεὶ ὀρθότης ἐστὶ βουλῆς, ζητητέον πρῶτον τί ἐστι βουλή, καὶ περὶ τίνα καταγίνεται ὁ βουλευόμενος. καὶ περὶ μὲν βουλῆς καὶ βουλευτῶν ἐν τοῖς πρότερον εἴρηται· ῥητέον δ' περὶ τῆς ὀρθότητος.

9\. Ποιὴ δ' ἡ ὀρθότης.

Rectitudo autem variis modis dicitur. Etenim &

Ἡ τοίνυν ὀρθότης πολλαχῶς λέγεται. καὶ γὰρ

καὶ

καὶ οἱ πονηρὸν τιθέμενοι τέλος, καὶ τὰ πρὸς αὐτὸ ἄντικρυς φέροντα ζητοῦντες, ὀρθῶς βουλεύονται· καὶ ἡ τοιαύτη βουλὴ ὀρθότης ἐστί. καὶ οἱ ἀγαθὸν μὲν τιθέμενοι τέλος, καὶ πρὸς αὐτὸ φερόμενοι, τὰ δὲ πρὸς αὐτὸ φέροντα μάλιστα τῶν ἄλλων οὐ ζητοῦντες ἀλλ' ἕτερα, ὥσπερ οἱ διὰ προτάσεων ψευδῶν, ἢ μὴ ἐξ ἀναγκαίων, ἀληθὲς συνάγοντες συμπέρασμα· καὶ οὗτοι γὰρ περὶ μὲν τὰ πρὸς τὸ τέλος σφάλλονται, ὅτι δὲ πρὸς τὸ τέλος τὸ ἀγαθὸν φέρονται, ὀρθῶς βουλεύονται· καὶ ἡ τοιαύτη βουλὴ ὀρθότης ἐστί.

Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἡ εὐβουλία ὀρθότης ἐστὶν, ἥτις καὶ κυρίως ὀρθότης λέγεται βουλῆς, καθ' ἣν πρὸς τὸ ἀγαθὸν φερόμεθα τέλος, καὶ ἐκεῖνα ζητοῦμεν, δι' ὧν δυνησόμεθα ῥᾷστα καὶ μάλλιστα τοῦ τέλους τυχεῖν.

Εὐβουλία γὰρ οὔτε ἡ πρώτη ὀρθότης ἐστὶν, οὔτε ἡ δευτέρα· ἡ μὲν γὰρ πρώτη κακή ἐστι βουλή· ἡ δὲ εὐβουλία ἀγαθόν. τοῦτο γὰρ βούλεται τὸ ὄνομα, ἀγαθὴ βουλή. ἡ δὲ δευτέρα ὀρθότης ζητεῖ μὲν ὃ δεῖ, δι' οὗ

qui malum sibi finem proponunt, & tamen quæ ad illum recta ferunt inquirunt, recte deliberant. Estque rectitudo eiusmodi consilium. Sed & qui bonum quidem sibi proponunt finem, & ad eum tendunt, neque tamen quæ eo ducunt maxime quærunt, sed alia, vt qui ex falsis propositionibus aut non necessariis veram conclusionem inferunt: etiam illi, inquam in iis quidem quæ ad finem ducunt, aberrant: quia tamen ad bonum feruntur finem, bene deliberant. Quare tale consilium, est rectitudo.

Est præterea rectitudo quædam bona consultatio, quæ proprie quoque consilii rectitudo dicitur. quia non ad bonum tantum tendimus finem, sed & ea quibus facillime atq. expeditissime ad eum pervenitur inquirimus. 10. Δοκεῖ δ' ἀγαθόν.

Iam vero nec prima nec secunda rectitudo est bona consultatio. Prima enim, malum est consilium, bona vero consultatio, bona. Hoc enim indicat nomen ipsum, bona consultatio. Secunda vero rectitudo, id quidem 11. Ἀλλ' ἔστι καὶ τούτου.

dem quod oportet quærit, id vero, quo id consequi oportet, non item: neque recte de ijs quæ ad finem tendunt deliberat: in quibus tamen, quemadmodum dictum est, consilium versatur. Itaque quatenus ad bonum fertur, recte fertur, quatenus vero non per ea quæ ad finem requiruntur fertur, non recte fertur. Quare neque talis rectitudo erit bona consultatio.

12. Ἔτι, ἐστὶ πολὺς χρόνος. Præterea nec illud quod longo aut maiore quam oportet tempore instituitur consilium, bona est consultatio.

13. Ἀλλ' ὀρθότης. Ea namque demum rectitudo consilii bona consultatio est, quæ vtilitatem sibi proponit, idque quoties & de quibus, & quemadmodum oportet, deliberamus, & quamdiu.

14. Ἔτι, ἐστὶ καὶ ἁπλῶς. Cum vero finis vel vniversalis sit & vltimus, vel singularis vltimusque sit, ad quem omnis humana tendit actio, singularis vero, ad quem quædam actiones diriguntur, eodem modo & bona se habet consultatio. Alia enim vniversalis est, quæ nihil aliud quam rectum bonumque consilium est de iis quæ ad vltimum ducunt finem.

δὲ τυχεῖν οὐ ζητεῖ, καὶ περὶ τὰ πρὸς τὸ τέλος οὐ καλῶς βουλεύεται, περὶ ἃ ἡ βουλὴ γίνεται, καθὼς προείρηται. ὥστε καθ' ὅσον μὲν εἰς τὸ ἀγαθὸν φέρεται, ὀρθῶς φέρεται· καθ' ὅσον δὲ οὐ διὰ τῶν προσηκόντων τῷ τέλει φέρεται, οὐ καλῶς φέρεται· ὥστε οὐκ ἂν εἴη εὐβουλία ἡ τοιαύτης ὀρθότης.

Ἔτι δ' οὐδὲ ἡ διὰ πολλοῦ χρόνου καὶ πλείονος τοῦ δέοντος γινομένη βουλὴ, εὐβουλία ἐστίν.

Εὐβουλία γάρ ἐστι μόνον ἡ ὀρθότης τῆς βουλῆς, ἡ κατὰ τὸ ὠφέλιμον, ὅταν περὶ ὧν δεῖ, βουλευώμεθα, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅσον χρόνον δεῖ.

Ἐπεὶ δὲ τὸ τέλος ἢ καθόλου ἐστὶ καὶ ἔσχατον, ἢ μερικὸν, ἔσχατον μὲν, πρὸς ὃ πᾶσα πρᾶξις ἀνθρωπίνη φέρεται, μερικὸν δὲ, πρὸς ὅ τινες πράξεις φέρουσιν. ἀκολούθως καὶ ἡ εὐβουλία ἔχει· ἡ μὲν γὰρ καθόλου ἐστὶν, ἥτις ὀρθὴ καὶ ἀγαθὴ βουλή ἐστι περὶ τῶν φερόντων εἰς τὸ ἔσχατον τέλος.

λος. τὴν κατ' ἀρετὴν ζωήν· ἡ δὲ μερικὴ, ἥτις εἰς μερικόν τι τέλος φέρει, ὃ οὐκ ἔστι μὲν τὸ ἔσχατον, φέρει δὲ εἰς τὸ ἔσχατον τέλος.

Ἐπεὶ δὲ τῶν φρονίμων ἐστὶ τὸ βουλεύεσθαι, δεῖ προσθεῖναι τῷ τῆς εὐβουλίας ὁρισμῷ καὶ τὴν φρόνησιν. ὥστε εἶναι τὸν ὁρισμὸν τῆς εὐβουλίας οὕτως· εὐβουλία ἐστὶν ὀρθότης, ἡ κατὰ τὸ συμφέρον πρός τι τέλος, οὗ ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψίς ἐστι. κατὰ τὸ συμφέρον μὲν, διὰ τὴν βουλὴν ἣ πρὸς τέλος μὲν ἀγαθὸν φέρεται, δι' ὧν δὲ προσῆκεν, οὐδαμῶς, λέγω δὴ πράξεων καὶ χρόνου καὶ τρόπου· τὸ δὲ πρός τι τέλος, οὗ ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψίς ἐστι, διὰ τὴν πονηρὰν βουλὴν, ἥτις τὰ μὲν τέλει προσήκοντα καὶ ἀκόλουθα ζητεῖ· πρὸς τέλος δὲ φέρεται πονηρὸν, οὗ οὐκ ἔστιν ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψις.

nem: quæ est vitæ secundum virtutem instituendæ ratio. Alia singularis, quæ ad singularem aliquẽ finem ducit, qui quidem non est vltimus, nihilominus tamen ad vltimum ducit finem.

Cum vero prudentis viri sit, bene deliberare, necessario bonæ consultationis definitioni adiungenda est prudentia. Quare talis futura est bonæ cõsultationis definitio. Bona consultatio rectitudo est, quæ secundũ id quod vtile est ad aliquem finem tendit, cujus vera existimatio est prudentia. Ac secundũ quidem id quod vtile est, quia ad bonum quidem finem interdum tendit consilium, per quæ oportet tamẽ neutiquam: vt puta, actiones, vel tempus, vel modum. Illud vero, ad finem aliquem, cuius vera existimatio est prudentia, propter malum consilium: quod illa quidem quæ fini conveniunt & respondent, quærit: nihilominus tamen ad finem tendit non bonum, cuius non est vera existimatio prudentia.

15. Ἐι δὲ τῶ φρονίμων

CAP.

ἃ σκέψεως ἀνέχεταί τινος, καὶ βουλῆς, καὶ ζητήσεως. διὰ τοῦτο περὶ τὰ αὐτὰ μέν ἐστιν ἡ σύνεσις τῇ φρονήσει· ἔστι γὰρ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα, ὧν ἐσμὲν αὐτοὶ κύριοι πράττειν καὶ μὴ πράττειν.

Οὐκ ἔστι δὲ πάντῃ ταυτὸν τῇ φρονήσει· ἡ μὲν γὰρ φρόνησις ἐπιτάττει μόνον πρὸς ποῖον τέλος δεῖ φέρεσθαι, καὶ τίνα δεῖ ποιεῖν, ὥστε τέλους τυχεῖν. καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτῆς τὸ ἔργον, τὸ ἐπιτάττειν ἃ δεῖ πράττειν· τὸ δὲ κρίνειν τὰ ἐπιταχθέντα παρὰ τῆς φρονήσεως, καὶ τὸ εἰδέναι ὅτι καλῶς ἔχει καὶ οὕτω δεῖ πράττειν, τοῦτό ἐστιν ἡ σύνεσις.

Οὐ γὰρ διαφέρει ὁ εὐσύνετος τοῦ συνετοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ συνετὸς αὐτὸ τοῦτο βούλεται, τὸ εὖ καὶ καλῶς συνιέναι καὶ κρίνειν τὰ παρὰ τοῦ φρονίμου ἐπιταττόμενα.

Καὶ ταυτόν ἐστι σύνεσις καὶ εὐσυνεσία, ἥτις οὔτε φρόνησίς ἐστιν, οὔτε τὸ ἔχειν φρόνησιν. οὔτε δὲ τὸ δέχεσθαι καὶ λαμβάνειν φρόνησιν, σύνεσίς ἐστιν· τὸ γὰρ λαμβάνειν φρόνησιν, ἔστι τὸ μανθά-

quæ considerationem aliquam aut consilium admittunt aut quæstionem. Quare in iisdem intelligentia versatur, in quibus prudentia. In iis quippe contingentibus versatur, quæ aut agere ipsi per nos, aut non agere possumus.

9. Οὐκ ἔστι ταυτὸν σύνεσις καὶ φρόνησις.

Non omnino tamen idem est cum prudentia. Prudentia quippe tantum ad quem finem sit eundum, & quæ vt ad finem quis perveniat, agenda sint, præcipit. Atque hoc opus illius est: vt nimirum quæ agenda sint præcipiat. Iudicare vero de ijs quæ præcipit prudentia, scire item recte hoc se habere, omninoque agendum esse, id vero est intelligentia.

10. Ταυτὸ γὰρ σύνεσις.

Neque.n. ab intelligente, differt bene intelligens: sed hoc ipsum vt bene recteque intelligat, diiudicetq; quæ prudens præcipit, intelligens vult.

11. Ἐστὶ δ' οὔτε.

Idemque intelligentia ac bona est intelligentia, quæ neque idem quod prudentia, neque idem quod prudentiam habere est. Neque item accipere aut consequi prudentiam, est intelligentia. Etenim accipere prudentiam, est dis-

 cere

cere quæ novit prudens. Intelligentia vero est ea discernere, quare neque idem quod accipere aut habere prudentiam, est intelligentia.

13. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ μανθάνειν λέγεται συνιέναι.

Sed sicut qui ab alio aliquo scientiam audit, recteque cognoscit, intelligere dicitur, sic qui ea quæ à prudente præcipiuntur cognovit, recteque dijudicat, intelligere dicitur, idemque intelligens & bene intelligens, quia bene ea novit, vocatur. Bene enim ac recte idem est. Et ab hac ipsa causa nomen desumptum est, quia quæ ab alio dicuntur cum alius audit recteque ea novit, discere hoc & intelligere dicitur.

νειν ἅπερ ὁ φρόνιμος γινώσκει. ἡ δὲ σύνεσίς ἐστι, τὸ κρίνειν αὐτά. οὐκ ἄρα ταυτὸν σύνεσις τῷ φρόνησιν λαμβάνειν, ἢ φρόνησιν ἔχειν.

Ἀλλ' ὥσπερ ὁ παρ' ἄλλου τινὸς ἐπιστήμην ἀκούων καὶ γινώσκων καλῶς, ξυνιέναι λέγεται, οὕτως ὁ τὰ παρὰ τοῦ φρονίμου ἐπιτατλόμενα γινώσκων καὶ κρίνων ὀρθῶς, συνιέναι τε λέγεται, καὶ συνετὸς ὀνομάζεται, καὶ εὐσύνετος, διὰ τὸ καλῶς γινώσκειν· τὸ γὰρ εὖ καὶ τὸ καλῶς ταυτόν. καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς αἰτίας ἐλήφθη τὸ ὄνομα, ὅτι τὸ δὴ λέγοντος ἄλλον τινὰ ἀκούοντα γινώσκειν καλῶς, μανθάνειν καὶ συνιέναι λέγεται.

Cap. XII.

De sententia.

Cap. XI. 14 Ἤδη καλουμένη γνώμη.

NVnc vero de gnome, id est, sententia dicendum est. Versatur autem in contingentibus & illa, sicut prudentia quoque, bona consultatio, & intelligentia. Quare & de illa dicamus.

Est ergo sententia, secundum quam bene sententes & habere senten-

ΚΕΦ. ιβ'

Περὶ γνώμης.

ΡΗτέον δὴ περὶ τῆς γνώμης· ἔστι δὲ καὶ αὕτη περὶ τὰ ἐνδεχόμενα, καθάπερ καὶ ἡ φρόνησις, καὶ ἡ εὐβουλία, καὶ ἡ σύνεσις. διὰ τοῦτο καὶ περὶ αὐτῆς λέγωμεν.

Ἔστι τοίνυν γνώμη, καθ' ἣν εὐγνώμονας λέγομεν, καὶ ἔχειν γνώμην, ἡ ὀρθὴ κρί-

κρίσις τοῦ ἐπιεικοῦς. τίς δέ ἐστιν ὁ ἐπιεικὴς καὶ ἡ ἐπιείκεια, εἴρηται ἐν τοῖς πρότερον.

Ὅτι δὲ τοῦτό ἐστιν ἡ γνώμη, δῆλον· τὸν γὰρ ἐπιεικῆ μάλιστά φαμεν εἶναι συγγνωμονικόν. καὶ ἐπιεικὲς, τὸ ἐν πᾶσιν ἔχειν συγγνώμην.

Ἡ δὲ συγγνώμη, γνώμη ἐστὶν ὀρθὴ κριτικὴ τοῦ ἐπιεικοῦς· κρίσις γὰρ ὀρθὴ καὶ γνώμη ἐπιεικής ἐστιν, ἡ συγγνώμη.

Ὀρθὴ δὲ λέγεται κρίσις, ἡ τοῦ ἀληθοῦς· εἰ τοίνυν ἡ μὲν συγγνώμη κρίσις ἐστὶ τοῦ ἐπιεικοῦς καὶ γνώμη ὀρθὴ, κατὰ δὲ τὴν ὀρθὴν γνώμην εὐγνώμονές τινες λέγονται, ἡ γνώμη ἄρα καθ᾽ ἣν εὐγνώμονες λέγονται, τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστὶ κρίσις.

Πᾶσαι μὲν οὖν αἱ ἕξεις αἱ ἀληθευτικαὶ πρὸς τὸ αὐτὸ φέρουσι, καὶ τὰ αὐτὰ ἔχουσιν ὑποκείμενα, περὶ ἃ καταγίνονται· καὶ γὰρ καὶ φρόνησις, καὶ νοῦς καὶ εὐβουλία, καὶ σύνεσις, καὶ γνώμη, περὶ τὰ καθ᾽ ἕκαστά εἰσι καὶ τὰ μερικὰ τὰ ἐν οἷς αἱ πράξεις. νοῦν

tiam dicimus, rectum moderati viri iudicium: quis autem æquus sit & æquitas, in superioribus diximus.

Hanc autem esse sen- 3. Σημεῖον δ'
tentiam vel ex eo apparet: æquum enim virum maxime dicimus esse συγγνωμονικὸν, id est, ad ferendam eiusmodi sententiam proclivem.

Ipsamque æquitatem, in 4. Ἡ δὲ συγ-
quibusdam ἔχειν συγγνώμην, γνώμη.
id autem est ignoscere, sive veniam dare.

Venia autem recta est 5. Ὀρθὴ δὲ.
iudicandi de æquo sententia. Rectum n iudicium & æqua sententia est venia. Rectum autem dicitur iudicium, quod veri est. Si ergo venia, iudicium æqui rectaque est sententia, à recta autem sententia sive γνώμη, quidam εὐγνώμονες, id est, rectam sententiam ferre dicuntur, sequitur sententiam, à qua ita dicuntur, id est, γνώμην, æqui iudicium esse.

Omnes ergo veridici, vt 6 Εἰσὶ δὲ
vocantur, habitus, eodem πᾶσαι ἕξ.
tendunt, eademque in quibus versantur, habent subiecta. Etenim & prudentia, & intellectus, & bona consultatio, & intelligentia, & sententia, in singularibus, in quibus actiones sunt, versantur. Intel-

lectum autem dico, actiuum, qui principia habet singularia, & quæ sub sensum cadunt. Idem namque homo, cum ea quæ ad bonum finem tendunt agit, prudens est, cum vero de iis, vt oportet, deliberat, bene consultus dicitur. Cum vero quæ ad finem bonum ordinavit & disposuit, cognoscit, recteque, & vt fieri oportet, de ijs iudicat, intelligentia præditus dicitur. Cum vero quæ ab alijs facta sunt recte considerat, eaque venia interdum prosequitur, quoties nimirum hoc merentur, tum *εὐγνώμων* & *συγγνώμων* vocatur.

7. Πᾶσαι γὰρ αἱ δυνάμεις. Totum enim viri æqui judicium in omnibus communiter quæ ab aliis fiunt, versatur. Etenim & illa quæ vocatur æquitas, quæ legale emendare jus solet, de qua ante diximus, de iis quas alii tulerunt iudicare legibus solet. Sed & sententia quam *γνώμην*, & venia quam *συγγνώμην* vocant, recte in iis quæ ab aliis facta sunt versari dicitur. Hæc vero omnia æqui sunt hominis. Hinc fit vt omnes hu-

δὲ λέγω; τὸν πρακτικὸν, ὃς ἀρχὰς ἔχει τὰ μερικὰ καὶ αἰσθητά· ὁ γὰρ αὐτὸς ἄνθρωπος, ὅταν μὲν τὰ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τέλος φέροντα ποιῇ, φρόνιμός ἐστιν· ὅταν δὲ περὶ αὐτῶν ὡς δεῖ βουλεύηται, εὔβουλός ἐστιν· ὅταν δὲ ὅσα ἔταξε πρὸς τὸ τέλος τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἐποίησε, γινώσκῃ καὶ κρίνῃ ὀρθῶς, καὶ ὡς ἔδει πεπρᾶχθαι, συνετός ἐστιν· ὅταν δὲ τὰ ὑπ᾽ ἄλλου πραχθέντα ὀρθῶς κρίνων καὶ συγγνώμης ἐνίοτε ἀξιοῖ οἷς τοῦτο προσῆκεν, εὐγνώμων ἐστὶ καὶ συγγνώμων.

Πᾶσα γὰρ ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς κρίσις περὶ πάντα ἐστὶ κοινῇ τὰ ἀγαθὰ τὰ ὑπ᾽ ἄλλων πραττόμενα. καὶ γὰρ καὶ ἡ καλουμένη ἐπιείκεια, ἥτις ἐστὶ τοῦ νομικοῦ δικαίου διορθωτικὴ, περὶ ἧς εἴρηται πρότερον, τοὺς παρ᾽ ἑτέρων τεθέντας νόμους κρίνει, καὶ ἡ συγγνώμη καὶ ἡ γνώμη περὶ τῶν πραττομένων ὑφ᾽ ἑτέρων ὀρθῶς ψηφίζεται. πάντα δὲ ταῦτα τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστί. συμβαίνει δὲ καὶ πάσας τὰς ἀνθρωπί-

manæ

ναι πράξεις ταύτας εἰσὶ μόνας, ἃς ὁ ἐπιεικὴς κρίνει, καὶ περὶ ὧν ψηφίζεται· ἡ μὲν γὰρ ἐπιείκεια περὶ τὸ νομικὸν δίκαιόν ἐστιν· ἡ δὲ γνώμη περὶ τὰ πρακτά ἐστιν, ὅταν ὑφ' ἑτέρων πράττωνται· περὶ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ὁ νοῦς ἐστὶν ὁ πρακτικός· καὶ γὰρ ἐπεὶ ὁ νοῦς γνῶσις ἐστὶ τῶν ἀρχῶν, ἀρχαὶ δὲ τῶν μὲν πράξεων τὰ καθ' ἕκαστα, τῶν δὲ θεωρητῶν καὶ ὧν ἐστὶ τέλος ἡ ἀλήθεια, οἱ ὅροι, καὶ οἱ ἄμεσοι λόγοι, καὶ αἱ κοιναὶ ἔννοιαι, εἴη ἂν ὁ μὲν θεωρητικὸς νοῦς γνῶσις τῶν ὅρων, καὶ τῶν πρώτων καὶ ἀκινήτων λόγων· ὁ δὲ πρακτικός, γνῶσις τῶν ἐσχάτων καὶ ἐνδεχομένων, δηλονότι τῶν καθ' ἕκαστα πρακτῶν. ὥστε τὸν πρακτικόν, καὶ τὸν θεωρητικὸν νοῦν τῶν ἐσχάτων εἰσὶ, καὶ πρώτων. καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄμεσοι λόγοι, καὶ οἱ ὅροι, καὶ τὰ καθ' ἕκαστα, καὶ πρῶτα καὶ ἔσχατά εἰσιν. οἱ μὲν ἄμεσοι λόγοι τῇ φύσει πρῶτοι, ἔσχατοι δὲ ἡμῖν· τὰ δὲ καθ' ἕκαστα πρῶτα μὲν ἡμῖν, ἔσχατα δὲ τῇ φύσει. ταῦτα δὲ τὰ ἔσχατα τῇ φύ-

manæ actiones eæ ſint ſolæ, de quibus iudicat & decernit vir æquus. Etenim in legali iure verſatur æquitas. Sententia vero in iis quæ ſub actionem cadunt, cum ab alio aguntur. In iiſdem quoque intellectus verſatur activus. Cum enim principiorum cognitio ſit intellectus, principia autem actionum ſint ſingularia, ſicut eorum quæ in contemplationem veniunt, quorumque finis eſt veritas, termini, & immediatæ rationes, communeſque notitiæ, ſequetur quoque contemplativum intellectum, terminorum primarumque & immutabilium rationum, cognitionem eſſe: ſicut activus extremorum eſt ac contingentium, hoc eſt, ſingulorũ quæ ſub actionem cadunt. Ita vt activus ac contemplativus intellectus, extremorum ſit ac primorum. Etenim & immediatæ rationes, & termini & ſingularia, tum prima ſunt, tũ poſtrema. Immediatæ quidẽ rationes primæ natura, nobis extremæ: ſingularia vero, prima nobis, extrema vero natura. Hæc vero quæ na-

tura sunt extrema, principia ac causæ illius finis sunt, qui sub actionem cadit. Etenim ex iis quæ sub sensum cadunt, singularia illa, quæ aut nobis conducunt aut aliis, tum ea per quæ ad finem quem quærimus pervenire oporteat, agere docemur. Atque ita dum ex his singularibus vniversales quasdam colligimus rationes, prudentes in vitæ communis actionibus efficimur. Ideoque cognitione singularium instructum esse oportet politicum. Eiusmodi autem cognitio, cum sine medio fiat, est intellectus. Etenim immediatorum ac principiorum cognitio, intellectus est.

8. Διὸ ἐ φυσικὰ δοκεῖ εἶναι.

Ideoque naturalis videtur esse huiusmodi cognitio. Neque enim à certa aliqua docendi ratione aut disciplina, sed vero à natura proficiscitur. Neque intellectus tantum, sed prudentia quoque, intelligentia, ac sententia, videntur esse naturalia. A naturali enim intellectus cognitione proficiscuntur hæc omnia, & in iisdem cum intellectu versantur. In singularibus videlicet. Non

σι ἀρχαί εἰσι καὶ αἴτια τοῦ τέλους τοῦ πρακτοῦ· καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ αἰσθήσει καθ' ἕκαστα διδασκόμενοι πράττειν τὰ συμφέροντα ἡμῖν αὐτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις, καὶ δι' ὧν πρὸς τὸ ζητούμενον ἀφιξόμεθα τέλος· καὶ ἀπὸ τούτων τῶν μερικῶν καθολικούς τινας συνάγοντες λόγους, φρόνιμοι γινόμεθα πρὸς τὰς ἐν τῷ βίῳ πράξεις. διὰ τοῦτο δεῖ τὸν πολιτικὸν γνῶσιν ἔχειν τῶν μερικῶν· ἡ τοιαύτη δὲ γνῶσις ἄνευ μέσου γινομένη νοῦς ἐστί. νοῦς γάρ ἐστιν ἡ γνῶσις τῶν ἀμέσων καὶ τῶν ἀρχῶν.

Διὰ τοῦτο καὶ φυσική τις ἡ τοιαύτη γνῶσις εἶναι δοκεῖ. οὐ γὰρ ἀπὸ μεθόδου τινῶν καὶ μαθήσεως περιγίνεται, ἀλλὰ φύσει. καὶ οὐχ ὁ νοῦς μόνον, ἀλλὰ καὶ φρόνησις, καὶ ἡ σύνεσις, καὶ ἡ γνώμη, φυσικὰ δοκεῖ εἶναι· ἀπὸ γὰρ τῆς φυσικῆς γνώσεως τοῦ νοῦ ταῦτα πάντα ὁρμῶνται καὶ περὶ τὰ αὐτά εἰσι τῷ νῷ· τὰ καθ' ἕκαστα δηλονότι. Σοφία

διὸ

δὲ οὐκ ἔτι. φύσει γὰρ σοφὸς οὐδείς ἐστιν, ὅτι μεθόδων χρεία καὶ μαθήσεως πρὸς τὸ γενέσθαι σοφὸν, καὶ τὴν μὲν φρόνησιν, καὶ τὴν γνώμην, καὶ τὸν νοῦν, καὶ τὴν σύνεσιν οἰόμεθα ταῖς ἡλικίαις ἀκολουθεῖν· φαμὲν γὰρ τήνδε τὴν ἡλικίαν νοῦν ἔχειν, καὶ γνώμην, καὶ φρόνησιν, ὡς τῆς φύσεως αἰτίας οὔσης. Σοφίαν δὲ οὐ τῇδε τῇ ἡλικίᾳ, ἢ τῇδε ἀποδίδομεν· καὶ νέῳ γὰρ δυνατὸν γενέσθαι σοφὸν, καὶ μειρακίῳ, καὶ οὐ πρεσβύτῃ μόνον, καθάπερ ἐπὶ τῆς φρονήσεως ἔχει, καὶ τῶν ἄλλων. ἡ γὰρ πεῖρα τῶν πρεσβυτέρων ἐστὶν, ἧς χωρὶς οὐ δυνατὸν φρόνιμον γενέσθαι, καὶ νοῦν, καὶ σύνεσιν ἔχειν, καὶ γνώμην.

Νῦν λέγω τὸν πρακτικόν· ὁ γὰρ νοῦς, καθὼς εἴρηται, καὶ θεωρητικός ἐστι καὶ πρακτικὸς, καὶ ἀρχὴ, καὶ τέλος. ἀρχὴ μὲν, καθ' ὅσον τῶν πρώτων ἀρχῶν ἐστὶ γνῶσις καὶ θεωρητικὸς λέγεται· ἀρχὴ γάρ ἐστιν ἀποδείξεως. τέλος δὲ, καθ' ὅσον γνῶσίς ἐστι τῶν καθ' ἕκαστα καὶ ἐν

item vero ſapientia. Sapiens enim natura eſt nemo: quia tum certa docendi ratio, tum diſciplina, vt ſapiens fiat aliquis, requiritur. Ac prudentiam, ſententiamque, intellectum item & intelligentiam, ſequi ætates putamus. Dicimus enim, hanc aut illam ætatem, intellectum, ſententiamque habere ac prudentiam: quaſi cauſa eorum ſit natura. Sapientiam vero nunquam huic aut illi adſcribimus ætati. Nam & iuvenis & adoleſcens poteſt eſſe ſapiens, non ſenex tantum. Sicut in prudentia fit & reliquis. Seniorum quippe eſt experientia, ſine qua prudens nemo eſſe poteſt nec intellectum aut intelligentiam habere aut ſententiam.

Intellectum autem dico activum. Intellectus quippe, vt dictum eſt, & contemplativus & activus eſt; principiumque ac finis. Ac principium quidem, quatenus primorum principiorum eſt cognitio, ac contemplativus dicitur. Demonſtrationum enim eſt principium. 9. Διὸ καὶ ἀρχή.

Finis vero, quatenus ſingularium eſt cognitio, & in

ſenſu conſiſtit, ac actiuus dicitur. De his quippe ſunt demonſtrationes, ſuntque hæc quæ demonſtrata ſunt, & in hæc poſtremo qui demonſtrauit ab vniuerſalibus deſcendit.

10. Ὅτι δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων. Hic autem cum ab experientia paretur intellectus, in ſenioribus inuenitur. Ideoque eorum quos experientia, aut ſenium commẽdat, aut prudentia, etiam ſine demonſtratione, nudis enunciationibus non minor quã ſi demonſtrationes eſſent, fides adhibenda eſt. Quia enim multa experientia aliquem quaſi compararunt ſibi oculum, ipſa actionum principia, hoc eſt, illa quæ ſub actionem cadunt, vident ſingularia. Quibus quid conducat ſingulis aduertunt, ſeque & alios de eo monent homines.

αἰσθήσει, καὶ πρακτικὸς λέγεται· περὶ τούτων γὰρ αἱ ἀποδείξεις, καὶ ταῦτά εἰσι τὰ ἀποδεικτὰ, καὶ εἰς ταῦτα τελευταῖον ὁ ἀποδεικνὺς ἀπὸ τῶν καθ᾽ ὅλου καταβαίνων.

Οὗτος δὲ ὁ νοῦς ἀπὸ ἐμπειρίας περιγινόμενος ἐν τοῖς πρεσβυτέροις εὑρίσκεται· διὰ τοῦτο δεῖ πιστεύειν ταῖς τῶν ἐμπείρων, καὶ πρεσβυτέρων, ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις, οὐχ ἧττον τῶν ἀποδείξεων· διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχὰς τῶν πράξεων, τὰ καθ᾽ ἕκαστα δηλονότι πρακτά· δι᾽ ὧν τὰ συμφέροντα γινώσκουσι καὶ ὑποτίθενται, καὶ ἑαυτοῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις.

ΚΕΦ. ιγ'

Περὶ φρονήσεως, καὶ τῆς σοφίας, τί χρήσιμοι· καὶ πότερα βελτίων.

Τί μὲν οὖν ἐστιν ἡ φρόνησις καὶ ἡ σοφία, καὶ περὶ τίνα ἐστὶν ἑκατέρα, καὶ ὅτι ἄλλου τῆς ψυχῆς μορίου ἐστὶν ἑκατέρα, εἴρηται.

Διαπορήσειε δ' ἄν τις περὶ αὐτῶν, τί χρήσιμοί εἰσι, καὶ πρὸς τί συντελοῦσι τοῖς ἀνθρώποις.

Ἡ μὲν γὰρ σοφία οὐδὲν θεωρεῖ ἐξ ὧν ἐστὶν εὐδαίμων ὁ ἄνθρωπος. ἡ μὲν γὰρ εὐδαιμονία περὶ τὴν πρᾶξιν ἐστὶν, ἡ δὲ σοφία οὐδεμιᾶς αἰτία γενέσεως· οὐ γὰρ τέλος ἔχει τὸ πρακτὸν ἀγαθόν.

Ἡ δὲ φρόνησις, ἐστὶ μὲν αἰτία πράξεως, καὶ πρὸς τὸ πρακτὸν ἀγαθόν· ἀναγκαία δὲ πρὸς τὴν κτῆσιν τῆς ἀρετῆς οὐ πάνυ δοκεῖ· τοῖς μὲν γὰρ σπουδαίοις ἀπὸ τοῦ ἔθους τὰς ἀρχὰς περιγινομένας, βεβαίας εἶναι συμβαίνει· ἕξεις γάρ εἰσι· καὶ οὐδὲν μᾶλλον ἀπὸ τοῦ εἰδέναι τὰ καλὰ καὶ δίκαια

CAP. XIII.

De prudentia & sapientia, qua in re conducant: vtra item sit melior.

11. Τί ἐστιν ἡ σοφία.

QVid ergo prudentia sit & sapientia, tum in quibus versetur vtraque, esse item alterius animæ partis vtramque, jam dictum est.

Cap. XII. 1. Διαπορέσις.

Dubitare autem aliquis de iis possit, qua in re sint vtiles, aut ad quid tandem hominibus conducant.

2. Ἡ μὲν γὰρ σοφία.

Sapientia enim nihil eorum contemplatur, ex quibus felix esse homo potest. In actione quippe cernitur felicitas, nullius autem causa generationis est sapientia. Neq; enim finem habet, id quod sub actionem cadit bonum.

3. Ἡ δὲ φρόνησις.

Prudentia autem causa quidem actionis est, & ad id quod sub actionem cadit bonum, deducit: ad possessionem autem virtutis non admodum videtur necessaria. Viris enim bonis, cum ab ipsa consuetudine illa contingant principia, firma quoque solent esse. Sunt quippe habitus. Neque vllo modo sciendo ea quæ honesta sunt & justa,

& justa, aptiores ad agendum ea redduntur: non magis quam sani aut bene habiti ex sola cognitione eorum quæ sanitati vel bene habito conveniunt corpori, effici solemus, cum solus huius aut illius præstare hoc possit habitus. Sicut nec pugil maior fit in arte sua, si sciat quid sit bene recteque pugillari. Neq. enim quatenus scit hoc, sed quatenus habitum eius artis habet, pugillatur. Eodemque modo & luctator, & cursor, sicut & gymnicus: neque enim quia novit, quæ bene habito corpori aut exercitationi illi congruunt, sed propter habitum est gymnicus. Bene habito autem corpori aut gymnicæ exercitationi ac sanitati convenire illa jam dico, non quæ aut bonum efficiunt habitum aut sanitatem, sed qua homo sanus aut bene habitus hoc ipso quod habitum vtriusque habet, vtrumque efficit. Sicut ergo in iis quos diximus habitibus, qui eos consecuti sunt, meliores ipsa non efficiuntur scientia: ita nec vir bonus ad virtutem melior efficietur prudentia. Quod si viris bonis nihil ad virtutis actio-

πρακτικοὶ αὐτῶν γίνονται, ὥσπερ οὐδὲ ὑγιεινοὶ ἢ εὐεκτικοὶ γινόμεθα, ἀπὸ τοῦ καλῶς εἰδέναι τὰ ὑγιεινὰ καὶ εὐεκτικά, ἀλλὰ τῷ ἔχειν ἕξιν ὑγιείας καὶ εὐεξίας· οὐ γὰρ ὁ πύκτης πυκτικώτερος γίνεται διὰ τὸ εἰδέναι τί ἐστι τὸ εὖ καὶ καλῶς πυκτεύειν· οὐ γὰρ τῷ εἰδέναι, ἀλλὰ τῷ ἕξιν ἔχειν πυκτικῶς, πυκτεύει· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ παλαιστὴς καὶ ὁ δρομικός. καὶ γάρ τοι καὶ ὁ γυμνικὸς διὰ τὴν ἕξιν γυμνικός ἐστιν, οὐ διὰ τὸ εἰδέναι τὰ εὐεκτικὰ καὶ γυμνικά· λέγω δὲ εὐεκτικὰ καὶ γυμνικὰ ἢ ὑγιεινά, οὐ τὰ ποιητικὰ εὐεξίας ἢ ὑγιείας, ἀλλ᾽ ἃ ποιεῖ ὁ ὑγιαίνων, ἢ ὁ εὐεκτῶν, ἀπὸ τὴν ἕξιν ὑγιείας ἢ εὐεξίας ἔχειν. ὥσπερ τοίνυν ἐπὶ τῶν εἰρημένων ἕξεων οἱ ἔχοντες οὐκ ἂν ἀμείνους γένοιντο διὰ τὸ εἰδέναι, οὕτως οὐδὲ ὁ σπουδαῖος καλλίων περὶ τὴν ἀρετὴν γένοιτο διὰ τὴν φρόνησιν· εἰ δὲ τοῖς σπουδαίοις οὐδὲν πρὸς τὴν ἀρετὴν ἡ

φρό.ὁ

φρόνησις συντελεῖ, λείπεται δὴ τοὺς μὴ ὄντας σπουδαίους τὴν φρόνησιν καλλίους ποιεῖν· καὶ τούτους δὲ οὐ σφόδρα ἀναγκαῖον φρονίμους εἶναι πρὸς τὸ γίνεσθαι σπουδαίους. δυνατὸν γὰρ καὶ παρ᾽ ἄλλων μαθόντας τὸν περὶ ἀρετῆς λόγον καὶ πειθέντας αὐτοῖς σπουδαίους γενέσθαι· ὥσπερ βουλόμενοι ὑγιαίνειν, οὐκ αὐτοὶ μανθάνομεν ἰατρικὴν, ἀλλὰ τοὺς ἰατροὺς ἐρωτῶμεν, καὶ οὐδὲν κωλύει ὑγιαίνειν. ταῦτα μὲν οὖν ἀπορήσειεν ἄν τις περὶ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς σοφίας, εἰς τί συντελοῦσι τοῖς ἀνθρώποις καὶ πρὸς τί εἰσι χρήσιμοι.

Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖνο δεῖ ζητεῖν περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλας αὐτῶν σχέσεως, ποτέρα βελτίων. δοκεῖ μὲν γὰρ ἡ σοφία βελτίων τῆς φρονήσεως, καθόσον τῶν ἀναγκαίων ἐστὶ γνῶσις. δοκεῖ δὲ ἡ φρόνησις βελτίων τῆς σοφίας, καθόσον ἀρχή ἐστι πράξεως, καὶ διὰ τοῦτο κυριωτέρα τῆς σοφίας, ἥτις μόνον θεωρητική ἐστιν. ἡ γὰρ

nem conferat prudentia. restat, vt qui viri non sunt boni eos meliores efficiat prudentia. Atqui ne hos quidem magnopere necesse est prudentes esse, vt viri efficiantur boni. Possunt quippe ab aliis discere ea quæ de virtutibus tenenda sunt, iisque obtemperare, atque ita viri boni fieri. Plane quemadmodum cum recte valere volumus, non ipsi medicam addiscimus artem, sed medicos consulimus, neque quicquam obstat, quo minus bonam consequamur valetudinem. Et hæc quidem sunt quæ ab aliquo moveri de sapientia possent & prudentia: quo in dubiū vocatur, ad quid hominibus conducant, & quam ad rem aliquid conferre possint.

Sed & hoc de vtriusque ad alterum relatione quæri debet, vtra sit præstantior. Videtur enim præstantior quam prudentia esse sapientia, quatenus necessariorum est cognitio. Rursus præstantior quam sapientia, videtur esse prudentia, quatenus actionis est principium, ideoque plus posse quam sapientia, quæ in contemplando occupatur tantum.

4. Πρὸς δὲ τούτοις ἄπορον.

Acti-

vus quippe habitus imperat in singularibus & iniungit.

5. Περὶ δὲ τούτων λεκτέον. Et hæc quidem sunt, quæ in dubium de sapientia vocari possunt & prudentia. Ad quæ respondendum est, ac primo de primo. Primum ergo, licet ad aliud omnino nihil hæ virtutes conducerent, tamen per se necessario eligendæ essent. Virtutes enim sunt: estque vtraque vtriusque partis quæ menti tribuitur, vt diximus. Omnis autem virtus eligenda est.

6. Ἔπειτα δὲ ποιοῦσι. Ad felicitatem præterea conducunt, non quemadmodum ad sanitatem ars medica: sed quemadmodum ad sanitatem se habet sanitas, ita ad felicitatē sapientia conducit ac prudentia. Vniversalis quippe felicitas virtus est integra, sapientia autem & prudentia, virtutis totius partes sunt. Quare pars quoque felicitatis humanæ sapientia est ac prudentia, & qui eas cum reliquis possidet virtutibus, in tota felicitate felix est.

7. Ἔτι τὸ ἔργον ἀποτελεῖται. Præterea ad omnem actionem honestam conducit prudentia, & per eam quodlibet tale opus

πρακτικὴ ἕξις ἄρχει καὶ ἐπιτάττει περὶ ἕκαστον.

Ταῦτα μὲν οὖν ἠπόρηται περὶ σοφίας καὶ φρονήσεως· ῥητέον δὲ πρὸς ταῦτα, καὶ πρῶτον περὶ τοῦ πρώτου· πρῶτον μὲν οὖν εἰ καὶ πρὸς μηδὲν ἦσαν χρήσιμοι αἱ τοιαῦται ἀρεταί, ἀλλὰ δι' ἑαυτὰς ἀναγκαῖον αἱρετὰς αὐτὰς εἶναι· ἀρεταὶ γάρ εἰσιν ἑκατέρα ἑκατέρου τοῦ διανοητικοῦ καθὼς εἴρηται· ἡ δὲ ἀρετὴ αἱρετόν τι ἐστίν.

Ἔπειτα καὶ χρήσιμοί εἰσι πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, οὐχ ὥσπερ ἰατρικὴ πρὸς ὑγίειαν· ἀλλ' ὥσπερ ἡ ὑγίεια πρὸς ὑγίειαν ἔχει, οὕτω σοφία καὶ φρόνησις πρὸς εὐδαιμονίαν χρήσιμοί εἰσιν· ἡ μὲν γὰρ καθόλου εὐδαιμονία ἡ παντελής ἐστιν ἀρετή, σοφία δὲ καὶ φρόνησις μέρος εἰσὶ τῆς ὅλης ἀρετῆς. ὥστε μέρος εἰσὶ τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας σοφία καὶ φρόνησις, καὶ τὸ ταύτας ἔχειν μετὰ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, εὐδαιμονεῖν ἐστὶ τὴν ὅλην εὐδαιμονίαν.

Ἔτι δὲ καὶ πρὸς πᾶσαν πρᾶξιν σπουδαίαν ἡ φρόνησις χρήσιμός ἐστι, καὶ δι' αὐτῆς πᾶν τοιοῦτον ἔργον ἀπο-

ἀποτελεῖται· ἡ μὲν γὰρ ἠθικὴ ἀρετὴ τὴν θέλησιν εἰς τὸ ἀγαθὸν ἀπευθύνει τέλος, καὶ ὀρθὸν ποιεῖ τὸν σκοπόν· ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τὸ τέλος φέροντα τὸ ἀγαθὸν ζητεῖ· καὶ βουλεύεται δι' ὧν κάλλιστα, καὶ ῥᾷστα, καὶ ὡς δεῖ, τοῦ τέλους ἔστι τυχεῖν· τοῦ δὲ τετάρτου μορίου τῆς ψυχῆς, ὅ ἐστι τὸ θρεπτικὸν, οὐκ ἔστιν ἀρετὴ τοιαύτη, περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος, ἥτις ἀρχὴν ἔχει τὸ ὀρεκτικὸν, λέγω δὴ τὴν ἠθικήν· οὐ γάρ ἐστι τὸ θρεπτικὸν κύριον πράξεως οὐδεμιᾶς. ὃ δὲ οὐκ ἔστιν ἀρχὴ πράξεως, οὐ δύναται ἀρετὴν ἔχειν τοιαύτην. δύναται δὲ λέγεσθαι ἀρετὴ τοῦ θρεπτικοῦ τὸ εὐτραφὲς, καὶ ὅσα ἄλλα ἕπονται, ὅταν καλῶς ἔχῃ τὸ θρεπτικὸν, οἷον κάλλος ἢ μέγεθος, ὅπερ ἀρετὴ οὐκ ἔστι κυρίως· οὐ γὰρ ἀπὸ προαιρέσεως γίνεται, οὐδὲ αἱρετή ἐστιν· ἀλλὰ κατὰ μεταφορὰν λέγεται. καὶ ταῦτα μὲν μεταξὺ εἴρηται. ῥητέον δὲ ἔτι πρὸς τὸ προκείμενον. ὅτι μὲν οὖν εἰ καὶ πρὸς μηδὲν

perficitur. Virtus quippe moralis, ad finem voluntatem dirigit bonum, scopumque rectum efficit. Prudentia vero ea quæ ad rectum tendunt finem, quærit: sed & deliberat, quibus potissimum mediis optime facillimeque, & ut oportet, finem assequi possit suum. Quartæ vero partis animæ, cui alendi vis tribuitur, nulla est hujusmodi, de qua jam loquimur, virtus, cujus principium sit vis appetēdi: intelligo autem moralem. Neque enim pars illa altrix, actionis alicujus potestatem habet proprie: id vero quod actionis non est principium, habere ejusmodi virtutem non potest. Virtus autem dici potest altricis, bona alitura, & si quæ alia sequuntur, quoties bene habet se pars altrix, quemadmodum pulchra forma aut magnitudo corporis: quæ proprie tamen non est virtus: non enim fit consulto, neque est eligenda, sed per translationem ita vocatur. Et hæc quidem interjicere reliquis placuit: sed & aliud ad propositum adjiciendum est subiectum, Illud nempe, quod etiamsi

ad

ad aliud omnino nihil sapientia conferret & prudentia, per se tamen plurimi faciendas videri, jam ostendimus.

8\. Περὶ δὲ τὸ μηδὲν εἶναι πρακτικωτέρους.

Iam vero & illud ostendemus manifestius, ad hoc quoque vt meliores fiant homines, faciliusque justas atque honestas actiones agant, conducere prudentiam: quod vt faciamus, paulo altius repetenda erunt quæ dicturi sumus, & ab illis ducendum initium. Sicut ergo dicimus, fieri posse, vt quidam qui justa agant nondum sint justi, & qui temperata, nondum sint temperantes: quales sunt illi qui legibus parent, & quæ ab illis jubentur metu faciunt, aut inviti: vel qui per ignorantiam id quod iustum est faciunt: vt, si quis inscius eum qui iniuriam intulit, punit pro eo qui accepit: sed & qui alterius causa, pecuniarum puta, aut voluptatis, non per se autem, id quod iustum est faciunt. Sicut ergo hos iustos non dicimus, licet ea quæ justa sunt faciant, eodem videlicet modo in omni virtute se res habet, Et is qui quod bonum est agit, virtutemque sequi-

ἄλλο συντελεῖν ἠδύνατο ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις, διά γε ἑαυτὰς ἔδει πολλοῦ τινὸς ἀξίας εἶναι δοκεῖν, δέδεικται.

Δείξομεν δὲ ἔτι σαφέστερον, ὅτι ἡ φρόνησις συντελεῖ πρὸς τὸ σπουδαιοτέρους γενέσθαι, καὶ πρακτικωτέρους τῶν καλῶν καὶ δικαίων· μικρὸν δὲ ἄνωθεν ἀναληπτέον τὸν λόγον, ἀρξαμένους ἐκεῖθεν. ὥσπερ γὰρ λέγομεν δυνατὸν εἶναι πράττοντάς τινας τὰ δίκαια οὔπω δικαίους εἶναι, καὶ τὰ σώφρονα καὶ μὴ σώφρονας εἶναι, οἷοί εἰσιν οἱ τὰ προσταττόμενα ὑπὸ τοῦ νόμου ποιοῦντες διὰ φόβον καὶ ἀκουσίως, ἢ οἱ δι' ἄγνοιαν δίκαιόν τι πεποιηκότες· ὥσπερ εἴ τις λάθοι τὸν ἀδικοῦντα κολάσας ἀντὶ τοῦ ἠδικημένου· ἢ δι' ἄλλό τι, ἢ χρήματα, ἢ ἡδονὴν τὸ δίκαιον ποιοῦντες, καὶ μὴ δι' ἑαυτό. ὥσπερ τοίνυν τοὺς τοιούτους οὐ λέγομεν δικαίους, καὶ τοι πράττοντας τὰ δίκαια, οὕτως, ὡς ἔοικεν, ἐπὶ πάσης ἀρετῆς ἔχει· καὶ ὁ ποιῶν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀρετὴν,

καὶ δι' ἑαυτὴν, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ αὐτὸς προαιρούμενος καὶ οὐκ ἀκουσίως, οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σπουδαῖος· ὁ γὰρ βιαζόμενος ὑφ' ἑτέρου πρὸς τὸ ποιῆσαι τὸ ἀγαθὸν, τοῦ ἀγαθοῦ μὲν ἕνεκα ποιεῖ ὅπερ ποιεῖ, εἴπερ ὁ καταναγκάζων αὐτὸν τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα καταναγκάζει· σπουδαῖος δὲ οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ἀγαθὸς, ὅτι μὴ προαιρούμενος καὶ ἑκουσίως πράττει τὸ ἀγαθόν· ἡ μὲν οὖν ἕξις τῆς ἀρετῆς ῥυθμίζουσα τὸ ὀρεκτικὸν τῆς ψυχῆς, τὸ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικὸν, ὀρθὴν ποιεῖ τὴν προαίρεσιν· ἐπιθυμεῖ γὰρ καὶ προαιρεῖται τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς ἕξεως· οὐ δεῖ δὲ μέχρι τούτου τὸν σπουδαῖον ἱστᾶσθαι τοῦ ἕξιν ἔχειν ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ πράττειν ἐξ ὧν ἔσται βεβαία ἡ ἕξις ἐν τῇ ψυχῇ, τὰς πράξεις τὰς σπουδαίας δηλονότι. τὸ τοίνυν τὰς τοιαύτας πράξεις εἰδέναι, οὐ δυνατὸν λαβεῖν ἀπὸ τῆς ἕξεως τῆς ἀρετῆς. αὕτη γὰρ μόνην ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ τὴν ὄρεξιν τοῦ ἀγαθοῦ· τὸ δὲ εἰδέναι, ἃ δεῖ

sequitur, idque & per se, & boni causa ipsius, sed & cum prælectione, atque instinctu suo, non autem invitus, ille est revera, quem honestum dicimus virum. Qui enim cogitur ab alio vt faciat bonum, boni quidem causa facit quod facit, siquidem qui cogit eum, boni causa eum cogit, honestus tamen non est aut bonus, nisi & cum prælectione & sponte facit bonum. Habitus virtutis ergo format primum ordinatque eam, quæ appetendi vim habet, animæ partem; in qua iræ vis est ac libidinis. atque ita ipsam prælectionem rectã facit. Vult quippe & preeligit id quod bonum est, ab habitu bono Non autem debet consistere in eo vir honestus, si virtutis modo consecutus sit habitum: sed & illa agere quibus stabiliri confirmarique in animo possit ille habitus: actiones nimirum honestas. Vt autem ejusmodi actiones aliquis cognoscat, neutiquam id à virtutis poterit accipere habitu. Illa siquidem solum animo ingenerat appetitum boni; vt vero possit cognoscere quæ agere

τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς· πονηρὸν γὰρ τιθέμεθα τέλος ὑπὸ πονηρᾶς ἕξεως, καὶ πρὸς τοῦτο τὰς πράξεις τάττομεν, ὥσπερ εἰς ἀγαθόν· καὶ συμβαίνει τὴν γνῶσιν τῶν τοιούτων πρακτῶν μὴ εἶναι φρόνησιν· ἡ γὰρ φρόνησις περὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ ἀνθρώπου. ὥστε ἀνάγκη τὸν φρόνιμον τὸ ἀγαθὸν τίθεσθαι τέλος· καὶ διὰ τοῦτο οὐ δυνατὸν τὴν φρόνησιν συστῆναι ἄνευ τῆς ἄλλης ἠθικῆς ἀρετῆς· καὶ ἀδύνατον φρόνιμον εἶναι μὴ ὄντα ἀγαθόν· οὕτω μὲν οὖν φαίνεται τὴν φρόνησιν μὴ εἶναι ἄνευ τῆς ἄλλης ἠθικῆς ἀρετῆς.

Φανερὸν δὲ μηδὲ τὴν ἀρετὴν εἶναι ἄνευ φρονήσεως· καὶ γὰρ ὡς ἔχει ἡ φρόνησις πρὸς τὴν δεινότητα, οὐ ταυτὸν μὲν, ὅμοιον δέ· καὶ γὰρ ἡ μὲν δεινότης φυσική ἐστιν ἐπιτηδειότης τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ φρόνησις ἀρετή ἐστι τῆς τοιαύτης ἐπιτηδειότητος· οὕτω καὶ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ πρὸς τὴν φυσικὴν ἀρετὴν ἔχει.

Πᾶσι γὰρ δοκεῖ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν ἑκάστη φυσική πως εἶναι· καὶ γὰρ δίκαιοι,

bitu virtutis non cognoſcimus: malo quippe habitu, malum quoque finem ponimus. Atque eo, tanquam ad bonum, actiones noſtras dirigimus. Eoque fit, vt eiuſmodi actionum finis non ſit prudentia: in hominis quippe bonis cernitur prudentia. Quare neceſſe eſt vt bonum ſibi finem ponat, vir prudens. Ideoque nec ſine reliqua morali virtute poteſt conſiſtere prudentia; neque quiſquam prudens eſſe poteſt, qui non ſit bonus. Atque ita quidem apparet, ſine reliqua morali virtute non poſſe eſſe prudentiam.

Sed & illud manifeſtum eſt, nec ipſam quidem virtutem eſſe poſſe ſine prudentia. Etenim quemadmodum ad ſolertiam ſe habet prudentia, ita vt non idem ſit cum ea, ſed vicina potius ac ſimilis (naturalis enim animæ promptitudo eſt ſolertia, eiuſmodi autem promptitudinis virtus eſt prudentia) ita & moralis virtus ad naturalem ſe habet. CAP. XIII 1. Σκεπτέον δὲ πάλιν.

Omnibus enim ſingulæ virtutes morales videntur naturales eſſe. Etenim & iuſti quodammodo, & tempe- 2. Πᾶσι γὰρ δοκεῖ.

temperantes, & fortes à teneris sumus, & cum reliquis quodámmodo nascimur virtutibus.

3. Ἀλλ' ὅμως. Aliud tamen quærimus nihilominus. Neque enim has proprie dictas arbitramur esse virtutes.

4. Καὶ γὰρ παισὶ καὶ θηρίοις. Illæ enim & pueris insunt & belluis, & noxiæ sunt nonnunquam: quia sine intellectu adsunt illis. Et quemadmodum valido corpori accidit quoties movetur, vt valide quoque cadat, si absque visu moveatur: ita eiusmodi habitus, sine intellectu quidem mali, cum eo vero sunt boni. Vnde & virtutes eædem proprie dicuntur. Itaque ijdem & sine intellectu proprie virtutes non sunt, cum intellectu autem proprie virtutes fiunt. Quare quemadmodum in ea parte, cui opinandi vim tribuimus, duæ sunt species, solertia ac prudentia: ita in morali duæ sunt, altera naturalis virtus, altera ita dicta proprie.

5. Καὶ τούτων. Et harum quidem, quæ proprie dicitur, non fit sine prudentia.

6. Διόπερ φασί. Quare etiam omnes virtutes quidam dicunt prudentias esse.

καὶ σωφρονικοί, καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ τἆλλα ἔχομεν εὐθὺς ἐκ γενετῆς.

Ἀλλ' ὅμως ζητοῦμεν ἕτερόν τι, νομίζοντες οὐ ταύτας εἶναι τὰς κυρίως ἀρετάς.

Αὗται γὰρ καὶ παισὶ καὶ θηρίοις ὑπάρχουσαι, βλαβεραὶ γίνονται ἐνίοτε, διὰ τὸ ἄνευ νοῦ προσεῖναι· καὶ καθάπερ σώματι ἰσχυρῷ κινουμένῳ συμβαίνει σφάλλεσθαι ἰσχυρῶς, ὅταν ἄνευ ὄψεως κινῆται, οὕτω καὶ τὰς τοιαύτας ἕξεις ἄνευ τοῦ πονηρὰς εἶναι συμβαίνει, μετὰ δὲ τοῦ ἀγαθάς· αἳ καὶ ἀρεταὶ κυρίως καλοῦνται. καὶ αἱ αὐταὶ ἕξεις τοῦ μὲν ἄνευ οὐκ εἰσὶν ἀρεταὶ κυρίως, μετὰ δὲ τοῦ κυρίως ἀρεταὶ γίνονται· ὥστε καθάπερ ἐπὶ τοῦ δοξαστικοῦ δύο εἰσὶν εἴδη, δεινότης καὶ φρόνησις· οὕτως ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ δύο ἐστί, τὸ μὲν ἀρετὴ φυσική, τὸ δὲ ἡ κυρίως.

Καὶ τούτων ὁ κυρίως οὐ γίνεται ἄνευ φρονήσεως.

Διόπερ φασὶ πάσας τὰς ἀρετὰς φρονήσεις εἶναι.

Καὶ

Καὶ Σωκράτης τούτῳ τῷ λόγῳ στοιχῶν, πῇ μὲν ὀρθῶς εἶχε, πῇ δὲ ἡμάρτανεν· ὅτι μὲν γὰρ φρονήσεις ᾤετο εἶναι τὰς ἀρετὰς ἁπάσας, ἡμάρτανεν. ὅτι δὲ οὐκ ἄνευ φρονήσεως, καλῶς ἔλεγε.

Et qui hanc opinionem secutus est Socrates, partim verum dicebat, partim falsum. Quatenus enim prudentias putabat esse omnes virtutes, errabat: quatenus vero non sine prudentia esse, verum dicebat. 7. Καὶ Σωκράτης.

Σημεῖον δὲ, καὶ γὰρ νῦν πάντες ὅταν ὁρίζονται τὴν ἀρετὴν, εἰπόντες αὐτὴν ἕξιν, καὶ περὶ τίνα καταγίνεται, προστιθέασι καὶ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ὀρθὸς δὲ λόγος ὁ κατὰ τὴν φρόνησιν· φαίνεται ἄρα μὴ δύνασθαι εἶναι ἀρετὴν ἄνευ φρονήσεως.

Idque vel ex eo apparet: quod etiam nunc omnes, cum virtutem definiunt, postquam eam habitum dixerunt esse, & in quibus versetur, addunt hæc verba, secundum rectam rationem. Recta autem ratio est, quæ secundum prudentiam. vnde apparet, non posse esse virtutem absque prudentia. 8. Σημεῖον δέ.

Ἔτι δὲ οὐ μόνον κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἕξις ἡ ἀρετὴ λέγεται, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου· ὁ δὲ περὶ τῶν τοιούτων ὀρθὸς λόγος, ἡ φρόνησίς ἐστιν.

Deinde non solum habitus secundum rectam rationem, virtus dicitur, sed & cum recta ratione. Recta vero in ejusmodi ratio, est prudentia. 9. Δεῖ δὲ μικρόν.

Ὁ μὲν γὰρ Σωκράτης λόγους τὰς ἀρετὰς ᾤετο εἶναι· πάσας γὰρ ἐπιστήμας ἔλεγεν εἶναι. ἡμεῖς δὲ ἕξεις μετὰ λόγου· τὸ γὰρ κατὰ λόγον διαφέρει τοῦ μετὰ λόγου· κατὰ λόγον γάρ τις ποιεῖ τι, καὶ ἑτέρου κινοῦντος, καὶ τὸ τέλος σκοποῦντος, ὥσπερ ἡ φύσις καiam mouente alio & de fine

Socrates enim rationes existimabat virtutes esse: omnes enim scientias dicebat esse. Nos vero cum ratione habitus. Quod enim secundum rationem est, differt ab eo, quod est cum ratione. Etenim secundum ratioñe aliquid agere dicitur aliquis, etcogitante, sicut secundum ratio- 10. Σωκράτης μέν.

rationem natura facit. Cum ratione autem, quoties sciens agit qui agit, & de fine cogitat, atque ita secundum rationem agit. Ideo non secundum rationem tantum, sed & cum ratione est addendum. Ratio autem, sicut diximus, prudentia est.

11. Δῆλον τοίνυν ἐκ τ. Ex iis ergo quæ dicta sunt, apparet, proprie bonum esse sine prudentia habitum non posse, quemadmodum nec sine virtute prudentiam.

12. Ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος ταύτῃ. Ex quo ipso diluetur etiam si quod ex contrario argumentum moveatur. Etenim à morali virtute distingui posse videtur prudentia. Neque enim eo modo quilibet ad omnes natus est, vt omnes simul morales virtutes, simulque possit consequi prudentiam. Quare aliam quidem iam consequetur, aliam vero nondum consecutus erit. Vnde videtur, dividi virtutes posse.

13. Τοῦτο γὰρ κατὰ μέν. Hoc ergo in naturalibus quidem locum habet virtutibus: in moralibus vero, à quibus simpliciter bonus homo dicitur, locum non habet,

14. Ἅμα γάρ. Simul enim cum prudentia, licet sit vna tan-

τὰ λόγον ποιεῖ· μετὰ λόγου δέ, ὅταν αὐτὸς εἰδὼς πράττῃ, καὶ τὸ τέλος σκοπῶν κατὰ λόγον ποιῇ. διὰ τοῦτο δεῖ προσκεῖσθαι τῷ κατὰ λόγον, τὸ μετὰ λόγου· τέλος δέ ἐστιν ἡ φρόνησις, καθὼς εἴρηται.

Δῆλον τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι οὐχ οἷόν τε ἀγαθὸν εἶναι κυρίως τὴν ἕξιν ἄνευ φρονήσεως, οὐδὲ φρόνησιν ἄνευ ἀρετῆς.

Ἐντεῦθεν δὲ λύοιτ' ἂν καὶ εἴ τις ἐκ τοῦ ἐναντίου λόγος εἰσάγοιτο· δοκεῖ γὰρ δυνατὸν εἶναι χωρίζεσθαι τὴν φρόνησιν τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς. οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς οὕτως εὐφυῶς ἔχει πρὸς ἁπάσας, ὥστε πάσας τὰς ἠθικὰς ἀρετάς, καὶ τὴν φρόνησιν ὁμοῦ λαβεῖν δυνηθῆναι. ὥστε τὴν μὲν λήψεται, τὴν δὲ οὔπω εἰληφὼς ἔσται. δοκεῖ ἄρα χωρίζεσθαι τὰς ἀρετάς.

Τοῦτο τοίνυν κατὰ μὲν τὰς φυσικὰς ἀρετὰς ἐνδέχεται, κατὰ δὲ τὰς ἠθικάς, καθ' ἃς ἁπλῶς ἀγαθὸς ὁ ἄνθρωπος λέγεται, οὐκ ἐνδέχεται.

Ἅμα γὰρ τῇ φρονήσει μιᾷ οὔσῃ πᾶσαι ὑ-

ὑπάρ-

παρέξουσιν.

Ἡ τοίνυν φρόνησις ἐστὶ μὲν καὶ πρακτικὴ καὶ χρήσιμός ἐστι πρὸς τὰς πράξεις ἁπάσας τῶν ἄλλων ἀρετῶν. ἔστι δὲ καὶ καθ' ἑαυτὴν ζητητέα διὰ τὸ ἀρετὴ εἶναι τοῦ βελτίστου μορίου τῆς ψυχῆς, τοῦ λογικοῦ δηλονότι, καὶ τούτου μόνου χάριν χρεία ἂν ἦν αὐτῆς. οὐ γάρ τις ἁπλῶς γένοιτο ἀγαθὸς κατὰ τὸ βέλτιστον ἑαυτοῦ μέρος, φαύλως ἔχων· νῦν δὲ οὐκ ἔνι οὐδεμίαν ἀρετὴν ἄνευ τῆς φρονήσεως συστῆναι· οὐ γάρ ἐστιν ὀρθὴν εἶναι τὴν προαίρεσιν ἄνευ φρονήσεως, ὥσπερ οὐδὲ ἄνευ ἀρετῆς, καθὼς εἴρηται· ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ πρὸς τὸ τέλος κινεῖ τὸ ἀγαθὸν, καὶ τούτου ἐφίεσθαι παρασκευάζει· ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τὸ τέλος ποιεῖ πράττειν.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κυρία γέ ἐστι τῆς σοφίας, ὅτι διὰ τὴν φρόνησιν ἡ σοφία. τῷ γὰρ φρόνιμοι εἶναι ζητοῦμεν τὴν σοφίαν, καὶ ἡ φρόνησις τὸ τέλος ζητεῖ τῆς σοφίας, καὶ τὰ πρὸς τὴν σοφίαν φέροντα ζητεῖ. καὶ οὕτω γὰρ ἔχουσα οὐκ ἔστι τῆς σοφίας βελτίων· ἔστι γὰρ ἡ σοφία ἀρετὴ τοῦ βελτίονος

tum, omnes existent.

Est igitur activa prudentia, & ad omnes reliquarum virtutum actiones eadem est vtilis. Est tamen & per se quærenda: quia præstantissimæ animæ partis virtus est, rationalis videlicet; qua quidē vel sola de causa ea opus esset. Nemo enim bonus erit simpliciter, qui præstantissima sui parte laborat. Nunc vero ne vna quidem sine prudentia posset virtus consistere, Neque enim recta absque prudentia esse poterit præelectio, sicut nec sine virtute, vt dictum est. Virtus enim ad ipsum bonum movet finē, & ad hunc petendum, primo præparat, Prudentia vero efficit vt ea quæ ad finem spectant faciamus.

15. Δῆλον δ' κἂν εἰ μὴ

At vero neque præest sapientiæ, quia propter prudentiam est sapientia: quatenus enim sumus prudentes, quærimus sapientiam. Et tum sapientiæ finem, tum ea quæ ad sapientiam ducunt, quærit prudentia: neque propterea tamen sapientia est præstantior. Præstantioris quippe partis animæ vir-

16. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κυρία.

virtus est ſapientia. Activi enim intellectus virtus eſt prudentia, contemplativi autem ſapientia. Quamvis vero etiam de ſapientia interdum diſpicit prudentia, non ad finem tamen ſuum ea vtitur, quemadmodum architectonicæ ad eas quæ ſub ipſis ſunt ſe habent: ſed quomodo comparari poſſit quærit tantum. Nec propterea præeſt illi: ſicut nec ſanitati præeſt medicina: nec enim illi imperat, ſed ejus cauſa. Ideoque prudentia præſtantior eſt ſapientia, ſicut medicina ſanitas, quia illius cauſa agit. Quod ſi imperet prudentia, non ſapienti ea quidem, ſed qui ad hanc nondum pervenit: qui vero jam peruenit, non item. Sicut nec civilis ſcientia, quod omnia præcipiat quæ fiunt in vrbe, etiam Dis imperat.

μορίου τῆς ψυχῆς· ἡ μὲν γὰρ φρόνησις ἀρετή ἐστι τοῦ πρακτικοῦ νοῦ· ἡ δὲ σοφία τοῦ θεωρητικοῦ· εἰ δὲ καὶ περὶ τῆς σοφίας ἡ φρόνησις σκοπεῖ, ἀλλ' οὐ χρῆται αὐτῇ πρὸς τὸ ἑαυτῆς τέλος, ὥσπερ αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ ἔχουσι πρὸς τὰς ὑπ' αὐταῖς τέχνας, ἀλλὰ ζητεῖ ὅπως γένηται· καὶ οὐ διὰ τοῦτο κυρία αὐτῆς ἐστιν, ὥσπερ οὐδ' ἡ ἰατρικὴ κυρία ἐστὶ τῆς ὑγιείας· οὐ γὰρ αὐτῇ ἐπιτάττει, ἀλλὰ αὐτῆς ἕνεκα· καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον βελτίων ἡ σοφία τῆς φρονήσεως, καθάπερ καὶ ἡ ὑγίεια τῆς ἰατρικῆς, ὅτι αὐτῆς ἕνεκα πράττει. εἰ δὲ ἐπιτάττει ἡ φρόνησις, ἀλλ' οὐ τῷ σοφῷ ἀλλὰ τῷ μήπω εἰς ταύτην ἐλθόντι τὴν ἀρετήν· τῷ δὲ ἐλθόντι, οὐκ ἔτι. οὐδὲ γὰρ ἡ πολιτική, διότι ἐπιτάττει περὶ πάντων ἐν τῇ πόλει, ἤδη καὶ τῶν θεῶν ἄρχει.

ARISTOTELIS ETHICORUM LIBER VII.

ΚΕΦ. α΄

Περὶ ἐγκρατείας.

Μετὰ τὰ εἰρημένα περὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν καὶ διανοητικῶν, ῥητέον περὶ ἐγκρατείας, καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμᾶς ἀρετῆς, ἥ τις ἡρωϊκή τις ἐστὶ καὶ θεία· οὔτε γὰρ ἡ ἐγκράτεια ὁμογενής ἐστι ταῖς εἰρημέναις ἀρεταῖς, οὔτε ἡ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἀρετή· διὰ τοῦτο μετὰ τὰ περὶ τῶν ἀρετῶν εἰρημένα περὶ τούτων ἰδίως λέγωμεν, ἄλλην ποιησάμενοι ἀρχήν. ὅτι δὲ οὐδέτερα αὐτῶν ὁμογενής ἐστι τῶν προειρημέναις, δῆλον ἔσται ἀπὸ τῶν περὶ αὐτῶν ῥηθησομένων· τῶν δὴ ψόγου ἀξίων καὶ φευκτῶν

CAPUT. I.

De continentia.

Cap. I. 1. Μετὰ δὲ ταῦτα λεκτέον.

Post ea, quæ de moralibus & iis quæ menti tribuuntur dicta sunt virtutibus, de continentia, eaque quæ supra hominem est virtute, quam heroicam vocant & divinam, aliquid dicendum erit. Neque enim ejusdem generis cum reliquis virtutibus aut continentia est, aut ea quæ supra hominem est virtus. Ideoq. post ea quæ de virtutibus diximus, alio facto initio, de his seorsim dicamus. Neutrum autem earum, cum ijs quas supra diximus, cohærere virtutibus, vel ex his ipsis quæ de illis tradituri sumus, erit manifestum. Eorum vero quæ vituperio digna sunt,

& vitari debent, tres sunt species. Vitiositas, incontinentia, immanitas.

2. Τὰ δ' ἐναντία ταῖς μὲν δυσί. His vero contraria, vitiositati quidem virtus, de qua diximus, moralis: continentiæ incontinentia: immanitati, quæ supra hominem est virtus, quam & heroicam dicunt, qua ex hominibus divini fieri dicuntur homines.

3. Ὥσπερ Ὅμηρος περί. Sicut Homerus de filio suo Hectore loquentem introducit Priamum.

——— non illum quippe putesſ.s
Sanguine mortali genitum,
sed Dis oriundum.

Propter virtutis nimirum excellentiam.

4. Ὥς εἰ καθάπερ φασίν. Hic autem est qui immanitati opponitur habitus. Nam quemadmodum non est talis vitiositas, qualis quæ opponitur virtutibus, immanitas (nec enim humana est vitiositas, ac ne simpliciter quidem vitiositas: siquidem nec feræ est vitiositas aut virtus, quia nec cum ratione, nec præter eam agit) ita nec divina virtus aut heroica virtus erit proprie. Humanum quippe bonum, virtus vocatur: hoc vero divinum quid est.

τρία ἐστὶν εἴδη, κακία, ἀκρασία, θηριότης.

Τὰ δὲ ἐναντία τούτοις, τῇ μὲν κακίᾳ ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθικὴ, περὶ ἧς διάλειπται· τῇ δὲ ἀκρασίᾳ ἡ ἐγκράτεια· τῇ δὲ θηριότητι ἡ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἀρετὴ, ἡ ἡρωϊκὴ καλεῖται, καθ' ἣν ἄνθρωποι γίνεσθαι λέγονται θεῖοί τινες ἐξ ἀνθρώπων.

Ὥσπερ καὶ Ὅμηρος εἰσάγει τὸν Πρίαμον περὶ τοῦ παιδὸς Ἕκτορος λέγοντα.

——— οὐ γὰρ ἐῴκει

Ἀνδρός γε θνητοῦ πάϊς
ἔμμεναι, ἀλλὰ θεοῖο,

δι' ἀρετῆς ὑπερβολήν.

Αὕτη ἡ ἕξις ἡ ἀντικειμένη τῇ θηριωδίᾳ. ὥσπερ γὰρ ἡ θηριωδία οὐκ ἔστι κακία, οἷα ἐστὶν ἡ ἀντικειμένη ταῖς ἀρεταῖς· οὐ γάρ ἐστιν ἀνθρωπίνη κακία, ὅλως δὲ οὐδὲ κακία, οὐ γάρ ἐστι θηρίου κακία ἢ ἀρετὴ, διὰ τὸ μὴ μετὰ λόγου ποιεῖν ἢ παρὰ τὸν λόγον· οὕτως οὐδὲ ἡ θεία ἀρετὴ καὶ ἡρωϊκὴ, ἀρετὴ ἂν εἴη κυρίως· τὸ γὰρ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν, ἀρετὴ λέγεται· τὸ δὲ θεῖόν τί ἐστιν.

οὐκ

οὐκ ἔστι δὲ θεοῦ ἀρετή, ἀλλά τι τιμιώτερον ἀρετῆς τὸ θεῖόν ἐστιν ἀγαθόν. καὶ ὥσπερ σπάνιόν ἐστιν ἡ τοιαύτη ἕξις, οὕτω καὶ ἡ ἀντικειμένη θηριωδία, σπάνιον. ἔστι δὲ μάλιστα ἐν τοῖς βαρβάροις. γίνεται δὲ ἡ τοιαύτη θηριωδία οὐ μόνον διὰ πονηροτάτην ἕξιν, ἀλλὰ καὶ διὰ νόσους καὶ πηρώσεις.

Περὶ μὲν οὖν τῆς τοιαύτης διαθέσεως ὕστερον ποιησόμεθα λόγον. περὶ δὲ τῆς κακίας εἴρηται πρότερον, ὅτι περὶ ἀρετῶν ἐλέγομεν τῶν ἠθικῶν. νῦν δὲ περὶ τῆς ἀκρασίας ἐροῦμεν, καὶ περὶ τῆς μαλακίας καὶ τῆς τρυφῆς, καὶ τῶν ἀντικειμένων, ἐγκρατείας καὶ καρτερίας· οὔτε γὰρ τῇ εἰρημένῃ κακίᾳ καὶ ἀρετῇ αἱ αὐταί εἰσιν, οὔτε πάντα διάφοροι, ὡς ἑτερογενεῖς εἶναι. καθόσον μὲν γὰρ τὸ ἀγαθὸν αἱρεῖται ὁ ἐγκρατὴς καὶ τῷ λόγῳ ἀκολουθεῖ, ἀρετῇ προσήκει ἡ ἐγκράτεια. καθόσον δὲ ἐναντιοῦται αὐτῷ ἡ ἐπιθυμία καὶ ἐν ἀγῶνι ἐστὶν ἀεί, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἕξιν, κατὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἀρετή· ἀκολούθως δὲ οὐδὲ ἡ ἀκρασία κακία ἐστὶ κατὰ τὴν κακίαν τὴν

Dei autem non est virtus, sed præstantius quid virtute, divinum est bonum. Et quemadmodum rarum quid est eiusmodi habitus, ita & quæ opponitur, rarum quid est immanitas. Ac maxime inter Barbaros reperitur. Et ea quidem non ab improbissimo tantũ habitu, sed & à morbis ac mutilationibus originẽ trahit suam.

Ac de tali quidem animi affectione postea agemus: de vitiositate vero, cum de moralibus egimus virtutibus, antea diximus: nunc vero de incontinentia, mollicie, ac luxu, deque oppositis iis virtutibus, continẽtia nimirum ac tolerantia dicamus. Neque enim cum dicta vitiositate aut virtute sunt eædem, nec ita tamen, ut alterius sint generis, diversæ. Quatenus ergo bonum eligit, rationemq; sequitur continens, convenit virtuti continentia: quatenus vero semper adversatur ei cupiditas, & continenter in certamine est, quia habitum non habet, eatenus non est virtus. Eademque ratione nec incontinentia est vitiositas, si eam quæ mora-

5. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς τοιαύτης.

libus opponitur virtutibus vitiositatē videamus. Qui enim in reliqua vitiositate improbus dicitur, cum improbitatis consecutus sit habitum, non repugnāte vi rationis, quæ sunt improba agit. Incontinens vero, cum ad bonum trahit eum ratio, à cupiditate superatur. Ideoque nec eiusdem cum vitiositate speciei est incontinentia. Quatenus vero præter rationem quoq. ipsa est, & eorum quæ sponte dicuntur, eatenus aliquid cum ea commune habet.

6. Δεῖ δ' ὥσπερ ἐπὶ τ῀ ἄλλων.

Quemadmodum autem de aliis, ita & de his dicamus, eodem, dico, quo de reliquis modo. Primo enim eas quæ vulgo probantur, proponemus rationes. quarum illas quæ non procedunt, opposita arguemus veritate: reliquas vero, quæ maxime probabiles sunt, confirmabimus ac relinquemus. Atque ita plana erunt, quæ de iis agenda sunt omnia.

7. Δοκεῖ δὴ ὅτι ἐγκράτεια.

Omnibus ergo bonum videtur continentia, interque res probas & laudabiles reponenda esse tolerantia: contrarium vero incontinentia. Sed & hæc

ἀντικειμένων ταῖς ἠθικαῖς ἀρεταῖς· ὁ μὲν γὰρ τὴν ἄλλην κακίαν φαῦλος, ἕξιν ἔχων τῆς φαυλότητος, πράττει τὰ φαῦλα, μὴ ἀντιτείνοντος αὐτῷ τοῦ λογισμοῦ· ὁ δὲ ἀκρατὴς, τοῦ λογισμοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἕλκοντος, ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν κρατεῖται· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ὁμοειδὴς τῇ κακίᾳ ἡ ἀκρασία· ὅτι δὲ παρὰ τὸν λόγον καὶ αὐτή ἐστι, καὶ ἑκούσιον, τοῦτο αὐτῇ κοινωνεῖ.

Λέγωμεν δὴ περὶ αὐτῶν κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν καὶ περὶ τῶν ἄλλων εἴπομεν· ἐκθησόμεθα γὰρ τοὺς δοκοῦντας περὶ αὐτῶν λόγους, ὧν τοὺς μὴ συμβαίνοντας τῇ ἀληθείᾳ ἐλέγξαντες, τοὺς μάλιστα ἐνδόξους καταλείψαντες βεβαιώσομεν. καὶ οὕτως ἔσται φανερὸς ὁ περὶ αὐτῶν λόγος.

Δοκεῖ δὴ πᾶσιν ἡ ἐγκράτεια ἀγαθὸν, καὶ ἡ καρτερία τῶν σπουδαίων καὶ τῶν ἐπαινετῶν εἶναι. ἡ δὲ ἀκρασία τοὐναντίον· φασὶ δὲ πε-

εἰ τῆς

ρὶ τῆς ἐγκρατείας καὶ ταῦτα. πρῶτον μὲν, ὅτι ὁ ἐγκρατὴς ὁ αὐτός ἐστι τῷ ἐμμενετικῷ ἔν τινι λογισμῷ καὶ ἀκινήτῳ, καὶ ἐγκράτεια τὸ ἐμμένειν τῷ λογισμῷ· ἀκρασία δὲ καὶ ἀκρατὴς τοὐναντίον. δεύτερον, ὅτι εἰδὼς ὁ ἐγκρατὴς ὅτι φαῦλαι αἱ ἐπιθυμίαι, ἀφίσταται τούτων καὶ ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ. ὁ δὲ ἀκρατὴς, εἰδὼς ὅτι φαῦλα πράττει, διὰ τὴν ἡδονὴν οὐ πείθεται τῷ λόγῳ. τρίτον, ὅτι καὶ ὁ σώφρων ἐγκρατής ἐστι καὶ καρτερικὸς, καὶ ὁ ἀκόλαστος τοὐναντίον. τέταρτον, ὅτι καὶ πᾶς ἐγκρατὴς σώφρων· ἔνιοι δὲ ὁμοίως καὶ τὸν ἀκρατῆ πάντα ἀκόλαστον, καὶ τὸν ἀκόλαστον ἀκρατῆ εἶναι φασίν. ἄλλοι δὲ διαφέρειν ἀλλήλων. πέμπτον, ὅτι ἐνδέχεται φρόνιμον καὶ δεινὸν ὄντα καὶ ἀκρατῆ εἶναι. ἕκτον, ὅτι λέγονται ἀκρατεῖς οἱ πρὸς θυμὸν ἐπιῤῥεπεῖς, καὶ οἱ σφόδρα τιμῆς καὶ κέρδους ὀρεγόμενοι. ταῦτα μὲν οὖν εἰσι πάντα σχεδὸν τὰ λεγόμενα περὶ

de continentia dicuntur. Primo, continentem eundem esse cum eo qui in ratione persistit, immotusque ei adhæret: & in tali ratione persistere, esse continentiam. sicut incontinentia contra, & incontinens contra. Secundo, quod cum sciat improbas cupiditates suas esse continens, divortium cum iis facit, sequiturq. rationem. Contra vero, quod cum sciat improba esse quæ agit, voluptate adductus, ratione tamen non persuadetur incontinens. Tertio, etiam temperantem, esse continentem ac tolerantem, sicut contra est intemperans. Quarto, etiam omnem continentem, temperantem esse. Et nonnulli quidem similiter incontinentem omnem intemperantem, & intemperantem omnem esse incontinentem volunt. Alii vero inter se differre. Quinto, prudentem posse & solertem hominem, incontinentem tamen esse. Sexto, incontinentes eos dici, qui in iram facile propendent, & qui honorem vehementer appetunt aut lucrum. Hæc ergo fere sunt quæ de continentia & incon-

ἔσται ὁ τοιοῦτος· ὁ δὲ ἀκρατὴς ψέγεται· οὐκ ἄρα ὁ ἐμμενετικὸς τῇ δόξῃ ἐγκρατής ἐστιν· οὐδὲ ὁ τῆς δόξης ἐκστατικὸς ἀκρατής· ὅλως δὲ ἀκρασία μετὰ ἀφροσύνης, συμβαίνει ἀρετὴν εἶναι, εἰ τοῦτό ἐστιν ἀκρασία, τὸ ἐξίστασθαι τῆς δόξης καὶ μὴ ἐμμένειν τοῖς δοκοῦσιν ἀγαθοῖς· εἰ γάρ τις ὑπὸ ἀφροσύνης νομίζει τὴν ἀκολασίαν ἀγαθὸν, μὴ ἐμμείνῃ δὲ τοῖς δεδογμένοις, ἔσται σώφρων· καὶ οὕτως ἔσται ὁ ἀκρατὴς σπουδαῖος, ὅπερ ἐστὶ ψεῦδος· ψεκτὸν γὰρ δοκεῖ πᾶσιν ἡ ἀκρασία. ἔτι ὁ δυνάμενος ἐκστῆναι τῆς δόξης τοῦ μὴ δυναμένου βελτίων ἐστὶ πολλάκις· ὁ δὲ ἀκρατὴς τοῦ ἐγκρατοῦς οὐκ ἔστι βελτίων. οὐκ ἄρα ὁ ἐμμενετικὸς τῇ δόξῃ ἐγκρατὴς, οὐδὲ ὁ ἐκστατικὸς, ἀκρατής.

Ὅτι δὲ ὁ δυνάμενος ἐκστῆναι τῆς δόξης βελτίων τοῦ μὴ δυναμένου, δῆλον· ὁ γὰρ τῷ ἠπατῆσθαι τὰ φαῦλα διώκων, ὅτι νομίζει ἀγαθὰ εἶναι, βελτίων ἐστὶ τοῦ εἰδότος

persistit in opinione. Neque enim vituperatur talis: vituperatur vero incontinens. Quare neque qui in opinione persistit, est continens, neque qui ab opinione discedit, est incontinens. Eo quippe res redibit, vt incontinentia cum stultitia, sit virtus: siquidem ab opinione desistere, nec in bono, quod censeas, permanere, sit incontinentia. Si quis enim præ fatuitate bonam esse judicet intemperantiam, neque in eadem postea opinione permaneat, hic jam temperans erit. Atq; ita incontinens bonus erit, quod est falsum. Omnibus namque vituperanda videtur esse incontinentia. Præterea, qui ab opinione novit desistere, melior sæpenumero est, quam qui non novit: at vero continente non est melior incontinens: quare nec qui in opinione permanet, continens, nec qui ab ea desistit, est incontinens.

Iam vero eum qui desistere ab opinione novit, meliorem esse eo, qui non novit, manifestum est. Qui enim deceptus, mala sequitur, quia bona esse existimat, melior est eo, qui 6. Ἔκ ὅτι ἠπατῆσθαι.

mala novit esse, & sequitur tamen. qui enim deceptus fuit, aliis postea rationibus persuasus, bonus fieri potest. qui vero ex intemperantia ea sequitur; novitque mala esse, non potest discedere à malis. Quomodo enim possit, cum ne contrariis quidem rationibus possit persuaderi? quod enim scire debebat, novit, & cum norit, intemperanter vivit tamen. Itaq. in eum quadrat prouerbium,

Quid adbibendum est, cum premit fauces aqua?

Quare apparet neque in eadem permanere opinione, esse continentiam, neque desistere, incontinentiam.

ὅτι φαῦλα, καὶ διώκοντος· ὁ μὲν γὰρ ἠπατημένος μεταπεισθεὶς δύναται ἀγαθὸς γενέσθαι· ὁ δὲ δι' ἀκρασίαν διώκων, καὶ εἰδὼς ὅτι φαῦλα, οὐ δύναται ἐκστῆναι τῶν κακῶν· πῶς γὰρ ἂν ἐκσταίη, ἐπεὶ οὐ δύναται μεταπεισθῆναι; ὃ γὰρ ἔδει γινώσκειν, οἶδε, καὶ εἰδὼς ἀκρατεύεται, καὶ ἔνοχός ἐστι τῇ παροιμίᾳ, ὅταν τὸ ὕδωρ πνίγῃ, τί δεῖ ἐπιπίνειν; φανερὸν δὴ ὅτι τὸ ἐμμένειν τῇ παρούσῃ δόξῃ οὐκ ἔστιν ἐγκράτεια, οὐδὲ τὸ ἐξίστασθαι ἀκρασία.

CAP. III.

De cognitione incontinentis, in qua sciens non persistit.

ΚΕΦ. γ'.

Περὶ τῆς γνώσεως τοῦ ἀκρατοῦς, ἢ γινώσκων οὐκ ἐμμένει.

1. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις.

DE secundo autem quærendum est: oritur enim difficultas quædam. Quo pacto, dico, cum recte de iis quæ agit judicet aliquis, nihilominus tamen incontinenter se gerat. Dicuntque nonnulli, nescire incontinentem,

ΖΗτητέον δὴ περὶ τοῦ δευτέρου. ἀπορία γάρ ἐστι, πῶς ὑπολαμβάνων ὀρθῶς περὶ ὧν πράττει τις, ἀκρατεύεται. καὶ φασί τινες, ὅτι οὐ γινώσκει ὁ ἀκρα-

τής,

τὴς, ἃ πράττει, φαῦλα εἶναι, οὐδὲ ἔχει ἐπιστήμην αὐτῶν, ὥσπερ ὁ Σωκράτης ἔλεγεν, οὐ δυνατὸν ἐπιστήμης ἐνούσης ἄλλο τι κρατεῖν καὶ περιέλκειν ὥσπερ ἀνδράποδον· οὗτος δὲ ὁ λόγος ἐναντίος ἐστὶ τοῖς φανεροῖς· ὅτι γάρ ἐστιν ἀκρατὴς, καὶ οὗτός ἐστιν ἀκρατὴς, ὁ πρὸς τἀναντία ὧν οἶδεν ἀγαθῶν φερόμενος, φανερόν. δι' ὃ ζητητέον, εἰ δι' ἄγνοιαν πράττει πᾶς ὁ πράττων τὸ πονηρὸν, καὶ τίς ὁ τρόπος γίνεται τῆς ἀγνοίας· ἄλλοι δὲ οἴονται εἰδέναι μὲν ἃ πράττει τὸν ἀκρατῆ, ἐπιστήμην δὲ οὐκ ἔχειν αὐτῶν, ἀλλὰ δόξαν· οὐ γὰρ δυνατὸν ἐπιστήμην ἔχοντα κρατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἡδονῶν· οὐδὲν γὰρ εἶναι τῆς ἐπιστήμης ἐπικρατέστερον. διὰ τοῦτο τὴν τοῦ ἀκρατοῦς γνῶσιν δόξαν εἶναι φασίν· ἀλλὰ μὴν εἴγε δόξα ἐστὶ καὶ μὴ ἐπιστήμη, οὐδὲ ἰσχυρὰ γνῶσις τοῦ πράγματος ἐν τῷ ἀκρατεῖ, ἀλλ' ἀσθενής τις καὶ ἠρεμαία, καθάπερ ἐν τοῖς διστάζουσι, συγγνώμη ἂν εἴη τοῖς ἀκρατέσι, μὴ ἐμ-

quæ agit mala esse, eumque hac destitui scientia: sicut dicebat Socrates, fieri non posse, vbi est scientia, vt qui hac præditus est, aliud quippiam in eo dominetur, & tanquam mancipium in diversa trahat. Quæ quidem cum iis quæ manifesta sunt, pugnat ratio. Esse enim incontinentem, & eum esse incontinentem, qui in contrarium illius fertur boni quod novit, id vero manifestum est. Quare quærendum est, an per ignorantiam agat, quisquis agit malum: & quæ huius ignorantiæ sit ratio. Alij vero existimant, scire quidem ea quæ agit, incontinentē, non habere tamen eorum scientiā, sed opinionem tantum. Neque enim fieri posse, vt qui scientia sit præditus, à voluptatibus vincatur tamē. Nihil quippe scientia esse fortius. Ideoque opinionem esse volunt illam incontinentis cognitionem. Atqui, si opinio est, non vero scientia aut firma rei in incontinente cognitio, sed infirma tantū tenuisque, sicut in dubitantibus, danda erit venia incontinentibus, quod in iis

quæ

ΚΕΦ. Δ'

Ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ ἐγκρατὴς σώφρων, οὔτε ὁ σώφρων ἐγκρατής.

Νῦν δὲ σκοπῶμεν περὶ τοῦ τρίτου, εἰ δυνατὸν τὸν σώφρονα ἐγκρατῆ εἶναι· καὶ ἔτι περὶ τοῦ τετάρτου, εἴπως ἐγκρατὴς σώφρων· φανερὸν δὲ ἔσται λαβοῦσι τὸν ὁρισμὸν τοῦ ἐγκρατοῦς· ἔστι δὴ ἐγκρατὴς ὁ ἀνθιστάμενος πρὸς ἰσχυρὰς καὶ φαύλας ἐπιθυμίας· ἔχει ἄρα ὁ ἐγκρατὴς ἰσχυρὰς καὶ φαύλας ἐπιθυμίας· εἰ δὴ ὁ σώφρων ἔσται ἐγκρατής, ἕξει φαύλας ἐπιθυμίας καὶ ἰσχυράς· ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῷ λόγῳ τῆς σωφροσύνης· ἐν γὰρ τῷ ἕπεσθαι τὰς ἐπιθυμίας τῷ λόγῳ, ἡ σωφροσύνη συνίσταται· ἄλλως τε ὁ μὲν σώφρων ἥδεται οἷς πράττει· ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν ἦν σώφρων· ὁ δὲ ἐγκρατὴς ἐν ἀγῶνι ὢν καὶ μάχῃ πρὸς τὰς ἐπιθυμίας, οὐχ ἥδεται. ἡ γὰρ ἡδονὴ ἐν τῇ ἠρεμίᾳ ἐστίν· ἔτι τὸν

CAP. IV.

Continentem non esse temperantem, neque temperantem continentem.

Nunc vero de tertio, an nimirum temperans esse possit continens; sed & de quarto, an quodam modo continens sit temperans, videamus. Quod quidem fiet manifestius, si definitionem sumamus continentis. Est ergo continens, qui validis se improbisque opponit cupiditatibus. Validas ergo improbasque cupiditates habet continens. Si ergo continens est qui temperans est, cupiditates quoque improbas habebit & robustas. Quod cum ratione pugnat temperantiæ: Neque enim in eo vt rationi obsequantur cupiditates temperantia consistit. Præterea gaudet iis quæ agit temperans, nec enim aliter temperans esset: continens vero cum in certamine cupiditatum versetur & lucta, non gaudet. Si quidem voluptas illa est in quiete. Deinde, sicut eum

3. Ἔξω εἰ μὴ ἐν τῷ ἐπιθυμίας.

qui habitum consecutus erit fortitudinis, licet subito ingruant, aut priusquam ratione adversus ea se munierit, non terrebunt pericula: eodem modo eum qui habitum habebit temperantiæ, non movebunt jucunda, licet nondum de iis cogitaverit, aut opposuerit rationem. Talis autem non est continens. In hoc ipso enim vt ratione adversus ea vtatur, aut iis se opponat, consistere continentia dicitur. Si n. bonæ sint cupiditates continentis, mala est, quæ vti iis vetat, continentia: sin imbecilles nec malæ, nihil magnopere eximium erit continẽtia. Nunc vero talis videtur. Sin vero & imbecilles, & malæ, non magnopere præclarum erit eas continere. Quare neque magnum quid erit continentia. Restat ergo, vt & malæ sint cupiditates continentis & validæ. Ideoque neque qui temperans, continens, neque qui continens, temperans esse poteris.

ἔχοντα ἕξιν ἀνδρείας ὑπομένοντα ἐξαίφνης τὰ φοβερά, καὶ πρὶν τῷ λόγῳ κατ' αὐτῶν χρήσασθαι, οὐ ταράττει· ὁμοίως δὴ τὸν ἔχοντα ἕξιν σωφροσύνης οὐ κινήσει τὰ ἡδέα, καὶ πρὶν περὶ αὐτῶν σκέψασθαι, καὶ τὸν λόγον ἀντιστῆσαι· ὁ ἐγκρατὴς οὐ τοιοῦτος· ἐν γὰρ τῷ χρήσασθαι τῷ λόγῳ κατ' αὐτῶν καὶ ἀντίστασθαι πρὸς αὐτάς, ἡ ἐγκράτεια συνίστασθαι λέγεται· εἰ μὲν γὰρ χρησταὶ αἱ ἐπιθυμίαι τοῦ ἐγκρατοῦς, φαύλη ἡ ἐγκράτεια, κωλύουσα αὐταῖς χρῆσθαι. εἰ δὲ ἀσθενεῖς καὶ οὐ φαῦλαι, οὐδὲν σεμνὸν ἡ ἐγκράτεια· νῦν δὲ τοιαύτη δοκεῖ· εἰ δὲ φαῦλαι καὶ ἀσθενεῖς, οὐδὲν μέγα τὸ τούτων κρατεῖν. ὥστε οὐ μέγα ἡ ἐγκράτεια· λείπεται δὴ φαύλας εἶναι τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ἐγκρατοῦς καὶ ἰσχυράς. καὶ διὰ τοῦτο οὔτε ὁ σώφρων ἐγκρατὴς ἂν εἴη, οὔτε ὁ ἐγκρατὴς σώφρων.

ΚΕΦ. ε'

Ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ φρόνιμος ἀκρατής.

ΕΚ τῶν εἰρημένων δὲ φανερὸν, καὶ ὅτι οὐ δύναται ὁ φρόνιμος ἀκρατὴς εἶναι. ἐπεὶ γὰρ τῇ φρονήσει ἕπεται καὶ ἡ σωφροσύνη, ὅτι καὶ πᾶσα ἠθικὴ ἀρετὴ, ὁ δὲ σώφρων οὐ δύναται ἐγκρατὴς εἶναι, πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ ἀκρατής ἐστιν· εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ ὁ φρόνιμος ἀκρατὴς ἂν εἴη.

CAP. V.

Prudentem non esse incontinentem.

EX iis quæ dicta sunt ergo apparet, nec incontinentem esse posse eum, qui sit prudens. Cum enim prudentiam sequatur temperantia (quia omnis virtus moralis) temperans autem non possit esse continens, multo magis non poterit esse incótinens. Quod si ita est, sequitur nec incontinentem esse posse eum, qui sit prudens.

Hoc caput redundat, repetit enim licet paulo aliter, quæ cap. 3. par. 2. dicta sunt.

ΚΕΦ. ς'

Ὅπως ζητῆσαι δεῖ τὸ περὶ ἐγκρατείας ζήτημα.

ΖΗτητέον δὲ καὶ περὶ τοῦ ἕκτου, εἰ περὶ πλοῦτον καὶ δόξαν καὶ ἁπλῶς πᾶν ἐπιθυμητὸν ἡ ἀκρασία ἐστὶ, καὶ ἡ ἐγκράτεια. καὶ εἰ τοῦτο, καὶ ὁ περὶ ἕκαστον τούτων ἐπιρρεπῶς ἔχων ἀκρατής ἐστι, ζητητέον τίς ὁ ἁπλῶς ἀ-

CAP. VI.

Quomodo quærenda sit quæ de continentia movetur quæstio.

SEd & de sexto quærendum est. Vtrum videlicet in opibus, & existimatione, reliquisque quæ cupiditatibus subjiciuntur continentia cernatur & incontinentia. Et si hoc verum sit, constetq. eum, qui in singula propendeat eorum esse incontinentem, quærendum erit, quis sit

7. Εἰ, εἰ περὶ πάντα ἀκρασία.

sit ille qui simpliciter incontinens dicitur. Neque enim qui æque in omnia, is erit. Nemo enim omni simul incontinentiæ laborat genere. quare eum qui simpliciter sit incontinens, quæramus. Hæ igitur vel quæstiones sunt vel dubitationes, quæ in hoc solent moveri subiecto. Quorum alia tollenda, alia relinquenda sunt. Dubitationis quippe solutio, eius, de qua quæritur, rei est inventio.

Cap. III. 1. Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον.

Primo ergo quærendum, vtrum scientes incontinenter agant incontinentes, an secus: aut si scientes, quomodo. Deinde in quibus continens spectetur & incõtinẽs. Hoc est, an in omni voluptate & dolore, an in quibusdam definite. Præterea inter continentem & tolerantem, an quæ sit differentia. Et si quæ præterea ad hujusmodi spectant quæstiones.

2. Ἐστὶ δὲ ἀρχὴ τοῦ σκέψεως.

Quarum omnium fundamentum est & principium, hæc quæstio, Quo pacto inter se continens differat & incontinens. Hoc est, vtrum respectu eorum, in quibus versantur, subiectorum, an vero rationis, qua ad ea se habent, aut potius vtriusque.

κρατὴς· οὐ γὰρ ὁ περὶ πάντα ἔχων οὕτως, ἐστίν. οὐδεὶς γὰρ ἁπάσας ἔχει τὰς ἀκρασίας. ὥστε ζητῶμεν τὸν κυρίως ἀκρατῆ. τὰ μὲν οὖν ζητήματα τὰ περὶ τῆς ἐγκρατείας, καὶ αἱ ἀπορίαι τοιαῦται συμβαίνουσι. τούτων δὲ τὰ μὲν ἀνελεῖν δεῖ, τὰ δὲ καταλιπεῖν· ἡ γὰρ λύσις τῆς ἀπορίας εὕρεσίς ἐστι τοῦ ζητουμένου.

Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον, πότερον εἰδότες ἀκρατεύονται οἱ ἀκρατεῖς, ἢ οὔ, καὶ πῶς εἰδότες· ἔπειτα περὶ ποῖά ἐστιν ὁ ἐγκρατὴς καὶ ὁ ἀκρατής· λέγω δὲ περὶ πᾶσαν ἡδονὴν καὶ λύπην, ἢ περί τινας ἀφωρισμένας· καὶ τὸν ἐγκρατῆ καὶ τὸν καρτερικὸν εἰ διαφέρουσι, καὶ ὅσα ἀκόλουθα τούτοις τοῖς ζητήμασίν ἐστιν.

Ἔστι δ' ἡ ἀρχὴ ἐστι τὸ ζητῆσαι περὶ τοῦ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς, κατὰ τί διαφέρουσι· κατὰ τὰ ὑποκείμενα, περὶ ἃ εἰσίν, ἢ κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν πρὸς αὐτὰ ἔχουσιν, ἢ καὶ ἀμφότερα.

Μάλα

Μετὰ δὲ τοῦτο σκεπτέον, εἰ περὶ ἅπαντα τὰ ἡδέα ἐστὶν ἡ ἀκρασία καὶ ἡ ἐγκράτεια, ἢ οὔ· οὔτε γὰρ περὶ ἅπαντά ἐστιν ἡ ἀκρασία, καὶ ἡ ἐγκράτεια, καὶ ὁ ἁπλῶς ἀκρατής, ἀλλὰ περὶ ἃ ὁ ἀκόλαστος· οὔτε ὁμοίως τῷ ἀκολάστῳ ἔχει πρὸς αὐτά, ἀλλὰ ἕτερον τρόπον· ὁ μὲν γὰρ ἀκόλαστος διεφθαρμένως κρίνων, καὶ νομίσας ἤδη ἀγαθὸν τὸ διώκειν ἀεὶ τὸ ἡδύ, πρὸς αὐτὸ φέρεται· ὁ δὲ ἀκρατής, τοῦ λόγου ἀντιλέγοντος τῇ ἐπιθυμίᾳ, αὐτὸς ἀκολουθεῖ.

Deinde & illud videndum est, vtrum in omnibus quæ sunt jucunda, continentia sit & incontinentia, an contra. Neque enim in omnibus spectatur, continentia & incontinentia, & qui simpliciter incontinens vocatur: sed in quibus intemperãs. Neque eodem quo intemperans modo se habet in illis, sed alio. Etenim intemperans cum iudicet corrupte, putetque bonum esse sequi semper id quod est iucundum, eo fertur quoque: incontinens vero cum cupiditati ipsius adversetur ratio, nihilominus sequitur.

ΚΕΦ. ζ'.

Τίνα τρόπον γινώσκει ὁ ἀκρατής.

Τὸ μὲν οὖν δόξαν εἶναι τὴν γνῶσιν τῶν ἀκρατῶν, ἣ ἀντιπράττουσι, καὶ μὴ ἐπιστήμην, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὸν λόγον· τοῦτο γὰρ ζητοῦμεν, εἰ βεβαία ἐστὶν αὐτῷ ἢ ἀμφίβολος ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ· συμβαίνει γὰρ πολλάκις τὴν δόξαν οὕτω βεβαίως ἐγκεῖσθαι, ὥστε μὴ διαφέρειν ἐπιστήμης

CAP. VII.

Quomodo norit incontinens.

An ergo sit opinio illa cognitio, cui contraria incontinentes faciunt & non scientia, ad præsentem nihil refert quæstionem. Hoc enim quærimus, vtrum firma illi an vero ambigua boni sit cognitio. Fit autem sæpenumero, vt tam firma illi inhæreat opinio, vt nihil, quod ad congressum cum

3. Περὶ μὲν οὖν τοῦ δόξαν.

cupiditatibus & luctam, à scientia differat. Sed & nonnulli ita credunt iis quæ opinantur, vt illi qui sciunt, iis quæ per ipsam noverunt scientiam: sicut Heraclitus, quæ opinabatur, certo se putabat scire: vt, exempli gratia, non esse motum, & quæ statuebat reliqua. Tali ergo boni ipsius opinioni qui facit contraria, nihil ab eo differt qui scientiam habet boni, & ad id quod jucundum est fertur nihilominus. Similiter .n. sunt improbi: quatenus videlicet cum firma vterque pugnat ratione. Ideoque id de quo quæsitum fuit in prioribus, quomodo qui scit id quod est bonum, eligat nihilominus id quod est malum, solvi hac ratione non potest. Quare, quo pacto aliter solvi possit, quærendum est.

4. Ἀλλ' ἐπεὶ διχῶς. Dicamus ergo, scire, & secundum scientiam aliquid nosse, sumi dupliciter. Scire enim dicitur, & qui habet scientiã, & qui ea vtitur. Vt si quis Geometra est eamque tractat artem, is scire dicitur: sed & is qui habet quidem, non tamen vtitur scientia, vt si quis differat, non

κατὰ τὸ ἀντιβαίνειν ταῖς ἐπιθυμίαις· καὶ ἔνιοι οὕτω πιστεύουσιν οἷς δοξάζουσιν· ὥσπερ οἱ ἐπιστήμονες τοῖς διὰ τῆς ἐπιστήμης γινωσκομένοις, ὥσπερ ὁ Ἡράκλειτος ἃ ἐδόξαζεν ᾤετο ἐπίστασθαι ἀκριβῶς, οἷον, ὅτι οὐκ ἔστι κίνησις, καὶ τἄλλα, ὅσα ἐτίθει· τῇ γοῦν τοιαύτῃ δόξῃ τοῦ ἀγαθοῦ ὁ ἀντιπράττων οὐδὲν διαφέρει τοῦ ἔχοντος τὴν ἐπιστήμην τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ πρὸς τὸ ἡδὺ φερομένου. ὁμοίως γάρ εἰσι μοχθηροὶ, καθόσον ὁμοίως ἰσχυρῷ λογισμῷ ἑκάτερος πολεμεῖ. ὥστε ὃ ἐν τοῖς προειρημένοις ἠπορήθη, πῶς· δυνατὸν τὸν εἰδότα τὸ ἀγαθὸν αἱρεῖσθαι τὸ κακὸν, οὐχ οὕτω δύναται λυθῆναι. ζητητέον δὴ πῶς ἑτέρως λυθήσεται.

Λέγωμεν τοίνυν ὅτι τὸ ἐπίστασθαι, καὶ κατὰ ἐπιστήμην γινώσκειν διττόν ἐστι· λέγεται γὰρ ἐπίστασθαι καὶ ὁ ἔχων τὴν ἐπιστήμην καὶ χρώμενος αὐτῇ. ὥσπερ εἴ τις γεωμέτρης ὢν καὶ γεωμετρεῖ, λέγεται ἐπίστασθαι· καὶ ὁ ἔχων μὲν τὴν ἐπιστήμην, μὴ χρώμενος.

μενος δὲ αὐτῇ· ὥσπερ γεωμέτρης λογοποιῶν, ἢ δηλονότι, οὐ γεωμετρῶν· ὥσπερ οὖν ἐπὶ τοῦ γεωμέτρου θαυμαστὸν μὲν ἐστιν, εἰ γεωμετρῶν ψευδῆ συναγάγει· θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν, εἰ λογοποιῶν οὐ συνορᾷ εἴ τις παρὰ τὴν γεωμετρίαν τὰ σχήματα θεωρείη. τὸν ἴσον τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς ἔχει. εἰ μὲν γὰρ ἐπιστάμενος ὁ ἀκρατὴς, καὶ χρώμενος τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ κατ' αὐτὴν θεωρῶν, ἐπὶ τἀναντία ὧν ἐπίσταται φέρεται, θαυμαστόν· εἰ δὲ μὴ χρώμενος, κἂν ἐπιστήμην ἔχῃ, οὐ δεῖ θαυμάζειν.

Ἔτι καὶ ὅταν τις ἔχων τὴν ἐπιστήμην καὶ χρώμενος, ἂν μὴ τελείως χρῆται, οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ μοχθηρός ἐστιν· ἐπεὶ γὰρ δυσὶ τρόποις προτάσεων ἀποδεικνὺς ἐπίσταται ὁ ἐπιστάμενος, καθόλου καὶ μερικῷ, ἐὰν ἀμφοτέροις μὴ χρῆται, λέγω τῇ καθόλου, τῇ δὲ μερικῇ οὐ χρῆται, θαυμαστὸν οὐδὲν εἰ μοχθηρός ἐστιν· οἷον, ἐπίσταταί τις, ὅτι τόδε πονηρὸν, τὸ δὲ πονηρὸν οὐ δεῖ πράττειν, τόδε ἄρα οὐ δεῖ πράττειν· καὶ ἀμφοτέρων ὄντων

vero Geometriam tractet, Geometra. Sicut ergo in Geometra mirum est, si dum artem tractat suam, falsa colligat: si vero dum disserit, non advertat, si quis aliter, quam postulat Geometra, formas consideret, minime est mirum: eodem modo in incontinente etiā se res habet. Si n. sciens, suaq. vtens scientia incontinens & è præscripto eius omnia considerans, in contrarium ab iis quæ scit deflectat, mirum id erit: si vero habeat quidem scientiam, non vtatur tamen, minime mirandum.

Præterea, quotiescunque & habet scientiam & vtitur, si non plene vtitur tamen, minime id mirum, si sit improbus. Cum enim duo sint propositionum modi quibus probat aliquid sibi qui scit; vniversalis & singularis videlicet: si non vtroque vtatur, vniversali dico, non autem singulari, minime mirum si sit improbus. Vt, exempli gratia, scit aliquis, hoc esse improbum, quod autem improbum est non est agendum, hoc ergo non est agendum. Cumque vtræque in ani- ς. Ἐξ[illegible] διοτρόπως.

animo sint propositiones, quoties ad aliquid quod improbum est impellit libido, fit vt vtatur vniversali, id nimirum quod improbum est non esse agendum, & ex eius præscripto rem ipsam tum temporis inspiciat, singularem vero, hoc nimirum improbum esse, sciat quidem, non tamen vtatur ea, neque re ipsa expendat: atque ita non aliter quam oculis captus ad ipsam feratur improbitatem, quod quidem mirum non est. Licet vniversali enim vtatur propositione, nihilo magis tamen agere ex scientia poterit, si non & singulari vtatur. Ea enim est quæ proprie in actionibus dominatur. Si quis enim norit, siccis vtendum esse, non autem norit hæc sicca esse, nihilo magis siccis vtetur. Eodem modo & hic habet. Si quis vniversali namque vtatur, & ex ejus præscripto rem videat, singulari vero non vtatur, nullum scientiæ suæ retulit fructum. Iam vero differunt quoque singulares: alias enim necessario scimus, quoties vniversales scimus: alias non item. Cum enim ita se habet

ἐν τῇ ψυχῇ τῶν προτάσεων, ἐπειδὰν ἐπιθυμία τις ἐπί τι κινῇ πονηρὸν, συμβαίνει τῇ μὲν καθόλου χρῆσθαι, ὅτι τὸ κακὸν οὐ δεῖ πράττειν, καὶ θεωρεῖν κατ' αὐτὴν τηνικαῦτα· τὴν δὲ μερικὴν, ὅτι τόδε κακὸν, ἔχειν μὲν, οὐ χρῆσθαι δὲ, οὐδὲ συνορᾶν ἐνεργείᾳ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν μοχθείαν χωρεῖν, ὥσπερ ἀποτυφλωθέντα· τοῦτο δὲ οὐδὲν θαυμαστόν· εἰ γὰρ καὶ χρῆται τῇ καθόλου προτάσει, ἀλλὰ πράττειν οὐ δύναται κατὰ τὴν ἐπιστήμην μὴ χρώμενος καὶ τῇ μερικῇ· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ κυρία τῶν πράξεων. ἢν γάρ τις εἰδῇ, ὅτι τοῖς ξηροῖς χρηστέον, μὴ εἰδῇ δὲ, ὅτι τάδε ξηρὰ, οὐδὲν μᾶλλον χρήσεται τοῖς ξηροῖς· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τούτων ἔχει. ἄν τις τῇ καθόλου χρῆται καὶ θεωρῇ, τῇ μερικῇ δὲ οὐ χρῆται, οὐδὲν τῆς ἐπιστήμης ἀπώνατο. αἱ μερικαὶ δὲ διαφέρουσι. τὰς μὲν γὰρ ἀνάγκη πᾶσα εἰδέναι, τῶν καθόλου γινωσκομένων· τὰς δὲ οὔ. ὅταν γὰρ τὸ καθόλου

οὕτως

οὕτως ἔχῃ, ὥστε περιέχειν αὐτὸν τὸν συλλογιζόμενον, ἢ τὸν ὁμοειδῆ, τῇ καθόλου συγγινώσκεται καὶ ἡ μερική· οἷον, πᾶσιν ἀνθρώποις βλαβερὸν ὁ ἐλλέβορος, αὐτὸς δὲ ἄνθρωπος, αὐτῷ ἄρα βλαβερὸν ὁ ἐλλέβορος· ἐνταῦθα τῇ καθόλου καὶ ἡ μερικὴ συγγινώσκεται· οὐ γὰρ ἑαυτὸν δύναται ἀγνοεῖν ὅτι ἐστὶν ἄνθρωπος· ὁμοίως δὲ κἂν τοὺς ὁμοειδεῖς περιέχῃ· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ αὐτοὺς ἀγνοεῖν δυνατόν. ὅταν δὲ ἡ καθόλου πρᾶγμά τι περιέχῃ, τότε οὐκ ἀνάγκη, τῆς καθόλου γινωσκομένης, καὶ τὴν μερικὴν γινώσκεσθαι· οἷον πᾶς ἐλλέβορος βλαβερὸν, τόδε ἐλλέβορος, τόδε ἄρα βλαβερόν. ἐνταῦθα οὐκ ἀνάγκη γινώσκεσθαι τὴν μερικὴν, τῆς καθόλου γινωσκομένης. τὴν τοιαύτην οὖν μερικὴν ὁ ἀκρατὴς ἢ οὐκ ἔχει, ἢ ἔχων οὐ χρῆται. τὸ δὲ χρῆσθαι καὶ μὴ χρῆσθαι τοσούτῳ διαφέρει ἀλλήλων, ὥστε τὸν μὲν χρώμενον τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἁμαρτάνοντα, ἄτοπόν τινα ἡγούμεθα, καὶ θαυμάζομεν εἰ ἔστι τὶς οὕτως ἔχων.

vniversale, vt complectatur eum de quo agit ratiocinatio, aut qui sub eadem est specie, ipsa vniversalis tum vna cognoscitur & singularis. Vt, exempli gratia, omnibus hominibus noxium est elleborum, ipse autem homo est, ipsi ergo noxium est elleborum. Hic enim vna cum vniversali, singularis quoque cognoscitur. Neque enim ignorare potest, se esse hominem. Eodemque modo, si eos qui sub eadem sunt complectatur specie, nam nec illos ignorare potest. Quoties vero rem vniuersalis aliquam complectitur, tunc non necesse est, cognita vniversali, cognosci quoque singularem. Vt, exempli gratia; omne elleborum est noxium, hoc est elleborum, hoc ergo est noxium. Hic cognita vniversali, non necesse est cognosci quoque singularem. Talem ergo singularem aut non novit, aut si novit non vtitur incontinens. At vero vti aut non vti tantum inter se differunt, vt cum qui vtitur scientia & peccat tamen, absurdum judicemus, miremurq. vehementer talem posse esse.

Qui vero non vtitur & peccat, non item.

6. Ἔτι τὸ ἔχειν τὴν ἐπιστήμην.

Præterea non hoc tantum differunt qui ſciunt aliquid, quod alii ſcientiam quidem habeant, eaque vtantur, alii habeant quidem non vtantur tamen: ſed etiam eo ipſo quod habent differunt. Neque enim eodem modo habent ſcientias, qui ſciunt aliquid. Fieri enim poteſt vt ſcientiam habeat aliquis, nec habeat tamen. Vt, exempli gratia, qui dormit, aut inſanit, aut ebrius eſt. Et hoc quidem modo etiam illi, quibus imperant affectus, habent ſcientiam. Nam & inebriantur cupiditatibus, & inſani redduntur ab ira. Et quemadmodum fit in iis, qui aut inſaniunt aut ſunt ebrii, ita eorum quoque manifeſte à priori forma talibus affectibus mutantur corpora: nam & colorem mutant & vultum: nonnullique etiam omnino inſaniunt. Vnde apparet plane eodem modo ſicut ebriorum & furentium, incontinentium quoque ſe habere ſcientiam.

τὸν δὲ μὴ χρώμενον καὶ ἁμαρτάνοντα, οὐδαμῶς.

Ἔτι οὐ τούτῳ μόνῳ διαφέρουσιν οἱ ἐπιστάμενοι, τῷ τοὺς μὲν ἔχειν καὶ χρῆσθαι, τοὺς δὲ ἔχειν μὲν, οὐ χρῆσθαι δὲ, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὸ τὸ ἔχειν διαφέρουσιν· οὐ γὰρ ὁμοίως ἔχουσι τὰς ἐπιστήμας οἱ ἐπιστάμενοι· ἔστι γὰρ ἔχοντά τινα ἐπιστήμην, μὴ ἔχειν. οἷον τὸν καθεύδοντα, καὶ μαινόμενον, καὶ οἰνωμένον· κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἔχουσι τὴν ἐπιστήμην καὶ οἱ ἐν τοῖς πάθεσιν ὄντες· μεθύουσι γὰρ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, καὶ μαίνονται ὑπὸ τοῦ θυμοῦ. καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῶν μαινομένων καὶ οἰνωμένων, καὶ αὐτῶν τὰ σώματα ἀλλοιοῦνται καὶ μεθίστανται φανερῶς ὑπὸ τῶν τούτων παθῶν· καὶ γὰρ καὶ χρῶμα, καὶ βλέμμα. ἔνιοι δὲ καὶ καθαρῶς μαίνονται. φανερὸν οὖν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη τῶν ἀκρατῶν ὁμοίως ἔχει τῇ τῶν μεθυόντων καὶ μαινομένων.

7. Τὸ δὲ λέγειν τοὺς λόγους.

Quamvis autem verba ſæpe proferant ſcientiæ, ne

Εἰ δὲ καὶ λέγουσι λόγους τῆς ἐπιστήμης, οὐ παρὰ τοῦτο φαί-

νονται

νονται μὴ ὁμοίως ἔχειν τοῖς εἰρημένοις· καὶ γὰρ καὶ οἱ μεθύοντες ἀποδείξεις καὶ ἔπη λέγουσιν Ἐμπεδοκλέους· ὥσπερ καὶ οἱ ἄρτι μανθάνοντες παῖδες συνείρουσι μὲν τοὺς λόγους, ἴσασι δὲ οὔπω πρὶν ἐν ἕξει γενέσθαι, καὶ ὥσπερ συμφῦναι, ὅπερ διὰ μακροῦ γίνεται χρόνου· ὥστε καθάπερ τοὺς ὑποκρινομένους, οὕτως ὑποληπτέον λέγειν καὶ τοὺς ἀκρατευομένους, οἳ πρόσωπα ὑποκρινόμενοι τὰ ἐν τοῖς ποιήμασιν, ἔπη λέγουσι μὲν, ἴσασι δὲ ὧν λέγουσιν οὐδέν.

Ἔτι καὶ τόνδε τὸν τρόπον φυσικῶς ἄν τις συνίδοι τὴν αἰτίαν, δι' ἣν γινώσκοντες οἱ ἀκρατεῖς τὸ ἀγαθὸν οὐχ αἱροῦνται· ἔστι δόξα καθόλου, καὶ ἔστι δόξα μερική, ἥ τις δὴ μερικὴ περὶ τὰ αἰσθητά ἐστιν· ὅταν δὲ ἀπὸ τῆς καθόλου καὶ τῆς μερικῆς δόξης ἄλλην τινὰ συναγάγωμεν δόξαν, ἀνάγκη, εἰ μέν ἐστιν ἡ δόξα θεωρητικὴ, καταφάναι τὴν διά-

propterea quidem iis sunt dissimiles, quos iam commemoravimus. Etenim & ebrii demonstrationes sæpe recitant aut versus Empedoclis: sicut & qui recenter eos didicerunt pueri: nam & illi verba quidem ipsa connectunt, neque tamen priusquam confirmati sint consuetudine, & cum ætate quasi paulatim in iis adolescant, quicquam intelligunt: quod vt fiat longo opus est tempore. Quare sicut histriones, ita existimandi sunt ea dicere incontinentes. Qui quasi personam repræsentant alienam, dum poetarum recitant versus, neque quicquam tamen eorum intelligunt, quæ dicunt.

Sed & hoc modo naturalem invenire poterimus causam, cur cum norint bonum, non tamen eligant incontinentes. Est enim vniversalis, est singularis quoque opinio: quæ quidem singularis in iis quæ sub sensum cadunt, versari solet: quoties ex vniversali vero & singulari aliam quandam opinionem construimus, necesse est, si quidem contemplativa sit opinio, vt accedat,

3. Ἔτι καὶ ὧδε φυσικῶς ἄν τις.

cedat, atque ita se habere, mens credat: sin actiua, necesse, nisi quis impediat, statim vt agat. Sicut, exempli gratia, noxium esse helleborum, mel dulce, contemplativa est opinio. Vnde si quid colligamus, non agemus, sed credemus tantum. At vero quæ dulcia sunt gustanda esse, activa est opinio. Vnde si quid colligamus, agemus aliquid, hoc est, gustabimus. Quoties opiniones ergo, tum vniuersalis, tum vero singularis, agere aliquid jubeant, vt exempli gratia, hoc gustandum est, quia hoc dulce est, ea autem quæ dulcia sunt gustanda sunt, hic autem scientia & vniversalis non gustare jubeat ratio, ac tum forte rei ipsius, quæ in eo est accedat cupiditas, id quod ex his colligitur, in actum perducitur, vtiturque eo. Vniversale enim vetat gustare, cum opinione vero ad rem gustandam deducit eum cupiditas. Singulas enim movere partes potest: ita voco sensus objecti illius in quo cupiditas versatur, proprios. Visum videlicet, si visus sit obiectum id quod petitur jucundum, gustum si sit gustus, ad se trahit. Fit itaque

νοιαν, καὶ πιστεῦσαι ὅτι οὕτως ἔχει· εἰ δέ ἐστι πρακτικὴ ἡ δόξα, ἀνάγκη πράττειν εὐθὺς, ἂν μή τις κωλύῃ· οἷον θεωρητικὴ μὲν δόξα, ὅτι ὁ ἐλλέβορος βλαβερὸν, ἢ τὸ μέλι γλυκύ· ὅπερ εἰ συναγάγωμεν, πιστεύομεν μόνον, οὐ πράττομεν. πρακτικὴ δὲ, ὅτι τοῦ γλυκέος γεύεσθαι δεῖ· ὅπερ εἰ συναγάγωμεν, πράξομεν καὶ γευσόμεθα. ὅταν οὖν αἱ μὲν δόξαι, καὶ ἡ καθόλου, μερικὴ, κελεύωσι πράττειν τι· οἷον δεῖ γεύεσθαι τοῦδε, ὅτι τόδε γλυκὺ, τοῦ δὲ γλυκέος γεύεσθαι δεῖ· ἡ δὲ ἐπιστήμη κελεύῃ καὶ ὁ καθόλου λόγος μὴ γεύεσθαι, τύχῃ δὲ καὶ ἐπιθυμία ἐνοῦσα τοῦ πράγματος, τὸ μὲν ἐκ τούτων συναγόμενον ἐνέργειαν ἔχει, καὶ χρῆται αὐτῷ, τὸ δὲ καθόλου κωλύει γεύεσθαι, ἡ δ' ἐπιθυμία μετὰ τῆς δόξης ἐπὶ τὸ γευστὸν ἄγει. δύναται γὰρ κινεῖν ἕκαστον τῶν μορίων, λέγω δὲ τὰς οἰκείας αἰσθήσεις τοῦ ἐπιθυμικοῦ· ὅρασιν εἰ ὁρατόν ἐστι τὸ ἡδὺ, πρὸς ἑαυτὸ ἕλκει, καὶ γεῦσιν τὸ γευστόν· ὥστε συμβαίνει

τῶν

τὴν ἀκρασίαν ὑπὸ λόγου γίνεσθαι, καὶ δόξης τῆς ἐναντίας τῷ λόγῳ· ἔστι δὲ ἐναντία ἡ δόξα τῷ ὀρθῷ λόγῳ οὐ δι' ἑαυτήν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν. οὐ γὰρ ἡ δόξα τῇ ἰδίᾳ δυνάμει τοῦ λόγου τοῦ ὀρθοῦ κρατεῖ· ἀδύνατον γὰρ ἐπιστήμης δόξαν περιγενέσθαι· ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς ἐπιθυμίας, ἣ καὶ τὸ σῶμα μεθίστησι καὶ ἀλλοιοῖ· γίνεται δὴ ἡ ἀκρασία ὑπὸ λόγου καὶ δόξης ἀντιφθεγγομένης τῷ ὀρθῷ λόγῳ, διὰ τῆς ἐπιθυμίας.

Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὰ θηρία ἀκρατῆ δύνανται λέγεσθαι, ὅτι οὐκ ἔχουσιν λόγον ᾧ ἀνθίσταται ἡ ἐπιθυμία, ἀλλὰ φαντασίαν τινὰ τῶν μερικῶν καὶ μνήμην.

Πῶς δὲ λύεται ἡ ἄγνοια τοῦ ἀκρατοῦς τῆς ἐπιθυμίας σβεσθείσης, καὶ πάλιν γίνεται ὁ ἀκρατὴς ἐπιστήμων καὶ κατὰ τὴν ἐπιστήμην ἐνεργῶν, ὁ αὐτός ἐστι λόγος, ὅς ἐστι καὶ ἐν τῷ μεθύοντι καὶ καθεύδοντι. τοῦτο δὲ φυσιολόγων εἰδέναι.

Ὅταν δὲ ἐν τῷ πάθει γένηται ὁ ἀκρατής, τὴν ἐλάττω πρότασιν, τὴν κυρίαν τῶν

vt à ratione & rationi contraria opinione incontinentia nascatur. Est autem non per se, sed propter cupiditatem rectæ rationi contraria opinio. Neque enim vi sua propria rectæ rationi imperat opinio: quia fieri non potest, vt scientiam superet opinio: sed vi cupiditatis, quæ corpus quoque mutat sæpe, & à statu movet suo. A ratione ergo & quæ rectæ rationi adversatur opinione, instinctu cupiditatis, fit incontinentia.

9. Ὅτι οὐδὲ διὰ τοῦτο.

Quare neque incontinentes dici possunt belluæ, quia rationem cui adversari possit cupiditas, non habent, verum phantasiam quandam singularium ac memoriam.

10. Πῶς δὲ λύεται ἡ ἄγνοια.

Quomodo autem solvatur extincta jam cupiditate incontinentis ignorantia, rursusq. scientiam & consequatur & ex ea agat incontinens, si quæratur, eandem dicemus rationem esse, quæ in ebrio est & dormiente. Illud autem scire est physicorum.

11. Ἐπεὶ δὲ ἡ τελευταία.

Cum vero ab affectu suo possidetur incontinens, minorem propositionem,

&

& quæ actionum quasi princeps est & domina, hoc mirum malum esse, aut non habet omnino nec novit, aut ita, quemadmodum versus ac demonstrationes recitant ebrii. Sed & propterea: quia neque per se propria scientiæ minor propositio est, sicut vniversalis & maior.

12. Καὶ τοι. μο ὁ ἐζητ. Vnde videtur sequi id quod volebat Socrates. Neque enim præsente ea quæ proprie videtur scientia, quæ vniversalis est, oritur affectus ille, (neque enim illi imperat cupiditas) sed quæ actionum propria est, minore: quæ minor est, & in singulis versatur. Hanc enim corrumpit agens, quæ in actionibus versatur: estque ea quæ ab affectu rapitur, non autem vniversalis. Ac de cognitione quidem incontinentium, an omnino cognoscant id quod est bonum, & quomodo, si cognoscant, incontinenter agant, dictum sit hactenus.

πράξεων, τὴν ὅτι τόδε κακόν, ἢ οὐκ ἔχει οὐδαμῶς οὐδὲ ἐπίσταται, ἢ οὕτως ἔχει ὥσπερ οἱ μεθύοντες καὶ οἱ μαινόμενοι ἔπη τινὰ καὶ ἀποδείξεις λέγουσιν. ἄλλως τε ὅτι οὐδὲ ἡ ἐλάττων πρότασις αὐτὴ καθ' αὑτὴν ἐπιστημονική ἐστιν, ὥσπερ ἡ καθόλου καὶ μείζων.

Ὥστε ἔοικεν, ὃ ἐζήτει Σωκράτης, συμβαίνειν· οὐ γὰρ παρούσης τῆς κυρίως εἶναι δοκούσης ἐπιστήμης, ἥ τις ἐστὶν ἡ καθόλου, γίνεται τὸ πάθος· οὐ γὰρ ταύτης κρατεῖ ἡ ἐπιθυμία· ἀλλὰ τῆς κυρίας τῶν πράξεων, ἥ τις ἐστὶν ἡ ἐλάττων καὶ ἡ περὶ τὰ καθέκαστα· ταύτην γὰρ διαφθείρει ὁ πράττων, ἥ τις ἐστὶ περὶ τὰς πράξεις· καὶ αὕτη περιέλκεται διὰ τὸ πάθος, οὐχ ἡ καθόλου. περὶ μὲν οὖν τῆς γνώσεως τῶν ἀκρατῶν εἰ γινώσκουσιν ὅλως τὸ ἀγαθόν, καὶ πῶς γινώσκοντες ἀκρατεύονται, τοιαῦτα εἰρήσθω.

ΚΕΦ. η'.	CAP. VIII.
Τίς ὁ ἁπλῶς ἀκρατής, καὶ ὁ ἁπλῶς ἐγκρατής.	*Quis simpliciter continens, & simpliciter sit incontinens.*
Μετὰ δὲ ταῦτα ῥητέον, εἰ ἔστι τις ἁπλῶς ἀκρατὴς ἄνευ προσθήκης, ἢ πάντες κατὰ μέρος, οἷον ἀκρατὴς θυμοῦ, καὶ ἀκρατὴς δόξης· καὶ εἰ ἔστιν ἁπλῶς ἀκρατής, λεκτέον περὶ ποῖά ἐστιν ὑποκείμενα.	Deinceps dicendum erit, vtrum aliquis simpliciter sine vlla adiectione sit continens, an omnes ex parte: vt exempli gratia, iræ incontinens aut gloriæ: itē, an si sit aliquis simpliciter incontinens, in quibus versetur subiectis, dicendum erit.
Ὅτι μὲν οὖν περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἰσὶν ἅπαντες οἱ ἐγκρατεῖς καὶ καρτερικοὶ καὶ ἁπλῶς καὶ μερικοί, καὶ οἱ ἀκρατεῖς καὶ μαλακοί, φανερόν.	In voluptatibus ergo ac doloribus continētes versari omnes ac tolerantes, tam simpliciter dictos quam ex parte; incontinentes item ac molles, manifestum est.
Ἐπεὶ δὲ τῶν ἡδέων τὰ μέν εἰσιν ἀναγκαῖα, τὰ δὲ οὐκ ἀναγκαῖα μέν, αἱρετὰ δὲ καθ' ἑαυτὰ καὶ ἡδέα· λέγω δὲ ἀναγκαῖα μέν, ὧν χωρὶς οὐ δύναται συνεστάναι ἢ τὸ εἶδος καθόλου τὸ ἀνθρώπινον, ὥσπερ ὁ γάμος, ἢ τὸ ἄτομον, ὥσπερ τροφή, ἄνεσις, ὕπνος, καὶ τὰ τοιαῦτα· οὐκ ἀναγκαῖα δέ, αἱρετὰ καὶ ἡδέα δι' ἑαυτά, οὐ διὰ τὸ σύστα-	Cum vero eorum quæ jucunda sunt, alia necessaria, alia vero non necessaria sint, sed eligenda per se & jucunda: (necessaria autem dico, sine quibus consistere vel species vniversaliter nequit humana, vt exempli gratia, nuptiæ, vel individuum, sicut cibus, remissio, somnus & similia: non necessaria autem, quæ eligenda per se sunt

& jucunda, non ita tamen, vt sine ijs homo nequeat con-

CAP. IV. 1. Πότερον δ' ἐστί τις

2. Ὅτι μὲν οὖν

3. Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὰ μὲν ἀναγκαῖα

consistere. vt, exempli gratia, divitiæ, honor, victoria, & ejusmodi.) Fit vt in vtroque jucundorum genere, quædam sint exsuperantiæ: tam in iis, dico, quæ sunt necessaria, quam quæ per se sunt eligenda, quoties aliquis plus iis quam oportet, aut quam recta præcipit ratio, vtatur.

Τοὺς μὲν πρὸς ταῦ-

Qui ergo in jucundis modum transit non necessariis, non simpliciter sine vlla adiectione vocatur, sed aut gloriæ incontinens, aut opum: tanquã alius ab eo qui proprie incontinens dicitur simpliciterque, vt qui tantum ob quandam cum eo similitudinẽ ita sit dictus. Sicut differt homo qui Olympia vicit, à simpliciter homine. Licet enim parva eorum sit differentia, differt nihilominus, aliusque est, quia hoc additur.

Σημεῖον δ'

Differre autem eam quæ in jucundis non necessariis versatur incontinentiam, ab altera, vel ex eo apparet: quod nimirum dicta simpliciter vituperetur incontinentia, neq. erratum solum, sed etiam vitium videatur, sive proprie, sive alicuius respectu

σιν τοῦ ἀνθρώπου, πλοῦτος, τιμὴ, νίκη, καὶ τὰ τοιαῦτα. συμβαίνει καὶ ἐν ἀμφοτέροις ἡδέων ὑπερβολὰς εἶναι, καὶ ἐν τοῖς ἀναγκαίοις καὶ ἐν τοῖς δι' ἑαυτὰ αἱρετοῖς, ὅταν τις αὐτοῖς χρήσηται πλέον ἢ δεῖ, καὶ ὁ ὀρθὸς κελεύει λόγος αὐτοῖς χρήσασθαι.

Ὁ μὲν οὖν πρὸς τὰ ἡδέα ὑπερβάλλων τὰ μὴ ἀναγκαῖα, οὐ λέγεται ἁπλῶς χωρὶς προσθήκης ἀκρατὴς, ἀλλὰ ἀκρατὴς δόξης, ἢ ἀκρατὴς πλούτου, ὡς ἕτερος ὢν ἐκείνου τοῦ κυρίως καὶ ἁπλῶς ἀκρατοῦς, ὀνομαζόμενος δὲ ἀκρατὴς διά τινα πρὸς ἐκεῖνον ὁμοιότητα· καθάπερ διαφέρει ὁ ἄνθρωπος ὁ τὰ Ὀλύμπια νενικηκῶς τοῦ ἁπλῶς ἀνθρώπου· καὶ γὰρ εἰ καὶ μικρόν ἐστι τὸ διάφορον αὐτῶν, ἀλλ' ὅμως διαφέρει, καὶ ἕτερός ἐστι διὰ τὴν προσθήκην.

Ὅτι δὲ διάφορός ἐστιν ἡ περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα ἡδέα ἀκρασία τῆς ἀκρασίας, δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ μὲν ἀκρασίαν ἁπλῶς ψέγεσθαι, καὶ δοκεῖν οὐ μόνον ἁμαρτίαν, ἀλλὰ καὶ κακίαν, ἢ κυρίως, ἢ κατὰ τι-

φὰ

τὸ δὲ μετὰ προσθήκης ἀκρασίαν ψέγεσθαι ὡς κακίαν. οἱ μὲν οὖν περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα ἡδέα ὑπερβάλλοντες, ἀκρατεῖς λέγονται μετὰ προσθήκης.

Οἱ δὲ περὶ τὰς ἀναγκαίας καὶ σωματικὰς ἡδονὰς ὑπερβάλλοντες, οὐ κρίνοντος καὶ συντιθεμένου τοῦ λόγου, ἀλλὰ ἀνθισταμένου, καὶ τὰς μὲν ἡδονὰς ὑπερβαλλόντως διώκοντες, περὶ ἃς ἔφαμεν εἶναι τὸν σώφρονα καὶ τὸν ἀκόλαστον, τὰς δὲ λύπας φεύγοντες πλέον ἢ προσῆκεν, οἷον, πείνης, δίψης, καὶ ἀλέας, καὶ ψύχους, καὶ πάντων τῶν περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν, οἱ τοιοῦτοι ἀκρατεῖς λέγονται, οὐ μετὰ προσθήκης, ἀλλὰ ἁπλῶς.

Δῆλον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἀκολάστους λέγεσθαι τοὺς περὶ ταῦτα ὑπερβάλλοντας· τοὺς δὲ περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα ἡδέα ὑπερβάλλοντας, οὐδαμῶς.

Ὅτι γὰρ περὶ τὰς αὐτὰς σωματικὰς ἡδονὰς συμβαίνει εἶναι τὸν σώφρονα καὶ ἐγκρατῆ, καὶ τὸν ἀκρατῆ καὶ ἀκόλαστον, εἰς ταυτὸν τίθεμεν τὸν σώφρονα τῷ ἐγκρατεῖ, καὶ τὸν ἀκόλαστον τῷ ἀκρατεῖ.

dicatur: altera vero, cui aliquid additur, non vituperetur vt vitium. Qui in jucundis ergo modum excedunt non necessariis, addita alia voce incontinentes dicuntur.

Qui in necessariis vero corporis excedunt voluptatibus, idque sine iudicio aut assensu rationis, sed potius cum lucta, easque vehementer sequuntur voluptates in quibus temperantem versari & intemperantem diximus, dolores vero vitant plus quam oportet, vt, exempli gratia, famis, sitis, æstus, frigoris, omniumque quæ in gustu versatur aut tactu, huiusmodi, sine vlla appendice, simpliciterque incontinentes dicuntur. 6. Τῶν δὲ περὶ τὰς σωματικάς.

Idque vel ex eo apparet, quod qui in his modum excedunt, intemperantes dicuntur, qui in non necessariis jucundis, minime. 7 Σημεῖον δέ

Quia enim in iisdem corporis voluptatibus, temperans & continens, incontinens item versatur & intemperans, eodem loco temperantem & continentem, intemperantem item ponimus & incontinentem. 8. Καὶ διὰ τοῦτο.

1. Οἱ δ' εἰσὶ μὲν περὶ.

Licet non eodem modo in his se habeant voluptatibus. Cum prælectione enim in cupiditatem fertur intemperans: sine prælectione vero, obstante recta ratione, incontinens. Quare eodem loco cum intemperante incontinens, & cum temperante ponitur à nobis continens, eosque versari in iisdem dicimus. Qui vero in aliis non necessariis incontinenter se gerit voluptatibus, non item. Etsi autem in iisdem cum intemperante voluptatibus versetur incontinens, magis tamen reprehenditur, vt qui magis serviat voluptatibus, intemperans. Etenim à violentissimis superatur cupiditatibus incontinés: neq. n. fieri hoc aliter posset, cum recta præcipue repugnet ratio. At vero à parvis etiam & exiguis superatur voluptatibus intemperans: quia non adversatur iis recta ratio. Ideoque & excessus quærit & modicos vitat dolores. Quod si modicis tantum impulsus voluptatibus, ita in excessum rapitur, quid futurum esset, si magna aliqua eum occuparet libi-

Εἰ καὶ οὐχ ὁμοίως ἔχουσι πρὸς ταύτας τὰς ἡδονάς. ὁ μὲν γὰρ ἀκόλαστος προαιρούμενος ἐπὶ τὴν ἐπιθυμίαν φέρεται· ὁ δὲ ἀκρατὴς μὴ προαιρούμενος, ἀλλὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἀφισταμένου. τὸν μὲν οὖν ἀκρατῆ τῷ ἀκολάστῳ εἰς ταυτὸν τίθεμεν, καὶ τῷ σώφρονι τὸν ἐγκρατῆ· καὶ περὶ τὰ αὐτὰ λέγομεν αὐτοὺς εἶναι· τὸν δὲ περὶ τὰς ἄλλας ἡδονὰς τὰς μὴ ἀναγκαίας ἀκρατῶς ἔχοντα, οὐδαμῶς. εἰ δὲ καὶ περὶ τὰ αὐτά ἐστιν ἡδέα ὁ ἀκρατὴς τῷ ἀκολάστῳ; ἀλλὰ μᾶλλον ψέγεται ὁ ἀκόλαστος, ὡς μᾶλλον ταῖς ἐπιθυμίαις δουλεύων· ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς σφοδροτάτων ἐπιθυμιῶν ἡττᾶται· οὐ γὰρ ἦν ἄλλως, τοῦ ὀρθοῦ ἀνθισταμένου λόγου· ὁ δὲ ἀκόλαστος καὶ μικρῶν καὶ ἀσθενῶν ἐπιθυμιῶν ἡττᾶται, διὰ τὸ μὴ ἀντιπράττειν αὐταῖς τὸν ὀρθὸν λόγον. καὶ ζητεῖ τὰς ὑπερβολάς, καὶ φεύγει μετρίας λύπας. καίτοι μετρίων κινουσῶν ἐπιθυμιῶν οὕτως εἰς τὰς ὑπερβολὰς φέρεται, τίς ἂν γένοιτο, εἰ προσγένοιτο αὐτῷ ἐπιθυμία νεανι-

κὴ

λῆ, καὶ περὶ τὰς τῶν ἀναγκαίων χρείας λύπη ἰσχυρά;

do, aut ob rerum necessariarum defectum, dolor gravis?

ΚΕΦ. Θ'

Περὶ τῆς θηριωδίας, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἀκρασίας.

CAP. IX.

De feritate & quæ in ea incontinentia.

ΠΑλιν τῶν ἡδέων τὰ μέν ἐστι φύσει ἀγαθὰ, τὰ δὲ φύσει κακὰ, τὰ δὲ μεταξύ· καὶ φύσει μὲν ἀγαθὰ ἡδέα εἰσὶν, ἃ δι' ἑαυτὰ, καὶ οὐ δι' ἄλλα, ζητοῦμεν· οἷον, δόξαν, νίκην, ὑγείαν· φύσει δὲ κακὰ, οἷον τὸ φαγεῖν ἄνθρωπον, καὶ πιεῖν αἵματος ἀνθρωπίνου, καὶ ἡ παρὰ φύσιν ἀκολασία. μεταξὺ δὲ τούτων, ὅσα δι' ἑαυτὰ μὲν οὔτε ἀγαθά εἰσιν, οὔτε κακὰ, ἀλλὰ χρήσιμα πρός τι ἀγαθόν· οἷον τὰ σιτία, καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ ὁ γάμος. τὰ μὲν οὖν φύσει ἀγαθὰ, καὶ τὰ μεταξὺ, ἐπειδάν τις ζητῇ, ἐπαινεῖται, ἐὰν μὴ ὑπερβάλλῃ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀλλ' ὡς προσῆκε ζητῇ.

RVrsus eorum quæ iucunda sunt, alia natura bona alia mala sunt, alia media. Et natura quidem bona ea sunt iucunda, quæ per se non propter aliud petimus. Vt, exempli gratia, gloria, victoria, valetudo bona. Natura vero mala, vt exempli gratia, hominem comedere, sanguinem humanum bibere, & quæ præter naturam est intemperantia. Media autem horum, quæ nec bona per se sunt, nec mala, sed ad aliud conducunt bonum vt, exempli gratia, cibi, vestes, nuptiæ. Quæ igitur natura bona sunt, & quæ sunt media, si quis ea quærat, ita vt rectam non excedat rationem, sed quemadmodum oportet, laudatur. 10. Ἐπεὶ δ' τ ἐπιθυμιῶν.

Καὶ γὰρ ἡ ὑπερβολὴ ἐν ἅπασιν οὐκ ἐπαινετόν, ἀλλ' ἡ μὲν ἐν τοῖς φύσει ἀγα-

Neque enim in aliis etiam omnibus laudatur excessus: verum is qui in iis est quæ natura sunt bona, non quidem vitupe- 11. Διὸ ὅσοι μὲν παρὰ τὸν λόγον.

 ratur,

ratur, nec malus habetur, quia ea quæ sequitur, natura, ut dictum est, sunt bona & per se quæruntur: nihilominus tamen & fugiendus est & malus. Sic cum, exempli gratia, amare liberos sit bonum, vitandus nihilominus excessus est. Nec enim, quemadmodum Niobe, agendum est, quæ cum Diis pro liberis suis pugnabat: aut Satyrus, qui tanquam Deum patrem invocabat suum: omnino enim insanire videbatur.

12.13. Μοχθηρία μὲν ἐν.

Sed nec incontinentia est, talis excessus. Non .n. inter vitanda tantum, sed & ea quæ vituperãda sunt est incontinentia. Dicitur tamen nihilominus incõtinẽtia, à vicinitate quam habet cum ea, sed cum adjectione videlicet. Vt, puta, incontinentia lucri, incontinentia honoris. Et incontinens non simpliciter, sed incontinens honoris, aut amoris liberorum, aut similium. Sicut malum dicimus medicũ, qui præter artem tractat ægros, & malum histrionem, qui non recte imitatur eum quem repræsentat, non vero simpliciter malum, Quia non est vi-

δοῖς ὑπερβολὴ ψεκτὸν μὲν ὐκ ἔστιν ὐδὲ μοχθηρὸν, ὅτι τὰ διωκόμενα, ὡς εἴρηται, φύσει εἰσὶν ἀγαθὰ, καὶ δι' ἑαυτὰ ζητοῦνται· φευκτὸν δὲ ἐστι καὶ φαῦλον· τὸ γὰρ φιλεῖν τοὺς παῖδας, φύσει ὄντος ἀγαθοῦ, φεύγειν δεῖ τὴν ὑπερβολὴν, καὶ μὴ καθάπερ ἡ Νιόβη, ἣ καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς ὑπὲρ τῶν τέκνων ἐμάχετο· ἢ ὁ Σάτυρος ὡς θεὸν ἐπικαλύμενος τὸν πατέρα· λίαν γὰρ ἐδόκει μωραίνειν.

Ἀλλ' ὐδὲ ἀκρασία ἐστὶν ἡ τοιαύτη ὑπερβολή· ἡ γὰρ ἀκρασία ὐ μόνον φευκτὸν, ἀλλὰ καὶ τῶν ψεκτῶν ἐστί. λέγεται δὲ καὶ ἀκρασία, δι' ὁμοιότητά τινα, ἣν ἔχει περὶ τὴν ἀκρασίαν μετὰ προσθήκης καθὼς εἴρηται, ἀκρασία κέρδους ἢ ἀκρασία τιμῆς. καὶ ἀκρατὴς ὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ ἀκρατὴς τιμῆς, ἢ φιλοτεκνίας, ἤ τινος τῶν τοιούτων· ὥσπερ κακὸν ἰατρὸν λέγομεν, τὸν παρὰ τὴν ἐπιστήμην χρώμενον τοῖς νοσῦσι, καὶ κακὸν ὑποκριτὴν, τὸν μὴ ἀκριβῶς μιμούμενον ὃν ὑποκρίνεται, καὶ ὐχ ἁπλῶς κακόν· ὅτι ὐκ ἔστι κακία ἡ τοι-

αὐτη

αὐτῇ παρατεθῇ, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα μετὰ προσθήκης. ἡ μὲν οὖν περὶ τὰ φύσει ἀγαθὰ καὶ ἡδέα ὑπερβολὴ οὕτως ἔχει. τῶν δὲ μεταξὺ ἀγαθῶν αἱ ὑπερβολαὶ μοχθηραί εἰσι καὶ ψεκταί· ὅτι τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ ἀφ' ἑαυτῶν οὐκ ἔχουσι τὸ τοιαῦτα ἢ τοιαῦτα εἶναι, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ τέλους πρὸς ὃ τάττονται, ἢ ἀγαθά εἰσιν ἢ κακά. καὶ διὰ τοῦτο, ἂν πρὸς τέλος ταχθῶσι μοχθηρὸν, μοχθηρά εἰσι· τάττονται δὲ εἰς μοχθηρὸν τέλος, ὅταν μεθ' ὑπερβολῆς διώκωνται· ὁ γὰρ ὑπερβάλλων ἐν τῇ χρήσει τῶν σιτίων, καὶ τῶν ἐνδυμάτων, καὶ τῶν ἄλλων ἀναγκαίων, καὶ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον αὐτοῖς χρώμενος, εἰς τὴν ἀκολασίαν αὐτὰ τάττει. καὶ διὰ τοῦτο ἡ τούτων ἁπάντων ὑπερβολὴ μοχθηρία ἐστί. τινῶν δὲ καὶ ἁπλῶς ἀκρασία καὶ χωρὶς προσθήκης, περὶ ἃ καὶ ἡ σωφροσύνη ἐστὶ καὶ ἡ ἀκολασία.

Τῶν δὲ φύσει κακῶν καὶ ἡδέων οὐχ αἱ ὑπερβολαὶ μοχθηραί εἰσιν, ἀλλ' ἁπλῶς αἱ περὶ ταῦτα ἕξεις, αἵ εἰσιν αἱ θηριώδεις· ἅπερ οὐδὲ φύσει

tium huiusmodi aberratio, nisi per similitudinem tantum, & cum adiectione. Qui igitur in iis quæ natura bona sunt cōmittuntur excessus, sunt tales. Qui vero in iis, quæ in medio sunt boni, ii mali sunt ac vituperandi. Idque quia eiusmodi bona quod talia sunt aut talia à semet non habent, sed ab eo fine ad quem diriguntur vel bona sunt vel mala. Ideoque si ad malum dirigantur finem, mala sunt quoque. Ad malum autem tum diriguntur finem, quoties cum excessu ea persequimur. Qui namque in excessu ciborum peccat aut vestium, aut aliorum itē quæ sunt necessaria, præterq. rectam iis rationem vtitur, ad intemperantiam ea refert. Ideoq. omnium illorum excessus, est improbitas. Quorumdā vero, simplex & sine adiectione incontinentia. in quibus temperantia quoque versatur & intemperantia.

Eorum vero quæ natura mala sunt & iucunda, non excessus sunt improbi, sed simpliciter eorum habitus. sunt autem illi quos ferinos dicimus. Quæ quidem nec natura

CAP. V. 1. Ἐπεὶ δ' ἐστιν ἔνια μὲν ἡδέα.

θυνται ἢ διὰ μανίαν, ἢ ἄλλην τινὰ νόσον· διὰ μανίαν μὲν, ὥσπερ ὁ μανεὶς καὶ φαγὼν τοῦ συνδούλου ἧπαρ, ἢ ὁ τὴν μητέρα καθιερεύσας καὶ φαγών. διὰ νόσον δὲ ὁ ἐσθίων ἄνθρακας καὶ γῆς· ἐξ ἔθους δὲ γίνεται θηριώδης, ὁ ταῖς παρὰ φύσιν ἡδοναῖς ἐκ προοιμίων τοῦ βίου συνεθισθεὶς, καὶ χαίρων μὲν σιτίοις, οἷς οὐδεὶς ἥδεται ἀνθρώπων μὴ τῶν φυσικῶν ὅρων ἐκστὰς, ἀκολασταίνων δὲ τὴν παρὰ φύσιν ἀκολασίαν· τούτων δέ ἐστι καὶ ὁ χαίρων τριχῶν τίλσει, ἢ ὀνύχων τρώξει. ταῦτα δὲ καὶ διὰ μοχθηρίαν φύσεως γίνεται.

Ὅσοι μὲν οὖν διὰ μοχθηρίαν φύσεως τοῖς φύσει κακοῖς ἥδονται, οὐκ εἰσὶν ἀκρατεῖς· οὐ γάρ ἐστιν αὐτοῖς ὀρθὸς λόγος, ᾧ ἀνθίστανται· ὁμοίως δὲ οὐδὲ ὅσοι ἐξ ἔθους, ἢ νοσήματος, ἢ μανίας. ἀλλὰ τὸ ἥδεσθαι τοῖς τοιούτοις, ἔξω ἐστὶ παντελῶς τῶν τῆς κακίας ὅρων.

ſus ſunt, quibus ob mutilationem aliquam nonnulli delectantur aut inſaniam, aut morbum denique alium. inſaniam quidem, vt qui inſania correptus jecur conſervi ſui comedebat, aut qui matrem immolabat, ac comedebat. Morbum vero, vt qui carbones comedit aut terram. Ex conſuetudine autem fit ferinus, qui iis quæ præter naturam ſunt ex quo natus eſt aſſuevit voluptatibus, iiſque gaudet cibis, quibus nemo delectatur hominum, niſi qui naturales excedat leges, & ea, quæ præter naturam eſt, gaudet intemperantia. E quorum numero & illi ſunt, qui pilorum vulſione, aut morſu delectantur vnguium. Nam & hæc à naturæ proficiſcuntur pravitate.

Quicunque ob naturæ pravitatem ergo, iis quæ natura mala ſunt delectantur, non ſunt incontinentes. neque enim veram rationem habent, cui reſiſtant. Eodemq. modo neq, quæ aut à cõſuetudine aut morbo proficiſcuntur aut inſania. Quia eiuſmodi delectari rebus, omnes excedit vitioſitatis terminos. 3. 4. Ὅσοι μὲν οὖν.

5. Τὸ δ' ὑ- χοντα κρατεῖν.

Quod si quis his interdum imperat voluptatibus, interdum succumbit, non incontinens dicitur simpliciter, sed cum adiunctione. Vt, exempli gratia, continens feritatis, itidemque incontinens. Neque enim in quibus intemperantia, in iisdem quoque feritas versatur, sicut simplex continentia. In naturalibus enim voluptatibus, & intemperantia versatur, & simplex continentia. In iis autem quæ præter naturam sunt, feritas.

6. Πᾶσαι γὰρ ὑπερ- βάλλουσαι.

Omne enim quod modum excedit vitium, siue ea amentia aut timiditas, siue intemperantia sit & duritia, partim feritati, partim morbo tribuenda est. Nam & qui natura ita timidus est, vt etiam ad muris tremat strepitum, timiditate laborat ferina: morbo vero talis, vt exempli gratia, qui felem propter morbum metuebat. Idemque & in amentia videbis. Nam qui à natura ita omni ratione carent, vt solo sensu viuant, qualia nonnulla remotorum Barbarorum sunt genera, ferina laborant amentia. Qui vero propter morbos,

Εἰ δέ τις τούτων τῶν ἐπιθυμιῶν νῦν μὲν κρατεῖ, νῦν δὲ ἡττᾶται, οὐ λέγεται ἀκρατὴς ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· οὐδὲ ἐγκρατὴς ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· οἷον, ἐγκρατὴς τὴν θηριωδίαν, καὶ ἀκρατὴς ὁμοίως. οὐ γάρ ἐστιν ἡ θηριωδία περὶ τὰ αὐτὰ τῇ ἀκολασίᾳ, ὥσπερ ἡ ἁπλῶς ἐγκράτεια. ἡ μὲν γὰρ ἀκολασία περὶ τὰς φυσικάς ἐστιν ἡδονὰς ὁμοίως, καὶ ἡ ἁπλῶς ἐγκράτεια· ἡ δὲ θηριωδία περὶ τὰς παρὰ φύσιν.

Πᾶσα μὲν γὰρ ὑπερβάλλουσα κακία, καὶ ἀφροσύνη, καὶ δειλία, καὶ ἀκολασία, καὶ χαλεπότης, αἱ μὲν θηριώδεις, αἱ δὲ νοσηματώδεις εἰσίν· ὁ μὲν γὰρ φύσει τοιοῦτος, οἷος δεδιέναι πάντα, κἂν ψοφήσῃ μῦς, θηριώδη δειλίαν δειλός· νοσηματώδης δὲ, οἷος ἦν ὁ δεδιὼς τὴν γαλῆν διὰ νόσον. καὶ ἐπὶ τῆς ἀφροσύνης οἱ μὲν ἐκ φύσεως ἀλόγιστοι καὶ μόνῃ αἰσθήσει ζῶντες, ὥσπερ τινὰ γένη τῶν πόρρω βαρβάρων, θηριώδη ἀφροσύνην ἄφρονες· οἱ δὲ διὰ νό-

σους

δους ἐπιληπτικὰς ἢ μανίας, νοσηματώδεις.

Ταύτας δὲ τὰς ἕξεις δυνατὸν καὶ ἔχειν καὶ μὴ κρατεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν· ὥσπερ εἰ Φάλαρις ἐκράτει τῆς ἐπιθυμίας ἐπιθυμῶν παιδίου φαγεῖν. δυνατὸν δὲ καὶ κρατεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν.

Τὴν γοῦν τοιαύτην ἀκρασίαν καὶ ἐγκράτειαν οὐχ ἁπλῶς ἀκρασίαν καὶ ἐγκράτειαν ἐροῦμεν, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης, καθὼς ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἴρηται, ἀκρασία θηριώδης, ἢ ἀκρασία νοσηματώδης· καὶ ἐγκράτεια θηριώδους κακίας, ἢ ἐγκράτεια νοσηματώδους κακίας· ἀκρασία δὲ ἁπλῶς, ἡ περὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀκολασίαν μόνη.

Ὅτι μὲν οὖν ἀκρασία καὶ ἐγκράτειά ἐστι μόνον, περὶ ἅπερ ἀκολασία καὶ σωφροσύνη, καὶ ὅτι ἡ περὶ τὰ ἄλλα ἡδέα ἄλλο τι εἶδός ἐστιν ἀκρασίας κατὰ μεταφορὰν λεγόμενον καὶ οὐ κυρίως, εἴρηται.

vel comitiales vel insaniā, ii morbo hanc debent amentiam.

Potest tamen fieri vt & habitum quis habeat talem, nec ab habitu superetur tamen. Vt, exempli gratia, si Phalaris, cū puerum comedere desideraret, cupiditatem superaret illam. fieri autem potest, vt & superetur qui habet. 7. Τούτων δ' ἐστὶ μὲν ἔχειν

Talem ergo siue incontinentiam, siue continentiam etiam, non incontinentiam simpliciter aut cōntinentiam, sed cum appendice, quemadmodum supra dicebamus, ferinā aut morbosam dicimus incontinentiam: & ferini vitii aut morbosi continentiam. simpex autem incontinentia sola ea est, quæ in intemperantia versatur humana. 8. Ὥσπερ οὖν καὶ μοχθηρίας.

Incontinentiam ergo & continentiam in iis tantum esse, in quibus intēperantia quoque versatur & temperantia: tum illam vero quæ in reliquis spectatur voluptatibus, aliam esse speciem, translate non autem proprie ita vocatam, diximus. 9. Ὅτι μὲν οὖν ἀκρασία

CAP. X.

Cupiditatum incontinentiam ira fœdiorem esse.

CAP. VI. 1. 2. Οὐχ ἧττον αἰσχρόν.

VIdendum autem vtra sit fœdior incontinentia, cupiditatum videlicet an iræ. Videtur autem cupiditatum esse fœdior quam iræ incontinentia. Qui enim irascitur, non omnino rationi non auscultat, sed ex parte & auscultat & non auscultat. Quemadmodum festini solent servi: qui prius quã totum id quod mandatur audiunt, procurrunt, atque ita male id quod imperatum est, agunt. Aut quemadmodum canes, qui priusquam advertunt an amicus aliquis adveniat, ad strepitum latrant solum. Ita & ira cum ob fervorem naturæ & impetum leviter audierit rationem tantum, neque illud quod imperatur respiciat satis, ad vindictam proruit. Ratio quippe aut imaginatio hoc solum ostendit: talem aut talem, contumeliam inferre, contemnere, aut afficere damno. Ita vero, quæ

ΚΕΦ. ι΄

Ὅτι ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἀκρασία αἰσχίων τῆς θυμοῦ.

ΖΗτητέον δὲ ὁποτέρα ἀκρασία τῆς ἑτέρας αἰσχίων, ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν ἢ ἡ τοῦ θυμοῦ. δοκεῖ δὲ ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν αἰσχίων εἶναι τῆς τοῦ θυμοῦ ἀκρασίας. ὁ μὲν γὰρ θυμούμενος οὐ πάντη παρακούει λόγου, ἀλλὰ κατά τι καὶ ὑπακούει καὶ παρακούει, καθάπερ οἱ ταχεῖς τῶν διακόνων, οἳ, πρὶν ἀκοῦσαι πᾶν τὸ προστατόμενον, ἐκθέουσιν, εἶτα διαμαρτάνουσι τῆς προστάξεως· ἢ ὥσπερ οἱ κύνες, πρὶν σκέψασθαι εἰ φίλος ὁ προσιὼν, πρὸς τὸν ψόφον μόνον ὑλακτοῦσιν· οὕτω καὶ ὁ θυμὸς διὰ θερμότητα καὶ ταχυτῆτα τῆς φύσεως ἀκούσας τοῦ λόγου μόνον, οὐκ ἐπίταγμα δ' ἀκούσας, ὁρμᾷ πρὸς τὴν τιμωρίαν. ὁ μὲν γὰρ λογισμὸς, ἢ ἡ φαντασία τοῦτο δείκνυσι μόνον, ὅτι οὗτος ὑβρίζει, καταφρονεῖ, ἢ ζημιοῖ. ὁ δὲ

θυμὸς

θυμὸς, ὥσπερ συλλογισάμενος ὅτι δεῖ τῷ τοιούτῳ πολεμεῖν, εὐθὺς χαλεπαίνει. οὕτω μὲν οὖν ὁ θυμὸς ἕπεται κατά τι τῷ λόγῳ· ἡ δὲ ἐπιθυμία, ἐὰν μόνον εἴπῃ ἡ αἴσθησις, ἢ ὁ λογισμὸς διεφθαρμένος ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως, ὅτι τόδε ἡδὺ, ὁρμᾷ εὐθὺς πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν. ὥσθ' ὁ μὲν θυμὸς ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ πως, ἡ δὲ ἐπιθυμία οὔ. αἰσχίων οὖν διὰ τοῦτο ὁ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν ἀκρατὴς τοῦ πρὸς θυμόν· ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς τοῦ θυμοῦ, κρατεῖται ὑπὸ τοῦ λόγου τρόπον τινά· ὁ δὲ τῆς ἐπιθυμίας ἀκρατὴς ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας κρατεῖται.

Ἔτι ταῖς μᾶλλον φυσικαῖς ὀρέξεσιν ἀκολουθεῖν κουφότερον κακὸν τοῦ ἐπειδὰν ταῖς ἧττον φυσικαῖς· μᾶλλον γὰρ ἀξιοῦται τὸ τοιοῦτον συγγνώμης· ἀλλὰ ἡ τοῦ θυμοῦ ἀκρασία φυσικωτέρα τῆς ἀκρασίας τῶν ἐπιθυμιῶν. λέγω δὲ τῶν μὴ ἀναγκαίων ἐπιθυμιῶν, καὶ τῶν ὑπερβαλλουσῶν, οἷον χρημάτων καὶ δόξης· ὥστε ἀνεκτότερον κακὸν ἡ τοῦ θυμοῦ ἀκρασία τῆς τῶν ἐπιθυμιῶν, ὅτι τὸ δὲ μᾶλλον φυσικὸν, μᾶλλον συγγνωστὸν, δῆ-

quasi ratiocinatur, ac colligit cum hoc pugnandum esse, statim se effert. Atque ita quidem aliqua ex parte rationem sequitur ira. Cupiditas vero, si solũmodo sensus, aut corrupta à sensu, hoc aut illud iucundum esse dixerit ratio, statim vt fruatur eo se confert. Quare rationẽ aliquo modo sequitur ira, non vero cupiditas. Ideoq. etiam fœdior est, qui cupiditatis, quàm qui iræ est incontinens. Qui enim iræ est incontinens, à ratione quodammodo vincitur, qui cupiditaris autem, à cupiditate superatur.

3. Ἔτι ταῖς φυσικαῖς.

Præterea appetitiones magis naturales sequi, leuius est malum quam eas quæ minus sunt naturales. Quia facilius veniam hoc consequitur. Iam vero iræ magis quam cupiditatum naturalis est incõtinentia: cupiditates autem minus necessarias intelligo, aut etiam maiores quam oportet, opum, exempli gratia, vel gloriæ. Quare magis tolerabile malum est, iræ quam cupiditatum incontinentia. Illud autem quod magis naturale est, magis quoque veniam mereri, mani-

nifestum est. Ita quidam accusatus, quod patrem verberaret, respondebat, naturalem sibi esse hanc iram, & incontinentiam eius. Etenim & patrem suum pulsasse parentem, & avum: sed & filiū suum hoc facturum esse, neque aliud se expectare quam vbi adolevisset, ab eo quoque vt vapularet. Et alius quidam, qui, cum à filio traheretur suo, ad fores eum desistere, jubebat: nam & ego patrem huc vsque meum, aiebat, pertraxi. Vnde apparet, excusare hoc nonnihil res fœdas, si quis ad eas sit natus: & quodammodo levius hoc pacto fieri crimen. Magis autem à natura iræ quam cupiditatum esse incontinentiam, planum est. Simpliciter quippe irasci magis naturale est, quam quæ necessaria non sunt appetere. Ad naturæ quippe conservationem ira hominibus innata est, vt quæ noxia videntur, removeat: & huc tendit. Eorum vero quæ non necessaria sunt, cupiditas, non item. Nam & sine victoria, exempli gratia, conservari natura potest, & sine honore. Ideoque

λον· ἐγκαλούμενος γάρ τις ὅτι τύπτει τὸν πατέρα, ἀπελογεῖτο φυσικὸν αὐτῷ εἶναι τὸν θυμὸν τὸν τοιοῦτον, καὶ τὴν περὶ αὐτὸν ἀκρασίαν. καὶ γὰρ καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ τοιοῦτον εἶναι πατραλοίαν, καὶ ὅτι τὸν πάππον, καὶ τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν ἔσεσθαι, καὶ τυπτήσειν αὐτὸν ἐπειδὰν ἀνὴρ γένηται. καί τις ἑλκόμενος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ ἐκέλευεν αὐτὸν πρὸς ταῖς θύραις παύεσθαι· καὶ γὰρ ἐγὼ τὸν πατέρα τὸν ἐμὸν εἵλκυσα, φησὶ, μέχρις ἐνταῦθα. φαίνεται τοίνυν ὅτι ἀπολογίαν τινὰ δίδωσι τοῖς αἰσχροῖς, τὸ πεφυκέναι πρὸς αὐτὰ, καὶ ἀνεκτότερον ποιεῖ τὸ ἔγκλημα· ὅτι δὲ καὶ φυσικώτερον ἡ τοῦ θυμοῦ ἀκρασία τῆς τῶν ἐπιθυμιῶν, δῆλον· ἁπλῶς γὰρ θυμοῦσθαι φυσικώτερόν ἐστι τοῦ ἐπιθυμεῖν τῶν μὴ ἀναγκαίων· τὸ μὲν γὰρ θυμοῦσθαι, διὰ σωτηρίαν τῆς φύσεως, ἐπετέθη τῇ φύσει, ἵνα τὸ βλαβερὸν ἀποσείηται, καὶ εἰς τοῦτο φέρει· ἡ δὲ τῶν μὴ ἀναγκαίων ἐπιθυμία οὐκ ἔτι· ἔστι γὰρ καὶ ἄνευ νίκης, ἢ τιμῆς, διασώζειν τὴν φύσιν. διὰ τοῦτο καὶ χειρότερον

φυσικώτερον τὸ θυμοῦσθαι τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν μὴ ἀναγκαίων. τὸ μὲν γὰρ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις καὶ πᾶσι ζώοις πρόσεστιν· αἱ δὲ οὐδὲ πᾶσιν ἀνθρώποις. ἐπεὶ δὲ τὸ θυμοῦσθαι τῶν τοιούτων ἐπιθυμιῶν φυσικώτερον, καὶ αἱ ὑπερβολαὶ τοῦ θυμοῦ φυσικώτεραι τῆς τῶν ἐπιθυμιῶν ὑπερβολῆς, ἡ ἄρα τοῦ θυμοῦ ἀκρασία φυσικώτερον, καὶ διὰ τοῦτο ἧττον αἰσχρὰ τῆς ἐπιθυμιῶν.

Ἔτι τῶν ἀδίκων οἱ ἐπιβουλότεροι ἀδικώτεροι. ἐπιβουλοτέρα δὲ ἡ ἐπιθυμία τοῦ θυμοῦ. ἀδικωτέρα ἄρα. ὅτι δὲ ἐπιβουλοτέρα, δῆλον. λεληθότως γὰρ εἰσέρχεται, καὶ οὐκ ἀθρόον, ὥσπερ ὁ θυμός· καὶ οἱ θυμούμενοι φανεροί εἰσιν. οἱ δὲ ἐπιθυμοῦντες οὐ πάνυ φαίνονται, ὅτι λάθρα πως καὶ δόλῳ κλεπτόμενοι ἐπιθυμοῦσι· καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ δόλῳ τινὶ καὶ κλοπῇ ἐπὶ τὰ ἐπιθυμητὰ φέρονται· ὅθεν καὶ Ὅμηρος φησὶ τὴν Ἀφροδίτην δολοπλόκον, καὶ τὸν κεστὸν ἱμάντα διὰ τοῦτο τῇ Ἀφροδίτῃ ἀνατιθέασι, τὸ ποικίλον ὑποφαίνοντες τῆς ἐπιθυμίας· καὶ τό,

magis quam voluptates non necessariæ, communis est ira. Hæc enim omnibus & hominibus adest & animalibus: illæ vero ne omnibus quidem hominibus. Cum autem magis quam eiusmodi cupiditates, naturalis sit ira, magisque naturalis sit iræ quam cupiditatum excessus, sequitur quoque magis naturalem, ideoque minus fœdam esse iræ quam cupiditatum incótinentiam.

Præterea, eorum qui iniusti sunt, ii qui magis insidiosi sunt, magis quoque sunt iniusti. Magis autem insidiosa, quam ira, est cupiditas: ergo & iniusta magis. Magis autem insidiosam esse, planum est. Occulte enim subit, non cum impetu, quemadmodum ira. Et qui irascuntur, manifeste id faciunt, qui vero concupiscunt, non admodum manifeste, quia furtim & quasi dolose ac occulte concupiscunt: ac propterea dolose quoque ipsi & furtim ad ea quæ concupiscunt, feruntur. Vnde & Homerus Venerem fallacem dicit, ideoque variam illi vestem tribuunt, quo cupiditatum varietatem subinnuunt. Sed & illud;

5. Ἔτι, ἀδικώτεροι οἱ ἐπιβουλότεροι.

Sermo

Sermo illic blandus, qui mentem vicunque sagacem,
Decipit, ———
huc spectat. Quare si iniustior eiusmodi est cupiditas, etiam fœdior cupiditatis quam iræ est incontinentia. Proprieque incontinentia est etiam intemperantia, quæ proprie est vitiositas.

6 Ἔτι οὐδεὶς ὑβρίζει. Præterea, eorum qui absurdis obtemperant voluptatibus nemo dolet: quilibet vero qui irascitur dolet. Iam vero vituperatur magis qui dum male agit delectatur, quam qui dolet; quia is qui dolet aliquam dare criminis sui pœnam videtur, ideoque vituperatur minus. Quare qui absurdis obtemperat voluptatibus, magis quam qui irascitur, vituperatur merito. Maius ergo malum, cupiditatis quam iræ incontinentia est. Ob quæ enim iustissime quis irascitur, ea sunt injustiora. Quare magis fœdam cupiditatum esse quam iræ incontinentiã, tum etiam in cupiditatibus corporis ac voluptatibus, tam continentiam quam incontinentiam esse, planum est ex iis quæ diximus.

Πάρφασις, ἥτ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονεόντων,
εἰς τοῦτο φέρει. ὥστ' εἴπερ ἀδικωτέρα ἡ τοιαύτη ἐπιθυμία, καὶ αἰσχίων τῆς τοῦ θυμοῦ καὶ ἡ περὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἀκρασία ἐστί: καὶ κυρίως ἀκρασία καὶ ἡ ἀκολασία, ἥ πως ἐστὶ κυρίως κακία.

Ἔτι οὐδεὶς λυπεῖται ταῖς ἀτόποις ἐπιθυμίαις ἀκολουθήσας, πᾶς δὲ ὀργιζόμενος λυπεῖται· κακίζεται δὲ μᾶλλον ὃς ἐν τῷ ποιεῖν τὸ κακὸν ἥδεται, ἢ ὃς ἐν τῷ ποιεῖν τὸ κακὸν λυπεῖται. ὁ γὰρ λυπούμενος δοκεῖ τινὰ διδόναι δίκην ὧν ἁμαρτάνει, καὶ διὰ τοῦτο ἧττον κακίζεται· ὁ ἄρα ἀτόποις ἀκολουθῶν ἐπιθυμίαις μᾶλλον κακίζεται δικαίως, ἢ ὁ θυμούμενος· χεῖρον ἄρα κακὸν ἡ περὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἀκρασία τῆς τοῦ θυμοῦ· οἷς γὰρ ὀργίζεσθαι δικαιότερον, ταῦτ' ἀδικώτερα. ὅτι μὲν οὖν αἰσχίων ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἀκρασία τῆς τοῦ θυμοῦ, καὶ ὅτι ἐστὶν ἡ ἐγκράτεια ἀκρασία περὶ ἐπιθυμίας καὶ ἡδονὰς σωματικὰς, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. ια'.

Τίσι διαφέρουσιν ἀλλήλων ἐγκράτεια καὶ σωφροσύνη, καὶ αἱ ἀντικείμεναι κακίαι.

Νῦν δὲ ἔτι θεωρήσωμεν τὰς διαφορὰς σωφροσύνης, καὶ ἐγκρατείας, καὶ καρτερίας καὶ τῶν ἀντικειμένων ταύταις, ἀκολασίας, ἀκρασίας, καὶ μαλακίας. τῶν γὰρ σωματικῶν ἡδονῶν αἱ μέν εἰσιν ἀνθρωπικαί, αἱ δὲ θηριώδεις, αἱ δὲ νοσηματώδεις. ἀνθρωπικαὶ μὲν τοιαῦται, οἷαι τέρπειν φύσει τὸν ἄνθρωπον, τοσαῦται, ὅσαις χαίρει ἄνθρωπος ἢ ἀγαθὸς ἢ κακὸς τὴν ἀνθρωπίνην κακίαν· οἷον ἐπὶ πλούτῳ, ἢ δόξῃ, ἢ τροφῇ, ἢ γάμῳ· ὁ γὰρ ἡδόμενος καὶ διώκων, ἢ ὡς δεῖ, ἢ ἐλλείπων, ἢ ὑπερβάλλων τὸν λόγον, οὐ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ὁ τοιοῦτος ἥδεται τὴν ἀνθρωπικὴν ἡδονήν. θηριώδεις δὲ αἱ τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐκπίπτουσαι κατὰ τὴν ποιότητα, καὶ κατὰ τὴν ποσότητα. καὶ αἱ ὑπερβολαὶ δὲ τῶν ἀνθρωπί-

CAP. XI.

Quomodo continentia inter se differat & tolerantia: temperantia item & opposita vitia.

IAm temperantiæ porro & continentiæ, tolerantiæ item & quæ his opponuntur, intemperantiæ nimirum incontinentiæque & molliciei videamus differentias. Voluptatum n. corporearum, aliæ humanæ, aliæ ferinæ, aliæ morbosæ sunt. Et humanæ tales quidem, vt natura delectent hominem, tot vero quot sunt quibus delectatur homo, vel bonus, vel vitiositatis humanæ respectu non bonus. Vt, exempli gratia, divitiæ, gloria, cibus aut nuptiæ. Qui enim iis delectatur, easque prosequitur, vel vt oportet, vel minus, aut etiam magis, dummodo rectam rationem non naturam excedat suam, talis humana delectari voluptate dicitur. Ferinæ vero, quæ humanam qualitate sua & quantitate excedūt naturam. Quare & humanarum excessus volupta-

7 Αὐτῶν δὲ τούτων τὰς διαφοράς.

tum

tum, cum se ipsæ superant, & humanos egrediuntur terminos, tum sunt ferini. Morbosæ vero, quæ ob morbum aliquem aut insaniam, humanam superant voluptatem, & quæ præter naturam sunt. Simpliciter ergo, quemadmodum supra, cum de ferina egimus voluptate, distinximus, similes quoque in his voluptatibus sunt habitus.

8. Τούτων δὲ περὶ τάς. At in humanis tantum temperantia versatur & intemperantia, ideoq. nec temperantes aut intemperantes feras dicimus, nisi forte translate, non autem proprie. Ac tum earum inter se respectu tantum loquimur. Nam & illæ, quod ad voluptates corporis, aliquo inter se differunt modo. Ita vt talibus aliæ minus, aliæ delectentur magis. Proprie autem neque temperantes neque intemperantes dicuntur, quia nullo modo ratione sunt præditæ, sed omnino ab ea separatæ sunt natura, quemadmodum homines insani.

9. Ἔλαττον δὲ θηριότης. Ideoque minus malum, quam vitiositas humana, est feritas, minusque me-

των ἡδονῶν, ὅταν ὑπερβάλλωσιν ἑαυτὰς, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὅρων ἐκτὸς γίνωνται), θηριώδεις εἰσί· νοσηματώδεις δ' αἱ διὰ νόσον, ἢ μανίαν, ὑπερβάλλουσαι τὴν ἀνθρωπίνην ἡδονὴν, καὶ αἱ παρὰ φύσιν· καὶ ὅλως, καθὼς ἐν τοῖς ἀνωτέρω διήρηται περὶ τῆς θηριώδους ἡδονῆς, περὶ ταύτας τὰς ἡδονὰς παραπλήσιαί εἰσιν ἕξεις.

Ἀλλ' ἡ σωφροσύνη καὶ ἀκολασία, περὶ τὰς ἀνθρωπικὰς μόνον εἰσί· διὸ καὶ τὰ θηρία οὐ λέγομεν σώφρονα, οὐδὲ ἀκόλαστα, εἰ μή που κατὰ μεταφορὰν, καὶ οὐ κυρίως. καὶ τότε δὲ λέγομεν σώφρονα, ἢ ἀκόλαστα θηρία, συγκρίνοντες πρὸς ἄλληλα· ἔχουσι γάρ τινα διαφορὰν περὶ τὰς σωματικὰς ἡδονάς· καὶ τὰ μὲν μᾶλλον χαίρουσι τοῖς τοιούτοις, τὰ δὲ ἧττον. κυρίως δ' οὐ λέγονται ἀκόλαστα ἢ σώφρονα, ὅτι οὐδαμῶς ἔχουσι λόγον, ἀλλὰ πάντῃ τῆς φύσεως ταύτης ἀφέστηκεν, ὥσπερ οἱ μαινόμενοι τῶν ἀνθρώπων.

Διὰ τοῦτο καὶ ἔλαττον κακὸν ἡ θηριότης τῆς ἀνθρωπίνης κακίας, ἢ καὶ φοβερώτερον.

ρον· ἡ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνη κακία τὸ βέλτιστον τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ διαφθείρει, δηλονότι τὸν λόγον, ἡ δὲ θηριότης οὐδαμῶς· οὐ γὰρ ἔχει λόγον· ὥσπερ καὶ τὸ ἄψυχον κακὸν ἔλαττον τοῦ ἐμψύχου κακοῦ. τὸ γὰρ κακὸν τὸ ἔχον ἀρχὴν, ἥτις αὐτὸ κινεῖ, βλαβερώτερον τοῦ μὴ ἔχοντος. τὸ γὰρ ἀκίνητον κακὸν ἀνεκτότερον τοῦ κινουμένου κακοῦ, καθόσον ἔλαττον δύναται δρᾷν· ὥσπερ οὖν τὸ ἔμψυχον κακὸν χεῖρον τοῦ ἀψύχου, ὅτι ἔχει ἀρχὴν ἐν αὐτῷ τὴν ψυχὴν, ἥ τις αὐτὸ κινεῖ· οὕτω καὶ τὸ λογικὸν, ὅτι τοῦ ἀλόγου μᾶλλον ἀρχὴν ἔχει, βλαβερώτερον καὶ χεῖρον· μυριοπλάσια γὰρ ἂν ποιήσειεν ἄνθρωπος κακὸς θηρίου· καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. ἐχώμεθα δὲ τῶν προκειμένων.

Ἔστι μὲν οὖν περὶ ἕκαστον γένος τῶν προειρημένων ἰδία τις ἕξις. περὶ δὲ τὰς ἀνθρωπικὰς ἡδονὰς καὶ λύπας ἐστὶ μὲν σωφροσύνη, ὡς προείρηται, ἐστὶ δὲ ἡ ἐγκρά-

tuendum. Humana quippe id quod in homine optimum est corrumpit vitiositas, rationem dico: feritas vero minime. Nec enim habet rationem. Sicut & inanimum malum animato malo minus est malum. Illud quippe, quod principium habet à quo impellitur, multo magis nocet malũ. Tantoq. magis tolerabile id quod non movetur, quam quod movetur est malum, quanto efficere minus potest. Sicut ergo id quod animatum est inanimo malo peius est malum, quia principium in se à quo movetur, ipsam videlicet animam, habet, ita id quod ratione est præditum, quia magis quam id quod ratione caret principium habet, magis nocet, pejusque est. Infinito enim plus mali homo improbus fecerit, quam fera. Et hæc quidem hactenus. Restat, vt reliqua quæ proposuimus, persequamur porro.

In singulis ergo quæ supra commemoravimus generibus, singuli quoque sunt habitus. In voluptatibus autem humanis & doloribus temperantia, quemadmodum diximus,

CAP. VII. 1. Περὶ δὲ τὰς ἀρετῆς

sed & continentia versatur & tolerantia: & quæ his opponuntur. Humanas autem voluptates eas dico & dolores, in quibus temperantia versatur, quæ tactui, dico, competunt & gustui. Ab his autem, alii magis superantur, quam vulgus, & ad eas fer.ntur, quemadmodum improbi pauci: alii vero superant, à quibus vulgus superatur. Cum autem dolores sint & voluptates à quibus superantur, & quas superant, qui voluptates superant, continentes, qui ab iis superantur, sunt incontinentes. Qui vero ita dolores & quæcunque adferunt dolorem superant, vt ab iis non moveantur, tolerantes, & qui superantur facileque ab iis moventur, molles dicuntur. Plerunque tamen neque tolerantes neque molles sunt homines, sed in medio horum, licet ad pejorem magis vergant partem. Eodemque modo in aliis habitibus se habet. Quæ tamen accuratius distinguenda erunt denuo.

2. Ἐπεὶ δ' ἀναγκαῖαι τῶν ἡδονῶν.

Cum enim voluptatum aliæ sint necessariæ, aliæ non item (iam ante enim,

τεια, καὶ καρτερία, καὶ αἱ ἀντικείμεναι ταύταις· λέγω δὲ ἀνθρωπικὰς ἡδονὰς καὶ λύπας, περὶ ἃς ἡ σωφροσύνη, ὅσαι ἁφῇ καὶ γεύσει προσήκουσι. τούτων δὴ οἱ μὲν ἡττῶνται μᾶλλον ἢ οἱ πολλοὶ, καὶ πρὸς αὐτὰς φέρονται, ὡς ὀλίγοι μοχθηροί· οἱ δὲ κρατοῦσιν ὧν οἱ πολλοὶ ἡττῶνται. ἐπεὶ δὲ λῦπαι εἰσὶ καὶ ἡδοναὶ ὧν ἡττῶνται καὶ κρατοῦσιν, οἱ μὲν τῶν ἡδονῶν κρατοῦντες ἐγκρατεῖς εἰσὶ, καὶ οἱ ἡττώμενοι ἀκρατεῖς. οἱ δὲ τῶν λυπηρῶν κρατοῦντες, ὥστε μὴ κινεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν, καρτερικοὶ, καὶ οἱ ἡττώμενοι καὶ ῥαδίως ὑπ' αὐτῶν κινούμενοι, μαλακοί· τὰ πλεῖστα δὲ οἱ ἄνθρωποι οὔτε καρτερικοί εἰσιν οὔτε μαλακοὶ, ἀλλὰ μεταξὺ, εἰ καὶ πρὸς τὸ χεῖρον ῥέπουσι μᾶλλον· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἕξεων ἔχει· πάλιν δὲ διοριστέον περὶ αὐτῶν ἀκριβέστερον.

Ἐπεὶ γὰρ αἱ μὲν τῶν ἡδονῶν ἀναγκαῖαί εἰσιν· αἱ δὲ οὐκ· ἐῤῥήθη δὲ περὶ αὐτῶν

πρό-

προείπομεν τίνες ἡδοναὶ καὶ μέχρι τίνος ἀναγκαῖαί εἰσιν· αἱ δὲ ὑπερβολαὶ οὐκ εἰσὶν ἀναγκαῖαι, οὐδὲ ἐλλείψεις, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἐπιθυμίαι καὶ αἱ λῦπαι ἔχουσιν, ὁ μὲν τὰς ὑπερβολὰς διώκων τῶν ἡδονῶν, καὶ ἢ τὰς φύσει μεγάλας ἀεὶ ζητῶν ἡδονὰς, ἢ τὰς φύσει μετρίας ὑπερβαλλόντως ζητῶν, οὐχ ἑλκόμενος βιαίως πως ὑπ' αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ προαιρέσεως ἐπ' αὐτὰς τρέχων, οὐ δι' ἄλλο τι, δόξαν, φέρε εἰπεῖν, ἢ κέρδος, ἀλλὰ αὐτὰς δι' ἑαυτὰς, ἀκόλαστος· τὸν τοιοῦτον γὰρ ἀνάγκη μὴ μεταμέλεσθαι μετὰ τὴν ἡδονὴν, καὶ διὰ τοῦτο ἀνίατον εἶναι· ὁ γὰρ ἀμεταμέλητος, ἀνίατος. τοιοῦτος δὲ ὁ ἀκόλαστος. ὁ δὲ ἔλαττον τοῦ δέοντος τὰ τοιαῦτα ζητῶν, ὁ ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενος, ὅς ἐστιν ἀναίσθητος. ὁ δὲ μέσος ὁ σώφρων ἐστίν, οὐ μόνον δὲ ὁ διώκων τὰς σωματικὰς ἡδονὰς, ὃν εἴρηται τρόπον, ἀκόλαστός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ὁ φεύγων τὰς σωματικὰς λύπας, οὐχ ἡττώμενος αὐτῶν, ἀλλὰ προαιρούμενος, ὁμοίως

quæ & quatenus sint necessariæ diximus) excessus autem non sint necessarii, nec defectus, eodemque modo cupiditates quoque & dolores se habeant, qui voluptatum persequitur excessus, & aut eas quæ natura magnæ sunt, semper quærit, aut quæ natura sunt mediocres vltra modum petit, ita tamen vt nec violenter ab illis trahatur, sed consulto ad eas ipse tendat, neque alterius rei causa, gloriæ, puta, vel lucri, sed ipsas per se petit, is est intemperans. Nunquam enim pœnitentia duci, talem necesse est: ideoque nec sanari posse. Qui enim pœnitentia non ducitur, ne sanari quidem potest. Talis autem est intemperans. Qui vero minus quàm oportet hæc hujusmodi quærit, is est qui directe opponitur, quem stupidum vocant. Medius autem, est temperans. Non solum autem qui corporeas, quemadmodum dictum est, persequitur voluptates, est intemperans: sed & qui corporeos dolores, non quod ab iis superetur, sed consulto fugit, eodem quoq.

modo est intemperans. Eorum autem qui inconsulto ad voluptatem tendunt, alii voluptatis causa id faciunt, alii vt dolorem fugiant cupiditatis. Quare & hi inter se differunt. Ille autem, qui vt dolorem fugiat, sequitur voluptates, mollis, qui vero voluptatis causa, incontinens vocatur. Porro continenti incontinens, molli opponitur tolerans. Etenim in resistendo tolerantia, in superando autem est continentia. Aliud autem resistere est, quam superare. Sicut aliud vincere, quam non vinci. Quare & melior & præferenda tolerantiæ est continẽtia. Sicut melius, quam non vinci, est vincere. Peior autem incontinentia, videtur intemperantia. Omnibus quippe manifestum est, deteriorem esse eum, qui consulto, & vel sine cupiditate, vel ita saltem vt non imperet violenter cupiditas, voluptatem sequitur, quam qui sub violento cupiditatum est imperio. Prior autem horum intemperans, alter vero est incontinens. Quare deterior quoque quam inconti-

ἀκόλαστός ἐστι. τῶν δὲ ἀπροαιρέτως ἐπὶ τὰ ἡδέα φερομένων, ὁ μὲν φέρεται διὰ τὴν ἡδονὴν, ὁ δὲ ἵνα φύγῃ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας λύπην. ὥστε διαφέρουσιν οὗτοι ἀλλήλων. ἔστι γὰρ ὁ μὲν διὰ τὸ φεύγειν τὴν λύπην τὰ ἡδέα διώκων, μαλακός· ὁ δὲ δι' ἡδονὴν ἀκρατής· ἀντίκειται δὲ ὁ μὲν ἀκρατὴς τῷ ἐγκρατεῖ, ὁ δὲ καρτερικὸς τῷ μαλακῷ· ἡ μὲν γὰρ καρτερία ἐστὶν ἐν τῷ ἀντέχειν, ἡ δὲ ἐγκράτεια ἐν τῷ κρατεῖν· ἕτερον δὲ τὸ ἀντέχειν τοῦ κρατεῖν, ὥσπερ καὶ τοῦ μὴ ἡττᾶσθαι τὸ νικᾶν· διὸ βέλτιον καὶ αἱρετώτερον ἡ ἐγκράτεια τῆς καρτερίας· βέλτιον γὰρ νικᾶν ἢ μὴ ἡττᾶσθαι. φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἡ ἀκολασία χείρων τῆς ἀκρασίας ἐστί. φανερὸν γὰρ πᾶσιν ὡς χείρων ἐστὶν ὁ διώκων τὴν ἡδονὴν προαιρούμενος, καὶ ἢ μὴ ἐπιθυμῶν ἢ ἠρέμα καὶ οὐ τυραννούμενος, τοῦ ὑπὸ σφοδροτάτων ἐπιθυμιῶν τυραννουμένου· ἔστι δὲ ὁ μὲν πρῶτος ὁ ἀκόλαστος, ὁ δὲ δεύτερος ὁ ἀκρατής. ὥστε ἡ ἀκολασία χείρων

τῆς

τῆς ἀκρασίας ἐστίν. ὁ μὲν οὖν ἐγκρατὴς καὶ καρτερικὸς οὕτω διαφέρουσιν, καὶ οὕτως αἱρετώτερον ἐγκράτεια καρτερίας, καὶ ἀκρασία ἀκολασίας ἀνεκτότερον.

nentia est intemperantia. Continens ergo hoc modo differunt & tolerans: & hæ sunt causæ, cur præferenda tolerantiæ sit continentia, incontinentia item magis sit intolerabilis quam intemperantia.

ΚΕΦ. ιβ'

Τίς ἡ συγγνωστὴ ἀκρασία καὶ μαλακία.

Cap. XII.

Quæ incontinentia veniam mereatur & mollities.

Ἔτι δὲ διοριστέον περὶ αὐτῶν· ἐγκρατὴς μὲν οὖν ἐστιν ὁ κρατῶν τῶν ἐπιθυμιῶν, καρτερικὸς δέ ἐστιν ὁ ἀντέχων πρὸς αὐτὰς καὶ μὴ ἡττώμενος· ὁ δὲ χαυνούμενος πρὸς ἃ οἱ πολλοὶ ἀντιτείνουσι καὶ δύνανται φέρειν, οὗτος μαλακὸς καὶ τρυφῶν· καὶ γὰρ ἡ τρυφὴ μαλακία τίς ἐστιν. ὥσπερ ὃς οὐχ ἕλκει τὸ ἱμάτιον, ἵνα μὴ πονήσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ αἴρειν λύπην, καὶ μιμούμενος τὸν ἐκλελυμένον ὑπὸ νόσου, οὐκ οἴεται ἄθλιος εἶναι, ἀθλίῳ ὅμοιος ὤν. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας ἐστίν. εἰσὶ γὰρ ἡδοναὶ καὶ λῦπαι οὕτω μεγά-

Sed & pluribus hæc distinguenda sunt. Est ergo continens qui superat cupiditates, tolerans vero qui resistit, nec superatur. Qui vero molliter in iis se gerit quibus & resistere multi possunt, & quæ possunt ferre, is mollis dicitur & delicatus. Quædam enim mollities, sunt deliciæ. Sic, exempli gratia, qui vestem non tollit, ne tollendi subeat laborem, similisque illi est, quem morbus aliquis dissolvit plane & enervavit, cum miserum se esse nesciat, misero est similis. Eodem modo in continentia se habet & incontinentia. Sunt enim voluptates quædam & dolores, ita

3. Ὁ δ' ἐλλείπων πρὸς ἃ οἱ πολλοί.

tum vehementes tum magni, vt qui succumbat iis venia dignus videatur. A talibus enim superari aliquem, nihil est mirum: quemadmodum Philoctetes ille quem in poematis suis introduxit poeta Theodectes: qui à serpente ictus, cũ aliquamdiu dolori imperasset suo, tandẽ in clamores prorupit. aut ille qui à Carcino poeta introducitur Cercyon, qui in filiæ suæ Alopes aliquamdiu tacet cõtumelia, post tamen à dolore superatur. Plane quod iis evenire solet, qui risum conantur comprimere; fit n. vt effuse in cachinnum solvantur. quod Xenophanto accidit. Quare neque mirum est si à tam vehementibus superentur affectibus: sed si quis ab illis, quibus plerique possunt resistere vel voluptatibus vincatur vel doloribus, neque sustinere eorum possit impetum, nec natura hoc illi conferat aut genus (quemadmodum reges Scytharum natura sunt molles, aut quemadmodum sexus fœmineus mollior est masculo) vel etiam morbus, sed habitus tantum & im-

λαὶ καὶ σφοδραὶ, ὥστε τὸν ἡττώμενον αὐτῶν συγγνώμης τινὸς ἀξιοῦσθαι. τὸ γὰρ τοιούτων ἡττᾶσθαι οὐδὲν θαυμαστὸν, ὥσπερ Φιλοκτήτης, ὃν εἰσήγαγεν ἐν τοῖς ποιήμασι Θεοδέκτης ὁ ποιητὴς πεπληγμένον ὑπὸ ὄφεως, καὶ μέχρι τινὸς κρατοῦντα τῆς λύπης, εἶτα ἀναβοήσαντα. ἢ ὃν εἰσάγει Καρκῖνος ὁ ποιητὴς Κερκύονα ἐπὶ τῇ ὕβρει τῆς θυγατρὸς Αλόπης καρτεροῦντα μέχρι τινὸς, εἶτα ἡττηθέντα τῆς ἀλγηδόνος. ὥσπερ οἱ κατέχειν πειρώμενοι τὸν γέλωτα ἀθρόον ἐκκαγχάζουσιν· ὅπερ ὁ Ξενόφαντος ἐποίησεν· οὐ τοῦτο τοίνυν ἐστὶ θαυμαστὸν τὸ ἡττηθῆναι οὕτω σφοδροτάτων παθῶν· ἀλλ' εἴ τις ἡττᾶται πρὸς ἃς οἱ πολλοὶ δύνανται ἀντέχειν ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ μὴ δύναιτο ἀντιτείνειν, μὴ διὰ φύσιν τινὰ τοῦ γένους· ὥσπερ οἱ Σκυθῶν βασιλεῖς φύσει εἰσὶ μαλακοὶ, ἢ ὥσπερ τὸ θῆλυ φύσει ἐστὶ τοῦ ἄρρενος μαλακώτερον· ἢ διὰ νόσον· ἀλλ' ὁ διὰ πονηρὰν ἕξιν καὶ μοχθηρίαν,

θειαν, ὁ τοιοῦτος ἀσύγγνωστος· ἔστι δὲ καὶ ὁ σφόδρα χρώμενος ταῖς παιδιαῖς μαλακὸς, εἰ καὶ δοκεῖ ἀκόλαστος εἶναι· οἱ γὰρ τὴν ἄνεσιν σφόδρα ζητοῦντές εἰσιν οἱ μαλακοί· ἡ γὰρ παιδιὰ ἄνεσίς τις καὶ ἀνάπαυσίς ἐστι· καὶ ὁ σφόδρα χρώμενος παιδιαῖς ὑπερβάλλει κατά τινα ἄνεσιν, καὶ παιδιώδης καλεῖται.

probitas, ille venia indignus est. Sed & is qui ludo nimium addictus est, mollis nihilominus est, licet intemperans videatur. Qui enim remissionem nimium sequuntur, sunt molles. Remissio enim quædam & quies, ludus videtur. Et qui nimium ludo indulget, in remissionis quodam genere modum excedit, & ludibundus vocatur.

ΚΕΦ. ιγ'

Περὶ τῶν εἰδῶν ἀκρασίας· καὶ ὅτι χεῖρον κακὸν ἡ ἀκολασία τῆς ἀκρασίας.

CAP. XIII.

De incontinentiæ speciebus: maius item malum esse intemperantiam, quam sit incontinentia.

Τῆς δὲ ἀκρασίας δύο εἰσὶν εἴδη· καὶ τὸ μὲν προπέτεια, τὸ δὲ ἀσθένεια καλεῖται. οἱ μὲν γὰρ προβουλευσάμενοι μὴ συγχωρῆσαι τῷ πάθει, εἶτα ἡττηθέντες αὐτοῦ, τὴν ἀσθενῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς· οἱ δὲ μὴ προβουλευσάμενοι, ἀλλ' εὐθὺς προσβάλλοντος ἡττηθέντες, τὴν προπετῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς· ἔνιοι γὰρ

Incontinentiæ autem duæ sunt species. quarum altera temeritas, altera imbecillitas vocatur. Qui .n. ante cum animo deliberarunt suo, non cedere affectui, & tamen postea ab eo superantur, iis causa incontinentiæ est imbecillitas. Qui vero sine vlla prius deliberatione à primo statim eius superantur impetu, temeraria laborant incontinentia. Nonnulli vero cum præ- (margin: ἀ. Ἀκρασία δὲ τὸ μὲν προπέτεια.)

senserunt prius ac viderunt, animamque suam & rationem diu excitarunt ante, non superantur ab affectu: sicut in quibusdam corporis videmus fieri partibus, quas cum ante fricuimus aut titillavimus, postea non titillantur amplius. Maxime autem ii qui praecipites & melancholici sunt, temeraria laborant incontinentia. Praecipites quidem, quia festinant semper, rationis non expectant iudicium: melancholici vero, quia in imaginatione toti sunt, & eam sequuntur. ideoque & vehementius moventur, neque respiciunt rationem.

Cap. VIII
1. Ἔστι δὲ ὁ μὲν ἀκόλαστος.

Omnis vero incontinens, etiam poenitentia facile ducitur, quemadmodum est dictum. Extincta quippe cupiditate, ratio, quae valet, absurditatem perspicit affectus: unde consequitur poenitentia. Poenitentiā vero non novit intemperans: quia neque sana illi est ratio. quare nec videre potest turpitudinem. Ac propterea curari potest incōtinens, nunquam vero potest intemperans. Nec enim quemadmodum supra, cum

προαισθόμενοι, καὶ προϊδόντες, καὶ προεγείραντες ἑαυτοὺς, καὶ τὸν λογισμὸν, οὐχ ἡττῶνται ὑπὸ τοῦ πάθους, ὥσπερ τὰ προτειβέντα, καὶ προγαργαλισθέντα μέλη οὐ γαργαλίζονται· μάλιστα δὲ οἱ ὀξεῖς καὶ μελαγχολικοὶ τὴν προπετῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς· οἱ μὲν ὀξεῖς διὰ τὴν ταχύτητα οὐκ ἀναμένουσι τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου κρίσιν· οἱ δὲ μελαγχολικοὶ, διὰ τὸ σφόδρα φανταστικοὶ εἶναι, καὶ ἀκολουθεῖν τῇ φαντασίᾳ. διὸ σφοδροτέρως κινοῦνται μὴ ἐπιστρεφόμενοι πρὸς τὸν λόγον.

Πᾶς δὲ ἀκρατὴς καὶ μεταμεληπτικός ἐστι, καθὼς εἴρηται. τῆς γὰρ ἐπιθυμίας σβεσθείσης, ὁ λόγος ὑγιαίνων συνορᾷ τὴν ἀτοπίαν τοῦ πάθους, ᾧ ἕπεται μετάνοια. ὁ δὲ ἀκόλαστος ἀμεταμέλητος· ὁ γὰρ λόγος αὐτῷ οὐχ ὑγιαίνει. καὶ διὰ τοῦτο καλιδεῖν τὸ αἰσχρὸν οὐ δύναται· καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἀκρατὴς ἰατός ἐστιν, ὁ δὲ ἀκόλαστος ἀνίατος· οὐ γὰρ, ὥσπερ εἰπο-

μεν

μεν ἐν οἷς πρότερον ἐζητοῦμεν περὶ αὐτῶν, οὕτω καὶ ἔχει. εἴρηται γὰρ ὥσπερ ἐνδεξόλογος γυμνάζουσι τὸ ζήτημα. τὸ δὲ ἀληθὲς τοῦτό ἐστιν. ἔοικε γὰρ ἡ μὲν ἀκολασία ὑδέρῳ καὶ φθίσει, ἃ συνεχῶς τὸν νοσοῦντα λυπεῖ, ἡ δὲ ἀκρασία τοῖς ἐπιληπτικοῖς, ἃ διαλιμπάνοντα οὐ συνεχῶς ἐνοχλοῦσιν· ἡ μὲν γὰρ ἀκολασία συνεχὴς πονηρία ἐστίν· ἀεὶ γὰρ ἀκόλαστος οἴεται δεῖν ἀκολασταίνειν· ὁ δὲ ἀκρατὴς οὐκ ἀεὶ, ἀλλ' ὅτε σφοδροτέραις περιπέσῃ ἐπιθυμίαις. καὶ ὅλως δὲ ἕτερον τὸ γένος ἀκολασίας καὶ ἀκρασίας· ἡ μὲν γὰρ ἀκολασία λανθάνει οὖσα αἰσχρὰ, ἡ δὲ ἀκρασία οὐ λανθάνει· οἶδε γὰρ ὁ ἀκρατὴς ὅτι αἰσχρὸν τῷ πάθει συγχωρῆσαι. ἡ μὲν οὖν ἀκολασία χείρων ἑκατέρου εἴδους τῆς ἀκρασίας.

Αὐτῶν δὲ τῶν τῆς ἀκρασίας εἰδῶν ἡ ἀσθένεια χείρων τῆς προπετείας. οἱ γὰρ τὴν ἀσθενῆ ἀκρασίαν ἀκρατεῖς ὑπ' ἐλάττονος πάθους ἡττῶνται· οἱ δὲ τὴν προπετῆ ἀκρασίαν, ὑπὸ

de iis ageremus, dictum à nobis fuit, ita se res habet. Exercitii quippe & disputandi gratia, id quod probabile erat ibi dicebamus. Ipsa autem res ita se habet. Similis enim intemperantia aquæ intercuti est aut tabi, quæ assiduo fatigat ægrum. morbo vero comitiali incontinentia, quæ aliquod tempus intermittit, neque continenter est molesta. Assiduum enim vitium intemperãtia est, semper enim intemperanter agendum esse putat intemperans: non vero item incontinens: sed cum à vehementioribus tantum oppugnatur cupiditatibus. Aliud denique intemperantiæ, aliud incontinentiæ genus est. Latet quippe turpitudo intemperantiæ, incontinentiæ vero non item. Novit enim turpe esse cedere affectui suo incontinens. Quare vtraque incontinentiæ specie, fœdior intemperantia est.

Quod ad ipsas vero incontinentiæ species, fœdior temeritate est imbecillitas. qui enim imbecilli laborant incontinentia, ab affectu minore, qui temeraria vero, à maiore superantur. 2. Αὐτῶν δὲ τούτων βελτίους.

rantur. Eos enim quibus deliberare adhuc licet, satis manifestum est, non ita vehementer ab affectu oppugnari. Temerarii autem hoc ipso quod deliberare non possint, ab eximiis ostendunt se cupiditatibus invadi. Iam vero simpliciter etiam turpius est post deliberationem, tanquam armatum superari, quam sine deliberatione victum esse. Qui enim imbecilli laborat incontinentia, iis qui facile & à parva vini copia, aut minore certe quam plerique, inebriantur, est similis.

Ὅτι ἀκρ᾽ ἡ κακία.

Vitium ergo esse incontinentiam, manifestum est. Licet non simpliciter quemadmodum intemperantia, sed respectu quodam. Quatenus enim quamdiu in perturbatione illa versatur, præeligit malum, est vitium: quatenus vero non omnino sequendam esse putat illam perturbationem, non est vitium. Quare similis est Milesiis illis, de quibus Demodocus ait, qui perstringit eos: Non quidem desipientes sunt Milesii, sed quæ desipientes, agunt.

μείζονος· οἷς γὰρ δυνατὸν καὶ βουλεύσασθαι, φανερὸν ὅτι οὐ σφοδρῶς πολεμεῖ τὸ πάθος· οἱ δὲ προπετεῖς, δι' ὧν οὐ δύνανται βουλεύσασθαι δῆλοί εἰσιν ὑπὸ μεγάλων ἐπιθυμιῶν βιαζόμενοι· καὶ ἄλλως δὲ αἴσχιόν ἐστιν ἡττηθῆναι προβουλευσαμένους, ὥσπερ ὁπλισαμένους, ἢ ἀπροβουλεύτους· ὅμοιος γάρ ἐστιν ὁ κατὰ τὴν ἀσθενῆ ἀκρασίαν ἀκρατὴς τοῖς ταχέως μεθυσκομένοις, καὶ ὑπὸ ὀλίγου οἴνου καὶ ἐλάττονος, ἢ ὡς οἱ πολλοί.

Ὅτι μὲν οὖν κακία ἐστὶν ἡ ἀκρασία, φανερόν, πλὴν οὐχ ἁπλῶς κακία, οἷα ἡ ἀκολασία, ἀλλά πῃ· καθ' ὅσον μὲν γὰρ προαιρεῖταί πως τὸ κακὸν ἐν τῷ πάθει ὤν, κακία ἐστί· καθόσον δὲ οὐ πάντῃ οἴεται δεῖν διώκειν τὸ πάθος, οὐκ ἔστι κακία. καὶ ἔστιν ὁμοία τοῖς Μιλησίοις, οὓς Δημόδοκος ἔφη σκώπτων, Μιλήσιοι ἀσύνετοι μὲν οὐκ εἰσίν, δρῶσι δὲ οἷάπερ οἱ ἀσύνετοι· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ ἀκρατεῖς ἀκόλαστοι

Eodem quoque modo incontinentes, intemperantes

μὲν

μὲν οὐκ εἰσὶ, δρῶσι δὲ τὰ τῶν ἀκολάστων.

Ἐπεὶ δὲ ὁ μὲν ἀκρατὴς διώκει τὰς σωματικὰς ἡδονὰς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον οὐ πεπεισμένος ὅτι εἰσὶν ἀγαθαὶ καὶ δεῖ διώκειν, ὁ δὲ ἀκόλαστος πέπεισται ὡς δεῖ διώκειν, ὁ μὲν ἀκρατὴς εὐμετάπειστός ἐστιν, ὁ δὲ ἀκόλαστος οὔ. τὴν γὰρ ἀρχὴν τῶν πράξεων, ἥ τις ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ τέλος οὗ ἕνεκα, ἡ μὲν ἀρετὴ σώζει, ἡ δὲ μοχθηρία φθείρει. καὶ γὰρ διὰ μὲν τῆς ἀρετῆς ἀφικνούμεθα εἰς τὸ ἀγαθὸν, διὰ δὲ τῆς μοχθηρίας ἀποχωροῦμεν αὐτοῦ· τὸ δὲ τοιοῦτον τέλος οὐ διὰ λόγου καὶ ἀποδείξεως γινώσκεται, ὥσπερ οὐδὲ αἱ ἀρχαὶ τῶν μαθημάτων ἀποδείξει γινώσκονται· ἀλλὰ ἀρετή τίς ἐστι φυσικὴ, ἢ ἐθικὴ, τὸ ὀρθὴν δόξαν ἔχειν περὶ τοῦ τέλους. ἢ γὰρ φύσει, ἢ ἀπὸ ἀγαθοῦ ἔθους ἡ τοιαύτη ἡμῖν περιγίνεται γνῶσις.

Ὁ μὲν οὖν εἰδὼς τὸ ἀγαθὸν, ὃ δεῖ ποιεῖσθαι τέλος τῶν πράξεων, καὶ πράττων ἃ πρὸς αὐτὸ φέρει, σώ-

quidem non sunt, sed quæ intemperantes, agunt.

Cum præter rectam ergo rationem corporis voluptates sequatur incontinens, non quod persuaserit sibi bonas eas aut sequendas esse, intemperans vero sequendas eas esse sibi persuaserit, facile mutari potest incontinens, minime autem potest intemperans. Actionum quippe principium, ipsum nimirum bonum, finemque cuius causa fit aliquid conservat virtus, corrumpit improbitas. Per virtutem quippe pervenimus ad bonum, improbitate vero ab eo recedimus. Finis autem eiusmodi nec ratione cognoscitur nec demonstratione, sicut nec demonstratione mathematica cognoscuntur principia. Sed virtus quædam potius est, vel natura comparata vel consuetudine, vt rectam aliquis de fine habeat opinionem. Vel à natura enim, vel à bona consuetudine talis nobis contingit cognitio.

Quare qui bonum, quod tanquam finem actionum nobis proponere debemus, & noverit, & quæ eo tendunt, egerit, is tempe-

4. Ἐπεὶ δ' ὁ μὴ τοιοῦτος ἐστιν.

5. Σώφρων μὲν οὖν ὁ τοιοῦτος.

rans vocatur. Qui vero pro fine sibi proponit malum eoque voluptates dirigit suas, intemperans dicetur. Qui vero finem proponit bonum, & eodem actiones dirigendas putat suas, & tamen nihilominus à recta ratione, perturbatione abstrahitur quadam (non quod oportere aliquem sequi huiusmodi voluptates putet, sed quod in ipsis tantum peccet actionibus) talis nec temperans dici nec intemperans poterit. Nam & temperante peior propter actiones, & intemperante melior, propter rationem est. Alter enim aliquatenus, alter vero simpliciter est malus. Incontinenti vero alius opponitur, continens nimirum, qui perturbatione nulla à vera abstrahitur ratione. Vnde apparet, & honestum habitum continentiam, & malum habitum esse incontinentiam.

φρων· ὁ δὲ τὸ κακὸν ὑποτιθέμενος τέλος, καὶ πρὸς ἐκεῖνο τάττων τὰς ἡδονὰς, ἀκόλαστος. ὃς δὲ ὑποτίθεται μὲν ἀγαθὸν τέλος, καὶ πρὸς τοῦτο τάττειν τὰς ἑαυτοῦ πράξεις οἴεται δεῖν, ἐξίσταται δὲ διὰ πάθος τοῦ ὀρθοῦ λόγου, οὐχ ὥστε νομίσαι δέον εἶναι διώκειν τὰς τοιαύτας ἡδονὰς, ἀλλ' ὥστε μόνον περὶ τὰς πράξεις ἐξαμαρτάνειν, ὁ τοιοῦτος οὔτε σώφρων ἂν εἴη, οὔτε ἀκόλαστος· ἀλλὰ τοῦ μὲν σώφρονος χείρων διὰ τὰς πράξεις, τοῦ δὲ ἀκολάστου βελτίων, διὰ τὸν λόγον. ὁ μὲν γὰρ πῇ φαῦλος, ὁ δὲ ἀκόλαστος ἁπλῶς. τῷ δὲ ἀκρατεῖ ἄλλος ἐναντίος, ὁ ἐγκρατὴς, ὃς οὐκ ἐξίσταται τοῦ λογισμοῦ διὰ τὸ πάθος· ὅθεν φανερὸν, ὅτι ἡ μὲν ἐγκράτεια σπουδαία ἕξις ἐστίν· ἡ δὲ ἀκρασία φαύλη.

ΚΕΦ. ιδ'.

Τίς καθ' αὑτὸ ἐγκρατής, καὶ τίς ὁ κατὰ συμβεβηκός.

Ζητητέον δὲ κἀκεῖνο, ὅπερ ἠπορήθη πρότερον· πότερον ὁ ποιᾳοῦν προαιρέσει ἐμμένων οὗτος ἐγκρατής ἐστιν, ἢ ὁ τῇ ὀρθῇ, καὶ περὶ τοῦ ἀκρατοῦς ὁμοίως. κατὰ συμβεβηκὸς μὲν οὖν ἐγκρατὴς λέγεται ὁ ἐμμένων ὁποιᾳοῦν προαιρέσει, καθ' αὑτὸ δὲ ἐγκρατής, ὁ ἐμμένων τῇ ὀρθῇ προαιρέσει, καὶ τῷ ἀληθεῖ λόγῳ· καὶ ἀκρατὴς ὁμοίως κατὰ συμβεβηκός, ὁ μὴ ἐμμένων ὁποιᾳοῦν δόξῃ· καθ' αὑτὸ δὲ ὁ μὴ ἐμμένων τῇ ὀρθῇ· καὶ γὰρ εἴ τις ζητεῖ καὶ αἱρεῖταί τι οὐκ αὐτὸ δι' ἑαυτό, ἀλλὰ δι' ἄλλο, αὐτὸ μὲν κατὰ συμβεβηκὸς ζητεῖ, οὗ δὲ ἕνεκα τοῦτο ζητεῖ, ἐκεῖνο ζητεῖ καθ' αὑτό· ὁ γὰρ διὰ δόξαν χρήματα ζητῶν, κατὰ συμβεβηκὸς μὲν τὰ χρήματα ζητεῖ, καθ' αὑτὸ δὲ τὴν δόξαν. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐπὶ τούτων συμβαίνει· ὁ μὲν γὰρ τῇ ἀγαθῇ δόξῃ ἐμμένων καὶ τῇ ὀρθῇ προαιρέσει, αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν αἱρεῖται, διότι ἀγαθόν.

CAP. XIV.

Quis sit continens per se, & quis per accidens.

Sed & illud quærendum est de quo dubitavimus prius. Vtrum qui in omni manet proposito, sit continens, an qui in recto tantum. Eodemque modo & de incontinente. Per accidens ergo continens is dicitur qui in omni manet proposito, per se vero qui in recto tantum, & vera ratione. Eodemque modo incontinens per accidens, qui in quavis non persistit opinione, per se vero qui non in recta. Si quis enim quid petit aut eligit, non per se ipsum, sed alterius causa, hoc quidem per accidens, illud vero cuius gratia id petit, per se petit. Nam qui gloriæ causa opes petit, per accidens quidem opes, per se autem gloriam petit. Eodem modo in his quoque. Nam qui in bona opinione & recto persistit proposito, ipsum quia bonum est, petit bonum: quare per se est continens. Qui vero in proposito

CAP. IX. 1. Πότερον ὢν ἐγκρατής ἐστι.

posito non recto, & in opinione falsa persistit, ideo quia bonū arbitratur esse id quod eligit, persistit (id autem arbitratur, quia obscurum aliquod boni vestigium in eo apparet) ideoque propositum non rectum, & opinionem falsam, tanquam rectam amplectitur veramque. Quia ergo non per se eligit quæ eligit, & in quibus persistit, sed propter bonum illud, non per se, sed per accidens est continens. Eodemque modo & in oppositis se habet. Quodammodo enim incontinens, qui in quacumque opinione non persistit, simpliciter vero, qui non in recta. Simpliciter enim & per se pro eodem sumuntur.

ὥστε καθ' αὑτὸ ἐγκρατής ἐστιν. ὁ δὲ ἐμμένων τῇ μὴ ὀρθῇ προαιρέσει καὶ τῇ ψευδεῖ δόξῃ, ἐμμένει διὰ τὸ νομίζειν ὅτι ἀγαθόν ἐστιν ὃ αἱρεῖται· νομίζει δὲ ὅτι ἐστὶν ἐν αὐτῷ τοῦ ἀγαθοῦ τι ἀμυδρὸν ἴχνος· δι' ὃ ἔχεται τῆς μὴ ὀρθῆς προαιρέσεως καὶ τῆς ψευδοῦς δόξης, ὡς ὀρθῆς καὶ ἀληθοῦς· ἐπεὶ τοίνυν οὐ δι' ἑαυτὰ αἱρεῖται καὶ οἷς ἐμμένει, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀγαθὸν, οὐ καθ' αὑτὸ ἐγκρατής ἐστιν ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων ἔχει· πῶς μὲν ἀκρατὴς ὁ μὴ ἐμμένων ὁποιᾳοῦν δόξῃ, ἁπλῶς δὲ ὁ μὴ ἐμμένων τῇ ὀρθῇ· τὸ γὰρ ἁπλῶς καὶ τὸ καθ' αὑτὸ, ταυτόν ἐστιν.

ΚΕΦ. ιε'

Ὅτι οἱ ἰσχυρογνώμονες καὶ ἰδιογνώμονες οὐκ εἰσὶν ἐγκρατεῖς.

Οἱ δὲ καλούμενοι ἰσχυρογνώμονες, ἐμμένουσι μὲν δόξῃ τινὶ, ἐνίοτε καὶ ἀληθεῖ καὶ ἀγαθῇ προαιρέσει, ἐγκρατεῖς δ' οὐκ εἰσὶν· ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἄσωτοι ἐοίκασι τοῖς ἐλευθερίοις, καὶ οἱ θρασεῖς τοῖς ἀνδρείοις, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τοῖς ἐγκρατέσι· καὶ εἰσὶν οἷον δύσπειστοί τινες, καὶ οὐκ εὐμετάπειστοι· καθόζον μὲν οὖν ἐμμενετικοί εἰσιν, ἐοίκασι τοῖς ἐγκρατέσιν· ἀλλ' οἱ μὲν ἐγκρατεῖς μεταβάλλονται ὑπὸ λόγου τινὸς καὶ πειθοῦς, οἱ δὲ ἰσχυρογνώμονες ὑπὸ μὲν λόγου οὐ μεταβάλλονται, ὑπὸ δὲ ἐπιθυμίας καὶ ἡδονῶν πολλοὶ τούτων ἄγονται. εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες καὶ οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς καὶ οἱ ἄγροικοι· οἱ μὲν ἀμαθεῖς καὶ ἄγροικοι,

CAP. XV.

Eos quos pertinaces vocant, & qui sua adhærent tantum opinioni, non esse continentes.

Qvos vero pertinaces vocant, ii in opinione quidem permanent aliqua, & in proposito nō. nunquam vero bonoque persistunt, neque tamen sunt continentes. Sed quemadmodum liberalibus similes sunt prodigi, fortibus audaces, eodem modo continentibus hi quoque. Suntque sicut illi quibus difficulter persuaderi aliquid potest, neque facile in aliam possunt traduci sententiam. Quatenus ergo in sententia manent, continentibus sunt similes. Hoc interest, quod ratione & persuadendo mutantur continentes, nulla vero ratione pertinaces. Multi vero à cupiditatibus & voluptatibus trahuntur. Sunt autem pertinaces, & qui propriis opinionibus adhærent, & indocti agrestesq; Indocti quidem agrestesq; quia

2 Ἔστι δὲ τινες οἱ ἰμμενετικοί.

quia principia, quibus persuaderi possint, ignorant. Qui vero propriis adhærent opinionibus, voluptatis causa & doloris vt sententiam mutent non persuadentur. Hoc ipso enim quod persuadere aliquid conantibus non succumbant, delectari videntur: contraque dolent, si eorum rescindantur quasi decreta. Ideoque magis incontinentibus sunt similes quam continentibus, qui propriæ sententiæ adhærent: non enim rationem, sed affectus sequuntur vt illi.

3. Εἰσὶ δέ τινες οἱ τοῖς δόξασιν.

Sunt autem quidam qui in opinionibus persistunt veris, aut non persistunt in falsis, idque causa voluptatis qui non sunt improbi, quia laudandæ voptatis causa, aut persistunt, aut non persistunt. Sicut Neoptolemus, qui non persistebat in iis quæ Vlyssi receperat, neque Philoctecen fallebat, idque non improba inductus voluptate, sed honesta. Nec enim qui voluptatis causa simpliciter facit aliquid, intemperans improbusve est aut incontinens dicendus, sed qui fœdæ alicuius, is demum vituperatur.

διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὰς ἀρχὰς ὅθεν πεισθῆναι δυνατόν· οἱ δὲ ἰδιογνώμονες διὰ ἡδονὴν καὶ λύπην οὐ μεταπείθονται· ἥδονται γὰρ μὴ ἡττώμενοι τῶν πείθειν ἐπιχειρούντων, καὶ λυποῦνται, ἐὰν ἄκυρα φαίνωνται τὰ αὐτῶν ὥσπερ ψηφίσματα· καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐοίκασιν τοῖς ἀκρατέσιν οἱ ἰδιογνώμονες ἢ τοῖς ἐγκρατέσιν· οὐ γὰρ λόγῳ, ἀλλὰ πάθεσιν ἀκολουθοῦσιν, ὥσπερ ἐκεῖνοι.

Εἰσὶ δέ τινες, οἳ ἐμμένουσι τοῖς δεδογμένοις ἀληθέσιν, ἢ οὐκ ἐμμένουσι τοῖς ψευδέσι δι' ἡδονὴν, οἳ οὐκ εἰσὶ φαῦλοι, ὅτι διὰ ἡδονὴν ἐπαινετὴν ἐμμένουσιν ἢ οὐκ ἐμμένουσιν. ὥσπερ ὁ Νεοπτόλεμος ἐποίησεν. οὐ γὰρ ἐνέμεινεν οἷς συνέθετο τῷ Ὀδυσσεῖ, καὶ οὐκ ἠπάτησε τὸν Φιλοκτήτην ψευσάμενος, δι' ἡδονὴν καλὴν καὶ οὐ φαύλην· οὐ γὰρ ὁ δι' ἡδονήν τι ποιῶν ἁπλῶς, ἀκόλαστος, ἢ φαῦλος, ἢ ἀκρατὴς, ἀλλ' ὁ δι' αἰσχρὰν ἡδονὴν, οὗτος ψέγεται.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. ιϛ'.

Περὶ τῆς ἀκρατείας, πῶς ἔχει πρὸς τὴν σωφροσύνην· καὶ τίνα τρόπον ὁ ἀκρατὴς δοκεῖ φρόνιμος ἐνίοτε εἶναι.

Ἐπεὶ δὲ ἡ ἐγκράτεια ἕξις ἐστὶν ἐπαινετή, μεσότης ἂν εἴη δύο κακιῶν· ὧν τῆς μὲν ἐλαττωθήσεται, τὴν δὲ ὑπερβαλεῖ· ἡ μὲν οὖν ἀκρασία ὑπερβάλλει τὴν ἐγκράτειαν· ἡ δὲ ἐλλείπουσα ἕξις ἀνώνυμος· ἔστι δὲ καθ' ἥν τινες ἥδονται ταῖς σωματικαῖς ἡδοναῖς ἔλαττον τοῦ δέοντος, οἳ καὶ αὐτοὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου διαμαρτάνουσιν. ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς οὐκ ἐμμένει τῷ ὀρθῷ λόγῳ διὰ τὸ μᾶλλον, ἢ προσήκει, χαίρειν ταῖς ἡδοναῖς· ὁ δὲ ἐλλείπων παρὰ τὸν ὀρθὸν ποιεῖ λόγον, διὰ τὸ ἔλαττον, ἢ δεῖ, τὰ ἡδέα ζητεῖν. ὁ δὲ ἐγκρατὴς ἐμμένει τῷ ὀρθῷ λόγῳ, καὶ οὐκ ἐξίσταται αὐτοῦ, οὔτε διὰ μικρὰν ἡδονήν, οὔτε διὰ μεγάλην. ἐπεὶ δὲ ἡ ἐγκράτεια τῶν ἐπαινετῶν καὶ σπουδαίων, ἀνάγκη

CAP. XVI.

De incontinentia, quomodo ad temperantiam se habeat: & quo pacto prudens aliquando videatur esse, qui incontinens est.

CVm autem habitus laudandus sit continentia, sequitur duorum vitiorum esse mediũ: quorum ab altero quidem superabitur, alterum vero superabit. Incontinentia ergo superat continentiã: qui vero superatur habitus, caret nomine. Is autem est, quo minus quam oportet, voluptatibus corporeis delectantur homines: qui & ipsi à recta discedunt ratione. In recta n. ratione non persistit incõtinens, quia plus quam oportet voluptatibus delectatur. Qui vero deficit, præter rectam & ipse rationem facit, quia minus quam oportet sequitur iucunda. Continens autem in recta persistit ratione, neq; ab ea, aut parvæ voluptatis causa abit, aut magnæ. Cum vero & laudanda & honesta sit con- 4. Ἔστι δ' ἰσίζις ἢ τοιοῦτος.

Gg tinen-

tinentia, necesse est eos qui vtrimque sunt habitus, improbos esse & cum cõtinentia pugnare. Sed quia nomine caret, raroque contrarius evenit habitus (rari enim illi sunt admodum, qui minus quam oportet corporeis delectantur voluptatibus) ideo sola contraria videtur esse incontinentia: quia, dico, raro reperitur stoliditas.

5. Ἔστι δὲ καθ' ὁμοιότητα. Temperans autem etiam qui continens est, & intemperans qui est incontinens, vice versa, ob similitudinem vocatur. Multa enim similitudinis causa eodem appellantur nomine. In iisdem quippe & temperans versatur & continens, neque præter rectam rationem quicquam agit earum altera: licet temperanti quidem non advertentur, continenti vero adversentur cupiditates suæ. & præter rationem quidem non delectatur temperans, delectatur vero, non autẽ trahitur à voluptatibus continens. Eodemque modo, quatenus ab iisdem superantur voluptatibus, similes quoq. inter se sunt, intemperans & incontinens. Hoc tamen differunt:

ταὶ παρ' ἑκάτερα ἕξεις φαύλας εἶναι, καὶ τῇ ἐγκρατείᾳ ἐναντίας· ἀλλ' ὅτι ἡ ἐλλείπουσα ἕξις ἀνώνυμος καὶ ἐλάχιστα συμβαίνει· σπάνιοι γὰρ οἱ ἧττον τοῦ δέοντος χαίροντες ταῖς σωματικαῖς ἡδοναῖς· διὰ τοῦτο μόνη ἡ ἀκρασία δοκεῖ ἐναντία εἶναι, ὅτι ἡ ἠλιθιότης ὀλιγάκις εὑρίσκεται.

Σώφρων δὴ ὁ ἐγκρατὴς λέγεται, καὶ ὁ ἀκρατὴς ἀκόλαστος, καὶ τὸ ἀνάπαλιν, καθ' ὁμοιότητα· πολλὰ γὰρ ὀνομάζομεν ἑνὶ ὀνόματι διά τινα ὁμοιότητα. καὶ γὰρ περὶ τὰ αὐτά ἐστιν ὁ σώφρων καὶ ὁ ἐγκρατής, καὶ παρὰ τὸν λόγον οὐδὲν ποιοῦσιν ἀμφότεροι, εἰ καὶ τῷ σώφρονι μὲν αἱ ἐπιθυμίαι πολεμοῦσι, τῷ ἐγκρατεῖ δὲ πολεμοῦσι. καὶ ὁ μὲν σώφρων οὐδὲ ἥδεται παρὰ τὸν λόγον, ὁ δὲ ἐγκρατὴς ἥδεται μὲν, οὐκ ἄγεται δὲ ὑπὸ τῶν ἡδονῶν. καὶ ὁ ἀκόλαστος δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς ὁμοίως ὅμοιοι μέν εἰσι, καθόσον τῶν αὐτῶν ἡδονῶν ἡττῶνται· διαφέρουσι δὲ, ὅτι ὁ μὲν ἀκό-

λαςος οἴεται δεῖν διώκειν τὰς ἡδονάς, ὁ δὲ ἀκρατὴς οὔ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καί τινας ἀκρατεῖς φρονίμους ὀνομάζουσι καθ' ὁμοιότητά τινα πρὸς τὴν φρόνησιν· τινὲς γὰρ τῶν ἀκρατῶν δεινοί εἰσιν· ἡ δὲ δεινότης ἔοικε τῇ φρονήσει· καὶ γὰρ οἱ δεινοὶ κατὰ τὴν γνῶσιν τοῦ δέοντος ἐοίκασι τοῖς φρονίμοις. ἀλλ' οἱ μὲν γινώσκουσι μόνον τὸ δέον, οὐ προαιροῦνται δὲ πράττειν, οὐ δὲ πράττουσιν· οἱ δὲ φρόνιμοι γινώσκοντες τὸ δέον καὶ πράττουσι. καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν φρόνιμος σπουδαῖός ἐστιν· ἀκρατὴς δὲ κἂν δεινὸς ᾖ, φαῦλός ἐστι καὶ ψέγεται.

Καὶ γὰρ εἰ καὶ γινώσκει τὸ δέον, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ ὁ φρόνιμος ἐνεργείᾳ θεωρῶν καὶ χρώμενος τῇ ἐπιστήμῃ, ἀλλὰ καθάπερ εἴρηται, ὡς ὁ καθεύδων καὶ οἰνωμένος. διὰ ταύτην δὴ τὴν ὁμοιότητα ὁ δεινὸς ἀκρατής, φρόνιμος ὀνομάζεται, καὶ ἔοικε φρονίμῳ· ἐπεὶ καὶ ὁ ἁπλῶς

quod petendas esse voluptates putat intemperans, non putat incontinens.

Eademque ratione à prudentiæ quadam similitudine incontinentes aliquos prudentes vocant. Quidam enim incontinentes sunt solertes: similis autem prudentiæ est solertia. Solertes quippe, quatenus quod fieri oportet noverunt, similes sunt prudentibus. Hoc rursus interest, quod illi id quod fieri oportet noverint tantum, non vero in agendo præeligant, aut agant: prudentes vero id quod fieri oportet non noverint tantum, sed & agant. Ideoque prudens, vir bonus est: incontinens vero, licet sit solers, improbus est tamen, & reprehenditur. Cap. 2. 1 Οὐδ' ἅμα φρόνιμον.

Etenim, licet quid oporteat fieri, norit satis, non quemadmodum prudens tamen ad agendum contemplationem transfert suam, aut utitur scientia, sed queadmodum dictum est, sicut qui dormit, aut est ebrius. Et ob hanc quidem similitudinem, incontineus qui simul & solers est, & dicitur prudens; & similis prudenti est. Siquidem & ille qui 2. Οὐδὲ ὡς ὁ εἰδώς.

simpliciter incontinens est, non simplici er quoque improbus est, sed ex altera parte tantum. Neque est iniustus: non enim est insidiosus. Quia enim sponte quod improbum est, agit, novitque esse improba quæ agit, sed & improbum esse non ignorat quo tendunt finem, vt neque quæ meliora sunt agenda esse, ex parte improbus, ex parte non est. Actio quippe improba, iudicium vero est rectum. Eius vero qui in corporeis improbus est voluptatibus, intemperantis nimirum, & actio improba est & iudicium. Itaque in altero tantum peccat alter. Incontinens enim aut imbecilli incontinentia est incontinens, aut temeraria. Vterque autem in actione peccat tantum. Temerarius quippe, ne deliberat quidem: imbecillis vero ita deliberat, vt putet fœdis non obtemperandum esse voluptatibus. in vtroque vero corruptus est intemperans. Ideo civitati, quæ omnia quæ oportet decrevit, legesque habet optimas, nihilque hac quidem in parte fecit reliquum, sed nulla earum vtitur, similis est intem-

ἀκρατὴς οὐ πονηρὸς καθάπαξ, ἀλλ' ἡμιπόνηρός ποτε δὲ ἄδικος· οὐ γὰρ ἐπίβουλος· ἐπεὶ γὰρ ἑκὼν ποιεῖ τὰ φαῦλα, καὶ εἰδὼς ὅτι φαῦλα ἐστὶ ὅτι εἰς φαῦλον φέρουσι τέλος, καὶ ὅτι δεῖ τὰ βέλτιω ποιεῖν, κατά τι μὲν πονηρὸς, κατά τι δὲ οὐ πονηρός. ἡ μὲν γὰρ πρᾶξις πονηρὰ, ἡ δὲ κρίσις ἐπιεικής· ἡ δὲ τοῦ πονηροῦ περὶ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς, ὅς ἐστιν ὁ ἀκόλαστος, καὶ ἡ πρᾶξις πονηρὰ, καὶ ἡ κρίσις· ὁ δὲ περὶ τὸ ἕτερον μόνον ἁμαρτάνει· ὁ γὰρ ἀκρατὴς, ἢ τὴν ἀσθενῆ ἀκρασίαν ἐστὶν ἀκρατὴς, ἢ τὴν προπετῆ· ἀμφότεροι δὲ κατὰ τὴν πρᾶξιν μόνον εἰσὶ πονηροί. ὁ μὲν γὰρ προπετὴς οὐδὲ βουλεύεται· ὁ δὲ ἀσθενὴς βουλεύεται, ὡς οὐ δεῖ ταῖς αἰσχραῖς ἐπιθυμίαις ἀκολουθεῖν· ὁ δὲ ἀκόλαστος καθ' ἄμφω διέφθαρται. διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἀκρατὴς ἔοικε πόλει, ἣ ψηφίζεται μὲν ἅπαντα τὰ δέοντα, καὶ νόμους ἔχει σπουδαίους, καὶ ὑγιαίνει τοῦτο τὸ μέρος, χρῆται δὲ οὐδενὶ,

ὥσπερ Ἀναξανδρίδης ἔσκωψεν·

Ἡ πόλις ἐβούλεθ', ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει.

Ὁ δὲ ἀκόλαστος ἔοικε πόλει χρωμένῃ μὲν νόμοις, πονηροῖς δὲ χρωμένῃ πᾶσι. δὲ ἐγκράτεια καὶ ἀκρασία ἐστὶ περὶ τὰς ὑπερβολὰς τῆς ἕξεως τῶν πολλῶν. ὁ μὲν γὰρ ἐγκρατὴς νικᾷ ὧν οἱ πολλοὶ ἡττῶνται· ὁ δὲ ἀκρατὴς ἡττᾶται ὧν οἱ πολλοὶ ἡττῶνται· ὁ δὲ ἀκρατὴς ἡττᾶται ὧν οἱ πολλοὶ κρατοῦσιν.

Ἔστι δὲ ἡ προπετὴς ἀκρασία, ἣν οἱ μελαγχολικοὶ ἀκρατεύονται, δυσχερεστέρα ἰαθῆναι τῆς ἀσθενοῦς, καθ' ἣν βουλεύονται οἱ ἀκρατεῖς καὶ οὐκ ἐμμένουσιν. ὁμοίως δὲ καὶ οἱ φυσικῶς ἀκρατευόμενοι δυσιατότεροι τῶν δι' ἔθος ἀκρατῶν. ῥᾷον γὰρ μετακινῆσαι ἔθος ἢ φύσιν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ ἔθος χαλεπὸν, ὅτι ἔοικε φύσει· ὥσπερ Εὔηνος λέγει.

intemperantia. Planeque quod Anaxandrides cavillabatur olim:

Vrbs statuit: at quæ destruit leges suas.

Contra vero vrbi quæ legibus quidem vtitur, sed improbis, similis est intemperans. Omnis autem tum continentia tum incontinentia in excessu est eius habitus, qui est multorum. A quibus enim superantur plerique, ea superat continens: quæ vero superant plerique, ab iis superatur incontinens.

Iam vero qua laborant melancholici difficilior sanatu est, temeraria nimirum, quam imbecillis incontinentia: ita dico, qua deliberant quidem etiam incontinentes, sed non persistunt. Sicut & qui à natura sunt incontinentes difficilius sanantur, quam qui à consuetudine. facilius enim consuetudo mutatur, quam natura. Ideo enim difficilis mutatu consuetudo est, quia similis naturæ est. Sicut Evenus ait: 3. Εὐιατότερα δὲ τῶν ἀκρασιῶν.

rans vocatur. Qui vero pro fine sibi proponit malum eoque voluptates dirigit suas, intemperans dicetur. Qui vero finem proponit bonum, & eodem actiones dirigendas putat suas, & tamen nihilominus à recta ratione, perturbatione abstrahitur quadam (non quod oportere aliquem sequi huiusmodi voluptates putet, sed quod in ipsis tantum peccet actionibus) talis nec temperans dici nec intemperans poterit. Nam & temperante peior propter actiones, & intemperante melior, propter rationem est. Alter enim aliquatenus, alter vero simpliciter est malus. Incontinenti vero alius opponitur, continens nimirum, qui perturbatione nulla à vera abstrahitur ratione. Vnde apparet, & honestum habitum continentiam, & malum habitum esse incontinentiam.

φρων· ὁ δὲ τὸ κακὸν ὑποθέμενος τέλος, καὶ πρὸς ἐκεῖνο τάττων τὰς ἡδονὰς, ἀκόλαστος. ὃς δὲ ὑποτίθεται μὲν ἀγαθὸν τέλος, καὶ πρὸς τοῦτο τάττειν τὰς ἑαυτοῦ πράξεις οἴεται δεῖν, ἐξίσταται δὲ διὰ πάθος τοῦ ὀρθοῦ λόγου, οὐχ ὥστε νομίσαι δέον εἶναι διώκειν τὰς τοιαύτας ἡδονὰς, ἀλλ' ὥστε μόνον περὶ τὰς πράξεις ἐξαμαρτάνειν, ὁ τοιοῦτος οὔτε σώφρων ἂν εἴη, οὔτε ἀκόλαστος· ἀλλὰ τοῦ μὲν σώφρονος χείρων διὰ τὰς πράξεις, τοῦ δὲ ἀκολάστου βελτίων, διὰ τὸν λόγον. ὁ μὲν γὰρ πῇ φαῦλος, ὁ δὲ ἀκόλαστος ἁπλῶς. τῷ δὲ ἀκρατεῖ ἄλλος ἐναντίος, ὁ ἐγκρατὴς, ὃς οὐκ ἐξίσταται τοῦ λογισμοῦ διὰ τὸ πάθος· ὅθεν φανερὸν, ὅτι ἡ μὲν ἐγκράτεια σπουδαία ἕξις ἐστίν· ἡ δὲ ἀκρασία, φαύλη.

ΚΕΦ. ιδ'.

Τίς καθ' αὑτὸ ἐγκρατὴς, καὶ τίς ὁ κατὰ συμβεβηκός.

Ζητητέον δὲ κἀκεῖνο, ὅπερ ἠπορήθη πρότερον· πότερον ὁ ὁποιᾳοῦν προαιρέσει ἐμμένων οὗτος ἐγκρατής ἐστιν, ἢ ὁ τῇ ὀρθῇ, καὶ περὶ τοῦ ἀκρατοῦς ὁμοίως. κατὰ συμβεβηκὸς μὲν οὖν ἐγκρατὴς λέγεται ὁ ἐμμένων ὁποιᾳοῦν προαιρέσει, καθ' αὑτὸ δὲ ἐγκρατὴς, ὁ ἐμμένων τῇ ὀρθῇ προαιρέσει, καὶ τῷ ἀληθεῖ λόγῳ· καὶ ἀκρατὴς ὁμοίως κατὰ συμβεβηκὸς, ὁ μὴ ἐμμένων ὁποιᾳοῦν δόξῃ· καθ' αὑτὸ δὲ ὁ μὴ ἐμμένων τῇ ὀρθῇ· καὶ γὰρ εἴ τις ζητεῖ καὶ αἱρεῖταί τι οὐκ αὐτὸ δι' ἑαυτὸ, ἀλλὰ δι' ἄλλο, αὐτὸ μὲν κατὰ συμβεβηκὸς ζητεῖ, οὗ δὲ ἕνεκα τοῦτο ζητεῖ, ἐκεῖνο ζητεῖ καθ' αὑτό· ὁ γὰρ διὰ δόξαν χρήματα ζητῶν, κατὰ συμβεβηκὸς μὲν τὰ χρήματα ζητεῖ, καθ' αὑτὸ δὲ τὴν δόξαν. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐπὶ τούτων συμβαίνει· ὁ μὲν γὰρ τῇ ἀγαθῇ δόξῃ ἐμμένων καὶ τῇ ὀρθῇ προαιρέσει, αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν αἱρεῖται, διότι ἀγαθόν.

CAP. XIV.

Quis sit continens per se, & quis per accidens.

Sed & illud quærendum est de quo dubitavimus prius. Vtrum qui in omni manet proposito, sit continens, an qui in recto tantum. Eodemque modo & de incontinente. Per accidens ergo continens is dicitur qui in omni manet proposito, per se vero qui in recto tantum, & vera ratione. Eodemque modo incontinens per accidens, qui in quavis non persistit opinione, per se vero qui non in recta. Si quis enim quid petit aut eligit, non per se ipsum, sed alterius causa, hoc quidem per accidens, illud vero cuius gratia id petit, per se petit. Nam qui gloriæ causa opes petit, per accidens quidem opes, per se autem gloriam petit. Eodem modo in his quoque. Nam qui in bona opinione & recto persistit proposito, ipsum quia bonum est, petit bonum: quare per se est continens. Qui vero in proposito

CAP. IX. 1. Πότερον ὃν ἐγκρατής ἐστι.

posito non recto, & in opinione falsa persistit, ideo quia bonū arbitratur esse id quod eligit, persistit (id autem arbitratur, quia obscurum aliquod boni vestigium in eo apparet) ideoque propositum non rectum, & opinionem falsam, tanquam rectam amplectitur veramque. Quia ergo non per se eligit quæ eligit, & in quibus persistit, sed propter bonum illud, non per se, sed per accidens est continens. Eodemque modo & in oppositis se habet. Quodammodo enim incontinens, qui in quacumque opinione non persistit, simpliciter vero, qui non in recta. Simpliciter enim & per se pro eodem sumuntur.

ὥστε καθ' αὐτὸ ἐγκρατής ἐστιν. ὁ δὲ ἐμμένων τῇ μὴ ὀρθῇ προαιρέσει καὶ τῇ ψευδεῖ δόξῃ, ἐμμένει διὰ τὸ νομίζειν ὅτι ἀγαθόν ἐστιν ὃ αἱρεῖται· νομίζει δὲ ὅτι ἐστὶν ἐν αὐτῷ τοῦ ἀγαθοῦ τι ἀμυδρὸν ἴχνος· δι' ὃ ἔχεται τῆς μὴ ὀρθῆς προαιρέσεως καὶ τῆς ψευδοῦς δόξης, ὡς ὀρθῆς καὶ ἀληθοῦς· ἐπεὶ τοίνυν οὐ δι' ἑαυτὰ αἱρεῖται καὶ οἷς ἐμμένει, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀγαθὸν, οὐ καθ' αὑτὸ ἐγκρατής ἐστιν ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων ἔχει· πὼς μὲν ἀκρατὴς ὁ μὴ ἐμμένων ὁποιᾳοῦν δόξῃ, ἁπλῶς δὲ ὁ μὴ ἐμμένων τῇ ὀρθῇ· τὸ γὰρ ἁπλῶς καὶ τὸ καθ' αὑτὸ, ταυτόν ἐστιν.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. ιε'

Ὅτι οἱ ἰσχυρογνώμονες καὶ ἰδιογνώμονες οὐκ εἰσὶν ἐγκρατεῖς.

Οἱ δὲ καλούμενοι ἰσχυρογνώμονες, ἐμμένουσι μὲν δόξῃ τινὶ, ἐνίοτε καὶ ἀληθεῖ καὶ ἀγαθῇ προαιρέσει, ἐγκρατεῖς δ' οὐκ εἰσίν· ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἄσωτοι ἐοίκασι τοῖς ἐλευθερίοις, καὶ οἱ θρασεῖς τοῖς ἀνδρείοις, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τοῖς ἐγκρατέσι· καὶ εἰσὶν οἷον δύσπειστοί τινες, καὶ οὐκ εὐμετάπειστοι· καθ' ὅσον μὲν οὖν ἐμμενετικοί εἰσιν, ἐοίκασι τοῖς ἐγκρατέσιν· ἀλλ' οἱ μὲν ἐγκρατεῖς μεταβάλλονται ὑπὸ λόγου τινὸς καὶ πειθοῦς, οἱ δὲ ἰσχυρογνώμονες ὑπὸ μὲν λόγου οὐ μεταβάλλονται, ὑπὸ δὲ ἐπιθυμίας καὶ ἡδονῶν πολλοὶ τούτων ἄγονται. εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες καὶ οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς καὶ οἱ ἄγροικοι· οἱ μὲν ἀμαθεῖς καὶ ἄγροικοι,

CAP. XV.

Eos quos pertinaces vocant, & qui suæ adhærent tantum opinioni, non esse continentes.

Qvos vero pertinaces vocant, ii in opinione quidem permanent aliqua, & in proposito nō. nunquam vero bonoque persistunt, neque tamen sunt continentes. Sed quemadmodum liberalibus similes sunt prodigi, fortibus audaces, eodem modo continentibus hi quoque. Suntque sicut illi quibus difficulter persuaderi aliquid potest, neque facile in aliam possunt traduci sententiam. Quatenus ergo in sententia manent, continentibus sunt similes. Hoc interest, quod ratione & persuadendo mutantur continentes, nulla vero ratione pertinaces. Multi vero à cupiditatibus & voluptatibus trahuntur. Sunt autem pertinaces, & qui propriis opinionibus adhærent, & indocti agrestesq; Indocti quidem agrestesq; quia

2 Εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες

quia principia, quibus persuaderi possint, ignorant. Qui vero propriis adhærent opinionibus, voluptatis causa & doloris vt sententiam mutent non persuadentur. Hoc ipso enim quod persuadere aliquid conantibus non succumbant, delectari videntur: contraque dolent, si eorum rescindantur quasi decreta. Ideoque magis incontinentibus sunt similes quam continentibus, qui propriæ sententiæ adhærent: non enim rationem, sed affectus sequuntur vt illi.

3. Εἰσὶ δέ τινες οἱ τοῖς δόξαις.

Sunt autem quidam qui in opinionibus persistunt veris, aut non persistunt in falsis, idque causa voluptatis qui non sunt improbi, quia laudandæ voluptatis causa, aut persistunt, aut non persistunt. Sicut Neoptolemus, qui non persistebat in iis quæ Vlyssi receperat, neque Philocteten fallebat, idque non improba inductus voluptate, sed honesta. Nec enim qui voluptatis causa simpliciter facit aliquid, intemperans improbusve est aut incontinens dicendus, sed qui fœdæ alicuius, is demum vituperatur.

διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὰς ἀρχὰς ὅθεν πεισθῆναι δυνατόν· οἱ δὲ ἰδιογνώμονες διὰ ἡδονὴν καὶ λύπην οὐ μεταπείθονται· ἥδονται γὰρ μὴ ἡττώμενοι τῶν πείθειν ἐπιχειρούντων, καὶ λυποῦνται, ἐὰν ἄκυρα γίνωνται τὰ αὐτῶν ὥσπερ ψηφίσματα· καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐοίκασιν τοῖς ἀκρατέσιν οἱ ἰδιογνώμονες ἢ τοῖς ἐγκρατέσιν· οὐ γὰρ λόγῳ, ἀλλὰ πάθεσιν ἀκολουθοῦσιν, ὥσπερ ἐκεῖνοι.

Εἰσὶ δέ τινες, οἳ ἐμμένουσι τοῖς δεδογμένοις ἀληθέσιν, ἢ οὐκ ἐμμένουσι τοῖς ψευδέσι δι' ἡδονήν, οἳ οὐκ εἰσὶ φαῦλοι, ὅτι διὰ ἡδονὴν ἐπαινετὴν ἐμμένουσιν ἢ οὐκ ἐμμένουσιν. ὥσπερ ὁ Νεοπτόλεμος ἐποίησεν. οὐ γὰρ ἐνέμεινεν οἷς συνέθετο τῷ Ὀδυσσεῖ, καὶ οὐκ ἠπάτησε τὸν Φιλοκτήτην ψευσάμενος, δι' ἡδονὴν καλὴν καὶ οὐ φαύλην· οὐ γὰρ ὁ δι' ἡδονήν τι ποιῶν ἁπλῶς, ἀκόλαστος, ἢ φαῦλος, ἢ ἀκρατής, ἀλλ' ὁ δι' αἰσχρὰν ἡδονήν, οὗτος ψέγεται.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. ιϛ΄.

Περὶ τῆς ἀκρατείας, πῶς ἔχει πρὸς τὴν σωφροσύνην· καὶ τίνα τρόπον ὁ ἀκρατὴς δοκεῖ φρόνιμος ἐνίοτε εἶναι.

Ἐπεὶ δὲ ἡ ἐγκράτεια ἕξις ἐστὶν ἐπαινετὴ, μεσότης ἂν εἴη δύο κακιῶν· ὧν τῆς μὲν ἐλαττωθήσεται, τὴν δὲ ὑπερβαλεῖ· ἡ μὲν οὖν ἀκρασία ὑπερβάλλει τὴν ἐγκράτειαν· ἡ δὲ ἐλλείπουσα ἕξις ἀνώνυμος· ἔστι δὲ καθ' ἣν τινες ἥδονται ταῖς σωματικαῖς ἡδοναῖς ἔλαττον τοῦ δέοντος, οἳ καὶ αὐτοὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου διαμαρτάνουσι. ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς οὐκ ἐμμένει τῷ ὀρθῷ λόγῳ, διὰ τὸ μᾶλλον, ἢ προσήκει, χαίρειν ταῖς ἡδοναῖς· ὁ δὲ ἐλλείπων παρὰ τὸν ὀρθὸν ποιεῖ λόγον, διὰ τὸ ἔλαττον, ἢ δεῖ, τὰ ἡδέα ζητεῖν. ὁ δὲ ἐγκρατὴς ἐμμένει τῷ ὀρθῷ λόγῳ, καὶ οὐκ ἐξίσταται αὐτοῦ, οὔτε διὰ μικρὰν ἡδονὴν, οὔτε διὰ μεγάλην. ἐπεὶ δὲ ἡ ἐγκράτεια τῶν ἐπαινετῶν καὶ σπουδαίων, ἀνάγκη

CAP. XVI.

De incontinentia, quomodo ad temperantiam se habeat: & quo pacto prudens aliquando videatur esse, qui incontinens est.

CVm autem habitus laudandus sit continentia, sequitur duorum vitiorum esse mediũ: quorum ab altero quidem superabitur, alterum vero superabit. Incontinentia ergo superat continentiã: qui vero superatur habitus, caret nomine. Is autem est, quo minus quam oportet, voluptatibus corporeis delectantur homines: qui & ipsi à recta discedunt ratione. In recta non persistit incõtinens, quia plus quam oportet voluptatibus delectatur. Qui vero deficit, præter rectam & ipse rationem facit, quia minus quam oportet sequitur iucunda. Continens autem in recta persistit ratione, neq; ab ea, aut parvæ voluptatis causa abit, aut magnæ. Cum vero & laudanda & honesta sit con-

4. Ἔστι δ' ἐπ' ἴσης καὶ τοιοῦτος.

tinentia, necesse est eos qui vtrimque sunt habitus, improbos esse & cum cōtinentia pugnare. Sed quia nomine caret, raroque contrarius evenit habitus (rari enim illi sunt admodum, qui minus quam oportet corporeis delectantur voluptatibus) ideo sola contraria videtur esse incontinentia: quia, dico, raro reperitur stoliditas.

5. Ἐπεὶ δὲ καθ' ὁμοιότητα.

Temperans autem etiam qui continens est, & intemperans qui est incontinens, vice versa, ob similitudinem vocatur. Multa enim similitudinis causa eodem appellantur nomine. In iisdem quippe & temperans versatur & continens, neque præter rectam rationem quicquam agit earum altera: licet temperanti quidem non adversentur, continenti vero adversentur cupiditates suæ. & præter rationem quidem non delectatur temperans, delectatur vero, non autē trahitur à voluptatibus continens. Eodemque modo, quatenus ab iisdem superantur voluptatibus, similes quoq. inter se sunt, intemperans & incontinens. Hoc tamen differunt:

ταὶ παρ' ἑκάτερα ἕξεις φαύλας εἶναι, καὶ τῇ ἐγκρατείᾳ ἐναντίας· ἀλλ' ὅτι ἡ ἐλλείπουσα ἕξις ἀνώνυμος καὶ ἐλάχιστα συμβαίνει· σπάνιοι γὰρ οἱ ἧττον τοῦ δέοντος χαίροντες ταῖς σωματικαῖς ἡδοναῖς· διὰ τοῦτο μόνη ἡ ἀκρασία δοκεῖ ἐναντία εἶναι, ὅτι ἡ ἠλιθιότης ὀλιγάκις εὑρίσκεται.

Σώφρων δὴ ὁ ἐγκρατὴς λέγεται, καὶ ὁ ἀκρατὴς ἀκόλαστος, καὶ τὸ ἀνάπαλιν, καθ' ὁμοιότητα· πολλὰ γὰρ ὀνομάζομεν ἑνὶ ὀνόματι διά τινα ὁμοιότητα. καὶ γὰρ περὶ τὰ αὐτά ἐστιν ὁ σώφρων καὶ ὁ ἐγκρατής, καὶ παρὰ τὸν λόγον οὐδὲν ποιοῦσιν ἀμφότεροι, εἰ καὶ τῷ σώφρονι μὲν αἱ ἐπιθυμίαι πολεμοῦσι. τὸ ἐγκρατεῖ δὲ πολεμοῦσι. καὶ ὁ μὲν σώφρων οὐδὲ ἥδεται παρὰ τὸν λόγον, ὁ δὲ ἐγκρατὴς ἥδεται μέν, οὐκ ἄγεται δὲ ὑπὸ τῶν ἡδονῶν. καὶ ὁ ἀκόλαστος δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς ὁμοίως ὅμοιον μέν εἰσι, καθόσον τῶν αὐτῶν ἡδονῶν ἡττῶνται· διαφέρουσι δέ, ὅτι ὁ μὲν ἀκό-

λαστος

λαςος οἴεται δεῖν διώκειν τὰς ἡδονάς, ὁ δὲ ἀκρατὴς οὔ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καί τινας ἀκρατεῖς φρονίμους ὀνομάζουσι καθ' ὁμοιότητά τινα πρὸς τὴν φρόνησιν· τινὲς γὰρ τῶν ἀκρατῶν δεινοί εἰσιν· ἡ δὲ δεινότης ἔοικε τῇ φρονήσει· καὶ γὰρ οἱ δεινοὶ κατὰ τὴν γνῶσιν τοῦ δέοντος ἐοίκασι τοῖς φρονίμοις. ἀλλ' οἱ μὲν γινώσκουσι μόνον τὸ δέον, οὐ προαιροῦνται δὲ πράττειν, οὐδὲ πράττουσιν· οἱ δὲ φρόνιμοι γινώσκοντες τὸ δέον καὶ πράττουσι. καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν φρόνιμος σπουδαῖός ἐστιν· ἀκρατὴς δὲ κἂν δεινὸς ᾖ, φαῦλός ἐστι καὶ ψέγεται.

Καὶ γὰρ εἰ καὶ γινώσκει τὸ δέον, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ ὁ φρόνιμος ἐνεργείᾳ θεωρῶν καὶ χρώμενος τῇ ἐπιστήμῃ, ἀλλὰ καθάπερ εἴρηται, ὡς ὁ καθεύδων καὶ οἰνωμένος. διὰ ταύτην δὴ τὴν ὁμοιότητα ὁ δεινὸς ἀκρατής, φρόνιμος ὀνομάζεται, καὶ ἔοικε φρονίμῳ· ἐπεὶ καὶ ὁ ἁπλῶς

quod petendas esse voluptates putat intemperans, non putat incontinens.

Eademque ratione à prudentiæ quadam similitudine incontinentes aliquos prudentes vocant. Quidam enim incontinentes sunt solertes: similis autem prudentiæ est solertia. Solertes quippe, quatenus quod fieri oportet noverunt, similes sunt prudentibus. Hoc rursus interest, quod illi id quod fieri oportet noverint tantum, non vero in agendo præeligant, aut agant: prudentes vero id quod fieri oportet non noverint tantum, sed & agant. Ideoque prudens, vir bonus est: incontinens vero, licet sit solers, improbus est tamen, & reprehenditur.

CAP. 2.
1 Οὐδ' ἅμα φρόνιμον.

Etenim, licet quid oporteat fieri, norit satis, non quemadmodum prudens tamen ad agendum contemplationem transfert suam, aut vtitur scientia, sed queadmodum dictum est, sicut qui dormit, aut est ebrius. Et ob hanc quidem similitudinem, incontineus qui simul & solers est, & dicitur prudens, & similis prudenti est. Siquidem & ille qui

2. Οὐδὲ δὲ ὡς ὁ εἰδώς.

ὥσπερ Ἀναξανδρίδης ἔσκωψεν·

Ἡ πόλις ἐβούλευθ', ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει.

Ὁ δὲ ἀκόλαστος ἔοικε πόλει χρωμένῃ μὲν νόμοις, πονηροῖς δὲ χρωμένῃ πᾶσα δὲ ἐγκράτεια καὶ ἀκρασία ἐστὶ περὶ τὰς ὑπερβολὰς τῆς ἕξεως τῶν πολλῶν. ὁ μὲν γὰρ ἐγκρατὴς νικᾷ ὧν οἱ πολλοὶ ἡττῶνται· ὁ δὲ ἀκρατὴς ἡττᾶται ὧν οἱ πολλοὶ ἡττῶνται· ὁ δὲ ἀκρατὴς ἡττᾶται ὧν οἱ πολλοὶ κρατοῦσιν.

Ἔστι δὲ ἡ προπετὴς ἀκρασία, ἣν οἱ μελαγχολικοὶ ἀκρατεύονται, δυσχερεστέρα ἰαθῆναι τῆς ἀσθενοῦς, καθ' ἣν βουλεύονται οἱ ἀκρατεῖς καὶ οὐκ ἐμμένουσιν. ὁμοίως δὲ καὶ οἱ φυσικῶς ἀκρατευόμενοι δυσιατότεροι τῶν δι' ἔθος ἀκρατῶν. ῥᾷον γὰρ μετακινῆσαι ἔθος ἢ φύσιν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ ἔθος χαλεπὸν, ὅτι ἔοικε φύσει ὥσπερ Εὔηνος λέγει.

intemperantia. Planeque quod Anaxandrides cavillabatur olim:

Vrbs statuit: at quæ destruit leges suas.

Contra vero vrbi quæ legibus quidem vtitur, sed improbis, similis est intemperans. Omnis autem tum continentia tum incontinentia in excessu est eius habitus, qui est multorum. A quibus enim superantur plerique, ea superat continens: quæ vero superant plerique, ab iis superatur incontinens.

Iam vero qua laborant melancholici difficilior sanatu est, temeraria, nimirum, quam imbecillis incontinentia: ita dico, qua deliberant quidem etiam incontinentes, sed non persistunt. Sicut & qui à natura sunt incontinentes difficilius sanantur, quam qui à consuetudine: facilius enim consuetudo mutatur, quam natura. Ideo enim difficilis mutatu consuetudo est, quia similis naturæ est. Sicut Evenus ait: ȝ Εὐιατότερ ἡ τῶν ἀκρασιῶν.

Temporis hanc multi curam affirmamus, amice,
Postremamque homini naturam dicimus esse.

Quid ergo sit continentia, quid tolerantia, & incontinentia ac mollities, tum quomodo ad sese invicem habeant se hi habitus, dictum est.

Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμεναι φίλε, καὶ δὴ
Ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶ.

Τί μὲν οὖν ἐστὶν ἐγκράτεια, καὶ τί καρτερία, καὶ ἀκρασία, καὶ μαλακία, καὶ πῶς ἔχουσιν αἱ ἕξεις αὗται πρὸς ἀλλήλας, εἴρηται.

CAP. XVII.

De voluptate.

CAP. XI. 1. Περὶ ἡδονῆς.

IAm autem de voluptate videamus & dolore. quæ quidem quæstio propria illius est, qui in civili occupatur scientia. Hic enim quasi finis ipsius est præcipuus, quemadmodum ex superioribus liquebat. Finis autem est id quod bonum est & optimum, quo tanquam norma quadam, activa bona distinguimus à malis. Quæ enim ad finem ducunt illum, bona arbitramur: quæ vero abducunt, mala. Cum voluptas ergo aliis bonum, aliis malum. quibusdam etiam finis ipse videatur optimus, omnino ei de voluptate est agendum, qui civilem profitetur scientiam. Vt omittam, necessarium id

ΚΕΦ. ιζ.

Περὶ ἡδονῆς

ΠΕρὶ δὲ ἡδονῆς καὶ λύπης ἤδη σκοπῶμεν· ἔστι γὰρ οἰκεῖον καὶ προσῆκον τῷ περὶ τῆς πολιτικῆς φιλοσοφοῦντι. οὗτος γάρ ἐστι τοῦ τέλους ἀρχιτέκτων, καθὼς ἐν τοῖς προειρημένοις ἐφάνη. τὸ δὲ τέλος ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἄριστον, ᾧ καθάπερ κανόνι, διακρίνομεν τῶν πρακτῶν τὰ ἀγαθὰ τῶν φαύλων, ἃ μὲν γὰρ πρὸς ἐκεῖνο φέρει τὸ τέλος, ἀγαθὰ νομίζομεν· ἃ δὲ τοῦ τέλους ἀπάγει, φαῦλα· ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἡδονὴ τοῖς μὲν ἀγαθὸν δοκεῖ, τοῖς δὲ φαῦλον, ἐνίοις δὲ καὶ αὐτὸ τέλος τὸ ἄριστον, ἀκόλουθόν ἐστι πολιτικῷ ζητῆσαι περὶ αὐτῆς. ἔτι δὲ καὶ ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐν

τῇ περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν πραγματείᾳ· καὶ γὰρ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία περὶ τὰς ἡδονάς ἐστι καὶ τὰς λύπας, ὡς εἴρηται πρότερον· καὶ δέον τὸν περὶ ἀρετῶν σκοπούμενον καὶ περὶ ἡδονῆς εἰπεῖν· καὶ ὅτι τὴν εὐδαιμονίαν μεθ' ἡδονῆς τινες εἶναι φασί· διὸ καὶ τὸν μακάριον ὀνομάζουσιν ἀπὸ τοῦ χαίρειν. ῥητέον δὲ πρότερον ἃ τοῖς ἄλλοις περὶ τούτου δοκεῖ.

Τοῖς μὲν οὖν οὐδαμῶς δοκεῖ ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἡδονὴ οὔτε καθ' αὑτὸ οὔτε κατὰ συμβεβηκός. οὐ γὰρ νομίζουσι δύνασθαι τὸ αὐτὸ καὶ ἀγαθὸν εἶναι καὶ ἡδονήν. τοῖς δὲ φαῦλαι μὲν αἱ πλείους δοκοῦσι τῶν ἡδονῶν, ἔνιαι δὲ ἀγαθαί· ἄλλοις δὲ ἐδόκει, εἰ καὶ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθόν, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐνδέχεσθαι τὸ τέλος ἡδονὴν εἶναι. τὰ μὲν οὖν δοκοῦντα περὶ τῆς ἡδονῆς ταῦτά ἐστι.

esse, cum de virtute agitur ac vitio. In voluptatibus enim ac doloribus, virtus, vt supra dictum est, versatur, & vitium. Quare requiritur, vt is qui de virtutibus agit, etiam de voluptate loquatur. Adde quod felicitatem quidam cum voluptate coniunctam dicunt esse. Vnde etiam Græci *μακάριον ἀπὸ τοῦ χαίρειν*, id est à gaudendo felicem vocant. Ante omnia autem, quæ aliis de his videantur, est dicendum.

Aliis ergo neutiquam, nec per se nec per accidens bonum videtur voluptas esse. Neque enim arbitrantur idem & bonum esse & voluptatem posse. Aliis rursus inhonestæ pleræque voluptates, quædam tamen etiam videntur bonæ. Rursus alii, etiam si bonum omnis voluptas esset, minime tamen finem esse voluptatem posse putabant. Atque hæ quidem aliorum de voluptate sunt opiniones. 2. Τοῖς μὲν ὖν δοκεῖ ὐδεμία.

CAP. XVIII.

Nullam voluptatem bonum esse.

α. Ὅλως μὲν οὐκ ἀγαθόν.

IAm vero causæ, cur singulis hoc aut illud videretur, explicandæ sunt. Qui ergo nullam omnino voluptatem bonum putabant esse, ita argumentari solebant. Omnis voluptas generatio est in naturam sensibilis: plantarum enim in naturam generatio, si non sit sensibilis, non est voluptas. Si ergo voluptas est generatio, generatio autem est imperfecta, illud autem quod imperfectum est, non est bonum, voluptas quoque non est bonum. Id quippe quod factum est, non vero ipsum fieri bonum vocamus. Neque enim eiusdem generis cum finibus suis in quos desinit, potest esse generatio. Sicut nec eiusdem generis cum ædificio est ædificatio. Præterea: quæ fugienda sunt, fugit vir temperans; est enim honestus: fugit autẽ voluptates: voluptas ergo non est bonum. Præterea: id quod bonum est sequitur vir prudens, voluptatem

ΚΕΦ. ιη΄

Ὅτι οὐδεμία ἡδονὴ ἀγαθόν.

ΡΗτέον δὲ δι' ἃ ἑκάστου ἐδόκει. οἱ μὲν οὖν λέγοντες μηδεμίαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι οὕτως ἐπεχείρουν· πᾶσα ἡδονὴ γένεσίς ἐστιν εἰς φύσιν αἰσθητή· ἡ γὰρ εἰς τὴν φύσιν γένεσις τῶν φυτῶν οὐκ ἔστιν αἰσθητὴ, ἡδονὴ οὐκ ἔστιν· εἰ τοίνυν ἡ ἡδονὴ γένεσις, ἡ δὲ γένεσις ἀτελὴς, τὸ δὲ ἀτελὲς οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν, ἡ ἡδονὴ ἄρα οὐκ ἔστιν ἀγαθόν· ἀγαθὸν γὰρ τὸ ἤδη γεγονὸς, οὐ τὸ γίνεσθαι. οὐ γάρ ἐστιν ἡ γένεσις ὁμογενὴς τοῖς τέλεσιν, εἰς ἃ τελευτᾷ. οὐ γὰρ ἡ οἰκοδομία ὁμογενὴς τῷ οἴκῳ. ἔτι ὁ σώφρων φεύγει τὰ φευκτά. σπουδαῖος γάρ· φεύγει δὲ τὰς ἡδονάς. ἡ ἡδονὴ ἄρα οὐκ ἔστιν ἀγαθόν. ἔτι ὁ φρόνιμος τὸ ἀγαθὸν διώκει· τὴν ἡδονὴν δ'

οὐ διώ-

οὐ διώκει· τὸ γὰρ ἄλυπον διώκει, οὐ τὸ ἡδύ· οὐκ ἄρα ἡ ἡδονὴ ἀγαθόν. ἔτι ἐμπόδιον ἡ ἡδονὴ τῇ φρονήσει, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ μείζων ἡ ἡδονή. οὐδεὶς γὰρ δύναται ἐν ταῖς μεγίσταις ἡδοναῖς ὢν νοῆσαί τι. ἔτι πᾶν ἀγαθὸν τέχνης ἔργον· οὐδεμιᾶς δὲ τέχνης ἔργον ἡ ἡδονή. οὐκ ἄρα ἀγαθόν. ἔτι τὰ θηρία διώκει τὰς ἡδονὰς, καὶ τὰ παιδία ἀλόγως φερόμενα· ὃ δὲ ζητεῖ τὰ ἀλόγως κινούμενα, οὐκ ἔστιν ἀγαθόν· οὐκ ἄρα ἡ ἡδονὴ ἀγαθόν.

Ὅτι δὲ οὐ πᾶσα ἡ ἡδονὴ ἀγαθὸν ἐδόκει, διὰ τὸ ἔνια τῶν ἡδέων βλαβερὰ εἶναι καὶ νοσώδη, καὶ ἡδονάς τινας αἰσχρὰς καὶ ἐπονειδίστους.

Ὅτι δὲ οὐκ ἔστι τὸ τέλος ἡ ἡδονὴ, διότι γένεσίς ἐστι καὶ κίνησίς τις, τὸ δὲ τέλος ὅρος, εἰς ὃν ἡ κίνησις, τὰ μὲν οὖν λεγόμενα σχεδὸν περὶ ἡδονῆς ταῦτά ἐστι. τούτων δὲ τὸ μὲν τῶν ἡδονῶν τὰς μὲν ἀγαθὰς, τὰς δὲ φαύλας

autem non sequitur (quod enim sine dolore est potius, quam voluptatem ipsam sequi solet)· voluptas ergo non est bonum. Præterea: prudentiæ obstat voluptas, eoque magis quo maior est voluptas (nemo enim qui in maximis versatur voluptatibus, contemplari potest aliquid.) Præterea: omne quod bonum est, artis opus est: nullius autem artis opus est voluptas: voluptas ergo non est bonum. Præterea: voluptatē belluæ, & qui sine ratione feruntur pueri, sequuntur: quod vero ea quæ sine ratione feruntur sequi solent, non est bonum: voluptas ergo non est bonum.

Iam vero non esse bonum, omnem voluptatem, idcirco videbatur: tum quia nonnulla quæ iucunda sunt, simul noxia sunt & morbosa: tum quia fœdæ nonnullæ sunt voluptates & pudendæ. 4. Τῷ δὲ μὴ πᾶσαν. σπουδαίαν.

Sed nec finem esse voluptatem, quia generatio est & motus, finis vero terminus est, ad quem tendit motus. Et hæc quidem fere sunt quæ de voluptate dicuntur. Quarum illa quidem quæ bonas alias, alias malas statuit volu- 5. Ὅτι δ' οὐκ ἄριστον.

ptates, vera est sententia: reliquæ vero & falsæ sunt, & à nobis quantum fieri potest, refutandæ. Ac primo quidem de primo agamus.

Cap. XIX.

Respondetur ad ea argumenta quibus bonum negatur voluptas esse.

Cap. XII. 1. Ὅτι δ' οὐ συμβαίνει διὰ ταῦτα.

NOn sequi ergo ex iis quæ diximus, aut bonum non esse, aut non esse optimum, voluptatem, ex his patet. Cum enim dupliciter dicatur bonum, alterum simpliciter per se & proprie, sicut virtus, alterum vero non simpliciter, sed alicui bonum, sicut præmiari præmiatori bonum est, sequetur etiam omnem naturam ac habitum, omnem item generationem ac motum, partim simpliciter, partim alicui bonum esse. Similiterque in malo. Motus enim generationes & habitus, mali simpliciter sunt quidam, quidam alicui tantum, vt puta cuidam malo. Rursus alii semper alicui mali sunt, alii certo quodam

εἶ) ἀληθές· τὰ δὲ λοιπὰ ψευδῆ. καὶ πειρατέον ἐλέγχειν· καὶ πρῶτον περὶ τῆς πρώτης λέγωμεν.

ΚΕΦ. ιθ'

Λύσις τῶν λόγων, περὶ ὧν ἡ ἡδονὴ δοκεῖ μὴ ἀγαθὸν εἶναι.

ΟΤι γὰρ οὐκ ἀνάγκη διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν, μηδὲ τὸ ἄριστον, ἐκ τῶνδε δῆλον. ἐπεὶ γὰρ τὸ ἀγαθὸν διχῶς λέγεται, τὸ μὲν ἁπλῶς καὶ καθ' αὐτὸ καὶ κυρίως, ὡς ἡ ἀρετή· τὸ δὲ οὐχ ἁπλῶς μὲν ἀγαθὸν, τινὶ δὲ ἀγαθὸν, ὡς τὸ λωποδυτεῖν τῷ λωποδύτῃ ἀγαθὸν, ἀκόλουθόν ἐστιν ὅτι καὶ φύσις πᾶσα, καὶ ἕξις, καὶ πᾶσα κίνησις, καὶ γένεσις, ἡ μὲν ἔσται ἁπλῶς ἀγαθὴ, ἡ δὲ τινι. ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ κακοῦ. κινήσεις γὰρ, καὶ γενέσεις, καὶ ἕξεις, αἱ μὲν φαῦλαι ἁπλῶς, αἱ δέ τινι, καὶ τῶν φαύλων τινί· καὶ αἱ μὲν καὶ ἀεὶ φαῦλαι τινὶ, αἱ δὲ κατά τινα τρόπον, καὶ ὀλί-

γι

γον χρόνον· ἁπλῶς μὲν φαῦλαι πᾶσα κακία· τινὶ δὲ φαῦλον ἡ σωφροσύνη τῷ ἀκολάστῳ, καὶ ἀεὶ, καὶ πάντα τρόπον. τινὶ δὲ φαῦλον καὶ οὐκ ἀεὶ, τὸ ἀκολασταίνειν τῷ ἀκρατεῖ. τῆς γὰρ ἐπιθυμίας σβεσθείσης φαῦλον δοκεῖ, καθάπερ σὺν τῷ πάθει οὐκ ἔστι. ἐπεὶ τοίνυν πᾶσα κίνησις καὶ γένεσις οὕτω διαιρεῖται, καὶ ἡ μὲν ἁπλῶς φαύλη, ἡ δέ τινι, κίνησις δὲ καὶ ἡδονὴ, φανερὸν ὅτι οὐ πᾶσα ἡδονὴ φαῦλον. ἔστι γὰρ ἥδεσθαι ἐφ᾽ οἷς δεῖ ὅταν τις ἥδεται ἐπ᾽ ἀρετῇ ἢ σοφίᾳ, καὶ ἔστιν ἥδεσθαι ἐπὶ φαύλοις, καὶ ὅλως καθὼς καθόλου διωρισάμεθα. ἔτι τοῦ ἀγαθοῦ τὸ μέν ἐστιν ἕξις, ὥσπερ ὁ ἔχων δικαιοσύνης ἕξιν· τὸ δὲ ἐνέργεια, ὥσπερ ὁ ποιῶν· ἡ δὲ ἐνέργεια τὴν ἐλλείπουσαν ἕξιν ἀναπληροῖ τῆς ἐνεργείας, σώζεται δὲ καὶ ἡ φυσικὴ ἕξις· ὥσπερ ἡ ὑγίεια ἔγκειται μὲν, σώζεται δὲ διὰ τῶν ὑγιεινῶν σιτίων. αὕτη δὴ

modo, parvoque tempore. Et ſimpliciter quidem mali, ſicut omne, exempli gratia, vitium: cuidam mali, vt intemperanti temperantia, & ſemper & omni modo. Cuidam mali, ſed non ſemper, ſicut intemperanter agere incontinenti. Extincta enim cupiditate, malum videtur: & quaſi cum perturbatione quoque deſinit. Cum ergo omnis tum motus ita dividatur tum generatio, ſitque alia ſimpliciter mala, alia cuidam tantum, motus autem ſit voluptas quoque, ſequitur non omnem voluptatem eſſe malum. Quibus enim æquum eſt, delectari poteſt aliquis: vt, exempli gratia, cum quis virtute delectatur, aut ſapientia. Sicut contra poteſt fieri vt rebus malis delectetur aliquis. Et ſimpliciter quemadmodum in vniverſum diſtinximus. Præterea, in bono, aliud eſt habitus, vt qui juſtitiæ habitum habet, aliud eſt actus, vt qui facit. Porro actus deficientem actu ſuo ſupplet habitum. Sed & naturalis conſervatur habitus. Sicut ſanitas ineſt quidem, ſalubribus tamen conſervatur cibis. Actus ergo

qu:

qui conseruat habitum, tam hic quam ille, est iucundus. non per se tamen, sed per accidens. Neque enim hoc ipsum vt defectus suppleatur habitus, est voluptas, sed hoc sequitur voluptas. Si enim hoc voluptas esset, vel naturalis nimirum vel consuetudine comparati supplere defectum habitus, etiam omnis hoc faceret voluptas. Nunc vero non ita habet. Non ergo sensibilis in naturam generatio est voluptas. Hoc defectus naturalis enim est expletio. Atque ita argumentum soluitur eorum, qui nullam voluptatem bonum esse probant. Iam vero non omnem voluptatem esse expletionem, vt ex eo apparet, quod sine dolore & cupiditate voluptates sint nonnullae: cum sine illis talis non possit esse expletio. Sic, exempli gratia quae ex contemplatione scientiarum percipiuntur, sine defectu aut dolore sunt voluptates. Cum enim nondum adsit, sed adhuc animae innascitur scientia, voluptatem quidem adfert sua praesentia, nullum tamen absentia sua adfert dolorem: siqui-

ἡ ἐνέργεια ἡ σώζουσα τὴν ἕξιν ὁποτέραν ἄν τις εἴποι, ἡδεῖα μέν· οὐ καθ' αὑτὸ δὲ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. οὐ γὰρ αὐτὸ τὸ ἀναπληροῦν τὸ ἐνδέον τῆς ἕξεως αὕτη ἐστὶν ἡ ἡδονὴ, ἀλλὰ τούτῳ ἕπεται ἡδονή. εἰ γὰρ τοῦτο ἦν ἡδονὴ, ἀναπληρώσεις τῆς φυσικῆς ἕξεως ἢ τῆς ἐθιστικῆς, καὶ πᾶσα ἂν ἡδονή. νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· οὐκ ἄρα τοῦτό ἐστιν ἡδονὴ, γένεσις εἰς φύσιν αἰσθητή. τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ἀναπλήρωσις τοῦ φυσικοῦ ἐνδέοντος· καὶ οὕτω λύεται τὸ ἐπιχείρημα τῶν συναγόντων μηδεμίαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι· ὅτι δὲ οὐ πᾶσα ἡδονὴ ἀναπλήρωσίς ἐστι, δῆλον ἀπὸ τοῦ καὶ ἄνευ λύπης καὶ ἐπιθυμίας ἡδονὰς εἶναι. τὴν δὲ τοιαύτην ἀναπλήρωσιν ἄνευ τούτων οὐκ εἶναι δυνατόν. αἱ γὰρ ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἐπιστημῶν ἡδοναὶ ἄνευ ἐνδείας εἰσὶ καὶ λύπης. ἐπειδὴν γὰρ ἡ μήπω παροῦσα ἐπιστήμη ἐγγίνηται τῇ ψυχῇ, ἡδονὴν μὲν ἐποίησε τῷ παρεῖναι, λύπην δὲ οὐδεμίαν ἀποῦσα δίδωσιν, ἐπειδὴ δὲ

ἐνδεᾶ

ἔνδεια ἐστὶν ἡ ἀπουσία τῆς ἐπιστήμης· οὐ γὰρ ἦν ὅτε παρῆν ἡ ἐπιστήμη· νῦν δὲ ἀπώλετο· καὶ σωματικαὶ δὲ ἡδοναί εἰσιν οὕτως ἔχουσαι ἄνευ ἐνδείας καὶ λύπης. καὶ γὰρ οὐ μόνον ἐνδεεῖς ὄντες τροφῆς ἡδόμεθα τρεφόμενοι, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ πληρῶσαι τὸ ἐλλεῖπον, ἐστὶν οἷς σιτίοις ἡδόμεθα· οὐ γὰρ τοῖς αὐτοῖς χαίρομεν ἐνδεεῖς ὄντες καὶ πεπληρωμένοι· ἀλλὰ πληρωθέντες μὲν ἡδόμεθα τοῖς κυρίως ἡδέσι, καὶ πᾶσιν ἡδονὴν φέρει· πρὶν δὲ πληρωθῆναι, τοῖς τυχοῦσι καὶ τοῖς ἐναντίοις πολλάκις χαίρομεν· ὅθεν φαίνεται, καὶ ὅτι τῶν ἡδονῶν αἱ μέν εἰσιν ἁπλῶς, αἱ δὲ τισίν· ὡς γὰρ ἔχουσι τὰ ἡδέα, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ αἱ ἡδοναὶ αἱ ἀπὸ τούτων. ὅτι μὲν οὖν οὐ πᾶσα ἡδονὴ ἀναπληρώσεώς ἐστι φυσικῆς, δέδεικται· καὶ μὴν οὐδὲ πᾶσα ἀναπλήρωσις ἡδονή. τῆς γὰρ ὑγιείας πληρώσεις, ἥ τις φυσική ἐστιν ἕξις, διὰ τῆς διαίτης γινομένη, οὐκ ἔστιν ἡδεῖα· οὐκ ἄρα ὀρθῶς ἔχει λέγειν τὴν ἡδονὴν, ὅτι ἐστι

dem nec defectus est absentia scientiae: nec enim erat cum adesset scientia; nunc vero, periit. Sed & corporeae quaedam voluptates, sine defectu tales & dolore sunt. Non solum enim cum egemus cibo, nutrimento delectamur cibi, sed & postquam supplevimus defectum, nonnullis delectamur cibis. Nec enim iisdem cum egemus delectamur, & cum expleti sumus. Verum postquam expleti sumus, iis qui proprie jucundi sunt delectamur, & illi grati sunt omnibus: antequam vero expleti sumus, quibuslibet, & saepe contrariis delectamur. Vnde apparet, alias simpliciter, alias quibusdam, esse voluptates. Sicut enim ea quae jucunda sunt, ita & quae ex iis oriuntur se habent voluptates. Non omnem ergo voluptatem naturalem esse expletionem, monstratum est. Sicut nec omnis expletio est voluptas Sanitatis quippe, qui naturalis est habitus, & certa quadam ratione fit ciborum, jucunda non est expletio.

Quare nec recte dicitur, generationem in naturam sensibilem,

sibilem, esse voluptatem. Ideoque nec ex his necessario infertur, voluptatem bonum non esse.

γένεσις εἰς φύσιν αἰσθητήν. καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀνάγκη ἀπὸ τούτων τῶν λόγων μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν.

Cap. XX.

Respondetur ad argumentum, quo voluptas non esse optimum probatur.

ΚΕΦ. κ'

Λύσις τοῦ λόγου ὅθεν ἡ ἡδονὴ δοκεῖ μὴ τὸ ἄριστον εἶναι.

2. Εἶ ὐκ ἀναγκη ἑτερόν. Sed & illi qui negant ipsum finem optimum esse voluptatem, non necessario agumentantur. Si enim finis esse nequit voluptas, necesse est semper ea melius aliquid reperiri, finem nimirum. Omnium enim optimus est finis: ipse enim optimum est & præstantissimum. Non necesse est vero. Nec enim generatio est voluptas: vt necesse sit, meliorem in ea finem esse generatione. Neque semper in generatione consideratur, sed actus est & finis. Sed neque in constitutione consideratur habituū: (vt, exempli gratia, cum ea quæ iusta sunt agit aliquis, & iustitiæ in animo habitum format quasi, cum tamen nondum sit iustus:) sed in vsu potius ipsius habitus, cum iam iustus aliquis

Καὶ οἱ λέγοντες δὲ τὴν ἡδονὴν μὴ εἶναι αὐτὸ τὸ τέλος τὸ ἄριστον, οὐκ ἀναγκαίως συλλογίζονται· εἰ γὰρ οὐ δύναται ἡ ἡδονὴ τέλος εἶναι, ἀνάγκη ἀεὶ ἕτερόν τι βέλτιον αὐτῆς εἶναι, τὸ τέλος δηλονότι· τὸ γὰρ τέλος παντός ἐστι βέλτιον· αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ ἄριστον καὶ τὸ βέλτιστον. οὐκ ἀνάγκη δέ. οὐ γάρ ἐστι γένεσις ἡ ἡδονή, ἵνα ἐξ ἀνάγκης βέλτιον αὐτῆς ἦ τὸ τέλος τῆς γενέσεως· οὐδὲ ἀεὶ ἐν τῇ γενέσει θεωρεῖται, ἀλλὰ ἐνέργειά ἐστι καὶ τέλος· θεωρεῖται δὲ οὐκ ἐν τῇ συστάσει τῶν ἕξεων· οἷον, φέρε εἰπεῖν, ὅταν τὰ δίκαιά τις ποιῇ, καὶ τὴν ἕξιν τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ ψυχῇ συντιθῇ, οὔπω δίκαιος ὤν, ἀλλ' ἐν τῇ χρήσει τῆς ἕξεως, ὅταν τις δίκαιος

γενό-

γινόμενος ἔπειτα χρῆται τῇ ἕξει τῆς δικαιοσύνης. διὰ τοῦτο οὐδὲ πάσης ἡδονῆς ἐστὶ τέλος, ἀλλ᾽ ἔνιαι αὐταί εἰσι τέλος. καὶ γὰρ τῶν ἐνεργειῶν ὅσαι μὲν εἰς τελείωσιν ἄγουσι φύσεως, οὐκ αὐταί εἰσι τέλος, ὥσπερ ἡ καθ᾽ ἕξιν ἰατρικὴν ἐνέργεια τέλος ἔχει τὴν ὑγίειαν· ὅσαι δὲ οὐκ ἄγουσιν εἰς φυσικὴν τελείωσιν, ἀλλ᾽ αὐταί εἰσιν ἡ φυσικὴ τελείωσις, δῆλον ὡς οὐκ ἔχουσιν ἄλλο τέλος, ἀλλὰ ἄλλων αὐταί εἰσι τέλη· ὥσπερ εἴ τις κατὰ τὴν τελείαν ἕξιν τῆς ἀρετῆς ἐνεργεῖ. ἡ γὰρ τοιαύτη ἐνέργεια τέλος ἐστὶν ἄλλων, οὐκ αὐτή ἐστι πρὸς ἄλλο τεταγμένη τέλος· ὅθεν καὶ ἡ ἡδονὴ ἐνέργεια οὖσα οὐ πᾶσα τέλος ἔχει· ἐνέργεια γάρ ἐστι τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως. διὸ οὐ καλῶς ἔχει αἰσθητὴν γένεσιν εἶναι λέγειν τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως λεκτέον εἶναι τὴν ἡδονήν. ἀντὶ δὲ τοῦ αἰσθητὴν, ἀνεμπόδιστον· καὶ ἔσται ἡ ἡδονὴ ἐνέργεια τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως ἀνεμπόδιστος. δέδεικται δὲ ἐν τῷ ιη´ κεφαλαίῳ

factus, ipso postea iustitiæ vtitur habitu. Ideoq; nec omnium voluptatum est finis, sed ipsæ interdum sunt finis. Illi quippe actus, qui ad perfectionem ducunt naturæ, non ipsæ sunt finis: sicut actus ille qui secundum medicinæ instituitur habitum, finem habet sanitatem. Eos vero qui non ad naturalem ducunt perfectionem, sed ipsi naturalis sunt perfectio, satis planũ est finem non habere alium, sed ipsos esse finem aliorum. Vt si quis secundum perfectum naturæ operetur habitum. Talis quippe actus, finis aliorũ est, non vero ad alium ipse dirigitur finem. Vnde neque omnis voluptas, licet sit actus, finem habet. Est enim actus illius qui secundum naturam est habitus. Quare nec vere dicitur, sensibilẽ generationem esse voluptatem, sed potius actus illius qui secundum naturam est habitus, dicenda est. Pro eo enim quod sensibilis addunt, potius non impeditus addẽdũ est. Atq; ita erit voluptas, habitus secundũ naturam non impeditus actus. In superioribus autem

tem oſtendimus, non omnem voluptatem generationem eſſe in naturam: quare nec plena eſt eiuſmodi definitio. Præterea, nec ſenſibilis eſt omnis. Ea quippe quæ in contemplando conſiſtit, non eſt ſenſibilis voluptas. Actus autem, ſenſibilem etiam habet generationem. Neque vlla eſt quæ non ſit expedita voluptas. Cum autem ſecundum naturam dicimus, omnem tum naturalem tum qui à conſuetudine eſt, complectimur habitum. Nam & qui conſuetudine comparatur, ſecundum naturam eſt habitus: quia natura ad eiuſmodi naſcimur habitus, ideoque eos habemus. Qui ergo ſecundum aliquem non impedite operatur habitum, delectatur: & hoc ipſum eſt voluptas. Ideo autem generatio quibuſdam viſa eſt voluptas, quia voluptatem putabant eſſe, id quod bonum proprie & optimum vocatur: id autem quod proprie bonum eſt, actum eſſe. Sed nec quicquam actum inter ſe differre & generationem. Quod falſum eſt: neque enim idem generatio eſt & actus. Generatio quippe, à non eſſe ad

μὴ πᾶσαν ἡδονὴν γένεσιν εἶναι εἰς φύσιν· ὥστε ἐλλιπής ἐστιν ὁ τοιοῦτος ὁρισμός. ἔτι δὲ οὐδὲ πᾶσα αἰσθητή ἐστιν. ἡ γὰρ ἐν τῷ θεωρεῖν ἡδονὴ οὐκ ἔστιν αἰσθητή· ἡ δὲ ἐνέργεια καὶ τὴν γένεσιν ἔχει τὴν αἰσθητήν· καὶ εὐθυμία ἡδονή ἐστιν, ἥτις οὐκ ἔστιν ἀνεμπόδιστος· τὸ δὲ κατὰ φύσιν πᾶσαν ἕξιν περιέχει φυσικήν τι, καὶ ἐθιστήν. καὶ γὰρ καὶ ἡ ἐθιστὴ ἕξις κατὰ φύσιν ἐστί· πεφύκαμεν γὰρ πρὸς τὰς τοιαύτας ἕξεις, καὶ διὰ τοῦτο κτώμεθα· ὁ γοῦν ἐνεργῶν κατά τινα ἕξιν ἀνεμποδίστως, ἥδεται· καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ἡδονή· γένεσις δὲ ἔδοξέ τισιν εἶναι ἡ ἡδονή, ὅτι ᾤοντο τὴν ἡδονὴν εἶναι τὸ κυρίως ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον· τὸ δὲ κυρίως ἀγαθὸν ἐνέργειαν εἶναι· ἐνέργειαν δὲ καὶ γένεσιν μηδὲν ἀλλήλων διαφέρειν. τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· οὐ γὰρ ταυτόν ἐστι γένεσις ἐνεργείᾳ· γένεσις μὲν γάρ ἐστιν ἡ ἀπὸ τοῦ μὴ

ὄντος

ὄντος ἐπὶ τὸ εἶναι ὁδὸς τῆς ἕξεως· ἐνέργεια δ' ἥ τις ἐστὶ τὸ ἄριστον, ἡ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἕξεως, κατ' αὐτὴν τὴν τελείαν ἕξιν ἐνέργεια.

esse via quædam ipsius est habitus. Actus vero, quod optimum vocamus, postquám adepti habitum sumus, secundum hunc ipsum iam perfectum, operatio.

ΚΕΦ. κα'

Λύσις τοῦ ἐπιχειρήματος, ὅθεν ἐδόκει μὴ πᾶσαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι· καὶ ἔτι δι' ὧν δοκεῖ φαύλη εἶναι· καὶ ἀπόδειξις, ὅτι ἀνάγκη τὸ ἄριστον ἡδονὴν εἶναι.

ΟΥ μὲ φαύλην δεῖ εἶναι ἀνάγκη τὴν ἡδονὴν, ὅτι ἔνια ἡδέα νοσώδη. εἰ γὰρ τοῦτο, ἔσονται καὶ τὰ ὑγιεινὰ φαῦλα, ὅτι τινὰ ὑγιεινὰ ἐμποδὼν ἵσταται τῷ πλουτεῖν, ὅτι πολλῶν χρημάτων εἰσὶν ἀναλωτικά· ἀλλ' οὐ φαῦλα διὰ τοῦτο· οὐ γὰρ τὸ ἐναντιούμενον ὁπωσοῦν ἄλλῳ τινὶ ἀγαθῷ, φαῦλον· ἐπεὶ καὶ τὸ θεωρεῖν βλάπτει ποτὲ εἰς ὑγίειαν, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο φαῦλον. οὐκ ἄρα οὐδὲ ἡ ἡδονὴ φαῦ-

CAP. XXI.

Respondetur ad argumentum quo probatur non omnem voluptatem bonum esse: quare item mala videatur esse: postremo, necesse esse vt voluptas sit optimum demonstratur.

SEd neq; malam esse voluptatem est necesse, quia nonnulla jucunda sunt morborum causæ. Nam si illud esset, sequeretur etiam ea quæ salubria sunt mala esse, quia interdum, ne quis ditescat, impediunt, multasque opes euertunt. Sed non propterea mala sunt. Neque enim quod alii alicui aduersatur bono, continuo est malum. Sicut interdum sanitati nocet contemplatio, nec propterea tamen est malum. Quare nec 3. Τὸ εἶναι φαύλας.

CAP. XVIII.

Nullam voluptatem bonum esse.

3. Ὅλως μὲν οὐκ ἀγαθόν.

IAm vero causæ, cur singulis hoc aut illud videretur, explicandæ sunt. Qui ergo nullam omnino voluptatem bonum putabant esse, ita argumentari solebant. Omnis voluptas generatio est in naturam sensibilis: plantarum enim in naturam generatio, si non sit sensibilis, non est voluptas. Si ergo voluptas est generatio, generatio autem est imperfecta, illud autem quod imperfectum est, non est bonum, voluptas quoque non est bonum. Id quippe quod factum est, non vero ipsum fieri bonum vocamus. Neque enim eiusdem generis cum finibus suis in quos desinit, potest esse generatio. Sicut nec eiusdem generis cum ædificio est ædificatio. Præterea: quæ fugienda sunt, fugit vir temperans, est enim honestus: fugit autē voluptates: voluptas ergo non est bonum. Præterea: id quod bonum est sequitur vir prudens, voluptatem

ΚΕΦ. ιη΄.

Ὅτι οὐδεμία ἡδονὴ ἀγαθόν.

ΡΗτέον δὲ δι' ἃ ἑκάστον ἐδόκει. οἱ μὲν οὖν λέγοντες μηδεμίαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι οὕτως ἐπεχείρουν· πᾶσα ἡδονὴ γένεσίς ἐστιν εἰς φύσιν αἰσθητή· ἡ γὰρ εἰς τὴν φύσιν γένεσις τῶν φυτῶν οὐχ οὖσα αἰσθητὴ, ἡδονὴ οὐκ ἔστιν· εἰ τοίνυν ἡ ἡδονὴ γένεσις, ἡ δὲ γένεσις ἀτελὲς, τὸ δὲ ἀτελὲς οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν, ἡ ἡδονὴ ἄρα οὐκ ἔστιν ἀγαθόν· ἀγαθὸν γὰρ τὸ ἤδη γεγονὸς, οὐ τὸ γίνεσθαι. οὐ γάρ ἐστιν ἡ γένεσις ὁμογενὴς τοῖς τέλεσιν, εἰς ἃ τελευτᾷ. οὐ γὰρ ἡ οἰκοδομία ὁμογενὴς τῷ οἴκῳ. ἔτι ὁ σώφρων φεύγει τὰ φευκτά. σπουδαῖος γάρ· φεύγει δὲ τὰς ἡδονάς. ἡ ἡδονὴ ἄρα οὐκ ἔστιν ἀγαθόν. ἔτι ὁ φρόνιμος τὸ ἀγαθὸν διώκει· τὴν ἡδονὴν δ' οὐ διώ-

οὐ διώκει· τὸ γὰρ ἄλυπον διώκει, οὐ τὸ ἡδύ· οὐκ ἄρα ἡ ἡδονὴ ἀγαθόν. ἔτι ἐμπόδιον ἡ ἡδονὴ τῇ φρονήσει, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ μείζων ἡ ἡδονή. οὐδεὶς γὰρ δύναται ἐν ταῖς μεγίσταις ἡδοναῖς ὢν νοῆσαί τι. ἔτι πᾶν ἀγαθὸν τέχνης ἔργον· οὐδεμιᾶς δὲ τέχνης ἔργον ἡ ἡδονή. οὐκ ἄρα ἀγαθόν. ἔτι τὰ θηρία διώκει τὰς ἡδονὰς, καὶ τὰ παιδία ἀλόγως φερόμενα· ὃ δὲ ζητεῖ τὰ ἀλόγως κινούμενα, οὐκ ἔστιν ἀγαθόν· οὐκ ἄρα ἡ ἡδονὴ ἀγαθόν.

Ὅτι δὲ οὐ πᾶσα ἡ ἡδονὴ ἀγαθὸν ἐδόκει, διὰ τὸ ἔνια τῶν ἡδέων βλαβερὰ εἶναι καὶ νοσώδη, καὶ ἡδονάς τινας αἰσχρὰς καὶ ἐπονειδίστους.

Ὅτι δὲ οὐκ ἔστι τὸ τέλος ἡ ἡδονὴ, διότι γένεσίς ἐστι καὶ κίνησίς τις, τὸ δὲ τέλος ὅρος, εἰς ὃν ἡ κίνησις, τὰ μὲν οὖν λεγόμενα σχεδὸν περὶ ἡδονῆς ταῦτά ἐστι. τούτων δὲ τὸ μὲν τῶν ἡδονῶν τὰς μὲν ἀγαθὰς, τὰς δὲ φαύλας

autem non sequitur (quod enim sine dolore est potius, quam voluptatem ipsam sequi solet)· voluptas ergo non est bonum. Præterea: prudentiæ obstat voluptas, eoque magis quo maior est voluptas (nemo enim qui in maximis versatur voluptatibus, contemplari potest aliquid.) Præterea: omne quod bonum est, artis opus est: nullius autem artis opus est voluptas: voluptas ergo non est bonum. Præterea: voluptatē belluæ, & qui sine ratione feruntur pueri, sequuntur: quod vero ea quæ sine ratione feruntur sequi solent, non est bonum: voluptas ergo non est bonum.

Iam vero non esse bonum, omnem voluptatem, idcirco videbatur: tum quia nonnulla quæ iucunda sunt, simul noxia sunt & morbosa: tum quia fœdæ nonnullæ sunt voluptates & pudendæ. 4. Τὸ δὲ μὴ πᾶσαν σπουδαίαν.

Sed nec finem esse voluptatem, quia generatio est & motus, finis vero terminus est, ad quem tendit motus. Et hæc quidem fere sunt quæ de voluptate dicuntur. Quarum illa quidem quæ bonas alias, alias malas statuit volu- 5. Ὅτι δ' οὐκ ἄριστον.

ptates, vera est sententia: reliquæ vero & falsæ sunt, & à nobis quantum fieri potest, refutandæ. Ac primo quidem de primo agamus.

εἶ) ἀληθές· τὰ δὲ λοιπὰ ψεῦδος. καὶ πειρατέον ἐλέγχειν· καὶ πρῶτον περὶ τοῦ πρώτου λέγωμεν.

Cap. XIX.

Respondetur ad ea argumenta quibus bonum negatur voluptas esse.

ΚΕΦ. ιθ'

Λύσις τῶν λόγων, περὶ ὧν ἡ ἡδονὴ δοκεῖ μὴ ἀγαθὸν εἶναι.

Cap. xii. 1. Ὅτι δ' οὐ συμβαίνει διὰ ταῦτα.

NOn sequi ergo ex iis quæ diximus, aut bonum non esse, aut non esse optimum, voluptatem, ex his patet. Cum enim dupliciter dicatur bonum, alterum simpliciter per se & proprie, sicut virtus, alterum vero non simpliciter, sed alicui bonum, sicut præmiari præmiatori bonum est, sequetur etiam omnem naturam ac habitum, omnem item generationem ac motum, partim simpliciter, partim alicui bonum esse. Similiterque in malo. Motus enim generationes & habitus, mali simpliciter sunt quidam, quidam alicui tantum, vt puta cuidam malo. Rursus alii semper alicui mali sunt, alii certo quodam

ΟΤι γὰρ οὐκ ἀνάγκη διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν, μηδὲ τὸ ἄριστον, ἐκ τῶνδε δῆλον. ἐπεὶ γὰρ τὸ ἀγαθὸν διχῶς λέγεται, τὸ μὲν ἁπλῶς καὶ καθ' αὑτὸ καὶ κυρίως, ὡς ἡ ἀρετή· τὸ δὲ οὐχ ἁπλῶς μὲν ἀγαθὸν, τινὶ δὲ ἀγαθὸν, ὡς τὸ λωποδυτεῖν τῷ λωποδύτῃ ἀγαθὸν, ἀκόλουθόν ἐστιν ὅτι καὶ φύσις πᾶσα, καὶ ἕξις, καὶ πᾶσα κίνησις, καὶ γένεσις, ἡ μὲν ἔσται ἁπλῶς ἀγαθὴ, ἡ δὲ τινι. ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ κακοῦ. κινήσεις γὰρ, καὶ γενέσεις, καὶ ἕξεις, αἱ μὲν φαῦλαι ἁπλῶς, αἱ δέ τινι, καὶ τῶν φαύλων τινί· καὶ αἱ μὲν καὶ ἀεὶ φαῦλαι τινὶ, αἱ δὲ κατά τινα τρόπον, καὶ ὀλί-

γον

γον χρόνον· ἁπλῶς μὲν φαῦλαι πᾶσα κακία· τινὶ δὲ φαῦλον ἡ σωφροσύνη τῷ ἀκολάστῳ, καὶ ἀεὶ, καὶ πάντα τρόπον. τινὶ δὲ φαῦλον καὶ οὐκ ἀεὶ, τὸ ἀκολασταίνειν τῷ ἀκρατεῖ. τῆς γὰρ ἐπιθυμίας σβεσθείσης φαῦλον δοκεῖ, καθάπερ σὺν τῷ πάθει οὐκ ἔτι. ἐπεὶ τοίνυν πᾶσα κίνησις καὶ γένεσις οὕτω διαιρεῖται, καὶ ἡ μὲν ἁπλῶς φαύλη, ἡ δέ τινι, κίνησις δὲ καὶ ἡδονὴ, φανερὸν ὅτι οὐ πᾶσα ἡδονὴ φαῦλον. ἔστι γὰρ ἥδεσθαι ἐφ᾽ οἷς δεῖ ὅταν τις ἥδηται ἐπ᾽ ἀρετῇ ἢ σοφίᾳ, καὶ ἔστιν ἥδεσθαι ἐπὶ φαύλοις, καὶ ὅλως καθὼς. καθόλου διωρισάμεθα. ἔτι δὲ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ μέν ἐστιν ἕξις, ὥσπερ ὁ ἔχων δικαιοσύνης ἕξιν· τὸ δὲ ἐνέργεια, ὥσπερ ὁ ποιῶν· ἡ δὲ ἐνέργεια τὴν ἐλλείπουσαν ἕξιν ἀναπληροῖ τῆς ἐνεργείας, σώζεται δὲ καὶ ἡ φυσικὴ ἕξις· ὥσπερ ἡ ὑγίεια ἔγκειται μὲν, σώζεται δὲ διὰ τῶν ὑγιεινῶν σιτίων. αὕτη δὴ

modo, parvoque tempore. Et simpliciter quidem mali, sicut omne, exempli gratia, vitium: cuidam mali, vt intemperanti temperantia, & semper & omni modo. Cuidam mali, sed non semper, sicut intemperanter agere incontinenti. Extincta enim cupiditate, malum videtur: & quasi cum perturbatione quoque desinit. Cum ergo omnis tum motus ita dividatur tum generatio, sitque alia simpliciter mala, alia cuidam tantum, motus autem sit voluptas quoque, sequitur non omnem voluptatem esse malum. Quibus enim æquum est, delectari potest aliquis: vt, exempli gratia, cum quis virtute delectatur, aut sapientia. Sicut contra potest fieri vt rebus malis delectetur aliquis. Et simpliciter quemadmodum in vniversum distinximus. Præterea, in bono, aliud est habitus, vt qui iustitiæ habitum habet, aliud est actus, vt qui facit. Porro actus deficientem actu suo supplet habitum. Sed & naturalis conservatur habitus. Sicut sanitas inest quidem, salubribus tamen conservatur cibis. Actus ergo qu:

qui conseruat habitum, tam hic quam ille, est iucundus. non per se tamen, sed per accidens. Neque enim hoc ipsum vt defectus suppleatur habitus, est voluptas, sed hoc sequitur voluptas. Si enim hoc voluptas esset, vel naturalis nimirum vel consuetudine comparati supplere defectum habitus, etiam omnis hoc faceret voluptas. Nunc vero non ita habet. Non ergo sensibilis in naturam generatio est voluptas. Hoc defectus naturalis enim est expletio. Atque ita argumentum soluitur eorum, qui nullam voluptatem bonum esse probant. Iam vero non omnem voluptatem esse expletionem, vt ex eo apparet, quod sine dolore & cupiditate voluptates sint nonnullae: cum sine illis talis non possit esse expletio. Sic, exempli gratia quae ex contemplatione scientiarum petuntur, sine defectu aut dolore sunt voluptates. Cum enim nondum adsit, sed adhuc animae innascitur scientia, voluptatem quidem affert sua praesentia, nullum tamen absentia sua affert dolorem: siqui-

ἡ ἐνέργεια ἡ σώζουσα τὴν ἕξιν ὁποτέραν ἂν τις εἴποι, ἡδεῖα μὲν· οὐ καθ' αὑτὸ δέ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. οὐ γὰρ αὐτὸ τὸ ἀναπληροῦν τὸ ἐνδέον τῆς ἕξεως αὕτη ἐστὶν ἡ ἡδονή, ἀλλὰ τούτῳ ἕπεται ἡδονή. εἰ γὰρ τοῦτο ἦν ἡδονή, ἀναπληρώσας τῆς φυσικῆς ἕξεως ἢ τῆς ἐθιστῆς, καὶ πᾶσα ἂν ἡδονή. νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· οὐκ ἄρα τοῦτό ἐστιν ἡδονή, γένεσις εἰς φύσιν αἰσθητή. τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ἀναπλήρωσις τοῦ φυσικοῦ ἐνδέοντος· καὶ οὕτω λύεται τὸ ἐπιχείρημα τῶν συναγόντων μηδεμίαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι· ὅτι δὲ οὐ πᾶσα ἡ ἡδονὴ ἀναπλήρωσίς ἐστι, δῆλον ἀπὸ τοῦ καὶ ἄνευ λύπης καὶ ἐπιθυμίας ἡδονὰς εἶναι. τὴν δὲ τοιαύτην ἀναπλήρωσιν ἄνευ τούτων οὐκ εἶναι δυνατόν. αἱ γὰρ ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἐπιστημῶν ἡδοναὶ ἄνευ ἐνδείας εἰσὶ καὶ λύπης. ἐπειδὴ γὰρ ἡ μήπω παροῦσα ἐπιστήμη ἐγγίνεται τῇ ψυχῇ, ἡδονὴν μὲν ἐποίησε τῷ παρεῖναι, λύπην δὲ οὐδεμίαν ἀπιοῦσα δίδωσιν, ἐπειδὴ

ἐνδείᾳ

ἐνδεὲς ἐστὶν ἡ ἀπουσία τῆς ἐπιστήμης· οὐ γὰρ ἦν ὅτι παρῆν ἡ ἐπιστήμη· νῦν δὲ ἀπώλετο· καὶ σωματικαὶ δὲ ἡδοναί εἰσιν οὕτως ἔχουσαι ἄνευ ἐνδείας καὶ λύπης. καὶ γὰρ οὐ μόνον ἐνδεεῖς ὄντες τροφῆς ἡδόμεθα τρεφόμενοι, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ πληρῶσαι τὸ ἐλλεῖπον, ἐστὶν οἷς σιτίοις ἡδόμεθα· οὐ γὰρ τοῖς αὐτοῖς χαίρομεν ἐνδεεῖς ὄντες καὶ πεπληρωμένοι· ἀλλὰ πληρωθέντες μὲν ἡδόμεθα τοῖς κυρίως ἡδέσι, καὶ πᾶσιν ἡδονὴν φέρει· πρὶν δὲ πληρωθῆναι, τοῖς τυχοῦσι καὶ τοῖς ἐναντίοις πολλάκις χαίρομεν· ὅθεν φαίνεται, καὶ ὅτι τῶν ἡδονῶν αἱ μέν εἰσιν ἁπλῶς, αἱ δὲ τισίν· ὡς γὰρ ἔχουσι τὰ ἡδέα, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ αἱ ἡδοναὶ αἱ ἀπὸ τούτων. ὅτι μὲν οὖν οὐ πᾶσα ἡδονὴ ἀναπληρώσεώς ἐστι φυσικῆς, δέδεικται· καὶ μὴν οὐδὲ πᾶσα ἀναπλήρωσις ἡδονή. τῆς γὰρ ὑγιείας πληρώσεις, ἥ τις φυσική ἐστιν ἕξις, διὰ τῆς διαίτης γινομένη, οὐκ ἔστιν ἡδεῖα· οὐκ ἄρα ὀρθῶς ἔχει λέγειν τὴν ἡδονήν, ὅτι ἐστὶ

dem nec defectus est absentia scientiæ: nec enim erat cum abesset scientia; nunc vero, periit. Sed & corporeæ quædam voluptates, sine defectu tales & dolore sunt. Non solum enim cum egemus cibo, nutrimento delectamur cibi, sed & postquam supplevimus defectum, nonnullis delectamur cibis. Nec enim iisdem cum egemus delectamur, & cum expleti sumus. Verum postquam expleti sumus, iis qui proprie jucundi sunt delectamur, & illi grati sunt omnibus: antequam vero expleti sumus, quibuslibet, & sæpe contrariis delectamur. Vnde apparet, alias simpliciter, alias quibusdam, esse voluptates. Sicut enim ea quæ jucunda sunt, ita & quæ ex iis oriuntur se habent voluptates. Non omnem ergo voluptatem naturalem esse expletionem, monstratum est. Sicut nec omnis expletio est voluptas. Sanitatis quippe, quæ naturalis est habitus, & certa quadam ratione fit ciborum, jucunda non est expletio. Quare nec recte dicitur, generationem in naturam sensibilem,

γινόμενος ἔπειτα χρῆται τῇ ἕξει τῆς δικαιοσύνης. διὰ τοῦτο οὐδὲ πάσης ἡδονῆς ἐστὶ τέλος, ἀλλ' ἔνιαι αὐταί εἰσι τέλος. καὶ γὰρ τῶν ἐνεργειῶν ὅσαι μὲν εἰς τελείωσιν ἄγουσι φύσεως, οὐκ αὐταί εἰσι τέλος, ὥσπερ ἡ καθ' ἕξιν ἰατρικὴν ἐνέργεια τέλος ἔχει τὴν ὑγίειαν· ὅσαι δὲ οὐκ ἄγουσιν εἰς φυσικὴν τελείωσιν, ἀλλ' αὐταί εἰσιν ἡ φυσικὴ τελείωσις, δῆλον ὡς οὐκ ἔχουσιν ἄλλο τέλος, ἀλλὰ ἄλλων αὐταί εἰσι τέλη· ὥσπερ εἴ τις κατὰ τὴν τελείαν ἕξιν τῆς ἀρετῆς ἐνεργεῖ. ἡ γὰρ τοιαύτη ἐνέργεια τέλος ἐστὶν ἄλλων, οὐκ αὐτή ἐστι πρὸς ἄλλο τεταγμένη τέλος· ὅθεν καὶ ἡ ἡδονὴ ἐνέργεια οὖσα οὐ πᾶσα τέλος ἔχει· ἐνέργεια γάρ ἐστι τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως. διὸ οὐ καλῶς ἔχει αἰσθητὴν γένεσιν εἶναι λέγειν τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως λεκτέον εἶναι τὴν ἡδονήν. ἀντὶ δὲ τοῦ αἰσθητὴν, ἀνεμπόδιστον· καὶ ἔσται ἡ ἡδονὴ ἐνέργεια τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως ἀνεμπόδιστος. δέδεικται δὲ ἐν τῷ ιη' κεφαλαίῳ

factus, ipso postea justitiæ vtitur habitu. Ideoq; nec omnium voluptatum est finis, sed ipsæ interdum sunt finis. Illi quippe actus, qui ad perfectionem ducunt naturæ, non ipsæ sunt finis: sicut actus ille qui secundum medicinæ instituitur habitum, finem habet sanitatem. Eos vero qui non ad naturalem ducunt perfectionem, sed ipsi naturalis sunt perfectio, satis planū est finem non habere alium, sed ipsos esse finem aliorum. Vt si quis secundum perfectum naturæ operetur habitum. Talis quippe actus, finis aliorū est, non vero ad alium ipse dirigitur finem. Vnde neque omnis voluptas, licet sit actus, finem habet. Est enim actus illius qui secundum naturam est habitus. Quare nec vere dicitur, sensibilē generationem esse voluptatem, sed potius actus illius qui secundum naturam est habitus, dicenda est. Proeo enim quod sensibilis addunt, potius non impeditus addēdū est. Atq; ita erit voluptas, habitus secundū naturam non impeditus actus. In superioribus autem

tem oſtendimus, non omnem voluptatem generationem eſſe in naturam: quare nec plena eſt eiuſmodi definitio. Præterea, nec ſenſibilis eſt omnis. Ea quippe quæ in contemplando conſiſtit, non eſt ſenſibilis voluptas. Actus autem, ſenſibilem etiam habet generationem. Neque vlla eſt quæ non ſit expedita voluptas. Cum autem ſecundum naturam dicimus, omnem tum naturalem tum qui à conſuetudine eſt, complectimur habitum. Nam & qui conſuetudine comparatur, ſecundum naturam eſt habitus: quia natura ad eiuſmodi naſcimur habitus, ideoque eos habemus. Qui ergo ſecundum aliquem non impedite operatur habitum, delectatur: & hoc ipſum eſt voluptas. Ideo autem generatio quibuſdam viſa eſt voluptas, quia voluptatem putabant eſſe, id quod bonum proprie & optimum vocatur: id autem quod proprie bonum eſt, actum eſſe. Sed nec quicquam actum inter ſe differre & generationem. Quod falſum eſt: neque enim idem generatio eſt & actus. Generatio quippe, à non eſſe ad

μὴ πᾶσαν ἡδονὴν γένεσιν εἶναι εἰς φύσιν· ὥστε ἐλλιπὴς ἐστιν ὁ τοιοῦτος ὁρισμός. ἔτι δὲ οὐδὲ πᾶσα αἰσθητή ἐστιν. ἡ γὰρ ἐν τῷ θεωρεῖν ἡδονὴ οὐκ ἔστιν αἰσθητή· ἡ δὲ ἐνέργεια καὶ τὴν γένεσιν ἔχει τὴν αἰσθητήν· καὶ οὐδεμία ἡδονή ἐστιν, ἥτις οὐκ ἔστιν ἀνεμπόδιστος· τὸ δὲ κατὰ φύσιν πᾶσαν ἕξιν περιέχει φυσικήν τι, καὶ ἐθιστήν. καὶ γὰρ καὶ ἡ ἐθιστὴ ἕξις κατὰ φύσιν ἐστί· πεφύκαμεν γὰρ πρὸς τὰς τοιαύτας ἕξεις, καὶ διὰ τοῦτο κτώμεθα· ὁ γοῦν ἐνεργῶν κατά τινα ἕξιν ἀνεμποδίστως, ἥδεται· καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ἡδονή· γένεσις δὲ ἔδοξέ τισιν εἶναι ἡ ἡδονή, ὅτι ᾤοντο τὴν ἡδονὴν εἶναι τὸ κυρίως ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον· τὸ δὲ κυρίως ἀγαθὸν ἐνέργειαν εἶναι· ἐνέργειαν δὲ καὶ γένεσιν μηδὲν ἀλλήλων διαφέρειν. τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· οὐ γὰρ ταυτόν ἐστι γένεσις ἐνέργεια· γένεσις μὲν γάρ ἐστιν ἡ ἀπὸ τοῦ μὴ

ὄντος

ὄντος ἐστὶ τὸ εἶναι ὁδὸς τῆς ἕξεως· ἐνέργεια δὲ ἥτις ἐστὶ τὸ ἄριστον, ἡ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἕξεως, κατ' αὐτὴν τὴν τελείαν ἕξιν ἐνέργεια.

esse via quædam ipsius est habitus. Actus vero, quod optimum vocamus, postquám adepti habitum sumus, secundum hunc ipsum iam perfectum, operatio.

ΚΕΦ. κα'

Λύσις τοῦ ἐπιχειρήματος, ὅθεν ἐδόκει μὴ πᾶσαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι· καὶ ἔτι δι' ὧν δοκεῖ φαύλη εἶναι· καὶ ἀπόδειξις, ὅτι ἀνάγκη τὸ ἄριστον ἡδονὴν εἶναι.

CAP. XXI.

Respondetur ad argumentum quo probatur non omnem voluptatem bonum esse: quare item mala videatur esse: postremo, necesse esse vt voluptas sit optimum demonstratur.

Οὔτε δὲ φαύλην δεῖ εἶναι ἀνάγκη τὴν ἡδονὴν, ὅτι ἔνια ἡδέα νοσώδη. εἰ γὰρ τοῦτο, ἔσονται καὶ τὰ ὑγιεινὰ φαῦλα, ὅτι τινὰ ὑγιεινὰ ἐμποδὼν ἵσταται τῷ πλουτεῖν, ὅτι πολλῶν χρημάτων εἰσὶν ἀναλωτικά· ἀλλ' οὐ φαῦλα διὰ τοῦτο· οὐ γὰρ τὸ ἐναντιούμενον ὁπωσοῦν ἄλλῳ τινὶ ἀγαθῷ, φαῦλον· ἐπεὶ καὶ τὸ θεωρεῖν βλάπτει ποτὲ εἰς ὑγίειαν, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο φαῦλον. οὐκ ἄρα οὐδὲ ἡ ἡδονὴ φαῦ-

Sed neq; malam esse voluptatem est necesse, quia nonnulla jucunda sunt morborum causæ. Nam si illud esset, sequeretur etiam ea quæ salubria sunt mala esse, quia interdum, ne quis ditescat, impediunt, multasque opes evertunt. Sed non propterea mala sunt. Neque enim quod alii alicui adversatur bono, continuo est malum. Sicut interdum sanitati nocet contemplatio, nec propterea tamen est malum. Quare nec

3. Τὸ εἶναι φαύλας.

nec voluptas, licet morborum causæ nonnulla sint jucunda, est malum.

Sed nec quia nonnullæ
4. Ἐμποδίζει ἢ ὅτι φρονήσει. prudentiam ac contemplationem impediunt voluptates, propterea malum est voluptas. Nec prudentiæ enim prudentiæ, nec artis arti officit voluptas, sed singulos potius auget habitus propria vnicuique voluptas. Itaque alienæ potius sunt quæ habitum impediunt voluptates, & quia non pertinent ad eum, turbant eum quoque. Ex quo quidem non sequitur, malū eum esse: sicut contemplatio, quemadmodum jam dicebamus, nocet sanitati, tanquam non conveniens sanitati actus. Neque ex eo tamen sequitur, malam contemplationem esse.

5. Τὸ δὲ τέχνης μὴ εἶναι ἔργον. Sed nec quia nullius opus est artis, ideo malum sequitur esse: ita enim malus esset omnis actus. Nullius enim artis perfectio est actus. Facultatē quippe ars, actum autem producit facultas. Sic, vt gubernare aliquis possit, causa est ars gubernatrix: hoc ipsum autem quod gubernare potest, actus illius

λον, ὅτι τινὰ ἡδέα νοσώδη.

Καὶ μὴν οὐδὲ ὅτι ἐμποδίζουσιν ἔνιαι τῶν ἡδονῶν τῇ φρονήσει καὶ τῇ θεωρίᾳ, διὰ τοῦτο φαῦλον ἡ ἡδονή. οὐ γὰρ ἡ ἡδονὴ τῆς φρονήσεως τῇ φρονήσει ἐνοχλεῖ, οὐδὲ ἡ ἡδονὴ τῆς τέχνης τῇ τέχνῃ· ἀλλὰ μᾶλλον αὔξει ἑκάστην ἕξιν ἡ οἰκεία ἡδονή· ἀλλ᾽ αἱ ἐμποδίζουσαι ἡδοναὶ ταῖς ἕξεις ἀλλότριαί εἰσι, καὶ ὡς μὴ προσήκουσαι ἐνοχλοῦσι. τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι φαυλότητος σημεῖον, ἐπεὶ καὶ τῇ ὑγείᾳ ἡ θεωρία ἐνοχλεῖ, καθὼς εἴρηται, ὅτι οὐκ ἔστι προσήκουσα ἐνέργεια τῇ ὑγείᾳ. ἀλλ᾽ οὐ διὰ τοῦτο φαῦλον ἡ θεωρία.

Καὶ μὴν οὐδὲ ὅτι οὐκ ἔστιν ἔργον τέχνης οὐδεμιᾶς, διὰ τοῦτο φαῦλον. οὕτω γὰρ ἂν πᾶσα ἐνέργεια φαῦλον ἂν ἦν. οὐδεμία γὰρ ἐνέργεια τέχνης ἐστὶν ἀποτέλεσμα· ἀλλὰ τὴν μὲν δύναμιν ἡ τέχνη, ἡ δὲ δύναμις προάγει τὴν ἐνέργειαν. ἡ μὲν γὰρ περὶ τὴν κυβερνητικὴν τέχνη, αἰτία ἐστὶ τοῦ δύνασθαι κυβερνᾶν· τὸ δὲ δύνασθαι κυβερνᾶν αἴτιόν ἐστι

τῆς

τοὺς κατὰ τὴν κυβερνητικὴν ἐνεργείας· καί τοι καὶ ἡ ἡδονὴ γίνεταί τινος τέχνης πολλάκις. ἡ γὰρ μυρεψικὴ καὶ ἡ ὀψοποιητικὴ τέχναι εἰσὶν ἡδονῆς ποιητικαί.

Ὅτι δὲ οἱ σώφρονες, καὶ οἱ φρόνιμοι φεύγουσι τὴν ἡδονὴν, καὶ τὸν ἄλυπον διώκουσι βίον, οἱ δὲ παῖδες καὶ τὰ θηρία διώκουσι τὰς ἡδονὰς, λύεται τοῖς ἐν τῷ ιη κεφαλαίῳ εἰρημένοις. ἐπεὶ γὰρ τῶν ἡδονῶν αἱ μέν εἰσιν ἁπλῶς ἀγαθαὶ, αἱ δὲ οὐχ ἁπλῶς ἀγαθαὶ, τὰς μὲν μὴ ἁπλῶς ἀγαθὰς τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκει, καὶ ὁ σώφρων φεύγει, καὶ κατὰ ταύτας βούλεται μόνον ἄλυπος εἶναι· καὶ ὁ φρόνιμος, καὶ εἴ τις σπουδαῖος, τὰς μετ᾽ ἐπιθυμίας καὶ λύπης; τὰς σωματικὰς (τοιαῦται γὰρ αὗται) καὶ τὰς τούτων ὑπερβολὰς, περὶ ἃς ὁ ἀκόλαστος στρέφεται. διὸ ὁ σώφρων φεύγει ταύτας. τὰς δὲ ἁπλῶς ἡδονὰς ὁ σώφρων καὶ ὁ φρόνιμος διώκει· αἳ εἰσι σώφρονος ἡδοναί· αἵ εἰσιν αἱ τῶν

qui ex eo procedit, est causa. Adde quod artis nonnunquam est voluptas, sicut vnguentaria ars & coquinaria, voluptatem inducunt.

Iam vero quod temperantes viri & prudentes voluptatem fugiunt, vitamque potius quæ sine dolore est sequuntur, pueri autem & belluæ sequuntur voluptates, iis quæ decimo octavo dicta sunt capite, solvitur satis. Cum enim aliæ voluptates simpliciter bonæ, aliæ non simpliciter sint bonæ, eas quæ non simpliciter sunt bonæ pueri sequuntur & belluæ: eas autem fugit temperans, suntque hæ solæ quibus dolorem vitat. Eodem modo prudens quoque & quicunque est honestus. Intelligo autem eas, quæ cum cupiditate sunt & dolore, corporis nimirum (nam hæ tales sunt) earumque excessus, in quibus versatur intemperans. Ideoque has fugit temperans quoque. Eas vero quæ simpliciter sunt voluptates, temperans quoque persequitur & prudens: quæ temperantis quoque sunt voluptates, neque aliud quam lauda-

6. Τὸ δὲ τοὺς σώφρονας.

bilium habituum sunt actus. Vt exempli gratia, temperantiæ, justitiæ, ac contemplationis.

Cap. XIII 1. Ἀλλὰ μὴν ὅτι καὶ ἡ λύπη.

Quoniam autem & dolor, alius quidem bonus, alius vero malus est & fugiendus, rursusque ejus qui fugiendus est, alius per se fugiendus est, vt, exempli gratia, is quem virtus adfert dolorem, alius secundum quid, sicut pœnæ alicuius dolor aut damni, qui secundum quid est fugiendus, quia contemplationem turbat: sequitur quoque id quod dolori est contrarium, voluptatem dico, necessario aliam simpliciter, aliam aliquatenus fugiendam esse. Necesse enim est ei quod simpliciter est malum, id opponi quod simpliciter est bonum: eique quod aliquatenus malum est, id quod aliquatenus est bonum. Neque enim revera illa Speusippi, qua instando solvere hoc argumentum conatur, procedit solutio. Vult enim, quemadmodum majus & minus æquali sunt contraria, & in virtutibus quæ vtrinque sunt, inter se sunt contraria, ita voluptatem quoque indolentiæ opponi ac dolorem. Illam qui-

ἐπαινετῶν ἕξεων ἐνέργειαι· οἷον σωφροσύνης, ἢ δικαιοσύνης, ἢ θεωρίας.

Ἐπεὶ δὲ καὶ λύπη ἡ μὲν ἐστιν ἀγαθὸν, ἡ δὲ φαῦλον καὶ φευκτὸν, καὶ τῆς φευκτῆς ἡ μὲν καθ' αὐτό ἐστι φευκτὴ, ὡς ἡ ἐπὶ ἀρετῇ λύπη, ἡ δὲ πῆ, ὡς ἡ ἐπὶ ζημίᾳ τινὶ λύπη, ἢ τις φευκτή ἐστι κατά τι, ὅτι ἐμποδίζει τῇ θεωρίᾳ· φανερὸν ὅτι ἀνάγκη πᾶσα τὸ ἐναντίον τῇ λύπῃ τὴν ἡδονὴν, τὴν μὲν ἁπλῶς φευκτὴν εἶναι, τὴν δὲ πῆ· ἀνάγκη γὰρ τῷ ἁπλῶς κακῷ ἁπλῶς ἀγαθὸν εἶναι ἐναντίον, καὶ τῷ πῆ κακῷ τὸ πῆ ἀγαθόν· οὐ γὰρ ἡ τοῦ Σπευσίππου λύσις, καθ' ἣν ἐνιστάμενος λύειν ἐπιχειρεῖ τόνδε τὸν λόγον, συμβαίνει τῇ ἀληθείᾳ. φησὶ γὰρ, ὅτι καθάπερ τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον ἐναντία ἐστὶ τῷ ἴσῳ, καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν τὰ παρ' ἑκάτερα ἐναντία, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τῇ ἀλυπίᾳ ἀντίκειται ἡ ἡδονὴ καὶ λύπη, ἡ μὲν, ὡς

de

μεῖζον, ἡ δὲ λύπη, ὡς ἔλαττον· καὶ ἔστιν ἡ μὲν ἀλυπία ἀγαθὸν, ἡ δὲ ἡδονὴ, καὶ ἡ λύπη, κακόν. οὗτος γὰρ ὁ λόγος παντελῶς ἄδοξός ἐστιν. οὐδενὶ γὰρ ἡ ἡδονὴ κακὸν δοκεῖ· οὐδεὶς γὰρ ἂν φαίη τὴν ἡδονὴν αὐτὴν, ὅπερ ἐστὶ, κακὸν εἶναι.

Οὐδὲν δὲ κωλύει ἡδονὴν εἶναι τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον, ὅτι ἔνιαι τῶν ἡδονῶν φαῦλαι· καὶ γὰρ πολλῶν φαύλων οὐσῶν ἐπιστημῶν οὐδὲν κωλύει τὸ ἄριστον εἶναι τὴν ἐπιστήμην. ἴσως δὲ οὐ μόνον δυνατὸν, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον τὴν ἡδονὴν τὸ ἄριστον εἶναι καὶ τὸ αἱρετώτατον· εἰ γὰρ πάσης ἕξεώς ἐστιν ἐνέργεια, ἡ δὲ εὐδαιμονία καὶ τὸ ἄριστον ἐνέργειά ἐστιν ἕξεως ἀγαθῆς, ἢ μιᾶς τῆς ἀρίστης ἢ πασῶν, ἀνεμπόδιστος· ἡ δὲ ἡδονὴ ἐνέργειά ἐστι τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως ἀνεμπόδιστος· ἀνάγκη δὴ τὴν εὐδαιμονίαν, καὶ τὸ ἄριστον, ἡδονὴν εἶναι· καὶ οὐδὲν προσίσταται τὸ τινὰς τῶν ἡδονῶν φαύλας εἶναι. ὅτι δὲ τὴν εὐδαιμονίαν ἀνάγκη ἐνέργειαν

dem vt maius, hunc vero vt minus. Estque bonum indolentia, malum vero voluptas ac dolor. Hæc enim nulla ex parte probabilis est ratio. Nemini enim malum videtur voluptas. Nemo enim ipsam dicet voluptatem, quatenus est, malum esse.

Sed nec quicquam vetat bonum esse voluptatem ac optimum, quia nonnullæ voluptates sunt malæ. Sicut, nec quia multæ malæ sunt scientiæ, quicquam obstat quo minus optimum sit scientia. Forte enim non fieri potest tantum, sed & necessarium est, optimum esse voluptatem, maximeque eligendum. Si enim omnis habitus est actus, felicitas vero & id quod est optimum, boni habitus siue vnius optimi siue omnium non impeditus est actus: voluptas vero eius qui secundum naturam est habitus, non impeditus est actus, necesse erit felicitatem, ipsumque id quod est optimum, esse voluptatem. Neque quicquam obstat, quod nonnullæ malæ sunt voluptates. Iam vero necesse esse, vt actus non im-

2. Ἄριστον δὲ οὐδὲν κωλύει.

impeditus sit felicitas, est planum. Perfectam enim esse oportet. Nullus autem, qui impeditur, perfectus esse potest actus. Idcoq; sicut in superioribus dicebamus, bonis quoque externis opus habet felix, ne ipsius impediatur actus. Qui vero eum qui inæqualiter vivit, magnasque in calamitates incidit, felicem dicunt esse si sit bonus, vel ignari vel volentes nihil dicunt. Bonis quippe corporeis, vt puta, sanitate ac longævitate, opus quoque habet felix: sicut & reliquis corpori necessariis, vt & aliquo à fortuna momento. Ideoque quidam eundem fortunatum esse putarunt ac felicem: quia sine fortunæ favore nemo plene potest felix esse. Non tamen idem est. Felicem enim esse oportet honestum: atqui non omnes felices sunt honesti. Sed & obstat interdum virtuti, perturbatque virum honestum, si nimia sit fortunæ benignitas. quæ quidem ne bona quidem fortuna appellari meretur. Siquidem in eo ipso, vt ad felicitatem aliquid conferat, bona fortuna

τινα εἶναι ἀνεμπόδιστον, φανερόν· δεῖ γὰρ τελείαν εἶναι. οὐδεμία δὲ ἐνέργεια ἐμποδιζομένη τελεία δύναται εἶναι. διὰ τοῦτο, καθὼς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, δεῖται ὁ εὐδαίμων τῶν ἔξωθεν ἀγαθῶν, ἵνα μὴ ἐμποδίζηται ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ, οἱ δὲ τὸν ἀνωμάλως βιοῦντα καὶ δυστυχίαις μεγάλαις περιπίπτοντα εὐδαίμονα φάσκοντες εἶναι, ἐὰν ᾖ ἀγαθὸς, ἢ ἑκόντες ἢ ἄκοντες οὐδὲν λέγουσι. προσδεῖται γὰρ ὁ εὐδαίμων καὶ τῶν σωματικῶν ἀγαθῶν· ὑγιείας δηλονότι καὶ μακροβιότητος, καὶ τῶν περὶ τὸ σῶμα τῶν ἀναγκαίων, καὶ τῆς ἀπὸ τῆς τύχης ῥοπῆς. διὰ τοῦτο τινὲς ᾠήθησαν τὸν εὐτυχῆ ταυτὸν εἶναι τῷ εὐδαίμονι, ὅτι ἄνευ εὐτυχίας οὐκ ἔνι καθαρῶς εὐδαιμονεῖν· οὐκ ἔστι δὲ ταυτόν. δεῖ γὰρ σπουδαῖον εἶναι τὸν εὐδαίμονα· οὐ πάντες δὲ εὐτυχεῖς σπουδαῖοι· καὶ βλάπτει δὲ ἐνίοτε εἰς τὴν ἀρετὴν ἡ εὐτυχία, καὶ συγχεῖ τὸν σπουδαῖον, ἂν ὑπερβάλλουσα ᾖ, ἥτις οὐδὲ εὐτυχία δικαίως ἂν καλοῖτο· τὸ γὰρ εἶναι τῆς εὐτυχίας ἐστὶν ἐν τῷ συμβάλλεσθαι πρὸς εὐδαι-

εὐδαιμονίαν ἀκολούθως ἐστὶ καὶ ὁ ὅρος ἀπὸ τούτου λαμβάνεται, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα. δι' ὃ οὐκ ἂν εὐτυχία δικαίως καλοῖτο, μὴ πρὸς εὐδαιμονίαν συμβαλλομένη· φανερὸν δὴ ὅτι τὸ ἀνεμπόδιστον ἀνάγκη προσκεῖσθαι τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ εὐδαίμονος. τοῦτο δέ ἐστιν ἡ ἡδονή, ἐνέργεια ἀνεμπόδιστος. τὶς ἄρα ἡδονή ἐστιν ἡ εὐδαιμονία· ἔτι δὲ δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ θηρία καὶ ἀνθρώπους καὶ πάντα τὰ αἰσθητὰ διώκειν τὴν ἡδονήν, ὅτι τὸ ἄριστον ἡδονή ἐστι. πάντα μὲν γὰρ βοῶσιν ἀγαθὸν εἶναι τὴν ἡδονὴν καὶ ἄριστον, δι' ὧν εἰς αὐτὴν ἐπείγονται.

Φήμη δ' οὔτι γε πάμπαν ἀπόλλυται, ἥν τινα πολλοὶ
Λαοὶ φημίζουσιν. ——

οὐ πάντα δὲ διώκουσι τὴν ἀρίστην ἡδονήν, ἐπεὶ οὐδὲ πάντα τὴν αὐτὴν ἕξιν ἔχει, ἢ τὴν αὐτὴν φύσιν. πάντα δὲ ἡδονὴν διώκουσιν, εἰ καὶ τὰ μὲν ἀγαθήν, τὰ δὲ φαύλην. ἴσως δὲ οὐδὲ διώκει οὐδὲν φαύλην ἡδονήν, οὐδὲ ζητεῖ, οὐδὲ ἐφίεται φαύλου τινός· οὐ γὰρ ἣν οἴεται ζητεῖν, καὶ ἣν ἂν εἴποι διώκειν, ταύτην διώκει,

consistit. Vnde etiam ex hoc eius desumitur definitio, quemadmodum & nomen. Neque enim, nisi ad felicitatem conduceret, merito hoc appellari posse videtur nomine. Vnde apparet, illas voces, non impeditus, actui felicis addi debere. Hoc autem, actus nimirum non impeditus, est voluptas. Aliqua igitur voluptas, est felicitas. Sed & ex eo, quod & belluæ & homines, reliquaq. omnia voluptatem sequantur, apparet voluptatem esse optimum. Omnia enim vno quasi ore clamant, bonum optimumque voluptatem esse: vnde etiam ad eam feruntur.

At nunquam penitus fama interit vlla, nec errat,
Quam multi celebrant populi.

Non omnia autem optimam sequuntur voluptatem, sicut nec eiusdem habitus nec naturæ sunt omnia. Voluptatem vero omnia sequuntur, licet bonã alii, alii malam. Imo neque malam fortasse quicquam sequitur voluptatem neq; malum petit vllum: neque enim quam putat se quærere, aut à se peti diceret,

hanc petit quoque: sed optimam omnia sequuntur. Omnia enim natura appetunt bonum. Quia diuinum quid innatum est, proprieque ad bonam cuncta feruntur voluptatem. Quamvis proprie voluptates videantur esse corporeæ: quod propterea accidit, quia quã plurimũ ad eas se applicant, earumque participes sunt omnes. Atque ita quia solæ hæ sunt notæ, solas has esse arbitrantur voluptates. Quia vero hæ voluptates non proprie etiam sunt bonæ, nullam voluptatem bonum esse dixerunt. Apparet ergo necesse esse, vt voluptas sit bonum.

3. Φανερὸν δ' ὅτι εἰ μὴ ἡδονὴ.

Præterea si voluptas, isque qui secundum voluptatem instituitur actus, non sit bonum, ne iucunde quidem viuere poterit vir felix. Atqui necesse est, vt cum voluptate viuat is qui est felix. Quare nec fieri potest, vt non sit bonum voluptas. Iam vero, quod si cum voluptate viuat qui est felix, hinc quoque effici vt voluptas sit bona, vel ex eo apparet, quod felicitati nihil adesse possit, quod aut malum sit, aut non proprie bonum. Quare enim si non

ἀλλὰ τὴν ἀρίστην διώκει πάντα· πάντα γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίεται φύσει, ὅτι φύσει τὶ θεῖον ἔγκειται πᾶσι, καὶ πρὸς τὴν ἀγαθὴν ἡδονὴν καὶ κυρίως ἅπαντα φέρεται· εἰ καὶ ἡδοναὶ κυρίως δοκοῦσιν εἶναι αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ, διὰ τὸ πλειστάκις παραβάλλειν εἰς αὐτὰς, καὶ πάντας μετέχειν αὐτῶν. διὰ τὸ μόνας οὖν ταύτας γνωρίμους εἶναι, ταύτας μόνας οἴονται εἶναι ἡδονάς· ἐπεὶ δὲ αὗται αἱ ἡδοναὶ οὐκ ἀγαθαί εἰσι καὶ κυρίως, ἔλεγον μηδεμίαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι. φανερὸν δ' ὅτι ἀνάγκη τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι.

Εἰ γὰρ μή ἐστιν ἡ ἡδονὴ ἀγαθὸν καὶ ἡ κατ' αὐτὴν ἐνέργεια, οὐ δυνατὸν ἡδέως ζῆν τὸν εὐδαίμονα. ἀλλὰ μὴν ἀνάγκη μεθ' ἡδονῆς τὸν εὐδαίμονα ζῆν· οὐκ ἄρα δυνατὸν τὴν ἡδονὴν μὴ ἀγαθὸν εἶναι· ὅτι δὲ εἰ μεθ' ἡδονῆς ὁ εὐδαίμων ζήσεται, ἀγαθὸν ἔσται ἡ ἡδονὴ, δῆλον ἀπὸ τοῦ τῇ εὐδαιμονίᾳ μηδὲν παραμεμίχθαι κακὸν, ἢ μὴ κυρίως ἀγαθόν· τίνος γὰρ ἕνεκα διώκει τὴν

τὴν

φεύγει ὁ εὐδαίμων, εἴπερ μὴ ἐστιν ἀγαθόν; εἰ δὲ μήτε ἀγαθὸν, μήτε κακὸν ἡ ἡδονὴ, οὐδὲ ἡ λύπη εἴη ἂν οὔτε ἀγαθὸν οὔτε κακόν· οὐκ ἄρα φευκτὸν ἡ λύπη. διὰ τί οὖν φεύγει αὐτὴν ὁ εὐδαίμων, εἴπερ μὴ ἐστι φαῦλον; οὐ γὰρ φευκτὸν εἰ μὴ κακόν· οὐ δύναται δὲ μὴ φεύγειν τὴν λύπην ὁ εὐδαίμων· ἀνάγκη γὰρ ἥδιστον εἶναι τὸν εὐδαίμονα βίον· τοῦτο δὲ οὐ δυνατὸν, εἰ μὴ ἡδεῖαι εἶεν αἱ ἐνέργειαι τοῦ εὐδαίμονος· πῶς γὰρ ἂν ἥδιστος γένοιτο; εἰ δὲ μήτε κακὸν ἡ ἡδονὴ, μήτε οὐκ ἀγαθὸν, εἴη ἂν ἀγαθόν.

est bona, petit eam vir felix? Quod si nec bonum sit voluptas nec malum, ne dolor quidem aut bonum erit aut malum. Ex quo sequitur ne fugiendũ quidem esse. Quare ergo, si fugiendus non est, fugit eum is qui est felix? Neque enim fugiendus est nisi simul sit malus. Atqui non fugere dolorem non potest vir felix. Necesse enim est simul iucundissimam esse felicis vitam. Quod quidem fieri non potest, nisi simul iucundi sint actus felicis. Quomodo enim iucundissima posset esse? Si autem neque malum est voluptas, neque non bonum, sequitur bonum esse.

ΚΕΦ. κβʹ.

Ἀπορία διὰ τί πᾶσα λύπη φαυλτὸν, ἐπεὶ οὐ πᾶσα ἡ ἡδονὴ ἀγαθὸν, καὶ λύσις.

CAP. XXII.

Queritur cur fugiendus sit omnis dolor, cum non omnis voluptas sit bona: & respondetur.

Ἀπορήσειε δ' ἂν τις, τινὲς ἡ ἡδοναὶ ἀγαθαί εἰσι καὶ αἱρεταὶ, τινὲς δὲ φαῦλαι, ὥσπερ αἱ σωματικαὶ περὶ ἃς ὁ ἀκόλαστος, διὰ τί πᾶσα λύπη μοχθηρά

Dubitare autem posset aliquis, si bonæ quædam & eligendæ, quædam malæ sunt voluptates, sicut corporeæ in quibus versatur intemperans, quare malus ac fugiendus sit

CAP. XIV. 1. Περὶ δὲ δὴ τῶν σωματικῶν

omnis dolor. Necesse enim est, eum qui bonis opponitur voluptatibus, dolorem malum esse, sicut qui malis opponitur, bonum. malo enim contrarium est bonum. Quod si etiam hic dolor est malus, bonæ esse videbuntur voluptates corporis. Ad hæc respondemus: ita bonas esse voluptates corporis, vt non sint malæ: quod enim non est malum, illud est bonum. Aliquatenus enim hoc procedit. Hoc ergo modo bonæ sunt, quæ non excedunt modum. Ideoque dolores quoque qui his opponuntur, non sunt boni. Cum enim alii habitus excedant, alii non excedant id quod est optimum & modum, excedunt quidem necessarii: quemadmodum, exempli gratia, nutriendi facultas, reliquæque necessariæ, omnes postremo quæ sunt corporis. Plus enim quam oportet vti illis potest aliquis. Non excedunt autem, qui si intendantur, non excedunt modum, sed semper sunt boni: quemadmodum, exempli gratia, habitus contemplandi.

2. Πάντες γὰρ χαίρουσι.

Cum autem habitus se-

ἐστι καὶ φευκτή· δεῖ γὰρ τὴν μὲν ἐναντίαν ταῖς ἀγαθαῖς ἡδοναῖς λύπην πονηρὰν εἶναι, τὴν δὲ ταῖς φαύλαις ἐναντίαν ἀγαθήν· κακῷ γὰρ ἐναντίον ἀγαθόν. εἰ δὲ καὶ αὕτη ἡ λύπη πονηρὰ, δόξειεν ἂν τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ἀγαθὸν εἶναι· πρὸς δὴ ταῦτα λέγομεν, ὅτι αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ ἀγαθαί εἰσιν οὕτως, ὥστε μὴ εἶναι κακαί· τὸ γὰρ μὴ κακὸν ἀγαθόν ἐστι. τοῦτο γὰρ μέχρι τινός. ἀγαθαὶ γάρ εἰσι τόνδε τὸν τρόπον αἱ μὴ ὑπερβάλλουσαι· διὰ τοῦτο αἱ λύπαι αἱ ἐναντίαι ταύταις οὐκ εἰσὶν ἀγαθαί· ἐπεὶ γὰρ ἕξεις αἱ μὲν ὑπερβάλλουσι τὸ βέλτιστον καὶ τὸ δέον, αἱ δὲ οὐχ ὑπερβάλλουσιν, ὑπερβάλλουσι μὲν αἱ ἀναγκαῖαι ἕξεις, οἷον ἡ θρεπτικὴ, καὶ αἱ ἄλλαι ἀναγκαῖαι, καὶ ὅλως αἱ σωματικαί· ἔστι γὰρ πλέον τοῦ δέοντος αὐταῖς χρήσασθαι· οὐχ ὑπερβάλλουσι δὲ, ὅσαι ἐπιτεινόμεναι οὐχ ὑπερβάλλουσι τὸ δέον, ἀλλ' ἀεὶ ἀγαθαί εἰσιν, ὥσπερ αἱ θεωρητικαὶ ἕξεις.

Ἐπεὶ δὲ αἱ ἡδοναὶ ταῖς

ἕξεσιν

ἐξέσιν ἀκολουθοῦσιν, ἀνάγκη καὶ τῶν ἡδονῶν τὰς μὲν ὑπερβάλλειν τὸ δέον, τὰς δὲ μὴ ὑπερβάλλειν. ὅσαι τοίνυν ὑπερβάλλουσι τὸ δέον φαῦλαί εἰσι, καὶ κατὰ ταύτας ὁ ἀκόλαστός ἐστι, καὶ ὁ ἀκρατής· κατὰ τὰς δὲ ἐναντίας λύπας ἀκόλαστος οὐ περὶ τὰς ὑπερβολικάς ἐστιν, ἀλλὰ τὰς μὲν ὑπερβαλλούσας ἡδονὰς διώκει, τὰς δὲ μικρὰς λύπας φεύγει. ὥστε φανερὸν ὅτι ταῖς ὑπερβαλλούσαις ἡδοναῖς αἱ ἐν τῷ ἀκολάστῳ ἀντικείμεναι λύπαι οὐχ ὑπερβολικαί εἰσιν, ἀλλὰ μέτριαι, καὶ ἃς οὐδεὶς ἂν φύγοι τῶν σπουδαίων, ὅτι οὐδὲ λῦπαι εἰσίν. ἀλλὰ τῷ διώκοντι τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἡδονῶν ἀλγεινὸν δοκεῖ τὸ μετρίως καὶ κατὰ λόγον αὐταῖς χρήσασθαι. λύεται δὲ ἡ ἀπορία οὕτως. ταῖς μὲν συμμέτροις ἡδοναῖς αἱ ἀντικείμεναι λύπαι οὐκ ἀγαθαί εἰσιν. αἱ γὰρ σύμμετροι σωματικαὶ ἡδοναὶ ἀγαθαὶ, καθόσον οὐ κακαί· αἱ δὲ ταῖς ὑπερβαλλούσαις ἀντικείμεναι, μέτριαι, καὶ οὐδὲ λῦπαι, καὶ διὰ τοῦτο οὐ φευκταί. ὥστε πᾶν ἀγαθὸν φευ-

quantur voluptates, necesse est etiam alias voluptates esse quæ excedunt, alias esse quæ non excedunt modum. Quæ ergo modum excedunt, sunt malæ, in iisque intemperans versatur & incontinens. Quod ad oppositos vero dolores, non in excedentibus versatur intemperans: sed excedentes magnasque sequitur voluptates, parvos vero fugit dolores. Vnde apparet illos, qui in intemperantibus cum excedentibus pugnant voluptatibus, dolores, non excedentes, sed mediocres esse: talesque, quales nemo honestus vitaret, quia ne sunt quidem dolores: sed ei qui excessum sequitur voluptatum, dolorem adfert, quod mediocriter iis & sicut ratio postulat, vtatur. Solvitur ergo hoc modo dubitatio: ii qui modicis contrarii sunt voluptatibus dolores non sunt boni. Modicæ enim corporis voluptates sunt bonæ, quatenus non sunt malæ. Qui vero excedentibus sunt oppositi, sunt mediocres, ac ne dolores quidem: ideoq; nec fugiendi. Omne itaque bonum

bonum illi quod fugiendum est, contrarium est, malæq. voluptates bonis contrariæ sunt doloribus, sicut fugiendis bonæ.

κτῷ ἐστὶν ἐναντίον, καὶ αἱ φαῦλαι ἡδοναὶ ταῖς ἀγαθαῖς λύπαις εἰσὶν ἐναντίαι, καὶ αἱ ἀγαθαὶ τῇ φευκταῖς.

Cap. XXIII.

Quare corporea voluptates contemplativis praeferendae videantur.

ΚΕΦ. κγʹ

Διὰ τί αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ τῶν θεωρητικῶν αἱρετώτεραι δοκοῦσι.

3. Ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον δεῖ ἀληθές.

QVoniam vero non solum id quod verum est, dici debet, sed & cur id quod contrarium est, falsum nimirum, verum esse videatur (nam & hoc ad veritatis fidem conducit: cum enim causa apparet, cur probabiliter verum videatur id quod est falsum, eiusque convicta est falsitas, maiorem id veritati cõciliat fidem) hoc quoque dicendum erit, cur corporeæ nimirum voluptates, magis quam quæ proprie bonæ sint eligendæ videantur. Primum quidem, quia corporis medicantur doloribus, eosque quamvis sint, maximi si exsuperantes sint, expellunt voluptates. Ideoque ipso corporei doloris tempore petuntur: quia violenta esse remedia videntur, nec dif-

ΕΠεὶ δὲ οὐ μόνον δεῖ εἰπεῖν τὸ ἀληθές, ἀλλὰ καὶ διὰ τί δοκεῖ τὸ ἐναντίον ψεῦδος ἀληθές. τοῦτο γὰρ συμβάλλεται πρὸς τὸ πιστεῦσαι τὴν ἀλήθειαν. ὅταν γὰρ φανῇ ἡ αἰτία, δι' ἣν εἰκότως τὸ ψεῦδος ἀλήθεια δοκεῖ, καὶ ἡ αὐτῆς ἀπάτη ἐλεγχθῇ, πιστεύειν ποιεῖ τῷ ἀληθεῖ μᾶλλον· ὥστε λεκτέον διὰ τί φαίνονται αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ αἱρετώτεραι τῶν κυρίως ἀγαθῶν ἡδονῶν. πρῶτον μὲν, ὅτι ἰατρεῖαί εἰσι ταῖς λύπαις ταῖς σωματικαῖς, καὶ ταύτας ῥαδίως ἐκκρούουσι καὶ μεγάλας οὔσας αἱ ὑπερβάλλουσαι ἡδοναί, καὶ διὰ τοῦτο διώκονται παρὰ τὸν καιρὸν τῆς λύπης τῆς σωματικῆς, ὅτι δοκοῦσιν ἰατρεῖαι εἶναι σφοδραί, καὶ ῥα-

ἕως ἀπαλλάττουσι τῆς ἐπὶ τῇ ἐνδείᾳ τῶν ἡδέων λύπης. ἔπειτα, διότι διώκονται παρὰ τῶν μὴ δυναμένων ἄλλαις ἡδοναῖς χαίρειν. πολλοὶ δὲ οἱ τοιοῦτοι, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὑπ' αὐτῶν ζητούμενον ἀγαθόν τι δοκεῖ καὶ αἱρετόν, οἵτινες οὐ τὰς ἐκ φύσεως ἐπιθυμίας ἐμπιπλάναι μόνον σπουδάζουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπισκευαστάς τινας ἐπιθυμίας ἐπινοοῦσι, καὶ δίψας τινὰς παρασκευάζουσιν ἑαυτοῖς, ἵνα δύνωνται διὰ παντὸς ἥδεσθαι. τοῦτο δέ, εἰ μὲν οὐχ ὑπερβαίνει τὸν λόγον καὶ τὸ μέτριον, οὔτε βλαβερόν ἐστιν· αἱ γὰρ σύμμετροι ἡδοναὶ οὐ λυμαίνονται τῷ σώματι καὶ ἀνεπιτίμητόν ἐστιν. εἰ δὲ ὑπερβάλλουσι καὶ βλαβεραί εἰσιν αἱ διωκόμεναι ἡδοναί, φαῦλον. ἀνεπιτίμητον δέ ἐστι τὸ χρῆσθαι συμμέτροις ἡδοναῖς, ὅτι ἀνάγκη χρῆσθαι τὸν ἄνθρωπον τοῖς ἡδέσι διὰ τὴν φύσιν ἀεὶ οὖσαν ἐν πόνῳ καὶ δεομένην τινὸς ἡδονῆς, ὥσπερ ἀναπαύσεως. ἀεὶ γὰρ πονεῖ τὸ ζῷον, ὥσπερ καὶ οἱ φυσικοὶ λόγοι μαρτυροῦσι· λέγουσι γὰρ τὸ ὁρᾶν καὶ τὸ ἀκούειν λυπηρὸν

ficulter ei, qui ex defectu voluptatum procedit, dolori medentur. Deinde quia ab illis petuntur, qui aliis delectari voluptatibus non possunt. Multi autem sunt tales: ideoque id quod ab illis appetitur, bonum videtur esse & eligendum. Multi sunt, dico, qui non tantum naturales explere cupiditates student, sed & ascititias quasdam excogitant. Sicut illi, qui sitim conciliant sibi, vt semper solida voluptate frui possint. Quod quidem licet nec rationē excedat nec modum, neque noxium est (modicæ enim voluptates non nocent corpori) neq. reprehensione est dignum, sin modum excedant & noceant eæ quas appetimus voluptates, malum id est ac vitiosum. Modicis quippe vti voluptatibus minime reprehendi potest, quia naturæ suæ causa, quæ in assiduis versatur molestiis, aliqua voluptate, tanquam quiete vti homo cogitur. Semper enim laborat animal, sicut physicæ docent rationes: quæ ipsum quoque visum ac auditum labore aliquo volunt constare, qui tamen

men ne appareat aut sentiatur, consuetudo efficit. Ideoque aliqua homini opus est voluptate. Qui vero contemplativis destituitur voluptatibus, eum necesse est corporeis vti. Quare qui modice vtuntur iis, ita vt corpori non noceant suo, non reprehenduntur. Similiter autem à iuvenibus appetuntur voluptates, sicut ab intemperantibus, quæ ad nutriendi facultatem spectant: quod sponte impelli à natura videntur, vt crescant. Eodemque modo se habent, quemadmodum vinosi. Edendo enim semper, & bibendo ac dormiendo, integram harum rerum cupiditatem servant, sicut illi sitim. Ideoque iucunda est juventus, quia cum cupiditate semper rebus fruitur necessariis. Eodemque modo qui natura sunt melancholici, semper violenter appetunt, perpetuóque opus habent medela. Semper enim corpus illis propter temperamentum hoc pũgitur. Hi ergo sunt qui voluptates quærunt, & hæ causæ sunt, cur ab illis quærantur. Simpliciter

εἶ), διὰ δὲ τὸ ἔθος οὐ τοιοῦτον δοκεῖν. διὰ τοῦτο χρεία τῷ ἀνθρώπῳ ἡδονῆς. ᾧ δὲ οὐκ εἰσὶν αἱ θεωρητικαὶ ἡδοναί, πᾶσα ἀνάγκη ταῖς σωματικαῖς χρῆσθαι. οἱ οὖν συμμέτρως χρώμενοι, καὶ ὥσπερ οὐκ * ἐοὶ διαφθείρεσι τὸ σῶμα, οὐκ ἐπιτιμῶνται· ὁμοίως δὲ διώκονται αἱ ἡδοναὶ ὑπὸ τῶν νέων, καθάπερ ὑπὸ τῶν ἀκολάστων, ὅσαι εἰσὶ περὶ τὸ θρεπτικὸν, τῆς φύσεως κινούσης, ἵνα αὐξηθῶσι, καὶ διάκεινται ὥσπερ οἱ οἰνωμένοι· ἐσθίοντες γὰρ ἀεὶ καὶ πίνοντες, καὶ ὑπνώττοντες ἀκμαιοτάτην ἔχουσι τὴν περὶ ταῦτα ἐπιθυμίαν, ὥσπερ ἐκεῖνοι τὴν δίψαν. διὰ τοῦτο ἡ νεότης ἡδύ ἐστιν, ὅτι μετ' ἐπιθυμίας ἀεὶ τῶν ἀναγκαίων ἅπτεται. τὸν ἴσον δὴ τρόπον καὶ οἱ μελαγχολικοὶ τὴν φύσιν ἀεὶ ἐν ὀρέξει εἰσὶ σφοδρᾷ, καὶ δέονται ἀεὶ θεραπείας. δάκνεται γὰρ αὐτοῖς ἀεὶ τὸ σῶμα διὰ τὴν κρᾶσιν. οἱ μὲν οὖν ζητοῦντες τὰς ἡδονὰς οὗτοί εἰσι· καὶ διὰ ταύτας τὰς αἰτίας ζητοῦσι· καθόλου γὰρ πᾶσα ἡδονὴ σωματικὴ ζητεῖται

autem omnis corporea ad expellendum corporis do-

ηα

ἵνα ἐκβάλλῃ λύπην σωματικήν· ἐκκρούει γὰρ ἡδονὴ λύπην, οὐ μόνον ἡ ἀντικειμένη αὐτῇ· οἷον ἡ ἐπὶ τῷ θρεπτικῷ ἡδονὴ τὴν ἐπὶ τῷ θρεπτικῷ λύπην· ἀλλὰ καὶ ἑτέρα τις, ἐὰν ᾖ ἰσχυρά. διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ διώκονται, καὶ ἐντεῦθεν ἀκόλαστοι καὶ φαῦλοι γίνονται.

Αἱ δὲ ἡδοναὶ αἱ θεωρητικαὶ, ὧν οὐ προηγεῖται λύπη· οὐ γὰρ, ὥσπερ ἐπὶ τῶν σωματικῶν, πρὶν ἡσθῆναι, λυπούμεθα. αἱ δὴ τοιαῦται οὐχ ὑπερβάλλουσι τὸ δέον. οὐδ᾽ ἔστι θεωρῆσαι πλέον ἢ προσῆκεν, ἀλλὰ ἀεὶ ἐπαινεταί εἰσιν· ὅτι τὰ κατ᾽ αὐτὰς ἡδέα φύσει εἰσὶν ἡδέα, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός. λέγω δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἡδέα, τὰ ἰατρεύοντα τὰς σωματικὰς ἐνδείας καὶ λύπας, ὥσπερ τὰ σιτία. ἰατρεύει γὰρ τὴν φύσιν τοῦ πεινῶντος νοσοῦσαν τοῦτο τὸ μέρος, καὶ εἰσάγει τὸ ἐλλεῖπον, ἐπειδὰν κατὰ τὸ ἕτερον μέρος οὐκ ἐνδεὴς ᾖ, οὐδὲ νοσεῖ· λέγω δὴ τὸ θρεπτικόν· ἀλλ᾽ ἔχει τι αὐτὸ καὶ ὑγιαίνῃ κατ᾽ αὐτὸ, καὶ ἐνεργῇ, τοῦτ᾽ ἔστιν ὀρέγεται. κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ τὰ τοιαῦτα ἡ-

lorem quæritur voluptas. Dolorem enim pellit voluptas, non modo contraria illi, ficut altricis facultatis voluptas, altricis dolorem: fed & alia, fi vehemens fuerit. Atq. ob hanc caufam corporeæ appetuntur voluptates, & ex his intemperantes improbique dicuntur.

Contemplativæ vero, quas dolor non præcedit, voluptates (non enim in his ficut in corporeis voluptatem dolor præcedit) nunquam debitum excedunt modum (neque enim quifquam plus quam oportet contemplari poteft) fed laudabiles funt femper: quia quæ in iis funt iucunda, natura funt jucunda, non vero per accidens. Iucunda autem voco per accidens, quæ corporeo medentur defectui ac dolori, ficut cibi. Illi enim naturæ medentur efurientis, quæ hac in parte ægra eft quafi, fuppletq. defectum: quoties in altera parte nec defectum fentit, neque eft ægra (intelligo autem altricem) fed & habet eam, recteq. valet ex ea, & operatur ex ea, hoc eft, appetit. Per accidens enim hæc funt jucun-

4. Αἱ δ᾽ ἄνευ λύπης οὐκ ἔχουσι.

αὐτὴ πρᾶξις ἀεὶ ἡδίστη ἐστίν· ὁ γὰρ θεὸς ἀεὶ μίαν καὶ ἁπλῆν χαίρει ἡδονήν· καί τοι ἀκίνητός ἐστι, καὶ δοκεῖ διὰ τοῦτο μὴ ἔχειν ἡδονήν. ἡ γὰρ ἡδονὴ ἐνέργειά ἐστιν· ἡ δὲ ἐνέργεια κινήσεως δοκεῖ μόνον εἶναι, ἀλλ' οὐκ ἔστιν· ἔστι γὰρ καὶ ἀκινησία ἐνέργεια· καὶ ἡ ἡδονὴ μᾶλλον ἐν ἠρεμίᾳ ἐστίν, ἢ ἐν κινήσει.

Ἡ δὲ μεταβολὴ πάντων γλυκύτατον, κατὰ τὸν ποιητήν, οὐ τῇ ἀρίστῃ καὶ ἀγαθῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ συνθέτῳ, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῆς καὶ τὴν πονηρίαν· ὥσπερ γὰρ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος εὐμετάβολος, οὕτω καὶ ἡ πονηρὰ φύσις ἀεὶ δεῖται μεταβολῆς. οὐ γὰρ ἁπλῆ, οὐδὲ ἐπιεικής. περὶ μὲν οὖν ἐγκρατείας, καὶ ἀκρασίας, καὶ περὶ ἡδονῆς, καὶ λύπης, καὶ τί ἐστιν ἕκαστον αὐτῶν, καὶ πῶς τὰ μὲν ἀγαθὰ τὰ δὲ κακά, εἴρηται· λοιπὸν δὲ περὶ φιλίας ἐροῦμεν.

ſemper actio eſt jucunda. Deus enim vna & ſimplici delectatur voluptate. Et nihilominus manet immobilis, ideoque nulla videtur affici voluptate. Actus enim eſt voluptas: ſolius autem motus videtur eſſe actus, cum non ſit tamen. Nam & immobilitas aliquis eſt actus. magiſque in quiete quam in motu eſt voluptas.

Omnium autem, vt poeta ait, jucundiſſimum eſt mutatio. quod quidem non in optima natura verum eſt aut in bona, ſed in compoſita, idque propter imbecillitatem eius & improbitatem. Sicut enim facile mutatur homo improbus, ita improba quoque ſemper mutationem deſiderat natura. Neque enim ſimplex eſt aut æqua. Ac de continentia quidem & incontinentia, voluptate item ac dolore, & quid ſint eorum ſingula, tum quo pacto alia bona, alia mala ſint, iam dictum eſt. In ſequentibus vero de amicitia dicemus.

7. Μεταβολὴ δὲ πάντων.

ἀγαθὰ πάντα. καὶ γὰρ τοῖς πλουτοῦσι, καὶ ἀρχαῖς καὶ δυναστείαις κεκτημένοις δοκεῖ μάλιστα χρείαν εἶναι φίλων. τί γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης εὐδαιμονίας, μὴ δυναμένοις εὐεργετεῖν; οὐκ εὐεργετοῦσι δὲ μὴ ἔχοντες φίλους. ἡ γὰρ μάλιστα γινομένη εὐεργεσία καὶ ἐπαινουμένη πρὸς τοὺς φίλους ἐστίν. ἢ πῶς ἂν ὁ εὐδαίμων ἐν τῇ εὐδαιμονίᾳ διαμείνῃ καὶ σώζοιτο ἄνευ φίλων; ὅσῳ γὰρ μείζων ἡ εὐδαιμονία, τοσούτῳ καὶ ἐπισφαλεστέρα· οὐ μόνον δὲ εὐδαίμοσι χρεία φίλων, ἀλλὰ καὶ δυστυχέσι καὶ πένησι. μόνην γὰρ οἴονται πάντες καταφυγὴν εἶναι τοὺς φίλους. οὐ μόνον δὲ τύχῃ, ἀλλὰ καὶ ἡλικίᾳ πάσῃ λυσιτελής ἐστιν ἡ φιλία. οἱ γὰρ φίλοι νέους μὲν εἰς τὸν ὀρθὸν ὁδηγοῦσι λόγον, ἵνα μὴ δι' ἀπειρίαν τοῦ ἀγαθοῦ διαμαρτάνωσι, πρεσβυτέρους δὲ θεραπεύουσι, καὶ τὸ ἐλλεῖπον τῆς πράξεως διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἀσθένειαν αὐτοὶ ἀναπληροῦσι. τῶν δὲ ἐν ἀκμῇ τὰς ἀγαθαῖς πράξεσι προστιθέασι, καὶ βελτίω ποιοῦσι τὰ ἔργα,

essent omnia. Quippe cum iis qui aut opes aut imperia aut potestatem habent magnam maxime amicis opus esse videatur. Quid .n. prodest talis felicitas, nisi habeant de quo bene possint mereri? Bene autē nō possunt mereri, nisi habeant amicos. Quæ n. maxime exercetur & laudatur, in amicis locum habet munificentia. Aut quomodo in felicitate illā manere, aut conservari possit homo felix? Quanto enim major tanto magis periculo exposita est felicitas. Quid quod non felices tantum, sed & miseri opus amicis habent, & pauperes? Vnicum enim refugium esse putant omnes, amicos. Neque omni tantum fortunæ, sed & ætati amicitia conducit. Si enim adolescentes sint, amici eos ad rectam vivendi rationem deducunt, ne rerum imperitia bonarū aberrare cogantur: senes contra colunt, eorumque in agendo defectum, qui ab ætatis imbecillitate est, solent supplere. Eorum vero qui adhuc florenti sunt ætate, actiones promovent præclaras, meliores que eas reddunt, Sicut in proverbio est,

Si duo conveniant pariter.

Cum amicis enim melius & excogitare singula possumus & agere. Sed & à natura nobis adest amicitia. Natura enim fœtum suum diligit qui genuit. Quod non in hominibus tantum, sed & in avibus, aliisq. plerisq. locum habet animalibus. Nec in eo quod gignitur tantum, & quod gignit, sed & in iis quæ ejusdem sunt inter se generis. Maximeque omnium in hominibus. Ideoque eos qui natura sua amāt homines laudamus: aliquid .n. humanum videntur agere. Quin & ex peregrinationibus, quanta sit homini cum homine coniunctio licet animadvertere, & necessitas. Qui enim in terra manent sua, maxima cum voluptate peregrinantem excipiunt & colunt: qui peregrinatur, si in homines modo incidat, vehementer gaudet. Sed & vrbes primum amicitia constituit, & semper conservat. Et qui vrbes fundarunt legislatores, maiorem amicitiæ quam justitiæ habent rationem. Concordiæ quippe causa iustitia quæ-

Σύν τε δύ' ἐρχομένω. -

καὶ γὰρ μετὰ τῶν φίλων καὶ νοῆσαι καὶ πρᾶξαι δυνατώτεροι γινόμεθα, καὶ φύσει δὲ προσεῖναι ἡμῖν ἡ φιλία. φύσει γὰρ τὸ γεννῶν φιλεῖ τὸ γεννώμενον· καὶ οὐκ ἐν ἀνθρώποις μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν ὀρνέοις, καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ζώων· καὶ οὐκ ἐν γεννῶντι μόνον καὶ γεννωμένῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὁμογενέσι πρὸς ἄλληλα, μάλιστα δὲ πάντων ἐν τοῖς ἀνθρώποις. διὰ τοῦτο τοὺς φιλανθρώπους ἐπαινοῦμεν, ὡς ἀνθρώπινόν τι ποιοῦντας· ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐν ταῖς πλάναις, ὡς οἰκεῖον ἅπας ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ καὶ φίλον. οἵ τε γὰρ ἐπὶ χώρας μένοντες σὺν ἡδονῇ τὸν πλανώμενον ὑποδέχονται καὶ θεραπεύουσιν, ὅ, τε πλανώμενος, εἰ συντύχοι μόνον ἀνθρώποις, μάλιστα χαίρει. καὶ τὰς πόλεις ἡ φιλία συνέστησε τὴν ἀρχὴν καὶ ἀεὶ συνέχει· καὶ οἱ καθιστάντες τὰς πόλεις νομοθέται μᾶλλον τῆς φιλίας φροντίζουσιν, ἢ τῆς δικαιοσύνης. καὶ γὰρ διὰ τὴν ὁμόνοιαν ἡ δικαιοσύνη ζητεῖται·

ἡ δ

ἡ δὲ ὁμόνοια ὅμοιόν τι ἐστὶ τῇ φιλίᾳ· ἡ δὲ στάσις ὁμοία ἐστὶ τῇ ἔχθρᾳ, ἣν ἀεὶ τῆς πόλεως ἀπελαύνειν σπουδάζουσιν οἱ νομοθέται· ἄλλως τε, φίλων μὲν ὄντων πρὸς ἀλλήλους τῶν πολιτῶν, οὐ χρεία τῇ πόλει δικαιοσύνης, δικαίων δὲ ὄντων φιλίας χρεία. βέλτιον γὰρ μετὰ ταύτης ὁμονοήσουσιν, ἢ μετὰ τῆς δικαιοσύνης. ἔτι δὲ τὸ μάλιστα δίκαιον φιλικὸν εἶναι δοκεῖ. καὶ γὰρ ἐπειδάν τις περὶ τὸν πλησίον πάντα τὰ δίκαια διασώζῃ, κἂν αὐτόν τι δέῃ ζημιωθῆναι, φίλος ἐστίν· ὥστε μᾶλλον ζητεῖται ἡ φιλία ἢ ἡ δικαιοσύνη παρὰ τῶν νομοθετῶν, καὶ ἀναγκαῖόν ἐστι πρὸς τὸ καλῶς ὁμονοεῖν δύνασθαι· οὐ μόνον δὲ ἀναγκαῖόν ἐστι, καὶ πρὸς ἄλλο φέρει ἀγαθὸν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καλόν ἐστι καὶ ἐπαινετόν. τοὺς γὰρ φιλοφίλους ἐπαινοῦμεν, ἥ τε πολυφιλία δοκεῖ τῶν καλῶν ἓν εἶναι, καὶ ἔνιοί φασι μηδὲν διαφέρειν τὸν φίλον τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρὸς, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν ἄντικρυς εἶναι.

ritur. amicitiæ autem similis est concordia, sicut inimicitiis seditio: quam semper ab vrbe sua removere satagunt legislatores. Adde quod ne opus quidem sit iustitia, si amici semper inter se sint cives: contra vero licet sint iusti, amicitia tamen est opus. Magis enim cum hac quã cum iustitia concorditer agent. Sed & id quod maxime iustum est, maxime amicitias jungere videtur. Si quis enim jura omnia observet in alio, neq. quicquam prætermittat, ac ne pœnam quidem si mereatur, is tamen amicus erit. Quare magis quam iustitia à legislatoribus quæri solet amicitia. Estq. ea ad veram concordiam omnino necessaria. Neque necessaria est tantum, & ad aliud confert bonum, sed & ipsa per se pulchra est & laudabilis. studiosos quippe amicorum laudamus. videturque vna ex præclaris esse rebus, amicorum multitudo. Sunt etiam qui nihil à bono viro differre amicum putent: sed vnum eundemque esse vtrumque.

CAP. II.

Quæ sit amicita: item tres eius species esse.

2. Διαμφισβητεῖται δὲ περὶ αὐτῆς.

TAlis ergo est amicitia: quæ vero in dubium de ea vocantur, sunt non pauca. Ac primo quidem, vtrum similitudo sit amicitia, similesque sint amici, an contrarietas, & contrarii amici. Quidam enim similitudinem eam faciunt, similesque amicos: vnde illud, similem (quod vulgo dicunt) ad similem, item, graculum ad ad graculum: & si quæ alia sunt huiusmodi. Alii vero contrarios amicos dicunt: totamque hanc rem vniversaliter magis tractãt & ad naturales deducunt rationes. Vt Euripides, cum ait: Desiderare imbrem terram cum arida est,

Desiderare & splendidam
cœli domum,
Plenam imbre, humum rigare.

Et Heraclitus, cum ait, contrarium vtile esse, & ex diversis optimam harmoniam produci: omniaque per contentionem o-

ΚΕΦ. β'

Τίς ἡ φιλία, καὶ ὅτι τρία αὐτῆς ἐστὶν εἴδη.

ΤΟιαύτη μὲν οὖν ἡ φιλία. διαπορεῖται δὲ περὶ αὐτῆς οὐκ ὀλίγα. πότερον ὁμοιότης ἐστὶν ἡ φιλία, καὶ οἱ ὅμοιοι φίλοι, ἢ ἐναντιότης, καὶ οἱ ἔχοντες ἐναντίοι. οἱ μὲν γὰρ ὁμοιότητα τιθέασιν αὐτὴν, καὶ τοὺς ὁμοίους φίλους· ὅθεν τὸν ὅμοιόν φασιν ὡς τὸν ὅμοιον, καὶ κολοιὸν ποτὶ κολοιὸν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οἱ δὲ ἐναντίως φίλους φασὶν εἶναι, καὶ τὸν λόγον εἰς τὸ καθολικώτερον καὶ φυσικώτερον ἀνάγουσιν, Εὐριπίδης μὲν φάσκων,

Ἐρᾷν μὲν ὄμβρου γαῖαν
* ξηρανθεῖσαν,
Ἐρᾷν δὲ σεμνὸν οὐρανὸν
πληρούμενον
Ὄμβρου, πεσεῖν εἰς
γαῖαν. ———

Ἡράκλειτος δὲ λέγων τὸ ἀντίξουν συμφέρον εἶναι, καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν, καὶ πάντα κατ' ἔριν γίνεσθαι· ἐξ ἐναντίας δὲ τούτοις

τοις

τοις ἀποφαίνεται περὶ τῆς φιλίας μετὰ πολλῶν ἄλλων καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς, λέγων τὸ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου ἐφίεσθαι. τὸ μὲν οὖν ἀνάγειν τὸν λόγον εἰς καθολικούς τινας καὶ φυσικοὺς λόγους, καὶ ζητεῖν ἁπλῶς πῶς τὰ ἐναντία τῶν ἐναντίων ἐφίεται, καὶ τὰ ὅμοια τῶν ὁμοίων, οὐκ ἔστιν οἰκεῖον τῆς παρούσης σκέψεως.

Ἐπισκεψάμεθα δὲ ὅσα μόνης ἔχεται τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὅσα εἰς ἤθη φέρει καὶ πάθη. ταῦτα γὰρ ὕλη ἐστὶ τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ· ζητητέον τοίνυν πότερον ἐν πᾶσι γίνεται, ἢ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς γίνεται, ἐν δὲ τοῖς μοχθηροῖς οὐχ οἷόν τε γίνεσθαι· καὶ πότερον πολλὰ εἴδη φιλίας, ἢ ἕν. οὐ γάρ, διότι ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον ἡ φιλία, διὰ τοῦτο ἓν εἶδος αὐτῆς ἐστιν. ἐπιδέχεται γὰρ τὸ μᾶλλον, καὶ ἧττον, καὶ τὰ ἕτερα τῷ εἴδει. ἡ γὰρ οὐσία, καὶ τὸ συμβεβηκὸς ἕτερα ὄντα τῷ εἴδει τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπιδέχονται. οὐ γὰρ ὁμοίως εἰσὶν ὄντα. ὥστε

riri. Contra vero, cum aliis quamplurimis pronunciat Empedocles: qui ait, simile enim appetit simile. Velle igitur vniversalius hæc & naturalibus tractare argumentis, aut scire quomodo aut contraria appetunt contraria, aut similia similibus delectentur, non est huius instituti.

Videamus ergo quæ ad humanam tantum pertinent naturam, & ea quidem humana, quæ ad mores spectant & affectus: quod proprium hic subjectum est nostrum. Quare potius quærendum est, vtrum in omnibus esse possit; an in bonis tantum, nunquam vero in improbis. Item, sint ne multæ amicitiæ species, an vna tantum. Neque enim quia magis recipit & minus amicitia, ideo quoq. sequitur vnam tantũ eius speciem esse. Recipiunt enim magis quoque & minus ea quæ specie diversa sunt. Substantia quippe & accidens, quæ specie diversa sunt, maius tamen recipiunt & minus. Neque n. cum sint, eodem tamen sunt modo. Quare qui

3. Ὅσα δ' ἐστὶ ἀνθρωπινά.

propterea, quod magis amicitia recipiat & minus, v-

nam tantum eius esse putant speciem, argumento credunt non necessario. Ac de his quidem supra diximus.

CAP. II.

1. Τάχα δ' ἂν γίνοιτο.

Quæ igitur quæri solent, hæc sunt, in quibus nulla manebit difficultas, si prius quid sit amabile & reliqua quæ de eo scienda sunt, manifesta fuerint. Neque enim omnia amamus, sed quæ amari natura sua possunt: hæc autem sunt, quæ amabilia dicuntur. Amabilia autem hæc sunt: Bonum, jucundum, vtile. Horum vero bonum per se & jucundum amatur, vtile autem vel boni causa amatur vel voluptatis.

2. Δόξειε δ' ἂν χρήσιμον

Vtile enim est, quo bonum aut jucundum aliquid comparamus. Quare bonum & voluptas, tanquam fines sunt amabilia. Vtile vero, tanquam id quod dirigitur ad finem.

3. Πότερον οὖν τἀγαθόν.

Videamus autem quomodo bonum sit amabile. vtrumne quod simpliciter, an quod amanti est bonum? Nonnunquam enim hæc inter se differunt: estque aliud quod simpliciter bonum dicimus & proprie, aliud quod videtur tale. Eodemque modo differt & ju-

οἱ διὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, οἰόμενοι ἓν εἶδος φιλίας εἶναι, οὐχ ἱκανῷ πεπιστεύκασι σημείῳ. περὶ τούτων δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται.

Τὰ μὲν οὖν ζητούμενα ταῦτα. φανερὰ δ' ἂν γένοιτο, εἰ φανερὸς γένοιτο ὁ περὶ τοῦ φιλητοῦ λόγος. οὐ γὰρ πάντα φιλοῦμεν, ἀλλ' ὅσα πέφυκε φιλεῖσθαι, ἅ ἐστι τὰ φιλητά. φιλητὰ δέ ἐστι ταῦτα, τὸ ἀγαθὸν, τὸ ἡδὺ, τὸ χρήσιμον. τὸ μὲν οὖν ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἡδὺ, δι' ἑαυτὸ φιλεῖται, τὸ δὲ χρήσιμον φιλεῖται ἢ διὰ τὸ ἀγαθὸν, ἢ διὰ τὴν ἡδονήν.

Χρήσιμον γάρ ἐστι, δι' οὗ γίνεται ἢ ἀγαθὸν, ἢ ἡδονή. ὥστε τὸ μὲν ἀγαθὸν καὶ ἡδονὴ, ὡς τέλη εἰσὶ φιλητά· τὸ δὲ χρήσιμον ὡς πρὸς τὸ τέλος τεταγμένον.

Σκεψάμεθα δὲ πῶς τὸ ἀγαθὸν φιλητόν ἐστι· πότερον τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν, ἢ τὸ φιλοῦντι ἀγαθόν. ἐνίοτε γὰρ διαφέρει ταῦτα ἀλλήλων, καὶ ἄλλο μέν ἐστι τὸ ἁπλῶς καὶ κυρίως ἀγαθὸν, ἄλλο δέ τινι δοκεῖ ἀγαθόν. ὁμοίως δὲ καὶ

τὸ ἡδ

τὸ ἡδὺ διαφέρει, τὸ ἁπλῶς ἡδὺ, καὶ τὸ τισὶν ἡδύ. πότερα γοῦν φιλητά ἐστιν; ἢ δῆλον ὅτι τὰ δοκοῦντα ἡδέα καὶ ἀγαθὰ φιλητά ἐστιν; ὁμοίως δὲ καὶ χρήσιμα φιλητά ἐστι, ἃ πρὸς τὰ δοκοῦντα ἡδέα καὶ ἀγαθὰ φέρει· καὶ οὐ πάντα τὰ δοκοῦντα ἡδέα καὶ ἀγαθὰ, ἀλλ' ἃ δοκεῖ αὐτοῖς ἡδέα εἶναι, καὶ ἀγαθὰ, καὶ χρήσιμα, ταῦτα φιλητά.

Ὥστε ἁπλῶς μὲν φιλητὸν τὸ ἀγαθόν ἐστι· τισὶ δὲ φιλητὸν τὸ τισὶν ἀγαθόν· φαινόμενον δὲ φιλητὸν, τὸ δοκοῦν τισὶν ἀγαθὸν εἶναι. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἡδὺ, καὶ τὸ χρήσιμον.

Τριῶν δὲ ὄντων τῶν φιλητῶν, δι' ἃ ἡ φίλησις γίνεται, οὐκ ἐν πᾶσι τοῖς φιλουμένοις ἤδη καὶ φιλία γίνεται. φιλοῦμεν γὰρ καὶ τὰ ἄψυχα διά τι τούτων τῶν τριῶν φιλητῶν. ἀλλ' οὐ φιλία τὸ τοιοῦτον. φιλία μὲν γάρ ἐστιν, ὅταν τις φιλῶν ἀντιφιλῆται, καὶ βούλεται, τῷ φιλουμένῳ τὰ ἀ-

cundum: aliud enim est quod simpliciter, aliud quod quibusdam est jucundum. Vtra igitur sunt amabilia? An vero manifestum est, ea quæ jucunda videntur & bona, amabilia esse: eodemque modo & vtilia illa, quæ ad ea quæ jucunda videntur & bona, deducunt, amabilia putantur: vt neque omnia tamen, quæ aut bona videntur aut jucunda, sed quæ illis bona videntur & jucunda esse & vtilia, hæc sunt amabilia.

4. Φιλεῖ δὲ ἕκαστος. Quare simpliciter quidem amabile est bonum: quibusdam vero amabile, quod quibusdam est bonum. Apparens vero amabile, quod quibusdam videtur bonum. Eodemque modo, jucundum quoque & vtile.

5. Τριῶν δ' ὄντων δι' ἃ φιλοῦσι. Cum autem tria sint amabilia, quorum causa dilectio excitatur, non in omnibus tamen quæ amamus, etiam amicitia sequitur. Nam & inanima diligimus, idque vnius ex his tribus causa. Quod tamen dici amicitia non potest. Amicitia est enim cum redamatur qui amat, & omnia evenire bona illi vult qui amatur

matur, viciſſimque qui amatur bona evenire vult omnia ei qui amat. Qui vero, exempli gratiâ, amat vinum, neque viciſſim ab eo amatur, neque quicquam boni evenire vult vino. id ridiculum eſt quippe. Nam ſi conſervari vult vinum, non vini cauſa id vult, ſed ſua, vt nimirum fruatur ipſe. Amicorum autem bona evenire, ipſius cauſa volumus. Ideoque qua inanima proſequimur, non eſt amicitia.

6. Τὰς δὲ φιλομένους.
Præterea neque ſi quis hominem amet, eique bona evenire velit omnia, continuo id amicitiam eſſe neceſſe eſt: requiritur enim vt viciſſim diligatur. Quod niſi fiat, non amicus, ſed benevolus vocatur.

7. Ἡ προσθετέον τὸ μὴ λανθάνουσαν.
Fit quoque interdum vt quidam occulte ſe mutuo ament; cum bonos ſeſe mutuo aut vtiles, aut honeſtos denique probosque viros eſſe judicant, ſibique invicem propterea bona evenire velint omnia. quos tamen proprie amicos non dixeris. Quia amari ſe non intelligunt, & mutuam hanc ignorant benevolentiam. Quos propterea melius benevo-

γαθά, καὶ αὐτῷ βουλομένῳ τῷ φιλοῦντι τὰ ἀγαθά· ὁ δὲ φιλῶν, φέρε εἰπεῖν, οἶνον, οὔτε παρ' αὐτοῦ ἀντιφιλεῖται, οὔτε τῷ οἴνῳ βούλεται τὰ ἀγαθά. γελοῖον γάρ· ἀλλ' εἴπερ σώζεσθαι βούλεται αὐτὸν, οὐκ αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ οἴνου, ἀλλὰ δι' ἑαυτὸν, ἵνα αὐτὸς ἔχῃ. τῷ δὲ φίλῳ βουλόμεθα τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ ἕνεκα. διὰ τοῦτο ἡ πρὸς τὰ ἄψυχα φίλησις οὐκ ἔστι φιλία.

Ἔτι δὲ οὐδὲ εἴ τις ἄνθρωπον φιλοίη καὶ βούλοιτο αὐτῷ τὰ ἀγαθὰ, τὸ τοιοῦτον ἀνάγκη φιλίαν εἶναι· δεῖ γὰρ καὶ ἀντιφιλεῖσθαι ὁμοίως. εἰ δὲ μὴ, οὐ φίλος ἐστὶν, ἀλλ' εὔνους τις λέγεται.

Συμβαίνει δέ τινας λανθάνοντας ἀλλήλους φιλεῖν ὑπολαβόντας ἀγαθούς τινας, καὶ χρησίμους εἶναι, καὶ ἐπιεικεῖς, καὶ βούλεσθαι ἀλλήλοις τὰ ἀγαθά. τούτους δὲ κυρίως μὲν φίλους οὐκ ἄν τις εἴποι, ὅτι οὐκ ἴσασι φιλούμενοι, οὐδὲ ὡς ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους. εὔνους δὲ ἀλλή-

λοις

λοις εἴποι τις ἄν. οὔτε τοίνυν ἡ τῶν ἀψύχων φίλησις φιλία ἐστὶν, οὔτε ἡ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν τινὸς ἐλλείπῃ τῶν εἰρημένων. ἀλλὰ φιλία ἐστὶν, ὅταν ἀλλήλοις εὐνοῶσιν, ἢ διὰ τὸ ἀγαθὸν, ἢ διὰ τὸ ἡδὺ, ἢ διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ βούλωνται ἀλλήλοις τὰ ἀγαθὰ, καὶ οὐ λανθάνωσιν ἀλλήλους φιλοῦντες.

Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶ φιλία εἴρηται, φανερὸν δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι καὶ τρία εἴδη φιλίας. ἐπεὶ γὰρ τρία ἐστὶ τὰ δι᾽ ἃ γίνεται ἡ φιλία, τὸ ἡδὺ, τὸ ἀγαθὸν, τὸ χρήσιμον, καὶ διαφέρουσι ταῦτα ἀλλήλων τῷ εἴδει, ἰσάριθμος τοῖς φιλητοῖς καὶ ἡ φιλία. καθ᾽ ἕκαστον γὰρ τῶν φιλητῶν δυνατὸν φιλίαν γενέσθαι, ἤτοι φίλησιν μὴ λανθάνουσαν, καὶ ἀντιφίλησιν.

Ἔτι δὲ καὶ βούλησιν ἀλλήλοις τῶν ἀγαθῶν. καθόσον γάρ τι φιλοῦμεν, βουλόμεθα ἐκείνῳ τὸ ἀγαθόν. τρία ἄρα εἴδη φιλίας, κατὰ τὸ ἀγαθὸν, κατὰ τὸ ἡδὺ, καὶ κατὰ τὸ χρήσιμον.

los vocamus. Vnde sequitur, neque inanimorum dilectionem, neque etiam hominum, si desit aliquid eorum quæ jam diximus, amicitiam vocari posse. Quoties vero mutua inter se benevolentia quidam sunt coniuncti, idque vel bona, vel jucunda de causa, vel vtili, ita vt sibi mutuo bona evenire velint omnia, neque hoc clam aut ignaro altero, id demum amicitia vocatur.

CAP. III

Quid ergo sit amicitia iam diximus. Tres autem esse amicitiæ species apparet ex præcedentibus, cum enim tria sint, propter quæ amicitia cõtrahitur, bonũ, jucundum, & vtile, differantque singula hæc specie, totidem numero, quot sunt amabilia, amicitiæ sunt species. Pro singulis enim amabilibus aliqua amicitia dilectioq. non occulta, ac mutuus vicissim amor esse potest.

1. Διαφέρει ταῦτα.

Sed & bene in his omnibus alteri velle potest aliquis: quatenus enim aliquid diligimus, bene quoque velle illi solemus. Tres ergo amicitiæ esse species sequitur: quæ bono, quæ iucundo, & quæ honesto definitur,

2. Οἱ δὲ φιλοῦντες.

CAP.

Cap. III.

De ea quæ aut vtilitatis, aut voluptatis causa instituitur, amicitia: easq. amicitias imperfectas esse.

3. Οἱ μὲν ὖν διὰ τὸ χρήσιμον.

SEd de singulis videndum est speciebus. Qui ergo vtilitatis causa se mutuo amant, non ipsorum causa quos amant, se mutuo amant, sed boni causa, aut voluptatis, ad quã sibi comparandam vtilem esse iudicant amicitiam eorum, amantque tantisper dum aliquid alter ab altero consequatur boni. Eodemque modo qui voluptatis causa se mutuo amant, non per se amant: neque enim quia simpliciter jucundi sunt eos amãt, sed quia ipsis. si enim aliis jucundi essent, non eos amarẽt. Et ii ergo qui vtilitatis aut voluptatis causa amant, non simpliciter boni aut iucundi causa amant: neque quia ipse ille qui amatur, talis est, proterea amant: sed quia ipsis iucundus est ac vtilis. Vnde apparet, tantum per accidens has amicitias esse,

Κεφ. γ'.

Περὶ τῆς διὰ τὸ χρήσιμον φιλίας, καὶ τῆς διὰ τὴν ἡδονήν· ὅτι ἀτελεῖς εἰσὶν αἱ τοιαῦται φιλίαι.

ΖΗτητέον δὲ περὶ ἑκάστου εἴδους. οἱ μὲν ὖν διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες ἀλλήλους οὐκ αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς ἀλλήλους φιλοῦσιν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀγαθὸν, ἢ τὸ ἡδὺ, πρὸς ὃ χρήσιμοί εἰσιν, καὶ φιλοῦσιν ἕως ἂν γένηταί τι αὐτοῖς παρ' ἀλλήλων ἀγαθόν. ὁμοίως δὲ καὶ οἱ δι' ἡδονὴν ἀλλήλους φιλοῦντες, οὐ καθ' ἑαυτοὺς φιλοῦσιν. οὐ γὰρ ἁπλῶς ὅτι ἡδεῖς εἰσὶ διὰ τοῦτο φιλοῦσιν, ἀλλ' ὅτι αὐτοῖς ἡδεῖς εἰσιν. εἰ γὰρ ἄλλοις ἡδεῖς ἦσαν, οὐκ ἂν ἐφίλουν· οἵτε δὴ διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες, καὶ οἱ διὰ τὸ ἡδὺ, οὐχ ἁπλῶς διὰ τὸ ἀγαθὸν, ἢ τὸ ἡδὺ στέργουσι, καὶ οὐδ' ὅτι ὁ φιλούμενος αὐτὸς τοιοῦτός ἐστι, διὰ τοῦτο φιλοῦσιν, ἀλλ' ὅτι αὐτοῖς ἡδύς ἐστι καὶ χρήσιμος. ὥστε δῆλον, ὅτι αἱ φιλίαι αὗται

κατὰ

κατὰ συμβεβηκός εἰσιν. οὐ διὰ τοῦτο γὰρ φιλεῖται ὁ φιλούμενος, ὅτι τοιόσδε τις ἐστὶν αὐτὸς, ἀλλὰ διότι πορίζει ὁ μὲν ἀγαθὸν, ὁ δὲ ἡδονήν. καὶ εὐδιάλυτοι δέ εἰσιν αἱ τοιαῦται φιλίαι. οἱ γὰρ ἡδεῖς καὶ χρήσιμοι οὐκ ἀεί εἰσιν ἡδεῖς καὶ χρήσιμοι. ἄλλοτε γὰρ ἄλλοις ἡδόμεθα, καὶ ἄλλό ἐστι τὸ χρήσιμον.

Μὴ παραμένοντος οὖν τοῦ αἰτίου τῆς φιλίας καὶ αὐτὴ οὐ δύναται παραμένειν, ἀλλὰ διαλύεται, ὡς οὖσα πρὸς ἐκεῖνα, καὶ ταῦτα ἔχουσα τέλη. ἡ δὲ τοιαύτη φιλία ἡ εὐμετάβολος μάλιστα δοκεῖ γίνεσθαι ἐν τοῖς πρεσβύταις· οὐ γὰρ τὸ ἡδὺ οἱ τηλικοῦτοι διώκουσιν, οὔτε σφόδρα, οὔτε συνεχῶς. καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐλλείπουσι τῆς καθ' ἡδονὴν φιλίας, τὸ ὠφέλιμον δὲ ἀεὶ μόνον ζητοῦντες κατὰ τὸ χρήσιμόν εἰσι φίλοι· καὶ οὐχ οἱ πρεσβύται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν νέων ὅσοι οὐ τὴν ἡδονὴν, ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον ζητοῦσιν. οἱ τοιοῦτοι δὲ οὐδὲ πάνυ συζῶσι μετ' ἀλλήλων. ἐνίοτε γὰρ οὐδὲ ἡδονται

Neque enim qui amatur idcirco amatur, quia talis aut talis est ipse, sed quia aliquid præbet: alius bonum, alius iucundum. Sed & facile amicitiæ solvuntur huiusmodi. Neque enim qui iucundi sunt aut vtiles, semper iucundi sunt & vtiles. aliis enim alias delectantur: sicut aliud alias est vtile.

4. Τὸ δὲ χρήσιμον οὐ διαμένει.

Cum amicitiæ igitur non maneat caussa, ne ipsa quidem manet amicitia, sed dissolvitur: vt pote, quæ eo respiciat, eumque habeat finem. Talis autem quæ tam facile mutatur potissimum in senibus est amicitia. Neque enim id quod iucundum est, aut vehementer aut crebro appetunt, qui ætate ea sunt. ideoque minus sunt idonei ad contrahendam eam quæ voluptatis caussa instituitur, amicitiam. Quia enim id tantum quod è re sua est, quærūt, ideo quoq. vtilitatis tantū respectu amici sūt. Quāvis nec senes tantum, sed & iuvenes illi, qui non voluptatem, sed vtilitatem spectant suam. Raro enim alii cum aliis versantur, qui tales sunt. Interdum enim ne grati quidem

quidem sunt sibi mutuo. Quippe qui tum demum grati sunt, cum vtiles quoque esse possunt: aut aliquam saltem vtilitatis spem præbent, alias vero non item. Cum vero nec iucundi sibi sint mutuo, ne vivere quidem vna possunt. Talem autem etiam eam quam hospitalem dicunt amicitiam, volunt esse. Nam & illa vtilitatis contrahitur causa.

5. Ἡ δὲ τῶν νέων φιλία.

At vero iuvenum voluptatis plerumque contrahitur causa. Ex affectu enim vivunt, maximeq; id quod jucundum est, sequuntur. Neque futuram vtilitatem, sed præsentem appetunt voluptatem. Nam cum sensu potissimum vivant, semper præsentibus gaudent, & id quod delectat sensum, amplectuntur. Cum flexu autem ætatis, etiam iucunda mutantur. Ideoque & fiunt cito amici & esse desinunt: cum mutatione enim voluptatis, amicitia quoque mutatur. Talis autem cito mutatur voluptas: quare & amicitia quoque. Sed & in amorem propendunt juvenes, vt qui ex affectu vivant & voluptate: Maxima enim

ἀλλήλοις. τηνικαῦτα γὰρ ἥδονται ἀλλήλοις, ὅτι ὠφέλιμοι γίνονται, ἢ ἐλπίδας παρέχουσιν ὠφελείας· τὸν δὲ ἄλλον χρόνον οὐκ ἔτι. οὐκ ὄντες δὲ ἀλλήλοις ἡδεῖς, οὐδὲ δύνανται συνοικεῖν. τοιαύτην δέ φασιν εἶναι καὶ τὴν ξενικὴν φιλίαν. καὶ αὕτη γὰρ διὰ τὸ χρήσιμον συνέστηκεν.

Ἡ δὲ φιλία τῶν νέων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δι' ἡδονήν ἐστι. κατὰ πάθος γὰρ οὗτοι ζῶσι, καὶ μάλιστα διώκουσι τὸ ἡδὺ, καὶ οὐ τὴν μέλλουσαν ὠφέλειαν, ἀλλὰ τὴν παροῦσαν ἡδονήν. αἰσθήσει γὰρ μάλιστα ζῶντες τῷ παρόντι χαίρουσι, καὶ ὃ τὴν αἴσθησιν θέλγει. τῆς ἡλικίας δὲ μεταπιπτούσης καὶ τὰ ἡδέα γίνεται ἕτερα· διὸ ταχέως γίνονται φίλοι καὶ παύονται. μεταπίπτοντος γὰρ τοῦ ἡδέος καὶ ἡ φιλία μεταπίπτει· μεταπίπτει δὲ τὸ τοιοῦτον ἡδὺ ταχέως, ὥστε καὶ ἡ φιλία. καὶ ἐρωτικοὶ δὲ οἱ νέοι κατὰ πάθος καὶ ἡδονὴν ζῶντες. τὸ γὰρ πλεῖστον τῆς

ἐρωτικῆς κατὰ πάθος καὶ ἡδονήν. διὸ φιλοῦσι, καὶ ταχέως παύονται φιλοῦντες, πολλάκις τῆς αὐτῆς ἡμέρας μεταπίπτοντες, ὅτι οὐ λογισμῷ καὶ κρίσει τινὶ φιλοῦσιν, ἀλλὰ πάθει φερόμενοι. συνημερεύειν δὲ καὶ συζῆν οὗτοι βούλονται ἀλλήλοις. ἐντεῦθεν γὰρ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς φιλίας αὐτοῖς γίνεται, καὶ ἡ ἡδονὴ τὴν συνοίκησιν ἀπαιτεῖ. ἡ μὲν οὖν καθ' ἡδονὴν καὶ κατὰ τὸ χρήσιμον φιλία τοιαύτη ἐστὶν, ἀτελὴς, καὶ οὐ καθ' αὑτὸ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός.

ex affectu & voluptate pars est amoris. Ideoque diligunt, ac statim quoque desinunt: ita vt eodem interdum die mutentur. Quia non ratione aliqua amant aut judicio, sed prout ab effectu rapiuntur. Hi vero versari simul gaudent & vivere. Hinc enim amicitiæ inter illos ortum est initium: sed & contuberniũ cõmune postulat voluptas. Quæ igitur vtilitatis causa aut voluptatis amicitia instituitur, est talis: hoc est, imperfecta; neque per se, sed per accidens tantum.

ΚΕΦ. δ'.

Περὶ τῆς διὰ τὸ ἀγαθὸν φιλίας, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ τελεία φιλία.

CAP. IV.

De ea quæ boni causa contrahitur amicitia: absolutam eam perfectamq́ esse.

Ἡ δὲ διὰ τὸ ἀγαθὸν φιλία ἡ τῶν ἀγαθῶν καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίων, τελεία ἐστὶ, καὶ καθ' αὑτό· βούλονται γὰρ ἀλλήλοις οὗτοι τὰ ἀγαθὰ, ὅτι αὐτοὶ ἀγαθοί εἰσιν, οὐ δι' ἄλλο, ἀλλὰ καθ' ἑαυτούς· οἱ δὲ βουλόμενοι τὰ ἀγαθὰ τοῖς φίλοις, οὐχ

Quæ vero bona causa contrahitur, si & bonorum est virorum, & ex virtute contrahitur, per se est, & perfecta. Tales enim bene sibi volunt mutuo, quia ipsi sunt boni: & boni quidem per se, non ob aliud. Qui vero bona evenire amicis, non sua,

6. Τελεία δέ ἐστιν ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία.

ſua, ſed ipſorum cauſa volunt, hi ſunt qui proprie amici ſunt dicendi. Amicorum enim cauſa amicos diligunt beneque illis volunt, non ob aliud, aut per accidens. Talis autem & firma & ſtabilis eſt amicitia. Manet enim dum boni honeſtique ſunt amici, & dum talibus quoque delectantur. Stabilis enim virtus: eſtque vterque eorum & ſimpliciter bonus, & amico talis. Boni quippe & per ſe boni ſunt & invicem boni. Eodemque modo vtiles ſunt quoque & iucundi. Qui enim ſimpliciter & per ſe boni ſunt, etiã ſibi mutuo iucũdi ſunt. Singuli enim actionibus delectantur ſuis, ideoque etiam aliorum delectantur, cum aut ſimiles ſunt actionibus ſuis aut eædem. Bonorum vero honeſtorumq. virorum ſimiles ſunt actiones & eædem. Vnde apparet, honeſtos viros & ſibi & inter ſe mutuo alterum alteri jucundos eſſe. Ideoque ſtabilis huiuſmodi amicitia eſt. Quæ enim peculiariter reliquæ habent amicitiæ, quibuſque opus eſt amicis, hæc omnia ſola ea

ἑαυτῶν ἕνεκα, ἀλλὰ τῶν φίλων, οὗτοί εἰσιν οἱ μάλιστα φίλοι· δι' αὑτοὺς γὰρ τοὺς φίλους φιλοῦσι, καὶ βούλονται αὐτοῖς τὰ ἀγαθὰ, καὶ οὐ δι' ἄλλο, καὶ κατὰ συμβεβηκός· ἡ τοιαύτη δὲ φιλία καὶ βεβαία ἐστὶ καὶ μόνιμος· διαμένει γὰρ ἕως ἂν ἀγαθοὶ ὦσιν οἱ φίλοι καὶ σπουδαῖοι, καὶ ἀγαθοῖς χαίρωσιν· ἡ γὰρ ἀρετὴ μόνιμόν ἐστι. καὶ ἔστιν ἑκάτερος αὐτῶν καὶ καθ' ἑαυτὸν ἁπλῶς ἀγαθὸς, καὶ τῷ φίλῳ ἀγαθός· οἱ γὰρ ἀγαθοὶ καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἀγαθοί εἰσι καὶ ἀλλήλοις. ὁμοίως δὲ καὶ ὠφέλιμοί εἰσι καὶ ἡδεῖς· οἱ γὰρ καθ' ἑαυτοὺς καὶ ἁπλῶς ἀγαθοὶ καὶ ἀλλήλοις ἡδεῖς εἰσίν. ἕκαστος γὰρ χαίρει ταῖς ἑαυτοῦ πράξεσι, καὶ διὰ τοῦτο ἥδεται καὶ ταῖς τῶν ἄλλων, ὅταν ὅμοιαι ὦσι ταῖς αὐτοῦ πράξεσιν, ἢ αἱ αὐταί. αἱ δὲ τῶν σπουδαίων καὶ ἀγαθῶν πράξεις αἱ αὐταὶ καὶ ὅμοιαί εἰσιν· ὥστε φανερὸν, ὅτι οἱ σπουδαῖοι ἡδεῖς εἰσι καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἀλλήλοις. διὰ τοῦτο ἡ τοιαύτη φιλία μόνιμός ἐστιν· ἃ γὰρ ἰδίᾳ αἱ ἄλλαι ἔχουσι φιλίαι, καὶ ὧν ἐστὶ χρεία τοῖς φίλοις, ταῦτα πάντα μόνη αὕτη ἡ φιλία

συνείληφεν ἐν ἑαυτῇ. καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀγαθὸν ἔχει, καὶ τὸ ἡδὺ, καὶ τὸ χρήσιμον· τῷ γὰρ ἀγαθῷ καὶ τὸ ἡδὺ ἕπεται, καὶ τὸ ὠφέλιμον. καὶ ἔστι τὸ τοιοῦτον ἀγαθὸν οὐ καθ' ἑαυτὸ μόνον ἀγαθὸν, ἀλλὰ καὶ τῷ φιλοῦντι· καὶ ἡδὺ καὶ ὠφέλιμον ὁμοίως, οὐ καθ' ἑαυτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ φιλοῦντι. καὶ ἡ ὁμοιότης δὲ ποιεῖ τοῖς τοιούτοις φίλοις τὴν ἡδονήν· καὶ αὕτη μάλιστα ἡ φιλία τὴν ἡδονὴν ἔχει καὶ τὸ ὠφέλιμον· καὶ καθ' ὁμοιότητα ταύτης αἱ ἄλλαι φιλίαι ὀνομάζονται· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀρίστη φιλία· καὶ τὰ ταύτην ποιοῦντα ταῦτά ἐστι τὰ μάλιστα καὶ κυρίως φιλητά· σπανίας δὲ εἰκὸς τοιαύτας φιλίας εἶναι· ὀλίγοι γὰρ οἱ οὕτως ἀγαθοί. οὐ μόνον δὲ ἀρετῆς δεῖται ἡ τοιαύτη φιλία καὶ τρόπων ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ χρόνου καὶ συνηθείας. κατὰ τὴν παροιμίαν γὰρ, οὐκ ἔστιν εἰδῆσαι ἀλλήλους, πρὶν τοὺς λεγομένους ἅλας συναλῶσαι· οὐδὲ δυνατὸν ἀποδέξασθαι καὶ φιλῆσαι ἀλλήλους, πρὶν ἑκάτερος ἑκατέρῳ φανῇ φι-

in se amicitia comprehendit. Nam & bonum & iucundum habet & vtile. Bonum enim & jucundum sequitur & vtile. Estque eiusmodi bonum, non per se bonum tantum, sed & ei qui amat: & jucundum & vtile similiter, non per se tantum, sed & ei qui amat. Sed & voluptatem eiusmodi amicis similitudo conciliat. Et hæc est quæ plurimum & voluptatis & vtilitatis habet. à cuius similitudine reliquæ quoque amicitiæ dicuntur. Præstantissima quippe amicitia est ipsa. Et quæ eam conciliant, ea sunt quæ maxime proprieque amabilia sunt. Raras autem necesse est tales amicitias esse. Pauci enim sunt eo modo boni. Non solum autem virtute bonisque moribus, sed & tempore ac consuetudine opus habet virtus talis. Fieri enim non potest, vt quis alterū, quod in proverbio est, recte noverit aut amare possit, priusquā quos vulgo dicunt salis modios simul cōsumpserint. Sicut nec fieri potest, vt alter amplectatur alterum, aut amet, nisi vterque alteri dignus amicitia

videatur, & ab altero amari se credat. Qui vero cito amicorum inter se munera obeunt, volunt quidem amici esse, non sunt tamẽ: nisi forte longo tempore ac consuetudine, digni videantur qui amentur, & amari se credant. Voluntas ergo cito fit amicitiæ, ipsa vero non item. Talis ergo, sive tempus eius inspicias, sive alia, perfecta est amicitia, vt diximus. Sed & in omnibus consistit amabilium speciebus. Eodemque modo alter accipit ab altero, quæ accipere æquum est amicos. Similes enim sunt ambo, vtpote cum vterq; sit bonus: eodemque modo iucundus alter alteri amabilisque est.

Cap. V.

Imperfectas amicitias, similitudine perfectæ ita vocari.

Cap. IV. Ἡ δὲ διὰ τὸ ἡδύ.

Quæ voluptatis autem vel vtilitatis causa instituitur amicitia, in iis aliqua huius amicitiæ similitudo est. Proprie enim jucundum ac vtile est bonum, maximeq. & jucundi sibi mutuo & v-

λητὸς, καὶ αὐτὸς φιλεῖν πιστωθῇ. οἱ δὲ ταχέως τὰ φιλικὰ ποιοῦντες πρὸς ἀλλήλους, βούλονται μὲν φίλοι εἶναι, οὐκ εἰσὶ δὲ, εἰ μὴ τῷ μακρῷ χρόνῳ καὶ τῇ συνηθείᾳ φιλητοὶ γένοιντο ἀλλήλοις, καὶ πιστεύσαιεν φιλούμενοι. βούλησις μὲν οὖν φιλίας τάχιστα γίνεται, φιλία δ' οὔ. αὕτη μὲν οὖν ἡ φιλία τελεία ἐστὶ καὶ κατὰ τὸν χρόνον, καὶ κατὰ τὰ ἄλλα, καθὼς εἴρηται, καὶ κατὰ πάντα τὰ φιλητὰ γίνεται. καὶ ὁμοίως ἐστὶν ἑκατέρῳ παρ' ἑκατέρου, ὅπερ δεῖ τοῖς φίλοις ὑπάρχειν. καὶ γὰρ ὅμοιοί εἰσιν ἑκάτεροι ὄντες σπουδαῖοι, καὶ ὁμοίως εἰσὶν ἡδεῖς ἀλλήλοις καὶ φιλητοί.

ΚΕΦ. έ

Ὅτι αἱ ἀτελεῖς φιλίαι καθ' ὁμοιότητα τῆς φιλίας λέγονται.

Ἡ δὲ διὰ τὴν ἡδονὴν φιλία, καὶ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον, ὁμοίωμα ταύτης ἔχουσι τῆς φιλίας. τὸ γὰρ κυρίως ἡδὺ καὶ χρήσιμον τὸ ἀγαθόν ἐστιν· καὶ ἡδεῖς καὶ χρήσιμοι μάλιστα ἀλλήλοις οἱ

ἀγα-

ἀγαθοί. καὶ ἐν τούτοις δὲ τοῖς καθ᾿ ὁμοιότητα λεγομένοις αἱ φιλίαι παραμένουσιν, ὅταν τὸ αὐτὸ ἀλλήλοις παρέχωσιν. οἷον εἰ χρήσιμός ἐστιν ἑκάτερος ἑκατέρῳ, ἢ ἡδὺς, καὶ ὁ μὲν χρήσιμός ἐστιν ὁ δὲ ἡδύς. οὐ μόνον δὲ δεῖ τὸ αὐτὸ παρέχειν ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ, εἴγε μέλλουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ παραμένειν· οἷον εἰ παρέχουσιν ἀλλήλοις ἡδονὴν, ἀπὸ τῶν αὐτῶν παρέξουσι τρόπων, ὥσπερ οἱ εὐτράπελοι τῇ εὐτραπελίᾳ χαριζόμενοι ἀλλήλοις, καὶ οὐχ ὥσπερ ἐραστὴς καὶ ἐρώμενος· οὗτοι γὰρ ἡδονὴν μὲν παρέχουσιν ἀλληλοις, ἀλλ᾿ οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλ᾿ ὁ μὲν ἐραστὴς ἥδεται τῇ ὄψει τοῦ ἐρωμένου, ὁ δὲ θεραπευόμενος ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ. ληγούσης δὲ τῆς ὥρας ἐνίοτε καὶ ἡ φιλία λήγει. ἡ γὰρ ἡδονὴ, δι᾿ ἣν ἡ φιλία παύεται. οὔτε γὰρ ἐραστὴς ἥδεται τῇ ὄψει τοῦ ἐρωμένου, οὔτε ὁ ἐρώμενος θεραπεύεται. πολλοὶ δὲ τῶν τοιούτων καὶ διαμένουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ, ἐὰν ἐκ τῆς συνηθείας τὰ ἀλλήλων ἤθη στέρξωσιν, ὅμοια ἔχοντες.

tiles sunt boni. Et in his quidem qui à similitudine amare dicuntur, tamdiu sper amicitiæ manent, donec alter alteri idem reddiderit. Vt exempli gratia, si vtilis alter alteri est aut jucundus, vel alter vtilis est, alter jucundus. Neque tantum idem vterque debet reddere alteri, sed & ab eodem. si quidem permanere in amicitia velint. Sicut, dicis causa, si alter alteri voluptatem præbeat, ab iisdem præbebunt moribus. Sicut festivi, qui festivitate sibi gratificantur mutuo: non vt amator ei quem amat. Nam & illi voluptatem sibi præbent mutuo, sed non eodem modo. Amator enim aspectu delectatur eius quem amat, amatoris cōtra officiis qui amatur. Cum forma autem interdum cessat amicitia. Voluptas quippe est cujus causa cessat amicitia. Nec enim aut facie eius quem amat delectatur amplius amator, aut is qui amatur, colitur amplius. Multi nihilominus horum in amicitia persistunt, si ex longa consuetudine, alter alterius mores, tanquam similes suis, amaverit. Qui

vero non idem sibi reddunt mutuo, sed alter voluptatem, alter vtilitatem, non persistunt in amicitia: & cum se mutuo amant, minus amant. Omnes denique qui vtilitatis ergo sunt amici, cessante vtilitate illa, amare quoque desinunt & dissolvuntur. Neque enim se mutuo amabant, sed vtilitatem tātū. Ideoq; eius qui vtilitatis causa & voluptatis cōtrahitur participes quoq. esse possunt improbi. Potestque & improbus simul hac coniungi & probus. Quia & improbus improbum, & improbus probū, & probus improbum amare potest hac lege, & qui medius inter hos sit, vtrūque eorum. Nam & probus sæpe aliqua in re eget improbo. Potest enim aliquis bonus esse navium præfectus, aut imperator exercitus, licet non admodum probis moribus, cuius tamē ope egere potest vir bonus. nihil enim hoc vetat. Sed & vt improbo aliquo delectetur vir probus, fieri aliquando potest. Sunt enim quidam, quamvis moribus longe diversis, qui in disserēdo, vel philosophando, aut accurata alias veritatis investi-

οἱ δὲ μὴ τὸ αὐτὸ παρέχοντες ἀλλήλοις, ἀλλ᾽ ὁ μὲν ἡδονὴν, ὁ δὲ τὸ χρήσιμον, οὔτε διαμένουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ, καὶ ὅτε φιλοῦσιν ἀλλήλους, ἧττον φιλοῦσιν· ὅλως δὲ οἱ διὰ τὸ χρήσιμον ὄντες φίλοι, παυομένου τοῦ συμφέροντος, καὶ αὐτοὶ παύονται φιλοῦντες, καὶ διαλύονται· οὐ γὰρ ἀλλήλων ἦσαν φίλοι, ἀλλὰ τοῦ λυσιτελοῦς. ταύτας μὲν οὖν τὰς φιλίας, τήν τε διὰ τὴν ἡδονὴν, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ φαύλους ἐνδέχεται ἔχειν, καὶ φαῦλον φίλον εἶναι, καὶ ἐπιεικῆ. φιλεῖ γὰρ καὶ φαῦλος φαῦλον διὰ ταῦτα, καὶ φαῦλος ἐπιεικῆ, καὶ ἐπιεικὴς φαῦλον, καὶ μέσος τις ἑκάτερον αὐτῶν· ἔστι γὰρ καὶ τῷ ἐπιεικεῖ τοῦ φαύλου χρεία πολλάκις. δυνατὸν γὰρ ναύαρχόν τινα ἀγαθὸν, ἢ στρατηγὸν ἄριστον, μὴ πάνυ τοὺς τρόπους ἀγαθὸν εἶναι, ὧν χρείαν ἔχειν τὸν σπουδαῖον οὐδὲν κωλύει· καὶ ἥδεσθαι δὲ σπουδαῖον φαύλοις οὐκ ἔστιν ἀδύνατον. εἰσὶ γὰρ οἱ τοὺς μὲν τρόπους ἀπάδουσι, διαλεγόμενοι δὲ καὶ φιλοσοφοῦντες καὶ τῷ δεινοί

τινες

πνυς εἰσὶ τῆς ἀληθείας καὶ ἀ-
στοχαζόμενοι καὶ τοῦ ἀγαθοῦ,
τοῖς σπουδαίοις ἡδεῖς γί-
νονται. οἱ μὲν οὖν οὕτω φιλούμενοι
οὐ δι' ἑαυτοὺς φιλοῦνται, ἀλ-
λὰ ἢ διὰ τὴν ἡδονὴν, ἢ διὰ τὸ
χρήσιμον. μόνοι δὲ οἱ ἀγαθοὶ
ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν αὐτοὶ δι'
ἑαυτοὺς φιλοῦνται, καὶ ἡ τοι-
αύτη φιλία ἀδιάλυτός ἐστιν,
ὅτι πολλῷ δοκιμάζεται χρό-
νῳ, καὶ συνηθείᾳ τελείᾳ. πε-
ρὶ δὲ τῶν οὕτω δοκιμασθέντων
οὐ ῥᾴδιον τὰ χείρω πιστεῦσαι
τὸν δοκιμάσαντα. ἐν ταύτῃ δὲ
ἐστὶ τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ πιστεύειν
ἀλλήλοις, καὶ θαῤῥεῖν περὶ
τῶν μεγίστων, καὶ τὸ μηδέ-
ποτ' ἂν ἀδικῆσαι, καὶ ὅσα
ἄλλα ζητεῖται παρὰ τῶν ὡς
ἀληθῶς φιλεῖν ἑλομένων· ἐν
δὲ ταῖς ἑτέραις οὐδὲν κωλύει
καὶ διαβάλλεσθαι πρὸς ἀλλή-
λους, καὶ ἀδικεῖν ἀλλήλους
μὴ τὴν ἰσότητα σώζοντας, καὶ
τἄλλα πάσχειν. ὅθεν οὐδὲ
φίλοι εἰσὶν οἱ τοιοῦτοι κυ-
ρίως, ἀλλ' ἐπεὶ εἰώθασιν οἱ
ἄνθρωποι καὶ τοὺς τοιούτους
φίλους ὀνομάζειν, ἢ διὰ τὴν
χρείαν, ὥσπερ αἱ πόλεις τοὺς
συμμάχους ὀνομάζουσι φί-
λους, ἢ δι' ἡδονὴν, ὥσπερ οἱ
ἐν συνηθείᾳ παῖδες ἀλλή-

gatione, aut ipsius boni, grati iucundiq. sunt viris bonis. Qui ergo ita amãtur, non per se, sed voluptatis causa aut vtilitatis amantur. Soli vero boni à bonis, ipsi & per se, amantur; neque vnquam talis solvi solet amicitia, quia multo longoq. tempore & perfecta explorata est consuetudine. Neque ..n. facile fieri potest, vt de eo quem ita exploravit, sinistrum aliquid credere possit is qui exploravit. Huius præterea amicitiæ propriũ est, vt & sibi credant mutuo amici, & maximaquæq. libere commucent, caveantq. sedulo, ne iniuriam faciant. reliquaque quæ in verorum amicorum requiri possunt amicitia. Cum in reliquis speciebus nihil obster, quo minus calumniæ interveniant, & iniuria alterũ alter sublata æquitate afficiat: & reliqua huiusmodi. Vnde neq. proprie amici sunt tales. Sed quia amicos etiam illos vocare solent homines, vel quod opus illis habeãt, sicut vrbes socios belli amicos vocant, vel voluptatis causa, sicut pueri qui vna vivũt, se mutuo hoc nomine ap-

pellare solent, ideo & nos eos amicos dicimus. Non eo vero modo quo bonos. Neque enim eiusdem esse speciei putamus, sed à similitudine amicos vocamus. Ideoque multas amicitiæ esse dicimus species. Estque amicitia, primo quidem proprieq. bonorum, qua sunt boni: ad similitudinem vero cæteræ. Etenim & iucundum, quatenus bonũ quid est, tanquam iucundum, coniungit eos qui hoc delectantur. Bonum enim aliquod est iucundum quoque, iis quos iucundum capit. ideoque bono simile est, quia bonum illis videtur. Ita & vtile bonum vtenti videtur. Ideoque ad veræ similitudinem amicitiæ. tales amicitiæ dicuntur. Mixta vero ex vtili & iucundo amicitia. non facile invenitur: hoc est: vt alter amicorum iucundũ, alter vtile in amicitia spectet. Id quippe quod amicos coniungit, per accidens est in illis. Cum hoc potissimum eos coniungat, quod iisdem delectentur, eademque amẽt, Ideo n. Socrates amat Platonem, quia ambo amant Socratem, Socratisq;

λυς· διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς φίλους μὲν αὐτοὺς ὀνομάζομεν, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, ὥσπερ τοὺς ἀγαθούς· οὐ γὰρ ὁμοειδεῖς οἰόμεθα εἶναι, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα φίλους ὀνομάζομεν. καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ εἴδη φαμὲν εἶναι φιλίας. καὶ ἔστι φιλία πρώτως μὲν καὶ κυρίως ἡ τῶν ἀγαθῶν, ᾗ ἀγαθοί· καθ' ὁμοιότητα δὲ αἱ λοιπαί· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἡδὺ, καθὸ ἀγαθόν τί ἐστιν, ὡς ἡδὺ συνάπτει τοὺς φιληδόνους. ἀγαθὸν γάρ τι ἐστὶ τοῖς φιληδέσι τὸ ἡδύ· καὶ ἀγαθῷ ἔοικεν, ὅτι αὐτοῖς ἀγαθὸν δοκεῖ· καὶ τὸ χρήσιμον ἀγαθὸν δοκεῖ τῷ χρωμένῳ. διὰ τοῦτο καθ' ὁμοιότητα τῆς ἀληθοῦς φιλίας αἱ τοιαῦται φιλίαι λέγονται. μικτὴ δὲ φιλία ἀπὸ χρησίμου καὶ ἡδέος οὐ πάνυ γίνεται, ὥστε τῶν φίλων τὸν μὲν διὰ τὸ ἡδὺ φιλεῖν, τὸν δὲ διὰ τὸ χρήσιμον· τὸ γὰρ συνάπτον τοὺς φίλους κατὰ συμβεβηκός ἐστιν ἐν αὐτοῖς· συνάπτει δὲ τοὺς φίλους τὸ τοῖς αὐτοῖς χαίρειν καὶ τὰ αὐτὰ φιλεῖν. διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Σωκράτης φιλεῖ τὸν Πλάτωνα, ὅτι τὸν Σωκράτην ἀμφω φιλοῦσι, καὶ τοῖς Σωκράτους ἀγα-

ἀγαθοῖς ἄμφω χαίρουσιν. ἢ ὅτι τὴν ἡδονὴν ἄμφω φιλοῦσιν, ἢ τὸ χρήσιμον ἄμφω. ἐπὶ δὲ τῆς μικτῆς φιλίας οὐ τῷ αὐτῷ χαίρουσιν· ὁ μὲν γὰρ ἡδεῖ, ὁ δὲ τῷ χρησίμῳ· κατὰ συμβεβηκὸς δὲ τὸ αὐτὸ φιλοῦσι. συγχαίρει γὰρ ἑκάτερος ἑκατέρῳ, καὶ συνεύχεται τἀγαθά· οὐ δι' αὐτὸν δὲ, ἀλλὰ διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὸ ἡδύ. διὰ τοῦτο δὴ οὐ πάνυ ἡ τοιαύτη φιλία γίνεται, ὅτι τὸ κοινὸν κατὰ συμβεβηκός ἐστιν ἕν· τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἓν οὐ πάνυ συνάπτει.

bonis ambo delectantur. Vel quia voluptatem amant, aut ambo id quod est vtile. In mixta autem amicitia non eodem delectantur ambo. Alter iucundo enim, alter vtili. Per accidens vero idem diligunt. Vterque enim vtroque delectatur, & bona illi optat: non illius tamen causa, sed iucundi & vtilis. Ideoque non facile amicitia instituitur talis, quia commune vtriusque per accidens vnum est: vnum autem per accidens non facile coniungit.

ΚΕΦ. ϛ'.

Ὅτι συζῆν καὶ συνεῖναι παρέχει τοῖς φίλοις τὸ ἐνεργείᾳ φίλοις εἶναι.

CAP. VI.

Amicos ex eo quod simul vivunt aut simul versantur, ipso actu amicos fieri.

Εἰς ταῦτα δὲ τὰ εἴδη τῆς φιλίας διῃρημένης, οἱ μὲν φαῦλοι ἔσονται φίλοι δι' ἡδονὴν ἢ τὸ χρήσιμον, ταύτῃ ὅμοιοι ὄντες· οἱ δὲ ἀγαθοὶ δι' ἑαυτοὺς ἔσονται φίλοι· ᾗ γὰρ ἄμφω ἀγαθοὶ, διὰ τοῦτο φιλοῦσιν ἀλλήλους· ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἁπλῶς φίλοι, καὶ κυρίως,

CAP. v. 1 Ὥσπερ δ' ἐπὶ τῶν ἀρετῶν.

CVm in has ergo amicitia distinguatur species, illud apparebit, improbos voluptatis aut vtilitatis causa amicos esse: qua in parte similes videntur. Viri autem boni per se sunt amici, quatenus enim boni sunt ambo, amboquoque alterum diligunt. Tales ergo & simpliciter & proprie & per se sunt

ſunt amici. Hi vero per accidens, & quatenus illis ſunt ſimiles, nomen amicitiæ habent.

Sicut autem in virtutibus, alii quidem habitu, alii vero actu boni dicuntur (alii enim habitum tantum iuſtitiæ obtinent, non agunt vero re ipſa ex eo: quia ab externis impediuntur quibuſdam) Alii vero re ipſa agunt etiam quæ iuſta ſunt, habitumque quem conſecuti ſunt iuſtitiæ in vita exprimunt. Eodem modo fit in amicitia quoque. Qui enim vna vivunt, alter alterius bonis gaudent: præbetq. alter alteri quæ præberi poſſunt bona. Qui vero aut dormiunt, aut locis diviſi ſunt, non poſſunt amicitiæ vltro citroque munera re ipſa obire. Et tamen ita ſe habent, vt poſſint agere amice.

2. Οἱ γὰρ τόποι. Neque enim amicitiam ſimpliciter diſſolvunt loci, ſed actum.

3. Ἐὰν δὲ χρόνος. Quod ſi diuturnam eſſe contingat hanc abſentiam, videtur etiam aliqua amicitiæ obrepere oblivio. Vnde illud:

Diſſolvit multos ſermo intermiſſus amicos.

4. Οὐ φαίνονται δ' οὐθ' οἱ πρεσβῦται. Non videntur autem nec

καὶ καθ' αὑτό· οὗτοι δὲ κατὰ συμβεβηκὸς, καὶ τῷ ὁμοιοῦσθαι τούτοις τὸ ὄνομα τῆς φιλίας ἔχουσιν.

Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν, οἱ μὲν καθ' ἕξιν, οἱ δὲ κατ' ἐνέργειαν ἀγαθοὶ λέγονται· οἱ μὲν γὰρ ἕξιν ἔχουσι δικαιοσύνης, οὐκ ἐνεργοῦσι δὲ καὶ αὐτὴν ὑπὸ τῶν ἔξωθεν κωλυόμενοι· οἱ δὲ ἐνεργοῦσι καὶ τὰ δίκαια, κατὰ τὴν ἕξιν ἣν ἔλαβον τῆς δικαιοσύνης· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας συμβαίνει. οἱ μὲν γὰρ συζῶντες ἀλλήλοις χαίρουσι τοῖς ἀλλήλων ἀγαθοῖς, καὶ πορίζουσιν ἑκάτερος ἑκατέρῳ τὰ δυνατὰ ἀγαθά. οἱ δὲ καθεύδοντες ἢ κεχωρισμένοι τοῖς τόποις οὐκ ἐνεργοῦσι μὲν πρὸς ἀλλήλους τὰ φιλικά· οὕτω δὲ ἔχουσιν ὥστε ἐνεργεῖν φιλικῶς.

Οἱ γὰρ τόποι οὐ διαλύουσι τὴν φιλίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν.

Ἐὰν δὲ χρόνιος ἡ ἀπουσία γίνηται τῶν φίλων, δοκεῖ καὶ τῆς φιλίας γίνεσθαι λήθην· ὅθεν εἴρηται.

Πολλὰς δὴ φιλίας ἀπροσηγορία διέλυσεν.

Οἱ δὲ πρεσβῦται καὶ στρυ-

φνοὶ

ϛροὶ φαίνονται ὡς οἳ οὐ δύνανται φιλικοὶ εἶναι. βραχὺ γὰρ ἐν αὐτοῖς τὸ τῆς ἡδονῆς· ᾧ δὲ οὐκ ἔστιν ἡδονὴ, οὐδὲ συνεῖναι καὶ συνημερεύειν δυνατόν· οὐδεὶς γὰρ ἂν ἕλοιτο συνδιάγειν τῷ λυπηρῷ ἢ τῷ μὴ ἡδεῖ. φαίνεται γὰρ ὅτι ἡ φύσις φεύγει μὲν τὸ λυπηρὸν, διώκει δὲ τὸ ἡδὺ ἀεί· ᾧ δὲ οὐ δυνατὸν συνεῖναι, τούτῳ οὐκ ἔνι φίλον γενέσθαι· ἡ γὰρ συνήθεια καὶ τὸ συνδιάγειν τὰς φιλίας ποιεῖ.

Οἱ γὰρ ἀποδεχόμενοι ἀλλήλους, μὴ συζῶντες δὲ, εὔνοι εἰσιν ἀλλήλοις μᾶλλον ἢ φίλοι.

Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐστὶ φίλων ὡς τὸ συζῆν. οὔτε γὰρ οἱ διὰ τὸ χρήσιμον δύνανται μὴ συνοικεῖν· ἐνδεεῖς γὰρ ὄντες ἀλλήλων δέονται ἀλλήλοις χρῆσθαι. ὃ οὐ δυνατὸν ἄνευ τοῦ συνοικεῖν· οὔτε οἱ διὰ τὴν ἡδονὴν πολλῷ μᾶλλον· οὔτε οἱ κυρίως φίλοι, οἵτινές εἰσιν οἱ μακάριοι· ἀλλήλων μὲν γὰρ οὐκ εἰσιν ἐνδεεῖς, ἡδεῖς δέ εἰσιν ἀλλήλοις. καὶ διὰ τοῦτο

senes, nec qui severi sunt, ad amicitiam idonei esse. Parum enim in illis voluptatis est. Vivere autem cum eo aut versari, in quo voluptas locum non habet, nemo potest. Nemo enim cum tristi aut non iucundo optabit vivere. Videtur enim fugere omne id quod triste est natura, sequi autem quod est iucundum. Cum quo vero nemo potest viuere, huic ne amicus quidem esse poterit. Consuetudo quippe & mutua amicos facit conversatio.

5. Οἱ δ' ἀποδεχόμενοι.

Qui enim animo se mutuo amplectũtur quidem, neque simul vivunt tamen, benevoli magis inter se sunt quam amici.

6. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐστὶ φίλων.

Nihil enim tam proprium amicorum est, quã versari simul & vivere. Nam nec illi qui vtilitatis causa amici dicuntur esse, non simul vivere possunt. Cum enim alter opus habeat altero, alter quoque altero vti postulat, quod non possunt, nisi qui simul vivunt. Multoque minus quos voluptas coniungit. Sed nec qui proprie amici sunt, ipsi nimirum felices. Licet enim alter altero non egeat, alter tamen alteri est iucundus. Ideoque vt

non simul velint vivere, non potest fieri. Solitariam enim vitam hi præcipue agere non possunt, quos felices dicimus. Sed omnino necesse est vt simul vivant, cum iisdem delectentur. Illud vero, vt iisdem quis gaudeat, socialem etiam quam vocant in iuvenibus constituit amicitiam. quoties nimirum eadem studiose petunt.

γ. Μάλιστα μὲν οὖν ἐστι φιλία.

Maxime ergo amicitia est, quemadmodum sæpe diximus, bonorum: videtur enim amabile & eligendum esse, id quod simpliciter proprieq. bonum est & iucundum. Rursusque singuli amabile iudicant & eligendum, quod ipsis est bonum. Bonus autem bonum ob hæc duo diligit. Bonum quippe ipsius, & simpliciter proprieque, & amico est bonum. Vnde sequitur vtraque de causa bonum virum esse amabilem. Ideoque vt simul vivere boni optent viri, plane est necesse. cum nimirum delectentur se mutuo, tum vt similibus, tum vt simpliciter bonis, tum etiam vt sibi mutuo bonis.

μὴ συνδιάγειν ἐθέλειν, ἀμήχανον· οὐ γὰρ δὴ μονώτας τινὰς τοὺς μακαρίους εἶναι προσήκει, ἀλλὰ ἀνάγκη μετ᾽ ἀλλήλων εἶναι τοῖς αὐτοῖς χαίροντας. τοῦτο δὲ τὸ τοῖς αὐτοῖς χαίρειν καὶ τὴν ἑταιρικὴν φιλίαν ποιεῖ τὴν τῶν νέων, ὅταν περὶ τὸ αὐτὸ σπουδάζωσι.

Μάλιστα μὲν οὖν ἐστι φιλία ἡ τῶν ἀγαθῶν, καθάπερ πολλάκις εἴρηται. δοκεῖ γὰρ φιλητὸν μὲν καὶ αἱρετὸν τὸ ἁπλῶς καὶ κυρίως ἀγαθὸν, ἢ ἡδύ· ἑκάστῳ δὲ φιλητὸν καὶ αἱρετὸν τὸ αὐτῷ ἀγαθόν. ὁ δὲ ἀγαθὸς τὸν ἀγαθὸν φιλεῖ δι᾽ ἄμφω ταῦτα. τὸ γὰρ ἀγαθὸν αὐτοῦ καὶ ἁπλῶς καὶ κυρίως ἀγαθόν ἐστι, καὶ τῷ φίλῳ ἀγαθόν ἐστιν. ὥστε ὁ ἀγαθὸς φιλητός ἐστι, καὶ κατ᾽ ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους· καὶ διὰ τοῦτο συζῆν ἀλλήλοις τοὺς σπουδαίους πάντα ἀνάγκη βούλεσθαι· χαίροντας ἀλλήλοις καὶ ὡς ὁμοίοις, καὶ ὡς ἀγαθοῖς ἁπλῶς, καὶ ἀλλήλοις ἀγαθοῖς.

ΚΕΦ. ζ

Περὶ τῆς τε φιλίας, καὶ τῆς φιλήσεως.

Ἐπειδὲ ἀρετή ἐστιν ἡ φιλία, ἐν πάσῃ δὲ ἀρετῇ πάθος τι θεωρεῖται καὶ ἕξις, ζητητέον τί ἐστιν ἐν τῇ φιλίᾳ πάθος, καὶ τί ἕξις. ἔοικε τοίνυν ἡ μὲν φίλησις πάθει, ἡ δὲ φιλία ἕξει. πάθος μὲν γάρ ἐστιν, ὃ καὶ μὴ προαιρουμένοις συμβαίνει· ἕξις δὲ, ὃ μετὰ προαιρέσεως γίνεται, καὶ καθ' ἣν μετὰ προαιρέσεως ἐνεργοῦμεν. ἡ μὲν οὖν φίλησις καὶ ἡ πρὸς τὰ ἄψυχά ἐστιν ἀγάπη, καὶ ὅθεν οὐκ ἔστιν ἀντιφιλεῖσθαι· τὸ δὲ τοιοῦτον πάθος· οὐ γὰρ κρίναντες καὶ λογισάμενοι ἀγαπῶμεν οὐδὲ προαιρούμενοι, ἀλλ' ἐκεῖθεν κινούμενοι μόνον, ὅπερ ἐστὶ καθαρῶς πάθος· ἡ δὲ φιλία, ἡ πρὸς τοὺς φιλοῦντας ἀγάπη ἐστὶν, ὃ πάθος ἐστὶ μετὰ προαιρέσεως· κρίνομεν γὰρ ὡς δεῖ φιλεῖν τὸν φιλοῦντα, καὶ κινούμεθα οὐ μόνον ἔξωθεν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τοῦ λογισμοῦ.

CAP. VII.

De amicitia & amatione.

Cum autem virtus sit amicitia, in omni autem virtute aliquis spectetur affectus & habitus, quærendum quid in amicitia affectus sit & quid habitus. Similis ergo amatio affectui est, amicitia vero habitui. Affectus quippe est, id quod inconsultis etiam accidit nobis: habitus vero, quod consultis nobis accidit, & quo consulto aliquid producimus in actum. Amatio ergo est, quia inanima etiam amamus, planeq; talia, vnde redamari non possumus. Hoc vero est affectus. Nec enim cum judicio aut ratione talia amamus, aut consulto, sed impulsu illius quod simpliciter est affectus. Amicitia vero quædam est, qua amicos prosequimur dilectio: qui affectus, est cum prælectione. Prius enim quomodo diligere oporteat amicum, judicamus: neque solum exterius, sed à nobis ipsis nostraque ratione move-

8. Ἔοικε δ' ἡ μὲν φίλησις πάθει.

movemur. Ille autem qui cum ratione & prælectione motus est, proficiscitur ab habitu. Vnde sequitur amationem affectum, amicitiam vero esse habitum.

9. Καὶ φιλοῦντες τὸν φίλον. Præterea, amici iis quos amant bona volunt evenire omnia, idque illorum causa: non ex affectu, sed ex habitu. Non enim sine ratione, sed ita vt prius causam perpendant. Debere autem velle aliquem, vt bona eveniant amico, idque ipsius causa, in definitione amicitiæ ponitur. Habitus ergo est amicitia. Præterea, bonum amicum, quia sibi bonus est, amandum putat aliquis: cum enim amicus sit vir bonus, bonus quoque sit amico. Vterq; igitur vtrumque tanquã proprium amat bonum: sed & bona evenire illi optat, & iucundus est vicissim.

10. Καὶ τὸ ἴσον ἀνταποδιδόασι. Æquum deniq. illi reddit: æqualitas enim amicitia vocatur. Sine prælectione autem hæc non fiunt. Prælectio autem ab habitu. Amicitia ergo est habitus. Amatio vero cum sine prælectione sit, purus putusque est affectus.

ἡ δὲ μετὰ λογισμοῦ καὶ προαιρέσεως κίνησις, ἀφ᾽ ἕξεως. ἔστιν ἄρα ἡ μὲν φίλησις πάθος, ἡ δὲ φιλία ἕξις.

Ἔτι, οἱ φίλοι βούλονται τοῖς φιλουμένοις τὰ ἀγαθὰ, αὐτῶν ἕνεκα, οὐ κατὰ πάθος, ἀλλὰ καθ᾽ ἕξιν· οὐ γὰρ ἀλόγως ἀλλὰ λογιζόμενοι τὴν αἰτίαν· τὸ δὲ βούλεσθαι τοῖς φιλουμένοις τὰ ἀγαθὰ ἐκείνων ἕνεκα, ἐν τῷ λόγῳ ἐστὶ τῆς φιλίας· ἡ ἄρα φιλία ἕξις ἐστίν· ἔτι, φιλεῖ τις τὸν ἀγαθὸν φίλον, ὅτι αὐτῷ ἀγαθός ἐστιν· ὁ γὰρ ἀγαθὸς φίλος γινόμενος, ἀγαθὸς γίνεται τῷ φίλῳ· ἑκάτερος οὖν φιλεῖ ἑκάτερον, ὡς ἀγαθὸν οἰκεῖον, καὶ βούλεται τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἡδύς ἐστιν ὁμοίως.

Καὶ ὅλως τὸ ἴσον ἀνταποδιδόασι· λέγεται. γὰρ φιλότης ἡ ἰσότης. ταῦτα δὲ οὐκ ἄνευ προαιρέσεως· ἡ δὲ προαίρεσις ἀφ᾽ ἕξεως· ἡ ἄρα φιλία ἕξις ἐστίν· ἡ δὲ φίλησις ἄνευ προαιρέσεως οὖσα καθαρῶς ἐστὶ πάθος.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. η'.

Ὅτι πολλοῖς εἶναι τελείως φίλον οὐκ ἐνδέχεται, καὶ ποῖαι τῶν ἐν ἐξουσίαις φιλίαι.

Πάντα μὲν οὖν τὰ φιλικὰ καὶ ἃ προσήκει φίλοις, ἐν τῇ φιλίᾳ συμβαίνει τῶν ἀγαθῶν μόνῃ· ἐν δὲ τοῖς στρυφνοῖς καὶ πρεσβυτικοῖς ἧττον γίνεται ἡ φιλία, ὅσῳ δυσκολώτεροί εἰσι, καὶ ἧττον ταῖς ὁμιλίαις χαίρουσιν· ἡ γὰρ ὁμιλία καὶ τὸ συνεῖναι δοκοῦσιν εἶναι φιλίας ποιητικά. διὰ τοῦτο νέοι μὲν ταχέως γίνονται φίλοι, πρεσβῦται δὲ οὐκ· οὐ γὰρ δυνατὸν φίλον γενέσθαι τινὰ ᾧ οὐ χαίρει οὐδὲ ἥδεται συνών. τοῦτο δὲ ἐν τοῖς πρεσβύταις οὐ πάνυ συμβαίνει. ὀλίγον γὰρ αὐτοῖς τὸ τῆς ἡδονῆς. διὰ τὰ αὐτὰ δὴ οὐδὲ οἱ στρυφνοὶ πάνυ γίνονται φίλοι, ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι εὖνοι μέν εἰσιν ἀλλήλοις· βούλονται γὰρ ἀλλήλοις τὰ ἀγαθὰ διὰ τὴν χρείαν, καὶ λαμβάνουσι παρ' ἀλλήλων, ἂν ἑκάτερος ἐκα-

CAP. VIII.

Multis simul perfectum esse amicum posse neminem: quales item eorum qui in dignitatibus versentur sint amicitiæ.

Omnia igitur quæ spectant ad amicitiam aut requiruntur in amicis, in sola bonorum inveniũtur amicitia. In severis v. & senioribus eo minus amicitia contrahitur, quo sunt morosiores, minusque consuetudine delectantur mutuâ. Consuetudo quippe vitæque coniunctio, inducere quasi & formare amicitiam videntur. Ideoque citò amici fiunt iuvenes, seniores autem non item. Neq; enim quisquam ei quo vel non delectatur, vel cum quo non libenter vivit, esse amicus potest. Quod in senioribus raro evenit: parũ enim voluptatis est in illis. Vnde ne severi quidem facile amici fiunt: sed benevoli potius tales inter se sunt (bona enim sibi mutuo evenire volunt, quibus opus habent) sed & alter ab altero acci-

CAP. VI. 1. Ἐν δὲ τοῖς στρυφνοῖς καὶ πρεσβυτικοῖς.

pit

pit quibus opus habet, amici tamen esse vix possunt, quia neque consuetudine vtuntur mutua, neque altero delectatur alter. quæ maxime ad amicitiam spectare eamque facere videntur.

2. Πολλοῖς δ' εἶναι φίλον κατὰ τὴν τελείαν.

Vt autem multis amicus sit perfecta amicitia vir bonus, non euenit. Sicut neque vt multos amet aliquis fieri potest. Excessus enim quidam amicitiæ est perfecta amicitia. Id autem cum vno esse potest. Iisdem enim vehementer delectati, vix est multorum. Sicut neq. boni facile & honesti sunt multi. Sed & in tali amicitia longum tempus ac consuetudo, tum vero diligens amicorum inter se requiritur exploratio. Hoc vero est molestum. In reliquis vero amicitiis, multos amare possumus. Etenim & vtilitatis causa multis placere potest aliquis, & voluptate multos allicit. Multi enim sunt qui his delectétur, ac propterea amant: neque multo opus est tempore, vt tales explorent amicos. Sed statim vtilitatis causa aut voluptatis se amare fatentur. Quæ ergo boni cau-

πέρου δεῖται· φίλοι δὲ οὐ πάνυ εἰσί, διὰ τὸ μὴ συνημερεύειν μηδὲ χαίρειν ἀλλήλοις· ἃ δὴ μάλιστα εἶναι δοκεῖ φιλικά, καὶ ποιητικὰ φιλίας.

Πολλοῖς δὲ φίλον εἶναι τὸν σπουδαῖον κατὰ τὴν τελείαν φιλίαν οὐκ ἐνδέχεται, ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἐρᾷν πολλῶν ἅμα δυνατόν. ὑπερβολὴ γάρ τις ἐστὶ φιλίας ἡ τελεία φιλία. τὸ δὲ τοιοῦτον πρὸς ἕνα πέφυκε γίνεσθαι. τὸ γὰρ τοῖς αὐτοῖς χαίρειν σφόδρα, οὐ ῥᾴδιον ἐν πολλοῖς εἶναι· ἔτι δὲ οὐδὲ ἀγαθοὺς καὶ σπουδαίους πολλοὺς εἶναι ῥᾴδιον. ἄλλως τε τῇ τοιαύτῃ φιλίᾳ καὶ μακροῦ δεῖ χρόνου, καὶ συνηθείας, καὶ πεῖρας ἀκριβοῦς ἀλλήλων. τοῦτο δὲ χαλεπόν. κατὰ δὲ τὰς ἄλλας φιλίας πολλοὺς ἐνδέχεται φιλεῖν· καὶ γὰρ διὰ τὸ χρήσιμον πολλοῖς ἀρέσκειν ἐνδέχεται τινά, καὶ διὰ τὴν ἡδονὴν πολλοὺς ἐφέλκεται· πολλοὶ γὰρ οἱ τούτοις χαίροντες, καὶ διὰ ταῦτα φιλοῦντες, καὶ οὐδὲ πολλοῦ χρόνου δέονται πρὸς τὸ πεῖραν λαβεῖν ἀκριβῆ τῶν φίλων, ἀλλ' αὐτίκα διὰ τὴν χρείαν ἢ τὴν ἡδονὴν ὁμολογοῦσι φιλεῖν. ἡ μὲν οὖν

τελεία

τελεία φιλία ἐστὶν, ἡ διὰ τὸ ἀγαθόν· αἱ δὲ καθ' ὁμοιότητα, ἡ τοῦ χρησίμου καὶ τοῦ ἡδέος.

Τῶν δὲ καθ' ὁμοιότητα ἡ τοῦ ἡδέος μᾶλλον ὁμοία ἐστὶ τῇ ἀληθινῇ φιλίᾳ, ὅταν τὰ αὐτὰ παρ' ἀλλήλων τοῖς φίλοις γίνεται· καὶ χαίρουσιν ἀλλήλοις, ἢ τοῖς αὐτοῖς. οἷαι τῶν νέων εἰσὶν αἱ φιλίαι. καὶ γὰρ ἐν τῇ τοῦ ἡδέος φιλίᾳ μᾶλλόν ἐστι τὸ ἐλευθέριον, ἢ ἐν τῇ τοῦ χρησίμου. ἡ γὰρ τοῦ χρησίμου ἀγοραίων τινῶν ἐστὶ καὶ ἀνελευθέρων. ἔτι ἡ ἀληθὴς φιλία καὶ τοῦ ἡδέος δεῖται, τοῦ χρησίμου δὲ οὐδαμῶς. οἱ γὰρ μακάριοι χρησίμων μὲν οὐ δέονται, ἡδέων δέ. συζῆν μὲν γὰρ βούλονταί τισι, λυπηροῖς δὲ οὐ δύνανται συνεῖναι. τὸ γὰρ λυπηρὸν ὀλίγον φέρουσι χρόνον. συνεχῶς δὲ οὐδεὶς ἂν ὑπομείναι λυπούμενος, οὐδ' αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν δυνήσεται φέρειν οὐδεὶς, εἰ λυπηρὸν αὐτῷ εἴη. διὰ τοῦτο τοὺς φίλους οἱ σπουδαῖοι ἡδεῖς ζητοῦσιν εἶναι, ἀγαθοὺς ὄντας καὶ αὐτοῖς ἀγαθούς. οὕτω γὰρ αὐτοῖς ὑπάρξει ὅσα δεῖ τοῖς φίλοις ὑπάρχειν. ἡ ἄρα καθ'

sa instituitur amicitia, est perfecta. Ad similitudinem autẽ huius, quæ vtilitatis causa & voluptatis.

Earum vero quæ à similitudine dicuntur, ea quæ voluptatis causa, magis ad veram accedit: quoties eadẽ sibi mutuo reddunt amici. Aut alter delectatur altero, aut iisdẽ. Quales adolescentũ sunt amicitiæ. Etenim in iucunda amicitia, magis quam in vtili apparet liberalitas. Vtilis .n. forensium & liberalium quorundam est hominũ. Sed & vera amicitia iucundo opus habet, vtili nequaquam. Beati quippe vtilibus non egent, sed iucundis. Cum enim vivere velint cum aliquo, cum tristibus tamen & molestis non possunt. Exiguo enim ferent tempore id quod molestum est. Nemo enim diu sustinebit molestiam. Sed ne bonum quidem quisquam ferre poterit, si molestum sit ipsi. Ideoque amicos boni viri quærunt jucundos, hoc est, vt cum boni sint, sibi quoque sint tales. Ita enim illis erit quicquid adesse amicis oportet. Vnde sequitur

3. Τούτων δὲ μᾶλλον ἐοικὼς φιλία.

quitur amicitiam jucundam magis accedere ad perfectam, quam ea quæ vtilis vocatur.

Οἱ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις.

Qui vero in dignitatibus versantur, non iisdem amicis, tanquam vtilibus vtuntur & iucundis. Alii enim illis vtiles sunt, alii jucundi. Vt vero ambo sint iidem, fit raro. Cuius rei causa est, quod vtile simul & jucundum in perfecta amicitia est, quæ est bonorum. Illi vero tales non quærunt. Neque enim eos quos virtus jucundos facit, quærunt illi, neq. qui ad honestatem sunt vtiles. Sed facetis quidem voluptatis vtuntur causâ, sagacibus vero, vtilitatis: vtpote qui quod imperatum fuerit, strenue exequi solent. Hæc vero raro concurrunt in eodem. Iucundus enim simul vtilisq. sicut dicebamus, est vir bonus. qui præstantiori se non fit amicus, nisi virtute superetur. ideoq. tanquam bono viro se submittat, quatenus se meliorem cum judicet. Ita enim æquabit eũ qui dignitate præcellit vir bonus: si quemadmodum postulat proportio, & superet & supe-

ἡδονὴν φιλία μᾶλλον ἔοικε τῇ τελείᾳ φιλίᾳ, ἢ ἡ κατὰ τὸ χρήσιμον.

Οἱ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις οὐ τοῖς αὐτοῖς χρῶνται φίλοις ὡς χρησίμοις καὶ ὡς ἡδέσιν. ἄλλοι γάρ εἰσιν αὐτοῖς χρήσιμοι, καὶ ἕτεροι ἡδεῖς. ἄμφω δ' οἱ αὐτοὶ οὐ πάνυ. τὸ δ' αἴτιον, ὅτι τὸ χρήσιμον, καὶ τὸ ἡδὺ ἐν τῇ τελείᾳ φιλίᾳ ἐστὶν, ἥ ἐστι τῶν σπουδαίων. οἱ δὲ οὐ τοιούτους ζητοῦσιν. οὔτε γὰρ τοὺς δι' ἀρετὴν ἡδεῖς ζητοῦσιν, οὔτε τοὺς χρησίμους εἰς τὰ καλά: ἀλλὰ τοῖς μὲν εὐτραπέλοις χρῶνται διὰ τὴν ἡδονὴν, τοῖς δὲ δεινοῖς ὡς χρησίμοις, δυναμένοις πρᾶξαι τὸ ἐπιταχθέν· ταῦτα δὲ οὐ πάνυ συντρέχονται ἐν τῷ αὐτῷ. ἡδὺς γὰρ καὶ χρήσιμος ἅμα, καθὼς εἴρηται, ὁ σπουδαῖός ἐστιν, ὃς οὐ γίνεται φίλος ὑπερέχοντι, ἂν μὴ κατ' ἀρετὴν ὑπερέχηται, καὶ ὑπὸ τὸν σπουδαῖον ἑαυτὸν τάττῃ, καὶ κρείττονα ἑαυτοῦ ἡγεῖται. οὕτω γὰρ ἐξισάζει ὁ σπουδαῖος τῷ κατ' ἐξουσίαν ὑπερέχοντι, ἀνάλογον ὑπερέχων καὶ ὑπερεχόμενος. ἐξισάζων δὲ ἔσται φίλος.

λος· ἂν δὲ μὴ οὕτως ἐξισάζῃ, οὐκ ἔσται· ἐπεὶ δὲ οἱ ἐν ἐξουσίαις οὐ πάνυ τοιοῦτοι γίνονται, διὰ τοῦτο οὐδὲ φίλοι αὐτοῖς οἱ σπουδαῖοι.

tur. Nam cum æquaverit, amicus erit, si vero non æquaverit hoc modo, non erit. Quia vero raro qui in dignitatibus versantur, sunt tales, ideo ne quidem amici illis sunt viri boni.

ΚΕΦ. θ´

Περὶ τῆς ἡδείας καὶ χρησίμου φιλίας, ὅτι κατά τι φιλίαι, κατά τι οὐ φιλίαι εἰσι· καὶ περὶ τῆς καθ᾽ ὑπεροχὴν φιλίας.

CAP. IX.

De utili amicitia, & iucunda, eas nimirum ex parte esse amicitias, ex parte non esse. Et de amicitia quæ in excellentia consistit.

Πᾶσαι μὲν οὖν αἱ εἰρημέναι φιλίαι ἐν ἰσότητί εἰσι. τὰ γὰρ αὐτὰ τοῖς φίλοις ἐξ ἀλλήλων γίνεται, καὶ τὰ αὐτὰ βούλονται ἀλλήλοις, ἢ καὶ ἕτερον ἀνθ᾽ ἑτέρου ἀντικαταλλάττονται, ἴσον ἴσου, οἷον ἡδονὴν ἀντὶ ὠφελείας.

Αἱ τινὲς ὅτι ἧττόν εἰσι τῶν ἄλλων φιλίαι καὶ ὀλιγοχρονιώτεραι, εἴρηται. τῶν δὲ φιλικῶν ἡ διὰ τὸ χρήσιμον καὶ ἡδὺ, κατά τι μὲν δοκοῦσι εἶναι φιλίαι, κατά τι δ᾽ οὔ. καθ᾽ ὃ μὲν γὰρ ἐοίκασι τῇ τελείᾳ φι-

Omnes igitur, quas hactenus commemoravimus, in æqualitate consistunt amicitiæ species. [illegible] Eadem enim sibi mutuo reddunt amici, eademque optant. aut alterum cum altero commutant, æquū cum æquo. Ut, exempli gratia, cum utilitate voluptatem.

Quas quidem species & minus esse amicitias quā cæteras, & minus esse diuturnas, jam diximus. Inter eas autem quæ utilitatis causa instituuntur, & quæ voluptatis, ex parte amicitiæ videntur esse, ex parte non item. Quatenus enim ad perfectam accedunt

ami-

amicitiam, amicitiæ dicuntur, quatenus vero ab ea recedunt, non sunt amicitiæ. Similes autem sunt, quatenus in perfecta & bonum est & iucundũ: rursus dissimiles sunt, quod illa quidem & culpa vacat & est stabilis, hæ vero cito mutantur. Sed & aliæ non paucæ sunt differentiæ. Hæ ergo omnes in similitudine & æqualitate species consistunt.

CAP. VII. 1. Ἕτερον δὲ ἐστι φιλίας εἶδος.

Est vero & alia amicitiæ species, quæ in excellentia præstantiaque consistit: sicut inter patrem & filium, omnemque eum qui provectior ætate est, & iuniorem: virum præterea & vxorem, omnemque magistratum & subditum.

2. Διαφέρουσι δ' αὗται καὶ ἀλλήλων.

Sed & hæ inter se differunt. Neque enim eadem parentibus cum liberis, & magistratui est cum subditis. Sed nec patri cum filio, aut filio cum patre: nec marito cum vxore, nec vxori cum viro. Vt non tantum ipsa inter se amicitia, sed & amatio hic differat & redamatio. Alia enim cuique horum est virtus & officium: nec non diversæ, cur vel amet vel amentur, causæ. Qua-

λίᾳ, φιλίαι εἰσί, καθ' ὃ δὲ ἀνόμοιοί εἰσι πρὸς αὐτήν, οὐκ εἰσὶ φιλίαι. ἐοίκασι μὲν γάρ, ὅτι ἡ τελεία καὶ τὸ ἀγαθὸν ἔχει, καὶ τὸ χρήσιμον· οὐχ ἐοίκασι δὲ ὅτι ἡ μὲν ἀδιάβλητος καὶ μόνιμός ἐστιν· αἱ δὲ ταχέως μεταπίπτουσι, καὶ ἄλλοις διαφέρουσι πολλοῖς. αὗται μὲν οὖν πᾶσαι καθ' ὁμοιότητα καὶ ἰσότητά εἰσιν.

Ἕτερον δὲ φιλίας εἶδος τὸ καθ' ὑπεροχήν, οἷον πατρὶ πρὸς υἱόν, καὶ ὅλως πρεσβυτέρῳ πρὸς νεώτερον, ἀνδρί τε πρὸς γυναῖκα, καὶ παντὶ ἄρχοντι πρὸς ἀρχόμενον.

Διαφέρουσι δὲ αὗται ἀλλήλων. οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ γονεῦσι πρὸς τέκνα, καὶ ἄρχουσι πρὸς ἀρχομένους· ἀλλ' οὐδὲ πατρὶ πρὸς υἱόν, καὶ υἱῷ πρὸς πατέρα, οὐδ' ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα. ὥστε οὐχ αἱ φιλίαι μόνον διαφέρουσιν ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ αἱ φιλήσεις πρὸς τὰς ἀντιφιλήσεις. ἑτέρα γὰρ ἑκατέρου τούτων τῶν φίλων ἡ ἀρετὴ καὶ τὸ ἔργον, καὶ ἕτερα δι' ἃ φιλοῦσι καὶ δι' ἃ φιλοῦνται. διὰ τοῦτο

καὶ

καὶ αἱ φιλήσεις καὶ αἱ φιλίαι ἕτεραι. ἐν μὲν οὖν ταῖς προειρημέναις φιλίαις τὸ μόνιμον ἐποίει τὸ τὰ αὐτὰ ἑκατέρῳ τῶν φίλων παρ' ἑκατέρου γίνεσθαι. ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως. οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν, καὶ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα ἀπαιτοῦσι.

Οὐ γὰρ δεῖ τὴν ἰσότητα τοὺς τοιούτους κατὰ ταῦτα φυλάττειν, ἀλλ' ὅταν ἐκεῖνα ἑκάτερος παρ' ἑκατέρου λαμβάνῃ, ἃ δεῖ τὸν μὲν δοῦναι τὸν δὲ λαβεῖν, μόνιμος ἡ τῶν τοιούτων καὶ ἐπιεικὴς ἔσται φιλία.

Καὶ τὴν φίλησιν δὲ ἀνάλογον δεῖ γίνεσθαι ἐν ταῖς καθ' ὑπεροχὴν φιλίαις· τὸν γὰρ ἀμείνω δεῖ μᾶλλον φιλεῖσθαι ἢ φιλεῖν, καὶ τὸν ὠφελιμώτερον, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ὁμοίως. δεῖ γάρ τινα γίνεσθαι καὶ ἐν τούτοις ἰσότητα. τοῦτο γὰρ τὴν φιλίαν συνέχει.

Γίνεται δέ πως ἰσότης, ὅταν κατ' ἀξίαν ἡ φίλησις γίνηται, καὶ τὸ δίκαιον δὲ ἐν τῇ ἰσότητι σώζηται. ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἔχει τὸ ἴσον ἔν τε τοῖς δικαίοις, καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ. ἐν μὲν γὰρ τοῖς δικαίοις πρώ-

re & amicitiæ quoque & amationes sunt diversæ. Eæ autem quas supra dicebamus, quia eadem ab altero accipit alter, propterea tantum sunt stabiles. Hic vero non item. Neque enim eadem pater à filio, quæ filius petit à patre.

Neque in his eo modo est servanda æqualitas: sed quoties ab altero ea accipit alter, quæ hunc dare, illum accipere æquum est, tum demum firma & qualis oportet eorum futura est amicitia. 3. Ὅταν δὲ γονεῦσι,

Sed & proportioni quoque consentaneam oportet esse amationem in iis, quæ in excellentia consistunt, amicitiis. Magis amari enim quam amare debet præstantior: sicut & qui vtilior est, eodemq. modo in reliquis. Nam & in his aliqua esse debet æqualitas. Hoc enim est id quod amicitiam sustinet. 4. Ἀνάλογον δ' ἐν ἁπάσαις

Fit autem aliquo modo æqualitas, cùm pro dignitate fit amatio, & in æqualitate servatur iustum, cum tamen non eodem modo se habeat æquum in amicitia & in iusto. In iusto quippe primum spe- 5. Ὅταν γὰρ κατ' ἀξίαν.

ctatur æquum quod pro dignitate est alicuius, & proportione ei respondet qui accipit. Secundo id quod secundum quantitatem est spectatur æquum. Si pro dignitate enim & proportione instituatur distributio, iusta est. & licet multum quantitate differat, nihil tamen obstat, quo minus iusti constet ratio. Sin vero quantitate, non autem proportione sit æqua, iusta esse non potest. In amicitia autem contra. Æquum siquidem in ea quæritur, primo quidem quantitate, secundo autem proportione.

4. Δῆλον δ' ἐὰν πολὺ διάστημα. Si enim multum differant, neque parum distent, sed longe alterum virtute alter, aut opibus superet, aut alio quocunq. non sunt amici. Nam nec volunt esse nec possunt. Quod quidem in nobis manifestius est & in Deo. Quia enim longe magis quam nos omnibus excellit bonis, ideo locum ibi amicitia non habet. Idemque & in regib. videre est. Nam nec horum amicitia, qui multo inferiores sunt, dignos se deputãt. Vt nec optimis sapientissimisque, nullius precii homines.

τως μὲν ἴσον ζητεῖται, τὸ κατ' ἀξίαν, καὶ ἀνάλογον τοῖς δεχομένοις· δευτέρως δὲ ζητεῖται τὸ κατὰ τὴν ποσότητα ἴσον· ἐὰν γὰρ κατ' ἀξίαν καὶ ἀνάλογον γίνηται ἡ διανομὴ, δικαία ἐστί· κἂν σφόδρα τῷ ποσῷ διαφέρει, οὐδὲν κωλύει τὸν τοῦ δικαίου σώζεσθαι λόγον· εἰ δὲ κατὰ τὸ ποσὸν ἴση εἴη καὶ μὴ ἀνάλογον, οὐ δύναται εἶναι δικαία· ἐπὶ δὲ τῆς φιλίας ἀνάπαλιν· τὸ γὰρ ἴσον ἐν ταύτῃ ζητεῖται, πρῶτον μὲν κατὰ τὴν ποσότητα, δευτέρως δὲ κατὰ τὸ ἀνάλογον.

Ἐὰν γὰρ πολὺ διαφέρωσιν, καὶ τὸ μεταξὺ διάστημα οὐκ ὀλίγον ᾖ σφόδρα δὲ ἄτερος θατέρου ὑπερέχῃ ἀρετῇ, ἢ εὐπορίᾳ, ἢ τινι ἄλλῳ, οὐκ εἰσὶ φίλοι. οὔτε γὰρ δύνανται, οὔτε βούλονται. φανερώτερον δὲ γίνεται ἐφ' ἡμῶν καὶ τοῦ θεοῦ. ὅτι γὰρ πλεῖστον ἡμῶν πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχει, διὰ τοῦτο ἡ φιλία ἐνταῦθα χώραν οὐκ ἔχει. δῆλον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν βασιλέων. οὐ γὰρ οὐδὲ τούτοις ἀξιοῦσιν εἶναι φίλοι οἱ πολὺ καταδεέστεροι, οὐδὲ τοῖς ἀρίστοις ἢ σοφωτάτοις οἱ

μηδ-

μηδενὸς ἄξιοι. οἱ μὲν οὖν σφόδρα διαφέροντες οὐ δύνανται εἶναι φίλοι· ἐν δὲ μετρίᾳ ὑπεροχῇ δυνατόν.

Ἐν πόσῃ δὲ ὡρισμένως εἰπεῖν, καὶ ἀκριβῆ δοῦναι λόγον, οὐκ ἔνι. καὶ γὰρ πολλῶν ἀφαιρουμένων παρὰ θατέρου τῶν φίλων, ὥστε θάτερον ὑπερέχειν, συμβαίνει μὲν τὴν φιλίαν ἔτι μένειν, συμβαίνει δὲ λύεσθαι, ὅταν πολὺ γίνηται μεταξὺ τὸ διάστημα, καθάπερ ἐφ' ἡμῶν καὶ τοῦ θεοῦ.

Διὰ τοῦτο καὶ ἀπορεῖται, μή ποτε οὐ βούλονται οἱ φίλοι τοῖς φίλοις τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν. εἰ γὰρ βούλονται, συνεύξονται αὐτοῖς καὶ θεοῖς γενέσθαι· τοῦτο δὲ λύσει τὴν φιλίαν. ὥστε εἰ βούλονται αὐτοῖς τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, βούλονται μὴ εἶναι αὐτοῖς φίλους. τοῦτο δὲ ἐναντίον ἐστὶ τῷ λόγῳ τῆς φιλίας. ἔτι δὲ οὐδὲ αὐτοῖς ἔσονται ἀγαθοί, μὴ ὄντες φίλοι. οὐκ ἄρα συνεύξονται αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα ἀγαθά. ῥητέον δὲ πρὸς τοῦτο, ὅτι ὁ φίλος τῷ φίλῳ συνεύχεται τὰ ἀγαθὰ, ἐκείνου ἕνεκα· εἰ δὲ ἐκείνου ἕνεκα δεῖ τὸν φίλον μένειν, καὶ αὐτῷ συμβῆναι τὰ ἀγαθά. μένοι δ' ἂν, εἰ ἄνθρωπος εἴη, καὶ μὴ θεὸς γένοιτο ἐξ ἀνθρώ-

Qui ergo multum differunt, amici esse non possunt. In mediocri tamen fieri potest excellentia.

In quanta autem definite dicere, aut accuratam rationem reddere, nemo poterit. Nam si multa alteri eripiātur amicorum, ita vt excellat alter, manere nihilominus amicitia potest: sicut contra ea solvitur, cum nimis magnum incipit discrimen esse: velut inter nos & Deum. 7. Ἀκριβὴς μὲν ἐν τοιούτοις.

Vnde etiam dubitatur, vtrum maxima amicis bona velle debeant amici. 8. Ὅθεν καὶ ἀπορεῖται. Nam si debent, etiam vt Dii fiant optabunt: hoc autem amicitiam solvet. Itaque si maxima illis volunt bona, etiam vt non sint amici volunt. Hoc autem cum amicitiæ pugnat ratione. Sed ne quidem illis boni erunt, si non sint amici. Quare neque talia illis optabūnt bona. Ad quod respondendum est: amicum amico optare bona, illius causa. Quod si illius causa, manere oportet amicum, vt bona evenire illi possint. Manebit autem si homo sit, neque

Deus fiat ex homine. Homini autem maxima quidem amicus optabit bona. Non tamen fortasse omnia, quemadmodum plerique faciunt amici. Sibi enim maxime bona evenire volunt.

τῷ· ἀνθρώπῳ δὲ ὄντι βουλήσεται ὁ φίλος τὰ μέγιστα γενέσθαι ἀγαθά, ἴσως δὲ οὐ πάντα, καθάπερ οἱ πλείους τῶν φίλων ἔχουσιν. αὐτῷ γὰρ μάλιστα ἕκαστος βούλεται τὰ ἀγαθά.

Cap. X.

ΚΕΦ. ι'

Magis in eo, vt amet quis, consistere amicitiam, quam vt ametur.

Περὶ τῆς ἐν τῷ μᾶλλον, ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι, οὐσίας φιλίας.

Cap. v. ꝛi 1. Οἱ πολλοὶ δὲ δοκοῦσι. VVlgus autem, quia ambitiosum est, amari videtur malle, quam amare. Quare & amant adulatores pleriq. & libenter cum iis versantur: quia superiores illis sunt, cum tamen amici videantur. Superiorem autem esse amicis, ambitiosis gratum est. Voluntq. videri cedere vbique amicis adulatores. Ideoque amare magis quam amari. Amari autem idem fere quod honorari est: quod plerique sequuntur.

2. Οὐ δι' αὐτὸ δὲ ἑαυτὸν. Honorari autem non per se petunt, ii qui id petunt, sed per accidens tantum. Alterius enim causa bonum illis videtur honor esse. Sicut vulgo cum

ΟΙ πολλοὶ δὲ δοκοῦσι διὰ φιλοτιμίαν βούλεσθαι μᾶλλον φιλεῖσθαι ἢ φιλεῖν· διὸ φιλοκόλακες οἱ πολλοί, καὶ ἥδονται κόλαξι συνόντες, ὅτι ὑπερέχουσιν αὐτῶν, δοκούντων εἶναι φίλων. τὸ δὲ ὑπερέχειν τῶν φίλων τοῖς φιλοτίμοις ἡδύ. καὶ γὰρ οἱ κόλακες προσποιοῦνται πάντα τῶν συνόντων ἡττᾶσθαι, καὶ διὰ τοῦτο φιλεῖν μᾶλλον, ἢ φιλεῖσθαι. τὸ δὲ φιλεῖσθαι ἐγγὺς εἶναι δοκεῖ τοῦ τιμᾶσθαι, οὗ δὴ οἱ πολλοὶ ἐφίενται.

Τὸ δὲ τιμᾶσθαι οὐ δι' ἑαυτὸ ζητοῦσιν οἱ ζητοῦντες, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· δι' ἄλλο γὰρ δοκεῖ αὐτοῖς ἀγαθὸν ἡ τιμή. τοῖς μὲν πολλοῖς ὑ-

πὸ τῶν ὑπερεχόντων τιμωμένοις, διὰ τὴν ἐλπίδα. οἴονται γὰρ τυχεῖν ἂν ὧν δέονται παρὰ τῶν τιμώντων, καὶ ὡς σημείῳ τῆς εὐπαθείας χαίρουσι τῇ τιμῇ. οἱ δὲ ἐπιεικέστεροι καὶ ὑπὸ τῶν ἐπιεικῶν ὀρεγόμενοι τιμᾶσθαι διὰ τοῦτο διώκουσι τὴν τιμήν, ὅτι ἐφίενται βεβαίως περὶ ἑαυτῶν τὰ ἄριστα ὑπολαμβάνειν. βεβαιοῦσι δὲ τὰς περὶ ἑαυτῶν ἀγαθὰς δόξας τῇ ψήφῳ τῶν τιμώντων. χαίρουσι δὴ τῇ τιμιότητι ἐντεῦθεν. πιστεύουσι δὲ ἑαυτοὺς ἀγαθοὺς εἶναι. τὸ μὲν οὖν τιμᾶσθαι δι' ἄλλο ζητεῖται· τὸ δὲ φιλεῖσθαι, δι' ἑαυτό. καὶ γὰρ ἡδὺ καὶ φιλητόν ἐστι καθ' ἑαυτό. διὸ δόξειεν ἂν κρεῖττον εἶναι τοῦ τιμᾶσθαι, καὶ ἡ φιλία δὲ καθ' ἑαυτὴν αἱρετὴ εἶναι· ἐπεὶ γὰρ ἐν τῷ φιλεῖσθαι καὶ τῷ φιλεῖν συνίσταται, εἰ ἑκάτερον καθ' ἑαυτόν ἐστι αἱρετὸν, φανερὸν, ὅτι καὶ ἡ φιλία καθ' ἑαυτὴν αἱρετή ἐστιν· ἔστι δὴ μόνον τὸ φιλεῖσθαι δι' ἑαυτὸ αἱρετὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ φιλεῖν, καὶ πολλῷ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ βέλτιον.

à superioribus afficitur honore, spei causa. Quibus enim sibi opus esse sciunt, ea se ab iis à quibus honore afficiuntur, consecuturos esse putant, ideoq. tanquam futuri beneficij signo, honore illo delectantur. Meliores vero & qui vicissim à melioribus honore quoque affici gaudent, ideo honorem consectantur, quia libenter optima quæq. de se quam firmissime sibi persuadere volunt. Quas enim de se concepere opiniones bonas, eorum à quibus honore afficiuntur suffragio confirmant. Atque hinc honore delectantur, bonos enim esse se confidũt. Honore ergo affici ob aliud, amari vero per se appetitur. Dulce quippe per se est & amabile. Vnde etiam præstantius quam honore affici & per se eligenda esse amicitia videtur. Cum enim in eo vt ametur aliquis & amet consistat, si vtrumque per se eligendum est, sequitur amicitiam etiam per se eligendam esse. At vero non tantum amari, sed & amare per se eligendum est: & quidem multo magis, quanto est præstantius.

3. Δοκεῖ δ' ἐν τῷ φιλεῖν.

Vnde sequitur amicitiam quoque magis in eo vt quis amet, quam vt ametur, esse. Exemplo sunt matres, quæ amare gaudent, neq; tamen contra amari à liberis quærunt. Quædam enim aliis suos ad tempus supponũt aut certe nutriendos dant liberos, à quibus cùm ignotentur, amari non possunt: ipsæ tamen quæ norunt eos amant, vicissimq. amari, si vtrumque fieri non possit, non vehementer curant, Satisque iis videtur esse, si recte cum iis agi videant. Cum ergo magis in eo vt amet aliquis quàm vt ametur sit amicitia, iique qui amant amicos soleant laudari, virtus amicorum videtur esse, amare.

4. Ὥστ' ἐν οἷς τοῦτο γίνεται.

Quare in quibus hoc est pro dignitate, firmi sunt amici, firmaque eorum est amicitia. Atque ita inæquales quoque, si pro dignitate alter alterum colat, amici fient. Ita enim æquales sibi mutuo fient. Aequalitas autem est amicitia.

Ὅθεν καὶ ἡ φιλία ἐν τῷ φιλεῖν ἐστὶ μᾶλλον ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι· σημεῖον δέ, αἱ μητέρες τῷ φιλεῖν χαίρουσαι, καὶ παρὰ τῶν τέκνων φιλεῖσθαι οὐ ζητοῦσαι. ἔνιαι γὰρ ὑποποιοῦσιν ἄλλαις τὰ ἑαυτῶν, ἢ καὶ ἄλλως διδόασιν ἐπὶ τῷ παρ' αὐτῶν τρέφεσθαι, καὶ ἀγνοούμεναι οὐ φιλοῦνται. αὗται δὲ φιλοῦσι μὲν εἰδυῖαι, ἀντιφιλεῖσθαι δ' οὐ ζητοῦσιν, ἐὰν ἀμφότερα μὴ ἐνδέχηται· ἀλλ' ἱκανὸν αὐταῖς ἔοικεν εἶναι, ἐὰν ὁρῶσιν εὖ πάσχοντας τοὺς παῖδας. μᾶλλον δὲ τῆς φιλίας οὔσης ἐν τῷ φιλεῖν, καὶ τῶν φιλοφίλων ἐπαινουμένων, φίλων ἀρετὴ τὸ φιλεῖν ἔοικεν εἶναι.

Ὥστ' ἐν οἷς τοῦτο γίνεται κατ' ἀξίαν, οὗτοι μόνιμοι φίλοι, καὶ ἡ τῶν τοιούτων φιλία βεβαία ἐστίν. οὕτω δ' γίνοιντο ἂν καὶ οἱ ἄνισοι φίλοι, εἰ ἀξίως ἀλλήλους φιλοῦσιν. ἴσοι γὰρ ἂν ἀλλήλοις οὕτω γίνοιντο· ἡ δὲ ἰσότης φιλότης.

ΚΕΦ. ιαʹ

Περὶ βεβαιότητος φιλίας, καὶ ὅθεν τὸ, τὶ φιλεῖν, καὶ τὸ φιλεῖσθαι.

Αὕτη δὴ ἡ ὁμοιότης ἐν μὲν τοῖς σπουδαίοις μάλιστα καὶ κυρίως εὑρίσκεται· ἐν δὲ τοῖς φαύλοις ἀμυδρῶς, ἐν δὲ τοῖς διὰ τὸ χρήσιμον καὶ ἡδὺ, μᾶλλον· οἱ μὲν γὰρ σπουδαῖοι καὶ ἑαυτοῖς ὅμοιοί εἰσιν· οὐ γὰρ εὐμετάβολοί εἰσιν, οὐδὲ ἄλλοτε ἄλλοις χαίρουσιν, ἀλλὰ τοῖς σπουδαίοις ἔργοις· μόνιμος γὰρ ἡ ἀρετὴ ὅτι ἕξις ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀλλήλοις ἀεὶ ὅμοιοί εἰσι, καὶ διαμένουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ· καὶ οὔτε δέονται φαύλων, οὔθ' ὑπηρετοῦσι τοιαῦτα, ἀλλ' ὡς εἰπεῖν, καὶ διακωλύουσι. τῶν ἀγαθῶν γὰρ μήτ' αὐτοὺς ἁμαρτάνειν, μήτε τοῖς φίλοις ἐπιτρέπειν ὑπηρετεῖν. οἱ δὲ μοχθηροὶ καὶ τοῦτο μοχθηροί εἰσιν, ὅτι οὐκ ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς χαίρουσιν. ὅθεν οὔτε ἑαυτοῖς ὅμοιοί εἰσιν ἀεὶ, οὔτε τοῖς φίλοις· καὶ διὰ τοῦτο ὀλίγον χρόνον μέ-

Cap. XI.

De stabilitate amicitiæ, & vnde amare & amari.

Hæc autem similitudo inter bonos maxime invenitur ac proprie. Inter improbos autem vix apparet. In iis autem qui vtilitatis causa aut voluptatis amant, magis. Probi enim sibi quoque mutuo sunt similes: neque enim facile mutantur, aut nunc his delectantur nunc illis, sed bene agendo tantum. Stabilis enim est virtus, quia est habitus, ideoq. sibi mutuo semper sunt similes, & in amicitia persistunt. Sed neque quod turpe est postulant, neque in talibus ministros se præbent, sed quodammodo vetant quoque ne id fiat. Est enim bonorum, vt neque ipsi delinquant, neque amicis permittant vt administri sint talium. Improbi vero, etiam eo sunt improbi, quod non iisdem semper delectentur. Vnde neque sibi semper neque amicis sunt similes. Ideoque parvo admodum tem-

δοκεῖ καὶ ἐξ ἐναντίων συνεστάναι φιλίαν, ὅτι οἱ αἰσχροὶ τῶν καλῶν ἐρῶσι, καὶ οἱ πλούσιοι τῶν πενήτων, καὶ οἱ ἀμαθεῖς τῶν ἐπιστημόνων· καὶ ἐν τῇ φύσει τὰ ξηρὰ τῶν ὑγρῶν ἐφίενται. γίνεται δὲ ἡ τοιαύτη φιλία τῶν ἐναντίων οὐ καθ' αὑτό, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. οὐ γάρ, καθὸ φιλοῦσιν ἄλληλα, ἐναντία ἐστίν, ἀλλὰ συμβέβηκεν αὐτοῖς ἐναντίοις εἶναι. καὶ γὰρ ὁ πένης ἐρᾷ τοῦ πλουσίου, ὅτι ὠφέλιμός ἐστιν αὐτῷ καὶ χρήσιμος· χρήσιμος δὲ καὶ ὠφέλιμος τῷ χρωμένῳ οὐκ ἔστιν ἐναντίος καθ' αὑτό· ὁ γὰρ ἂν παντὶ χρήσιμος τῷ χρωμένῳ ἦν ἂν ἐναντίος. οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ ὁ στρατιώτης τῷ στρατηγῷ ἐναντίος, οὐδὲ ὁ διδάσκαλος τῷ μαθητῇ· καὶ ὁ ἐραστὴς δὲ τὸν ἐρώμενον φιλεῖ, ὅτι ἡδύς ἐστιν αὐτῷ. ἡδὺς δὲ ἡδομένῳ οὐκ ἔστιν ἐναντίος, ἀλλὰ συμβαίνει αὐτοῖς ἐναντίους εἶναι. φύσει δὲ τὸ ξηρὸν ἐφίεται οὐ τοῦ ἐναντίου ὑγροῦ, ἀλλὰ τοῦ μέσου. ἡ γὰρ ὄρεξις τοῦ ἀγαθοῦ ἐστίν. ἀγαθὸν δὲ τὸ μέσον. ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω· καὶ γὰρ οὐ πάνυ οἰκεῖά εἰσι τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ.

culi. Ideoque ex contrario cõstare hæc amicitia videtur: quia formosos deformes, pauperes opulẽti, indocti amant peritos. Sicut in natura rerum humida quoq. appetuntur à siccis. Talis autẽ contrariorum amicitia non per se fit sed per accidens. Neque enim quatenus se mutuo amant sunt contraria, sed contra accidens in iis est quod sunt contraria. Pauper n. amat divitem, quia & prodest illi & vtilis est dives. Qui v. vtilis est aut prodest, non contrarius illi cui vsum exhibet sui per se est. Omnis enim qui vtilis est cuilibet vtenti esset contrarius. Quin neq miles duci, neq. præceptor est contrarius discipulo. Sic & amator amasium, quia iucundus sibi est, amplectitur. Qui delectat autem ei quem delectat non est contrarius, licet per accidens fiat vt sint contrarii. Natura autem siccum, non contrariũ petit humidum sed medium. Boni enim illa appetitio est. Bonum autem est medium. Atque hæc quidem relinquamus. Cum præcipue non admodũ ad præsens faciant subjectum.

CAP.

CAP. XII.

De amicitia civili.

CAP. IX. 1. Ἔοικε δὲ καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται

VIdetur autem, quemadmodum & supra dictum est, in iisdem amicitia cum jure versari. In mutuis quippe hominum communionibus ius quoque spectatur: in quibus amicitia quoque consistit. Nam & qui navigant, & militant, aut quos denique vel actiones aliquæ communes vel instituta conjungunt, ius inter se mutuo conservare conantur, & inter se sunt amici: quantumque communione aliqua inter se sunt conjuncti, tantum & amare se mutuo solent, & & jus inter se conservare. Vnde illud, Communia amicorum, recte vulgari dicitur proverbio. In cōmunione enim amicitia est. Ipsæ autem communiones differunt. Fratribus enim sodalibusque communia sunt omnia: aliis vero non omnia sed certa quædam. Aliisque horum plura, aliis pauciora. Communionibus au-

ΚΕΦ. ιβ'.

Περὶ τῆς πολιτικῆς φιλίας.

ΕΟικε δὲ, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ὅτι περὶ ταὐτά ἐστιν ἥ τε φιλία καὶ τὸ δίκαιον.. καὶ γὰρ τὸ δίκαιον ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλυς τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαις ζητῶται, ἐν ταύταις δὲ καὶ ἡ φιλία γίνεται. καὶ γὰρ καὶ σύμπλοι, καὶ στρατιῶται, καὶ ὅλως οἱ πράξεών τινῶν καὶ ἐπιτηδευμάτων κοινωνῦντες ἀλλήλοις, καὶ τὰ δίκαια φυλάττειν πρὸς ἀλλήλους ζητοῦσι, καὶ φίλοι εἰσὶν ἀλλήλοις, καὶ καθ' ὅσον δὲ κοινωνοῦσι, κατὰ τοσοῦτον καὶ φιλοῦσιν ἀλλήλους, καὶ τὰ δίκαια πρὸς ἀλλήλους ποιῦσιν. ὅθεν καὶ ἡ παροιμία φησὶ, κοινὰ τὰ τῶν φίλων, ὀρθῶς. ἐν κοινωνίᾳ γὰρ ἡ φιλία. διαφέρουσι δὲ αἱ κοινωνίαι. ἀδελφοῖς μὲν γὰρ καὶ ἑταίροις πάντα κοινὰ, τοῖς δὲ ἄλλοις οὐ πάντα, ἀλλ' ἔνια ὡρισμένα. καὶ τούτων τοῖς μὲν πλείω, τοῖς δὲ ἐλάττω. ἀναλόγως

δὲ

δὲ ταῖς κοινωνίαις καὶ αἱ φιλίαι ἔχουσιν. αἱ μὲν γὰρ μᾶλλον, αἱ δὲ ἧττον γίνονται, ταῖς κοινωνίαις ἀκολουθοῦσαι. ὁμοίως καὶ τὰ δίκαια ταῖς φιλίαις ἀναλογοῦσιν. οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ δίκαια ἀδελφοῖς πρὸς ἀλλήλους, καὶ πατρὶ πρὸς υἱὸν, ἢ πολίταις, ἢ ἑταίροις πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ἕτερα· καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον γίνεται ταῖς φιλίαις ἀκολουθοῦντα. οὐ γὰρ ὁμοίως ἄδικον χρήματα ἀποστερῆσαι ἑταῖρον καὶ πολίτην, καὶ μὴ βοηθῆσαι δεομένῳ, ἀδελφῷ καὶ ὀθνείῳ· καὶ πατάξαι πατέρα, καὶ ὁντινοῦν ἄλλον. αὔξεσθαι γὰρ πέφυκεν ἅμα τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ δίκαιον, ὡς ἐν τοῖς αὐτοῖς ὄντα, καὶ ἐπ' ἴσον διήκοντα. καὶ τὸν φίλτερον δεινότερον ἀδικεῖν, καὶ τὸν μᾶλλον κοινωνοῦντα καὶ φιλοῦντα, ἢ πρὸς ὃν ἧττον ἡ κοινωνία καὶ ἡ φιλία γίνεται.

Πᾶσαι δὲ κοινωνίαι, ἐν αἷς ἐστιν ἡ φιλία καὶ τὸ δίκαιον, μέρη εἰσὶ τῆς πολιτικῆς. ἡ γὰρ πολιτικὴ κοινωνία ἐστὶ τοῦ συμφέροντος ἕνεκα· δι' ὃ καὶ συνέστη τὴν ἀρχὴν

tem proportione amicitiæ respondent. Aliæ enim magis, aliæ minus sunt, quemadmodum proportiones ipsæ. Eodēque modo communionibus quoque iura proportione respondent. Neque enim jus idem fratribus inter se, quod patri cum filio, aut civibus inter se est & sodalibus, sed aliud maiusque illud & minus, pro amicitiarum ratione est. Neque enim similiter injustum est, pecuniis sodalem fraudare aut civē; fratri petenti non succurrere aut peregrino, patrem denique pulsare, aut alium quemcunque. Crescit enim cū amicitia ius quoq; cum vtrumque in iisdem versetur, & ad eadem se extendat. Vnde & eum qui magis amicus fuerit, & qui maiori nobis communione conjunctus est, afficere injuria magis indignū est, quā quē cum minor nobis aut communio aut amicitia conjungit.

Quævis autem in qua vel ius vel amicitia est cōmunio, civilis pars est. Civilis quippe vtilitatis caussa est communio. Quam ob caussam & instituitur omnis à principio, & conserva-

2. Αἱ δὲ κοινωνίαι πᾶσαι μορίοις.

seruatur Respublica. Omnis autem vtilitatis causa est communio: alia quidem huius, alia vero illius. Quæ enim conducere nobis putamus, huiusmodi communione acquirimus: ideoque instituitur à nobis communio, vt eà quæ ad vitam nobis sunt comparemus necessaria. Hanc autem etiam legislatores publicam vtilitatem spectant, qui jus esse volunt id quod publice conducit. Quare & aliæ societates, tum ipsæ vt sunt integræ, tum vero partes earum, vtilitatem quærunt. Sicut, exempli gratia, nautæ eam quæ in navigatione est vtilitas: vt puta, pecunias, aut aliud quodcunque. Qui simul militant, vtilitatem quæ in bello spectatur, pecunias nimirum, aut victoriam, aut vrbem solent sibi proponere. Eodemque modo tribules & populares. Aliæ rursus jucunditatem respicere ejusque causa contrahi videntur societates: quales sunt quas sodalitates vocant in vrbibus, & qui de symbolis vna viuunt. Illa enim sacrificii, hæc vero convictus causa instituitur. Sicut jucunditatis

ἡ πολιτεία, καὶ μένει. πᾶσα δὲ κοινωνία τοῦ συμφέροντός ἐστιν ἕνεκα· ἡ μὲν τοῦδε τοῦ συμφέροντος, ἡ δὲ ἐκείνου· διὰ γὰρ τῶν κοινωνιῶν τὰ συμφέροντα πορίζομεν ἑαυτοῖς, καὶ διὰ ταῦτα ἀλλήλοις κοινωνοῦμεν, ἵνα πορισώμεθά τι τῶν εἰς τὸν βίον. τούτου δὴ τοῦ κοινῇ συμφέροντος καὶ οἱ νομοθέται στοχάζονται, καὶ δίκαιόν φασιν εἶναι τὸ κοινῇ συμφέρον. αἱ μὲν οὖν ἄλλαι, καὶ αἱ ὅλαι, καὶ τὰ μέρη αὐτῶν, τοῦ συμφέροντος ἐφίενται· οἷον πλωτῆρες μὲν τοῦ κατὰ τὸν πλοῦν τοῦ συμφέροντος, οἷον χρημάτων, ἢ ἄλλου τινός· συστρατιῶται δὲ τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον συμφέροντος ὀρέγονται, οἷον χρημάτων, ἢ νίκης, ἢ πόλεως. ὁμοίως δὲ καὶ φυλέται καὶ δημόται· τινὲς δὲ τῶν κοινωνιῶν τοῦ ἡδέος ἐφίενται, καὶ δι' ἡδονὴν δοκοῦσι γίνεσθαι, ὥσπερ ἡ τῶν θιασωτῶν κοινωνία, καὶ ἡ τῶν ἐρανιστῶν. ἡ μὲν γὰρ θυσίας ἕνεκα γίνεται, ἡ δὲ συνουσίας, ἃ καὶ ἀμφω

τοῦ ἡ-

τοῦ ἡδέος ἐστὶ μᾶλλον. καὶ αὗται δὲ μέρη εἰσὶ τῆς πολιτικῆς. τάττονται γὰρ καὶ αὗται πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον ὑπὸ τῆς πολιτικῆς. καὶ γὰρ οὐ μόνον, ὃ νῦν ἐστὶ συμφέρον, ζητεῖ, ἀλλὰ καί, ὃ νῦν μὲν οὐ συμφέρει, συνοίσει δέ, καὶ τοῦτο διώκει· οὐ γὰρ τοῦ παρόντος μόνον συμφέροντος ἐφίεται, ἀλλὰ τοῦ μέχρι βίου. διὰ τοῦτο θυσίας τε εἰσήγαγε, καὶ συνόδους, καὶ συνουσίας μεθ' ἡδονῆς, καὶ πόνων ἀναπαύσεις. μετὰ γὰρ τὰς τῶν καρπῶν συγκομιδὰς αἵ τε σύνοδοι ἐγίνοντο, καὶ αἱ θυσίαι, ἀπαρχαί τινες οὖσαι. μάλιστα γὰρ ἐν τούτοις ἐσχόλαζον τοῖς καιροῖς. διὰ δὴ τούτων τῶν κοινωνιῶν τό, τε θεῖον ἵλεων αὐτοῖς ἐγίνετο, ὃ συνοίσειν ἐδόκει, καὶ αὐτοὶ ἀναπαυόμενοι, παρὰ τῶν ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος πόνων ἤπτοντο. διὰ τοῦτο φαίνεται, ὅτι πᾶσα κοινωνία, καὶ ἡ ἡδέος ἕνεκα γινομένη, καὶ ἡ τοῦ συμφέροντος, τὸ συμφέρον ἔσχατον ἔχει τέλος. καὶ διὰ τοῦτο πᾶσαι μέρη εἰσὶ τῆς πολιτικῆς· ταύταις δὲ τῶν

causa magis vtraque. Ipsæ autem ciuilis partes sunt. Vnde etiam publici boni causa à ciuili instituuntur scientia. Non enim tãtum id quod nunc conducit, sed & illud quod vt nunc nõ prodest, ita in posterum prodesse poterit, quærit. Quia non præsens tantum, sed vitæ potius totius spectat commodum. Ideoque & sacrificia, & publicos conuentus, & conuictus jucundos introduxit, & remissiones laborum. Post collectas enim fruges, quidam indicti sunt conuentus, vt sacrificia, quæ primitiarum instar essent. Hoc enim maxime ociari solebant tempore. Quia talibus congressibus, & propitium sibi reddebant numen diuinum, quod è re suâ sciebant esse, & ipsi tantisper quieti indulgentes, rursus de integro collectis viribus, vtiles sibi subibant labores. Vnde apparet omnem, tam quæ voluptatis quam quæ vtilitatis causâ instituitur, communionem vtilitatem tanquam vltimum spectare finem. Ideoque partes omnes sunt ciuilis. Has ergo amicitiæ etiam sequen-

ſequentur communiones. Quare ſicut illæ, ita & hæ dividentur. Taleſque erunt amicitiæ, quales ſunt & communiones.

κοινωνίαις καὶ αἱ φιλίαι ἀκολουθήσουσι, καὶ ὥσπερ αἱ κοινωνίαι, οὕτω καὶ αἱ φιλίαι διαιρεθήσονται, καὶ τοιαῦται ἔσονται αἱ φιλίαι, οἷαι αἱ κοινωνίαι

CAP. XIII.

De tribus Reip. formis.

Cap. x. 1. Πολιτείας δ' ἐστιν εἴδη τρία.

IAm de civili ſocietate dicendum eſt. Huius autem tres ſunt formæ. Regnum nimirum, Ariſtocratia, & Timocratia, quam Remp. ſolent plerique vocare: quæ cenſu comparatur. Qui enim pecunias dederint, imperium accipiunt. Vnde etiam Timocratiam vocant proprie. Harum vero præſtantiſſima Regnum, deterrima vero eſt Timocratia. Atque hæ quidem Reip. formæ ſunt. Defectus vero harum & quaſi corruptelæ, Regni quidē Tyrannis: ambæ enim ſunt monarchiæ, multum licet differant. Tyrannus enim ſuum ſpectat commodum, ſicut rex ſubditorum: neque enim rex

ΚΕΦ. ιγ'.

Περὶ τῶν τριῶν πολιτείας εἰδῶν.

ΡΗτέον δέ ἐστι περὶ τῆς πολιτικῆς. ταύτης δὴ τρία εἰσὶν εἴδη· βασιλεία, ἀριστοκρατία, καὶ τιμοκρατία, ἣν καὶ πολιτείαν εἰώθασιν οἱ πλεῖστοι καλεῖν, ἥ τις ἐστὶν ἀπὸ τῶν τιμημάτων. διδόντες γὰρ χρήματα τὸ ἄρχειν λαμβάνουσι. διὰ τοῦτο τιμοκρατικὴν οἰκεῖόν ἐστι καλεῖν. τούτων δὲ τῶν πολιτικῶν βελτίστη μὲν ἡ βασιλεία, χειρίστη δὲ ἡ τιμοκρατία. αὗται μὲν οὖν αἱ πολιτεῖαι. αἱ δὲ παρεκβάσεις καὶ οἷον φθοραὶ τῶν πολιτειῶν, τῆς μὲν βασιλείας ἡ τυραννίς· ἄμφω γὰρ μοναρχίαι. διαφέρουσι δὲ πλεῖστον. ὁ μὲν γὰρ τύραννος τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον σκοπεῖ. ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ τῶν ἀρχομένων. οὐ γάρ ἐστι βασιλεὺς ὁ μὴ

αὐτὸς

αὐτὸς ἑαυτῷ ἀρκῶν, καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχων. ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ δεηθήσεται τὰ τῶν ἀρχομένων εἰς ἑαυτὸν ἕλκειν. διὰ τοῦτο τὰ μὲν ὠφέλιμα αὐτῷ οὐ προσκοπεῖ πολιτευόμενος καὶ τὰ κοινὰ πράττων, μόνα δὲ τὰ τῶν ἀρχομένων. οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν κοινῶν, ἀλλ' οἴκοθεν ποριεῖ τὰ συμφέροντα ἑαυτῷ. ὁ δὲ μὴ οὕτως ἔχων κληρωτὸς μᾶλλον ἄν τις εἴη, ἢ βασιλεύς. ἔστι τοίνυν ἡ τυραννὶς ἐναντία τῇ βασιλείᾳ. ὁ γὰρ τύραννος τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθὸν διώκει, καὶ πολὺ μᾶλλον, ἢ ὁ κληρωτός. καὶ φανερωτέρα ἡ διαφορὰ ἡ πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι καὶ χείρων. διὰ τοῦτο καὶ ἐναντίον ἐστὶ τῇ βασιλείᾳ ἡ τυραννίς, ὅτι τὸ μὲν βέλτιστον, τὸ δὲ κάκιστον. τὸ γὰρ κάκιστον ἐναντίον τῷ βελτίστῳ. μεταβαίνει τοίνυν ἡ πολιτεία ἐκ βασιλείας εἰς τυραννίδα. φαυλότης γάρ ἐστι μοναρχίας ἡ τυραννίς, καὶ ὁ μοχθηρὸς βασιλεὺς τύραννος γίνεται. τῆς μὲν οὖν βασιλείας παρέκβασις ἡ τυραννίς, τῆς δὲ ἀριστοκρατίας ἡ ὀλιγαρχία. ὅταν οἱ ταύτην πολιτευόμενοι τὴν πολιτείαν νέμωσι

eſt qui non ſufficiens eſt ſibi, boniſque excellit omnibus. Talis autem opus non habebit, vt aliorum ad ſe pertrahat bona. Ideoque id quod ſibi conducit non ſpectat vir civilis & qui in Rep. verſatur; ſed tantum id quod ſubditis. Neque enim è publico, ſed è privato vtilitatem procurat ſuam. Qui vero talis non erit, is forte potius creatus eſſe quã rex videbitur. Quare regno contraria Tyrannis eſt. Id enim quod ſibi bonum eſt, Tyrannus ſpectat, multoq; magis quam qui forte eſt creatus: eo autem longius differre à rege videtur, quod illo eſt deterior. Ideoque regno contraria eſt Tyrannis; quia alterum optimum, alterum deterrimum eſt. Peſſimum enim contrarium eſt optimo. Solet autem à regno tranſire in tyrannidem Reſpublica: corruptela enim Monarchiæ, Tyrannis eſt: fitque Tyrannus rex qui non bonus eſt. Regni igitur exceſſus eſt Tyrannis, ſicut Ariſtocratiæ Oligarchia eſt: quod fit quoties qui illam conſtituunt Rempublicam, quæ civitatis

ſunt, contra quam oportet, ſibi vindicant: & vel omnia, vel plurima. Iidemque magiſtratus vrbis & imperia ſemper tribuũt iiſdem, vt familiares eos ſibi faciant, atque ita opera eorum res peculentur publicas. Vnde fit vt & pauci rerum præſint ſummæ, & pro optimis viris, ſceleſti. Timocratiæ autem defectus, Democratia eſt. Finitimæ enim hæ duæ ſunt. Nam & plebis eſſe vult Timocratia, & pares ſunt omnes qui cenſu continentur. Minime autem corrupta Democratia eſt. quippe quæ parum à Timocratia forma recedit. Pluſque cum ea commune, quam ab ea diverſum habet. Cenſu enim differt, æqualitatem autem cum ea communem habet. Pares enim ſunt omnes qui cenſu continentur, etiam in plebe.

τὰ τῆς πόλεως ἑαυτοῖς παρὰ τὴν ἀξίαν. καὶ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα· οἳ καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ διδόασι διοικεῖν, ἵνα συνήθεις αὐτοῖς γινόμενοι δι' αὐτῶν καρποῦσθαι δύνωνται τὰ κοινά. ὅθεν συμβαίνει ὀλίγους τινὰς ἐπὶ τῶν πραγμάτων εἶναι, καὶ μοχθηροὺς ἀντὶ τῶν ἐπιεικεστάτων. τῆς δὲ τιμοκρατίας παρέκβασις ἡ δημοκρατία. σύνοροι γάρ εἰσιν αὗται. πλήθους γὰρ βούλεται ἡ καὶ τιμοκρατία εἶναι, καὶ ἴσοι πάντες οἱ ἐν τῷ τιμήματι. ἥκιστα δὲ μοχθηρία ἐστιν ἡ δημοκρατία. μικρὸν γὰρ ὑπερβαίνει τὸ τῆς τιμοκρατίας εἶδος. κοινωνεῖ γὰρ αὐτῇ μᾶλλον ἢ διαφέρει. τῷ τιμήματι μὲν γὰρ διαφέρει, κοινωνεῖ δὲ κατὰ τὴν ἰσότητα, ἴσοι γὰρ πάντες οἱ ἐν τῷ τιμήματι, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος.

ΚΕΦ. ιδ'.

Περὶ τῶν ὁμοιωμάτων τούτων τῶν εἰδῶν.

ΤΑ' μὲν οὖν εἴδη τῆς πολιτικῆς εἰς ταῦτα μεταβάλλουσι μάλιστα. τὸ ἐλάχιστον γὰρ ἔχουσι τῶν εἰρημένων πολιτειῶν εἰς τὴν ἀντικειμένην αὐτῇ μεταβολῆς, καὶ εἰς ταύτην ῥᾷστα μεταβαίνει. εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τῇ οἰκονομικῇ ὁμοιώματα αὐτῶν, καὶ οἷον παραδείγματα. ἐν γὰρ ταῖς οἰκίαις καὶ βασιλείας εἰκόνα ἴδοι τις ἂν καὶ ἀριστοκρατίας, καὶ τῶν ἄλλων. ἡ μὲν γὰρ πατρὸς πρὸς υἱοὺς κοινωνία βασιλείας ἔχει σχῆμα. τῶν τέκνων γὰρ τῷ πατρὶ μέλει. ἐντεῦθεν δὲ καὶ Ὅμηρος τὸν Δία πατέρα προσαγορεύει. πατρικὴ γὰρ ἀρχὴ βούλεται ἡ βασιλεία εἶναι, ἣν οἱ Πέρσαι ὑπερβαίνοντες τυραννίδα ποιοῦσι. τῶν γὰρ υἱῶν ὡς δούλων ἄρχουσι. τυραννὶς δὲ ἡ τῶν δούλων ἀρχή. τὸ γὰρ τοῦ δεσπότου συμφέρον ζητεῖται ἀεὶ παρὰ τῶν δούλων. ἔστι δὴ τοιαύτη τῶν τέκνων ἀρχὴ ἡμαρτημένη. ἡ δὲ βασιλείᾳ ἐοικυῖα τοῦ

CAP. XIV.

De illarum formarum similitudine.

ET civilis quidem formæ societatis in has potissimum mutantur. Ad minimum enim singulæ earum quas diximus formarum, in contrariam sibi solent transire, facillimeque in eam mutantur. Sunt tamen & in domestica re imagines illius & exempla quasi. In familia enim regni imaginem & Aristocratiæ, reliquarumque invenire est formarum. Quæ enim patri est cum libris societas, regni formam habet. Liberorũ enim curam gerit pater. Vnde & Homerus patrem vocat Iovem. patrium enim imperium videtur regnũ esse. quod Persæ dum excedunt, Tyrannidem efficiunt. liberis enim imperant vt servis. Tyrannis enim est imperium in servos. Domini quippe commodum semper spectant servi. Quare vitiosum est, cum in liberos exercetur tale imperium: sicut rectum est, quod ad regnum acce-

2. Ὁμοιότητα δ' αὐτῶν καὶ οἷον παραδείγματα.

δοκεῖ καὶ ἐξ ἐναντίων συνεστάναι φιλίαν, ὅτι οἱ αἰσχροὶ τῶν καλῶν ἐρῶσι, καὶ οἱ πλούσιοι τῶν πενήτων, καὶ οἱ ἀμαθεῖς τῶν ἐπιστημόνων· καὶ ἐν τῇ φύσει τὰ ξηρὰ τῶν ὑγρῶν ἐφίενται. γίνεται δὲ ἡ τοιαύτη φιλία τῶν ἐναντίων οὐ καθ' αὑτό, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. οὐ γάρ, καθὸ φιλοῦσιν ἄλληλα, ἐναντία ἐστίν, ἀλλὰ συμβέβηκεν αὐτοῖς ἐναντίοις εἶναι. καὶ γὰρ ὁ πένης ἐρᾷ τοῦ πλουσίου, ὅτι ὠφέλιμός ἐστιν αὐτῷ καὶ χρήσιμος· χρήσιμος δὲ καὶ ὠφέλιμος τῷ χρωμένῳ οὐκ ἔστιν ἐναντίος καθ' αὑτό· ἦ γὰρ ἂν πᾶς χρήσιμος τῷ χρωμένῳ ἦν ἂν ἐναντίος. οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ ὁ στρατιώτης τῷ στρατηγῷ ἐναντίος, οὐδὲ ὁ διδάσκαλος τῷ μαθητῇ. καὶ ὁ ἐραστὴς δὲ τὸν ἐρώμενον φιλεῖ, ὅτι ἡδύς ἐστιν αὐτῷ. ἡδὺς δὲ ἡδομένῳ οὐκ ἔστιν ἐναντίος, ἀλλὰ συμβαίνει αὐτοῖς ἐναντίους εἶναι. φύσει δὲ τὸ ξηρὸν ἐφίεται οὐ τοῦ ἐναντίου ὑγροῦ, ἀλλὰ τοῦ μέσου. ἡ γὰρ ὄρεξις τοῦ ἀγαθοῦ ἐστίν. ἀγαθὸν δὲ τὸ μέσον. ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω· καὶ γὰρ οὐ πάνυ οἰκεῖά εἰσι τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ.

culi. Ideoque ex contrario cõstare hæc amicitia videtur: quia formosos deformes, pauperes opulẽti, indocti amant peritos. Sicut in natura rerum humida quoq. appetuntur à siccis. Talis autẽ contrariorum amicitia non per se fit sed per accidens. Neque enim quatenus se mutuo amant sunt contraria, sed contra accidens in iis est quod sunt contraria. Pauper n. amat divitem, quia & prodest illi & vtilis est dives. Qui v. vtilis est aut prodest, non contrarius illi cui vsum exhibet sui per se est. Omnis enim qui vtilis est cuilibet vtenti esset contrarius. Quin neq miles duci, neq. præceptor est contrarius discipulo. Sic & amator amasium, quia iucundus sibi est, amplectitur. Qui delectat autem ei quem delectat non est contrarius, licet per accidens fiat vt sint contrarii. Natura autem siccum, non contrariũ petit humidum sed medium. Boni enim illa appetitio est. Bonum autem est medium. Atque hæc quidem relinquamus. Cum præcipue non admodũ ad præsens faciant subjectum.

CAP.

δὲ ταῖς κοινωνίαις καὶ αἱ φιλίαι ἔχουσιν. αἱ μὲν γὰρ μᾶλλον, αἱ δὲ ἧττον γίνονται, ταῖς κοινωνίαις ἀκολουθοῦσαι ὁμοίως καὶ τὰ δίκαια ταῖς φιλίαις ἀναλογοῦσιν. οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ δίκαια ἀδελφοῖς πρὸς ἀλλήλους, καὶ πατρὶ πρὸς υἱὸν, ἢ πολίταις, ἢ ἑταίροις πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ἕτερα· καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον γίνεται ταῖς φιλίαις ἀκολουθοῦντα. οὐ γὰρ ὁμοίως ἄδικον χρήματα ἀποστερῆσαι ἑταῖρον καὶ πολίτην, καὶ μὴ βοηθῆσαι δεομένῳ, ἀδελφῷ καὶ ὀθνείῳ· καὶ πατάξαι πατέρα, καὶ ὁντινοῦν ἄλλον. αὔξεσθαι γὰρ πέφυκεν ἅμα τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ δίκαιον, ὡς ἐν τοῖς αὐτοῖς ὄντα, καὶ ἐπ' ἴσον διήκοντα. καὶ τὸν φίλτερον δεινότερον ἀδικεῖν, καὶ τὸν μᾶλλον κοινωνοῦντα καὶ φιλοῦντα, ἢ πρὸς ὃν ἧττον ἡ κοινωνία καὶ ἡ φιλία γίνεται.

Πᾶσαι δὲ κοινωνίαι, ἐν αἷς ἐστιν ἡ φιλία καὶ τὸ δίκαιον, μέρη εἰσὶ τῆς πολιτικῆς. ἡ γὰρ πολιτικὴ κοινωνία ἐστὶ τοῦ συμφέροντος ἕνεκα· δι' ὃ καὶ συνέστη τὴν ἀρχὴν

tem proportione amicitiæ respondent. Aliæ enim magis, aliæ minus sunt, quemadmodum proportiones ipsæ. Eodēque modo communionibus quoque iura proportione respondent. Neque enim jus idem fratribus inter se, quod patri cum filio. aut civibus inter se est & sodalibus, sed aliud maiusque illud & minus, pro amicitiarum ratione est. Neque enim similiter injustum est, pecuniis sodalem fraudare aut civē; fratri petenti non succurrere aut peregrino, patrem denique pulsare, aut alium quemcunque. Crescit enim cũ amicitia iús quoq; cum vtrumque in iisdem versetur, & ad eadem se extendat. Vnde & eum qui magis amicus fuerit, & qui maiori nobis communione conjunctus est, afficere injuria magis indignũ est, quã qué cum minor nobis aut communio aut amicitia conjungit.

Quævis autem in qua 2. Αἱ δὲ κοινωνίαι πᾶσαι μορίοις.
vel ius vel amicitia est cōmunio, civilis pars est. Civilis quippe vtilitatis causa est communio. Quam ob causam & instituitur omnis à principio, & conserva-

ſervatur Reſpublica. Omnis autem vtilitatis cauſa eſt communio: alia quidem huius, alia vero illius. Quæ enim conducere nobis putamus, huiuſmodi communione acquirimus: ideoque inſtituitur à nobis communio, vt eâ quæ ad vitam nobis ſunt comparemus neceſſaria. Hanc autem etiam legiſlatores publicam vtilitatem ſpectant, qui jus eſſe volunt id quod publice conducit. Quare & aliæ ſocietates, tum ipſæ vt ſunt integræ, tum vero partes earum, vtilitatem quærunt. Sicut, exempli gratia, nautæ eam quæ in navigatione eſt vtilitas: vt puta, pecunias, aut aliud quodcunque. Qui ſimul militant, vtilitatem quæ in bello ſpectatur, pecunias nimirum, aut victoriam, aut vrbem ſolent ſibi proponere. Eodemque modo tribules & populares. Aliæ rurſus jucunditatem reſpicere ejuſque cauſa contrahi videntur ſocietates: quales ſunt quas ſodalitates vocant in vrbibus, & qui de ſymbolis vna vivunt. Illa enim ſacrificii, hæc vero convictus cauſa inſtituitur. Sicut jucunditatis

ἡ πολιτεία, καὶ μένει. πᾶσα δὲ κοινωνία τοῦ συμφέροντός ἐστιν ἕνεκα· ἡ μὲν τοῦδε τοῦ συμφέροντος, ἡ δὲ ἐκείνου· διὰ γὰρ τῶν κοινωνιῶν τὰ συμφέροντα πορίζομεν ἑαυτοῖς, καὶ διὰ ταῦτα ἀλλήλοις κοινωνοῦμεν, ἵνα πορισώμεθά τι τῶν εἰς τὸν βίον. τούτου δὴ τοῦ κοινῇ συμφέροντος καὶ οἱ νομοθέται στοχάζονται, καὶ δίκαιόν φασιν εἶναι τὸ κοινῇ συμφέρον. αἱ μὲν οὖν ἄλλαι, καὶ αἱ ὅλαι, καὶ τὰ μέρη αὐτῶν, τοῦ συμφέροντος ἐφίενται· οἷον πλωτῆρες μὲν τοῦ κατὰ τὸν πλοῦν τοῦ συμφέροντος, οἷον χρημάτων, ἢ ἄλλου τινός· συστρατιῶται δὲ τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον συμφέροντος ὀρέγονται, οἷον χρημάτων, ἢ νίκης, ἢ πόλεως. ὁμοίως δὲ καὶ φυλέται καὶ δημόται· τινὲς δὲ τῶν κοινωνιῶν τοῦ ἡδέος ἐφίενται, καὶ δι' ἡδονὴν δοκοῦσι γίνεσθαι, ὥσπερ ἡ τῶν θιασωτῶν κοινωνία, καὶ ἡ τῶν ἐρανιστῶν. ἡ μὲν γὰρ θυσίας ἕνεκα γίνεται, ἡ δὲ συνουσίας, ἃ καὶ ἀμφω

τοῦ ἡ-

τὸ ἡδὺ ἐστὶ μᾶλλον. καὶ αὗται δὲ μέρη εἰσὶ τῆς πολιτικῆς. τάττονται γὰρ καὶ αὗται πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον ὑπὸ τῆς πολιτικῆς. καὶ γὰρ οὐ μόνον ὃ νῦν ἐστὶ συμφέρον, ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ, ὃ νῦν μὲν οὐ συμφέρει, συνοίσει δὲ, καὶ τοῦτο διώκει· οὐ γὰρ τοῦ παρόντος μόνον συμφέροντος ἐφίεται, ἀλλὰ τοῦ μέχρι βίου. διὰ τοῦτο θυσίας τε εἰσήγαγε, καὶ συνόδους, καὶ συνουσίας μεθ' ἡδονῆς, καὶ πόνων ἀναπαύσεις. μετὰ γὰρ τὰς τῶν καρπῶν συγκομιδὰς αἵ τε σύνοδοι ἐγίνοντο, καὶ αἱ θυσίαι, ἀπαρχαί τινες οὖσαι. μάλιστα γὰρ ἐν τούτοις ἐσχόλαζον τοῖς καιροῖς. διὰ δὴ τούτων τῶν κοινωνιῶν τό, τε θεῖον ἵλεων αὐτοῖς ἐγίνετο, ὃ συνοίσειν ἐδόκει, καὶ αὐτοὶ ἀναπαυόμενοι, νεαροὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος πόνων ἥπτοντο. διὰ τοῦτο φαίνεται, ὅτι πᾶσα κοινωνία, καὶ ἡ ἡδέος ἕνεκα γινομένη, καὶ ἡ τοῦ συμφέροντος, τὸ συμφέρον ἔσχατον ἔχει τέλος. καὶ διὰ τοῦτο πᾶσαι μέρη εἰσὶ τῆς πολιτικῆς· ταύταις γὰρ τῆς

causa magis vtraque. Ipsæ autem ciuilis partes sunt. Vnde etiam publici boni causa à ciuili instituuntur scientia. Non enim tãtum id quod nunc conducit, sed & illud quod vt nunc nõ prodest, ita in posterum prodesse poterit, quærit. Quia non præsens tantum, sed vitæ potius totius spectat commodum. Ideoque & sacrificia, & publicos conuentus, & conuictus iucundos introduxit, & remissiones laborum. Post collectas enim fruges, quidam indicti sunt conuentus, vt sacrificia, quæ primitiarum instar essent. Hoc enim maxime ociari solebant tempore. Quia talibus congressibus, & propitium sibi reddebant numen diuinum, quod è re sua sciebant esse, & ipsi tantisper quieti indulgentes, rursus de integro collectis viribus, vtiles sibi subibant labores. Vnde apparet omnem, tam quæ voluptatis quam quæ vtilitatis causâ instituitur, communionem vtilitatem tanquam vltimum spectare finem. Ideoque partes omnes sunt ciuilis. Has ergo amicitiæ etiam

sequen-

sequentur communiones. Quare sicut illæ, ita & hæ dividentur. Talesque erunt amicitiæ, quales sunt & communiones.

κοινωνίαις καὶ αἱ φιλίαι ἀκολουθήσουσι, καὶ ὥσπερ αἱ κοινωνίαι, οὕτω καὶ αἱ φιλίαι διαιρεθήσονται· καὶ τοιαῦται ἔσονται αἱ φιλίαι, οἷαι αἱ κοινωνίαι

CAP. XIII.

De tribus Reip. formis.

Cap. x. 1. Πολιτείας δ' ἐστὶν εἴδη τρία.

IAm de civili societate dicendum est. Huius autem tres sunt formæ. Regnum nimirum, Aristocratia, & Timocratia, quam Remp. solent plerique vocare: quæ censu comparatur. Qui enim pecunias dederint, imperium accipiunt. Vnde etiam Timocratiam vocant proprie. Harum vero præstantissima Regnum, deterrima vero est Timocratia. Atque hæ quidem Reip. formæ sunt. Defectus vero harum & quasi corruptelæ, Regni quidē Tyrannis: ambæ enim sunt monarchiæ, multum licet differant. Tyrannus enim suum spectat commodum, sicut rex subditorum: neque enim rex

ΚΕΦ. ιγ'.

Περὶ τῶν τριῶν πολιτείας εἰδῶν.

ῬΗτέον δέ ἐστι περὶ τῆς πολιτικῆς. ταύτης δὴ τρία εἰσὶν εἴδη· βασιλεία, ἀριστοκρατία, καὶ τιμοκρατία, ἣν καὶ πολιτείαν εἰώθασιν οἱ πλεῖστοι καλεῖν, ἥτις ἐστὶν ἀπὸ τῶν τιμημάτων. διδόντες γὰρ χρήματα τὸ ἄρχειν λαμβάνουσι. διὰ τοῦτο τιμοκρατικὴν οἰκεῖόν ἐστι καλεῖν. τούτων δὲ τῶν πολιτικῶν βελτίστη μὲν ἡ βασιλεία, χειρίστη δὲ ἡ τιμοκρατία. αὗται μὲν οὖν αἱ πολιτεῖαι. αἱ δὲ παρεκβάσεις καὶ οἷον φθοραὶ τῶν πολιτειῶν, τῆς μὲν βασιλείας ἡ τυραννίς· ἄμφω γὰρ μοναρχίαι. διαφέρουσι δὲ πλεῖστον. ὁ μὲν γὰρ τύραννος τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον σκοπεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ τῶν ἀρχομένων. οὐ γάρ ἐστι βασιλεὺς ὁ μὴ

αὐτὸς

αὐτὸς ἑαυτῷ ἀρκῶν, καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχων. ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ δεηθήσεται τὰ τῶν ἀρχομένων εἰς ἑαυτὸν ἕλκειν. διὰ τοῦτο τὰ μὲν ὠφέλιμα αὐτῷ οὐ προσκοπεῖ πολιτευόμενος καὶ τὰ κοινὰ πράττων, μόνα δὲ τὰ τῶν ἀρχομένων. οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν κοινῶν, ἀλλ' οἴκοθεν ποιεῖται τὰ συμφέροντα ἑαυτῷ. ὁ δὲ μὴ οὕτως ἔχων κληρωτὸς μᾶλλον ἄν τις εἴη, ἢ βασιλεύς. ἔστι τοίνυν ἡ τυραννὶς ἐναντία τῇ βασιλείᾳ. ὁ γὰρ τύραννος τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθὸν διώκει, καὶ πολὺ μᾶλλον, ἢ ὁ κληρωτός. καὶ φανερωτέρα ἡ διαφορὰ ἡ πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι καὶ χείρων. διὰ τοῦτο καὶ ἐναντίον ἐστὶ τῇ βασιλείᾳ ἡ τυραννὶς, ὅτι τὸ μὲν βέλτιστον, τὸ δὲ κάκιστον. τὸ γὰρ κάκιστον ἐναντίον τῷ βελτίστῳ. μεταβαίνει τοίνυν ἡ πολιτεία ἐκ βασιλείας εἰς τυραννίδα. φαυλότης γάρ ἐστι μοναρχίας ἡ τυραννὶς, καὶ ὁ μοχθηρὸς βασιλεὺς τύραννος γίνεται. τῆς μὲν οὖν βασιλείας παρέκβασις ἡ τυραννὶς, τῆς δὲ ἀριστοκρατίας ἡ ὀλιγαρχία. ὅταν οἱ ταύτην πολιτευόμενοι τὴν πολιτείαν νέμωσι

eſt qui non ſufficiens eſt ſibi, boniſque excellit omnibus. Talis autem opus non habebit, vt aliorum ad ſe pertrahat bona. Ideoque id quod ſibi conducit non ſpectat vir ciuilis & qui in Rep. verſatur; ſed tantum id quod ſubditis. Neque enim è publico, ſed è priuato vtilitatem procurat ſuam. Qui vero talis non erit, is forte potius creatus eſſe quã rex videbitur. Quare regno contraria Tyrannis eſt. Id enim quod ſibi bonum eſt, Tyrannus ſpectat, multoq; magis quam qui ſorte eſt creatus: eo autem longius differre à rege videtur, quod illo eſt deterior. Ideoque regno contraria eſt Tyrannis; quia alterum optimum, alterum deterrimum eſt. Peſſimum enim contrarium eſt optimo. Solet autem à regno tranſire in tyrannidem Reſpublica: corruptela enim Monarchiæ, Tyrannis eſt: fitque Tyrannus rex qui non bonus eſt. Regni igitur exceſſus eſt Tyrannis, ſicut Ariſtocratiæ Oligarchia eſt: quod fit quoties qui illam conſtituunt Rempublicam, quæ ciuitatis

sunt, contra quam oportet, sibi vindicant: & vel omnia, vel plurima. Iidemque magistratus vrbis & imperia semper tribuũt iisdem, vt familiares eos sibi faciant, atque ita opera eorum res peculentur publicas. Vnde fit vt & pauci rerum præsint summæ, & pro optimis viris, scelesti. Timocratiæ autem defectus, Democratia est. Finitimæ enim hæ duæ sunt. Nam & plebis esse vult Timocratia, & pares sunt omnes qui censu continentur. Minime autem corrupta Democratia est. quippe quæ parum à Timocratia forma recedit. Plusque cum ea commune, quam ab ea diversum habet. Censu enim differt, æqualitatem autem cum ea communem habet. Pares enim sunt omnes qui censu continentur, etiam in plebe.

τὰ τῆς πόλεως ἑαυτοῖς παρὰ τὴν ἀξίαν. καὶ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα· οἱ καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ διδόασι διοικεῖν, ἵνα συνήθεις αὐτοῖς γινόμενοι δι' αὐτῶν καρποῦσθαι δύνωνται τὰ κοινά. ὅθεν συμβαίνει ὀλίγους τινὰς ἐπὶ τῶν πραγμάτων εἶναι, καὶ μοχθηροὺς ἀντὶ τῶν ἐπιεικεστάτων. τῆς δὲ τιμοκρατίας παρέκβασις ἡ δημοκρατία. σύνοροι γάρ εἰσιν αὗται. πλήθους γὰρ βούλεται ἡ καὶ τιμοκρατία εἶναι, καὶ ἴσοι πάντες οἱ ἐν τῷ τιμήματι. ἥκιστα δὲ μοχθηρία ἐστὶν ἡ δημοκρατία. μικρὸν γὰρ ὑπερβαίνει τὸ τῆς τιμοκρατίας εἶδος. κοινωνεῖ γὰρ αὐτῇ μᾶλλον ἢ διαφέρει. τῷ τιμήματι μὲν γὰρ διαφέρει, κοινωνεῖ δὲ κατά γε τὴν ἰσότητα, ἴσοι γὰρ πάντες οἱ ἐν τῷ τιμήματι, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος.

ΚΕΦ. ιδ'.

Περὶ τῶν ὁμοιωμάτων τούτων τῶν εἰδῶν.

ΤΑ' μὲν οὖν εἴδη τῆς πολιτικῆς εἰς ταῦτα μεταβάλλουσι μάλιστα. τὸ ἐλάχιστον γὰρ ἑκάστη τῶν εἰρημένων πολιτειῶν εἰς τὴν ἀντικειμένην αὐτῇ μεταβάλλει, καὶ εἰς ταύτην ῥᾶστα μεταβαίνει. εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τῇ οἰκονομικῇ ὁμοιώματα αὐτῶν, καὶ οἷον παραδείγματα. ἐν γὰρ ταῖς οἰκίαις καὶ βασιλείας εἰκόνα ἴδοι τις ἂν καὶ ἀριστοκρατίας, καὶ τῶν ἄλλων. ἡ μὲν γὰρ πατρὸς πρὸς υἱοὺς κοινωνία βασιλείας ἔχει σχῆμα. τῶν τέκνων γὰρ τῷ πατρὶ μέλει. ἐντεῦθεν δὲ καὶ Ὅμηρος τὸν Δία πατέρα προσαγορεύει. πατρικὴ γὰρ ἀρχὴ βούλεται ἡ βασιλεία εἶναι, ἣν οἱ Πέρσαι ὑπερβαίνοντες τυραννίδα ποιοῦσι. τῶν γὰρ υἱῶν ὡς δούλων ἄρχουσι. τυραννὶς δὲ ἡ τῶν δούλων ἀρχή. τὸ γὰρ τοῦ δεσπότου συμφέρον ζητεῖται ἀεὶ παρὰ τῶν δούλων. ἔστι δὴ τοιαύτη τῶν τέκνων ἀρχὴ ἡ μαρτημένη. ἡ δὲ βασιλείᾳ ἐοικυῖα τοῦ

CAP. XIV.

De illarum formarum ſimilitudine.

ET civilis quidem formæ ſocietatis in has potiſſimum mutantur. Ad minimum enim ſingulæ earum quas diximus formarum, in contrariam ſibi ſolent tranſire, facillimeque in eam mutantur. Sunt tamen & in domeſtica re imagines illius & exempla quaſi. In familia enim regni imaginem & Ariſtocratiæ, reliquarumque invenire eſt formarum. Quæ enim patri eſt cum libris ſocietas, regni formam habet. Liberorũ enim curam gerit pater. Vnde & Homerus patrem vocat Iovem, patrium enim imperium videtur regnũ eſſe. quod Perſæ dum excedunt, Tyrannidem efficiunt. liberis enim imperant vt ſervis. Tyrannis enim eſt imperium in ſervos. Domini quippe commodum ſemper ſpectant ſervi. Quare vitioſum eſt, cum in liberos exercetur tale imperium: ſicut rectum eſt, quod ad regnum acce-

2. Ὁμοιότητες δ' οὖν τῶν καὶ οἷον παραδείγματα.

accedit. Cum enim differat filius à servo, differre quoque imperium necesse est. Quare quæ patri est cum liberis, similis regno est, societas. sicut Aristocratiæ, quæ viro cũ fæmina. Pro dignitate enim, & tanquã præstãtior vir imperat. Eitque vera Aristocratia, quoties quæ viro conveniunt, sibi vir tribuit: sicut fœminæ, quæ fœminis. Hanc autem formam excedet, & in Oligarchiam mutabitur, cum in omnibus imperium sibi vir vindicat. Præter dignitatem enim suam, neq; quatenus est melior, hoc facit. Interdum tamen mulieres imperant, cum bonorum paternorũ sunt hæredes. Ideoque opulentia viros excedunt & potentia. Neque à virtute est hoc imperium, sed quemadmodum in Oligarchiis, à divitiis potentiaque. Talis ergo Aristocratia & Oligarchia est in familiis. Sicut Timocratia, fratrum societas. Pares enim sunt, nisi quatenus ætate aut superant aut superantur. Quo fit, vt si multum differant ætate, non amplius fraterna sit amicitia, sed potius pater-

δέοντος ἔχει. δεῖ γάρ, ἐπεὶ υἱὸς διαφέρει δούλου, καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν διαφόρους εἶναι. ἡ μὲν οὖν πατρὸς πρὸς υἱοὺς κοινωνία τῇ βασιλείᾳ ἔοικεν, ἀριστοκρατία δὲ ἡ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα. κατ' ἀξίαν γάρ, καὶ ὡς βελτίων, ὁ ἀνὴρ ἄρχει. καὶ ἔσται δὴ ἀριστοκρατία, ὅταν ἃ μὲν προσήκει ἀνδρί, ἑαυτῷ ἀποδιδῷ ὁ ἀνήρ, ἃ δὲ γυναιξὶν ἁρμόζει, τῇ γυναικὶ παραχωρῇ. ὑπερβῆναι δὲ τὴν ἀριστοκρατίαν ἡ τοιαύτη κοινωνία, καὶ εἰς ὀλιγαρχίαν μεταβαλεῖ, ὅταν ὁ ἀνὴρ ἁπάντων κυριεύῃ. παρὰ τὴν ἀξίαν γὰρ αὐτὸ ποιεῖ, καὶ οὐχ ᾗ ἀμείνων, ἐνίοτε δὲ ἄρχουσιν αἱ γυναῖκες, ὅταν ἐπίκληροι ὦσι, καὶ διὰ τοῦτο πλούτῳ καὶ δυνάμει τῶν ἀνδρῶν ὑπερέχουσιν. οὐ γὰρ γίνεται ἡ τοιαύτη ἀρχὴ δι' ἀρετήν, ἀλλὰ καθάπερ ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις, διὰ πλοῦτον καὶ δύναμιν. τοιαύτη μὲν οὖν ἡ ἐν οἰκίᾳ ἀριστοκρατία, καὶ ὀλιγαρχία. τιμοκρατία δὲ ἡ τῶν ἀδελφῶν κοινωνία. ἴσοι γὰρ πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι. διόπερ, ἂν πολὺ ταῖς ἡλικίαις διαφέρωσιν, οὐκ ἔτι ἀδελφικὴ

γίνε-

γίνεται ἡ φιλία, ἀλλὰ πατρικῇ τινὶ ἔοικε πρὸς παῖδας. δημοκρατία δὲ μάλιστα μὲν ἐν ταῖς ἀδεσπότοις τῶν οἰκήσεων γίνεται. ἐνταῦθα γὰρ πάντες ἐξ ἴσου. γίνεται δὲ καὶ ἐν αἷς ὁ ἄρχων ἀσθενὴς, καὶ διὰ τοῦτο ἕκαστος ἑαυτοῦ ἐξουσιάζει.

ΚΕΦ. κ΄

Περὶ τῆς κατ᾽ ἑκάστην τῶν πολιτειῶν φιλίας.

Αὗται μὲν οὖν αἵ τε ἐν πολιτικῇ καὶ ἐν οἰκονομικῇ κοινωνίαι. πάσαις δὲ ταύταις ταῖς κοινωνίαις φαίνεται ἡ φιλία ἀκολουθοῦσα, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ᾽ ὅσον καὶ τὸ δίκαιον.

Τῇ μὲν οὖν βασιλικῇ κοινωνίᾳ ὑπεροχικὴ φιλία εἰ ὁ βασιλεὺς ὑπερέχει ταῖς εὐεργετίαις, καὶ εὖ ποιεῖ τοὺς βασιλευομένους, καὶ ἐπιμελεῖται αὐτῶν, ἀγαθὸς ὢν ἵν᾽ εὖ πράττωσιν, ὥσπερ νομεὺς προβάτων. ὅθεν καὶ Ὅμηρος τὸν Ἀγαμέμνονα ποιμένα προσαγορεύει λαῶν. τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πατρικὴ φιλία. ὑπεροχικὴ γάρ ἐστι καὶ αὐτή. διαφέρει δὲ τῷ μεγέθει τῶν εὐεργετημάτων. μείζω γὰρ

næ similis fiat & quæ cum liberis. Democratia autem in iis potissimum, quæ sine hero sunt, familiis. Ibi enim pares sunt omnes. Sicut & vbi qui præest, viribus deficitur, ideoque quilibet præest sibi.

CAP. XX.

De ea quæ in singulis Reb. pub. est amicitia.

CAP. XI. 1. Καθ᾽ ἑκάστην.

HÆ ergo & civiles communiones sunt & domesticæ, quas omnes sequi amicitia videtur. & in tantum quidem, quantum ius ipsum.

2. Βασιλεῦσι πρὸς τοὺς βασιλευομένους

Ac Regiam quidem, quæ in excellentia consistit. Siquidem bene faciendo rex excellit, beneque de subditis meretur suis: & eorum curam gerit, vt bene sit illis, bonus ipse, plane sicut ovium pastor. Vnde & Homerus pastorem populorum Agamemnonem vocat. Talis autem & paterna est amicitia: nam & hæc in excellentia consistit. quamvis beneficiorum differat magnitudine. Maiora .n. sunt quæ confert pater.

ſa n. eſt vt ſit filius. quod quidem omnium videtur maximum. Tum vt alatur, & erudiatur. Quæ eadem etiam tribuuntur maioribus. Natura enim pater filiis, minoribus maiores, rex imperat ſubditis. Sunt ergo omnes tales amicitiæ in excellentia: vnde etiam honore afficiuntur parentes. Eodemq. modo cum amicitia ius quoque non idem eſt, ſed in excellétia conſiſtit. Quod enim patri eſt in filium longe maius eo eſt, quod in patrem eſt filio: id enim pro dignitate eſt reddendum. In quo & amicitia conſiſtit.

3. Καὶ ἀνδρὸς δὲ πρὸς γυναῖκα. Non vero regiam communionem tantum, ſed & eam quam Ariſtocraticam vocant, amicitia ſequitur. Cum maiore enim maior quoq. requiritur dilectio. Talis autem viri & vxoris amicitia eſt. Ea quippe Ariſtocratia eſt in familia. Virtutis enim reſpectu vir præeſt. Tum præſtantiori quoque plus dilectionis tribuendum eſt. Similiter autem in excellentia hic quoque jus conſiſtit.

4. Ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν. Eam vero quam Timocratiam vocant commu-

ὁ πατὴρ εὐεργετεῖ. αἴτιος γὰρ τῷ παιδὶ τοῦ εἶναι, ὃ μέγιστον ἁπάντων δοκεῖ. καὶ ἐπ τροφῆς, καὶ παιδείας. καὶ τοῖς προγόνοις δὲ ταῦτα ἀπονέμεται. φύσει γὰρ ἀρχικὸν, ὅ, τε πατὴρ τῶν υἱῶν, καὶ ὁ πρόγονος τῶν ἐγγόνων, καὶ βασιλεὺς βασιλευομένων. εἰσὶ δὴ πᾶσαι αἱ τοιαῦται φιλίαι ἐν ὑπεροχῇ. διὸ καὶ τιμῶνται οἱ γονεῖς· καὶ τὸ δίκαιον δὲ ἀκολούθως τῇ φιλίᾳ οὐ τὸ αὐτὸ, ἀλλ' ἐν ὑπεροχῇ. τὸ γὰρ πρὸς πατέρα δίκαιον ὑπερέχει τοῦ πρὸς υἱόν. τὸ γὰρ κατ' ἀξίαν ἀποδοῦναι δεῖ. τοῦτο καὶ ἡ φιλία συνίσταται.

Οὐ τῇ βασιλικῇ δὲ μόνον κοινωνίᾳ ἡ ὑπερεχικὴ φιλία ἀκολουθεῖ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀριστοκρατικῇ. πρὸς γὰρ τὸν ἀμείνω μείζων γίνεται ἡ φίλησις. τοιαύτη δὲ καὶ ἡ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα φιλία. ἡ γὰρ τοιαύτη κοινωνία ἀριστοκρατία ἐστὶν ἐν οἰκίᾳ. κατὰ τὴν ἀρετὴν γὰρ ὁ ἀνὴρ ἄρχει, καὶ τῷ ἀμείνονι δεῖ πλέον ἀπονέμειν φιλήσεως. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ δίκαιον κἀνταῦθα ἐν ὑπεροχῇ.

Τῇ δὲ τιμοκρατικῇ κοινωνίᾳ,

γωνία, οἵα ἐστὶ καὶ ἡ τῶν ἀδελφῶν, ἡ ἑταιρικὴ φιλία ἀκολουθεῖ, ἥτις ἐν ἰσότητί ἐστιν. οἱ γὰρ ἑταῖροι ἴσοι καὶ ἡλικιῶται. οἱ δὲ τοιοῦτοι ὁμομαθεῖς καὶ ὁμοήθεις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, οἷοί εἰσι καὶ οἱ ἐν τιμοκρατικῇ. ἴσοι γὰρ οἱ πολῖται βούλονται, καὶ ἐπιεικεῖς εἶναι· καὶ ἄρχουσιν ἕκαστος ἐξ ἴσου, καὶ ἄρχονται ἐν τῷ μέρει. ἐξ ἴσου δὴ καὶ ἡ φιλία, καὶ τὸ δίκαιον. ταῖς μὲν οὖν ὑγιέσι πολιτείαις, καὶ κοινωνίαις οὕτως ἡ φιλία ἀκολουθεῖ, καὶ τὸ δίκαιον.

Ταῖς δὲ παρεκβάσεσι τῶν κοινωνιῶν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἐπὶ μικρόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ φιλία·

Ἐπεὶ δὲ τῶν παρεκβάσεων χειρίστη ἐστὶν ἡ τυραννὶς, διὰ τοῦτο οὐδαμῶς ἐν αὐτῇ φιλία εὑρίσκεται, ἢ πάνυ μικρόν. ἐν οἷς γὰρ μηδὲν κοινωνόν ἐστι τῷ ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ, οὐδὲ φιλία. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ δίκαιον· ἀλλ' ὥσπερ ὁ τεχνίτης ἔχει πρὸς τὸ ὄργανον, καὶ ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ σῶμα, οὕτω δεσπότης ἔσται πρὸς δοῦλον, καὶ τύραννος πρὸς ἀρχόμενον. ὠφελεῖται μὲν

nionem, qualis est fratrum, sodalitia sequitur amicitia. quæ in æqualitate consistit. Æquales enim sunt sodales & ætate sunt pares. Tum studiorum quoque & morum plerumq. similitudine conjunguntur. quales etiam sūt qui in Timocratia versantur. In hac enim æquales esse cives & honesti volunt. Tum vicissim & imperant singuli æqualiter & parent. Ex æquo igitur & amicitia illorum & ius est. In bene constitutis ergo vel Rebuspuplicis, vel societatibus, hoc modo & ius sequitur & amicitia.

Quæ autem aberrant ab iis & recedunt, in iis & jus parvū est, & amicitia. 5. Ἐν δὲ ταῖς παρεκβάσεσιν

Cum autem omnium quæ aberrant, Tyrannis sit pessima, ideo vel omnino non in ea reperitur amicitia, vel quam minime. In quibus .n. nihil commune habet qui paret & qui imperat, ne amicitia quidem est. siquidem nec ius est, sed sicut ad instrumentū artifex, ad corpus se habet anima, ita ad famulum dominus, & ad subditos se habebit Tyrannus. Iuvatur enim ab 6. Ἐν τυραννίδι γὰρ οὐδέν

artifice instrumentum, corpus ab anima. Nulla tamen intercedit amicitia. Siquidem inter inanima amicitia esse potest nulla. Sicut nec ius inter ea est & quæ vtuntur: quemadmodum nec cum bove est aut cane. Eodemq; modo nulla cum servo amicitia intercedit hero, aut cum subditis Tyranno: quatenus sunt servi. Nihil .n. heris commune est & servis. Animatum enim instrumentum est servus, sicut instrumentum sine anima est servus. Qua ergo servus est, nulla cum eo amicitia esse potest, qua vero homo, potest. Cuilibet enim homini ius aliquod cum quolibet videtur esse homine: qui modo legis esse alicuius particeps potest aut pacti. Illud quippe ius, quod intercedit inter homines, legum facit communio, quæ autem ex iusto est, hæc quoque amicitiam introducit cõmunio. Quare amicitia erit cum subditis Tyrãno, quatenus sunt homines. Vnde obscurum admodũ & ius in his est & amicitia.

7. Αἱ δ' ἐν ταῖς. Sicut in Democratia plurimum. Iis enim qui æquales sunt, multa quo-

γὰρ τὸ, τι ὄργανον ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, καὶ τὸ σῶμα ὑπὸ τῆς ψυχῆς, φιλία δὲ πρὸς αὐτὰ οὐκ ἔστιν. οὐ γὰρ πρὸς τὰ ἄψυχα φιλία δύναται εἶναι. οὐδὲ δίκαιόν τι πρὸς αὐτά ἐστιν ἀπὸ τῶν χρωμένων. ὥσπερ οὐδὲ πρὸς βοῦν, ἢ πρὸς κύνα. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον οὐδὲ πρὸς δοῦλόν ἐστι φιλία δεσπότου, ἢ πρὸς ἀρχομένους τυράννῳ, καθ' ὅσον εἰσὶ δοῦλοι. οὐδὲν γὰρ κοινὸν δεσπόταις καὶ δούλοις. ὁ γὰρ δοῦλος ἔμψυχον ὄργανον, καὶ τὸ ὄργανον ἄψυχος δοῦλος. ἧ μὲν οὖν δοῦλος, οὐκ ἔστι φιλία πρὸς αὐτόν. ἧ δὲ ἄνθρωπος, δύναται εἶναι. δοκεῖ γὰρ εἶναί τι δίκαιον παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸς πάντα ἄνθρωπον τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμων τινῶν καὶ θεσμῶν· ἡ γὰρ κοινωνία τῶν νόμων τὸ πρὸς ἀλλήλους ποιεῖ δίκαιον, ἡ δὲ κατὰ τὸ δίκαιον, κοινωνία, καὶ τὴν φιλίαν εἰσάγει. ἔσται τοίνυν τυράννῳ πρὸς ἀρχομένους φιλία, καθ' ὅσον εἰσὶν ἄνθρωποι. διὰ τοῦτο ἀμυδρόν τι ἐνταῦθα καὶ τὸ δίκαιον καὶ ἡ φιλία.

Ἐν δὲ τῇ δημοκρατίᾳ ἐπὶ πλεῖστον. πολλὰ γὰρ τὰ κοι-

κοινὰ ἴσοις οὖσιν.

ΚΕΦ. ιϛʹ.

Περὶ ἑταιρικῆς φιλίας, καὶ συγγενικῆς, καὶ οἰκονομικῆς.

Πᾶσα μὲν οὖν φιλία ἐν κοινωνίᾳ ἐστὶ, καθάπερ εἴρηται· μόνη δὲ ἡ συγγενικὴ καὶ ἑταιρικὴ φιλία οὐ δοκοῦσιν ἐν κοινωνίᾳ εἶναι. κοινωνικαὶ γάρ εἰσι φιλίαι αἱ καθ' ὁμολογίαν καὶ συνθήκην τινὰ συνιστάμεναι, οἷαί εἰσιν αἱ φυλετικαὶ, καὶ συμπλοϊκαὶ, καὶ ὅσαι τοιαῦται. εἰς ταύτας δὲ τάξειεν ἄν τις καὶ τὴν ξενικήν.

Ἡ δὲ συγγενικὴ φιλία καὶ ἡ ἑταιρικὴ οὐ καθ' ὁμολογίαν, οὐ συνθήκην τινὰ συνίστανται. ἀλλὰ τοὺς μὲν ἡ φύσις συνέδησε, τοὺς δὲ τὸ τυχεῖν ἡλικιώτας εἶναι, καὶ περὶ τὰ αὐτὰ ἐπιτηδεύματα σπουδάζειν.

Ῥητέον δὴ περὶ τῆς συγγενικῆς. ἔστι δὴ πολυειδὴς ἡ συγγενικὴ φιλία, καὶ τῆς πατρικῆς πᾶσα ἐξήρτηται, διὰ γὰρ τὸ πρὸς τὸν κοινὸν πατέρα, ἢ πρόγονον οἰκειότητα, οἵ τε

que sunt communia.

CAP. XVI.

De sodalitia, consanguinea amicitia, & œconomica.

Omnis ergo amicitia in communione, quemadmodum dictum est, consistit. Sola autem cognatorum amicitia & sociorum, non videtur in communione consistere. In communione autem eæ quæ convento constant aut pacto, consistũt. quales inter se tribules exercent, aut qui vna nauigant, & similes. Quibus adjungi etiam recte hospitalis possit. CAP. 12. 1. Ἐν κοινωνίᾳ μὲν οὖν πᾶσα φιλία

Cognatorum vero ac sociorum neque convento constat nec pacto; sed alios natura coniunxit, alios ætas eadem, eademque in quibus versantur studia.

Ac primo quidem de cognatorum dicendum est. Est autem multiformis ea, & ex paterna dependet. Quia enim patrem communem habent, aut generis autorem cum quo conjunguntur, tum 2. Καὶ ἡ συγγενικὴ δὲ φαίνεται

Mm 5 fra-

fratres se mutuo tum alii amant cognati. Liberos enim tanquam partem sui, amant parentes. Liberique contra parentes, vt qui à parentibus sunt oriundi. Fratres autem fratres, vt qui ex iisdem sunt oriundi. Magis autem norunt parentes ex se oriundos esse liberos, quã liberi se à parentibus oriundos esse. Magis enim coniungitur causa, & id quod producit, cum eo quod fit aut producitur: quam id quod factum est, cũ eo quod fecit, & quod productum est, cum eo quod produxit. Quod enim ex aliquo, proprium ei ex quo est: sicut dens aut capillus est habenti proprius. Cum tamen neq. capillo ipsi nec denti proprius sit qui habet. Quare vel omnino non est propria causa suo effecto, & id quod ex aliquo, ei ex quo, neque vllam cum eo relationem habet: aut si habet, minorem quam illud ad ipsum. Ideoque minus amant parentes suos, quam ab iis amantur liberi. Quod quidem etiam ex tempore apparet. Illi enim statim, vt nati sunt amant liberos, liberi verò ipsos postea,

ἀδελφοί, καὶ ἄλλως συγγενεῖς ἀλλήλους φιλοῦσιν, οἱ γονεῖς μὲν γὰρ στέργουσι τὰ τέκνα, ὡς ἑαυτῶν τι ὄντα, τὰ δὲ τέκνα τοὺς γονεῖς, ὡς ἀπ' ἐκείνων ὄντα, ἀδελφοὶ δὲ ἀδελφοὺς, τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι. μᾶλλον δὲ ἴσασιν οἱ γονεῖς τὰ τέκνα ὅτι ἐξ αὐτῶν εἰσὶν, ἢ τὰ γεννηθέντα, ὅτι ἐκ τούτων. καὶ μᾶλλον συνωκείωται τὸ αἴτιον καὶ τὸ γεννῶν τῷ γεννηθέντι, ἢ τῷ ποιηθέντι, ἢ τὸ γενόμενον τῷ ποιήσαντι, καὶ τὸ γεννηθὲν τῷ γεννήσαντι. τὸ γὰρ ἔκ τινος οἰκεῖον τῷ, ἐξ οὗ ἐστὶν, ὥσπερ ὀδοὺς ἢ θρὶξ τῷ ἔχοντι οἰκεῖόν ἐστι, τριχὶ δὲ καὶ ὀδόντι οὐκ ἔστιν οἰκεῖον ὁ ἔχων. ἢ τοίνυν οὐδαμῶς ἐστὶν οἰκεῖον τῷ αἰτιατῷ τὸ αἴτιον, καὶ τῷ ἔκ τινος τὸ ἐξ οὗ, οὐδέ τινα σχέσιν ἔχει πρὸς αὐτὸ, ἢ, εἰ ἔχει ἐλάττω ἔχει, ἢ ἐκεῖνο πρὸς αὐτὸ ἔχει. καὶ τὰ τέκνα δὴ τοὺς γονεῖς ἧττον φιλοῦσιν, ἢ ὑπ' ἐκείνων φιλοῦνται· ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου φανερόν. οἱ μὲν γὰρ εὐθὺς γινόμενα στέργουσι, τὰ τέκνα δὲ αὐτοὺς χρό-

γω

ςῳ ὕστερον κατὰ τὸ λαβεῖν σύνεσιν, ἢ αἴσθησιν. διὰ τοῦτο καὶ μητέρες μᾶλλον φιλοῦσι τὰ τέκνα, ἢ οἱ πατέρες, ὅτι πρότερον αὐτὰ στέργουσι. γονεῖς μὲν οὖν τὰ τέκνα φιλοῦσιν ὡς ἑαυτούς. τὰ γὰρ ἐξ αὐτῶν, οἷον ἄλλοι αὐτοί, τῷ χωρὶς εἶναι μόνον διαφέροντες. τέκνα δὲ φιλοῦσι γονεῖς, ὡς ἀπ᾽ ἐκείνων πεφυκότα.

Ἀδελφοὶ δὲ ἀλλήλους τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι. ἡ γὰρ πρὸς τοὺς γονεῖς ταυτότης καὶ αὐτοῖς ταυτότητα ποιεῖ πρὸς ἀλλήλους, ὥσπερ τοὺς κλάδους ἡ τῆς ῥίζης ταυτότης συνάπτει. διό φασιν ταυτὸν αἷμα καὶ ῥίζαν, καὶ τὰ τοιαῦτα. ἔστι γὰρ ἑκάτερον ταυτὸ καὶ ἐν πολλοῖς καὶ διῃρημένοις. μέγα δὲ πρὸς φιλίαν καὶ τὸ συντραφῆναι, καὶ ἥλικας εἶναι. ἧλιξ γὰρ ἥλικα φιλεῖ· καὶ οἱ συνήθεις, ἑταῖροι. διὸ καὶ ἡ ἀδελφικὴ τῇ ἑταιρικῇ ὁμοιοῦται. ἀνεψιοὶ δὲ, καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν συνῳκείωνται. τῷ γὰρ ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἶναι καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοί πως ἀλλήλοις εἰσίν. γίνονται δὲ οἱ μὲν

cum iam intellectu prædi- ti fuerint & sensu. Quare matres quoque magis amant liberos quam patres: quia prius eos diligunt. Ideoque sicut seipsos amant parentes liberos. qui enim ex ipsis, tanquam alii sunt ipsi; nisi quod separati sint, non alio discrimine. Liberos ergo tanquam ex se natos amant parentes.

3. Ἀδελφοὶ δὲ ἀλλήλους τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν.

Fratres vero quod ex iisdem nati sint amant se mutuo. Quia enim ex iisdem nati sunt parentibus, hoc vt iidem quoque inter se sint, efficit. Plane sicut ramos eadem radix conjungit, Ideoque dici solet, idem sanguinem & radicem, ac similia. Vtrumq. .n. in multis & quæ sunt divisa vnum est idemque. Ad amicitiam etiam non parum confert educatio eadem, eademque ætas. Æqualis namq. æqualem diligit. Sed & consuetudo sodales effi it. Vnde etiam fraternam, sodalitiæ dicunt similem. Consobrini vero reliquique cognati, ex fratribus coniunguntur. quia enim ex iisdem sunt, quodammodo etiam iidem inter se sunt. Sunt autem alii è cognatis magis

gis propinqui, alii minus: prout vel minus ab autore diſtant generis vel magis. Quibus enim longe petita eſt communio, ſenſim quaſi evaneſcit, minor quippe ſemper fit procedendo. Eſtque ea qua parentes liberos, homines Deum amant, tanquam ad bonum & excellens amicitia. Maxima enim contulerunt beneficia: nam & hoc quod ſũt, & educationem iis debent ac diſciplinam. Quæ vero cognatis inter ſe, in æqualitate conſiſtit. Habet vero voluptatem quoque, & vtilitatem talis amicitia tanto magis, quam eorũ qui genere alieni ſunt: quanto magis communis eorum vita eſt, vt qui plurimorum inter ſe ſint participes. Et fraterna quidem maxime. Omnia .n. illi quæ ſodalitiæ accedunt:magiſq. huic quam illi. Ideoq; ſi honeſti ſint fratres & ſimiles, magis ſe mutuo amabunt quam ſodales. Quippe cum & familiares ſint magis, magiſq. ſimiles,& ex quo nati ſunt alter alterum dilexerit, maiorque accedat conſuetudo & neceſſitas. vt qui ex iiſdem ſint nati,

οἰκειότεροι τῶν συγγενῶν, οἱ δ' ἀλλοτριώτεροι, τῷ σύνεγγυς, ἢ πόῤῥω τὸν ἀρχηγὸν εἶναι τοῦ γένους. οἷς γὰρ πόῤῥωθεν ἡ κοινωνία, ἀμυδρὰ γίνεται, τῷ περιΐεναι ἐλαττουμένη. ἔστι δὲ ἡ μὲν τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς φιλία, καὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν θεὸν, ὡς πρὸς ἀγαθὸν καὶ ὑπερέχον. εὐεργέται γάρ εἰσι τὰ μέγιστα εὐεργετοῦντες, τὸ εἶναι, καὶ τραφῆναι, καὶ παιδευθῆναι. ἡ δὲ τῶν συγγενῶν πρὸς ἀλλήλους ἐν ἰσότητι. ἔχει δὲ καὶ τὸ ἡδὺ καὶ χρήσιμον ἡ τοιαύτη φιλία μᾶλλον, ἢ ἡ τῶν ἀλλοτρίων κατὰ γένος, ὅσῳ καὶ κοινότερος ὁ βίος ἐστὶν αὐτοῖς, κατὰ πλείονα κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις. μάλιστα δὲ ἡ ἀδελφικὴ φιλία. συμβαίνει γὰρ αὐτῇ πάντα, ἃ καὶ τῇ ἑταιρικῇ, καὶ μᾶλλον αὐτῇ, ἢ ἐκείνῃ. καὶ διὰ τοῦτο εἰ ἐπιεικεῖς εἶεν οἱ ἀδελφοὶ καὶ ὅμοιοι μᾶλλον φιλήσουσιν ἀλλήλους, ἢ οἱ ἑταῖροι· οἰκειότεροι γάρ εἰσιν ἀλλήλοις καὶ ὁμοιότεροι, καὶ φύσει τῆς ἀλλήλους στέργουσι, καὶ ὁμοηθέστεροί εἰσιν, ὅτι καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν

ἐφύσαν, καὶ ὁμοίως ἐπαιδεύθησαν· καὶ ἡ κατὰ τὸν χρόνον δοκιμασία μείζων ἐνταῦθα, καὶ βεβαιοτέρα. ἡ μὲν οὖν μεγίστη ἐν ταῖς συγγενικαῖς φιλία ἡ ἀδελφική ἐστιν. αἱ δὲ ἄλλαι ἀνάλογον ἔχουσι τῇ κατὰ γένος οἰκειότητι.

Ἀνδρεὶ δὲ, καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν. ἄνθρωπος γὰρ τῇ φύσει τεκνοποιητικὸν μᾶλλον, ἢ πολιτικὸν, ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ ὅσῳ κοινότερον ζώοις τεκνοποιΐα, ἢ πολιτεία. τὸ μὲν γὰρ πᾶσι ζώοις ἔνεστι, ἡ δὲ πολιτεία μόνοις τοῖς ἀνθρώποις. τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ζώοις ἐπὶ τοσοῦτον μόνον ἡ κοινωνία ἐστιν, ἐφ' ὅσον ἔνι τεκνοποιῆσαι, τοῖς δὲ ἀνθρώποις οὐ τῆς τεκνοποιΐας χάριν μόνον ἡ κοινωνία ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον. εὐθὺς γὰρ διήρηται αὐτῶν τὰ ἔργα, καὶ ἄλλα τὰ ἔργα τοῦ ἀνδρὸς, καὶ ἕτερα γυναικός. ἐπαρκοῦσιν οὖν ἀλλήλοις εἰς τὸ κοινὸν τιθέντες τὰ ἴδια. διὰ ταῦτα καὶ τὸ χρήσιμον, καὶ τὸ ἡδὺ ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ εἶναι δοκεῖ. εἴη δ' ἂν καὶ τὸ ἀγαθὸν. καὶ

eademque imbuti disciplina. Sed & experientia à tempore hic maior est & firmior. Cognatarum ergo amicitiarum maxima est fraterna. Aliæ vero rursus pro ratione sanguinis, proportionem quoq. habent.

Viri vero & vxoris à natura videtur esse amicitia. Magis enim proprium est homini liberorum procreatio, quam Reip. institutio. quanto prior magisque necessaria familia quam vrbs est: quantoq. magis animalibus hæc propria est quā illa. Alterum enim omnibus animalibus, alterū solis adest hominibus. Reliquis enim animalibus eatenus tantum sua est communio, quatenus procreare possunt: hominibus vero non procreandi tantum causa sua est communio, sed & communis vitæ causa. Statim enim à principio, diuisa videmus esse eorum opera. Alia enim viri, alia mulieris sunt opera. Alter enim alteri succurrit, & inter se communicant propria. Ideoque vtilitas quoque in hac amicitia videtur esse & voluptas. Sicut bonum quoque & virtus,

4. Ἀνδρὶ δὲ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ.

tus, si sint honesti. Vtrique enim sua est virtus. Et si vterque conveniente sibi præditus sit virtute, hoc quoque eos magis coniunget. Videntur autem quasi vinculũ amicitiæ talis, esse quoque liberi. Quare facilius qui liberis destituuntur solent dissolvi. Cõmune enim vtriusque bonum sunt liberi. Quod autem commune est, coniunctum tenet ea quæ communicant.

ἡ ἀρετὴ, εἰ ἐπιεικεῖς εἶεν. ἔστι γὰρ ἑκατέρου ἀρετή. καὶ εἰ σπουδαῖος εἴη ἑκάτερος τὴν προσήκουσαν ἀρετὴν, χαίροιεν ἂν καὶ διὰ τοῦτο ἀλλήλοις. σύνδεσμος δὲ τῆ τοιαύτῃ φιλίᾳ καὶ τὰ τέκνα δοκεῖ εἶναι. διὸ θᾶττον οἱ ἄτεκνοι διαλύονται. τὰ γὰρ τέκνα κοινὸν ἀγαθὸν ἀμφοῖν. τὸ δὲ κοινὸν συνέχει τὰ κοινωνοῦντα.

CAP. XVII.

De iis quæ in vtili amicitia oriuntur querelis.

QVomodo autem viro cum vxore, fratri cum fratre, amico denique sit cum amico vivendum, velle quærere, nihil aliud est, quam quomodo iuste sit vivendũm. Sequitur enim quamvis communionem pro proportione amicitiæ etiam ius: sicut dictum est sæpius. Neque enim idem ius amico cum amico, neque cum extraneo, neque cum fratre aut sodale videtur esse aut condiscipulo.

ΚΕΦ. ιζ

Περὶ τῶν ἐν τῇ κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίᾳ ἐγκλημάτων.

ΠΩς δὲ συμβιωτέον ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ ἀδελφῷ πρὸς ἀδελφὸν, καὶ ὅλως φίλῳ πρὸς φίλον, ταυτόν ἐστι τῷ πως δίκαιον. ἔπεται γὰρ πάσῃ κοινωνίᾳ ἀναλόγως τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ δίκαιον, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις. καὶ οὐ ταυτὸν φαίνεται εἶναι δίκαιον φίλῳ πρὸς φίλον, καὶ τὸν ὀθνεῖον, ἢ τὸν ἀδελφὸν, ἢ τὸν ἑταῖρον, καὶ τὸν συμφοιτητήν.

Τειῶν

Τριῶν δὴ οὐσῶν τῶν φιλιῶν, διὰ τὸ ἀγαθὸν, διὰ τὸ ἡδὺ, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ καθ᾽ ἑκάστην τῶν μὲν ἐν ἰσότητι φίλων ὄντων, τῶν δὲ καθ᾽ ὑπεροχήν· καὶ γὰρ γίνονται φίλοι καὶ οἱ ὅμοιοι, ἢ κατὰ τὸ ἀγαθὸν, ἢ κατὰ τὸ ἡδὺ, ἢ κατὰ τὸ χρήσιμον· γίνονται φίλοι καὶ ἀμείνους χείροσι.

Τοὺς δὲ ἴσους μὲν κατ᾽ ἰσότητα δεῖ φιλεῖν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἰσάζειν· τοὺς δὲ ἀνίσους ἀναλόγως τῇ ὑπεροχῇ· καὶ ἐλλείψει φιλεῖν καὶ φιλεῖσθαι.

Μόνῃ δὲ ἐν τῇ κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίᾳ, ἢ ταύτῃ μάλιστα, τὰ ἐγκλήματα, καὶ αἱ μέμψεις τῶν φίλων γίνονται πρὸς ἀλλήλους εἰκότως. οἱ μὲν γὰρ δι᾽ ἀρετὴν φίλοι ὄντες εὖ ποιεῖν ἀλλήλους προθυμοῦνται. τοῦτο γὰρ ἀρετῆς καὶ φιλίας. πρὸς τοῦτο δὲ τῶν φίλων ἁμιλλωμένων οὐκ ἔστιν ἐγκλήματα οὐδὲ μάχαι. τὸν γὰρ φιλοῦντα καὶ εὖ ποιοῦντα οὐδεὶς δυσχεραίνει. ἀλλ᾽ ἐὰν ᾖ χαρίεις, ἀμείβεται καὶ αὐτὸς εὖ ποιῶν. ὁ δὲ ταῖς εὐεργεσίαις τὸν ἕτερον ὑπερ-

Cum ergo tres sint amicitiæ species: quæ boni, quæ voluptatis, & quæ vtilitatis causa instituitur, & in singulis, alii in æqualitate, alii in excellentia amici consistant (Nam & qui similes sunt, vel boni, vel voluptatis, vel vtilitatis causa, amici fiunt quemadmodum & deterioribus meliores.) CAP. XIII. 1. Τριττῶν δὲ οὐσῶν φιλιῶν

Pares quidem æqualiter amare oportet, & in cæteris quoque æquari omnibus. Impares vero pro ratione vel defectus vel excellentiæ, amare oportet aut amari. 2. Τοὺς ἴσους μὲν καθ᾽ ἰσότητα

In sola autem ea, quæ vtilitatis causa instituitur amicitia, aut hac certe maxime, accusationes & querelæ inter se amicorum reperiuntur. Et quidem merito. qui enim virtutis causa sunt amici, libenter beneficia alter conferunt in alterum. Hoc autem proprium virtutis & amicitiæ est. In hac enim contentione nec querelæ oriuntur, nec pugnæ. Eum quippe qui amat, & qui beneficia confert, nemo odit. Imo nisi inhumanus sit, benefaciendo refert gratiam. Qui vero beneficiis alterum 3. Γίγνεται δὲ τὰ ἐγκλήματα

rum ſuperat, ſi conſequatur id quod petit, nunquam amicum accuſabit. Vterque enim bonum appetit, & beneficium conferre.

4. Οἱ πάνυ δ' οὐδ' ἐν ταῖς.

Sed nec in ea quæ voluptatis cauſa inſtituitur, mutuis offenſionibus locus eſſe admodum poteſt. Simul enim contingit ambobus quod petunt, ſi quidem conſuetudine delectantur. Ridiculus enim eſſet, qui accuſaret alterum ex quo voluptatis nihil perciperet, cum voluptatem ex alterius quærere poſſit conſortio. quare neque quæ boni inſtituitur cauſa, neque quæ voluptatis, accuſationibus locum relinquit aut querelis.

5. Ἡ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον.

Sola vero quæ vtilitatem ſpectat, accuſationum plena eſt. Cum enim emolumenti cauſa, alter altero vtatur, ſemper plus petunt, minuſque quam oportet habere ſe arbitrantur. Neque quantum deſiderant ſe conſequi queruntur, cum ſe dignos iudicent qui conſequantur. Qui enim beneficia conferunt, ſuppeditare iis omnia quibus opus habent nequeunt. Semper enim pluribus opus habent quibus bene fit, quam conferre qui benefaciunt, poſſint.

βάλλων, τυγχάνων οὗ ἐφίεται, οὐκ ἂν ἐγκαλοίη τῷ φίλῳ. ἐφίεται γὰρ ἑκάτερος τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τοῦ εὖ ποιεῖν.

Οὐδὲ δὴ οἱ δι' ἡδονὴν φιλοῦντες πάνυ δυσχεραίνειν ἀλλήλους δύνανται. ἅμα γὰρ ἀμφοῖν γίνεται οὗ ὀρέγονται, εἰ τῷ συνδιάγειν χαίρουσι. γελοῖος γὰρ ἂν εἴη ὁ ἐγκαλῶν τῷ μὴ τέρποντι φίλῳ, ἐξὸν ἄλλῳ συνδιάγοντα τέρπεσθαι. οὔτε τοίνυν ἡ διὰ τὸ ἀγαθὸν φιλία ἐγκλήματα ἔχει καὶ μέμψεις, οὔτε ἡ δι' ἡδονήν.

Μόνη δὲ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον ἐγκληματική ἐστιν. ἐπ' ὠφελείᾳ γὰρ χρώμενοι ἀλλήλοις ἀεὶ τοῦ πλείονος δέονται, καὶ ἔλαττον ἔχειν οἴονται τοῦ προσήκοντος, καὶ μέμφονται, ὅτι οὐχ ὅσων δέονται, τοσούτων τυγχάνουσιν, ἄξιοι ὄντες τυγχάνειν. οἱ γὰρ εὖ ποιοῦντες οὐ δύνανται ἐπαρκεῖν αὐτοῖς τοσαῦτα, ὅσων δέονται. ἀεὶ γὰρ οἱ εὖ πάσχοντες πλειόνων δέονται, ἤπερ εὖ ποιεῖν οἱ εὐεργέται δύνανται.

Ἔοικε

Ἔοικε δὲ, ὅτι καθάπερ τὸ δίκαιον διττόν ἐστι, τὸ μὲν γὰρ ἄγραφον, τὸ δὲ κατὰ νόμον, οὕτω καὶ τῆς κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίας τὸ μὲν ἠθικόν ἐστι, τὸ δὲ νομικόν. νομικὸν μὲν χρήσιμον, ὅταν τίς τινι διδῷ, ἐφ᾽ ᾧ λάβοι τι ῥητὸν καὶ ὡρισμένον. ἠθικὸν δὲ, ὅταν τίς τινι ὡς φίλῳ δωρῆται, κομίζεσθαι δὲ ἀξιοῖ τὸ ἴσον, ἢ πλέον, οὐ ῥητὸν οὐδὲ ὡρισμένον. κατ᾽ ἄμφω δὲ τὰ χρήσιμα, ταῖς φιλίαις ἐγκλήματα καὶ μέμψεις ἀκολουθοῦσι. μάλιστα δὲ, ὅταν τῶν φίλων ὁ μὲν τὸ νόμιμον χρήσιμον εἰσάγῃ, ὁ δὲ τὸ ἠθικόν. οἱ τοιοῦτοι γὰρ ταχέως διαλύονται. εἰ γὰρ ὁ μὲν εἰς χρήματα ὠφελεῖ, καὶ ἀξιοῖ ὁμοίως ὠφελεῖσθαι, καὶ τοσαῦτα λαβεῖν, ὅσα δέδωκεν, ὁ δὲ ἄλλῳ τινὰ ὠφέλειαν ὠφελεῖ, οὐ δύνανται ἐν τῇ φιλίᾳ μένειν. ἔστι δὲ καὶ τοῦ νομίμου χρησίμου τὸ μὲν πάντῃ ἀγοραῖον, τὸ δὲ ἐλευθεριώτερον. τὸ μὲν γὰρ μὴ δοῦναι εἰ μὴ αὐτίκα εἴη λαβεῖν, ἐκ χειρὸς εἰς χεῖρα, πάν-

Videtur autem, quemadmodum ius duplex est, (vnum non scriptum, alterum vero legibus constitutum) sic & illius quæ secundum vtilitatem instituitur amicitiæ, vtilitatem aliam moralem esse, aliam legitimam. Et legitima quidem vtilitas, cum quis aliquid dat alicui, vt aliquid accipiat: idque certum ac definitum. Moralis vero, cum aliquis alicui tanquam amico aliquid dederit: pro quo tantum vel amplius accipiat, non certum tamen neque definitum. In vtraque autem vtilitate hac, accusationes amicitiam sequuntur & querelæ. Maxime vero cum alter legitimã, alter vero moralem vtilitatem introducit amicorum. Facile enim dissolvuntur tales. Si enim alter pecuniis prosit, eodemque modo alterum prodesse velit sibi, ac tantundem accipere, quantum cõtulit; ille vero alio prosit modo, non possunt in amicitia persistere. Rursus ea quam legitimam dicunt, vtilitas, alia circumforanea plane, alia est liberalior. Nolle enim dare, nisi statim recipias, de

6. Ἔοικε δὲ καθάπερ τὸ δίκαιον.

manu in manum, quod ajunt, circumforaneum est omnino. Multoque, vt qui dat recipere differat, est liberalius. Ex conventione enim hoc fit: quid pro quo debeatur. Definitum enim hic debitum minimeque controversum. Dilatio vero perceptionis, liberalius multoq. amicius pactum facit. Quamobrem de his alicubi actiones nullæ dantur. Neque de debito inter se contendunt. quod censeant amandos eos potius, qui bona fide contraxerint. Vtilitas vero moralis, omnino certis præscriptisque conditionibus non constat, sed vt amico aliquid dat, aut aliud aliquid confert. Ita tamen vt qui dedit vel tantundem exspectet, vel amplius, vt qui non proprium sed mutuum dederit. Si vero non accipiat, non quasi mutuo dederit, tum demum accusat eum, qui non reddit, vt amicum tamen. Idque vsuvenit propterea, quod omnes aut certe plurimi, voluntate quidem ad honesta deferantur, vtilia tamen postea præferant & commoda. Honestum autem est, ita benefacere,

τῇ ἀγοραῖον. τὸ δὲ δόντα ἀναβαλέσθαι τὴν λῆψιν, ἐλευθεριώτερον. καὶ τοῦτο δὲ καθ᾽ ὁμολογίαν γίνεται, τί ἀντὶ τίνος ὀφείλει. ὡρισμένον γὰρ τὸ ὀφείλημα, καὶ οὐκ ἀμφίλογον. ἡ δὲ ἀναβολὴ τῆς κομιδῆς ἐλευθεριώτερόν πως καὶ φιλικώτερον ποιεῖ τὸ συνάλλαγμα· διὸ παρ᾽ ἐνίοις τούτων οὐκ εἰσὶ δίκαι, οὐδὲ δικάζονται ἀλλήλοις περὶ τῶν χρεῶν, ἀλλ᾽ οἴονται δεῖν στέργειν τοὺς κατὰ πίστιν συναλλάξαντας. ὁ δὲ κατὰ τὸ ἠθικὸν χρήσιμον ὠφελῶν, οὐκ ἐπὶ ῥητοῖς, ἀλλ᾽ ὡς φίλῳ, δωρεῖταί τι, ἢ ἄλλην τινὰ ὠφέλειαν ὠφελεῖ. κομίζεσθαι δὲ ἀξιοῖ τὸ ἴσον ἢ πλέον, ὡς οὐ δεδωκὼς, ἀλλὰ χρήσας· μὴ λαβὼν δὲ οὐχ ὥσπερ χρήσας οὕτως ἐγκαλεῖ τῷ μὴ δόντι, ἀλλ᾽ ὡς φίλῳ. τοῦτο δὲ συμβαίνει διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν πάντας, ἢ τοὺς πλείστους τὰ καλὰ, προαιρεῖσθαι δὲ τὰ ὠφέλιμα. τὸ δὲ εὖ ποιεῖν, μὴ ἵνα ἀντι-

πάθῃ,

πάθῃ, καλόν. ὠφέλιμον δὲ τὸ εὐεργετεῖσθαι. διὰ τοῦτο τὸ μὲν ὠφέλιμον ζητοῦσι, μὴ τυχόντες δὲ βούλονται καλοὶ δοκεῖν.

Τοὺς δὲ τοιούτους φίλους, καὶ ἵνα εὖ πάθωσιν, εὖ ποιοῦντας, πάσῃ σπουδῇ εὖ ποιητέον τοὺς δυναμένους, καὶ τὴν ἀξίαν εὐεργεσίαν ἀποδοτέον. οὐ γὰρ ἕλκειν δεῖ βίᾳ πρὸς τὴν ἀληθῆ φιλίαν μὴ βουλομένους, ἀλλὰ δυσχεραίνειν, ὅτι ἔλαθον εὖ παθόντες ὑφ' οὗ οὐκ ἔδει. οὐ γὰρ ὑπὸ φίλου, καὶ ζητεῖν ὅπως ἑκόντες ἀποτρίψωνται τὰς αἰσχρὰς εὐεργεσίας, ἃς ἄκοντες ἐδέξαντο, τῷ ἀγνοεῖν τὸν εὐεργετοῦντα. ἀποτρίψονται δὲ, εἰ μὲν δύνανται, καὶ αὐτοὶ ἀποδόντες, καὶ καθάπερ ἐπὶ ῥητοῖς εὐθὺς διαλυθέντες. εἰ δὲ μὴ δύνανται τηνικαῦτα, ὁμολογήσαντες δυνηθέντες ἢ μὴν εὐθὺς ἀποδώσειν. εἰ δὲ πάντως ἀδυνάτως ἔχουσιν ἀμείψασθαι, οὐδὲ οἱ δόντες ἀπαιτήσουσιν οὐδὲν παρ' αὐτῶν. ὥστε εἰ δύνανται,

vt nihil viciſſim beneficii exſpectes, vtile vero & commodum beneficium accipere. Ideoq. id quod vtile eſt, quærunt. quod cum non conſequantur, honeſti videri volunt.

His vero amicis, qui vt beneficium recipiant, beneficium conferunt, bene viciſſim facere debent qui poſſunt, quantumque merentur reddendum eſt. Nec enim vi ad veram amicitiam aut nolentes debent pertrahere: ſed potius dolere, quod ab alio quam oportebat beneficium acceperint, neque enim ab amico. Quare dabunt operam, vt prompto animo fœda diſpungant beneficia quæ inuiti admiſerunt: quia à quo ea acciperent non ſatis peruidebant. Quod facient, ſi tantundem reddant, modo poſſint, & quemadmodum ſi certa eſſet præfixa conditio, debitum confeſtim diſſoluant. Aut ſi ſtatim non poſſint, ſimul ac potuerint ſe reddituros eſſe promittant. Quod ſi omnino reddere non poſſint, ne illi quidem qui contulerunt, quippiam ab iis exigent. Itaque ſi poſſint, ſtatim reddent, Priuſ-

7. Δυναμένῳ δ' ἀνταποδοτέον τὴν ἀξίαν.

quam vero beneficium accipiant, considerare debent singuli à quo & qua de causa accipiant. vt nimirum cognoscant, vtrum admittendum id sit, an secus.

ἀποδοτέον εὐθύς· πρὶν δὲ εὐεργετηθῆναι, σκεπτέον ἕκαστον, ὑπὸ τίνος εὐεργετεῖται, καὶ ἐπὶ τίνι, ὡς ἂν εἰδείη, εἰ δεῖ δέξασθαι, ἢ μή.

CAP. XVIII.

De mensura retributionis in vtili: tum in iis quæ in excellenti amicitia existunt querelis.

ΚΕΦ. ιη'.

Περὶ μέτρου ἀποδόσεως ἐν τῷ χρησίμῳ· καὶ ἔτι περὶ τῶν ἐν τῇ καθ' ὑπεροχὴν φιλίᾳ μέμψεων.

8. Ἀμφισβήτησιν δὲ ἔχει πότερα δεῖ.

IN reddendis autem inter se mutuo amicorum beneficiis, restat difficultas. Cum enim parum sæpe magna prosint beneficia iis qui accipiunt, contraque multum parva (fit enim sæpe vt aliquis multo vel labore vel sumptu parum iuvet amicum, ac vicissim) videndum est, vtrum in reddendo beneficio, vtilitas, an vero beneficii spectanda sit mensura. Sæpe enim qui acceperunt beneficium, talia se ab iis qui dederunt accepisse aiunt, quæ illis parva essent, quæque ab aliis sumi potuissent, atque ita ea deprimunt. Contra qui dederunt, dedisse se ex suis

ΕΝ δὲ ταῖς πρὸς ἀλλήλους ἐλοῶν φίλων ἀμοιβαῖς ἀπορία ἐστίν. ἐπεὶ γὰρ ἀπὸ μεγάλων εὐεργεσιῶν μικρὰ ὠφελεῖσαι γίνονται τοῖς εὐεργετουμένοις, καὶ ἀπὸ μικρῶν μεγάλαι πολλάκις· ἐνδέχεται γὰρ πολλὰ ποιήσαντα καὶ ἀναλώσαντα μικρὰ τὸν φίλον ὠφελῆσαι, καὶ τὸ ἀνάπαλιν· πότερον ἀμειβομένους τῆς ὠφελείας δεῖ σκοπεῖν, ἢ τῆς εὐεργεσίας τὸ μέτρον. καὶ γὰρ οἱ μὲν εὖ παθόντες τοιαῦτα φασὶ λαβεῖν παρὰ τῶν εὐεργετῶν, ἃ μικρὰ ἦν ἐκείνοις δοῦναι, καὶ ἐξῆν παρ' ἑτέρων λαβεῖν, τούτῳ κατασμικρύνοντες τὰς εὐεργεσίας. οἱ δὲ

εὖ ποιήσαντες τὸ ἀνάπαλιν, τὰ μέγιστα ὧν εἶχον εὐεργετῆσαι λέγουσι, καὶ ἃ παρ' ἄλλων οὐκ ἦν λαβεῖν, καὶ κινδύνοις, καὶ χρείαις κινδύνων ἐγγύς. ἀμφισβητεῖται δή, ποτέρῳ δεῖ μετρεῖν τὴν ἀμοιβήν, τῇ τοῦ παθόντος εὖ ὠφελείᾳ, ἢ τῇ τοῦ δράσαντος εὐεργεσίᾳ· ἔστι δὲ οὐχ ὁμοίως ἐπὶ πάσης φιλίας, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῆς διὰ τὸ χρήσιμον φιλίας ἡ ἀμοιβὴ ἀναλογήσει τῇ τοῦ εὖ παθόντος ὠφελείᾳ, ἢ καὶ ὑπερβαλεῖ ταύτην. οὕτω γὰρ κάλλιον. καὶ γὰρ οὗτός ἐστιν ὁ δεόμενος, καὶ ἐπαρκεῖ αὐτῷ, ὡς κομιούμενος τὴν ἴσην. τοσαύτη οὖν γεγένηται ἐπικουρία ὅσον ὠφελήθη, ἢ καὶ πλέον. ὅλως δὲ τῇ ὠφελείᾳ ἑαυτοῦ μετρεῖν ἄξιον τὴν ἀμοιβήν, ὅτι διὰ ταύτην φίλος ἐστίν. ἐπὶ δὲ τῆς δι' ἀρετὴν φιλίας οὔτε ἐγκλήματά εἰσιν, ὥσπερ ἐπὶ ταύτης, ἑκατέρου βουλομένου τὰς εὐεργεσίας ἕλκειν ἐπὶ τὸ ὠφέλιμον ἑαυτῷ, οὔτε τῇ ὠφελείᾳ τῶν εὖ παθόντων αἱ ἀμοιβαὶ μετροῦνται, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τῶν εὖ ποιούντων. τῆς ἀρετῆς γάρ, καὶ τοῦ ἤθους ἐν

maxima, & quæ ab aliis sumi non potuissent. tum in periculis, aliisque ea consulisse necessitatibus. Quare dubitatur, vtro metiri retributionem quis debeat, an accipientis commodo, an vero conferentis beneficio. Quod quidem non eodem modo in omni faciendum est amicitia. Sed in ea, quæ vtilitatis instituitur causa, eius qui beneficio afficitur, vtilitati respondebit: aut etiam eam superabit. quod quidem præstat. Hic enim est, qui ope indiget, alterque ei suppeditat, tantundem recepturus. Tanti ergo fuit hoc subsidium, quanti emolumentum quod percepit, aut pluris. Suo deniq. ipsius metiri retributionem debet commodo, quia amicus est propterea. In ea autem quæ virtutis instituitur causa, nullæ, sicut hic querelæ existunt, vbi vtrique ad commodum quam maxime suum beneficia referre conantur: neque eius qui beneficium accipit emolumento, retributionem metimur, sed conferentis instituto. Virtutem quippe & mores in animi pro-

prie inſtituto ſpectamus. Quia ergo virtutis cauſa alterum amat alter, beneficii retributionem etiam inſtituto metientur: ideoque omni querela amicitia vacat eiuſmodi. cum aliæ contra querelarum plenæ ſint ſemper.

Cap. XIV. 1. Διαφέρονται δὲ καὶ ἐν ταῖς.

Qualia ea quoque eſt quæ in excellentia conſiſtit. quoties nimirum maior minorem, vel qui plus prodeſt, cum amat, qui minus. Plus habere enim petit qui excellit. alter quia præſtantior eſt, alter quia plus prodeſt. Si enim, inquiet, vterque amicorum quantum poteſt tribuat, & non quantum debet accipiat, onus quoddam amicitia futura eſt. Ideoque volunt non paria tantum, ſed maiora aliquem debere ex amicitia conſequi. Putant enim quemadmodum in mercatura qui plus conferunt pecuniæ, plus quoq; accipiunt, ita in amicitia quoque habere. Et ita quidem qui excellunt. Contra autem qui excellentia vincuntur, negant hoc iis qui excellunt convenire amicis, ſed contra. Boni enim amici eſſe, indigentibus ſuccurrere. Quid

τῇ προαιρέσει τὸ κύριον. ἐπεὶ τοίνυν διὰ τὴν ἀρετὴν φιλοῦσι ἀλλήλους καὶ τὰς ἀμοιβὰς τῇ προαιρέσει μετρήσουσι, διὰ τοῦτο παντὸς ἐγκλήματος καθαρά ἐστιν ἡ τοιαύτη φιλία. αἱ δὲ ἄλλαι ἀεὶ ἐν ἐγκλήμασίν εἰσιν.

Οἵα ἐστὶ καὶ ἡ καθ' ὑπεροχὴν, ὅταν ὁ μείζων τὸν ἐλάττω φιλῇ, ἢ ὠφελιμώτερος τὸν ἧττον ὠφέλιμον. ἀξιοῖ γὰρ ὁ ὑπερέχων πλέον ἔχειν· ὁ μὲν, ὅτι βελτίων, ὁ δὲ, ὅτι ὠφελιμώτερος. εἰ γὰρ ἑκάτερος, φησὶ, τῶν φίλων κατὰ τὴν δύναμιν εἰσενέγκοι, καὶ οὐ κατ' ἀξίαν λήψεται, λειτουργία τις ἔσται ἡ φιλία. διὰ τοῦτο φασὶ δεῖν οὐχ ὁμοίων τυγχάνειν τῶν ἐκ τῆς φιλίας, ἀλλὰ μειζόνων. ἀξιοῦσι γὰρ, καθάπερ οἱ κατ' ἐμπορείαν συνεισφέροντες χρήματα, οἱ πλέον, πλέον ἔχουσιν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας ἔχειν. καὶ ταῦτα μὲν οἱ ὑπερέχοντες. οἱ δὲ ὑπερεχόμενοι οὐ ταῦτά φασι προσήκειν τοῖς ὑπερέχουσι φίλοις, ἀλλὰ τὸ ἀνάπαλιν. φίλου γὰρ ἀγαθοῦ εἶναι τὸ ἐπαρκεῖν τοῖς ἐνδεέσι. τί γὰρ,

φασὶν,

φασὶν, ὄφελος σπουδαίῳ ἢ δυνάστῃ φίλον εἶναι, μηδέν γε μέλλοντα ἀπολαβεῖν τῶν τοῦ φίλου ἀγαθῶν; οὕτω δὲ ἐγκαλοῦντες ἀλλήλοις, καὶ ἀξιοῦντες ἑκάτερος πλέον ἔχειν, ῥᾷστα διαλύονται.

Ἔοικε δὲ ὀρθῶς καὶ ἑκάτερος ἀξιοῦν. δεῖ γὰρ ἑκατέρῳ τὸ πλέον νέμειν ἐκ τῆς φιλίας, οὐ τοῦ αὐτοῦ δὲ, ἀλλὰ τῷ μὲν ὑπερέχοντι δεῖ πλέον νέμειν τιμῆς, τῷ δὲ ἐνδεεῖ πλέον ἀποδιδόναι ἂν δεῖται. τῆς μὲν γὰρ ἀρετῆς καὶ εὐεργεσίας ἡ τιμὴ γέρας, τῆς δὲ ἐνδείας ἐπικουρία τὸ κέρδος, ἢ ἄλλο ὁποῖον, οὗ ἐνδεής ἐστι. τὸν ἴσον δὲ τρόπον καὶ ἐν ταῖς πολιτείαις φαίνεται ἔχον. ἀποδίδοται γὰρ ἀεὶ τοῖς εὐεργέταις ἡ τιμή. οὐ γὰρ τιμᾶται ὁ μηδὲν ἀγαθὸν τῷ κοινῷ πορίζων. τὸ κοινὸν γὰρ δίδοται τῷ τὸ κοινὸν εὐεργετοῦντι· ἡ τιμὴ δὲ κοινόν. οὐ γάρ ἐστιν ἅμα χρηματίζεσθαι ἀπὸ τῶν κοινῶν καὶ τιμᾶσθαι. ἀλλ' ὁ ἐνδεὴς τοῦ κοινοῦ χρήματα μὲν λαμβάνει, τιμᾶται δὲ οὐδαμῶς. οὐδεὶς γὰρ δέχεται κατ'

enim, aiunt profuerit magno ac potenti amicũ eſſe homini, ſi nihil ad nos ex ejus perveniat bonis? Hoc modo, dum vterque accuſat alterum, partemque vterque ſibi potiorem vindicat, facillime diſſolvuntur.

Videtur autem æquum poſtulare vterque. oportet enim plus quodammodo ex amicitia tribuere vtrique: non eiuſdem rei tamen. Verum excellentiori plus honoris, egeno plus eorum quibus eget. Præmium virtutis quippe ac beneficiorũ, honor eſt. Egeſtatis vero ſubſidium lucrum eſt, aut aliud quodcunque quo quis eget. Eodemque modo & in Rebus publicis habere ſe res videtur. Semper enim iis qui beneficium conferunt aliquod, honor perſolvitur. Neque enim honore, qui non aliquid contulerit in publicum, affici ſolet. Publicum enim præmium ei redditur, qui bene de publico meritus fuerit: publicum autem eſt honor. Neque enim fieri poteſt vt & lucretur ſimul è publico aliquis, & honorem conſequatur. Sed qui egent, pecunias quidem accipiunt è publico, honorem vero minime. Nemo enim

2 Ἔοικε δὲ ἑκάτερος ὀρθῶς ἀξιοῦν

vtriusque damnum vult pati, & pecuniarum & honoris videlicet: sed cũ alterum dedit,alterum accipit Ideoque ei qui pecuniarũ Reipublicæ causa damnum subivit, reddunt honorem, sicut ei qui pecunias præfert, has conferunt. Dignitatis enim & meriti ratio exæquat, vt dictum est, amicitiam, & conservat. Eodem autem modo cũ inæqualibus etiam agendum est amicis. & is qui vel pecuniis ab aliquo augetur vel virtute, honorem vicissim ei reddere debet à quo ea accipit Sic enim reddet quod potest.

ἄμφω ἐλαττοῦσθαι, καὶ κατὰ τὴν τιμὴν, καὶ κατὰ τὰ χρήματα. ἀλλὰ τὸ ἕτερον διδοὺς, τὸ ἕτερον λήψεται. διὰ τοῦτο τῷ μὲν περὶ χρήματα ἐλαττουμένῳ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τὴν τιμὴν νέμουσι· τῷ δὲ δωροδόκῳ, χρήματα. τὸ κατ' ἀξίαν γὰρ ἐπανισοῖ καὶ σώζει τὴν φιλίαν, καθάπερ εἴρηται. τοῦτον δὴ τὸν τρόπον καὶ τοῖς ἀνίσοις φίλοις ὁμιλητέον, καὶ τῷ εἰς χρήματα ὠφελουμένῳ, ἢ εἰς ἀρετὴν, τιμὴν ἀνταποδοτέον τῷ πλοῦντι. ἀνταποδῶσι δὲ τὸ ἐνδεχόμενον.

3. Τὸ δυνατὸν γὰρ ἡ φιλία ἐπιζητεῖ.

Quod enim potest non quod dignitati debetur aut merito, amicitia requirit. Neque enim possunt omnes pro dignitate eius reddere quod debent aut merito. quia id in omnibus invenire nõ potest. Sicut in Deorum, exempli gratia, aut parentum honoribus, nemo pro dignitate potest persolvere aut merito quod debet. Qui vero quantum potest & pro viribus eos colit, probus atque honestus videtur esse. Ideoque videtur non licere filio abdicare patrem, aut quicquam eorum quæ petierit negare.

Τὸ δυνατὸν γὰρ ἡ φιλία ἐπιζητεῖ, οὐ τὸ κατ' ἀξίαν. οὐ γὰρ δύνανται πάντες τὰ κατ' ἀξίαν ὧν ὀφείλουσιν ἀποδιδόναι. οὐ γὰρ δυνατὸν ἐπὶ πάντων τὸ κατ' ἀξίαν εὑρεῖν, ὥσπερ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ γονέας τιμαῖς οὐδεὶς τὴν ἀξίαν ἀποδοῦναι δύναται. ὁ δὲ θεραπεύων κατὰ τὴν δύναμιν, καὶ ὅσον ἔξεστιν, ἐπιεικὴς εἶναι δοκεῖ. διὰ τοῦτο δοκεῖ μὴ ἐξεῖναι υἱῷ πατέρα ἀπείπασθαι, καὶ μὴ ὑπακοῦσαι περὶ ὁτουοῦν ἀξιοῦντα· ἀεὶ γὰρ

ὀφείλει,

ὀφείλει, καὶ διὰ τοῦτο ἀνταποδοτέον ἀεί. οὐδὲν γὰρ ἄξιον ἂν εὐεργετήσῃ δέδρακε πρὸς τὸν πατέρα· τῷ πατρὶ δὲ ἀπείπασθαι τὸν υἱόν. ἔξεστι γὰρ τοῖς εὐεργέταις τοὺς ὀφείλοντας ἀποπέμψασθαι. ἴσως δὲ οὐδεὶς πατὴρ ἀφίσταται τοῦ υἱοῦ, εἰ μὴ ὑπερβαλλόντως εἴη μοχθηρός. ἔτι γὰρ φυσικὴ φιλία εἰς τοῦτο ἐπείγει, καὶ ἅμα ἀνθρώπινόν ἐστι τὴν ἐπικουρίαν μὴ διωθεῖσθαι. τῷ δὲ υἱῷ μοχθηρῷ ὄντι μισητόν, ἢ οὐ λίαν σπουδάζεται τῷ πατρὶ ἐπαρκεῖν. οἱ γὰρ πολλοὶ εὖ πάσχειν βούλονται, τὸ δὲ εὖ ποιεῖν φεύγουσιν ὡς ἀλυσιτελές. περὶ μὲν οὖν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

ſemper enim debet. Quare etiam ſemper reddendum. nihil enim vnquam paternis dignum beneficiis præſtitit. Contra vero patri licet abdicare filium: licet enim eis qui contulerunt beneficium abdicare debitores. Quamvis fortaſſe nullus pater filium relinquat ſuum niſi eximio quodam modo ſit improbus. Prætenquam enim quod naturalis eo impellat amicitia, humanum quoque eſt, ſubſidium non averſari aut reiicere. Filius autem ſi ſit improbus, plane aut odit aut certe non admodum ſtudet patri ferre auxiliũ. Plerique enim affici beneficiis volunt: ea vero conferre tanquam rem fugiunt inutilem. Ac de his hactenus quidem.

ARISTOTELIS ETHICORVM LIBER IX.

CAPVT. I.

Quæ sint quæ amicitiam conseruent.

CAP. I.
1. Ἀπάσαις ἐν ταῖς ἀνομοιοειδέσι.

Dhuc de amicitia dicamus, & quæ opus est superioribus addamus. In iis ergo quæ æqualitate constant amicitiis, æqualia quoque sibi mutuo reddere amici debent. In iis vero quæ sunt inæquales, proportionis tantum, sicut dictum est, habenda est ratio. In ciuili quippe societate, æquare amicos solet proportio. Sutor enim pro calceis non calceos, sed precium, & quod proportione iis respondet, accepturus est, quemadmodum in quinto pluribus diximus. Eodemq. modo textor quo-

ΚΕΦ. α'

Ποῖα τὰ τὴν φιλίαν σώζοντα.

Τι δὲ λέγωμεν περὶ φιλίας, καὶ ὧν δεῖ προσθῶμεν τοῖς εἰρημένοις. ἐν μὲν οὖν ταῖς κατ' ἰσότητα φιλίαις τὰ ἴσα ἀνταποδοτέον ἀλλήλοις τοὺς φίλους, ἐν δὲ ταῖς ἀνομοιοειδέσι φιλίαις, καθὼς εἴρηται, τὸ ἀνάλογον. ἡ γὰρ ἀναλογία ἰσάζει τοὺς φίλους ἐν ταῖς πολιτικαῖς κοινωνίαις. ὁ γὰρ σκυτοτόμος ἀντὶ τῶν ὑποδημάτων οὐχ ὑποδήματα, ἀλλὰ τὸ κατ' ἀξίαν καὶ τὸ ἀνάλογον λήψεται, ὡς ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ διὰ πλειόνων εἴρηται. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ὑφάντης, καὶ

οἱ ἔ-

ὅμοιοι. τοῦτο γὰρ σώζει τὰς πολιτικὰς κοινωνίας, τὸ ἀναλόγως διδόναι καὶ λαμβάνειν, ὧν ἕκαστος ἢ δεῖται ἢ εὐπορεῖ. ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς πολιτικαῖς κοινωνίαις ἐστὶ κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα, πρὸς ὃ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ᾧ τὰς δόσεις, καὶ τὰς λήψεις μετροῦμεν. ἐν δὲ ταῖς ἠθικαῖς τε καὶ φιλικαῖς οὐκ ἔστιν ᾧ μετρεῖν ἐστι δυνατὸν τὰ ἀνομοιοειδῆ. διὰ τοῦτο ἐν ἐγκλήμασιν ἀεί εἰσιν αἱ τοιαῦται κοινωνίαι, οἵα ἐστὶν ἡ ἐρωτική.

Καὶ γὰρ ἐνίοτε μὲν ὁ ἐραστὴς ἐγκαλεῖ τῷ ἐρωμένῳ, ὅτι ὑπερφιλῶν οὐκ ἀντιφιλεῖται, οὐκ ἄξιος ὢν φιλεῖσθαι, εἰ οὕτως ἔτυχε. πολλάκις δὴ ὁ ἐρώμενος τῷ ἐρῶντι μέμφεται, ὅτι πρότερον ἐπαγγειλάμενος πάντα, νῦν οὐδὲν ἐπιτελεῖ. συμβαίνει δὲ τὰ τοιοῦτα, ὅταν ὁ μὲν δι' ἡδονὴν ἐρῶν, ὁ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον, εἶτα μήτε οὗτος πάνυ ἡδὺς ᾖ, μήτε ἐκεῖνος χρήσιμος. διὰ ταῦτα γὰρ τῆς φιλίας οὔσης, ἐπειδὰν μὴ παρῶσι,

que & alii. Hoc enim est quod ciuilem sustinet societatem, vt cum proportione dentur & accipiantur omnia, quibus vel egent vel abundant singuli. Et in ciuili quidem societate communis mensura, quo omnia referantur, & quo tam ea quæ damus, quam quæ accipimus, metiri solemus, est nummus. In morali vero & quæ amicitia constat, nihil habemus, quo ea quæ sunt dissimilia metiri possimus. Quamobrem querelarum atque accusationum plenæ sunt huiusmodi amicitiæ: qualis quoque est amatoria.

Interdum enim amator accusat eum quem amat, quod cum vehementer amet, ab illo vicissim non ametur: cum fortasse amore dignus non sit. Sæpe qui amatur amantem accusat, quod cum prius omnia promiserit, nunc nihil præstet. Solet autem hoc fieri, cum alter voluptatis, alter vtilitatis causa amat: postea vero neque hic admodum iucundus, neque ille admodum est vtilis. Cum enim horum causa contracta sit amicitia, si non adsint ea, necessario ami-

2. Ἐν δὲ τῇ ἐρωτικῇ.

mici-

micitia dissolvitur, quia non alter alterum, sed alterius bona amat alter, quæ cum stabilia nō sint, amicitiæ quoque ruinam secum trahunt. Qui vero se mutuo, moresque alter alterius diligūt, quales sunt honesti viri, in amicitia persistunt. Amicos enim propter ipsos, non alia de causa, amant. Ipsi vero cum maneant qui sunt, secum quoque amicitiam conservant. Suboriuntur inter dissimiles quoque amicos simultates, quoties alia ab amicis, non quæ petebant, consequuntur. Propemodum enim nihil accipere videtur, qui non accipit id quod petebat. Sicut ille, exempli gratia, qui promittebat citharœdo, quanto melius caneret, tanto se plus illi daturum: mane autem cum promissum exigeret, voluptatem voluptate remunerasse se dicebat. Si ergo vterque voluptatem petiisset, recte constitisset societatis ratio. Sin autem delectationem alter, alter vero lucrum petebat, & hic quidem quod petebat acceperat, ille autem non item, non potuit sarta tecta conservari societatis.

διάλυσις γίνεται. οὐ γὰρ ἀλλήλους ἔστεργον, ἀλλὰ τὰ ἀλλήλων, ἃ μὴ ὄντα μόνιμα καὶ τὴν φιλίαν συναπόλλυσιν. οἱ δὲ ἀλλήλους στέργοντες, καὶ τὰ ἀλλήλων ἤθη, οἷοί εἰσιν οἱ σπουδαῖοι, μόνιμοί εἰσιν ἐν τῇ φιλίᾳ. φιλοῦσι γὰρ ἀλλήλους δι' αὐτούς, καὶ δι' οὐδὲν ἄλλο. αὐτοὶ δὲ μένοντες ἐφ' ἑαυτῶν, καὶ τὴν φιλίαν διασώζουσι. διαφέρονται δὲ οἱ ἀνομοιοειδεῖς φίλοι, καὶ ὅταν ἕτερα γίνηται αὐτοῖς παρὰ τῶν φίλων, καὶ μὴ ὧν ὀρέγονται. ὅμοιον γὰρ τῷ μηδὲν γίνεσθαι, ὅταν οὗ ἐφίεται μὴ τυγχάνῃ. ὥσπερ ὁ τῷ κιθαρῳδῷ ἐπαγγειλάμενος, ὅσῳ ἄμεινον ᾄσειε, τοσούτῳ πλεῖον δώσειν, εἰς ἕω δὲ ἀπαιτοῦντι τὰς ὑποσχέσεις, ἀνθ' ἡδονῆς ἡδονὴν ἀποδεδωκέναι ἔφη. εἰ μὲν οὖν ἑκάτερος ἡδονὴν ἐβούλετο λαβεῖν, ἱκανῶς ἂν εἶχεν ἡ κοινωνία· εἰ δὲ ὁ μὲν τέρψιν ἐζήτει, ὁ δὲ κέρδος, καὶ ὁ μὲν ὃ ἐζήτει ἔλαβεν, ὁ δὲ μή, οὐκ ἂν εἴη τὸ κατὰ τὴν κοινωνίαν καλῶς.

λῶς. ὧν γὰρ ἕκαστος δεῖται, τούτων ἕνεκα διδόασιν ἃ τυγχάνει κεκτημένος αὐτός.

tis ratio. Singuli enim vt accipiant quibus opus habent, dare ea solent quæ habent.

ΚΕΦ. β'.

Περὶ τοῦ τίνος ἐστὶν ἐν τῇ ἄνευ διομολογίας γινομένῃ εὐεργεσίᾳ τὴν ἀμοιβὴν τάττειν. καὶ ἔτι περὶ τῆς κατ' ἀρετὴν, καὶ τῆς κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίας, ἐν ᾗ διομολογία οὐ γίνεται.

CAP. II.

Cuius sit in iis quæ sine pacto inferuntur beneficiis, precium ponere: item de ea quæ virtutis & quæ vtilitatis causa sine pacto contrahitur amicitia.

ΕΝ μὲν οὖν ταῖς ἀνομοίοις φιλίαις τὸ ἀνάλογον καὶ κατ' ἀξίαν ζητεῖται. ἀπορεῖα δέ ἐστι, πότερος κύριός ἐστι τάττειν ἀξίαν ἀμοιβὴν, ὁ προϊέμενος, ἢ ὁ λαμβάνων. ὁ γὰρ προϊέμενος ἔοικεν ἐπιτρέπειν τῷ λαμβάνοντι τάξαι τὴν ἀξίαν ἀμοιβὴν, ὥσπερ Πρωταγόρας ἐποίει. τοὺς γὰρ φοιτητὰς τῆς διδασκαλίας τὸν μισθὸν οὐκ αὐτὸς ὁριζόμενος ἀπῄτει, ἀλλ' αὐτοὺς ἐκέλευε τιμᾶν ὅσου νομίζουσιν ἄξια μεμαθηκέναι, καὶ τοσοῦτον ἐλάμβανεν. ἐν δὲ ταῖς τοιαύταις δὴ κοινωνίαις ἐνίοις

IN dissimilibus ergo amicitiis proportio & dignitatis requiritur ratio. Quæstio autem mouetur: vtrius sit remunerationẽ ponere, an qui prius dedit, an vero qui accepit. Qui enim prius dedit, videtur ei qui accipit permittere, vt de remunerationis dignitate ipse statuat, quemadmodum Protagoras solebat. Neque .n. aut certam discipulis suis præfiniebat, aut quã præfinierat exigebat institutionis mercedem: sed ipsos æstimare iubebat, quãti ea essent quæ didicissent: ac deinde quod illis videbatur accipiebat. In eiusmodi autem communionibus quibusdam ea sufficit

g. τὴν ἀξίαν δὲ [illegible]

ſufficit quæ in proportione conſiſtit remuneratio. quibus Heſiodi illud ſatis eſt:

Merces nempe viro ſatis eſt &c.

4. Οἱ ἐπρολαβόντες. Forenſes autem quidam, & quorum in mercatura conſiſtit ſocietas, plura quærunt. Fit enim nonnunquam vt ante pecunias acceperint, quas ſtatim ſe reddituros eſſe promiſerant; eas autem cum non reddant, neque quicquam eorum quæ promiſerant faciant, non immerito accuſantur. quia nimirum quicquid præſtant minus eſt promiſſis. Ideoque & ſophiſtæ nō niſi accepta prius mercede ſolēt docere. quoniā nemo pecuniis ea emere vellet quæ docent, quia nullius ſunt precii. iam vero cum magna quædam & præclara ſe docturos eſſe promittant, mercedem quidem accipiunt, ac poſtea ineptiſſima quædam eos docent. Hi ergo cum precium acceperint, neque tamen id quod promiſerant præſtiterint, merito accuſantur.

5. Ἐν οἷς δὲ μὴ γίνεται διομολογία. Vbi autem pactum non intercedit conventum retributionis aut operæ, ſi qui amicis per ſe ſuſidium tulerunt, ſuaque amicorum

ταῖς ἀναλόγοις ἀμοιβαῖς ἀρκοῦνται, καὶ ἀγαπῶσι τοῖς Ἡσιόδου·

Μισθὸς δ' ἀνδρὶ ἄρκιος εἴη.

Οἱ δὲ ἀγοραῖοι, καὶ κατ' ἐμπορίαν ταῖς κοινωνίαις χρώμενοι πλείω ζητοῦσιν, οἳ καὶ προλαβόντες ἐνίοτε τ' ἀργύριον, καὶ αὐτίκα δώσειν ἐπαγγειλάμενοι, οὐκ ἀποδιδόασιν, οὐδὲ ποιοῦσιν οὐδὲν ὧν ἔφασαν. καὶ ἐγκαλοῦνται δικαίως, ὅτι τὰ ἔργα ταῖς ἐπαγγελίαις ὑπερβάλλουσι. διὰ τοῦτο καὶ οἱ σοφισταὶ οὐ διδάσκουσι πρὶν μισθὸν λαβεῖν τῆς διδασκαλίας, διὰ τὸ μηδένα ἂν δοῦναι ἀργύριον ὧν μεμάθηκεν ἕνεκα, ὅτι φαῦλα· ἐπαγγελλόμενοι δὲ μεγάλα διδάξειν, λαμβάνουσι μὲν τὸν μισθὸν, διδάσκουσι δὲ τὰ φαυλότατα. οὗτοι μὲν οὖν ὧν ἔλαβον τὸν μισθὸν μὴ ποιοῦντες, εἰκότως ἐν ἐγκλήμασίν εἰσιν.

Ἐν αἷς δὲ κοινωνίαις οὐ γίνεται διομολογία τῆς ἀμοιβῆς ἢ τῆς ὑπουργίας, οἱ μὲν ὠφελοῦντες τοὺς φίλους δι' αὐτοὺς, καὶ προϊέμενοι τὰ ἑαυτῶν τῶν φίλων ἕνεκα,

οἱ

οἷοί εἰσιν οἱ σπουδαῖοι, εἴρηται ὅτι ἀνέγκλητοι. τοιαύτη ἡ κατ' ἀρετὴν φιλία· τὴν ἀμοιβὴν τε ποιητέον κατὰ τὴν προαίρεσιν. αὕτη γὰρ τοῦ φίλου καὶ τῆς ἀρετῆς, ὡς ἐν τοῖς προειρημένοις ἐδείχθη. τοιαύτη δέ ἐστι καὶ ἡ κατὰ φιλοσοφίαν κοινωνία. ὁ γὰρ διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας τῶν μαθητῶν οὐ χρήματα ἀπαιτεῖ, ἢ τιμὴν ὡρισμένως. μηδὲ ἐστιν ἄξιόν τι τῆς φιλοσοφίας οὔτε ἐν χρήμασιν οὔτε ἐν τιμῇ, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν σκοπεῖ. ἔργον δὲ καὶ ἀμοιβὴν ἱκανὸν ἡγεῖται τὸ ἐνδεχόμενον, καθάπερ καὶ τὸ πρὸς θεοὺς καὶ πρὸς γονεῖς ἔχει δίκαιον. οἱ μὲν οὖν τοῖς φίλοις χαριζόμενοι δι' αὐτοὺς οὕτω μετροῦσι τὴν ἀξίαν τῶν ἀμοιβῶν.

Αἱ δὲ ἐπί τινι, ἢ διὰ χρήσιμον, ἢ διὰ ἡδονὴν, οὕτω δώσουσι καὶ λήψονται τὴν ἀμοιβὴν, ὡς ἀμφοτέροις δοκεῖ ἄξιον εἶναι. οὕτω γὰρ ἂν γένοιτο καθαρὰν ἐγκλημάτων τὴν κοινωνίαν φυλάξ. εἰ δὲ μὴ συμβαίνει τοῦτο,

causa dimiserunt, vt honesti solent homines, eos accusari non posse diximus. Talis enim est quæ virtutis causa instituitur amicitia. Atque ibi ex consilio propositoq. reddenda est remuneratio. Illa quippe amici & virtutis est, vt in superioribus ostendimus. Talis autem est & philosophica communio. Neque enim qui docet eam, aut pecunias à discipulis suis aut honorem definitum exigit, cum neque in hoc neque in illis quicquam illa dignum sit. Quare consilium tantum propositumque respicit. id vero opus, aut remunerationem quam præstare quisque potest, iudicat sufficere. sicut illud quod cum Dis nobis ius est & parentibus. Qui ergo causa amicorum benefaciunt amicis, ita remunerationis solent æstimare precium.

Qui vero alicuius causa, vtilitatis, dico, aut voluptatis hoc faciunt, ita dabunt remunerationem & accipient, quemadmodum vterque dignum esse existimat. Eo enim modo demum pura ab omnibus querelis amicitia futura est. Quod si non contingat, neque

6. Μὴ τοιαύτης δ' οὔσης τῆς δόσεως.

neque vterque de ea quam meretur remuneratione judicare possit, sed aut alter tantum, aut fortasse neuter, necesse est pro ejus qui beneficia accepit judicio, institui remunerationem. Si enim alter pro tot tantisque quæ accipiat beneficiis, tot vicissim tantaque reddere se velle promittat, alter vero hac conditione ei hæc tradat: alter quidem quæ daturum se promiserat dabit, & quod acceperat compensabit, sive voluptate, sive alio quoque beneficio paria cum eo faciendo: alter vero de quo queratur non habebit, vt qui acceperit, quod deberi pro iis sibi judicabat. Hoc vero non necessarium modo est, & omni molestia humanum liberat consortium, sed & iustum. Si quis enim quæ velit consequatur, iniuriã sibi fieri dicere non potest. Ideoque & in mercimoniis hoc fieri solet. Qui enim emit precium instituit, suaque ipsius aut vtilitate aut voluptate rem illam metitur, tantique esse dicit mercem quam empturus est. Vnde & alibi leges sunt, quæ iudicia de voluntaria in contrahendis rebus obligatione fieri prohibent, neque volunt alium quærẽ

μηδὲ δύναιντο καὶ ἄμφω κρίνειν τὴν προσήκουσαν ἀμοιβὴν, ἀλλὰ ἢ ὁ ἕτερος μόνον, ἢ μηδέτερος, ἀνάγκη κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ δεχομένου τὰς εὐεργεσίας, τὰς ἀμοιβὰς γίνεσθαι. εἰ γὰρ ὁ μὲν ἀντὶ τοσούτων τοσαῦτα διδόναι βούλεσθαι λέγοι, ὁ δὲ ἐπὶ τούτοις παρέχοι, ὁ μὲν, ἃ δοῦναι συνέθετο, δώσει, καὶ ἀμείψεται ἢ ἡδονὴν, ἢ ἄλλην τινὰ ὠφέλειαν ἀποδιδούς. ὁ δὲ οὐκ ἐγκαλέσει λαβὼν, ἃ λαβεῖν ἐκεῖνον ἄξιον εἶναι. τοῦτο δὲ οὐ μόνον ἀναγκαῖόν ἐστι, καὶ τὴν κοινωνίαν ἀπαλλάττει πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ δίκαιον. εἰ γάρ τις ὧν βούλεται τύχοι, οὐκ ἀδικεῖται. διὰ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ὠνίοις οὕτω φαίνεται γινόμενον. ὁ γὰρ ὠνούμενος τάττει τὴν τιμὴν, καὶ μετρεῖ τῇ ἑαυτοῦ ὠφελείᾳ, ἢ τῇ ἡδονῇ, καὶ τοσούτου ἄξιον εἶναι λέγει τὸ ζητούμενον ὤνιον. καὶ νόμος δὲ παρά τισι κεῖται τῶν ἑκουσίων συμβολαίων δίκας μὴ εἶναι, μηδὲ ζητεῖν δικάσειν ἕτερον ἐν ταῖς τοιαύταις κοινωνίαις, μηδὲ νομίζειν

ὁτέρυς,

ἑτέρους, ἀλλ' ᾧ τις ἐπίστευσε, καὶ κεκοινώνηκε τῶν αὐτοῦ, καὶ ταῖς συνθήκαις χρησάμενον, διαλύεσθαι. δικαιότερον γὰρ οἴονται κρίνειν τὸν ἐπιτραπέντα ἐξ ἀρχῆς τάξαι τὴν ἀμοιβὴν, ἢ τὸν ἐπιτρέψαντα. ὁ μὲν γὰρ ἐπιτρέψας τῷ δεχομένῳ ψηφίζεται· περὶ τῶν ἑαυτοῦ δὲ οὐδεὶς ἀξιόπιστός ἐστι κριτής. ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ οἰκεῖα, καὶ ἃ δίδωσιν ἕκαστος, πολλοῦ ἄξια νομίζει. ὁ δὲ ἐπιτραπεὶς τάξαι τὴν ἀμοιβὴν ὧν δέχεται εὐεργεσιῶν, ἐὰν ὕστερον πράγματα αὐτῷ παρέχῃ ὁ κοινωνήσας τῶν ἑαυτοῦ ὡς οὐκ ἀξίως ἀμειψαμένῳ, δύναται κρίνειν ὀρθῶς, χρησάμενος ταῖς ἐξ ἀρχῆς συνθήκαις, ἃς οὗτός τε διωμολόγησε, κἀκεῖνος συνέθετο. οὐ γὰρ ὅσου νῦν ἄξια νομίζει μετὰ τὸ λαβεῖν, τοσαῦτα παρέξει, ἀλλ' ὅσου ἐτίμα μήπω λαβών.

in tali negotio iudicem, aliasve leges: quod oporteat cum eo cui quis credidit & cum quo communicavit sua, ex pacti ratione decidi. Censent enim æquius esse, vt ille cui ab initio commissa res est, de remuneratione judicet, quam qui commisit. Aliter enim qui commisit ei qui accepit, feret sententiam. Iam vero in suis nemo fide dignus judex est. Propria enim plerique & quæ dant ipsi magno æstimare solent. Cui vero permissum est, vt remunerationem eorum quæ accipit statuat beneficiorũ, si molestiam illi exhibuerit postea, qui participem suorum fecit ipsum, quod nimirum minus quam oportet, referat, atque ille ad prius pactum recurrat, de quo inter vtrumque convenit, recte iudicabit; quod nimirum alter accepit, alter vero tulit. Neque enim nunc quanti ea æstimabat prius quam accepisset, tantum pro iis reddet.

CAP. III.

Quæ quibus sint tribuenda.

Cap. II. 1. Ἀπορίαν δ᾽ ἔχει καὶ τὰ τοιάδε.

ET hæcquidē hactenus. Est autem & illud quærendum: vtrum illis qui maximis à nobis colendi sunt honoribus maximeque cari sunt, tribuenda sint omnia, & in omnibus mos sit gerendus: an sint quædam quæ aliis, qui minus nobis colendi sunt, minusque sunt cari, tribuenda sint potius, quam aliis, quibus & maximus honor à nobis debetur, quiq. maxime sunt cari. Vt, exempli gratia, Patrine in omnibus gerendus mos sit, quoties & cum iusserit: an vero non semper; sed potius qui æger est medico parere, qui militat imperatori morem gerere debeat. Rursusque, vter pro imperatore eligendus sit, amicusne aut pater, an vero qui militiæ laude excellit. Vti item, amicone an viro bono magis sit inserviendum: & an amico magis, quam ei à quo beneficium accepimus, & cui hoc debemus, potius sit gratificandū: quoties de vtroque bene mereri res non sinit.

ΚΕΦ. γ´

Τίνα τίσιν ἀποδοτέον.

ΚΑὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. ζητητέον δὲ κἀκεῖνο· πότερον τοῖς τιμιωτάτοις καὶ φιλτάτοις πάντα ἀποδοτέον καὶ πειστέον, ἢ ἔστιν ἃ τοῖς ἧττον τιμίοις καὶ φιλουμένοις μᾶλλον ἀποδώσομεν ἢ τοῖς τιμιωτάτοις καὶ φιλτάτοις· οἷον τῷ πατρὶ πάντα πειστέον ὅ, τι ἂν, καὶ λωΐκα κελεύοι, ἢ οὐκ ἀεὶ, ἀλλὰ κάμνοντα μὲν ἰατρῷ πειστέον, πολεμοῦντα δὲ στρατηγῷ· καὶ στρατηγὸν χειροτονεῖν ἄξιον οὐ τὸν φίλον ἢ τὸν πατέρα, ἀλλὰ τὸν πολεμικόν. ὁμοίως δὲ δεῖ ὑπηρετεῖν ποτέρῳ μᾶλλον, τῷ φίλῳ, ἢ τῷ σπουδαίῳ, καὶ χάριν δοῦναι τῷ ἑταίρῳ ἢ τῷ εὐεργέτῃ, καὶ ᾧ τυγχάνομεν ὀφείλοντες, ἐάν γε ἀμφοτέροις εὖ ποιῆσαι οὐκ ἐνδέχεται.

Ταῦτα

2. Ἀρ' ἐστὶ πάντα τῷ αὐτῷ.

Ταῦτα μὲν οὖν πάντα κατὰ μέρος καὶ ἀκριβῶς διορίσασθαι οὐ ῥᾴδιον. πολλὰς γὰρ καὶ παντοίας ἔχει διαφορὰς, καὶ ποικίλως διαφέρουσιν ἀλλήλων καὶ μεγέθει, καὶ μικρότητι, καὶ τῷ καλῷ, καὶ τῷ ἀναγκαίῳ. οὐ γὰρ ὁμοίως πάντα μικρὰ ἢ μεγάλα ἢ καλὰ ἢ ἀναγκαῖα εἰσίν. Ἀλλ' ἐνίοτε τὸ θεραπεύειν τὸν φίλον, ἀναγκαιότερον δοκεῖ τοῦ τὸν σπουδαῖον θεραπεύειν. ἐνίοτε δὲ τὸν εὐεργέτην κάλλιόν εὖ ποιεῖν ἢ τὸν φίλον, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. διὰ τοῦτο λόγον ἀκριβῆ περὶ τούτων ἑκάστου δοῦναι οὐ δυνατόν.

Hæc ergo omnia ſigillatim accurateque definire admodum difficile eſt. Cum multas præſertim variaſque admittant differentias, neque eodem inter ſe varient modo, ſed pluribus: magnitudine nimirum, exilitate, honeſto, & neceſſario. Non eodem enim modo parva omnia, aut magna, aut honeſta denique ac neceſſaria videntur eſſe. Interdum enim inſervire amico magis videtur neceſſarium, quam viro honeſto: interdumque ei à quo beneficium acceperis, honeſtius eſt benefacere quam amico: & contra. Ideoque rationem ſingulorum reddere accuratam, nemo omnino poteſt.

3. Ὅτι οὐ πάντα.

Τοῦτο δὲ φανερὸν, ὅτι οὐ πάντα τῷ αὐτῷ ἀποδοτέον· ἀλλὰ τὰς μὲν εὐεργεσίας τοῖς εὐεργέταις ἀνταποδιδόναι δικαιότερον, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μᾶλλον, ἢ χαρίζεσθαι τοῖς ἑταίροις. καθάπερ δάνειον τῷ χρήσαντι μᾶλλον δοτέον, ἢ τῷ ἑταίρῳ.

Illud certe, non omnia eidem danda eſſe, manifeſtum eſt. Etenim iis à quibus beneficium acceperis, beneficium viciſſim reponere, juſtius plerumque eſt, quam ſodalibus gratificari. Quemadmodum debitum creditori potius perſolvendum eſt quam ſodali.

4. Ἴσως δὲ οὐ τοῦτο ἀεί.

Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ λέγω, ὅτι συμβαίνει καὶ τὸ ἀνάπαλιν δικαιότερον εἶναι. οἷον

Plerumque autem propterea dico quia interdum fit, vt contra magis ſit iuſtum.

ſtum. Vt, exempli gratia, ſi quem captum à latronibus aliquis redemit, nunquid hic vicisſim illum redimere debeat, quicunque tandem fuerit? aut, an alii non capto, ſed impenſam repetenti pecuniam, perſolvere eam potius debeat, quam redimere patrem? cum præ ſeipſo quoque vnuſquiſque liberare patrem debere, videatur? Ideoque plerumque, non vero ſemper, reddendum potius id eſſe quod debetur diximus, quam amico gratificandum eſſe. Sin vero gratificari amico ita vehementur vel honeſtum ſit vel neceſſarium, vt ius illud quod ei à quo beneficium accepimus debetur, excedat, potius eo inclinandum. Præſertim cum neque ſemper ius poſtulet, vt beneficiũ ei à quo accepimus reponamus, ſi improbus ſit à quo beneficium accepimus. Ponamus enim hominem improbum aliquid crediſſe viro bono: non enim propterea improbo cogetur credere vir bonus. Alter enim quod ſciret ſe id recepturum eſſe à viro bono, id credidit: vir autem bonus cum ſciat ſe non recepturum eſſe ab improbo, iniuſte non

τῷ λυτρωθέντι παρὰ λῃστῶν, πότερον τὸν λυσάμενον ἀντιλυτρωτέον, κἂν ὁστισοῦν ᾖ, ἢ μὴ ἑαλωκότι μέν, ἀπαιτοῦντι δ' αὐτῷ ἀποδοτέον, ἢ λυτρωτέον τὸν πατέρα. δόξειε γὰρ ἂν καὶ ἑαυτοῦ μᾶλλον τὸν πατέρα. διὰ τοῦτο εἴρηται, καθόλου μὲν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνταποδοτέον τὸ ὀφείλημα μᾶλλον ἢ χαριστέον τῷ φιλουμένῳ. ἐὰν δὲ τὸ χαρίσασθαι τοῖς φίλοις οὕτω σφόδρα ἀναγκαῖον ᾖ καὶ καλόν, ὡς ὑπερβάλλειν τὸ πρὸς τοὺς εὐεργέτας δίκαιον, πρὸς τοῦτο ἀποκλιτέον, ἐπεὶ οὐδὲ ἀεὶ δίκαιόν ἐστι τὸν εὐεργέτην ἀμείψασθαι, εἰ μοχθηρὸς εἴη ὁ εὐεργέτης. οἷον εἴ τις ἀγαθῷ δεδάνεικε μοχθηρός, οὐ γὰρ ὁ ἀγαθὸς δανείσει τῷ μοχθηρῷ. ὁ μὲν γὰρ εἰδώς, ὅτι λήψεται παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ, δεδάνεικεν, ὁ δὲ ἀγαθὸς οὐκ ἐλπίζων ἀπολήψεσθαι οὐκ ἀδικεῖ μὴ δανείζων. εἴτε τοίνυν ἀληθῆ ἐστὶ

τοῦ μοχθηροῦ νομίζει ὁ ἀγαθὸς, ὡς καὶ τοῦτο μοχθηρὸς ἔσται, καὶ οὐκ ἀποδώσει, εἰκότα ποιεῖ μὴ δανείζων· εἴτε μὴ οὕτως ἔσται, οἴεται δὲ, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀμείβεται τοῖς ἴσοις, καὶ οὕτως οὐ πόῤῥω ποιεῖ τοῦ δικαίου. οὐ γάρ ἐστι δίκαιον, ἃ δίδωσιν ὁ φαῦλος τῷ σπουδαίῳ, ταῦτα καὶ παρ' ἐκείνου λαμβάνειν. οὐ γάρ ἐστιν ἴσον τὸ παρὰ τοῦ φαύλου τῷ παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ, ὅταν τὸ αὐτὸ γίνεται παρ' ἀλλήλων ἀμφοτέροις. μεῖζον γὰρ γίνεται τῷ ἀξιώματι τοῦ διδόντος. διὰ τοῦτο εἴρηται, ὅτι οὐκ ἀεὶ τοῖς εὐεργέταις μᾶλλον ἀνταποδοτέον, ἢ χαριστέον τοῖς φίλοις. ὃ γὰρ πολλάκις εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, οἱ περὶ τῶν παθῶν καὶ τῶν πράξεων λόγοι, τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσιν ἀκολουθοῦσιν, ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντες, ὥσπερ ἐκεῖνα· καὶ ὡρισμένους περὶ ἑκάστου καὶ ἀκριβεῖς ἀποδοῦναι οὐ δυνατόν.

facit, si non credit. Sive ergo verum est quod de improbo illo suspicatur vir bonus, eum nimirum hac quoque in parte improbum futurum neque redditurum id esse, æquum facit, si non credat: sin autem aliter se habet, ille vero id suspicatur tantum, ideoque par pari non reddit, ne sic quidem admodum à iusto recedere videtur. Neque enim justum est, quæ in bonum virum confert homo improbus, eadem ab illo vt accipiat vicissim. quia neq; æquale est id quod dat improbus ei quod dat vir bonus: licet idem sit quod vterque confert vtrique. Quippe cum à dignitate dantis precium suum mutuetur: ideoque & majus fit. Quare diximus, non semper iis à quibus beneficium accepimus, id reddendum esse potius, quam gratificandum amicis. Quod enim sæpe in superioribus dictum est à nobis, ea quæ de actionibus affectibusq. instituitur agendi ratio, ipsos affectus atque actiones sequitur, ideoque semper alio atque alio modo, quemadmodum & illa, habere se solet. Quare vt definite quis de singulis atque accurate agat, fieri omnino non potest.

5. Ὅτι μὲν οὐ ταὐτὰ πᾶσιν ἀποδοτέον.

Ex his itaque nec eadē danda esse omnibus, neque patri omnia, quemadmodum nec omnia sacrificamus Iovi, satis manifestum est. Cum vero alia parentibus, alia fratribus, alia iis qui beneficium dederunt, aut sodalibus debeantur: ea quæ singulis sunt propria, maximeque conveniunt, singulis tribuemus. Quod quoque fieri ab omnibus propemodum videmus. Ad nuptias enim non tam eos à quibus beneficium acceperunt, aut soda'es, quam propinquos vocāt. His quippe & genus & generis actiones sunt cōmunes. In funera quoque cognatos potissimum prodire eadem de causa debere, plerique arbitrantur. Ideoque parentibus, vt victus potissimum suppetat, & magis quidem quam sibi, curandum esse aliquis existimaverit. Vitam enim parentum, vnde ipsi suam acceperunt, conservare debent liberi. Honor quoque iis tanquam Dis tribuendus est. Non omnis tamen, neque quilibet. Neque enim patri idem ac matri. Sicut neque vtrique sapientis & imperatoris tribuendus est:

Ὅτι μὲν οὖν οὐ ταὐτὰ πᾶσιν ἀποδοτέον, οὐδὲ τῷ πατρὶ πάντα, καθάπερ οὐδὲ τῷ Διῒ πάντα θύομεν, φανερόν. ἐπεὶ δὲ ἄλλα μὲν ὀφείλομεν τοῖς γονεῦσιν, ἕτερα δὲ τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἄλλα τοῖς εὐεργέταις ἢ ἑταίροις, ἀπονεμητέον ἑκάστοις τὰ οἰκεῖα, καὶ τὰ ἁρμόζοντα. ταῦτα δὴ ποιοῦντες φαίνονται σχεδὸν πάντες. εἰς γάμους μὲν γὰρ καλοῦσιν οὐ τοὺς εὐεργέτας, ἢ τοὺς ἑταίρους, ἀλλὰ τοὺς συγγενεῖς. τούτοις γὰρ κοινὸν τὸ γένος, καὶ αἱ περὶ τοῦτο δὴ πράξεις, καὶ εἰς τὰ κήδη δὲ μάλιστα οἴονται δεῖν τοὺς συγγενεῖς ἀπαντᾶν τῶν αὐτῶν ἕνεκα. δόξειε δ' ἂν τοῖς μὲν γονεῦσι τροφὴν ἐπαρκεῖν, καὶ τούτοις μᾶλλον, ἢ ἑαυτοῖς. τὸ γὰρ εἶναι δεῖ συντηρεῖν τοῖς γονεῦσι, ὅθεν ἐστὶν αὐτοῖς τὸ εἶναι· καὶ τιμὴν δὲ ἀπονεμητέον αὐτοῖς, καθάπερ θεοῖς. οὐ πᾶσαν δὲ τιμὴν καὶ παντοίαν. οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν πατρὶ καὶ μητρί, οὐδὲ ἀμφοτέροις τὴν τοῦ σοφοῦ τιμὴν ἀποδοτέον, ἢ τὴν

τοῦ στρα-

τοῦ στρατηγοῦ, ἣν δηλαδὴ τιμῶμεν τὸν σοφὸν, ἢ τὸν στρατηγόν· ἀλλὰ τὴν πατρικὴν μὲν τῷ πατρὶ, τῇ δὲ μητρὶ τὴν προσήκουσαν. ἀπονεμητέον δὲ καὶ παντὶ πρεσβυτέρῳ τιμὴν τὴν καθ' ἡλικίαν, οἵαν δηλονότι προσήκει νέον ἀποδοῦναι γέροντι, ὑπαναστάσει καὶ κατακλίσει, καὶ τοῖς τοιούτοις· ἑταίροις δὲ, καὶ ἀδελφοῖς ἀποδοτέον παῤῥησίαν καὶ κοινότητα, καὶ συγγενέσι, καὶ φυλέταις, καὶ πολίταις, καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασι· καὶ πειρατέον τὸ οἰκεῖον ἀπονέμειν ἑκάστῳ, θεωροῦντα τὴν ἑκάστου πρὸς αὐτὸν οἰκειότητα, ἢ χρῆσιν, ἢ τὴν ἀρετὴν, καὶ τούτοις μετροῦντα τὰς πρὸς αὐτοὺς τιμὰς καὶ κοινωνίας. τῶν μὲν οὖν ὁμογενῶν ῥᾴων ἡ κρίσις· τοῖς γὰρ συγγενέσιν, ἢ πολίταις, ἢ φυλέταις, ἢ καὶ ἄλλως ὁμοτρόποις, ἃ δεῖ ἀποδιδόναι, ῥᾳδίως ἐπιγνωσόμεθα. τοῖς δὲ ἀλλοτρίοις καὶ διαφέρουσιν εὑρεῖν ἃ δεῖ ἀπονέμειν, ἐργωδέστερον. οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἀποστατέον τῶν εἰκότων, ἀλλ' ὡς ἐνδέχεται διοριστέον,

hoc eſt, quem ſapienti aut imperatori tribuimus. Sed qui patris eſt, patri, qui matri vero convenit, matri. Cunctis quoque ſenioribus, pro ratione ætatis, honor exhibendus eſt: qualem videlicet iuniorem exhibere ſeniori æquum eſt, vt aſſurgat videlicet, locoque cedat, & ſimilia. Sodalibus vero ac fratribus, orationis libertas, omniumque rerum concedenda eſt communio: vt & propinquis, tribulibuſque ac civibus, aliiſque omnibus. Danda deniq. opera eſt, vt ſuum cuique tribuatur. Qua in re conſideranda eſt ſingulorum qua nos tangunt propinquitas, vſuſque, ac virtus, quibus honores qui illis debentur ac communionem metiemur. Ac de propinquis quidẽ facilius eſt iudiciũ. Facile. n. quæ propinquis, civibus, tribulibus, aliiſque quos mores nobis conjungunt, tribuenda ſint, intelligemus: quæ vero extraneis, iiſque qui multum à nobis differũt, invenire eſt operoſius. Quãvis nec propterea eſt deſiſtendum neq. minus quid fieri ſit æquũ eſt definiendum ſed prout ar-

gumentum permittit, singula definienda sunt, & in omnibus decori est habenda ratio.

CAP. IV.

An dissolvi soleant, nec ne, amicitiæ.

CAP. III
1. Ἔχει δ' ἀπορίαν.

SEd & illud quærendum est, vtrum dissolvendæ, nec ne, sint amicitiæ: dubitari enim potest, an aliquis dum ab amico vehementer adhuc amatur ac diligitur, desistere ab amicitia debeat.

2. Ἡ πρὸς μὲν τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον

Dicimus ergo, cum iis qui aut vtilitatis causa aut voluptatis ab aliquo amantur, si iis destituantur, dissolvi sine reprehensione amicitiam posse. Quoties enim aut voluptas eos deficit aut vtilitas, quorum amici erant, mirum non est si non ament. Quoties autem illi qui vtilitatis causa amant aut voluptatis, morum causa & honesti ipsius amare se simulant, posteaque dissolvuntur, ac propterea in reprehensionem incurrunt, iniuste agunt, meritoque accusantur; Plenæ enim querelarum

περὶ ἑκάστου, καὶ περὶ πάντας τὰ κατὰ τὸ δέον γιγνόμενα τηρητέον.

ΚΕΦ. δʹ.

Περὶ τοῦ διαλύεσθαι τὰς φιλίας, ἢ μή.

ΕΤι δὲ κἀκεῖνο ζητητέον ἐστίν, εἰ δεῖ διαλύεσθαι τὰς φιλίας, ἢ μή. ἔχει γὰρ ἀπορίαν, εἰ δέον ἐστὶν ἐνίοτε τοῦ φίλου στέργοντος ἔτι καὶ φιλοῦντος, αὐτόν τινα παύεσθαι τῆς φιλίας.

Λέγομεν τοίνυν, ὅτι πρὸς μὲν τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον ἢ ἡδὺ φιλουμένους, ὅταν μηκέτι ταῦτ' ἔχωσιν, οὐδὲν ἄτοπον διαλύεσθαι. τοῦ ἡδέος γάρ, ἢ τοῦ χρησίμου διαλιπόντος, ὧν ἦσαν φίλοι, εὔλογον μὴ φιλεῖν. ὅταν δὲ οἱ διὰ τὸ χρήσιμον ἢ ἡδὺ φιλοῦντες, προσποιῶνται διὰ τὸ ἦθος φιλεῖν, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ διὰ τοῦτο διαλυόμενοι ἐλέγχωνται, ἀδικοῦσι, καὶ δικαίως ἐν ἐγκλήμασίν εἰσιν. ὅπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἐγκλημάτων αἱ

τοιαῦ-

τοιαῦται φιλίαι γίνουσιν, ὅταν μὴ διὰ τὸ αὐτὸ καὶ ὁμοίως φιλῶνται καὶ φιλῶσιν ἀλλήλους, μηδὲ οἴωνται φιλεῖσθαι ὥσπερ φιλοῦνται, ἀλλὰ ἀπατῶνται. τηνικαῦτα γὰρ ἐλεγχομένης τῆς ἀπάτης ἐγκαλοῦσιν ἀλλήλοις. ὅταν μὲν οὖν διαψευσθῇ τις καὶ ὑπολάβῃ φιλεῖσθαι διὰ τὸ ἦθος, μηδὲν τοιοῦτον ἐκείνου πράττοντος, ἢ λέγοντος, ὃ προσήκει τῷ διὰ τὸ ἦθος φιλοῦντι, ἑαυτὸν ἂν αἰτιῷτο δικαίως. ὅταν δὲ ὑπὸ τῆς ἐκείνου προσποιήσεως ἀπατηθῇ, δίκαιον ἐγκαλεῖν τῷ ἀπατήσαντι, καὶ μᾶλλον ἢ τοῖς τὸ νόμισμα κιβδηλεύουσιν, ὅσῳ περὶ τὰ τιμιώτερα ἡ κακουργία. τοῖς μὲν οὖν διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ ἡδὺ φίλοις, οὕτω δικαίως συμβαίνει διαλύεσθαι.

Εἰ δέ τις διὰ τὸ ἦθος φιλεῖ, καὶ ὡς ἀγαθὸν ἀποδέχεται, γένοιτο δὲ μοχθηρὸς, ἢ καὶ δοκεῖ τῷ φιλοῦντι, ἆρα φιλητέον ἔτι, ἢ διαλυτέον; ῥητέον δὴ, ὅτι οὔτε δυνατόν ἐστι

sunt, quod initio dicebamus, amicitiæ ejusmodi, cum non eadem de causa atq. eodem modo amantur ac inter se amant: neque amari se intelligunt quemadmodum amantur, sed falluntur. Tunc enim cum detegitur fraus, alter alterum accusat. Si quis ergo falsa ducitur credulitate, morumque suorum gratia amari se existimat, cum alter tamē nihil tale agat aut dicat, quod illi solent qui morum gratia aliquem amāt, tum se ipse merito accusare potest. Cum vero simulatione decipitur alterius, merito illum à quod deceptus est accusat: eoque id quidem magis quam si quis nummos adulteret: quo in re majoris precij hoc maleficiū versatur. Atque ij quidem qui vtilitatis causa amicitiam aut voluptatis colunt, hoc modo dissolvi solent.

Si quis vero morum gratia amat aliquem, & vt virum amplectitur bonum, ille vero improbus postea aut evadat, aut amico talis videatur, quæritur, vtrum amandus porro, an potius dissolvi amicitia debeat. Respondendum autem est: fieri ne qui-

3. Ἐὰν δὲ ἀποδέχηται ὡς ἀγαθόν.

dem posse, vt qui non bonus videatur, amabilis esse possit (id enim quod amabile est, est bonum: quod vero improbum est, ne iustum quidem est) Neminem enim aut amare malum, aut similem fieri malo oportet. Nam si amet, omnino necesse est, vt similis illi fiat quoque. Iam enim ante diximus, simili simile gratum & acceptum esse.

Nunquid igitur repente talis dissolvenda est amicitia? An non omnium, sed eorum modo, quorum insanabilis est improbitas, quia modum excedit. Si qui vero ita ægri sunt, vt curari possint tamen, & correctionem admittant, minime ea quidem dissolvenda videtur. Quin potius omni studio ac diligẽtia subveniendum est talibus, moresq; eorum sunt emendandi: vt potius eorum virtus à nobis, quam facultates aut opes sartæ tectæque conserventur. Si quidem opibus ac facultatibus virtus est præstantior, multoque magis dignum est amicis, ibi subsidium inferre iis, quam eorum opes conservare. Quod si paupertatem à familia amici propulsare is tenetur qui potest, quanto magis virtutem illi addere, cum præcipue hoc magis amicitiæ

τὸν μὴ ἀγαθὸν δοκοῦντα φιλητὸν εἶναι. τὸ γὰρ φιλητὸν, ἀγαθὸν, τὸ δὲ πονηρὸν οὔτε δίκαιον. φιλοπόνηρον γὰρ οὐ χρή τινα εἶναι, οὐδ' ὁμοιοῦσθαι φαύλῳ. εἰ δὲ φιλεῖ, πᾶσα ἀνάγκη ὁμοιοῦσθαι. εἴρηται γὰρ, ὅτι τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ φίλον.

Ἆρ' οὖν εὐθὺς διαλυτέον; ἢ οὐ πᾶσιν εὐθὺς διαλύεσθαι χρὴ, ἀλλὰ τοῖς ἀνιάτοις διὰ ὑπερβολὴν μοχθηρίας; τοῖς δὲ ἰάσιμα νοσοῦσι καὶ δυναμένοις ἐπανόρθωσιν δέξασθαι, οὐ διαλυτέον, ἀλλὰ δεῖ βοηθῆσαι πάσῃ σπουδῇ, καὶ τὸ ἦθος ἐπανορθῶσαι, καὶ σῶσαι αὐτοῖς τὴν ἀρετὴν μᾶλλον ἢ τὴν οὐσίαν· ἐπεὶ βέλτιον τῆς οὐσίας ἡ ἀρετὴ, καὶ τὸ εἰς ταύτην βοηθεῖν τοῖς φίλοις φιλικώτερον, ἢ τὸν πλοῦτον διασώσασθαι· εἰ δὲ πενίαν ἀπελαύνειν δεῖ τῆς τοῦ φίλου οἰκίας τὸν δυνάμενον, πόσῳ δικαιότερον τὴν ἀρετὴν ἐπανάγειν, ἄλλως τε καὶ οἰκειότερον ὄν, ὅτι διὰ τὴν ἀρετὴν εἰσὶ φίλοι·

4. Ἆρ' οὖν εὐθὺς διαλυτέον, ἢ οὐ πᾶσιν.

τὸ δὲ

τὸ μὲν οὖν βέλτιον, τὸ καὶ μοχθηρὸν γινόμενον τὸν φίλον φιλεῖν ἔτι, καὶ ζητεῖν ἐπανορθοῦν, εἰ δέ τις εὐθὺς διαλύοιτο, οὐ δοκεῖ ποιεῖν ἔξω λόγου. οὐ γὰρ τῷ μοχθηρῷ φίλος ἦν, ἀλλὰ τῷ ἀγαθῷ. τὸν δὲ ἀγαθὸν μηκέτι ὄντα μὴ φιλῶν οὐδένα ἀδικεῖ· τὸν τοίνυν ἀγαθὸν ἀλλοιωθέντα ἀδυνατῶν ἀνασῶσαι, ἀφίσταται τῆς πρὸς αὐτὸν φιλίας. εἰ μὲν οὖν ὁ φίλος ἐξ ἀγαθοῦ πονηρὸς γένοιτο, οὕτω χρηστέον τῇ διαλύσει.

Εἰ δὲ τῶν φίλων ὁ μὲν ἐπιεικέστερος ἑαυτοῦ γένοιτο, καὶ πολὺ διαλλάττοι τῇ ἀρετῇ, ὁ δὲ ὡς εἶχε μένοι, ἆρα χρηστέον τὸν σπουδαῖον τῷ μὴ τοιούτῳ, ἢ οὐκ ἐνδέχεται, ἀλλὰ διαλυτέον; ἐν μεγάλῃ δὲ διαστάσει μάλιστα δῆλον γίνεται. εἰ γὰρ δύο παίδων φίλων ὄντων, διὰ τὴν ἡλικίαν, καὶ τὸ διατρίβειν καὶ παιδιᾶς κοινωνεῖν, ὁ μὲν εἰς ἄνδρας ἐλθὼν σπουδαῖος γένοιτο, καὶ ἀνὴρ ὢν

conveniat? Virtutis enim causa sunt amici. Est igitur magis quidem laudandum, si quis amicum, quamvis jam improbus evaserit, amare tamen non desinat, sed potius emendationi eius incumbat: si vero statim ab eo se disiungat, nihil præter rationem facere videtur. Neque enim improbo amicus erat, sed honesto. Cum vero eum qui honestus esse desinit, amare quoque desinit, nemini injuriam facit. Cum enim eum qui ex bono improbus evasit, conservare se non posse videat, ab illius divortium amicitia facit. Atque ita quidem, si ex honesto bonoque viro amicus improbus evadat, dissolvi amicitia debet.

Iam vero, vtrum, si eodem in statu manente altero, alter probior se ipso evadat, multumque virtutibus excellat, vtrum, dico, ille qui tanto est probior, altero qui talis amplius non est, vti porro, an contra renunciare potius amicitiæ debeat? Quod quidem in magno potissimum apparet discrimine. Vt, exempli gratia, Si duo inter se pueri mutuo amarent, tum quod ætate pares, tum quod studiis iisdem, eodemque lusu delectatur vterque, atque eorum alter cum viri-

5. Εἰ δ' ὁ μὲν διαμένοι

virilem attigiſſet ætatem, homo grauis, ac plane omnibus quæ ætatem illam decent, conſummatus virtutibus euaderet, alter vero pueriles illos mores retineret: quomodo tantum amici hi poſſent eſſe: cum neque eadem probarent, neque ex iiſdem voluptatem moleſtiamque caperent? Neque enim amplius alter quoque alteri gratificari poſſet. Quia neuter quo conciliaret ſibi alterum ei oblectaret, quicquam poſſet facere. Sed ne viuere quidem vnà poterunt: ſine quibus tamen conſiſtere, vt diximus, amicitia non poteſt.

6. Ἆρ' οὖν ὥστι ἀλλοιότερος.

Num autem ita erga eum affectus eſſe debebit vir bonus, vt ſi amicus non fuiſſet vnquam, an vero præteritæ aliqua amicitiæ conſeruanda erit memoria? & quemadmodum amicis potius quam exteris gratificandum putamus, ita iis, qui aliquando amici fuerunt, amplius tribuere, quam quibus nunquam vſi ſumus, oportet? Videtur certe aliquid præteritæ iis deberi amicitiæ cauſa: niſi forte quia modum omnem eorum improbitas excedit, inſtituatur diſſolutio.

τοῖς ὅλοις, ὁ δὲ νεαρὸν ἔτι μένοι τὸ ἦθος ἔχων, πῶς ἂν εἶεν φίλοι, μήτε τοῖς αὐτοῖς ἀρεσκόμενοι, μήτε τοῖς αὐτοῖς χαίροντες ἢ λυπούμενοι; οὐδὲ γὰρ χαριεῖται οὐδέτερος οὐδετέρῳ· οὐδὲ γὰρ ἔχει ὃ ποιήσας ἡδίω ποιήσει τὸν φίλον. ἔτι δὲ οὐδὲ συζῆν δυνήσονται, ὧν χωρὶς οὐκ ἔνι φιλίαν συστῆναι, καθὼς εἴρηται.

Ἆρ' οὖν οὕτω πρὸς αὐτὸν διακεῖσθαι δεῖ τὸν σπουδαῖον, ὥσπερ εἰ μηδέποτε γέγονε φίλος, ἢ δεῖ μνείαν ἔχειν τῆς γενομένης συνηθείας, καὶ καθάπερ φίλοις μᾶλλον, ἢ ὀθνείοις οἰόμεθα δεῖν χαρίζεσθαι, οὕτω καὶ τοῖς ποτὲ γενομένοις φίλοις πλεῖον δεῖ νέμειν, ἢ οἷς οὐδέποτε ἐχρησάμεθα· δοκεῖ τοίνυν ὀφείλεσθαί τι αὐτοῖς, διὰ τὴν προγενομένην φιλίαν, ἐὰν μὴ δι' ὑπερβολὴν μοχθηρίας ἡ διάλυσις γένηται.

ΚΕΦ. ε΄	CAP. V.
Περὶ φιλικῶν ἔργων, καὶ ὅτι φίλος ὁμοίως εἰς ἑαυτόν τι καὶ τὸν φίλον, φαῦλος δὲ οὔτι εἰς ἑαυτόν πως, οὔτ᾽ εἰς ἄλλον φιλικῶς διάκειται.	*De officiis amicorum, & amicum eodem modo erga se & amicum, improbum autem neque erga se neque amicum esse animo amico.*

Καὶ οὕτω μὲν γίνοιντ' ἂν ἐπιχαίρως αἱ τῶν φιλιῶν διαλύσεις. Ἔτι δὲ περὶ αὐτῆς τῆς φιλίας λέγωμεν. τὰ τοίνυν φιλικὰ καὶ ἐν οἷς ἡ φιλία συνίσταται δοκοῦσιν ὥσπερ κανόνα τινὰ ἔχειν καὶ ἀρχὴν τὰ παρ᾽ ἑκάστου ἑαυτῷ ὀφειλόμενα. ταῦτα γὰρ ζητοῦσι παρ᾽ ἀλλήλων οἱ φίλοι, ἃ παρ᾽ ἑαυτῷ.

Καὶ διὰ τοῦτο φίλον ὁρίζονται ἐκεῖνον εἶναι, τὸν βουλόμενον τὰ ἀγαθὰ τῷ φίλῳ καὶ πράττοντα ἐκείνου ἕνεκα, ἢ τὸν βουλόμενον εἶναι καὶ ζῆν τὸν φίλον αὐτοῦ χάριν, ὅπερ αἱ μητέρες πρὸς τὰ τέκνα πεπόνθασι. βούλονται γὰρ τὰ τέκνα ζῆν καὶ εὖ πράττειν αὐτῶν ἕνεκα τῶν τέκ-

Atq. ita quidem commode dissolventur amicitiæ. Restant tamen & alia nonnulla, quæ de amicitia nobis sunt dicenda. Officia autem amicitiæ, & in quibus consistit illa, tanquam normam aliquam & principium, ea quæ quisque nostrum debet sibi, habere videntur. Ea enim quisq. ab amicis petit, quæ à se ipse. CAP. IV. 1. Τὰ φιλικὰ δ᾽ ἐς πρὸς τὰς.

Ideoque amicum definiunt esse eum, qui bona omnia amico contingere cupiat, ipseque ea in amicum conferat, quæ bona esse iudicat, idque illius causa. Aut qui superesse & vivere amicum cupiat ipsius causa. quemadmodum erga liberos afficiuntur matres. Nam & superesse & felices esse optant 2. Τιθέασι γὰρ φίλον τὸν βουλόμενον.

tant eos, idq. eorum causa. Si quidem frequenter, licet non amentur aut ne à liberis cognoscantur quidem, bona tamen omnia illis & felicitatem optant. Quod in amicis quoque illis fieri videmus, inter quos quædam intercesserunt offensiunculæ, aut qui ab aliis neglecti fuerunt: cum ipsi propterea amare non desinant. Omnia enim bona optant amicis, cum eorum nullam ipsi partem exspectet, sed eorum causâ tantum. Sicut & amicum definiunt, qui iisdem cum amico aut delectetur aut doleat. Quod ipsum quoque maxime in matribus videmus. Vnde & definitionem amicitiæ, ab eorum nimirum qui ea prædi[ti] sunt definitione, desumunt. Sicut temperantis definitio, temperātiæ ipsius definitionem præbet. Atque hæ quidem amicitiæ atque amicorum definitiones sunt. Quæ quidem ab iis quæ quisque sibi debet, desumptæ, sicut diximus, & mutuatæ sunt.

νων, ἐπεὶ καὶ μὴ φιλούμεναι πολλάκις ὑπὸ τῶν τέκνων, ἢ μηδὲ γινωσκόμεναι, τὰ ἀγαθὰ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν αὐτοῖς συνεύχονται. τοῦτο δὲ πάσχουσι καὶ τῶν φίλων οἱ προσκεκρουκότες μὲν καὶ παροφθέντες, μένοντες δὲ αὐτοὶ ἐν τῷ φιλεῖν. βούλονται γὰρ τοῖς φίλοις πάντα τὰ ἀγαθά, μηδὲν ἐλπίζοντες κοινωνήσειν αὐτοί, ἀλλὰ αὐτῶν ἕνεκα. ἔτι δὲ φίλον ὁρίζονται εἶναι καὶ τὸν συναλγοῦντα καὶ συγχαίροντα τῷ φίλῳ· ὅπερ καὶ αὐτὸ μάλιστα περὶ τὰς μητέρας συμβαίνει. ἀπὸ τούτων δὲ καὶ ὁ τῆς φιλίας ὁρισμὸς ἀπὸ τοῦ ὁρισμοῦ τῶν ἐχόντων· καὶ ὁ ὁρισμὸς τοῦ σώφρονος τὸν τῆς σωφροσύνης ὁρισμὸν παρέχει. οὗτοι μὲν οὖν οἱ τῆς φιλίας καὶ τῶν φίλων ὁρισμοί. ἐλήφθησαν δὲ ἀπὸ τῶν ὀφειλομένων παρ' ἑκάστου πρὸς ἑαυτόν, καθὼς εἴρηται.

Καὶ γὰρ ὁ ἐπιεικὴς ταῦτα πάντα πρὸς ἑαυτόν ἐστιν, ἅπερ ὁ ἀληθὴς φίλος πρὸς τὸν φίλον. καὶ ὁ φίλος ἑαυτῷ

6. Πρὸς ἑαυτὸν ἢ ταῦτα ἕκαστοι.

Quicquid enim verus amicus est amico, vir bonus est sibi: maximeque is amicus est sibi, qui vir bonus est, aut

μάλιστα

μάλιστα ὁ ἐπιεικής ἐστι, καὶ ὃς οἴεται ἐπιεικὴς εἶναι. εἰ δὲ μὴ πάντες, καὶ οἱ φαῦλοι τὰ φιλικὰ ἀπονέμουσιν ἑαυτοῖς, οὐδὲν ἀφίσταται τῷ λόγῳ. καὶ γὰρ ἃ οἱ σπουδαῖοι καὶ ἐπιεικεῖς ποιοῦσι, ταῦτά εἰσι τὰ διαφέροντα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τῇ κοινῇ φύσει· καὶ γὰρ μέτρον ἐστὶν ἡ ἀρετὴ καὶ ὁ σπουδαῖος τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, καὶ τῶν πράξεων. ἃ δὲ ὁ φαῦλος ζητεῖ, οὐκ εἰς τὴν κοινὴν ἀνάγεται φύσιν. τὴν γὰρ περὶ ταῦτα ψῆφον οὐκ ἀπὸ τῶν νοσούντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑγιαινόντων ληψόμεθα. ὅτι δὲ ὁ ἐπιεικὴς τὰ φιλικὰ ἑαυτῷ πάντα ἀπονέμει, δῆλον. οὗτος γὰρ ὁμογνωμονεῖ ἑαυτῷ, καὶ τῶν αὐτῶν ὀρέγεται, κατά τε λογικὴν ψυχὴν, καὶ κατὰ τὴν ἄλογον. καὶ οὐ καθάπερ ὁ ἀκρατὴς τἀναντία ζητεῖ, καὶ τὸ παθητικὸν αὐτοῦ τῷ λογιστικῷ πολεμεῖ. καὶ βούλεται δὴ ὁ σπουδαῖος τὰ ἀγαθὰ ἑαυτῷ, τά τε κυρίως ἀγαθὰ, ὅσα εἰς ἀρετὴν φέρει, καὶ τὰ φαινόμενα ἀγαθὰ, καὶ αὐτῷ τῷ

talem esse se arbitratur. Quod si non omnes, & exempli gratia, improbi, ea quibus constat amicitia tribuunt sibi, nihilo tamen minus procedit quod dicimus. Etenim quæ boni & honesti faciunt viri, hæc sunt quæ in hominibus & in communi maxime excellunt natura. Etenim vir bonus atque ipsa virtus, humanorum tum affectuum tum actionum quasi mensura est. Quæ vero improbus spectat, ne ad communem quidem referuntur naturam. His enim de rebus non ab iis qui ægri sunt, sed qui sunt sani, desumemus sententiam. Virum autem bonum, omnia quæ in amicitia requiruntur sibi tribuere, planum est. Ille enim & consentit secum, eademque petit: sive rationalem, sive eam, quæ ratione destituitur animæ videas partem. Neque quemadmodum qui iudicio destituuntur, contrarium quærit: aut partes in eo quæ affectibus sunt destinatæ, pugnant cum iis in quibus est ratio. Sed & quæ bona sunt optat sibi vir bonus: bona dico,

dico, tum proprie ita dicta, quæ ad virtutem ducunt: tum quæ bona videntur, & virtuti quasi aliquod adferunt subsidiũ. Quin & sui ipsius causa bona optat sibi. Quod non facit improbus, qui non sui ipsius causa optat illa. Ea quippe pars in qua vis mentis est, humanam constituere naturam putatur. cujus causa omnia facit vir bonus, bonaque quærit omnia: sicut contra nihil improbus. Neque enim contemplationem finem suarum actionum ponit improbus, sed improbam contra voluptatem. Quo fit, vt nulla sibi bona, sui optet causa. Vitam vult etiam diuturnam, & se salvum atque incolumem esse vir bonus, eaque sui potissimum parte, in qua vis est mentis. Sed & omnia agit, quæ conducere sibi existimat, & ad vitam atque incolumitatem suam spectare videntur. Ex aliis autem ii qui non plane a bono sunt aversi, sed qui ita se gerunt, vt videri possint viri boni esse, ea quæ videntur bona, ipsi quoque quærunt, tum vitam atque incolumitatem aptant sibi. Id autem faciunt, quia quodammodo bonis adhuc viris

ἀρετῇ βοηθοῦντα καὶ βούλεται ἑαυτῷ ἀγαθὰ ἑαυτοῦ ἕνεκα. ὁ γὰρ φαῦλος οὐχ ἑαυτοῦ ἕνεκα. τὸ γὰρ διανοητικόν ἐστι τὸ ἀνθρώπινον εἶναι, οὗ ἕνεκα ὁ μὲν σπουδαῖος πάντα ποιεῖ καὶ τὰ ἀγαθὰ πάντα ζητεῖ, ὁ δὲ φαῦλος, οὐδέν. οὐ γὰρ τὴν θεωρίαν ὁ φαῦλος ἔχει τέλος τῶν ἑαυτοῦ πράξεων, ἀλλὰ τὴν ἡδονὴν τῶν φαύλων· ὅθεν οὐ βούλεται τὰ ἀγαθὰ ἑαυτῷ ἑαυτοῦ ἕνεκα· ἔτι δὲ καὶ ζῆν βούλεται ἑαυτὸν ὁ σπουδαῖος καὶ σώζεσθαι, καὶ μάλιστα κατὰ τὸ διανοητικόν, καὶ πάντα πράττει, ἃ οἴεται ἀγαθὰ εἶναι ἑαυτῷ, καὶ ἃ πρὸς τὸ ζῆν φέρει καὶ τὸ σώζεσθαι. τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν μὴ πάνυ ἐκτετραμμένοι τοῦ ὀρθοῦ, ἀλλ' οὕτως ἔχοντες, ὥστε δύνασθαι οἴεσθαι ἐπιεικεῖς εἶναι, τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ καὶ αὐτοὶ ζητοῦσι, καὶ βούλονται ἑαυτοῖς καὶ ζῆν καὶ σώζεσθαι. οὕτω δὲ ἔχουσιν, ὅτι τρόπον τινὰ ἐοίκασι τοῖς σπου-

δαίοις.

δαίοις. οἱ δὲ σφόδρα φαῦλοι καὶ ἀνοσιουργοὶ οὐδὲν τούτων ἔχουσιν. οὔτε γὰρ τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ διώκουσιν, ἀλλὰ ἄλλα μὲν βούλονται, ἕτερα δὲ ἐπιθυμοῦσιν, οἷοί εἰσιν οἱ ἐγκρατεῖς, καὶ οἱ διὰ δειλίαν καὶ ἀργίαν ἀφίστανται τῆς πράξεως, ἃ οἴονται ἑαυτοῖς βέλτιστα εἶναι. οὔτε τοίνυν τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ διώκουσιν, οὔτε βούλονται ἑαυτοῖς τὸ ζῆν καὶ σώζεσθαι. ἔνιοι γὰρ τὰ πολλὰ καὶ δεινὰ πράξαι μισηθέντες διὰ μοχθηρίας ὑπερβολὴν, φεύγουσι τὸ ζῆν, καὶ ἀναιροῦσιν ἑαυτούς. ὁ δὲ σπουδαῖος βούλεται ἑαυτῷ ζῆν. ἀγαθὸν γὰρ τῷ σπουδαίῳ τὸ εἶναι. τὴν γὰρ θεωρητικὴν διώκει ζωήν. ἐν γὰρ τῷ νοεῖν ἡ ἑκάστου οὐσία συνίσταται, ἢ ἐν τούτῳ μάλιστα. ὃς δὲ τοῦ ἀλόγῳ βούλεται τὸ εἶναι καὶ σώζεσθαι, καὶ ἑαυτῷ βούλεται τὰ ἀγαθὰ τοῦ οἰκεῖν εἶναι παρατετραπέναι, οὐχ ἑαυτῷ βούλεται τὰ ἀγαθὰ, ἀλλ' ἐκείνῳ, εἰς ὃ με-

sunt similes. Qui vero improbi omnino sunt & scelesti, nihil tale habent. Nam neque illa quæ videntur bona sequuntur: sed alia quidem volunt, alia vero concupiscunt. Quales sunt continentes, aut qui vel timiditate ab actione eorum abstinent, quæ sibi optima esse putant vel ignavia. Quare ne ea quidem sequuntur, quæ bona esse iudicant: sed neque vitam sibi, aut incolumitatem cupiunt contingere. Multos enim qui quamplurima & quidem scelesta egerunt, postquam propter summam scelerum suorum vim, alienum in se concitarunt odium, vitæ suæ piget, mortemque sibi consciscunt. Contra vero vir bonus, vitam sibi cupit contingere: bonum enim viro bono est, esse. Contemplativam enim sequitur vitam. In mente autem & cogitatione omnium natura cōsistit: aut certe in ea maxime. Qui vero partem illam in se quæ ratione caret, & vivere vult & incolumem esse, sibique bona vult contingere, quatenus naturam suam, & proprie, hoc quod est mutavit, non amplius sibi vult bona, sed

Οἱ δὲ μοχθηροὶ ζητοῦσι μεθ' ὧν συνημερεύσουσιν, ἑαυτοὺς δὲ φεύγουσιν. ἀναμιμνήσκονται γὰρ καθ' ἑαυτοὺς ὄντες πολλῶν καὶ δυσχερῶν, καὶ τοιαῦτα ἕτερα ἐλπίζουσιν, ὧν μεθ' ἑτέρων ὄντες ἐπιλανθάνονται. ἔτι δὲ συναλγεῖ. καὶ συνήδεται ἑαυτῷ μάλιστα ὁ σπουδαῖος, ὅτι τὰ αὐτὰ βούλεται καὶ τῶν αὐτῶν ἐπιθυμεῖ, καὶ οὐ μάχεται τὸ λογικὸν τῷ παθητικῷ. καὶ διὰ τοῦτο τὸ αὐτὸ ἀεὶ λυπηρόν ἐστιν αὐτῷ, καὶ τὸ αὐτὸ ἡδύ. ἀμετάβολος γὰρ, ὡς εἰπεῖν· οἱ δὲ μοχθηροὶ οὐκ ἔτι. οὐδὲν γὰρ φιλητὸν ἔχοντες, οὐδὲν φιλικὸν πάσχουσι πρὸς ἑαυτούς. διὰ τοῦτο οὐδὲ συγχαίρουσιν ἑαυτοῖς, οὐδὲ συναλγοῦσι. στασιάζει γὰρ αὐτῶν ἡ ψυχή, καὶ πολεμεῖ τῷ λογικῷ τὸ ἄλογον. καὶ τὸ μὲν ἄλογον ἀλγεῖ τῶν μοχθηρῶν ἀπεχόμενον, τηνικαῦτα δὲ οὐ συναλγεῖ τὸ λογικὸν, ἀλλὰ χαίρει. καὶ τὸ ἀνάπαλιν· καὶ ὅλως τὸ μὲν δεῦρο

Contra vero alios cum quibus versentur quærunt improbi, seque ipsi vitant. Multa enim ac molesta iis in mentem, cum soli sunt, venire solent: sed & multa sperant eiusmodi, quorum si cum aliis versentur, oblivisci solent. Rursus vero dolet gaudetque secum ipse quam maxime vir bonus. Quia vult eadem, eademq. concupiscit semper, neque pars in eo quæ ratione prædita est, cum ea pugnat quæ ratione caret: ideoque idem illi molestum ac iucundum est semper. Nunquam enim propemodum mutatur. Quod de improbis dici non potest. Cum enim nihil quod amore dignum sit habeant, nullo modo vt amici erga se ipsi affecti esse possunt. Quare neque gaudere secum ipsi neque dolore possunt. Semper enim quasi seditionibus eorum agitatur animus, pugnatque id quod ratione caret, cum eo quod ratione est præditum. Quod enim ratione in iis destituitur, dolet cum ab improbis abstinendnm est: sicut tum non dolet vna sed gaudet, quod ratione est præditum & contra. Alterum denique

huc, alterum illuc, & quasi in diuersas partes animum diuellit. Licet enim fieri non possit vt doleat simul ac gaudeat eodem aliquis tempore, nihilominus tamen paulo post dolet, quia gaudebat prius: illamque sibi euenisse nollet voluptatem. Pœnitentia enim abundant improbi. Vnde apparet, nullo modo amice erga se affectum esse posse improbū, quia nihil quod amari possit habet.

γ Εἰ δὴ τὸ οὕτως ἔχειν.

Quod si ita affectum esse admodum est miserum, omni fugienda ratione est improbitas, imprimisque vt probi sint ac honesti singulis videndum est. Ita enim & amice erga se affectus erit quisque, & amicus erit aliorum.

δ. Τὰ δὲ πρὸς αὑτόν.

Quoniam ergo ea quæ sibi vir bonus tribuit, ea quoque tribuenda sunt amico: (erga amicum .n. quemadmodum erga se affectus esse debet quilibet: alter .n. ipse, est amicus) sequitur ea quæ sibi vult fieri & tribuit vir bonus amicitiæ esse officia, & in his amicitiam consistere.

ε. Πρὸς αὑτὸν δὲ πότερον.

Quærere autem vtrum hæc sit amicitia, quæ singuli se

τὸ δὲ ἐκεῖσε ἕλκει, καθάπερ διασπῶντα. εἰ δὲ μὴ οἷόν τε ἅμα ταυτὸν καὶ λυπεῖσθαι καὶ ἥδεσθαι, ἀλλὰ μετὰ μικρόν γε λυπεῖται, ὅτι περ ἥδετο. οὐ γὰρ ἐβούλετο τὴν τοιαύτην αὐτῷ γενέσθαι ἡδονήν. μεταμελείας γὰρ οἱ φαῦλοι γέμουσι. φαίνεται τοίνυν ὅτι οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸν φιλικός ἐστιν ὁ μοχθηρός, ὅτι οὐδὲν φιλητὸν ἔχει.

Εἰ δὲ τὸ οὕτως ἔχειν λίαν ἐστὶν ἄθλιον, φευκτέον τὴν μοχθηρίαν πάσῃ σπουδῇ, καὶ πειρατέον ἐπιεικῆ καὶ σπουδαῖον ἕκαστον εἶναι. οὕτω γὰρ ἂν καὶ πρὸς ἑαυτὸν φιλικῶς ἔχοι, καὶ ἑτέρῳ γένοιτο φίλος.

Ἐπεὶ τοίνυν, ἅπερ ὁ ἐπιεικὴς ἑαυτῷ ἀπονέμει, ταῦτα δεῖ καὶ τῷ φίλῳ ἀπονέμειν· δεῖ γὰρ πρὸς τὸν φίλον ἔχειν ὥσπερ πρὸς ἑαυτόν. ὁ γὰρ φίλος ἄλλος αὐτός· φανερὸν, ὅτι ἅπερ ὁ ἐπιεικὴς ἑαυτῷ βούλεται καὶ ἀπονέμει, ταῦτά εἰσι τὰ φιλικά, καὶ ἐν τούτοις ἡ φιλία συνίσταται.

Τὸ δὲ ζητεῖν πότερόν φιλία ἐστὶν ἡ πρὸς ἑαυτὸν ἑκάστῳ

ἀγάπῃ, ἢ μή, ἀφείσθω ἐπὶ τοῦ παρόντος. ἡ γὰρ φιλία δύο, ἢ τριῶν, ὡς δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων. καὶ εἴ τις καὶ τὴν πρὸς ἑαυτὸν φιλίαν καλεῖ, εἴη ἂν φιλία, καθόσον ἐστὶν αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν διαφέρων, καὶ τῷ λογιστικῷ τὸ παθητικὸν ἀντίκειται. καὶ διότι δὲ ἡ ὑπερβολὴ τῆς φιλίας ἔοικε τῇ ἑκάστου πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπῃ, καὶ αὐτὴ καλοῖτο ἂν φιλία.

se ipsos diligunt, an secus, hoc prætermittatur loco. Duorum enim aut trium, quemadmodum ex superioribus apparet, est amicitia. Quod si quis hoc quoque quo se ipse aliquis diligit, vocare amicitiam velit, amicitia quidem erit eatenus, quatenus à se ipse differt, parsque ea quam affectus tenent, cum altera ea conciliatur, quæ ratione est prædita. Præterea quia omnis quæ excellit, maxime illi, qua quisque se ipse diligit, similis est amicitia, etiam illa vocari amicitia poterit.

ΚΕΦ. ϛ΄.

Περὶ εὐνοίας.

Ἡ δὲ εὔνοια φιλίᾳ μὲν ἔοικεν, οὐ μήν ἐστί γε φιλία. καὶ γὰρ εὐνοοῦμεν καὶ οἷς οὐκ ἐσμὲν φίλοι· καὶ γίνεται εὔνοια καὶ πρὸς ἀγνῶτα, καὶ λανθάνουσα τὸν φιλούμενον. φιλία δὲ οὐκέτι, καθὼς καὶ πρότερον διὰ πλειόνων εἴρηται.

CAP. VI.

De benevolentia.

Est autem similis quidem amicitiæ benevolentia, nondum amicitia tamen. Sæpe enim benevolentia eos complectimur, quibus nondum amici sumus. Sed & ignotum sæpe benevolentia amplectimur, quæ tamen eum cui bene volumus latet. Quod convenire amicitiæ non potest, quemadmodum pluribus ante diximus. CAP. VI. 1. Ἡ δὲ εὔνοια.

2. Ἀλλ' οὐδὲ φίλησις ἐστιν.

Quare nec amicitia est benevolentia, neque dilectio videtur esse. Dilectio enim impetu quodam & motu ad id quod diligit pertrahitur, & appetitu quodam fertur, semperque qui ita amat, illud quærit quod amat. Talis autem non est benevolentia. Benevoli enim bona iis cupiunt contingere quibus sunt benevoli: versari autem cum iis non admodum desiderant. Est præterea cum consuetudine quadam coniuncta dilectio. Tempore enim paulatim crescit ac consuetudine benevolentia. Simul vero & subito in quibus est suboritur benevolentia. Quemadmodum spectatores erga eos qui certant afficiuntur. Continuo enim benevolentia eos prosequuntur, quos vincere vident: omniaq. iis bona cupiunt contingere: neque propterea tamen auxilium iis ferunt. Non enim diligunt eos, neque tempore aut consuetudine crevit hic affectus. sed simul ac viderunt eos, delectari iis cœperunt. Ideoque leviter tantum, & quasi superficie tenus amant: quod est benevolentiæ.

Οὔτε τοίνυν φιλία ἐστὶν ἡ εὔνοια, καὶ οὐδὲ φίλησις ἔοικεν εἶναι. καὶ γὰρ ἡ μὲν φίλησις ὁρμὴν τινα καὶ κίνησιν εἰς τὸ φιλούμενον ἔχει, καὶ ὄρεξιν αὐτοῦ, καὶ ζητεῖ ὁ φιλῶν ἀεὶ τὸ φιλούμενον. ἡ δὲ εὔνοια οὐ τοιαύτη. οἱ γὰρ εὔνοι βούλονται μὲν τὰ ἀγαθὰ οἷς εἰσὶν εὔνοι· συνῆναι δὲ οὐ πάνυ ζητοῦσιν. ἔτι δὲ ἡ μὲν φίλησις μετὰ συνηθείας. χρόνῳ γάρ τινα καὶ συνηθείᾳ ἡ φίλησις γίνεται. ἡ δὲ εὔνοια ἀθρόον, ὡς εἰπεῖν, οἷς ἐπιγίνεται, συμβαίνει. καθάπερ οἱ θεώμενοι πρὸς τοὺς ἀγωνιζομένους διατίθενται. εὔνοι γὰρ γίνονται πρὸς αὐτοὺς εὐθὺς νικῶντας ὁρῶντες, καὶ συνθέλουσιν αὐτοῖς τὰ ἀγαθά· συμπράξαιεν δ' ἂν οὐδέν. οὐ γὰρ φίλησιν ἔχουσιν εἰς αὐτούς, χρόνῳ τινὶ καὶ συνηθείᾳ στέρξαντες· ἀλλ' ἅμα τε εἶδον καὶ ἥσθησαν αὐτοῖς· καὶ διὰ τοῦτο ἐπιπολαίως στέργουσιν, ὅπερ ἐστὶν ἡ εὔνοια.

3. Ἔοικε δ' ἀρχὴ φιλίας εἶναι.

Principium ergo amicitiæ videtur esse benevolentia, quema-

Φαίνεται τοίνυν ἀρχὴ φι-

λίας ἡ εὔνοια εἶναι, καθάπερ τοῦ ἐρᾶν ἀρχὴ γίνεται ἡ διὰ τῆς ὄψεως ἡδονή· καὶ ὥσπερ οὐ δυνατὸν ἐρᾶν μὴ πρότερον ἡσθέντα τῷ εἴδει τοῦ ἐρωμένου, δυνατὸν δὲ ἡδόμενον μὴ ἐρᾶν· τότε γάρ τις ἐρᾷ ὅταν καὶ ἀπόντα ποθῇ καὶ τῆς παρουσίας ἐπιθυμῇ· οὕτω δὴ καὶ φίλους οὐχ οἷόν τε εἶναι, μὴ εὔνους γενομένους· εὔνους δὲ μὴ φίλους εἶναι δυνατόν. οἱ γὰρ εὔνοι βούλονται μὲν τὰ ἀγαθὰ οἷς εἰσὶν εὔνοι, συμπράξαιεν δ' ἂν οὐδὲν οὐδ' ὀχληθεῖεν ὑπὲρ αὐτῶν. διὰ τοῦτο μεταφορικῶς τις καλέσοιεν ἂν αὐτὴν ἀργὴν φιλίαν· χρονιζομένη γὰρ, καὶ εἰς συνήθειαν ἀφικνουμένη, φιλία γίνεται.

Φιλία δὲ οὐχ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον, ἢ τὸ ἡδὺ, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα. εὔνους γάρ τις τινὶ γίνεται δι' ἀρετὴν καὶ ἐπιείκειαν, ὅταν αὐτῷ καλὸς εἶναι δόξῃ, ἢ ἀνδρεῖος, ἢ τι τοιοῦτον. ὁ δὲ διὰ τὸ ἡδὺ, καὶ χρήσιμον βουλόμενός τινα

quemadmodum amoris ea quæ videndo concipitur voluptas. Et quemadmodum nemo amare potest, quem non primo delectauerit illius quem amat facies, potestque tamen fieri vt delectetur aliquis & non amet tamen (quia tum demum amat aliquis, cum absentem etiam diligit, eiusque præsentiam desiderat) ita fieri non potest, vt amici sint qui non prius fuerint beneuoli. Fieri tamen potest, vt qui beneuoli sunt, non sint amici. Beneuoli enim bona iis cupiunt contingere, quibus sunt beneuoli: neque vnquam tamen eos opera iuuabunt, aut aliquam eorum causa molestiam subibunt. Quare translate aliquis eam ociosam vocare amicitiam posset. Si enim tempus accedat & consuetudo, fieri amicitia solet.

Amicitia dico, non quæ vtilitatis aut voluptatis, sed quæ honestatis causa instituitur. Beneuolus enim aliquis fit alicui virtutis causa aut probitatis: quoties aut fortis ei videtur esse, aut simili aliquo præditus bono. Qui vero aut voluptatis aut vtilitatis

4.5. Ὁ τὴν διὰ τὸ χρήσιμον.

litatis causa bene de aliquo vult mereri, non illi est benevolus, sed sibi: sicut neque amicus est, qui est talis. Quemadmodum nec ille qui, quia beneficium ab aliquo accepit, bene illi vult à quo accepit, benevolus dici potest proprie, sed iustus potius. Nam qui vicissim illi à quo beneficium accepit gratificatur pro iis quæ accepit, non virtute illius, sed suo gaudere bono videtur.

Quare nec amicitia nec dilectio, sed amicitiæ principium est benevolentia. Si autem tempus ac consuetudo, reliquaque quæ ad amicitiam requiri solent, accedant, fiet amicitia: & ea quidem, quam honesti virtutisque causa dicimus institui.

εὐεργετεῖν, οὐκ ἐκείνῳ ἐστὶν εὔνους, ἀλλ᾽ ἑαυτῷ, καθάπερ οὐδὲ φίλος ἐστὶν ὁ τοιοῦτος. ὁμοίως δὲ οὐ διότι ἔλαβε βουλόμενος τῷ εὐεργέτῃ τὰ ἀγαθά, εὔνους ἂν εἴη κυρίως, ἀλλὰ τὰ δίκαια δρῶν, καὶ ἀποδιδοὺς τῷ εὐεργέτῃ τὴν χάριν ἂν εὖ πέπονθεν αὐτός, οὐ τῇ ἐκείνου ἀρετῇ, ἀλλὰ τῷ ἑαυτοῦ ἀγαθῷ φαίνεται χαίρων.

Ἔστι τοίνυν ἡ εὔνοια οὔτε φιλία, οὔτε φίλησις, ἀλλὰ φιλίας ἀρχή, χρόνον δὲ καὶ συνήθειαν, καὶ τἆλλα φιλικὰ προσλαβοῦσα, φιλία γίνεται ἡ διὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀρετήν.

ΚΑΦ.

ΚΕΦ. ζ.

Περὶ ὁμονοίας.

Ἡ δὲ ὁμόνοια φιλικὸν τι καὶ αὐτή ἐστι, καὶ τῇ φιλίᾳ ἀκολουθεῖ. ἔστι δὲ ὁμόνοια οὐ τὸ τὰ αὐτὰ δοξάζειν, οἷον ὁμοδοξία τις. ἡ μὲν γὰρ ὁμοδοξία γένοιτο ἂν καὶ τοῖς ἀγνοοῦσιν ἀλλήλους. οὐδὲν γὰρ κωλύει περὶ τῶν αὐτῶν τὰ αὐτὰ δοξάζειν, καὶ ἐπιστήμην ἔχειν τῶν αὐτῶν τὴν αὐτὴν μηδὲ εἰδότας ἀλλήλους.

Ἡ δὲ ὁμόνοια τῶν ἐν κοινωνίᾳ τινὶ καὶ φιλίᾳ ὄντων ἐστί.

Καὶ γὰρ τὰς πόλεις ὁμονοεῖν φασὶν, ὅταν περὶ τῶν συμφερόντων ὁμογνωμονῶσι, καὶ τὰ αὐτὰ καὶ πράττωσι τὰ κοινῇ δόξαντα.

Ἔστι τοίνυν ὁμόνοια τῶν φίλων ὁμογνωμοσύνη, οὐκ ἐν τοῖς θεωρητοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς πρακτοῖς, καὶ τούτων τοῖς ἀξιολόγοις, καὶ ἐν μεγέθει

CAP. VII.

De concordia.

Videtur ad amicitiam referri quoque posse concordia: quæ amicitiam sequitur quoque. Est autem concordia, non vt aliquis idem sentiat, quasi opinionum aliquis consensus. Cum inter eos etiam qui se mutuo ignorant, consensus esse possit talis. Nihil enim vetat, quo minus de iisdem idem sentiant, eandemque eorundem habeant scientiam, licet se mutuo non norint. Cap. VI. 1. Φιλικὸν ἡ ἡ ὁμόνοια.

Concordia vero in iis quæ ad vitæ communionem amicitiamque spectant versatur. 2. Οὐδὲ τὸ περί.

Vnde & ciuitates concordes esse dicimus, cum de iis quæ conducunt & è re sua sunt eandem habent sententiam, eademque agunt quoque quæ omnibus videntur. 3. Ἀλλὰ τὰς πόλεις.

Est ergo concordia amicorum communis sententia, non in iis quæ ad contemplationē, sed quæ ad actionem pertinent, idque in iis qui magni alicuius sunt momenti, & in magnitudine aliqua consistunt. 4. Οἷον ἐν πόλεις ὅταν πᾶσι δοκῇ.

In parvis enim quibusdam quæ ad vitam spectant nostram, neque vrbem neque amicos dicimus concordes esse. Vt, exempli gratia, vtrum domi sit manendum, an in forum abeundum, illudne dicendum sit aut faciendum. quæ quidem neque vtilitas quædam singularis neque damnum excipit. vnde in ejusmodi neminem concordem esse dicimus. Sed in magnis, & quæ aut vtrique amicorum simul, aut civitati publice conducunt. Vt, exempli gratia, cum tota vrbs sentit, magistratus sorte creandos non esse, nec succedere debere, sed eligendos esse, aut belli cum Lacedæmoniis societatem ineundam esse. Aut aliud denique quid simile, quod alicujus est momenti, aut in quo Reip. vertitur salus. Eodemque modo concordes quoque amicos esse dicimus, quoties aut eandem eligunt vitam, vel quæ in vita sunt maxima, aut ad vtilitatem vtriusque vel damnum faciunt, vterque simul vel sequitur vel fugit. Neq. enim idem sentire tantum debent concordes, sed similiter quoque in toto.

τινὶ οὖσι. περὶ γὰρ τῶν ἐν τῷ βίῳ μικρῶν οὐ λέγονται ὁμονοεῖν ἀλλήλοις οὔτε πόλεις οὔτε φίλοι, οἷον οἴκοι μένειν, ἢ βαδίζειν εἰς ἀγορὰν, ἢ τόδε εἰπεῖν, ἢ δρᾶσαι, δι' ὧν οὔτε ὠφέλειά τις μεγάλη, οὔτε βλάβη ἀκολουθεῖ. περὶ τούτων γὰρ καὶ τῶν τοιούτων οὐ λέγονται ὁμόνοιαν ἔχειν. ἀλλὰ τῶν μεγάλων, καὶ συμφερόντων ἢ τοῖς φίλοις ἀμφοῖν, ἢ τῇ πόλει κοινῇ. οἷον, ὅταν πάσῃ τῇ πόλει κοινῇ δοκῇ τοὺς ἄρχοντας μὴ κληρωτοὺς εἶναι διαδοχῇ τινὶ κτωμένους τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ αἱρετοὺς, ἢ συμμαχεῖν Λακεδαιμονίοις, ἢ ἄλλο ὁτιοῦν, ὅπερ ἀξιόλογόν τι ἐστὶ καὶ τῇ πόλει πάσῃ διαφέρει. καὶ τοὺς φίλους ὁμοίως ὁμονοεῖν λέγομεν, ὅταν τὸν αὐτὸν ἕλωνται βίον, καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐν τῷ βίῳ, καὶ ἀμφοῖν ἢ πρὸς βλάβην ἢ πρὸς ὠφέλειαν φέρονται ἀμφότεροι ὁμοίως ἢ φεύγουσιν ἢ διώκουσιν. οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ δεῖ ζητεῖν μόνον τοὺς ὁμονοήσοντας ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ ὁμοίως τοῖς ὅλοις.

οἷον

οἷον εἰ δοκεῖ τοῖς φίλοις ἀμφοῖν ἡγεμόνα βίου θατέρῳ τὸν ἕτερον γενέσθαι, βούλοιντο δὲ οὐ τὸν αὐτὸν, ἀλλ' ἑκάτερος ἑαυτόν. τηνικαῦτα γὰρ τὸ αὐτὸ μὲν ζητοῦσιν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ, ἀλλ' ἑαυτῷ ἑκάτερος, ὅπερ οὐκ ἔστιν ὁμονοεῖν. καὶ ἐν ταῖς πόλεσι δὲ ὁμονοήσουσιν ἐν ταῖς ἀρχαιρεσίαις, ὅταν τὸν αὐτὸν ἕλωνται πάντες, καὶ μὴ ἑαυτὸν ἕκαστος, καθάπερ Εὐριπίδης ἐν ταῖς Φοινίσσαις ἐποίησεν. οὕτω γὰρ οὐ τὸ πᾶσιν ἀρέσκον γίνεται. τὸ δὲ οὐκ ἔστιν ὁμόνοια· ἀλλ' ὅταν τύχωσι πάντες, οὗ ἐφίενται, τηνικαῦτα ὁμονοοῦσιν.

Ἔστι τοίνυν ἡ ὁμόνοια πολιτική τις φιλία, καὶ οὕτω λέγεται. καὶ γὰρ περὶ τὰ πρακτὰ, καὶ τὰ συμφέροντά ἐστι, καὶ πρὸς τὸν βίον ἀνήκοντα. ταῦτα δὲ τῆς πολιτικῆς.

Ἔστι δὲ ἐν τοῖς ἐπιεικέσιν ἡ ὁμόνοια. οὗτοι γὰρ καὶ ἑαυτοῖς ὁμονοοῦσι, καὶ ἀλλήλοις ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὄντες, ὡς εἰπεῖν. τῶν τοιούτων γὰρ

Vt, exempli gratia, si vtrique videatur amicorum, vt dux vitæ alteri sit alter, neque eundem tamen esse vterque velit, sed vterque se proponat: ibi enim idem quærunt quidem, non in eodem tamen, sed vterque sibi: quod non est concordem esse. Sic & in vrbium comitijs tum concordes dicuntur esse, cum eidem omnes magistratum deferunt, aut saltem optimum omnes, non se quisque. Quemadmodum in Phœnissis suis Euripides poeta fecit. Neque enim id quod omnibus placet eo modo fieri potest: quod concordia dici non potest. sed cum omnes id quod petunt consequuntur, tum demum sunt concordes.

Quare civilis quædam amicitia est concordia: itaque appellatur. Nam in iis quæ ad actiones spectant & quæ conducunt, quæque ad vitam pertinent humanam, spectatur: quæ omnia civilis sunt disciplinæ. ἡ Πολιτικὴ φιλία.

Est autem inter honestos concordia: hi enim & secum & cum aliis consentiunt, cum in iisdem sint, vt ita dicam. Horum enim permanent, neque quemadmo- Ἐν ἡ τῷ αὐτῷ κεῖσθαι.

admodum Euripus refluunt voluntates. Nam & quæ iusta sunt, & quæ vtilia volunt. & hæc communiter quidem.

7. Τοὺς δὲ φαύλους οὐχ οἷόν τι ὁμονοεῖν.

Improbi vero concordes esse non possunt homines: nisi ad tempus fortasse parvum: quemadmodum neque amici esse stabiles possunt, cum vterque plus sibi vindicare, & maiorem altero partem consequi velit, in iis quæ vtilia esse arbitrantur. Sicut in laboribus contra, iisque quæ alterius causa ministeriis subire solet alter, minus habere quærunt semper: cumque vterque se dignum existimet, vt labores habeat quam minimos, vtilitatis vero consequatur plurimum, in ministeria alterius, diligenter nimis atq; accurate inquirit: cumque eum vetet frui quanta vult vtilitate, tamen quam maximos subire patitur labores. Quare quia quod commune vtriusque est non conservant, cito dissolvuntur. Coniunctionis enim solvitur vinculum: quod quidem communio est, & concordia. eo autem soluto, coniungi diutius non possunt.

ἵσαται τὰ βουλήματα, καὶ οὐ μεταῤῥεῖ, καθάπερ εὔριπος, βούλονταί τε τὰ δίκαια καὶ τὰ συμφέροντα. τούτων δὲ καὶ κοινῇ ἐφίενται.

Τοὺς δὲ φαύλους οὐχ οἷόν τι ὁμονοεῖν πλὴν ἐπὶ μικρὸν, καθάπερ καὶ φίλοι βέβαιοι οὐ δύνανται εἶναι πλεονεξίας ἐφιέμενοι, καὶ μεῖζον ἔχειν ἑκάτερος ἑκατέρου ζητοῦντες ἐν τοῖς συμφέρουσιν· ἐν γὰρ τοῖς πόνοις καὶ ἐν ταῖς ὑπὲρ ἀλλήλων λειτουργίαις ἀεὶ ζητοῦσι τὸ ἔλαττον ἔχειν, καὶ ἑαυτὸν ἑκάτερος ἄξιον νομίζων ὀλίγα μὲν πονεῖν, μεγάλα δὲ ὠφελεῖσθαι, τὸν ἕτερον εὐθύνει, περὶ τῶν λειτουργιῶν ἀκριβολογούμενος, καὶ κωλύων τῶν συμφερόντων ἀπολαύειν, ὅσον ἐθέλει, ὡς μεγάλων, φαύλων ἀπονάμενος πόνων. διὰ τοῦτο μὴ τηροῦντες τὸ κοινὸν, ἀλλ' ἑκάτερος τὸ ἑαυτοῦ, τάχιστα διαλύονται· τὸ γὰρ συνάπτον διασώσειν, ὅπερ ἐστὶ τὸ κοινὸν καὶ ἡ ὁμόνοια. τοῦ συνάπτοντος δὲ διαλυθέντος, οὐ δύνανται συνημμένοι εἶναι. συμβαίνει

soluunt

…οίνυν αὐτοῖς στασιάζειν, ἀπαιτοῦσι μὲν παρ' ἀλλήλων τὰ φιλικά, αὐτοῖς δὲ οὐ βουλομένοις τὰ δίκαια ποιεῖν· ὅθεν ἐν τοῖς φαύλοις οὐ δυνατὸν ὁμόνοιαν εἶναι, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπιεικέσι μόνοις.

Vnde inter eos seditiones oriuntur: cum amicitiæ officia ab vtroque exigat vterque, neque ipsi tamen quæ iusta sunt velint agere. Quo fit vt inter improbos concordia esse non possit, sed inter probos tantum.

ΚΕΦ. η'

Περὶ εὐεργεσίας.

CAP. VIII.

De beneficiorum collatione.

Ἐκεῖνο δὲ ζητητέον, ἀνθ' ὅτου τοὺς εὖ πάσχοντας οἱ εὐεργέται φιλοῦσι μᾶλλον, ἢ ὑπ' ἐκείνων φιλοῦνται· καὶ γὰρ ὡς παράλογον γινόμενον ἐπιζητεῖται. οἱ μὲν οὖν πολλοὶ διὰ τοῦτο φασὶ φιλεῖν μᾶλλον τοὺς εὐεργέτας, δι' ὃν καὶ οἱ δανεισταὶ φιλοῦσιν οἷς ἐδάνεισαν, μὴ φιλούμενοι ὑπὸ τῶν ὀφειλόντων. οἱ μὲν γὰρ χρήστες βούλονται τοῖς ὀφείλουσι τὴν σωτηρίαν, καὶ πάντα τρόπον βοηθοῦσιν, ἵνα αὐτοῖς τὰ χρήματα ἐπανέλθῃ· οἱ δὲ ὀφείλοντες, οἷς ὀφείλουσιν οὐκ ἔτι. βούλοιντο γὰρ ἂν αὐτοὺς μὴ εἶναι, ὡς ἄμεινον ὄντα πράξοντες τοῦ δανείου λυ-

Cap. VIII. 1. Οἱ δ' εὐεργέται τοὺς εὐεργετηθέντας.

Est & illud quærendum, cur qui beneficia conferunt magis eos ament in quos contulerunt, quam ab iis amantur. Quia enim præter rationem fieri videtur, quæri solet. Et vulgus quidem eadem de causa fieri autumat, vt magis ament qui beneficium contulerunt, quemadmodum creditores debitores amant suos, cum à debitoribus vicissim non amentur. Qui enim crediderunt, saluti debitorum cōsulunt, omnique iis subveniunt modo, vt redire ad eos pecuniæ suæ possint. debitores vero creditoribus non item. Vellent enim non esse eos, quia felicius dissolutò ære victuri

victuri videntur. Eodem ergo modo & hic dicunt fieri: eos nimirum qui beneficia contulerunt, optare vitam eorum & salutem in quos ea contulerunt, quod eo modo beneficiorum persolutionem suorum ab iis consecuturos se existiment. Eos vero in quos collata sunt, non admodum eorum, qui contulerunt, salutem optare. Quod non ita curæ sit hominibus vt reddant, quam vt accipiant. Atque hæc quidem ea est, quam vulgus esse arbitratur, causa. Quæ quidem credere & existimare coacti sunt, quod ingratos tantum atque improbos respiciant homines: & quod apud Epicharmum est, è malo spectantes. Quod quidem homini proprium videtur esse: immemores enim sunt plerique, magisque affici beneficiis quam conferre ea desiderant. Videri autem possit magis physica esse causa, minimeque simile illi quod de creditoribus diximus. Inter eos quippe qui afficiunt beneficio & qui afficiuntur, quædam intercedit dilectio, quæ inter creditores debitoresque intercedit nulla. Nec enim amat debi-

θέλω. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον φασὶ καὶ ἐπὶ τούτων, τοὺς μὲν εὐεργέτας βούλεσθαι εἶναι καὶ σώζεσθαι τοὺς εὖ παθόντας, ὡς οὕτω κομιουμένους τὰς ἀμοιβάς· τοὺς δὲ εὖ παθόντας οὐ σφόδρα φιλεῖν τὴν τῶν εὐεργετῶν σωτηρίαν. οὐ γὰρ εὐτῶς ἐπιμελὲς τοῖς ἀνθρώποις τὸ ἀνταποδοῦναι, ὡς τὸ ἀπολαβεῖν· ἡ μὲν οὖν δοκοῦσα τοῖς πολλοῖς αἰτία αὕτη ἐστὶ, καὶ ταῦτα προσήχθησαν νομίζειν, πρὸς τοὺς ἀγνώμονας καὶ πονηροὺς ἀποβλέποντες τῶν ἀνθρώπων· καὶ ὅ φησιν Ἐπίχαρμος, ἐκ πονηροῦ θεώμενοι. ἔοικε δὲ ἀνθρωπικὸν τὸ τοιοῦτον εἶναι. ἀμνήμονες γὰρ οἱ πολλοὶ, καὶ μᾶλλον εὖ πάσχειν, ἢ ποιεῖν ἐφίενται. δόξειε δ' ἂν φυσικώτερον εἶναι τὸ αἴτιον, καὶ οὐχ ὅμοιον τῷ περὶ τοὺς δανείσαντας. ἐν μὲν γὰρ τοῖς εὐεργέταις, καὶ τοῖς εὖ πάσχουσι φίλησίς ἐστιν, ἐν δὲ τοῖς δανειζομένοις, καὶ δανεισταῖς οὐ φίλησις. οὐ γὰρ φι-

λεῖ

ἀπὸ δανείσας τὸ ὀφείλοντα, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο μόνον σώζεσθαι αὐτὸν βούλεται τῆς κομιδῆς ἕνεκα, καὶ ἵνα τὸ δάνειον ἀπολάβῃ· οἱ δ' εὖ πεποιηκότες φιλοῦσι καὶ ἀγαπῶσι τοὺς εὖ πεπονθότας, κἂν μὴ ὦσι χρήσιμοι, μηδὲ δύνωνται γενέσθαι. τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνιτῶν συμβέβηκε. πᾶς γὰρ τὸ οἰκεῖον ἔργον ἀγαπᾷ μᾶλλον, ἢ ἀγαπηθείη ἂν ὑπὸ τοῦ ἔργου ἐμψύχου γενομένου. μάλιστα δὲ τοῦτο περὶ τοὺς ποιητὰς συμβαίνει. ὑπεραγαπῶσι γὰρ οὗτοι τὰ οἰκεῖα ποιήματα, στέργοντες ὥσπερ τέκνα. τοιοῦτο δὲ ἔοικεν εἶναι καὶ τὸ τῶν εὐεργετῶν. οἱ γὰρ εὖ πάσχοντες ὑπ' αὐτῶν κατὰ τοῦτο ἔργα αὐτῶν εἰσί, καὶ διὰ τοῦτο ἀγαπῶσι μᾶλλον αὐτούς, ἢ τὰ ἔργα αὐτοὺς ἀγαπᾷ. τούτου δ' αἴτιον, ὅτι τὸ μὲν εἶναι πᾶσιν αἱρετὸν καὶ φιλητόν· ἐσμὲν δὲ κυρίως ὅταν ἐνεργείᾳ ὦμεν. ἐσμὲν δὲ ἐνεργείᾳ ἐν τῷ ζῆν καὶ πράττειν. ὁ δὲ πράττων ἐνεργείᾳ ἐστὶν ἐν τῷ ἔργῳ. ἡ γὰρ οἰκοδομική, ὁ λόγος ἐστὶ τῆς οἰκοδομίας, ἐνεργείᾳ ἐστὶν ἐν τῇ

torem creditor: sed saluti eius studet tantum, vt recipiat quod dederat, debitumq; consequatur suum. Qui vero contulerunt beneficium, eos in quos contulerunt amant, licet illis vtiles non fuerint, ac ne esse possint quidem. Quod ipsum quoque in artificibus fieri videmus. Quilibet enim opus magis amat proprium, quam amari ab eo opere suo posset, quamvis viveret atque animaretur. Quod quidem in poetis fieri potissimum videmus: qui supra modum sua amant poemata, neque aliter quam parentes amant liberos. Cui similis est eorum qui beneficia dederunt affectio. Qui enim eorum sunt experti beneficia, opera eorum sunt hoc respectu: ideoque magis eos amant, quam ab operibus amantur suis. Hujus autem rei causa est, quia esse omnes volunt ac diligunt. Proprie autem tum sumus, cum actu sumus. Actu autem, vivẽdo sumus atque agendo. Qui vero agit, actu est in opere. Sic ars ædificandi, quæ ædificii est ratio, actu est in ædificio. Estque ipsum

ædifi-

ædificium quatenus est ædificium: sicut artifex actu, quatenus est artifex. Atque ita in reliquis, quicunque operatur, actu opus suum est. Si ergo naturale est, vt quis esse amet, esse autem est in agendo, opus autem ipse est qui agit actu, manifestum est, quatenus quis seipsum desiderat esse, eatenus quoq. opus suum vt desideret esse. Natura aũt aliquis se amat ipse & esse vult. Natura ergo aliquis opus amat suum esse. Cum autem maxime semet amet aliquis, maximeque opus suum amet, etiam eum quem beneficio affecit, quatenus opus ipsius est, maxime amabit. Ideoq. magis etiam quam à quo beneficio est affectus. Maxima enim, qua aliquis se diligit dilectio est. Præterea, quia is qui dat beneficium, se ipso, dum dat, benefaciendo fit melior, bonumque illi est benefacere, ideo quoq; eo qui beneficium accipit delectari solet, quia in eo bonum videt suum. Cum contra qui beneficium accipit, non fiat melior se ipso, qua accipit: neque in eo qui dat beneficium vllum habeat bonum.

οἰκία. καὶ ἔστιν αὐτὸ ἡ οἰκία, καθὸ οἰκία, ὁ τεχνίτης ἐνεργείᾳ, καθὸ τεχνίτης. ὁμοίως καὶ πᾶς ἐνεργῶν ἐνεργείᾳ ἐστὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. εἰ τοίνυν φυσικὸν μὲν ἐφίεσθαι τοῦ εἶναι, τὸ εἶναι δέ ἐστιν ἐν τῷ πράττειν, τὸ ἔργον δέ ἐστιν αὐτὸς ὁ πράττων ἐνεργείᾳ, φανερὸν ὅτι καθόσον ζητεῖ τις τὸ ἑαυτοῦ εἶναι, κατὰ τοσοῦτον ζητεῖ καὶ τὸ ἔργον εἶναι. φύσει δέ τις φιλεῖ ἑαυτὸν καὶ βούλεται εἶναι. φύσει ἄρα φιλεῖ τις τὸ ἑαυτοῦ ἔργον. ἐπεὶ δὲ μάλιστά τις φιλεῖ ἑαυτόν, καὶ μάλιστα φιλεῖ ἕκαστος τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, καὶ τὸν εὐεργετούμενον, καθόσον ἔργον ἐστὶν αὐτοῦ, μάλιστα φιλήσει. καὶ διὰ τοῦτο καὶ μᾶλλον, ἢ τὸν εὐεργέτην. ἡ γὰρ μεγίστη φίλησίς ἐστιν, ᾗ τις φιλεῖ ἑαυτόν. ἔτι δὲ καὶ ὅτι ὁ μὲν εὐεργέτης ἑαυτοῦ γίνεται βελτίων εὐεργετῶν, καὶ ἀγαθὸν αὐτῷ ἐστὶ τὸ εὐεργετεῖν, καὶ διὰ τοῦτο χαίρει τῷ εὖ πάσχοντι ὅτι ἐν αὐτῷ θεωρεῖ τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθόν. ὁ δὲ εὖ πάσχων οὐ γίνεται βελτίων ἑαυτοῦ τῷ πάσχειν· οὐδὲ ἐν τῷ εὐεργέτῃ ἔχει τι ἀγαθόν.

Ex

βελτίων γάρ τις δύναται γενέσθαι ἐξ ὧν αὐτὸς ποιεῖ. ἐν τῷ εὐεργετεῖν γάρ ἐστι τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται. διὰ τοῦτο εἴ τι ἐστὶν ἡδὺ τῷ εὖ πάσχοντι παρὰ τῷ εὐεργέτῃ, οὐκ ἀγαθόν ἐστιν αὐτῷ, ἀλλὰ συμφέρον. τὸ δὲ συμφέρον οὐχ οὕτως ἡδὺ καὶ φιλητόν ἐστιν, ὡς τὸ ἀγαθόν. τὸ γὰρ ἀγαθὸν τέλος ἐστὶ τοῦ συμφέροντος, καὶ διὰ τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὸ συμφέρον, φιλητόν ἐστι καὶ ἡδύ. μᾶλλον ἄρα φιλεῖ ὁ εὐεργέτης τὸν εὖ πάσχοντα, ἢ ὑπ᾽ ἐκείνου φιλεῖται. ἔτι τοῦ ἀγαθοῦ ἡδεῖά ἐστι καὶ ἡ ἐνέργεια, καὶ ἡ ἐλπὶς, καὶ ἡ μνήμη· ἐνέργεια μὲν παρόντος καὶ γινομένου, ἐλπὶς δὲ μέλλοντος, μνήμη δὲ παρεληλυθότος. ἥδιον δὲ παρὸν τὸ ἀγαθὸν, ἢ μέλλον, καὶ παρεληλυθός. ἔστι δὲ ὁ μὲν εὐεργετηθεὶς παρὸν ἀγαθὸν τοῦ εὐεργετηκότος. μένει γὰρ τὸ ἀγαθὸν καὶ πολυχρόνιόν ἐστιν, ὃ ἐν τῷ εὖ παθόντι ὁ εὐεργέτης θεωρεῖ. τοῦ δὲ εὖ παθόντος τὸ ἀγαθὸν οὔτε μένει·

Ex iis enim quæ ipse agit, melior solet fieri aliquis. In operando enim, quemadmodum supra dictum est, humanum consistit bonum. Quare, si quid ille cui benficium datur, in eo à quo accipit voluptatis habet, id non bonum est illi, sed vtile. Id autem quod vtile est, non ita aut jucundum est aut amabile, vt id quod est bonum. Id enim quod bonum est, finis est eius quod est vtile: eaque de causa quia bonum est, amabile quoque est & jucundum, id quod est vtile. Magis ergo qui beneficio afficit eum amat qui beneficio afficitur, quam ab illo amatur. Præterea boni ipsius jucunda & functio & spes est ac memoria. Functio quidem, præsentis & dum adhuc fit: spes, futuri: memoria, præteriti. Iucũdius autem est bonum, dum est præsens, quam aut futurum, aut præteritum. Est autem qui beneficium accepit præsens bonum ejus qui dedit. Manet enim ac diuturnum est bonum, quod in accipiente contemplatur is qui confert. Ejus vero bonum qui beneficium accepit, neque

manet (erat enim vtile, vnaque cum vtilitate abit) neque proprie est bonum. Ideoque, siue vtrumque est præsens, iucundius eius qui beneficium dedit, bonum est: siue vtrumque præterit, tamen aliquem à se beneficio affectum esse, quam ab aliquo beneficium se accepisse, iucundior est recordatio. Quatenus boni maxime, vtilitatis vero non admodum aut minus certe iucunda est recordatio. Licet vtilitatis contra se habeat exspectatio: quæ præteritorum bonorum recordatione est iucundior. Ideo & hanc quoque ob causam magis amare videtur, qué beneficio affecit is qui beneficio afficit, quam ab eo amatur. Præterea functioni actionis similis est dilectio, cum amare contra passioni sit simile. Iis ergo qui amicitiæ officia agunt, qui dant nimirum beneficia, magis amare conuenit, quam qui accipiunt. Præterea, ea quæ labore nobis comparauimus, magis amamus, magisque amplectimur, quam quæ sine molestia aut negotio. Vnde & opes suas maiores illi faciunt, qui pepererunt, quam qui à pa-

καὶ γὰρ χρήσιμον ἦν, καὶ ἅμα τῇ χρήσει παρελήλυθεν· οὔτε ἀγαθὸν ἐστὶ κυρίως. καὶ διὰ τοῦτο εἰ καὶ ἄμφω παρῆσαν, ἥδιον ἂν ἦν τὸ τοῦ εὐεργέτου ἀγαθόν· εἴτε καὶ ἄμφω παρῆλθον, ἡδίων ἂν ἦν ἡ μνήμη τοῦ εὐεργετημένου ἢ τοῦ εὐεργέτου, καθόσον ἡ τοῦ ἀγαθοῦ μνήμη ἡδίστη ἐστὶ μάλιστα, ἡ δὲ τοῦ χρησίμου οὐ πάνυ, ἢ ἧττον. εἰ γὰρ ἡ προσδοκία τῶν χρησίμων ἀνάπαλιν ἔχει, καὶ ἡδίων ἐστὶ τῆς μνήμης παρεληλυθότων ἀγαθῶν· φαίνεται τοίνυν καὶ διὰ ταῦτα μᾶλλον φιλεῖν τὸν εὐεργέτην τὸν εὖ πάσχοντα, ἢ ὑπ' ἐκείνου φιλεῖσθαι. ἔτι ἡ μὲν φίλησις ἐνεργείᾳ ἔοικε, τὸ δὲ φιλεῖσθαι πάθει. τοῖς τοίνυν ἐνεργοῦσι τὰ φιλικὰ, δηλονότι τοῖς εὐεργέταις, μᾶλλον προσήκει φιλεῖν, ἢ τοῖς πάσχουσιν. ἔτι τὰ πόνῳ κτηθέντα στέργομεν μᾶλλον καὶ φιλοῦμεν τῶν ῥᾳδίως κατορθωθέντων· ὅθεν καὶ τὰ χρήματα οἱ κτησάμενοι τῶν διαδεξαμένων μᾶλ-

λον φιλοῦσιν. ἔστι δὲ ἄπονον μὲν τὸ εὖ πάσχειν, ἐργῶδες δὲ τὸ εὖ ποιεῖν· ἔστι δὲ τὸ μὲν πάσχειν ἐν τῷ εὐεργετουμένῳ, τὸ δὲ εὖ ποιεῖν ἐν τῷ εὐεργέτῃ· καὶ διὰ τοῦτο ὁ εὐεργετούμενος μᾶλλον, ἢ ὁ εὐεργέτης, φιλεῖται. καὶ διὰ τοῦτο καὶ αἱ μητέρες φιλοτεκνότεραι μᾶλλον, ὅτι πόνῳ γεννῶσιν, ἢ οἱ παῖδες φιλομήτορες, τῷ μηδὲν ὑπὲρ τοῦ τεχθῆναι ποιῆσαι. καὶ μᾶλλον ἴσασιν αἱ μητέρες, ὅτι ἐξ ἐκείνων οἱ παῖδες, ἢ οἱ παῖδες, ὅτι αὐταὶ παρήγαγον εἰς τὸν βίον. ταύτῃ δὲ δόξειεν ἂν εἶναι καὶ τοῖς εὐεργέταις οἰκεῖα. καὶ γὰρ οὐ μόνον ἐπίπονόν τι ποιοῦσιν ὑπὲρ τῶν εὖ πασχόντων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἴσασιν ὅτι εὐεργετοῦσιν, ἢ ἐκεῖνοι γινώσκουσιν ὅτι ὑπὸ τούτων εὐεργετοῦνται. καὶ γὰρ ἐνδέχεται τὸν εὖ ποιοῦντα οὐκ αὐτὸν οἴκοθεν, ἀλλ᾽ ἑτέρῳ ὑπηρετούμενον εὐεργετεῖν, καὶ διὰ τοῦτο μὴ αὐτὸν εἶναι τὸν εὐεργέτην· ἢ αὐτὸν μὲν οἴκοθεν εὐεργετεῖν, οὐκ αὐτοῦ δὲ ἕνεκα τοῦ

rentibus eas acceperunt. Iam vero vt quis bene fieri sibi patiatur, sine labore est, benefacere autem cum labore coniunctum. Bene autem fieri, ei competit qui accipit: sicut benefacere ei qui confert. Ideoque magis qui accipit beneficium amatur, quam qui confert. Neque alia est causa, cur liberos suos magis ament matres, (quia nimirum labore eos pariunt) quam matres liberi; quia nimirum nullos in partu experiuntur dolores. Magisque norunt è se esse liberos suos matres, quam se è matribus illis oriundos esse liberi. Quæ quidem illis quoque qui beneficia conferunt, competere videntur. Neque enim solum in dando labores aliquos perferre beneficio videmur: sed & magis sciunt se in eos beneficia contulisse, quam ii se à tal ibus accepisse. Fieri enim potest, vt qui beneficium confert, non ipse instinctu proprio, sed alterius cui inservit, beneficium conferat, ideoque vt non sit ipse qui beneficium contulit: vel vt ipse sua sponte benefic ũ conferat, sed non illius causa, in quem confert, sed sua &

vtilitatis ergo: atque ita ipse non sit à quo beneficium confertur. Quæ faciunt, vt qui beneficium accipit, non satis certo eum cognoscat qui dedit. Sicut contra nihil est, quod obstet, quo minus ille qui beneficium confert, eum noscat qui accipit: quia se accurate novit, sed & beneficiũ revera se conferre non ignorat. Ac propterea qui dat beneficium magis eum amat qui accipit, quam ab eo amatur.

Cap. IX.

De amore sui.

CAP. VIII. 1. Ἀπορεῖται δὲ πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτόν.

ET hæc quidem huc vsque. Iam vero & illud quærendum est, vtrum se ipse maxime aliquis amare debeat, an alium. Videtur enim se amare maxime, bonorũ non esse hominum: ideoque vituperantur qui se amant maxime, &, tanquam ignominioso nomine, Amatores sui vocantur. Præterea quia omnia sui causa facere videtur improbus, eoque magis, quo aliquis est improbior, ideo quoque accusatur, quod nihil præter propria quærat, suaque

εὖ πάσχοντος, ἀλλ' ἑαυτοῦ, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον. ταῦτα δὲ ποιεῖ τὸν εὖ πάσχοντα μὴ πάνυ βεβαίως τὸν εὐεργετοῦντα γινώσκειν. τὸν μέντοι εὐεργέτην οὐδὲν κωλύει τὸν εὖ πάσχοντα γινώσκειν, ὅτι ἑαυτὸν ἀκριβῶς γινώσκει, ὅτι εὐεργέτης ἐστὶν ἀληθῶς. διὰ ταῦτα ὁ εὖ ποιῶν τὸν εὖ πάσχοντα φιλεῖ μᾶλλον, ἢ ὑπ' ἐκείνου φιλεῖται.

ΚΕΦ. Ϛ'

Περὶ τῆς φιλαυτίας.

ΚΑὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. ζητητέον δὲ κἀκεῖνο, πότερον ἑαυτὸν δεῖ φιλεῖν μάλιστα, ἢ ἄλλον τινά. δοκεῖ γὰρ τὸ ἑαυτὸν μάλιστα φιλεῖν οὐκ ἀγαθῶν ἀνδρῶν εἶναι· καὶ διὰ τοῦτο ἐπιτιμῶνται οἱ ἑαυτοὺς μάλιστα ἀγαπῶντες, καὶ ὡς ἐν αἰσχρῷ φίλαυτοι ἀποκαλοῦνται. ἔτι δὲ καὶ ὅτι ὁ μὲν φαῦλος δοκεῖ πάντα πράττειν ἑαυτοῦ χάριν, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ φαυλότερος. καὶ ἐγκαλεῖται διὰ τοῦτο, ὅτι οὐδὲν πλεῖον τῶν

ἰδίων

ἰδίων ἐπιζητεῖ, ἀλλ' ἑαυτοῦ χάριν πάντα ποιεῖ. ὁ δὲ ἐπιεικὴς διὰ τὸ καλὸν πάντα πράττει, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ βελτίων καὶ ἐπιεικέστερος. καὶ διὰ τὸν φίλον, καὶ ἵνα δῷ τοῖς ἄλλοις τυχεῖν, ὧν δέονται, παρίησι τὰ ἑαυτοῦ. διὰ ταῦτα μὲν οὖν δοκεῖ μὴ δεῖν μάλιστα πάντων φιλεῖν ἑαυτόν. τούτοις δὲ τὰ ἔργα διαφωνεῖ, καὶ οὐκ ἀλόγως. φασὶ γὰρ δεῖν εἶναι μάλιστα φιλεῖν τὸν μάλιστα φίλον, μάλιστα δὲ φίλος ὁ σώζων πάντα τὰ φιλικὰ περὶ τὸν φιλούμενον. φιλικὰ δέ ἐστι τὸ βούλεσθαι τὰ ἀγαθὰ τῷ φίλῳ ἐκείνου ἕνεκα, καὶ εἰ μηδεὶς εἴσεται τοῦτο, καὶ τὸ συζῆν μάλιστα ζητεῖν, καὶ τὸ συναλγεῖν καὶ συγχαίρειν. ταῦτα δὲ πάντα αὐτός τις ἑαυτῷ ἀπονέμει, καὶ ἀπὸ τῶν πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὰ πρὸς τοὺς φίλους ἐλήφθη, καθὼς ἐν τῷ δ' εἴρηται κεφαλαίῳ. τούτοις δὲ καὶ αἱ παροιμίαι πᾶσαι μαρτυροῦσι. τοὺς γὰρ σφόδρα φίλους δηλοῦντες, μία ψυχή φασι.

vnius causa agat omnia. Vir autem probus honestatis causa facit omnia, eoq. magis quo & melior est & honestior. Qui & amici causa, & vt aliquid in alios quos egere videt, possit conferre, propria etiam prætermittit. Atque hæc quidem sunt, quorum causa videtur non debere aliquem se amare maxime. Ab his autem opera dissentiunt, nec sine causa. Dicunt enim maxime amandum esse qui maxime sit amicus, maxime autem est amicus, qui omnia amicitiæ in eo quem amat, officia conservat. Ea autem sunt, vt quis bona alicui & illius quidem causa velit contingere, licet clam hoc sit futurum; tum vt simul vivere quærat quam maxime, eademque de causa aut gaudeat aut doleat. Hæc autem nobis ipsis tribuere solemus omnia: ideoque & ab eo quo quisque erga se est affectus modo, & quæ sibi solet tribuere, etiam quæ amicis tribuenda sunt desumimus, quemadmodum in quarto dictum est capite. Quod ipsum etiam omnia confirmant proverbia. Quoties enim singulares designare amicos volunt, Vna eademque anima, solent

 dicere.

dicere. Deinde & illud, Cõmunia amicorum, pertinet eodem, & Æqualitas est amicitia, & Genu sura propius. Si enim id quod commune est, & æqualitas amicitia est, & proximum, quidnam cuilibet esse charius seipso possit? Maxime ergo ipse cuilibet amicus est sibi. Si vero eum quoque qui maxime est charus, amare quoque oportet maxime, maxime se ipse amare debet quilibet.

2. Ἀπορεῖται δ' εἰκότως, ποτέροις χρεών.

Quare cum hoc modo vtraque veræ videantur esse opiniones, merito vtrum sequi oporteat dubitatur. Nos igitur si diligenter dividamus rem ipsam & distinguamus, facile quo vsque verum ab vtroq. dicatur & quomodo inveniemus. Si namque vocis φίλαυτος, de qua agitur, & quæ amatorem sui designat, significationem & quo pacto vtrobique sumatur videamus, statim apparebit id de quo dubitatur. Prima ergo opinio, αὐτοφιλαύτους, id est, sui amatores, eos vocat, non qui se ipsi amant simpliciter, sed qui sibi ipsi maximam tribuere præter cæteros quærunt: ideoque non ipsius boni aut virtutis, sed in pecuniis ac honoribus

ἔτι δὲ καὶ τὸ, κοινὰ τὰ τῶν φίλων, εἰς τοῦτο φέρει, καὶ ἡ ἰσότης φιλότης, καὶ γόνυ κνήμης ἔγγιον. εἰ γὰρ τὸ κοινὸν, καὶ ἡ ἰσότης, καὶ τὸ ἔγγιστα, φιλία, τί φύσειτ' ἂν ἑκάστῳ φιλικώτερον ἑαυτοῦ; μάλιστα ἄρα φίλος αὐτὸς ἑαυτῷ. εἰ δὲ τὸν μάλιστα φίλον μάλιστα δεῖ φιλεῖν, ἑαυτὸν δεῖ μάλιστα φιλεῖν.

Οὕτω τοίνυν ἀμφοτέρων μὲν λόγων ἀληθῶν εἶναι δοκούντων, εἰκότως ἀπορεῖται ποτέρῳ δέον ἀκολουθεῖν. εὑρήσομεν δὲ διελόντες καὶ διορισάμενοι, ἐφ' ὅσον, καὶ πῶς ἑκάτερος ἀληθεύει. εἰ γὰρ λάβοιμεν τὴν τοῦ φιλαύτου σημασίαν, ὃ βούλεται παρ' ἑκατέρῳ τῶν λόγων, δῆλον τὸ ζητούμενον γένοιτ' ἄν. ὁ μὲν οὖν πρῶτος λόγος αὐτοφιλαύτους καλεῖ, οὐ τοὺς ἑαυτοὺς φιλοῦντας ἁπλῶς, ἀλλὰ τοὺς ζητοῦντας ἑαυτοῖς ἀπονέμειν τὸ πλέον οὐκ ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ τῇ ἀρετῇ, ἀλλ' ἐν χρήμασι καὶ τιμαῖς, καὶ ταῖς

σωμα

σωματικαῖς ἡδοναῖς. τούτων γὰρ οἱ πολλοὶ ὀρέγονται, καὶ ἐσπουδάκασι περὶ αὐτὰ ὡς ἄριστα ὄντα, διὸ καὶ περιμάχητά ἐστιν. οἱ δὴ περὶ ταῦτα πλεονέκται χαρίζονται ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ὅλως τοῖς πάθεσι, καὶ τῷ ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς. τοιοῦτοι δ' εἰσὶν οἱ πολλοί. διὰ τοῦτο καὶ τούτοις ἡ προσηγορία γέγονε. τοῖς γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γινομένοις τὰ ὀνόματα τίθεται. τὰ δὲ σπάνια οὐδὲ σφόδρα ὀνομάζονται. καὶ γὰρ τούτων ἔνια οὐδὲ γινώσκονται. εἰσὶ δὲ οἱ μὲν φαῦλοι, καὶ τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ ἑαυτοῖς ἀπονέμοντες, πολλοί· οἱ δὲ σπουδαῖοι, σπάνιοι. διά τοῦτο τοὺς πολλοὺς φαύλους ὄντας καὶ φιλαύτους ἀποκαλοῦσιν. οἱ δὴ οὕτω φίλαυτοι, καὶ δικαίως ἐγκαλοῦνται. ὅτι δὲ τοὺς φαύλως ἔχοντας περὶ τὰς ἐπιθυμίας φιλαύτους οἱ πολλοὶ καλοῦσιν, οὐκ ἄδηλον. εἰ γάρ τις ἀεὶ σπουδάζει τὰ δίκαια πράττειν αὐτὸς μάλιστα πάντων, ἢ τὰ σώφρονα, ἢ ὁποιαοῦν ἄλλα τῶν κατὰ τὰς

bus reliquiſque voluptatibus corporis. Hæc enim ſunt quæ pleriique deſiderant, & quæ ſtudioſiſſime ſequuntur, quod omnia ea eſſe optima judicent: ideoq. contentionum multarum ac certaminũ cauſa videntur. Qui ergo in his plus ſibi vindicant, cupiditatibus ſuis reliquiſque gratificantur affectibus, ac ei animi ſui parti, quæ ratione caret. Tales autem ſunt multi, hoc eſt, hominum vulgus. Vnde & iis impoſitum fuit hoc nomen. Iis enim quæ plerumq. e ſic ſe habent imponitur nomen. Quæ vero rara ſunt vix nominantur: cum incognita etiam quædam ſint illorum. Sunt autem improbi, & qui ea quæ videntur ſibi tribuunt bona, multi, boni autem & honeſti, pauci. Ideoque multos, hoc eſt, vulgus hominum, qui ſunt improbi, amatores vocant ſui. Qui quidem ſui amatores merito quoque accuſantur. Iam vero eos qui improbe in libidinibus ſe gerunt, amatores ſui appellari à vulgo, planum eſt ac manifeſtum. Si quis enim ſemper ſtudioſe præ reliquis, quæ juſta ſunt agit, aut temperanter vivit reliquaſ-

que virtutis actiones exercet, semper denique ea quæ honesta sunt sibi vindicat, nemo eum amatorem sui dicet, aut vituperabit. Prima ergo loquendi ratio, eum qui improbe se amat, amatorem appellat sui. Ideoque verum est: nec enim hoc modo quisquam se amare debet. Secunda autem virum bonum, quique virtutem bonumque sibi vindicat, maxime se ipsum amare dicit.

3. Δόξειε δ' ἄν, τοιοῦτος εἶναι μᾶλλον φίλαυτος.

Quiquidem magis quoque amator esse sui videbitur: gratificatur sibi enim: ei namque parti, quæ maxime proprie ipsius est, quæ contemplationi dico aut cogitationi destinata est, quæ præstantissima maximeque sunt tribuit bona. Qui vero maxime propriæ gratificatur parti, sibi quoque ipse gratificatur maxime. Nam vt ciuitas ea quæ proprie maxime ciuitatis pars est, ciuiumque præstantissimi, vocantur: sic & homo est potissimum, id quod proprium in homine est maxime. Vnde & amator sui maxime, qui illud amat illique gratificatur. Sicut & con-

ἀρετὰς, καὶ ὅλως ἀεὶ τὸ καλὸν ἑαυτῷ περιποιοῖτο, οὐδεὶς αὐτὸν ἐρεῖ φίλαυτον, οὐδὲ ψέξει. ὁ μὲν οὖν πρῶτος λόγος φίλαυτον ὀνομάζει τὸν φαύλως ἑαυτὸν φιλοῦντα. καὶ διὰ τοῦτο ἀληθής ἐστι. οὐ γὰρ δεῖ τοῦτον τὸν τρόπον φιλεῖν ἑαυτόν. ὁ δὲ δεύτερος τὸν σπουδαῖον, καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ ἀγαθὸν περιποιούμενον ἑαυτῷ, μάλιστα φησὶν φιλεῖν ἑαυτόν.

Ὃς καὶ φίλαυτος δόξειεν ἂν εἶναι μᾶλλον εἰκότως· ἑαυτῷ γὰρ χαρίζεται. τῷ γὰρ κυριωτάτῳ ἑαυτῷ τὸ διανοητικῷ, τὰ κάλλιστα καὶ μάλιστα ἀποδίδωσιν ἀγαθά. ὁ δὲ τῷ κυριωτάτῳ ἑαυτοῦ χαριζόμενος, οὗτος μάλιστα χαρίζεται ἑαυτῷ. καὶ γὰρ ὥσπερ πόλις ἐστὶ μάλιστα τὸ κυριώτατον τῆς πόλεως, καὶ οἱ ἄριστοι τῶν πολιτῶν, οὕτω καὶ ἄνθρωπος ἐστὶ μάλιστα τὸ κυριώτατον τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. διὰ τοῦτο καὶ φίλαυτος μάλιστα ὁ τοῦτο ἀγαπῶν καὶ τούτῳ χαριζόμενος, ἐπεὶ καὶ

ἐγκρα-

ἐγκρατής τις ἢ ἀκρατὴς λέγεται, οὐ τῷ ἁπλῶς κρατεῖν ἢ κρατεῖσθαι, ἀλλὰ τῷ τὸν νοῦν ἢ ἄρχειν τῶν παθῶν ἢ ἄρχεσθαι. ὥστε τοῦ μὲν νοῦ κρατοῦντος αὐτός τις λέγεται κρατεῖν· τῶν δὲ παθῶν κρατούντων, οὐκ αὐτὸς κρατεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον κρατεῖσθαι. ὅθεν φανερὸν, ὅτι αὐτός τις ἐστὶ μάλιστα ἕκαστος τὸ αὐτοῦ διανοητικόν· καὶ ὁ τὸ ἑαυτοῦ διανοητικὸν ἀγαπῶν, καὶ πάντα τρόπον αὐτῷ χαριζόμενος, φίλαυτος εἰκότως ἂν λέγοιτο καθ' ἕτερον εἶδος τοῦ ὀνειδιζομένου, καὶ διαφέρων τοσοῦτον, ὅσον τὸ κατὰ λόγον ζῆν τοῦ κατὰ πάθος, καὶ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ὄρεξις τῆς φαύλης ἐπιθυμίας. ἐπεὶ τοίνυν τοὺς σπουδαίους καὶ ἐπιεικεῖς ἐπαινοῦσι καὶ ἀποδέχονται πάντες, δεῖ δὲ πάντας ἐπιεικεῖς εἶναι (καὶ γὰρ πάντων εἰς τὸ καλὸν ἁμιλλωμένων, καὶ διατεινομένων τὰ κάλλιστα πράττειν, πάντα ἀπαντήσει τὰ ἀγαθὰ, καὶ κοινῇ πᾶσι καὶ ἰδίᾳ ἑκάστῳ) φανερὸν, ὅτι δέον ἐστὶ τὸν μὲν ἀγαθὸν φίλαυτον εἶναι. καὶ γὰρ αὐτός τε ἑαυτὸν ὠφελήσει

tinens & incontinens aliquis dicitur, non quod simpliciter aut contineat, aut contineatur: sed quod mens illius aut imperet affectibus, aut pareat. Itaque cum mens ejus contineat, ipse continere dicitur. Cum vero affectus, non ipse continere, sed magis contineri. Vnde apparet singulos maxime eam esse partem, qua cogitare & contemplari possumus. Eamque qui partem diligit, omnique ratione ei gratificatur, amatorem sui dici merito posse. Diversa videlicet ab ea quæ vituperatur, specie, & quæ tantum differt, quantum ex ratione vivere & ex affectu: aut quantum boni appetitus, improba à cupiditate. Cum ergo probos & honestos homines maxime & laudent & amplectantur omnes, omnes autem probos esse oporteat (si enim cuncti enitantur ac contendant, vt honestissimas edant actiones, omnia & publice & privatim singulis evenient bona) manifestum est, bonum cum primis virum amatorem sui esse oportere. Etenim & sibi bene agen-

do proderit, aliosque eodem exemplo suo impellet. Improbum vero non item. Si enim aut amare se, aut gratificari sibi cœperit, & sibi nocebit & aliis, quia improbis nimirum morem gerit affectibus. Quoniam in hominibus probis idem est quod agunt, & quod agi oportet: mens autem omnis id eligit quod est bonum: illi vero parent menti ac sequuntur. In improbis vero id quod oportet, & quod fit ab iis, sunt diversa. Ideoque hos sui amatores esse oportet: illi vero se quam maxime amplecti atque amare debent. Atque hactenus quidem veram distinximus opinionem. Iam vero & ad primam respondendum est, quæ persuadere conabatur, virum bonum sui amantem non esse: quia propria negligit, amicorum vero patriæque incumbit bonis: quorum quidem causa ne ipsa quidem detrectanda mors sit. Talem ergo esse virum bonum, verum est: neque propterea dicendum est eum non maxime amantem sui esse. Cum etiam hac de causa maxime sui amans esse

τὰ καλὰ πράττων, καὶ τοὺς ἄλλους ἐπὶ τὰ ἴσα κινήσει· τὸν δὲ μοχθηρὸν οὐκ ἔστι. φιλῶν γὰρ καὶ χαριζόμενος ἑαυτῷ βλάψει καὶ ἑαυτὸν, καὶ τοὺς πέλας, πάθεσιν ἑπόμενος φαύλοις. ἐπεὶ τὰ παρὰ μὲν τῷ σπουδαίῳ ταυτόν ἐστιν ὃ πράττουσι, καὶ ὃ πράττειν δὲ προσήκει· καὶ γὰρ πᾶς μὲν νοῦς αἱρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυτῷ. οἱ δὲ πειθαρχοῦσι καὶ ἀκολουθοῦσι τῷ νῷ. παρὰ δὲ τοῖς φαύλοις τὸ δέον, καὶ ὃ ποιοῦσι, διαφωνεῖ. καὶ διὰ τοῦτο τοὺς μὲν οὐ δεῖ φιλαύτους εἶναι, τοὺς δὲ ἑαυτοὺς μάλιστα προσήκει φιλεῖν. οὕτω μὲν ὁ ἀληθὴς διῄρηται λόγος. λυτέον δὲ καὶ τὸν πρῶτον λόγον, δι' ὃν ἔδοξε τὸν ἀγαθὸν μὴ εἶναι φίλαυτον, ὅτι τῶν μὲν ἑαυτοῦ ἀμελεῖ, ζητεῖ δὲ τὰ τῶν φίλων καὶ τῆς πατρίδος ἀγαθὰ, ὑπὲρ ὧν καὶ ἀποθνήσκει δεῖσαι. ὅτι μὲν οὖν τοιοῦτός ἐστιν ὁ σπουδαῖος, ἀληθές ἐστιν. οὐ μὴν διὰ τοῦτο ῥητέον αὐτὸν μὴ μάλιστα φίλαυτον εἶναι. δι' αὐτὰ μὲν οὖν φαίνεται φί-

φίλαυ-

ἑαυτὸν εἶναι. καὶ γὰρ ἀντὶ μεγάλων μικρὰ προΐεται, καὶ τὰ μικρὰ ῥίπτων, τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν ἑαυτῷ περιποιεῖται. τοῖς μὲν γὰρ φίλοις, καὶ τῇ πατρίδι χρήματα, καὶ τιμὰς, καὶ τοιαῦτα παρέχει. ἑαυτῷ δὲ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν, καὶ χρηστὸν, καὶ φιλόπολιν εἶναι, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὧν ἐκεῖνα πάντα ἐλάττω. καὶ ὅταν δὲ ὑπὲρ τῶν φίλων, καὶ τῆς πόλεως ἀποθάνῃ, καὶ τὴν ἑαυτοῦ προῆται ζωὴν, μείζω ἐκέρδανεν, ἢ προήκατο. αἱρεῖται γὰρ ὀλίγον χρόνον ἡσθῆναι σφόδρα τὴν ἀγαθὴν καὶ ἐπαινετὴν ἡδονὴν, ἢ πολλὴν ἠρέμα, καὶ βέλτιον αὐτῷ εἶναι ἡγεῖται τὸν βίον μικρὸν ὄντα μεγάλων γέμειν κατορθωμάτων, ἢ μακρὸν βιώσαντα μὴ οὕτως ἐπαινετὸν εἶναι, καὶ μίαν πρᾶξιν ποιῆσαι καλὴν καὶ μεγάλην, ἢ πολλὰς καὶ μικράς· ταῦτα γὰρ ἐκείνων κάλλιω. καὶ πράξεις δὲ σπουδαίας ἐνίοτε προΐεται τῷ φίλῳ, καὶ ἐξὸν αὐτὸν πράττειν, ἐκείνῳ τῆς φιλοτιμίας παραχωρεῖ, καὶ τὴν τοιαύτην δὲ

videatur. Maximorum enim gratia, exigua amittit. Et dum minima quædam abjicere videtur, maxima consequitur bona. Amicis quippe patriæque pecunias, honores, atque huiusmodi largitur: sibi vero honesti bonique, atque humani viri patriæq; amantis ac similium famam atque existimationem acquirit: quibus longe minora sunt reliqua. Cumque aut patriæ aut amicorũ causa subit mortem, vitamque impendit, majora tamen lucratur, quam impendit. Mavult enim ad parvum tempus honesta illa ac laudabili frui voluptate, quam longa ac levi. Multoque præstare sibi existimat vitam illam suam exiguam magnis ac præclaris esse facinoribus refertam, quam si & plus vitæ & minus laudis consequeretur. Aut vnum aliquod illustre atque honestum edidisse facinus, quã multa ac vulgaria Hoc enim illis præclarius. Sed & præclaras interdum actiones amico concedit. Cumq. ipse eas possit agere, amico hunc honorem transcribit. Vbi nihilo tamen minus

majus

maius sibi largitur bonũ. Multo enim honestius est, quam si ipse eas egisset, quod honestæ huius existimationis causa sit amico. Quare merito videtur probus esse, quia rebus honestatem præfert omnibus, partemq. sibi majorem non nisi in bonis quærit & honestis. Videtur ergo maxime se ipse amare vir honestus, semperque majorem honestatis sibi vindicare partem.

4. Οὕτω μὲν οὖν δεῖ. Atque ita quidem sui amantem esse oportet, sicut diximus. Sicut autem pleriq., non oportet. Quomodo ergo aliquis amare semet debeat maxime, dictum sit hactenus.

Cap. X.

Etiam felicem honestis opus amicis habere.

Cap. IX. 1. Ἀμφισβητεῖται δὲ περὶ τόν. IAm vero & de felicibus dubitatur: vtrum videlicet opus habeant amicis, an contra. Negant enim nonnulli beatis, & quibus omnia adsunt per se abũde, opus esse amicis. Cum enim se sint contenti, omniaq. in se bona habeant, quomodo egere possunt aliis? Amici enim opus

τὸ μεῖζον ἀγαθὸν ἑαυτῷ ἀπονέμει. κάλλιον γὰρ τὸ αὐτὸν πρᾶξαι τὸ αἴτιον τοῦ καλοῦ τῷ φίλῳ γενέσθαι. διὰ ταῦτα δὴ εἰκότως δοκεῖ σπουδαῖος εἶναι, ἀντὶ πάντων αἱρούμενος τὸ καλὸν, καὶ τὸ πλέον ζητῶν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς σπουδαίοις. φαίνεται τοίνυν μάλιστα ἑαυτὸν φιλῶν ὁ σπουδαῖος, καὶ ἑαυτῷ τοῦ καλοῦ τὸ πλέον ἑκάστοτε νέμων.

Οὕτω μὲν οὖν δεῖ φίλαυτον εἶναι, καθάπερ εἴρηται. ὡς δὲ οἱ πολλοὶ, οὐ χρή. ὅπως μὲν οὖν δεῖ μάλιστα φιλεῖν ἑαυτὸν, ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

Κεφ. ι.

Ὅτι καὶ εὐδαίμων φίλων σπουδαίων δεήσει.

ΑΜφισβητεῖται δὲ καὶ περὶ τῶν εὐδαιμόνων, εἰ δεήσει φίλων αὐτοῖς, ἢ μή. φασὶ γὰρ μηδὲ χρείαν εἶναι τοῖς μακαρίοις καὶ αὐτάρκεσιν. αὐτάρκεις γὰρ ὄντες, καὶ πάντα ἔχοντες τὰ ἀγαθὰ, πῶς ἂν ἄλλων δέοιντο;

καὶ

καὶ γὰρ οἱ φίλοι δέονται τῶν φίλων, καὶ χαρποῦνται δι' ἐκείνων ἃ δι' ἑαυτῶν δύνανται κτᾶσθαι· καὶ γὰρ ὁ φίλος ἄλλος αὐτός. ἐπεὶ δὲ αὐτοῖς οἱ εὐδαίμονες ἀρκοῦσιν, οὐ χρείαν ἔχουσι φίλων. διὰ τοῦτο φασίν,

Ὅταν ὁ δαίμων εὖ διδῷ,
τί δεῖ φίλων;

διὰ ταῦτα μὲν οὖν δοκεῖ μὴ χρείαν εἶναι τοῖς εὐδαίμοσι φίλων.

Καθ' ἕτερον δὲ λόγον ἄτοπον ἔοικεν εἶναι τὸ πάντα ἀπονέμοντας τὰ ἀγαθὰ τῷ εὐδαίμονι, φίλους μὴ ἀποδιδόναι, ὃ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν τὸ μέγιστον εἶναι δοκεῖ. ἄλλως τε καὶ ὅτι τὸ μὲν εὐεργετεῖν ἀναγκαῖόν ἐστι πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, ἡ δὲ καλλίστη καὶ μάλιστα ἐπαινουμένη εὐεργεσία πρὸς τοὺς φίλους ἐστίν· ὥστε δεῖ φίλων τοῖς εὐδαίμοσιν, ἐπεὶ χρεία τὴν ἀρίστην εὐεργεσίαν εὐεργετεῖν. μάλιστα γὰρ φίλῳ προσήκει τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ τὸ εὖ πάσχειν· καὶ κάλλιον εὐεργετεῖν φίλους, ἢ ὀθνείους καὶ ἀγνῶτας, καὶ μηδὲν προσήκοντας, ὅτι τῶν ἠθῶν

habent amicis, eorumque opera ea consequuntur, quæ per se consequi non poterant. Est enim quasi alter ipse, amicus. Cum autem seipso contenti sint felices, amicis opus habere non possunt. Atque hinc illud est, quod dicunt,

Quid amicis opus est, cum benignus est Deus?

Ideoque videtur nihil amicis opus esse felici.

Rursus vero alia ratio est, quæ absurdum esse probat, omnia felici tribuere quæ bona existimamus, neque amicos tribuere tamen: quod inter externa bona maximum videtur. Cum aliis de causis, tum quia benefacere ad felicitatem est necessarium: honestissimum autem & quod maxime laudatur, est quod in amicos confertur, beneficium. Quare amicis quoq; opus habent felices, quia opus habent vt benefaciant, & beneficia quæ præstantissima sunt alibi ponant. Maxime autem conuenit amico bene vt faciat, & beneficia vt accipiat. Quin & honestius est bene amicis facere, quam ignotis aut exteris, quibus nulla

2. Ἔοικε δὲ ἄτοπον τὸ πάντα.

vel

vel morum vel civitatis nobiscum intercedit conjunctio. Atque ideo amicis videtur opus habere, is qui est felix. Ideoque quæri solet, vtrum in secunda fortuna magis opus sit amicis, an adversa. Nam & qui adversa vtitur, amicis opus habet, qui succurrant, illamque quodammodo fortunam fulciant. & qui secunda, vt possit benefacere. Sed & illud absurdum est, cum qui solitarius sit, & sibi vivat tantum, felicem arbitrari. Res enim eligenda est felicitas. Solitarius autem esse, nemo eligeret. Nemo enim solus habere bona vult omnia. Civile .n. animal est homo: & cui hoc natura innatum est, vt libenter cum aliis vivat. Hæc autem habet & felix, cum aliis n. vivit libenter. Quæ n. natura bona sunt, ipse quoque habet. Quod si cum aliis vivere oporteat felicem, manifestum est, cum optimis hominibus hoc eum facturum esse, maximeque illi propriis. Illi autem amici sunt & viri boni, cum quibus præstat, multoque jucundius est vivere, quam cum peregrinis & quibuslibet. A-

ἕνεκα, ὅτι τῆς πολιτείας. διὰ ταῦτα δὴ φαίνεται δεῖσθαι φίλων τὸν εὐδαίμονα. τούτου ἕνεκα καὶ ζητεῖται, πότερον ἐν εὐτυχίαις χρεία φίλων μᾶλλον, ἢ ἐν ἀτυχίαις. δεῖ γὰρ καὶ ἀτυχοῦντι φίλων βοηθούντων καὶ ἐπανορθούντων αὐτῷ τὴν τύχην· καὶ τῷ εὐτυχοῦντι, ἵνα εὐεργετεῖν δύνηται. ἔτι δὲ ἄτοπον κἀκεῖνο, τὸν μονώτην καὶ ἑαυτῷ μόνῳ ζῶντα μακάριον οἴεσθαι. ἡ μὲν γὰρ εὐδαιμονία αἱρετόν. τὸ δὲ μονώτης εἶναι οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο· οὐδεὶς γὰρ βούλεται καθ' ἑαυτὸν πάντα ἔχειν τὰ ἀγαθά. πολιτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος, καὶ φύσει ὀρέγεται μετ' ἄλλων ζῆν. ταῦτα δὲ ὑπάρχει καὶ τῷ εὐδαίμονι, καὶ συζῆν βούλεται. τὰ γὰρ φύσει ἀγαθὰ καὶ αὐτὸς ἔχει. εἰ δὲ συζῆν ἀνάγκη τὸν εὐδαίμονα, φανερόν, ὅτι τοῖς βελτίστοις τῶν ἀνθρώπων καὶ οἰκειοτάτοις. οἱ δέ εἰσιν οἱ φίλοι καὶ οἱ ἐπιεικεῖς, μεθ' ὧν βέλτιον καὶ ἥδιον συνημερεύειν, ἢ μετὰ ὀθνείων, καὶ τῶν τυχόντων.

δεῖ ἄρα τῷ εὐδαίμονι φίλων.

Λυτέον δὲ τοὺς πρώτους λόγους, δι' οὓς ἐδόκει μὴ δεῖν φίλων τοῖς μακαρίοις. καὶ ῥητέον τί λέγουσι, καὶ πῇ ἀληθεύουσι. λέγομεν τοίνυν, ὅτι οἱ πολλοὶ φίλους οἴονται τοὺς χρησίμους εἶναι, καὶ οὐ διὰ τὸ ἀγαθὸν, ἀλλὰ διὰ τὴν χρείαν ἀγαπωμένους, καὶ ἔτι τοὺς διὰ τὴν ἡδονήν. τούτων δὲ ὁ εὐδαίμων οὐ δεῖται. τοῦ μὲν χρησίμου, ὅτι πάντα ἔχει τὰ ἀγαθά· τοῦ δὲ ἡδέος, ὅτι ἡδὺς ὁ βίος αὐτοῦ, καὶ οὐ δεῖται τῆς ἔξωθεν ἡδονῆς.

Οὐ δεόμενος δὲ τῶν τοιούτων, φίλων, οὐ δοκεῖ δεῖσθαι φίλων τῶν ὡς ἀληθῶς φίλων, ὅσοι διὰ τὴν ἀρετὴν φιλοῦνται, καὶ τὸ ἀγαθόν. τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἀληθές. καὶ δῆλον ἐκεῖθεν.

Καθάπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, ἡ εὐδαιμονία ἐνέργειά ἐστιν. ἡ δὲ ἐνέργεια φανερὸν ὅτι γίνεται, καὶ ἐν τῷ γίνεσθαι τὸ εἶναι ἔχει, καὶ οὐ γέγονε καὶ ὑπάρχει ἤδη, καθάπερ τι κτῆμα. συνίσταται μὲν οὖν ἡ εὐδαιμονία ἐν τῷ ζῆν καὶ πράττειν. τὸ γὰρ ζῆν κατ' ἀρετὴν, καὶ πράττειν τὰ σπουδαῖα, εὐδαιμονεῖν ἐστίν· ἐπεὶ

amicis quoque ergo opus habet vir felix.

3.4. Τί δὲ λέγουσι. Primo autem prima solvenda est opinio, quæ probare conabatur amicis nō egere felicem. Vt appareat quid velit, & quatenus vera sit. Dicimus ergo plerosque existimare eos qui prosunt amicos esse & qui non boni causa, sed vtilitatis amantur. Vt & illos qui voluptatis ergo. Quibus quidem felix non eget. Ac primum quidem vtili amico: quia bona habet omnia. Sed nec jucundo: quia jucunda est vita ejus? neque externa eget voluptate.

5. Οὐ δεόμενος. His vero quia non eget, egere amicis non videtur, qui revera sunt amici. Hi autem sunt, qui boni causa aut virtutis amantur. Hoc autem verum non est: quod vel ex illo apparet.

6. Ἐν ἀρχῇ γὰρ εἴρηται. Felicitas enim functio est, vt in principio diceбamus. Functionem autem fieri, & in eo quod fit consistere, est planum. Neque enim facta est atque adest sicut possessio. In vivendo ergo atque agendo consistit felicitas. Vivere enim ex virtute, & honesta agere, est felicem esse.

Cum

Cum autem viro bono jucũda sit talis functio, quia bona per se est & jucunda, vt initio dicebamus, & quia maxime est propria illi, talem quoque videre functionem jucundissimum est felici. Iam vero quæ aliorum sunt, magis videre, quam quæ à nobis, possumus, illorumq. actiones magis quam nostras: quare amici actiones maxime videbit vir felix, & cum sint optimæ, maxime quoque ijs delectabitur. Quod si necesse est bonam esse voluptatem qua delectetur vir felix, manifestum erit talibus quoque amicis egere felicem: siquidem honestas videre velit actiones sibiq. proprias, quales sunt viri boni, cum amicus est præsertim.

7. Οἴονται ἢ δεῖν ἡδέως ζῆν.

Omnes præterea jucundissimam felicis esse existimant vitam: vita autem felicis est ex virtute operari, operari autem perpetuo cum aliis quidem facile, secum autem est difficile (vnde & difficilis solitaria est vita) quod vero facile est jucundius est, quam quod difficile est: quod autem jucundius est, magis quoque competit felici,

δὲ ἡ τοιαύτη ἐνέργεια ἡδεῖά ἐστι τῷ σπουδαίῳ, ὅτι τι ἀγαθή, καὶ ἡδεῖα καθ' ἑαυτήν, ὡς ἐν ἀρχῇ εἴρηται, καὶ ὅτι οἰκεία αὐτῷ, τὸ ἄρα θεωρεῖν τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν ἥδιστόν ἐστι τῷ εὐδαίμονι. θεωρεῖν δὲ τὰ τῶν πέλας δυνάμεθα μᾶλλον ἢ τὰ οἰκεῖα, καὶ τὰς ἐκείνων πράξεις, ἢ τὰς ἡμετέρας. ὁ ἄρα εὐδαίμων μάλιστα θεωρήσει τὰς τῶν φίλου πράξεις, καὶ ἀγαθαῖς δὲ οὔσαις ἡσθήσεται μάλιστα. εἰ δὲ ἀνάγκη τὴν ἀγαθὴν ἡδονὴν ἥδεσθαι τὸν εὐδαίμονα, φανερὸν, ὅτι χρεία τῷ εὐδαίμονι φίλων τοιούτων, εἴπερ θεωρεῖν αἱρεῖται πράξεις ἐπιεικεῖς καὶ οἰκείας, οἷαί εἰσιν αἱ τοῦ ἀγαθοῦ φίλου ὄντος.

Ἔτι δὲ πάντες οἴονται ἡδίστην τὴν τοῦ εὐδαίμονος ζωήν. ἡ δὲ ζωὴ τοῦ εὐδαίμονός ἐστι τὸ κατ' ἀρετὴν ἐνεργεῖν, τὸ δὲ ἐνεργεῖν συνεχῶς μεθ' ἑτέρων μὲν ῥᾴδιον, καθ' ἑαυτὸν δὲ χαλεπόν· ὅθεν χαλεπὸς ὁ μονώτης βίος. τὸ δὲ ῥᾴδιον ἥδιον τοῦ δυσχεροῦς· τὸ ἥδιον δὲ μᾶλλον προσήκει τῷ μακαρίῳ.

καὶ

καὶ ἅμα ἡ ἐνέργεια συνεχεστέρα αὐτῷ ἔσται, ἡδεῖα οὖσα· τοῦτο δὲ τῷ μακαρίῳ προσήκει συνεχῶς κατ' ἀρετὴν ἐνεργεῖν. τοῦτο δὲ αὖθις μείζω αὐτῷ ποιήσει τὴν ἡδονήν· ἥδεται γὰρ ὁ σπουδαῖος ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσιν, ᾗ σπουδαῖος. τῶν δὲ ἀπὸ κακίας δυσχεραίνει. καθάπερ ὁ μουσικὸς τοῖς καλοῖς μέλεσιν ἥδεται, ἐπὶ δὲ τοῖς φαύλοις λυπεῖται.

Οὐ μόνον δὲ τὴν οὖσαν ἕξιν συνεχέστερον ἐνεργήσει ὁ σπουδαῖος, ἀπὸ τοῦ σπουδαίοις συζῆν, ἀλλὰ καὶ τὴν μὴ οὖσαν κτήσεται, ἢ, ἃς ἔχει, ἄμεινον ἕξει. γίνοιτο γὰρ ἂν ἐπίδοσις ἀρετῆς ἀπὸ τοῦ συζῆν τοῖς ἀγαθοῖς, καθάπερ καὶ Θέογνίς φησι. δεῖ ἄρα τῷ εὐδαίμονι φίλων.

Ἔτι δὲ καὶ ὧδε δῆλον ἔσται φυσικώτερον τὸν λόγον ἐπισκοποῦσι. σκεψώμεθα γὰρ οὐκ ἀπὸ τῶν ἰδίᾳ προσόντων τῷ εὐδαίμονι, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν κοινῇ πᾶσι. τὸ μὲν οὖν ζῆν πᾶσι τοῖς ζῴοις φύσει ἐστὶν ἡδύ. τὸ δὲ ζῆν ὁρίζονται εἶναι, ἐν

Præterea frequentior quoque ei futura est functio, si sit iucunda. Hoc autem convenit felici, vt frequenter ex virtute operetur: quod rursus illi hanc augebit voluptatem. Delectatur enim vir bonus iis quæ ex virtute sunt actionibus, qua bonus: improbas vero aversatur. Quemadmodum & musicus bonis delectatur carminibus, malis vero offenditur.

Non solum autem quem 8. Γίνοιτο
jam consecutus est habi- δ' ἂν καί.
tum, frequentius in functionem producit vir probus, dum vivit probe, sed & quem non habet consequetur, aut quem habet, emendabit. Vivendo enim cum bonis, virtus quoque accrescit, quemadmodum Theognis ait. Quare amicis opus habebit, is qui est felix.

Quod & hinc apparebit, si 9. Φυσικώ-
magis naturalibus τερον δὲ ἐπι-
ad illustrationem huius σκοποῦμεν.
quæstionis vti rationibus voluerimus. hoc est, si consideremus, non ex iis quæ peculiariter adsunt felici, sed quæ omnibus communiter. Iam ergo constat vitam omnibus natura jucundam esse animalibus. Vitam autem in iis

quidem quæ ratione destituuntur animalibus, sensus facultatem definiunt, in hominibus vero sensus vel intelligentiæ. Iam vero propter actũ est facultas, & quod in ea præcipuum est in actu consistit. Si ergo facultatem sensus habere aut intelligentiæ, est vivere: multo magis actu sentire & intelligere. Quare sentire actu aut intelligere hoc ipsum est quod vivere vocamus. Vivere autem jucundum per se est & bonum: idque maxime, quia definitum aliquid est, vivere. Quod autem definitum est, ex boni natura est, quemadmodum & Pythagoricis videbatur. qui in eo, quem statuebant, bonorum ordine, definitum quoque statuebant. Adde & quod omnia vitam apperant: quod autem omnia appetunt, bonum est per se & jucundum. Vitam autem intelligo, non improbam, aut quæ mille plena est calamitatibus. Indefinitæ enim sunt tales, quemadmodum ea quæ insunt ipsi. De quibus cum de voluptatibus agimus, tractandum nobis erit. Cum

μὲν τοῖς ἀλόγοις δύναμιν αἰσθήσεως, ἐν δὲ τοῖς ἀνθρώποις δύναμιν αἰσθήσεως, ἢ νοήσεως. ἡ δὲ δύναμις διὰ τὴν ἐνέργειάν ἐστι, καὶ τὸ κύριον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ. εἰ τοίνυν τὸ δύνασθαι αἰσθάνεσθαι, ἢ νοεῖν, ζῆν ἐστί, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸ τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ νοεῖν ἐνεργείᾳ· τὸ ἄρα αἰσθάνεσθαι, ἢ νοεῖν ἐνεργείᾳ, αὐτό ἐστι τῷ ζῆν. τὸ δὲ ζῆν ἡδύ τέ ἐστι καθ' ἑαυτὸ, καὶ ἀγαθὸν, μάλιστα μὲν, ὅτι ὡρισμένον τί ἐστι τὸ ζῆν· τὸ δὲ ὡρισμένον, τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως, καθάπερ καὶ Πυθαγορείοις ἐδόκει. καὶ γὰρ ἔταττον ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ συστοιχίᾳ τὸ ὡρισμένον. ἔπειτα καὶ ὅτι πάντα τοῦ ζῆν ἐφίεται. οὗ δὲ πάντα ἐφίεται, ἀγαθόν ἐστι καθ' ἑαυτὸ καὶ ἡδύ. λέγω δὲ ζωὴν, οὐ τὴν μοχθηρὰν, καὶ μυρίων γέμουσαν συμφορῶν. ἀόριστοι γὰρ αἱ τοιαῦται, καθάπερ καὶ τὰ ταύτῃ συμβαίνοντα. λεχθήσεται δὲ περὶ αὐτῶν ἐν οἷς περὶ ἡδονῆς ἐροῦμεν. ἐπεὶ τοίνυν τὸ μὲν ζῆν καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν ἐστι καὶ ἡδὺ, χαίρει δὲ

ergo bonum per se sit & iucundum, vivere, neque

τις καὶ ἥδεται ὁρῶν ἐν ἑαυτῷ ἀγαθόν τι καὶ ἡδύ· χαίρομεν ἄρα καὶ ἡδόμεθα αἰσθανόμενοι ὅτι ζῶμεν. καὶ γὰρ αἰσθανόμεθα ὅτι ζῶμεν, ὥσπερ ὁρῶντες αἰσθανόμεθα ὅτι ὁρῶμεν, καὶ ἀκούοντες ὅτι ἀκούομεν, καὶ βαδίζοντες ὅτι βαδίζομεν, καὶ νοοῦντες καὶ αἰσθανόμενοι γινώσκομεν ὅτι νοοῦμεν καὶ αἰσθανόμεθα. τὸ δὲ νοεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι τοῦτό ἐστι τὸ εἶναι τῶν αἰσθανομένων καὶ νοούντων· νοοῦμεν ἄρα ὅτι ἐσμὲν, καὶ ὅλως ἐστί τις ἐν ἡμῖν δύναμις, ᾗ γινώσκομεν ὅτι ἐνεργοῦμεν καὶ ζῶμεν. εἰ δὲ τὸ ζῆν ἀγαθὸν, τὸ δὲ συνειδέναι τινὰ ἑαυτῷ ἀγαθὸν, ἡδὺ καθ᾽ ἑαυτό ἐστι, τὸ ἄρα εἰδέναι ὅτι ζῶμεν, ἡδύ ἐστιν. ἐπεὶ τοίνυν τὰ φύσει ἀγαθὰ καὶ ἡδέα, καὶ τῷ σπουδαίῳ ἀγαθά εἰσι καὶ ἡδέα, ἡσθήσεται μὲν ζῶν ὁ σπουδαῖος, καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων οὗτος, καθ᾽ ὅσον ἡ αὐτοῦ ζωὴ αἱρετωτέρα ἐστὶ, καὶ ἡδίων, καὶ μακαρία. ἡσθήσεται δὲ γινώσκων ὅτι ζῇ· τὸ δὲ ζῆν ἐστι τὸ

quisquam sit qui non id quod bonum & jucundum est, si in se ipso videat, eo delectetur: sequetur hoc ipso quoque quod sentimus nos vivere, delectari nos & gaudere. Vivendo enim sentimus nos vivere, sicut videndo nos videre, audiendo audire, incedēdo incedere: quemadmodum & intelligendo quoque ac sentiendo intelligere nos ac sentire percipimus. Iam vero intelligere ac sentire, idem est, quod ex eorum numero esse, qui sentiunt ac intelligunt. Quare intelligimus nos esse, estque facultas aliqua in nobis, qua percipimus in actu nos esse, & vivere. Quod si vivere est bonum, & boni alicuius sibi esse conscium, jucundum per se est, sequitur vitæ suæ, aut eius quod vivimus sibi esse conscium, bonum esse. Cum ergo ea quæ natura bona sunt & iucunda, viro etiam bono bona sint & iucunda, delectabitur vivendo vir bonus: & quidem plus quam reliqui vir bonus, quanto eligenda magis & iucunda eius vita est ac beata. Delectabitur autem, quia percipit se vivere. Viuere autem est in-

intelligere. quare dum se intelligere percipit, delectatur sapiens. Iam vero ad amicum, quemadmodum ad se ipsum, habet se sapiens. alter enim idem est amicus. Quare sequitur, quod sicut ipsum esse gratum est & eligendum ipsi, ita etiam vt idem sit amico, optet; vt amicus intelligat nimirum. Esse enim & vivere, est intelligere. Sicut autem delectatur dum percipit se intelligere, ita iucundum illi est & acceptum, quod amicum percipit intelligere. Hoc autem vt intelligere percipiat amicum, tum fit re ipsa, cum ipsa ea percipit quæ intelligit, non cum simpliciter aliquid cogitare cum percipit. Hoc autem in mutuo cum aliis fit consortio, vbi sermones & cogitationes communicamus nostras. Hoc enim modo simul vivere homines dicuntur. Neque enim quod in eodem sint loco, vna vivere dicuntur, sicut pecudes, cum simul pascuntur, vna vivere dicimus. Ex quo sequitur, vna cum amicis vivere, eligendum esse viro bono & iucundum. Quod vero eligendum est ei, hoc esse quoque ei

νοεῖν. ἥδεται ἄρα ὁ σπουδαῖος γινώσκων ὅτι νοεῖ. οὕτω δὲ πρὸς τὸν φίλον, ὡς πρὸς ἑαυτὸν, ὁ σπουδαῖος ἔχει. ἕτερος γὰρ αὐτὸς ὁ φίλος ἐστίν. οὐκοῦν φανερὸν, ὅτι καθάπερ τὸ αὐτὸν εἶναι καὶ ζῆν αἱρετόν ἐστιν αὐτῷ καὶ ἡδὺ, οὕτω καὶ τὸ τοῦ φίλου εἶναι ζητεῖ, τουτέστι τὸ τὸν φίλον νοεῖν· τὸ γὰρ εἶναι καὶ ζῆν, τὸ νοεῖν ἐστίν. ὥσπερ δὲ χαίρει γινώσκων ὅτι νοεῖ, οὕτως ἡδύ ἐστιν αὐτῷ καὶ αἱρετὸν τὸ γινώσκειν ὅτι ὁ φίλος νοεῖ. τὸ δὲ γινώσκειν τὸν φίλον ὅτι νοεῖ, τότε ἐστὶν ἐνεργείᾳ, ὅταν αὐτὰ γινώσκῃ ἃ νοεῖ, οὐχ ἁπλῶς ὅτι διανοεῖται. τοῦτο δὲ γίνοιτ᾽ ἂν ἐν τῷ ζῆν μετ᾽ ἀλλήλων, καὶ κοινωνεῖν λόγων καὶ διανοίας. τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον συζῆν οἱ ἄνθρωποι λέγονται. οὐ γὰρ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι συζῆν ἐστί, καθάπερ ἐπὶ τῶν βοσκημάτων τὸ ἐν τῷ αὐτῷ νέμεσθαι. τὸ ἄρα συνεῖναι τοῖς φίλοις αἱρετόν ἐστι τῷ σπουδαίῳ καὶ ἡδύ· ὃ δέ ἐστιν αὐτῷ αἱρετὸν, τοῦτο δεῖ ὑ-

πά-

ὑπάρχειν αὐτῷ· εἰ δὲ μή, ἐνδεὴς ἔσται τοῦτο τὸ μέρος, ὃ ἐναντίον ἐστὶ τῇ εὐδαιμονίᾳ. Δεήσει ἄρα τῷ εὐδαιμονήσοντι φίλων σπουδαίων.

debet. Sin minus, hac in parte deficiet, quod cum felicitate pugnat. Quare bonis amicis opus habebit felix.

ΚΕΦ. ια'

Περὶ φίλων ἀριθμοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ χρεία τῷ εὐδαίμονι φίλων, ζητητέον πότερον πλείστους φίλους ὡς ἔνι μάλιστα ποιητέον αὐτόν· ἢ καθάπερ ἐπὶ τῆς ξενίας εἴρηται καλῶς καὶ ἁρμοδίως, ὡς οὐ δεῖ μήτ' ἄξενον εἶναι, μήτε πολύξενον, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φίλων εἰκός ἐστι μήτ' ἄφιλον εἶναι, μήτε πολύφιλον.

Λέγομεν τοίνυν ἐκεῖνο, ὅτι τριχῶς τῆς φιλίας διαιρουμένης, καὶ τῆς μὲν διὰ τὸ χρήσιμον οὔσης, τῆς δὲ δι' ἡδονήν, τῆς δὲ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα καὶ τῆς ἀρετῆς, τῶν μὲν διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὴν ἡδονὴν φίλων, ὀλίγων ἂν γένοιτο χρεία, μάλιστα τῶν μὲν διὰ τὸ χρήσιμον, ὅτι ὀλίγοις ἄν τις ἀρκέσειεν ἃ χρήζουσι βοηθεῖν, καὶ τὸ πολλοὺς

CAP. XI.

De numero amicorum.

CAP. X. 1. Ἆρ' ὡς πλείστους.

CVm ergo constet opus esse amicis felici, illud quærendum restat, vtrumne plures aut quam fieri potest plurimos conciliare sibi debeat. An quemadmodum recte ac convenienter de hospitalitate dictum est, neque nullos neque plures quam oportet admittendos esse hospites, ita & de amicis sit dicendum, neque nullos neque multos esse habendos?

2. Τοῖς μὲν δὴ πρὸς χρῆσιν.

Respondemus ergo: cum triplex sit amicitia, quarum alia vtilitatis, alia voluptatis, alia boni & ipsius virtutis causa instituitur; iis quidem qui vel vtilitatis, vel voluptatis, maximeque qui vtilitatis causa sunt, amicis paucis opus esse, quia paucis tantum suppeditari possunt necessaria, multis-

que ſimul inſervire moleſtia non caret: ſi potiſſimum ſint difficiles, & vehementer coli deſiderent.

3. Καὶ οἱ πρὸς ἡδονὴν

Iis autem qui voluptatis cauſa, quia modicum tantum voluptatis ac remiſſionis vita poſtulat, ſicut condimenti epulum.

4. Τοὺς δὲ σπουδαίους πότερον.

Probis vero & qui virtutis cauſa atque ipſius amant boni, pluribus opus habebit felix. Ita tamen, vt & hic certa conſtet ratio. Sicut enim certus vrbis eſt modus, & neque ex decem hominibus, neque ex centum hominum millibus conſtare vrbs ſolet (quia amplius vrbs non erit, quæ à tam multis habitabitur) ita definitos eſſe amicos oportet, certumque aliquem eorum eſſe modum. Et quemadmodum in vrbe nulla definita eſt quantitas, neque certus aliquis multitudinis, quæ vrbi conveniat, eſt numerus, ſed eius quæ maior eſt quã oportet multitudinis in vrbe, ejuſque quæ minor eſt definito modo, mediam quantitatem, vrbis eſſe modum dicimus. (ſicut, exempli gratia, neque mille vrbem facient, neque centum millia, ſed quod in-

θεραπεύειν ἐπίπονον, μάλιστα εἰ τύχοιεν περίεργοί τινες ὄντες, καὶ ζητοῦντες θεραπεύεσθαι περιττῶς.

Τῶν δὲ διὰ τὴν ἡδονήν, ὅτι ὀλίγης ἡδονῆς χρεία τῷ βίῳ καὶ ἀνέσεως, καθάπερ ἐν εὐωχίᾳ τοῦ ἡδύσματος.

Τῶν δὲ σπουδαίων καὶ διὰ τὴν ἀρετήν, καὶ τὸ ἀγαθὸν φιλούντων, πλειόνων μὲν τῷ εὐδαίμονι δεήσει. πλὴν ἔσται τι καὶ αὐτῶν μέτρον. καθάπερ γὰρ πόλεώς ἐστι μέτρον, καὶ οὔτε ἐκ δέκα ἀνθρώπων γένοιτ' ἂν πόλις, οὔτε ἐκ δέκα μυριάδων· οὐ γὰρ ἂν ἔτι πόλις ἡ τοιαύτη ἂν εἴη συνοικία· οὕτω δεῖ καὶ τοὺς φίλους ὡρίσθαι, καὶ μέτρον αὐτοῖς εἶναι. καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς πόλεως οὐ τὸ ποσὸν ὡρισμένον, καὶ ἀριθμὸς ῥητός ἐστι τοῦ πλήθους τοῦ πόλει προσήκοντος, ἀλλὰ τοῦ ὑπερβάλλοντος ἀριθμοῦ τῆς πόλεως μέτρον, καὶ τοῦ ἐλλείποντος ὡρισμένου, τὰ μεταξὺ ποσὰ μέτρον εἶναι φαμὲν πόλεως· οἷον, οὔτε οἱ χίλιοι πόλις ἂν εἴη, οὔτε αἱ δέκα μυριάδες,

ἀλλ᾽

ἀλλὰ τὰ μεταξύ. οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φίλων οὐκ ἔνι λαβεῖν ἀριθμὸν ὡρισμένον ἀλλ' εἴη ἂν τοσοῦτον, ὅσοις δύναταί τις συζῆν. τοῦτο γὰρ ἐδόκει φιλικώτατον εἶναι. ὅτι γὰρ οὐχ οἷόν τε πλείστοις συζῆν καὶ διανέμειν ἑαυτὸν, φανερόν. δεῖ δὲ καὶ συνημερεύειν τοῖς φίλοις. πλείστοις δὲ οὖσιν ἐργῶδες μάλιστα. καὶ μὴν καὶ συναλγεῖν δεῖ, καὶ συγχαίρειν οἰκείως. καὶ τοῦτο δὲ χαλεπὸν, εἰ πολλοῖς τις χρήσαιτο φίλοις. πολλῶν γὰρ ὄντων οἱ μὲν χαίρουσιν, οἱ δὲ ἄχθονται κατὰ ταυτόν. καὶ δέον τὸν φίλον ἐπιμερίζειν ἑαυτὸν ἑκατέροις. τὸ δὲ ἐπίπονον. ἴσως οὖν εὖ ἔχει μὴ ζητεῖν σφόδρα πολυφιλώτατον εἶναι, ἀλλὰ τοσούτους παραδέχεσθαι φίλους, ὅσοις δυνάμεθα συζῆν, καὶ συνημερεύειν, καὶ συναλγεῖν, καὶ συγχαίρειν. οὕτω δὲ χρῆσθαι πολλοῖς οὐκ ἐνδέχεται διὰ τοῦτο. οὐδὲ κατὰ τὴν ἐρωτικὴν φιλίαν πολλῶν ἐνδέχεται φίλον εἶναι. ἡ γὰρ ἐρωτικὴ φιλίας ἐστὶν ὑπερ-

ter vtrumque eſt) ſic neque in amicis definitus ſumi poteſt numerus, ſed requirentur, quot ad viuendum vna ſufficere videbuntur. Hoc enim maxime amicitiæ conuenire videtur. Neque enim fieri poſſe, vt cum pluribus quis viuat, & in multos quaſi ſeſe partiatur, ſatis manifeſtum eſt. Viuere enim cum amicis cogimur perpetuo. quod ſi plures fuerint, factu eſt difficillimum. Adde quod & dolere cum iis & gaudere oporteat: quod ipſum quoque moleſtiſſimum fuerit, ſi multis aliquis vti voluerit amicis. Multi enim ſi fuerint, alii gaudebunt eodem aut dolebunt tempore. & vtriſque quaſi ſe partiri amicus debebit. Hoc autem moleſtia non caret. Quare præſtabit fortaſſe non admodum multos ſibi comparare amicos, ſed tot modo admittere, quot aut ad vitam vna tranſigendam, atque agendam continuo, aut ad dolendum ſimul ac gaudendum ſuffecerint. Ita autem multis vti non poſſumus. Nam ne in amatoria quidem multis eſſe amici poſſumus amicitia. Eſt enim quaſi amicitiæ qui-

dam excessus, amatoria: ideoque cum vno tantum institui solet. Eodemque modo in ea quæ virtutis causa colitur amicitia, vt multos admodum diligamus, omniaq. erga eos amicitiæ tueamur officia, vix fieri potest: sed contra cum paucis ita agimus. Quibus rationibus etiam exempla respondent. Nunquam enim multi in ea quam sodalitiam vocant amicitia, sunt amici: sed eæ quæ maxime in hoc genere celebrantur, duorum fuisse dicuntur.

5. Οἱ δὲ πολύφιλοι καὶ πᾶσιν.

Qui vero & plures habent & omnibus familiariter vtuntur amicis, sed & singulis quæ oportet tam verbis quam re tribuere videntur civibus, nulli vera illa & solida amicitia sunt amici: sed amici tantum civili esse amicitia dici possunt, Quorum alii sunt quos blandos vocant, qui in omnibus gratificari amicis solent: de quibus supra dictũ est: alii quos æquos dicunt, qui & veritatis studio & honestatis cum amicis versantur: qui quidem ab ea quam cum amicitia habent similitudine, amici

βολὴ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ἕνα δύναται γίνεσθαι. τὸν ἴσον δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς κατ' ἀρετὴν φιλίας πολλοῖς σφόδρα φιλεῖν, καὶ τὰ φιλικὰ πάντα σώζειν περὶ αὐτοὺς οὐκ ἐνδέχεται, ὀλίγοις δὲ οὕτω χρήσασθαι δυνατόν. τούτοις δὲ τοῖς λόγοις καὶ τὰ πράγματα μαρτυρεῖ. οὐ γὰρ γίνονται φίλοι πολλοὶ κατὰ τὴν ἑταιρικὴν φιλίαν· ἀλλ' αἱ μάλιστα ὑμνούμεναι ἑταιρικαὶ φιλίαι ἐν δυσὶ γενέσθαι λέγονται.

Οἱ δὲ πολύφιλοι, καὶ πᾶσιν οἰκείως ἐντυγχάνοντες, καὶ ἃ δεῖ ἑκάστῳ τῶν πολιτῶν καὶ λόγοις καὶ ἔργοις ἀποδιδόναι δοκοῦντες, οὐδενὶ φίλοι εἰσὶ τὴν ἀκριβῆ καὶ ἀληθῆ φιλίαν. ἀλλὰ φίλοι ἂν λέγοιντο τὴν λεγομένην πολιτικὴν φιλίαν. τούτων δὲ οἱ μὲν ἄρεσκοί εἰσι, πάντα τοῖς συνοῦσι χαριζόμενοι, περὶ ὧν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται· οἱ δὲ ἐπιεικεῖς εἰσί, καὶ πρὸς ἀλήθειαν σύνεισι καὶ τὸ ἀγαθόν, οἳ καὶ φίλοι καλοῦνται διὰ τὴν πρὸς τὴν φιλίαν ὁμοιότητα, καὶ εἰσὶ μεταξὺ τῶν τε ἀρέσκων καὶ τῶν δυσκόλων ἐπαινετοί,

ἀμφο-

ἀμφοτέρων λεκτῶν καθὼς ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ τετάρτου βιβλίου διείληπται. τοιούτους μὲν οὖν φίλους πολλοὺς ἄν τις εὕροι· τοὺς δὲ κυρίως φίλους ἀγαπητὸν καὶ ὀλίγους εὑρεῖν.

dicuntur: suntque inter blandos ac morosos laude digni: quemadmodum in octavo libri quarti dictū est capite. Tales ergo multi inveniri possunt amici. Eos vero qui proprie ita dicuntur, vel paucissimos invenire suffecerit.

ΚΕΦ. ιβʹ.

Πότερον ἐν εὐτυχίαις φίλων μᾶλλον δεῖ ἢ ἐν ἀτυχίαις, καὶ ὅτι τὸ συζῆν ἰδιαίτατον ἔργον ἐν φιλίαις σπουδαίων τε καὶ φαύλων.

CAP. XII.

Vtrum in secunda, an vero in adversa fortuna, magis amicis opus habeamus: deinde vivere cum amicis & versari proprium tam in bonorum quam improborum amicitiis opus esse.

Ἐπεὶ δὲ δεῖ φίλων τοῖς τε εὐδαίμοσι καὶ τοῖς δυστυχέσι, ζητητέον ποτέροις μᾶλλον δεήσει τῶν φίλων. οἵ τε γὰρ ἀτυχοῦντες δέονται τῆς παρὰ τῶν φίλων ἐπικουρίας, οἵ τε εὐδαίμονες οἷς συζήσουσι, καὶ οὓς εὖ ποιήσουσιν. ἐθέλουσι γὰρ εὖ ποιεῖν, καὶ ἀναγκαῖον αὐτοῖς ἐστὶν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν.

Cum ergo & felices opus habeant amicis & infelices; illud quærendum est, vtri magis opus iis habituri sunt. Nam & qui adversa vtuntur fortuna, amicorum opus auxilio habent: & felices tum cum quibus vivere, tum de quibus bene possint mereri. Nam & bene volunt facere, & ad felicitatem iis hoc necesse est.

CAP. XI. 1. Πότερον δ' ἂν εὐτυχίαις.

2. Αναγκαιότερον μὲν.

Aliqua igitur ex parte magis qui adversa vtitur fortuna opus amicis habet, aliqua rursus, qui secunda. Alter quidem necessitatis, alter vero honestatis causa. Ei enim qui adversa vtitur fortuna magis necessarii amici sunt quam qui secunda.

3. Κάλλιον δ' ἐν ταῖς.

Felici tamen & qui secunda vtitur fortuna, pulchrius, quam qui adversa. ideoque in adversis quidem rebus non tam honestis opus est amicis, quam vtilibus & qui prodesse possunt: in secunda autem minime vtilibus, sed honestis tantum. Probos enim magis quærunt qui feliciores sunt, talesque magis beneficiis afficere gestiunt, & cum iis vivere.

5. Κουφίζονται γὰρ οἱ λυπούμενοι.

Ipsa enim, etiam cum favet fortuna, grata esse solet amicorum præsentia. Aliquid enim de dolore suo remittunt qui adversa vtuntur fortuna, si cum iis doleant amici. Vnde dubitare posset aliquis: quæ sit rei huius causa, & cur plerique minus doleant, si dolere secum videant amicos. Videtur enim dolor, instar oneris cujusdam, quod dividitur & cum amicis mitigatur. quod

Ἔστι τρόπον μέν τινα τῷ δυστυχεῖ χρεία φίλων μᾶλλον, κατὰ ἄλλον δὲ τρόπον τῷ εὖ πράττοντι μᾶλλον· τὸ μὲν διὰ τὸ ἀναγκαῖον, τὸ δὲ διὰ τὸ καλόν. τῷ μὲν γὰρ δυστυχεῖ ἀναγκαιότεροι οἱ φίλοι, ἢ τῷ εὐδαίμονι.

Τῷ εὐδαίμονι δὲ κάλλιον, ἢ τῷ κακῶς πράττοντι. διὰ τοῦτο ἐν μὲν ταῖς ἀτυχίαις οὐ τοσοῦτον δεῖ φίλων σπουδαίων, ὅσον ὠφελίμων καὶ χρησίμων, ἐν δὲ ταῖς εὐτυχίαις οὐδαμῶς χρησίμων, ἀλλὰ ἀγαθῶν μόνον. τοὺς γὰρ ἐπιεικεῖς οἱ εὐδαίμονες ζητοῦσι, καὶ τούτους βούλονται μᾶλλον εὐεργετεῖν, καὶ μετὰ τούτων διάγειν.

Ἔστι γὰρ καὶ ἡ παρουσία αὐτὴ τῶν φίλων ἡδεῖα, καὶ ἐν ταῖς εὐτυχίαις. κουφίζονται γὰρ οἱ λυπούμενοι συναλγούντων αὐτοῖς τῶν φίλων. διὰ τοῦτο καὶ ἀπορήσειεν ἄν τις, ἀνθ' ὅτου κουφίζονται τῷ συναλγοῦντας τοὺς φίλους ὁρᾶν. δοκεῖ γὰρ ὥσπερ βάρος μεριζόμενον καὶ πρὸς τοὺς φίλους κουφίζεσθαι. τὸ δὲ

οὐκ ἔστιν· ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τῶν φίλων ἡδονὴ, καὶ τὸ τοὺς συναλγοῦντας ὁρᾷν ἡδὺ ὂν, ἐλάττω ποιεῖ τὴν λύπην. ἡδονὴ γὰρ λύπην ἐλαύνει. εἰ μὲν οὖν διὰ ταῦτα, ἢ δι' ἄλλό τι κουφίζονται, ἀφείσθω ζητεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος. ὅτι δὲ ῥάους γίνονται οἱ λυπούμενοι διὰ τὴν παρουσίαν τῶν φίλων, φανερόν ἐστι.

Ἔοικε δὲ μὴ καθαρῶς χαίρειν αὐτοὺς τοῖς συναλγοῦσι τῶν φίλων, μηδὲ ἄμικτον αὐτοῖς εἶναι τὴν τοιαύτην ἡδονὴν, ἀλλὰ καὶ ἀλγεῖν ἐν τῷ μέρει. αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ ὁρᾷν τοὺς φίλους ἡδὺ, μάλιστα τοῖς ἀτυχοῦσι, καί τις αὐτῷ γίνεται ἐπικουρία πρὸς τὸ μὴ λυπεῖσθαι. παραμυθητικὸν γὰρ ὁ φίλος, καὶ ὁρώμενος καὶ λέγων, ἐὰν ᾖ ἐπιδέξιος. γινώσκει γὰρ τὸν τοῦ φίλου τρόπον, καὶ οἷς χαίρει, καὶ οἷς λυπεῖται, καὶ δύναται παραμυθήσασθαι ῥαδίως.

Κατὰ τοῦτον μὲν τὸν τρόπον ἡδεῖά ἐστιν ἡ παρουσία τῶν

ita non eſt tamen. Sed ea quæ ex amicorum præſentia concipitur voluptas, & quod adverſam nobiſcum ſortem moleſte ferre amicos viſu ſit jucundum, noſtrum minuit dolorem. Voluptas quippe abigit dolorem. Interim tamen quæſtionem hanc, an nimirum hæc ſit cauſa, quod minuatur dolor eorum, an vero alia, in præſentia differamus. Nã certe præſentibus amicis mitigari dolorem, manifeſtum eſt.

Videntur tamen non plene neque ſimpliciter iis quos ſecum dolere vident delectari, neque meram eſſe hanc eorum voluptatem, ſed cum dolore aliquo coniunctam. Ipſe enim per ſe amicorum gratus eſt conſpectus, idque in adverſa præcipue fortuna: eſtque hoc quaſi aliquod adverſus dolorem remedium. Conſolationem enim tam ſermone, quam conſpectu adfert amicus, ſi præſertim dexter fuerit. Nam & mores amici habet perſpectos: tum quibus gaudeat aut quæ averſetur novit: nec difficile illi eſt ſolari lugentem. 6. Ἔοικε δ' ἡ παρουσία μικτή.

Hoc igitur modo grata amicorum eſt præſentia.

Dolo-

Dolorem vero eius in adversis nostris sentire casibus, molestum tum temporis quodammodo amicorum efficit consortium. Molestiæ enim causā esse amicis, cuilibet molestum videtur. Et ideo qui natura sunt viriles, ii ægre committunt, vt in partem secum doloris veniant amici, & nisi maximum adferre queant solatium, aut in maximis succurrere doloribus, sed contra exigua sit in quā nobis dolorem suum commodare possunt molestia, nolunt cum iis communia habere mala, neque aliquem qui secum lugeat admittunt: quia nec ipsi lubenter lugent, sed forti potius animo molestiam ferunt. Contra vero mulierculæ, & qui his similes sunt viri, gaudent lugentibus, eosque tanquam amicos amant & doloris socios. Quos quidem imitari non oportet: sed viriles illos potius. In omnibus enim ea quæ meliora sunt sequi oportet. Atque ita quidem adversæ amicorum fortunæ succurrunt amici.

Ἐν δὲ ταῖς εὐτυχίαις. In secundis vero rebus dupliciter amicorum gra-

φίλων. τὸ δὲ λυπούμενον αἰσθάνεσθαι τὸν φίλον ἐπὶ ταῖς ἑαυτοῦ ἀτυχίαις, λυπηρὸν ποιεῖ τηνικαῦτα τὴν συνουσίαν τῶν φίλων. πᾶς γὰρ λυπηρὸν ἡγεῖται τὸ λύπης αἴτιος γίνεσθαι τοῖς φίλοις. διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἀνδρώδεις τὴν φύσιν, εὐλαβοῦνται συλλυπεῖσθαι τοὺς φίλους αὐτοῖς, κἂν μὴ μεγάλη μὲν ἡ παραμυθία ᾖ καὶ ἐπὶ μεγίσταις συμφοραῖς, μικρὰ δὲ ἡ λύπη, ἣν συναλγοῦσιν αὐτοῖς, οὐκ ἀνέχονται κοινωνεῖν τοῖς φίλοις τῶν κακῶν, ὅλως τε τοὺς συνθρηνοῦντας οὐ προσίενται, διὰ τὸ μηδὲ αὐτοὶ θρηνητικοὶ εἶναι, ἀλλὰ γενναίως ἔχειν πρὸς τὰ λυπηρά. γύναια δὲ, καὶ οἱ γυναικώδεις τῶν ἀνδρῶν τοῖς στενάζουσι χαίρουσι, καὶ φιλοῦσιν ὡς φίλους καὶ συναλγοῦντας. δεῖ δὲ οὐ τούτους ἀλλὰ τοὺς ἀνδρείους μιμεῖσθαι. ἐν ἅπασι γὰρ προσήκει τὰ βελτίω διώκειν. οὕτω μὲν οὖν τοῖς δυστυχοῦσιν οἱ φίλοι βοηθοῦσιν.

Ἡ δὲ ἐν ταῖς εὐτυχίαις παρουσία τῶν φίλων διπλαῖς

ἡδεῖα

ἡδεῖά ἐστιν, ὅτι τε ἡδίστη ἐστὶν ἡ μετὰ τῶν φίλων διατριβὴ, καθόσον εἰσὶ φίλοι, καὶ ὅτι βλέπουσι χαίροντας τοῖς αὐτῶν ἀγαθοῖς, ὃ τῆς μεγίστης εὐνοίας τεκμήριόν ἐστιν.

Ἐπεὶ τοίνυν κοινωνοῦντες μὲν τοῖς φίλοις τῶν συμφορῶν λυποῦμεν, μεταδιδόντες δὲ τῆς εὐδαιμονίας εὐφραίνομεν, δόξειεν ἂν δέον εἶναι προθύμως μὲν καλεῖν αὐτοὺς εἰς τὰς εὐτυχίας, εἰς δὲ τὰς ἀτυχίας ὀκνοῦντα. τὸ μὲν γὰρ εὐεργετεῖν καλόν· μεταδιδόναι δὲ τῶν κακῶν ὡς ἥκιστα δεῖ. διὰ τοῦτο καὶ ὁ τραγῳδός φησιν, Ἅλις ἐγὼ δυστυχῶν. οὐδὲ γὰρ δεῖ τοὺς φίλους τῶν οἰκείων ἀναπιμπλάναι κακῶν. τηνικαῦτα δὲ παρακλητέον τοὺς φίλους ἐπὶ τὸ συναλγεῖν, ὅταν μέλλωσιν ὀλίγα ὀχληθέντες μεγάλα τοὺς λυπουμένους ὠφελήσειν.

Αὐτοὺς μέν τοι τοὺς φίλους τὸ ἀνάπαλιν ἁρμόζει ποιεῖν πρὸς τοὺς ἐν συμφοραῖς, ἔξω συμφορῶν ὄντας. ἰέναι γὰρ δεῖ πρὸς μὲν τοὺς ἀτυχοῦντας ἀκλήτους καὶ προθύμους.

ta est præsentia: tum quia jucundum sit cum amicis versari, quatenus sunt amici, tum quia delectari eos bonis vident suis: quod maximæ testimonium est benevolentiæ,

Siquidem ergo quoties cum amicis adversam nostram communicamus fortunam, molestia eos afficimus, quoties secundam, exhilaramus, videtur decere magis vt cupide quidem in secundis, timide autem & cunctanter in adversis eos advocemus rebus. Bene enim facere pulchrum est: quam minime autem communicanda sunt mala. Ideoque & Tragicus ait: Satis est quod ego miser sum. Neque enim malis nostris onerare amicos convenit, quare tum demum in doloris societatem vocandi sunt amici, quoties quam minimo ipsi animi dolore plurimum prodesse amicis possunt.

Ipsos vero contra facere amicos oportet, quoties adversis premi casibus amicū vident, ipsi vero extra calamitatem vivunt. Sponte enim ac lubenti animo ad eos qui cum adversa colluctantur fortuna,

8. Διὸ δόξειε δ' ἂν δεῖν.

9. Ἰέναι δὲ ἀνάπαλιν ἴσως,

na, se conferre debent: proprium enim bene facere amici est, maximeq. si quis egeat, neque tamen adhuc postulet. Illud enim vtrique, tum qui dat, tum qui accipit, & honestius est & iucundius. Et in secundis quidem rebus accedendi sunt: eo tamen animo, vt subsidium iis & opem nostram, etiam in fortunæ prosperitate, prōpto offeramus animo: vt vero boni aliquid ex eo consequamur, tardius. Neque enim beneficio lubenter velle affici, honestum est. sicut nec illi qui studiose aut cupide prodesse amicis conantur, forte sunt reiiciendi, aut eorum respuendum est beneficium: ne parum humano erga amicos videamur esse animo. Hoc enim fieri nonnunquam solet.

Cap. XII. 1. Ἆρ' οὖν ὥσπερ τοῖς ἐρῶσι.

Apparet ex superioribus ergo, nihil mutua illa vivendi inter se consuetudine amicis gratius esse. Et quemadmodum amantibus, si se mutuo conspiciant longe id gratissimum est, magisque hoc sensu dum vna versantur, quam alio quovis frui gaudent, idque propterea quod ex hoc potissimum & nascatur primo & consistat

φίλου γὰρ τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν χρείᾳ, καὶ μήπω ἀξιώσαντας. τοῦτο γὰρ ἀμφοτέροις, καὶ τῷ διδόντι, καὶ τῷ λαμβάνοντι καὶ κάλλιον καὶ ἥδιον. εἰς δὲ τὰς εὐτυχίας ἰέναι μὲν, ἀλλὰ πρὸς μὲν τὸ συνεργεῖν καὶ βοηθεῖν τοῖς φίλοις τὴν εὐτυχίαν προθύμως ἔχειν. πρὸς δὲ τὸ κοινωνεῖν τῆς εὐπαθείας αὐτοῖς, σχολαιότερον. οὐ γὰρ καλὸν τὸ προθυμεῖσθαι ὠφελεῖσθαι. προθυμουμένους δὲ καὶ ἐπειγομένους τοὺς φίλους ὠφελεῖν, ἴσως οὐ δεῖ διωθεῖσθαι καὶ ἀποσείεσθαι τὴν εὐεργεσίαν, μὴ καὶ δόξωσι πρὸς τοὺς φίλους ἀηδῶς ἔχειν. τοῦτο γὰρ ἐνίοτε συμβαίνει.

Φανερὸν δή ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι τοῖς φίλοις αἱρετώτατόν ἐστι τὸ ζῆν μετ' ἀλλήλων. καὶ καθάπερ τοῖς ἐρῶσιν ἀγαπητότατόν ἐστι τὸ ἀλλήλους ὁρᾶν, καὶ μᾶλλον αἱροῦνται κατὰ ταύτην τὴν αἴσθησιν συνεῖναι ἀλλήλοις, ἢ κατὰ τὰς ἄλλας, ὡς διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως καὶ γινομένου τοῦ ἔρω-

τοῦ ἐξ ἀρχῆς καὶ συνισταμένου, οὕτω καὶ τοῖς φίλοις τῶν ἄλλων φιλικῶν μάλιστα πάντων, αἱρετώτατόν ἐστι τὸ συζῆν.

Κοινωνία γάρ ἐστι τὸ συζῆν, καὶ κοινωνιῶν ἡ τελεωτάτη. ἡ δὲ φιλία ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἔχει τὸ εἶναι. κοινωνία γὰρ ἡ φιλία. ἄλλως τε καὶ ὅτι τὸ αἰσθάνεσθαί τινα ἑαυτοῦ αἱρετώτατόν ἐστιν, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται. πρὸς δὲ τὸν φίλον οὕτως ἔχει, ὡς πρὸς ἑαυτόν. ὥστε καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι τοῦ φίλου αἱρετὸν ἂν εἴη μάλιστα πάντων. αἰσθάνοιτο δ' ἄν τις ἐνεργείᾳ τοῦ φίλου συνὼν, καὶ συζῶν, καὶ συνδιάγων αὐτῷ. ὥστε εἰκότως ἐφίενται συζῆν ἀλλήλοις οἱ φίλοι. διὰ τοῦτο καὶ ἕκαστος ὃ νομίζει εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν, καὶ οὗ ἕνεκα αἱρεῖται τὸ ζῆν, καὶ ὃν ἀνθρώπινον ἡγεῖται βίον, ἐν τούτῳ μετὰ τῶν φίλων βούλεται ζῆν καὶ διάγειν· καὶ οἱ μὲν συμπίνειν οἴονται δεῖν τοῖς φίλοις, οἱ δὲ συγκυβεύειν, οἱ δὲ συνθηρεύειν καὶ συγγυμνάζεσθαι, ὅτι ταῦτα αὐτοῖς τίμια εἶναι δοκεῖ, καὶ δεῖν

amor ipse: ita & amicis nihil ex reliquis, quæ in amicitia requiruntur, officiis, mutua illa consuetudine præferendum est.

Communio enim quædam est & omnium communionum perfectissima, hæc simul vivendi ratio. In communione autem consistit amicitia. communio enim est amicitia. Vt omittam quod & sensus sui quatenus se esse sentit aliquis, omnibus est gratissimus, quemadmodum & supra dicebamus: amici autem respectu quivis se habet tanquam sui. quare & amici sensus, quatenus eum esse sentit, maxime ei eligendus est. Re ipsa autem amicum sentit, qui cum eo agit, vivit, ac versatur. Quare & libenter vna vivunt amici. Ideoque quilibet id quod humanam esse arbitratur functionem, & cuius rei causa vitam appetit, aut quod ipsam esse existimat humanam vitam, in hoc ipso vivere optat cum amicis, & versari. Quare alii potare, alii aleam ludere, alii venari, alii gymnasticis cum amicis exercere se malunt studiis: quia hæc magni faciunt,

2. Κοινωνία γάρ ἐστι

faciunt, & horum socios habere amicos volunt. Alii rursus simul philosophantur, alii aliis in functionibus aut vivendi generibus adhibent amicos: omnes deniq. in iisdẽ vitam ponere amant vna cum amico studiis, quæ plurimi in vita facienda esse arbitrantur. Quia enim libenter cum amicis vivunt, ea & faciunt & cum iis communia habere volunt, quæ vtrisque sunt iucunda. In his enim mutua illa consuetudo consistit.

ϛ. Γίνεται οὖν ἡ μὲν τῶν φαύλων.

Improborum igitur & malorum talis quoque esse amicitia solet: improbarum enim & malarum inter eos rerum est communio: sed neque manet eorum aut consistit amicitia. Inconstantes sunt enim, tum quotidie similitudine mutua, & quia ad res detestandas & improbas alter alterum exhortari solet, peiores evadunt.

ζ. Ἡ δὲ τῶν ἐπιεικῶν.

Proborum vero contra & proba est & constans amicitia: quæ cum ipsa vivendi quoque accrescit consuetudine, sicut bonis quoque meliores evadere functionibus videntur: alter enim alterum emendat. Sed & ab altero alter mutuatur

τούτων κοινωνοὺς ἔχειν τοὺς φίλους. ἕτεροι δὲ συμφιλοσοφοῦσι καὶ ἄλλοι ἄλλων ἐνεργειῶν καὶ βίων κοινωνοῦσι τοῖς φίλοις, καὶ ὅλως ἕκαστοι ἐν τούτῳ συνημερεύειν βούλονται τοῖς φίλοις, ὅπερ μάλιστα ἀγαπῶσι τῶν ἐν βίῳ. συζῆν γὰρ βουλόμενοι μετὰ τῶν φίλων ταῦτα ποιοῦσι, καὶ τούτων κοινωνοῦσιν ἃ καὶ ἀμφοτέροις ἡδέα ἐστίν. οὕτω γὰρ συζῆν δυνατόν.

Γίνεται οὖν ἡ μὲν τῶν φαύλων φιλία μοχθηρὰ, καὶ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις τῶν φαύλων, καὶ ἡ φιλία αὐτοῖς οὐχ ἕστηκεν. ἀβέβαιοι γάρ εἰσι. καὶ χείρους δὲ γίνονται ἑαυτῶν, ὁμοιούμενοι ἀλλήλοις καὶ παρακαλοῦντες ἀλλήλους ἐπὶ τὰ φαῦλα.

Ἡ δὲ τῶν ἐπιεικῶν φιλία ἐπιεικής ἐστι καὶ βεβαία, συναυξανομένη ἀεὶ ταῖς ὁμιλίαις. δοκοῦσι δὲ καὶ βελτίους γίνεσθαι ταῖς ἀγαθαῖς ἐνεργείαις, διορθοῦντες ἀλλήλους. ἀπομάττονται γὰρ παρ' ἀλλήλων τὰ παρ' ἑκατέρῳ

ἀγαθά,

ἀγαθά, δι' ἃ φιλοῦσιν ἀλλήλους. διὰ τοῦτο καὶ ποιητής τις φησίν,

> Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλά.

Καὶ γὰρ ἀπὸ μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀγαθά, ἀπὸ δὲ τῶν φαύλων φαῦλα καρπούμεθα. περὶ μὲν οὖν φιλίας ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω. ἑπόμενον δ' ἂν εἴη διηγεῖσθαι περὶ ἡδονῆς.

bona: quare alter quoque alterum diligit. Vnde & poeta quidam ait,

> *Namque boni bona sola docent.*

A bonis enim bona, sicut ab improbis improba consequimur. Ac de amicitia quidem hactenus sit dictum. Sequitur vt de voluptate dicamus.

ARISTOTELIS ETHICORVM LIBER X.

ΚΕΦ. α'

Περὶ ἡδονῆς.

Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς ἀκόλουθόν ἐστι διηγεῖσθαι πλεώτερον. καὶ γὰρ συμπέφυκέ πως καὶ συνῳκειωμένη τῷ γένει ἡμῶν. διὰ τοῦτο καὶ παιδαγωγοῦντες τοὺς νέους ἄγομεν ἡδονῇ καὶ λύπῃ, διὰ

CAPVT. I.

De Voluptate.

Post hæc vero de voluptate sequitur vt plenius agamus, quæ quidem quodammodo cum humano nata est eique adhæsit genere. Ideoque in disciplina iuventutis, voluptate eam ac dolore ducimus: & dolore quidem

CAP. I. Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς.

à malis avertimus, voluptate autem ad bonum propellimus. Vnde apparet, natura & dolorem nos vitare, & voluptatem sequi. Quia vero cum de affectibus humanis, tum de actionibus institutus nobis sermo est, etiam de voluptate agendum nobis erit, quod & argumenti nostri ratio requirit. Videtur autem ad consequendam moralem virtutem non parum conferre, vt quis iis quibus debet gaudere, gaudeat, quæ odisse debet, ea oderit. In vniversam enim hæc se extendunt vitam. Aliis enim delectari, alia odisse solemus. Quæ duo tum ad beatam multum ponderis habere vitam videntur, si bene atque honeste, & quemadmodum recta postulat ratio, se habeant.

3. Τῶν ἡ δὲ τοιούτων ἥκιστ' ἂν δόξειε

De his autem talibusq. vt nihil dicamus, minime videtur æquum esse Cum præcipue non ita simplex aut aperta sit ac manifesta ea quæ de voluptate haberi solet disputatio, vt non multæ ac gravissimæ ad intellectum ejus requirantur rationes: sed tam multa adhuc in ea controversa sint relicta, vt alii

μὲν τῆς λύπης ἀπάγοντες τῶν φαύλων, διὰ δὲ τῆς ἡδονῆς εἰς τὸ ἀγαθὸν προτρεπόμενοι. ὅθεν δῆλον, ὅτι φύσει τὴν μὲν λύπην φεύγομεν, τὴν δὲ ἡδονὴν διώκομεν. ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ πράξεων ὁ λόγος ἡμῖν, καὶ περὶ τῆς ἡδονῆς διαλαβεῖν εἰκὸς ἂν εἴη, καὶ πρέπον τῇ πραγματείᾳ. φαίνεται δὲ ὅτι οὐ μικρὸν συμβάλλεται πρὸς τὴν κτῆσιν τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς τὸ χαίρειν οἷς χαίρειν προσήκει, καὶ μισεῖν ἃ δέον ἐστὶ μισεῖν. ταῦτα γὰρ συμπαρεκτείνεται τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ. καὶ τοῖς μὲν χαίρομεν, τοῖς δὲ λυπούμεθα. καὶ μεγάλην ῥοπὴν ἔχει πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὸν εὐδαίμονα βίον, εὖ καὶ καλῶς, καὶ κατὰ τὸν ὀρθὸν γινόμενα λόγον.

Περὶ δὲ τῶν τοιούτων μὴ λέγειν ἥκιστα ἂν δόξειεν εἰκὸς εἶναι, ἐπεὶ μηδὲ ἁπλοῦς μηδὲ προφανὴς ὁ περὶ τῆς ἡδονῆς λόγος, ὥστε μὴ δεῖσθαι πολλῶν καὶ σπουδαίων λόγων· ἀλλὰ οὕτω πολλήν τινα τὴν ἀμφισβήτησιν ἔχειν ὥστε

τῃ οἱ μὲν αὐτὸ τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν τὴν ἡδονὴν εἶναι φασίν, οἱ δὲ οὐδ' ἀγαθὸν ἁπλῶς, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας κομιδῇ φαῦλον. καὶ τῶν λεγόντων φαῦλον ἡδονήν, οἱ μὲν καὶ αὐτοὶ φρονοῦσιν οὕτως ἔχειν, καὶ πεπεισμένοι εἰσὶ φαῦλον αὐτὴν εἶναι· οἱ δὲ φρονοῦσι μὲν ἀγαθήν τινα ἡδονὴν εἶναι, τοὺς ἄλλους δὲ ἐθέλουσι πείθειν φαῦλον ἁπλῶς ἅπασαν εἶναι, νομίζοντες οὕτως βέλτιον εἶναι τῷ βίῳ, καὶ λυσιτελέστερον τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἡδονὴν οἴεσθαι φαῦλον εἶ). φύσει γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἰς αὐτὴν ῥέποντας δέον εἶναι φασὶν εἰς τοὐναντίον ἕλκειν, καὶ δι' ὧν ἔξεστι καθάπαξ τῶν ἡδονῶν ἀπάγειν, ἵνα δυνηθῶσιν εἰς τὸ μέσον ἐλθεῖν, καὶ ὡς δεῖ πρὸς τὴν ἡδονὴν ἔχειν. ταῦτα δὲ οὐ καλῶς λέγουσιν. οὐ γὰρ οὕτω δυνήσονται τοὺς πολλοὺς τῶν φαύλων ἀπαγαγεῖν ἡδονῶν. τὰ γὰρ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ ἃ δρῶσι, πιστότερά εἰσι τῶν περὶ αὐτὰ λόγων. ὅταν τοίνυν οἷς μὲν λέγωσι τ

ipsum summum bonum esse voluptatem, alii ne bonum quidem esse dicant, sed contra omnino malum. Et ex iis quidem qui malum esse dicunt voluptatem, alii quidem ita sentiunt, & ita esse sibi persuadent, esse scilicet malum: alii vero bonam aliquam esse voluptatem non ignorant, aliis vero id persuadere conantur, simpliciter malum omnes esse: quod existiment hoc magis vitæ conducere, magisq. è re esse hominum, vt malum esse arbitrentur voluptatem. Cum enim omnes ad eam natura propensi sint homines, in contrarium eos pertrahendos esse, & qua potissimum fieri potest ratione, omnino ab iis avertendos esse: vt ad medium nimirum pervenire, & quemadmodum oportet se habere ad voluptatem possint. Quod quidem non recte ab iis dicitur: neque enim hoc modo improborum vulgus à voluptate deterrere aut avertere poterunt homines. Humani quippe affectus quæque agunt homines, magis faciunt fidé, quam quæ de iis disputantur. Quum ergo verbis quidem vo-

luptatem vituperent, actionibus autem suis eandem & affectibus commendent, atque eo sibi contradicant modo, ab iis qui audiunt ea aut vident, ridentur. Neque quicquam iis verbis apud populum proficiunt, quæ re ipsa arguuntur. Qui enim vituperare voluptatem solet, si semel appetere eam videatur, inclinare in eam, bonamque eam existimare videtur. Quo persuadet præsentibus, non quandam tantum voluptatem bonam esse, sed omnem simpliciter laudandam. Definire enim aliquid aut distinguere, & hanc quidem bonam, illam vero malam esse posse, dijudicare non est vulgi. Sed simul ac cordatum virum delectari aliqua vident voluptate, omnem quoque voluptatem bonam esse judicant atque eligendam. Atque ita non tantum non probarunt quod volebant, sed & ipsam quoque simul everterunt veritatem.

a. Ἐοίκασιν οὖν οἱ ἀληθεῖς.

Vnde manifestum est, veros sermones, non modo ad cognitionē esse vtilissimos, quia omnem purgant errorem, verum etiam,

ἡδονὴν ψέγωσι, δι' ὧν δὲ πράττουσι καὶ πάσχουσιν ἐπαινῶσιν, ἑαυτοῖς ἀντιλέγοντες, ὑπὸ τῶν ἀκουόντων καὶ ὁρώντων καταγελῶνται· καὶ τοῖς λόγοις οὐδὲν μᾶλλον ὀνήσαντες τοὺς πολλοὺς, ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐλεγχομένοις. ὁ γὰρ ψέγων τὴν ἡδονὴν ὀφθείς ποτε ἐφιέμενος αὐτῆς, ἀποκλίνειν δοκεῖ πρὸς αὐτὴν, καὶ ἀγαθὸν ἡγεῖσθαι. καὶ οὕτω δόξαν ἐντίθησι τοῖς ὁρῶσιν οὔ τινα ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι, ἀλλ' ἁπλῶς ἅπασαν ἐπαινεῖσθαι. τὸ γὰρ διορίζειν καὶ διαιρεῖν, καὶ τὸ μὲν ἀγαθὸν εἶναι κρίνειν, ἐνδέχεσθαι δὲ ἄλλην φαύλην εἶναι, οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν. ἀλλ' ἅμα τι εἰδὸν τὸν νοῦν ἔχοντα ἡδονῇ τινὶ χαίροντα, καὶ πᾶσαν ἡδονὴν ἀγαθὸν καὶ αἱρετὸν ᾠήθησαν εἶναι. καὶ οὕτως οὐ μόνον ἃ ἐβούλοντο οὐκ ἔπεισαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλήθειαν προσαπώλεσαν.

Ὅθεν φανερὸν, ὅτι οἱ ἀληθεῖς λόγοι οὐ μόνον πρὸς τὴν γνῶσιν χρησιμώτατοί εἰσι, πλάνης καθαίροντες ἁπάσης, ἀλλὰ καὶ τῷ βίῳ

λυσι-

λυσιτελοῦσι. πιστεύονται γὰρ τοῖς ἔργοις ἀκολουθοῦντες.

quia vitæ conducunt: creduntur enim, quia vitã sequuntur.

ΚΕΦ. β'.

Ἡ Εὐδόξου περὶ ἡδονῆς ὑπόληψις, καὶ Πλάτωνος, καὶ ἑτέρων· καὶ ἔτι ὅτι ἀγαθὸν ἡ ἡδονή, καὶ οὐ πᾶσα αἱρετή. καὶ λύσις τῶν ἐναντίων λόγων.

CAP. II.

Eudoxi & Platonis de voluptate opinio; item aliorum. tum bonum esse voluptatem, neque omne tamen eligendam esse: tum contrariorum argumentorum solutio.

Περὶ μὲν τούτων ἅλις. λέγωμεν δὲ περὶ ἡδονῆς. καὶ πρῶτον ἐκθησόμεθα τὰς τῶν παλαιῶν περὶ αὐτῆς δόξας. ὁ μὲν οὖν Εὔδοξος αὐτὸ τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν ᾤετο τὴν ἡδονὴν εἶναι, διότι πάντα ἑώρα τῆς ἡδονῆς ἐφιέμενα, καὶ λογικὰ, καὶ ἄλογα. οὗ δὲ πάντα ἐφίεται, τοῦτό ἐστι τὸ πάντων ὑπερέχον τῶν ἀγαθῶν. ᾤετο γὰρ ἀγαθὸν μὲν ἑκάστῳ εἶναι ἰδίως ὅπερ ἕκαστος ζητεῖ. καθάπερ καὶ τροφὴν ἕκαστον διώκει τὴν αὐτῷ ἀγαθὴν καὶ λυσιτελῆ. πᾶσι δὲ κοινῶς ἀγα-

ET de his quidem satis. Jam vero de voluptate dicamus. Ac primo quidem veterum de ea opiniones exponamus. Eudoxus igitur ipsum summum esse bonum voluptatem judicabat: quia voluptatem appetere videbat omnia, tum quæ ratione sunt prædita, tum quæ ea carent. Quod vero ab omnibus appetitur, id omnium bonorum est maximum. Id enim quod singuli petunt, singulis quoque bonum putabat esse. Sicut quisque cibum sibi bonum appetit, aut quem conducere existimat.

CAP. II. ἡ Εὐδόξ. περὶ τῆς ἡδονῆς.

mat. Communiter vero bonum omnibus, quod omnes petunt communiter, & comparare volunt sibi. Quod vero omnibus simpliciter bonum est, & quod omnes appetunt, illud esse extremum bonũ. Et hæc quidem sunt, quæ de voluptate Eudoxus pronunciabat. Accedebant autem ejus opinioni homines, magis virtutis quam in moribus eius observabant, quam ipsius causa. Cum enim singulari esset præditus temperantia, non vt amicus voluptatis dicere illa videbatur, sed quod magnam veritatis rationem haberet. Sed & ex contrarietate doloris cum voluptate idem quoque manifestum esse videbatur. Cum enim omnia dolorem fugiant, necessarium quoque esse vt voluptatem omnia sequantur. Quod vero sequuntur omnia, id voluptatem esse. Sed & hoc modo argumentari conabatur. Id maxime expetendum esse, quod per se expetendũ est, quodque non ob aliud, neque alterius causa expetimus. Talem autem revera esse voluptatem. Nemo enim rogat, cuius rei causa voluptatem expetamus.

θὸν οὗ πάντα κοινῶς ἐφίενται, καὶ πορίζειν βούλονται ἑαυτοῖς. ὃ δὲ πᾶσιν ἐστὶν ἁπλῶς ἀγαθὸν, καὶ οὗ πάντα ἐφίεται, τοῦτο εἶναι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν. ταῦτα μὲν οὖν Εὔδοξος ἀπεφαίνετο περὶ τῆς ἡδονῆς. ἐπιστεύοντο δὲ οἱ λόγοι διὰ τὴν ἐν τῷ ἤθει τοῦ λέγοντος ἀρετὴν μᾶλλον, ἢ δι' ἑαυτούς. σώφρων γὰρ ὢν διαφερόντως, οὐχ ὡς φίλος τῆς ἡδονῆς ἐδόκει ταῦτα λέγειν, ἀλλὰ τῷ σφόδρα τῆς ἀληθείας φροντίζειν. ἔτι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου τῇ ἡδονῇ τῆς λύπης φανερὸν ᾤετο εἶναι. τὴν γὰρ λύπην πάντα φεύγοντα τὴν ἡδονὴν ἀνάγκην εἶναι πάντα διώκειν. ὃ δὲ πάντα διώκει, τοῦτο εἶναι τὸ ἀγαθόν. ἔτι καὶ οὕτως ἐπεχείρει λέγων, μάλιστα αἱρετὸν εἶναι, ὃ δι' ἑαυτὸ αἱρετόν ἐστι, καὶ ὃ μὴ δι' ἕτερον, μηδὲ ἑτέρου χάριν, αἱρούμεθα. τοιοῦτον δὲ φανερῶς τὴν ἡδονὴν εἶναι. καὶ γὰρ οὐδεὶς ἐρωτᾷ τίνος ἕνεκα τὴν ἡδονὴν βουλόμεθα.

ἀλλὰ

ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἐρωτώμεθα, οἷον, φέρε εἰπεῖν, τίνος ἕνεκα τὰ χρήματα, ἢ ἡ τιμή. περὶ δὲ τῆς ἡδονῆς οὐκ ἔτι. οὐδεὶς γὰρ δώσει τέλος τῆς ἡδονῆς, ἀνθ' ὅτου βούλεται ἥδεσθαι· ἀλλὰ αὐτὴν αἱρεῖται καθ' ἑαυτὴν, ὡς καθ' ἑαυτὴν οὖσαν. ἐπεὶ δὲ τὸ καθ' ἑαυτὸ αἱρετὸν τὸ τέλος ἐστὶ τὸ ἔσχατον, καὶ τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ, διὰ τοῦτο συνῆγε τὴν ἡδονὴν τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν εἶναι. ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν δῆλον εἶναι ᾤετο τὸ προκείμενον. προστιθεμένη γὰρ ἡ ἡδονὴ τῶν ἀγαθῶν ὁτῳοῦν, αἱρετώτερον ποιεῖ, καὶ ἐφετὸν μᾶλλον· ἡ γὰρ σωφροσύνη τὴν ἡδονὴν προσλαβοῦσα, ἢ ἡ δικαιοσύνη, ἡδίων ἔσται καὶ αἱρετωτέρα ἑαυτῆς. ὃ δὲ προστιθέμενον παντὶ ἀγαθῷ βέλτιον δύναται ποιεῖν, τοῦτο ἐνόμιζεν εἶναι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν. ἔχει δὲ οὐχ οὕτως. ὃ γὰρ προστιθέμενον ἀγαθῷ βέλτιον δύναται ποιεῖν, φαίνεται ὅτι ἀγαθόν ἐστιν. οὐκ ἀνάγκη δὲ αὐτὸ εἶναι τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν, ἢ ἑτέρου

Cum de aliis tamen hoc quærere soleamus: sicut, exempli gratia, cujus rei gratia pecunias vel honorem expetamus. De voluptate autem non item. Nemo enim finem dare voluptatis posset, cujus causa ea velit affici: sed ipsam per se eligit, vt quæ per se sit talis. Cum autem id quod per se est eligendum, finis sit extremus, ipsumque adeo bonum, hinc colligebat, voluptatem esse extremum bonum. Sed & hinc manifestum esse id putabat de quo agitur. virtus enim cuicunq; accedat bono, optabilius illud facit magisque expetendum. Temperantiæ enim si adiungas voluptatem aut justitiæ, jucundiorem eam magisque efficies expetendam se ipsa. Quod vero cuicunque accedit bono melius illud efficere potest, hoc extremum esse existimabat bonum. Hoc autem secus se habet. Quod enim cum accedit bono, melius hoc efficit bonum, bonum esse, est manifestum: neque tamen necesse est extremū hoc esse bonum, aut quodlibet melius. Quolibet enim bonum, si alii accedat bono magis eligendum hoc effi-

cit bonum. Semper enim totum maius eſt parte. & hæc quidem Eudoxi de voluptate erant ſententiæ.

2 Τοῖς ἰδίοις λόγοις ὁ Πλάτων. Plato autem extremum eam eſſe negabat bonum: qui iiſdem id probare conabatur argumentis, quibus bonum eſſe extremũ probabat Eudoxus Cum enim extremum eſſe nequeat, dicebat ille, bonum, quo dari maius poteſt: quia illud ipſum eſſe oportet maximum: tale cui bonum ſi adiunctum fuerit alterum, maius illud eſſe magiſque facit expetendũ. illud certe extremum non eſt bonum. Neque enim maximum eſt bonum, quo maius eſſe poteſt aliud. Talis autem eſt voluptas. Vita enim, exempli gratia, ſuavis, ſi prudentiam adiungas aut temperantiam, iucundior magiſque fit expetenda. Eſt ergo aliquid voluptate præſtantius. Quare neque extremum bonum eſt voluptas. Sed tale quoddam eſt bonum, quale virtutes ac ſcientiæ, reliquaque ſunt, quorum nos participes ſumus. Nam & illud in præſentia oſtendere conamur, aliquod ex his eſſe bonis voluptatem. A-

ὁτουοῦν, βέλτιον. πᾶν γὰρ ἀγαθὸν ἑτέρῳ προστεθὲν ἀγαθῷ αἱρετώτερον ποιεῖ. μεῖζον γὰρ τὸ ὅλον τοῦ μέρους ἐστὶ παντός. καὶ ἃ μὲν ἐδόκει τῷ Εὐδόξῳ περὶ ἡδονῆς, ταῦτα.

Πλάτων δὲ οὐκ εἶναι ἔφασκεν αὐτὴν τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν, ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἐπιχειρῶν λόγων, ὅθεν Εὔδοξος ἐπειρᾶτο τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν τὴν ἡδονὴν ἀποφαίνειν. ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἔστι, φησὶν, ἀγαθὸν ἔσχατον, οὗ ἐνδέχεται μεῖζον γενέσθαι· αὐτὸ γὰρ εἰκὸς εἶναι τὸ μέγιστον ἀγαθόν· ᾧ ἄρα ἀγαθῷ ἄλλο ἀγαθὸν προστεθὲν μεῖζον ἐποίησε καὶ αἱρετώτερον, τοῦτο οὐκ ἔστι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν· οὐ γάρ ἐστι τὸ μέγιστον ἀγαθὸν, οὗ μεῖζον ἄλλο δύναται γενέσθαι· ἡ δὲ ἡδονὴ τοιαύτη. ὁ γὰρ ἡδὺς βίος φρόνησιν ἢ σωφροσύνην προσλαβὼν, ἡδίων γίνεται καὶ αἱρετώτερος. ἔστιν ἄρα τὶ βέλτιον τῆς ἡδονῆς. οὐκ ἄρα ἡ ἡδονή ἐστι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν. ἀλλὰ ἀγαθόν τι ἐστὶ τοιοῦτον, οἷα ἀγαθά εἰσιν αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι, καὶ τἆλλα, ὧν καὶ ἡμεῖς κοινωνοῦμεν.

τοῦτο

τοῦτο γὰρ καὶ ζητοῦμεν ὅπερ τοῦ παρόντος δεῖξαι, τούτων τῶν ἀγαθῶν ἕν τι εἶναι τὴν ἡδονήν. ἔπειτα δὲ ἐνιστάμενοι πρὸς τοὺς τοῦ Εὐδόξου λόγους ἔφασκον μὴ εἶναι ἀγαθὸν, οὗ πάντα ἐφίεται. λέγουσι δὲ οὐδέν. ἐκεῖνο γάρ φαμεν ἀληθὲς εἶναι, ὃ πᾶσι δοκεῖ ἀληθές. ὁ δὲ ταύτην ἀναιρῶν τὴν κοινὴν δόξαν, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀποσειόμενος πίστιν, πῶς ἂν δύναιτο πιστότερα λέγειν; ὅτι δὲ ἀγαθόν ἐστιν οὗ πάντα ἐφίεται, πᾶσι τοῖς ἐν αἰσθήσει δοκεῖ. δι' ὧν γὰρ εἰς αὐτὸ φέρονται διώκουσιν. ὡς ἄρα ἀγαθὸν νομίζουσιν εἶναι. εἰ μὲν γὰρ τὰ ἀνόητα μόνον ὠρέγοντο αὐτοῦ, αὐτοῖς ἂν ἦν ἀγαθὸν μόνον, καὶ ἡ ψῆφος οὐκ ἂν ἦν βεβαία τῶν ἀνοήτων· οὐδ' ἂν ἐδόκει ἀγαθὸν ἀληθῶς εἶναι. ὅταν δὲ καὶ τὰ ἀνόητα, καὶ τὰ φρόνιμα κοινῇ πάντα νομίζωσιν ἀγαθὸν εἶναι, δι' ὧν ζητοῦσιν αὐτὸ, τί ἔτι κωλύει ἀγαθὸν ἀληθῶς εἶναι; καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀνοήτοις ἐστί τι φυσικὸν ἀγαθὸν, τὴν φαυλότητα αὐτῶν ὑπερβαῖνον, δι' ὃ τῷ ἀγαθῷ οἰ-

hi Eudoxi rationibus aliud opponebant, negabantque illud esse bonum, quod omnia appetunt. qui tamen nihil dicunt. Illud enim verum esse dicimus, quod omnibus videtur verum esse. Qui vero hanc communem tollit opinionem eiusque labefactare postulat fidem, quomodo ipse magis fide digna possit dicere non video. Bonum autẽ id esse quod omnia appetunt, omnibus communi sensu præditis videtur. Ea enim quibus eo pervenire possint, sequuntur. Quare quin bonum arbitrentur esse, non est dubium. Si enim bruta solum ea appeterent, solis quoque iis essent bonum: neque procederet aut firmum esset suffragium brutorum: neque revera bonum esse videretur. Cũ vero simul & bruta, & cætera quæ prudentia sunt prædita communiter id bonum esse judicent animalia, quo pervenire solemus, quid adhuc obstat, quo minus sit revera bonum? Vt omittam in brutis quoq. naturale aliquod bonum esse, quod eorum imbecillitatem transcendit, quo

cum bono ipso conciliantur, & tanquam proprium sibi solent appetere. Et ad primum quidem Eudoxi ita instare solent argumĕtum. Ad secundum vero, quod desumptum est à contrario negant necessario hoc sequi. Si dolor malum est, bonum est voluptas. Neque enim si quid sit malum, hoc quod ei est contrarium, id bonum esse. quia interdum malum quoque contrarium est malo. Sic, exempli gratia, intemperantiæ contraria est stoliditas, cum vtrumq. sit malum, & temperantiæ vtrumque contrarium. Hæc autem licet non absurde, non de voluptate tamen vere dicuntur. Si enim vtrumque malum esset, & voluptas & dolor, vtrumque quoque fugiendum esset: sicut si vtrumque bonum esset, vtrumque quoque eligendum esset: aut si neque bonum, neque fugiendum, neque eligendum esset vtrũque. Nunc dolorem fugimus, vt malum, voluptatem vero eligimus, vt bonum. Vnde apparet, sicut malum bono, ita voluptati esse oppositum dolorem.

CAP. III. 1. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ μὴ

Alii volunt voluptatem non esse bonum, quia non

κινούμενα ὡς οἰκεῖον ἤδη ὀρέγονται, καὶ πρὸς μὲν τὸν πρῶτον τοῦ Εὐδόξου λόγον ταύτην κομίζουσι τὴν ἔνστασιν. πρὸς δὲ τὸν δεύτερον, ὃς ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐστὶν εἰλημμένος, ἐκείνην οὐκ ἀνάγκη φασίν, εἰ ἡ λύπη κακόν ἐστι, τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι. οὐ γὰρ εἴ τι κακόν, τὸ ἐναντίον αὐτοῦ ἀγαθόν. ἔστι γὰρ ἐναντίον κακὸν κακῷ· ἡ γὰρ ἠλιθιότης τῇ ἀκολασίᾳ ἐναντίον ἐστίν, ἀμφοτέρων οὐσῶν κακῶν, καὶ ἀμφότερα τῇ σωφροσύνῃ. ταῦτα μὲν οὖν καλῶς λέγουσιν, οὐ μὴν ἐπί γε τῆς ἡδονῆς ἀληθεύουσιν. εἰ γὰρ ἄμφω κακὰ ἦν, καὶ ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη, ἦν ἂν καὶ ἄμφω φαῦλα. καθάπερ εἰ καὶ ἄμφω ἦσαν ἀγαθά, ἦν ἂν ἀμφότερα αἱρετά, ἢ εἰ μήτε ἀγαθὰ μήτε φευκτά, οὔτε αἱρετὰ ὁμοίως ἀμφότερα. νῦν δὲ τὴν μὲν λύπην φεύγομεν ὡς κακόν, τὴν δὲ ἡδονὴν αἱρούμεθα ὡς ἀγαθόν. ὅθεν φανερόν, ὅτι ὡς κακὸν ἀγαθῷ ἡ λύπη ἡδονῇ ἀντίκειται.

Ἔπειτα δὲ λέγουσι μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν, ὅτι οὐκ

ἐστι ποιότης, οὐδὲν λέγοντες ἀναγκαῖον. οὐδὲ γὰρ αἱ ἐνέργειαι τῶν ἀρετῶν ποιότητές εἰσιν, οὐδὲ εὐδαιμονία ποιότης ἐστίν. ἐνέργεια γάρ ἐστιν. ἀλλ' ὅμως οὐδὲν κωλύει ἀγαθὰ ταῦτα εἶναι.

Ἔτι δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ὡρισμένον τι ἡ ἡδονή, τὸ δὲ ἀγαθὸν ὡρισμένον, διὰ τοῦτο μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν. ἀόριστον δὲ ἔλεγον εἶναι τὴν ἡδονήν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ αὐτή, ἀλλ' ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. εἰ μὲν οὖν ἐν αὐτῇ τῇ ἡδονῇ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐθεωρεῖτο, ἦν ἂν ἀληθὴς ὁ λόγος αὐτοῖς. νῦν δὲ ἡ ἐπίτασις καὶ ἡ ἄνεσις ἐν τῷ ἥδεσθαι γίνεται· ὅτι ἡδόμενοι μᾶλλον καὶ ἧττον ἥδονται. τοῦτο δὲ καὶ ἐν ταῖς ἀρεταῖς συμβαῖνον φαίνεται. δίκαιοι γάρ εἰσι μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ ἀνδρεῖοι· καὶ δικαιοπραγεῖν, καὶ σωφρονεῖν μᾶλλον καὶ ἧττόν ἐστιν. ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἀόριστοί εἰσιν αἱ ἀρεταί. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἡ ἡδονὴ αὐτὴ μὲν καθ' ἑαυτὴν οὐκ ἔστιν ἀόριστος, ἐν δὲ τοῖς ἡδομένοις τὴν ἐπίτασιν καὶ τὴν ἄνε-

est qualitas: quod quidem argumentum non est necessarium. Nam neque functiones virtutum sunt qualitates, vt neque ipsa felicitas. Aliqua enim est functio. Neque quicquam tamen obstat, quin hæc sint bona.

2. Λέγουσι δὲ τὸ μὲν ἀγαθόν

Negant præterea definitū quid esse virtutem, bonum autem esse definitum, atque ex eo sequi, bonam non esse voluptatem. Non esse definitam autem propterea dicebant virtutem, quia non est eadem, sed magis recipit & minus. Si ergo in ipsa voluptate maius respiceremus aut minus, verum eorum esset argumentum. Nunc vero in ipsa voluptatis perceptione, intensio hæc fit & remissio: quia qui illam percipiunt magis percipiunt aut minus. quod quidem in ipsis quoque accidere virtutibus videtur. Alii enim magis alii minus sunt aut iusti aut fortes. Sicut quoque iuste ac temperanter vel magis agere vel minus possumus. Neque tamen indefinitæ idcirco sunt virtutes. Eodem modo ipsa per se indefinita non est voluptas, sed in iis qui voluptate afficiuntur remissionem illam recipit ac intensionem.

ἀγαθὰ, δι᾽ ἃ φιλοῦσιν ἀλλήλους. διὰ τοῦτο καὶ ποιητής τις φησὶν,

> Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ᾽ ἐσθλά.

Καὶ γὰρ ἀπὸ μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀγαθὰ, ἀπὸ δὲ τῶν φαύλων φαῦλα καρπούμεθα. περὶ μὲν οὖν φιλίας ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω. ἑπόμενον δ᾽ ἂν εἴη διηγεῖσθαι περὶ ἡδονῆς.

bona: quare alter quoque alterum diligit. Vnde & poeta quidam ait,

> *Namque boni bona sola docent.*

A bonis enim bona, sicut ab improbis improba consequimur. Ac de amicitia quidem hactenus sit dictum. Sequitur vt de voluptate dicamus.

ARISTOTELIS ETHICORVM LIBER X.

ΚΕΦ. α΄

Περὶ ἡδονῆς.

Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς ἀκόλουθόν ἐστι διηγεῖσθαι πλεώτερον. καὶ γὰρ συμπέφυκέ πως καὶ συνῳκειωμένη τῇ φύσει ἡμῶν. διὰ τοῦτο καὶ παιδαγωγοῦντες τοὺς νέους ἄγομεν ἡδονῇ καὶ λύπῃ, διὰ

CAPVT. I.

De Voluptate.

Post hæc vero de voluptate sequitur vt plenius agamus, quæ quidem quodammodo cum humano nata est eique adhæsit generi. Ideoque in disciplina iuventutis, voluptate eam ac dolore ducimus: & dolore quidem

CAP. I. Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς.

à malis avertimus, voluptate autem ad bonum propellimus. Vnde apparet, natura & dolorem nos vitare, & voluptatem sequi. Quia vero cum de affectibus humanis, tum de actionibus institutus nobis sermo est, etiam de voluptate agendum nobis erit, quod & argumenti nostri ratio requirit. Videtur autem ad consequendam moralem virtutem non parum conferre, vt quis iis quibus debet gaudere, gaudeat, quæ odisse debet, ea oderit. In vniversam enim hæc se extendunt vitam. Aliis enim delectari, alia odisse solemus. Quæ duo tum ad beatam multum ponderis habere vitam videntur, si bene atque honeste, & quemadmodum recta postulat ratio, se habeant.

2. Τῶν δὲ τοιούτων ἥκιστα ἂν δόξειε

De his autem talibusq. vt nihil dicamus, minime videtur æquum esse Cum præcipue non ita simplex aut aperta sit ac manifesta ea quæ de voluptate haberi solet disputatio, vt non multæ ac gravissimæ ad intellectum ejus requirantur rationes: sed tam multa adhuc in ea controversa sint relicta, vt alii

μὲν τῆς λύπης ἀπάγοντες τῶν φαύλων, διὰ δὲ τῆς ἡδονῆς εἰς τὸ ἀγαθὸν προτρεπόμενοι. ὅθεν δῆλον, ὅτι φύσει τὴν μὲν λύπην φεύγομεν, τὴν δὲ ἡδονὴν διώκομεν. ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ πράξεων ὁ λόγος ἡμῖν, καὶ περὶ τῆς ἡδονῆς διαλαβεῖν εἰκὸς ἂν εἴη, καὶ πρέπον τῇ πραγματείᾳ. φαίνεται δὲ ὅτι οὐ μικρὰ συμβάλλεται πρὸς τὴν κτῆσιν τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς τὸ χαίρειν οἷς χαίρειν προσήκει, καὶ μισεῖν ἃ δέον ἐστὶ μισεῖν. ταῦτα γὰρ συμπαρεκτείνεται τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ. καὶ τοῖς μὲν χαίρομεν, τοῖς δὲ λυπούμεθα. καὶ μεγάλην ῥοπὴν ἔχει πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὸν εὐδαίμονα βίον, εὖ καὶ καλῶς, καὶ κατὰ τὸν ὀρθὸν γενόμενα λόγον.

Περὶ δὲ τῶν τοιούτων μὴ λέγειν ἥκιστα ἂν δόξειεν εἰκὸς εἶναι, ἐπεὶ μηδὲ ἁπλοῦς μηδὲ προφανὴς ὁ περὶ τῆς ἡδονῆς λόγος, ὥστε μὴ δεῖσθαι πολλῶν καὶ σπουδαίων λόγων· ἀλλὰ οὕτω πολλήν τινα τὴν ἀμφισβήτησιν ἔχειν ὥστε

τὸ οἱ

ὅτι οἱ μὲν αὐτὸ τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν τὴν ἡδονὴν εἶναι φασίν, οἱ δὲ οὐδ᾽ ἀγαθὸν ἁπλῶς, ἀλλ᾽ ἐξ ἐναντίας κομιδῇ φαῦλον. καὶ τῶν λεγόντων φαῦλον ἡδονήν, οἱ μὲν καὶ αὐτοὶ φρονοῦσιν οὕτως ἔχειν, καὶ πεπεισμένοι εἰσὶ φαῦλον αὐτὴν εἶναι· οἱ δὲ φρονοῦσι μὲν ἀγαθήν τινα ἡδονὴν εἶναι, τοὺς ἄλλους δὲ ἐθέλουσι πείθειν φαῦλον ἁπλῶς ἅπασαν εἶναι, νομίζοντες οὕτως βέλτιον εἶναι τῷ βίῳ, καὶ λυσιτελέστερον τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἡδονὴν οἴεσθαι φαῦλον εἶναι. φύσει γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἰς αὐτὴν ῥέποντας δέον εἶναι φασὶν εἰς τοὐναντίον ἕλκειν, καὶ δι᾽ ὧν ἔξεστι καθάπαξ τῶν ἡδονῶν ἀπάγειν, ἵνα δυνηθῶσιν εἰς τὸ μέσον ἐλθεῖν, καὶ ὡς δεῖ πρὸς τὴν ἡδονὴν ἔχειν. ταῦτα δὲ οὐ καλῶς λέγουσιν. οὐ γὰρ οὕτω δυνήσονται τοὺς πολλοὺς τῶν φαύλων ἀπαγαγεῖν ἡδονῶν. τὰ γὰρ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ ἃ δρῶσι, πιστότερά εἰσι τῶν περὶ αὐτὰ λόγων. ὅταν τοίνυν οἷς μὲν λέγουσι τ

ipsum summum bonum esse voluptatem, alii ne bonum quidem esse dicant, sed contra omnino malum. Et ex iis quidem qui malum esse dicunt voluptatem, alii quidem ita sentiunt, & ita esse sibi persuadent, esse scilicet malum: alii vero bonam aliquam esse voluptatem non ignorant, aliis vero id persuadere conantur, simpliciter malum omnes esse: quod existiment hoc magis vitæ conducere, magisq. è re esse hominum, vt malum esse arbitrentur voluptatem. Cum enim omnes ad eam natura propensi sint homines, in contrarium eos pertrahendos esse, & qua potissimum fieri potest ratione, omnino ab iis avertendos esse: vt ad medium nimirum pervenire, & quemadmodum oportet se habere ad voluptatem possint. Quod quidem non recte ab iis dicitur: neque enim hoc modo improborum vulgus à voluptate deterrere aut avertere poterunt homines. Humani quippe affectus quæque agunt homines, magis faciunt fidē, quam quæ de iis disputantur. Quum ergo verbis quidem vo-

luptatem vituperent, actionibus autem suis eandem & affectibus commendent, atque eo sibi contradicant modo, ab iis qui audiunt ea aut vident, ridentur. Neque quicquam iis verbis apud populum proficiunt, quæ re ipsa arguuntur. Qui enim vituperare voluptatem solet, si semel appetere eam videatur, inclinare in eam, bonamque eam existimare videtur. Quo persuadet præsentibus, non quandam tantum voluptatem bonam esse, sed omnem simpliciter laudandam. Definire enim aliquid aut distinguere, & hanc quidem bonam, illam vero malam esse posse, dijudicare non est vulgi. Sed simul ac cordatum virum delectari aliqua vident voluptate, omnem quoque voluptatem bonam esse judicant atque eligendam. Atque ita non tantum non probarunt quod volebant, sed & ipsam quoque simul everterunt veritatem.

a. Ἐοίκασιν οὖν οἱ ἀληθεῖς.

Vnde manifestum est, veros sermones, non modo ad cognitioné esse vtilissimos, quia omnem purgant errorem, verum etiam,

ἡδονὴν ψέγωσι, δι' αὐτῆς δὲ προϊῶσι καὶ πάσχουσιν ἐπαινῶσιν, ἑαυτοῖς ἀντιλέγοντες, ὑπὸ τῶν ἀκουόντων καὶ ὁρώντων καταγελῶνται· καὶ τοῖς λόγοις οὐδὲν μᾶλλον ὀνήσαντες τοὺς πολλοὺς, ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐλεγχομένοις. ὁ γὰρ ψέγων τὴν ἡδονὴν ὀφθείς ποτε ἐφιέμενος αὐτῆς, ἀποκλίνειν δοκεῖ πρὸς αὐτὴν, καὶ ἀγαθὸν ἡγεῖσθαι. καὶ οὕτω δόξαν ἐντίθησι τοῖς ὁρῶσιν οὔ τινα ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι, ἀλλ' ἁπλῶς ἅπασαν ἐπαινεῖσθαι. τὸ γὰρ διορίζειν καὶ διαιρεῖν, καὶ τὸ μὲν ἀγαθὸν εἶναι κρίνειν, ἐνδέχεσθαι δὲ ἄλλην φαύλην εἶναι, οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν. ἀλλ' ἅμα τι εἰδὸν τὸν νοῦν ἔχοντα ἡδονῇ τινὶ χαίροντα, καὶ πᾶσαν ἡδονὴν ἀγαθὸν καὶ αἱρετὸν ᾠήθησαν εἶναι. καὶ οὕτως οὐ μόνον ἃ ἐβούλοντο οὐκ ἔπεισαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλήθειαν προσαπώλεσαν.

Ὅθεν φανερὸν, ὅτι οἱ ἀληθεῖς λόγοι οὐ μόνον πρὸς τὴν γνῶσιν χρησιμώτατοί εἰσι, πλάνης καθαίροντες ἁπάσης, ἀλλὰ καὶ τῷ βίῳ

λυσι-

λυσιτελῶσι. πιστεύονται γὰρ τοῖς ἔργοις ἀκολουθοῦντες.

quia vitæ conducunt: creduntur enim, quia vitã sequuntur.

ΚΕΦ. Β'.

CAP. II.

Τὰ Εὐδόξου περὶ ἡδονῆς ὑπόληψις, καὶ Πλάτωνος, καὶ ἑτέρων· καὶ ἔτι ὅτι ἀγαθὸν ἡ ἡδονὴ, καὶ οὐ πᾶσα αἱρετή· καὶ λύσις τῶν ἐναντίων λόγων.

Eudoxi & Platonis de voluptate opinio; item aliorum. tum bonum esse voluptatem, neque omne tamen eligendam esse: tum contrariorum argumentorum solutio.

Περὶ μὲν τούτων ἅλις. λέγωμεν δὲ περὶ ἡδονῆς. καὶ πρῶτον ἐκθησόμεθα τὰς τῶν παλαιῶν περὶ αὐτῆς δόξας. ὁ μὲν οὖν Εὔδοξος αὐτὸ τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν ᾤετο τὴν ἡδονὴν εἶναι, διότι πάντα ἑώρα τῆς ἡδονῆς ἐφιέμενα, καὶ λογικὰ, καὶ ἄλογα. οὗ δὲ πάντα ἐφίεται, τοῦτό ἐστι τὸ πάντων ὑπερέχον τῶν ἀγαθῶν. ᾤετο γὰρ ἀγαθὸν μὲν ἑκάστῳ εἶναι ἰδίως ὃ ἕκαστος ζητεῖ. καθάπερ καὶ τροφὴν ἕκαστον διώκει τὴν αὐτῷ ἀγαθὴν καὶ λυσιτελῆ. πᾶσι δὲ κοινῶς ἀγα-

Et de his quidem satis. Jam vero de voluptate dicamus. Ac primo quidem veterum de ea opiniones exponamus. Eudoxus igitur ipsum summum esse bonum voluptatem judicabat: quia voluptatem appetere videbat omnia, tum quæ ratione sunt prædita, tum quæ ea carent. Quod vero ab omnibus appetitur, id omnium bonorum est maximum. Id enim quod singuli petunt, singulis quoque bonum putabat esse. Sicut quisque cibum sibi bonum appetit, aut quem conducere existimat.

CAP. II. 1. Εὔδοξος μὲν τὴν ἡδονὴν.

mat. Communiter vero bonum omnibus, quod omnes petunt communiter, & comparare volunt sibi. Quod vero omnibus simpliciter bonum est, & quod omnes appetunt, illud esse extremum bonũ. Et hæc quidem sunt, quæ de voluptate Eudoxus pronunciabat. Accedebant autem ejus opinioni homines, magis virtutis quam in moribus eius observabant, quam ipsius causa. Cum enim singulari esset præditus temperantia, non vt amicus voluptatis dicere illa videbatur, sed quod magnam veritatis rationem haberet. Sed & ex contrarietate doloris cum voluptate idem quoque manifestum esse videbatur. Cum enim omnia dolorem fugiant, necessarium quoque esse vt voluptatem omnia sequantur. Quod vero sequuntur omnia, id voluptatem esse. Sed & hoc modo argumentari conabatur. Id maxime expetendum esse, quod per se expetendũ est, quodque non ob aliud, neque alterius causa expetimus. Talem autem revera esse voluptatem. Nemo enim rogat, cuius rei causa voluptatem expetamus.

θὸν οὗ πάντα κοινῶς ἐφίενται, καὶ πορίζειν βούλονται ἑαυτοῖς. ὃ δὲ πᾶσιν ἐστὶν ἁπλῶς ἀγαθὸν, καὶ οὗ πάντα ἐφίεται, τοῦτο εἶναι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν. ταῦτα μὲν οὖν Εὔδοξος ἀπεφαίνετο περὶ τῆς ἡδονῆς. ἐπιστεύοντο δὲ οἱ λόγοι διὰ τὴν ἐν τῷ ἤθει τοῦ λέγοντος ἀρετὴν μᾶλλον, ἢ δι' ἑαυτούς. σώφρων γὰρ ὢν διαφερόντως, οὐχ ὡς φίλος τῆς ἡδονῆς ἐδόκει ταῦτα λέγειν, ἀλλὰ τῷ σφόδρα τῆς ἀληθείας φροντίζειν. ἔτι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου τῇ ἡδονῇ τῆς λύπης φανερὸν ᾤετο εἶναι. τὴν γὰρ λύπην πάντα φεύγοντα τὴν ἡδονὴν ἀνάγκην εἶναι πάντα διώκειν. ὃ δὲ πάντα διώκει, τοῦτο εἶναι τὸ ἀγαθόν. ἔτι καὶ οὕτως ἐπεχείρει λέγων, μάλιστα αἱρετὸν εἶναι, ὃ δι' ἑαυτὸ αἱρετόν ἐστι, καὶ ὃ μὴ δι' ἕτερον, μηδὲ ἑτέρου χάριν, αἱρούμεθα. τοιοῦτον δὲ φανερῶς τὴν ἡδονὴν εἶναι. καὶ γὰρ οὐδεὶς ἐρωτᾷ τίνος ἕνεκα τὴν ἡδονὴν βουλόμεθα.

ἀλλ

ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἐρωτώμεθα, οἷον, φέρε εἰπεῖν, τίνος ἕνεκα τὰ χρήματα, ἢ ἡ τιμή. περὶ δὲ τῆς ἡδονῆς οὐκ ἔτι. οὐδεὶς γὰρ δώσει τέλος τῆς ἡδονῆς, ἀνθ' ὅτου βούλεται ἥδεσθαι· ἀλλὰ αὐτὴν αἱρεῖται καθ' ἑαυτὴν, ὡς καθ' ἑαυτὴν οὖσαν. ἐπεὶ δὲ τὸ καθ' ἑαυτὸ αἱρετὸν τὸ τέλος ἐστὶ τὸ ἔσχατον, καὶ τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ, διὰ τοῦτο συνῆγε τὴν ἡδονὴν τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν εἶναι. ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν δῆλον εἶναι ᾤετο τὸ προκείμενον. προστιθεμένη γὰρ ἡ ἡδονὴ τῶν ἀγαθῶν ὁτῳοῦν, αἱρετώτερον ποιεῖ, καὶ ἐφετὸν μᾶλλον· ἡ γὰρ σωφροσύνη τὴν ἡδονὴν προσλαβοῦσα, ἢ ἡ δικαιοσύνη, ἡδίων ἔσται καὶ αἱρετωτέρα ἑαυτῆς. ὃ δὲ προστιθέμενον παντὶ ἀγαθῷ βέλτιον δύναται ποιεῖν, τοῦτο ἐνόμιζεν εἶναι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν. ἔχει δὲ οὐχ οὕτως. ὃ γὰρ προστιθέμενον ἀγαθῷ βέλτιον δύναται ποιεῖν, φαίνεται ὅτι ἀγαθόν ἐστιν. οὐκ ἀνάγκη δὲ αὐτὸ εἶναι τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν, ἢ ἑτέρου

Cum de aliis tamen hoc quærere soleamus: sicut, exempli gratia, cujus rei gratia pecunias vel honorem expetamus. De voluptate autem non item. Nemo enim finem dare voluptatis posset, cujus causa ea velit affici: sed ipsam per se eligit, vt quæ per se sit talis. Cum autem id quod per se est eligendum, finis sit extremus, ipsumque adeo bonum, hinc colligebat, voluptatem esse extremum bonum. Sed & hinc manifestum esse id putabat de quo agitur. virtus enim cuicunq; accedat bono, optabilius illud facit magisque expetendum. Temperantiæ enim si adiungas voluptatem aut justitiæ, jucundiorem eam magisque efficies expetendam se ipsa. Quod vero cuicunque accedit bono melius illud efficere potest, hoc extremum esse existimabat bonum. Hoc autem secus se habet. Quod enim cum accedit bono, melius hoc efficit bonum, bonum esse, est manifestum: neque tamen necesse est extremũ hoc esse bonum, aut quodlibet melius. Quolibet enim bonum, si alii accedat bono magis eligendum hoc effi-

cit bonum. Semper enim totum maius eſt parte. & hæc quidem Eudoxi de voluptate erant ſententiæ.

a Ταῦτα δὲ λέγει ὁ Πλάτων.

Plato autem extremum eam eſſe negabat bonum: qui iiſdem id probare conabatur argumentis, quibus bonum eſſe extremũ probabat Eudoxus. Cum enim extremum eſſe nequeat, dicebat ille, bonum, quo dari maius poteſt: quia illud ipſum eſſe oportet maximum: tale cui bonum ſi adiunctum fuerit alterum, maius illud eſſe magiſque facit expetendũ. illud certe extremum non eſt bonum. Neque enim maximum eſt bonum, quo maius eſſe poteſt aliud. Talis autem eſt voluptas. Vita enim, exempli gratia, ſuavis, ſi prudentiam adiungas aut temperantiam, iucundior magiſque fit expetenda. Eſt ergo aliquid voluptate præſtantius. Quare neque extremum bonum eſt voluptas. Sed tale quoddam eſt bonum, quale virtutes ac ſcientiæ, reliquaque ſunt, quorum nos participes ſumus. Nam & illud in præſentia oſtendere conamur, ad quod ex his eſſe bonis voluptatem. A-

ὁτῳοῦν, βέλτιον. πᾶν γὰρ ἀγαθὸν ἑτέρῳ προστεθὲν ἀγαθῷ αἱρετώτερον ποιεῖ. μεῖζον γὰρ τὸ ὅλον τοῦ μέρους ἐπὶ παντός. καὶ ἃ μὲν ἐδόκει τῷ Εὐδόξῳ περὶ ἡδονῆς, ταῦτα.

Πλάτων δὲ οὐκ εἶναι ἔφασκεν αὐτὴν τὸ ἔσχατον ἀγαθόν, ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἐπιχειρῶν λόγων, ὅθεν Εὔδοξος ἐπειρᾶτο τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν τὴν ἡδονὴν ἀποφαίνειν. ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἔστι, φησὶν, ἀγαθὸν ἔσχατον, οὗ ἐνδέχεται μεῖζον γενέσθαι· αὐτὸ γὰρ εἰκὸς εἶναι τὸ μέγιστον ἀγαθόν· ᾧ ἄρα ἀγαθῷ ἄλλο ἀγαθὸν προστεθὲν μεῖζον ἐποίησε καὶ αἱρετώτερον, τοῦτο οὐκ ἔστι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν· οὐ γάρ ἐστι τὸ μέγιστον ἀγαθὸν, οὗ μεῖζον ἄλλο δύναται γενέσθαι· ἡ δὲ ἡδονὴ τοιαύτη. ὁ γὰρ ἡδὺς βίος φρόνησιν ἢ σωφροσύνην προσλαβὼν, ἡδίων γίνεται καὶ αἱρετώτερος. ἔστιν ἄρα τι βέλτιον τῆς ἡδονῆς. οὐκ ἄρα ἡ ἡδονή ἐστι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν. ἀλλὰ ἀγαθόν τι ἐστὶ τοιοῦτον, οἷα ἀγαθά εἰσιν αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι, καὶ τἄλλα, ὧν καὶ ἡμεῖς κοινωνοῦμεν.

τοῦτο γὰρ καὶ ζητοῦμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος δεῖξαι, τούτων τῶν ἀγαθῶν ἕν τι εἶναι τὴν ἡδονήν. ἔτεροι δὲ ἐνιστάμενοι πρὸς τοὺς τοῦ Εὐδόξου λόγους ἔφασκον μὴ εἶναι ἀγαθὸν, οὗ πάντα ἐφίεται. λέγουσι δὲ οὐδέν. ἐκεῖνο γάρ φαμεν ἀληθὲς εἶναι, ὃ πᾶσι δοκεῖ ἀληθές. ὁ δὲ ταύτην ἀναιρῶν τὴν κοινὴν δόξαν, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀποσειόμενος πίστιν, πῶς ἂν δύναιτο πιστότερα λέγειν; ὅτι δὲ ἀγαθόν ἐστιν οὗ πάντα ἐφίεται, πᾶσι τοῖς ἐν αἰσθήσει δοκεῖ. δι' ὧν γὰρ εἰς αὐτὸ φέρονται διώκουσιν. ὡς ἄρα ἀγαθὸν νομίζουσιν εἶναι. εἰ μὲν γὰρ τὰ ἀνόητα μόνον ὠρέγοντο αὐτοῦ, αὐτοῖς ἂν ἦν ἀγαθὸν μόνον, καὶ ἡ ψῆφος οὐκ ἂν ἦν βεβαία τῶν ἀνοήτων· οὐδ' ἂν ἐδόκει ἀγαθὸν ἀληθῶς εἶναι. ὅταν δὲ καὶ τὰ ἀνόητα, καὶ τὰ φρόνιμα κοινῇ πάντα νομίζωσιν ἀγαθὸν εἶναι, δι' ὧν ζητοῦσιν αὐτὸ, τί ἔτι κωλύει ἀγαθὸν ἀληθῶς εἶναι; καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀνοήτοις ἐστί τι φυσικὸν ἀγαθὸν, τὴν φαυλότητα αὐτῶν ὑπερβαῖνον, δι' ὃ τῷ ἀγαθῷ οἰ-

hi Eudoxi rationibus aliud opponebant, negabantque illud esse bonum, quod omnia appetunt. qui tamen nihil dicunt. Illud enim verum esse dicimus, quod omnibus videtur verum esse. Qui vero hanc communem tollit opinionem eiusque labefactare postulat fidem, quomodo ipse magis fide digna possit dicere non video. Bonum autē id esse quod omnia appetunt, omnibus communi sensu prædítis videtur. Ea enim quibus eo pervenire possint, sequuntur. Quare quin bonum arbitrentur esse, non est dubium. Si enim bruta solum ea appeterent, solis quoque iis essent bonum: neque procederet aut firmum esset suffragium brutorum: neque revera bonum esse videretur. Cū vero simul & bruta, & cætera quæ prudentia sunt prædita communiter id bonum esse judicent animalia, quo pervenire solemus, quid adhuc obstat, quo minus sit revera bonum? Vt omittam in brutis quoq. naturale aliquod bonum esse, quod eorum imbecillitatem transcendit, quo

ἐστι ποιότης, οὐδὲν λέγοντες ἀναγκαῖον. οὐδὲ γάρ αἱ ἐνέργειαι τῶν ἀρετῶν ποιότητές εἰσιν, οὐδὲ εὐδαιμονία ποιότης ἐστίν. ἐνέργεια γάρ ἐστιν. ἀλλ' ὅμως οὐδὲν κωλύει ἀγαθὰ ταῦτα εἶναι.

Ἔπειτα δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ὡρισμένον τι ἡ ἡδονὴ, τὸ δὲ ἀγαθὸν ὡρισμένον, διὰ τοῦτο μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν. ἀόριστον δὲ ἔλεγον εἶναι τὴν ἡδονὴν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ αὐτὴ, ἀλλ' ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. εἰ μὲν οὖν ἐν αὐτῇ τῇ ἡδονῇ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐθεωρεῖτο, ἦν ἂν ἀληθὴς ὁ λόγος αὐτοῖς. νῦν δὲ ἡ ἐπίτασις καὶ ἡ ἄνεσις ἐν τῷ ἥδεσθαι γίνεται· ὅτι ἡδόμενοι μᾶλλον καὶ ἧττον ἥδονται. τοῦτο δὲ καὶ ἐν ταῖς ἀρεταῖς συμβαῖνον φαίνεται. δίκαιοι γάρ εἰσι μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ ἀνδρεῖοι· καὶ δικαιοπραγεῖν, καὶ σωφρονεῖν μᾶλλον καὶ ἧττόν ἐστιν. ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἀόριστοί εἰσιν αἱ ἀρεταί. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἡ ἡδονὴ αὐτὴ μὲν καθ' ἑαυτὴν οὐκ ἔστιν ἀόριστος, ἐν δὲ τοῖς ἡδομένοις τὴν ἐπίτασιν καὶ τὴν ἄνεσιν

est qualitas: quod quidem argumentum non est necessarium. Nam neque functiones virtutum sunt qualitates, vt neque ipsa felicitas. Aliqua enim est functio. Neque quicquam tamen obstat, quin hæc sint bona.

Negant præterea definitũ quid esse virtutem, bonum autem esse definitum, atque ex eo sequi, bonam non esse voluptatem. Non esse definitam autem propterea dicebant virtutem, quia non est eadem, sed magis recipit & minus. Si ergo in ipsa voluptate maius respiceremus aut minus, verum eorum esset argumentum. Nunc vero in ipsa voluptatis perceptione, intensio hæc fit & remissio: quia qui illam percipiunt magis percipiunt aut minus, quod quidem in ipsis quoque accidere virtutibus videtur. Alii enim magis alii minus sunt aut iusti aut fortes. Sicut quoque iuste ac temperanter vel magis agere vel minus possumus. Neque tamen indefinitæ idcirco sunt virtutes. Eodem modo ipsa per se indefinita non est voluptas, sed in iis qui voluptate afficiuntur remissionem illam recipit ac intensionem.

2. Λέγειν δὲ τὸ μὲν ἀγαθόν.

sionem. quia non mea est, & sine omni dolore in omnibus, neque eodem modo, sicut & in sanitate fieri videmus. Nam cum ipsa sit definita, in iis qui sanitatem recipiunt, intendi solet aut remitti. Non enim eadem semper est in omnibus competentia, neque eadem in vno semper, sed modo in maius modo in minus abit; & modo penitus alicui sanitatem corpus recipit, modo aliquid admistum est morbi. Simile est quod in voluptate fieri videmus.

ε. Τί λέγοι τι μὴ ἀγαθόν.

Sed & illinc inferebant, voluptatem bonum non esse. Motus quidam & generatio est voluptas, motus vero imperfecta sunt & generatio, quod autem imperfectum est non est bonum: bonum enim est perfectum: voluptas ergo non est bonum. Falsa autem est eorum minor quia neque motus neque generatio est voluptas. Non esse autem motum, vel hinc apparet.

ζ. Οὐδ' εἶναι κίνησιν.

Omni enim motui celeritas competere videtur & tarditas: licet nullus sui respectu celer videtur aut tardus, quod celerius se-

σιν ἐπιδέχεται, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀμιγὴς λύπης ἐν πᾶσιν, οὐδὲ ὁμοίως, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς ὑγιείας συμβαίνει. καὶ γὰρ αὐτὴ ὡρισμένη οὖσα ἐν τοῖς ὑγιαίνουσιν ἐπιτείνεται καὶ ἀνίεται. οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ συμμετρία ἐν πᾶσίν ἐστιν, οὐδὲ ἐν τῷ αὐτῷ μία τις ἀεὶ, ἀλλὰ μεταβάλλει ποτὲ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὸ ἔλαττον, καὶ νῦν μὲν καθαρῶς ὑγιαίνει περὶ τὸ σῶμα, νῦν δὲ ἔνεστί τι καὶ νόσου. τοιοῦτον δὴ καὶ περὶ τὴν ἡδονὴν ἐνδέχεται εἶναι.

Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν συνῆγον τὴν ἡδονὴν μὴ εἶναι ἀγαθόν. ἡ ἡδονὴ κίνησίς τις καὶ γένεσίς ἐστι· κίνησις δὲ καὶ γένεσις ἀτελῆ. τὸ δὲ ἀτελὲς οὐκ ἔστιν ἀγαθόν· τὸ γὰρ ἀγαθὸν τέλειον· ἡ ἡδονὴ ἄρα οὐκ ἔστιν ἀγαθόν. ἔστι δὲ αὐτοῖς ἡ ἐλάττων πρότασις ψευδής. οὔτε γὰρ κίνησις, οὔτε γένεσίς ἐστιν ἡ ἡδονή. ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστι κίνησις, δῆλον ἐκεῖθεν.

Πάσῃ μὲν γὰρ κινήσει δοκεῖ οἰκεῖον εἶναι τάχος καὶ βραδύτης, καὶ εἰ μὴ αὐτή τις πρὸς ἑαυτὴν βραδεῖα ἢ ταχεῖα φαίνεται τῷ

τάχει

βράχιον ἑαυτῶν καὶ βραδιον φαίνεσθαι τὰ κινούμενα, οἷά ἐστι τὰ ἀνωμάλως κινούμενα, ἀλλὰ πρὸς ἄλλο γοῦν θεωρούμενα ταχέως ἢ βραδέως κινεῖσθαι λέγονται· καθάπερ ἡ τοῦ οὐρανοῦ κίνησις ὁμαλὴ μέν ἐστι καθ' ἑαυτὴν, πρὸς δὲ τὴν τῶν ἀστέρων θεωρουμένη κίνησιν, ταχεῖα λέγεται. πάσῃ μὲν οὖν κινήσει τὸ τάχος, καὶ ἡ βραδύτης οἰκεῖόν ἐστι· τῇ δὲ ἡδονῇ οὐ προσήκει· ἡ ἡδονὴ ἄρα οὐκ ἔστι κίνησις. ὅτι δὲ οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἡδονῇ ταῦτα, δῆλον. ἡσθῆναι μὲν γὰρ λέγεταί τις ταχέως, ὥσπερ ὀργισθῆναι, διὰ τὸ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πρὸς τὸ ἥδεσθαι ἀπὸ τοῦ μὴ ἥδεσθαι κινηθῆναι· ἥδεσθαι δὲ ταχέως ἢ βραδέως, οὐκ ἔτι· οὔτε πρὸς ἑαυτὸν, καθάπερ τὰ ἀνωμάλως κινούμενα, οὔτε πρὸς ἄλλο, καθάπερ τὰ ὁμαλά. τὸ δὲ βαδίζειν καὶ αὔξεσθαι, καὶ ἀλλοιοῦσθαι, καὶ πάντα τὰ κινήσεώς ἐστι, μετὰ τῆς ταχύτητος θεωροῦνται καὶ τῆς βραδύτητος. μεταβάλλειν μὲν γὰρ λέγεταί τις εἰς τὴν ἡδονὴν ταχέως ἢ βρα-

ipso aut tardius mouentur ea quæ mouentur, sicut ea quæ inæqualiter mouentur, sed respectu alterius aut tarde moueri aut celeriter dicuntur. Sicut, exempli gratia, cœli motus, per se quidem est æqualis, si vero cum motu conferatur siderum, celer esse dicitur. Omni ergo motui celeritas competit ac tarditas. Voluptati autem non competit. Motus ergo non est voluptas. Non esse autem hæc in voluptate, manifestum est. Voluptate enim cito affectum fuisse, sicut iratum fuisse, dicimus aliquem: quia exiguo temporis spatio ad perceptionem voluptatis, à non percipiēdo mouetur: cum tamen nec tarde propterea percipiat nec celeriter. Et hoc quidem, nec sui respectu, sicut quæ inæqualiter mouentur, neque alterius respectu, vt quæ æqualiter mouentur. Incedere enim & crescere, mutari item, reliquaque quæ ad motuum referuntur, cum celeritate ac tarditate considerantur. Cito enim aliquis aut tarde ad voluptatem ferri dicitur, secundum vero

sam,

ἕπεται τῇ ἀναπληρώσει, καθάπερ καὶ τῇ ἐνδείᾳ ἡ λύπη. γινομένης μὲν γὰρ ἀναπληρώσεως ἡδόμεθα· τεμνόμενοι δὲ λυπούμεθα.

Δοκεῖ δὲ γενέσθαι αὕτη ἡ δόξα ἀπὸ τῶν σωματικῶν, καὶ τῶν περὶ τὴν τροφὴν λυπῶν καὶ ἡδονῶν· ἐνδεεῖς γὰρ γεγονότες καὶ προλυπηθέντες ἡδόμεθα τῇ ἀναπληρώσει. τοῦτο δὲ οὐ περὶ πάσας συμβαίνει τὰς ἡδονάς. ἄλυποι γάρ εἰσιν αἵ τε μαθηματικαὶ, καὶ αἱ ἐν ταῖς αἰσθήσεσι. καὶ γὰρ αἱ κατὰ τὴν ἀκοὴν ἡδοναὶ, καὶ κατὰ τὴν ὄσφρησιν, καὶ κατὰ τὴν ὅρασιν, μηδεμιᾶς προηγησαμένης λύπης γίνονται, καὶ οὐκ ἔστιν οὐδεμία αὐτῶν ἐνδείας ἀναπλήρωσις. ἔτι δὲ καὶ ἐλπίδες καὶ μνῆμαι τῶν ἀγαθῶν ἥδισταί εἰσιν. αἱ δὴ κατὰ ταύτας ἡδοναὶ τινός εἰσιν γενέσεις; οὐδενὸς γὰρ ἔνδεια ἐν αὐτοῖς προηγήσατο, οὗ γένοιτ' ἂν ἀναπλήρωσις. ὅθεν φανερὸν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ ἡδονὴ γένεσις.

Ἐπεὶ δὲ ἀξιοῦσι μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν,

tio nec repletio est voluptas, sed potius repletionem sequitur, sicut dolor indigentiam. Dum enim fit repletio, voluptatem percipimus, dum scindimur autem, dolorem.

Videtur autem ex corporeis, iisque qui ad nutrimentum spectant doloribus ac voluptatibus orta esse hæc sententia. Postquam enim indigere cœpimus ac prius aliquem dolorem sensimus, repletione delectamur. Quod in omnibus locum non habet voluptatibus. Carent enim dolore & mathematicæ, tum quæ in sensibus consistunt voluptates. Sic, exempli gratia, eas quæ ex auditu, aut odoratu, aut visu oriuntur, nullus omnino dolor præcedit, voluptates: neque vlla in iis indigentiæ est repletio. Adde quod & spes & recordationes bonorum sunt jucundissimæ. Harum vero voluptates, cuius tandem rei esse generationes dicemus? Nullius enim rei præcessit indigentia, cuius esse possent repletio. Vnde apparet, voluptatem generationem non esse.

7. Ἡ δόξα δὲ αὕτη δοκεῖ.

8. Περὶ δὲ τῆς προφερομένης

Alii rursus negant voluptatem bonum esse, idque vt ostendant,

ἐστὶν ἢ ὑγιαίνειν· ἔστι γὰρ πλουτεῖν καλῶς κτώμενον ὅθεν οὐδεὶς ἀδικεῖται, καὶ ἔστιν αἰσχρῶς πλουτεῖν, προδόντα τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα ἢ ἐξανδραποδισάμενον τοὺς οἰκείους. καὶ ἔστιν ὑγιαίνειν καλῶς ἀνθρωπικῇ διαίτῃ χρώμενον, καὶ κακῶς, ὅταν οὐχ ὅθεν δεῖ κτησώμεθα τὴν ὑγίειαν· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ἐπὶ τῶν ἡδονῶν. καὶ ὅλως ἕτεραί εἰσι τῷ εἴδει, καὶ οὐκ ἔστιν ἡσθῆναι τὴν τοῦ μουσικοῦ ἡδονὴν μὴ ὄντα μουσικόν, ἢ τὴν τοῦ δικαίου μὴ ὄντα δίκαιον. ὅθεν φανερόν, ὅτι ἄλλη ἐστὶ τῷ εἴδει ἡ τοῦ μουσικοῦ ἡδονή, καὶ ἄλλη ἡ τοῦ δικαίου· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. οὐ τοίνυν εἰ ἡ τῶν φαύλων ἡδονὴ κακόν, ἤδη ἁπλῶς ἡ ἡδονὴ φευκτόν ἐστιν.

Ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τῆς διαφορᾶς τοῦ κόλακος καὶ τοῦ φίλου τὴν ἡδονὴν ἐδόκει μὴ εἶναι ἀγαθόν. ὁ μὲν γὰρ κόλαξ ψέγεται, ὅτι πρὸς ἡδονὴν ὁμιλεῖ, ὁ δὲ φίλος ἐπαινεῖται, ὅτι μὴ πρὸς ἡδονήν, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν, καὶ τὸ ἀγαθόν. ὅθεν

fieri, vt sine vllius iniuria ditescat aliquis, & facultates sibi comparet: potest & fieri vt turpiter ditescat aliquis, si patriam prodat suam & propinquos diuendat, sic & recte sanitatem comparare sibi potest aliquis, si victum, quo vti consuevere homines, adhibeat: & male, si non vnde oportet rectam sibi paret valetudinem. Eodemque modo in reliquis. Sic & in voluptatibus solet fieri. Sunt enim omnino specie diversæ. Sic, exempli gratia, voluptate musici affici non potest, qui non sit musicus, justi, qui non sit justus. Vnde apparet aliam specie esse musici, aliam voluptatem justi. Atque ita in reliquis. Quare si improborum voluptas est malum, non idcirco simpliciter fugienda est voluptas.

Deinde & ex differentia adulatoris & amici, bonum non esse videtur voluptas. Adulator namque reprehenditur, quia ad voluptatem instituere consuetudinē videtur suam: cum amicus laudetur, quod non ad voluptatem, sed ad veritatem eam di- 9. Ἐμφανίζειν δὲ δοκεῖ καὶ ὁ φίλος.

rigat ac bonum. Vnde sequi videtur probrosam esse voluptatem. Quod tamen minime ex his colligi potest: quia contra potius, differre specie voluptates: aliamque laude, aliam autem probro esse dignam. Etenim amicum quoque & iucundum esse, & aliquam amico adferre quis ignorat voluptatem? Apparet ergo vtrumque aliquam ei cum quo versatur adferre voluptatem. Ita vt vituperio adulatoris, laude prosequamur amici.

Præterea & ex eo vituperanda esse videbatur voluptas. Non enim vllus mente præditus, toto vitæ tempore ex puerilibus cogitationibus voluptatem sibi optaret aut gaudiis (quod ab illis fieri videmus) aut aliud quid turpe committere, vt quam diu viveret gaudere posset. Ideoque ne sic quidem vllo modo est necesse, vt malum sit voluptas. Neque puerilem vir sapiens fugit vitam, aut actiones omnino turpes, illius causa voluptatis: sed ipsas per se, quia flagitiosæ sunt.

50. Περὶ πολλά τε σπουδάζ

Cum præsertim multa quæ ad voluptatem tendant,

δοκεῖ συνάγειν, τὴν ἡδονὴν ἐπονείδιστον εἶναι. οὐ τοῦτο δὲ ἀπὸ τούτων συνάγεται, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι διάφοροί εἰσι τῷ εἴδει αἱ ἡδοναί. καὶ ἡ μὲν ἐπαινεῖται, ἡ δὲ ἐπονείδιστός ἐστιν. ὅτι γὰρ καὶ ὁ φίλος ἡδύς ἐστιν, καὶ ἡδονὴν ἔχει τῷ φίλῳ, τίς ἀγνοεῖ; φανερὸν τοίνυν, ὅτι ἡδονή ἐστι τοῖς συνοῦσι παρ' ἑκατέρου. καὶ ἡ μὲν τοῦ κόλακος διαβάλλεται, ἐπαινεῖται δὲ ἡ τοῦ φίλου.

Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν ἐπονείδιστον εἶναι ἐδόκει ἡ ἡδονή. καὶ γὰρ οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο νοῦν ἔχων ἥδεσθαι διὰ βίου τὴν τῶν παιδίων ἡδονὴν διανοούμενος καὶ χαίρων, ὥσπερ ἐκεῖνα, οὐδ' ἄλλό τι αἰσχρὸν ποιεῖν, ἵνα ἥδοιτο διὰ βίου. διὰ τοῦτο δὲ οὐδεμία ἀνάγκη τὴν ἡδονὴν φαῦλον εἶναι. οὐ γὰρ φεύγει ὁ νοῦν ἔχων τὴν παιδικὴν ζωήν. καὶ τὸ αἰσχρὰ πράττειν διὰ τὴν ἐκεῖθεν ἡδονήν, ἀλλὰ αὐτὰ δι' ἑαυτά, ὅτι φευκτά εἰσιν.

Ἐπεὶ καὶ πολλὰ περὶ ἡδονὴν φέροντα διώκομεν οὐ

Δεὶ

διὰ τὴν ἡδονὴν, ἀλλ' ὅτι αὐτὰ δι' ἑαυτά εἰσιν αἱρετά. τὸ γὰρ ὁρᾷν, καὶ μνημονεύειν, καὶ εἰδέναι, καὶ τὰς ἀρετὰς ἔχειν, ἑλοίμεθα ἂν, καὶ εἰ μηδεμίαν ἐπιφέρει ἡδονήν. εἰ δ' ἐξ ἀνάγκης ἕπονται τούτοις ἡδοναὶ, οὐδὲν διαφέρει· ἑλοίμεθα γὰρ ἂν ταῦτα ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ εἰ μηδεμία φύοιτ' ἂν ἀπ' αὐτῶν ἡδονή. ὅτι μὲν οὖν οὐ πᾶσα ἡδονὴ αἱρετὸν καὶ ἀγαθὸν, καὶ ὅτι εἰσί τινες ἀρεταὶ καθ' ἑαυτὰς διαφέρουσαι τῷ εἴδει τῶν φαύλων, ἢ ταῖς αἰτίαις ὅθεν γίνονται, δῆλον ἔοικεν εἶναι.

ΚΕΦ. γ'.

Περὶ τοῦ ὅτι οὐκ ἔστι κίνησις ἡ ἡδονή.

ΤΑ μὲν οὖν λεγόμενα περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης ταῦτά ἐστιν. ζητοῦμεν δὲ ἤδη περὶ αὐτῆς τί ἐστιν, ἢ ποιόν τι. τοῦτο δὲ γένοιτ' ἂν καταφανὲς ἄνωθεν ἀναλαβοῦσι τὸν λόγον. ἔστι τοίνυν ἡ ἡδονὴ τελεία. καὶ καθάπερ ἡ ὅρασις, καθ' ὁντιναοῦν χρόνον τελεία ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι

non ipsius tamen voluptatis causa petamus: sed quia per se eligenda sunt. Sic, exempli gratia, videre, meminisse, scire, virtutibus esse præditum, nemo non eligeret, licet nullam adferre nobis voluptatem possunt. Licet enim necessario hæc voluptates sequantur, nihil tamen refert: quia nihilominus ea peteremus nobis, quāvis nulla ex iis oriretur voluptas. Non omnem ergo eligendam esse voluptatē aut esse bonū, nonnullasque esse quæ per se vel specie, vel iis vnde oriuntur caussis, differunt ab improbis, manifeste ostendisse videmur.

CAP. III.

Voluptatem non esse motum.

ALiorum ergo de voluptate ac dolore opiniones hæ sunt. Iam vero ipsi, quid sit videbimus & qualis. Quod fiet perspicuum, si paulo altius disputationem revocemus. Est ergo voluptas perfecta. Et quemadmodum quovis tempore perfectus est visus, neque pars eius

CAP. IV. 1. Τί δ' ἐστὶ ἡ ποῖόν τι, καταφανέστερον.

quo videmus potest sumi temporis, quo nimirum fiat illud, cum sit in toto: in quavis enim parte imperfectus est motus differtque specie. Motus enim partes non tantum à toto motu, sed etiam inter se differunt singulæ: sicut in ædificatione. Totius enim, exempli gratia, operis, vt puta ipsius templi, alia est lapidum coagmentatio, alia columnarum extructio, quæ quidem inter se & à tota differunt fabrica. Hæc enim est perfecta: nihil enim illi deest eorum quæ adesse oportet: at vero basis adhuc imperfecta est & triglyphi fabrica. Partis autem fabrica tam hæc quã illa est. Differunt ergo specie, neque in vlla potest temporis parte, quod respectu quidem motus dicitur, motus sumi specie perfectus quod in perfecto quæritur motu: sed in toto tempore motus efficicitur perfectus. Eodemque modo in incessu se res habet, aliisque motibus. Diversas quippe motuum species in iis continet loci mutatio. Saltus enim, volatus, ac ingressus, loci quidem mutationes sunt

λαβεῖν μέρος τοῦ ἐν τῷ ἑαυτοῦ χρόνου, καθ' ὃν γίνεται, ἀλλ' ἐν τῷ ὅλῳ. ἐν γὰρ ἑκάστῳ μέρει ἀτελής ἐστιν ἡ κίνησις, καὶ ἑτέρα τῷ εἴδει. τὰ γὰρ μέρη τῆς κινήσεως διαφέρουσι, καὶ τῆς ὅλης κινήσεως καὶ ἀλλήλων, ὥσπερ ἐπὶ τῆς οἰκοδομίας. τῆς γὰρ ὅλης ποιήσεως, φέρε εἰπεῖν, τοῦ ναοῦ ἑτέρα ἡ τῶν λίθων σύνεσις, καὶ ἄλλη ἡ τῶν κιόνων κατασκευή. καὶ διαφέρουσι πρός τε ἀλλήλας, καὶ πρὸς τὴν ὅλην οἰκοδομίαν. ἡ μὲν γὰρ τελεία· καὶ γὰρ οὐδενὸς ἐλλείπει τῶν δεόντων· ἡ δὲ τῆς κρηπῖδος καὶ τοῦ τριγλύφου, ἀτελής. μέρους γὰρ οἰκοδόμησις ἑκατέρα. τῷ εἴδει οὖν διαφέρουσι, καὶ ὅλως οὐκ ἔστιν ἐν ὁτῳοῦν χρόνου μέρει, δηλονότι τοῦ κατὰ κίνησιν χρόνου, τελείαν λαβεῖν κίνησιν, κατὰ τὸ εἶδος, ὃ ζητεῖται ἐν τῇ τελείᾳ κινήσει, ἀλλ' ἐν τῷ ὅλῳ χρόνῳ ἡ τελεία κίνησις ἀποτελεῖται. ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ ἐπὶ βαδίσεως, καὶ τῶν λοιπῶν κινήσεων. καὶ γὰρ ἡ φορὰ διάφορα εἴδη κινήσεων περιέχει. καὶ γὰρ ἅλσις, καὶ πτῆσις, καὶ βάδισις, πᾶσαι φοραὶ μέν εἰσι, διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων κατ' εἶδος.

εἶδος. οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑκάστῃ τῶν φορῶν τούτων διάφορα εἴδη γίνεται βαδίσεως. οἱ γὰρ ὅροι διάφοροι, τὸ πόθεν, καὶ ποῖ. τῶν ὅρων δὲ διαφόρων ὄντων, διάφορα καὶ τὰ εἴδη τῆς βαδίσεως. τῆς γὰρ ἐν τῷ σταδίῳ βαδίσεως τὸ μέρος διαφόρους ἔχει τοὺς ὅρους πρὸς τὴν ὅλην βάδισιν· καὶ οὐ μόνον πρὸς τὴν ὅλην, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ μέρη. εἰ γὰρ εἴη ἡ βάδισις ὅλη ἀπὸ τοῦ α΄ ἐπὶ τὸ ε΄, ἡ ἀπὸ τοῦ α΄ ἐπὶ τὸ γ΄ διάφορος ἂν εἴη κατὰ τοὺς ὅρους, τῆς τε ὅλης, καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ γ΄ ἐπὶ τὸ δ΄, καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ δ΄ ἐπὶ τὸ ζ, καὶ ἔτι τῆς ἀπὸ τοῦ ζ ἐπὶ τὸ ε΄. διαφόρων δὲ ὄντων τῶν ὅρων, καὶ αὐταὶ διάφοροι ἂν εἶεν τῷ εἴδει. εἰ γὰρ καὶ γραμμὴν ἑκάστη βάδισις διαπορεύεται, τὴν αὐτὴν οὖσαν τῷ εἴδει, **** ἀλλ' ἐπεὶ ἑκάστη γραμμὴ ἐν τόπῳ ἐστίν, οἱ δὲ τόποι διάφοροι, διὰ τοῦτο διάφοροί εἰσιν αἱ κινήσεις. τοὺς μὲν οὖν ἀκριβεῖς περὶ κινήσεως λόγους ἐν ἄλλοις ἐποιησάμεθα· τοῦτο δὲ μόνον ἐνταῦθα εἰπεῖν ἀναγκαῖον, ὅτι οὐκ ἐν παντὶ χρόνῳ τελεία ἐστὶν ἡ κίνησις, ἀλλ' ἐν

omnes, specie tamen inter se differunt, Neque illud tantum, sed in singulis illis loci commutationibus diversæ quoque incessus species existunt. Vnde .n. & quo diversi sunt termini. Diversi autem cum sint termini, diversæ quoque incessus existunt species. Sic, exempli gratia, pars illius qui in stadio est incessus, diversos ad totũ habet incessum terminos. Neque ad totum tantum, sed & ad reliquas partes quoque. Si enim, exempli gratia, totus incessus esset, ab A ad E, qui ab A ad C esset, tum à toto, tum ab eo qui à C ad D esset, differret terminis, tum ab eo qui à D ad F, & ab eo qui ab F ad E. Cum autem diversi sint termini, ipsos quoque sequitur differre specie Si enim singuli incessus lineam eandẽ transirent specie, aliud esset: cum vero in loco aliquo singulæ sint lineæ, loci autem sint diversi, ideo diversi quoque sunt motus. Ac ad motum quidẽ quod attinet, accurate alibi de eo disputavimus. Illud tantum hic dicere necesse est, non in omni tempore perfectum motum esse,

sed in toto. Qui enim in partibus temporis totius sunt motus, sunt imperfecti, specieq; inter se differunt: siquidem motus ipsius termini, vnde videlicet & quo, motus species distinguunt. Voluptatis vero quovis in tempore perfecta est species. Vnde apparet voluptatem motumque specie inter se diversas esse. Et voluptas quidem, præterquã quod perfecta est, tota est: motus vero nõ omni in tempore est perfectus: deinde sine tempore esse motus non potest, potest voluptas. In præsenti enim, & ipso temporis puncto moveri nihil potest: potest vero aliquis tota & perfecta affici voluptate.

2. Ἐκ τούτων δ' δῆλον. Ex quibus apparet, non tantum non motum, sed nec generationem esse voluptatem. Neque enim omnium simpliciter, sed eorum tantum quæ dividi possunt & non tota sunt, est generatio; siquidẽ nec visus, nec puncti, neque vnitatis est generatio. Quia totum est vnũquodque eorum, nec divisionẽ recipit, neque ab imperfecto ad perfectum tempore procedit, sed in quolibet

τῷ ὅλῳ. αἱ δὲ ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ ὅλου χρόνου κινήσεις, ἀτελεῖς εἰσὶ, καὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων τῷ εἴδει. εἴπερ αἱ ὅροι τῆς κινήσεως τὸ πόθεν καὶ ποῖ, τὴν κίνησιν εἰδοποιοῦσι. τῆς δὲ ἡδονῆς τὸ εἶδος ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ τέλειόν ἐστι. φανερὸν τοίνυν, ὅτι ἡ ἡδονὴ, καὶ ἡ κίνησις ἕτεραί εἰσιν ἀλλήλων· καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ ὅλον τι πρὸς τέλειόν ἐστιν, ἡ δὲ κίνησις οὐκ ἐν παντὶ χρόνῳ τελεία, καὶ ὅτι κίνησιν μὲν ἄνευ χρόνου οὐκ ἐνδέχεται εἶναι, ἡδονὴν δὲ δυνατόν. καὶ γὰρ ἐν μὲν τῷ νῦν καὶ τῷ ἀτόμῳ οὐ δυνατὸν κινηθῆναι, ἡσθῆναι δὲ δυνατὸν ὅλην καὶ τελείαν ἡδονήν.

Ἐκ τούτων δὲ δῆλον, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔστι κίνησις ἡ ἡδονὴ, ἀλλ' οὐδὲ γένεσις. οὐ γὰρ πάντων ἁπλῶς γένεσίς ἐστιν, ἀλλὰ τῶν μεριστῶν καὶ μὴ ὅλων, ἐπεὶ μηδὲ ὁράσεως ἐστὶ γένεσις, οὐδὲ στιγμῆς, οὐδὲ μονάδος. ὅτι ὅλον τι ἕκαστον αὐτῶν ἐστὶ, καὶ οὐ μεριστὸν, οὐδὲ χρόνῳ ἀπὸ τοῦ ἀτελοῦς ἐπὶ τὸ τέλειον ἔρχεται, ἀλλ' ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ ὅλον τι

καὶ

καὶ τέλειον ἕκαστον αὐτῶν ἐστίν. ὥστε γὰρ μονὰς οὐ τὸ μὲν τελεία ἐστὶ, τὸ δὲ ἀτελὴς, καὶ τῷ χρόνῳ τελειοῦται, οὕτε ἡ στιγμή. τό, τε ὁρᾷν ἐν παντὶ μέρει τοῦ χρόνου, καθ᾽ ὃν ὁρῶμεν, τέλειόν ἐστι. καὶ ὅλως πάσης αἰσθήσεως ἐνέργεια πρὸς τὸ οἰκεῖον αἰσθητὸν ἐνεργούσης τελεία ἐστὶν ἐν παντὶ μέρει τοῦ χρόνου.

tempore quidlibet totum & perfectum est eorum. Neque enim vnitas partim perfecta partim imperfecta est, neque tempore perficitur, vt nec punctum. Sicut, exempli gratia, videre, in qualibet temporis parte quo videmus, est perfectum. Cujuslibet denique sensus, qui in sensibili suo operatur subiecto, in qualibet temporis parte perfecta est functio.

ΚΕΦ. Δ'

Περὶ τοῦ, ὅτι πᾶσαν ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονή.

CAP. IV.

Omnem functionem à voluptate perfectam effici.

ΕΠεται δὲ ταῖς ἐνεργείαις τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς διανοίας ἡ ἡδονὴ, καὶ μάλιστα ὅταν ὑγιαίνουσαι τελειοτάτην προβάλλωνται τὴν ἐνέργειαν, καὶ περὶ τὸ κάλλιστον ἐνεργῶσιν, ἡ μὲν αἴσθησις τῶν αἰσθητῶν, ἡ δὲ διάνοια τῶν διανοητῶν. τηνικαῦτα γὰρ μάλιστα καὶ τελείως ἐνεργεῖ ἡ ἐνέργεια, ἢ ἡ ἐνεργοῦσα ἕξις. οὐδὲν γὰρ διαφέρει ταύτην ἐνεργεῖν εἰπεῖν, ἢ ἐκείνην. ἐπειδὰν γὰρ ὑ-

SEnsus autem & cogitationis nostræ functiones sequitur voluptas: idque potissimum cum bene affecti perfectissimam proponunt sibi functionem, & in pulcherrimo exercent eam subiecto, sensus quidem eorum quæ sensuum, cogitatio autem quæ cogitationis sunt objecta. Tum enim maxime ac perfecte functione sua fungitur functio, aut qui functioni servit habitus. Nihil enim differt, sive hunc fungi dicas, si-

3. Αἰσθήσεως ἐνέργεια πρὸς τὸ αἰσθητόν.

ve illam. Sic, exempli gratia, quoties sincere & perfecte, & pulcherrimum quod videri potest videmus, perfectissima existit functio. Eodemque modo in cognitione, aliisque sensibus. Quæ autem iucundissima est, est & perfectissima. Iam vero cogitationis ac reliquorum aliquam esse voluptatem sensuum, satis manifestum est. Nam & quæ cogitamus, iucunda esse dicimus, & iis, quæ contemplamur, gaudemus, & iis, quæ videmus, delectamur, eodemque modo quæ audimus, ac maxime cum perfecte functione illa fungimur, sicut iam dictum est, hoc est, quæ optima sunt videmus, vel contemplamur, vel alio aliquo percipimus sensu. Talia enim cum & sensus & sensuum obiecta, & cogitatio & cogitationis sint obiecta, semper erit voluptas, donec vel cogitatio vel sensus afficiatur obiectis.

4. Τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή.

Functionem ergo ipsam sequitur voluptas, estque eius quasi quædam perfectio. Perficit autem non quemadmodum ha-

ὑγιῶς τε καὶ τελείως ὁρῶμεν, καὶ τὸ κάλλιστον ὁρῶμεν τῶν ὁρατῶν, τελειοτάτη γίνεται ἡ ἐνέργεια. ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας, καὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων. ἡ δὲ τελειοτάτη, καὶ ἡδίστη. ὅτι δὲ γίνεται κατὰ τὴν διάνοιαν ἡδονὴ, καὶ καθ' ἑκάστην αἴσθησιν, φανερόν. φαμὲν γὰρ διανοήματα ἡδέα εἶναι, καὶ θεωρήμασι χαίρομεν, καὶ ὁράμασιν ἡδόμεθα, καὶ ἀκούσμασι, καὶ μάλιστα ὅταν τελείως τι ἐνεργῶμεν, καθὼς εἴρηται, καὶ τὰ βέλτιστα ὁρῶμεν, ἢ θεωρῶμεν, ἢ ἄλλως αἰσθανώμεθα. τοιούτων γὰρ ὄντων τῆς τε αἰσθήσεως, καὶ τῶν αἰσθητῶν, καὶ τῆς διανοίας, καὶ τῶν διανοητῶν, ἀεὶ ἔσται ἡδονὴ, ἕως ἂν ἡ διάνοια καὶ ἡ αἴσθησις πάσχῃ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων.

Ἕπεται τοίνυν τῇ ἐνεργείᾳ ἡ ἡδονὴ, καὶ τελειότης τίς ἐστιν αὐτῆς. τελειοῖ δὲ οὐχ ὡς ἕξις τὸν ἔχοντα ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ ἄγουσα. ὥσπερ

bitus eum qui præditus est illo, ab eo quod potentia est

τὸν

τὴν δυνάμει οἰκοδόμον ἡ οἰκοδομικὴ τελειοῖ, καὶ ἐνεργείᾳ ποιεῖ οἰκοδόμον, καθάπερ οὐδὲ ἡ ὑγεία καὶ ὁ ἰατρὸς ὁμοίως αἴτιά εἰσι τοῦ ὑγιαίνειν. ἡ μὲν γὰρ αὐτὴ ποιεῖ μὴ οὖσα τὴν τοῦ ὑγιαίνειν ἐνέργειαν· ὁ δὲ συντηρεῖ καὶ φυλάττει, καὶ ὅπως παραμείνῃ ζητεῖ. ἔτι δὲ οὐδ' ὥσπερ τὸ αἰσθητὸν τελειοῖ τὴν αἴσθησιν, ἢ τὸ διανοητὸν τὴν διάνοιαν, οὕτω καὶ ἡ ἡδονὴ τελειοῖ τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν. ἡ μὲν γὰρ ἕξις, καὶ τὸ ἀντικείμενον, ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ περιάγουσι τὴν ἐνέργειαν. ἡ δὲ ἡδονὴ τῇ ἐνεργείᾳ γινομένη συμπεφυκυῖα συντηρεῖ καὶ φυλάττει. πείθει γὰρ ἐνεργεῖν ἡ ἐπ' αὐτῷ ἡδονή. καὶ ἔστι τῇ ἐνεργείᾳ καθάπερ ἐπιγινόμενον τέλος, ὥσπερ ἡ ὥρα τοῖς ἐν ἀκμῇ. καὶ ἕπεται ἀεὶ ταύτῃ, ἕως ἂν ᾖ ἤτοι αἴσθησις καὶ διάνοια, καὶ περὶ τὸ αἰσθητὸν, καὶ διανοητὸν ἐνεργῇ, καὶ μάλιστα, ὅταν εὖ

deducendo ad actum. sicut eum qui, exempli gratia, potentia est architectus architectura perficit, actuque architectum facit. sicut neque sanitas & medicus eodem modo causæ sunt, vt sanus sit aliquis. Altera enim, quamvis non ipsa hoc sit, sanitatis inducit actum: alter conservat & custodit, & vt permaneat operam impendit. Præterea non quemadmodum sensuum objectum perficit sensum, aut cogitationis obiectũ perficit cogitationem, sic etiã voluptas functionem perficit eorum, qui voluptate afficiuntur. Habitus siquidem & objectum, ab eo quod potentia est ad id quod est actu, functionem promovent. Voluptas vero cum ipsi quasi, quæ sit, annata sit functioni, & cohæreat cum illa, conservat eam & custodit. Functionem autem ipsa functionis persuadet actio, & ad functionem impellit: estque quasi finis quidam, qui accedit functioni & supervenit, quemadmodum iis qui in ipso ætatis flore sunt, venustas, sequiturque hanc semper, donec aut est, aut in objecto functione sua cogitatio fungitur, vel sensus; ac potissimum cum bene se aut opti-

mē habent, & in optimo operantur.

5. Πῶς οὐδεὶς συνεχῶς ἥδεται.

Hoc autem si ita se habeat, dubitare posset aliquis, qui fiat, vt nemo qui eo operatur modo, perpetua afficiatur voluptate. Ad quod respondendum est: omnia defatigari mortalia, neq. perpetuo functione fungi posse quenquam. Quare neque continua quisquam frui potest voluptate, quia functionem sequitur actio. Sunt autem & quædam, quæ cum primo objiciuntur nobis, delectant: postquam v. aliquādiu adfuerint nobis, & quasi longa nobis vsitata esse incipiūt consuetudine, minus iucunda videntur, minusq. adferunt voluptatis. Causa autem est quam dixi. Primum enim incumbit in ea cogitatio, intenteque admodum in iis functionem suam exercet, sicut in videndo, qui aliquid intuentur. Postea vero non similis est functio, sed remissa. Vnde fit etiam vt obscuretur voluptas.

καὶ ἄριστα ἔχωσι, καὶ περὶ τὸ ἄριστον ἐνεργῶσιν.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις εἰ τοῦτο οὕτως ἔχει, πῶς οὐδεὶς οὕτως ἐνεργῶν συνεχῶς ἥδεται. πρὸς ὃ ῥητέον, ὅτι κάμνει πάντα τὰ ἀνθρώπεια, καὶ οὐ δύναται συνεχῶς ἐνεργεῖν. διὰ τοῦτο οὐδὲ ἥδεσθαι δύναται συνεχῶς, ἐπεὶ ἡ ἡδονὴ τῇ ἐνεργείᾳ ἀκολουθεῖ· ἔνια δὲ τέρπει μὲν νεωστὶ φανέντα, χρόνον δέ τινα συνεθισθέντα οὐχ οὕτως ἡδέα δοκεῖ. τὸ δὲ αἴτιον, ὅπερ ἔφην. τὸ μὲν γὰρ πρῶτον παρακέκληται ἡ διάνοια, καὶ ἐπιτεταμένως περὶ αὐτὰ ἐνεργεῖ, ὥσπερ κατὰ τὴν ὄψιν οἱ ἐμβλέποντες· μετέπειτα δὲ, οὐ γίνεται τοιαύτη ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ παρημελημένη· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἡδονὴ ἀμαυροῦται.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. ε´

Περὶ τοῦ, ὅτι φύσει διωκτὸν ἡ ἡδονή· καὶ ἔτι περὶ τοῦ, ὅτι εἴδει διαφέρουσιν αἱ ἡδοναί.

Ἐπεὶ δὲ πᾶσαν ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονή, ἐνέργεια δὲ καὶ τὸ ζῆν, τὰ ἄρα ἐφιέμενα τοῦ ζῆν ὀρέγονται τῆς ἡδονῆς, ὅτι τελειότης ἐστὶν αὐτοῦ. πάντα δὲ ἐφίενται τοῦ ζῆν. ὥστε δόξειεν ἂν πάντα ἐφίεσθαι τῆς ἡδονῆς. πᾶσαν γὰρ ἐνέργειαν ἡ ἡδονὴ αἱρετωτέραν ποιεῖ· καὶ ἕκαστος περὶ ταῦτα καὶ τούτοις ἐνεργεῖ μάλιστα, οἷς μάλιστα ἥδεται. οἷον ὁ μουσικὸς τῇ ἀκοῇ περὶ τὰ μέλη, καὶ ὁ φιλομαθὴς τῇ διανοίᾳ περὶ τὰ θεωρήματα, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος. ἐπεὶ οὖν οὕτω ποιεῖ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονὴ καλλίω καὶ αἱρετωτέραν, εἰκότως τὰ ὀρεγόμενά τινος ἐνεργείας, καὶ τῆς καθ' αὐτὴν ὀρέγονται ἡδονῆς. τὰ ἄρα τοῦ ζῆν ἐφιέ-

CAP. V.

Voluptatem naturaliter appetendam: deinde specie quoque differre voluptates.

Cvm vero omnẽ functionem atque actum perficiat voluptas, ipsum autem vivere etiam sit actus, sequitur ea quæ vivunt, voluptatem appetere, quia perfectio est ejus. Omnia autem appetunt vitam. Ex quo, ut dico, sequi videbitur, omnia appetere voluptatem. Siquidem omnem functionem atque actum magis eligendum facit voluptas. Quilibet autẽ circa ea & in his ipsis functione sua fungitur maxime, quibus delectatur maxime. Sicut, exempli gratia, musicus auditu in modulis, studiosus discendi cogitatione in contemplationibus, ac ita singuli aliorum. Cum ergo eo modo pulchriorem magisque eligendam functionem faciat voluptas, non est mirum ea quæ functionem appetunt aliquam, eius quoque functionis appetere voluptatem. Vnde sequitur ea 6. Ὀρέγεσθαι τῆς ἡδονῆς εἰκότως.

ea quæ vitam appetunt, eius quoque appetere voluptatem: quia id quod eligendum videtur, ac petendum illis, perficit. Illa autem quæstio, vtrum voluptas vitæ ipsius, an vero vita voluptatis causa appetenda sit, in præsentia omittatur. Videntur autem hæc disiungi non posse, neque voluptatem sine functione aut actu, neque functionem aut actum sine voluptate inveniri posse. Perfectio enim functionis est voluptas, ideoque seorsum esse ab ea non potest.

CAP. V. 1. Ὅτι διαφέρουσι καὶ τῷ εἴδει.

Hinc etiam apparet specie inter se differre voluptates. Diversarum enim specie functionum cum perfectiones sint, sequitur ipsas quoque diversas esse. Diversarum quippe perfectiones specierum, non possunt non specie diversæ esse. Sicut cogitationis functiones à sensus functionibus specie differunt, & ipsæ inter se rursus. Vnde & voluptates. Quod ex eo manifestū est, quia singulis propria sua voluptas adest functionibus. Propriam autem esse manifestum est. Coniuncta enim functionem propria

μενα εὐλόγως καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐφίενται ἡδονῆς, ὅτι τὸ αἱρετὸν καὶ ἐφετὸν αὐτοῖς τελειοῖ. τὸ δὲ ζητεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος, πότερον ποτέρου ἕνεκα αἱρετόν, ἡ ἡδονὴ διὰ τὸ ζῆν, ἢ τὸ ζῆν διὰ τὴν ἡδονήν, ἀφείσθω. φαίνεται δὲ ὅτι ἀδιαίρετά εἰσι ταῦτα ἀλλήλων, καὶ οὔτε ἡδονὴ χωρὶς ἐνεργείας, οὔτε ἐνέργειαν χωρὶς ἡδονῆς εὕροι τις ἄν. τελείωσις γὰρ ἐνεργείας ἡ ἡδονή, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναται χωρὶς εἶναι.

Διὰ ταῦτα φαίνεται, καὶ ὅτι αἱ ἡδοναὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων τῷ εἴδει. καὶ γὰρ διαφόρων τῷ εἴδει ἐνεργειῶν τελειότητες οὖσαι καὶ αὐταὶ διάφοροί εἰσιν. αἱ γὰρ τελειότητες τῶν διαφόρων εἰδῶν οὐ δύνανται μὴ διάφοροι εἶναι τῷ εἴδει· οἷον αἱ τῆς διανοίας ἐνέργειαι τῶν τῆς αἰσθήσεως διαφέρουσι τῷ εἴδει, καὶ ἔτι αὗται ἀλλήλων· ὥστε καὶ αἱ ἡδοναί. τοῦτο δέ ἐστι φανερὸν ἐκ τοῦ πάσῃ ἐνεργείᾳ οἰκείαν ἡδονὴν προσεῖναι. ὅτι δὲ οἰκεία, δῆλον. καὶ γὰρ συναύξει τὴν ἐνέργειαν ἡ οἰκεία ἡδονή. μάλιστα γάρ τις ἑκα-

τὰ γινώσκει καὶ ἐξακριβοῖ, καὶ ὅλως ἐνεργεῖ, ὅταν μεθ' ἡδονῆς τοῦτο ποιῇ. καὶ γὰρ γεωμετρικοὶ γίνονται μάλιστα οἱ χαίροντες τῷ γεωμετρεῖν, καὶ κατανοοῦσιν ἕκαστα μᾶλλον, καὶ ἕκαστον ἡ ἡδονὴ πρὸς τὸ οἰκεῖον ἔργον ἐπιδιδόναι ποιεῖ. εἰ τοίνυν τὰς ἐνεργείας συναύξουσιν αἱ ἡδοναί, τὰ δὲ συναύξοντα οἰκεῖα, τὰ δὲ οἰκεῖα τοῖς διαφέρουσι τῷ εἴδει, καὶ αὐτὰ διάφορα κατὰ τὸ εἶδος, φανερόν, ὅτι αἱ ἡδοναὶ ἕτεραι τῷ εἴδει ἀλλήλων. ἔτι καὶ ἐκεῖθεν γίνεται δῆλον τὰς ἡδονὰς διαφόρους εἶναι τῷ εἴδει. καὶ γὰρ προσίστανται ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἀλλότριαι ἡδοναί, καθάπερ αἱ οἰκεῖαι τελειοτέρας ποιοῦσιν. ἡ γὰρ τῆς αὐλητικῆς ἡδονὴ συγχέοι ἂν ῥᾳδίως τὴν ἐν τοῖς μαθήμασι θεωρίαν, ὅταν μὴ ἕξιν μαθηματικὴν ὁ θεωρῶν ἔχῃ, ἀλλ' ἥδηται μᾶλλον αὐλοῦντος ἀκούων ἢ θεωρῶν, καὶ οὕτω φθείρῃ τὴν περὶ τὸν λόγον ἐνέργειαν ἡ τῆς αὐλητικῆς ἡδονή. ὁμοίως

eius auget voluptas. Maxime enim singula & cognoscimus, & accurate percipimus, & omnino efficimus, quoties cum voluptate hoc facimus. Sicut Geometræ fiunt maxime, qui eo delectantur studio, magisque singula intelligunt: atque ita deinceps cuiuslibet in proprio suo opere conatum promovet voluptas. Si ergo functiones augent voluptates coniunctæ, quæ vero conjuncta augent aliquid, ei quod augent sunt propria, quæ vero differentibus specie sunt propria, etiam ipsa specie differunt, manifestum fit voluptates quoque ipsas specie inter se differre. Præterea diversas esse specie voluptates etiam illinc potest probari. Videmus quippe functionibus obsistere & impedimento esse voluptates alienas, sicut eas propriæ perficiunt. Sic, exempli gratia, tibiarum voluptas facile disciplinarum contemplationem confundit: nisi forte habitum disciplinarũ studio proprium consecutus sit qui contemplatur, sed magis tibiam audiendo delectetur, quam contemplando, atque ita illam quæ disciplinis occupatur functionem

nem corrumpat voluptas. Eodemque fieri modo in reliquis amat, quoties duas aliquis eodem tempore functiones agit. Alteram enim semper elidit jucundior, eoque magis, quo magis voluptate excellit. Si enim longe alterius voluptatem antecedat alterius, plane etiam alteram delebit functionem, vt alterius plane ab agendo supersedere cogatur functio. Ideoque quoties aliquo delectamur vehementer, aliud vix facere solemus. Sin vero non admodum delectemur aliquo, etiam alia agimus. Plane quemadmodum illi faciunt qui in theatris bellaria gustare solent. Qui plerumque cum ineptos esse actores vident, neque admodū delectantur spectaculo, facere hoc maxime solent. Quia vero functiones magis accuratas magisque & diuturnas & bonas propria efficit voluptas, sicut aliena destruit, multum eas inter se differre satis apparet. Fere enim sicut proprii functiones impediunt dolores, neque pergere eas permittunt, ita & alienæ faciunt voluptates. A propriis autem cor-

δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβαίνει, ὅταν δύο ἐνεργείας τις κατὰ ταυτὸν ἐνεργῇ. καὶ γὰρ ἡ ἡδίων τὴν ἑτέραν ἐκκρούει, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ κατὰ τὴν ἡδονὴν διαφέρει. εἰ γὰρ σφόδρα ὑπερβάλλῃ τὴν ἐξ ἑτέρου ἡ τῆς ἑτέρας ἡδονὴ, καὶ παντελῶς ἀφανίζῃ τὴν ἀλλοτρίαν ἐνέργειαν, ὥστε μηδὲ ὅλως κατ' αὐτὴν ἐνεργεῖν, διὰ τοῦτο ἐπειδὰν χαίρωμέν τινι σφόδρα, οὐ πάνυ δρῶμεν ἕτερον. εἰ δὲ οὐ πάνυ ἡδόμεθα ὁτῳοῦν, καὶ ἄλλα ποιοῦμεν, οἷον ποιοῦσι καὶ οἱ ἐν τοῖς θεάτροις τραγηματίζοντες· ὅταν γὰρ φαῦλοι οἱ ἀγωνιζόμενοι ὦσι, καὶ οὐ πάνυ χαίρωσι τῷ θεάματι, τότε μάλιστα αὐτὸ δρῶσιν. ἐπεὶ τοίνυν ἡ μὲν οἰκεία ἡδονὴ τὰς ἐνεργείας ἐξακριβοῖ, καὶ χρονιωτέρας καὶ βελτίους ποιεῖ, ἡ δ' ἀλλοτρία λυμαίνεται, φανερὸν, ὅτι πολὺ διαφέρουσιν ἀλλήλων. σχεδὸν γὰρ ὥσπερ αἱ οἰκεῖαι ταῖς ἐνεργείαις λῦπαι κωλύματα γίνονται, καὶ προχωρεῖν οὐκ ἐῶσιν· οὕτω καὶ αἱ ἀλλότριαι ἡδοναί. φθείρουσι γὰρ αἱ

οἰκεῖαι

οἰκεῖαι λῦπαι τὰς ἐνεργείας. εἰ γάρ τις ἐπὶ τῷ γράφειν λυποῖτο, οὐ γράψει, καὶ εἴ τῳ τὸ λογίζεσθαι ἀηδὲς, οὐ θεωρήσει. τοῦτο δὲ πείσεται, καθὼς εἴρηται, καὶ ἀπὸ τῆς ἀλλοτρίας ἡδονῆς. εἰ τοίνυν ἡ ἀλλοτρία ἡδονὴ παραπλήσιον ποιεῖ ταῖς οἰκείαις λύπαις, ἡ δὲ οἰκεία λύπη τῇ οἰκείᾳ ἡδονῇ ἐναντίως ἔχει, φανερὸν, ὅτι ἡ ἀλλοτρία ἡδονὴ τῇ οἰκείᾳ ἐναντίως ἔχει. τὰ δὲ τοιαῦτα οὐ δύναται τὰ αὐτὰ εἶναι τῷ εἴδει. ἡ ἄρα ἡδονὴ οὐκ ἔστι μία κατὰ τὸ εἶδος.

rumpi functiones doloribus, est certum. Si quis enim cum dolore scribat, non scribet: si cui contemplari non jucundum est, non contemplabitur. Idem autem ei ab aliena, quemadmodum jam diximus, eveniet voluptate. Si ergo aliena voluptas idem fere quod proprii efficiat dolores, cum voluptate autem propria pugnet dolor proprius, sequitur alienam quoque voluptatem esse contrariam propriæ. Talia autem specie esse eadem non possunt. Quare neque eadem specie est voluptas.

ΚΕΦ. ϛ'.

Περὶ τοῦ ὅτι ἐπιεικείᾳ καὶ φαυλότητι, καὶ ἔτι καθαρότητι διαφέρουσιν αἱ ἡδοναί. καὶ ὅτι ἑτέρων ζώων καὶ ἕτεραι· καὶ τίς ἡ ἀληθής.

CAP. VI.

Differre honestate inter se voluptates & improbitate: item sinceritate. deinde aliorum animalium esse alias: & quæ sit vera.

Ἐπεὶ δὲ ἑκάστῃ ἡδονὴ τῇ ἐνεργείᾳ, ὅθεν ἐστὶν, οἰκείως ἔχει, αἱ ἐνέργειαι διαφέρουσιν ἀλλήλων ἐπιεικείᾳ καὶ φαυλότητι, καὶ αἱ μὲν αἱρεταί εἰσιν, αἱ δὲ φευ-

Quoniam autem quælibet cum ea ex qua nascitur, functione convenit voluptas, ipsæ vero inter se functiones honestate differunt & turpitudine, aliæque eligendæ, 2. Διαφέρουσι δὲ τῶν ἐνεργειῶν ἐπιεικείᾳ.

aliæ

ſed in toto. Qui enim in partibus temporis totius ſunt motus, ſunt imperfecti, ſpecieq; inter ſe differunt: ſiquidem motus ipſius termini, vnde videlicet & quo, motus ſpecies diſtinguunt. Voluptatis vero quovis in tempore perfecta eſt ſpecies. Vnde apparet voluptatem motumque ſpecie inter ſe diverſas eſſe. Et voluptas quidem, præterquã quod perfecta eſt, tota eſt: motus vero nõ omni in tempore eſt perfectus: deinde ſine tempore eſſe motus non poteſt, poteſt voluptas. In præſenti enim, & ipſo temporis puncto moveri nihil poteſt: poteſt vero aliquis tota & perfecta affici voluptate.

2. Ἐκ τούτων δὲ δῆλον.

Ex quibus apparet, non tantum non motum, ſed nec generationem eſſe voluptatem. Neque enim omnium ſimpliciter, ſed eorum tantum quæ dividi poſſunt & non tota ſunt, eſt generatio; ſiquidẽ nec viſus, nec puncti, neque vnitatis eſt generatio. Quia totum eſt vnũquodque eorum, nec diviſionẽ recipit, neque ab imperfecto ad perfectum tempore procedit, ſed in quolibet

τῷ ὅλῳ. αἱ δὲ ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ ὅλου χρόνου κινήσεις, ἀτελεῖς εἰσί, καὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων τῷ εἴδει. εἴπερ οἱ ὅροι τῆς κινήσεως τὸ πόθεν καὶ ποῖ, τὴν κίνησιν εἰδοποιοῦσι. τῆς δὲ ἡδονῆς τὸ εἶδος ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ τέλειόν ἐστι. φανερὸν τοίνυν, ὅτι ἡ ἡδονή, καὶ ἡ κίνησις ἕτεραί εἰσιν ἀλλήλων· καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ ὅλον τι πρὸς τέλειόν ἐστιν, ἡ δὲ κίνησις οὐκ ἐν παντὶ χρόνῳ τελεία, καὶ ὅτι κίνησιν μὲν ἄνευ χρόνου οὐκ ἐνδέχεται εἶναι, ἡδονὴν δὲ δυνατόν. καὶ γὰρ ἐν μὲν τῷ νῦν καὶ τῷ ἀτόμῳ οὐ δυνατὸν κινηθῆναι, ἡσθῆναι δὲ δυνατὸν ὅλην καὶ τελείαν ἡδονήν.

Ἐκ τούτων δὲ δῆλον, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔστι κίνησις ἡ ἡδονή, ἀλλ' οὐδὲ γένεσις. οὐ γὰρ πάντων ἁπλῶς γένεσίς ἐστιν, ἀλλὰ τῶν μεριστῶν καὶ μὴ ὅλων, ἐπεὶ μηδὲ ὁράσεως ἐστὶ γένεσις, οὐδὲ στιγμῆς, οὐδὲ μονάδος. ὅτι ὅλον τι ἕκαστον αὐτῶν ἐστί, καὶ οὐ μεριστόν, οὐδὲ χρόνῳ ἀπὸ τοῦ ἀτελοῦς ἐπὶ τὸ τέλειον ἔρχεται, ἀλλ' ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ ὅλον τι

καὶ

καὶ τέλειον ἕκαστον αὐτῶν ἐστίν. ὅτι γὰρ μοναὶ οὐ τὸ μὲν τελεία ἐστὶ, τὸ δὲ ἀτελὴς, καὶ τῷ χρόνῳ τελειοῦται, οὔτε ἡ στιγμή. τό, τε ὁρᾶν ἐν παντὶ μέρει τοῦ χρόνου, καθ᾽ ὃν ὁρῶμεν, τέλειόν ἐστι. καὶ ὅλως πάσης αἰσθήσεως ἐνέργεια πρὸς τὸ οἰκεῖον αἰσθητὸν ἐνεργούσης τελεία ἐστὶν ἐν παντὶ μέρει τοῦ χρόνου.

tempore quidlibet totum & perfectum est eorum. Neque enim vnitas partim perfecta partim imperfecta est, neque tempore perficitur, vt nec punctum. Sicut, exempli gratia, videre, in qualibet temporis parte quo videmus, est perfectum. Cujuslibet denique sensus, qui in sensibili suo operatur subiecto, in qualibet temporis parte perfecta est functio.

ΚΕΦ. Δ´

Περὶ τοῦ, ὅτι πᾶσαν ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονή.

Ἕπεται δὲ ταῖς ἐνεργείαις τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς διανοίας ἡ ἡδονὴ, καὶ μάλιστα ὅταν ὑγιαίνουσαι τελειοτάτην προβάλλωνται τὴν ἐνέργειαν, καὶ περὶ τὸ κάλλιστον ἐνεργῶσιν, ἡ μὲν αἴσθησις τῶν αἰσθητῶν, ἡ δὲ διάνοια τῶν διανοητῶν. τηνικαῦτα γὰρ μάλιστα καὶ τελείως ἐνεργεῖ ἡ ἐνέργεια, ἢ ἡ ἐνεργοῦσα ἕξις. οὐδὲν γὰρ διαφέρει ταύτην ἐνεργεῖν εἰπεῖν, ἢ ἐκείνην. ἐπειδὰν γὰρ ὑ-

CAP. IV.

Omnem functionem à voluptate perfectam effici.

Sensus autem & cogitationis nostræ functiones sequitur voluptas: idque potissimum cum bene affecti perfectissimam proponunt sibi functionem, & in pulcherrimo exercent eam subiecto, sensus quidem eorum quæ sensuum, cogitatio autem quæ cogitationis sunt obiecta. Tum enim maxime ac perfecte functione sua fungitur functio, aut qui functioni servit habitus. Nihil enim differt, sive hunc fungi dicas, si- 3. Αἰσθήσεως ἡ πάσης πρὸς τὸ αἰσθητόν.

τὸν δυνάμει οἰκοδόμον ἡ οἰκοδομικὴ τελειοῖ, καὶ ἐνεργείᾳ ποιεῖ οἰκοδόμον, καθάπερ οὐδὲ ἡ ὑγεία καὶ ὁ ἰατρὸς ὁμοίως αἴτιά εἰσι τοῦ ὑγιαίνειν. ἡ μὲν γὰρ αὐτὴ ποιεῖ μὴ οὖσα τὴν τοῦ ὑγιαίνειν ἐνέργειαν· ὁ δὲ συντηρεῖ καὶ φυλάττει, καὶ ὅπως παραμείνῃ ζητεῖ. ἔτι δὲ οὐδ᾽ ὥσπερ τὸ αἰσθητὸν τελειοῖ τὴν αἴσθησιν, ἢ τὸ διανοητὸν τὴν διάνοιαν, οὕτω καὶ ἡ ἡδονὴ τελειοῖ τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν. ἡ μὲν γὰρ ἕξις, καὶ τὸ ἀντικείμενον, ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ προάγουσι τὴν ἐνέργειαν. ἡ δὲ ἡδονὴ τῇ ἐνεργείᾳ γινομένη συμπεφυκυῖα συντηρεῖ καὶ φυλάττει. πείθει γὰρ ἐνεργεῖν ἡ ἐπ᾽ αὐτῷ ἡδονή. καὶ ἔστι τῇ ἐνεργείᾳ καθάπερ ἐπιγινόμενον τέλος, ὥσπερ ἡ ὥρα τοῖς ἐν ἀκμῇ. καὶ ἕπεται ἀεὶ ταύτῃ, ἕως ἂν ᾖ ἥτε αἴσθησις καὶ διάνοια, καὶ περὶ τὸ αἰσθητὸν, καὶ διανοητὸν ἐνεργῇ, καὶ μάλιστα, ὅταν εὖ

deducendo ad actum. sicut eum qui, exempli gratia, potentia est architectus architectura perficit, actuque archi.ectum facit. sicut neque sanitas & medicus eodem modo causæ sunt, vt sanus fit aliquis. Altera enim, quamvis non ipsa hoc fit, sanitatis inducit actum: alter conservat & custodit, & vt permaneat operam impendit. Præterea non quemadmodum sensuum objectum perficit sensum, aut cogitationis obiectũ perficit cogitationem, sic etiã voluptas functionem perficit eorum, qui voluptate afficiuntur. Habitus siquidem & objectum, ab eo quod potentia est ad id quod est actu, functionem promovent. Voluptas vero cum ipsi quasi, quæ fit, annata sit functioni, & cohæreat cum illa, conservat eam & custodit. Functionem autem ipsa functionis persuadet actio, & ad functionem impellit: estque quasi finis quidam, qui accedit functioni & supervenit, quemadmodum iis qui in ipso ætatis flore sunt, venustas, sequiturque hanc semper, donec aut est, aut in objecto functione sua cogitatio fungitur, vel sensus: ac potissimum cum bene se aut opti-

mē habent, & in optimo operantur.

5. Πῶς οὐδεὶς συνεχῶς ἥδεται.

Hoc autem si ita se habeat, dubitare posset aliquis, qui fiat, vt nemo qui eo operatur modo, perpetua afficiatur voluptate. Ad quod respondendum est: omnia defatigari mortalia, neq. perpetuo functione fungi posse quenquam. Quare neque continua quisquam frui potest voluptate, quia functionem sequitur actio. Sunt autem & quædam, quæ cum primo objiciuntur nobis, delectant: postquam v. aliquādiu adfuerint nobis, & quasi longa nobis vsitata esse incipiūt consuetudine, minus iucunda videntur, minusq. adferunt voluptatis. Causa autem est quam dixi. Primum enim incumbit in ea cogitatio, intenteque admodum in iis functionem suam exercet, sicut in videndo, qui aliquid intuentur. Postea vero non similis est functio, sed remissa. Vnde fit etiam vt obscuretur voluptas.

καὶ ἄριστα ἔχωσι, καὶ περὶ τὸ ἄριστον ἐνεργῶσιν.

Απορήσειε δ' ἄν τις εἰ τοῦτο οὕτως ἔχει, πῶς οὐδεὶς οὕτως ἐνεργῶν συνεχῶς ἥδεται. πρὸς ὃ ζητέον, ὅτι κάμνει πάντα τὰ ἀνθρώπεια, καὶ οὐ δύναται συνεχῶς ἐνεργεῖν. διὰ τοῦτο οὐδὲ ἡδονὴ δύναται συνεχῶς, ἐπεὶ ἡ ἡδονὴ τῇ ἐνεργείᾳ ἀκολουθεῖ. ἔνια δὲ τέρπει μὲν νεωστὶ φανέντα, χρόνον δέ τινα συνεθισθέντα οὐχ ὁμοίως ἡδέα δοκεῖ. τὸ δὲ αἴτιον, ὅπερ ἔφην. τὸ μὲν γὰρ πρῶτον παρακέκληται ἡ διάνοια, καὶ διατεταμένως περὶ αὐτὰ ἐνεργεῖ, ὥσπερ κατὰ τὴν ὄψιν οἱ ἐμβλέποντες· μετέπειτα δὲ, οὐ γίνεται τοιαύτη ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ παρημελημένη· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἡδονὴ ἀμαυροῦται.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. ε'.

Περὶ τοῦ, ὅτι φύσει διωκτὸν ἡ ἡδονή· καὶ ἔτι περὶ τοῦ, ὅτι εἴδει διαφέρουσιν αἱ ἡδοναί.

Ἐπεὶ δὲ πᾶσαν ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονὴ, ἐνέργεια δὲ καὶ τὸ ζῆν, τὰ ἄρα ἐφιέμενα τοῦ ζῆν ὀρέγονται τῆς ἡδονῆς, ὅτι τελειότης ἐστὶν αὐτοῦ. πάντα δὲ ἐφίενται τοῦ ζῆν. ὥστε δόξειεν ἂν πάντα ἐφίεσθαι τῆς ἡδονῆς. πᾶσαν γὰρ ἐνέργειαν ἡ ἡδονὴ αἱρετωτέραν ποιεῖ· καὶ ἕκαστος περὶ ταῦτα καὶ τούτοις ἐνεργεῖ μάλιστα, οἷς μάλιστα ἥδεται. οἷον ὁ μουσικὸς τῇ ἀκοῇ περὶ τὰ μέλη, καὶ ὁ φιλομαθὴς τῇ διανοίᾳ περὶ τὰ θεωρήματα, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος. ἐπεὶ οὖν οὕτω ποιεῖ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονὴ καλλίω καὶ αἱρετωτέραν, εἰκότως τὰ ὀρεγόμενά τινος ἐνεργείας, καὶ τῆς καθ' αὐτὴν ὀρέγονται ἡδονῆς. τὰ ἄρα τοῦ ζῆν ἐφιέ-

CAP. V.

Voluptatem naturaliter appetendam: deinde specie quoque differre voluptates.

Cum vero omnẽ functionem atque actum perficiat voluptas, ipsum autem vivere etiam sit actus, sequitur ea quæ vivunt, voluptatem appetere, quia perfectio est ejus. Omnia autem appetunt vitam. Ex quo, ut dico, sequi videbitur, omnia appetere voluptatem. Siquidem omnem functionem atque actum magis eligendum facit voluptas. Quilibet autẽ circa ea & in his ipsis functione sua fungitur maxime, quibus delectatur maxime. Sicut, exempli gratia, musicus auditu in modulis, studiosus discendi cogitatione in contemplationibus, ac ita singuli aliorum. Cum ergo eo modo pulchriorem magisque eligendam functionem faciat voluptas, non est mirum ea quæ functionem appetunt aliquam, eius quoque functionis appetere voluptatem. Unde sequitur ea

6. Ὀρέγεσθαι δὲ τῆς ἡδονῆς οἰηθείη.

ea quæ vitam appetunt, eius quoque appetere voluptatem: quia id quod eligendum videtur, ac petendum illis, perficit. Illa autem quæstio, vtrum voluptas vitæ ipsius, an vero vita voluptatis causa appetenda sit, in præsentia omittatur. Videntur autem hæc disiungi non posse, neque voluptatem sine functione aut actu, neque functionem aut actum sine voluptate inveniri posse. Perfectio enim functionis est voluptas, ideoque seorsum esse ab ea non potest.

CAP. V. 1. Ὅτι διαφέρουσι καὶ τῷ εἴδει.

Hinc etiam apparet specie inter se differre voluptates. Diversarum enim specie functionum cum perfectiones sint, sequitur ipsas quoque diversas esse. Diversarum quippe perfectiones specierum, non possunt non specie diversæ esse. Sicut cogitationis functiones à sensus functionibus specie differunt, & ipsæ inter se rursus. Vnde & voluptates. Quod ex eo manifestū est, quia singulis propria sua voluptas adest functionibus. Propriam autem esse manifestum est. Coniuncta enim functionem propria

μενα συνέχως καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐφίενται ἡδονῆς, ὅτι τὸ αἱρετὸν καὶ ἐφετὸν αὐτοῖς τελειοῖ. τὸ δὲ ζητεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος, πότερον ποτέρου ἕνεκα αἱρετόν, ἡ ἡδονὴ διὰ τὸ ζῆν, ἢ τὸ ζῆν διὰ τὴν ἡδονήν, ἀφείσθω. φαίνεται δὲ ὅτι ἀδιαίρετά εἰσι ταῦτα ἀλλήλων, καὶ οὔτε ἡδονὴ χωρὶς ἐνεργείας, οὔτε ἐνέργειαν χωρὶς ἡδονῆς εὕρεσις τις ἄν. τελείωσις γὰρ ἐνεργείας ἡ ἡδονή, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναται χωρὶς εἶναι.

Διὰ ταῦτα φαίνεται, καὶ ὅτι αἱ ἡδοναὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων τῷ εἴδει. καὶ γὰρ διαφόρων τῷ εἴδει ἐνεργειῶν τελειότητες οὖσαι καὶ αὐταὶ διάφοροί εἰσιν. αἱ γὰρ τελειότητες τῶν διαφόρων εἰδῶν οὐ δύνανται μὴ διάφοροι εἶναι τῷ εἴδει· οἷον αἱ τῆς διανοίας ἐνέργειαι τῶν τῆς αἰσθήσεως διαφέρουσι τῷ εἴδει, καὶ ἔτι αὗται ἀλλήλων· ὥστε καὶ αἱ ἡδοναί. τοῦτο δὲ ἐστι φανερὸν ἐκ τοῦ πάσῃ ἐνεργείᾳ οἰκείαν ἡδονὴν προσεῖναι. ὅτι δὲ οἰκεία, δῆλον. καὶ γὰρ συναύξει τὴν ἐνέργειαν ἡ οἰκεία ἡδονή. μάλιστα γάρ τις ἕκα-

τὰ γινώσκει καὶ ἐξακριβοῖ, καὶ ὅλως ἐνεργεῖ, ὅταν μεθ' ἡδονῆς τοῦτο ποιῇ. καὶ γὰρ γεωμετρικοὶ γίνονται μάλιστα οἱ χαίροντες τῷ γεωμετρεῖν, καὶ κατανοοῦσιν ἕκαστα μᾶλλον, καὶ ἕκαστον ἡ ἡδονὴ πρὸς τὸ οἰκεῖον ἔργον ἐπιδιδόναι ποιεῖ. εἰ τοίνυν τὰς ἐνεργείας συναύξουσιν αἱ ἡδοναί, τὰ δὲ συναύξοντα οἰκεῖα, τὰ δὲ οἰκεῖα τοῖς διαφόροις τῷ εἴδει, καὶ αὐτὰ διάφορα κατὰ τὸ εἶδος, φανερόν, ὅτι αἱ ἡδοναὶ ἕτεραι τῷ εἴδει ἀλλήλων. ἔτι καὶ ἐκεῖθεν γίνεται δῆλον τὰς ἡδονὰς διαφόρους εἶναι τῷ εἴδει. καὶ γὰρ προσίστανται ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἀλλότριαι ἡδοναί, καθάπερ αἱ οἰκεῖαι τελειοτέρας ποιοῦσιν. ἡ γὰρ τῆς αὐλητικῆς ἡδονὴ συγχέοι ἂν ῥαδίως τὴν ἐν τοῖς μαθήμασι θεωρίαν, ὅταν μὴ ἕξιν μαθηματικὴν ὁ θεωρῶν ἔχῃ, ἀλλ' ἥδηται μᾶλλον αὐλοῦντος ἀκούων ἢ θεωρῶν, καὶ οὕτω φθείρῃ τὴν περὶ τὸν λόγον ἐνέργειαν ἡ τῆς αὐλητικῆς ἡδονή. ὁμοίως

eius auget voluptas. Maxime enim singula & cognoscimus, & accurate percipimus, & omnino efficimus, quoties cum voluptate hoc facimus. Sicut Geometræ fiunt maxime, qui eo delectantur studio, magisque singula intelligunt: atque ita deinceps cuiuslibet in proprio suo opere conatum promovet voluptas. Si ergo functiones augent voluptates coniunctæ, quæ vero conjuncta augent aliquid, ei quod augent sunt propria, quæ vero differentibus specie sunt propria, etiam ipsa specie differunt, manifestum fit voluptates quoque ipsas specie inter se differre. Præterea diversas esse specie voluptates etiam illinc potest probari. Videmus quippe functionibus obsistere & impedimento esse voluptates alienas, sicut eas propriæ perficiunt. Sic, exempli gratia, tibiarum voluptas facile disciplinarum contemplationem confundit: nisi forte habitum disciplinarũ studio proprium consecutus sit qui contemplatur, sed magis tibiam audiendo delectetur, quam contemplando, atque ita illam quæ disciplinis occupatur functionem

nem corrumpat voluptas. Eodemque fieri modo in reliquis amat, quoties duas aliquis eodem tempore functiones agit. Alteram enim semper elidit jucundior, eoque magis, quo magis voluptate excellit. Si enim longe alterius voluptatem antecedat alterius, plane etiam alteram delebit functionem, vt alterius plane ab agendo supersedere cogatur functio. Ideoque quoties aliquo delectamur vehementer, aliud vix facere solemus. Sin vero non admodum delectemur aliquo, etiam alia agimus. Plane quemadmodum illi faciunt qui in theatris bellaria gustare solent. Qui plerumque cum ineptos esse actores vident, neque admodũ delectantur spectaculo, facere hoc maxime solent. Quia vero functiones magis accuratas magisque & diuturnas & bonas propria efficit voluptas, sicut aliena destruit, multum eas inter se differre satis apparet. Fere enim sicut proprii functiones impediunt dolores, neque pergere eas permittunt, ita & alienæ faciunt voluptates. A propriis autem cor-

δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβαίνει, ὅταν δύο ἐνεργείας τις κατὰ ταυτὸν ἐνεργῇ. καὶ γὰρ ἡ ἡδίων τὴν ἑτέραν ἐκκρούει, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ κατὰ τὴν ἡδονὴν διαφέρει. εἰ γὰρ σφόδρα ὑπερβάλλῃ τὴν ἐξ ἑτέρας ἡ τῆς ἑτέρας ἡδονή, καὶ παντελῶς ἀφανίζῃ τὴν ἀλλοτρίαν ἐνέργειαν, ὥστε μηδὲ ὅλως κατ' αὐτὴν ἐνεργεῖν, διὰ τοῦτο ἐπειδὰν χαίρωμέν τινι σφόδρα, οὐ πάνυ δρῶμεν ἕτερον. εἰ δὲ οὐ πάνυ ἡδόμεθα ὁτῳοῦν, καὶ ἄλλα ποιοῦμεν, οἷον ποιοῦσι καὶ οἱ ἐν τοῖς θεάτροις τραγηματίζοντες· ὅταν γὰρ φαῦλοι οἱ ἀγωνιζόμενοι ὦσι, καὶ οὐ πάνυ χαίρωσι τῷ θεάματι, τότε μάλιστα αὐτὸ δρῶσιν. ἐπεὶ τοίνυν ἡ μὲν οἰκεία ἡδονὴ τὰς ἐνεργείας ἐξακριβοῖ, καὶ χρονιωτέρας καὶ βελτίους ποιεῖ, ἡ δ' ἀλλοτρία λυμαίνεται, φανερὸν, ὅτι πολὺ διαφέρουσιν ἀλλήλων. σχεδὸν γὰρ ὥσπερ αἱ οἰκεῖαι ταῖς ἐνεργείαις λῦπαι κώλυμα γίνονται, καὶ προχωρεῖν οὐκ ἐῶσιν· οὕτω καὶ αἱ ἀλλότριαι ἡδοναί. φθείρουσι γὰρ αἱ

οἰκεῖαι

οἰκεῖαι λῦπαι ταῖς ἐνεργείαις. εἰ γάρ τις ἐπὶ τῷ γράφειν λυποῖτο, οὐ γράψει, καὶ εἴ τῳ τὸ λογίζεσθαι ἀηδὲς, οὐ θεωρήσει. τοῦτο δὲ πείσεται, καθὼς εἴρηται, καὶ ἀπὸ τῆς ἀλλοτρίας ἡδονῆς. εἰ τοίνυν ἡ ἀλλοτρία ἡδονὴ παραπλήσιον ποιεῖ ταῖς οἰκείαις λύπαις, ἡ δὲ οἰκεία λύπη τῇ οἰκείᾳ ἡδονῇ ἐναντίως ἔχει, φανερὸν, ὅτι ἡ ἀλλοτρία ἡδονὴ τῇ οἰκείᾳ ἐναντίως ἔχει. τὰ δὲ τοιαῦτα οὐ δύνανται τὰ αὐτὰ εἶναι τῷ εἴδει. ἡ ἄρα ἡδονὴ οὐκ ἔστι μία κατὰ τὸ εἶδος.

rumpi functiones doloribus, est certum. Si quis enim cum dolore scribat, non scribet: si cui contemplari non jucundum est, non contemplabitur. Idem autem ei ab aliena, quemadmodum jam diximus, eveniet voluptate. Si ergo aliena voluptas idem fere quod proprii efficiat dolores, cum voluptate autem propria pugnet dolor proprius, sequitur alienam quoque voluptatem esse contrariam propriæ. Talia autem specie esse eadem non possunt. Quare neque eadem specie est voluptas.

ΚΕΦ. ϛ'.

Περὶ δὲ ὅτι ἐπιεικείᾳ καὶ φαυλότητι, καὶ ἔτι καθαρότητι διαφέρουσιν αἱ ἡδοναί. καὶ ὅτι ἑτέρων ζώων καὶ ἄλλαι· καὶ τίς ἡ ἀληθής.

CAP. VI.

Differre honestate inter se voluptates & improbitate: item sinceritate. deinde aliorum animalium esse alias: & quæ sit vera.

ΕΠεὶ δὲ ἐνέχει ἡδονὴ τῇ ἐνεργείᾳ, ὅθεν ἐστὶν, οἰκείως ἔχει, αἱ ἐνέργειαι διαφέρουσιν ἀλλήλων ἐπιεικείᾳ καὶ φαυλότητι, καὶ αἱ μὲν αἱρεταί εἰσιν, αἱ δὲ φευ-

QVoniam autem quælibet cum ea ex qua nascitur, functione convenit voluptas, ipsæ vero inter se functiones honestate differunt & turpitudine, aliæque eligendæ, 2. Διαφέρουσι δὲ τῶν ἐνεργειῶν ἐπιεικείᾳ

aliæ

aliæ fugiendæ sunt, aliæ vero neutrum; eodem modo se habere voluptates necesse est, vt aliæ bonæ, aliæ turpes, aliæ nec hoc sint nec illud. Et honesta quidem voluptas ea est ac bona, quæ honestæ ac bonæ probæq. propria est functioni: sicut turpis, quæ turpi propria est functioni. Nam & cupiditates honestorum laude, turpium vero vituperatione dignæ censentur. quæ vero functioni quæ nec laude nec vituperatione est digna, propria est voluptas, ipsa quoque est neutrum. Cum vero in functione quoque consideretur appetitus, vnde ad illam aliquis propellitur functionem, videndū est, vtrum functioni magis, an appetitui propria sit voluptas. Videtur autem magis functioni esse propria. Cum appetitu enim nec cohæret, neque eodem cum illo fit tempore voluptas: sed & tempore & natura differt ab ea. Quippe & functionem & eius voluptatem præcedit appetitus. Cum functione autem ita cohæret, ita indiuulso quodam modo conjuncta est voluptas, vt dubitetur, sit ne idem cum fun-

κταί, αἱ δὲ οὐδέτεραι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰς ἡδονὰς ἔχειν ἀνάγκη, καὶ τὰς μὲν ἀγαθὰς εἶναι, τὰς δὲ φαύλας, τὰς δὲ οὐδέτερα τούτων. καὶ ἐπιεικὴς μὲν καὶ ἀγαθὴ ἡδονή ἐστιν ἡ οἰκεία τῇ ἐπιεικεῖ καὶ ἀγαθῇ καὶ σπουδαίᾳ ἐνεργείᾳ, φαύλη δὲ ἡ τῇ φαύλῃ ἐνεργείᾳ οἰκεία. καὶ γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι τῶν μὲν καλῶν ἐπαινεταὶ, τῶν δὲ φαύλων ψεκταί. ἡ δὲ οἰκεία τῇ ἐνεργείᾳ, ἣ οὔτε ἐπαινετή ἐστιν, οὔτε ψεκτὴ, καὶ αὐτὴ οὐδέτερόν ἐστιν. ἐπεὶ δὲ τῇ ἐνεργείᾳ καὶ ὄρεξίς ἐστιν ὅθεν κινεῖταί τις ἐπὶ τὸ ἐνεργεῖν, ζητητέον ποτέρα μᾶλλόν ἐστιν οἰκεία ἡ ἡδονὴ, τῇ ἐνεργείᾳ, ἢ τῇ ὀρέξει. φαίνεται δὲ ὅτι οἰκειοτέρα ἐστὶ τῇ ἐνεργείᾳ. τῇ μὲν ὀρέξει γὰρ ἡ ἡδονὴ οὔτε συμπέφυκεν, οὔτε ἅμα γίνεται αὐτῇ κατὰ τὸν χρόνον, ἀλλὰ διέστηκεν αὐτῆς, καὶ τῷ χρόνῳ, καὶ τῇ φύσει. προηγεῖται γὰρ ἡ ὄρεξις τῆς ἐνεργείας, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῇ ἡδονῆς. τῇ δ' ἐνεργείᾳ οὕτω συμ-

πέφυκεν

ἐζευκται ἡ ἡδονὴ, καὶ οὕτως ἀχωρίστως ἔχει, ὥστε ἀμφισβητεῖται, εἰ ταυτόν ἐστι τῇ ἐνεργείᾳ ἡ ἡδονή. φαίνεται μὲν οὖν, ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ μᾶλλον οἰκειοῦται ἡ ἡδονὴ, ἢ τῇ ὀρέξει· ταυτὸν δὲ οὐκ ἔστιν. οὐ γὰρ ταυτὸν ἡδονὴ διανοίᾳ, οὐδὲ αἰσθήσει οὐδεμιᾷ. ἄτοπον γὰρ οὕτως οἴεσθαι. ἀλλὰ τῷ ἀχωρίστως ἀλλήλων ἔχειν δοκεῖ μηδὲν διαφέρειν ἐνεργείας.

ctione voluptas. Vnde apparet magis cum functione quam cum appetitu cohærere voluptatem. Neque est tamen idem. Neque enim aut cum cogitatione aut cum alio aliquo sensu idem est voluptas. Hoc enim existimare, est absurdum. Sed quia indivulse, vt iam diximus, quodammodo inter se cohærent, nihil differre à functione videntur.

Διάφοροι δέ εἰσι καὶ αὗται αἱ ἡδοναὶ πρὸς ἀλλήλας, ὅτι αἱ ἐνέργειαι. διαφέρει γὰρ ὄψις ἁφῆς καθαρειότητι, καθ' ὅσον ἡ μὲν τὸ εἶδος ἀντιλαμβάνεται μόνον, ἡ δὲ ἁφὴ τῇ ὕλῃ μᾶλλον προσάγει, καὶ ἡ ἀκοὴ ταύτῃ τῆς ὀσφρήσεως καὶ τῆς γεύσεως διαφέρει, ὅτι τῆς ὕλης ἅπτονται μᾶλλον. ὅθεν καὶ αἱ ἑπόμεναι ἡδοναὶ διοίσουσιν ἀλλήλων, καὶ τῶν ἐκ τῆς διανοίας ἡδονῶν, ὅτι διάφοροι αἱ ἐνέργειαι. καὶ αὗται δὲ αἱ τῆς διανοίας ἡδοναὶ οὐχ αἱ αὐταὶ ἔσονται ἀλλήλαις, ὅτι διάφοροι ἐνέργειαι διανοίας.

Sed & inter se ipsæ quoque differunt voluptates, quia differunt functiones. Puritate enim à tactu differt visus, quatenus ille quidem solam apprehendit speciem, tactus vero magis ad materiam deducit: sicut hoc ipso modo ab olfactu & gustu differt auditus, quia illi ipsam magis tangunt materiam. Vnde etiam quæ ex his sequuntur, partim inter se, partim ab iis quæ animo ac cogitatione percipiuntur voluptatibus, differentes quia diversæ functiones eius partis sunt. Sicut & ipsæ animi ac cogitationis non eædem inter se erunt voluptates, quia diversæ illorum sunt partes. 3. Διαφέρει δὲ ἡ ὄψις.

Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἑκάστῳ ζώῳ οἰκεία τίς ἐστιν ἡδονὴ,

Iam vero & singulis propria quædam voluptas videtur 4. Δοκεῖ δ' εἶναι ἑκάστῳ ζώῳ.

tur esse animalibus, sicut proprium quoque est opus. Si enim functiones sequantur voluptates, cuilibet autem animali propria & quæ naturæ eius respondeat, est functio, etiam voluptas erit propria. Quod in singula eorum intuenti apparebit. Alia enim equi, alia canis, alia hominis voluptas est, quemadmodum Heraclitus ait, Asinum stramenta malle quam aurum. Gratior enim auro cibus est asinis. Quare propriæ diversis functionibus voluptates, ipsæ quoque sunt diversæ. quæ vero earundem sunt functionum, eas quoque easdem esse specie, fit verisimile: eo tamen quod vel plus sunt, differunt, vel minus. Non iisdem enim omnes delectari functionibus, constat satis. Cum vero tanta sit differentia, vt ex iisdẽ, alii voluptatem, alii percipiant molestiam: sicut nec dulcia omnibus eadem: neque enim eadem febricitanti dulcia videntur & sano: neque calida eadem infirmo & bene constituto. Quod & in aliis fieri consuevit.

ἐ. Δοκεῖ δ᾽ οὐ ἅπασι τοῖς τοιούτοις.

Sicut in eiusmodi au-

καθάπερ καὶ ἔργον ἐστὶν οἰκεῖον. εἰ γὰρ ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἡδοναὶ ἀκολουθοῦσιν, ἑκάστῳ δὲ ζώῳ οἰκεία τίς ἐστιν ἐνέργεια κατάλληλος τῇ φύσει, καὶ ἡ ἡδονὴ ἂν εἴη οἰκεία. τοῦτο δὲ καὶ καθ᾽ ἕκαστον θεωροῦντι γίνεται δῆλον. ἑτέρα γὰρ ἵππου ἡδονὴ, καὶ κυνὸς, καὶ ἀνθρώπου. καθάπερ Ἡράκλειτός φησιν, ὄνον σύρματα ἂν ἑλέσθαι μᾶλλον, ἢ χρυσόν. ἥδιον γὰρ χρυσοῦ τροφὴ ὄνοις. αἱ μὲν οὖν οἰκεῖαι ἡδοναὶ ταῖς διαφόροις ἐνεργείαις καὶ αὐταὶ διάφοροί εἰσι. τὰς δὲ τῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν τὰς αὐτὰς εὔλογον εἶναι κατὰ τὸ εἶδος. διοίσουσι δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. ὅτι γὰρ ταῖς αὐταῖς ἐνεργείαις οὐχ ὁμοίως ἥδονται πάντες, φανερόν· ἐπεὶ καὶ τοσαύτη γίνεται ἡ διαφορὰ, ὥστε τοῖς αὐτοῖς τοὺς μὲν ἥδεσθαι, τοὺς δὲ λυπεῖσθαι· καὶ γλυκέα οὐ πᾶσι τὰ αὐτὰ, οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ δοκεῖ γλυκέα τῷ πυρέττοντι, καὶ τῷ ὑγιαίνοντι, οὐδὲ θερμὰ τὰ αὐτὰ τῷ ἀσθενεῖ, καὶ εὐεκτοῦντι. τοῦτο δὲ καὶ ἐφ᾽ ἑτέρων συμβαίνει.

Καθάπερ δὲ ἐπὶ τῶν τοιού-

τῶν ἡδέων τὰ ἀληθῶς ἡδέα τῶν δοκούντων ἀπὸ τῶν ὑγιαινόντων γνωσόμεθα διελεῖν. οὕτω καὶ τὰς ἐν τῷ ἤθει ἡδονὰς ἀπὸ τῶν εὖ ἐχόντων περὶ τὸ ἦθος, δηλαδὴ τῶν σπουδαίων, διοισόμεθα. εἰ δὲ τοῦτο καλῶς λέγεται, καὶ ἑκάστου μέτρον ἡ ἀρετή, καὶ τὸ ἀγαθὸν εἶναι διὰ τὴν ἀρετὴν ἐστὶν ἑκάστῳ, καὶ ἡδοναὶ ἂν εἶεν ἀληθῶς, αἱ τῷ σπουδαίῳ φαινόμεναι ἡδοναί, καὶ ἡδέα οἷς οὗτος χαίρει. πρὸς ἃ δὲ οὗτος ἀηδῶς ἔχει, οὐκ ἂν εὐλόγως ἡδέα λέγοιντο οὐδὲ ἡδοναί. εἰ δὲ τοῖς διεφθαρμένοις ἡδέα δοκεῖ ταῦτα, οὐδὲν θαυμαστόν. πολλαὶ γὰρ φθοραὶ καὶ λῦμαι ἀνθρώπων γίνονται, καὶ ἡδεῖς εἰσίν, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς ἡδεῖς, ἀλλὰ τοῖς γε διεφθαρμένοις. τὰς μὲν οὖν ὁμολογουμένας αἰσχρὰς δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη ῥητέον ἡδονὰς εἶναι, πλὴν τοῖς διεφθαρμένοις.

Τῶν δὲ ἐπιεικῶν ἡδονῶν τίνα ῥητέον κυρίως ἀνθρωπίνην ἡδονὴν εἶναι; καὶ τοῦτο δὲ φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. ἐπεὶ γὰρ οἰκεῖαι ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἑπόμεναι ἡδοναί, ληπτέον τὴν ἀνθρω-

tem iucundis, ea quæ vere sunt iucunda ab iis quæ videntur, à sanis discemus distinguere: ita morales etiam voluptates ab iis qui bonis sunt præditi moribus, hoc est viris honestis, distinguere discemus. Quod si hoc vere dicitur, & cuiuslibet mensura est virtus, estque vir bonus virtute quilibet, etiam voluptates erunt veræ quæ probo tales videntur, & jucunda, quibus delectatur ille. A quibus vero abhorret ille, neque iucunda dici merito poterunt, neque voluptates. Corruptis autem ita videri hominibus non est mirum. Multæ namque & corruptelæ in hominibus & labes existunt: suntque jucundæ, non tamen simpliciter, sed corruptis. Quare eas quæ sine controversia sunt turpes, voluptates dici non posse, nisi corruptis, apparet.

6. Τῶν δὲ ἐπιεικῶν δοκουσῶν εἶναι

Ex voluptatibus autem honestis, quamnam proprie humanam esse voluptatem dicemus? Etiam hoc ex superioribus apparet. Cum enim propriæ functionibus, eæ quæ sequuntur ipsas, sint voluptates, ea sumenda est ho-

 minis

hominis functio, quæ hominis est, qua est homo, sive vnica ea sit, seu plures. Quæ has ergo functiones perficiunt voluptates, viri dico boni functiones & beati, hæ sunt hominis qua homo est voluptates. Reliqua autem secundo ac multifariam, sicut & functiones, dicantur humanæ.

Cap. VII.

De felicitate.

Cap. VI. 1. Εἰρημένων δὲ τῶν περὶ

Qvoniam autem de virtutibus dictũ est, amicitia item & voluptate, restat vt de felicitate obiter dicamus. siquidem omnium eam rerum humanarum finem ponimus. Ita autem demum tota hæc nobis plana est futura disputatio, si ea quæ supra de felicitate diximus, obiter revocemus.

2. Ἐν πρώτῳ, ὅτι οὐκ ἕξι.

Diximus ergo lib. primi decimo tertio capite de ea, habitum non esse. Ita enim & qui toto vitæ dormit tempore, & qui in maximis vitæ versatur calamitatibus, felix dicẽdus esset, Cum habitu

τέλειον ἐνέργειαν, ἢ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ καθ᾽ ὅ ἐστιν ἄνθρωπος, εἴτε μία ἐνέργειά ἐστιν, εἴτε πλείους. καὶ δὴ ταύτας τὰς ἐνεργείας αἱ τελειοῦσαι ἡδοναὶ τὰς τοῦ τελείου καὶ μακαρίου ἀνδρός, αὗται εἶεν αἱ τοῦ ἀνθρώπου, ᾗ ἄνθρωπος, ἡδοναί· αἱ δὲ λοιπαὶ δευτέρως καὶ πολλοστῶς λέγοιντο ἂν ἀνθρώπιναι, καθάπερ καὶ αἱ ἐνέργειαι.

ΚΕΦ. ζ.

Περὶ εὐδαιμονίας.

Ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν ἀρετῶν εἴρηται, καὶ τῆς φιλίας, καὶ τῆς ἡδονῆς, λοιπὸν περὶ εὐδαιμονίας τύπῳ διελθεῖν, ἐπεὶ τέλος αὐτὴν εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων πάντων φαμέν. γένοιτο δ᾽ ἂν ἡμῖν σαφὴς καὶ ῥάδιος ὁ λόγος, τὰ προειρημένα περὶ τῆς εὐδαιμονίας ἀναλαβοῦσιν.

Εἴρηται τοίνυν περὶ αὐτῆς ἐν τῷ ιγ´ κεφαλαίῳ τοῦ πρώτου βιβλίου, ὅτι οὐκ ἔστιν ἕξις. εὐδαίμων γὰρ ἂν εἴη καὶ ὁ διὰ βίου καθεύδων, καὶ ὁ φυτῶν βίον ζῶν, καὶ ἔτι ὁ τὰ μέγιστα δυστυχῶν. ἐνδέχεται γὰρ

ἕξιν

ἕξιν ἔχοντα ἀρετῆς οὕτω βιῶναι.

Εἰ δὲ τοῦτο ἄδοξον, εὐδαίμονα τὸν οὕτως ἔχοντα καλεῖν, ἐνέργειά τις ἂν εἴη ἡ εὐδαιμονία. ζητητέον δὴ τίς τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν ἐστίν.

Ἐπεὶ γὰρ αἱ μὲν τῶν ἐνεργειῶν ἀναγκαῖαί εἰσι, καὶ πρὸς ἄλλα φέρουσι, καὶ δι' ἄλλα ζητοῦνται, αἱ δὲ καθ' ἑαυτάς εἰσιν αἱρεταί, δῆλον ὅτι τὴν εὐδαιμον αν θετέον εἶναι τῶν καθ' ἑαυτὰς αἱρετῶν. αὐτάρκης γὰρ ἡ εὐδαιμονία, καὶ οὐδενός ἐστιν ἐνδεής. τὸ δὲ δι' ἄλλο αἱρετὸν ἐκείνου δεῖται, δι' ὃ ζητεῖται πρὸς τὸ αἱρετὸν εἶναι καὶ ἀγαθόν.

Καθ' ἑαυτὰς δέ εἰσιν αὐτάρκεις αἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς ἐνέργειαι, ἃς οὐ δι' ἄλλο ζητοῦμεν, ἀλλὰ δι' ἑαυτάς. τὸ γὰρ τὰ καλὰ καὶ σπουδαῖα πράττειν, τῶν καθ' ἑαυτὰ αἱρετῶν. καὶ τῶν παιδιῶν δὲ αἱ ἡδεῖαι οὐ δι' ἄλλα ζητοῦνται. οἱ γὰρ αἱρούμενοι αὐτὰς οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ὠφελοῦνται, βλάπτονται μὲν οὖν μᾶλλον τῶν σωμάτων ἀμελοῦντες, καὶ τῆς κτήσεως

enim felicitatis eo modo viuere possumus.

Sin vero eum qui ita viuat, velle felicem dicere, absurdum futurum sit, sequitur functionem quandam esse voluptatem. Restat ergo, vt quænam humanarum sit actionum videamus.

3 Εἰ δ' ἐ[illegible]

Cum enim functionum aliæ necessariæ sint, alioque deducant, atque alia de causa petantur: aliæ per se autem; sequitur inter eas quæ per se petendæ sunt, felicitatem reponendam esse. Per se quippe sufficiens est, neque vllius eget felicitas. quod vero alterius causa eligendum est, illo opus habet, cuius causa, vt eligendum sit & bonum, solet quæri.

4 Τῶν ἐνεργειῶν αἱ μὲν εἰσιν

Per se autem sufficientes sunt functiones virtutis, quæ non alterius, sed sua ipsius de causa petuntur. Pulchra quippe & honesta agere, inter ea ponimus quæ per se eligenda sunt. Sicut & lusus iucundi, non ob aliud petuntur: qui enim eos sequuntur, nihil ex iis commodi capiunt: imo damnum potius; dum & corpus, easque quæ corporis causa comparari solent,

5 Τοιαῦται δ' εἶναι δοκοῦσιν.

negligunt possessiones. Ideoque multi ex fortunatis, & quibus prospere in vita succedunt omnia, ludibundam vitam sequuntur, hominesque magni faciunt festivos. Vnde & eos qui apud tyrannos venuste jocari norunt, esse in existimatione magna videmus. Dum enim ea suppeditant illis, quibus ad eam quæ vulgo putatur, opus habent felicitatem, jucundi sunt iis. Felicitati ergo ludi videntur convenire & joci; quia ii qui rerum potiuntur, maxime in iis versantur. Non conveniunt tamen maxime. Neque enim talium sufficit calculus hominum. Non enim in imperio aut virtus est, aut més sana maxime, à quibus honestæ proficisci functiones solent. Neq; quia liberalé ac sinceram nunquam omnino gustarunt voluptatem, ac propterea ad corporeas transcurrũt, ideo has quoque sequitur iis quæ omnino veræ sunt præferendas esse. Nam & pueri ea quæ in precio apud se vident esse, putant esse maxima. Cum neque viri ea magni esse faciendà existiment, quæ sunt

τῶν ὑπὲρ τοῦ σώματος ζητουμένων. διὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ τῶν εὐτυχῶν, καὶ τὸν βίον εὐθυνουμένων, ἐπὶ τὴν παιδιώδη τρέχουσι βίον, καὶ πολλοῦ τιμῶνται τοὺς εὐτραπέλους. καὶ οἱ παρὰ τοῖς τυράννοις παίζειν ἡδέως εἰδότες εὐδοκιμοῦσιν. ἡδεῖς γάρ εἰσιν, αὐτοῖς παρέχοντες ὧν ἐφίενται καὶ δέονται πρὸς τὴν νομιζομένην εὐδαιμονίαν. δοκεῖ μὲν οὖν ταῖς παιδιαῖς εὐδαιμονικαὶ εἶναι, διὰ τὸ τοὺς ἐν δυναστείαις ἐν τούτοις μάλιστα διατρίβειν. οὐκ εἰσὶ δέ. οὐ γὰρ ἱκανὸν σημεῖον τῶν τοιούτων ἀνδρῶν ἡ ψῆφος. οὐ γὰρ ἐν τῷ δυναστεύειν ἡ ἀρετὴ, οὐδὲ ὁ ὑγιαίνων μάλιστα νοῦς, ἀφ' ὧν αἱ σπουδαῖαι ἐνέργειαι. οὐδὲ γὰρ, ἐπεὶ τῆς ἐλευθερίου καὶ εἰλικρινοῦς ἡδονῆς ἄγευστοι καθάπαξ ὄντες ἐπὶ τὰς σωματικὰς καταφεύγουσιν ἡδονὰς, διὰ τοῦτο ταύτας εὔλογον οἴεσθαι τῶν ὡς ἀληθῶς ἡδονῶν αἱρετωτέρας εἶναι. καὶ γὰρ οἱ παῖδες τὰ παρ' αὐτοῖς τιμώμενα κράτιστα οἴονται εἶναι. ἀλλ' οὔτε τοῖς ἀνδράσι τίμια τὰ τῶν παίδων δοκεῖ, οὔτε ἐπιεικεῖς

ἡ θαυ-

ὃ θαυμάζουσιν ἅπερ οἱ φαῦλοι. ἀλλὰ τοὺς μὲν ἡ δοκοῦσα, τοὺς δὲ ἡ ἀληθὴς ἡδονὴ μάλιστα τέρπει.

Καθάπερ οὖν ἐν ἀρχῇ εἴρηται, τὰ ὡς ἀληθῶς τίμια καὶ σπουδαῖά ἐστιν ἃ θαυμάζει, καὶ οἷς ἥδεται ὁ σπουδαῖος. ἐπεὶ δὲ ἀκολούθους τοῖς ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τὰς ἐνεργείας ἕκαστος ἐπιζητεῖ, καὶ ταύτας οἴεται μάλιστα αἱρετωτάτας εἶναι, ὁ δὲ σπουδαῖος κατὰ τὴν ἕξιν τῆς ἀρετῆς ζῇ, φανερὸν, ὅτι ταῖς ἐνεργείαις ἡσθήσεται ταῖς κατὰ τὴν ἀρετὴν, καὶ ταύτας τιμίας ἡγήσεται καὶ ἡδείας. τῶν δὲ παιδιῶν, ὡς ἀλλοτρίων τῆς ἕξεως, καταφρονήσει. ἐπεὶ δὲ ὀρθῶς καὶ ὑγιῶς ὑπ᾽ αὐτοῦ ψηφίζεται, οὐκ ἄρα τίμιον ἡ παιδιά, οὐδ᾽ ἄρα ἐν αὐτῇ ἡ εὐδαιμονία. καὶ γὰρ ἄτοπον παιδιὰν εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων τὸ τέλος, καὶ πάντα πραγματεύεσθαι, καὶ κακοπαθεῖν διὰ βίου τοῦ παίζειν χάριν. εἰ γάρ τις ὑποθοῖτο ταύτην εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, ἀκόλουθόν ἐστι καὶ ταῦτα δὴ συγχωρεῖν. τῆς γὰρ

puerorum, neque honesti viri mirentur, quæ sunt improborum. Alios quippe quæ videtur, alios autem vera maxime delectat voluptas.

Quemadmodum in principio ergo dicebamus, vere honore digna sunt & honesta, quæ miratur quibusque delectatur vir probus. Quoniam autem eas, quæ internis animi habitibus respondent functiones, nemo non quærit, easque maxime eligendas esse existimat, ex virtutis autem habitu vivit vir probus, manifestum est, virtutis quoque functionibus virum delectari probum, easque honore dignas & jucundas esse existimare, ludos v. jocosque tanquam ab habitu suo alienos contemnere. Cum autem recte sanoque modo is judicet, sequitur nec honore dignum esse ludum ac jocum, & per consequens nec in eo felicitatem esse. Absurdum enim esset, rerum humanarum finem esse ludum: omniaq. & gerere, & omnes calamitates toto vitæ tempore lusus causa subire. Si quis enim eam esse supponat felicitatem, sequetur vt hoc etiam concedat.

6. Καθάπερ ἐν ἀρχῇ πολλάκις εἴρηται.

Felicitatis enim causa omnia petimus: lusus vero causa laborare toto vitæ tempore & res serias tractare, stultum nimis videtur, & re vera puerile. Contra vero, vt seria possis agere, lusum sequi, recte cum primis ac honeste fit, vt dicebat Anacharsis. Etenim quasi quies quædã laborantibus est lusus, qui assiduis laboribus pares esse non possunt: ideoque vires illis restituit & iisdem indefessos rursus laboribus tradit. Quare non functionis finis est quies, sed quietis finis est functio. Præterea, secundum voluptatem esse vitam felicem omnes fatentur. Seria autem est illa. Neque probus est vir probus quia ludit, sed quia seria agit. Præterea meliora esse dicimus seria, quam quæ cum ioco sunt coniuncta & risu: sed & melioris animæ partis functionem esse maxime quoque seriam dicimus. quod vero melius & melioris est partis, felicitati magis convenit. Præterea, corporearum voluptatum omnes, tum plebei homines tum improbi fiunt participes & serviles, ne-

εὐδαιμονίας ἕνεκα πάντα ζητοῦμεν. τῆς παιδιᾶς δὲ χάριν πονεῖν διὰ βίου καὶ σπουδάζειν, ἠλίθιόν τι δοκεῖ λίαν εἶναι, καὶ τοῦτο δὴ παιδικόν. τὸ ἀνάπαλιν μὲν οὖν ἕνεκα τοῦ δύνασθαι σπουδάζειν αἱρεῖσθαι κατ' Ἀνάχαρσιν, καλῶς καὶ ὀρθῶς ἂν ἔχοι. καὶ γὰρ ἀνάπαυσίς τις ἡ παιδιὰ τοῖς ἀγωνιζομένοις, συνεχῶς οὐ δυναμένοις πονεῖν, ἢ τὴν δύναμιν αὐτοῖς ἀνακαλουμένη, τοῖς πόνοις ἀκμῆτας ἀποδίδωσιν. ὅθεν οὐ τέλος τῆς ἐνεργείας ἡ ἀνάπαυσις, ἀλλ' ἀναπαύσεως ἐνέργεια τέλος. ἔτι πᾶσιν ὁμολογεῖται τὸν εὐδαίμονα βίον κατὰ τὴν ἀρετὴν εἶναι· οὗτος δὲ μετὰ σπουδῆς· καὶ ὁ σπουδαῖος οὐ παίζων, ἀλλὰ σπουδάζων. ἔτι δὲ βελτίω λέγομεν εἶναι τὰ σπουδαῖα τῶν μετὰ παιδιᾶς καὶ γελοίων, καὶ τὴν ἐνέργειαν βελτίονος τῆς ψυχῆς μέρους σπουδαιοτάτην φαμέν· τὸ δὲ βέλτιον καὶ τοῦ βελτίονος μέρους μᾶλλον τῇ εὐδαιμονίᾳ προσήκει. ἔτι ἡ μὲν ἀπόλαυσις τῶν σωματικῶν ἡδονῶν κοινή ἐστι καὶ τοῖς τυχοῦσι καὶ τοῖς φαύλοις, καὶ ἀνδραπόδοις,

καὶ

καὶ τοῖς μοχθηροτάτοις ἔνεστιν οὐχ ἧττον, ἢ τοῖς ἀρίστοις. ἡ δὲ εὐδαιμονία τῶν ἀρίστων λέγεται μόνον, καὶ οὐδεὶς ἂν εἴποι καὶ τοῖς φαύλοις προσεῖναι. καὶ γὰρ οὐδὲ βίον τὸν αὐτὸν ἀμφοτέρων εἶναι, ὅτι μὴ κατὰ τὴν φαύλην διαγωγὴν ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις, καθάπερ καὶ πρότερον εἴρηται.

que improbissimis minus adsunt quam optimis. At solorum optimorum esse dicitur felicitas, neque quisquam eam improbis adesse dixerit. sicut neque eandem vtrorumque vitā. quia non in prava vivendi ratione, sed in functionibus virtutis, sicut ante dictum est, felicitas consistit.

ΚΕΦ. η'

Περὶ τῆς θεωρητικῆς εὐδαιμονίας.

Ἐπεὶ δὲ ἡ εὐδαιμονία ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις δέδεικται οὖσα, εἴ τις εἴη κρατίστη τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν, μάλιστα ἐν ταύτῃ ἂν εἴη.

Κράτιστον γὰρ καὶ ἄριστον ἡ εὐδαιμονία. κρατίστη δὲ ἐνέργεια ἡ τοῦ κρατίστου τῶν ἐν ἡμῖν ἐνεργούντων, ὃ κατὰ φύσιν ἄρχει καὶ ἡγεῖται πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸ ἀγαθὸν, εἴτε νοῦς τοῦτο ἂν καλοῖτο, εἴτε ἄλλό τι, ὃ δὴ ἔννοιαν ἔχει περὶ καλῶν τε καὶ θείων, εἴτε θεῖον ὂν καὶ

CAP. VIII.

De contemplativa felicitate.

QVoniam autem in functionibus virtutis ipsam consistere ostendimus felicitatem, si quæ earum functionum sit præstantissima, in ea potissimum consistere eam oportebit. CAP. VII. 1. Εἰ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία

Præstantissimum enim ac optimum est felicitas: præstantissima autem functio, præstantissimæ earum quæ in nobis aliquo munere funguntur, partium est functio: quod natura sua ad veritatem nobis præit & bonum, sive mens, sive alio quocunque id dicatur nomine, quod divinarum honestarumque rerum notione est præditum: seu id divinum 2. Αὐτη γ' ἐστι τῶ ἀρίστω

num revera, siue omnium quæ in homine sunt partium, sit diuinissimum. Huius ergo functio, si recte ac vt oportet, maximeq. secundum propriam fiat virtutem, perfecta erit felicitas.

3. Ὅτι δ' ἐστὶ θεωρητική. Estque contemplatiua, sicut ante dictum est. Porro perfectam in hac functione felicitatē esse, partim ea quæ de functionibus supra à nobis dicta sunt humanis, partim ipsa veritas confirmat.

4. Κρατίστη γὰρ αὕτη. Etenim quemadmodum in superiore de amicitia disputatione diximus, mens nostra est essentia, ideoque præstantissima est ipsius functio: & quæ mens percipit, omnium quæ sensu percipiuntur vllo, sunt præstantissima. Quod si optimum rerum humanarum esse felicitas debet, in optimo quoque eam esse omnino necesse est.

5. Ἔτι δὲ συνεχεστάτη. Requiritur præterea vt continua sit felicitas. Eo enim demum modo perfecte beatus esse potest aliquis, si eius non interrumpatur felicitas. Hoc contemplantibus autem maxime contingit. Facilius enim continuo contemplari, quam aliud quicquam agere possumus.

αὐτὸ, εἴτε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θειότατον· ἡ δὴ τούτου ἐνέργεια εὖ καὶ καλῶς γινομένη, καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν, εἴη ἂν ἡ τελεία εὐδαιμονία.

Καὶ ἔστι θεωρητικὴ, καθὼς πρότερον εἴρηται. ὅτι δ' ἐν ταύτῃ τῇ ἐνεργείᾳ ἐστὶν ἡ τελεία εὐδαιμονία, καὶ τὰ προειρημένα ἡμῖν περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν, καὶ ἡ ἀλήθεια μαρτυρεῖ.

Καὶ γὰρ ὡς ἐν τῷ περὶ φιλίας εἴρηται, ὁ νοῦς ἐστὶ τὸ ἡμέτερον εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο κρατίστη ἐστὶν ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια, καὶ ἃ γινώσκει κράτιστά εἰσι τῶν αἰσθήσει γινωσκομένων. εἰ δὲ ἄριστον δεῖ εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, ἐν τῷ ἀρίστῳ εἶναι πᾶσα ἀνάγκη.

Ἔτι τὸ συνεχὲς ἀποδιδόναι δεῖ τῇ εὐδαιμονίᾳ. οὕτω γὰρ ἂν τελείως δύναιτό τις εὐδαιμονεῖν, μὴ διακοπτομένης αὐτοῦ τῆς εὐδαιμονίας. τοῦτο δὲ θεωροῦσι μάλιστα δυνατόν. θεωρεῖν γὰρ δυνάμεθα συνεχῶς μᾶλλον, ἢ ὁτιοῦν ἕτερον πράττειν.

Ἔτι

Ἔτι καὶ ἡδονὴν οἰόμεθα δεῖν τῇ εὐδαιμονίᾳ παραμεμίχθαι. ἡδίστη δὲ τῶν κατ' ἀρετὴν ἐνεργειῶν ἡ κατὰ σοφίαν ὁμολογουμένως ἐστί. φαίνεται τοίνυν ἡ φιλοσοφία θαυμαστὰς ἔχουσα ἡδονάς, διά τε τὴν καθαρειότητα, καὶ τὸ ὕλης ἀπηλλαγμένη καθάπαξ εἶναι, καὶ διὰ τὸ βέβαιον, ὅτι περὶ τὰ ἀκίνητα καὶ ὡσαύτως ἔχοντα ἐνεργεῖ. ἡ γὰρ πρακτικὴ τῆς τε ὕλης δεῖται, περί τε τὰ ἐνδεχόμενά ἐστι. τοιαῦτα γὰρ τὰ πρακτά. ὅθεν οὐκ ἔνι τελείως κατὰ ταύτην εὐδαιμονεῖν.

Ἔτι καὶ αὐτάρκη τὸν εὐδαίμονα εἶναι δεῖ. τοῦτο δὲ τῆς θεωρητικῆς ἐστὶ μᾶλλον, ἢ τῆς ἑτέρας. τῶν μὲν γὰρ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καὶ ὁ θεωρητικὸς δεῖται καὶ ὁ πρακτικός. πρὸς τούτοις δὲ ὁ μὲν πρακτικὸς καὶ ἄλλων δεῖται πρὸς τὸ τὴν ἀρετὴν ἐνεργῆσαι. καὶ γὰρ ὁ δίκαιος δεῖται πρὸς οὓς δικαιοπραγήσει, καὶ μεθ' ὧν, καὶ ὁ σώφρων, καὶ ὁ ἀνδρεῖος, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος. ὁ δὲ σο-

Sed & voluptatem cum felicitate conjunctam eſſe debere diximus. Omnium autem iudicio, earum quæ in virtute conſiſtunt maxime iucunda eſt ſapientiæ functio. Videtur autem miras habere voluptates philoſophia, tum quod ſit pura & ab omni ſeparata materia, tum quod ſit ſtabilis, & in iis quæ non mutantur, ſed eodem ſemper modo ſe habent, functionem exerceat ſuam. Activa quippe, quam dicimus, ſcientia ſubiectum requirit, & in contingentibus conſiſtit: talia enim ſunt quæ aguntur, quo fit vt nemo perfectam in ea conſequatur felicitatem. 6. Οἰόμεθά τε δεῖν.

Deinde etiam ſe ipſo contentum eſſe debere diximus felicem. Hoc autem contemplativæ magis quam alterius eſt ſcientiæ. Iis enim quæ ad vitam requirũtur, & is qui in contemplatione opus habet, & qui in actione verſatur. Sed præter hæc aliis etiam ad virtutis functionem opus habet is qui agit. Sic juſtus opus habet illis in quibus iuſtitiam exerceat ſuam, & cum quibus: temperans item & fortis, & quicunque alius ſimili virtu- 7. Ἥ τε λεγομένη αὐτάρκεια.

cum

tum præditus est genere. At vero sapiens, etiam solus cum est, contemplari potest, neque vllo hac in parte eget homine, eoq. magis quo est sapientior. Licet aūt aliis etiam egere videatur, quia contemplari melius cum aliis videtur, a ipse f. ctam tamen virtutis functionem se ipso contentus esse potest, nec vllius magnopere requirere præsentiam.

8. Δόξειε δ' ἂν αὐτὴ μόνη.

Adde quod eligendam per se atque amplectendam esse oportet felicitatem. Contemplativa autem per se amanda esse vita videtur. Nihil quippe aliud ex ea quærimus, neque præter contemplationem aliud quicquam assequimur. E singulis autem activis quas vocant virtutibus, aliud quicquam, vel minus vel majus consequimur. E fortitudine enim victoria, è temperantia animi tranquillitas, è prudentia vt ea quæ ad extremum deducunt inveniamus finem: ex omnibus autem civilis oritur felicitas. Contra vero nihil omnino, cur petenda esse videtur, contemplationem sequitur: sed per se ipsa amatur.

φὸς καὶ καθ' ἑαυτὸν ὢν, δύναται θεωρεῖν, καὶ οὐδενὸς δεῖται πρὸς τοῦτο, καὶ μᾶλλον ὅσῳ σοφώτερος. εἰ δὲ δύναταί πως καὶ αὐτὸς ἄλλων, ὅτι μετ' ἄλλων βέλτιον θεωρήσει, πρός γε τὸ τὴν ἐνέργειαν τελείως ἐνεργῆσαι καθ' ἑαυτὸν αὐταρκέστατός ἐστιν.

Ἔτι καὶ δι' ἑαυτὴν αἱρετὴν καὶ ἀγαπητὴν εἶναι δεῖ τὴν εὐδαιμονίαν. φαίνεται δὲ ἡ θεωρητικὴ ζωὴ αὐτὴ δι' ἑαυτὴν φιλουμένη. καὶ γὰρ οὐδὲν ἀπ' αὐτῆς ἄλλο ζητοῦμεν, οὐδέ τι γίνεται ἡμῖν ἕτερον παρὰ τὸ θεωρεῖν. ἀφ' ἑκάστης δὲ τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν ἐστί τι ἄλλο, ἢ μικρὸν ἢ μεῖζον, λαβεῖν. καὶ γὰρ ἀπὸ μὲν τῆς ἀνδρείας νίκη, ἀπὸ δὲ σωφροσύνης ἡ κατὰ ψυχὴν ἠρεμία, ἀπὸ δὲ φρονήσεως τὸ εὑρεῖν τὰ πρὸς τὸ ἔσχατον φέροντα τέλος, ἀπὸ δὲ πασῶν ἡ πολιτικὴ εὐδαιμονία. τῇ δὲ θεωρίᾳ οὐδὲν ἀκολουθεῖ, δι' ὃ δοκεῖ δέον εἶναι ζητεῖσθαι, ἀλλὰ αὐτὴ δι' ἑαυτὴν ἀγαπᾶται. φαίνεται ἄρα ταύτην εἶναι τὴν ἀν-

Vnde humanam hanc esse fe-

θρωπί-

θεωρητικὴν εὐδαιμονίαν.

Ἔτι καὶ ἐν ἠρεμίᾳ τινὶ καὶ σχολῇ συνεστάναι δεῖ τὴν εὐδαιμονίαν. τέλος γάρ τι ἐστὶν ἡ σχολή. καὶ ἀσχολούμεθα, ἵνα δυνηθῶμεν σχολάσαι, καὶ πόλεμον αἱρούμεθα διὰ τὴν εἰρήνην. αἱ μὲν οὖν ἐνέργειαι τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν ἐν τοῖς πολιτικοῖς εἰσὶ καὶ πολεμικοῖς. αἱ δὲ τοιαῦται πράξεις μάλιστα δοκοῦσι πόῤῥω πάσης ἠρεμίας καὶ σχολῆς εἶναι. αἱ μὲν πολεμικαὶ παντελῶς· οὐδὲν γὰρ ἐν αὐταῖς ἐστὶν ἠρεμίας· εἰ γὰρ ἦν, δι' ἑαυτὸν ἂν ὁ πόλεμος ἐζητεῖτο. οὐδεὶς δὲ αἱρεῖται τὸ πολεμεῖν τοῦ πολεμεῖν ἕνεκα, οὐδέ τις ἐθέλει δι' ἑαυτὸν τὸν πόλεμον παρασκευάζειν· δόξειε γὰρ ἂν μιαιφόνος τις εἶναι, εἰ τοὺς φίλους πολεμίους ποιοῖτο, ἵνα μάχαι καὶ φόνοι γίνωνται. εἰσὶ δὲ καὶ αἱ τοῦ πολιτικοῦ πράξεις φανερῶς ἄσχολοι, καὶ παρ' αὐτὸ τὸ πολιτεύεσθαι περιποιουμένου δυναστείας καὶ τιμάς, ἢ τήν γε εὐδαιμονίαν ἑαυτῷ, καὶ τοῖς πολίταις. ἑτέρα γὰρ ἡ αὐτοῦ, καὶ ἄλλη ἡ τῆς πόλεως εὐδαιμονία. καὶ δῆλον· εὐδαίμων γὰρ αὐτὸς

licitatem, manifestum est.

9 Δοκεῖ δ' ἡ εὐδαιμονία.

In ocio præterea quodam & quiete consistere felicitatem oportet. Finis enim aliquis est ocium: & in negotiis ocii causa versamur, sicut pacis causa suscipimus bellum. Quare in civilibus reb. ac bellicis activæ virtutis functiones occupantur. Tales autem actiones, ab ocio omni & quiete quam longissime abesse videntur. Et omnino quidem bellicæ. Nihil enim ibi est quietis. Quod si esset, per se eligendum esse bellum videretur. Nemo autem bellum belli petit gratia, neque quisquam est qui sua ipsius causa bellum parat. Fœdam enim in eo cædium cupiditatem esse iudicaret quivis, si quis amicos sibi hostes faceret, tantum vt prælia & neces spectaret. Sed & civiles omni ocio destituūtur actiones. qui enim in iis versatur, præterquam quod administrare Remp. oporteat, potentiam etiam & honores, ipsam denique felicitatem sibi suisque civibus omni modo comparare conatur. Alia enim ipsius, alia Reip. est felicitas. Quod vel ex his mani-

manifestum est. Quia non satis ipsi est quod ipse sit felix, quia nihilominus de Reip. etiam felicitate cogitat: ex quo apparet, aliam eam esse.

φυόμενος οὐκ ἀγαπᾷ, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴν ζητεῖ, δῆλον ὡς ἑτέραν οὖσαν.

10. Εἰ δὴ τῶν κατὰ τὰς ἀρετάς. Quoniam ergo inter reliquas virtutis actiones, civiles maxime bellicæq. pulchritudine ac magnitudine excellunt, illæ vero ocio carent ac quiete, aliumque sibi finem proponunt, neque per se sunt eligendæ: mentis vero dignior longe ac præstantior est functio, quia præstantissimæ animi partis est, nec vllius causa appetitur, neque aliud quisquā præter ipsum sibi in ea finem proponit, propriamque quandam & majorem quam activæ functiones habet voluptatem, quæ coniuncta cum ea promovet eam ac intendit, tum qua maxime se ipsa contenta ac tranquilla mentis est functio, quatenus quidem id fieri in homine potest; & quia reliqua quæ felici tribuuntur, in hac sunt functione; satis apparet perfectam esse hanc hominis felicitatem, modo perfecta vitæ longitudo accedat. Quia nihil quod in vlla felicitatis parte collocatur, imperfectum esse oportet.

Ἐπεὶ τοίνυν τῶν μὲν κατὰ τὰς ἀρετὰς πράξεων αἱ πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ κάλλει καὶ μεγέθει προέχουσιν, αὗται δὲ ἄσχολοι, καὶ τέλους τινὸς ἐφίενται, καὶ οὐ δι' ἑαυτὰς εἰσὶν αἱρεταί, ἡ δὲ τοῦ νοῦ ἐνέργεια σπουδαιοτέρα τέ ἐστιν, ὅτι τοῦ βελτίστου τῆς ψυχῆς ἐστὶ μέρους, καὶ οὐδενὸς ἕνεκα ζητεῖται, οὐδὲ ἄλλου παρ' αὐτὴν ἐφίεται τέλους, ἔχει τε οἰκείαν ἡδονὴν μείζονα ἢ κατὰ τὰς πρακτικὰς ἐνεργείας, ἡ δὴ ἡδονὴ συναύξει τὴν ἐνέργειαν. ἔτι δὲ ἡ τοῦ νοῦ ἐνέργεια καὶ αὐτάρκης ἐστὶ μάλιστα καὶ ἠρεμαία, ὡς ἀνθρώποις δήπουθεν δυνατόν. καὶ ὅσα ἄλλα τῷ μακαρίῳ ἀπονέμονται, κατὰ ταύτην τὴν ἐνέργειαν φαίνεται ὄντα. φανερὸν οὖν, ὅτι ἡ τελεία τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία αὕτη ἂν εἴη τέλειον μῆκος βίου λαβοῦσα. τῶν γὰρ τῆς εὐδαιμονίας οὐδὲν ἀτελὲς εἶναι προσήκει.

ΚΕΦ. Θ'

Ὅτι μείζων ἢ κατ' ἄνθρωπον ἡ θεωρητικὴ εὐδαιμονία· καὶ ἔτι περὶ τῆς ἠθικῆς, ἤγουν τῆς κατ' ἄνθρωπον.

Ἔστι δὲ ὁ τοιοῦτος βίος κρείττων ἢ κατὰ ἄνθρωπον. ὁ γὰρ οὕτω ζῶν οὐχ ᾗ ἄνθρωπος, οὕτω βιοῖ, ἀλλὰ καθ' ὅτι θεῖον αὐτῷ ὑπάρχει. ὅσῳ δὴ διαφέρει τοῦτο τὸ θεῖον τοῦ καθ' ἡμᾶς συνθέτου, τοσοῦτον διοίσουσιν αἱ τούτου ἐνέργειαι τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν, καὶ ἡ τούτου ἀρετὴ τῆς ἄλλης ἠθικῆς ἀρετῆς. εἰ γὰρ θεῖον ὁ νοῦς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὁ κατὰ νοῦν βίος θεῖος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον.

Οὐ χρὴ δὲ ταῖς ἐνίων παραινέσεσιν ἑπομένους ἀνθρώπινα φρονεῖν ἀνθρώπους ὄντας, καὶ θνητὰ θνητούς, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται ἕκαστον ἑαυτὸν ἀποθανατίζειν, καὶ πάντα ποιεῖν πρὸς τὸ ζῆν κατὰ τὸ κράτιστον τῶν

CAP. IX.

Maiorem quam quæ in hominem possit cadere contemplatiuam esse felicitatem: item de morali, hoc est de humana.

Est autem talis vita, quam pro homine, præstantior. Qui enim ita vivit, non qua homo ita vivit, sed quatenus in eo aliqua divinitatis pars est, quantũq hoc ab eo differt quod in nobis est cõpositum, tantum etiam illius à reliquis humanis functionibus different functiones, & à reliqua morali virtute, virtus illius. Si enim divinum quid hominis respectu mẽs est, etiam ea quæ secundum mentem est, vitæ humanæ respectu, vita est divina.

11. Ὁ δὲ τοιοῦτος ἂν εἴη κρείττων βίος

Neque tamen vt nonnulli monent, quos omnino sequi nefas est, humana sapere homines oportet, mortalia mortales, sed quantum in se est à mortalitate vindicare debet se quisque, & omni studio in id incumbere, vt præstantissima

12 Χρὴ δὲ οὐ κατὰ τοὺς παραινοῦντας.

tissima sui vivat parte. Præstantissimum autem quod in nobis est, mens est. Quæ licet mole ac pondere nullo maior sit, quia materiam omnem excedit, potentia tamen maximum omnium est ac præstantia. Adde quod maxime absurdum sit futurum, si quis non suam, sed alicuius alterius sibi ipsi eligeret vitam. Id enim quod in quoque proprium est ac præstantissimum, hoc ipse est. & qui secundum hoc vivit, sibi vivet maxime, maximeq sibi vitam ducet propriã. Siquidem & hic locum habet, quod ante diximus: quod enim cuiusque maxime proprium naturæ est, idem illud jucundissimum cuique est, & præstantissimum. mentis autem functionibus fungi, proprium maxime est homini. siquidem ipsa mens est homo. Proprium autem est, vt convenienter sibi functione sua fungatur quilibet qui fungitur. Vnde sequitur, præstantissimam eam homini, qua secundum mentem vivitur, vitam esse. Quæ eadem quoque felicissima est: neque alia est quæ primo ac præcipue humana dici felicitas meretur.

ἐν αὐτῷ. κράτιστον δὲ τῶν ἐν ἡμῖν ὁ νοῦς ἐστί. εἰ γὰρ μεγέθει καὶ ὄγκῳ οὐδενὸς ὑπερέχει, διὰ τὸ ὑπερβαίνειν τὴν ὕλην, ἀλλὰ τῇ γε δυνάμει καὶ τιμιότητι μέγιστόν ἐστιν ἁπάντων, ἐπεὶ καὶ δεινῶς ἄτοπον, εἴ τις ἑαυτῷ μηδὲ τὸν ἑαυτοῦ βίον αἱροῖτο, ἀλλὰ τόν τινος ἄλλου. καὶ γὰρ αὐτός ἐστιν ἕκαστος τὸ κυριώτατον καὶ ἄριστον τῶν ἐν αὐτῷ, καὶ κατὰ τοῦτο ζῶν, ἑαυτῷ ἂν βιώῃ, καὶ τὸν οἰκεῖον μάλιστα βίον. ἄλλως τε τὸ πρότερον λεχθὲν ἁρμόσει καὶ νῦν. τὸ γὰρ οἰκεῖον τῇ φύσει ἑκάστου, τοῦτο κράτιστον καὶ ἥδιστόν ἐστιν ἑκάστῳ. τῷ ἀνθρώπῳ δὲ μάλιστα πάντων τὸ κατὰ νοῦν ἐνεργεῖν, ὥσπερ αὐτός ἐστιν ὁ νοῦς. οἰκεῖον δὲ τὸ καθ᾽ ἑαυτὸν ἐνεργεῖν ἑκάστῳ τῶν ἐνεργούντων. κράτιστος ἄρα καὶ ἥδιστος ὁ κατὰ νοῦν βίος ἀνθρώπῳ. οὗτος ἄρα καὶ εὐδαιμονέστατος, καὶ αὕτη ἂν εἴη πρώτως ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία.

Δευτέ-

Δευτέρως δὲ ἡ κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετήν. αἱ γὰρ κατ' αὐτὴν ἐνέργειαι ἀνθρωπικαὶ ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαις συνιστάμεναι. δίκαια γὰρ καὶ ἀνδρεῖα, καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατὰ τὰς ἀρετὰς, πρὸς ἀλλήλους πράττομεν, ἐν πράξεσι καὶ χρείαις, καὶ συναλλάγμασι, καὶ τὰ πάθη παιδαγωγοῦμεν, τὸ πρέπον τῷ πλησίον διατηροῦντες. ταῦτα δὲ πάντα τὴν σύνθετον ταύτην συντηροῦσι ζωήν. τὰ δὲ τοιαῦτα ἀνθρωπικά. ἔτι αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ πολλὴν ἔχουσιν ἐνίοτε ἀπὸ τοῦ σώματος τὴν σκοπήν. καὶ γὰρ σωφρονικοί τινες εἰσὶ φύσει, καὶ πρὸς ἀνδρείαν οὖ ἔχουσι, καὶ πρὸς μεγαλοψυχίαν, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ σῶμα διαθέσεως. καὶ ὅλως σφόδρα ᾠκείωται τοῖς πάθεσιν ἡ ἠθικὴ ἀρετή, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ φρόνησις. συνέζευκται γὰρ τῇ τοῦ ἤθους ἀρετῇ, ὡς καὶ δέδεικται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐπεὶ φρόνησις μὲν τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν ἔχει. τὸ γὰρ ὀρθοδοξεῖν περὶ τὸ τέλος, ἐκεῖθεν.

Proxima vero, quæ secundum cæteras virtutes est. Eius quippe functiones humanæ sunt, & in mutua inter se hominum conversatione consistunt. Eæ namq; quæ ex iustitiæ & fortitudinis præscripto à nobis fiunt; item quæ secundum reliquas à nobis virtutes, in actionibus, visibusque, & contractibus cum aliis hominibus geruntur, & in quibus habita alterius ratione affectus moderamur nostros: hæc dico omnia, illam, quam compositam diximus, cõservant vitam. Hæc autem sunt humana. Morales præterea virtutes multum nonnunquam corpori debent. Natura enim quidam ad temperanter vivendum sunt idonei, & ad fortitudinem atque animi magnitudinem ab ipsa corporis constitutione formantur. Omnino denique magnum morali virtuti cum affectibus est commercium, sicut & ipsi prudentiæ. Cum morali quippe virtute quasi cohæret, vt supra dicebamus, quoniam à moralibus principia sua virtutibus habet prudentia. vt enim recte aliquis de fine judicet suo, ab illa est.

CAP. VIII
1. Δευτέρως δὲ κατά.

Quomodo autem ad finem pervenire suum debeat, à prudentia moralis discit virtus: quemadmodum in decimo tertio libri sexti capite ostendimus. Cum ergo in humanis virtus moralis versetur affectibus, & cum iis cohæreat, ab hac vero prudentiam separari non posse, jam probaverimus, apparet omnem activam cum affectibus coniunctã esse virtutem. In composito ergo illo, & in hac vita versatur. Huius autem cõpositi virtutes sunt humanæ. Definitio quippe homines ab hoc sumitur composito. Itaque & vita quæ in his consistit functionibus, humana est, vt & felicitas. Sola vero quæ secundum mentem vivit, ab omnibus humanis separata est vita, sicut & ejus felicitas. Quomodo autẽ sit separata & quomodo se habeat, velle accurate ostendere, maius est hoc argumento, magisque Theologiæ convenit. Hoc in præsentia dixisse sufficiat, vitam eam transcendere humanam.

z. Δόξει δ' ἂν ἐκ τῆς [illegible]

Quod quidem etiam illinc apparet. Neq. n. externis bonis aut eorum appa-

Ἡ δὲ ἠθικὴ ἀρετὴ, πῶς δεῖ τοῦ τέλους τυχεῖν ἀπὸ τῆς φρονήσεως λαμβάνει, καθὼς ἐν τῷ ιγ' κεφαλαίῳ τοῦ ς' βιβλίου διείληπται. ἐπεὶ τοίνυν ἡ μὲν ἠθικὴ ἀρετὴ περὶ τὰ ἀνθρώπινά ἐστι πάθη, καὶ τούτοις ἐστὶ συνημμένη, ταύτης δὲ ἀχώριστος ἡ φρόνησις εἶναι ἐδείχθη, φανερὸν, ὅτι πᾶσα ἀρετὴ πρακτικὴ τοῖς πάθεσίν ἐστι συνημμένη. περὶ τὸ σύνθετον ἄρα, καὶ τὴν ἐν τούτῳ ζωήν· αἱ δὲ τοῦ συνθέτου ἀρεταὶ ἀνθρωπικαί. ὁ γὰρ τοῦ ἀνθρώπου ὁρισμὸς ἀπὸ τοῦ συνθέτου. ὥστε καὶ ὁ βίος, ὁ κατὰ ταύτας τὰς ἐνεργείας, ἀνθρωπικὸς, καὶ ἡ εὐδαιμονία· ὁ δὲ κατὰ νοῦν βίος μόνος ἐστὶ κεχωρισμένος τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ ἡ κατὰ τοῦτον εὐδαιμονία. πῶς δὲ κεχωρισμένος ἐστὶ, καὶ ὡς ἔχει, διακριβῶσαι, μεῖζόν ἐστι τοῦ προκειμένου, καὶ θεολογίᾳ μᾶλλον προσήκει, τοσοῦτον δὲ μόνον εἰπεῖν ἀρκέσει ἐν τῷ παρόντι, ὅτι τὰ ἀνθρώπινα ὑπερβαίνει.

Τοῦτο δὲ καὶ ἐκεῖθεν γίνεται δῆλον. οὐ γὰρ δεῖται τῶν ἐκτὸς, καὶ τῆς ἐκεῖθεν χορηγίας

γίας εἰς τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν. δεῖται μὲν γὰρ ὁ θεωρῶν ἄνθρωπος ὢν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων· εἰς δὲ αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν οὐδενός. ὁ δὲ πρακτικὸς δεῖται μὲν καὶ ὧν ὁ θεωρητικὸς, καὶ μᾶλλον οὗτος, ὅσῳ καὶ μᾶλλον τῷ σώματι πρὸς τὰς ἐνεργείας χρῆται. δεῖται δὲ ἔτι πρὸς τὰς ἐνεργείας καὶ τῆς ἔξωθεν χορηγίας. ὁ μὲν γὰρ ἐλευθέριος χρημάτων πρὸς τὸ τὰ ἐλευθέρια πράττειν. ὁ δὲ δίκαιος, ἵνα ἀνταποδῷ. χωρὶς γὰρ τῶν ἔξωθεν τούτων οὐ πράξειεν οὐδὲν τῶν κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἕκαστος. δεῖ γὰρ τῷ μὲν ἀνδρείῳ καιροῦ τινὸς καταλλήλου, καὶ τῆς ἐν σώματι δυνάμεως, ὅθεν ἐπιδείξεται τὴν τόλμαν, καὶ τὴν καρτερίαν. καὶ τῷ σώφρονι ἐξουσίας, καὶ τοῦ δύνασθαι, εἰ βούλοιτο, ταῖς ἡδοναῖς ἐφεῖναι· καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστῳ χρεία τῶν καταλλήλων, ἐν οἷς δύναται πρᾶξαι τὴν ἀρετήν. ἄνευ γὰρ τοῦ πρᾶξαι κατὰ τὴν ἕξιν τῆς ἀρετῆς, μάλιστα μὲν ἄδηλος ἡ βούλησις, καὶ ἡ ἕξις. προσποιοῦνται γὰρ ἔνιοι μὴ δίκαιοι ὄντες βούλεσθαι δικαιοπραγεῖν,

ratu ad functionem suam opus habet. Is enim qui contemplatur, quippe cum homo sit, externis quibusdam ad vitam opus habet bonis: ad ipsam vero functionem nullis. Qui in activa vero versatur, iis quoq. opus habet quibus qui in contemplativa, magisque hic, quo magis ad obeundas corpore functiones vtitur. Sed & ad functiones externo quoque opus habet apparatu. Opibus quippe liberalis, liberalitaté vt exerceat egebit, iustus vero vt reddat quæ accepit. Sine externis enim his nemo illorum quæ virtuti suæ propria sunt, aget. Etenim & fortis tempore idoneo, vt animi sui exerceat præsentiam & robur, habet opus. Sicut potestate temperans, hoc est, vt si velit, possit voluptatibus se dedere. Atque ita singuli propriis quibusdam egent & idoneis, vt suam singuli exercere possint virtutem. Nisi enim quis secundum habitum agat virtutis, nec de voluntate potest constare, nec de habitu. Quippe cum quidã simulent, qui iusti non sunt, juste se velle agere,

& cum liberales non sint, liberaliter se velle agere. Deinde nec in sola praelectione perfecta est virtus, sed etiam opus actione est. In vtroque enim est: & ita quidem, vt quaeratur, in vtro magis an in praelectione dico, an vero in actione sit virtus. Quod enim perfectum est, in vtroque esse manifestum est. Apparet ergo activam virtutem, vt perfecta esse possit, extremo egere apparatu. tantoque magis, quanto maior est ac pulchrior. Eius enim actiones magnae cum sint & eximiae, pluribus etiam egebunt externis. Is vero qui contemplatur, nullo eorum ad functionem suam opus habet. Sed quodammodo etiam obesse haec, vt ita dicam, & impedire contemplationem videntur. Egebit autem non vt qui contemplativam, sed vt qui activam colit vitam. Cum, n. homo sit, & cum hominibus vivat, quae activae conveniunt virtuti eligit sibi, vt apud eos cum quibus versatur, ea quoque quae in homine requiruntur, conservet.

καὶ ἐλευθέρια πράττειν, μὴ ὄντες ἐλευθέριοι. ἔπειτα οὐδὲ τελεία ἐστὶν ἡ ἀρετὴ ἐν μόνῃ τῇ προαιρέσει, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς πράξεως. ἐν ἀμφοῖν γάρ ἐστι· καὶ οὕτως ἐν ἀμφοῖν ἐστὶν, ὥστε ζητεῖται, ἐν ποτέρᾳ μᾶλλόν ἐστιν ἡ ἀρετὴ, ἐν τῇ προαιρέσει, ἢ ἐν τῇ πράξει. τὸ γὰρ τέλειον δῆλον ὡς ἐν ἀμφοῖν ἂν εἴη. φανερὸν τοίνυν, ὅτι ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ πρὸς τὸ τέλειον εἶναι, τῆς ἔξωθεν χορηγίας δεῖται· καὶ τοσούτῳ πλείονος, ὅσῳ μείζων ἐστὶ καὶ καλλίων. αἱ γὰρ κατ᾽ αὐτὴν πράξεις μεγάλαι, καὶ ἀξιόλογοι οὖσαι καὶ πλειόνων δέονται τῶν ἔξωθεν. τῷ δὲ θεωρητικῷ οὐδενὸς τῶν τοιούτων πρός γε τὴν ἐνέργειαν χρεία. ἀλλ᾽ ὡς εἰπεῖν, καὶ ἐμποδών ἐσται ταῦτα τῇ θεωρίᾳ. δεήσεται δὲ οὐχ ὡς θεωρητικὸς, ἀλλ᾽ ὡς πρακτικὸς, ἐπεὶ ἄνθρωπος ὢν καὶ ἀνθρώποις συζῶν αἱρεῖται τὰ κατὰ τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν, ἵνα πρὸς τοὺς συνόντας τὰ ἀνθρώπινα σώζῃ.

ΚΕΦ. ι΄

Ἔτι περὶ τοῦ θεωρητικοῦ βίου, καὶ ὅτι ἡ τελεία εὐδαιμονία ἐν αὐτῷ ἐστί.

Φαίνεται δὲ καὶ ἐκεῖθεν ἐν τῷ θεωρητικῷ βίῳ συνεστάναι τὴν τελείαν εὐδαιμονίαν. ἡ γὰρ θεωρία μόνου θεοῦ ἔργον ἐστίν, ὅς ἐστιν ἀληθῶς μακάριος καὶ εὐδαίμων. ποίας γὰρ ἄλλας πράξεις ἀποδοτέον αὐτῷ; τὰς δικαίας; ἢ γελοῖον συναλλάττειν αὐτόν, καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόναι, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα; ἀλλὰ τὰς ἀνδρείας; πῶς οὖν ὑπομενεῖ τὰ φοβερά, καὶ περὶ τῆς ζωῆς κινδυνεύσει τοῦ καλοῦ ἕνεκα; καὶ γὰρ καὶ εἰπεῖν ἄτοπον. ἀλλὰ τὰς ἐλευθερίους; τίνι οὖν καὶ τί δώσει; ἄτοπον δὲ εἰ καὶ ἔσται αὐτῷ νόμισμα, ἤ τι τοιοῦτον, οὗ δεόμενος αὐτὸς εἰς τὸν βίον, ἔπειτα ἄλλῳ δίδωσιν, ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ. σώφρων δὲ πῶς ἂν εἴη φαύλας οὐκ ἔχων ἐπιθυμίας; πᾶσαι μὲν οὖν αἱ τοιαῦται πράξεις μικραὶ καὶ ἀνάξιαι θεοῦ. ἐπεὶ δὲ ζῆν πάντες

CAP. X.

De contemplativa vita, & perfectam in ea felicitatem esse.

SEd & ex illo apparet, in contemplativa vita perfectam felicitatem esse. 3. Ἡ δὲ τελεία εὐδαιμονία. Solius enim Dei opus est contemplatio, qui revera beatus & felix est. Quæ enim aliæ tribui ei possint actiones? Anne iustæ? Hoc vero ridiculum erit, si permutare eum dicamus, aut depositum reddere, & si quæ sunt hujusmodi. An vero fortes? Quomodo ergo terribilia subibit, aut in periculum de vita veniet honesti causa? Hoc vero & dictu est absurdum. An autẽ liberales? Cui ergo & quid dabit? Nam & hoc absurdũ erit, si nummos illi tribuamus, aut quid simile: quibus cum ipse ad vitam opus habeat, honestatis tamen causa, ea tradat aliis. Iam vero temperans quomodo erit, cum ne malas quidem habeat cupiditates? Omnes ergo eiusmodi actiones sunt exiguæ, neque Deo dignæ. Quoniam autem vivere

eum omnes consentiunt, necesse est etiam functione aliqua fungi. Neque enim ociosus Endymionis instar poterit dormire. Cum vero in hac functione neque agat, sicut dictum est, multo autem minus faciat (neque enim perpetuo in perficiendo aliquo opere, quemadmodum artifices operarij, versari eum verisimile est) quid restat, nisi vt contempletur? Quare, cum beatitudine excellat Dei functio, contemplationem eam esse sequetur. In contemplativa ergo vita perfectam eam esse omnino est necesse. Est enim divinæ quam maxime cognata functioni.

4. Σημεῖον ἢ καὶ τὸ μὴ μετέχειν.

Idipsum etiam ex eo apparet, quia nullum ratione destitutum animal, felicitatis fit particeps: quæ contemplativa illa penitus privata sunt functione. Dei quippe vita tota felix est: hominum autem quatenus similis est ei, & divinæ illius functionis aliquam imaginem habet. Reliquorum vero animalium nullum est beatum, quoniam nulla ex parte cum contẽplatione quicquam habet commune. Quæ ergo contemplatione,

ὑπηλήφασιν αὐτὸν, ἀνάγκη καὶ ἐνεργεῖν. οὐ γὰρ δεῖ καθεύδειν ἐξηγρηκότα, καθάπερ τὸν Ἐνδυμίωνα. ἐπεὶ δὲ ἐνεργῶν οὔτε πράττει, καθὼς δέδεικται, οὔτε πολλῷ μᾶλλον ποιεῖ· οὐ γὰρ συνεχῶς περὶ ἀποτελέσματά τινα διατρίβειν εὔλογον αὐτὸν κατὰ τοὺς δημιουργικοὺς τῶν τεχνιτῶν, τί λείπεται πλὴν θεωρεῖν; ἡ ἄρα τοῦ θεοῦ ἐνέργεια μακαριότητι διαφέρουσα, θεωρητικὴ ἂν εἴη. ἐν ἄρα τῷ θεωρητικῷ βίῳ συνεστάναι πᾶσα ἀνάγκη τὴν τελείαν. συγγενεστάτη γὰρ αὕτη τῇ τοῦ θεοῦ ἐνεργείᾳ.

Φαίνεται δὲ τοῦτο καὶ ἀπὸ τοῦ μηδὲν τῶν ἀλόγων εὐδαιμονίας μετέχειν, τῆς θεωρητικῆς ἐνεργείας ἐστερημένα τελείως. τῷ μὲν γὰρ θεῷ πᾶς ὁ βίος μακάριος, τοῖς δ' ἀνθρώποις ἐφ' ὅσον ἔοικε καὶ εἰκόνα φέρει τῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας. τῶν δ' ἄλλων ζώων οὐδὲν μακάριον, ἐπεὶ οὐδαμοῦ κοινωνεῖ θεωρίας. ὅσα τοίνυν θεωρίας καὶ

τῆς

τῆς εὐδαιμονίας μετέχει, καὶ ἃ μᾶλλον θεωρεῖ, καὶ μᾶλλον εὐδαιμονεῖ, καὶ ὅλως ἐφ' ὅσων ἡ θεωρία, καὶ ἡ εὐδαιμονία διατείνει· οὐ κατὰ συμβεβηκὸς, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν δήπου τὴν θεωρίαν· αὕτη γὰρ τιμία δι' ἑαυτὴν ἡ θεωρία. ὥστ' εἴη ἂν ἡ εὐδαιμονία θεωρία τις, ἡ ἀρίστη δὴ καὶ τελειωτάτη.

Χρεία καὶ ἡ τῶν ἔξωθεν τῷ θεωρήματι πρὸς τὸ συνεστάναι τὸ σῶμα καὶ ὑγιαίνειν. οὐκ εὔλογον γὰρ μὴ δεῖσθαι τῶν τοιούτων ἄνθρωπον ὄντα. οὐ γὰρ αὐτάρκης ἡ φύσις τὰ τοιαῦτα.

Δεήσεται δὲ οὐ τοσούτων ὅσων ὁ πρακτικὸς, οὐδὲ ἁπλῶς πολλῶν τινῶν καὶ μεγάλων, ἐπεὶ φαμὲν χρείαν αὐτὸν ἔχειν τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ μετρίων. οὐ γὰρ ἡ περιβολὴ τοῦ πλούτου, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἔξωθεν ἀγαθῶν αὐτάρκη ποιεῖ τὴν εὐδαιμονίαν, ἢ πείθει κρίνειν ὀρθῶς περὶ τῶν πρακτῶν, ἢ πράττειν τὰ δέοντα. δυνατὸν γὰρ καὶ μὴ ἄρχοντα γῆς καὶ

etiam prædita sunt felicitate, & quæ magis contemplantur, magis quoque sunt felicia: quam late denique contemplatio, tam late quoque se extendit felicitas; non per accidens, sed ipsius causa contemplationis: ipsa enim per se honore digna est contemplatio. Vnde sequitur, contemplationem quandam, felicitatem esse; optimam nimirum maximeque perfectam.

Habet tamen externis quoque opus qui contemplatur: vt & consistere ejus corpus possit & sanitas. Neque enim verisimile est, homo cum sit, iis opus eum nõ habere. Quia non sponte sua hæc suppeditat natura, aut per se suis est contenta. 5. Δεήσει δὲ καὶ τῆς ἐκτὸς

Non tamen tam multis, quam qui in activa versatur vita, egebit, neq. simpliciter multis magnisq.: quia necessariis egere eum quidem dicimus, sed modicis. Neque enim opum abundantia, aut reliquorum, quæ externa dicimus, bonorum, se ipso contentum facit felicem: aut recte de iis quæ agenda sunt judicare, aut ea quæ oportet agere, Potest enim aliquis, licet nec terræ 6. Οὐ μὴν οἰητέον γε πολλῶν.

imperet nec mari, quæ honesta sunt agere, & ab exiguis facultatibus aut modicis, quæ magno digna imperatore sunt, efficere. Quod quidem per se res ipsa euincit. Siquidem priuatos quosdam homines non minus, & fortasse magis quam qui plurimũ possunt, ea quæ proba sunt agere videmus. Talibus ergo instructum esse eum quem felicem dicimus, ad felicitatem est satis. Virtutis quippe sine impedimento vllo exercebit functiones, & felicem viuet vitam. Quod quidem confirmat & Solon, qui non externis felicitatem definiebat bonis, sed eos felices dicebat esse, qui externis instructi bonis, actiones exercuissent honestas, & temperanter vixissent: fieri enim potest, vt qui modica possideant, ea quæ oportet agant. Sed nec Anaxagoras diuitem hominem aut potentem iudicare felicem videtur. Neque enim miraudum dicebat esse, si absurdus vulgo videretur. Fieri enim potest vt qui bonus sit ac felix, improbus tamen ac miser à vulgo habeatur, qui ab externis [illegible]

θαλάττης πράττειν τὰ καλά, καὶ ἀπὸ μετρίων τινῶν ποιεῖν ἃ προσήκει τοῖς μεγάλην περιβεβλημένοις ἀρχήν. τοῦτο δὲ ὁρᾶν ἐστὶν ἐναργῶς. οἱ γὰρ ἰδιῶται τῶν μέγα δυναμένων οὐχ ἧττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, τὰ ἐπιεικῆ φαίνονται πράττοντες. τοσοῦτων τοίνυν εὐπορεῖν τὸν εὐδαίμονα ἱκανὸν πρὸς εὐδαιμονίαν. ἐνεργήσει γὰρ τὴν ἀρετὴν ἀκωλύτως, καὶ τὸν εὐδαίμονα βιώσεται βίον. μαρτυρεῖ δὲ τοῖς λόγοις καὶ Σόλων, οὐ τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς τὴν εὐδαιμονίαν ὁρίζων, ἀλλ' εὐδαιμονίας ἀποφαινόμενος εἶναι τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς κεχορηγημένους, πεπραγότας τε τὰ κάλλιστα, καὶ βεβιωκότας σωφρόνως. ἐνδέχεται γὰρ μέτρια κεκτημένους πράττειν ἃ δεῖ. δοκεῖ δὲ καὶ Ἀναξαγόρας οὐ πλούσιον οὐδὲ δυνάστην ὑπολαβεῖν τὸν εὐδαίμονα εἶναι· φησὶ γὰρ οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ δόξειέ τις τοῖς πολλοῖς ἄτοπος εἶναι. δυνατὸν γὰρ ἀγαθὸν καὶ εὐδαίμονα ὄντα, πονηρὸν καὶ ἄθλιον νομισθῆναι τοῖς πολλοῖς, οἱ τοῖς ἐκτὸς καὶ φαινομένοις χρώ-

[illegible]

ρουσι, τούτων αἰσθανόμενοι μόνον. ὥστε τοῖς ἡμετέροις λόγοις καὶ αἱ τῶν σοφῶν συμφωνοῦσι δόξαι· καί τις καὶ ἀπὸ τούτων τοῖς εἰρημένοις γίνεται πίστις μετρία. τὸ γὰρ ἐν τοῖς πρακτοῖς ἀληθὲς ἀπὸ τῶν ἔργων καὶ τοῦ βίου φαίνεται. καὶ τούτοις ἐλέγχεται τὸ ψεῦδος, ὅταν οἱ λόγοι μὴ φαίνωνται τοῖς πράγμασιν ἐξακολουθοῦντες. ἐν γὰρ ταῖς πράξεσι τὸ κύριον. δεῖ τοίνυν σκοπεῖν τὰ προειρημένα, καὶ ταῖς ἀνθρωπίναις πράξεσι καὶ τῷ βίῳ φέροντας ἐφαρμόζειν. καὶ συνᾴδοντα μὲν ἀποδεκτέον, διαφωνοῦντα δὲ λόγους κενοὺς ὑποληπτέον.

Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν γίνεται δῆλον, εὐδαιμονέστατον εἶναι τὸν κατὰ νοῦν ἐνεργοῦντα. καὶ γὰρ θεοφιλέστατός ἐστιν· οὗ τί γένοιτ' ἂν εὐδαιμονέστερον; εἰ γάρ τι τῷ θεῷ μέλει τῶν ἀνθρωπίνων, καί τις ἐστὶν αὐτῶν ἐπιμέλεια παρ' ἐκείνου, καθάπερ πᾶσι δοκεῖ, καὶ εἴη γε, τίνι τῶν ἐν ἀνθρώποις χαίρειν τὸν θεὸν μᾶλλον εἰκὸς, ἢ τῷ ἀρίστῳ καὶ συγγενε-

tantum, quæ sola illi sentiunt, judicare solent. Ex quo apparet, cum nostra sententia, veterum quoque philosophorum convenire opiniones. Quæ aliquo modo fidem quoque aliquam iis faciunt quæ diximus, quum tamen veritas activa ab ipsis operibus & vita probetur. Hinc enim mendacium evincitur, cum rebus ipsis non consentiunt sermones. In ipsis enim actionibus præcipuum cōsistit. Diligenter igitur consideranda sunt quæ diximus, actionibusque humanis applicare & vitæ oportet: & quæ illi respondent, admittenda: quæ vero non congruunt, meri sermones & inanes sunt habendi.

Postremo etiam hinc 7. ὁ δὲ κατὰ νοῦν ἐνεργῶν
evincitur, eum qui mentis functionibus fungitur, felicissimum esse, quia Deo est gratissimus. quo quid felicius possit esse? Si enim Deo res humanæ curæ sunt, earumque, sicut omnibus videtur & revera est, rationem habet, quo tandem magis delectari Deum putabimus, quam eo quod est optimum maximeque illi cognatum?

Hoc autem mens est. Quod si mente delectatur maxime, etiam iis qui hanc amant maxime & honorant ejusque functionibus funguntur, bene vicissim faciet; vt qui eorum, quæ maxime illi grata & accepta sunt & cognata, diligenter curam gerant, atque ideo quoque recto & honeste agant. Hic autem est sapiens, & qui mentis functione fungitur. Hic ergo maxime acceptus est Deo. Eundem autem necesse est & felicissimum esse. Ac propterea videlicet sapiens est maxime felix. Perfecta ergo in contemplativa vita consistit felicitas.

σέστῳ· τοῦτο δὲ ὁ νοῦς ἐστίν. εἰ δὲ τῷ νῷ μάλιστα χαίρει, καὶ ἀγαπῶντας μάλιστα τοῦτον καὶ τιμῶντας, καὶ κατ᾽ αὐτὸν ἐνεργοῦντας, ἀντευποιήσει πάντως, ὡς τῶν φίλων αὐτῷ καὶ συγγενῶν ἐπιμελουμένους, καὶ ἄλλως ὡς ὀρθῶς καὶ καλῶς πράττοντας. οὗτος δὲ ὁ σοφός ἐστι καὶ κατὰ νοῦν ἐνεργῶν· θεοφιλέστατος ἄρα. τὸν αὐτὸν δὲ εἰκὸς καὶ εὐδαιμονέστατον εἶναι. καὶ διὰ τοῦτο ἄρα ὁ σοφὸς μάλιστα εὐδαίμων. ἡ ἄρα τελεία εὐδαιμονία ἐν τῷ θεωρητικῷ συνίσταται βίῳ.

CAP. XI.

Non satis esse sciri ea quæ ad virtutem spectant, sed habenda esse, & vtendum iis esse.

ΚΕΦ. ια΄

Ὅτι δεῖ ἀρετῆς οὐχ ἱκανὸν τὸ εἰδέναι, ἀλλ᾽ ἔχειν καὶ χρῆσθαι πειρατέον.

Cap. IX. I. Ἀρ᾽ οὖν δεῖ τι τάχιον.

QVæ ergo rudi quasi pinguique Minerva dicenda esse de virtutibus, item de amicitia, voluptate ac felicitate videbantur, satis jam dicta sunt. Neque aliud quid fortasse in

Α᾽ μὲν οὖν προσῆκε περὶ τῶν ἀρετῶν ὡς ἐν τύπῳ διαλαβεῖν, ἔτι τε φιλίας, καὶ ἡδονῆς, καὶ τῆς εὐδαιμονίας, ἱκανῶς εἴρηται, καὶ οὐδὲν ὃς ἴσως ἐπιδεήσει

τῇ

τῇ πραγματείᾳ πρός γε τὸν περὶ αὐτῶν λόγον. τί οὖν; ἔχουσαν τὸ προτεθὲν ἡμῖν ἤδη, καὶ τὸ προσῆκον τέλος ἔλαβεν ἡ σπουδή; καὶ μὴν πρακτική τίς ἐστιν ἡ φιλοσοφία, καὶ δεῖ καταλλήλου τέλους αὐτῇ. τὸ δὲ εἰδέναι τί ἐστιν ἀρετή, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, θεωρία τίς ἐστι μόνον. οὐκοῦν καθάπερ τῷ πρὸς ἀρετὴν ἐσπουδασμένῳ οὐ μέχρι τούτου στῆναι δεῖ τὴν σπουδὴν, μαθόντι τίνα δεῖ πράττειν, καὶ τίνων ἀπέχεσθαι, τί τε ἐστιν ἡ ἀρετὴ, καὶ τίς ἡ κακία, καὶ τί τὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἔσχατον τέλος, ἀλλὰ καὶ πράξεων ἅπτεσθαι, καὶ τὴν μὲν φεύγειν, τὴν δὲ διώκειν, ὑπὲρ δὲ τοῦ τῆς εὐδαιμονίας τυγχάνειν πάντα ποιεῖν. τὸν ἴσον δὴ τρόπον καὶ τὸν τῆς ἀρετῆς ἀλείπτην ἀνάγκη μὴ τούτοις ἀγαπᾶν μόνον τοῖς λόγοις, ὅθεν ἔνι μαθεῖν ἕκαστα τί ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἂν γένοιτο κατορθοῦσαι. καὶ τοῦτο διδάσκειν, οἰόμενον οὕτως ἂν ἀληθῶς παιδεύειν δι-

hoc argumento requiritur, quod quidem tradi de eo posse videatur. Quid igitur? Num ergo institutum plane absolvimus nostrū, & ad finem suum nobis pervenit hæc consideratio? Atqui vero meminisse oportet, activam esse hanc philosophiam, finemque eam sibi requirere idoneum. At vero, scire quid sit virtus, singulaque ex reliquis, nihil aliud quam quædam contemplatio est. Quemadmodum ergo is qui ad virtutem contendit, non hūc diligentiæ suæ debet ponere terminum, vt sciat quid agere, & à quibus abstinere debeat, quid item sit virtus ac vitium, vel quis extremus rerum humanarum sit finis, sed ad actiones etiam se conferre, vt hanc fugiat, illam vero sequatur, & ad consequendam nihil non faciat felicitatem. Ita doctor quoque, & vt ita dicam, alipta virtutis, non sola contentus esse disciplina debet, neque hoc tantum curare, vt naturam intelligat singulorū, sed etiam vt fiant dare operam debebit, atque hoc ipsum docere, neque existimare aliter se posse vere virtutis

φιλόκαλον ἦθος, φαίνονται δυνάμενοι πείθειν, καὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν ταύτης πρᾶξιν καὶ τὴν ἕξιν παρακαλεῖν.

Τοὺς πολλοὺς δὲ οὐκ ἔτι. δύναται γὰρ οὐδεὶς τῶν τοιούτων λόγῳ τινὶ καὶ πειθοῖ τὴν καλοκαγαθίαν ἑλέσθαι, καὶ τὴν κακίαν φυγεῖν. οὐ γὰρ αἰδὼς αὐτοὺς ἄγει δεινὸν ἡγουμένους αὐτὸ τὸ δόξαι κακοὺς, ἀλλὰ φόβος. οὐδὲ ἀπέχονται τῶν φαύλων, διότι φαῦλα, καὶ ὅτι τὸ ταῦτα πράττειν αἰσχρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας. τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι λόγῳ μὲν οὐ ζῶσιν, ὅθεν αἰδεῖσθαι συμβαίνει, πάθεσι δὲ ἀκολουθοῦντες τὰς ἑπομένας τοῖς πάθεσι διώκουσιν ἡδονὰς, καὶ διὰ τοῦτο τὰς ἀντικειμένας φεύγουσι λύπας. τὸ δὲ φεύγειν τὰς λύπας, τοῦτό ἐστι τὸ θορυβεῖσθαι. τοὺς δὴ οὕτως ἔχοντας, καὶ τῷ μὴ γεύσασθαι τῶν ὡς ἀληθῶς καλῶν καὶ σπουδαίων, μηδὲ εἰς ἔννοιαν τούτων δυνηθέντας ἐλθεῖν, τίς ἂν λόγος μεταρρυθμίσαι; καὶ γὰρ ἀδύ-

& honesti studiosa est indoles, videntur persuadere, & ad virtutem, ejusque actionem & habitum adhortari posse.

Vulgus vero non item. Neque enim eorum quisquam ratione vlla aut persuasione ad honesti studium ac boni, & ad fugiendum incitari satis vitium potest. Neque enim pudore impelluntur, vt hoc ipsum dedecus esse existiment quod improbi habeantur, sed metu. Neque abstinent à malis, quia sunt mala, & quia agere ea turpe est ac inhonestum, sed propter pœnas. Causa autem est, quia ratione non vivunt, ex qua pudor oritur, sed affectus sequuntur, easque vicissim quæ affectum sequuntur voluptates quoque ipsi sectantur: ideoque eos qui cum iis pugnant fugiunt dolores. Fugere autem dolores, hoc est quo perturbantur. Eos autem qui ita se habent, & cum nunquam ea quæ vera sunt bona gustaverint & honesta, & ne quidem ad considerationem eorum atque cogitationem pervenire possint, quæ tandem emendare posset ratio? Neque enim aut omnino

3. Τοὺς δὲ πολλοὺς ἀδύνατον.

τῶν ἀρετῶν λόγος, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὡς οὐ πάντας δύναται πείθειν, ἀλλ' ἀνάγκη τὴν τοῦ ἀκροατοῦ ψυχὴν ἔθεσί ποιν ἀγαθοῖς παρεσκευασμένην εἶναι, πρὸς τὸ χαίρειν οἷς δεῖ, καὶ μισεῖν ἃ δέον ἐστίν. οὕτω γὰρ ἂν καλῶς ὑποδέξαιτο τὴν διδασκαλίαν, καθάπερ ἡ τὸ σπέρμα θρέψαι δυναμένη γῆ. χωρὶς δὲ τούτου πῶς ἂν ἀκούσειε λόγου τῶν ἡδονῶν ἀφιστάντος; πῶς δ' ἂν ὅλως καὶ δυνηθείη συνεῖναι ζῶν κατὰ πάθος; τὸν δὲ οὕτως ἔχοντα, πῶς οἷόν τε μεταπεῖσαι; δῆλον γάρ, ὡς οὐ λόγῳ δύναται τὸ πάθος ὑπείκειν, ἀλλὰ βίᾳ τινί. διὰ τοῦτο οὐχ ἱκανὸς ὁ λόγος ποιῆσαι χρηστούς, τὸ δὲ ἔθος προϋποκεῖσθαι δεῖ τῆς διδασκαλίας, δι' οὗ τὸ ἦθος τοῦ ἀκροατοῦ πρὸς ἀρετὴν οἰκείως ἂν ἔχοι, στέργον μὲν τὸ καλόν, δυσχεραῖνον δὲ τὸ αἰσχρόν.

Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἀγαθὸν ἔθος δεῖ προϋπάρχειν, καὶ τὴν ψυχὴν προδιατεθεῖναι, δῆλον

tingit. doctrinam vero & virtutis disciplinam omnes persuadere non posse, satis ex iis quæ hactenus diximus apparet. Cum necesse sit bona prius consuetudine præparatum esse auditoris animum, vt & gaudere quibus oportet, & odisse possit, quæ debet. Ita namque demum cum fructu admittet disciplinam, non aliter quam terra semen, quod nutrire jam potest. Sine hoc vero quomodo audire eam possit doctrinam, quæ à voluptate abstrahere eum conatur? Aut quomodo omnino intelligere, quãdiu ex affectus ratione vivit? Aut quo pacto diversa illi persuaderi queant, qui ita se habet? Verisimile enim est non ratione sed vi potius expugnandum esse affectum. Quare neque sola sufficit doctrina, vt bonos faciat viros, sed oportet vt doctrinam præcedat consuetudo: qua ad virtutem prius præparabitur & idonea auditoris reddetur indoles, vt nimirum id quod honestum est amet, quod autem turpe & flagitiosum est, detestetur.

Debere ergo bonam præmitti consuetudinem, priusque bene constituendam esse animam, ex præcedentibus,

5. Ἐκ νέου δ' ἀγωγῆς ὀρθῆς.

tibus apparet. Iam vero vt aliquis bonum agere assuescat, rectaque & quæ ad virtutem ducat institutione imbuatur ac vivendi ratione, sine rectis justisque, & quæ virtuti conveniunt legibus, id fieri non potest. Oportet enim sub talibus iam vsque a teneris eum educari legibus. Quia ad temperantiam vitam suam componere & tolerantiam, plerisque ac maxime iuvenibus gratum esse non solet. Idcoque certis quibusdam oportet legibus instituta iis atque educationem, cæteraque quæ ad vitam vt decet agendam requiruntur, præscribi. Ita fiet vt molesta iis esse desinant, cum iam vsitata esse cœperint. Neque juvenibus tantum, sed & viris opus est legibus. Quia non sufficit vt boni fiant viri, si à prima statim ætate diligens cura adhibeatur atque educatio: sed cum potissimum vbi ad virilem pervenerint ætatem, quæ honesta sunt agere, & virtutis sibi comparare habitum debeant, etiam tum opus erit legibus, & quamdiu denique vivemus. Plerique enim homines vi magis

ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημένων. δεδιδάχθαι δὲ πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τυχεῖν ἀγωγῆς ὀρθῆς καὶ πρὸς ἀρετὴν φερούσης διαίτης, πῶς ἂν γένοιτο χωρὶς τῶν ὀρθῶν καὶ δικαίων καὶ ὅλως καταλλήλων ἀρετῇ νόμων; δεῖ γὰρ ὑπὸ νόμοις τοιούτοις ἐκ νέου ὄντα τραφῆναι. τὸ γὰρ σωφρόνως ζῆν καὶ καρτερικῶς οὐχ ἡδὺ τοῖς πολλοῖς καὶ μάλιστα νέοις οὖσι· καὶ διὰ τοῦτο προσήκει νόμοις τετάχθαι αὐτοῖς τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ τὴν τροφὴν, καὶ τἄλλα, δι' ὧν ὁ βίος. καὶ οὕτως οὐκ ἂν εἴη λυπηρὰ αὐτοῖς, διὰ τὸ συνήθη γενέσθαι. οὐ μόνον δὲ νέοις οὖσιν, ἀλλὰ καὶ ἀνδράσι χρεία τῶν νόμων. οὐ γὰρ ἱκανὸν πρὸς τὸ γενέσθαι χρηστοὺς, τὸ νέους ὄντας μόνον τροφῆς ὀρθῆς καὶ ἐπιμελείας τυγχάνειν· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀνδρωθέντας ἐπιτηδεύειν δεῖ τὰ καλὰ, καὶ πρὸς ἀρετὴν ἑαυτοὺς ἐθίζειν, καὶ τηνικαῦτα δεησόμεθα νόμων, καὶ ὅλως περὶ πάντα τὸν βίον. οἱ γὰρ πολλοὶ ἀνάγκῃ πει-

θαρ-

πειθαρχοῦσι μᾶλλον, ἢ λόγῳ· καὶ ταῖς ζημίαις, ἢ τῷ καλῷ. διὰ τοῦτο καί τινες οἴονται δεῖν τοὺς νομοθέτας πρῶτα μὲν λόγοις ἐπὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐνάγειν, προτρεπομένους τοῦ καλοῦ χάριν. οὕτω γὰρ ἂν τοὺς ἐπιεικεῖς ἀμείνους γενέσθαι, πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐθισθέντας. ἔπειτα τοῖς ἀπειθοῦσι καὶ ἀφυῶς ἔχουσι κολάσεις καὶ τιμωρίας ἐπιτιθέναι, τοὺς δ' ἀνιάτους ἐξορίζειν τοῦ χοροῦ τῶν ὑγιαινόντων, ἢ δυναμένων. προσήκει γὰρ τὸν μὲν ἐπιεικῆ καὶ πρὸς τὸ καλὸν ζῶντα τῷ λόγῳ πειθαρχήσειν· τὸν δὲ φαῦλον ἡδονῆς ὀρεγόμενον καὶ πάθεσιν ἀλόγοις ἀκολουθοῦντα λόγῳ μὲν οὐκ ἂν βελτίω γενέσθαι, λύπῃ δὲ κολαζόμενον, ὥσπερ ὑποζύγιον. ὅθεν καὶ φασὶ δέον εἶναι τοὺς ἀλογωτέρους ἐκείναις ταῖς λύπαις κολάζειν, αἳ πρὸς τὰς ἀγαπωμένας ὑπ' αὐτῶν ἡδονὰς ἐναντίως ἔχουσιν. οἷον τὸν μὲν πλεονέκτην ἀπογυμνῶσαι τῶν ὑπαρχόντων,

quam rationi, pœnis magis parent quam honeſto. Atque hæc cauſa eſt cur nonnulli arbitrentur, legiſlatoris eſſe officium, vt prius rationibus & verbis ad virtutis ſtudium deducat & bonum, propoſitaque eos honeſtate adhortetur. Ita enim futurum, vt boni viri fiant meliores, ſi bene agere aſſueſcant: deinde vt & iis qui non parent, & ab officio ſuo natura alieni ſunt, ſupplicia imponat & pœnas. Eos poſtremo qui ſanari non poſſunt, è numero ſanorum ejiciat, & eorum qui viri boni munus poſſunt implere. Decet quippe, vt vir bonus, & qui ex præſcripto viuit honeſti, obtemperet rationi. Improbus vero, quia cum voluptate aſſiduo ſequatur, & affectibus omni ratione deſtitutis morem gerat, ratione emendari non poſſit, dolore potius ſubjiciendus eſt, ſicut jumentum. Vnde eſt quod dicunt, eos homines, qui ratione fere omnino deſtituuntur, iis caſtigandos eſſe doloribus, qui cum voluptatibus illis, quas illi maxime ſequuntur, pugnant maxime. Vt, exempli gratia, qui plus quam oportet, ſibi vindicat,

bonis privetur omnibus, qui arrogans eſt & contumelioſus, infamia, qui intemperans, verberibus afficiatur.

6. Εἰ δ' οὖν καθάπερ εἴρηται.

Quod ſi hæc dura ſint ac moleſta, & tamen bonum eſſe oportet vnumquemque hominem ac probum, ſtatim à prima ætate, bene educari, ac inſtitui, & ad probitatem aſſuefieri ſingulos oportet, atque ita deinceps in iiſdem perſiſtere ac vitam traducere inſtitutis, neque ſponte ac invito agere id quod a virtute eſt alienũ. Quod fieri poterit, ſi ex præſcripto quodam ordine, & definitis quibuſdam præceptis vivamus, quæ autoritate quadam publica vim habeant quandam & potentiam. Et patrum quidem, quibus liberos ſuos in officio continere ſolent, præcepta, vim quidem ita magnam non habent, vt cogere eos poſſint: ſicut neque vnius alicujus hominis, niſi qui regis aut tyranni poteſtate ſit præditus, tantum poſſunt, vt invitum ad honeſte vivẽdum compellant populum. Sola autem lex, cogendi vim quandam habet. Quilibet enim credit non ſine provida mente & prudentia ab initio latam fuiſſe.

τὸν δὲ ἀλαζόνα καὶ ὑβριστὴν ἀπράξαι, τυπτῆσαι δὲ τὸν ἀκόλαστον.

Εἰ δὲ τοῦτο σκληρὰ καὶ ἀηδῆ, καὶ ἀγαθὸν εἶναι δεῖ καὶ ἐπιεικῆ τῶν ἀνθρώπων ἕκαστον, ἐκ παιδὸς καλῶς καὶ ὀρθῶς προσήκει τραφῆναι, καὶ παιδευθῆναι, καὶ τὴν ἐπιείκειαν ἐθισθῆναι, καὶ οὕτως ἔπειτα ζῆν ἐν ἐπιτηδεύμασιν ἀγαθοῖς, καὶ μήτ' ἄκοντα μήτε ἑκόντα πράττειν τὰ φαῦλα. τοῦτο δὲ δύναται γενέσθαι διαιτωμένοις κατά τινα τάξιν καὶ λόγους ὡρισμένους, κῦρος ἔχοντας καὶ ἰσχύν. τὰ μὲν οὖν τῶν πατέρων πρὸς τοὺς παῖδας προστάγματα, τὴν ἰσχὺν οὐχ οὕτω μεγάλην ἔχειν ὥστε βιάζεσθαι, οὐδέ τινος ἑνὸς ἀνδρὸς, μὴ τυράννου ὄντος ἢ βασιλέως, οἱ λόγοι δύνανται τοσοῦτον, ὥστε μὴ βουλομένους ἐνάγειν ἐπὶ τὰ καλὰ τοὺς πολλούς. μόνος δὲ ὁ νόμος ἀναγκαστικὴν τινα δύναμιν ἔχει. πιστεύεται γὰρ ἀπό τινος νοῦ καὶ φρονήσεως τεθῆναι τὸ ἐξαρχῆς.

ἔστιν τοῖς μὲν ἀνθρώποις ἀχθαίρουσιν οἱ πολλοὶ ταῖς ὁρμαῖς αὐτῶν ἐναντιουμένοις, κἂν ὀρθῶς αὐτὸ δρῶσι. τῷ νόμῳ δὲ οὐδεὶς ἄχθεται τάττοντι τὸ ἐπιεικές, καὶ τῶν πονηρῶν ἀφιστάντι. τοὺς μὲν γὰρ ζῶντας τῶν παιδευτῶν ἴσως ἐστὶ νομίζαι μίσει τινὶ ἢ φθόνῳ κινουμένους λυπεῖν· τοῖς νόμοις δὲ οὐ τοῦτο συμβαίνει. φανερὸν μὲν οὖν, ὡς ἄρα δεῖ νόμων ῥυθμιζόντων καὶ διατιθέντων πρὸς τὴν ἀρετὴν εὐθὺς ἐκ παιδός.

Τοιοῦτοι δὲ νόμοι μόνῃ τῇ Λακεδαιμονίων ἐγένοντο πόλει, καί τισιν ἄλλαις ὀλίγαις κομιδῇ· ταῖς δὲ πλείσταις πόλεσιν οὐκ ἐμέλησε περὶ τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἕκαστος ὡς βούλεται τάττει τὸν βίον καὶ τὴν οἰκίαν, Κυκλωπικῶς θεμιστεύων,

Παίδων ἠδ' ἀλόχου.

Κράτιστον μὲν οὖν τὸ γίνεσθαι κοινὴν ἐπιμέλειαν καὶ ὀρθὴν, καὶ πάντας ζῆν δύνασθαι τεταγμένως, καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς ἀπαιτεῖ λόγος. εἰ δὲ μὴ τοῦτο γίνοιτο, καὶ τὸ κοινὸν ἀμελοῖτο, προσήκειν ἑκάστῳ δόξειεν ἂν τοῖς

Vnde fit vt ipsis succenseant hominibus plerique, quos obsistere affectibus vident suis, quamvis recte meritoque hoc ab illis fiat. Legi vero quæ id quod æquum est ac fieri oportet, præscribit, & à vitiis homines avertit, nemo est qui succenseat. Etenim vivi virtutis præceptores, odio aliquo interdum atque invidia adducti nocere velle existimantur: quod in legibus locum non habet. Vnde apparet, certas requiri leges, quæ ad virtutem statim ab ætate prima dirigant mores nostros ac componant.

Tales autem leges sola Lacedæmoniorum vrbs habuit: vt & aliæ nonnullæ admodum paucæ. In reliquis vero nulla earum habetur ratio, in quibus prout lubet, singuli vitam regunt suam & familiam, more Cyclopum intemperantes, 7. Ἐν μόνῃ δὲ τῇ Λακεδαιμονίων.

Coniugibus natisque.

Optimum ergo est, communem aliquam rectamque suscipi curam: vtque omnes ordine & quemadmodum recta postulat ratio, vitam instituant suam. Quod si non fiat, neque vlla publica habeatur cu-

ra, id potissimum singulos decere videbitur, vt quisque liberis suis & amicis aliquid ad virtutem adiumenti adferat, aut saltem id facere conetur. Qua quidem in re amicis potissimũ succurrere poterit, qui ad leges ferendas maxime futurus est idoneus, quemadmodum ex superioribus apparet. Omnis enim cura eiusmodi est à legibus. Et communis quidem à communibus: sicut honesta ac proba institutio ac cura, quæ priuata est, ab iis quæ respondent huic: ab honestis dico legibus ac probis.

ª Γεγραμμένους δ' ἢ ἀγράφους.

Sintne autem scriptæ leges aut non scriptæ, nihil refert: sicut nec vtrum vnus instituatur iis an multi, nullam adfert legibus differentiam. Vt, in musica, exempli gratia, & gymnastica, ac similibus fieri institutis videmus. quæ enim vnum in gymnastice exercere possunt, possunt & multos. & quæ vnum efficere musicum, nihil obstat quin possint & multos: sicut & contra. Ideoque nihil obstat quo minus ille qui vnam dirigere ac disponere familiam potest, aut qui vnum instituere potest hominem, leges quoque ferre possit, ac in eius rei

ἑαυτοῦ τέκνοις καὶ φίλοις εἰς ἀρετὴν βοηθεῖν, ἢ βοηθεῖν προθυμεῖσθαι. δυνηθείη δ' ἂν ἕκαστος ταῦτα τοὺς οἰκείους εὐεργετεῖν νομοθετικὸς γενόμενος, ὡς φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. γίνεται γὰρ πᾶσα ἐπιμέλεια διὰ νόμων. καὶ αἱ μὲν κοιναὶ ἐπιμέλειαι διὰ τῶν κοινῶν νόμων, αἱ δὲ σπουδαῖαι καὶ ἐπιεικεῖς ἐπιμέλειαι καὶ παιδεῖαι διὰ τῶν καταλλήλων, τῶν σπουδαίων καὶ ἐπιεικῶν, φημί, νόμων.

Γεγραμμένους δὲ ἢ ἀγράφους εἶναι τοὺς νόμους, οὐδὲν διαφέρει. οὐδὲ τὸ πολλοὺς παιδεύειν, ἢ ἕνα ῥυθμίζειν, εἰσαγάγοι ἂν τοῖς νόμοις διαφοράν· ὥσπερ ἐπὶ τῆς μουσικῆς, καὶ γυμναστικῆς, καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων συμβαίνει. καὶ γὰρ ἃ τὸν ἕνα δύναται γυμνάσαι, καὶ τοὺς πολλούς· καὶ δι' ὧν εἷς μουσικὸς, καὶ πολλοὺς οὐδὲν κωλύει γενέσθαι· καὶ τὸ ἀνάπαλιν. διὰ τοῦτο καὶ τὸν οἰκίαν διατιθέντα μίαν καὶ ῥυθμίζοντα, ἢ ἕνα ἄνδρα παιδεύοντα, οὐδὲν κωλύει νόμους τιθέναι, καὶ εἶναι νομοθετικὸν οὐ-

δὲν

δῆν ἤπερ τὴν πόλιν ὅλην, ἢ ἔθνος διαπιθέντος. καὶ γὰρ ὥσπερ ἐν ταῖς πόλεσιν ἰσχύει τὰ νόμιμα καὶ τὰ ἔθη, οὕτω καὶ ἐν οἰκίᾳ μιᾷ οἱ πατρικοὶ λόγοι, καὶ τὰ ἔθη οἷς φαίνεται χαίρων, μεγάλην ἐν τοῖς παισὶ καὶ τοῖς ἄλλως οἰκείοις δύναμιν ἔχει, καὶ πολλῷ πλέον διὰ τὴν συγγένειαν, καὶ τὰς εὐεργεσίας. εὖνοι γάρ εἰσι διὰ ταῦτα τῷ πατρὶ μᾶλλον οἱ παῖδες, ἢ οἱ πολῖται τῷ νομοθέτῃ. καὶ διὰ τοῦτο ῥᾷον ἄγονται, καὶ τοῖς νόμοις πείθονται μᾶλλον, κἂν ἄλλως ἀπειθεῖς ὦσι, φύσει τινὶ στέρξαντες ἐξ ἀρχῆς. ἔτι δὲ καὶ ἀκριβέστεροι γίνοιντο ἂν τῶν κοινῶν οἱ καθ' ἕκαστον νόμοι, καὶ διὰ τοῦτο λυσιτελέστεροι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἰατρικῆς ἔχει. καὶ γὰρ οἱ μερικοὶ ἰατρικοὶ λόγοι, οἱ ἑνὸς ἐφαρμόζοντες σώματος ἕξει, βέλτιον ἰάζονται τῶν καθόλου. καθόλου μὲν γὰρ τῷ πυρέττοντι συμφέρει ἀσιτία καὶ ἡσυχία, τινὶ δὲ ἴσως οὐ ταῦτα, ἀλλὰ τἀναντία, λυσιτελήσει· καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἑνὶ σώματι νομοθετῶν, ἀκριβέστερον

cognitione excellere, non minus quam qui vrbem totam regit aut populum. Nam quemadmodum in vrbibus vim habent instituta ligitima & mores: ita & in vna familia præcepta & mores quibus delectatur ille, magnum apud liberos reliquosque familiares habent pondus, multoque magis propter sanguinis vinculum, & beneficia paterna. Magis enim benevoli ob ea patri suo sunt liberi quam legislatori cives. Ideoque facilius ducuntur magisque legibus parent, quamvis alias sint immorigeri, quia naturalem aliquam benevolentiam adferunt & amorem. Præterea, multo accuratiores quam publicæ leges erunt privatæ, ideoque magis conducunt: quemadmodum in medicina habet. Singularia enim medicinæ præcepta, & quæ ad vnum tantum accommodata sunt corporis habitum, melius quã vniversalia sanabunt. Generaliter enim febre laboranti inedia conducit & quies, cuidam tamen fortasse non hæc sed contraria conducent. Ideoque qui vni corpori fert leges, accuratius illud est facturus,

quam qui omnibus. Sicut & peritus pugil, ſi pro ratione ſemper eius cum quo congreditur adverſarii, certamen dirigat, neq; luctam ſemper eandem aut ſimilem, ſed prout cōvenit ſingulis inſtituat, melius certabit. Quicquid denique id fuerit, multo geretur accuratius, ſi peculiarem illi aliquis adhibuerit diligentiam. Ita enim id quod requirunt conſequētur ſingula. Manifeſtum eſt ergo facilius eum rem vnam aut paucas diligenter curaturum eſſe, qui vniverſalem prius habet ſcientiam; ſive is medicus, ſive gymnaſta fuerit, aut legiſlator: quoties dico vniverſalē ſcientiæ rationem coniunxerit cum ſingulari. Novit enim quæ omnibus, ſive hoc, ſive illo ſe habeant modo cōveniāt ac proſint. Eius enim quod commune eſt & ſunt & dicuntur ſcientiæ. Neque tamen quicquam prohibet, quo minus qui vniverſalia ignorat, ſed tantum ſimpliciter quæ ſingulis accidāt, longa fuerit experientia contemplatus, vnum aliquid efficiat diligenter. Sic, exempli gratia, quidam ſuorum corporum ſunt

νομοθετήσεως τοῦ πᾶσιν ἁπλῶς διαιτῶντος. καὶ ὁ πυκτικὸς δὲ, ἐὰν ἀπὸ τοῦ ἀεὶ παρόντος ἀνταγωνιστοῦ τὸν ἀγῶνα διατιθῇ, καὶ τὴν μάχην οὐχ ὁμοίαν οὐδὲ ἀεὶ τὴν αὐτὴν, ἀλλὰ προσήκουσαν ἑκάστῳ ποιῆται, ἄμεινον ἀγωνιεῖται. καὶ ὅλως ἀκριβέστερον ἕκαστον ὠφεληθήσεται, τῆς ἐπιμελείας ἰδίας καὶ καθ᾽ ἕκαστον γινομένης· οὕτω γὰρ ἑκάστῳ γένοιτο τοῦ προσήκοντος τυχεῖν. φανερὸν τοίνυν, ὅτι ἐπιμεληθείη μὲν ἄριστα καὶ ἑνός τινος καὶ ὀλίγων, ὁ τὸ καθόλου γινώσκων, ἢ ἰατρὸς, ἢ γυμναστὴς, ἢ νομοθέτης, ἐπειδὰν τὸν καθόλου λόγον τῆς ἐπιστήμης συνάψῃ τῷ μερικῷ. καὶ γὰρ οἶδεν, ἃ πᾶσιν, ἢ τοιοῖσδε ἢ οὕτως ἔχουσι, λυσιτελεῖ. τοῦ κοινοῦ γὰρ αἱ ἐπιστῆμαι λέγονταί τε καί εἰσιν. οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ τὸν μὴ τὸ καθόλου εἰδότα, τεθεαμένον δὲ ἀκριβῶς τὰ συμβαίνοντα ἑκάστῳ δι᾽ ἐμπειρίαν, ἑνός τινος καλῶς ἐπιμεληθῆναι. καὶ γὰρ ἰατροί τινες εἰσὶ τῶν σωμάτων τῶν ἑαυτῶν

ἄλλοις

ἄλλοις ταῦτα μὴ δυνάμενοι βοηθεῖν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων συμβαίνει. καὶ οὕτως ἡ τῆς ἐμπειρίας ἀρκούσης πρὸς τὴν ὠφέλειαν τῶν ἐπιτηδευμάτων ἑκάστων, τήν γε ἐπιστήμην ζητητέον πάσῃ σπουδῇ, καὶ βαδιστέον ἐπὶ τὸ καθόλου τῷ τεχνικῷ καὶ θεωρητικῷ βουλομένῳ γενέσθαι. περὶ γὰρ τὸ καθόλου ἡ ἐπιστήμη. γινώσκειν δὲ οὕτω χρὴ τὸ καθόλου, τό γε τῆς ἰατρικῆς, ἢ νομοθετικῆς, ἢ ἄλλης τοιαύτης ἐπιστήμης, οὐχ ὡς ἀκίνητον, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον, ἀλλ' ὡς μάλιστα ἐνδεχόμενον. τῶν ἐνδεχομένων γὰρ, καὶ οὐ τῶν ἀκινήτων αἱ τοιαῦταί εἰσιν ἐπιστῆμαι. ζητητέον τοίνυν ἐφ' ἑκάστου τὴν ἐπιστήμην. καὶ τὸν βουλόμενον δι' ἐπιμελείας βελτίους ποιεῖν, εἴτε πολλοὺς, εἴτε ὀλίγους, νομοθετικὸν πειρατέον γενέσθαι. καὶ γὰρ διὰ τῶν νόμων πρὸς τὸ ἀγαθὸν κινούμεθα, καὶ τὴν ἀρετήν. οὐ γάρ ἐστι τοῦ τυχόντος ἢ πολλοὺς, ἢ ἕνα τινὰ

medici, qui hac in re aliis prodeſſe nihil poſſent. Eodemque modo in aliis ſe res habet artibus atque inſtitutis. Et tamen licet hoc modo ad agendas res ſingulas & instituta hominum ſufficere videatur experientia, nihilominus omni ſtudio ac ratione incumbendum eſt ſcientiæ, & ad vniverſalia eundum eſt ei, qui artifex vult evadere, aut recte contemplari. In vniverſalibus enim verſatur ſcientia. Ita autem ſcire oportet id quod eſt vniverſale, ſive id in medicina ſit, ſive in legiſlatoria, ſive in alia quacunq. ſimili ſcientia, non tanquam immobile, & quod eodem ſemper ſe habeat modo, ſed vt quam maxime contingens. Ex contingentibus enim, non ex immobilibus, tales ſunt ſcientiæ. Et tamen quærenda nihilominus in ſingulis eſt ſcientia: eumque qui cum cura meliores velit vel multos efficere vel paucos, hoc agere oportet, vt ferendarum ſibi legum comparet ſcientiam. Solis quippe legibus ad id quod bonum eſt & ad virtutem impellimur. Neque enim hoc modo eſt cuiuſlibet, vel mul-

tos vel vnum aliquem recte disponere, & vt ad recipiendam fiat idoneus virtutem, disciplina sua obtinere. Sed si hoc ab vllo fieri possit homine, certum est ab eo id posse, qui & ferre leges, & de legibus judicare possit.

καλῶς διατεθῆναι, καὶ παιδεῦσαι πρὸς ἀρετὴν ἔχειν οἰκείας, ἀλλ᾽ εἴγε τοῦτο δυνατὸν ἐν ἀνθρώποις, ἐκεῖνος ἂν δυνηθείη μόνος, ὃς οἶδε νόμους τοὺς μὲν κρίνοντους δὲ τιθέναι.

Cap. XIII.

De sophistis, reliquisque, qui civilium rerum promittunt scientiam. item, curam de ferendis legibus ad summam activæ scientiæ consummationem adhuc reliquam esse.

Κεφ. ιγ΄

Περὶ τῶν σοφιστῶν τι, καὶ τῶν τὰ πολιτικὰ διδάσκειν ἐπαγγελλομένων. καὶ ὅτι τὸ περὶ τῆς νομοθεσίας ἐπισκέψασθαι πρὸς τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας τελείωσιν ἔτι λοιπόν ἐστι.

9. Ἀρ᾽ οὖν μετὰ τοῦτο. DEbere igitur legum ferendarum præditum esse scientia, eum qui doctrinam de virtute velit tradere, ex superioribus apparet: quomodo vero ad eam pervenire possit, deinceps est quærendum. Nisi forte per se manifestum est, quod quemadmodum ab eo qui grammaticæ peritus est aut musicæ, grammaticus quis esse discit aut musicus, ita & legum ferendarum, ab eo qui peritus huius est, sibi comparabit scientiam: is autem est quem civilis scien-

ΟΤι μὲν οὖν νομοθετικὸν εἶναι δεῖ τὸν τῆς ἀρετῆς ἀλείπτην, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. ὅπως δὲ δυνηθείη τις ἂν νομοθετικὸς γενέσθαι, ζητητέον ἐστίν. ἢ φανερόν ἐστιν, ὅτι καθάπερ ἀπὸ τοῦ εἰδότος τὰ γραμματικὰ ἢ τὰ μουσικὰ, γραμματικός τις γένοιτ᾽ ἂν ἢ μουσικὸς, οὕτω καὶ νομοθετικὸς ἀπὸ τοῦ εἰδό-

τος,

τος νομοθετεῖν, ὅς ἐστιν ὁ πολιτικός. τῆς γὰρ πολιτικῆς ἡ νομοθετικὴ μέρος.

Καί τοι δοκεῖ οὐ τὰ αὐτὰ συμβαίνειν τῇ πολιτικῇ, καὶ ταῖς ἄλλαις δυνάμεσι καὶ ἐπιστήμαις. ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις οἱ αὐτοὶ φαίνονται τάς τε μεθόδους τῶν ἐπιστημῶν παραδιδόντες, καὶ κατ' αὐτὰς ἐνεργοῦντες. ἰατρὸς γὰρ καὶ ζωγράφος τὴν τε τέχνην ἕκαστος διδάσκει, καὶ ὁ αὐτὸς καὶ γράφει, ἢ ἰατρεύει. περὶ δὲ τὴν πολιτικὴν ἑτέρως φαίνεται ἔχον. οἱ μὲν γὰρ σοφισταὶ τὰ πολιτικὰ διδάσκειν ἐπαγγέλλονται, μηδὲν πράττοντες πολιτικόν. οἱ δὲ πολιτευόμενοι πράττουσι μὲν, διδάσκουσι δὲ οὐδέν. οὐ γὰρ δύνανται.

Οὐ γὰρ μεθόδῳ τινὶ πράττουσι καὶ ἐπιστήμῃ πολιτικῇ, ἀλλὰ φυσικῇ τινὶ ἐπιτηδειότητι, καὶ ἐμπειρίᾳ μᾶλλον ἢ διανοίᾳ. ὅτι δὲ οὐ δύνανταί τι περὶ τῆς πολιτικῆς διδάσκειν, φανερόν. οὐ γὰρ διδάσκουσιν, οὐδέ τι γράφουσιν ἢ λέγουσιν

tiæ peritum dicimus. Civilis enim scientiæ pars ea est, quam legislatoriam dicimus.

Atqui non idem quod in reliquis facultatibus ac disciplinis, in civili quoque vsu videtur venire scientia. In aliis enim iidem videntur viam ac rationem tradere scientiarum, & ex earum præscripto operari. Sic pictor quilibet & medicus, artem suam & docet, simulque & pingit quoque ipse, & medicinam exercet. In civili autem aliter habere videtur scientia. Sophistæ quippe ea quæ ad civilem spectant doctutos se esse promittunt scientiã, cum nihil quod ad civitatis dirigendæ curam spectet, agant tamen. Contra vero qui civilem exercent in Rep. disciplinam, agunt quidem, non docent tamen. Neq enim possunt. 10. Η' ἀχ ὁμοιον φαίνεται ἐπὶ τῆς.

Non enim hoc certa arte, aut civilium rerum faciunt peritia, sed naturali quadam facultate, magisque experientia quam intelligentia. Nihil autem posse eos de civili docere scientia, satis manifestum est. Nihil enim aut docuerunt aut scripserunt de ea, aut dixerunt hactenus: quod 11. Ὁι δὲ ξασιν ἂν δοκάμε.

 pro-

cul dubio facerent, si possent. Multo enim plus ex eo honoris consequerentur, quam ex iis, quas in iudiciis habent, orationibus & cognitionibus. Præterea, filios etiam suos civili imbuerent disciplina aliosque ex amicis, si hoc possent. Neque enim verisimile est, cum possint, nolle amicos suos, imo amicissimos, tali afficere beneficio. Cum præcipue nullum etiam maius aut Reip. vtilius possint relinquere bonum, quam si hæc scribant & doceant. Neque sibi, aut filiis suis aut amicis maius velle possunt bonum, quã hanc relinquere scientiã. Manifestum est igitur eos, si civilem docere potuissent disciplinam, etiam voluisse, & docturos fuisse. Cum autem appareat eos non docere, sequitur eos ne docere quidem potuisse: neque certa ratione aliqua ea quæ civilis sunt scientiæ ab iis administrari, aut scientia, sed tantum experientia. Neque enim parum ad agendum confert experientia. Ipsa enim consuetudine magis periti civilis evadunt sciẽtiæ. Ideoque ii qui civilis

περὶ τῶν τοιούτων, ἐποίουν ἄν, εἴπερ ἐδύναντο. μεῖζον γὰρ ἂν ἦν αὐτοῖς εἰς φιλοτιμίαν τοιούτους συντιθέναι λόγους, ἢ δικανικούς τε καὶ δημηγορικούς. ἄλλως τε καὶ τοὺς σφετέρους υἱοὺς πολιτικοὺς ἐποίησαν ἄν, ἢ τινὰς ἄλλους τῶν φίλων, εἴπερ ἐδύναντο. οὐ γὰρ εὔλογον δυναμένους μὴ τοιαῦτα τοὺς φίλους καὶ τοὺς φιλτάτους εὐεργετεῖν· οὔτε γὰρ εἶχον μεῖζον ἀγαθὸν καὶ συμφορώτερον τῇ πόλει καταλιπεῖν, ἢ ταῦτα συγγραψάμενοι καὶ διδάξαντες, οὔτε ἑαυτοῖς, ἢ τοῖς υἱέσιν, ἢ τοῖς ἑταίροις μεῖζον ἂν ἠθέλησαν ἀγαθόν, τοῦ τοιαῦτα δύνασθαι. φανερὸν τοίνυν, εἴπερ ἐδύναντο διδάσκειν τὰ πολιτικά, ὅτι καὶ ἐβουλήθησαν ἄν, καὶ ἐδίδασκον. ἐπεὶ δὲ οὐ φαίνονται διδάσκοντες, φανερόν, ὅτι οὔτε ἐδύναντο διδάσκειν, οὔτε αὐτοὶ λόγῳ τινὶ τὰ πολιτικὰ ποιοῦσιν, ἢ ἐπιστήμῃ, ἀλλὰ ἐμπειρίᾳ. καὶ γὰρ οὐ μικρὸν ἡ ἐμπειρία πρὸς τὸ πράττειν συμβάλλεται. γίνονται γὰρ διὰ τῆς πολιτικῆς συνηθείας μᾶλλον πολιτικοί. διὰ τοῦτο τοῖς ἐφιεμένοις περὶ τῆς πολιτι-

κῆς

ἀῆς εἰδέναι, καὶ ἐμπειρίας πρὸς χρεία καὶ συνηθείας.

Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ σοφισταὶ, διδάσκειν μὲν ἐπαγγέλλονται τὴν νομοθετικὴν, διδάσκουσι δὲ οὐδὲν μᾶλλον, ἀλλὰ τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ περὶ ταύτης, ἃ προσήκει, δύνασθαι λέγειν, ὥστε οὐδὲ τίς ἐστιν ἡ νομοθετικὴ, ἢ ποῖόν τί ἐστιν, ἴσασι. καὶ γὰρ ταυτὸν ἢ χεῖρον ἡγοῦνται εἶναι τῆς ῥητορικῆς· εἶτα καὶ τὸ νομοθετεῖν οὕτω ῥᾴδιον, ὡς παντὸς εἶναι· νομίζουσι γὰρ τὸ συναγαγεῖν νόμους τοὺς εὐδοκιμωτάτους, καὶ τούτων ἐκλέξασθαι τοὺς ἀρίστους, τοῦτο εἶναι τὸ νομοθετεῖν. τὸ δὲ κρῖναι νόμους καὶ τὸν ἄριστον λαβεῖν, μὴ πάνυ χαλεπὸν εἶναι. καίτοι πρῶτον μὲν οὐ ῥᾴδιον καὶ τοῦ βουλομένου τὸ δύνασθαι κρίνειν ὀρθῶς περὶ τῶν προτεθέντων ἑκάστου, ἀλλὰ θαυμαστῆς δεῖ συνέσεως καὶ διανοίας πρὸς τὴν τοιαύτην δύναμιν. οἱ γὰρ ἔμπειροι περὶ ἕκαστα, καὶ δύνανται κρίνειν περὶ αὐτῶν, ὥσπερ ὁ τῶν μουσικῶν ἔμπειρος τὰ μουσικὰ δύναται κρίνειν, καὶ ὁ τῶν γραμματικῶν τὰ γραμματικὰ, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων

sunt studiosi scientiæ, experietia quoq. opus habēt aliqua & consuetudine.

12. Τῶν δὲ σοφιστῶν οἱ ἐπαγγελλόμενοι.

Sed & ipsi sophistæ cum huius artis promittant scientiam, nihil tamen propterea præstant: sed tantum abest vt de hac quæ oportet possint dicere, vt ne quidem quæ sit ferendarum legum scientia, aut qualis sit ea, intelligant. Nam aut eandem aut minoris esse putant momenti, quam sit Rhetorica: deinde leges ferre, ita facile, vt sit omnium. Arbitrantur enim, leges aliquot corradere, & ex iis præstantissimas eligere, hoc esse quod leges ferre dicimus: at vero dijudicare eas optimasque excerpere, nulla cum difficultate coniunctum esse. Atqui primo omnium non facile est, nec cuiusvis qui velit, recte quæ de singulis proponas judicare, sed mirabilis ad hanc facultatem intellectus requiritur & vis mentis. Soli enim qui peritiam singulorum habent, bene quoque judicare possunt de iis: sicut qui musices peritus est, de musicis; qui grammatices, judicare potest de grammaticis, eodemque de reliquis

liquis modo. Soli enim hi sciunt qua ratióne hæc aut illa fieri debeant; quæ item facienda sint, & quæ sit natura singulorum. Imperiti vero cum nihil sciát horum, ne quidem meliora eligent aut optima. Etenim bene agitur cum imperitis si hoc solum sciant, bene aut male opus factum esse: sicut & in pictura se habet. Quippe in præstantissima aliqua imagine hoc intelligere, bene eam pictam esse, etiam eorum esse potest qui nunquam attigerunt picturã: intelligere autem quod sit præstantissima, & qua in parte differat ab aliis, solius eius est qui pingere aut potest, aut aliquam saltem eius artis consecutus est peritiam. Quare nec de pictoris opere, aut musici, aut grammatici, sine artis eius quisquam recte iudicabit peritia: neque de civili scientia præditi, nisi qui civilis disciplinæ consecutus sit peritiam, judicare quisquam potest. Opus autem eius qui civilis disciplinæ præditus scientia est, lex est. Quare primo leges colligere, & ex iis præstantissimas eligere, nemo sine ci-

ὡσαύτως. οὗτοι γὰρ ἴσασι δι' ὧν ταῦτα ἢ ἐκεῖνα γίνονται, καὶ ποῖα ποίοις συνᾴδει, καὶ πῶς ἕκαστον ἔχει. οἱ δὲ ἄπειροι οὐδὲν τούτων εἰδότες οὐκ ἐκλέξονται τὰ καλλίω, καὶ τὰ ἄριστα. καὶ γὰρ ἀγαπητὸν, εἰ τοῦτο μόνον γνώζονται ἁπλῶς, ὅτι καλῶς ἢ κακῶς, πεποίηται τὸ ἔργον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς γραφικῆς ἔχει. καὶ γὰρ τὸ μὲν τὴν ἀρίστην εἰκόνα γινώσκειν, ὅτι καλῶς γέγραπται, καὶ τῶν μὴ ζωγράφων ἂν εἴη, τὸ δὲ εἰδέναι ὅτι ἀρίστη, καὶ ὅπῃ τῶν ἄλλων διαφέρει, μόνου ἐστὶ τοῦ γράφειν εἰδότος, ἢ ἐμπειρίαν τινὰ κεκτημένου περὶ αὐτό. οὕτω τοίνυν τὸ ζωγράφου ἔργον, ἢ τὸ τοῦ μουσικοῦ, ἢ τοῦ γραμματικοῦ, χωρὶς τῆς περὶ αὐτὰ ἐπιστήμης οὐδεὶς ὀρθῶς δύναται κρίνειν, οὔτε τὸ τοῦ πολιτικοῦ ἔργον, ἄνευ τοῦ τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην εἰδέναι, κρῖναι δυνατόν. ἔργον δὲ τοῦ πολιτικοῦ ὁ νόμος ἐστί. πρῶτον μὲν οὖν τὸ συναγαγεῖν νόμους, καὶ ἐκλέξασθαι τοὺς ἀρίστους ἄνευ τῆς περὶ τὰ πολιτικὰ ἐμπειρίας οὐ δυνατόν;

θὸν· ἔπειτα εἰ καὶ τοῦτο δώσομεν, ὡς ἄρα δυνατὸν ἄνευ τοῦ πολιτικὸν εἶναι νόμους κρίνειν εἰδέναι, καὶ συναγαγεῖν τοὺς ἀρίστους, οὐδὲ τοῦτο ἀρκέσει πρὸς τὸ γενέσθαι πολιτικὸν καὶ νομοθετικόν, ἐπεὶ οὐδὲ ἰατροὶ γένοιντο ἂν ἀπὸ τοῦ τὰ ἰατρικὰ συγγράμματα συναγαγεῖν καὶ ἀναγνῶναι· καίτοι οἱ τοιοῦτοι πειρῶνται λέγειν οὐ μόνον τὰ θεραπεύματα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰάθησαν οἱ τούτοις χρησάμενοι, καὶ ὅπως προσήκει τῶν νοσημάτων ἕκαστον θεραπεύειν, καὶ διαιροῦσί γε τὰς ἕξεις τῶν νοσημάτων, ἀλλ' ὅμως οὐκ εἰσὶν ἰατροί. δεῖ γὰρ καὶ ἐμπειρίας καὶ συνηθείας τινός. τὰ δὲ συγγράμματα, καὶ αἱ τοιαῦται θεωρίαι τοὺς μὲν ἐμπείρους καλλίους ποιοῦσι, τοὺς δὲ ἀπείρους οὐδὲν ὤνησαν πρός γε τὸ δύνασθαι θεραπεύειν. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν νόμων ἂν ἔχοι, καὶ τῆς πολιτείας. τὸ γὰρ συναγαγεῖν νόμους καὶ διερευνήσασθαι τὰς ἑκασταχοῦ πολιτείας, τοὺς μὲν ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας δυ-

vilis disciplinæ potest peritia. Deinde licet hoc concedamus, sine hac civili scientia aliquem de legibus iudicare, & ex iis optimas posse colligere, ne hoc quidem tamen, vt in civili aliquis aut legum ferendarum scientia excellat, poterit sufficere: sicut nec medici, libros colligendo ac perlegendo medicos, fiunt medici. Et tamen illi non de remediis tantum, sed & quomodo pristinam qui his vsi sunt consecuti sint valetudinem, & quomodo singuli curandi sint morbi, deque habitibus singulorum ac differentiis morborum loqui conantur: & ne ita quidem tamen sunt medici. Nam & experientia quædam requiritur & consuetudo. Scripta vero & eiusmodi contemplationes, eos quidem qui periti sunt magis reddunt idoneos, imperitis vero nihil in curandis prosunt morbis. Eodem modo in legibus res habet & Republica. Etenim leges singulorum componere, omnesque quæ sunt alibi terrarum perscrutari Resp. eos quidem qui quod scientia sint præditi, omnia recte considerare possunt ac intelligere, quæ bene

habens

habent & quæ contra, quæ item singulis conveniant, multum iuvare potest. Eo enim modo se ipsis in civili præstantiores evadent scientia: iis vero qui sine habitu tali & peritia ea percurrunt, nihil omnino confert hæc cura, vt ferendarum legum præditi evadant scientia. Nam ne recte quidem, nisi forte fortuna, iudicare de iis poterunt. quamvis aliquãto eos perspicaciores in his evadere, si civilẽ prius didicerint scientiã, negari non potest. Apparet ergo, nec sophistas, nec eos qui Remp. administrant, civilem aut eam quæ in ferendis occupatur legibus, docere posse scientiam.

13. Παραλειπόντων τῶν προτέρων. Cum ergo sequatur, sicut in superioribus ostendimus, eum qui doctrinã morum tradat, etiam hæc persequi debere, cum præsertim neque ii qui ante nos scripserunt, accurate quæ ad leges spectant aut Rempublicam investigarint; præstiterit fortasse hæc à nobis considerari, vt ea in qua jam versamur philosophia, quæ de humanis actionibus agit atque affectibus, quem oportet consecuta finem, nihil

νεμένους ἕκαστα καλῶς θεωρῆσαι καὶ συνιδεῖν, ἅ τε ὀρθῶς, καὶ ἃ φαύλως ἔχουσι, καὶ ποῖα ποίοις ἁρμόττει, πάνυ ἂν ὠφελήσειε. γένοιντο γὰρ ἂν ἑαυτῶν τὰ πολιτικὰ κάλλιους. τοῖς δὲ ἄνδι τῆς τοιαύτης ἕξεως καὶ πείρας τὰ τοιαῦτα διεξιοῦσιν, ἀνόνητος ἡ σπουδὴ πρός γε τὸ νομοθετικοὺς γενέσθαι. οὐ γὰρ δυνήσονται κρίνειν ὀρθῶς περὶ αὐτῶν, εἰ μὴ ἄρα τύχῃ τινί. γένοιντο δ᾽ ἂν ἴσως εὐσυνετώτεροι πρὸς ταῦτα τρόπον τινά, μαθόντες περὶ τῶν πολιτικῶν. φαίνεται μὲν οὖν, ὅτι οὔτε οἱ σοφισταί, οὔτε πολιτευόμενοι περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ νομοθετικῆς οἷοί τε ἐγένοντο διδάσκειν.

Ἐπεὶ δ᾽ ἀκόλουθόν ἐστιν, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδείχθη, τὸν τῆς ἀρετῆς διδάσκαλον καὶ περὶ τούτων διεξιέναι, τῶν προτέρων οὐ πάνυ περὶ νόμων καὶ πολιτείας διερευνησαμένων, βέλτιον ἴσως ἡμᾶς ἐπισκέψασθαι περὶ τούτων, ὅσα ἂν ἡ προκειμένη ἡμῖν φιλοσοφία, περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων τε παθῶν καὶ πράξεων τοῦ προσήκοντος τύχοιτο τέλους, μηδενὸς ἐλλείπῃ τῶν

εἰσ

οἷς ταῦτα φερόντων. πρῶτον μὲν οὖν, εἴ τι καλῶς περὶ αὐτῶν εἴρηται τοῖς προγενεστέροις, κατὰ μέρος ἐπελθεῖν πειραθῶμεν, εἶτα συναγαγόντες τὰς πολιτείας, θεωρῶμεν ἐν αὐταῖς, ἅ τε φθείρει, καὶ ἃ σώζει τὰς πόλεις. ἔτι τε τῶν πολιτειῶν ἑκάστην ἃ συνίζησι, καὶ ἃ διαλύει. καὶ τίνα μὲν βασιλείαν συνέχει, τίνα δὲ δημοκρατίαν, καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστην, καὶ τίνα πέφυκε λύειν. καὶ μὴν κἀκεῖνο σκοπῶμεν, διὰ ποίας αἰτίας αἱ μὲν τῶν πολιτειῶν καλῶς πολιτεύονται, αἱ δὲ ἐναντίως ἔχουσι. τούτων γὰρ δὴ πάντων θεωρηθέντων συνίδοιμεν ἂν καὶ ποία πολιτεία ἀρίστη, καὶ πῶς ἑκάστη ταχθεῖσα, καὶ τίσι νόμοις καὶ ἔθεσι χρωμένη, τοῖς πολιτευομένοις λυσιτελήσει. λέγωμεν οὖν ἀρξάμενοι.

eorum quæ huc spectant desiderare possit. Quare primo omnium, si quid recte dictum est à superioribus, sigillatim id percurrere conemur: deinde singulas colligamus Respublicas, & in iis, quæ aut corrumpant vrbes videamus, aut conservẽt. Deinde quæ singulas aut constituant aut dissolvant. Quæ item sint quæ regnũ contineant aut statum popularem, singulasque eodem modo formas: quæ item evertant. Sed & illud videamus, quanam de causa aliæ Respublicæ, recte, aliæ vero contra sint constitutæ. Ex horum enim omnium contemplatione, etiam illud intelligemus, quænam sit optima Respublica, quomodo item constitutæ singulæ. quibus item legibus vsæ moribusque, quam plurimum prodesse poterunt civibus. Quare hinc jam tractationis nostræ ducatur exordium.

Τέλος τῶν εἰς τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους Νικομαχεῖα.

Finis interpretationis Paraphraseos Ethicorum Aristotelis Nicomacheorum.

FINIS.

ANDRONICI RHODII,

Peripatetici Philoſophi, libellus

ΠΕΡΙ ΠΑΘΩΝ,

ID EST,

De animi affectionibus.

ET

Anonymus de virtutibus & vitijs.

Editi operâ Davidis Hœſchelij, Auguſtani.

SYNESIVS.

Ἡ κατὰ νοῦν ζωὴ, τέλος ἀνθρώπου.
Δεῖ κενὴν εἶναι παθῶν τὴν ψυχὴν τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι δοχεῖον θεοῦ.

LVGDVNI BATAVORVM,
Excudit Ioannes Patius, Iuratus & Ordinarius Academiæ Typographus, Anno 1617.

CLARISSIMIS ET DOCTISSIMIS VIRIS, D. Adolpho Occoni, ἐκ τετραγωνίας ἰατρῷ, D. Marco Windio compatri suo, & D. Georgio Laubio, Medicis Augustanis, dominis plurimum colendis, S.

VM *multa sunt, viri clarissimi, quæ hominem à cultura corporis ad animi curam invitare possunt, tum illud inprimis; quod illius servitio, huius imperio magis vtimur. Quæ causa Pythagoræ fuit, cur ei, qui negabat quicquam in vita præstare bonæ valetudini, diceret; morbos animi, quam corporis, longè periculosiores esse: Quare plerique philosophi, vt istis* ἀῤῥωστήμασι ψυχικοῖς *mederentur: omnem curam atque ope-*

ab eximiè reverendo & doctiſsimo viro D. Max. Margunio, Epiſcopo Cytheror: vt primum accepi; cum noſtro chalcographo, vt exprimeret, egi. Commodum vero accidit, vt amicus meus Frid. Sylburgius de hoc meo propoſito certior factus, eiuſdem autoris exemplum m. ſ. ex Hiſpania ab Andrea Schotto ſibi miſsum, mecum communicaret. Collatis itaque inter ſe diverſis antigraphis; operam dedi, vt ille quam integerrime ederetur. Non hîc opus arbitror, indicare, quo vel tempore is vixerit, vel loco apud optimos quoſque Scriptores fuerit: quum id ex Strabone, Galeno, Plutarcho, & interpretibus Ariſtotelis, Ammonio atque Simplicio, ſatis conſtet. Sub veſtro autem nomine, viri ornatiſs. in lucem prodire hunc

& D. Thema Aquinate. vide eius operum indicem.

libellum ethicum volui: quum vos ſciam, (& te quidem, Laubi, ſub Hieronymo Vuolfio, communi præceptore noſtro,) non ſolum in hoc doctrinæ genere ipſos olim verſatos eſſe; ſed & filios veſtros in eodem erudiendos curare, ὡς μηδὲν ἐπ᾽ οὐδενὶ προσκόψοντας, ἂν μὴ σπουδαῖοι τοὺς τρόπους ἀποβαῖεν. Quod Plethonis etiam tui, περὶ ἀρετῶν recognoſcendi & cum annotationibus Vuolfianis edendi, conſilium tam tibi, Adolphe, quam Gul. Cantero illius cum Stobæi Eclogis coniungendi, fuit. Ac gratiorem huius opuſculi, à viris doctis deſiderati, editionem vobis fore confido; quum Galenus quoq; veſter autoris huius ſcripta maximi fecerit, & eius teſtimoniis non ſemel vſus fuerit. Reſtat, rogem, vt hoc mea erga vos obſer-

observantiæ pignus ac monimentum patiamini esse; donec alii vobis digniora prælo adornent. Bene valete, meq́; commendatum habere pergite.

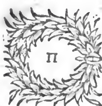
Postridiè Nonas Decembris, 1593. Augustæ.

V. observantiss. & studiosiss.

DAVID HOESCHELIVS, AVG.

ΜΑΡΚΩ. τῷ Παπαδοπούλῳ, ἀνδρὶ εὐγενεστάτῳ Μάξιμος ὁ Μαργούνιος ταπεινὸς Ἐπίσκοπος Κυθήρων, εὖ πράττειν.

Περὶ ἀρετῆς τῆς τε κατὰ διάνοιαν, καὶ τῆς κατὰ τὰ ἤθη θεωρουμένης, πολλὰ μὲν καὶ κάλλιστα τῷ τε Ἀριστοτέλει, καὶ ἄλλοις τῶν παλαιοτέρων διαπεπόνηται, ἀνδρῶν μοι φίλτατε, καὶ εὐγενέστατε Μάρκε, δι' ὧν πῶς ἄν τις τὰ τῆς ψυχῆς κατακοιμίζοι πάθη, καὶ περὶ τὰς φαύλας τῶν ἡδονῶν ἀνόρεκτος γίγνοιτο, τήν τε φρόνησιν τοῖς πρὸς εὐδαιμονίαν συντείνουσιν ἐξασκοίη ἐπιτηδεύμασι, καὶ πρὸς τὰς ὀργὰς δυσκινήτως ἔχοι, καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ διανέμοι, σὺν τῷ καὶ θανάτου ὅλως, εἴ ποτ' ἄρα καὶ τούτου δεήσειε, καταφρονεῖν, ὧν ἕκαστον τὸν ἀληθῆ ἀπαρτίζει σπουδαῖον, ἄριστα ἐκπαιδεύεται.

ἐγὼ δὲ σε ἔμψυχόν τινα τὴν ἀρετῶν εἰκόνα εἶναι, καὶ πάνυ ἐμαυτὸν πεπεικώς, τὴν περὶ τούτων ταύτην, σύντομον μὲν, ἀλλ' ἐπωφελῆ μάλα παράδοσιν, προσηκόντως σοι προσφωνῆσαι διενοήθην, ἣν σὰ μὲν σοι ἀποδιδοὺς, οὐ σοὶ δὲ μᾶλλον, ἢ ἄλλοις διὰ σοῦ χαριζόμενος. ἵν' ὥσπερ τινὶ κατόπτρῳ περικαλλεῖ τούτοις ἐνατενίζοντες, ἀποδιδράσκοιεν μὲν τὰ περὶ τὰ ἤθη φαῦλα, ἀντιποιοῖντο δὲ τοὔμπαλιν τῶν περὶ τὰ αὐτὰ διωκτῶν. καὶ οὕτω φιλόκαλοί τινες περὶ τὸ τῆς ψυχῆς κάλλος δύναμιν διαμένοντες, παρά τε θεῷ καὶ ἀνθρώποις εὐδαιμονίζοιντο. τὰ γὰρ κατὰ σέ, δι' ἀρετῆς ὑπερβολήν, ἡρωϊκόν τι μᾶλλον ἐν ἑαυτοῖς ἐπιφέρεται. ὡς εἰ, καθάπερ τινές φασιν, ἐξ ἀνθρώπων γίνονται θεοί, σοι τοῦτο διὰ τὴν ἄκραν περὶ τὰς ἀρετὰς ἕξιν, μάλιστα ἐφαρμόττειν. σημεῖον δὲ τό, τε περὶ τὸ θεῖον σου εὐσεβές, καὶ ἡ περὶ τὰ

πρακτέα συνέσεις τε καὶ φρονήσεις, τό τε ἄγαν σῶφρον, καὶ τὸ ἐν ἐλευθεριότητι μεγαλοπρεπές, καὶ τἆλλα, δι' ὧν ἕκαστον οὔτι σε ἀνδρὸς θνητοῦ παῖν ἔμμεναι (ἵνα δὴ καὶ καθ' Ὅμηρον εἴπω) οἴομαι, ἀλλὰ θεοῖο· τοιαῦτα κατά τινα θεόσδοτον ὄντως μοῖραν καταπλουτήσαντα. ἐγὼ μὲν οὖν πολὺ τῶν πρὸς τὴν σὴν ἀξίαν ἀπολειπομένῳ σύνοιδα ἐμαυτῷ. σὺ δὲ τῇ συνήθει σου τῶν τρόπων χρηστότητι κἂν τούτῳ χρησάμενος, ἅπερ ἄλλοις διὰ σοῦ δωροῦμαι, ἀποδέξασθαι φιλοφρόνως παρακαλῶ μὴ ἀπαξιώσας. ἐρρωμένον σε διαφυλάττοι ὁ κύριος ψυχῇ τε καὶ σώματι, ἀνδρῶν εὐγενέστατέ μοι καὶ προσφιλέστατε.

Ἐνετίηθεν, μεταγειτνιῶνος, τετάρτῃ ἐπὶ δεκάτῃ, κατὰ τὸ αφϛγ' ἔτος τῆς ἐνσάρκου τοῦ σωτῆρος ἡμῶν οἰκονομίας.

ΑΝΔΡΟΝΙ´ΚΟΥ,

ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙ-
κοῦ περὶ παθῶν.

ΠΑ´θος, ἐστὶν ἄλογος ψυχῆς κίνησις δι' ὑπόληψιν κακοῦ ἢ ἀγαθοῦ, καὶ παρὰ φύσιν ἡ ὁρμὴ πλεονάζουσα. ἢ πάθος, ἐστὶν ἄλογος ψυχῆς κίνησις χωρὶς* λογισμοῦ τε καὶ κρίσεως ἐπιπλεκομένη. ἢ πάθος ἐστὶν *ἐπικαίρου ψυχῆς ὄρεξις, εἰς ποιαν *διάνοιαν ἔξωθεν ἐπιθυμίαν λαμβάνουσα, οἷον λύπη, ἡδονὴ, φόβος, ἐπιθυμία. καὶ καθόλου, ὡς αὐτὸ τὸ ὄνομα δηλοῖ, ὅσα πάσχομεν κατὰ τὴν ἔξωθεν ἐπισύμπτωσιν τῶν πραγμάτων. τὸ γὰρ κυρίως πάθος ἔξωθεν παῖν, καὶ ἐν μεταβολῇ *τῇ] ὑπό του ἄλλου κινοῦντος. τὰ δὲ γενικώτατα πάθη, τέσσαρα, λύπη, φόβος, ἐπιθυμία, ἡδονή.

* alij λογισμοῦ.
* ἐπὶ καιροῦ
* al. διάνοιαν.
*) in altero deest.

ὅρος λύπης.

Λύπη μὲν οὖν ἐστὶν ἄλογος συστολή· ἢ, δόξα προσφάτου κακοῦ παρουσίας, ἐφ' *ᾧ οἴον τε δεῖν συστέλλεσθαι.

*) deest in al.

ὅρος φόβου.

Φόβος δ' ἐστὶν ἄλογος ἔκκλισις: ἢ, φυγὴ ἀπὸ προσδοκωμένου δεινοῦ.

ὅρος ἐπιθυμίας.

Ἐπιθυμία, ἐστὶν ἄλογος ὄρεξις: ἢ, δίωξις προσδοκωμένου ἀγαθοῦ.

ὅρος

ὅρος ἡδονῆς.

Ἡδονὴ δὲ, ἄλογος ἔπαρσις· ἢ δόξα πρόσφατος ἀγαθοῦ παρουσίας ἐφ' ᾧ οἴονταί τι δεῖν ἐκτείνεσθαι.

εἴδη τῆς λύπης.

Ἔλεος. φθόνος. ζῆλος. ζηλοτυπία. δυσθυμία. συμφορά. ἄχθος. ἄχος. σφακελισμός. πένθος. διαχέρανσις. ὄχλησις. ὀδύνη. ἀνία, μεταμέλεια. σύγχυσις. ἀθυμία. ἄση, νέμεσις. δυσφορία. γόος. βαρυθυμία. κλαῦσις. φροντίς. οἶκτος.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ἔλεος μὲν οὖν ἐστὶ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις κακοῖς ἀναξίως πάσχοντος ἐκείνου.

Φθόνος ἡ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς. ἢ, λύπη ἐπὶ τῇ τῶν ἐπιεικῶν εὐπραγίᾳ.

* Al. τῶν ἑτέροις. Ζῆλος, δὲ λύπη ἐπὶ * τῷ ἑτέρους τυγχάνειν ὧν αὐτὸς ἐπιθυμεῖ. ἢ, λύπη ἐπὶ τῷ ἄλλοις ὑπάρχειν, ἡμῖν δὲ μή. ἔστι δὲ ζῆλος μακαρισμοῦ καὶ ἀστειότητος. ἢ, ζῆλος * ἐστὶ ψυχῆς λογικῆς

* Al. ἐπὶ. θερμότης ἐπ' ἀγαθῷ καὶ κακῷ μετὰ παραδείγματος ἐξαπλουμένη.

Ζηλοτυπία δὲ ἐστὶ λύπη, ἐπὶ τῷ καὶ ἄλλοις ὑπάρχειν, καὶ ἡμῖν ὑπάρχειν.

Δυσθυμία δὲ λύπη ἐπ' ἀλύτῳ ἢ δυσκινήτῳ πράγματι.

Συμφορὰ δὲ λύπη ἐπὶ συμπεφυρμένοις κακοῖς.

Ἄχθος δὲ, λύπη βαρύνουσα.

Ἄχθος ἐστὶ, λύπη ἀφωνίαν ἐμποιοῦσα.

Σφακελισμὸς δέ ἐστι λύπη σφόδρα.

Πένθος ἐστὶ λύπη ἐπὶ ἀώρῳ τελευτῇ.

Δυσχέρανσις, ἐστὶ λύπη ἐξ ἐναντίων λογισμῶν.

Ὄχλησις δὲ λύπη συνοχωροῦσα, ἢ ἀναστροφὴν οὐ διδοῦσα.

Ὀδύνη ἐστὶ λύπη εἰσδύνουσα καὶ ὀξεῖα.

Ἀνία δὲ λύπη ἐξ ἀναλογισμῶν.

Μεταμέλεια δὲ, λύπη ἐπὶ ἁμαρτήμασι πεπραγμένοις, * καὶ διὰ σοῦ * γεγονός.

Σύγχυσις δὲ λύπη διορᾶν, τὸ δὲ μέλλον οὐ κωλύουσα.

* ὡς. al. γεγόνασι.

Ἀθυμία δὲ λύπη ἀπελπίζοντος ὧν ἐπιθυμεῖ τυχεῖν.

Ἄση δὲ, λύπη μετὰ ῥυπασμοῦ.

Νέμεσις δὲ λύπη ἐπὶ ἐπαιρομένοις παρ' ὃ προσῆκεν.

Δυσφορία ἐστὶ λύπη μετὰ ἀπορίας οὐ πῶς χρήσεται τοῖς παροῦσι.

alt. ἀγομένοις.

Γόος δὲ θρῆνος, * ἀγόμενος κατὰ λύπην.

Βαρυθυμία δὲ λύπη βαρύνουσα καὶ ἀναίδυσιν οὐ διδοῦσα.

Κλαῦσις δὲ, δάκρυσις λυπουμένου νεύοντος ἐπὶ τὸ χεῖρον.

Φροντὶς δὲ λογισμὸς λυπουμένου.

Οἶκτος δὲ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις κακοῖς.

Φόβου εἴδη.

Ὄκνος. αἰσχύνη. δεῖμα. δέος. ἔκπληξις. κατάπλη-

κατάπληξις. δειλία. ψοφοδεΐα. ἀγωνία. μέλλησις. ὀρρωδία. θόρυβος. δεισιδαιμονία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ὄκνος μὲν οὖν ἐστὶ φόβος μελλούσης ἐνεργείας.

Αἰσχύνη δὲ φόβος ἀδοξίας.

Δεῖμα δὲ, φόβος ὑφορώμενος.

Δέος δὲ φόβος * συνεστώς. (* alt. συνθέον.)

Ἔκπληξις δὲ, φόβος ἕνεκεν ἀσυνήθους φαντασίας δεινοῦ.

Κατάπληξις δὲ, φόβος ἐκ μείζονος φαντασίας

Δειλία δὲ, ἀποχώρησις ἀπὸ φαινομένου καθήκοντος διὰ * φαντασίαν δεινοῦ. (* alt. φαντασίας.)

Ψοφοδεΐα δὲ, φόβος κενός.

Ἀγωνία δὲ, φόβος διαπτώσεως, ἢ φόβος ἥττης, ἢ φόβος ἐμπειρικὸς ἐναντίων ἐλπίδων, περὶ ὧν ὄρεξιν σφοδρὰν ἔχομεν.

Μέλλησις δὲ ὄκνος διεγνωκότος ποιεῖν.

Ὀρρωδία δὲ, φόβος ἐννοηθέντος.

Θόρυβος δὲ, φόβος μετὰ φωνῆς κατεπείγων.

Δεισιδαιμονία δὲ, φόβος τοῦ δαίμονος, ἢ ὑπερέκπλωσις τῆς πρὸς θεοὺς τιμῆς.

Ἐπιθυμίας δὲ εἴδη.

Ὀργή. θυμός. χόλος. πικρία. μῆνις. κότος. ἔρως. ἵμερος. πόθος. δυσμένεια. δύσνοια. ἀψικορία. ῥιψοφθαλμία. Σπάνις. τραχύτης. ἐρισπροσπάθεια. φιληδονία. φιλοχρηματία. φιλοτιμία. φιλοζωΐα. φιλοσωματία. γαστριμαργία.

οἰνο-

οἰνοφλυγία. λαγνεία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ὀργὴ μὲν οὖν ἐστὶν ἐπιθυμία τιμωρίας τοῦ ἠδικηκέναι δοκοῦντος. ἢ, λύπη μεθ' ὑπολήψεως τοῦ ὀλιγωρεῖσθαι.

Θυμὸς δὲ ὀργὴ ἀναρχομένη.

Χόλος δὲ, ὀργὴ διοιδοῦσα.

Πικρία δὲ, ὀργὴ παραχρῆμα ἐκρηγνυμένη. * alt. θεῶν.

Μῆνις δὲ, ὀργὴ εἰς παλαίωσιν ἀποτεθειμένη. * alt. καὶ καλῶν.

Κότος δὲ, ὀργὴ καιρὸν ἐπιτηροῦσα.

Ἔρως δὲ ἐπιθυμία φιλίας. ἢ ἐπιθυμία * θεῶν εἰς ναῶν κατακόσμησιν * καλῶν, *, ἣν * ἐπιβουλὴν καλοῦσι φιλοπονίας, διὰ κάλλος ἐμφαινόμενον. * ἐπιβολήν.

Ἵμερος δὲ ἐπιθυμία φίλου ἀπόντος ὁμιλίας.

Πόθος δὲ, ἐπιθυμία κατ' ἔρωτα ἀπόντος.

Δυσμένεια δὲ δύσνοια ἐπιτηρητικὴ κακοποιός.

Δύσνοια δὲ, ἐπιθυμία τοῦ κακῶς εἶναί τινα, ἕνεκεν ἐκείνου.

Ἀψικορία δὲ, ἐπιθυμία ταχὺ ἐμπιπλαμένη.

Ῥιψοφθαλμία δὲ, ταχύτης περὶ τὸ ἰδεῖν τὸ ποθούμενον. ἢ * ὀξυδορκία περὶ τὸ αὐτό. * alt. ὀξυδερκία.

Σπάνις δὲ, ἐπιθυμία ἀτελής.

Τραχύτης δὲ, ἐπιθυμία ἀνώμαλος.

Ἔρις δὲ παρόρμησις εἰς * ἀντίταξιν κακοτεχνικήν.

Προσπάθεια δὲ, ἐπιθυμία δεδουλωμένη.

Φιληδονία δὲ, ἐπιθυμία ἡδονῶν ἄμετρος.

Φιλοχρηματία δὲ, ἐπιθυμία ἄχρηστος. ἢ ἄμε-

τρος

τρος χρημάτων ἐπιθυμία.

Φιλοτιμία δὲ, ἐπιθυμία ἄμετρος τιμῆς.

Φιλοζωΐα δὲ, ἐπιθυμία ζωῆς ἄλογος.

Φιλοσωματία δὲ, ἐπιθυμία εὐθηνίας σώματος παρὰ τὸ δέον.

Γαστριμαργία δὲ, ἐπιθυμία σιτίων ἄμετρος.

Οἰνοφλυγία ἐστὶν ἐπιθυμία οἴνου ἄπληστος.

Λαγνεία δὲ, ἐπιθυμία συνουσίας ἄμετρος.

ἡδονῆς εἴδη.

Ἀσμενισμός. τέρψις. κήλησις. χαιρεκακία. γοητεία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ἀσμενισμὸς μὲν οὖν ἐστιν, ἐπὶ ἀπροσδοκήτοις ἀγαθοῖς ἡδονή.

Τέρψις δὲ, ἡδονὴ ἡ δι' ὄψεως, ἡ δι' ἀκοῆς.

Κήλησις δὲ, ἡδονὴ δι' ἀκοῆς κατακηλοῦσα. ἢ, ἡδονὴ ἐκ λόγου τε καὶ μουσικῆς, ἢ δι' ἀκοῆς γινομένη, ἢ ἀπάτης.

Χαιρεκακία δὲ, ἡδονὴ, ἐπὶ τοῖς τῶν πέλας ἀτυχήμασι,

Γοητεία δὲ ἡδονὴ διὰ μαγείαν, ἢ κατὰ ἀπάτην.

Ἀπαθείας εἴδη.

Βούλησις. χαρὰ. εὐλάβεια. εὐπάθεια.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Βούλησις μὲν οὖν, ἐστὶν εὔλογος ὄρεξις.

Χαρὰ δὲ, εὔλογος ἔπαρσις.

Εὐλάβεια δὲ, εὔλογος ἔκκλισις, ἢ φυλακὴ κα-

κοῦ

κοῦ. ἡ ἐπιμέλεια φυλακῆς.

Εὐπάθεια δὲ, ἕξις κάτω ἐστραμμένας τὰς κόρας ἔχουσα.

Βουλήσεως εἴδη·

Εὔνοια. εὐμένεια. ἀσπασμός.

ὅροι εἰδῶν.

Εὔνοια μὲν οὖν ἐστὶ βούλησις ἀγαθῶν, αὐτῶν, ἕνεκεν ἐκείνων.

Εὐμένεια δὲ, εὔνοια ἐπίμονος.

Ἀσπασμὸς δὲ, ἀδιάστατος ἀγάπησις.

Χαρᾶς εἴδη.

Τέρψις. εὐφροσύνη. εὐθυμία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Τέρψις μὲν οὖν ἐστὶ χαρὰ πρέπουσα ταῖς περὶ αὐτοῦ ὠφελείαις.

Εὐφροσύνη δὲ, ἐπὶ τοῖς τοῦ σώφρονος ἔργοις χαρά.

Εὐθυμία δὲ χαρὰ ἐπὶ διαμονῇ καὶ ἀνεπιζητησία παντός.

Εὐλαβείας εἴδη.

Αἰδώς. ἁγνεία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Αἰδώς ἐστιν εὐλάβεια ὀρθοῦ λόγου.

Ἁγνεία δὲ εὐλάβεια τῶν περὶ θεὸν ἁμαρτημάτων.

εἴδη ἀρετῆς.

Φρόνησις, σωφροσύνη. δικαιοσύνη. ἀνδρία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Φρόνησις μὲν οὖν ἐστὶν ἐπιστήμη ἀγαθῶν καὶ κακῶν, καὶ οὐδετέρων. ἢ, φρόνησις, ἐστὶν ἡ τῶν πρακτῶν ὀρθὴ καὶ ἀληθὴς καὶ μετ' αἰτίας θεωρία. ἡ φρόνησις, ἐστὶν ἀρετὴ τοῦ λογιστικοῦ περὶ τὰ αἱρετὰ καὶ φευκτὰ, καὶ τὴν κρίσιν τῶν χειρόνων ἢ βελτιόνων.

Σωφροσύνη δὲ ἐπιστήμη αἱρετῶν καὶ οὐχ αἱρετῶν, καὶ οὐδετέρων. Δικαιοσύνη δὲ ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ. Ἀνδρεία δὲ ἐπιστήμη δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν, καὶ οὐδετέρων.

Τριμεροῦς δὲ τῆς ψυχῆς λαμβανομένης κατὰ Πλάτωνα, τοῦ μὲν λογιστικοῦ ἀρετὴ ἡ φρόνησις· τοῦ δὲ θυμοειδοῦς, ἡ πραότης, καὶ ἡ ἀνδρία· τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ, ἡ σωφροσύνη, καὶ ἡ ἐγκράτεια. ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς, ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡ ἐλευθερία, καὶ ἡ μεγαλοψυχία. Κακία δέ ἐστι τοῦ μὲν λογικοῦ, ἡ ἀφροσύνη· τοῦ δὲ θυμοειδοῦς, ἡ ὀργιλότης καὶ ἡ δειλία· τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ, ἡ ἀκολασία, καὶ ἡ ἀκρασία· ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς, ἥ, τε ἀδικία, καὶ ἡ ἀνελευθερία, καὶ ἡ μικροψυχία.

περὶ φρονήσεως.

Ἔστι δὲ φρόνησις, ἀρετὴ τοῦ λογιστικοῦ, κατασκευαστικὴ τῶν εἰς εὐδαιμονίαν συντεινόντων. σύμβωμοι δὲ αὐτῇ εἰσὶν, εὐβουλία, ἀγχίνοια, πρόνοια, βασιλικὴ, στρατηγικὴ, πραγματικὴ, πολιτικὴ, οἰκονομικὴ, ἠθικὴ, διαλεκτικὴ, ῥητορικὴ, φυσική.

Εὐβουλία μὲν οὖν ἐστὶν ἐπιστήμη συμφερόντων.

Ἀγχίνοια δὲ, ἕξις ἐξ ὑπογύου τὸ καθῆκον εὑρίσκουσα, καὶ κατασοχαζομένη τοῦ δέοντος.

Πρόνοια δὲ, ἕξις εἰδοποιεῖν δυναμένη *τὸ μέλλον, ὡς ἂν πράττη) τὸ μέλλον ὡς χρή. ἢ, παρασκευαστικὴ πρὸς μέλλοντά τινα. *) deest in alt.

Βασιλικὴ δὲ, ἐμπειρία τοῦ ἄρχειν πλήθους ἀνυπευθύνως.

Στρατηγικὴ δὲ, ἕξις θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ τῶν τῷ στρατοπέδῳ συμφερόντων.

Πραγματικὴ δὲ, ἐπιστήμη τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

Πολιτικὴ δὲ, ἕξις θεωρητικὴ τῶν τῇ πόλει συμφερόντων.

Οἰκονομικὴ δὲ, ἕξις θεωρητικὴ τῶν τῷ οἴκῳ συμφερόντων.

Ἠθικὴ δὲ, ἐπιστήμη κοσμητικὴ τῶν ἠθῶν.

Διαλεκτικὴ δὲ, ἐπιστήμη τοῦ εὖ διαλέγεσθαι.

Ῥητορικὴ δὲ, ἐπιστήμη τοῦ εὖ λέγειν.

Φυσικὴ δὲ, ἐπιστήμη τῶν περὶ τὴν φύσιν.

Ἔργα δὲ τῆς φρονήσεως, τὸ εὖ βουλεύεσθαι· τὸ κρίνειν τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ, καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ βίῳ αἱρετὰ καὶ φευκτά. τὸ χρῆσθαι πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν ἀγαθοῖς καὶ κακοῖς ὡς δεῖ. τὸ συνιδεῖν τοὺς καιρούς. τὸ ἀγχίνως χρήσασθαι καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ. τὸ τὴν ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν χρησίμων ἁπάντων.

Μνήμη δὲ, καὶ ἐμπειρία, καὶ ἀγχίνοια, καὶ ἐπιδεξιότης, καὶ εὐβουλία, ἤτοι ἀπὸ τῆς φρονήσεως ἑκάστη αὐτῶν ἐστιν, ἢ παρέπεται τῇ φρονήσει, ἢ τὰ μὲν αὐτῶν οἷον συναίτια τῇ φρονήσει

πρακτέα συνέσεις τε καὶ φρόνησις, τό τε ἄγαν σῶφρον, καὶ τὸ ἐν ἐλευθεριότητι μεγαλοπρεπὲς, καὶ τἆλλα, δι' ὧν ἕκαστον οὔτις ἀνδρὸς θνητοῦ πάϊν ἔμμεναι (ἵνα τί καὶ καθ' Ὅμηρον εἴπω) οἴομαι, ἀλλὰ θεοῖο· τοιαῦτα κατά τινα θεόσδοτον ὄντως μοῖραν καταπλουτήσαντα. ἐγὼ μὲν οὖν πολὺ τῶν πρὸς τὴν σὴν ἀξίαν ἀπολειπομένῳ συνοιδα ἐμαυτῷ. σὺ δὲ τῇ συνήθει σου τῶν τρόπων χρηστότητι κἀν τούτῳ χρησάμενος, ἅπερ ἄλλοις διὰ σοῦ δωροῦμαι, ἀποδέξασθαι φιλοφρόνως παρακαλῶ μὴ ἀπαξιώσῃς. ἐρρωμένον σε διαφυλάττει ὁ κύριος ψυχῇ τε καὶ σώματι, ἀνδρῶν ἄριστε. ἔρρωσθέ μοι καὶ προσφιλέστατε.

Ἐνετίηθεν, μεταγειτνιῶνος, τετάρτη ἐπὶ δεκάτῃ, κατὰ τὸ αφϛγ' ἔτος τῆς ἐνσάρκου τοῦ σωτῆρος ἡμῶν οἰκονομίας.

AN-

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ,

ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙκοῦ περὶ παθῶν.

Αθος, ἐστὶν ἄλογος ψυχῆς κίνησις δι' ὑπόληψιν κακοῦ ἢ ἀγαθοῦ, καὶ παρὰ φύσιν ἢ ὁρμὴ πλεονάζουσα. ἢ πάθος, ἐστὶν ἄλογος ψυχῆς κίνησις χωρὶς * λογισμοῦ τε καὶ κρίσεως ἐπιτελουμένη. ἢ πάθος ἐστὶν * ἐπικαίρου ψυχῆς ὄρεξις, εἰς ποιὰν * διάνοιαν ἔξωθεν ἐπιθυμίαν λαμβάνουσα, οἷον λύπη, ἡδονή, φόβος, ἐπιθυμία, καὶ καθόλου, ὡς αὐτὸ τὸ ὄνομα δηλοῖ, ὅσα πάσχομεν κατὰ τὴν ἔξωθεν ἐπισύμπτωσιν τῶν πραγμάτων. τὸ γὰρ κυρίως πάθος ἔξωθεν πᾶν, καὶ ἐν μεταβολῇ * τῇ] ὑπό τινος ἄλλου κινοῦντος. τὰ δὲ γενικώτατα πάθη, τέσσαρα, λύπη, φόβος, ἐπιθυμία, ἡδονή.

* alij λογισμῶν.
* ἐπὶ καιροῦ
* al. διάθεσιν.
*) in altero deest.

ὅρος λύπης.

Λύπη μὲν οὖν ἐστὶν ἄλογος συστολή· ἢ, δόξα πρόσφατος κακοῦ παρουσίας, ἐφ' * ᾧ οἷόν τι δεῖν συστέλλεσθαι.

*) deest in al.

ὅρος φόβου.

Φόβος δ' ἐστὶν ἄλογος ἔκκλισις: ἢ, φυγὴ ἀπὸ προσδοκωμένου δεινοῦ.

ὅρος ἐπιθυμίας.

Ἐπιθυμία, ἐστὶν ἄλογος ὄρεξις: ἢ, δίωξις προσδοκωμένου ἀγαθοῦ.

ὅρος

ὅρος ἡδονῆς.

Ἡδονὴ δὲ, ἄλογος ἔπαρσις· ἢ δόξα πρόσφατος ἀγαθοῦ παρουσίας ἐφ' ᾧ οἷον τι δεῖν ἐκτείνεσθαι.

εἴδη δὲ λύπης.

Ἔλεος. φθόνος. ζῆλος. ζηλοτυπία. δυσθυμία. συμφορά. ἄχθος. ἄχος. σφακελισμός. πένθος. δυσχέρανσις. ὄχλησις. ὀδυνή. ἀνία. μεταμέλεια. σύγχυσις. ἀθυμία. ἄση. νέμεσις. δυσφορία. γόος. βαρυθυμία. κλαῦσις. φροντίς. οἶκτος.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ἔλεος μὲν οὖν ἐστὶ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις κακοῖς ἀναξίως πάσχοντος ἐκείνου.

Φθόνος δὲ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς. ἢ, λύπη ἐπὶ τῇ τῶν ἐπιεικῶν εὐπραγίᾳ.

* al. τῶν ἑτέροις.

* al. ἐπὶ.

Ζῆλος, δὲ λύπη ἐπὶ * τῷ ἑτέρους τυγχάνειν ὧν αὐτὸς ἐπιθυμεῖ. ἢ, λύπη ἐπὶ τῷ ἄλλοις ὑπάρχειν, ἡμῖν δὲ μή. ἔστι δὲ ζῆλος μακαρισμοῦ καὶ ἀστειότητος. ἢ, ζῆλος * ἐστὶ ψυχῆς λογικῆς θερμότης ἐπ' ἀγαθῷ ἢ κακῷ μετὰ παραδείγματος ἐξαπτομένη.

Ζηλοτυπία δὲ ἐστὶ λύπη, ἐπὶ τῷ καὶ ἄλλοις ὑπάρχειν, καὶ ἡμῖν ὑπάρχειν.

Δυσθυμία δὲ λύπη ἐπ' ἀλύτῳ ἢ δυσκινήτῳ πράγματι.

Συμφορὰ δὲ λύπη ἐπὶ συμπεφυρμένοις κακοῖς.

Ἄχθος δὲ, λύπη βαρύνουσα.

Ἄχος

Ἄχθος ἡ, λύπη ἀφωνίαν ἐμποιοῦσα.

Σφακελισμὸς δέ ἐστι λύπη σφόδρα.

Πένθος ἡ λύπη ἐπὶ ἀώρου τέλους.

Δυσχέρανσις, ἡ λύπη ἐξ ἐναντίων λογισμῶν.

Ὄχλησις δὲ λύπη συνοχωροῦσα, ἢ ἀναστροφὴν οὐ διδοῦσα.

Ὀδύνη ἡ λύπη εἰσδύνουσα καὶ ὀξεῖα.

Ἀνία δὲ λύπη ἐξ ἀναλογισμῶν.

Μεταμέλεια δὲ, λύπη ἐπὶ ἁμαρτήμασι πεπραγμένοις,* καὶ διὰ ᾽ὐ* γεγονός.

Σύγχυσις δὲ λύπη διορᾶν, τὸ δὲ μέλλον οὐ κωλύουσα. * ὡς. al. γεγένασι.

Ἀθυμία δὲ λύπη ἀπελπίζοντος ὧν ἐπιθυμεῖ τυχεῖν.

Ἄση δὲ, λύπη μετὰ ῥυπασμοῦ.

Νέμεσις δὲ λύπη ἐπὶ ἐπαιρομένοις παρὰ τὸ προσῆκον.

Δυσφορία ἡ λύπη μετ᾽ ἀπορίας τοῦ πῶς χρήσεται τοῖς παροῦσι. alt. ἀγομένοις.

Γόος δὲ θρῆνος, * ἀγόμενος κατὰ λύπην.

Βαρυθυμία δὲ λύπη βαρύνουσα καὶ ἀνάδυσιν οὐ διδοῦσα.

Κλαῦσις δὲ, δάκρυσις λυπουμένου νεύοντος ἐπὶ τὸ χεῖρον.

Φροντὶς δὲ λογισμὸς λυπουμένου.

Οἶκτος δὲ λύπη ἐπ᾽ ἀλλοτρίοις κακοῖς.

Φόβου εἴδη.

Ὄκνος. αἰσχύνη. δεῖμα. δέος. ἔκπληξις. κατάπληξις

πλη-

πάπληξις. δειλία. ψοφοδεΐα. ἀγωνία. μέλλησις. ὀῤῥωδία. θόρυβος. δεισιδαιμονία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ὄκνος μὲν οὖν ἐστὶ φόβος μελλούσης ἐργασίας.

Αἰσχύνη δὲ φόβος ἀδοξίας.

Δεῖμα δὲ, φόβος ὑφορώμενος.

Δέος δὲ φόβος * σωεςώς.

Ἔκπληξις δὲ, φόβος ἕνεκεν ἀσυνήθους φαντασίας δεινοῦ.

Κατάπληξις δὲ, φόβος ἐκ μείζονος φαντασίας.

Δειλία δὲ, ἀποχώρησις ἀπὸ φαινομένου καθήκοντος διὰ * φαντασίαν δεινοῦ.

* alt. συνδέον.

* alt. φαντασίας.

Ψοφοδεΐα δὲ, φόβος κενός.

Ἀγωνία δὲ, φόβος διαπλώσεως, ἢ φόβος ἥττης, ἢ φόβος ἐμπειρικὸς ἐναντίων ἐλπίδων, περὶ ὧν ὄρεξιν σφοδρὰν ἔχομεν.

Μέλλησις δὲ ὄκνος διεγνωκότος ποιεῖν.

Ὀῤῥωδία δὲ, φόβος ἐννοηθέντος.

Θόρυβος δὲ, φόβος μετὰ φωνῆς κατεπείγων.

Δεισιδαιμονία δὲ, φόβος τοῦ δαίμονος, ἢ ὑπερέκπλωσις τῆς πρὸς θεοὺς τιμῆς.

Ἐπιθυμίας ἤ εἴδη.

Ὀργή. θυμὸς. χόλος. πικρία. μῆνις. κότος. ἔρως. ἵμερος. πόθος. δυσμένεια. δύσνοια. ἀψικορία. ῥιψοφθαλμία. σπάνις. τραχύτης. ἐρασπεοσπάθεια. φιληδονία. φιλοχρηματία. φιλοτιμία. φιλοζωΐα. φιλοσωματία. γαστριμαργία. οἰνο-

οἰνοφλυγία. λαγνεία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ὀργὴ μὲν οὖν ἐστὶν ἐπιθυμία τιμωρίας τοῦ ἠδικηκέναι δοκοῦντος. ἢ, λύπη μεθ' ὑπολήψεως τοῦ ὀλιγωρεῖσθαι.

Θυμὸς δὲ ὀργὴ ἀρχομένη.

Χόλος δὲ, ὀργὴ διοιδοῦσα.

Πικρία δὲ, ὀργὴ παραχρῆμα ἐκρηγνυμένη. * alt. θεῦ.

Μῆνις δὲ, ὀργὴ εἰς παλαίωσιν ἀποτεθειμένη. *alt. καὶ καλῶν.

Κότος δέ, ὀργὴ καιρὸν ἐπιτηροῦσα.

Ἔρως δὲ ἐπιθυμία φιλίας. ἢ ἐπιθυμία *θεοῦ εἰς ναῶν κατὰ κόσμησιν * καλῶν, *, ἣν * ἐπιβολὴν καλοῦσι φιλοπονίας, διὰ κάλλος ἐμφαινόμενον. * ἐπιβολῶν.

Ἵμερος δὲ ἐπιθυμία φίλου ἀπόντος ὁμιλίας.

Πόθος δὲ, ἐπιθυμία κατ' ἔρωτα ἀπόντος.

Δυσμένεια δὲ δύσνοια ἐπιτηρητικὴ κακοποιός.

Δύσνοια δέ, ἐπιθυμία τοῦ κακῶς εἶναί τινα, ἕνεκεν ἐκείνου.

Ἀψικορία δέ, ἐπιθυμία ταχὺ ἐμπιπλαμένη.

Ῥιψοφθαλμία δέ, ταχύτης περὶ τὸ ἰδεῖν τὸ ποθούμενον. ἢ * ὀξυδορκία περὶ τὸ αὐτό. * alt. ὀξυδερκία.

Σπάνις δέ, ἐπιθυμία ἁπλῆς.

Τραχύτης δέ, ἐπιθυμία ἀνώμαλος.

Ἔρις δὲ προόρμησις εἰς * ἀντίταξιν κακοπιστικήν.

Προσπάθεια δέ, ἐπιθυμία δεδουλωμένη.

Φιληδονία δέ, ἐπιθυμία ἡδονῶν ἄμετρος.

Φιλοχρηματία δέ, ἐπιθυμία ἄχρηστος. ἢ ἄμετρος

πρὸς χρημάτων ἐπιθυμία.

Φιλοτιμία δὲ, ἐπιθυμία ἄμετρος τιμῆς.

Φιλοζωΐα δὲ, ἐπιθυμία ζωῆς ἄλογος.

Φιλοσωματία δ', ἐπιθυμία εὐθηνίας σώματος παρὰ τὸ δέον.

Γαστριμαργία δὲ, ἐπιθυμία σιτίων ἄμετρος.

Οἰνοφλυγία ἐστὶν ἐπιθυμία οἴνου ἄπληστος.

Λαγνεία δὲ, ἐπιθυμία συνουσίας ἄμετρος.

ἡδονῆς εἴδη.

Ἀσμενισμός. τέρψις. κήλησις. χαιρεκακία. γοητεία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ἀσμενισμὸς μὲν οὖν ἐστιν, ἐπὶ ἀπροσδοκήτοις ἀγαθοῖς ἡδονή.

Τέρψις δὲ, ἡδονὴ ἡ δι' ὄψεως, ἢ δι' ἀκοῆς.

Κήλησις δὲ, ἡδονὴ δι' ἀκοῆς κατακηλοῦσα. ἢ, ἡδονὴ ἐκ λόγου τε καὶ μουσικῆς, ἢ δι' ἀκοῆς γινομένη, ἢ ἀπάτης.

Χαιρεκακία δ', ἡδονὴ, ἐπὶ τοῖς τῶν πέλας ἀτυχήμασι,

Γοητεία δὲ ἡδονὴ διὰ μαγείαν, ἢ κατὰ ἀπάτην.

Ἀπαθείας εἴδη.

Βούλησις. χαρά. εὐλάβεια. εὐπάθεια.

ὅροι τῶν εἰδῶν

Βούλησις μὲν οὖν, ἐστιν εὔλογος ὄρεξις.

Χαρὰ δὲ, εὔλογος ἔπαρσις.

Εὐλάβεια δὲ, εὔλογος ἔκκλισις, ἢ φυλακὴ κα-

κοῦ

κοῦ. ἡ ἐπιμέλεια φυλακῆς.

Εὐπείθεια δὲ, ἕξις κάτω ἐστραμμένας τὰς κόρας ἔχουσα.

Βουλήσεως εἴδη·

Εὔνοια. εὐμένεια. ἀσπασμός.

ὅροι εἰδῶν.

Εὔνοια μὲν οὖν ἐστὶ βούλησις ἀγαθῶν, αὐτῶν, ἕνεκεν ἐκείνων.

Εὐμένεια δὲ, εὔνοια ἐπίμονος.

Ἀσπασμὸς δὲ, ἀδιάστατος ἀγάπησις.

Χαρᾶς εἴδη.

Τέρψις. εὐφροσύνη. εὐθυμία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Τέρψις μὲν οὖν ἐστὶ χαρὰ πρέπουσα τῆς περὶ αὐτὸν ὠφελείας.

Εὐφροσύνη δὲ, ἐπὶ τοῖς τοῦ σώφρονος ἔργοις χαρά.

Εὐθυμία δὲ χαρὰ ἐπὶ διαμονῇ καὶ ἀνεπιζητησία παντός.

Εὐλαβείας εἴδη.

Αἰδώς. ἁγνεία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Αἰδώς ἐστιν εὐλάβεια ὀρθοῦ λόγου.

Ἁγνεία δὲ εὐλάβεια τῶν περὶ θεὸν ἁμαρτημάτων.

εἴδη ἀρετῆς.

Φρόνησις, σωφροσύνη. δικαιοσύνη. ἀνδρία.

Πρόνοια δὲ, ἕξις εἰδοποιεῖν δυναμένη * τὸ μέλλον, ὡς αὖ πράττη) τὸ μέλλον ὡς χρή. ἢ, παρασκευάσι. καὶ πρὸς μέλλοντά τινα.

*) deest in alt.

Βασιλικὴ δὲ, ἐμπειρία τοῦ ἄρχειν πλήθους ἀνυπεύθυνως.

Στρατηγικὴ δὲ, ἕξις θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ τῶν τῷ στρατοπέδῳ συμφερόντων.

Πραγματικὴ δὲ, ἐπιστήμη τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

Πολιτικὴ δὲ, ἕξις θεωρητικὴ τῶν τῇ πόλει συμφερόντων.

Οἰκονομικὴ δὲ, ἕξις θεωρητικὴ τῶν τῷ οἴκῳ συμφερόντων.

Ἠθικὴ δὲ, ἐπιστήμη κοσμητικὴ τῶν ἠθῶν.

Διαλεκτικὴ δὲ, ἐπιστήμη τοῦ διαλέγεσθαι.

Ῥητορικὴ δὲ, ἐπιστήμη τοῦ εὖ λέγειν.

Φυσικὴ δὲ, ἐπιστήμη τῶν περὶ τὴν φύσιν.

Ἔργα δὲ τῆς φρονήσεως, τὸ εὖ βουλεύεσθαι· τὸ κρίνειν τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ, καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ βίῳ αἱρετὰ καὶ φευκτά. τὸ χρῆσθαι πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν ἀγαθοῖς καὶ κακοῖς ὡς δεῖ. τὸ συνιδεῖν τοὺς καιρούς. τὸ ἀγχίνως χρήσασθαι καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ. τὸ τὴν ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν χρησίμων ἁπάντων.

Μνήμη δὲ, καὶ ἐμπειρία, καὶ ἀγχίνοια, καὶ ἐπιδεξιότης, καὶ εὐβουλία, ἤτοι ἀπὸ τῆς φρονήσεως ἑκάστη αὐτῶν ἐστιν, ἢ παρέπεται τῇ φρονήσει, ἢ τὰ μὲν αὐτῶν οἷον συναίτια τῇ φρονήσει

καθάπερ ἡ ἐμπειρία, καὶ ἡ μνήμη. τὰ δὲ ἀπὸ τῆς φρονήσεως, οἷον ἡ εὐβουλία, καὶ ἡ ἐπιδεξιότης, καὶ ἡ ἀγχίνοια.

Πρᾳότης δὲ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν πρὸς ὀργὰς γίνονται ἀκίνητοι. ἢ, μεσότης περὶ ὀργάς· ἧς ἡ μὲν ὑπερβολὴ, ὀργιλότης, καὶ τὸ ἀκρόχολον· ἡ δὲ ἔλλειψις, ἀοργησία ἢ ἀλιθιότης. ἔργα δὲ αὐτῆς, τὸ δύνασθαι φέρειν ἐγκλήματα καὶ ὀλιγωρίας μετρίως: καὶ τὸ μὴ ταχέως ὁρμᾶν ἐπὶ τὴν τιμωρίαν: καὶ τὸ μὴ εὐκίνητον πρὸς ὀργὰς, ἄπικρον δὲ τῷ ἤθει, καὶ ἀφιλόνεικον.

Περὶ ἀνδρίας.

Ἀνδρία δὲ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν δυσέκπληκτοί τινες περὶ φόβον ἢ θάνατον γίνονται. Οἰκεῖα δὲ αὐτῇ εὐψυχία, λῆμα, μεγαλοψυχία, ἀῤῥενότης, καρτερία, μεγαλοπρέπεια, ἀνδραγαθία.

Εὐψυχία μὲν οὖν, ἐστὶν εὐτονία ψυχῆς πρὸς τὸ ἐπιτελεῖν τὰ ἑαυτῆς ἔργα.

Λῆμα δὲ, ἕξις προχείρως ἐργαζομένη ἐπιχειρεῖν τοῖς χρὴ, καὶ ὑπομένειν ἃ λόγος αἱρεῖ.

Μεγαλοψυχία δὲ, ἕξις ὑπεραίνω ποιοῦσα τοῦ κοινῇ συμβαίνοντος φαύλοις τε καὶ σπουδαίοις.

Ἀῤῥενότης δὲ, ἕξις αὐτάρκη παρεχομένη ἐν τοῖς κατ' ἀρετὴν πόνοις.

Καρτερία δὲ, ὑπομονὴ λύπης ἢ πόνων ἕνεκα τοῦ καλοῦ.

Μεγαλοπρέπεια δὲ, ἕξις ἐπαίρουσα τοὺς ἔχοντας

αὐτὴν

αὐτὴν, καὶ φρονήματος πληροῦσα.

Ἀνδραγαθία δέ, ἀνδρὸς ἀρετή, ἐπιτηδευτικὴ κοινῶν ἔργων. Ἔργα δ' ἀνδραγαθίας τὸ δύσπληκτον εἶναι ὑπὸ φόβου τοῦ περὶ θάνατον, καὶ τὸ εὐθαρσῆ εἶναι ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ τὸ εὔτολμον πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸ μᾶλλον αἱρεῖσθαι τεθνάναι καλῶς, ἢ αἰσχρῶς σώζεσθαι. καὶ τὸ νίκης αἴτιον διὰ παντὸς γίγνεσθαι.

Παρέπεται δὲ τῇ ἀνδρίᾳ ἡ εὐτολμία, καὶ ἡ εὐψυχία, καὶ τὸ θάρσος. ἔτι δὲ ἡ φιλονεικία καὶ ἡ καρτερία.

περὶ σωφροσύνης.

Σωφροσύνη δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ' ἣν ἀνόρεκτοι γίνονται περὶ τὰς ἀπολαύσεις τῶν φαύλων ἡδονῶν. οἰκεῖαι δ' αὐτῇ, αὐστηρία, ἐγκράτεια, εὐτέλεια, λιτότης, κοσμιότης, εὐταξία, αὐτάρκεια.

Αὐστηρία μὲν οὖν, ἐστὶν ἕξις, καθ' ἣν τινες οὔτε προσφέρουσιν ἄλλοις τὴν τῶν φαύλων ἡδονῶν ὁμιλίαν, οὔτε παρ' ἄλλων ταύτην προσδέχονται. ἢ ἕξις ψυχῆς, μὴ ἀνεχομένη ὁμιλίαν φαύλων ἡδονῶν, μηδὲ λόγων.

Ἐγκράτεια δέ, ἕξις ἀήττητος ὑπ' ἡδονῆς.

Εὐτέλεια δέ, ἕξις ἀνυπέραρτος ἐν δαπάναις καὶ παρασκευαῖς.

Λιτότης δὲ ἕξις ἀρκουμένη τοῖς τυχοῦσι.

Κοσμιότης δέ, ἐπιστήμη περὶ τὸ πρέπον, ἐν κινήσει καὶ σχήματι σώματος. ἡ εὐταξία περὶ σχῆμα

καὶ κίνησιν σώματος.

Εὐταξία δέ, ἐμπειρία καταχωρισμοῦ πράξεως. ἤ, περὶ τὰς πράξεις ἔχουσα τὸ βέβαιον, ἤ, τοὺς καταχωρισμοὺς τῶν πράξεων.

Αὐτάρκεια δὲ ἕξις ἀρκουμένη οἷς δεῖ, καὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν καθήκοντα ὁρίζουσα.

Ἔργα δὲ σωφροσύνης, τὸ μὴ θαυμάζειν τὰς ἀπολαύσεις τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ τὸ εἶναι ἁπάσης ἀπολαυστικῆς αἰσχρᾶς ἡδονῆς ἀνόρεκτον, καὶ τὸ φοβεῖσθαι τὰ περὶ τὸν βίον ὁμοίως ἔν τε σμικροῖς καὶ μεγάλοις.

Παρέπεται δὲ τῇ σωφροσύνῃ εὐκοσμία, αἰδώς, εὐλάβεια.

περὶ ἐγκρατείας.

Ἐγκράτεια δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ' ἣν κατέχειν τῷ λογισμῷ δύναται τὴν ἐπιθυμίαν, ὁρμῶσαν ἐπὶ φαύλας ἡδονάς.

Ἔργα δὲ αὐτῆς, τὸ δύνασθαι κατέχειν τῷ λογισμῷ τὴν ἐπιθυμίαν ὁρμῶσαν ἐπὶ τὰς φαύλας ἀπολαύσεις τῶν ἡδονῶν· τὸ καρτερικὸν καὶ ὑπομενητικὸν εἶναι τῆς κατὰ φύσιν ἐνδείας τε καὶ λύπης.

περὶ δικαιοσύνης.

Δικαιοσύνη ἐστὶν ἀρετὴ ψυχῆς τῆς κατ' ἀξίαν διανεμητική.

Ἴδιον δὲ δικαιοσύνης ἐστί, τὸ ἐκεῖνα νέμειν ἑκάστῳ, ὧν ἄν τις τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας προκαταβάλληται. οἰκεῖα δὲ αὐτῇ ἐλευθεριότης, χρηστότης, δικαστική, εὐγνωμοσύνη, εὐσέβεια, χαριστία, ὁσιό-

της, εὐσυναλλαξία, νομοθετική.

Ἐλευθεριότης μὲν οὖν ἐστὶν ἕξις ἐν προέσει καὶ λήψει ὁμολογουμένως ἀναστρεφομένους παρεχομένη.

Χρηστότης δὲ ἕξις ἑκουσίως εὐποιητική.

Δικαστικὴ δὲ, ἐπιστήμη κρίσεων καὶ κολάσεων καὶ ἀδικημάτων.

Εὐγνωμοσύνη δὲ, ἑκούσιος δικαιοσύνη.

Εὐσέβεια δὲ, ἐπιστήμη θεοῦ θεραπείας.

Εὐχαριστία δὲ, ἐπιστήμη τοῦ τίσι καὶ πότε παρεκτέον χάριν, καὶ πῶς, καὶ παρὰ τίνων ληπτέον.

Ὁσιότης δὲ ἐπιστήμη παρεχομένη πιστοὺς καὶ τηροῦντας τὰ πρὸς τὸ θεῖον δίκαια· ἡ ὀρθὴ ἐπιστήμη περὶ θεοῦ τιμῆς, ἡ αὐτὴ δὲ καὶ δικαιοσύνη λέγεται.

Εὐσυναλλαξία δὲ, ἕξις ἐν συναλλαγαῖς φυλάττουσα τὸ δίκαιον.

Νομοθετικὴ δὲ, ἐπιστήμη διαταγμάτων πολιτικῶν πρὸς κοινωνίαν ἀναφερομένων.

Ἔργα δὲ δικαιοσύνης, τὸ διανεμητικὸν εἶναι τοῦ κατ' ἀξίαν. τὸ σώζειν τὰ πάτρια ἔθη. τὸ σώζειν τοὺς ἐπιγεγραμμένους νόμους. τὸ ἀληθεύειν ἐν τῷ διαφέροντι. τὸ διαφυλάττειν τὰς ὁμολογίας.

Ἔστι δὲ πρῶτον τῶν δικαίων τὰ πρὸς τὸν θεόν· εἶτα τὰ πρὸς πατρίδας καὶ γονεῖς· εἶτα τὰ πρὸς τοὺς κατοιχομένους. ἐν οἷς καὶ ἡ εὐσέβεια, ἡ μέρος οὖσα δικαιοσύνης, ἡ παρακολουθοῦσα.

Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότης, καὶ ἀλήθεια, καὶ πίστις, καὶ μισοπονηρία.

Ἔστι δὲ πίστις ἡ ὡς ἀληθεῖ τῷ γνωσθέντι συγκατάθεσις.

Περὶ ἐλευθερίας.

Ἐλευθερία δέ ἐστιν ἀρετὴ ψυχῆς εὐδαίμονος εἰς τὰ καλά.

Ἔργα δὲ αὐτῆς, τὸ παρεκτικὸν εἶναι χρημάτων πρὸς τὰ ἐπαινετά· τὸ δαψιλεύεσθαι ἐπὶ τῷ εἰς δέοντα ἀναλωθῆναι. καὶ τὸ ἠθικὸν εἶναι ἐν τῷ διαφόρῳ, καὶ φιλάνθρωπον, καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὅθεν οὐ δεῖ.

Μεγαλοψυχία δέ ἐστιν ἀρετὴ ψυχῆς, καθ' ἣν εὖ δύναται φέρειν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν, τιμὴν καὶ ἀτιμίαν. Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ ἁπλότης, γενναιότης, καὶ ἀλήθεια.

Κατὰ Χρύσιππον.

Φρόνησίς ἐστιν ἐπιστήμη τοῦ ποῖα δεῖ ποιεῖν, ποῖα δὲ οὔ.

Ἀφροσύνη δὲ, ἡ ἄγνοια τῶν αὐτῶν. καὶ ἄφρονες, οἱ τούτων τὶ ἀγνοοῦντες, καὶ περὶ ταῦτα διεψευσμένοι. ἐστὶ γὰρ ἀφροσύνη, ἄγνοια τοῦ ποῖα δεῖ ποιεῖν, ποῖα δὲ οὔ.

Ὑποτέτακται τῇ φρονήσει, εὐβουλία, εὐλογιστία, ἀγχίνοια, νουνέχεια, εὐστοχία, εὐμηχανία. *

* λείπει οἶμαι τὸ τῆς εὐβουλίας εἶδος.

Εὐλογιστία δέ ἐστιν ἐπιστήμη συγκεφαλαιωτικὴ τῶν γινομένων καὶ ἀποτελουμένων.

Ἀγχίνοια, ἐστὶν ἐπιστήμη εὑρετικὴ τοῦ καθήκοντος παραχρῆμα.

Νουνέχεια, ἐστὶν ἐπιστήμη χειρόνων καὶ βελτιόνων.

Ἐυστοχία, ἐστὶν ἐπιστήμη ἐπιτευκτικὴ τοῦ ἐν ἑκάστῳ σκοποῦ.

Ἐμηχανία, ἐστὶν ἐπιστήμη ἑυρετικὴ διεξόδων πραγμάτων.

Ὑποτέτακται τῇ ἀνδρείᾳ καρτερία, θαῤῥαλεότης, μεγαλοψυχία, εὐψυχία, φιλοπονία.

Καρτερία, ἐστὶν ἐπιστήμη ἔμμονος τοῖς ὀρθῶς κριθεῖσι.

Θαῤῥαλεότης, ἐστὶν ἐπιστήμη, καθ᾽ ἣν οἴδαμεν, ὅτι οὐ περιπέσομεν.

Μεγαλοψυχία, ἐστὶν ἐπιστήμη τῶν πεφυκότων ἐν σπουδαίοις γίνεσθαι καὶ φαύλοις.

Ἐυψυχία, ἐστὶν ἐπιστήμη ψυχῆς παρεπομένη ἑαυτῇ ἀήττητος.

Φιλοπονία, ἐστὶν ἐπιστήμη ἐξεργαστικὴ μὲν τοῦ προκειμένου, οὐ καταναλισκομένη δὲ ὑπὸ πόνων.

Τέλος.

ΑΔΗΛΟΥ,

ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΩΝ,

καὶ κακιῶν, καὶ τῶν τούτων μεσοτήτων.

Ὑκ αὖ θεωρίας ἐφάψαιτο ἄνθρωπος, πρὶν αὖ διὰ τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς τὰ οἰκεῖα ῥυθμίσειεν ἤθη, καὶ τὰ δίκην θηρίων ἀγρίων ἐπεμβαίνοντα πάθη καταστορέσειε. μὴ καθαρὸν γὰρ καθαροῦ ἐφάπτεσθαι, οὐ θεμιτόν. εἰ μὲν οὖν μοναδικὸν βίον ἕλοιτο ὁ ἄνθρωπος, τὰ ἴδια ῥυθμίζειν ὀφείλει ἤθη, καὶ ἔτι καὶ τῶν δεομένων αὐτοῦ· εἰ δὲ γήμας, παίδων καὶ οἰκίας προΐσταται, καὶ τὰ ἴδια, καὶ πάντων τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ ῥυθμίζειν καὶ παιδεύειν ὀφείλει· εἰ δὲ καὶ πόλεως καὶ πολλῶν ψυχῶν προΐσταται, τούτῳ μᾶλλον ἀνήκει διά τε ἔργου καὶ λόγου τὰ πάθη τῶν ὑπηκόων καὶ πημαινομένων θεραπεύειν, καὶ αὐτοὺς ὡς οἷόν τε εἰς ἀρετῆς ἐργασίαν ἄγειν.

ἠθικόν. οἰκονομικόν. πολιτικόν.

πρακτικαὶ ἀρεταί.

Φρόνησις. Σωφροσύνη. Ἀνδρία. Δικαιοσύνη.

Θεωρητικαὶ ἀρεταί.

Φυσικὴ. καὶ θεολογικὴ, ἡ ὑπὲρ φύσιν.

α.

πανουργία. Φρόνησις. μωρία.

Φρόνησις, ἐστὶν ἐπιστήμη ἀγαθῶν καὶ κακῶν, καὶ οὐδετέρων. ἢ καὶ ἄλλως κατ' Ἀριστοτέλην, Φρόνησίς ἐστιν

ἐστὶν ἕξις μετὰ λόγου ἀληθοῦς πρακτικὴ περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ καὶ κακά. Καταγίνεται δὲ αὕτη περὶ τὰ συμβουλευτικά, ἃ καὶ ἄλλως ἔχειν ἐνδέχεται. καὶ περὶ τὰ πρὸς εὐζωΐαν συντείνοντα, ἤτοι νικῆσαι τοὺς ἐχθρούς, κερδαίνειν δικαίως, καὶ τἄλλα. ταύτης τοίνυν ὑπερβολὴ μὲν, πανουργία· ἔλλειψις δὲ μωρία. ἔστι δὲ πανουργία μὲν, κακεντρέχεια ψυχῆς, τὸ οἰκεῖον συμφέρον προελομένης ἐπὶ λύμῃ τῇ τοῦ πλησίον. Μωρία δέ ἐστιν ἕξις ἄλογος, ἐν πράξεσι καὶ λόγοις τοῦ προσήκοντος ἁμαρτάνουσα.

β'

ἀκολασία. σωφροσύνη. ἀναισθησία.

Σωφροσύνη ἐστὶν ἐπιστήμη αἱρετῶν καὶ οὐχ αἱρετῶν, καὶ οὐδετέρων. καταγίνεται δὲ αὕτη περὶ ἡδονὰς τὰς ὑπὸ γαστέρα, καὶ πάθη τὰ ὑπογάστρια. ἧς ὑπερβολὴ μὲν ἀκολασία· ἔλλειψις δὲ κατὰ Ἀριστοτέλην ἀνώνυμος. καλεῖται δ᾽ ὅμως ἠλιθιότης καὶ ἀναισθησία. ἔστι δὲ ἀκολασία, ἕξις ἄλογος, ταῖς ῥηθείσαις ἡδοναῖς ὑπερχόρως χρωμένη. ἀναισθησία δέ ἐστι κακία τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ἀκινήτως πρὸς ἡδονὰς ἔχουσα.

γ'

Θρασύτης. Ἀνδρεία. δειλία.

Ἀνδρεία ἐστὶν ἐπιστήμη δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν, καὶ οὐδετέρων· καταγίνεται δὲ περὶ τὰ θαρραλέα καὶ φοβερά. ἧς ὑπερβολὴ μὲν, θρασύτης· ἔλλειψις δὲ, δειλία. ἔστι δὲ θρασύτης μὲν, κακία τοῦ θυμοειδοῦς, πρὸς οὓς οὐ δεῖ καταφερομένη * ἀλόγως. δειλία *κινδύνους.

δέ

δέ ἐστιν, ἀναχώρησις ἀπὸ φαινομένου καθήκοντος διὰ φαντασίαν δεινοῦ.

δ'.

Πλεονεξία. δικαιοσύνη. μειονεξία.

Τετάρτη δέ ἐστιν ἡ δικαιοσύνη, ἥτις ἐν πάσαις θεωρεῖται ταῖς προρρηθείσαις· κοινὴ γάρ ἐστιν. οὐ περὶ τῆς καθόλου δὲ λεκτέον, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης φησὶν ἀλλὰ τῆς ἐν μέρει, καὶ ἁπλῶς ἀρετῆς λεγομένης. ἔστι τοίνυν δικαιοσύνη, ἕξις μετὰ λόγου ἀπονεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ. ταύτης ὑπερβολὴ μὲν, πλεονεξία· ἔστι δὲ πλεονέκτης, ὁ τὸ πλέον ἑαυτῷ ἐν μὲν τοῖς ἀγαθοῖς ἀπονέμων ἐν δὲ τοῖς κακοῖς, τὸ ἔλαττον. ἔλλειψις δὲ, μειονεξία. Μειονέκτης δέ ἐστιν, ὁ ἐν ἀγαθοῖς μὲν, ὀλίγον ἐν δὲ τοῖς κακοῖς τὸ πλέον ἐπιφερόμενος.

ε'.

Ἀσωτία. ἐλευθεριότης. ἀνελευθεριότης. κυμινοπρίσια. κυμβικία, γλισχρότης.

Ἐλευθεριότης ἐστὶν ἕξις μετὰ λόγου διανεμητικὴ, περὶ λῆψιν καὶ δόσιν καταγινομένη χρημάτων. ταύτης οὖν ὑπερβολὴ μὲν, ἀσωτία· ἔλλειψις δὲ ἀνελευθερία. Ἀνελευθερία ἐστὶ κακία ψυχῆς, μηδὲν τῶν οἰκείων προϊεμένη, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῶν ἀλλοτρίων κερδαίνειν ἐπειγομένη. ἀνελευθερίας δὲ εἴδη τρία, κυμινοπρίσια, γλισχρότης, κιμβικία. ἔστι μὲν οὖν κυμινοπρίσια, ἡ τὸ ἐλάχιστον ἀποτεμνομένη, καὶ ἐν εἴδει δόσεως παρεχομένη. κιμβικία δέ ἐστιν, ἡ

μηδὸ-

μηδόλως ἀπ' ἄλλων λαμβάνουσα, διὰ τὸ μήπ τῶν οἰκείων αἱρεῖσθαι διδόναι. γλισχρότης δέ ἐστιν, ἡ βραδέως καὶ μόλις διδόναι τι παραδεχομένη, κατὰ μεταφορὰν τῶν γλισχρῶν, τῶν μόλις ἐκ τῶν χειρῶν ἐξολισθαινόντων. ἀσωτία δέ ἐστι κακία ψυχῆς, ἐφ' ἃ μὴ δεῖ, καὶ μάτην ἀναλίσκουσα τὰ οἰκεῖα.

ς'

Ἀπειροκαλία. Μεγαλοπρέπεια. Μικροπρέπεια.

Μεγαλοπρέπειά ἐστιν ἕξις ἐπαίρουσα τοὺς ἔχοντας αὐτὴν, καὶ φρονήματος πληροῦσα. λέγεται δὲ μεγαλοπρεπὴς, ὁ περὶ τὰς μεγίστας καὶ δαπανηρὰς τῶν ὑποθέσεων καταγινόμενος, ὁποῖαί εἰσιν αἵ τε περικαλλεῖς ἱδρύσεις ναῶν, καὶ τὰ τούτων πολύτιμα σκεύη, τείχη τε λαμπρότατα πόλεως, καὶ δημοτελεῖς ἑστιάσεις. ταύτης ὑπερβολὴ μὲν, ἀπειροκαλία. ἔνδεια δὲ, σμικροπρέπεια. ἀπειρόκαλός ἐστιν, ὁ ἐν πράγμασιν ἀλυσιτελέσι μεγάλα καταναλίσκων, ὁποῖός ἐστιν, ὁ τὴν εὐτελεστάτην καὶ ξυλίνην οἰκίαν ὀροφώσας χρυσίῳ, καὶ κεραμίσιν ἐκ μολύβδου ταύτην περισκεπάσας. μικροπρεπὴς δέ ἐστιν, ὁ τὸ ἀνάπαλιν τούτων ἐπὶ πᾶσι διαπραττόμενος.

ζ'.

Χαυνότης. μεγαλοψυχία. μικροψυχία.

Μεγαλοψυχία ἐστὶ ἕξις μετὰ λόγου ὑπεραναποιοῦσα τοῦ κοινῇ συμβαίνοντος φαύλοις τέ καὶ σπουδαίοις. ἔστι δὲ αὕτη τῶν πολλαχῶς λεγομένων, ὡς Ἀριστοτέλης ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῆς ἀποδεικτικῆς

κῆς διατείνεται. λέγεται γοῦν μεγαλόψυχος, ὁ μειζόνων ἑαυτὸν ἀξιῶν ἢ ἄξιός ἐστι. ταύτης τοίνυν τῆς μεγαλοψυχίας ὑπερβολὴ μὲν, χαυνότης· ἔλλειψις δὲ, μικροψυχία· λέγεται χαῦνος μὲν ὁ μειζόνων ἑαυτὸν ἀξιῶν, ἀνάξιος ὤν· μικρόψυχος δὲ, ὁ ἐλαττόνων ἑαυτὸν ἀξιῶν, παρ' ὃ ἄξιός ἐστιν.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη τις ἀρετὴ, ἥτις καλεῖται φιλοτιμία· οὕτως ἔχουσα πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν, ὡς ἐλευθεριότης πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν· καὶ γὰρ καὶ τὸν μεγαλοπρεπῆ, ἐλευθέριον ὀνομάζομεν· περὶ τὰ αὐτὰ γὰρ σχεδὸν καταγίνονται ἄμφω· οὐ μὴν καὶ ἀνάπαλιν τὸν ἐλευθέριον, μεγαλοπρεπῆ. ὁ μὲν γὰρ ἐλευθέριος, περὶ τὰς ἁπλῶς δόσεις καὶ λήψεις ἐστίν· ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς, περὶ τὰς δαπανηρὰς, καὶ λαμπρότητα ἐχούσας καὶ μέγεθος, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται. παραπλησίως οὖν καὶ τὸν μεγαλόψυχον, φιλότιμον, λέγομεν. οὐ μὴν δὲ καὶ τὸν φιλότιμον, μεγαλόψυχον.

η'

ὀργιλότης. πρᾳότης. ἀοργησία.

Πρᾳότης, ἐστὶν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν πρὸς ὀργὰς δυσκίνητοι γίνονται. ταύτης δὲ ὑπερβολὴ μὲν, ὀργιλότης· ἔλλειψις δὲ, ἀοργησία. ὀργιλότης ἐστὶ κακία τοῦ θυμοειδοῦς πρὸς ἄμυναν ὁρμῶσα τοῦ παροξύναντος. ἀοργησία δέ ἐστι κακία τοῦ θυμοειδοῦς, μόλις καὶ βραδέως, ἢ μηδ' ὁπωσοῦν κινουμένη πρὸς ἄμυναν τοῦ λελυπηκότος.

θ' Ἀλα-

θ'

Ἀλαζονεία. ἀλήθεια. εἰρωνεία.

Ἡ περὶ τὸ ἀληθὲς καταγινομένη μεσότης, λέγεται ἀλήθεια· ἧς ὑπερβολὴ μὲν ἀλαζονεία, ἔνδεια δὲ, εἰρωνεία. ἀλαζὼν ἐστιν, ὁ μεγάλα ἄττα περὶ ἑαυτοῦ προσποιούμενος ἔχειν, μὴ ἔχων δέ· εἴρων δὲ, ὁ ἔχων, μὴ ἔχειν δὲ προσποιούμενος.

ι'.

Βωμολοχία. εὐτραπελία. ἀγροικία.

Τῶν δὲ περὶ τὸ ἡδὺ μεσοτήτων, ἡ μέν ἐστιν ἐν παιδιᾷ· ἡ δὲ πᾶσι χρησιμεύουσα τοῖς ἐν τῷ βίῳ. τοῦ μὲν οὖν ἐν παιδιᾷ ἡδέος, μεσότης μὲν, εὐτραπελία, ὑπερβολὴ δὲ, βωμολοχία, ἔνδεια δὲ, ἀγροικία. εὐτραπελία λέγεται αἰδὼς σκωμμάτων καὶ κολακείας. Βωμολόχος δέ ἐστιν, ὁ μετὰ σκωμμάτων σὺν γέλωτι καθαπτόμενος τῶν παρατυχόντων. ἄγροικος δέ ἐστιν, ὁ ἐν πᾶσιν ἀμαθὴς, καὶ μήτε ἀστεῖόν τι, μήτε λόγου ἐχόμενον δυνάμενος φθέγξασθαι.

ια.

Κολακεία. φιλία. ἀρέσκεια.

Τοῦ δὲ ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ βίον ἡδέος μεσότης μὲν, φιλία· ὑπερβολὴ δὲ τῆς φιλίας, εἰ μὲν ἐπὶ χρήμασι νεύει, κολακεία, εἰ δὲ μὴ, ἀρέσκεια· καὶ ὁ ἔχων ταύτην, ἄρεσκος καλεῖται καὶ δύσερις.

Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς πάθεσι καὶ περὶ τὰ πάθη μεσότητες δύο· οὐκ εἰσὶ δὲ ἀρεταὶ κατ' αὐτὸν τὸν Ἀριστοτέλην, ἐπαινοῦνται δὲ ὅμως. ὧν ἡ μὲν νέμεσις

σις

στις, ἡ δὲ αἰδὼς λέγεται. καὶ νεμεσητικός ἐστιν, ὁ ἐπὶ τῇ ἀπραγίᾳ τῶν καλῶν λυπούμενος. τούτου δὲ μέσου ὄντος, ὁ μὲν ὑπερβάλλων, φθονερὸς· ὁ δὲ ἐλλείπων, ἐπιχαιρέκακος λέγεται.

Ἀναίσχυντός ἐστιν, ὁ μηδόλως μηδένα αἰδούμενος. Καταπλήξ ἐστιν, ὁ πάντα τὸν περιτυχόντα αἰδούμενος.

Λεγόμενα δὲ καὶ περὶ ἐγκρατείας καὶ καρτερίας, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἀρεταί, ἀλλὰ μικταί. αἷς ἐναντίαι ἥ, τε ἀκρασία καὶ μαλακία. καὶ οὐχ ἡμεῖς τοῦτο φαμέν, ἀλλ' αὐτὸς Ἀριστοτέλης πρὸς τῷ τέλει τοῦ τετάρτου τῶν ἠθικῶν. καταγίνονται δὲ αἱ τοιαῦται πᾶσαι περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας τὰς δι' ἁφῆς τε καὶ γεύσεως, τὰς καὶ λυσσώδης ἐπωνομαζομένας ὀρέξεις. οὐ ταυτὸν δέ ἐστι σωφροσύνη καὶ ἐγκράτεια. ἣν γὰρ αὖ ἀρετὴ τελεία ἡ ἐγκράτεια. ἀλλ' οὐκ ἔστι· μικτὴ γάρ. ὁ μὲν οὖν σώφρων κρατεῖ, καὶ οὐκ ἔχει τὸ ἄγχεσθαι. ὁ δ' ἐγκρατὴς οὔθ' ἡττᾶται, οὔθ' ἡττᾶ. οὐ ταυτὸν δὲ τὸ κρατεῖν καὶ τὸ μὴ ἡττᾶσθαι. τὸ μὲν γὰρ κρατεῖν, δεσπόζον καὶ κυριεῦον ἐστί. τὸ δὲ μὴ ἡττᾶσθαι ἰσοπαλεῖ. ὁμοίως δὲ λεγόμενα καὶ περὶ ἀκρασίας καὶ μαλακίας· ὅτι εἰσὶ κακίαι πως, ἐξ ὧν ὁ ἀκρατὴς τὸν μὲν λόγον ἐρρωμένον ἔχει παντάπασι, καὶ δῆλον οἷς λυπεῖται μετὰ τὴν πρᾶξιν. τὴν δὲ ὄρεξιν, φαύλην τε καὶ ἀπαίδευτον. καὶ δῆλον οἷς ὑποχαλᾶται εὐθὺς προσβαλούσης αὐτῷ ταύτης καὶ μαλακιζούσης.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη τις ἐναντιότης, ἀντικειμένη κατ' ἄκραν ἀπόστασιν· θρασύτης λέγω, καὶ θηλύτης. ἀμφω

δὲ

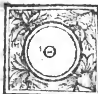
δὲ σπάνια ἐν ἀνθρώποις. τὸ μὲν γὰρ ἐν τοῖς κατὰ θεὸν πολιτευομένοις, καὶ ἐν ἁγίοις μόνοις εὑρίσκεται. ὁποῖος ἦν ἠλίας, ὁ τῶν πυρίνων ἵππων ἁρματηλάτης, ὁποῖος Παῦλος, ὁ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀρθεὶς, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀκούσας ῥημάτων· καὶ οἱ τούτοις ὅμοιοι. θηριότης δέ, σπάνιον μὲν, ὡς εἴρηται, ἐν ἕλλησι, καὶ μᾶλλον τοῖς ἐξ ἑλλήνων χριστιανοῖς ἅπασι· πολλὴ δὲ ἡ θηριότης καὶ ῥάστη ἐν βαρβάροις, ἤτοι ἐν πέρσαις, σκύθαις, σαρακηνοῖς, ἰσμαηλίταις, καὶ ἄραψι. καὶ μᾶλλον τούτων τῶν πέντε ἐθνῶν τοῖς * σκύθεσι. Καὶ τὰ μὲν περὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν τέλος ἐχέτω. ἡμῖν δὲ δοίη κύριος διά τε πράξεως καὶ θεωρίας πρὸς αὐτὸν ἀναβῆναι, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀξιωθῆναι, εὐχαῖς τῶν ὁλοκλήρως αὐτῷ εὐαρεστησάντων ἁγίων. Ἀμήν.

* σκύθαις.

EXCERPTA E LIBRO Maximi Monachi, τοῦ ὁμολογητοῦ, ad S. Marinum presbyterum.

Περὶ φυσικοῦ θελήματος ἤγουν θελήσεως.

Codex Aug. m. s. pag. 193. θέλημα φυσικόν.

Θέλημα φασὶν εἶναι φυσικὸν, ἤγουν θέλησιν, δύναμιν τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος ὀρεκτικὴν, καὶ τῶν οὐσιωδῶς τῇ φύσει προσόντων συνεκτικὴν πάντων ἰδιωμάτων. ταύτῃ γὰρ συνεχομένη φυσικῶς ἡ οὐσία, τοῦ τε εἶναι καὶ ζῆν καὶ κινεῖσθαι κατ᾽ αἴσθησίν τε καὶ νοῦν ὀρέγεται, τῆς οἰκείας ἐφιεμένη φυσικῆς καὶ πλήρους ὀντότητος. θελητικὴ γὰρ ἑαυτῆς, καὶ τῶν ὅσα σύστασιν αὐτῆς πεφύκασι, καθέστηκεν ἡ φύσις τῷ τοῦ εἶναι αὐτῆς λόγῳ, καθ᾽ ὃν ἔστι τε καὶ γέγονεν ὀρεκτικῶς ἐπηρτημένη. διόπερ ἕτεροι τοῦτο τὸ φυσικὸν ὁριζόμενοι θέλημα φασὶν εἶναι, ὄρεξιν λογικήν τε καὶ ζωτικὴν, τὴν δὲ προαίρεσιν, ὄρεξιν βουλευτικὴν τῶν ἐφ᾽ ἡμῖν. οὐκ

θέλησις. ἔστιν οὖν προαίρεσις ἡ θέλησις. εἴπερ ἡ μὲν θέλησις, ἁπλῆ τις ὄρεξίς ἐστι λογική τε καὶ ζωτική· ἡ δὲ προαί-

προαίρεσις ρεσις, ὀρέξεως καὶ βουλῆς καὶ κρίσεως σύνοδος. ὀρεγόμενοι γὰρ πρότερον βουλευόμεθα, καὶ βουλευσάμενοι

κρίνο-

κρινόμενα, καὶ κρίναντες προαιρούμεθα τοῦ χείρονος τὸ δειχθὲν ἐκ τῆς κρίσεως κρεῖττον. καὶ ἡ μὲν μόνων ἤρτηται τῶν φυσικῶν· ἡ δὲ μόνων τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν γενέσθαι δυναμένων. οὐκ ἔστιν οὖν θέλησις ἡ προαίρεσις.

Περὶ βουλήσεως.

Ἀλλ' οὔτε βούλησίς ἐστιν ἡ προαίρεσις. βούλησις μὲν γάρ ἐστιν, ὄρεξις φανταστικὴ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἢ ποιὰ φυσικὴ θέλησις. ἡ δὲ προαίρεσις, ὄρεξις βουλευτικὴ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν. ἤρκει μὲν οὖν καὶ μόνος ὁ τῆς ὑπογραφῆς λόγος, δεῖξαι τὴν τούτων διαφοράν, παῦσαι φιλονεικίας τοὺς περιττῶς φιλολογοῦντας, καὶ τοῖς καλῶς ἐγνωσμένοις οὐκ οἶδ' ὅπως δυσφήμως εἰπεῖν σαφῶς ἀντιλέγοντας. ἐπειδὴ δὲ ποθοῦσί πως οἱ φιλοπευστοῦντες διὰ πλειόνων ἐπιστῆναι τοῖς ζητουμένοις, ἐροῦμεν καὶ ἄλλως. φασὶν οἱ περὶ τούτων διειληφότες, οὐ πᾶσ οἷς ἁρμόζει τὸ προαιρεῖσθαι, πάντως ἁρμόσει καὶ τὸ βουλεύεσθαι. βούλεσθαι μὲν γὰρ ὑγιαίνειν καὶ πλουτεῖν καὶ ἀθανατισθῆναι φαμέν· προαιρεῖσθαι δὲ πλουτεῖν καὶ ὑγιαίνειν καὶ ἀθανατισθῆναι οὐ λέγομεν. ἐπειδὴ ἡ μὲν βούλησις καὶ ἐπὶ τῶν δυνατῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων ἐστίν· ἡ δὲ προαίρεσις ἐπὶ μόνων τῶν δυνατῶν καὶ δι' ἡμῶν γίνεσθαι δυναμένων. καὶ πάλιν, ἡ μὲν βούλησις τοῦ τέλους ἐστίν· ἡ δὲ προαίρεσις, τῶν πρὸς τὸ τέλος. τέλος οὖν εἶναί φασι, τὸ βουλητόν, οἷον ὑγίειαν. πρὸς τὸ τέλος δὲ τὸ βουλευτόν, οἷον τὸν τῆς ὑγιείας τρόπον. τὴν αὐτὴν οὖν ἀναλογίαν ἣν ἔχει τὸ βουλητὸν πρὸς τὸ βουλευτόν, ἔχειν τὴν βούλησίν φασι πρὸς τὴν προαίρεσιν, εἴπερ ταῦτα μόνα

βούλησις.

Βουλητόν.
Βουλευτόν.

προαιρούμεθα, ἃ δι' ἡμῶν οἰόμεθα γενέσθαι. δέδεικται
τοίνυν, ὡς οὐδὲ βούλησίς ἐστιν ἡ προαίρεσις. δειχθή-
σεται δὲ πάλιν, ὡς οὔτε βούλευσίς ἐστιν, ἤγουν
βουλή.

Περὶ βουλῆς, ἤγουν βουλεύσεως.

Τὴν βουλὴν, ἤγουν βούλευσιν, εἶναί φασιν ὄρεξιν
ζητητικὴν περί τι τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν γινομένων.
προαιρετὸν δέ, τὸ ἐκ τῆς βουλῆς κριθέν. δῆλον οὖν
ἐντεῦθεν, ὡς ἡ μὲν βούλευσις, ἐπὶ τοῖς ἔτι ζητου-
βούλευσις. μένοις ἐστίν· ἡ δὲ προαίρεσις, ἐπὶ τοῖς ἤδη προκεκρι-
μένοις. καὶ δῆλον, οὐκ ἐκ μόνου τοῦ ὁρισμοῦ, ἀλλὰ
κἀκ τῆς ἐτυμολογίας. προαιρετὸν γάρ ἐστι, τὸ ἕτερον
πρὸ ἑτέρου αἱρετόν. οὐδεὶς δὲ προκρίνει τι μὴ βουλευ-
σάμενος, οὐδὲ αἱρεῖται μὴ κρίνας. οὐκ ἔστιν οὖν βουλὴ,
τουτέστι βούλευσις, ἡ προαίρεσις.

Περὶ προαιρέσεως.

Προαίρεσιν εἶναί φασιν ὄρεξιν βουλευτικὴν τῶν
ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν. μικτὸν γάρ τι καὶ πολλοῖς σύγκρα-
τον ἡ προαίρεσις, ἐξ ὀρέξεως καὶ βουλῆς συγκειμένη
καὶ κρίσεως· οὐδέτερον γὰρ τούτων ὑπάρχει καθ' αὑ-
τὸ θεωρούμενον ἡ προαίρεσις. οὔτε γὰρ μόνον ὄρεξις
καθ' ἑαυτὴν, οὔτε βουλὴ, οὔτε κρίσις, ἀλλ' ἐκ τούτων
προαίρεσις σύγκρατος· καθὼς ὁ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος ἐκ
ψυχῆς καὶ σώματος σύνθετος· ἐπειδὴ ὅτε προ-
αίρεσις καὶ προαιρετικὸν γίνεται, τὸ προκριθὲν ἐκ τῆς
βουλῆς περὶ ὃ ἡ προσαίρεσις, ὅταν προσλάβῃ τὴν ὄρε-
ξιν. ἀναγκαίως οὖν ἡ προαίρεσις περὶ ταῦτά ἐστι μετὰ
τὴν κρίσιν, περὶ ἃ ἡ βουλὴ πρὸ τῆς κρίσεως. ἐκεῖνα
γὰρ

γὰρ προαιρούμεθα, περὶ ὧν βουλόμεθα.

Περὶ τίνων βουλόμεθα;

Βουλόμεθα δὲ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν γίνεσθαι δυναμένων, καὶ ἄδηλον ἐχόντων τὸ τέλος. τὸ μὲν οὖν ἐφ' ἡμῖν εἴρηται, ἐπειδὴ περὶ τῶν πρακτῶν μόνων βουλόμεθα· ταῦτα γὰρ ἐφ' ἡμῖν. οὐ γὰρ περὶ τῆς αὐθυποστάτου σοφίας. οὔτε περὶ θεοῦ, οὔτε περὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀεὶ ὡσαύτως γινομένων· οἷον τῆς κυκλικῆς τῶν χρόνων κινήσεως. οὔτε περὶ τῶν οὐκ ἀεὶ μὲν ὄντων, ἀεὶ δὲ ὁμοίως γινομένων, οἷον ἀνατολῆς ἡλίου καὶ δύσεως. οὔτε περὶ τῶν φύσει μὲν, οὐκ ἀεὶ δὲ ὁμοίως γινομένων, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον· οἷον περὶ τοῦ πολιοῦσθαι τὸν ἑξηκοντούτην, ἢ γενειάσκειν τὸν εἰκοσετῆ. οὔτε περὶ τῶν φύσει μὲν, ἄλλοτε δὲ ἄλλως ἀορίστως γινομένων, οἷον περὶ ὄμβρων καὶ αὐχμῶν καὶ χαλάζης. διὰ ταῦτα μὲν, τὸ ἐφ' ἡμῖν εἴρηται. Τὸ δὲ δι' ἡμῶν, ἐπειδήπερ οὐ περὶ πάντων ἀνθρώπων, οὔτε περὶ παντὸς πράγματος βουλόμεθα. ἀλλ' οὐδὲ περὶ πάντων ἐφ' ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν γινομένων· ἀλλὰ δεῖ προσκεῖσθαι, καὶ ἄδηλον ἐχόντων τὸ τέλος. ἐὰν γὰρ ᾖ φανερὸν καὶ ὁμολογούμενον, οὐκ ἔτι περὶ αὐτοῦ βουλόμεθα, κἂν ἐφ' ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν γίνηται. ἐδείχθη δὲ ὡς οὐδὲ περὶ τοῦ τέλους, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος ἡ βουλή. βουλόμεθα γὰρ, οὐ πλουτῆσαι, ἀλλ' ὅπως καὶ δι' ὧν πλουτήσωμεν. καὶ συντόμως εἰπεῖν, περὶ τούτων μόνον βουλόμεθα, ὧν ἡ πρᾶξις ἐπίσης ἐνδέχεται. ἔστι δὲ ἐπίσης ἐνδεχόμενον, ὃ αὐτό τι δυνάμεθα, καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ.

εἰ γὰρ μὴ ἀμφότερα ἠδυνάμεθα, οὐκ ἂν περὶ ἀμφοτέρων ἐβουλευόμεθα. περὶ γὰρ τῶν ὁμολογουμένων καὶ φανερῶν, ἢ τῶν ἀδυνάτων καὶ οὐκ ἐνδεχομένων, οὐδεὶς βουλεύεται. εἰ δὲ τὸ ἕτερον μόνον τῶν ἀντικειμένων ἠδυνάμεθα, τοῦτο μὲν ἦν ὁμολογούμενον, ὡς ἀναμφίβολον· τὸ δὲ ἀντικείμενον ἀδύνατον. οἷον ἄρτου καὶ λίθου προκειμένων, οὐδεὶς βουλεύεται ποῖον ποιήσεται βρῶμα· τοῦ μὲν ὁμολογουμένου, τοῦ δὲ σαφῶς ὄντος ἀδυνάτου. ταῦτα γοῦν προαιρούμεθα τὰ ἐπίσης ἐνδεχόμενα, περὶ ὧν καὶ βουλευόμεθα.

Περὶ γνώμης.

γνώμη.

Ἀλλ' οὔτε γνώμη τίς ἐστιν ἡ προαίρεσις, καίτοι οἱ πολλοὶ τοῦτο προχείρως νομίζωσιν, ἀλλὰ γνώμης. εἴπερ τὴν γνώμην εἶναί φασιν, ὄρεξιν ἐνδιάθετον τῶν ἐφ' ἡμῖν. ἐξ ἧς ἡ προαίρεσις ἢ διάθεσις ἐπὶ τοῖς *ἐφ' ἡμῖν ὀρεκτικῶς βουλευθεῖσι. διατεθεῖσα γὰρ ἡ ὄρεξις τοῖς κριθεῖσιν ἐκ τῆς βουλῆς, γνώμη γέγονε. μεθ' ἣν, ἢ κυριώτερον εἰπεῖν, ἐξ ἧς, ἡ προαίρεσις. ἕξεως οὖν πρὸς ἐνέργειαν ἐπέχει λόγον ἡ γνώμη πρὸς τὴν προαίρεσιν.

* F. ὑφ' ἡμῶν.

Περὶ ἐξουσίας

ἐξουσία.

Ἀλλ' οὔτε ἐξουσία ἐστὶν ἡ προαίρεσις. ἡ μὲν γὰρ προαίρεσις, ὡς πολλάκις ἔφην, ὄρεξίς ἐστι βουλευτικὴ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν. ἡ δὲ ἐξουσία, κυριότης ἔννομος τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν. ἢ, κυριότης ἀκώλυτος τῆς τῶν ἐφ' ἡμῖν χρήσεως. ἢ ὄρεξις τῶν ἐφ' ἡμῖν ἀδούλωτος. οὐκ ἔστιν οὖν ταὐτὸν ἐξουσία καὶ προαίρεσις. εἴπερ κατ' ἐξουσίαν μὲν προαιρούμεθα, οὐκ

ἐξουσιά-

ἐξουσιάζομεν ἢ κατὰ προαίρεσιν. καὶ ἡ μὲν ἐπιλέγεται μόνον, ἡ δὲ χρᾶται τοῖς ἐφ' ἡμῖν, καὶ τοῖς ἐπὶ τοῖς ἐφ' ἡμῖν, ἤγουν προαιρέσει καὶ κρίσει καὶ βουλῇ. κατ' ἐξουσίαν γὰρ βουλευόμεθα, καὶ κρίνομεν, καὶ προαιρούμεθα, καὶ ὁρμῶμεν, καὶ χρώμεθα τοῖς ἐφ' ἡμῖν.

Περὶ δόξης.

Ἀλλ' οὔπω δόξα τίς ἐστιν ἡ προαίρεσις. ἡ μὲν γὰρ δόξα, διττή· λογική τε καὶ ἄλογος. ἡ δὲ προαίρεσις, τριπλή. τὴν μὲν οὖν ἄλογον δόξαν εἶναί φασιν, ἁπλῆν γνῶσιν καὶ πρόχειρον. ὡς ὅταν τις προφέρῃ δόξαν ἀλλοτρίαν, ἀγνοῶν τὴν αὐτῆς αἰτίαν. οἷον, ἀθάνατον λέγων τὴν ψυχὴν, καὶ μὴ διδοὺς ἀποδεικτικὴν αἰτίαν τῆς ἀθανασίας αὐτῆς. τὴν δὲ λογικὴν δόξαν, γνῶσιν εἶναι λέγουσι κατὰ ἀποπεράτωσιν τῆς διανοίας συνισταμένην· ὡς ὅταν αὖ τις λογισάμενός τι, καὶ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ ἐπιστημονικῶς ἀποδίδωσι. διάνοια γάρ ἐστιν, ἡ διήκουσα καὶ διαστηματικῶς ἐνεργοῦσα, ἀπὸ προτάσεως ἀρχομένη μέχρι συμπεράσματος. οἷον, προτίθεταί τις δεῖξαι τὴν ψυχὴν ἀθάνατον, καὶ λέγει· ἐπειδὴ αὐτοκίνητός ἐστιν ἡ ψυχή. τὸ δὲ αὐτοκίνητον, ἀεικίνητον· τὸ δὲ ἀεικίνητον, ἀθάνατον· ἡ ψυχὴ ἄρα ἀθάνατος. ἢ πάλιν, ἐπειδὴ ἀσύνθετός ἐστιν ἡ ψυχή· τὸ δὲ ἀσύνθετον, ἀδιάλυτον· τὸ δὲ ἀδιάλυτον, ἀθάνατον· ἡ ψυχὴ ἄρα ἀθάνατος. διανοίας γὰρ ἴδιον, τὸ διανύειν τινὰ ὁδὸν ἐπὶ τὴν τοῦ πράγματος γνῶσιν φέρουσαν ὁδεύει δὲ ἀπὸ τῶν προτάσεων, διὰ τῶν συλλογισμῶν, ἐπὶ τὰ συμπε-

ἡ ἄλογος δόξα.

ἡ λογικὴ δόξα.

διάνοια.

ὅτι ἀθάνατος ἡ ψυχή.

ράσματα. καὶ ποιεῖ τὴν λογικὴν δόξαν. καὶ πάλιν, ἡ μὲν δόξα οὐ μόνον τῶν ἐφ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν· ἡ δὲ προαίρεσις, μόνων τῶν ἐφ' ἡμῖν. καὶ δόξαν μὲν ἀληθῆ λέγομεν καὶ ψευδῆ· προαίρεσιν δὲ οὐ λέγομεν ἀληθῆ καὶ ψευδῆ, ἀλλὰ καλὴν καὶ κακήν. καὶ ἡ μὲν δόξα, τῶν καθόλου, ἡ δὲ προαίρεσις τῶν καθέκαστα. περὶ γὰρ τῶν πρακτῶν ἡ προαίρεσις· ταῦτα γὰρ τὰ καθέκαστα. διὰ πλειόνων, ὡς οἶμαι, φανερὸν γέγονε, μὴ εἶναι δόξαν τὴν προαίρεσιν. εἰ γὰρ ἡ μὲν δόξα κατ' ἀποπεράτωσιν τῆς διανοίας συνισταμένη, γνωριστική ἐστιν· ἡ δὲ προαίρεσις, ὄρεξις βουλευτικὴ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν· οὐκ ἔστι τῇ δόξῃ ταὐτὸν ἡ προαίρεσις.

Περὶ φρονήματος, ἤγουν φρονήσεως.

Ἀλλ' οὔτε φρόνημα ἤγουν φρόνησίς ἐστιν ἡ προαί-
φρόνησις. ρεσις. εἴπερ τὴν μὲν φρόνησιν, ὄρεξιν θεωρητικὴν, λο-
γικῶν καὶ γνωστικῶν μαθημάτων εἶναί φασιν· ἢ ἕξιν
ἀνοίας τε καὶ ὑπερνοίας ἀντίπαλον. τὴν δὲ προαίρε-
σιν ὡς διαφόρως ἀποδέδωκεν ὁ λόγος, ὄρεξιν βου-
λευτικὴν τῶν ἐφ' ἡμῖν. γίνεσθαι δὲ τὴν προαίρεσιν φα-
φρόνησις. σὶ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον. οἷον, τὴν μὲν πρώτην τοῦ νοῦ κί-
ἔννοια. νησιν, νόησιν λέγουσι, τὴν δὲ περί τινος νόησιν, ἔν-
ἐνθύμησις νοιαν καλοῦσιν· ἥτις ἐπιμείνασα καὶ τυπώσασα τὴν
ψυχὴν πρὸς τὸ νοούμενον, ἐνθύμησις προσαγορεύε-
ὁ ἐνδιάθε- ται. ἡ δὲ ἐνθύμησις ἐν ταυτῷ μείνασα, καὶ ἑαυτὴν βα-
τός τε καὶ σανίσασα, φρόνησις ὀνομάζεται. ἡ δὲ φρόνησις, πλα-
προφορι- τυνθεῖσα, ποιεῖ τὸν διαλογισμὸν, ἐνδιάθετον λόγον
κὸς λό- παρὰ τοῖς ταῦτα δεινοῖς ὀνομαζόμενον. ὃν ὑπογρά-
γος, Ba φοντες φασὶ, κίνημα τῆς ψυχῆς εἶναι, πληρέστατον ἐν
sil.M.199.

τῷ

τῷ διαλογιστικῷ γινόμενον, ἄνευ τινὸς ἐκφωνήσεως, ἐξ οὗ τὸν προφορικὸν λόγον φασὶ προϊέναι. Φρόνημα δὲ πάλιν εἶναι λέγουσι, τὴν ἐκ τῆς φρονήσεως ἐπιγινομένην τῷ φρονητικῷ γνῶσιν τοῦ φρονηθέντος. Φρόνησιν γὰρ καὶ φρονητὸν, φρονητικὸν καὶ φρόνημα φασί. καὶ φρόνησις μέν ἐστιν, ἡ σχέσις, φρονητὸν δὲ τὸ φρονούμενον, καὶ φρονητικὸν τὸ φρονοῦν, καὶ φρόνημα, ἡ ἐγγενομένη ἐκ τῆς φρονήσεως τῷ φρονητικῷ γνῶσις τοῦ φρονηθέντος πράγματος. εἰ τοίνυν ταῦτα μὲν οὕτως· ἡ δὲ προαίρεσις οὐχ οὕτως· ἄρα προαίρεσις οὐκ ἔστι τὸ φρόνημα· δέδεικται τοίνυν, ὡς οἶμαι, σαφῶς, οὐκ εἶναι ταυτὸν ἀλλήλοις τὰ προτεθέντα, κατά τινας ταῦτα νομίζοντας. εἰ δὲ φαῖεν ἀλλήλοις πάντως εἶναι ταυτὸν, διὰ τὸ πάντων ἐπίσης ὡς γένος κατηγορεῖσθαι τὴν ὄρεξιν, ἤγουν τὴν ὀρεκτικὴν τῆς φύσεως δύναμιν, εἰπάτωσαν ἀλλήλοις εἶναι ταυτὸν καὶ πάντα τὰ εἴδη, τά τε χερσαῖα καὶ πτηνὰ καὶ ἔνυδρα, διὰ τὸ πάντων ἐπίσης, ὡς γενικώτερον, κατηγορεῖσθαι τὸ ζῶον. καὶ φροῦδος αὐτοῖς ἡ τοῦ παντὸς γενήσεται διακόσμησις, πραγμάτων οὐκ οὖσα διαφόρων ὑπόστασις, ἀλλὰ μόνων ψιλῶν ὀνομάτων ἔκφανσις.

φρόνημα. φρονητόν. φρονητικόν. φρόνημα. ὄρεξις.

Τοῦ αὐτοῦ.

τί τὸ καταληπτικὸν τῆς ψυχῆς κριτήριον.

Ἅπαντα τὰ ὄντα ἢ αἰσθήσει γνωρίζεται ἢ νοήσει καταλαμβάνεται. καὶ τὸ μὲν αἰσθήσει ὑποπίπτον, ἱκανὴν ἀπόδειξιν ἔχει τὴν αἴσθησιν, ἅμα γὰρ τῇ προσβολῇ καὶ τὴν φαντασίαν ἡμῖν ἐμποιεῖ τοῦ ὑποκειμένου. τὸ

Cod. Aug. m. s. pagi. 154.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦ σώματος οὐσίας ὄντος, καὶ τὴν ψυχὴν ἀνάγκη οὐσίαν εἶναι. οὐδὲ γάρ οἷόν τε, τὸ μὲν ζωοποιούμενον εἶναι οὐσίαν, τὸ δὲ ζωοποιοῦν μὴ εἶναι οὐσίαν ἀλλ' ἀνούσιον. εἰ μή τις καὶ τὸ μὴ ὄν, τοῦ ὄντος αἴτιον φήσειεν εἶναι, ἢ πάλιν τὸ ἐν ᾧ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, καὶ ὃ ἄνευ τοῦ εἶναι μὴ δυνάμενον, αἴτιον ἐκείνου εἶναι ἐν ᾧ ἐστί.

εἰ ἀσώματος ἡ ψυχή.

Ὅτι μὲν ἐν τῷ σώματί ἐστιν ἡ ψυχή, ἀνωτέρω ἐδείχθη. δεῖ τοίνυν εἰδέναι, πῶς ἐστὶν ἐν τῷ σώματι, καὶ εἰ μὲν παράκειται αὐτοῦ ὡς ψηφὶς ψηφίδι, σῶμα μὲν ἔσται ἡ ψυχή. ὅλον δὲ τὸ σῶμα οὐκ ἔσται ἔμψυχον· μέρει γάρ τινι παράκειται. εἰ δὲ μέμικται, ἢ κέκραται, πολυμερὴς ἂν γένοιτ' ἂν ἡ ψυχὴ καὶ οὐχ ἁπλῆ· τοῦ δὲ τῆς ψυχῆς λόγου ἐκβεβλημένη. τὸ γὰρ πολυμερὲς καὶ διαιρετὸν, τὸ δὲ διαιρετὸν καὶ διαλυτὸν, τὸ δὲ διαλυτὸν, σύνθετον, τὸ δὲ σύνθετον, τριχῆ διαστατὸν, τὸ δὲ τριχῆ διαστατὸν, σῶμα· σῶμα δὲ σώματι προστιθέμενον, ὄγκον ποιεῖ· ἡ δὲ ψυχὴ ἐν σώματι οὖσα, ὄγκον οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον ζωοποιεῖ· οὐκ ἄρα ἐστὶ σῶμα ἡ ψυχή, ἀλλὰ ἀσώματος. ἔτι εἰ σῶμα ἐστὶν ἡ ψυχή, ἢ ἔξωθεν κινεῖται, ἢ ἔνδοθεν· οὔτε δὲ ἔξωθεν κινεῖται (οὔτε γὰρ ὠθεῖται ἢ ἕλκεται, ὡς τὰ ἄψυχα) οὔτε δὲ ἔσωθεν, ὡς τὰ ἔμψυχα· ἄτοπον γὰρ ψυχὴν εἰς ψυχὴν λέγειν· οὐκ ἔστιν οὖν σῶμα· ἀσώματος ἄρα. ἔτι εἰ σῶμά ἐστιν ἡ ψυχή, καὶ τὰς ποιότητας αἰσθητὰς ἔχει, καὶ τρέφεται· ἀλλ' οὐ τρέφεται σωματικῶς, ἀλλ' ἀσωμάτως,

τως, λόγῳ γὰρ περίφεται, οὐ τοίνυν τὰς ποιότητας αἰσθητὰς ἔχει. οὐ γὰρ ὁρᾶται οὔτε δικαιοσύνη, οὔτε ἀνδρία, οὔτε τῶν τοιούτων οὐδέν. τῆς γὰρ ψυχῆς αἱ ποιότητες αὗται. οὐκ ἔστιν οὖν σῶμα, ἀσώματος γάρ.

εἰ ἁπλῆ ἡ ψυχή.

Δείκνυται τοίνυν ὅτι ἁπλῆ ἡ ψυχὴ, ἐξ ὧν μάλιστα καὶ ἀσώματος ἐδείχθη. εἰ γὰρ σῶμα ἅπαν σύνθετόν ἐστι, τὸ δὲ συγκείμενον ἐκ μερῶν σύγκειται. οὐκοῦν οὐδὲ πολυμερὲς ἔσται. ἀσώματος δὲ οὖσα, καὶ ἁπλοῦ ἐστιν· ἐπειδὴ καὶ ἀσύνθετος καὶ ἀμερής.

εἰ ἀθάνατος ἡ ψυχή.

Ἀκολουθεῖν οἶμαι δεῖν τῷ ἁπλῷ τὸ ἀθάνατον, καὶ ὅπως, ἄκουε· οὐδὲν τῶν ὄντων αὐτὸ ἑαυτοῦ φθαρτικόν ἐστι, ἐπεὶ οὐκ ἂν οὔτε ἐξ ἀρχῆς συνέστη. τὰ γὰρ φθειρόμενα ἐκ τῶν ἐναντίων φθείρονται· διὸ πᾶν φθειρόμενον, διαλυτόν ἐστι· τὸ δὲ διαλυτὸν, σύνθετον, τὸ δὲ σύνθετον, πολυμερές· τὸ δὲ ἐκ μερῶν συγκείμενον, δηλονότι ἐκ διαφόρων σύγκειται μερῶν· τὸ δὲ διάφορον, οὐ ταυτόν. ἡ ψυχὴ οὖν ἁπλῆ οὖσα, καὶ μὴ ἐκ διαφόρων συγκειμένη μερῶν, ἀσύνθετος καὶ ἀδιάλυτος οὖσα, διὰ τοῦτο ἄφθαρτος καὶ ἀθάνατος. Ἔτι πᾶν τὸ ἔκ τινος συγκείμενον, οὐκ ἐξ ἑαυτοῦ ἔχον τὸ ζωτικὸν, ἀλλ' ἐκ τοῦ κινοῦντος, τοσοῦτον διαμένει, ὅσον ὑπὸ τῆς ἐνεργούσης ἐν αὐτῷ διακρατεῖται δυνάμεως. ἐπειδὰν δὲ παύσηται τὸ ἐνεργοῦν, διαλείπει καὶ αὐτό. τὸ δὲ μὴ ἔκ τινος κινούμενον, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ ἔχον τὴν κίνησιν, ὥσπερ ἡ ψυχὴ αὐτοκίνητός ἐστιν, οὐδέποτε τοῦ εἶναι διαλείπει·

ἐστι· ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ αὐτοκινήτῳ τὸ ἀεικίνητον εἶναι. τὸ δὲ ἀεικίνητον, ἄπαυστόν ἐστι· τὸ δὲ ἄπαυστον, ἀτελεύτητον· τὸ δὲ ἀτελεύτητον, ἄφθαρτον· τὸ δὲ ἄφθαρτον, ἀθάνατον. εἰ τοίνυν ἡ ψυχὴ αὐτοκίνητός ἐστιν, ὡς ἀνωτέρω ἀπεδείχθη, ἔσται ἄφθαρτος καὶ ἀθάνατος, κατὰ τὸν προτεθέντα συλλογισμόν. ἔτι εἰ πᾶν τὸ ὑπὸ τῆς ἰδίας κακίας μὴ φθειρόμενον ἄφθαρτον ἔσται· * τί γὰρ κακὸν τῷ καλῷ ἐναντίον· * τὸ. διὸ καὶ φθαρτικόν ἐστιν αὐτοῦ. οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἔσται σώματος κακία, ἢ πάθος, καὶ νόσος καὶ θάνατος. ὥσπερ ἀρετὴ, κάλλος, ζωὴ, ὑγεία, εὐεξία. εἰ τοίνυν ἡ ψυχὴ ὑπὸ τῆς ἰδίας κακίας οὐ φθείρεται, κακία δὲ ψυχῆς, ἀκολασία, φθόνος, καὶ τὰ παραπλήσια ταῦτα δὲ πάντα, οὐκ ἀφαιρεῖται αὐτῆς τὴν ζωὴν καὶ τὸ κινεῖσθαι· ἀθάνατος ἔσται.

εἰ λογικὴ ἡμῶν ἡ ψυχή.

Ὅτι δὲ λογικὴ ἡμῶν ἡ ψυχὴ, ἐκ πολλῶν ἄν τις δείξειε. καὶ πρῶτον μὲν, ἐκ τοῦ τὰς τέχνας χρησίμους οὔσας τῷ βίῳ ταύτην εὑρηκέναι· οὐδὲ γὰρ ἁπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχεν, εἴποι τις συνεστάναι τὰς τέχνας, ἐπεὶ μηδὲ ἀργὰς αὐτὰς καὶ ἀνωφελεῖς τῷ βίῳ ἀποδείξει. εἰ τοίνυν αἱ τέχναι συντελοῦσι πρὸς τὸ χρήσιμον τῷ βίῳ, τὸ δὲ χρήσιμον ἐπαινετὸν, τὸ δὲ ἐπαινετὸν, λόγῳ κατασκευαστὸν, ψυχῆς δὲ εὕρημα αὗται, λογικὴ ἄρα ἡμῶν ἡ ψυχή. ἔπειτα ἐκ τοῦ τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν μὴ ἱκανὰς εἶναι πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων κατάληψιν, λογικὴ ἡμῶν ἡ ψυχὴ ἀποδείκνυται. οὐδὲ γὰρ ἀρκούμεθα πρὸς εἴδησιν

τῶν

τῶν ὄντων τῇ τῆς αἰσθήσεως προσβολῇ, ἐπεὶ μηδὲ ἠπατῆσθαι περὶ αὐτὰ θέλομεν. αὐτίκα γοῦν τὰ τῷ σχήματι ἴσα, καὶ τῇ χροιᾷ ὅμοια, διῃρημένα ταῖς φύσεσιν, ἡ αἴσθησις ἄλογος οὖσα διακρῖναι ἀσθενεῖ. εἰ τοίνυν αἱ αἰσθήσεις ἄλογοι οὖσαι ψευδῆ ἡμῖν τὴν φαντασίαν τῶν ὄντων ἐμποιοῦσι, λογιστέον ἡμῖν τὰ ὄντα ὡς ἀληθῶς. καὶ εἰ μὲν καταληπτέον, ἑτέρα ἐστὶν ἡ δύναμις. καὶ ἄρα* ταῖς αἰσθήσεις ἀφικνουμένη. εἰ δὲ μὴ καταλαμβάνεται; οὐδὲ ἔσται ἡμῖν τοῦ ἑτέρως παρ' ὧ ἐστι θεωρούμενα. ὅτι δὲ καταληπτά ἐστι τὰ πράγματα, δῆλον ἐξ οὗ οἰκείως ἑκάστῳ πρὸς τὸ χρήσιμον χρώμεθα, καὶ πάλιν μετασκευάζομεν εἰς ὃ θέλομεν. οὐκοῦν εἰ τὰ ὄντα ἡμῖν καταληπτὰ ἐδείχθη, αἱ δὲ αἰσθήσεις ἄλογοι οὖσαι ψευδῶς δοξάζουσι, νοῦς ἔσται ὁ τὰ πάντα λόγῳ διακρίνων, καὶ ὡς ἔστιν ἀληθῶς τὰ πάντα διαγινώσκων, νοῦς δὲ ψυχῆς τὸ λογικὸν μέρος. λογικὴ ἄρα ἡ ψυχή. ἔτι οὐδὲν ποιοῦμεν, εἰ μὴ πρότερον ἐν ἑαυτοῖς διαγράψαντες· τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ψυχῆς ἀξίωμα. Νοῦς. ὁ νοῦς γὰρ οὐκ ἔξωθεν αὐτῇ προσγίνεται ἡ τῶν ὄντων εἴδησις, ἀλλ' αὐτὴ ὥσπερ ταῖς ἐξ αὐτῆς ἐπινοίαις τὰ ὄντα κοσμεῖ. διὰ τοῦτο ἐν αὐτῇ προαναγράφουσα πρότερον τὸ πρᾶγμα, εἶθ' οὕτως εἰς ἔργον ἐκφέρει. ἀξίωμα δὲ ψυχῆς, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ τὸ μετὰ λόγου πάντα ποιεῖν. ταύτῃ γὰρ διαφέρειν καὶ τῶν αἰσθήσεων ἐδείχθη. λογικὴ ἄρα ἡ ψυχή.

τί ψυχή.

Οὐσία ἀσώματος, νοερά, ἐν σώματι πολιτευο-

μένη

μθύη, ζωῆς ϖδζαίτια.

τί ὁ νοῦς.

Ψυχῆς τὸ καθαρώτατον καὶ λογικὸν, εἰς θεωρίαν τῶν ὄντων καὶ ϖροκατειλημμθύων.

τί φρένες.

Ἐνέργειαι ψυχῆς, ϖρός τι τῶν ὄντων ἀκολούθως φερόμθυαι.

τί τρόπος.

Ἕξις ψυχῆς ἐξ ἔθους πεποιεισμθύη.

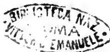
τί αἴσθησις.

Ὄργανον ψυχῆς δύναμις, αἰσθητηρίων, τῶν ἔξωθεν ἀντιληπτική.

τί πνεῦμα.

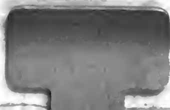
Οὐσία ἀσχημάτιστος, πάσης κινήσεως ϖρονγουμθύη.

τέλος σὺν θεῷ.

IHS